KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

Identificatie, mediagebruik en televisienieuws

Exploratief onderzoek bij gezinnen met Marokkaanse en Turkse voorouders in Vlaanderen

Promotor: Prof. Dr. L. d'Haenens
Onderzoekseenheid:
Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC]

Proefschrift tot het verkrijgen
van de graad van:
Doctor in de Sociale Wetenschappen
aangeboden door

Hatim El Sghiar

2012

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

Identificatie, mediagebruik en televisienieuws

Exploratief onderzoek bij gezinnen met Marokkaanse en Turkse voorouders in Vlaanderen

Hatim EL SGHIAR

Proefschrift tot het verkrijgen van de graad van
Doctor in de Sociale Wetenschappen

Nr. 218

Samenstelling van de examencommissie:

Prof. Dr. Jan Van den Bulck (voorzitter)
Prof. Dr. Leen d'Haenens (promotor)
Prof. Dr. Keith Roe
Prof. Dr. August De Meyer
Prof. Dr. Jef Verschueren [Universiteit van Antwerpen]
Prof. Dr. Alexander Dhoest [Universiteit van Antwerpen]

2012

De verantwoordelijkheid voor de ingenomen standpunten berust alleen bij de auteur.

Gepubliceerd door:
Faculteit Sociale Wetenschappen - Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, Parkstraat 45 bus 3603 - 3000 Leuven, België.

© 2012 by the author.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur / No part of this book may be reproduced in any form without the permission in writing from the author.
D/2012/8978/23

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE 1

FIGUREN 5

TABELLEN 6

BIJLAGEN 7

EXTRA CITATEN 8

WOORD VOORAF 9

1 HOOFDSTUK 1: INLEIDING 11

1.1 Voorgeschiedenis en beperkingen 11

1.2 Onderzoeksvragen 13

1.3 Opbouw 15

2 HOOFDSTUK 2: MEDIA EN MINDERHEDEN: EEN LITERATUUROVERZICHT 20

2.1 Communicatiewetenschappelijk onderzoek naar minderheden 21

2.2 Media en minderheden 23

2.2.1 Inleiding 23

2.2.2 Mediabezit en -toegang 24

2.2.3 Mediagebruik, voorkeuren en functies 26

2.2.4 Taal als determinerende factor 29

2.2.5 'Herkomst' en socio-demografische factoren 30

2.2.6 Enkele algemene trends: 'herkomstmedia' en 'residentiemedia' 33

2.3 Nieuws en minderheden 37

2.4 Beeldvorming 44

2.5 Family viewing versus separate viewing 47

2.6 Conclusie 49

3 HOOFDSTUK 3: IDENTIFICATIE: CONTOUREN VAN HET CONCEPT 52

3.1 Inleiding 52

3.2 Over diversiteit en conceptuele zuiverheid: huidige conceptualisaties 53

3.3 Diasporische diversiteit detecteren: de 'Marokkaanse' diaspora als casus 59

3.4 Diversiteit integreren: het gebruik van identificatie als alternatief 61

3.5 Diverse identificatievormen: een exploratie 65

3.6 Conclusie en discussie 68

4 HOOFDSTUK 4: METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING 71

4.1 Theoretische benadering 71

4.2 Onderzoekstypen 73

4.3 Datavergaring en -verwerking 80

4.3.1 Selectieproces 80

4.3.1.1 Profiel en invulling 80
4.3.1.2 Selectieproces 85
4.3.2 Verloop dataverzameling 87
4.3.3 Verloop interviews 89
4.4 Databewerking 92
4.5 Data-analyse 95
4.5.1 Analyseproces 95
4.5.2 Selectie van te bespreken thema's 97

5 HOOFDSTUK 5: BESCHRIJVING VAN DE GEZINNEN EN INTERVIEWS 99
5.1 Inleiding 99
5.2 Samenstelling 99
5.2.1 Herkomst, geslacht, leeftijd, migratiegeneratie en gezinsgrootte 100
5.2.2 Arbeidsstatus, opleiding en inkomen 102
5.2.3 Geografische spreiding 107
5.2.4 Besluit 109
5.3 Interviews 114
5.3.1 Duur 114
5.3.2 Summiere schets van de gezinnen 115
5.3.3 Contextuele factoren en relatie interviewer - gezinsleden 134

6 HOOFDSTUK 6: TAALKENNIS EN TELEVISIECONSUMPTIE 139
6.1 Inleiding 139
6.2 Kennis van het Nederlands 140
6.3 Kennis van de herkomsttalen 144
6.3.1 Kennis van één van de Berbervarianten 144
6.3.2 Kennis van het Marokkaans Arabisch (Darija) 146
6.3.3 Kennis van het standaard Arabisch (Fusha) 147
6.3.4 Kennis van het Turks 149
6.3.5 Kennis van andere niet-westerse en westerse talen 151
6.4 Taalkennis en televisiegebruik 152
6.4.1 Azeri, talen uit de Balkan en Berbervarianten en televisiegebruik 152
6.4.2 Kabelzenders versus satellietzenders 153
6.4.3 Darija en Fusha en televisiegebruik 159
6.4.4 Turks en televisiegebruik 163
6.4.5 Taalniveaus in het Nederlands 166
6.5 Conclusie 168

7 HOOFDSTUK 7: RELIGIE EN TELEVISIECONSUMPTIE 170
7.1 Inleiding 170
7.2 Religiebeleving in de gezinnen 173
7.3 Religie en media: bronnen en relaties 183

7.3.1 Religie via televisie 183
7.3.2 Bronnen en betrouwbaarheid 188
7.3.3 Normatieve overwegingen: 'religie' versus opvoeding 189
7.4 Religiegerelateerde behoeften m.b.t. het media aanbod 192
7.5 Conclusie 198

8 HOOFDSTUK 8: NIEUWS 201
8.1 Inleiding 201
8.2 Mediabezit, -toegang en –gebruik en het gezinsaspect 201
8.2.1 Mediabezit, -toegang en –gebruik 201
8.2.2 Controle over de afstandbediening en het gezamenlijk televisiegebruik 206
8.3 Nieuwsconsumptie 209
8.3.1 Gezinsleden die niet of nauwelijks nieuws consumeren 210
8.3.2 Gezinsleden die wel nieuws consumeren 213
8.4 Nieuws en mediadragers 216
8.4.1 Televisie 216
8.4.2 Kranten 220
8.4.2.1 Algemeen 220
8.4.2.2 De papieren krant 227
8.4.3 Online nieuws 230
8.4.4 Radio 234
8.4.5 Teletekst 235
8.4.6 Motivaties 237
8.5 Voorkeuren en kenmerken van televisienieuws 246
8.5.1 Individuele en nieuwsgerelateerde kenmerken 246
8.5.2 Nieuwsbronnen vergeleken 269
8.6 Actualiteitsprogramma's: duiding, debat en documentaires 274
8.7 Plaats van nieuws in de opvoeding 278
8.7.1 Plaats nieuws in de opvoeding 278
8.7.2 Geweld tijdens het nieuws 281
8.8 Veldexperiment als case studie 285
8.8.1 Opzet en methodologische problemen 285
8.8.2 Algemene observaties 290
8.8.2.1 Vertalingen en begrip 290
8.8.2.2 Reacties en begeleidend gedrag 292
8.8.2.3 Aandacht tijdens het journaal. 293
8.8.2.4 Enkele terugkerende reacties 295
8.8.3 Algemene evaluatie journaal 298
8.8.4 Nieuwsitems: specifieke bevindingen 300
8.8.5 De beoordelingsvragen 328
8.8.6 Algemene evaluatie veldexperiment en conclusies 336

8.9 Conclusie 342

9 HOOFDSTUK 9: BELEIDSONDERSTEUNENDE GERBUIKSWAARDE VAN DIT ONDERZOEK. CASUS: PUBLIEKE TELEVISIE EN IDENTIFICATIE 354

9.1 Achtergrond 354

9.2 Aanpak 356

9.3 Monitoren Diversiteit 2004 en 2007 357

9.4 Beeldvorming 359

9.5 Pluralisme en 'good practices' 361

9.6 VRT binnen het ruimere televisieaanbod: sterktes en zwaktes 363

9.6.1 Nieuwsvoorkeur en -evaluatie 363

9.6.2 Duiding en debat 365

9.6.3 Fictie: series, soaps, telenovelles en kinderaanbod 365

9.7 Sterktes en kansen voor VRT 367

9.8 Conclusie en discussie 368

10 HOOFDSTUK 10: BESLUIT 370

10.1 Inleiding 370

10.2 Besluit en conclusies 371

10.2.1 Identificatie versus de courant gehanteerde concepten 371

10.2.2 Nieuws en beeldvorming 381

10.3 Beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek 386

10.4 Nawoord 392

11 HOOFDSTUK 11: REFERENTIES 395

BIJLAGEN 419

EXTRA CITATEN 483

SAMENVATTING 534

SYNTHÈSE 536

SUMMARY 539

FIGUREN

Figuur 1 Onderzoeksproces tijdens de dataverzamelingsfase 79
Figuur 2 Onderzoeksproces tijdens de analysefase 80
Figuur 3 Casebook in Nvivo 94
Figuur 4 Tree nodes in Nvivo 95
Figuur 5 Geïnterviewde gezinsleden naar leeftijdsgroep, geslacht en herkomst (N=102) 100
Figuur 6 Geïnterviewde gezinsleden naar jobcategorie en herkomst (N=102) 102
Figuur 7 Geïnterviewde gezinsleden naar opleiding en herkomst (N=102) 103
Figuur 8 Diploma's van niet-schoollopende gezinsleden naar leeftijd en herkomst (N=55) 104
Figuur 9 Hoogst behaalde diploma en arbeidsstatus van niet-schoollopende gezinsleden (N=55) 105
Figuur 10 Inkomensverdeling en -evolutie geïnterviewde gezinsleden naar herkomst (N=102) 106
Figuur 11 Geografische spreiding in Vlaanderen 111
Figuur 12 Geografische spreiding herkomst: Marokko 112
Figuur 13 Geografische spreiding herkomst: Turkije 113
Figuur 14 Kennis Nederlands en migratieleeftijd van de eerste generatie ouders 142
Figuur 15 Kennis Nederlands en verblijfsduur in België van de eerste generatie ouders 142
Figuur 16 Gebruik van kabelzenders versus satellietzenders: ouders en kinderen 153
Figuur 17 Moskeebezoek naar geslacht en herkomst in aantal gezinsleden (N=102) 176
Figuur 18 Aantal geraadpleegde websites voor online nieuws 231
Figuur 19 Voorkeurszenders algemeen en voor nieuws per herkomst 273
Figuur 20 Vergelijking 2004-2007, non-fictie per zender 358
Figuur 21 Vergelijking 2004-2007, fictie per zender 359

TABELLEN

Tabel 1 Data van de familiebezoeken (G20-1= Gezin 20-bezoek 1) 88
Tabel 2 Hoofdcategorieën na datacodering 96
Tabel 3 Verdeling generaties (N=102) 101
Tabel 4 Thuiswonende, participerende en totaal aantal kinderen per gezin 101
Tabel 5 Vlaamse geografische spreiding gezinnen in Vlaanderen per provincie en herkomst en statistieken nationaliteiten per provincie (% 'herkomstgroep' in Vlaanderen) (FOD, ADSEI, 2008) 108
Tabel 6 Totale duur van de interviews per gezin transcriptiehoeveelheid in aantal pagina's 114
Tabel 7 Niveaus van het Nederlands bij de 25 gezinnen 141
Tabel 8 Kennis van het standaard Arabisch bij de 12 'Marokkaanse' gezinnen 148
Tabel 9 Gezinsleden van 'Turkse' herkomst die moeite hebben met het Turks 149
Tabel 10 Niveaus van het Nederlands en verhouding satelliet- en kabelzenders: ouders 155
Tabel 11 Verhouding satelliet- en kabelzenders: kinderen 156
Tabel 12 Fusha-kennis en taalgerelateerde voorkeur voor Marokkaanse en Arabische zenders 160
Tabel 13 Kennis van het Turks en het kijken naar Turkse zenders: de kinderen 165
Tabel 14 Aantal gezinsleden dat niet/nauwelijks nieuws consumeert 210
Tabel 15 Meest gelezen kranten 222
Tabel 16 Motivaties voor het gebruik van de diverse mediadragers voor nieuwsdoeleinden 238
Tabel 17 Overzicht favoriete mediadragers voor nieuwsdoeleinden 246
Tabel 18 Westerse versus niet-westerse meest bekeken televisiekanalen (aantal vermeldingen) 269
Tabel 19 Combinatie van westerse en niet-westerse televisiekanalen (aantal gezinsleden) 270
Tabel 20 Verdeling Vlaamse, Arabischtalige/Turkstalige en andere zenders 270
Tabel 21 Gemiddelde beoordeling van de nieuwsitems per toegeschreven kenmerk (N=102) 329

BIJLAGEN

Bijlage 1 Informed consent document _____ 419
Bijlage 2 Open vragenlijsten familiebezoeken (Nederlandstalige versie voor 'Turkse' gezinnen) __ 423
Bijlage 3 Gesloten vragenlijsten_____ 431
Bijlage 4 Ruwe inhoudsweergave vertoonde journaal _____ 439
Bijlage 5 Beoordelingsvragen _____ 451
Bijlage 6 Herinnerings- en begripsvragen _____ 454
Bijlage 7 Codeboom_____ 458
Bijlage 8 Gezinnen vs. statistieken nationaliteiten per arrondissement (FOD, ADSEI, 2008) _____ 462
Bijlage 9 Handleiding en afspraken bij de transcripties & reviewing _____ 463
Bijlage 10 Mediabezit in de 25 gezinnen: televisie & ICT_____ 466
Bijlage 11 Nieuwsconsumptie en mediadragers in de 25 gezinnen_____ 469
Bijlage 12 Meest bekeken televisiezenders algemeen en voor nieuws (gesloten vragenlijst) _____ 472
Bijlage 13 Visuele en tekstuele antwoorden op de herinnerings- en begripsvragen _____ 474
Bijlage 14 Reacties op de items in het vertoonde journaal _____ 476
Bijlage 15 Post-Hoc-testen (Tukey HSD) m.b.t. de itembeoordelingen in het veldexperiment ____ 477

EXTRA CITATEN

Citaat 1 ____ 483
Citaat 2 ____ 484
Citaat 3 ____ 487
Citaat 4 ____ 489
Citaat 5 ____ 491
Citaat 6 ____ 492
Citaat 7 ____ 493
Citaat 8 ____ 494
Citaat 9 ____ 496
Citaat 10 ____ 498
Citaat 11 ____ 500
Citaat 12 ____ 501
Citaat 13 ____ 503
Citaat 14 ____ 504
Citaat 15 ____ 506
Citaat 16 ____ 511
Citaat 17 ____ 512
Citaat 18 ____ 515
Citaat 19 ____ 517
Citaat 20 ____ 519
Citaat 21 ____ 521
Citaat 22 ____ 523
Citaat 23 ____ 524
Citaat 24 ____ 526
Citaat 25 ____ 528
Citaat 26 ____ 529
Citaat 27 ____ 530
Citaat 28 ____ 531
Citaat 29 ____ 532
Citaat 30 ____ 533

WOORD VOORAF

Dit proefschrift zou niet mogelijk geweest zijn zonder de steun van velen op wetenschappelijk, praktisch en menselijk gebied. Het is onmogelijk iedereen de 'credits' toe te schrijven die ze verdienen op basis van hun bijdrage, op één of andere manier. Toch wil ik enkele personen speciaal bedanken.

Bedankt aan iedereen die bijgedragen heeft aan de dataverzameling, -verwerking en -bewerking. Bedankt aan alle 25 gezinnen voor jullie openheid en bereidheid ons gedurende de lange uren te ontvangen. Zonder jullie was dit doctoraat niet mogelijk geweest. Bedankt aan de vele mensen die meehielpen om kandidaten te zoeken; een speciale bedanking gaat uit naar Ann Van Den Plas, Aylin Caliskan, Meryem Kanmaz, Rafike Yilmaz en de gezinnen die ons met potentiële kandidaten in contact brachten. Bedankt aan alle mensen die hielpen met de transcripties, met name Anne Pynoo, Annelies Robbrecht, Annelies Schuyten, Hicham El Sghiar, Karen De Causmaecker, Liesbeth Devos, Mohad El Sghiar, Tina Devos, en alle studenten die een bijdrage leverden vanuit het multimethodisch seminarie of vanuit hun masterscriptie. Jullie zorgden voor een verlichting van de onoverzichtelijke berg aan data. Bedankt aan alle mensen die hielpen met de vertalingen, met name Hicham El Sghiar, Mohad El Sghiar, Najat Amerrouss, Nürten Yilmaz, Reyhan Görgöz en Telli Görgöz. Ook jullie bedankt voor de vele uren worstelen met de audiofragmenten en de intensieve vertalingen van de diverse dialecten. Nürten Yilmaz verdient een extra bedanking voor haar vertalingen en transcripties, haar zoektocht naar gezinnen en haar functie als tolk. Met name bedankt voor het maandenlange werk dat je in de vertalingen en transcripties stak nadat je contract afliep en bedankt voor het kunnen omgaan met mijn ongeduld en veeleisendheid (waarvoor excuses).

Bedankt aan iedereen bij wie ik terecht kon voor wetenschappelijke of doctoraatgerelateerde vragen, die stukken nalazen of inhoudelijk of methodologisch advies verleenden, met name Fien Adriaens, Shakuntala Banaji, Robert Carter, Noël Clycq, Sander De Ridder, Frederik Dhaenens, Leen d'Haenens, Fulya Dogruel, Verónica Donoso, Delphine Hesters, Meryem Kanmaz, Nathalie Klein, Evelien Penning, Tim Reeskens, Chris Roe, Sofie van Bauwel, Sofie Vandoninck, Hans Vermeersch, Jef Verschueren, en de vele fijne en leerzame ontmoetingen op de diverse conferenties. Ook een extra bedanking aan promotor d'Haenens voor het minutieuze naleeswerk en de geboden kansen bij dit proefschrift.

De belangrijkste steun bij de totstandkoming van dit proefschrift was er op menselijk en emotioneel gebied. Het is opnieuw onmogelijk om iedereen te vernoemen, maar verdienen enkele mensen een speciale bedanking. *Anne*, bedankt om er gedurende vele jaren te zijn. *Bie*, bedankt om me gaande te houden en voor je luisterend oor en advies. *Emily*, ook al liet ik dit niet blijken, bedankt voor alles en met name de bemoedigende woorden. *Fien*, 'compagnon de route', bedankt voor je bezorgdheid en je hulpvaardigheid. *Hayate* en *Nouha*, bedankt om me te wijzen op de dagdagelijkse realiteit en de kleine, mooie zaken in het leven. *Hicham*, je dagelijkse veerkracht en je filosofische beschouwingen waren ankerpunten en een inspiratiebron. Na drie jaar heb je 'Tha past, tha present & tha future' al

volledig uitgevoerd, impressive. Bedankt om samen met Aïcha en Amir een thuis te zijn. *'Lizy' Annelies*, bedankt om in mij te geloven en voor de vriendschap en zorg. Afstand en tijd zullen me voortaan niet meer tegenhouden. *Lore*, bedankt om te volharden en mij te overtuigen, bedankt voor je altruïstische steun en aanwezigheid, virtueel en in '*real life*'. *Najat*, spijtig dat je er niet bij kon blijven tot het einde, maar bedankt voor de vele jaren als soulmate. *Ottelien*, dea ex machina, bedankt om mijn ogen op te houden, bedankt voor de sterren en de zorgzaamheid en om van Huize Colette een toevluchtsoord en een plaats voor fijne ontmoetingen te maken. *Stacy*, 'fan van het eerste uur' en mede-misfit, bedankt om de vinger aan de pols te houden en voor je capaciteit om mij te doen dromen en tegelijk mijn voeten op de grond te houden. *Sofie*, er is geen mens naar wie ik zo opkijk als naar jou. Je was er op elk domein in de voorbije jaren. Jij bent het grootste geschenk dat de voorbije vier jaar mij hebben gegeven. *Telli*, zusje, bedankt voor al je hulp en om altijd het zonnetje te zijn als ik je zie. Bedankt tenslotte aan al wie bleef en al wie vertrok. Beide hebben bijgedragen aan wat is en was.

Dit proefschrift is opgedragen…
… aan de leerkrachten die me van de toewijzing aan het TSO weghielden.
… aan mijn grootvader, die anders was dan anderen.
… aan de stemlozen die in de grote verhalen niet voorkomen.
… aan die auteurs die mijn visie op de wereld veranderden.
… aan die muzikanten en kunstenaars die inhoudelijk voor zijn op hun tijd.
… aan die wetenschap die zelfkritiek hoog in het vaandel draagt.

> *"I don't feel that it is necessary to know exactly what I am. The main interest in life and work is to become someone else that you were not in the beginning" (Foucault, interview 1982).*

"*The remarks that follow are sufficiently banal so that I feel that an apology is in order to reasonable people who may happen to read them. If there is, nevertheless, good reason to put them on paper – and I fear that there is – this testifies to some remarkable features of contemporary [research on minorities]."* (Chomsky, 1980; [onze toevoeging; origineel: 'French intellectual culture']; voorwoord over vrijheid van meningsuiting).

1 HOOFDSTUK 1: INLEIDING

1.1 Voorgeschiedenis en beperkingen

Dit onderzoeksproject heeft een uitzonderlijke en tragische voorgeschiedenis: op 27 oktober 2007 overlijdt Hasibe Gezduci die sinds 1 januari 2006 op dit onderzoeksproject was aangesteld. Haar project was er op gericht om de verwerking van nieuwsmedia onder 'Marokkaanse' en 'Turkse' families in Vlaanderen (inclusief reacties op uiteenlopende wereldbeelden) in kaart te brengen en bestond uit een kwantitatief en een kwalitatief gedeelte. Het kwantitatieve onderdeel bestond uit een via 30 middelbare scholen verspreide survey onder 'Vlaamse', 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren van 12 tot 19 jaar (N=1774; datacollectie februari-mei 2007 door Hasibe Gezduci) ter identificatie van types nieuws- en informatiezoekers en de hiervoor gebruikte mediadragers. Daarnaast werden – vanuit dezelfde doelstelling – twee fasen ingepland bij 'Turkse' en 'Marokkaanse' volwassenen. Zowel de data uit de scholensurvey als de data uit de bevraging bij 'Turkse' volwassenen (N=400; februari - mei 2006; datacollectie door Hasibe Gezduci) werden geanalyseerd en leidden tot een aantal publicaties (Gezduci & d'Haenens, 2007, 2008, 2010; d'Haenens, Gezduci & Koeman, 2008). Voor de datacollectie bij 'Marokkaanse' volwassenen (N=417; oktober - december 2007; door Hasibe Gezduci & Hatim El Sghiar), werden we aangesteld om de vragenlijsten te vertalen naar het Frans en om de datavergaring in goede banen te leiden. Daarnaast was er een kwalitatieve onderzoeksfase ingepland die in familiecontext zou gebeuren. Bedoeling was het identificeren van de voorkeuren en verwerkingswijzen van het nieuws door de verschillende gezinsleden, de rituele aspecten van hun televisienieuwskijkgedrag, de machtsverhoudingen binnen de familie, enz. en dit in relatie tot taalbeheersing, integratiegraad en godsdienstbeleving. Hasibe Gezduci overleed tijdens de derde surveyfase en heeft dus spijtig genoeg de kwalitatieve onderzoeksfase niet meer mogen meemaken.

Deze voorgeschiedenis is hier van belang om twee redenen. Ten eerste is dit de uitgelezen gelegenheid om haar nogmaals hulde te brengen. *Hasibe, ik hoop van harte dat je 'de rust', waar je diverse malen met mij over sprak, nu gevonden hebt.* Ten tweede heeft deze voorgeschiedenis een blijvende invloed gehad op het verloop van het onderzoek.

Er werd beslist het project verder te zetten, mits een eigen nadruk, waarbij er gefocust werd op de kwalitatieve onderzoeksfase in de gezinscontext; de kwantitatieve studie werd buiten beschouwing gelaten.[1] De doelstelling van het familieonderzoek – het achterhalen hoe 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen omgaan met televisienieuws – bleef dezelfde, maar de benadering van de gezinsleden werd

[1] Er waren ook methodologische redenen. De vragenlijsten voor 'Marokkanen' en 'Turken' sloten niet op elkaar aan en nogal wat vragen rond mediaconsumptie bij 'Marokkanen' waren opgebouwd rond de term 'moedertaal', die als probleem opleverden dat we niet wisten of de respondenten antwoorden vanuit het Marokkaans Arabisch (Darija), standaard Arabisch (Fusha) of één van de Berbervarianten. Een nee-antwoord op 'leest u kranten in uw moedertaal' kan bijvoorbeeld zowel betekenen dat die er niet zijn (in het Darija of één van de Berbervarianten) als dat men ze effectief niet leest (Fusha). Het kan ook zijn dat ze wel kranten lezen in het Fusha, maar dit niet beschouwen als hun moedertaal.

gewijzigd. Waar aanvankelijk werd vertrokken vanuit het construct 'etnisch-culturele positie' (Van Heelsum, 1997; d'Haenens, Gezduci & Koeman, 2008) en vanuit een 'integratiebenadering', werd ervoor gekozen om de gezinnen te benaderen vanuit het concept *'identificatie'* (Brubaker, 2004, WRR, 2007). Meer achtergrond hierover volgt in hoofdstuk 3.

Anderzijds heeft deze voorgeschiedenis voor een 'atypisch' onderzoeksproces gezorgd, dat zeker in de eindfase van dit proefschrift een aantal beperkingen opleverde. De kwalitatieve onderzoeksfase werd snel opgestart omdat het in het aanvankelijke project de bedoeling was om de kwantitatieve data aan de kwalitatieve gegevens te koppelen. De volwassenen konden immers bij hun surveys aangeven of ze verder wilden participeren in het kwalitatieve vervolgonderzoek, waarbij het opzet was om zoveel mogelijk van deze divers samengestelde 'vrijwilligers' te betrekken. De intussen opgelopen periode tussen de kwantitatieve bevraging van de 'Turkse' volwassenen (mei 2006) en de start van de kwalitatieve onderzoeksfase (maart 2008) en de FWO-financiering van dit onderzoeksproject verklaarden enigszins de hoogdringendheid. In de praktijk betekende dit wel dat er reeds 16 van de uiteindelijk 25 bevraagde gezinnen afgewerkt waren, vooraleer er een doctoraatsvoorstel geschreven werd. Uiteraard was de voorbereidingstermijn voor de kwalitatieve fase (januari - februari 2008) – zeker voor een niet communicatiewetenschapper – veel te kort en zorgde deze achteraf voor de nodige problemen. Enkele belangrijke theorieën en thema's (vb. rond het gezinsaspect) zijn te beperkt onderzocht, alsook de aanpak had in vele gevallen beter gekund (vb. van identificatie). Om slechts één voorbeeld aan te halen: in de eindfase bleken er onvoldoende aanknopingspunten te bestaan om de gezinnen te categoriseren binnen theorieën m.b.t. gezinscommunicatiepatronen, o.a. het *'Revised Family Communication Pattern'* (Ritchie, 1991; Ritchie & Fitzpatrick, 1990; Schrodt et al., 2007, 2008; Van Rompaey, 2002; Van Rompaey, Struys & Roe, 2002), waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen conversatie- en conformiteit georiënteerde gezinnen. Daarnaast leidde het werken met een 'nieuw' concept als identificatie onvermijdelijk tot een arbeidsintensieve exploratie. Hoewel deze voorgeschiedenis als voordeel heeft dat er niet van 'niets' werd vertrokken, had deze in ons geval het nadeel dat we met data zaten die gaandeweg bleken te vertrekken vanuit bekritiseerbare assumpties. Elk onderzoeksproces evolueert, maar in dit geval betekende het ook dat er tijd diende geïnvesteerd te worden in het verantwoorden van de keuzes die we maakten.

Een laatste aspect dat voortspruit uit deze voorgeschiedenis, is dat we – ambitieus, naïef en ietwat onvoorbereid op wat kwalitatief familieonderzoek met zich meebracht – uiteindelijk 25 gezinnen gedurende ca. vijf à zes uur bevraagd hebben. De hoeveelheid data die dit ons opleverde – 4600 pagina's aan interviewmateriaal, observatienota's en gesloten vragenlijsten – leidde tot een arbeidsintensief en tijdsrovend proces inzake dataverwerking, -bewerking en -analyse. Het schrappen van een aantal gezinnen bleek geen optie, waardoor dit proefschrift het resultaat is geworden van wat er maximaal menselijk uit te halen viel op meer dan vier jaar tijd, inclusief de opoffering van alle weekends en het merendeel van de vakantiedagen. Zoals in elk proefschrift dienden er keuzes gemaakt te worden, maar toch zijn we ons ervan bewust dat we diepgaander en breder (o.a. met

meer aandacht voor het familie- en genderaspect) hadden kunnen rapporteren aan de lezer indien de data minder omvangrijk waren geweest.

Bijgevolg is dit proefschrift vooral een explorerend onderzoek geworden (hetgeen in de lijn ligt van *'Grounded Theory'*) aan de hand van twee – zeker in Vlaams communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek – beperkt of niet onderzochte paramaters: nieuwsconsumptie enerzijds en identificatie anderzijds. Op zich kan dit als voldoende vernieuwend beschouwd worden, maar niettemin waren de ambities hoger gesteld (vb. een analyse van zenders en media-inhouden en een analyse van de gezinsdynamieken zouden een toegevoegde waarde kunnen betekend hebben voor dit proefschrift). Kortom, deze – soms persoonlijke – situatieschets en de daaraan gekoppelde beperkingen ten gevolge van de genese van voorliggende studie zijn ons inziens noodzakelijk voor een goed begrip van dit proefschrift en van het explorerende karakter van de resultaten.

1.2 Onderzoeksvragen

In dit proefschrift proberen we een beeld te schetsen van de nieuwsconsumptie bij 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen in Vlaanderen. De focus ligt op alle televisienieuws waar de gezinsleden toegang toe hebben, hoewel er ook aandacht zal besteed worden aan (nieuws via) andere media (internet, radio, kranten) en andere (televisie-)genres, maar dan afhankelijk van de relevantie voor dit doctoraat en in relatie tot (televisie-)nieuws. Waar mogelijk zal de consumptie en het gebruik[2] van televisienieuws dus gekaderd worden binnen het bredere gebruik van media in het algemeen. De dominantie van televisie en de grote nieuwshonger bij deze minderheden vormen immers een constante in de communicatiewetenschappelijk literatuur (o.a. d'Haenens et al., 2004; Bonfadelli et al., 2007). Nieuws behelst hier niet alleen journaals, maar ook actualiteitsprogramma's (duiding, debat, etc.). Daarbij hebben we onder andere aandacht voor de motivaties voor het al dan niet consumeren van nieuws, de percepties en behoeften m.b.t. media, nieuws en beeldvorming, de percepties m.b.t. nieuws en voor enkele factoren die in verband staan met deze consumptie. Omdat het onmogelijk is binnen het kader van dit proefschrift alle factoren te bespreken, kiezen we ervoor ons te focussen op drie elementen: taal, identificatie en 'religie'. Op de motivatie voor deze keuzes, komen we in de volgende sectie en aan het begin van elk betrokken hoofdstuk terug.

Dit leidt tot de hieropvolgende onderzoeksvragen. De eerste twee vragen vormen de basis voor het onderzoek. De tweede onderzoeksvraag bestaat uit transversale vragen en met uitzondering van Q.2.1 en Q.2.4. vormen deze transversale vragen hoofdstukken in het proefschrift. Verder zijn er twee casussen die strictu sensu geen onderzoeksvragen vormen, maar voor de duidelijkheid in de

[2] In navolging van o.a. Siapera (2010: 181) hanteren we in dit proefschrift '*consumptie*' wanneer het gaat over de interpretatie van media ("*emphasis on the interpretations of media representations and texts*") en 'gebruik' als het gaat over het contextuele dagelijkse gebruik van mediaobjecten ("*emphasis on the actual media habits and the uses of the media as objects in the context of everyday life*").

hieropvolgende opsomming zijn opgenomen. In de eerste casus (Q.1.6), het veldexperiment, worden de analyses op basis van de interviews afgetoetst aan de bevindingen uit de vertoning van een journaal in de gezinnen. De tweede casus (Q.3.) analyseert de rol die de publieke omroep VRT speelt bij de 25 gezinnen en formuleert beleidsaanbevelingen met het oog op de intussen onderhandelde Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap. Deze casus bevestigt tegelijk de gebruikswaarde van de identificatiebenadering en is als apart hoofdstuk opgenomen.

Q.1. Hoe verloopt de nieuwsconsumptie en hoe verhoudt zich dit tot het algemene mediagebruik?

Q.1.1. Waar halen de gezinsleden hun nieuws (mediadragers, kanalen, omgeving, …)? Hoe breed is hun palet aan keuzemogelijkheden?

Q.1.2. Hoe evalueren de gezinsleden het nieuwsaanbod waar ze toegang toe hebben aan de hand van individuele en boodschapskenmerken? Wat zijn hun voorkeuren? Hoe motiveren ze gebruik en voorkeuren? Welke functies heeft nieuws? Hoe verhoudt zich dit tot ander mediagebruik?

Q.1.3. *Welke plaats geven de ouders aan nieuws in de opvoeding van hun kinderen?*

Q.1.4. *Welke rol speelt de beeldvorming in het nieuws- en media-aanbod?*

Q.1.5. Welke mediawensen schuiven de gezinsleden naar voren in het licht van hun mediaverwachtingen en -behoeften?

Q.1.6. Casus: Veldexperiment: 'Observaties en bevindingen bij het vertoonde journaal'.

1.6.1. Hoe beoordelen de gezinsleden de items en wat onthouden ze?

1.6.2. Welke bijkomende, nuancerende of tegengestelde informatie leveren de bevraging, observaties en nabesprekingen op in vergelijking met de interviews?

Q.2. Welke rol spelen taalkennis, religieuze overtuigingen, de sociale kijkcontext en soorten identificatie in voorgaande onderzoeksvragen?

Q.2.1. *Welke rol spelen demografische (generaties, leeftijden en geslacht) en socio-economische (inkomen, opleiding) factoren in mediagebruik in het algemeen en nieuwsgebruik in het bijzonder?*

Q.2.2. Welke rol spelen taalkennis en taalniveaus (herkomsttalen, Nederlands en andere talen) in mediagebruik in het algemeen en nieuwsgebruik in het bijzonder?

Q.2.3. Welke rol spelen religieuze overtuigingen (of een gebrek daaraan) in mediagebruik in het algemeen en nieuwsgebruik in het bijzonder?

Q.2.4. Welke rol speelt de sociale kijkcontext (o.a. machtsrelaties, alleen of in gezinsverband kijken) in mediagebruik in het algemeen en nieuwsgebruik in het bijzonder?

Q.2.5. Welke rol spelen identificaties in mediagebruik in het algemeen en nieuwsgebruik in het bijzonder?

Q.3. Casus: 'Beleidsondersteunende gebruikswaarde van identificatie en dit onderzoek. Publieke televisie en identificatie'.

1.3 Opbouw

Hoofdstuk 2 brengt een beknopt overzicht van de relevante literatuur op het vlak van het gebruik en de consumptie van media en nieuws bij minderheden. De bedoeling is vooral een functionele en kritische achtergrond te schetsen bij voorliggend proefschrift. Daarbij focussen we ons op enkele algemene trends en thema's binnen communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek, die relevant zijn voor wat dit proefschrift beoogt. De nadruk ligt vooral op literatuur uit het Nederlandstalige taalgebied, maar andere literatuur zal eveneens besproken worden, met de belangrijke nuancering dat de context en de onderzochte 'groepen' vaak verschillen. Televisie en nieuws zullen veruit de meeste aandacht krijgen, gezien de hoofdfocus van dit proefschrift, maar andere mediadragers en -genres zullen eveneens besproken worden ter omkadering van en in relatie tot televisie en nieuws. De bespreking van de hoofdstromingen binnen communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek wordt gevolgd door een summiere blik op mediabezit en -toegang en op mediagebruik, -voorkeuren en -functies, om vervolgens enkele factoren te bespreken die doorgaans in verband gebracht worden met mediagebruik en -consumptie: taal, 'herkomst' en socio-demografische factoren. Hoewel de 'herkomstfactor' onderwerp vormt van het hoofdstuk rond identificatie (hoofdstuk 3), willen we hier alvast enkele punten aanstippen. Verder hebben we aandacht voor enkele algemene trends in mediaonderzoek bij minderheden en met name de focus daarbij op het klassieke '*home'* versus '*host media'.* In de overige secties bespreken we de thema's nieuws en minderheden, beeldvorming en het familiale aspect van televisieconsumptie. We sluiten af met enkele conclusies.

Een deel van de literatuurstudie zit ook vervat in hoofdstuk 3, waarin de keuze voor '*identificatie*' (Brubaker, 2004; WRR, 2007) wordt beargumenteerd. Een kortere versie verscheen in een Special Issue ('*Prospects for transformative media in a transcultural society*') van *The International Communication Gazette* (El Sghiar, 2011). De hegemonische concepten in minderhedenonderzoek ('etniciteit', 'religie', 'cultuur', 'identiteit', 'ras') worden kritisch benaderd en geëvalueerd. Concepten die gebaseerd zijn op 'overeenkomst' of 'gemeenschappelijkheid' blijken daarbij te weinig aandacht te hebben voor dynamieken, contextuele factoren en de interne diversiteit binnen de 'groepen' die ze zouden moeten beschrijven. Als casus wordt vervolgens de diversiteit binnen de 'Marokkaanse' diaspora uit de doeken gedaan. Vervolgens wordt aangetoond waarom het concept identificatie deze diversiteit wel weerspiegelt en worden drie vormen van identificatie geëxploreerd: functionele, emotionele en normatieve identificatie. In de conclusie worden de belangrijkste bevindingen samengevat en worden ons inziens noodzakelijke verduidelijkingen en nuances aangebracht. Hoewel de keuze voor identificatie deels voortkomt uit de zoektocht naar een concept dat nauwer aansluit bij de waarnemingen tijdens het familieonderzoek – en dus tijdens en als gevolg van het veldwerk ontstond en aldus een resultaat vormt – kiezen we er hier voor om de theoretische en op literatuur gebaseerde argumentatie in dit hoofdstuk te bespreken. In het besluit (hoofdstuk 10) evalueren we het gebruik van identificatie in dit proefschrift. In de overige analytische hoofdstukken is identificatie transversaal aanwezig, waarbij het concept zijn analytische gebruikswaarde aantoont. Die beleidsmatige gebruikswaarde wordt aangetoond in de in hoofdstuk 9 besproken casus.

Hoofdstuk 4 geeft een gedetailleerde weergave van de uitgangspunten en de gehanteerde theorieën en methodes bij de datavergaring, de databewerking en de data-analyse. We staan kort stil bij de wetenschapstheoretische uitgangspunten die hun vertaling vinden in methoden en theorieën. Kort samengevat vertrekt dit onderzoek vanuit *Uses and Gratifications*, *Cultural Studies* en *Audience Studies* om vervolgens via *Grounded Theory* de data te verzamelen en te analyseren. In dit onderzoek worden binnen de onderzoeksfasen van *Grounded Theory* diverse methoden gehanteerd: *de etnografische methode* (met *participatieve observatie*), *focusgroepgesprekken*, *semi-gestructureerde vragenlijsten* en *gesloten vragenlijsten*. Daarnaast wordt *linguistic pragmatics* gebruikt als methode om de data en de interviews kritisch te lezen en te analyseren. Vervolgens gaan we in dit hoofdstuk dieper in op het praktische onderdeel van het onderzoeksverloop: de manier waarop de data vergaard, bewerkt en tenslotte geanalyseerd werden. We besteden hier bijzonder veel aandacht aan, om de lezer zoveel als mogelijk het traject dat tot onze inzichten heeft geleid te laten meevolgen, mede met het oog op de zgn. traceer- en dupliceerbaarheid van het onderzoek.

Hoofdstuk 5 beschrijft de samenstelling van de bevraagde gezinnen aan de hand van 'herkomst', geslacht, leeftijd, migratiegeneratie, opleiding, arbeidsstatus, gezinsgrootte, inkomen en geografische spreiding. Naast een bespreking van de duur van de interviews en de contextuele factoren bij de interviews, bestaat dit hoofdstuk ook uit een summiere schets van de 25 gezinnen.

In hoofdstuk 6 kijken we naar de taalkennis bij onze gezinsleden en de belangrijke rol die deze inneemt in het gebruik en de consumptie van televisie, maar ook van andere media. Na een overzicht van de taalkennis van de gezinsleden – met een focus op het Nederlands en de herkomsttalen (Turks, Arabisch, Darija, Berbers, Azeri en talen uit de Balkan) en een summiere en functionele schets van andere talen (Frans en Engels) – proberen we vervolgens te achterhalen welke gevolgen deze taalkennis heeft voor het televisiegebruik, televisieconsumptie en de omgang met nieuws.

Hoewel 'religie' een onderdeel is van identificatie, vonden we het noodzakelijk om hier een apart hoofdstuk (hoofdstuk 7) aan te besteden. 'Religie' kwam immers vaak aan bod tijdens de interviews, hetgeen een duidelijke transversale bespreking in de andere hoofdstukken quasi onmogelijk maakt. Daarmee samenhangend, is islam een maatschappelijk veelbesproken thema, wat het moeilijk maakt om dit thema in deze verhandeling links (of rechts) te laten liggen. Niettemin zal identificatie centraal staan in dit hoofdstuk. Eerst wordt de plaats van 'religie' binnen deze gezinnen beschreven en daarbij gaan we vooral na of de door Cesari (1998, 2003) en Phalet & Ter Wal (2004) aangehaalde individualisering van 'religie' ook hier terug te vinden is. Deze zou bij een deel van de gezinsleden moeten leiden tot een selectieve houding t.a.v. 'religieuze' praktijken en verbodsbepalingen, hoewel ze zichzelf nog steeds als 'moslim' zouden definiëren. Op basis van deze schets wordt vervolgens 'religiegerelateerde' televisieconsumptie ('religieuze' of 'religieus geïnspireerde' zenders en programma's) onder de loep genomen, alsook de manier waarop er omgegaan wordt met normatieve overwegingen m.b.t. media-inhouden en het thema beeldvorming en islam. We trekken tenslotte conclusies over de conceptualisering van religie in wetenschappelijk onderzoek.

Hoofdstuk 8 gaat dieper in op de nieuwsconsumptie en de rollen die nieuws toebedeeld krijgt in de gezinnen. We proberen daarbij te achterhalen wat er meespeelt om al dan niet naar nieuws te kijken en welke voorkeuren de gezinnen daarbij hebben. Daarbij hebben we uitvoerig aandacht voor nieuws op de diverse mediadragers, aangezien een gedetailleerde omschrijving van deze nieuwsbronnen veelal ontbreekt in de literatuur (met name voor satellietzenders). Bovendien is dit noodzakelijk om een zicht te krijgen op verschuivingen in een snel evoluerend medialandschap. We focussen ons verder op de evaluatie van televisienieuws en daarbij hebben we zowel aandacht voor individuele als nieuwskenmerken. Vervolgens wordt de plaats van actualiteitsprogramma's binnen het mediamenu van de gezinnen onder de loep genomen en kijken we naar de rol van nieuws in de opvoeding van de kinderen, waarbij we zowel aandacht hebben voor de stimulering tot nieuwsconsumptie door de ouders als voor de begeleiding van de ouders bij gewelddadige beelden tijdens het nieuws. De vergaarde kennis uit de interviews wordt vervolgens naast de data uit een veldexperiment geplaatst, dat als casus de informatie uit de interviews illustreert en, op sommige domeinen, nuanceert. Dit veldexperiment bestaat uit een in deze gezinnen vertoond journaal (*VRT*, 19u., 24/10/2007) waarvan twaalf items (zes items m.b.t. minderheden, herkomstlanden en islam en zes andere items) bevraagd werden aan de hand van herinnerings- en begripsvragen en beoordelingsvragen (waarde, neutraliteit, gespreksstofwaarde, betrokkenheid en interesse).

In hoofdstuk 9 werken we een specifieke casus uit, met name de gebruikswaarde van voorliggend onderzoek ten behoeve van beleidsvoorbereiding, toegepast op de rol van de publieke omroep *VRT* in het mediamenu van de onderzochte gezinnen. Dit hoofdstuk verscheen eerder als artikel in *Tijdschrift voor de Communicatiewetenschap* (El Sghiar & d'Haenens, 2011) en droeg bij tot het debat rond de toentertijd te onderhandelen beheersovereenkomst (2012-2016) tussen de Vlaamse Gemeenschap en de VRT. In dit hoofdstuk maken we een beleidsgeoriënteerde analyse op, nl. binnen het raamwerk van de beheersovereenkomst 2007-2011, van de evaluaties van het aanbod van de Vlaamse publieke televisie door de ondervraagde 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen, ingebed in een summiere secundaire analyse van het televisieaanbod (nl. monitoren diversiteit uit 2004 en 2007). Het geheel wordt tegen het licht van de definitie van 'functionele kwaliteit' (zoals gedefinieerd in de beheersovereenkomst 2007-2011) gehouden. Deze definitie legt de focus op de publieksevaluatie van het aanbod en is het meest geschikt om te evalueren of de *VRT*-missie qua diversiteit ook wordt vertaald op het scherm en, belangrijker nog, wordt (h)erkend door de bedoelde kijkers.

Hoofdstuk 10 tenslotte evalueert het gebruik van identificatie in dit proefschrift en trekt enkele algemene conclusies. In dit besluit kiezen we ervoor om de resultaten uit de diverse hoofdstukken enkel oppervlakkig te herhalen en voor een samenvatting van de resultaten verwijzen we naar de conclusies bij elk hoofdstuk. Wel worden de algemene bevindingen gerelateerd aan de evaluatie van identificatie en communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek in het algemeen. We sluiten af met de beperkingen van dit onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek.

De filosofie van dit proefschrift is drieledig: een kritische analyse van de courante concepten in minderhedenonderzoek en de verkenning van identificatie als alternatief, de aandacht voor diversiteit binnen 'minderheidsgroepen' en het etnografisch vanuit *'Grounded Theory'* opbouwen van de bevindingen. Vanuit deze basis, werden er een aantal keuzes gemaakt in de opbouw van dit doctoraat. Dat nieuws een apart hoofdstuk verdient, behoeft hier verder geen betoog. Taal en 'religie', die belangrijke thema's waren tijdens de interviews, worden om twee redenen als aparte hoofdstukken besproken. Eerder dan het 'labelen' van de gezinsleden aan de hand van taal en 'religie' (hetgeen in de beschrijving van de gezinnen zou kunnen verwerkt worden), kiezen we ervoor om de hoofdstukken te beginnen met een etnografische verkenning van de gezinsleden op basis van deze 'kenmerken'. Doelstelling daarbij is enerzijds om de interne diversiteit aan te geven (waarvoor doorgaans weinig aandacht bestaat, zie hoofdstuk 3) en anderzijds om taal en 'religie' eerder te analyseren dan te beschrijven, ook al valt bij taal deze analyse deels beschrijvend uit. Dit is conform *'Grounded Theory'*, die kan leiden tot theorievorming maar ook tot een diepgaande beschrijving van het veld (Cambré & Waege, 2006). Dit brengt ons bij de tweede reden voor deze keuze: de etnografische beschrijvingen worden vervolgens gerelateerd aan mediagebruik en mediaconsumptie, waarbij we aantonen dat de gedetecteerde diversiteit wel degelijk repercussies heeft voor dit gebruik en deze consumptie en van belang is in communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek. Hoewel de keuze voor een dergelijke opbouw in elk van de hoofdstukken (etnografische beschrijving – mediagerelateerde analyse – conclusies) als nadeel heeft dat het wat 'trager' leest, blijven we aldus consequent met de door ons geformuleerde kritiek in hoofdstuk 3 en met de manier waarop ander etnografisch familieonderzoek (o.a. Lull, 1990; Morley, 1986) werd uitgewerkt. Deze werkwijze heeft ook als voordeel dat de informatie per thema samengebald is en als een soort artikel kan beschouwd worden.

Kiezen betekent ook verliezen. In dit proefschrift zijn o.i. het gezinsaspect en het genderaspect de twee belangrijkste thema's die nog meer aandacht hadden verdiend, maar mede door de tijdsrovende hoeveelheid aan data en de arbeidsintensieve exploratie van het 'nieuwe' concept identificatie noodgedwongen bleven steken op een beperkt aantal analyses. Dit wil niet zeggen dat deze aspecten afwezig zijn in dit proefschrift – in elk hoofdstuk zijn er bevindingen m.b.t. deze aspecten terug te vinden – maar toch zou een opmerking over het feit dat deze aspecten diepgaandere analyses of een apart hoofdstuk verdienen – bijvoorbeeld in relatie tot 'identificatie' – terecht zijn. Vooral in het geval van het gezinsaspect is dit een spijtige beperking gezien het unieke karakter van dit familieonderzoek, maar niettemin mag ook de meerwaarde van de familiale context bij de bevraging en bij andere analyses en bevindingen niet onderschat worden (cf. infra). Het gezinsaspect wordt in dit proefschrift dus vooral als contextueel gegeven ingezet, een niveau waarop het ook zijn meerwaarde bevestigt.

Ter staving van de analyses worden citaten uit de interviews gebruikt. Relatief korte citaten worden in de tekst weergegeven, langere citaten zijn genummerd achteraan in dit proefschrift terug te vinden (zie ook de citatenlijst vooraan). Bij het gebruik van de citaten hanteren we twee criteria: de citaten dienen zo duidelijk mogelijk te zijn en de teneur ervan dient ook voor te komen bij andere gezinsleden voor de betrokken analyse. Daardoor kan het zijn dat er bijvoorbeeld enkel vrouwen aangehaald

worden, maar wil dit niet zeggen dat enkel vrouwen de betreffende mening aanhangen. Indien dit wel het geval is, wordt dit expliciet gespecifieerd. Af en toe werden de citaten ‘opgekuist’ om de leesbaarheid te verhogen. Dit gebeurde uiterst kritisch: de opkuis mocht in geen enkel geval ten koste gaan van inhoudelijke nuances, aarzelingen, enzovoort. Enkele citaten blijven echter trouw aan de spreektaal, aangezien een opkuis hiervan inhoudelijke repercussies had. Hier en daar werden enkele spellingscorrecties aangebracht, wanneer de spreektaal het geheel te chaotisch maakte, maar in de meeste gevallen bleven de uitdrukkingen en woorden in dialecten of in de spreektaal behouden.

Verder zullen we het gebruik van percentages zoveel als mogelijk vermijden in dit proefschrift, gezien het kleine aantal informanten. Het totaal aantal gezinsleden bedraagt 102 en dus is de procentuele verdeling gelijklopend met het aantal gezinsleden. Toch zullen percentages soms gebruikt worden om op een verhelderende manier groepen te vergelijken die verschillen in grootte (vb. ‘Marokkanen’ versus ‘Turken’, ‘mannen’ versus ‘vrouwen’, enzovoort). Het spreekt uiteraard voor zich dat deze percentages met de nodige voorzichtigheid dienen geïnterpreteerd te worden.

2 HOOFDSTUK 2: MEDIA EN MINDERHEDEN: EEN LITERATUUROVERZICHT

In dit hoofdstuk[3] zullen we een summier overzicht geven van de wetenschappelijke bevindingen m.b.t. media en minderheden tot op heden. De bedoeling van dit hoofdstuk is vooral een (functionele) achtergrond te schetsen bij voorliggend proefschrift. Daarbij ligt de focus op enkele algemene trends en onderzoekslijnen binnen dit minderhedenonderzoek in het domein van de communicatiewetenschappen, alsook op enkele algemeen gedragen bevindingen en courante wetenschappelijke discussies. Omdat de context (medialandschap, maatschappelijke en politieke situatie, …) en de onderzochte 'groepen' ('herkomstgroepen', migratiegeschiedenis,…) in buitenlandse studies vaak verschillen, zullen we voornamelijk de nadruk leggen op literatuur uit het Nederlandstalige taalgebied, al zal andere literatuur eveneens, waar functioneel, besproken worden. Zo kunnen er op sommige gebieden gelijkenissen getrokken worden: de manier waarop 'Afro-Amerikanen' in beeld gebracht worden in de VS (o.a. vaak in verband met criminaliteit) vertoont bijvoorbeeld veel gelijkenissen met de beeldvorming rond minderheden in West-Europa (Crombez, 1996). Televisie zal veruit de meeste aandacht krijgen, gezien de hoofdfocus van dit proefschrift, maar andere media zullen eveneens besproken worden ter omkadering en in relatie tot televisie. Een deel van de literatuur zal pas in hoofdstuk 3 besproken worden, omdat deze de bron vormen voor de argumentatie die leidde tot de keuze voor *identificatie* als concept in dit proefschrift. Het gaat voornamelijk om literatuur over categorisering en de benaderingswijze van minderheden in onderzoek.

We vangen aan met een blik op de hoofdstromingen binnen communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek, waarbij we ook kort stilstaan bij de onderzochte 'groepen' en de gehanteerde methoden (2.1). Vervolgens laten we een – soms kritisch – licht schijnen op de centrale thema's in onderzoek naar minderheden en media en de daarmee samenhangende algemene bevindingen en resultaten, zonder daarmee exhaustiviteit te claimen. We focussen ons daarbij op de belangrijkste mediadragers: televisie, radio, ICT en kranten. Tijdschriften, telefonie, platenspelers, video- en dvd-spelers en spelconsoles worden buiten beschouwing gelaten. In sectie 2.2 laten we beeldvorming, nieuws en het gezinsaspect buiten beschouwing en bespreken we de overige algemene resultaten. Na een beschouwende inleiding (2.2.1), beginnen we met een summiere blik op mediabezit en -toegang (2.2.2) en op mediagebruik, -voorkeuren en -functies (2.2.3), om vervolgens enkele factoren te bespreken die doorgaans in verband gebracht worden met mediagebruik en -consumptie: taal (2.2.4), 'herkomst' en socio-demografische factoren (2.2.5). Hoewel de 'herkomstfactor' onderwerp vormt van het hoofdstuk rond identificatie (hoofdstuk 3), willen we hier alvast enkele punten aanstippen. Verder hebben we aandacht voor enkele algemene trends in mediaonderzoek bij minderheden en met name de focus daarbij op het klassieke '*home media*' versus '*host media'*, de focus op integratie en het recent aan populariteit winnende sociaal kapitaal (2.2.6). Een derde

[3] Delen van dit hoofdstuk verschenen eerder in een hoofdstuk van het boek dat ter nagedachtenis van wijlen professor Frieda Saeys werd samengesteld. d'Haenens, L., El Sghiar, H. & Golaszewski, S. (2010). Media en etnisch-culturele minderheden in de Lage Landen: trends in 15 jaar onderzoek. In: S. Van Bauwel, E. Van Damme & H. Verstraeten (eds.), *Diverse mediawerelden. Hedendaagse reflecties gebaseerd op het onderzoek van Frieda Saeys* (pp. 211-232). Gent: Academia Press.

subhoofdstuk bekijkt een belangrijk mediaproduct, met name nieuws (2.3). Vervolgens komt beeldvorming aan bod, een thema dat sinds het begin van communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek hoog op de agenda staat (2.4). Ter afsluiting kijken we naar enkele bevindingen m.b.t. het familiale en het groepsaspect bij televisieconsumptie, waarbij we ook aandacht hebben voor familieonderzoek (2.5). In de conclusie (2.6) sommen we de hiaten in en beperkingen van bestaand onderzoek op en plaatsen we de focus van dit proefschrift binnen dat kader.

Deze literatuur moet echter met de nodige voorzichtigheid benaderd worden. In een snel evoluerend communicatiewetenschappelijk en medialandschap krijgt een onderzoek dat 15 jaar geleden werd uitgevoerd al snel een 'prehistorische' connotatie. De alomtegenwoordige nadruk op multimedialiteit en de verregaande popularisering van allerhande mediadragers creëert een heel nieuwe context en realiteit. Niettemin kunnen deze onderzoeken uit het vorige millennium nog steeds als ijkpunt fungeren, vooral voor bepaalde constanten die we vandaag de dag nog zien optreden.

2.1 Communicatiewetenschappelijk onderzoek naar minderheden

Minderhedenonderzoek in het communicatiewetenschappelijke domein bestaat sinds de jaren '60 van de vorige eeuw en laat zich in grote lijnen in drie hoofdstromingen vertalen (Crombez, 1996). Veruit de grootste groep studies heeft de beeldvorming van minderheden in media als onderzoeksfocus. Vaak zijn deze studies opgebouwd rond een inhoudsanalyse met als centrale vraag welk beeld (impliciet en / of expliciet) van minderheden in media naar voren komt en of hier een evolutie in op te merken valt (o.a. Devroe & Saeys, 2002; d'Haenens & Bink, 2007). Een tweede groep besteedt aandacht aan de mediaparticipatie van minderheden bij de productie van media-inhouden. Dat deze stroming vooralsnog onderbelicht blijft mag niet verwonderen: het is slechts zeer recent dat er op dit gebied initiatieven komen van de publieke en commerciële omroepen – weliswaar niet altijd met positieve resultaten – en de succesverhalen (*BBC*, Canada, …) blijven wereldwijd (maar zeker in Vlaanderen) beperkt (Crombez, 1996; Leurdijk, 2008; d'Haenens, 2009; Koeman et al., 2007; De Smedt et al., 2011; De Ridder, 2010; Antoine et al., 2010; Devroe, 2007). De derde stroming bestaat uit publieksonderzoek.[4] Hierin wordt nagegaan in welke mate en op welke wijze minderheden gebruik maken van en betekenis verlenen aan het media-aanbod. In deze stroming wordt ook de brug gemaakt naar bijvoorbeeld de eerste stroming, die van de beeldvorming. Zo wordt de beeldvorming die naar voren komt uit de inhoudsanalyses ter evaluatie voorgelegd aan het publiek of aan specifieke subgroepen (Crombez, 1996).

[4] Crombez (1996) spreekt van receptiestudies, maar publieksonderzoek is een meer correcte omschrijving. Receptiestudies vormen immers eerder een onderdeel van publieksonderzoek, waarbij er naast een publieksanalyse ook een analyse van de mediaproducten gebeurt (de zgn. audience-cum-content) (Jensen, 2002).

In Vlaanderen is communicatiewetenschappelijk onderzoek naar minderheden een relatief recent gegeven (d'Haenens et al., 2004). Pas vanaf het einde van de jaren tachtig (Schakenbos & Marsman, 1988) bleek er een groeiende vraag, mede vanuit beleidskringen, te bestaan naar gegevens over het mediagedrag van immigranten en hun nakomelingen. De Vlaamse publieke omroep nam in 1992 het initiatief voor een eerste verkennend veldonderzoek (De Aguirre et al., 1996). Het klassieke kijk- en luisteronderzoek liet immers geen conclusies toe over het kijkgedrag van minderheden.[5] In zekere zin is er tussen toen en nu niet veel veranderd qua voorkeursmethodieken en voorkeursdoelgroepen. Dit eerste onderzoek focuste zich immers op respondenten met Marokkaanse en Turkse voorouders. De dataverzameling gebeurde aan de hand van een combinatie van vragenlijsten en focusgroepen, twee methodieken die tot op de dag van vandaag nog steeds primeren in het minderhedenonderzoek binnen de communicatiewetenschappen. Niettemin hoedden de auteurs zich om conclusies te trekken uit deze eerste verkennende studie en er werd besloten een vervolgstudie op te starten (De Sutter & Saeys, 1996). Dit onderzoek werd samengebundeld met ander onderzoek dat tot dan toe door en/of in samenwerking met de vakgroep Communicatiewetenschappen van de Gentse Universiteit werd verricht in het boek '*Media en Multiculturalisme in Vlaanderen*' (d'Haenens & Saeys, 1996) dat de eerste publicatie in Vlaanderen vormt rond het thema. In de 15 jaar die hierop volgden geraakte communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek ingeburgerd en vandaag de dag is er in elke Vlaamse universiteit dergelijk onderzoek aan de gang.

Kenmerkend voor het onderzoek in Vlaanderen is tevens dat men doorgaans focust op de twee grootste niet-Europese 'minderheidsgroepen', met name 'Marokkanen' en 'Turken'. Andere 'groepen' worden zelden tot nooit onderzocht, tenzij als een vierde 'restgroep' bij onderzoek naar 'Marokkanen', 'Turken' en de veelal als controlegroep toegevoegde 'Vlamingen'. Vooral in scholenonderzoek duikt dit vaak op (zie vb. De Sutter & Saeys, 1996; Gezduci & d'Haenens, 2008). Wel zou de zich wijzigende samenstelling van de binnenlandse minderhedenpopulaties (vb. de recentere immigraties vanuit het Afrikaanse continent, Oost-Europa en de Kaukasus) en de interesse in de cultuurproducten van opkomende grootmachten (vb. Bollywood, telenovelles) kunnen leiden naar een aandacht voor deze tot op heden veelal onbekende 'groepen'. Vlaanderen verschilt echter niet qua focus van andere regio's en landen: doorgaans worden de grootste 'minderheidsgroepen' onderzocht, mede omwille van hun beschikbaarheid (de aantallen en hun belang voor te voeren beleid terzake) en hun grote en belangrijkere aandeel binnen de 'groep' van de minderheden. Zo zien we in Nederland naast een focus op 'Marokkanen' en 'Turken' een bijzondere aandacht voor 'Antilianen' en 'Surinamers' (zie o.a. Motivaction, 2007; Leurdijk, 2008). In de Verenigde Staten gaat de aandacht vooral naar 'Hispanics' en 'Blacks' en in het Verenigd Koninkrijk doet men vooral onderzoek naar 'Aziatische' 'minderheidsgroepen' (zie o.a. Albarran & Umphrey, 1993; Subervi-Velez et al., 1997; Werbner, 2002; Gillespie, 2002; Blosser, 1988).

[5] Tot op heden ontbreekt een representatieve vertegenwoordiging van minderheden in de continue kijkpanels van de zenders. Hetgeen maakt dat we niet kunnen inschatten hoe er wordt gereageerd in termen van kijk-, zap- en wegkijkgedrag bij minderheden, bijvoorbeeld naar aanleiding van specifieke programma's, bepaalde programmaonderdelen, scènes, enzovoort.

2.2 Media en minderheden

2.2.1 Inleiding

Media spelen een veelzijdige rol in de huidige complexe en gediversifieerde samenlevingen. Zij zorgen immers mee dat wat in de wereld gebeurt, lokaal kan aangevoeld worden. De wereld dient hier ruim beschouwd te worden: het gaat niet alleen over veraf gelegen gebieden, maar ook andere plaatsen, gemeenschappen, etc. in bijvoorbeeld de eigen natie, waar men anders geen contact of geen informatie over zou hebben (d'Haenens & Mattelart, 2011). Hierbij kan verwezen worden naar het concept '*mobile privatisation'*, dat Williams (1989: 171) omschrijft als "*simultaneously staying home and imaginatively, at least, going places*" (Devroe et al., 2010). Dit contact met 'de Andere' wordt treffend verwoord door een blanke Amerikaanse televisiekijker, die in een receptiestudie over *Julia*, één van de eerste zwarte sitcoms in de VS, reageerde met "*I believe I can speak for millions of real Americans… I am tired of niggers in my living room*" (Bodroghkozy, 1992: 156 in: Devroe et al., 2010).

Naast dit contact met de 'eigen', lokale diversiteit, konden de traditionele media (televisie, radio, kranten) van eigen bodem steeds verder kijken in de wereld. Vanaf het einde van de jaren '80 en het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw volgde een eerste keerpunt. Waar voordien de nationale media beslisten wat de mediaconsument voorgeschoteld kreeg, ontstond er nu de mogelijkheid om rechtstreeks in contact te komen met de rest van de wereld. Niet alleen internet kan als cruciaal hierin beschouwd worden, maar ook de satelliettelevisie. De rest van de wereld kon aldus zijn stem rechtstreeks in de wereldwijde woonkamers brengen. In een nog recentere fase kunnen we van een nieuw keerpunt spreken waarin het mogelijk werd continu en moeiteloos met de rest van de wereld te interageren en opinies en emoties te delen.

Naast deze veranderende eigenheid van media (we kunnen ten dele reeds stellen dat "les médias, c'est nous") wordt ook de wereld doorgaans beschouwd als steeds complexer. Daarbij passeren concepten als transnationalisme, individualisme, globalisering, wereldburgerschap, hybridisering (van zowel natiestaten als 'identiteiten') etc. de revue en spreekt men van een spanningsveld tussen het globale en het lokale (o.a. Karanfil, 2008; Bonfadelli et al., 2007; Gillespie, 2006). Net zoals er een breder palet aan keuzemogelijkheden ontstond om diverse media-inhouden en -boodschappen te ontvangen op diverse kanalen en ermee te interageren, is er een explosie aan potentiële identificaties ontstaan: wie we zijn, wordt door steeds meer factoren of bronnen van identificatie beïnvloed. De kerktoren heeft de zendmast (soms als concurrent) naast zich gekregen.

Hoewel deze ontwikkelingen voor iedereen gelden, lijkt de vraag naar de verhouding van burgers met deze contexten en met deze veranderende media, vooral m.b.t. minderheden een interessant

studieobject. Al moet dit enigszins genuanceerd worden: de veronderstelling daarbij is dat de nationale 'identiteit' of de identificatie met herkomst, zal primeren op andere identificaties: "*Contemporary discussions of transnationalism are suffused by the national imaginary*" (Robins & Aksoy, 2001: 687). Op het feit dat dit een veronderstelling is die eerder onderzocht dan aangenomen dient te worden, komen we in de volgende hoofdstukken uitgebreider terug. Toch zijn er een aantal factoren die dit studieobject inderdaad interessant maken: het feit dat de eerste generatie in de betrokken herkomstlanden opgegroeid is, de kennis van de talen van herkomst bij een deel van de minderheden, de negatieve beeldvorming en het gebrek aan pluralisme in de media in het residentieland, de grotere armoede onder de minderheden (Van Robaeys et al., 2007; Dagevos, 2005; KBS, OASeS & CEDEM, 2007), enzovoort.

2.2.2 Mediabezit en -toegang

De traditionele media (zoals televisietoestellen, radio en videorecorders) zijn talrijk aanwezig in de huishoudens van minderheden (Bonfadelli et al., 2007;[6] Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004; Schakenbos & Marsman, 1988). Op sommige vlakken kan er zelfs van voorsprong gesproken worden qua mediabezit bij 'allochtone' jongeren in vergelijking met hun 'autochtone' leeftijdsgenoten. Dit heeft vooral te maken met wat gemakkelijkheidshalve de slaapkamercultuur wordt genoemd: 'allochtone' jongeren blijken over aanzienlijk meer traditionele media te beschikken in hun slaapkamer (Devroe et al., 2005; Bonfadelli et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005; Livingstone, 2007) en dit is meer het geval voor de 'Marokkaanse' jongeren dan voor de 'Turkse' (Devroe et al., 2005). Algemeen kan zowel bij 'Vlaamse', 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren een groter mediabezit vastgesteld worden bij jongens dan bij meisjes en bij oudere jongeren in vergelijking met de jongere leeftijdscategorieën (Devroe et al., 2005; Bonfadelli et al., 2007; Adriaens et al., 2011; Adriaens, 2010b). Ook het opleidingsniveau speelt een rol: lager opgeleiden hebben meer mediatoestellen in hun bezit (Devroe et al., 2005). Waar de slaapkamers van deze 'minderheidsjongeren' een ruime voorsprong tonen qua mediabezit, is er een lichte achterstand qua mediabezit in de rest van het huis, in vergelijking met 'autochtone' huishoudens (Devroe et al. 2005, Bonfadelli et al., 2007).

Sinds het begin van de jaren '90 – ongeveer gelijktijdig met het eerste onderzoek in Vlaanderen – kent satelliettelevisie een opmars. Waar in het eerste onderzoek het aantal respondenten dat toegang had tot een schotelantenne zich nog situeerde tussen 14% (De Aguirre et al., 1996) en 20% (De Sutter & Saeys, 1996), komen we in recenter onderzoek cijfers tegen van 75% tot 80% en meer (d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2005). Satelliettelevisies zijn – zeker in vergelijking met de

[6] Bonfadelli, Buger & Piga (2007) analyseerden in 2005-2006 de tot dan toe bekende studies in Europa naar het media- en nieuwsgebruik van minderheden. In hun artikel uit 2007 geven ze een overzicht van de belangrijkste resultaten in Europees onderzoek. We zullen in het verdere verloop van deze literatuurstudie hun bevindingen regelmatig aanhalen.

meerderheidsbevolking – sterk aanwezig in de huishoudens (Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2005; Saeys & Devroe, 2005; Dhoest, 2009b).

Het bezit van 'nieuwe' media zoals computers en laptops en het internet, is dan weer significant lager dan bij 'autochtone' gezinnen (Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2006; Saeys & Devroe, 2005), maar diverse auteurs (Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004; Bonfadelli et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005) constateren dit verschil enkel wanneer de slaapkamers buiten beschouwing gelaten worden. In de slaapkamers zelf is er geen achterstand maar eerder een voorsprong qua bezit en toegang en veelal gaat het daarbij niet om een persoonlijk bezit, maar een gedeeld bezit met andere broers en zussen. Dit betekent dat ouders wel belang hechten aan ICT-apparatuur, maar dan enkel voor hun kinderen (Bonfadelli et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005). In de studies die wijzen op een lager bezit van nieuwe media bij deze 'groepen', blijkt toegang een belangrijke rol te spelen. Jongeren uit 'minderheidsgroepen' geven immers aan meer nieuwe media op school, in bibliotheken en in internetcafés te gebruiken dan thuis, waar dit andersom is bij hun 'autochtone' leeftijdsgenoten (Devroe et al., 2005; Saeys & Devroe, 2005; d'Haenens et al., 2004; d'Haenens, 2006). Recentere studies tonen echter aan dat minderheidsgroepen in Vlaanderen en Nederland geleidelijk aan meer gedigitaliseerd geraken en de achterstand inhalen (o.a. d'Haenens et al., 2007, d'Haenens & Mertens, 2010; van Ingen et al., 2007). Waar d'Haenens et al. in 2007 tot de conclusie komen dat er weinig achterstand is op het vlak van toegang tot computers, maar wel een achterstand op het vlak van toegang tot het internet, blijkt een deel van deze achterstand inzake internettoegang in 2010 reeds weggewerkt (d'Haenens & Mertens, 2010). In beide publicaties wordt de 'slaapkamercultuur' m.b.t. ICT-bezit opnieuw bevestigd (d'Haenens et al., 2007, d'Haenens & Mertens, 2010).

Inzake kranten is er een sterke oriëntatie van 'Turken' en 'Marokkanen' op Nederlandstalige kranten (d'Haenens et al., 2004). Daarnaast lezen 'Turken' meer dan 'Marokkanen' kranten in één van de herkomsttalen (d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005). Dit is voornamelijk te wijten aan de gebrekkige kennis van het standaard Arabisch bij 'Marokkanen' en de grotere beschikbaarheid van Turkse kranten in vergelijking met Arabischtalige kranten (d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005). Algemeen lijkt het lezen van Nederlandstalige kranten bij beide 'groepen' toe te nemen met de leeftijd (d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005). Online kranten lopen, ondanks de vele potentiële voordelen, nog steeds achter op de papieren versie van kranten en dit zowel voor 'autochtone' als 'allochtone' jongeren in zowel Nederland als Vlaanderen (d'Haenens et al., 2004). Zoals de lezer zal kunnen opmerken, hebben we het hier vooral over gebruik. De Vlaamse literatuur (o.a. Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2007) geeft inderdaad geen zicht op effectief bezit of koopgedrag (vb. losse verkoop en abonnementen).

Over het algemeen (zowel bij minderheden als bij 'autochtonen') lijken vooral geslacht (o.a. Roe, 1998) en leeftijd en deels ook opleidingsniveau een rol te spelen. Jongens, oudere jongeren en jongeren uit lagere onderwijstypes hebben doorgaans een groter bezit van media-apparatuur. De socio-economische status speelt maar in beperkte mate een rol. Hoewel er enkele verschillen bestaan

tussen de diverse 'herkomstgroepen' en 'autochtonen' (o.a. slaapkamercultuur, ICT-achterstand en breder mediamenu), spelen de zogenaamde 'etnisch-culturele positie' en 'religie' geen rol van betekenis in bezit en toegang (o.a. Saeys & Devroe, 2005: Devroe et al., 2005, d'Haenens et al., 2004).

2.2.3 Mediagebruik, voorkeuren en functies

Beschikbaarheid is uiteraard een voorwaarde voor mediagebruik, maar daarom nog geen garantie voor gebruik (o.a. d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005). Resultaten uit diverse studies laten zien dat dit onderscheid wel degelijk van belang is, onder andere voor radio.

We beginnen met het populairste en belangrijkste medium in de gebruikspatronen van minderheden: televisie. Dit is niet alleen het geval voor gezinnen met een 'Marokkaanse' of een 'Turkse' herkomst in Vlaanderen en Nederland, maar ook voor andere 'minderheidsgroepen' in de rest van Europa en in de VS (Bonfadelli et al., 2007; Baardwijk et al., 2004; d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005; Brants et al., 1998; Pew Research Center, 2008; Adriaens et al., 2011). De dominantie van televisie lijkt ook doorheen de tijd een constante: reeds in 1992 werd vastgesteld dat televisie een centrale rol speelde in het leven van minderheden (De Aguirre et al., 1996). In het vervolgonderzoek uit 1996 werd niet meer geopteerd om via de integratiecentra te werken (omdat die voor een vertekening zorgden) en koos men voor enquêtes (in plaats van focusgroepen) in Gentse scholen (d'Haenens et al., 2004). Ook werd de doelgroep uitgebreid van enkel 'Marokkanen' en 'Turken' naar alle beschikbare origines en 'autochtonen', hoewel de nadruk op de eerste twee 'groepen' bleef liggen. Toch leverde dit over de gehele lijn nauwelijks verschillen met de voorgaande studie. Ook hier bleef televisie dominant. In (bijna) elk onderzoek dat hierop volgde, bleef televisie als dominant medium naar voren komen, zowel in het binnenland als in het buitenland (o.a. Saeys & Devroe, 2005; d'Haenens et al., 2004; Bonfadelli et al., 2007). In vergelijking met de meerderheidsbevolking, ligt de duur van het televisiekijken doorgaans hoger bij minderheden (Bonfadelli et al., 2007; Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004; Baardwijk et al., 2004). Vooral minderheden met een 'Turkse achtergrond' blijken de kroon te spannen. Veldkamp (1999) berekende dat 'Turkse Nederlanders' tot 30 uur per week naar tv keken. Voor 'Marokkaanse Nederlanders' lag dit cijfer op 23 uur, tegenover 17 uur per week voor de 'autochtone' tv-kijker. Hoewel de dominantie van televisie sterker is dan bij de 'meerderheidsbevolking', blijft ook onderzoek bij Vlaamse jongeren wijzen op een dominantie van dit medium in het vrijetijdsgebruik (o.a. Eggermont, 2006) en blijkt er qua kijktijd geen verschil op te tekenen tussen 'Vlaamse' jongeren en de diverse herkomsten (d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2008; Dhoest, 2009b; Saeys & Devroe, 2005). Televisie blijkt niet alleen bekeken te worden, maar staat ook vaak op als auditief achtergrond medium, wat de grenzen tussen radio- en televisiegebruik doet vervagen, maar voor de Lage Landen vinden we dergelijke bevindingen niet terug (Bonfadelli et al., 2007; Georgiou, 2001; Madianou, 2005). Televisie wordt voornamelijk gebruikt als middel tegen verveling, ter ontspanning of wanneer jongeren

iets opwindends willen beleven (Saeys & Devroe, 2005) en vooral de entertainmentfunctie (o.a. soaps en televisieshows) blijkt van belang te zijn, maar ook informatiegaring blijkt van belang voor minderheidsjongeren (Dhoest, 2009b; Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2010; Adriaens et al., 2011). In de literatuur blijken minderheden van 'Marokkaanse' en 'Turkse' herkomst doorgaans een grotere voorkeur te hebben voor commerciële kanalen dan voor de publieke omroepen (o.a. d'Haenens et al., 2004; Sinardet & Mortelmans, 2006; Dhoest, 2009b). Bij de jongeren scoren vooral *VT4* en *2BE* (voordien *Kanaal2*) sterk (Dhoest, 2009b). Vlaamse fictie wordt nauwelijks gesmaakt in tegenstelling tot Engelstalige reeksen (Dhoest, 2009a). Het kijken naar satellietzenders komt vaker voor bij de eerste generatie dan bij de andere generaties en komt ook vaker voor bij 'Turken' dan bij 'Marokkanen', wat vooral door het taalaspect te verklaren valt (zie verder) (o.a. d'Haenens et al., 2000; Gillespie, 1995; d'Haenens et al., 2004; Hargreaves & Mahdjoub, 1997; Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2010; Van Craen et al., 2007). Jongeren kijken vooral naar satellietzenders voor fictie en om op de hoogte te zijn van de gebeurtenissen in het land van herkomst (Saeys & Devroe, 2005; Peeters & d'Haenens, 2005; Clycq et al., 2005). Verder spelen volgens diverse auteurs (o.a. Saeys & Devroe, 2005) socio-demografische kenmerken en de zogenaamde 'cultuurspecifieke' kenmerken geen rol in het kijken naar televisie en dit geldt eveneens voor radio.

Radio speelt een minieme rol in het consumptiegedrag van minderheden, wat vooral zou te verklaren zijn door een gebrek aan een programma-aanbod op maat voor de eerste generatie (althans op de FM-frequenties) en door de populariteit van satelliettelevisie (Bonfadelli et al., 2007). In de eerste studies in Vlaanderen werd reeds een discrepantie vastgesteld tussen radiobezit (94 tot 100%) en het feitelijke gebruik ervan (66 tot 74%) (De Sutter & Saeys, 1996; d'Haenens et al., 2004). De jongeren vormen hierop echter een uitzondering: zij luisteren wel naar radio (zij het minder dan hun 'autochtone' leeftijdsgenoten) en dan voornamelijk naar muziek en voornamelijk op commerciële radiostations (Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; De Aguirre et al., 1996; Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005; De Sutter & Saeys, 1996). Niettemin voegen De Sutter & Saeys (1996), die ook tot de vaststelling komen dat jongeren meer luisteren naar de radio dan hun ouders, de nuance toe dat hun gegevens verkregen zijn uit tweede hand (namelijk de rapportering door jongeren over hun ouders). Voornamelijk (al dan niet lokale) commerciële radiostations zijn populair (meer dan bij 'autochtonen'), naast de openbare radiozenders *Studio Brussel* en *Radio Donna* (d'Haenens et al., 2004; De Aguirre et al., 1996; Saeys & Devroe, 2005; De Sutter & Saeys, 1996). Radio-uitzendingen uit de 'herkomstlanden' worden meer door 'Turkse' dan door 'Marokkaanse' jongeren beluisterd (Saeys & Devroe, 2005).

Kranten spelen eveneens een kleine rol in de mediaconsumptie van 'allochtone' jongeren, maar zijn ook niet zo populair bij 'autochtone' jongeren (Saeys & Devroe, 2005; Sinardet & Mortelmans, 2006). Zoals we eerder aangaven, is er een sterkere oriëntatie op Nederlandstalige kranten en zijn het vooral 'Turken' die kranten in de herkomsttaal lezen, wat vooral te wijten is aan de gebrekkige kennis van het standaard Arabisch bij 'Marokkanen' en de grotere beschikbaarheid van Turkstalige kranten

(d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005; Van Craen et al., 2007; Sinardet & Mortelmans, 2006). Hoe ouder, hoe vaker Nederlandstalige kranten gelezen worden door beide 'groepen' (d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005). Net als bij 'autochtone' jongeren blijft de papieren kranten populairder dan de online versie en dit zowel in Nederland als in Vlaanderen (d'Haenens et al., 2004). Volgens Saeys & Devroe (2005) spelen ook sekse en 'etnisch-culturele positie' een rol, al specifiëren ze niet dewelke. Verder duiden Saeys & Devroe (2005) onderwijsniveau, sociaal-economische status en 'etnisch-culturele positie' aan als beïnvloedende factoren van krantengebruik, waarbij ze verwijzen naar de bevindingen dat een hoger onderwijsniveau, een hogere socio-economische status en een lage affiniteit met 'landen van herkomst' samen gaan met een groter gebruik van Vlaamse kranten en tijdschriften. Kranten worden door jongeren voornamelijk gelezen omwille van hun praktische karakter en om op de hoogte te blijven van de actualiteit met een direct belang in hun leven (Raeymaeckers, 2003; Gezduci & d'Haenens, 2010).

In de voorbije decennia is het internet wijd verspreid geraakt. Het medium heeft als sterke punten dat het alle andere mediumtypes omvat (televisie, kranten, radio) en het participeren van de mediagebruiker mogelijk maakt. Het feit dat het internet wijd verspreid is wil echter nog niet zeggen dat iedereen er toegang toe heeft. Zoals we in het vorige hoofdstuk aanhaalden, gebruiken 'allochtone' jongeren meer nieuwe media op school, in bibliotheken en in internetcafés dan thuis, waar ze er minder vaak over beschikken (Devroe et al., 2005; Saeys & Devroe, 2005; d'Haenens et al., 2004; d'Haenens, 2006). Het lagere bezit wordt ruimschoots goedgemaakt door de toegang: Saeys & Devroe (2005) zien geen verschil tussen 'autochtone' en 'allochtone' jongeren in aantallen gebruikers en gebruiksduur. Bonfadelli et al., (2007) komen in eigen Zwitsers onderzoek zelfs tot de vaststelling dat minderheidsjongeren meer tijd online spenderen dan hun Zwitserse leeftijdsgenoten. Daarnaast krimpt de digitale kloof tussen minderheden en 'autochtonen', naast de stijgende toegang tot ICT (o.a. d'Haenens et al., 2007, d'Haenens & Mertens, 2010; van Ingen et al., 2007). Bovendien hechten minderheidsjongeren in grotere mate belang aan ICT in hun toekomstig beroepsleven en kennen 'allochtone' ouders meer dan de 'autochtone' ouders een hogere status toe aan ICT (d'Haenens et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005). Internet wordt door de 'autochtone' en 'allochtone' jongeren vooral gebruikt wanneer men zich wil informeren, maar ook verveling, willen ontspannen, nood aan opwinding of eenzaamheid worden regelmatig vernoemd als motivaties (Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005). Naast muziek (ter ontspanning) is voor beide 'groepen' communicatie en informatie van belang, maar 'allochtone' jongeren scoren hierop hoger dan 'autochtone' jongeren, voor wie 'downloaden' en 'surfen' belangrijker bleken te zijn (Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004). Opvallende verschillen zijn de het zoeken naar informatie over religie (vooral bij 'Marokkanen') en het zoeken naar informatie over de landen van herkomst bij hen die hoog scoren op 'etnisch-culturele positie' (Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005; Peeters & d'Haenens, 2005; d'Haenens et al., 2004). Echter, de belangrijkste informatie die men opzoekt is bij beide 'groepen' gerelateerd aan studies en ook informatie over hobby's scoort in alle 'groepen' sterk. (Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004). Voor nieuws over het land van residentie (in casu België of Nederland) valt op dat 'Marokkanen' en 'Turken' vaker hiernaar op zoek gaan op het internet dan hun 'autochtone'

leeftijdsgenoten (d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2005) en bij laatstgenoemde auteurs is dit driemaal zo vaak. Volgens d'Haenens et al. (2004) zijn 'Marokkaanse' jongeren beduidend ferventere online mediagebruikers dan hun 'Turkse' leeftijdsgenoten.

'Herkomstgerelateerde' verschillen lijken vooral een generationeel aspect te zijn: bij de jongeren lijken er qua voorkeuren weinig verschillen te bestaan tussen minderheidsjongeren en jongeren uit de meerderheid: jeugdculturen en socio-demografische factoren (vooral geslacht en leeftijd) hebben daarbij significant meer invloed dan 'herkomstverschillen' (Milikowski, 2000; Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2002; Dhoest, 2009b; Georgiou, 2006; Roe, 1998). Wel lijkt algemeen de conclusie te trekken dat 'Turken' meer gebruik maken van 'herkomstgerelateerde' media dan 'Marokkanen', hetgeen zowel met taal als beschikbaarheid te maken heeft (Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005; Van Craen et al., 2007). Waar vooral televisie en radio populair waren in het begin, lijkt gaandeweg internet belangrijker te worden en radio zijn populariteit te verliezen. Kranten worden maar door een beperkte groep gesmaakt.

2.2.4 Taal als determinerende factor

Taal blijkt in tal van studies een belangrijke determinant voor gebruik, consumptie en voorkeuren m.b.t. zowel televisie, radio, kranten als internet (o.a. Saeys & Devroe, 2005; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2007, 2010; Van Craen et al., 2007; Clycq et al., 2003). Doorgaans wordt er gefocust op twee taalgroepen: kennis van het Nederlands en kennis van de herkomsttalen. Kennis van het Nederlands verhoogt volgens tal van studies uit Nederland en Vlaanderen de kans dat leden van deze 'minderheidsgroepen' naar Nederlandstalige televisie kijken (o.a. Motivaction, 2007; Gezduci & d'Haenens, 2007; Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005). De eerste generatie die het Nederlands of andere residentietalen niet machtig zijn, gebruiken vaker media uit de landen van herkomst (d'Haenens et al., 2004; Gillespie, 1995; Hargreaves & Mahdjoub, 1997; Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2010). Inzake herkomsttalen lijkt er een groot verschil te bestaan tussen minderheden van 'Marokkaanse' en 'Turkse' herkomst. Waar 'Turken' de herkomsttaal over het algemeen voldoende beheersen, is dit bij 'Marokkanen' vaak minder het geval (Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Clycq et al., 2003, 2005; Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2010). Deze vaststellingen worden in de literatuur vooral gemaakt m.b.t. jongeren en de tweede generatie; bij de eerste generatie is doorgaans de herkomsttaal beter gekend (Saeys & Devroe, 2005). De verklaring voor dit verschil tussen minderheden van 'Marokkaanse' en 'Turkse' herkomst wordt vooral gezocht in de linguïstische diversiteit bij beide 'herkomstgroepen'. Het Turks geldt veel meer als lingua franca en heeft op dat vlak weinig concurrentie van andere talen, precies omdat het ingezet werd als verenigende factor door de diverse Turkse overheden. 'Marokkanen' daarentegen moeten gezien de diversiteit aan talen (Berbers, Marokkaans Arabisch of Darija, standaard Arabisch of Fusha) vaker noodgedwongen hun toevlucht zoeken tot een gemeenschappelijke taal, wat bijgevolg vaker de taal van het residentieland is, in casu Nederlands (Van Craen et al., 2007). Dit leidt ertoe dat

'Marokkanen' de taal van het residentieland beter beheersen en meer gebruiken dan 'Turken' (Van Craen et al., 2007; Gijsberts & Vervoort, 2007). Voor mediagebruik heeft dit eveneens gevolgen: 'Marokkanen' gebruiken vaker Nederlandstalige media en minder 'herkomstgerelateerde' media dan 'Turken' en dit zowel in Vlaanderen als in Nederland (o.a. Motivaction, 2007; d'Haenens et al., 2004; Van Craen et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005; Clycq et al., 2003). Hierin speelt ook aanbod een rol: er zijn meer 'Turkse' kanalen, kranten, films… beschikbaar dan in het 'Marokkaanse' aanbod (Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005; Clycq et al., 2003).

Hoewel de linguïstische diversiteit bij 'Marokkaanse herkomstgroepen' gekend is, zien we verrassend genoeg dit niet vertaald in de analyse van de satellietzenders en met name in het onderscheid tussen zenders of programma's in het Darija en zenders in het Fusha. Zo zien we bij Van Craen et al. (2007) enkel een opdeling Nederlandstalige – Turkse – Marokkaanse televisiezenders, wat onmiddellijk vragen oproept bij de interpretatie van de cijfers. Ook bij d'Haenens et al. (2004: 131, 135) zien we enkel deze driedeling en worden Marokkaanse en Arabischtalige zenders dooreen gebruikt. In d'Haenens (2006: 200) wordt het Marokkaans Arabisch gelinkt aan het lezen van de koran, wat per definitie in het standaard Arabisch is. Ook bij Devroe et al. (2005) eenzelfde verhaal. Enkel bij Clycq et al. (2003) vinden we duidelijker deze verwijzing naar Fusha en Darija, maar dit onderscheid wordt in hun verdere analyses buiten beschouwing gelaten. Ook qua kennis van het Nederlands zien we weinig aandacht voor de verschillende taalniveaus: meestal gaat het enkel over hét Nederlands (o.a. in d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2005, Clycq et al., 2003).

Het is bijzonder moeilijk vergelijken met buitenlands onderzoek gezien de specifieke situatie van de herkomsttalen. Toch willen we één bevinding verder meenemen uit buitenlandse onderzoeken. Canadees onderzoek wees uit dat in een tweetalige omgeving, personen die tweetalig zijn media in die taal kiezen die ze het vloeiendst spreken, in casu Engels voor de Engelstaligen en Frans voor de Franstaligen (Barnett & McPhail, 1980) en lang verblijf in een ander land verandert daar niets aan (Delener & Neelankavil, 1990; Lee & Tse, 1994). We nemen deze bevinding voornamelijk mee omdat die de vraag oproept naar taalniveaus – een belangrijk hiaat in Vlaams communicatiewetenschappelijk onderzoek – en omdat, indien we deze bevestigd zien voor Vlaanderen, dit betekent dat zowel voor de Nederlandstalige zenders als voor de diverse satellietzenders een meer fijnmazige analyse noodzakelijk is. Bovendien is het vreemd dat bijvoorbeeld voor kranten wel gewezen wordt op de kennis van het standaard Arabisch (o.a. door d'Haenens et al., 2004) maar dat voor televisie doorgaans geen onderscheid wordt gemaakt tussen Darija en Fusha (o.a. Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2005).

2.2.5 'Herkomst' en socio-demografische factoren

Belangrijke aandacht is gegaan naar het onderzoeken van 'herkomstfactoren'. In de aanvangsfase ging het vooral om het 'herkomstlabel' dat de aandacht kreeg, naast klassieke socio-demografische

variabelen (Devroe et al., 2005; d'Haenens, 2006; Saeys & Devroe, 2005; Brants et al., 1998). Blosser (1988: 453) wijt dit aan de assumptie dat 'etnische verschillen' terug te brengen zijn tot variaties in de socio-economische status. Vanuit onder andere de VS (o.a. Blosser, 1988) kwam de aandacht overwaaien voor grotere constructen rond herkomst, zoals 'etnisch-culturele positie', 'cultuurspecifieke factoren', enzovoort, die evenzeer gebaseerd waren op assumpties (zie hoofdstuk 3). Op deze overgang kwam eveneens kritiek omdat deze nieuwe, bredere constructen aanvankelijk vooral geïsoleerd werden bestudeerd van socio-demografische factoren (Gezduci & d'Haenens, 2007; Geense & Pels, 2002). Het eerste onderzoek dat beide determinantengroepen samen onderzocht in Vlaanderen en Nederlands was het onderzoek van d'Haenens et al. (2004).

Tijdens dit voorbije decennium werd door velerlei auteurs op verschillende manieren en aan de hand van diverse conceptualiseringen van 'origine' getracht een antwoord te vinden op de vraag of deze 'originegerelateerde' constructen een rol speelden in het mediagebruik en de mediavoorkeuren van minderheden. Dit leverde niettemin een aantal problemen op. Een eerste probleem was het definiëren van de originefactor: veelal werd die uitgedrukt als een bidimensionale oriëntatie op een continuüm tussen meerderheid en minderheid. Het concept 'etniciteit' in al zijn varianten ('etniciteit', 'etnisch-culturele positie', …) (o.a. Van Heelsum, 1997) is daarvan een bekend voorbeeld (vooral in de Lage Landen), maar er zijn ook constructen, met dezelfde betekenis, die draaien rond 'culturele oriëntaties' (o.a. bij Bonfadelli et al., 2007). Een tweede probleem is dat door de verschillende manieren van operationaliseren en conceptualiseren van deze factor, het vergelijken van studies quasi onmogelijk is en diverse bevindingen uit diverse studies elkaar tegen spreken (Chandra, 2006).[7] We hadden bij het lezen van de bestaande literatuur de grootste moeite om uiteen te houden wanneer men het had over enkel het herkomstlabel (vb. 'Marokkaan', 'Turk') en wanneer men het had over constructen: in beide gevallen gebruikte men 'etniciteit' (o.a. bij Devroe et al., 2005). Ten derde deed het onderzoek naar de 'originefactor' de vraag rijzen – meteen de bron voor heel wat wetenschappelijke discussies rond dit thema – in hoeverre deze factor niet eerder terug te brengen was tot socio-demografische factoren, die bij de onderzochte doelgroepen vaker voorkwamen dan bij de 'autochtone' bevolking (Bonfadelli et al., 2007).

Deze discussie is reeds terug te vinden in het eerste Vlaamse onderzoek van De Sutter & Saeys (1996), waar, voor alle duidelijkheid, enkel het herkomstlabel werd onderzocht. Op basis van de algemene cijfers werd voor het eerst in Vlaanderen vastgesteld dat minderheden – in dit geval jongeren – meer televisie keken dan hun 'autochtone' leeftijdsgenoten. Wel bleken hierbij opleiding en geslacht een rol te spelen: vrouwen keken meer televisie dan mannen en studenten uit het ASO keken minder televisie dan hun leeftijdsgenoten uit het TSO, die op hun beurt weer minder keken dan de leeftijdsgenoten uit het BSO. Na controle op basis van deze socio-demografische gegevens, bleek het verschil tussen 'autochtone' en 'allochtone' jongeren niet bepaald te worden door origine, maar net door deze socio-demografische kenmerken. "*De factor etnische origine blijkt geen rol van betekenis te*

[7] In het hierop volgende hoofdstuk gaan we dieper in op het – in onze ogen – problematische gebruik van concepten zoals 'etniciteit'.

spelen in tegenstelling tot wat men had kunnen vermoeden op basis van de eerste gegevens. De grotere vertegenwoordiging van BSO-studenten en vrouwelijke respondenten is hiervoor verantwoordelijk" (De Sutter & Saeys, 1996: 77). Over het algemeen kunnen we inderdaad vaststellen dat in diverse onderzoeken (o.a. De Sutter & Saeys, 1996; Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004; Roe, 1998) taal, geslacht, leeftijd en opleidingsniveau veel vaker naar voren komen als belangrijke determinanten, naast de beschikbaarheid van de diverse media.

De constructen rond 'etniciteit' (met name 'etnisch-culturele positie' (Van Heelsum, 1997) wordt vaak gebruikt)[8] leveren eveneens weinig beklijvende informatie op. Bij Devroe et al. (2005: 99) lezen we: "*De socio-demografische variabelen oefenen een veel grotere invloed uit op het mediagedrag dan onze twee cultuurspecifieke variabelen*". Bij d'Haenens (2006: 196) lezen we: "*De onderzoeksresultaten wezen verder uit dat etnisch-culturele positie een minder invloedrijke rol speelt op mediabezit en –gebruik van allochtone jongeren dan aanvankelijk verondersteld*". Wat wel vanuit dit construct te verklaren viel was de keuze tussen 'herkomstmedia' en 'residentiemedia', maar zoals we verder zullen beargumenteren is deze opdeling oppervlakkig en té generaliserend. Alleen Gezduci & d'Haenens (2007) komen tot meer resultaten m.b.t. 'cultuurspecifieke kenmerken' (religie, taal, 'etnisch-culturele positie'), wat mogelijk te verklaren valt doordat deze studie voor het eerst ook 'Turken' van de eerste generatie mee bevroeg. Ook de auteurs beseffen dit: "*These findings, especially those pertaining to news use, bring nuance to a certain number of earlier findings with Turkish youngsters in the Netherlands and Flanders (12-19), whose media use was predominantly related to socio-demographics*." Volgens de auteurs hebben 'cultuurspecifieke kenmerken' een sterke impact op het gebruik van nieuwsmedia:

> *Religion, ethnic-cultural position and command of the Turkish language proved to be the strongest culture-specific determinants for home language news media use, while command of the Dutch or French language and length of residence had the highest predictive value for host language news media use.* (Gezduci & d'Haenens, 2007: 216-217)

Echter, deze resultaten leveren drie bedenkingen op. Ten eerste dienen we ons vragen te stellen bij een construct dat enkel valabele resultaten oplevert wanneer de eerste generatie hierbij betrokken wordt, een generatie die verhoudingsgewijs steeds krimpt. Voor onder andere mediaconsumptie suggereren verschillende auteurs (o.a. Dhoest, 2009a; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2008; Sinardet & Mortelmans, 2006; d'Haenens et al., 2007) diverse gelijkenissen tussen minderheidsjongeren en hun 'autochtone' leeftijdsgenoten. Dit komt zeker niet als een verrassing, aangezien deze generaties onder andere via onderwijs en media veel meer dan hun (groot-) ouders in aanraking komen met de codes en normen van de samenleving waarin ze opgroei(d)en en daarnaast dezelfde globale culturele beïnvloeding ondergaan als hun generatiegenoten en bijvoorbeeld dezelfde

[8] Hier moeten we evenwel nuanceren dat zowel bij Devroe et al. (2005) en d'Haenens et al. (2004) niet alle stellingen werden gebruikt van Van Heelsum (1997) en dit met de bedoeling om een vergelijking tussen de Vlaamse studies mogelijk te maken. Welke stellingen er werden weggehaald en waarom wordt echter niet beargumenteerd.

jongerenculturen en voorkeuren delen (Bonfadelli et al., 2007). Het gevolg is een grote diversificatie binnen deze jongeren (Bonfadelli et al., 2007) die als gevolg heeft dat een groeiend aantal studies – ook buiten de communicatiewetenschappelijke wereld – tot de slotsom komt dat wanneer er abstractie wordt gemaakt voor socio-economische en/of educatieve factoren, er niet veel meer overblijft van de 'etnische' determinant (o.a. Safren et al., 2000; Lutz, 2007). Zo komen Clycq et al. (2003: 59) tot de conclusie: "*Zelfs in onze kleine respondentengroep zijn de meningen verdeeld over de stelling dat de interesse voor bepaalde thema's te wijten zou zijn aan de origine van de respondent*". De auteurs waarschuwen verder dat er "*voorzichtigheid geboden is om bepaalde behoeftes (…) blindweg in verband te brengen met etnische origine*" en daarbij verwijzen ze expliciet naar de opmerking "*dat er te weinig multiculturele onderwerpen in televisieprogramma's verschijnen*" (Clycq et al., 2005: 147).

Ten tweede speelt taal een heel belangrijke rol in de resultaten van Gezduci & d'Haenens (2007), wat onmiddellijk de vraag oproept waarom dit taalaspect niet op zichzelf kan bestudeerd worden en niet binnen een construct 'cultuurspecifieke kenmerken'. d'Haenens et al. (2004) kwamen eerder al tot de conclusie dat taal het meest voorspellende 'cultuurspecifieke' kenmerk voor mediagebruik was. Hetzelfde argument kan met betrekking tot 'religie' gemaakt worden en daarbij roept dit de vraag op of onder 'religie' door iedereen wel hetzelfde verstaan wordt (zie verder). Het construct 'etnisch-culturele positie' op zichzelf roept ook heel wat vragen op, die we echter verder zullen bespreken (zie hoofdstuk 3).

Een derde bedenking, die we uitvoerig zullen behandelen in de hieropvolgende sectie is de vraag wat deze resultaten ons nu eigenlijk vertellen. Dat 'cultuurspecifieke kenmerken' leiden tot een meergebruik van *'home' media*, evenwel zonder invloed te hebben op het gebruik van *'host' media* (Gezduci & d'Haenens, 2007: 217), vertelt ons alleen iets over het mediumtype, maar niet over de inhoud. Op zich is dit bijzonder waardevol, maar de verklarende mediaspecifieke factoren blijven daarbij onderbelicht. Bovendien is het zich beperken tot dergelijke bevindingen ons inziens gebaseerd op enkele te bekritiseren premissen in communicatiewetenschappelijk onderzoek.

2.2.6 Enkele algemene trends: 'herkomstmedia' en 'residentiemedia'

De communicatiewetenschappelijke wereld heeft zich boven alles bezig gehouden met drie soorten vragen in het minderhedenonderzoek: het integratievraagstuk, de rol van 'herkomstgerelateerde' en 'religiegerelateerde' constructies en de rol van 'verbondenheid'. De rode draad doorheen deze vragen was telkens hoe 'herkomstmedia' en 'residentiemedia' zich daarbij verhielden en welke van beide primeerden in de mediagebruikspatronen van minderheden. Tal van studies hebben op dit domein een resem hypothesen, theorieën, concepten en categoriseringen aangebracht die impliciet steeds de vraag stelden hoe anders de 'Andere' was of bleef. Het zou ons te ver leiden om al deze vraagstukken in detail te bespreken. We limiteren ons bijgevolg tot enkele grote punten van kritiek en enkele algemene vaststellingen die functioneel zijn voor de rest van dit proefschrift.

We beginnen eerst met een algemene opmerking over de terminologie. Nogal wat onderzoek maakt een onderscheid tussen *'home media'* en *'host media'*. *Home media* staan – paradoxaal genoeg – voor media die te maken hebben met de landen van herkomst. *Host media* slaat op de media van het residentieland, waarmee vaak niet alleen de nationale of regionale media worden bedoeld, maar ook andere buitenlandse media die via de kabel te verkrijgen zijn (Franse, Britse, … zenders). Deze duale terminologie is problematisch. Hoewel in de samenleving er een breed gedragen consensus bestaat die komaf maakt met de archaïsche nadruk op minderheden als 'gasten' in het residentieland (vb. gastarbeiders), met name als gevolg van het lange verblijf en de diverse generaties, blijft in de communicatiewetenschappelijke wereld deze problematische terminologie tot op heden bestaan. In het maatschappelijke debat werd 'gastarbeider' in eerste instantie vervangen door 'migrant', maar niettemin met dezelfde ondertoon*: "[it] left the return option open without making it rhetorically impossible to lend explicit support to the tolerant idea that the guest worker population was here to stay*" (Blommaert & Verschueren, 1998: 47). Deze shift van 'gastarbeider' naar 'migrant' voltrok zich geleidelijk aan vanaf de jaren '80, wat nogmaals wijst op hoe gedateerd het onderscheid tussen *'home'* en *'host'* is. We zien hier dus met name een doorgedreven nadruk op *'otherness'*, wat ons vanuit socio-linguïstisch oogpunt veel vertelt over het interpretatiekader waarbinnen doorgaans geanalyseerd wordt (Said, 1978; Blommaert & Verschueren, 1998). Mediaconsumptie wordt impliciet gezien als 'identitair': het kijken naar satelliet maakt je anders en houdt in dat je – minstens deels – ergens anders vertoeft. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de literatuur die hierop volgt, er nauwelijks aandacht bestaat voor de diversiteit aan zenders die via satelliet te bekijken zijn. Satellietzenders (of *'home'* media) worden veelal beschouwd en geanalyseerd als homogeen blok, als antagonisme tegenover de eigen *'host'* media.

Verschillende auteurs hebben geprobeerd de gebruikspatronen van minderheden te categoriseren aan de hand van de balans tussen '*home*' en '*host*' media. We vernoemen er slechts twee, die in mekaars verlengde liggen en die als voorbeeld kunnen dienen voor andere gelijkaardige typologieën (o.a. bij Bonfadelli et al., 2007). Adoni et al. (2002) identificeren een vierdeling, die gebaseerd is op combinaties in een kruistabel van telkens hoog of laag gebruik van '*home' media* en hoog of laag gebruik van *'host' media*. Zij die beide vaak gebruiken zijn *'dualists'*, zij die beide weinig gebruiken zijn *'detached'*. Zij die meer *'host' media* gebruikt dan '*home' media* zijn '*adapters'*, in het omgekeerde geval spreken de auteurs van *'separatists'*. d'Haenens et al. (2004) onderscheiden drie gebruikersprofielen. '*Homelanders*' verkiezen media uit de regio van herkomst ('*home media*') boven die van 'hier' ('*host media*'), terwijl bij '*adapters*' de voorkeur net omgekeerd is; '*omnivoren*' consumeren beide mediadragers in vergelijkbare mate. Door de beschikbaarheid van Turkstalige media en de verschillende rol van taal vallen 'Marokkaanse' jongeren vaker in de groep van '*adapters*', terwijl 'Turkse' jongeren vaker in de groep van '*homelanders*' en *'omnivoren'* opduiken (d'Haenens et al., 2004). Dit geldt vooral voor televisie en radio; voor kranten zijn 'Turkse' jongeren eerder *'omnivoren'* en blijven 'Marokkaanse' jongeren *'adapters'*; voor tijdschriften hebben we bij beide groepen vooral met '*adapters*' te maken (d'Haenens et al., 2004). Deze typologieën werden veelal gekoppeld aan 'acculturatie' of 'integratie' niveaus. Zo zijn de '*adapters*' bij Adoni et al. (2002)

geïntegreerd en zijn de '*detached*' vervreemd. De overige twee types doen aan '*bonding*' (de '*separatists*' die meer 'home' media gebruiken) of aan '*bridging*' (de '*dualists*' die meer 'host' media gebruiken).

Zoals we uitgebreid zullen beargumenteren in de komende hoofdstukken, zijn er hier een aantal kritische bemerkingen te maken bij dergelijke opdelingen. Vooreerst herleiden dergelijke verdelingen alle media binnen één groep tot eenzelfde soort media, terwijl de verschillen tussen de zenders in elk van de groepen groot kan zijn en terwijl de gelijkenissen tussen bepaalde zenders op '*home*' en '*host*' media gelijkaardig kunnen zijn (denken we bijvoorbeeld aan muziekzenders). Ten tweede is er een verenging van gebruiksmotieven tot de mate van afstand ten aanzien van de residentiesamenleving, vertaald vanuit media-oriëntaties, terwijl andere motieven grotendeels buiten het gezichtsveld blijven. Om één voorbeeld aan te halen: aangezien entertainment één van de belangrijkste functies is van televisie (Dhoest, 2009b; Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2004), lijkt een motivatie vanuit verbondenheid met herkomst niet noodzakelijk a priori vast te staan. Met andere woorden, het kijken omwille van een knappe acteur of een goede serie kan evengoed een reden zijn als het kijken om de herkomsttaal aan te leren of een verbondenheid te voelen met dit herkomstland. Slechts uitzonderlijk is hier aandacht voor, bijvoorbeeld bij d'Haenens et al. (2004) waar er ook sprake is van '*hedonisten*' binnen de groep van '*homelanders*'. Toch blijft ook hier de nadruk op deze subtypes ingekaderd binnen het dualisme *'home'* versus *'host'* media: bij de '*adapters*' bijvoorbeeld is er geen subcategorisering.

Een ander deel van de literatuur vertrekt vanuit de vraag welke rol media spelen in de zogenaamde integratie (o.a. recent in Signer et al., 2011). Deze literatuur weerspiegelt veelal nationale, dualistische discours over integratie en bouwt verder op de hiervoor vernoemde opdelingen tussen *'home'* en *'host'*. We beperken ons hier tot twee bekende *'thesissen'* die in dit verband werden onderzocht: de '*gettothesis*' en de '*direct integration thesis*'. De *gettothesis* stelt dat wanneer minderheidsgroepen alleen herkomstmedia gebruiken, dit kan leiden tot een gettovorming van minderheden in de residentiesamenleving (o.a. bij Detant, 1994). Onder andere 'Turken' en 'Ex-Joegoslaven' zouden vooral naar 'eigen' media kijken en dan vooral televisie (o.a. Ogan, 2001; Bonfadelli et al., 2007). Deze thesis is intussen herhaaldelijk weerlegd en als te simplistisch beschouwd (d'Haenens et al., 2004; Bonfadelli et al., 2007; Christiansen, 2004; Gillespie, 1995; d'Haenens & Mattelart, 2011). '*Home*' en '*host*' *media* worden immers complementair en samen gebruikt en slechts enkele oudere eerste generatie minderheden zien '*home*' media als hun primaire bron van informatie (d'Haenens et al., 2000; Gillespie, 1995; d'Haenens et al., 2004; Peeters & d'Haenens, 2005; Hargreaves & Mahdjoub, 1997; Devroe et al., 2010). Enkele studies stellen zelfs dat het kijken naar satelliet bij deze jongeren eerder uitzondering is dan de norm (Clycq et al., 2003; De Aguirre et al., 1996). De keuze voor *'host' media* zou vooral positief beïnvloed worden door een hogere socio-economische status en een hoger opleiding, een langer verblijf en een betere beheersing van de landstaal (Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2007). Naast migratiegeneratie blijkt vooral taalbeheersing de belangrijkste determinant te zijn (d'Haenens et al., 2004). Bovendien argumenteren

diverse auteurs dat consumptie van *'home'* media net kan bijdragen tot het in vraag stellen van 'herkomstculturen' en traditionele 'religie' (Echchaibi, 2002, 2007; Karanfil, 2008; Uysal, 2008; Gillespie, 1995, 2002; Aksoy & Robins, 2000; Volčič, 2006; Milikowski, 2000). De laatste auteur spreekt van '*de-ethnicization*', waarbij ze verwijst naar het feit dat 'Turkse' gemeenschappen in Nederland en het Verenigd Koninkrijk via Turkse televisie geconfronteerd worden met een 'ander' Turkije dan hetgeen waarin hun ouders opgroeiden. Aksoy & Robins (2003: 95) spreken in dit verband over Turkse televisie als "*an agent of cultural de-mythologisation*". De *'direct integration thesis'*, die poneert dat er een positieve correlatie bestaat tussen integratie en het gebruik van '*host*' media (Peeters & d'Haenens, 2005), wordt bevestigd in diverse studies met de nuancering dat er verschillen zijn tussen de verschillende 'herkomstgroepen', maar deze thesis kan evenmin veralgemeend worden (Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens & Mattelart, 2011). Bovendien werd de richting van de causaliteit tussen integratie en mediagedrag nog niet onderzocht in de Europese context (Bonfadelli et al., 2007). Deze nadruk op 'integratie' (de definities en betekenissen van het concept lopen uiteen) is om tal van redenen problematisch, argumenten die we verder in dit proefschrift grotendeels buiten beschouwing laten. Toch willen we hier aanstippen dat er vraagtekens kunnen geplaatst worden bij het benadrukken van integratie (vaak in de betekenis van een eenrichtingsproces) bij een populatie die hier geboren en gevormd is: de meeste onderzoeken worden immers uitgevoerd bij de tweede generatie. Toch weerhoudt dit sommige auteurs er niet van om a priori dergelijke vaststellingen te maken. Een voorbeeld daarvan is Trebbe (2007: 171): *"Although most Turks in Germany belong to the second or third generation of immigrants, they have retained the social, cultural, and religious identity of their country of origin".* We komen hierop in het volgende hoofdstuk rond identificatie kort op terug.

Een recentere ontwikkeling in dit rijtje, is de focus op 'sociaal kapitaal' en met name op opsplitsing tussen '*bridging*' en '*bonding*' (Bonfadelli et al., 2007). Sociaal kapitaal wordt gezien als het geheel van verbindingen tussen individuen, sociale netwerken, normen over wederkerigheid en vertrouwen (Putnam, 2000: 19). Daarbinnen onderscheidt onder andere Putnam (2000: 22) '*bridging social capital*': "*encompass people across diverse social cleavages*" en '*bonding social capital*': "*to reinforce exclusive identities and homogeneous groups*". In de diverse communicatiewetenschappelijke en andere studies (o.a. bij Putnam, 2007; Ogan & d'Haenens, 2011; Peeters & d'Haenens, 2005; Gezduci & d'Haenens, 2007; Van Craen et al., 2007; Vancluysen et al., 2009; Van Summeren, 2007) worden '*bridging*' en '*bonding*' eng gebruikt, namelijk enkel op basis van herkomst en in een overgesimplifieerde dichotomie als meerderheid – minderheid. Wanneer tweede of derde generatie jongeren naar satelliet kijken, is dit volgens de auteurs '*bonding*', hoewel we ons hier de vraag kunnen stellen of het hier niet eerder om '*bridging*' gaat, gezien het feit dat deze jongeren in Vlaanderen opgegroeid zijn, maar ook omdat het educatieve aspect (vb. leren over het land van herkomst) vaak als reden voor het kijken naar satelliet wordt opgegeven. Daarnaast worden andere potentiële '*bonding*' en '*bridging*' factoren genegeerd, denken we bijvoorbeeld aan sociale klasse, aan 'taalgroepen', enzovoort. Verbondenheid met anderen ontstaat namelijk niet alleen dankzij een gedeelde geschiedenis, taal of territorium, maar ook door het opbouwen van collectieve ervaringen en herinneringen (Castells, 2004; Anderson, 1991).

Over het algemeen wordt er een generatiekloof vastgesteld tussen jongeren en hun ouders, waarbij minderheidsjongeren veel vaker '*host*' media gebruiken dan hun ouders (Bonfadelli et al., 2007). Vooral bij 'Marokkanen' is deze kloof het grootst, terwijl bij 'Turken' deze kloof minder diep is (d'Haenens et al., 2004; Dhoest, 2009b; Devroe et al., 2005). Wanneer minderheidsjongeren toch *'home'* media gebruiken, is dit eerder om emotionele en educatieve (informatie over landen van herkomst, taal aanleren, …) redenen (Bonfadelli et al., 2007; Milikowski, 2000; Volčič, 2006; Gillespie, 1995), al moet hierbij de kritische bemerking gemaakt worden dat het peilen naar andere motieven zelden gebeurt (vele studies zijn kwantitatief van aard, waarbij de antwoordmogelijkheden beperkt zijn) en dat er sociaal wenselijke en politiek-sociaal geëngageerde antwoorden op te tekenen vallen (Bonfadelli et al., 2007).

Zoals we in het begin al aangaven, is de bovenstaande literatuur oververtegenwoordigd in het communicatiewetenschappelijke minderhedenonderzoek. Ook Bonfadelli et al. (2007) komen bij hun meta-analyse van een (weliswaar beperkte) hoeveelheid Europese communicatiewetenschappelijke literatuur tot de slotsom dat vooral integratieprocessen en de identitaire herkomstkwestie voorwerp van onderzoek zijn. Zoals we verder zullen aangeven, is dit eigen aan de fase waarin de veelal onbekende minderheden in kaart dienden gebracht te worden en waarin het zogenaamde *etic* of buitenstaandersperspectief primeerde op het zogenaamde *emic* of minderhedenperspectief (Goodenough, 1970; Harris, 1980). Dergelijke vraagstelling levert een relatieve omschrijving van minderheden op, vanuit een vergelijking met de meerderheid en zoals we verder zullen zien, met een enge visie (lees: beperkt tot hun mate van 'anders' zijn) op en een homogenisering van minderheden en herkomstmedia tot gevolg.

2.3 Nieuws en minderheden

Nieuws[9] speelt een niet te onderschatten rol in de samenleving en bepaalt mee onze kijk op de werkelijkheid (Hooghe et al., 2005). Het draagt in zich een informatieve en sociale functie (Johnson-Cartee, 2005; Gillespie, 1995; Tuchman, 1978; Schudson, 1995) die in deze tijden van individualisme en globalisering uitermate van belang zijn. Nieuws vormt vaak het enige contact met het buitenland, met verder afgelegen binnenlandse regio's en met 'groepen' die niet tot de dagdagelijkse levenssfeer behoren (Robinson & Levy, 1986). Nieuws speelt ook een belangrijke rol in de normen en waarden die een samenleving haar burgers voorhoudt, maar ook in de definiëring van wie we zijn, o.a. aan de hand van identificaties en ideologieën (Johnson-Cartee, 2005; Gillespie, 1995; Tuchman, 1978; Gillespie, 1995; Bryant et al., 1994; Anderson, 1991; Cottle, 2000). Bovendien heeft nieuws een impact op het politieke gebeuren en bepaalt het voor een stuk de agendasetting van de politiek mee (Hooghe et al., 2005; McCombs & Shaw, 1972).

[9] Wanneer we het hebben over nieuws doelen we zowel op nieuws als actualiteitsprogramma's, in navolging van Clycq et al. (2003). Waar mogelijk zullen we de twee vormen opsplitsen.

Diverse studies wijzen uit dat mannen, oudere nieuwsgebruikers en hoger opgeleiden meer nieuws consumeren (Geursen & Plemp, 2005; d'Haenens et al., 2004; Veldkamp, 1998; Van Cauwenberge et al., 2011; Lauf, 2001; Elvestad & Blekesaune, 2008). De fragmentering van nieuwsmedia aan aanbodzijde en de veranderende levensstijlen aan publiekszijde, leidden in de voorbije decennia tot verschuivingen in de nieuwsconsumptiepatronen, die vooral bij jongvolwassenen en jongeren detecteerbaar zijn (Van Cauwenberge et al., 2011). Voor krantenconsumptie komen enkele studies tot de vaststelling dat leeftijd en generaties een belangrijke rol spelen: elke nieuwe generatie leest steeds minder en minder dagelijks kranten en hoe ouder men is, hoe meer kranten men leest (Peiser, 2000b; Lauf, 2001; Elvestad & Blekesaune, 2008; Van Cauwenberge et al., 2010). Televisie blijft de belangrijkste nieuwsbron, zeker bij de oudere leeftijdsgroepen maar ook bij de jongeren, al wijst Amerikaans en Nederlands onderzoek uit dat online nieuws aan belang wint (Van Cauwenberge et al., 2011; Pew Research Center, 2008; Drok & Schwartz, 2009). Deze jonge nieuwsgebruikers zouden in toenemende mate een gecombineerde mix van mediaplatformen gebruiken voor nieuws (Van Cauwenberge et al., 2011; Pew Research Center, 2008; Drok & Schwartz, 2009).

De rol die nieuws speelt in het leven van minderheden is potentieel nog complexer (Gezduci & d'Haenens, 2010). Enerzijds hebben minderheden door de ontwikkelingen en popularisering van communicatietechnologieën sinds het einde van de jaren '80 – in het bijzonder internet en satelliettelevisie – een (potentiële) beschikbare toegang tot bronnen die voor de modale 'autochtone' burger veelal ontoegankelijk blijven, als was het maar door het ontbreken van taalkennis en het niet bezitten van een satellietschotel (Bonfadelli et al., 2007; Karanfil, 2008; Gillespie, 2006; Gezduci & d'Haenens, 2010). Daarnaast maakt hun reëel of gepercipieerd 'anders zijn' dat nieuwsmedia een complexere en meer centrale rol spelen in hun leven omdat deze hen helpen om hun plaats in de samenleving te bepalen, maar tegelijk ook segregatie in de hand kunnen werken door negatieve en stereotyperende beeldvorming (d'Haenens et al., 2004; Gillespie, 1995; Gezduci & d'Haenens, 2007, 2010; Bonfadelli et al., 2007; Devroe et al., 2010).

Ondanks deze potentieel belangrijke rol van nieuws in het leven van minderheden, is zowel Europees als in Vlaanderen kwantitatief en vooral kwalitatief onderzoek naar de manieren waarop minderheden omgaan met nieuws bijzonder schaars (Christiansen, 2004; Devroe et al., 2010). In Vlaanderen is er, zover we kunnen nagaan, maar één kwalitatief onderzoek uitgevoerd dat zich specifiek op nieuwsgebruik toespitste en dit door Clycq et al. (2003, 2005). Belangrijke beperking bij dit onderzoek – dat gelanceerd werd vanuit de overheid – was het feit dat er enkel jongeren tussen 18 en 28 bevraagd werden (30 in totaal) in drie regio's (Vlaams-Brabant, Limburg en Antwerpen), die het Nederlands machtig waren en die minstens drie keer per week naar nieuwsuitzendingen keken (Clycq et al., 2003). Daarbij blijven dus Nederlandsonkundigen, bepaalde regio's en bepaalde leeftijdsgroepen buiten beschouwing. Daarnaast is er het kwantitatieve onderzoek van Gezduci & d'Haenens bij jongeren (2007, 2010) en bij 'Turken' (2007). Het merendeel van de andere studies rond nieuws (o.a. Devroe, 2007; Devroe et al., 2010), focust zich voornamelijk op beeldvorming en

representatie in het nieuws, die we verderop bespreken. In andere studies komt nieuws soms ook aan bod, maar dan enkel als één van de mogelijke genres en veelal in het eerder besproken dualisme *'home'* en *'host' media*. Kortom, het nieuwsgebruik van 'Turken' en 'Marokkanen' in Vlaanderen vormt een groot hiaat in Vlaams communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek, maar zoals eerder gesteld is dit ook een Europees fenomeen (Christiansen, 2004; Devroe et al., 2010).

Het merendeel van de schaarse onderzoeken naar het nieuwsgebruik van minderheden komt tot de conclusie dat dit publiek meer georiënteerd is op nieuws dan de meerderheidsbevolking (o.a. Christiansen, 2004; d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2010; Gillespie, 1995; Milikowski, 2000; Ogan, 2001; Gezduci & d'Haenens, 2010; Saeys & Devroe, 2005). 'Allochtone' jongeren zoeken niet alleen in sommige gevallen nieuws uit de landen van herkomst op het internet op, maar surfen ook driemaal zo vaak als hun 'autochtone' leeftijdsgenoten om op de hoogte te blijven van nieuws uit België en anderhalve keer zo vaak voor informatie over kunst en cultuur (Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005). Met andere woorden, hun nieuwshonger is niet alleen groter, maar ook gediversifieerder en dit wordt in Vlaanderen, Nederland en Europa door zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek bevestigd (Saeys & Devroe, 2005; Ogan, 2001; Christiansen, 2004; Gillespie, 1995; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2010; Devroe et al., 2010; Clycq et al., 2005). Deze bevindingen bij jongeren zijn des te opvallend aangezien ze ingaan tegen de vaststelling dat adolescenten en jongvolwassenen steeds minder interesse in nieuws vertonen, zoals het geproduceerd wordt door professionals en zoals het gepresenteerd wordt door de massamedia (o.a. Mindich, 2004; De Waal et al., 2005; Peiser, 2000; Carpentier et al., 2004; Costera Meijer, 2007; Raeymakers, 2003; Beekhoven & Van Wel 1998; Huang, 2009). Dit gaat dus voorlopig niet op voor minderheden in Europa en, in casu, voor 'Turkse' en 'Marokkaanse' jongeren in Vlaanderen. Hierbij moet echter genuanceerd worden dat volgens Costera Meijer (2006, 2007) 'Nederlandse' jongeren nog steeds geïnteresseerd zijn in nieuws als het op ieder moment van de dag beschikbaar is, 'nieuw' en betrouwbaar is en betrokken overkomt. Nieuws wordt door hen gezien als één mogelijke waarheid, dus diverse meningen aan bod laten is belangrijk (voor '*slow nieuws'*). Bij belangrijke gebeurtenissen willen jongeren correct, snel, kort en zakelijk nieuws, zonder al te veel franjes ('*snack nieuws'*) (Costera Meijer, 2006; Raeymaeckers, 2003). Nieuws dient verder ook als conversatiestof en om op de hoogte te blijven (Costera Meijer, 2006; Raeymaeckers, 2003; d'Haenens et al., 2004). Hoe dan ook laten vergelijkingen tussen 'meerderheidsjongeren' en 'minderheidsjongeren' een meergebruik van nieuws zien bij deze laatste 'groep' (Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al. 2005; Gezduci & d'Haenens, 2010).

Voor nieuws blijft televisie de belangrijkste informatiebron voor 'Marokkanen' en 'Turken' in Vlaanderen; radio wordt maar beperkt hiervoor gebruikt (Clycq et al., 2003; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2010). Hoogopgeleiden lijken meer verschillende mediabronnen te gebruiken voor nieuws dan laagopgeleiden en in casu gaat het dan over kranten en internet (Clycq et al., 2003; Van Dijk et al., 2000; Sinardet & Mortelmans, 2006), al lijkt het krantengebruik laag te liggen (Sinardet

& Mortelmans, 2006; Gezduci & d'Haenens, 2007). De cijfers van Gezduci & d'Haenens (2010) laten echter zien dat de krant belangrijker is voor nieuwsdoeleinden dan het internet.

Nieuws wordt door 'Turkse' en 'Marokkaanse' jongeren in Vlaanderen primair geraadpleegd in Vlaamse media en met name op *VRT* en *VTM* (Clycq et al., 2003; Detant, 1994; De Sutter & Saeys, 1996; Devroe et al., 2010; Gezduci & d'Haenens, 2010). Hoogopgeleiden kijken daarbij vaker naar de openbare omroep, laagopgeleiden eerder naar *VTM* (Clycq et al., 2003). Deze bevinding is analoog aan de vaststellingen van Van Dijk et al. (2000), al stellen Clycq et al. (2003) dat er hierop verschillende uitzonderingen bestaan. Andere auteurs stellen dan weer dat *VTM* een grotere voorkeur geniet dan *VRT* bij 'Turken' en 'Marokkanen' (De Sutter & Saeys, 1996; Elchardus & Glorieux, 2002). Regionale zenders worden niet systematisch geraadpleegd voor nieuws; dit gebeurt eerder toevallig, analoog aan de bevindingen over radio (Clycq et al., 2003). Als motivatie voor het primair afstemmen op Vlaamse zenders voor nieuwsconsumptie, verwijzen de jongeren naar het feit dat ze in België wonen en in eerste instantie op de hoogte willen blijven van Belgische thema's (Clycq et al., 2003; Gezduci & d'Haenens, 2010). Volgens Gezduci & d'Haenens (2010) is de zoektocht naar betrouwbare informatie de belangrijkste voorspeller bij 'Marokkaanse', 'Turkse' en 'Vlaamse' jongeren om naar Vlaams televisienieuws te kijken. Online nieuws in het Nederlands dient vooral voor interessante informatie en '*social learning*' (bij de drie 'jongerengroepen'), terwijl kranten geraadpleegd worden omwille van de interessante informatie (bij 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren) en voor 'surveillantie' ('Vlaamse' jongeren), d.i. als gids in de wereld (Gezduci & d'Haenens, 2010). Nieuws op andere 'westerse' televisiezenders wordt zelden vernoemd, met uitzondering van het sporadisch kijken naar Nederlandse zenders (vooral voor actualiteitsprogramma's en vooral door hoogopgeleiden) en naar (voor 'Marokkanen' en tweetaligen) Franstalige en Waalse zenders (Clycq et al., 2003, 2005). Andere zenders (*CNN*, *BBC World*) worden vooral bekeken bij belangrijke gebeurtenissen: niet alleen omdat deze vaak de eerste beelden hebben van een gebeurtenis, maar ook omdat de jongeren hun versie van de gebeurtenissen willen horen (Clycq et al., 2003, 2005). Onderzoek bij 'Turken' wijst uit dat vooral mannen, jongeren, hoogopgeleiden en zij met een langere verblijfsduur zich meer wenden tot Vlaamse media (Gezduci & d'Haenens, 2007).

Nieuws op satellietzenders wordt door een beperkt aantal 'Turkse' en 'Marokkaanse' nieuwszoekers geraadpleegd en over het algemeen kan het hen minder bekoren (Clycq et al., 2003, 2005). Onderzoek bij 'Turken' wijst uit dat vooral mannen, oudere respondenten en individuen die de Turkse taal goed beheersen of minder lang in België verblijven zich meer wenden tot Turkse media, met uitzondering van het internet dat vooral jongeren aantrekt (Gezduci & d'Haenens, 2007). Opleiding speelt enkel een rol in relatie tot online nieuws, waarbij hoogopgeleiden eerder Turkse websites zullen bezoeken (Gezduci & d'Haenens, 2007). Clycq et al. (2003, 2005) onderscheiden drie groepen: zij die niet geïnteresseerd zijn in nieuws op satellietzenders, zij die deze zenders raadplegen om een andere versie van de feiten te horen en zij (een beperkte groep) die voornamelijk beroep doen op satellietzenders voor hun nieuwsgaring. Er zijn geen verschillen naar geslacht, origine en opleidingsniveau, al zijn ook hier weer vooral 'Turkse' jongeren diegenen die vaker naar

satellietnieuws kijken, met name door taalkennis en het grotere aanbod (Clycq et al., 2003, 2005). Ook Gezduci & d'Haenens (2010) zien een meergebruik bij 'Turkse' jongeren. Devroe et al. (2010) benadrukken vooral het kijken voor een andere versie van de feiten en voor bijkomende informatie. Gezduci & d'Haenens (2010) zien bij deze jongeren vooral de nood aan betrouwbare informatie opduiken als motivatie voor het consulteren voor nieuws op satellietzenders (maar ook voor kranten en internet in de herkomsttalen). Voor televisienieuws op satellietzenders is de zoektocht naar interessante informatie de meest voorspellende factor, voor online nieuws in de herkomsttalen is dit het '*social learning'* en voor kranten in de herkomsttalen is dit *'surveillantie'* (Gezduci & d'Haenens, 2010). 'Marokkanen' halen vooral *2M*, *RTM* (beide Marokkaanse staatszenders) en *Al Jazeera* aan (Clycq et al., 2003). *Al Jazeera* wordt, met uitzondering van enkelen, vooral bekeken bij belangrijke gebeurtenissen (Clycq et al., 2003). Bij de 'Turkse' jongeren gaat het om een hele resem aan kanalen: *Kanal D*, *Kanal 7*, *Show TV*, *Star*, *CNN Türk*, *ATV* en *TRT* (Clycq et al., 2003). Adriaens et al. (2010b) vernoemen vooral *ATV*, *Kanal D* en *Show TV*. Clycq et al. (2003, 2005) waarschuwen verder dat de bevindingen over algemeen mediagebruik niet zomaar kunnen doorgetrokken worden voor nieuws: vele 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren die aangeven wel eens of vaak naar satellietzenders te kijken, doen dit hoofdzakelijk voor entertainment en zelden voor nieuws en wanneer ze dit wel doen voor nieuwsdoeleinden is het vaak als aanvulling op het schaarse aanbod aan buitenlands nieuws op Vlaamse zenders.

Actualiteitsprogramma's worden veel minder bekeken dan nieuwsjournaals (Clycq et al., 2003, 2005). Het zijn vooral hoogopgeleiden die hiervoor interesse vertonen, al zijn er ook enkele laagopgeleiden die dit soort programma's bekijken (Clycq et al., 2003; Van Dijk et al., 2000). Op dit vlak is er ook zendergebondenheid te detecteren: men is doorgaans geneigd naar de actualiteitsprogramma's te kijken op die zenders waarop men doorgaans naar nieuws kijkt (Clycq et al., 2003).

De inhoudelijke evaluatie van programma's en zenders loopt vaak gelijk, met andere woorden, de evaluaties van programma's besmetten de evaluatie van zenders en vice versa (Clycq et al., 2003). Voor zij die het *VRT*-journaal als inhoudelijk beter evalueren in vergelijking met het *VTM*-journaal, is *VRT* vaak ook een betere zender en worden actualiteitsprogramma's (vb. *'Koppen'*, *'Terzake'*, *'De Zevende Dag'*) op eenzelfde manier positiever geëvalueerd in vergelijking met hun tegenhangers op *VTM*, met name '*Telefacts*' (Clycq et al., 2003). Vaak hangt een persoonlijke voorkeur voor een bepaalde zender dus samen met een negatieve evaluatie van de andere zender en is er een zekere graad van zendergetrouwheid detecteerbaar (Clycq et al., 2005). Opvallend is verder dat er voor de *VRT*-zenders nauwelijks onderscheid gemaakt wordt tussen *één* (toen *TV1*) en *Canvas* (Clycq et al., 2005). Deze evaluaties zijn opvallend aangezien onderzoek uitwijst dat de journaals van *VRT* en *VTM* naar elkaar toegroeiden en dat de gelijkenissen groter zijn dan de verschillen en dit zowel inhoudelijk als vormelijk (De Bens & Raeymaeckers, 2010; De Bens & Paulussen, 2005). Ook bij de evaluatie van de Turkse zenders straalt de evaluatie van zenders af op programma's en vice versa: het niveau van de nieuwsuitzendingen op commerciële zenders wordt als laag beschouwd en is voor sommigen een

reden om niet te kijken (Clycq et al., 2003). Nederlandse zenders krijgen dan weer vaak een positieve evaluatie, waarbij men ook positief is over het pluralisme op het scherm (Clycq et al., 2003).

Over het algemeen wordt nieuws op Vlaamse zenders positiever beoordeeld dan nieuws op satellietzenders (Clycq et al., 2003; Devroe, 2007). De Vlaamse journaals en actualiteitsprogramma's krijgen een matig positieve evaluatie – mede door de negatieve beeldvorming en de eenzijdig gekozen invalshoeken – maar blijven niettemin prioritair in het mediamenu van de vele fervente nieuwszoekers onder de minderheden (Clycq et al., 2005; Devroe, 2007; Devroe et al., 2010; Gezduci & d'Haenens, 2007, 2010). De meesten hebben voldoende aan het aanbod op Vlaamse zenders, maar wensen ook graag enkele 'eigen' accenten en hun eigen leefwereld weerspiegeld te zien (Clycq et al., 2003; Detant, 1994; De Sutter & Saeys, 1996; Elchardus & Glorieux, 2002; Devroe et al., 2004; d'Haenens, 1996; Bonfadelli et al., 2007). Zoals we verder zullen zien bij de bespreking van de beeldvorming, komen ook bij nieuws dezelfde (door inhoudsanalyses ondersteunde) klachten terug: vooroordelen en stereotypen en de focus op negatieve gebeurtenissen (vb. criminaliteit en rellen) en op bijzondere of exotische feiten (bijvoorbeeld ramadan en traditionele bruiloften) zijn storend voor de meeste van deze 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren (Clycq et al., 2003). Dezelfde klachten komen ook in Europees verband terug (o.a. Madianou, 2005; Bonfadelli et al., 2007). Ook klagen deze jongeren over het feit dat 'allochtonen' te weinig aan bod komen in alledaagse onderwerpen (vb. sociale zekerheid), al lijkt het niet voor iedereen nodig dat er per se allochtonen in beeld komen: onderwerpen in nieuwsprogramma's sluiten sowieso aan bij hun leefwereld (Clycq et al., 2003, 2005). Bij de evaluatie van satellietzenders voor nieuwsdoeleinden komt er een dubbel beeld naar voren: enerzijds zijn de eenzijdigheid van de onderwerpen en de taal (vooral bij Marokkaanse zenders) en het sensationalisme (vooral bij Turkse zenders) voer voor negatieve evaluaties; anderzijds wordt de diepgang positief geëvalueerd, net als het feit dat men een andere versie van de feiten krijgt (Clycq et al., 2003, 2005). De Turkse staatszenders worden als saai en droog geëvalueerd (De Aguirre et al., 1996; Clycq et al., 2003). *Al Jazeera* wordt over het algemeen positiever beoordeeld (Clycq et al., 2003). Over het algemeen krijgen Engelstalige, Arabischtalige en Turkstalige zenders weinig krediet omdat beide vaak te expliciet een bepaalde mening uiten, 'pro-Amerika' of 'pro-Arabisch/islamitische wereld' (Clycq et al., 2003, 2005). De Vlaamse zenders scoren het best met betrekking tot hun neutraliteit en betrouwbaarheid, al is ook over deze zenders kritiek aanwezig (Clycq et al., 2003, 2005). Zowel *VTM* als *VRT* krijgen kenmerken als 'uitgebreidheid', 'objectiviteit' en 'neutraliteit' opgespeld door hun respectievelijke kijkers (Clycq et al., 2003).

Diverse studies (o.a. De Sutter & Saeys, 1996; De Aguirre, 1996; Clycq et al., 2003) die peilden naar de interessevelden van minderheden in het nieuws, komen tot de conclusie dat 'allochtonen' in aanzienlijke mate in dezelfde onderwerpen als 'autochtonen' zijn geïnteresseerd: men wil primair op de hoogte zijn van wat er in België en in de wereld gebeurt, maar het zijn vooral de ouderen die meer geïnteresseerd zijn in nieuws uit de herkomstlanden. Bij de jongeren detecteren Clycq et al. (2003) drie groepen: zij die hoofdzakelijk gefocust zijn op nieuws uit België, zij die in allerlei soorten onderwerpen geïnteresseerd zijn (zowel binnenlandse als buitenlandse) en tenslotte een kleine groep

die in hoofdzaak op de herkomstlanden en het Midden-Oosten gefocust is. Bij geen van deze groepen is er een duidelijk profiel op te stellen aan de hand van socio-demografische en andere variabelen (Clycq et al., 2003). Hoewel Clycq et al. (2003) stellen dat deze jongeren in tal van 'gewone' onderwerpen geïnteresseerd zijn, worden vooral 'herkomstgerelateerde' onderwerpen besproken: religie, de 'gewone' ('autochtone' of 'allochtone') man of vrouw en muziek en mode. Meer duidelijkheid is er bij d'Haenens et al. (2004), die stellen dat items i.v.m. vrijetijdsbesteding, herkomstlanden, religie, onderwijs en algemene informatie over de maatschappij waarin ze leven, kunnen rekenen op de grootste interesse onder 'allochtone' jongeren (d'Haenens et al., 2004). Clycq et al. (2003: 59) nuanceren echter in hun kwalitatieve studie dat de meningen verdeeld zijn over het feit "*dat de interesse voor bepaalde thema's te wijten zou zijn aan de origine van de respondent*" en dit geldt ook voor thema's als diversiteit en religie. Opvallend is dat bij Clycq et al. (2003), de auteurs niet tot de bevinding komen dat de meeste van hun informanten nieuws over hun herkomstlanden op Vlaamse zenders willen horen, waar dit bij enkele andere auteurs wel het geval is (o.a. De Aguirre, 1996; De Sutter & Saeys, 1996). Voor een deel van de 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren is nieuws uit de herkomstlanden niet van belang, voor een ander deel is dit wel interessant en heeft men genoeg met wat er vertoond wordt op Vlaamse zenders, een andere groep heeft voldoende met aanvulling via satelliet en slechts een kleine groep wil meer nieuws over de herkomstlanden in Vlaamse journaals (Clycq et al., 2003). Een ander geluid horen we bij d'Haenens et al. (2000) die bij alle leeftijdsgroepen (jongeren en volwassenen) vaststellen dat de informatiehonger over de eigen kring en het land van herkomst door het Nederlandse nieuwsaanbod slechts ten dele wordt gestild.

Een belangrijke herhaaldelijk terugkerende opmerking op Vlaams nieuws is de beperkte aandacht voor buitenlands nieuws (Clycq et al., 2005). Voor een enkeling is het buitenlands nieuws ook te 'westers' georiënteerd, waarbij bijvoorbeeld verwezen wordt naar het feit dat een klein aantal doden in de VS veel meer aandacht krijgt dan een groot aantal doden in Afrika (Clycq et al., 2003). Deze klacht over de beperkte aandacht van *VRT* en *VTM* voor buitenlands nieuws kan op basis van diverse studies als terecht worden beschouwd (De Bens & Raeymaeckers, 2010; De Bens & Paulussen, 2005; De Smedt, Hooghe & Walgrave, 2011). Het accent binnen buitenlands nieuws wordt op beide zenders vooral gelegd op terrorisme, oorlog en rampen (De Bens & Raeymaeckers, 2010; De Bens & Paulussen, 2005). Omdat er een gebrek is aan informatie uit de landen van herkomst op Vlaamse zenders, wordt door hen die hierin geïnteresseerd zijn (wat zeker niet bij iedereen het geval is), wel eens gekeken naar satellietzenders (d'Haenens et al., 2000; Clycq et al., 2005). Dit is beduidend minder het geval voor jongeren omdat ze hier opgegroeid zijn (d'Haenens et al., 2000)

Over het algemeen worden deze minderheden als kritische consumenten beschouwd, en deze kritische ingesteldheid is niet alleen gericht op residentiemedia, maar ook ten aanzien van de zogenaamde alternatieven, zoals media uit de landen van herkomst of diaspora media (d'Haenens et al., 2000; Clycq et al., 2003, 2005). Volgens Clycq et al. (2003, 2005) zijn enkel die informanten die alleen op satellietzenders beroep doen voor hun nieuwsgaring positief over deze zenders; de overige 'Turkse' en 'Marokkaanse' jongeren zijn even kritisch naar deze zenders als naar Vlaamse of

'westerse' zenders. Hun kritische ingesteldheid wordt versterkt omdat ze de diverse media kunnen vergelijken, waardoor ze een bredere kijk op nieuws ontwikkelen volgens (d'Haenens et al., 2000; Gillespie, 2006). Ze proberen (vooral tijdens crisisgebeurtenissen) een coherent beeld te schetsen aan de hand van verschillende kanalen en nieuwsbronnen en beoordelen de berichtgeving aan de hand van diverse criteria zoals gekleurdheid, politieke visie, feitelijke informatie enz. (Aksoy & Robins, 2000; Christiansen, 2004; Devroe, 2010; Clycq et al., 2005).

2.4 Beeldvorming

Een veel onderzocht thema in communicatiewetenschappelijk onderzoek is beeldvorming. Reeds bij aanvang van dit soort onderzoek in Vlaanderen – maar ook daarbuiten (vb. Entman, 1990, 1994; Cottle, 2000; Ross, 2001) – nam het thema van de representatie van minderheden in media (vooral kranten en televisie werden onderzocht) en vooral nieuws een belangrijke plaats in (Crombez, 1996; d'Haenens & Soens, 1996; d'Haenens, 1996a; Staes, 1996; De Aguirre et al., 1996; d'Haenens & Saeys, 1998; Vergeer, 2000; Devroe, 2007). Het publieksonderzoek in Vlaanderen, Europa en daarbuiten heeft als constante dat de betrokken minderheden de beeldvorming in media (en ze leggen daarbij vooral de nadruk op nieuws) evalueren als zijnde negatief, stereotyperend en incorrect en te beperkt tot 'typische' thema's (o.a. De Aguirre et al., 1996; Clycq et al., 2003, 2005; Gillespie, 1995; Halloran, 1998; Ogan, 2001; Madianou, 2005; Saeys & Devroe, 2005; Devroe, 2007, 2010). Sommige auteurs nuanceren evenwel dat deze perceptie door minderheden vaak nog negatiever en ongenuanceerder is dan de werkelijkheid (o.a. Clycq et al., 2005; Ross, 2000; Saeys & Devroe, 2005). Toch is daarin de constante te ontwaren dat minderheden (en zeker jongeren) aangeven hun leefwereld niet in media te herkennen (o.a. Sreberny, 1999, Bonfadelli et al., 2007; d'Haenens et al., 2000; d'Haenens & Bink, 2006, d'Haenens, 1996b; Saeys & Devroe, 2005; Clycq et al., 2003). Voor sommigen leidt deze lagere herkenbaarheid tot een lagere betrokkenheid (Clycq et al., 2003). Beide vaststellingen zijn problematisch gezien de rol die media en nieuws spelen in socialiserings- en identificatieprocessen, vooral bij jongeren (Gillespie, 1995; Saeys & Devroe, 2005).

Dat deze evaluatie niet onterecht is, bewijzen talloze diversiteitsmonitoren en inhoudsanalyses, die vooral op kranten- en televisie-inhouden werden uitgevoerd. In grote lijnen komen deze eveneens op een constante wijze tot de conclusie dat de beeldvorming van minderheden tendentieus is en dit vooral bij crisisberichtgeving (o.a. Blommaert & Verschueren, 1998; Staes, 1996; Devroe, 2007; Devroe & Saeys, 2002; d'Haenens & Koeman, 2005; Ter Wal, 2002; Ter Wal et al., 2005; Van Dijk, 2000). Minderheden zijn inderdaad minder aanwezig als hoofdactoren in items die over hen gaan en worden vaak voorgesteld in negatieve rollen en nieuwscontexten (fundamentalisme, criminaliteit, terrorisme, illegale immigratie, probleemgroepen, etc.) (o.a. Brants et al., 1998; Cottle, 2000; Devroe, 2007; Devroe & Saeys, 2002; Devroe et al., 2010; d'Haenens & Soens, 1996; d'Haenens, 1996a; Lardon & Doens, 2004; Phalet & Güngör, 2004; Staes, 1996; Ter Wal, 2002, 2004; Ter Wal et al., 2005). Bovendien komen minderheden zelden aan bod in niet aan minderheden gerelateerde thema's

(Brants et al., 1998; d'Haenens & Bink, 2006; d'Haenens, 2005; d'Haenens & Koeman, 2005; Vergeer, 2000; d'Haenens & Soens, 1996). Opvallend is ook dat een groot aandeel van de berichtgeving in het geval van minderheden over religie gaat (Ter Wal, 2004; Ter Wal et al., 2005). Shadid & Koningsveld (2002) bekritiseren het feit dat islam gesimplifieerd wordt vanuit een buitenstaandersperspectief en als tegenstelling wordt gebruikt voor het Westen en vragen meer aandacht voor de interne diversiteit, vanuit het standpunt van de moslims zelf.[10] Blommaert & Verschueren (1998) bekritiseren eveneens de homogenisering en wijzen op de vele a priori's en impliciete (negatieve) boodschappen.

Recenter onderzoek wijst dat, alle initiatieven ten spijt, er niet onmiddellijk een verandering hierin komt, zowel in Nederland als in Vlaanderen als daarbuiten, en dit zowel op het vlak van de beeldvorming als op het vlak van pluralisme op het scherm (d'Haenens, 2009; Leurdijk, 2008; Koeman et al., 2007; Lardon, 2007; De Smedt et al., 2011; Devroe, 2007; Signer et al., 2011). Enerzijds zijn er de naweeën van 9/11 die leidden tot een negatieve(re) beeldvorming rond moslims, die niet alleen geuit werd door de bevraagde minderheden, maar ook terug te vinden was in talrijke inhoudsanalyses van kranten en televisiezenders (o.a. Jonker & Amiraux, 2006; Vertovec & Wessendorf, 2004; Gillespie, 2006; d'Haenens & Bink, 2006; Ter Wal, 2004). Het beperkt aantal negatieve frames (terrorisme, onderdrukking van vrouwen, fundamentalisme, geweld) waaraan islam gerelateerd wordt, blijft bestaan en wordt zelfs versterkt, waarbij islam als antoniem gebruikt wordt voor het Westen (o.a. d'Haenens & Bink, 2006; Poole, 2002; Richardson, 2004; Devroe et al., 2010). Wel wijzen enkele studies op het feit dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen islam in het binnenland en in het buitenland, die vaak nog negatiever wordt voorgesteld, al zorgden bijvoorbeeld in Nederland ook binnenlandse gebeurtenissen (zoals de moord op Van Gogh) op een toegenomen negativiteit (o.a. d'Haenens & Bink, 2006; Poole, 2002). In toenemende mate kwam moslim daarbij naar voren als label in plaats van herkomst (d'Haenens & Bink, 2006).

Anderzijds blijft het aanbod qua pluralisme op het scherm, zowel in Nederland als in Vlaanderen, maar ook daarbuiten, beperkt en de schaarse voorbeelden van pluralisme in het aanbod worden niet als dusdanig (h)erkend (o.a. Antoine et al., 2010; Dhoest, 2009a; Devroe, 2007; Devroe et al., 2010; Koeman et al., 2007; Lardon, 2007; De Smedt et al., 2011; Signer et al., 2011). Dat ook Nederland in de diversiteitsmonitoren niet al te best scoort (d'Haenens, 2009; Leurdijk, 2008; Koeman et al., 2007), is opvallend te noemen gezien het feit dat in opeenvolgende Vlaamse studies minderheden aangeven op te kijken naar wat er in Nederland gebeurt en de programma's op Nederlandse televisie (o.a. *NMO*) aanhalen als good practices van pluralisme op het scherm (o.a. Clycq et al., 2003). Ook de Vlaamse journaals en actualiteitenprogramma's krijgen een matige evaluatie – mede door de beeldvorming en gekozen invalshoeken – maar blijven niettemin prioritair in het mediamenu van de vele fervente nieuwszoekers onder de minderheden (Clycq et al., 2005; Devroe et al., 2010).

[10] Zoals de lezer in de volgende hoofdstukken zal kunnen lezen, uiten we dezelfde kritiek, maar dan ten aanzien van een deel van het academisch onderzoek, waar Shadid & van Koningsveld (2002) hun kritiek uiten ten aanzien van journalisten.

Volgens bepaalde studies leidt deze negatieve beeldvorming in de reguliere media ertoe dat minderheden zich afkeren van deze media en op zoek gaan naar alternatieven die wel hun noden vervullen, zoals media uit de landen van herkomst of 'alternatieve' diasporamedia (vb. media van en door minderheden) (Christiansen, 2004; Saeys & Devroe, 2005; Ogan, 2001; Ross, 2001; Elias & Lemish, 2008; Gezduci & d'Haenens, 2010; d'Haenens et al., 2004, d'Haenens et al., 2000; Devroe, 2007; Devroe et al., 2010). Het relatief grote aantal 'allochtonen' dat actief is op internet, wordt soms ook toegeschreven aan de beeldvorming (o.a. Benschop 2006). Anderen vernoemen Nederlandse zenders als alternatief (Clycq et al., 2005). Andere studies spreken dit echter tegen en met name voor jongeren, voor wie de behoefte aan media uit de herkomstlanden veel geringer is (o.a. d'Haenens et al., 2000). In de praktijk blijken de meeste jongeren de diverse media te combineren, maar vooral 'residentiemedia' te gebruiken (o.a. Peeters & d'Haenens, 2005; Hargreaves & Mahdjoub, 1997; d'Haenens et al., 2004). Voor vele 'Marokkaanse' Vlamingen vormt de taal een barrière om satellietzenders als volwaardig alternatief te beschouwen, wat minder geldt voor 'Turkse' Vlamingen (Clycq et al., 2005; Devroe et al., 2010; Saeys & Devroe, 2005; d'Haenens et al., 2004). Minderheden lijken zich niet af te keren van reguliere media: ze zien liever een aanpassing binnen het huidige aanbod, waarbij er meer aandacht moet zijn voor nuancering en voor hun leefwereld, al willen ze daarnaast ook vooral in niet-minderhedengerelateerde, alledaagse onderwerpen aan bod komen, (Clycq et al., 2003, 2005; Sreberny, 2005; Bonfadelli et al., 2007). Daarnaast is het niet voor iedereen nodig dat er per se allochtonen in beeld komen: onderwerpen in nieuwsprogramma's of soaps sluiten vaak sowieso aan bij hun leefwereld (Clycq et al., 2005), maar andere studies (vb. Devroe et al., 2010) benadrukken dan wel weer het belang van rolmodellen. De meesten hebben voldoende aan het aanbod op Vlaamse zenders, maar wensen ook graag enkele 'eigen' accenten en hun eigen leefwereld weerspiegeld te zien (Clycq et al., 2003; Detant, 1994; De Sutter & Saeys, 1996; Elchardus & Glorieux, 2002; Devroe et al., 2004; d'Haenens, 1996). Een 'multicultureel' programma (vaak wordt daarbij verwezen naar *NMO* op Nederland of *Babel* of *Coleur Locale* op Vlaamse zenders) kan ook op enige goedkeuring rekenen (weliswaar minder dan inclusieve programmering) en dient vooral op 'autochtonen' gericht te zijn, in de hoop dat die hen dan beter begrijpen (Clycq et al., 2003, 2005; Detant, 1994; d'Haenens, 1996; Devroe et al., 2010). Daarbij moeten niet alleen 'typische' onderwerpen behandeld worden, maar ook alledaagse onderwerpen (Clycq et al., 2005). Clycq et al. (2003) nuanceren evenwel dat ondanks het bestaan van programma's zoals *NMO*, deze jongeren evenmin als fervente kijkers van dergelijke programma's kunnen omschreven worden. Een aparte zender voor minderheden of de 'etnische' of 'religieuze' 'groep' wordt echter door de grote meerderheid afgewezen omdat deze leiden tot isolatie (Clycq et al., 2003, 2005; Sreberny, 2005; Bonfadelli et al., 2007). Wantrouwen of onvrede t.a.v. media leidt sowieso niet noodzakelijk tot het zich afkeren van media (Tsfati & Cappella, 2003) en ook Clycq et al. (2003) komen tot de conclusie dat de appreciatie van zenders niet altijd samenhangt met het effectieve kijkgedrag: daarbij verwijzen de auteurs naar het kijken naar Vlaamse journaals ondanks de soms negatieve evaluaties.

Zelf schuiven deze minderheden enkele voorstellen naar voren: het ondertitelen van nieuwsuitzendingen in het Arabisch of het Turks voor de eerste generatie, een wekelijkse

samenvatting van het nieuws in het Arabisch of het Turks voor hetzelfde doelpubliek, het aan bod laten komen van 'allochtonen' in alledaagse onderwerpen, het niet steeds benadrukken van origine, religie of cultuur, het verhogen van de aandacht voor buitenlands nieuws, naast de diverse discussies rond inclusieve programmaring en multiculturele programma's (cf. supra) (Clycq et al., 2003). Vooral de voorstellen met betrekking tot de eerste generatie, worden niet door iedereen op gejuich onthaald (Clycq et al., 2003).

Over het algemeen worden deze minderheden als kritische consumenten beschouwd, en deze kritische ingesteldheid is niet alleen gericht op residentiemedia, maar ook ten aanzien van de zogenaamde alternatieven, zoals media uit de landen van herkomst of diaspora media (d'Haenens et al., 2000; Clycq et al., 2005). Volgens enkele auteurs (d'Haenens et al., 2000; Aksoy, 2006; Gillespie, 2006) heeft dit te maken met het feit dat ze informatie uit het land van residentie en informatie uit het land van herkomst met elkaar vergelijken en hierdoor een brede kijk ontwikkelen.

2.5 Family viewing versus separate viewing

Ondanks de individualisering, blijven gezinnen bepalend voor de samenleving (bijv. in het onderwijsdebat), voor kinderen (bijv. emotionele basis), voor het doorgeven van waarden en normen, enzovoort (Anderson, 1987). Het gezin is één van de sociale contexten waarbinnen media kunnen geconsumeerd worden. De mediaconsumptie gebeurt immers altijd op bepaalde plaats, op een bepaald moment en in competitie of in combinatie met andere activiteiten en andere mediadragers en alleen of met anderen (Bjur, 2009; Van Rompaey, 2002; Lull, 1990). Hoewel diverse studies wijzen op het belang om diverse mediadragers in deze context samen te bestuderen (o.a. Van Rompaey, 2002; Livingstone & Bovill, 1999; Morley & Silverstone, 1990) en om mediaconsumptie te bestuderen in relatie tot andere vrijetijdsbestedingen (o.a. Morley, 1992), zien we ons genoodzaakt – gezien de focus van dit proefschrift op de identificatiebenadering en op televisie en de grote hoeveelheid aan data – ons te beperken tot televisieconsumptie in het gezin. Hetzelfde geldt voor de familiecommunicatiepatronen (Ritchie, 1991; Ritchie & Fitzpatrick, 1990; Van Rompaey, 2002; Van Rompaey, Struys & Roe, 2002; Lull, 1990), die een onmiskenbare invloed hebben op deze sociale consumptie, maar niettemin onvoldoende geoperationaliseerd konden worden in dit proefschrift. Niettemin, een oppervlakkige lezing van de data laten inderdaad zien dat deze drie assen van belang zijn. De relatie family – televisie krijgt zijn wetenschappelijke vertaling in grofweg drie soorten onderzoek: de relatie tussen de representaties van families op het scherm versus het kijkende gezin (waarbinnen o.a. '*social learning theory*' (Bandura, 1977) en '*cultivation theory*' (Gerber & Gross, 1976) vallen), de begeleiding en regulering van het televisiekijken (door ouders, '*peers*', etc.) (o.a. Nathanson, 2001; Van Den Bulck & Van Den Bergh, 2000; Lin & Atkin, 1989) en tenslotte de kijkcontext binnen het gezin (Alexander & Kim, s.d.). Dit proefschrift focust zich vooral op dit laatste onderdeel (o.a. Morley, 1986, 1988; Lull, 1988, 1990).

Binnen de mediaconsumptie neemt televisie, voorlopig nog als belangrijkste medium bij de 'autochtonen' en 'allochtonen', een belangrijke plaats in. Televisie wordt immers in nogal wat studies beschouwd als huiselijk medium dat vaak in gezinsverband bekeken wordt (o.a. Silverstone, 1994). Televisiekijken is niet enkel een individuele bezigheid, maar ook een sociaal en cultureel gebeuren: mensen geven betekenis aan boodschappen in relatie tot de situatie waarin ze op dat moment zitten (Livingstone, 1990; Lull, 1990; Findahl, 1998). Onder andere Morley (1986) benadrukt bijgevolg dat individuen in hun sociale context moeten bestudeerd. Het televisiekijken heeft een invloed op de reproductie van het sociale dagdagelijkse leven, tijdens en na het kijken (Bjur, 2009; Wester et al., 2007). Diverse etnografische studies toonden reeds aan hoe patronen m.b.t. betekenisverlening, herkomst, gender en machtsrelaties bestendigd of aangevochten worden rond het televisiescherm (o.a. Morley, 1986, 1992; Ang, 1991, 1996; Adriaens, 2010b). Immers, een rechtstreeks gevolg van het samen met anderen kijken is dat de beslissingssituatie verandert (Bjur, 2009). Wie alleen kijkt kan keuzes maken die in het verlengde liggen van individuele voorkeuzen en noden. Wanneer men met anderen kijkt, kan (maar het hoeft niet zo te zijn) dit betekenen dat er een actieve of passieve negotiatiesituatie optreedt waar de diverse individuen tot een sociaal compromis dienen te komen, waarin onder andere machtsfactoren een rol spelen (Morley, 1986; Ang, 1996). Enkele terugkerende bevindingen in familieonderzoek zijn enerzijds de generationele breuklijnen en anderzijds het genderde aspect van het televisiekijken (o.a. Morley, 1986; 1988; MacKay & Ivey, 2004; Lull, 1988), al vinden Wester et al. (2007) deze genderde dimensie niet terug. De genderde machtsdimensies komen onder andere tot uiting in de dominantie van vaders en jongens in de programmaselectie en in de controle over de afstandsbediening (Morley, 1986, 1988; Lull, 1988; Adriaens, 2010b; Walker, 1996). Vaders zouden vaak zonder negotiatie zappen, ongeacht of dit hun partners of de kinderen frustreert (Walker, 1996; Morley, 1986). Dat hier latente machtsverhoudingen optreden wordt duidelijk uit het feit dat vele moeders zich lijken neer te leggen bij deze dominantie en eerder uitwijken naar andere televisietoestellen of uitgesteld kijken (via video, etc.) (Walker, 1996). Moeders zouden vooral het aantal uur dat het gezin voor de televisie zit proberen beperken (Adriaens, 2010b; MacKay & Ivey, 2004).

Hoewel dit familiale aspect van het televisiekijken reeds geruime tijd gekend is, is er, voor zover we kunnen nagaan, geen communicatiewetenschappelijk familieonderzoek bij minderheden gebeurd in Vlaanderen, maar ook nauwelijks bij de meerderheidsbevolking (een schaarse uitzondering is het onderzoek van Van Rompaey, 2002). Wel zijn er in diverse studies vragen over de familiale of sociale context van mediagebruik: meestal zijn dit jongeren die vertellen over de thuissituatie, maar ook in het klassieke etnografische familieonderzoek werd niet altijd iedereen bevraagd (vb. Morley (1986) en Katz & Liebes (1984) bevroegen vooral de ouders). Het Vlaamse communicatiewetenschappelijke minderhedenonderzoek toont aan dat er meestal met één of meerdere anderen (het vaakst gezinsleden) naar televisie gekeken en dit geldt zowel voor 'allochtone' als 'autochtone' jongeren (Devroe et al., 2005; Saeys & Devroe, 2005). Wel kijken 'allochtone' jongeren veel vaker met broers of zussen dan hun 'autochtone' leeftijdsgenoten (Devroe et al., 2005; Saeys & Devroe, 2005). Bij beide groepen wordt de moeder (vooral bij de meisjes) vaker vernoemd dan de vader (Saeys & Devroe,

2005; Devroe et al., 2005). Daarnaast kijkt een één derde tot vier vijfde met vriend(inn)en en één vierde met nog andere personen (Devroe et al., 2005). In het samen kijken spelen vooral geslacht (meisjes), leeftijd (jongere kinderen) en opleidingsniveau (ASO) een positieve rol (Devroe et al., 2005). Meisjes hebben doorgaans minder toegang tot private media wat dit samen kijken deels verklaart (Adriaens, 2010b). Hargreaves & Mahdjoub (1997) stellen dat 'family viewing' vooral optreedt bij het kijken naar satelliettelevisie en ook Devroe et al. (2005) stellen dat vooral bij 'Marokkanen' de invloed van familie in het kijken naar satelliettelevisie een beduidende rol speelt. Clycq et al. (2003) komen echter tot de conclusie dat de meesten vooral zelf of in samenspraak met anderen beslissen welke zenders er op gezet worden; het is slechts bij een aantal respondenten zo dat hun televisiekijkgedrag in zekere mate door anderen wordt gestuurd (o.a. door de gewoontes van gezinsleden om naar een bepaalde zender te kijken en de taalkennis van familieleden).

'Allochtone' ouders lijken vaker opmerkingen te geven over het mediagebruik van hun kinderen dan 'autochtone' ouders en dit voor alle mediadragers, al moet hier genuanceerd worden dat deze resultaten gebaseerd zijn op informatie van de jongeren over hun ouders (Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005). Vaker worden deze opmerkingen gericht aan meisjes en aan de jongere kinderen (Devroe et al., 2005) en ook Adriaens (2010b) bevestigt in haar onderzoek een genderde dimensie bij het televisiekijken. Toch is het vaak de moeder die regulerend optreedt (Adriaens, 2010b; MacKay & Ivey, 2004; Lin & Atkin, 1989). Een ander belangrijk familiaal aspect is het feit dat sommige jongeren voor hun ouders dienen te vertalen wanneer er naar Vlaamse televisie wordt gekeken: in zekere zin worden de familiale rollen hierin dus omgedraaid, waarbij ouders de hulpbehoevenden zijn (Devroe et al., 2010).

Er is in een trend waar te nemen waarbij mediagebruik maar ook televisiekijken een meer individuele bezigheid is geworden (o.a. Livingstone, 2007; Bjur, 2009; Livingstone & Das, 2010). Daarin speelt onder andere in mee dat media steeds meer een gepersonaliseerd karakter krijgen en vaker gebruikt worden in private ruimtes (vb. de mediarijke slaapkamercultuur) (Livingstone & Das, 2010). Niettemin wil dit niet zeggen dat het familiale en sociale aspect van met name televisieconsumptie tot het verleden behoort: hoewel er de mogelijkheid is om individueel media te consumeren, blijkt de gezamenlijke consumptie nog steeds aanwezig en van belang (Adriaens et al., 2011; Roe, 2000; MacKay & Ivey, 2004; Westerik et al., 2007). Ander onderzoek wijst op een verschillend gedrag tussen ouders en kinderen: ouders zouden eerder gezamenlijk willen kijken, terwijl kinderen meer alleen willen kijken (Saxbe et al., 2011).

2.6 Conclusie

Communicatiewetenschappelijk onderzoek naar minderheden is in Vlaanderen een recent fenomeen, maar kreeg in de loop van de voorbije twee decennia gaandeweg meer aandacht. Hoewel

tegenwoordig elke universiteit hiernaar onderzoek voert, kunnen de universiteiten van Gent en Leuven (en deels Antwerpen) als grondleggers beschouwd worden.

Het onderzoek tot op heden wordt gekenmerkt door een focus op 'de Ander', met als impliciete vraag hoe anders de 'Andere' was of bleef. Hoewel hierover kritische bemerkingen te maken zijn (die we behandelen in de komende hoofdstukken) is dit deels eigen aan het tijdsframe waarin dergelijk onderzoek werd uitgevoerd en eveneens eigen aan pioniersonderzoek. Het integratiedebat woedde in alle hevigheid in de betrokken periode en de focus was vooral gericht op de gevolgen van migratie. Niet verwonderlijk leidde dit tot concepten als *'home'* en *'host'* media, een bijzondere aandacht voor de verhouding van mediagebruik en integratie en de vraag welke rol betrokkenheid met de landen van herkomst speelde. De meeste aandacht ging daarbij uit naar het verhoudingsgewijze gebruik van 'residentiemedia' en 'herkomstmedia' en de daarmee gerelateerde voorkeuren en functies, naast het in kaart brengen van het bezit van en de toegang tot media. Vooral socio-demografische factoren spelen een rol in bezit en toegang, met de nuance dat er een zekere (maar geleidelijk kleiner wordende) digitale kloof bestaat tussen 'autochtonen' en 'allochtonen'. Dat minderheden in vergelijking met 'autochtonen' meer naar televisie kijken is een constante, net als de dominantie van dit medium over andere mediumtypes, wat ook voor 'autochtonen' blijft gelden. Radio kent een tanend gebruik, waar ICT belangrijker lijkt te worden; printmedia spelen een beperkte rol, al stellen we ons de vraag in hoeverre de bevinding van d'Haenens et al. (2004) dat online kranten achterop hinken op gedrukte kranten, nog steeds van toepassing is in een snel veranderend medialandschap. Dé belangrijkste factor in het gebruik lijkt, zeker voor 'Marokkanen', taalkennis te zijn; beschikbaarheid speelt eveneens een rol al stellen we ons de vraag in hoeverre die nog doorweegt in het ICT-tijdperk.

Een tweede belangrijke poot van dit communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek focuste zich op de voorstelling van de minderheden in media: diverse generaties auteurs wezen herhaaldelijk op de consistentie van de problemen (eenzijdige en negatieve beeldvorming en een eenzijdige en schaarse vertegenwoordiging op het scherm), zowel vanuit publieksonderzoek als vanuit inhoudsanalyses. Daarmee samenhangend werd de discussie gevoerd over inclusieve versus aparte programmering voor minderheden, een discussie die in de voorbije jaren beslecht werd in het voordeel van de inclusieve programmering. Recenter onderzoek wijst uit dat, ondanks de consistentie van de studies, er nog niet veel verandering teweeg gebracht is. Zowel op het vlak van beeldvorming als op het vlak van pluralisme op het scherm blijven noodzakelijke stappen uit, al vertoont de nieuwe Beheersovereenkomst voor de periode 2012-2016 tussen de Vlaamse overheid en de openbare omroep enige lichtpunten.

De hiervoor beschreven focus heeft echter tot gevolg dat een heel groot onderzoeksdomeinen ononderzocht bleef. De meeste studies hebben zich enkel gefocust op jongeren en 'emerging adults', waarbij de oudere generaties grotendeels uit beeld bleven. Het is pas met recent onderzoek van Gezduci & d'Haenens (2007) dat voor het eerst stappen in deze richting werd gezet en dit doctoraat is dan ook, voor zover wij weten, het eerste proefschrift dat diepgaand deze groep betrekt. Hetzelfde kan

gesteld worden over het gezinsaspect, dat eveneens een blinde vlek blijft in Vlaams communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek. In beide gevallen werden methodologische argumenten (de voordelen van een focus op kwantitatief onderzoek en een focus op scholen) en taal als verzachtende omstandigheden ingeroepen, maar ook een gebrek aan onderzoekers uit de bewuste 'minderheidsgroepen' zal hier niet vreemd aan zijn. Een derde hiaat is het onderzoek naar nieuws: hoewel er eensgezindheid bestaat over het belang van nieuws en het meergebruik van nieuws binnen 'minderheidsgroepen' is er nauwelijks onderzoek gevoerd naar hoe minderheden omgaan met nieuws en werd nieuwsonderzoek veelal beperkt tot de dichotomie '*host*'-'*home*' en de representatie van minderheden in het nieuws. Hetzelfde geldt ook voor andere genres, zoals fictie, waarover Dhoest (2009b: 312) terecht stelt dat "*part of the picture gets lost because most interviewees state they generally watch television for entertainment.*" Hoewel de focus op fictie inderdaad meer aandacht verdient (en ook in recenter onderzoek krijgt, bijvoorbeeld bij Adriaens (2010a,b) en Dhoest (2009a,b)) blijft eenzelfde aandacht voor nieuws uit.

Ons inziens, en we worden daarin bevestigd door de Nederlandse Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2007) (zie verder), is de grootste beperking van het Nederlandstalige minderhedenonderzoek in de communicatiewetenschappen, het loskomen van de migratiebril. Het levert twee hiaten op: enerzijds is er geen aandacht voor de diversiteit binnen de dichotomie meerderheid-minderheid (vb. de diversiteit aan zenders binnen 'residentiemedia' en 'herkomstmedia', de diversiteit aan sociale identificaties die niet 'herkomstgerelateerd zijn, …) en anderzijds is er eveneens maar beperkte aandacht voor mediagedrag (vb. gebruiksmotieven, voorkeuren, functies enzovoort) die buiten 'herkomstgerelateerde' labels liggen, al zien we binnen dit laatste meer initiatieven opduiken. Het is opvallend te noemen dat we bij deze literatuurstudie geen informatie vinden over de eigenheid van de diverse zenders waarnaar de betrokken 'groepen' kijken (buiten oppervlakkige verwijzingen naar staatszenders en *Al Jazeera*) en dat we evenmin gebruikstypologieën vinden die niet gebaseerd zijn op 'herkomst' of 'integratie' / 'acculturatie'. Nochtans zijn er opvallende gegevens in bestaand onderzoek waar weinig aandacht aan besteedt wordt. Zo zien we bij Devroe et al. (2005: 76-77) dat de hoofdreden waarom men naar Turkse of Marokkaanse radio en televisie luistert en kijkt, de 'goede programma's' zijn. Lager op deze rangschikking komen taal, cultuur, herkomst enzovoort. Deze lager gerangschikte resultaten krijgen echter veel meer aandacht, terwijl de hoofdreden, 'goede programma's' nauwelijks bestudeerd blijft. Wat maakt deze programma's goed? Over welke programma's heeft men het? Deze domeinen blijven onontgonnen terreinen, hoewel diverse studies, vooral kwalitatief van aard, in de voorbije jaren aangeven dat de statisch gebruikte 'herkomstgerelateerde' labels onvoldoende blijken om accuraat onderzoeksbevindingen te beschrijven (o.a. Milikowski, 2000; Vertovec & Wessendorf, 2004; Robins & Aksoy, 2001; Brubaker, 2004). Niet alleen het media-aanbod veranderde aanzienlijk in de voorbije decennia, ook de migratiesamenleving is geëvolueerd naar een diasporasamenleving, waarin 'migranten' diverse generaties nakomelingen hebben gekregen met een diversiteit aan identificaties. Dat deze nieuwe situatie ons inziens een andere aanpak vergt – met concepten die meer uitgaan van diversiteit in plaats van homogeniteit – is onderwerp van het volgende hoofdstuk.

3 HOOFDSTUK 3: IDENTIFICATIE: CONTOUREN VAN HET CONCEPT

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk motiveren we onze keuze voor het concept identificatie (Brubaker, 2004; WRR, 2007).[11] De (lange) zoektocht naar een niet-essentialistisch concept voor dit proefschrift is een weloverwogen, maar moeilijke keuze geweest. We kozen er namelijk niet voor om de geijkte paden te bewandelen. Het is een ondankbare positie, waarin men – academisch gezien – zichzelf buiten de 'norm' plaatst, met alle hindernissen die daarmee gepaard gaan. Niettemin was de keuze weloverwogen, vanuit een persoonlijke en wetenschappelijke onvrede met de courant gebruikte concepten. In lijn met de gefundeerde theorievorming die voor dit doctoraat gebruikt wordt (zie hoofdstuk 4) zochten we reeds tijdens de familie-interviews naar een concept dat kon beschrijven wat we tijdens deze interviews zagen en hoorden. Tijdens de interviews bleek tevens dat de gangbare concepten ontoereikend waren, gevoed door een 'persoonlijke' onvrede met de concepten. Gezien de migratieachtergrond van onze ouders, hebben we de diverse concepten steeds ook bekeken vanuit 'emic' perspectief, door eigen ogen, maar ook door die van andere minderheden. Opvallend gegeven daarin was het feit dat geen van de concepten de grote diversiteit aan meningen en positioneringen weerspiegelde die we kenden. Onze jarenlange ervaring in de minderhedensector en ons vorig onderzoek (El Sghiar & Kanmaz, 2007) leerden ons vooral hoe vaak er over een beperkt aantal 'groepen' en 'identiteiten' wordt gesproken en slechts zelden over de processen die daartoe leiden en, belangrijker nog, de keuzes die mensen maken om – bewust of onbewust en al dan niet tijdelijk – tot 'iets' te behoren of 'iets' te zijn. Tijdens het schrijfproces voor het artikel dat dit hoofdstuk voorafging, maakten we de volgende gebeurtenis mee, die ons verder in deze richting stuurde.

> *Een dronken man komt een café binnen, waar enkel de barvrouw en ikzelf aanwezig zijn. Hij vertelt haar zijn levensverhaal, waarbij hij tot driemaal toe herhaalt dat hij Belg is omdat zijn moeder Belgische is en dat hij geen kwaadaardige bedoelingen heeft. Na een half uur spreekt hij mij aan, maar wanneer hij mijn naam hoort, stelt hij zich voor als Algerijn, aangezien zijn vader Algerijns is.*

Deze anekdote illustreert hoe context een invloed kan hebben op positioneringen en discours. Hoewel de context hier o.a. bestaat uit maatschappelijke vooroordelen, kunnen deze een lokaal gegeven zijn (Gillespie, 2002), bijvoorbeeld als gevolg van de samenstelling van de minderheidspopulaties. Er is een merkbaar verschil bijvoorbeeld tussen onze woonplaats Gent (waar mensen met een 'Turkse' achtergrond de grootste minderheidspopulatie vormen) en onze geboorteregio, het Waasland (waar vooral mensen van 'Marokkaanse' oorsprong wonen). De reactie (bij een enkeling wel te verstaan) op

[11] We zijn Meryem Kanmaz, Sofie Van Bauwel, Shakuntala Banaji, Leen d'Haenens en de anonieme reviewers dankbaar voor hun nuttige suggesties, die onze argumenten versterkt hebben. Een kortere versie van dit hoofdstuk verscheen als artikel: El Sghiar, H. (2011). Debating diversity and conceptual purity: Reflections on identification as a meaningful concept for diasporic minority. *International Communication Gazette, 73* (5): 440-450.

onze 'Marokkaanse' achtergrond in Gent – "*Gelukkig ben je geen Turk, want zij…*" – verschilt danig van het zonder woorden verlaten van het gesprek door mensen in het Waasland.

Genoeg stof dus om dit wetenschappelijk onder de loep te nemen. Hoe en volgens welke maatstaven worden minderheden gecategoriseerd? Laten die categorisaties genoeg ruimte voor diversiteit, dynamieken en contextuele factoren? En zoniet, is er een alternatief?

Eerst worden de meest gebruikte concepten in minderhedenonderzoek nader bekeken (2). Concepten die gebaseerd zijn op overeenkomst blijken daarbij te weinig aandacht te hebben voor dynamieken, contextuele factoren en de interne diversiteit binnen de 'groepen' die ze zouden moeten beschrijven. Als casus wordt vervolgens de diversiteit binnen de 'Marokkaanse' diaspora uit de doeken gedaan (3). Vervolgens wordt aangetoond waarom identificatie deze diversiteit wel weerspiegelt (4) en worden drie vormen van identificatie geëxploreerd (5). In de conclusie (6) worden de belangrijkste bevindingen samengevat en worden enkele belangrijke verduidelijkingen en nuances aangebracht.

3.2 Over diversiteit en conceptuele zuiverheid: huidige conceptualisaties

Categorisering helpt ons de eigen dynamische realiteit en die rondom ons te ordenen en te begrijpen (Lakoff, 1987). In tegenstelling tot dit 'natuurlijk' proces, zijn de gecreëerde categorieën echter geen 'natuurlijk' gegeven, maar sociale constructies (Barth, 1969). Bijgevolg zijn ze voer voor discussie ('*essentially contested concepts*') (Werbner, 2002: 18*). Deze sociale constructen zijn namelijk onderhevig aan hegemonische discours,[12] machtsfactoren, zelfpercepties, percepties over anderen, enzovoort en dus veranderbaar (Said, 1978; Laclau & Mouffe, 1985; Verschueren, 2002; Eriksen, 2002; Blommaert & Verschueren, 1998; Baumann, 1996). Het gaat per definitie over een selectie van de dynamische realiteit waarin informanten bewust of onbewust leven en redeneren (zie vb. Tanaka, 2009). Alle potentieel verbindende factoren (zoals religie, opleiding, leeftijd, huidskleur, …) kunnen immers "*also be ignored as irrelevant in the formation of an 'us'*" (Ronen, 1979: 9; Werbner, 2002). Maar wie beslist er over de selectie (Tanaka, 2009)? Said (1978) ziet in de genese van de concepten het proces van 'othering' aan het werk: de creatie van zichzelf door de 'ander'. Essed (1992: 133) stelt dat *"etnische groepen worden onderzocht, gecategoriseerd, in hokjes gezet en beoordeeld volgens de maatstaven van de dominante groep".* Een overgroot deel van de studies naar minderheden volgt inderdaad nationale

> *None of the social unities we evoke - identity, diaspora, community, nation, tradition- are consensus-based wholes; all are the products of ongoing debates and political struggles.* (Werbner, 2002: 18)

[12] Doorheen heel dit proefschrift wordt het concept 'hegemonie' gebruikt op dezelfde manier als in de traditie van '*cultural studies*' (Van Bauwel, 2002). Het verwijst in feite naar een ideologie die echter door veronderstelde consensus (of het 'normaal' worden: Barthes, 1957) zo geneutraliseerd is dat ze niet meer als dusdanig (als ideologie) ervaren wordt. Door die normaliteit verdwijnen de krachten en machten die erachter zitten uit het zicht. Die zijn niettemin aanwezig aangezien elke ideologie haar producenten, reproducenten en consumenten kent (Blommaert & Verschueren, 1998).

discours, waarbij allerlei formalismen, stereotypen en 'modebewuste' elementen centraal staan. Zo blijft de vraag of bepaalde 'groepen' kunnen 'integreren' blind voor de aard en kenmerken van nationale, als normaal aanschouwde, hegemonische discours en negeert ze bijvoorbeeld historische gelijkenissen met andere 'groepen' die ooit ook als 'onintegreerbaar' werden beschouwd (Vertovec & Wessendorf, 2004: 14-15*; Barthes, 1957; Blommaert & Verschueren, 1998). Bovendien ontbreekt daarbij vaak het zgn. '*emic*' of minderhedenperspectief als noodzakelijke aanvulling en correctie op het dominante '*etic*' of buitenstaanders frame (Goodenough, 1970; Harris, 1980; Jonker & Amiraux, 2006; Abdel-Samad, 2006). Bij de conceptualisering van de concepten vormen context, actorschap, diversiteit, dynamieken of grenzen veelal een blinde vlek (Jenkins, 2008).[13] Het feit dat deze constructen tot een gepercipieerde realiteit verworden ('*reïficatie*') maakt hen bijzonder problematisch (Wacquant, 1997; Bourdieu, 1980; Baumann, 1996; Kertzer & Arel, 2002).

> *This ignores the fact that other minority groups such as Jews, Irish or Italians were once perceived as unassimilable, and that the societies of modern nation-states have never been culturally homogenous.* (Vertovec & Wessendorf, 2004: 14-15)

Hoewel dezelfde argumenten ook toepasbaar zijn op andere concepten (zoals gender: Van Bauwel, 2002; Butler, 1990), beperken we onze analyse tot vijf concepten die vaak als impliciet verklarend worden gebruikt binnen minderhedenonderzoek: cultuur, etniciteit, ras, religie en identiteit. Deze concepten worden in toenemende mate equivalent aan elkaar gemaakt in een zgn. '*chain of equivalence*' (Laclau & Mouffe, 1985; Laclau, 1988). Daardoor verkrijgen ze een "*second meaning which, though parasitic on the first, subverts it: the differences cancel one another out insofar as they are used to express something identical underlying them all*" (Laclau & Mouffe, 1985: 127). Dit equivalent wordt dus vervolgens tegenover andere equivalenten (antagonisme) geplaatst. Laclau (1988: 256) legt dit uit met het volgende voorbeeld: "*If I say that, from the point of view of the interests of the working class, liberals, conservatives, and radicals are all the same, I have transformed three elements that were different into substitutes within a chain of equivalence"*. Een ander voorbeeld is het feit dat 'zwart' een synoniem geworden is van 'niet-wit' waarbij "*people from Africa, Pakistan or any other non-white country, were put together in one category: black*" (Critchley & Marchart, 2004: 4).

In het geval van ***'ras' ('race')*** (Gilroy, 1987; Montagu, 2007) wordt *"common sense"* geconstrueerd door te refereren naar 'natuurlijke' en 'biologische' verschillen, waarbij er nauwelijks sprake is van enige interne coherentie (Carby, 1983). We zullen hier niet verder ingaan op dit in het Nederlandse taalgebied nauwelijks gebruikte concept, maar willen toch even stilstaan bij het volgende (lange) citaat

[13] De kritiek op vooringenomen, eenzijdige en limietloze concepten als assimilatie, integratie, en inburgering is gekend (Blommaert & Verschueren, 1998; Blommaert & Van Avermaet, 2006): wanneer is iemand 'geïntegreerd', wat is een taal kennen, wat is de rol van de meerderheid, … Het gebrek aan een eenduidige definitie – in beleid én wetenschap – is eveneens een constante (Piga, 2006; Bonfadelli et al., 2007). Minderheden benadrukken de rol van instellingen (zoals politie en media) en van de 'autochtone' landgenoten (o.a. de negatieve en eenzijdige beeldvorming, discriminatie, islamofobie) (Devroe, 2007; d'Haenens et al., 2004; Manço & Manço, 1992). Deze 'klachten' zijn niet onterecht (zie o.a. Billiet & Swyngedouw, 2009).

van Wacquant (1997: 222-223*). De auteur maakt namelijk een directe link met het in onze contreien vaak gebruikte 'etniciteit'.

> *From its inception, the collective fiction labeled 'race', namely, that humanity is composed of bounded groupings between whom social differences are the product of physical differences (visible or not) and are thus liable to be explained by (overt or covert) reference to biology rather than history, this fiction has always mixed science with common sense and traded on the and traded on the complicity between them. […] The result of this ongoing traffic between folk and analytical concepts is that the history of racial domination is inscribed in the scientific unconscious of our disciplines and acts as a powerful censoring mechanism upon all researchers, including those who do not ostensibly study 'race'. This is visible in the categories we use, namely, the scientifically inept but socially powerful differentiation between 'race' and 'ethnicity'.* (Wacquant, 1997: 222-223; originele nadruk)

'Cultuur' (Essed, 1992) en ***'etniciteit'*** (Chandra, 2006; Sealy & Carter, 2001; Carter & Fenton, 2010) – die veelal als inwisselbaar worden gebruikt – vertrekken vanuit een gepercipieerde gemeenschappelijkheid die vaak omschreven wordt aan de hand van vage (waargenomen of aan 'groepen' toegeschreven) 'gemeenschappelijke karakteristieken' op verschillende niveaus (vb. voedingsgewoontes, waarden, kledij). Deze 'kenmerken' vormen echter geen exhaustieve lijst van objectieve, voor alle 'groepen' altijd consequent bruikbare en 'natuurlijke groepsparameters'. Hoewel deze 'kenmerken' sociaal, relationeel en subjectief zijn, worden ze vaak gebruikt als 'vaststaande feiten' in maatschappelijke en wetenschappelijke debatten (Vertovec & Wessendorf, 2004: 11*). Niettemin wordt 'etniciteit' nog steeds wetenschappelijk gebruikt als (impliciet) verklaringskader gebaseerd op de assumptie van '*groupness*' en het geloof dat 'etnische verschillen' zinvol en stabiel genoeg zijn om een 'etnische groep' te definiëren (Sealy & Carter, 2001; Brubaker, 2004). Andere belangrijke hedendaagse fenomenen en processen (zoals het toenemend aantal kinderen uit gemengde huwelijken) worden daarbij buiten beschouwing gelaten of worden als 'paradox' benoemd (zoals in het geval van de integratieparadox).[14] 'Etniciteit' is echter geen realiteit, noch een verklaring, maar een categorisering in de diaspora.[15] Mørck (2000) en Almaci & Timmerman (2004) tonen bijvoorbeeld aan dat diasporische ouders er soms toe gedreven worden – onder druk van de sociale controle en de angst voor roddels – vast te houden aan tradities.

> *A 'multi-cultural' society, in this reasoning, is therefore a pool of bounded uni-cultures, forever divided into we's and they's.* (Vertovec & Wessendorf, 2004: 11)

[14] Deze paradox – in feite een essentiële kritiek op concepten als 'etniciteit' en 'integratie' – stelt dat hoger opgeleide minderheden zich het meest uitgestoten kunnen voelen door de samenleving en zich daardoor vooral 'etnisch' definiëren (Gijsberts & Vervoort, 2007). In dit geval zijn zij die meer 'geïntegreerd' zijn, meer 'etnisch'.

[15] Diaspora wordt hier beschrijvend gebruikt als verspreide 'groepen' mensen, in casu met een Marokkaanse en Turkse achtergrond. Niettemin is de keuze voor diaspora hier weloverwogen: "*As an alternative to the metaphysics of 'race', nation, and bounded culture coded into the body, diaspora is a concept that problematizes the cultural and historical mechanics of belonging. It disrupts the fundamental power of territory to determine identity by breaking the simple sequence of explanatory links between place, location, and consciousness*" (Gilroy, 2007: 287). We wijzen daarbij een a priori vooronderstelde (al dan niet transnationale) verbondenheid tussen deze 'groepen' af: "*Contemporary discussions of transnationalism are suffused by the national imaginary*" (Robins & Aksoy, 2001: 687).

Vooral in het geval van de zgn. *'transplanted communities'* is de defensieve reactie veelal: 'wat zullen de anderen zeggen / denken?'. De grootouders in het voorouderlijke land kunnen daarentegen meer ontspannen reageren op het in vraag stellen van diezelfde normen en waarden die in de residentiesamenleving 'etnisch' zouden genoemd worden.

Wanneer minderheden zelf verwijzen naar 'etniciteit', kan dit diverse 'engagementen' inhouden. Verwijst men hierbij naar een zelf beleefde ervaring of eerder naar een geromantiseerd 'imaginair' land of regio – gecreëerd aan de hand van verhalen, vakanties en media - waarvan men soms de taal niet spreekt (Robins & Aksoy, 2001; Tanaka, 2009; Karanfil, 2009)?[16] (Mislukte) huwelijksmigratie is slechts één voorbeeld waarbij het verschil tussen de droom van een 'authentieke' partner uit het land van oorsprong en de teleurstellende realiteit pijnlijk duidelijk wordt (Lodewyckx et al., 2006). En als we over Turkije spreken, gaat het dan over een stad als Istanbul of over het platteland? Ook voor een functioneel gebruik van 'etniciteit' is er weinig aandacht, net zo min als voor de (al dan niet bewuste) motivaties voor de 'etnische' zelfomschrijving. Het benadrukken van 'etniciteit' door een vereniging kan bijvoorbeeld een goede strategie zijn om overheidsfondsen binnen te halen (Gillespie, 2002; Baumann, 1996). Cunningham (2001: 138) verklaart dit gebruik dan weer door het feit dat "*there is considerable self-censorship in the expression of public critical opinion*", met andere woorden, bijvoorbeeld omdat het 'zo hoort' of om een 'gemeenschappelijke taal' te hanteren. Hoewel betrokkenen dit concept hanteren, rechtvaardigt echter nog geen wetenschappelijk gebruik ervan. Chandra (2006: 397) stelt bij haar meta-analyse van resultaten uit empirisch onderzoek zelfs dat "*ethnicity either does not matter or has not been shown to matter in explaining outcomes to which it has been linked*". Heel wat studies (vb. voor mentale gezondheidsproblemen: Safren et al., 2000; voor onderwijs: Lutz, 2007; voor media: Sinardet & Mortelmans, 2006: 442*) komen inderdaad tot het besluit dat bij abstractie van socio-economische factoren en / of opleiding, er van de 'etnische determinant' niet veel meer overeind blijft (Brubaker, 2004; Lodewyckx et al., 2006).

> *Obviously, some socio-demographic variables are shared more than average by adolescents from ethnic minorities, but these variables should in the first place be considered as relevant indicators or predictors for media use rather than ethnic-cultural background.* (Sinardet & Mortelmans, 2006: 442)

'Religie' wordt als concept geconfronteerd met dezelfde moeilijkheden, vooral omdat het vaak als equivalent van 'etniciteit' wordt gebruikt (en vice versa), denken we bijvoorbeeld aan het toegenomen etiketteren van mensen met een herkomst in een islamitisch land als 'moslim' na 11 september 2001 (tegenover 'ons' als 'niet-moslims') (Jonker & Amiraux, 2006; Shadid, 2005; Bousetta, 2003). Ten eerste is er de premisse dat religie homogeen is op diverse onderzochte niveaus (thuis, 'etnische groep', …) terwijl religie per definitie een individueel gegeven is (El Sghiar & Kanmaz, 2007). Bilgrami

[16] Bij de eerste generatie blijven de 'herinneringsculturen' (WRR, 2007) waarin zij zijn opgegroeid lange tijd bestaan. De Hart (2005) spreekt m.b.t. de tweede generatie over een relationele benadering, waarin de band met een natie mee wordt bepaald door relaties met belangrijke personen in het leven van het individu (bijv. ouders of partner).

(1992: 824) benadrukt dat moslims, "*even devout Muslims, will and do take their commitment to Islam not only as one among other values, but also as something that is itself differentiated internally into a number of, in principle, negotiable detailed commitments*". Ehrkamp (2007: 25*) komt tot een gelijkaardige vaststelling in Duitsland. Herkomst en religie overlappen niet noodzakelijk en doen dit bovendien steeds minder als gevolg van onder andere (de potentiële rol van) nieuwe media en (religieuze) satelliettelevisie die een globaal publiek bedienen (Uysal, 2008; Echchaibi, 2007). Via deze kanalen komen verschillende religieuze visies en interpretaties (rechtstreeks of onrechtstreeks) de woonkamers binnen, waar voordien de voorouderlijke traditionele religie het dominante discours vormde (Karanfil, 2008; Uysal, 2008; Gillespie, 2002). "*Satellite Islamic television channels (…) have been the laboratory in which the new Islam has emerged and evolved*" (Echchaibi, 2007: 2).

> *While homogenizing discourses at the national scale in Germany often depict Turkish immigrants as Muslims without paying much attention to the great heterogeneity and conflicting identities of Germany's immigrant population, the local case study reveals important differences in immigrants' lived experiences and varying interpretations of Islam.* (Ehrkamp, 2007: 25)

Ten tweede en daarmee samenhangend wordt religie ook vaak verkeerdelijk in een vacuüm geplaatst. Moslims 'kiezen' niet alleen bepaalde interpretaties van islam, maar reageren daarmee ook op contextuele ervaringen (islamofobie, familiebanden, levensfasen, discursieve verschuivingen, sociale uitsluiting…) (Mørck, 2000; Mirza et al., 2007; Roy, 1999; Gillespie, 2002; Timmerman et al., 2003). Dit kan zowel leiden tot het verwerpen van islam als tot het bekritiseren van bijvoorbeeld de ouders voor hun onislamitisch 'gedrag' als aanhangers van tradities of van een bepaalde interpretatie (Mørck, 2000; Frisina, 2006; Roy, 1999; Timmerman et al., 2003; Mirza et al., 2007; Jonker, 2003; Fadil, 2005; Pels & De Haan, 2007). Zo komt Gillespie (2002: 189) tot de conclusie dat "*the case of parents who find themselves being scolded by their fervently pious children for eating meat and drinking alcohol, or for the lack of interest in religion, is not uncommon*". Ten derde zijn de vaak Westers ingevulde conceptualiseringen of te zeer gericht op de zogenaamde religieuze praktijk (zoals moskeebezoek)[17] of te zeer gefocust op het discours van de dominante islamitische 'groep' (bijv. soennieten) (Ehrkamp, 2007; Predelli, 2004). Tenslotte negeren deze conceptualiseringen van religie doorgaans het mogelijk instrumentele gebruik van religie, bijvoorbeeld om een sociaal netwerk te creëren, voor emancipatie, machtsbehoud of mobilisatie (Gillespie, 2002; Ehrkamp, 2007). Verschillende groepen hanteren een islamitisch discours om tegengestelde claims te uiten: zowel zij die een mannelijke, traditionele dominantie willen verdedigen, als zij die pleiten voor emancipatie en gendergelijkheid; of nog, zij die pleiten tegen de (vaak lokale) patriarchale tradities van de regio's of landen van herkomst (die ze als 'niet authentiek benoemen) alsook ook zij die pleiten tegen een Salafistische of Europese islam, … (Lodewyckx et al., 2006; Ehrkamp, 2007).

[17] Vrouwen zijn, zowel in het Westen als in de islamitische wereld) minder frequente moskeebezoekers, maar zijn daarom niet noodzakelijk minder gelovig (Abdus Sattar, 1993; Van Tubergen, 2007). Conceptualiseringen van 'religie' of 'religiositeit' op basis van moskeebezoek leiden bijgevolg tot valse resultaten.

In de voorbije jaren heeft het meer individueel georiënteerde concept ***'identiteit'*** aan populariteit gewonnen. Halls (1996) – nochtans welomschreven – identiteitsconcept lijkt ons echter evenmin bruikbaar: "*[it] blurs what needs to be kept distinct: external categorization and self-understanding, objective commonality and subjective groupness*" (Brubaker & Cooper, 2000: 27). Vaak krijgt 'identiteit' een statische invulling (zoals bij nationale of culturele 'identiteit') of een homogeniserende invulling (zoals in concepten als '*hyphenated identities*' die solide identiteiten aan de basis veronderstellen), en verliest het voeling met de realiteit (Eriksen, 2002; Jenkins, 2008). Volgens Eriksen (2002) treedt er pas een probleem op wanneer anderen een vastomlijnde identiteit verwachten. Deze kritiek is zeker niet nieuw en werd reeds naar voren gebracht door Berger in 1966. Twijfel over het concept komt ook van Robins & Aksoy (2001: 708) die verwijzen naar de "*historically and constructed nature of the category identity*" en in hun onderzoek vaststelden dat "*various observations about being Cypriot and not being British are not at all identity assertions*". De populariteit van het concept als "*interpretative device*" is volgens Gilroy (2007: 280) "*the result of the exceptional plurality of meanings the term can harness*".[18] Talloze publicaties slagen er niet in de o.a. door Hall (1996) benadrukte dynamiek en contextuele setting in rekening te brengen. De term identiteit op zich nodigt ons uit om te homogeniseren (Brubaker & Cooper, 2000: 30*).

> *Setting out to write about 'identifications' as they emerge, crystallize, and fade away in particular social and political circumstances may well inspire a rather different history than setting out to write of an 'identity', which links past, present, and future in a single word*. (Brubaker & Cooper, 2000: 30)

Kortom, homogeniteit als premisse (Blommaert & Verschueren, 1998) en het gebruik van "*categories of practice*" als "*categories of analysis*" (Brubaker & Cooper, 2000: 5) houden als gevaar in dat ze leiden tot op zwakke fundamenten gebaseerde 'nieuwe' kennis en een potentieel verdere stereotypering of marginalisering van de onderzochte 'gemeenschappen'. WRR (2007: 210*) komt tot de conclusie dat literatuur die verder gaat dan de statische 'etnische' categorisering en die deze dichotomieën afwijst zeldzaam is. Zelfs bij auteurs die zich verzetten tegen dit essentialisme, is "*constructivist and groupist language casually conjoined*" (Brubaker, 2004: 3) terug te vinden, bijvoorbeeld in de conclusies (zoals bij Kemper, 1996). De drang om 'groepen' te vergelijken verblindt vaak, maar zoals Smith (1986: 2) aangeeft: "*Ethnic communities, so easily recognizable from a distance, seem to dissolve before our eyes the closer we come and the more we attempt to pin them down*". Dat een blik van naderbij een diversere 'groep' laat zien, mag blijken uit de volgende beknopte schets van de grootste 'groep' niet-westerse minderheden in Vlaanderen: mensen met voorouders in Marokko.

> *Wij hebben wederom bij de voorbereiding van dit rapport moeten vaststellen hoe moeilijk het is empirisch materiaal te verzamelen dat voorbij de etnische categorisering gaat en afziet van het onderscheid autochtoon – allochtoon.* (WRR, 2007: 210)

[18] Voor een diepgaande analyse van de verschillende betekenissen van identiteit, zie Brubaker 2004), vooral hoofdstuk 2 ('Beyond identity') en Jenkins (2008).

3.3 Diasporische diversiteit detecteren: de 'Marokkaanse' diaspora als casus

Zoals reeds uitvoerig gedocumenteerd is, heeft België tijdens de jaren '60 actief gastarbeiders uit Marokko en Turkije hierheen gehaald om de krapte op haar arbeidsmarkt op te lossen (Lesthaeghe, 2000; Atalik & Beeley, 1992; Bousetta, 2004). Een decennium later, in 1974, leidde de economische crisis tot een officiële migratiestop. In de realiteit is de migratie echter niet opgehouden. Ondanks het geleidelijk optrekken van Fort Europa / Westen, gaat de (soms dodelijke) hunkering naar een beter leven omwille van economische, politieke, sociale en andere redenen voort, wat een (gepolariseerd) migratiedebat (of uitvloeisels daarvan) tot gevolg heeft in onder andere onze contreien.

Het valt daarbij op dat dit alomtegenwoordige debat over maatschappelijke diversiteit scherp contrasteert met de quasi onbestaande aandacht voor de heterogeniteit binnen elk van de gepercipieerde 'minderheidsgroepen'.[19] Deze diversiteit is ten eerste detecteerbaar in de voorouderlijke landen, in dit geval, Marokko.[20] De talrijke Aziatische, Afrikaanse en Europese invasies en migraties creëerden een fysiek heterogene populatie die het gangbare stereotiep van de donkere Arabier doorbreekt (Ennaji, 2005; van Heelsum, 2003; Mensink et al., 1984). Naast verschillende zuivere en (o.a. met Frans en Spaans) vermengde vormen van het Arabisch, spreekt bijna de helft van de bevolking drie (onderling niet altijd begrijpbare en tot recent niet gecodificeerde of gestandaardiseerde) Berber talen: Tarifit in het noorden, Tamazight in de Midden Atlas en Tashelhit in het zuiden (Faiq, 1999; Ennaji, 2005; Jilali, 2001; Ennaji & Sadiqi, 2008). De postkoloniale hardhandige repressie en achterstelling van de Berberregio's en het noorden van het land, leidden tot diverse noties van wat 'een Marokkaan(se)' is of zou moeten zijn. De opkomst van een Berberbeweging (Amazigh beweging), zowel in Noord-Afrika als in Europa, voegt hier een extra dimensie aan toe (Maddy-Weitzman, 2001; Van Heelsum, 2003). Religieuze diversiteit is evenzeer een realiteit, met naast diverse co-existerende religies,[21] een heterogene door lokale heiligen gedomineerde islam (Timmerman et al., 2003; Hourani, 2005).

Ook in de migratie is diversiteit zichtbaar: emigranten hebben allerhande heterogene achtergronden (zoals socio-economisch en ideologisch en qua opleiding en herkomstregio) die in grote mate de diversiteit van de landen van vertrek weerspiegelen (Lievens, 2000; Reniers, 2000). De Turkse en Marokkaanse immigratie in België wordt over het algemeen beschreven aan de hand van drie migratie-'golven' (Lievens, 2000). De vooral ongeschoolde mannelijke arbeidskrachten uit de jaren '60

[19] We kunnen daarbij zelfs spreken van dubbele standaarden als we aandacht voor de 'eigen' regionale verschillen naast de aandacht voor diversiteit binnen 'minderheidsgroepen' leggen.

[20] Andere naties zijn daarom niet minder divers. Zo is Turkije een mozaïek van – als we de klassieke concepten gebruiken – bijna 50 'religieuze', 'etnische' en linguïstische 'groepen', ondanks de pogingen tot homogenisering door het historische (het millet-systeem) en hedendaagse staatsbeleid (Karimova & Deverell, 2001; Reniers, 2000; Kaya, 2007; Kutlay, 2001).

[21] Zo leefden er in Marokko een aanzienlijk aantal Sefardische joden, wier voorouders Spanje en Portugal ontvluchtten na de Reconquista. In tegenstelling tot in andere landen, bleef in Marokko na 1948 een joodse gemeenschap van enige omvang bestaan (Hourani, 2005).

werden herenigd met hun kinderen en vrouwen in een tweede, 'vrouwelijkere' fase (Lievens, 2000). Maar de heterogeniteit inzake achtergronden is het grootst in de huidige fase van de huwelijksmigratie (Timmerman et al., 2009; Lievens, 2000; Reniers, 2000; Lodewyckx et al., 2006). Wat zelden vernoemd wordt, is het verschil tussen enerzijds de meer economische Turkse migratie en anderzijds de meer cultureel en politiek gemotiveerde en minder georganiseerde Marokkaanse migratie. Reeds in de jaren '20 waren aanzienlijke aantallen Marokkanen aanwezig in de mijnindustrie. Van de 2300 onderofficieren die meevochten met de geallieerden tijdens Wereldoorlog II, overleefden slechts 50 het slagveld (Attar, 1992).

In de diaspora zet deze diversificatie zich verder. Het gebruik van de term 'migranten' wanneer het gaat over deze minderheden blijkt in toenemende mate een schending van de realiteit, aangezien slechts een minderheid van hen effectief migreerde. De officiële demografische cijfers zijn, net als in de meeste landen, gebaseerd op nationaliteit (Jacobs & Rea, 2006; Piga, 2006). Deze statistieken ondervertegenwoordigen het aantal Vlaamse Turken (40.125 versus de geschatte 113.322) en Marokkanen (80.609 versus 264.942), exclusief de derde generatie (Hertogen, 2007). In tegenstelling tot de officiële statistieken vormen 'Marokkanen' – en niet 'Italianen' – hier de grootste 'groep' met een migratieachtergrond (Hertogen, 2007). De mogelijkheid om de Belgische nationaliteit te verwerven (en de daarmee gepaard gaande burgerrechten) werden dus met beide handen aangenomen door 'Turken' en 'Marokkanen': respectievelijk 75% en 68% hebben zich laten 'naturaliseren'. Van de resterende percentages is 41% geboren in België (Hertogen, 2007, 2008; GéDAP & CGKR, 2008). Toch blijft het idee van 'migranten' voorkomen in allerlei impliciete veronderstellingen, zoals het benadrukken van integratie en taalverwerving bij een populatie waarvan de meerderheid hier geboren en gevormd is. Huwelijksmigratie en migratie op jonge leeftijd leiden tot 'tussenin' generaties wat het beeld nog complexer maakt (Lievens, 2000). Dit gaat over meer dan simpelweg een semantische discussie. De aanwezigheid van geen, één of twee ouders die – in dit geval – het Nederlands spreken en die ervaringen hebben met de codes, normen en structuren in de residentiesamenleving, kan – zonder te willen veralgemenen of het tegendeel uit te sluiten – een verschil betekenen in opvoeding en identificatie (Robins & Aksoy, 2001). Het gebruik van de omschrijving 'derde generatie' vormt een gelijkaardig dilemma: hoewel zij automatisch Belg zijn bij geboorte en migratie enkel een familiegeschiedenis is, kunnen ze zichzelf nog steeds 'etnisch' identificeren of op een 'etnische' basis geïdentificeerd en behandeld worden (bijvoorbeeld discriminatie, naamherkenningsintrumenten, 'etnische' en sociale druk, fysieke kenmerken gekoppeld aan bestaande stereotypen). Het 'overplaatsen' van mensen in een andere categorie – zonder het elimineren van discriminatie en 'othering' – is niet zonder risico's, aangezien *"[it] can divert attention from other issues of inequality surrounding racism, sexism, class, housing, unemployment, the justice system*" (Vertovec & Wessendorf, 2004: 11).

Deze gediversifieerde maatschappelijke posities zijn reeds merkbaar in onder andere de hogere scholingsgraad (Timmerman et al., 2003), de grotere middenklasse-vorming (Dagevos & Gijsberts, 2005), het hoger aantal gemengde vriendschappen (van Ingen et al., 2007) en

ondernemersnetwerken (Rusinovic, 2007) bij de tweede generatie vergeleken met de eerste. De diasporische 'groepen' opereren dus niet in een vacuüm, op simpel commando van religieuze of culturele imperatieven, maar interageren als mensen met allerlei discours en socio-economische en politiek-ideologische contexten (Abu-Lughod, 1991: 158*; Metcalf, 1996; Baumann, 1996; Kanmaz, 2007).[22]

> *Others live as we perceive ourselves living, not as robots programmed with 'cultural' rules.* (Abu-Lughod, 1991: 158)

De hier geschetste gelaagde heterogeniteit is bijzonder dynamisch en heeft implicaties in diverse domeinen (sociaal, economisch, linguïstisch, historisch …). Concepten die gepercipieerde gelijkenissen als vertrekpunt nemen, zoals 'etniciteit', weerspiegelen deze toenemende diversificatie en dus de realiteit niet. Verbondenheid met anderen ontstaat namelijk niet alleen dankzij een gedeelde geschiedenis, taal of territorium, maar ook door het opbouwen van collectieve ervaringen en herinneringen (Castells, 2004; Anderson, 1991).

3.4 Diversiteit integreren: het gebruik van identificatie als alternatief

Als we een betrouwbaar beeld willen scheppen in minderhedenonderzoek, is er nood aan een relevant concept dat ruimte laat voor deze 'interne' diversiteit en daarnaast actoren, dynamieken en contexten centraal stelt. ***'Identificatie'*** *– "een dynamisch proces van het leggen, onderhouden en verbreken van verbindingen"* (WRR, 2007: 14) – draagt het potentieel in zich om een accurater concept te zijn voor minderhedenonderzoek (Brubaker, 2004; Brubaker & Cooper, 2000; WRR, 2007). Het gaat over een verbinding met zichzelf in verschillende sociale contexten in een sociaal-psychologische betekenis en meer concrete (familie, vereniging…) of meer abstracte verbindingen (gemeenschap, religie, natie…) in sociologische zin die (mede) afhankelijk zijn van 'anderen' (Goffman, 1959; Giddens, 1991). Identificatie verwijst niet naar een 'fait accompli' of 'toestand' (Brubaker, 2004): een nationale of culturele identificatie is slechts één optie. "*Identificatie is minder jaloers en exclusief dan identiteit*" (Schnabel & de Hart, 2008: 25). Deze identificatiebenadering is daardoor opener en inclusiever en reflecteert beter de processen van individualisering, hybridisering en globalisering (Schnabel & de Hart, 2008). Identificaties kunnen zelfs heel kort opduiken, als reactie op een specifieke situatie. Deze contextualisering primeert als centrale focus en is geen randverhaal, hetgeen leidt tot een betere belichaming van de ervaringen van individuen (Robins & Aksoy, 2001). Het relaas van Bilgrami (1992: 822*) is daarbij exemplarisch.

[22] Ironisch genoeg kunnen we op dat gebied vaststellen dat 'etnische' jongeren het vaker lastig hebben met de zogenaamde botsing tussen twee culturen dan met hun puberteit of discriminatie.

> *I recall that some years ago in India, almost to my surprise, I heard the words "I am a Muslim" on my lips. I was looking for paying-guest accommodation in a neighborhood with a predominantly lower-middle-class Hindu population, hostile to Muslims. (…) It seemed hardly to matter that I found Islamic theological doctrine wholly noncredible, that I had grown up in a home dominated by the views of an irreligious father, and that I had then for some years adopted the customary aggressive secular stance of those with communist leanings. It still seemed the only self-respecting thing to say in that context. It was clear to me that I was, without strain or artificiality, a Muslim for about five minutes. That is how negotiable the concept of identity can be.* (Bilgrami, 1992: 822)

Deze identificatiemogelijkheden hebben diverse gradaties en appreciatieniveaus (complementair / competitief / exclusief, zichtbaar / onzichtbaar, negatief / positief) en kunnen opgesplitst worden in relationele en categoriale identificaties (Brubaker, 2004). De eerste vorm verwijst naar een vergelijking met bepaalde personen (zoals familie, vrienden, studenten). De tweede vorm verwijst naar bestaande classificaties met (gepercipieerde) gedeelde categoriale eigenschappen, zoals 'etniciteit' of seksuele geaardheid. Groepsvorming en categorisatie worden niet geproblematiseerd door het gebruik van identificatie, integendeel, ze bekleden een centrale positie: mensen kunnen zichzelf nog steeds 'etnisch' definiëren (of niet), maar we worden gedwongen stil te staan bij de waaromvraag, de context, de individuele interpretatie, de mogelijks tijdelijke aard, enzovoort. De keuze voor identificatie laat meer accuraatheid en differentiatie toe (Brubaker & Cooper, 2000: 36*).

> *To criticize the use of 'identity' in social analysis is not to blind ourselves to particularity. It is rather to conceive of the claims and possibilities that arise from particular affinities and affiliations, from particular commonalities and connections, from particular stories and self-understandings, from particular problems and predicaments in a more differentiated manner.* (Brubaker & Cooper, 2000: 36)

Het is van belang het verschil te benadrukken tussen de manier waarop wij identificatie hier en in het vervolg van het proefschrift hanteren en de manier waarop identificatie door andere auteurs gebruikt wordt. Identificatie is op zichzelf uiteraard geen nieuw concept: het werd en wordt op vele verschillende manieren geïnterpreteerd. Men zou zelfs kunnen stellen dat het een gevulgariseerd woord is, bijvoorbeeld in de context van de identificatie van een overleden slachtoffer. Uiteraard willen we ons hier beperken tot de interpretaties met betrekking tot minderheden.[23] De manier waarop identificatie in relatie tot minderheden wordt gehanteerd; is grofweg in twee groepen op te delen. Een eerste groep auteurs – aanhangers van de acculturatie en integratie theorieën, auteurs die werken rond volkstellingen … – zien identificatie in een strikt dichotomische categoriale betekenis en verengen dit tot minderheden alleen (vb. Hutnik's bidimensionaal identificatie model, 1991; Verkuyten,

[23] Dit impliceert dat we niet verder zullen ingaan op interpretaties in de domeinen van de biologie, psychoanalyse (vb. Freudiaanse identificatie), criminologie enzovoort. Ook gebruiken we identificatie niet op de manier waarop dit gehanteerd wordt in literatuur- en filmonderzoek, met name als het gevoel van zelfherkenning in bijvoorbeeld televisiefiguren (vb. Tudor, 1974; Cohen, 2006).

1999; Berry, 1990, 1997; Snauwaert et al., 2003; Vanbeselare et al., 2006).[24] Deze interpretatie verwijst naar niveaus van identificatie met (of oriëntatie op) één 'groep' – beschouwd als vaststaand en homogeen – en dit op een dualistische manier (minderheids vs. meerderheid; 'etnische' 'groep(en)' vs. meerderheid / natie, onze cultuur vs. hun cultuur …). Dit gebruik dwingt mensen in een beperkt aantal categorieën en interpreteert hun gedrag of attitudes als enkel heen en weer bewegend langs het continuüm tussen 'etnische groep' en 'meerderheidsgroep' of als een onafhankelijke mix van beide. Wijzelf daarentegen gebruiken identificatie niet als een synoniem voor 'etniciteit', noch beschouwen wij de verschillende identificatiemogelijkheden als beperkt tot deze dualistische contexten. Waarom veronderstellen dat minderheden deze identificatiemogelijkheden als hun primaire identificaties zullen kiezen (Robins & Aksoy, 2001, Cadogan, 2008: 54*)? Deze oversimplifiëring van de realiteit is niet heilzaam omdat het gelijkenissen ontkent tussen gepercipieerde 'groepen' en identificaties gebaseerd op andere continuüms, zoals student – leerkracht, arm – rijk, etc. (zie verder).

> *People actively engage in processes of identification rather than passively or automatically acting in a certain way because they are members of a particular ethnic group*. (Cadogan, 2008: 54)

Auteurs die primair identiteit gebruiken, hanteren ook identificatie om dynamieken of acties – zoals identiteitsprocessen, groepscreatie of groepsvorming als proces – in relatie tot een gespecifieerd identificatie object te duiden (vb. identificatie met een partij, zelfidentificatie …) (vb. Hickman et al., 2005; Buckingham, 2008). We willen hier even terugkeren op onze opmerkingen over het gebruik van identiteit. Als identiteit – in de heersende constructivistische houding – iets dynamisch, veranderlijk, geconstrueerd en veelvoudigs zou moeten vertegenwoordigen, waarom dan niet identificatie gebruiken (Brubaker, 2004)? Het huidige gebruik impliceert dat wanneer we identificatie nodig hebben om een actie uit te drukken, identiteit (ongewild) de connotatie verkrijgt van een vaststaande toestand en zelfs als het noodzakelijke resultaat van identificatie zal beschouwd worden. Hoewel alle invloedrijke perspectieven op identiteit (vb. Barth, 1969; Tajfel, 1981; Hall, 1996) het procesmatige karakter van identiteit benadrukken, blijken vele studies een (impliciet) statische notie van identiteit te hanteren. Sommige auteurs gebruiken de analyses van Brubaker (2004) en Brubaker & Cooper (2000) als waarschuwing voor een essentialistische interpretatie van identiteit, maar in deze gevallen wordt identiteit evenmin vervangen door identificatie (vb. Macri, 2010; Jenkins, 2008). Bij Jenkins (2008: 14) vinden we een wel heel vreemd argument om toch te gaan voor identiteit: "*While replacing 'identity' with 'identification' is an alternative that has its attractions, in that it refers explicitly to process, it isn't much of an improvement, because it is stylistically so cumbersome*." In dit geval primeert stijl/vorm dus boven inhoud.

[24] Zelfs auteurs die de term 'hybride identiteiten' gebruiken interpreteren identificatie op de voornoemde bidimensionale wijze (vb. Adoni et al., 2002).

Ook al lijkt de keuze voor identificatie niet evident,[25] is het, naar onze bescheiden mening, adequater dan de huidige concepten. Ten eerste moet de voor de hand liggende beperking genuanceerd worden dat er nauwelijks of geen empirische sociaalwetenschappelijke studies zijn op basis identificatie (zoals gedefinieerd door Brubaker, 2004 en WRR, 2007) die als referentiepunt kunnen dienen. Vergelijken is altijd moeilijk, gezien de brede waaier aan definiëringen en conceptualiseringen van de huidige concepten en de obligate verschillen in methodieken, bevraagde 'groepen', enzovoort.[26] Ten tweede, ligt de conceptualisering van zodanig dynamische concepten via kwalitatieve data-analyse meer voor de hand. Dit lijkt eveneens een beperking, maar het is een noodzakelijke voor de transitiefase van concepten gebaseerd op gelijkenissen naar concepten gebaseerd op diversiteit. Om kwantitatief onderzoek op basis van identificatie te kunnen voeren, is eerst – vooral '*emic*' en etnografisch – kwalitatief onderzoek nodig, als correctie, nuance en aanvulling op de gepredefinieerde categorisatie die momenteel bijdraagt aan de stereotypisch geconstrueerde realiteit of '*reïficatie*' (Montagu, 2007: 13*). Kwalitatief onderzoek laat immers (theoretisch) meer ruimte voor diversiteit, flexibiliteit en onvoorziene ontdekkingen dan kwantitatief onderzoek, dat potentieel onderheviger is aan '*questioner's bias*'.

> *Taxonomies and terms should be designed to fit the facts, and not the facts forced into the procrustean rack of pre-determined categories. If we are to have references, whether terminological or taxonomical, to existing or extinct populations of man, let the conditions as we find them determine the character of our terms or taxonomies, and not the other way around.* (Montagu, 2007: 13)

Ten derde, identificatie biedt meer aangrijpingspunten voor het beleid (bijv. als bewaker van een meer dan 'etnisch' georganiseerde toegang tot en representatie in de diverse zgn. articulatiemachten)[27] en voor wetenschappelijk minderhedenonderzoek. Identificatieonderzoek kan leiden tot nieuwe inzichten en een herevaluatie van bestaande categorieën en eerdere bevindingen, die veelal gebaseerd zijn op het voornamelijk 'etic' perspectief en de ('etnische') meerderheid – minderheid dichotomie (WRR, 2007). Zo kan bij onderzoek naar 'bridging' en 'bonding' sociaal kapitaal, identificatie toegepast worden op alle mogelijke identificaties. Momenteel worden 'bridging' en 'bonding' alleen gebruikt in een overgesimplifieerde dichotomie als meerderheid – minderheid (vb. Putnam, 2007), die de realiteit niet weerspiegelen zoals aangetoond door Parker & Song (2003: 197) met betrekking tot 'Brits-

[25] Zowel het artikel van Brubaker & Cooper (2000) als het rapport van WRR (2007) brachten een debat teweeg met andere auteurs, respectievelijk Calhoun (2003) en Berting (2008). In onze bescheiden mening weerlegden de antwoorden van Brubaker (2003) en Broeders et al. (2008) ruimschoots de kritieken.

[26] Zoals het alleen betrekken van mensen die het Nederlands machtig zijn (vaak jongeren), waardoor een bepalende groep (o.a. de eerste generatie) uit de boot valt (o.a. in Clycq et al., 2003).

[27] Deze zgn. articulatiemachten (Foucault, 1991) bestaan uit betekenisvolle arena's (gerecht, politiek, media, verenigingen, …) waar normen benoemd, bediscussieerd en verdedigd worden. Belangrijke machten (die centraal staan in het Foucauldiaanse concept 'governmentality') zijn overheid en media, maar ook bijvoorbeeld gezinnen omdat zij groepen en ideeën kunnen categoriseren en zo bepalen wie en welke opvattingen 'er wel en niet bij horen' (o.a. Foucault, 1991; WRR, 2007). Debatten over normen worden vaak in de media gevoerd aan de hand van bestaande opvattingen, met weinig ruimte voor meerstemmigheid. Als groepen zich niet gerepresenteerd voelen of onvoldoende toegang hebben, kan dit o.a. een invloed hebben op (zelf)vertrouwen.

Chinese' websites: "*These nascent subjectivities cannot be reduced to a diasporic homeland-oriented consciousness; instead they are marked by the negotiation of affiliations to Britain, particular cities and neighbourhoods within it, as well as diverse family origins in East Asia*." Ook Milikowski (2000: 2*) ziet andere processen aan het werk: het bekijken van satelliettelevisie kan namelijk ook bijdragen tot het ter discussie stellen van 'etnische' grenzen (zie ook Volčič, 2006).

> *Turkish satellite television, I have come to think, contributes to the questioning of previously established ethnic-cultural boundaries rather than to their confirmation and reinforcement. According to many of my informants, Turkish commercial satellite television helps Turkish migrants, and in particular their children, to liberate themselves from certain outdated and culturally imprisoning notions of Turkishness, which had survived in the isolation of migration. Commercial television performs this role by showing Turkey for what it is: a rapidly modernizing country, with a population that is as culturally, politically and religiously various as it is large.* (Milikowski, 2000: 2)

3.5 Diverse identificatievormen: een exploratie

Deze benadering creëert dus een andere manier van denken, die we alvast willen exploreren door ons te focussen op drie (niet-limitatieve) dimensies van identificatie: functionele, normatieve en emotionele identificatie, zoals gedefinieerd door de *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid* (WRR, 2007).[28] Deze dimensies, hoewel analytisch te onderscheiden, komen in diverse dynamische samenstellingen voor in de realiteit (WRR, 2007). Elk van deze dimensies kan een persoonlijke zelfidentificatie zijn of een door en/of aan anderen toegewezen identificatie zijn (WRR, 2007; Brubaker, 2004).

Functionele identificatie benadrukt de aspecten van het behoren tot bepaalde 'groepen' die functioneel zijn voor de verwezenlijking van bepaalde doelen. Het verwijst naar wat we zijn en doen in het dagdagelijkse leven: mensen leven samen en ageren in de hoedanigheid van een werknemer, een inwoner van een buurt of stad, een student, een gamer … (WRR, 2007). Bestaande (bijvoorbeeld 'etnische') 'groepsgrenzen' worden afgezwakt of opgeheven (decategorisatie) waarna op basis van een functionaliteit een hercategorisering plaats vindt (Kaya & Kentel, 2007). Inwoners van New York delen de ervaring van 9/11, ongeacht hun achtergrond. Functionele identificatie kan echter gehinderd worden door subtiele processen van (zelf)uitsluiting daar waar deze identificatie ontstaat (buurt, internet, …). ('Blanke' en 'gekleurde') concentratiescholen, de discriminatie op de arbeidsmarkt en de inmiddels beduidend minder gebrekkige toegang tot digitale media (Timmerman et al., 2003; Tanaka, 2009) zijn welbekende voorbeelden. Hoewel deze identificatievorm een alledaags gegeven is,

[28] Brubaker (2004: 41) stelt voor om 'identiteit' door verschillende concepten te vervangen om te vermijden dat de "*term would be as overburdened as 'identity' itself*". Hij stelt drie clusters van termen voor: identificatie en categorisatie, zelfbegrip en sociale locatie en tenslotte, gemeenschappelijkheid, verbondenheid en 'groupness'. In dit proefschrift kies ik er echter voor identificatie te diversifiëren aan de hand van de drie dimensies die WRR (2007) naar voren schuift, terwijl ik de clusters van Brubaker in het achterhoofd houd.

ontbreekt de aandacht ervoor momenteel quasi volledig. Het sluit aan bij de kritieken op – als bundeling van monoculturen opgevatte – concepten als 'multiculturalisme' en 'interculturalisme' en op het gebruik van de huidige concepten (Vertovec & Wessendorf, 2004: 10*). Deze identificatievorm 'vermenselijkt' de onderzochte 'gemeenschappen' dus opnieuw. Het haalt hen uit de vaak essentialiserende 'etnische' en andere kaders en herleidt of hercategoriseert hen bijvoorbeeld tot consumenten van media.

> *Almost all discourses of multiculturalism entail a kind of 'ethnisation', or a process through which cultural values are presumed to imbue all interests among members of ethnic minority communities (that is, that immigrants are always drawing from an imported 'cultural agenda' rather than, for instance, basing their interests on the fact that they may be co-workers, neighbours, parents)*. (Vertovec & Wessendorf, 2004: 10)

Normatieve identificatie vertrekt dan weer vanuit de mogelijkheden om eigen referentiekaders (overtuigingen, waarden en normen) toe te passen en aanvaard of gearticuleerd te vinden in publieke, politieke en deels ook private domeinen.[29] Er zijn verschillende gradaties van normatieve identificatie, gaande van zeer expliciet (wetten en regels) tot allerlei vormen van (impliciete en expliciete) gewoonten, tradities en codes. Volgens de WRR (2003) is de hernieuwde aandacht voor normen en waarden het gevolg van een maatschappelijk onbehagen in een snel veranderende wereld. Dit leidt tot discussies over aanpassingen aan de (hegemonische) norm, wat paradoxaal genoeg meestal automatisch gebeurt. Het is pas wanneer die aanpassing in vraag wordt gesteld, dat er een (door machtsverhoudingen beïnvloede) discussie ontstaat over aanpassing van de (sociale, juridische, morele, …) norm. Dit is veel moeilijker gezien de belangrijke rol van machtsverhoudingen in de maatschappij en in die diverse domeinen waar de strijd over normen ontstaat.[30] Drie elementen zijn belangrijk voor normatieve identificatie: de toegang tot, representatie in en invloed op de articulatiemachten. Deze zgn. articulatiemachten (Foucault, 1991) bestaan uit betekenisvolle arena's (gerecht, politiek, media, verenigingen, …) waar normen benoemd, bediscussieerd en verdedigd worden. Als aan deze voorwaarden niet voldaan wordt, kunnen mensen zich terugtrekken of zich verzetten, wat kan leiden tot radicalisering (WRR, 2007; Slootman & Tillie, 2006). Die normatieve identificatie is niet te herleiden tot een simpele etnische of religieuze dichotomie. Normatieve discussies zijn evenzeer een dagdagelijkse praktijk: denken we bijvoorbeeld aan abortus, stamcelonderzoek, euthanasie bij kinderen en het homohuwelijk.

Emotionele identificatie gaat over gevoelens van verbondenheid met anderen, een '*sense of belonging*', meestal (maar zeker niet altijd) in relatie tot Andersons (1991) '*imagined communities*'. Deze verbondenheid leidt vaak tot gevoelens van trots en loyaliteit ten aanzien van datgene waarmee men zich identificeert. In essentie gaat het hier om een persoonlijke verbondenheid. Festiviteiten, rituelen, symbolen, maar ook bijvoorbeeld huwelijksmigratie kunnen een belangrijke rol spelen als

[29] De scheidingslijn is soms moeilijk zoals in het geval van seksuele en 'religieuze' normen.
[30] Barthes (1969) volgend kunnen we stellen dat de 'normaliteit' (alles wat als 'normaal' wordt gezien) de macht van de hegemonische ideologie of ideologieën verbergt.

factoren die emotionele identificaties onderhouden, heruitvinden of teweegbrengen door te verenigen (WRR, 2007; Gillespie, 2002). In de huidige samenleving zijn media hiervoor het belangrijkste instrument. Emotionele identificaties komen in toenemende mate op de voorgrond doordat (nieuws) gebeurtenissen, rampen, sport, etc. vaak voorgesteld als een nationale zaak. Aldus wordt er ingespeeld op de emotionele gevoelens van verbondenheid. Iedereen heeft diverse heel individuele (emotionele) kaders, waaronder aspecten van 'etniciteit' en 'religie' (WRR, 2007). Niettemin vormen moslims of de verschillende 'etnische groepen' niet noodzakelijk een emotioneel verbonden 'groep' of alliantie (Gijsberts & Vervoort, 2007; WRR, 2007; Cadogan, 2008; SCP/LAS, 2004/2005; Van den Broek, 2008).[31] Emotionele identificatie omschrijft beter dan het 'etnische' label deze gevoelens van 'behoren tot', aangezien ze in essentie individueel en contextueel bepaald zijn.

In maatschappelijke en wetenschappelijke debatten, primeren emotionele (vb. loyaliteit, burgerschapsrituelen) en normatieve (vb. verenigbaarheid islam en het Westen, arbeidsattitude, publieke manifestatie en institutionele erkenning van religie) op functionele identificatie (vb. minderheden wijzen vooral op hun burgerschap en de discriminaties waarmee ze te kampen krijgen) (WRR, 2007). Toch zijn de drie dimensies even belangrijk en noodzakelijk. Zonder functionele identificatie (vb. marginalisering), zijn andere vormen van identificatie moeilijk, maar ook normatieve identificatie kan een primordiale rol spelen, bijvoorbeeld wanneer een hoofddoekenverbod vrouwen dwingt hun baan op te geven. Emotionele identificatie met het residentieland kan op zijn beurt alleen maar ontstaan wanneer, naast functionele identificatie, er ook ruimte is voor normatieve debatten waarin ze zich kunnen herkennen (WRR, 2007).

Het is van belang om alert te blijven voor essentialisering van identificatie. Een 'etnische' of een leeftijdsgerelateerde identificatie kan namelijk zowel emotioneel, normatief als functioneel zijn. Functionele identificatie is immers niet noodzakelijk gericht op (elementen uit) het residentieland.[32] Bijkomende elementen kunnen functioneren als een (potentieel verklarende) ondersteuning van (veranderingen in) identificatie. Onderwijs en taalkennis kunnen bijvoorbeeld een rol spelen in functionele identificatie, familiebanden in emotionele identificatie en wereldvisies in normatieve identificatie (zie bijvoorbeeld Timmerman et al., 2003). Veranderingen in de structuren van ongelijkheid (gender, economisch, sociaal) zullen heel wellicht veranderingen in identificaties teweeg brengen (Lodewyckx et al., 2006; Lesthaeghe, 2000).

[31] Minderheden in Nederland zijn meer geneigd 'warme gevoelens' te koesteren ten aanzien van Nederlanders dan ten aanzien van de 'eigen groep' (SCP/LAS, 2004/2005 in WRR, 2007 en in Van den Broek, 2008). Cadogan (2008) komt tot een gelijkaardige conclusie in Canada.

[32] Blommaert & Van Avermaet (2006) geven het voorbeeld van een 'Nigeriaan' die in een 'Turkse' buurt woont. Soms kan het beter zijn om Turks te leren omdat de huisbaas 'Turks' is en omdat dit hem meer kansen biedt op een baan binnen een formeel of informeel netwerk, waar hij misschien niet a priori gediscrimineerd zal worden. Bij een 'Turkse' jongere van de tweede generatie, gaat het dan weer misschien eerder over een functionele identificatie dan over een emotionele identificatie, een val waarin we sneller zouden stappen als we zouden werken met 'etniciteit'. Ook een zelfdefiniëring als moslim kan eerder functioneel of emotioneel zijn dan normatief (De Ley, 2007).

3.6 Conclusie en discussie

Het gebrek aan aandacht voor 'minderheidsdiversiteit'[33] kan – met enig begrip – deels toegeschreven worden aan de context van minderhedenonderzoek tot op heden. De 'Andere' – en daarbij spreken we over de omvangrijke 'groepen' en niet over de kleine, nog steeds nauwelijks onderzochte 'groepen' – moest ontdekt en in kaart gebracht worden. Vanuit een '*etic*' of buitenstaanders perspectief vallen dan gelijkenissen binnen deze 'groepen' meer op dan verschillen. Bovendien noodzaakte een 'begrip' van deze nieuwe 'groepen' in de samenleving een vergelijking met de 'meerderheid', wat tot een verdere homogenisering en dichtome beschrijving leidde.

In tussentijd is er veel veranderd. De wereld en de media zijn globaal georiënteerd en minderheden zijn diverser geworden in een onnoemelijk aantal domeinen met contextueel bepaalde socialisatieprocessen (Pels & De Haan, 2007). Deze waaier reikt tot helemaal tot aan 'de autochtoon' (Brubaker, 2010). Voor mediaconsumptie lijken alvast verschillende auteurs (o.a. Dhoest, 2009a; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2008; Sinardet & Mortelmans, 2006) diverse gelijkenissen te suggereren tussen minderheidsjongeren en hun 'autochtone' leeftijdsgenoten. Dit komt zeker niet als een verassing, aangezien deze generaties onder andere via onderwijs en media veel meer dan hun (groot-) ouders in aanraking komen met de codes en normen van de samenleving waarin ze opgroei(d)en en daarnaast dezelfde globale culturele beïnvloeding ondergaan als hun generatiegenoten.

De huidige samenleving is dus veranderd van een migratie- naar een diasporasamenleving waarin diversiteit alleen maar zal toenemen. Dit stelt ons wetenschappelijk voor een uitdaging, aangezien de concepten die we de voorbije decennia gebruikt hebben, de realiteit niet meer accuraat kunnen omschrijven. Wat vaak geanalyseerd wordt is eerder de wereld die we creëren dan de bestaande wereld. Bij het hanteren van de huidige concepten, vertellen de vergaarde data ons hoogstens in hoeverre mensen zich verhouden tot onze definitie, maar nooit wat ze zelf denken over zichzelf of hoe zij hun eigen identificaties zouden conceptualiseren. Hoewel veel van de kritiek die hiervoor geformuleerd werd reeds bestaat m.b.t. andere concepten, wordt deze zelden toegepast op bijvoorbeeld 'religie' en 'etniciteit'. We sommen hieronder nog eens de belangrijkste domeinen op waarin de huidige concepten naar ons oordeel tekort schieten:

- De essentialiserende benadering vanuit een gepercipieerde (deels opgelegde) fictieve 'eenheid' staat haaks op de toenemende diversificatie.

[33] Het spreekt vanzelf dat 'diversiteit' niet alleen een 'kenmerk' is van de diasporische gemeenschappen: mensen die behoren tot de 'meerderheidsgroep' hebben evenmin een eenvoudige, monolithische 'identiteit' (Banaji, 2006). Zie ook Cadogan (2008) voor een kritiek op de gebruikte categorieën ('non-racialised whiteness' versus racialised 'otherness') in volkstellingen.

- De impliciete verklaringswaarde van deze van actorschap en structuur ontdane concepten duwt menselijke processen en ervaringen uit het vizier.
- De statische taxonomieën vergemakkelijken vaak een statische interpretatie en bemoeilijken de opname van nieuwe bevindingen en dynamieken.
- De 'normaliteit' van deze contextloze concepten en van de achterliggende kaders, maakt de machten die erachter schuilgaan onzichtbaar (Barthes, 1957; Blommaert & Verschueren, 1998) en draagt bij tot de reïficatie ervan in de samenleving.

Identificatie – het woord zelf houdt al actie in – komt tegemoet aan deze opmerkingen. De identificatiebenadering verwerpt het a priori vooronderstellen dat minderheden een 'etnische' of 'religieuze' identificatie als primaire identificatie zullen kiezen (zie ook Robins & Aksoy, 2001). Vooral functionele identificatie is erg nuttig om ons hieraan te herinneren, denken we bijvoorbeeld aan '*age identification*' (Harwood, 1999) of de 'bonding' die er ontstond tussen 'allochtone' en 'autochtone' mijnwerkers als gevolg van de gevaarlijke ondergrondse omstandigheden. Indien er toch een dergelijke categoriale identificatie is (vb. met 'etniciteit'), wordt deze gezien als een proces waarbij het correct benoemen en kaderen een fundamentele rol spelen. We maken een grote intellectuele stap vooruit door een 'etnische' identificatie niet te zien als een 'toestand' die andere verklaringen wegduwt, maar als een (niet altijd vrije) keuze waarin zowel de ervaring als lid van een minderheid als algemeen menselijke processen (leeftijdsgerelateerde, psychologische, etc.) een rol spelen (Milikowski, 2000; Jenkins, 2008; Jonker & Amiraux, 2006; Abdel-Samad, 2006; Phinney, 1996). De telkens opnieuw aangetoonde discriminatie is bijvoorbeeld geen randverhaal, zeker niet wanneer de helft van de bevolking denkt over minderheden en/of islam in termen van een bedreiging (Billiet & Swyngedouw, 2009). Het verdient meer dan een aanvullend hoofdstuk of een extra paragraaf bij een 'etnische' omschrijving en moet mede centraal gesteld worden in het identificatieproces van de persoon die intussen in deze omgeving probeert een leven op te bouwen. Veranderingen in posities ten aanzien van 'etnische' of 'religieuze' identificaties zouden dan weer kunnen verklaard worden door de dalende invloed van ouders ten voordele van de leeftijdsgenoten (Nathanson, 2001; Mirza et al., 2007: 39*), of '*emerging adulthood'*, waarbij geëxperimenteerd wordt met onder andere verschillende wereldvisies (Arnett, 2000).[34] Kortom, bij het concept identificatie spelen deze contexten en processen een centrale rol als potentiële bron voor identificatie, desidentificatie en re-identificatie.

> *Our conversations with younger Muslims suggested they are also more interested in studying their religion than their parents are. […]. Some actually mentioned that their parents disapproved of their increased religiosity, preferring their children to concentrate on educational achievement and getting a good job. […] The discord between parents and children shows that the rise in religiosity is not really about parental, or even community pressure, but arises spontaneously amongst many in the younger generation. There is a desire to belong to a community and identify with others.* (Mirza et al., 2007: 39)

[34] '*Emerging adulthood'* is te situeren tussen de leeftijden van 18 en 25 jaar en wordt gekarakteriseerd door "*change and exploration for most people, as they examine the life possibilities open to them and gradually arrive at more enduring choices in love, work, and worldviews*" (Arnett, 2000: 479).

Eerder in dit hoofdstuk werd er specifiek aandacht besteed aan het feit dat diasporische minderheden in toenemende mate diversifiëren. Betekent dit dan dat identificatie enkel van toepassing is in deze contexten? We menen van niet. Onze hoofdbedoeling was aan te geven dat zelfs de aanhangers van 'etniciteit' moeten erkennen dat wat ze omschrijven als 'etnisch' voeling verloren heeft met de dynamieken en de verschillen binnen de heterogene diasporische minderheden. Niettemin, zoals onze zeer korte schets van de diversiteit in de vooruderlijke landen en in de migratie aantonen, was diversiteit ook aanwezig bij die gepercipieerde 'groepen' op dat moment. Die beschrijving werd overgesimplifieerd met de bedoeling ons punt te verduidelijken. Zoals de lezer kan zien, werden bijvoorbeeld functionele of normatieve identificaties niet besproken in dat hoofdstuk. Het spreekt vanzelf dat deze identificaties toen evenzeer een realiteit waren. Ongeacht hoe divers, '(on)stabiel', 'statisch', 'minderhedenvriendelijk', etc. een maatschappij is, het aantal identificatiemogelijkheden zal altijd quasi eindeloos zijn,[35] hoewel ze kunnen en wellicht zullen beïnvloed worden door die contexten en de *'politics of belonging'* (Brubaker, 2010). De manier waarop mensen zich relationeel of categoriaal identificeren kan veranderen, maar niet het feit dat ze zich functioneel, normatief en emotioneel zullen identificeren (Brubaker, 2004: 41*). Onze bedoeling was nooit om denkwijzen uit het verleden te bekritiseren vanuit een hedendaags oogpunt; als historicus weten we dat dit ongeoorloofd is.[36] Onze focus is eerder op de toekomst van minderhedenonderzoek in een geglobaliseerde wereld. Nieuwe tijden vragen een evaluatie van bekende kennis en – indien nodig – nieuwe instrumenten.

> *Identification – of oneself and of others – is intrinsic to social life.* (Brubaker, 2004: 41)

Geen enkel concept kan perfect zijn en ook identificatie ontsnapt niet aan deze wetmatigheid. Theoretisch heeft het concept in elk geval het voordeel dat het niet in de valkuilen uit het verleden trapt en dat het meer ruimte geeft aan de invulling door informanten in onderzoek. In plaats van het onderzoeken van de rol van een voorondersteld (niveau) van 'etniciteit', zou onderzoek eerst de (geconstrueerde) identificaties kunnen detecteren die respondenten zelf vernoemen, om ze vervolgens te deconstrueren (Brubaker & Cooper, 2000: 5*). Pas dan kunnen onderzoekers de analyse aanvangen van de rol die deze (geconstrueerde) identificaties spelen in een specifieke situatie (vb. kijkgedrag).

> *We should seek to explain the processes and mechanisms through which what has been called the 'political fiction' of the 'nation' – or the 'ethnic group', 'race', or other putative 'identity' – can crystallize, at certain moments, as a powerful, compelling reality. But we should avoid unintentionally reproducing or reinforcing such reification by uncritically adopting categories of practice as categories of analysis*. (Brubaker & Cooper, 2000: 5)

[35] Volgens WRR (2007) zijn deze mogelijkheden eindeloos, maar het lijkt plausibeler dat ze toch begrensd zullen zijn door materiële condities, aangeleerd gedrag, culturele processen, enzovoort.
[36] Hoewel analyses aan de hand van het Foucauldiaanse concept 'governmentality' (1991) en Said's concept 'oriëntalisme' en vanuit processen van 'othering' (1978), zeker niet ongefundeerd zouden zijn.

4 HOOFDSTUK 4: METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

Max Planck (zoals beschreven in Wester & Peters, 2004: 18) maakt een onderscheid tussen '*logic in use*' – het praktische gedrag tijdens een onderzoek – en de '*reconstructed logic*', de weergave van de systematisch gehanteerde onderzoekshandelingen die als voorbeeld voor anderen kunnen dienen. Hoewel de methodologische verantwoording centraal staat in wetenschappelijk onderzoek, is het feitelijke 'methodologische gedrag' van de onderzoeker zelden eenduidig, zeker in kwalitatief onderzoek (Wester & Peters, 2004). Een onderzoeker probeert immers aan de hand van verschillende methoden aan zijn of haar informatie te geraken en deze methoden kunnen tijdens het onderzoek variëren. Die variatie is afhankelijk van een hele resem factoren, zoals voortschrijdend inzicht, gemaakte keuzes, praktische problemen, enzovoort (Wester & Peters, 2004).

In dit hoofdstuk worden de gehanteerde methoden tijdens dit doctoraatsonderzoek nader geduid. De methodologie vloeit enerzijds voort uit theoretische uitgangspunten, maar hangt eveneens samen met de geselecteerde onderzoeksgroep, i.c. 'Marokkanen' en 'Turken' in Vlaanderen. Achtereenvolgens worden de theoretische benaderingen (4.1), de methodologie (4.2) en het onderzoeksproces – datavergaring, -verwerking (4.3), -bewerking (4.4) en -analyse (4.5) – uit de doeken gedaan.

4.1 Theoretische benadering

Renckstorf & Wester (2006: 26) onderscheiden drie vertrekpunten m.b.t. de plaats die de werking van media innemen in het massacommunicatieproces: het mediumgecentreerd, het ontvangergecentreerd en het maatschappij- of cultuurgecentreerde model. Dit onderzoek combineert de twee laatste opvattingen. Het ontvangergecentreerd model stelt de vraag centraal wat mensen met de media doen met aandacht voor de voorwaarden en de consequenties van dit gebruik en deze consumptie (Katz, 1959; McQuail & Windahl, 1993). Het maatschappij- of cultuurgecentreerd model kijkt op macroniveau naar de gevolgen die het media-aanbod en de consumptie van dit aanbod teweeg brengen in de samenleving en hoe individuen dit aanbod lezen en erop reageren (McQuail & Windahl, 1993).

Vanuit ontologisch standpunt hanteren we in dit onderzoek het 'interpretatieve' paradigma eerder dan het 'normatieve' paradigma (Renckstorf & Wester, 2006: 28). Dit bekent dat we in dit onderzoek eerder vertrekken vanuit een handelingstheoretische of interpretatieve benadering – waarbij de gezinsleden gezien worden als actieve consumenten die keuzes maken en betekenis creëren – dan vanuit een gedragstheoretische of objectiverende benadering, die eerder uitgaat van passieve consumenten die reageren op de stimuli (zoals mediaboodschappen) die ze ontvangen (d'Haenens et al., 2004; Renckstorf, 1994; Littlejohn,1983). In de handelingstheoretische benadering worden mediagebruik en mediaconsumptie gezien als een deel van het normaal, dagelijks sociaal handelen.

Deze uitgangspunten en modellen krijgen in dit onderzoek hun vertaling in drie gehanteerde theoretische methodologische stromingen. De combinatie van het interpretatieve paradigma en het ontvangergecentreerd model vinden we terug in *Uses and Gratifications Theory*, de combinatie van het interpretatieve paradigma en het cultuur- en maatschappijgecentreerd model komt naar voren in *Cultural Studies* en specifieker voor dit proefschrift, de Britse traditie binnen Cultural studies. De aanpak in *Audience Studies* vloeit voort uit beide voorgaande stromingen en vormt ons derde kader.

In de ***'Uses and Gratifications Theory'*** (Blumler & Katz, 1974; Katz et al., 1974; Ruggiero, 2000; McQuail, 2010; Rosengren, 1974) wordt een verband gelegd tussen het mediagebruik ('*uses*') en de behoeftenbevrediging ('*gratifications'*) die eruit gehaald kan worden. Centraal staan de vragen waarom mensen media gebruiken en waarvoor mensen deze media gebruiken (McQuail, 2010). Belangrijke en vaak aangehaalde noden zijn onder andere de nood aan informatie en onderricht, cognitieve consistentie, afleiding, tijdverdrijf en ontspanning, sociaal contact en gezelschap en 'identiteitsvorming' en -bevestiging (Donohew & Tipton, 1973; McQuail, 2010). Vaak worden de consumenten aan de hand van deze motivaties getypologeerd. Media zijn daarbij slechts één van de instrumenten die deze persoonlijke behoeften ('*needs*') kunnen bevredigen. De motivaties zijn namelijk een weerspiegeling van de individuele en sociale context waarin de persoon zich bevindt (Palmgreen & Rayburn, 1985; Wright, 1981). In dit proefschrift zullen we ons niet zozeer vastpinnen op de diverse motivaties voor het mediagebruik en de mediaconsumptie, dan wel op het algemene idee dat de *Uses and Gratifications Theory* naar voren schuift, nl. dat mensen media gebruiken om (al dan niet bewust) te voldoen aan hun behoeften. Er is immers kritiek op deze theorie dat ze te behavioristisch en te functionalistisch is en dat ze weinig duidelijke resultaten naar voren heeft gebracht (McQuail, 2010). Volgens McQuail (2010: 425) zou dit te verklaren kunnen zijn door het feit dat "*much media use is actually very circumstantial and weakly motivated*". Een andere kritiek op dit model, richtte zich vooral op de gebrekkige aandacht voor de sociale context en een gebrekkige aandacht voor theoretische onderbouwing (d'Haenens et al., 2004: 93). Om aan deze kritiek tegemoet te komen, combineren we de *Uses and Gratifications Theory* met de *Cultural Studies*.

In ***Cultural Studies***, en specifieker voor dit proefschrift, de Britse traditie binnen Cultural Studies (Hall et al., 1980; Hall, 1997; McQuail & Windahl, 1993), staat het feit dat mediaproducten niet los van hun maatschappelijke context kunnen gezien worden centraal. Aan media en mediaproducten wordt een dubbele rol toegekend (Otto, 2006). Enerzijds weerspiegelen deze mediaproducten – die veelal beschouwd worden als teksten in de ruimte betekenis[37] – wat hegemonisch is in de samenleving: dit kan gaan over waarden, ideologieën, et cetera. Hierdoor worden bestaande ongelijkheden op het vlak van gender, minderheden, sociale klasse, … bestendigd via allerhande visuele en narratieve codes.[38]

[37] Met 'teksten' worden niet alleen teksten in de enge betekenis bedoeld – als zijnde in letters of verbaal uitgedrukte boodschappen – maar ook beelden, enzovoort. Deze terminologie vloeit voort uit de oorspronkelijk meer literatuurwetenschappelijke en taalgeoriënteerde onderzoekstraditie van de Cultural Studies (Renckstorf & Wester, 2006).

[38] Gezien deze focus op maatschappelijke ongelijkheid (terug te brengen tot de sterke beïnvloeding door marxistische ideeënkaders en het concept klasse) is het niet verwonderlijk dat de heterogene

Anderzijds dragen deze in zich eveneens de kiemen van het verzet tegen wat hegemonisch is (Best, 1988). Het 'publiek' kan immers op basis van eigen interpretatiekaders de hegemonische lezing of 'preferred reading' afwijzen of aanpassen (Siapera, 2010). De 'teksten' of mediaproducten worden dus als polysemisch gezien (Fiske, 1989): ze zijn multi-interpretabel (weliswaar beperkt in aantal en begrensd door het kader) en de specifieke lezing, meebepaald door de positie van de lezer, dient voorwerp te vormen van onderzoek (Renckstorf & Wester, 2006: 37). Het proberen begrijpen hoe deze 'teksten' geconsumeerd worden in het dagelijkse leven en hoe er betekenis aan verleend wordt, vormt de centrale doelstelling van de Cultural Studies. De auteurs die bekend staan om hun familieonderzoek bevinden zich veelal in deze onderzoekstraditie, denken we aan bijvoorbeeld Morley (1988, 1992) en Lull (1988). We zullen dus, naast de gebruikers- en consumptiemotieven van de gezinsleden en hun processen van interpretatie en betekenisverlening, een permanente aandacht houden voor de (maatschappelijke) context, waaronder de (maatschappelijke) beeldvorming en de rol van media als producenten of reproducenten van discours (vb. de creatie van noden, populisme, etc.) (Blommaert & Verschueren, 1998).

Daarnaast is dit onderzoek te situeren binnen de ***Audience Studies*** (o.a. Hall et al., 1980; Madianou, 2005; Livingstone, 1990). De moderne vorm van *Audience Studies* is in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw ontstaan en bouwt o.a. voort op het idee van de actieve gebruiker uit *Uses and Gratifications* en combineert dit met de aandacht voor de maatschappelijke, sociale en culturele context uit *Cultural Studies*. Beide elementen zorgen voor een bepaalde interpretatie of lezing van mediaboodschappen door de gebruiker. Dit werd veelal op kleinere schaal onderzocht, met aandacht voor gender, 'etniciteit', enzovoort. Een specifieke groep binnen *Audience Studies* focuste zich vanaf het midden van de jaren '80 op de thuiscontext van televisiegebruik (o.a. Lull, 1990; Morley, 1986) en diende als directe inspiratiebron voor ons onderzoek.

4.2 Onderzoekstypen

In dit onderzoek worden diverse onderzoekstypen naast en met elkaar gebruikt: de gefundeerde theorievorming (Grounded Theory), etnografisch veldonderzoek, focusgroeponderzoek, vragenlijsten en een veldexperiment. We bespreken elk van deze onderzoekstypen aan de hand van hun belangrijkste kenmerken en leggen uit welke rol deze krijgen in dit onderzoek.

Het methodische fundament in dit onderzoek wordt gevormd door de ***'Grounded Theory'-benadering*** van Glaser & Strauss (1967). In deze benadering is het centrale uitgangspunt dat voorlopige inzichten systematisch en cumulatief worden ontwikkeld tot een theorie die inhoudelijk passend is voor het empirische veld waarop de theorie betrekking heeft of tot een diepgaande beschrijving van dit veld, van een bepaalde situatie of fenomeen (Cambré & Waege, 2006). Het

onderzoekstraditie van de Cultural Studies vorm werd gegeven door en veelvuldig wordt gebruikt in onder andere feministische en queer- en minderhedengerelateerde studies.

voorliggende onderzoek is vooral binnen deze laatste doelstelling te situeren. De keuze voor deze benadering is onder andere het gevolg van de reeds geuite kritiek op de gangbare concepten in minderhedenonderzoek en het daarbij vaak ontbrekende emic-perspectief. Charmaz (2000: 522) stelt dat deze benadering geschikt is voor ''*the study of experience from the standpoint of those who live it*''. Met andere woorden, we laten ons tijdens het onderzoeksproces zo weinig als mogelijk leiden door reeds bestaande begrippen, hypothesen en theorieën, maar stellen ons open op (*'sensitivity'*, Swanborn, 1985) t.a.v. het stukje sociale werkelijkheid dat we bestuderen om via inductie tot nieuwe inzichten te komen (Billiet, 2006a). Bovendien maakt de keuze voor identificatie van dit onderzoek noodgedwongen een explorerend onderzoek, wat eveneens aansluit bij de doelstelling van het beschrijven van het empirische veld. In de gefundeerde theoriebenadering wisselen observatie of waarneming, analyse en reflectie elkaar voortdurend af (Hijmans & Wester, 2006; Wester & Peters, 2004). Dit gebeurde in dit onderzoek zowel tijdens de fase van de dataverzameling (o.a. tijdens de familiebezoeken) als tijdens de fases van de databewerking en de data-analyse. Het analytisch kader stond met andere woorden niet op voorhand vast, maar werd tijdens het onderzoeksproces ingevuld. Daarbij zijn niettemin kapstokken nodig om de richting van het onderzoek te behouden. Binnen deze benadering worden deze benoemd als '*sensitizing concepts*' (attenderende begrippen) (Hijmans & Wester, 2006; Blumer, 1954). Aanvankelijk waren het gebruik en de consumptie van media- en nieuws en de gezinscontext de attenderende begrippen. Vrij snel in het onderzoek werd identificatie, dat deels uit de data naar boven kwam, als bijkomend *'sensitizing concept'* toegevoegd.

> *A definitive concept refers precisely to what is common to a class of objects, by the aid of a clear definition in terms of attributes or fixed bench marks. […] A sensitizing concept lacks such specification of attributes or bench marks and consequently it does not enable the user to move directly to the instance and its relevant content. Instead, it gives the user a general sense of reference and guidance in approaching empirical instances. Whereas definitive concepts provide prescriptions of what to see, sensitizing concepts merely suggest directions along which to look.* (Blumer, 1954: 7)

Een tweede cruciaal onderzoekstype voor deze studie is de ***etnografische methode***, die in grote mate verwant is aan de Grounded Theory-benadering (Otto, 2006). Dit type van onderzoek vindt plaats in een beperkt door de onderzoeker geconstrueerde context, die hij/zij uitvoerig beschrijft vanuit een minimum aan categorieën bij de datacollectie: flexibele en open informatievergaring is prioritair (Otto, 2006; Morley, 1992; Morley & Silverstone, 1991). Dit is van belang omdat de onderzoeker haar/zijn onderzoeksstrategieën moet kunnen aanpassen aan wat hij/zij in het veld waarneemt en omdat zij/hij afhankelijk is van de omstandigheden in het veld (Otto, 2006). Daarom worden vaak geen rigide vragenlijsten gebruikt, maar wel een lijst van te bevragen onderwerpen, de zogenaamde *'topic list'* of het semi-gestructureerde interview (Oatey, 1999; Cambré & Waege, 2006). Ook al waren de te bevragen onderwerpen in vraagvorm opgesteld (zie Bijlage 2), werden deze vragen niet letterlijk voorgelezen, noch werd de volgorde van de vragenlijst gevolgd. We kozen ervoor de interviews zo natuurlijk mogelijk te laten aanvoelen door de gezinsleden, door meer nadruk te leggen op het gesprek dan op de vragen. Daardoor konden we de gezinsleden op eigen tempo laten vertellen en hen verbanden laten leggen met thema's die in de vragenlijst later geprogrammeerd stonden. Ook

kregen ze de mogelijkheid aldus functioneel uit te weiden. De onderzoeker is dus als het ware een dirigent: hij/zij moet goed kunnen luisteren, zich ten allen tijde bewust zijn van de context en in staat zijn om in te spelen op onverwachte antwoorden. Deze methode is geschikt voor het bestuderen van kijkgedrag binnen gezinnen omdat ze gebruik maakt van participerende observatie (Wester & Peters, 2004; Cambré & Waege, 2006). Deze participerende observatie houdt in dat de onderzoeker zich onder de gezinsleden begeeft en (deels) deelneemt aan de onderzochte rites, in casu de nieuwsbeleving en de familierelaties (Cambré & Waege, 2006). Dit kan bijzonder nuttig zijn als de onderzoeker zich begeeft in een omgeving waarmee zij/hij niet vertrouwd is.

Dit onderzoek past de etnografische methode niet volledig toe. Om te beginnen wordt in etnografisch onderzoek het aantal onderzoekseenheden beperkt, ten voordele van de diepgang en het tijdsaspect (het aantal uur dat er bevraagd en geobserveerd kan worden). Otto (2006) haalt als voorbeeld het onderzoek van Barrios (1988) aan dat naar de normen van kwalitatief onderzoek een groot aantal onderzoekseenheden telt, met name dertien. Elk van de dertien bevraagde gezinnen werd gemiddeld gedurende 28 uur bevraagd en geobserveerd, wat enkel mogelijk was door het grote aantal waarnemers. In ons geval spreken we over 25 gezinnen die gedurende ongeveer zes uur bevraagd en geobserveerd werden. Dit is aanzienlijk korter dan wat gebruikelijk is in etnografisch onderzoek, maar tegelijk is dit uitgevoerd bij een aanzienlijk aantal gezinnen. Bovendien gebeurde dit in dit onderzoek in essentie door 1 onderzoeker, waar dit bij Barrios (1986) door meerdere observanten gebeurde. Dit is een welbewuste keuze geweest bij de start van het onderzoek. We vreesden dat wanneer het onderzoek primair zou bestaan uit participerende observatie, we moeilijker toegang tot de gezinnen zouden krijgen dan wanneer deze observatie in het kader van een bevraging gebeurde. ‘Bekeken’ worden voelt immers sterker aan als een doordringen in de privacy dan ‘bevraagd’ worden. Bovendien hadden we hier niet te maken met een meerderheidspopulatie, maar met minderheidspopulaties, waarvan algemeen wordt aangenomen dat het wantrouwen, onder andere door het maatschappelijke klimaat, aanzienlijk groter is, hoewel wantrouwen in familieonderzoek hoe dan ook een gekende drempel is (Ogan, 2007; Hermans, 2001; Daly, 1994).[39] Een derde reden was het feit dat de aanvankelijke negen uur, maar in een latere fase ook de zes uur, die we vooropstelden reeds een aanzienlijk engagement betekenden voor de gezinnen. Uit informele contacten voorafgaand aan de bevraging, maar ook uit de telefonische contacten met de kandidaat-informanten, vielen de meeste aarzelingen te bespeuren toen het tijdsbestek ter sprake kwam. Een vierde reden was van praktische aard: het leek onmogelijk om met de beschikbare middelen (één onderzoeker en coöpererende studenten) meer dan tien uur te besteden per gezin. Een laatste reden was de keuze m.b.t. de diversiteit van de ‘groepen’. De voorkeur ging uit naar meerdere gezinnen met een diversiteit aan identificaties en met een diverse geografische spreiding in Vlaanderen en de landen van herkomst. Deze keuze betekende automatisch het beknibbelen op de tijd.

Naast deze verschillen met betrekking tot samenstelling van de onderzoeksgroep en de duur van de etnografische interviews en observaties, wordt ook de participatieve observatie anders opgevat in dit

[39] Om dezelfde reden werden er ook geen videobeelden van de interviews gemaakt.

onderzoek. Zoals we hierboven reeds stelden, vreesden we dat pure participatieve observatie (of 'bekeken worden') meer gezinnen zou afschrikken om deel te nemen. Daarom werd deze observatie ingekleed in de bevraging. In het kader van dit proefschrift, maar eveneens omwille van de eigenheid van de doelgroep (o.a. wantrouwen, zie Ogan, 2007; Hermans, 2001), was het onmogelijk om observatoren bij de families te laten verblijven (zoals bij o.a. Lull, 1990). De focus van de participatieve observatie werd verlegd. Doorgaans is hetgeen men observeert het mediagebruik en de mediaconsumptie van de gezinnen en alles wat ermee samenhangt. In dit onderzoek werd deze observatie, en de daarmee samenhangende ***observatienota's***, beperkt tot een veldexperiment, waarbij we aan de gezinnen een journaal vertoonden (zie verder). Tijdens de rest van de interviews, focuste de observatie zich voornamelijk op een beschrijving van de context (huis, buurt, zichtbare mediatoestellen, indicaties van religiositeit in de vorm van islamitische opschriften aan de muur, …), de sfeer tijdens de interviews, enkele off-the-record gebeurtenissen en observaties en een 'psychosociale' omschrijving van de gezinsleden en hun intra-familiale relaties (non-verbale communicatie, machtsverhoudingen, rolpatronen, allianties, reacties op uitingen door gezinsleden, etc.). De observatie werd hier dus voornamelijk gebruikt om de gezinsdynamieken en de antwoorden van de gezinsleden te begrijpen en kritisch te analyseren tijdens de interviews zelf. Daardoor konden bijvragen gesteld worden of konden de verschillende visies tussen de gezinsleden en de gezinsdynamieken expliciet gemaakt worden door deze terug te werpen in het gesprek. Het was daarbij van belang ook om op voorhand aan de gezinsleden aan te kondigen dat we notities opstelden om de draad van het gesprek niet te verliezen en om ook andere nuttige informatie te vergaren die we opmerkten (Cambré & Waege, 2006). De observatienota's zelf werden tijdens en na elk familiebezoek individueel samengesteld door elk van de twee of drie aanwezige interviewers.[40] Vervolgens werden deze observatienota's kritisch vergeleken om zoveel als mogelijk interpretatieve inconsistenties te vermijden. Niettemin blijven observatienota's steevast beïnvloed door een persoonlijke kijk van de observanten. Hoewel ze dus als primaire data beschouwd worden, worden ze enkel gebruikt in de mate waarin ze gesteund worden door de inhoud van de interviews.

In deze zin hebben onze familiebezoeken veel gemeen met ***focusgroepsgesprekken***. In plaats van een samengestelde focusgroep (die meestal zes tot twaalf participanten telt) fungeert hier het gezin als onderzoekseenheid en 'homogene' groep (o.a. Lull, 1990; Mackay & Ivey, 2004; Morley, 1986) waarbij er speciale aandacht gaat naar de interacties en de machtsverhoudingen binnen de gezinnen. De interviewer dirigeert de discussies en zorgt dat iedereen aan bod komt. Tijdens dit onderzoek werd, in tegenstelling tot de keuze die Morley (1986) en Katz & Liebes (1984) maakten, wel geprobeerd de kinderen (12+) evenveel als de ouders aan het woord te laten, echter zonder dit te forceren. De familiesetting voldoet aan de voorwaarden dat de focusgroepleden zich comfortabel moeten voelen in elkaars aanwezigheid, een gelijkaardige achtergrond moeten hebben en elkaar idealiter zouden moeten kennen (Oatey, 1999). Niettemin bestond het gevaar dat één persoon het gesprek domineerde of anderen belette bepaalde visies te verkondigen (Lull, 1990). Daarom werd de

[40] In de meeste gevallen werden we vergezeld door 1 of 2 studenten in het kader van een opleidingsonderdeel of andere observanten of vertalers. We komen er verder op terug.

optie open gehouden (zie verder) om bepaalde individuele en potentieel gevoelige thema's (vb. over vriendschappen, over religie) apart te bevragen in twee aparte 'leeftijdsgroepen' (ouders en jongeren apart). Omdat we ook geïnteresseerd zijn in de interacties en machtsverhoudingen, werd deze lijn niet doorgetrokken naar de volledige gesprekken.

De tot nu toe besproken onderzoeksmethoden verliepen mondeling en zijn kwalitatief van aard. In dit onderzoek werden ook ***zelf-in-te-vullen-vragenlijsten*** gebruikt, waarin een deel van de thema's in open of gesloten vragen werden voorgelegd aan de gezinnen om schriftelijk te beantwoorden. Een deel van de thema's is enkel terug te vinden in de schriftelijke vragenlijsten, maar het merendeel komt zowel in de mondelinge bevraging als in schriftelijke vorm voor. Deze vragenlijsten werden gebruikt om te peilen naar de houding t.a.v. enkele stellingen en schalen, waarvoor de schriftelijke bevraging de meest geschikte en meest gebruiksvriendelijke vorm is en vaak ook de enige mogelijkheid. Ook hadden deze als voordeel dat ze tijdsbesparend werkten, aangezien ze thuis bij de gezinnen konden achtergelaten worden. Deze vragenlijsten hebben evenwel het nadeel dat de gezinsleden deels afhankelijk zijn van de antwoordmogelijkheden, waardoor er weinig ruimte is voor flexibiliteit en ongeanticipeerde ontdekkingen (o.a. Oomens et al., 2006; Oatey, 1999). Op de specifieke inhoud van deze vragenlijsten komen we verder terug.

Ook bij het ***veldexperiment*** werd er gebruik gemaakt van vragenlijsten. Dit veldexperiment bestond uit het vertonen van een journaal aan de gezinnen, waarbij de gezinnen geobserveerd werden en waarvan twaalf items bevraagd werden om te peilen naar betrokkenheid bij en houding ten aanzien van de items en de invloed op het begrijpen en het zich herinneren van de (verbale en visuele) inhoud van die items (zie hoofdstuk 8). Zoals we eerder stelden, diende dit veldexperiment ook om een extra etnografisch deel in te bouwen in de bevraging, met name de participerende observatie. Hoewel dit veldexperiment als belangrijkste voordeel heeft dat het in de thuiscontext plaats vindt – wat een belangrijke meerwaarde vormt in vergelijking met andere bevragingsmethodes (Morley, 1986) – is het in de praktijk uiteraard zo dat de gezinnen zich wel bewust zijn van de observatie, zeker wanneer deze intussen neergepend wordt. Een ander nadeel van het veldexperiment is dat de omgeving niet onder controle is (bijv. lawaai van peuters), al behoort dit eveneens tot een 'zo natuurlijk mogelijke' setting. Vooruitlopend op de resultaten, kunnen we hier een bijkomend nadeel vermelden, dat we, voor zover we konden nagaan, niet in de literatuur beschreven vonden: het invullen van de vragenlijsten die peilden naar herinnering en begrip van de nieuwsitems leidde tot een competitie onder de gezinsleden en zelfs 'schools' gedrag, zoals afkijken, opsteken, et cetera. We komen hier bij de beschrijving van de resultaten (zie hoofdstuk 8) op terug.

We beëindigen dit subhoofdstuk rond de gehanteerde onderzoekstypen met een 'buitenbeentje' in sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Het achterhalen van niet-statistisch te vatten sociale fenomenen zoals denkbeelden die niet expliciet in een tekst of een gesprek verwoord (kunnen) worden, is niet eenvoudig. Het was duidelijk dat we daarvoor niet alleen tijdens de analysefase, maar ook tijdens de interviews kritisch dienden te reflecteren over wat door wie en op welke manier gezegd werd en wat er

vooral niet gezegd werd. Deze kritische reflectie noodzaakt eveneens een methodologische verklaring, hoewel deze in onderzoek wel eens ontbreekt. We kozen ervoor een methode te hanteren, die we doorheen de jaren in allerlei hoedanigheden hadden toegepast en onder de knie hadden gekregen. Dit had als voordeel dat de toepassing van die methode natuurlijk overkwam tijdens de gezinsbezoeken. Het betreft hier ***'linguistic pragmatics'***, een methode van taalonderzoek, die taal ziet als een gecontextualiseerd en functioneel fenomeen.

> *Linguistic pragmatics assumes that cognitive images and conceptual habits are reflected in the behaviour of language users, their forms of communication and their rhetorical habits. All forms of communication are accompanied by more or less hidden meaning systems which determine the interpretation of what is said.* (Blommaert & Verschueren, 1998: 32)

Binnen de pragmatiek gaat de meeste aandacht uit naar de analyse van concrete vormen van taalgebruik en de manieren waarop deze samenhangen met buitentalige factoren, zowel op microniveau (de onmiddellijke context bijvoorbeeld) als op macroniveau (de maatschappelijke context). Deze taal-in-context-benadering is duidelijk interdisciplinair en biedt dus meer mogelijkheden voor het opnemen van kritische inzichten en voor multimethodisch onderzoek. Centraal staan constructies die vooronderstellingen inhouden (zoals ironie, implicaturen, verzwegen informatie, etc.), taalconstructies (woordpatronen en verwoordingsstrategieën zoals metaforen en stereotiepen) en globale betekenisconstructies (wij/zij-kaders, codes, etc.). De taalconstructies verwijzen naar de gemaakte lexicale en grammaticale keuzes in relatie tot het onderwerp en de context. Woorden en structuren krijgen namelijk pas betekenis wanneer ze gebruikt worden en creëren zo een referentiekader waarbinnen interpretatie plaatsgrijpt. Dit zijn globale betekenisgehelen: de combinatie van expliciete en impliciete betekenissen in argumentatiepatronen. De 'consistente' beelden binnen dit kader geven weer wat binnen een bepaalde sociale groep als normaal en 'natuurlijk' ervaren wordt, maar deze 'normaliteit' is inherent ideologisch en maakt, de macht die erachter schuilgaat onzichtbaar (Barthes, 1957; Blommaert & Verschueren, 1998). Bewust of onbewust door de spreker gekozen focuspunten in zijn of haar discours zijn basisaanwijzingen voor de analyse van het door de spreker aangenomen wereldbeeld. De keuzemogelijkheden inzake focuspunten zijn beperkt in aantal en hun detectie is daardoor geen eindeloze taak. Het gaat bij deze methode dus om het zoeken van een coherente, op systematische vaststellingen gebaseerde analyse en niet om speculatie of interpretatie.

Deze methode hebben we tijdens de interviews, maar vooral tijdens de analysefase met enige voorzichtigheid toegepast. Er zijn namelijk drie elementen die de lexicale en grammaticale keuzes beïnvloeden bij een deel van de gezinsleden: de gebrekkige kennis van de gesproken taal (Nederlands, Frans, …) waardoor de lexicale en grammaticale keuzes beperkt kunnen zijn, de vertalingen uit het Turks die soms vertekeningen zouden kunnen opleveren van de lexicale en grammaticale keuzes en tenslotte de taalgevoeligheid die wijzelf en de tolken en vertalers hebben ten aanzien van de herkomsttalen (Turks en Darija). Daarenboven zijn andere ondervragers (studenten, tolken, etc.) niet thuis in deze methode en bij hun bevragingen ontbreekt vaak deze diepgang. Hoewel deze beperkingen ons nog voor de opstart van de interviews bekend waren, kozen we er toch voor om

deze methode toe te passen, omdat bij het overgrote deel van de interviews deze beperkingen wellicht geen probleem zouden vormen (wat ook achteraf bleek) en omdat het enige alternatief was om de betrokken talen (en taalgevoeligheden) te leren kennen, wat natuurlijk onmogelijk is binnen het tijdsbestek van een doctoraat. Bovendien hadden we, in tegenstelling tot puur tekstuele analyse, aangrijpingspunten in de lichaamstaal, intonaties en reacties van andere gezinsleden als aanvulling op hetgeen gezegd werd. We konden dus niet alleen inpikken op wat er (wel of niet) gezegd werd, maar eveneens op wat we hoorden en zagen. Zo waren we bijzonder attent voor sociale wenselijkheid, die deels te achterhalen viel via contradicties of lichaamstaal (blikken, kuchen, stilte, …) bij een gezinslid zelf of bij de andere gezinsleden. Een fervente verteller die bij een vraag plots heel lang aarzelt kan bijvoorbeeld een indicatie zijn. Tijdens de analyses zullen we op deze elementen terugkeren. Niettemin zal onze focus vooral gaan naar globale betekenisconstructies en betekenisgehelen en minder vaak liggen op de grammaticale en lexicale keuzes.

Figuur 1 Onderzoeksproces tijdens de dataverzamelingsfase

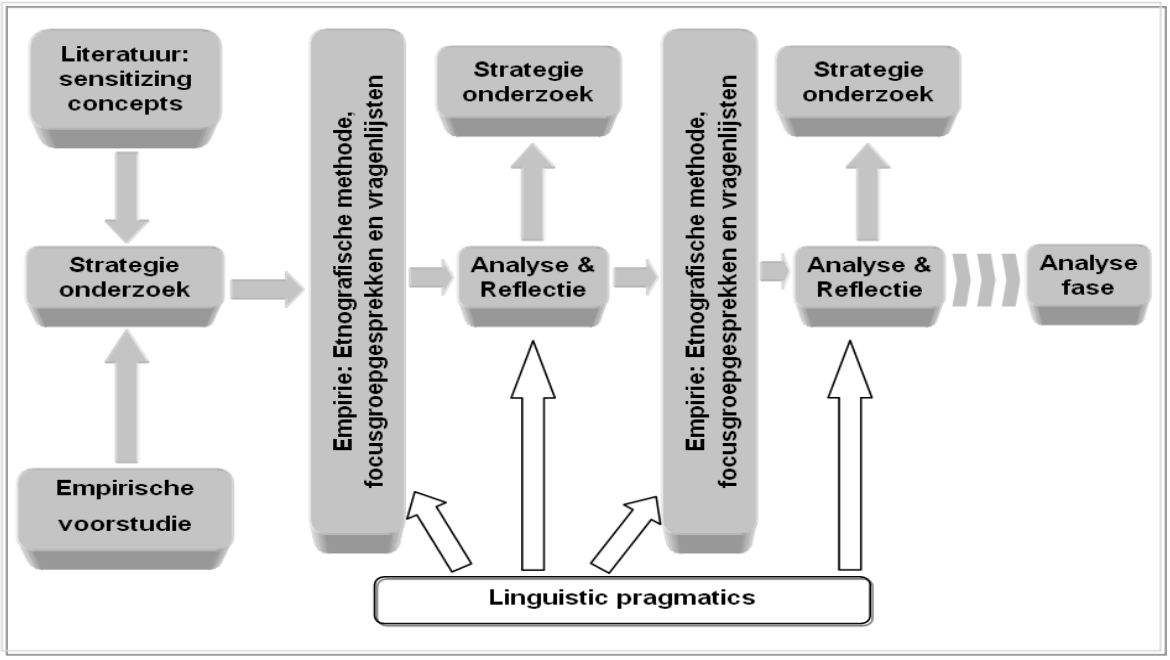

Figuur 1 laat de fasen van de gefundeerde theorievorming zien tijdens de dataverzameling en de manier waarop de andere onderzoekstypen erop ingrijpen. De empirische voorstudie bestond vooral uit het overleg met diverse actoren in het veld (onderzoekers, minderhedenorganisaties, …), alsook verkennende telefoongesprekken met 'Turken' en 'Marokkanen' over de haalbaarheid van het onderzoek. Figuur 2 schetst de fasen van de gefundeerde theorievorming tijdens de analysefase. Beide figuren zijn schematisch weergegeven en uiteengehaald met het oog op duidelijkheid. Figuur 2 situeert zich in dit schema in de meest rechtse blok in Figuur 1, de 'analysefase', maar ook in de tussenblokken 'analyse en reflectie'. De analysefase komt grotendeels na de periode van de dataverzameling, maar deze fase situeert zich dus ook tijdens de gezinsbezoeken, met de analyse van de net afgenomen en eerder afgenomen interviews. De twee fasen (verzameling en analyse) liepen dus deels door elkaar.

Figuur 2 Onderzoeksproces tijdens de analysefase

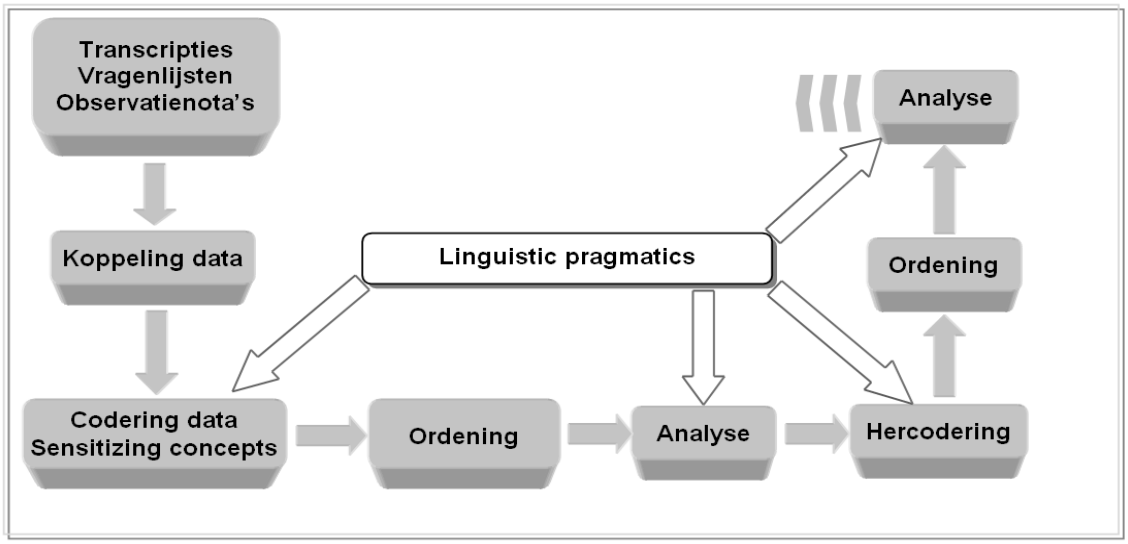

4.3 Datavergaring en -verwerking

De voorbereiding van de dataverzameling (m.a.w. de familiebezoeken) gebeurde tijdens de eerste drie maanden van 2008. Hierbij werden de thema's geselecteerd die primair dienden bevraagd te worden en werden deze thema's – aan de hand van literatuur, bestaande vragenlijsten en onze vooropgestelde doelstellingen – vertaald in concrete vragen en vragenlijsten. Vervolgens werd een eerste reeks potentiële gezinnen in kaart gebracht en gecontacteerd. Dit selectieproces (4.3.1) zou gedurende het hele veldonderzoek herhaald worden (januari 2008 – juni 2009). Het hele proces van de dataverzameling en de keuzes die daarbij dienden gemaakt te worden, worden vervolgens (4.3.2) uit de doeken gedaan, om af te sluiten met een schets van het verloop van een tweeledig familiebezoek (4.3.3), waarbij we ook dieper zullen ingaan op de geselecteerde vragen.

4.3.1 Selectieproces

4.3.1.1 Profiel en invulling

De gezinnen die we voor ogen hadden voor dit onderzoek beantwoordden aan het volgend profiel:

Gezinnen met Marokkaanse en Turkse voorouders waarvan alle kinderen van 12 jaar of ouder en de ouders moeten willen en kunnen aanwezig zijn tijdens twee gesprekken van elk drie uur bij het gezin thuis in Vlaanderen. Geografische spreiding in Vlaanderen en het land van herkomst is hierbij van belang, net als diversiteit inzake religieuze identificaties. Kennis van het Nederlands is geen vereiste.

We splitsen dit profiel hieronder op om de diverse componenten te bespreken en leggen tegelijk ook uit wanneer en waarom we afgeweken zijn van dit profiel. Er werden finaal 25 gezinnen (N=102) behouden: twaalf met een 'Marokkaanse' en dertien met een 'Turkse' herkomst.

Gezinnen met Marokkaanse en Turkse voorouders

Dat gezinnen met Marokkaanse en Turkse voorouders zouden bevraagd worden, lag bij aanvang vast. De meeste Vlaamse communicatiewetenschappelijke minderhedenstudies zijn gericht op deze numeriek twee grootste niet-Europese 'minderheidsgroepen'. We kozen er doelbewust voor om geen 'Vlaamse controlegroep' op te nemen. Ten eerste zou dit ten koste gaan van het aantal en de diversiteit aan 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen. Ten tweede wilden we aandacht hebben voor de interne diversiteit binnen deze 'groepen', eerder dan voor een vergelijking met de Vlaamse populatie. Een dergelijke relatieve beschrijving heeft, zoals we in hoofdstuk 3 aangaven, vaak als gevolg dat de interne diversiteit wordt verwaarloosd. Ook in dit onderzoek is het niet de bedoeling 'dé Marokkaanse gezinnen' te vergelijken met 'dé Turkse gezinnen', maar we willen de diversiteit binnen deze 'groepen' recreëren en, indien mogelijk, de gelijkenissen tussen 'subgroepen' vastleggen. Daarom zal in dit onderzoek het onderscheid tussen 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen enkel gemaakt worden indien relevant vanuit de data. Bij de nummering van de gezinnen wordt er geen onderscheid gemaakt: de gezinnen zijn enkel genummerd van 1 tot 25. Om de lezer die nood heeft aan controle op dit domein tegemoet te komen, hebben we de 'Turkse' gezinnen als eerste blok genummerd (gezin 1 tot en met gezin 13) en de 'Marokkaanse' gezinnen als tweede blok (gezin 14 tot en met gezin 25).

De thuiscontext en de motivatie m.b.t. participatie aan het familieonderzoek

Naar ons beste weten is communicatiewetenschappelijk familieonderzoek in Vlaanderen onbestaande, niet alleen voor minderheden, maar ook voor de meerderheidsbevolking is er nog maar weinig onderzoek gebeurd (een uitzondering hierop vormt Van Rompaey, 2002). Bijgevolg dienden we voor dit onderdeel grotendeels te rade te gaan bij buitenlandse voorbeelden, zoals Morley (1986), Lull (1990) en Mackay & Ivey (2004). Daarbij was de opmerking van Morley (1986) dat individuen in hun sociale context moeten bestudeerd worden cruciaal bij de keuze om de thuiscontext centraal te stellen in het onderzoek. Dit betekent dat de gezinnen ons dienden te ontvangen bij hen thuis, wat ook een binnendringen in de privacy impliceerde en een potentiële drempel qua deelname opleverde. Er werd vooropgesteld dat we ons alleen zouden beperken tot de ruimtes waar de gezinnen ons spontaan toegang toe verschaften. Naast deze belangrijke toegangsdrempel, bestond er ook de kans dat enkel die mensen aangetrokken werden die bijzonder geïnteresseerd zijn in het thema en / of mensen die minder problemen hebben met het beantwoorden van vragen over hun gewoontes. In combinatie met de voorgaande drempel vormde dit – op basis van onze voorafgaande onderzoekservaringen en de literatuur – een element van bezorgdheid bij de start van het onderzoek. Hoe konden we aantrekkelijk zijn voor een zo ruim en gediversifieerd mogelijk publiek en tegelijk kritisch zijn naar wie deelnam?

Hoewel deze beperkingen in kwalitatief onderzoek altijd in een zekere mate aanwezig zijn, is gepoogd dit probleem zoveel mogelijk te ondervangen door een aantal ingrepen. Ten eerste werd er gestreefd

naar een zo ruim mogelijke kandidatenlijst waaruit kon geselecteerd worden (zie verder). Ten tweede was er voorafgaande communicatie met de kandidaten bij voorkeur via de telefoon of, indien het niet anders kon, via email. Dit gebeurde om hen duidelijkheid te verschaffen over het onderzoek, maar ook om te peilen naar de samenstelling en de 'kenmerken' van het gezin. Ten derde werd er om twee redenen besloten een vergoeding uit te keren voor de familiebezoeken. Enerzijds is er het respect voor de gezinnen: zij bezorgen ons informatie, zijn de basis van het onderzoek en er niets tegenover stellen leek ons niet correct, zeker niet als ze er zoveel tijd voor vrijmaakten. Anderzijds vreesden we alleen hoogopgeleiden of meer gegoede gezinnen aan te trekken. Dit bedrag werd vastgelegd op 270 euro voor de deelname.[41] Ten vierde werd er een *'informed consent document'* opgesteld (Billiet, 2006b). Daarin werden de afspraken vastgelegd tussen beide partijen voor de interviews en de data, waarbij anonimiteit aan de gezinnen werd gegarandeerd in de datarapportage (Bijlage 1).[42] Alleen de gezinsleden ouder dan 16 tekenden dit document; de ouders tekenden voor de jongere kinderen. Vreemd genoeg zorgde dit document net voor wantrouwen bij een aantal gezinnen, ook al werden hun rechten hierin gevrijwaard, en dienden we één of meerdere gezinsleden te motiveren om het alsnog te tekenen. In een aantal andere gezinnen werd er getekend zonder het document te lezen.

Gezinnen met kinderen van 12 jaar of ouder

De reden om nieuws in familiale context te bestuderen ligt in de aard van het televisiekijken, dat in essentie een '*social act*' is: mensen geven betekenis aan boodschappen in relatie tot de situatie waarin ze op dat moment zitten (Livingstone, 1990; Lull, 1990; Findahl, 1998). Vooral het kijken naar satelliettelevisie zou een sociale aangelegenheid zijn (*family viewing*) (Hargreaves & Mahdjoub, 1997; Devroe et al., 2005). Toch bestaan families ook uit individuen die niet noodzakelijk hun gebruiks- en consumptiepatronen delen. Er is in een trend waar te nemen waarbij mediagebruik maar ook televisiekijken een meer individuele bezigheid is geworden (o.a. Livingstone, 2007; Bjur, 2009; Livingstone & Das, 2010). Daarin speelt onder andere in mee dat media steeds meer een gepersonaliseerd karakter krijgen en vaker gebruikt worden in private ruimtes (vb. de mediarijke slaapkamercultuur) (Livingstone & Das, 2010). Niettemin wil dit niet zeggen dat het familiale en sociale aspect van met name televisieconsumptie tot het verleden behoort: hoewel er de mogelijkheid is om individueel media te consumeren, blijkt de gezamenlijke consumptie nog steeds aanwezig en van belang (Adriaens et al., 2011; Roe, 2000). We willen bijgevolg ook aandacht hebben voor de interacties binnen de gezinnen, onder andere tussen ouders en kinderen. We probeerden een diversiteit te vinden in het aantal kinderen per gezin, alsook een diversiteit aan leeftijden van de kinderen in de uiteindelijke groep van gezinnen. Er was geen maximumleeftijd voor de kinderen: ze dienden enkel nog thuis te wonen. De minimumleeftijdsgrens werd op 12 jaar vastgelegd omwille van de moeilijkheid en (gebrek aan) relevantie van het thema voor jongere kinderen, die eveneens een specifieke bevragingsmethode vergen die niet binnen onze capaciteiten of doelstellingen lag. We

[41] Dit bedrag werd opgesteld toen we er van uitgingen dat er 9 uur per gezin zou nodig zijn. De gezinnen zouden daarvoor 30 euro per uur krijgen. Toen bleek dat 6 uur voldoende zou zijn, werd beslist het bedrag niet te wijzigen en te behouden op 270 euro, wat neerkomt op 45 euro per uur.
[42] Dit document werd aangepast naargelang de fase en de veranderende informatie (zie Bijlage 1).

gingen er wel van uit dat bij de geselecteerde gezinnen, er ook gezinnen zouden zijn met jongere kinderen. Zij zouden niet verplicht worden deel te nemen aan de interviews, maar wel de ruimte kregen om als secundaire informanten[43] te participeren of te reageren indien ze dit zelf wensten. Daarnaast was de media- en nieuwsconsumptie van jongere kinderen opgenomen als te bespreken thema (o.a. plaats in de opvoeding, voorkeuren, …) in de vragenlijsten, maar daarbij werden ook de kinderjaren van de aanwezige tieners en twintigers in acht genomen.

We zijn tweemaal afgeweken van dit criterium. In gezin 7 werd de 11-jarige dochter vrij snel als volwaardige informant beschouwd, omdat ze actief bijdroeg en vooral de moeilijkheid van het thema aankon. Zij is onze jongste informant geworden. Enkele 11-jarigen in andere gezinnen waren aan de hand van onze bevragingsmethode moeilijker tot zinvolle participatie aan te zetten. Zij werden dus niet weerhouden, maar hun reacties maken wel deel uit van de interviews (zie verder). Ook enkele 12-jarigen konden, nader beschouwd, de interviews niet volledig aan (vb. neigingen om te beginnen spelen, onnozel doen, niet serieus kunnen antwoorden, …), maar werden, gezien ons vooropgesteld criterium, wel weerhouden als primaire informanten, hoe schaars hun bijdrage soms ook was. Een tweede uitzondering op dit criterium wordt gevormd door de samenstelling van gezin 25. In dat gezin nam ook de dochter van 25 deel aan de interviews hoewel ze recent uit het ouderlijke huis was getrokken om met haar man te gaan samenwonen. Beide participeerden actief aan de interviews, maar enkel de dochter wordt behouden als primaire informant.

Geografische spreiding in Vlaanderen en het land van herkomst

Hoewel de aan dit onderzoek voorafgaande surveys (zie verder) in Vlaanderen en Brussel werden afgenomen, kozen we ervoor ons in dit onderzoek te beperken tot Vlaanderen. De Brusselse populatie is vaak Franstalig en qua mediagebruik meer gericht op de Franstalige wereld, terwijl Vlaanderen meer op de Nederlandstalige en Engelstalige wereld gericht is. Beide groepen zijn dus moeilijk onder één noemer te brengen. Dit bleek ook uit de voorafgaande surveys.

Bij de selectie van de gezinnen werd in eerste instantie rekening gehouden met de Vlaamse geografische spreiding van beide 'minderheidsgroepen'. We hadden daarbij aandacht voor de stedelijke concentraties (o.a. in Gent, Genk en Antwerpen), de provinciale verdeling en de verdeling per arrondissement. Daarbij baseerden we ons op de cijfers van de FOD Economie, Algemene directie statistiek en economische informatie (2008). Ook inzake regio's van herkomst werd er rekening gehouden met een geografische spreiding.[44] Hierbij hebben we ons niet gebaseerd op cijfermateriaal. Bij de beschrijving van de gezinnen gaan we dieper in op dit aspect.

[43] De aanwezigen tijdens de interviews worden opgedeeld in drie groepen: primaire informanten, secundaire informanten en 'interactoren' (zie inleiding van hoofdstuk 5).

[44] Bij de rondgemailde vraag naar specifieke geografische kenmerken van kandidaat-gezinnen, liepen er enkele 'scheldmails' die wijzen op een zekere gevoeligheid rond wat enkele ontvangers ervaarden als het drijven van een wig tussen leden van dezelfde nationale eenheid. *"Ik denk dat jij een racist onderzoeker of ijj zoekt gewoon toekomst problemen te promotoren. Voor welke doel ????"*.

Twee gesprekken van elk drie uur

De duur van de interviews werd bepaald door enerzijds de vertrouwensopbouw (Daly, 1994; Lull, 1990) en anderzijds door het aantal vragen dat we wilden stellen. Deze bevraging was breed opgevat en bevatte een hele reeks vragen en thema's waarop we verder terug komen (zie 4.3.3). De aanvankelijke inschatting was dat we drie maal drie uur nodig zouden hebben voor onze vragen. Al vrij snel (na vier huisbezoeken bij twee gezinnen) bleken twee huisbezoeken van drie uur (die potentieel konden uitlopen) voldoende. Vanaf dat moment werd aan de gezinnen meegedeeld dat het om twee maal drie uur zou gaan.

De literatuur rond familieonderzoek (o.a. Morley, 1986; Lull, 1990; Mackay & Ivey, 2004) toonde aan dat vertrouwen een belangrijk element vormde en voorts was een zekere dosis wantrouwen een gekend 'kenmerk' van de bevraagde 'doelgroepen' (Ogan, 2007; Hermans, 2001). Vertrouwen was niet alleen van belang om toegang te verkrijgen (op de gehanteerde strategieën komen we verder op terug), maar ook tijdens de interviews diende er vertrouwen gewonnen te worden (Lull, 1990, Daly, 1994). *"An unusual degree of trust is likely to lead to willingness on the part of the subjects to answer the questions carefully and with validity. This is especially advantageous when the questions are of a sensitive nature."* (Lull, 1990: 53). Er werden diverse strategieën gebruikt: naast humor (een cruciaal element om het ijs te breken en een soort van informele sfeer te creëren), bestonden andere strategieën onder andere uit het beperken van het aantal interviewers, het doorschuiven van gevoelige vragen naar het tweede bezoek of naar het moment dat de gezinsleden deze zelf aansneden, het oprecht geïnteresseerd zijn in hun denkpatroon als mensen en het delen van informatie over onszelf. Dat laatste kan vreemd lijken vanuit het objectiviteitsprincipe, maar is, mits een voorzichtige toepassing, noodzakelijk in dit soort onderzoek. "*Developing this trust requires abandoning the positivistic ideal of the sanitized objective observer and moving toward the model of researcher as physically, morally and experientially engaged in the interaction with the participants*" (Daly, 1994: 59). Ook de gedeelde 'migratieachtergrond' kan in deze een positieve rol gespeeld hebben, al kan die ook in het omgekeerde effect ressorteren (vb. sociale wenselijkheid). We komen hier verder uitgebreid op terug. We zijn er ons echter terdege van bewust dat zes uur doorbrengen bij een gezin te kort is om een echte vertrouwensband op te bouwen. Niettemin werd in een aantal ('Marokkaanse' en 'Turkse') gezinnen bijzonder gevoelige en heel persoonlijke informatie gedeeld (zowel on als off the record en zowel tijdens de interviews als achteraf, soms maanden later), en in één geval werd daarbij expliciet gerefereerd naar de gegarandeerde anonimiteit. Ter afsluiting van de beschrijving van de gezinnen in hoofdstuk 5 (sectie 5.3.3), komen we uitgebreid terug op dit aspect.

Taalkennis

Het opzet was om het Nederlands als standaardtaal te hanteren tijdens de interviews. Dit vormde echter geen voorwaarde aangezien we ook gezinsleden wilden bereiken die het Nederlands niet machtig waren. In heel wat communicatiewetenschappelijk onderzoek vormt de bevraging van enkel die respondenten en informanten die het Nederlands machtig zijn immers een belangrijke beperking, waardoor een aanzienlijk deel van de eerste generatie uit het wetenschappelijke gezichtsveld

verdwijnt. Een dergelijke beperking zou ons bovendien een heel belangrijke dagdagelijkse realiteit in een aantal gezinnen uit het oog doen verliezen. Uit studies (zie eerder) weten we immers dat taal een belangrijke determinant vormt voor mediaconsumptie en -voorkeuren. Dit familieonderzoek vormde de uitgelezen kans om te weten te komen op welke manier in de familiale context deze taalfactor een rol speelde. Zo zou de gebrekkige kennis van een taal (Turks, Arabisch, Nederlands, …) door één of meerdere gezinsleden ervoor kunnen zorgen dat het televisiekijken in familieverband belemmerd wordt of onderwerp vormt van discussie of onderhandeling. Kortom, dit is cruciale informatie binnen het kader van deze studie. Hoewel de interviews bij voorkeur in het Nederlands verliepen, was er de mogelijkheid om in andere talen te communiceren. Voor zowel het Frans als het Darija (Marokkaans Arabisch) konden we beroep doen op onze persoonlijke parate kennis. Er werd vooropgesteld dat indien een gezinslid enkel het Berbers machtig was, we een beroep zouden doen op familieleden, maar dit bleek uiteindelijk niet nodig: meestal waren 'Berberse' gezinsleden vlot in het Nederlands, Frans of Darija. Slechts enkele frasen uit de interviews – onderlinge gesprekken tussen de gezinsleden – dienden uiteindelijk uit het Berbers vertaald te worden. Daarvoor deden we beroep op vrienden. Voor het Turks werd een dubbele methode gebruikt. Bij voorkeur werd beroep gedaan op een externe begeleider (acht van de 26 huisbezoeken, gespreid over vijf gezinnen), maar indien dit niet mogelijk was, werd beroep gedaan op de gezinsleden (16 van de 26 huisbezoeken, gespreid over negen gezinnen).[45] In de helft van de gevallen (acht huisbezoeken) was een continue vertaling veelal niet nodig en werd er doorgaans Nederlands gesproken. Enkel wanneer gezinsleden er niet in slaagden te formuleren wat ze wilden zeggen, spoorden we hen aan om in hun moedertaal te antwoorden. In de meeste gevallen was dit niet nodig en schakelden zij spontaan hun familieleden in. Twee externe begeleiders namen deel aan de interviews met Turkse gezinnen. Prof. Dr. Christine Ogan van de Indiana University (USA), die het Turks aangeleerd heeft en vlot Turks spreekt, nam deel aan drie familiebezoeken (twee gezinnen), hielp mee met de telefonische contactname (bij gezinnen waar enkel Turks gesproken werd aan de telefoon) en vertaalde de open en gesloten vragenlijsten naar het Turks. Bij de overige interviews kregen we hulp van Nürten Yilmaz, een 'native speaker' en academica. Tussen twee betrekkingen bij de VN in, werd ze bereid gevonden om drie maanden aangesteld te worden om deel te nemen aan de interviews en de transcripties in het Turks te vertalen. We gaan verder in dit proefschrift dieper in op de vertalingen en de taalkennis van de gezinsleden.

4.3.1.2 Selectieproces

De surveys bij volwassenen, verzameld in het kader van het onderzoek van Hasibe Gezduci, golden als vertrekpunt voor de gezinsselectie. De overige gezinnen werden aangezocht via *'social sampling'*.

Bij het surveyonderzoek dat uitgevoerd werd door Hasibe Gezduci bij 'Turkse' volwassenen (N=400; februari tot mei 2006; in Nederlandse en Turkse vertaling) en door Hasibe Gezduci en Hatim El Sghiar bij 'Marokkaanse' volwassenen (N=417; oktober tot december 2007; in Nederlandse en Franse

[45] In de overige twee huisbezoeken (één gezin) was geen vertaling nodig.

vertaling) konden de respondenten aangeven of ze wilden deelnemen aan het vervolgonderzoek via opgave van hun naam en telefoonnummer en / of e-mailadres.[46] Van de laatste groep boden zich 106 van de 417 (25%) vrijwillig aan: bij de 'Turkse' respondenten ging het over 131 van de 400 (33%) respondenten. Deze lijst werd vervolgens uitgezuiverd, o.a. aan de hand van het vooropgestelde profiel (Brusselaars, kandidaten uit een gezin zonder kinderen, …). Vooral 'Turkse' kandidaten konden vaak niet meer bereikt worden via de opgegeven contactgegevens, gezien de lange periode tussen de het afnemen van de surveys en de start van de familiebezoeken. Ook waren er potentiële kandidaten die zelf of van wie één of meerdere andere gezinsleden – vaak de vader – het familiebezoek niet zagen zitten. Daarin speelden alvast zeker privacy overwegingen en de lange duur van de interviews een rol, maar wellicht ook de lange periode tussen de surveys en de familiebezoeken en het feit dat deze door Hasibe Gezduci werden afgenomen, wat kan zorgen voor een gebrek aan vertrouwen tussen de kandidaten en de (nieuwe) onderzoeker. Bij de 102 gezinsleden in de uiteindelijke 25 gezinnen, waren er in totaal 18 gezinsleden traceerbaar in de surveys. Van de 47 'Marokkaanse' gezinsleden, zijn er vijftien terug te vinden in de surveys, verspreid over tien van de twaalf gezinnen. Van de 55 'Turkse' gezinsleden, komen er drie uit de surveys, gespreid over twee gezinnen. Dit grote verschil heeft ook te maken met de gehanteerde methodiek tijdens de surveys. Bij de 'Turkse' surveys, werd er vooral actief ingezet op ontmoetingsruimtes (verenigingen, moskeeën, etc.), naast het aanspreken van de eigen sociale netwerken. Bij de 'Marokkaanse' surveys kregen de ontmoetingsruimtes eerder een beperkte rol toebedeeld: er werden aankondigingen en affiches verspreid in verenigingen en moskeeën en op meer virtuele ontmoetingsruimtes (websites, fora, …). De nadruk lag echter eerder op de sneeuwbalmethode (via email) en het aanspreken van de eigen sociale netwerken (*'social sampling'*). Deze methode heeft als voordeel dat er meer met vertrouwen kan gewerkt worden.

Social sampling was nodig om drie redenen. Ten eerste bleven, zoals hierboven aangegeven, na de selectie van de surveys maar weinig potentiële kandidaten over. Ten tweede wilden we een diversiteit hebben in de kwalitatieve onderzoeksgroep op basis van criteria die niet altijd voor de surveys waren opgenomen en wilden we een zo ruim mogelijke lijst aan kandidaten hebben om te kunnen kiezen.[47] Ten derde konden de kandidaten, die vrijwillig hun gegevens hadden opgegeven om gecontacteerd te worden voor de kwalitatieve fase, beschouwd worden als meer participatief van aard. Vaak waren dit hoogopgeleiden, mensen met minder sterke 'religieuze' identificaties en wellicht ook mensen die minder problemen hadden met het privacy-aspect. Ons doel was dus minder participatieve of eerder wantrouwige mensen actief overtuigen om alsnog deel te nemen. Hiervoor hanteerden we drie strategieën. Naast de uitkering van de eerder vermelde 270 euro, dat gezinnen die het financieel moeilijk hadden over de streep diende te trekken, bespraken we tijdens het telefonische contact ook potentiële drempels (vb. aanwezigheid van mannen, toegang tot ruimtes, anonimiteit, enzovoort). In

[46] Een derde reeks surveys bood deze mogelijkheid niet. Deze Nederlandstalige surveys werden door Hasibe Gezduci (N=1774; febr.-mei 2007) afgenomen bij 'Vlaamse', 'Marokkaanse' (N=482) en 'Turkse' (N=539) jongeren (12-19 jaar) in een selectie van 30 Vlaamse, middelbare scholen.

[47] Uiteindelijk waren er bij het afsluiten van de familiebezoeken nog een tiental kandidaat-gezinnen over die beantwoordden aan het vooropgestelde profiel en bereid waren tot deelname.

de mate van het mogelijke werd er tegemoet gekomen aan de eisen van de gezinnen. Een derde, veel belangrijkere strategie, was het werken met tussenpersonen. Vrienden en vrienden van vrienden stonden garant voor de betrouwbaarheid van de onderzoekers en voor het feit dat wij 'oké' waren. Daarnaast speelde ook onze persoonlijke voorgeschiedenis in allerhande verenigingen van of met minderheden een rol. Zowel bij 'Marokkaanse' als 'Turkse' gezinnen werd deze methode (grotendeels) succesvol toegepast (zie verder) en verliep de zoektocht naar gezinnen al bij al vrij vlot. Het grote aandachtspunt in deze methodiek was het zorg dragen voor heterogeniteit: het was niet ondenkbaar dat bijvoorbeeld hoogopgeleide tussenpersonen vooral hoogopgeleide contacten zouden aanbrengen. Dit bleek echter nauwelijks een probleem: de tussenpersonen konden niet alleen putten uit een heterogene groep aan persoonlijke contacten, maar ook uit de netwerken van hun ouders, familie en vrienden, met veelal een ander profiel. Bovendien dient benadrukt te worden dat we niet alleen 'Marokkaanse' of 'Turkse' tussenpersonen werkten. De assumptie is vaak dat personen met dezelfde herkomst de ideale toegangsfiguren vormen. Dit klopt niet: ook 'autochtone' tussenpersonen en tussenpersonen uit andere minderheidspopulaties, brachten in ons geval succesvol kandidaten aan.

In totaal gaven vier gezinnen toe dat ze doorgaans niet zouden deelnemen aan bevragingen. Gezien de sociale wenselijkheid zal dit cijfer wellicht hoger liggen en van onze tussenpersonen weten we in elk geval dat een aantal gezinnen diende overtuigd te worden. Dit wil echter niet zeggen dat er geen problemen waren en dat deze meervoudige methodische aanpak volledig het verhoopte resultaat behaalde. Zo is er één 'Marokkaans' gezin dat afhaakte de dag voor het eerste bezoek omdat de vader tijdens een moskeebezoek werd afgeraden deel te nemen. Een twintigtal gezinnen haakte af omwille van familiale redenen (zowel privéproblemen als gezinsleden die niet wilden deelnemen). Vooruitlopend op de beschrijving van de gezinnen, kunnen we alvast meegeven dat vooral mannelijke informanten in de jaren van de puberteit ondervertegenwoordigd zijn, wat er mogelijk op wijst dat vooral zij moeilijk 'thuis te houden' waren voor een dergelijke bevraging. We hebben hiervoor echter geen verdere aanwijzingen. Verder zullen ook zij die absoluut geen anderen toelaten in hun huis om evidente redenen minder vertegenwoordigd zijn. Hoewel enkele gezinnen deelnamen die toegaven dit normaal niet te doen, dient deze beperking toch meegenomen te worden als potentiële vertekening en ook bij de afhakers zijn er een aantal die expliciet het privacy argument hanteerden.

4.3.2 Verloop dataverzameling

De dataverzameling werd uitgevoerd in vier fasen in de periode van 15 februari 2008 tot 6 juni 2009 (Tabel 1). In deze periode werden 25 gezinnen geïnterviewd: twaalf met Marokkaanse en dertien met Turkse voorouders.[48] Elk gezin werd twee maal geïnterviewd en elk bezoek duurde ongeveer drie uur.

[48] De reden voor dit verschil in aantal is van praktische aard: tijdsgebrek en de grote hoeveelheid informatie noopten ons tot het beperken van de familie-interviews. Aangezien de omvang van de transcripties slechts geleidelijk aan het licht kwam, werd beslist de gemaakte afspraken te behouden en daarna te stoppen, wat het verschil verklaart.

In de eerste fase (16/02 tot 16/03 2008) werden tien gezinnen van 'Marokkaanse' herkomst geïnterviewd (20 huisbezoeken op 30 dagen). In een tweede fase (19/10 tot 14/12 2008) werden zes 'Turkse' gezinnen geïnterviewd (twaalf huisbezoeken op 57 dagen). In het voorjaar van 2009 werden eerst (07/02 tot 09/03) vier 'Turkse' gezinnen geïnterviewd (acht huisbezoeken op 51 dagen) en vervolgens (03/05 tot 06/06) drie gezinnen van 'Turkse' en twee van 'Marokkaanse' herkomst (tien huisbezoeken op 35 dagen).

Tabel 1 Data van de familiebezoeken (G20-1= Gezin 20-bezoek 1)

						G20-2				
Fase 1 - deel 1 2008	G20-1	G17-1	G14-1	G14-2	G16-1	G21-1	G17-2	G19-1	G23-1	G22-1
	16/2	17/2	18/2	19/2	22/2	23/2	24/2	25/2	26/2	27/2

Fase 1 - deel 2 2008	G23-2	G16-2	G21-2	G19-2	G18-1	G15-1	G15-2	G22-2	G18-2
	28/2	29/2	1/3	3/3	9/3	10/3	11/3	12/3	16/3

							G5-1				
Fase 2 2008	G1-1	G4-1	G6-1	G1-2	G6-2	G2-1	G4-2	G3-1	G2-2	G3-2	G5-2
	19/10	22/10	25/10	26/10	31/10	2/11	3/11	10/11	16/11	17/11	14/12

					G10-1	G10-2
Fase 3 2009	G7-1	G7-2	G8-1	G8-2	G9-1	G9-2
	7/2	17/2	14/3	21/3	22/3	29/3

Fase 4 2009	G24-1	G24-2	G13-1	G13-2	G11-1	G12-1	G11-2	G12-2	G25-1	G25-2
	3/5	10/5	11/5	14/5	23/5	24/5	27/5	30/5	31/5	6/6

Deze fasering was het gevolg van drie factoren. Uiteraard was er onze eigen beschikbaarheid en die van de gezinnen. Naast de zomervakanties, waarin sommige van de gezinnen naar de landen van herkomst trekken, gaven enkele gezinnen aan dat de examenperiodes van hun kinderen om begrijpelijke redenen voorrang hadden op de bevraging. De agenda van de gezinnen had altijd voorrang op die van de interviewers. Niettemin moest ook rekening gehouden worden met de beschikbaarheid van mede-interviewers, observanten en vertalers. In de meeste gezinnen werden we vergezeld door telkens één of twee studenten. Hun primaire opdracht was observeren en observatienota's opstellen,[49] wat niet betekende dat zij niet konden participeren in de bevraging, door bijvoorbeeld bijvragen te stellen of een deel van de interviews op zich te nemen. Dat laatste gebeurde vooral in gezinnen waarin ouders en kinderen werden opgesplitst voor bepaalde vragen. Deze studenten participeerden aan deze interviews in het kader van een multimethodisch seminarie in hun derde bachelorjaar of in het kader van hun masterproef. De participatiegraad was groter bij de masterstudenten omdat zij mee dachten in functie van hun masterscriptie. Dit betekent dat rekening diende gehouden te worden met de academische kalender. In de eerste fase namen vier masterstudenten deel. In de tweede fase participeerden 21 bachelorstudenten. De derde fase telde drie bachelorstudenten en één masterstudente. Bij de laatste fase was enkel Nürten Yilmaz aanwezig. Zij kreeg dezelfde opdracht als de studenten, maar participeerde ook als vertaalster. De twee bezoeken aan gezin 6 en het eerste bezoek aan gezin 5 (fase 2) vielen samen met andere interviews

[49] Ook de onderzoeker nam in de mate van het mogelijke observatienota's tijdens de interviews.

en werden bijgevolg niet door de onderzoeker, maar door professor Leen d'Haenens geleid, met assistentie – als vertaalster – van professor Christine Ogan. Het tweede interview met gezin 5 werd afgenomen door professor d'Haenens en de onderzoeker.

Een tweede element is de intensiteit van de bevraging. Al vrij snel merkten we bij de eerste reeks interviews (gemiddeld één huisbezoek per anderhalve dag) dat deze veel vergde van de interviewers, niet alleen fysiek, maar ook de frisheid bij de bevraging kwam in het gedrang. Een laatste element dat een probleem vormde was het onderscheid tussen de verschillende families. Door de beperkte tijdsduur tussen het eerste en het tweede bezoek aan een gezin was het onmogelijk om de data van het eerste bezoek te verwerken tegen het tweede bezoek. Ook het herbeluisteren van de interviews voor het tweede bezoek bleek onmogelijk gezien de administratieve rompslomp die de interviews met zich meebrachten. Doordat we dienden te werken met wat we ons herinnerden, merkten we dat het onderscheid tussen de gezinnen verwaterde en met name de gezinsspecifieke kenmerken moesten het afleggen tegen de kenmerken die bij een meerderheid van de gezinnen voorkwamen. Bovendien kwamen ook vertrouwen versterkende elementen in het gedrang: zaken zoals het zich herinneren van namen en andere zaken die blijk geven van een oprechte interesse waren cruciaal om de meer gevoelige vragen van het tweede bezoek te kunnen stellen. Deze drie elementen leidden tot de beslissing om de interviews in de drie latere fasen meer over de tijd te spreiden.

4.3.3 Verloop interviews

In wat volgt wordt eerst een ideaaltypisch verloop geschetst om vervolgens de afwijkingen op dit vooropgestelde stramien te duiden en te verklaren. Er werden drie bevragingsmethoden gehanteerd: semi-gestructureerde vragenlijsten, gesloten vragenlijsten en observaties.

Bij een eerste telefonisch contact met de kandidaatgezinnen werd eerst gepeild in hoeverre het betrokken gezin voldeed aan het profiel. Verder in het onderzoeksproces, werd dit profiel met andere factoren (vb. identificaties, geografische elementen, …), die in de tot dan toe bevraagde gezinnen ontbraken, aangescherpt. Deze voorbereiding maakte dat we tijdens het eerste telefoongesprek reeds konden meedelen of we hun kandidatuur behielden. Er werden data voor de bezoeken afgesproken, die weliswaar altijd eerst met de andere gezinsleden dienden afgetoetst te worden. In een tweede telefoongesprek werden de definitieve data vastgelegd; de datum voor het tweede bezoek kon alsnog veranderd worden tijdens het eerste bezoek. Enkele dagen voor het feitelijke bezoek werd opnieuw contact opgenomen om nogmaals de afspraak te bevestigen.

Bij het eerste bezoek was het opzet om een half uur tot een uur vooraf te arriveren in de stad en buurt van bestemming, met de bedoeling de sfeer van de omgeving op te nemen, contextuele gegevens die we konden gebruiken voor de bevraging en de observatienota's. Bij het aanbellen, lieten we het initiatief m.b.t. de begroeting van de gezinsleden zelf komen (vb. een hand schudden of niet) en

andere geplogenheden van het huis te verifiëren (vb. schoenen uitdoen, zitplaats, …). Na de voorstelling van de aanwezige interviewers en de aanwezige gezinsleden werd het '*informed consent document*' overlopen en ondertekend. Pas daarna werd de opnameapparatuur aangezet. Deze bestond uit twee digitale dictafoons die zo geplaatst werden dat iedereen goed hoorbaar zou zijn. Het gebruiken van twee dictafoons had drie redenen: om aparte interviews te kunnen afnemen, om een extra opname te hebben voor moeilijk verstaanbare stukken en om ingedekt te zijn bij het uitvallen van één van beide dictafoons. Regelmatig werd gecontroleerd of de dictafoons nog opnamen en of alles goed verstaanbaar was, maar toch is, in het begin van de dataverzameling, een beperkt aantal keer (een deel van) de apparatuur uitgevallen. Dit had vooral te maken met het moeilijk kunnen inschatten van de levensduur van de batterijen van zowel de dictafoons als de micro's. In twee gezinnen konden de reacties tijdens het vertoonde journaal, gelukkig op het einde van het bezoek, niet volledig opgenomen worden en werd er overgeschakeld op handnotities.

De opzet van het eerste bezoek was eerder kennismakend en explorerend van aard: naarmate het gesprek vorderde werd op de diverse niveaus dieper ingegaan. Een eerste reeks vragen handelde over de buurt en de stad waarin de gezinnen woonden, hun formele (werk, school, verenigingen, …) en informele (vrienden, familie, buren, …) netwerken en hun vrijetijdsbesteding (zie Bijlage 2, vragen 1.1-1.2 en 2.1-2.3). De resterende tijd van het eerste familiebezoek werd gewijd aan een eerste reeks vragen over het gebruik en de consumptie van media en nieuws (zie Bijlage 2, vragen 3.1-3.8). De thema's die daarbij besproken werden, waren de functies van en voorkeuren voor media en nieuws (thema's, zenders, mediadragers…), de sociale, familiale en spatiale kijkcontext, de plaats in de dagplanning, de mate van beïnvloeding door anderen, relatieve consumptiepatronen (in vergelijking met vroeger en met anderen), media-educatie, machtsrelaties en allianties in het gezin m.b.t. media en nieuws, en technische onderlegdheid. Bij elk van deze thema's werden de motivaties bevraagd. Tijdens het tweede bezoek werd er dieper ingegaan op het gebruik en de consumptie van media en nieuws (Bijlage 2, vragen 4.1 tot 4.7). Daarbij kwamen mediabezit en -toegang aan bod, naast de mate van aandacht voor, multitasking bij en functies van media en nieuws, alsook noden daaromtrent. Andere thema's waren de rol van religie en normen, beeldvorming en pluralisme, geloofwaardigheid en objectiviteit en afsluitend enkele specifieke vragen rond duidingsprogramma's.

Bij enkele van de vragen waarvan we veronderstelden dat deze mogelijk voorwerp zouden kunnen vormen van sociale wenselijkheid en zelfcensuur, behielden we de mogelijkheid om het gezin in twee leeftijdsgroepen (ouders en kinderen) op te splitsen (zie Bijlage 2). Met name vragen over vrienden, vrijetijdsbesteding, normatieve grenzen en familiale machtsverhoudingen kwamen daarvoor in aanmerking. Toch ging de voorkeur uit naar het in groep bevragen van deze thema's, temeer omdat zo ook de mate van openheid binnen het gezin kon gesondeerd worden. In de meeste gezinnen leek er vrij snel open te kunnen gecommuniceerd worden en de aanvankelijke houding om systematisch apart te bevragen, werd gaandeweg verlaten, tenzij de situatie dit noodzakelijk maakte. In totaal gebeurde de opsplitsing in vijf gezinnen (gezinnen 5, 6, 14, 20 en 21), ook al was deze keuze niet altijd ingegeven door een gebrek aan openheid in het gezin. In andere gezinnen werden één of

meerdere gezinsleden apart bevraagd om andere redenen (huiswerk, verplichtingen, bezoek, laatkomers, …), maar in de meeste gevallen gebeurde dit in aanwezigheid van de andere gezinsleden. Er werden verder geen pauzes ingebouwd. We gingen er namelijk van uit dat het informele karakter van de interviews pauzes minder noodzakelijk zou maken enerzijds en anderzijds de gezinsleden de vrijheid zou geven te komen en gaan wanneer ze het nodig achten. In de meeste gevallen bleek dit te kloppen: bijna alle gezinsleden verlieten op één of meerdere momenten even het gesprek (om te roken, te bidden, om in de keuken iets te doen, enzovoort). Slechts in een heel beperkt aantal gevallen werd gevraagd om een pauze en dit werd natuurlijk toegestaan.

Naast dit interview kregen de gezinsleden ook elk individueel een gesloten vragenlijst. Meestal werd die achtergelaten na het eerste bezoek, met de vraag deze in te vullen tegen het tweede bezoek. Tijdens het tweede bezoek werden de vragenlijsten overlopen met de bedoeling zoveel als mogelijk 'missings' te vermijden. Een aantal gezinsleden vulde echter de vragenlijst pas tijdens het tweede bezoek in, vaak terwijl een ander gezinslid geïnterviewd werd of met behulp van de onderzoekers (o.a. gezin 10). In een reeks andere gezinnen werden deze vragenlijsten omwille van taalbeperkingen samen met de gezinsleden ingevuld (o.a. in gezin 14, gezin 17, …). Aangezien er enkel versies waren in het Nederlands en het Turks, kwam deze hulp vooral voor bij 'Marokkaanse' gezinnen. De vragen en stellingen in deze gesloten vragenlijsten (Bijlage 3) peilden naar socio-demografische gegevens, sociaal kapitaal, familiale gehechtheid en media- en nieuwsvoorkeuren. De data m.b.t. zowel familiale gehechtheid als sociaal kapitaal zullen in dit proefschrift niet verder gebruikt worden (we komen hierop terug in sectie 4.5.2). Naast de socio-economische en demografische vragen (zie Bijlage 3, vraag 13) en één vraag die o.a. peilde naar de hadj (zie Bijlage 3, vraag 12.9), behouden we vooral de vraag naar media- en nieuwsvoorkeuren. De gezinsleden werd gevraagd hun top vijf van meest bekeken televisiezenders en meest geraadpleegde discussiefora of websites op te geven, zowel voor media in het algemeen, als voor nieuws (zie Bijlage 3, vragen 10 en 11).

Tijdens het eerste of het tweede bezoek[50] werd een veldexperiment uitgevoerd, dat bestond uit het vertonen van een zorgvuldig geselecteerd journaal (zie Bijlage 4). De bedoeling was te peilen hoeveel de gezinsleden, rekening houdend met hun 'kenmerken', begrepen en onthielden van het journaal en of de betrokkenheid bij en houding ten aanzien van items hierop een invloed had. Van dit journaal (*VRT*, 24/10/2007, 19 uur) werden de eerste 32 minuten vertoond (tot en met eerste deel sport). Het laatste stuk (sport, de uitsmijter en de aankondiging van *Terzake*) werd niet vertoond om tijd te besparen. Tijdens het journaal werden de gezinsleden geobserveerd en werden hun reacties en hun gedrag opgenomen en neergeschreven in observatienota's. De gezinsleden werd gevraagd de manier waarop ze normaal naar het journaal kijken zo goed mogelijk na te bootsen. Toch is dit maar een benadering van de werkelijke situatie. De aanwezigheid van de onderzoekers, de voorkennis over een bevraging die volgde op het journaal, het feit dat niet-nieuwskijkers werden verplicht te kijken, het feit dat het journaal niet altijd op televisie (maar op een laptop wegens geen dvd-speler) werd bekeken en

[50] Afhankelijk van de planning, het verloop van de interviews en de interviewomstandigheden. In 9 gezinnen gebeurde deze vertoning tijdens het eerste en in 16 gezinnen tijdens het tweede bezoek.

het feit dat we soms beperkt waren tot ruimtes waar men doorgaans niet naar televisie kijkt, zorgen hoe dan ook voor een vertekening en ongetwijfeld ook sociaal wenselijk gedrag. Ook richtten de gezinsleden zich in hun reacties vaak tot de onderzoekers. De afspraak onder de onderzoekers was om dan niet inhoudelijk te reageren, maar dit is zeker niet altijd gebeurd. Op deze en andere punten komen we uitgebreid terug in het hoofdstuk rond nieuws. Uit dit journaal werden twaalf thema's gelicht, waarvan zes items m.b.t. minderheden in België, de herkomstlanden en islam en zes items die daar niet mee te maken hebben en die vallen onder algemeen nieuws. Deze twaalf items werden schriftelijk bevraagd aan de hand van enerzijds beoordelingsvragen en anderzijds herinnerings- en begripsvragen (Bell, 1991). De beoordelingsvragen peilden bij elk van de twaalf items naar vijf toegeschreven kenmerken: waarde, neutraliteit, waarde als gespreksstof, persoonlijke betrokkenheid en interesse (telkens op een vijfpunts semantische differentiaal (Osgood et al., 1957) (zie Bijlage 5). De herinnerings- en begripsvragen bestaan uit twee vragenreeksen. Een eerste reeks omvatte twaalf meerkeuzevragen met telkens vier antwoordmogelijkheden, de tweede reeks twaalf juist-of-fout-vragen (zie Bijlage 6). Het journaal wordt in twee delen vertoond (grosso modo binnenland – buitenland), waarbij tijdens de pauze de gezinsleden een eerste reeks beoordelingsvragen invullen. De tweede reeks en de herinnerings- en begripsvragen worden na het tweede deel van het journaal ingevuld. We kozen voor een Nederlandstalig nieuwsjournaal om in alle gezinnen hetzelfde journaal te kunnen vertonen. Bovendien wilden we ook observeren hoe men omging met gezinsleden die het Nederlands minder of niet machtig waren (vb. wordt er vertaald?) en hoe deze ouders zelf omgingen met dit journaal (vb. interpretatie aan de hand van beelden of voorkennis via satellietzenders).

4.4 Databewerking

De interviews werden getranscribeerd, vertaald en gereviseerd tussen januari 2009 en januari 2010. Gezien de grote hoeveelheid aan materiaal (zie verder) en de deelname van studenten aan de transcripties, werd ervoor gekozen om de transcriptiemethode zo eenvoudig mogelijk te houden en niet mee te stappen in één van de vele, vaak complexe en vooral op taal (i.p.v. op de eigenlijke boodschap) gerichte transcriptiesystemen (o.a. beschreven in O'Connell & Kowal, 2009). We hebben ons voornamelijk gericht op de verbale component van de interviews, met aanduiding van de meest duidelijke prosodische, paralinguïstische en extralinguïstische componenten (O'Connell & Kowal, 2009). Met betrekking tot de verbale component werd afgesproken om zo letterlijk als mogelijk te transcriberen en de spellingsregels daarbij te respecteren. Daarbij sluit onze transcriptie het nauwst aan bij de letterlijke transcriptiemethode, immers "*a convenient way of taking into account deviations of pronunciation*" (O'Connell & Kowal, 2009: 242). Dialect en gesproken taal werden dus eveneens letterlijk weergegeven in een orthografie die de uitspraak benaderde. Daarvoor werden regels opgesteld, die dienden te zorgen voor een uniformiteit over de transcripties heen (enkele afspraken zijn terug te vinden als Bijlage 9). Gezien de moeilijkheid werd er voor gekozen om geen fonetische transcripties op te leggen. De prosodische elementen, "*the features of pitch, duration, and loudness*" (O'Connell & Kowal, 2009: 243), werden alleen aangegeven indien functioneel. Voor korte stiltes

werden drie punten (…) gebruikt, voor langere stiltes werd dit aangegeven tussen haakjes (stilte) of bij een nog langere duur met een tijdsaanduiding. Ook aarzelingen en stemvolume werden af en toe aangegeven, maar enkel bij heel duidelijke wissels. Met betrekking tot de paralinguïstische elementen, niet-linguïstische vocale kenmerken die tijdens het spreken optreden (O'Connell & Kowal, 2009), kozen we ervoor deze te beschrijven tussen ronde haken (vb. (lacht)). Het lachen kwam daarbij het vaakst voor, maar ook onderbrekingen, hoesten, agitatie, enzovoort werden als dusdanig getranscribeerd. Onomatopeeën werden als verbale componenten beschouwd en zo letterlijk mogelijk getranscribeerd. Tenslotte zijn er de extralinguïstische componenten, die alleen functioneel werden getranscribeerd. Er zijn twee soorten: componenten die achteraf uit het auditieve materiaal konden gehaald worden en componenten die via het auditieve materiaal dienden geïnterpreteerd te worden. De eerste soort bestaat uit zaken als lawaai op de achtergrond, het opnemen van telefoons, het laten vallen van een object enzovoort. In enkele gevallen verstoorden deze de opname of de aandacht van het gezin of de interviewers en vooral dan werden deze getranscribeerd. De tweede soort heeft vooral te maken met lichaamstaal. Aangezien we alleen over audio-opnames beschikken, is deze moeilijk terug te traceren. Wel was het in een aantal gevallen duidelijk dat er via lichaamstaal gecommuniceerd werd: wanneer iemand bijvoorbeeld een vraag stelt en vervolgens verder gaat op een ja of nee antwoord, is het duidelijk dat de communicatie via lichaamstaal verliep en werd dit bij de transcripties aangegeven, zoals in het citaat hiernaast. Onverstaanbare stukken werden aangegeven tussen ronde haken, met tijdsaanduiding (vb. (onverstaanbaar 08:12-08:14)).

> ***Moeder:*** *Versta je het nieuws wel op de Marokkaanse zender? (dochter 13 schudt nee) Nee, dat is Arabisch. Wat ze wel verstaat, bijvoorbeeld, is een filmke, een Marokkaanse film* ***(Gezin***

De Nederlands- en Franstalige stukken van de interviews werden letterlijk getranscribeerd door studenten in het kader van een seminarie of in het kader van een masterproef. De studenten kregen specifieke stukken van de digitaal opgenomen interviews toegewezen die in een tweede fase door een andere student werden nagekeken en gecorrigeerd. De doelstelling was daarbij om zo dicht als mogelijk bij het auditieve materiaal te blijven. Door de hoeveelheid materiaal zagen we ons ook genoodzaakt vrienden in te schakelen voor de transcripties. De stukken in het Berbers en het Darija (Marokkaans Arabisch) werden door onszelf vertaald, met de hulp van vrienden en familie. Als gevolg van de orthografie kozen we ervoor om enkel de Nederlandstalige vertaling te verwerken in de interviews, zonder transcriptie in het Arabisch. Dit is wel het geval voor de stukken in het Turks, die door Nürten Yilmaz getranscribeerd en vertaald werden. De drie maanden (mei tot juli 2009) die we daarvoor hadden opgesteld bleken ruimschoots onvoldoende. Gelukkig werd zij bereid bevonden vrijwillig verder de Turkstalige stukken te transcriberen en te vertalen. Daarbij kreeg ze hulp van een tweede persoon met het Turks als moedertaal, die ook de bestaande vertalingen nakeek. De transcripties in het Turks en de vertalingen van deze stukken werden beëindigd in januari 2010.

In de laatste fase van de transcriberingen en de vertalingen (maart 2009 tot januari 2010) werden alle interviews voor een derde maal nagekeken door onszelf. Daarbij werden de uitgeschreven interviews gelezen terwijl de digitaal opgenomen interviews afgespeeld werden, waarbij we ook aandacht

hadden voor uniformiteit in de transcripties en de correcte schrijfwijze van vreemde termen (kranten, steden, …). Waar nodig, werd een link naar een internetbron geplaatst (vb. onbekende journalisten).

De observatienota's zijn per gezin samengesteld uit de notities van alle aanwezige interviewers en observatoren. Deze nota's worden in zekere mate bepaald door de kijk van de onderzoekers en de gekozen foci. Bij het samenstellen van de observatienota's werd vooral met het psychologisch profiel omzichtig omgesprongen: daarvoor diende er een zekere mate van consensus te zijn tussen de diverse observatoren of moesten de waargenomen 'karaktertrekken' ondersteund worden door passages in de interviews. Na deze correcties en revisies werden de observaties als data beschouwd.

De resultaten uit de gesloten vragenlijsten werden ingevoerd in SPSS en nagekeken op missings. In februari 2010 werden de eerste bewerkingen op de data uitgevoerd (hercoderen, gemiddelden berekenen, …). Ook werden de socio-demografische gegevens aangevuld (vb. migratiegeneratie).

Figuur 3 Casebook in Nvivo

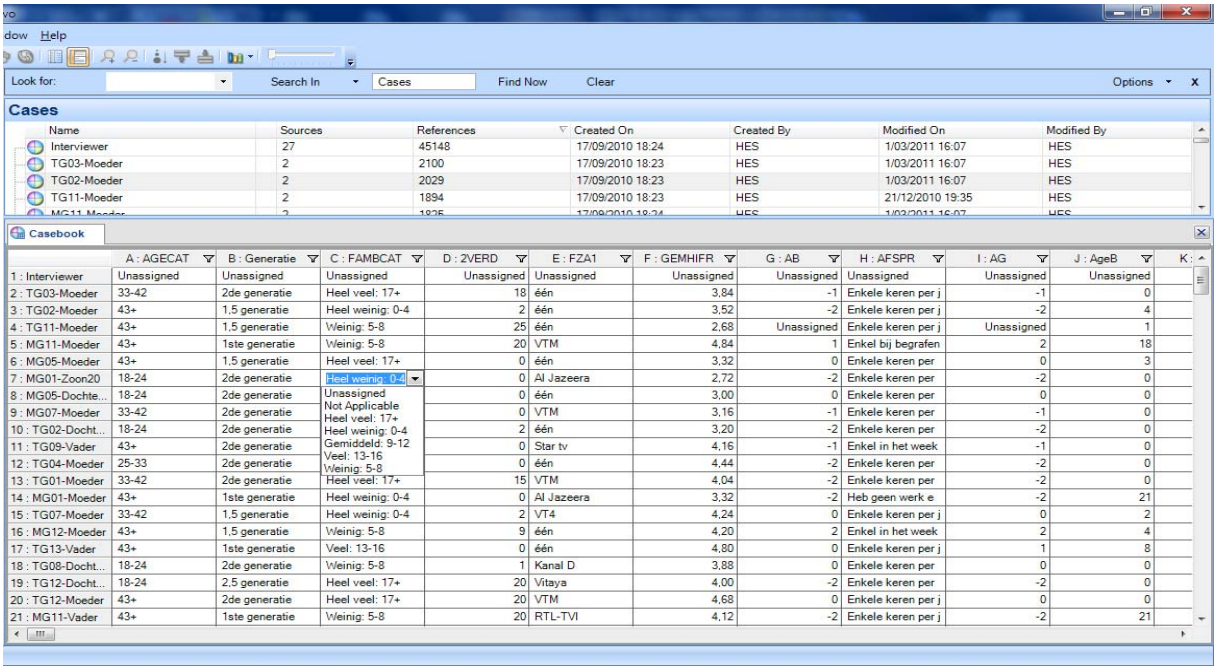

Deze drie databronnen (interviews, gesloten vragenlijsten en observatienota's) werden ingevoerd in Nvivo, een programma voor databeheer en -codering, waarmee kwantitatieve en kwalitatieve data ook aan elkaar konden gekoppeld worden. De interviews en observatienota's werden als bronnen (*internal sources*) ingevoerd in Nvivo. Zij konden in deze vorm niet meer bewerkt worden; wel konden er memo's of annotaties toegevoegd worden als we alsnog fouten opmerkten. Het consequent benoemen van de gezinsleden tijdens de transcripties[51] maakte het mogelijk om op een grotendeels

[51] De gezinsleden werden benoemd vanuit gezinsoogpunt (vader, moeder, zoon, dochter), gevolgd door een dubbelpunt. Voor de kinderen volgde er voor het dubbelpunt de leeftijd (vb. 'zoon 20:').

geautomatiseerde manier de primaire informanten (N=102) en de interviewers als cases te coderen.[52] In Nvivo waren dus de gezinsleden en niet de gezinnen de eenheden van analyse (*cases*). Aan elk van deze cases werden, naast socio-demografische en individuele 'kenmerken', ook de antwoorden uit de gesloten vragenlijsten gekoppeld, die aldus 'kenmerken' van de gezinsleden vormden. De combinatie van beiden vormde het '*casebook'* (zie Figuur 3), dat toelaat de gezinsleden te 'filteren' bij de analyse. De antwoorden uit de gesloten vragenlijsten bleven, met het oog op verdere bewerkingen, in een apart SPSS-bestand beschikbaar. Een tweede basiscodering was het invoeren van een coderingsschema, bestaande uit de zgn. *'sensitizing concepts'* die als vertrekpunt golden voor de bevraging. Elk thema dat gedefinieerd wordt heet in Nvivo een *'node'*. Deze nodes vormen in eerste instantie '*free nodes*' – m.a.w. op zichzelf staand – maar kunnen gaandeweg verwerkt worden in een boomstructuur (*tree node*) (zie Figuur 4). Op basis van de vragenlijsten, de *'sensitizing concepts'* en de eerste familiebezoeken werd in Nvivo een eerste codeboom ingevoerd, naast enkele free nodes, die samen als vertrekpunt voor de codering van de interviews golden. Doorheen het hele onderzoeksproces konden nodes of boomstructuren toegevoegd of aangepast worden.

Figuur 4 Tree nodes in Nvivo

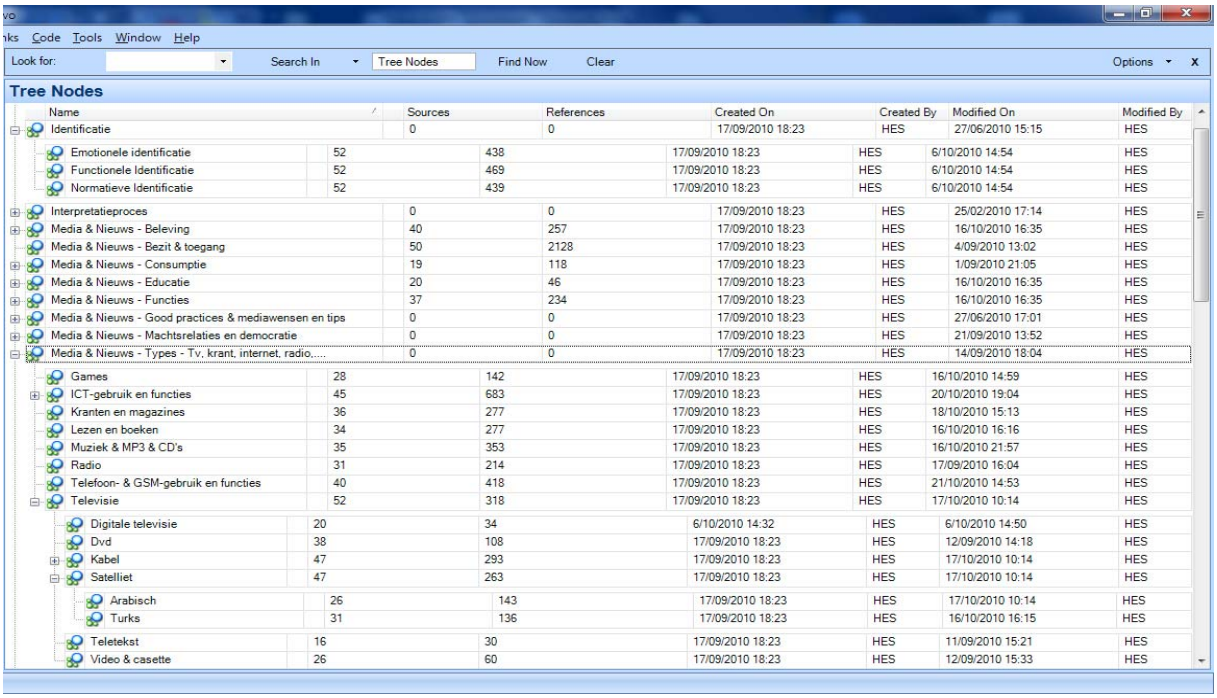

4.5 Data-analyse

4.5.1 Analyseproces

[52] Ook een deel van de secundaire informanten en interactoren werden als cases gecodeerd.

Aan de hand van Nvivo werd structuur aangebracht in de heterogene en ongeordende reeks uitspraken die interviews doorgaans vormen. Gezien de grote hoeveelheid aan data bleek ook de codering hiervan een arbeidsintensief proces. De basiscodering van de data startte in 2009 en duurde tot augustus 2010. Hierna begon het verfijnen en het hercoderen van de data; dit proces startte in augustus 2010 en liep door tot op het einde van dit proefschrift. De data werden via de verschillende fasen van de gefundeerde theorievorming geanalyseerd (Figuur 2). Dankzij de vragenlijsten en de '*sensitizing concepts'*, onze aanwezigheid bij bijna alle interviews, de observatienota's, de transcripties en de revisie van de transcripties, hadden we een vrij goed beeld op de data bij het opstellen van de codeboom. De eerste basiscoderingen waren dan ook eerder inventariserend van aard, waarbij toewijzing aan de betrokken nodes en detectie van 'vergeten' thema's onze primordiale focus vormden. De tweede fase van codering bestond vooral uit verfijnen, hercoderen, thematisch ordenen en de kritische evaluatie van de opgebouwde structuur. Het verfijnen was noodzakelijk om de ruwe coderingen van de eerste fase 'op te kuisen' en nodes te creëren die adequater waren. Veel van de contextuele informatie vormde door de intensieve coderingsfasen immers 'parate kennis' en ook het steeds beter benutten van de mogelijkheden van het programma Nvivo speelden hierin een rol. Enkele nodes dienden opgesplitst te worden en werden gehercodeerd in subnodes die specifiekere aspecten van het thema behandelden. Er vond ook een herordening plaats van de nodes, gericht op de thematische bespreking van de data in het uiteindelijke proefschrift. Gedurende dit hele iteratieve proces van voortdurend lezen, vergelijken, coderen, herlezen en hercoderen, fungeerde *linguistic pragmatics* als methode om de gesprekken, inclusief het impliciete niveau, op een correcte manier te analyseren en tot conclusies te komen, gebaseerd op systematische bevindingen. Uiteindelijk leverde dit 16 hoofdcategorieën (Tabel 2) op, die een weergave opleveren van de gesprekken. De categorieën zijn gegroeid uit de benadering van de data vanuit de gefundeerde theorievorming en dus niet vanuit de topic list. Elk van deze hoofdcategorieën was onderverdeeld in subcategorieën (in Tabel 2 aangegeven door het cijfer tussen haakjes). Ook deze subcategorieën waren in een aantal gevallen onderverdeeld in een aantal subcategorieën en dit tot de vijfde graad. De volledige codeboom kan in Bijlage 7 teruggevonden worden. In totaal leverde dit circa 140 nodes op die in de boomstructuur kunnen teruggevonden worden. Daarnaast zijn er de zgn. *'free nodes'*. Dit zijn nodes die niet in de boomstructuur passen ofwel bewerkingen van nodes uit de boomstructuur. Zo zijn er een aantal *'free nodes'* die een samenstelling zijn van enkele '*tree nodes*' aan de hand van boleaanse operatoren.

Tabel 2 Hoofdcategorieën na datacodering

Media & Nieuws – Beleving (4)	Media & Nieuws – Voorkeuren (6)
Media & Nieuws – Bezit & toegang	Identificatie (3)
Media & Nieuws – Consumptie (8)	Interpretatieproces (4)
Media & Nieuws – Educatie (3)	Nieuws & Nieuwsjournaals (3)
Media & Nieuws – Functies (4)	Persoons- en gezinsgegevens (4)
Media & Nieuws – Good practices & mediawensen (2)	Reacties m.b.t. en tijdens onderzoek (1)
Media & Nieuws – Machtsrelaties en democratie (4)	Sociaal Kapitaal (7)
Media & Nieuws – Types – Tv, krant, internet, radio, ... (8)	Taal (11)

4.5.2 Selectie van te bespreken thema's

Zoals de lezer kan merken zijn er een aantal vragen en stellingen in dit hoofdstuk vernoemd zonder voorafgaande theoretische onderbouwing, met name 'sociaal kapitaal' en 'familiale gehechtheid'. De reden hiervoor is dat we niet alle data zullen gebruiken in het uiteindelijke proefschrift. Niettemin stonden we er op alle vragen en de volledige bevraging uit de doeken te doen omdat we als onderzoekers niet kunnen uitsluiten dat de data die we wel behouden beïnvloed zijn door de vragen die we niet meenemen in onze analyse. De bedoeling van de voorgaande subhoofdstukken was immers de lezer een zo volledig en zo accuraat mogelijk verloop te schetsen van de dataverzameling en de interviews, waarbij de contextualisering van de data die we uiteindelijk zullen gebruiken van primordiaal belang is.

Gezien de grote hoeveelheid data, diende er een keuze gemaakt te worden in de thema's die uiteindelijk zouden besproken worden in dit proefschrift. Het belangrijkste thema dat sneuvelde bij onze keuze is 'sociaal kapitaal'. Sociaal kapitaal wordt gezien als het geheel van verbindingen tussen individuen, sociale netwerken, normen over wederkerigheid en vertrouwen (Putnam, 2000: 19). Ter operationalisering van dit concept, werd de nadruk gelegd op diverse (complementaire en dynamische) onderdelen van het concept: vertrouwen (in toekomst, instellingen, medeburgers, etc.), *'life satisfaction'*, wederkerigheid en inzet voor de gemeenschap, kwaliteit van sociale relaties, invulling van de vrije tijd en aard van formele (lidmaatschap van verenigingen, etc.) en informele netwerken (burgerschap, vriendschap, etc.). Tijdens de mondelinge bevraging werden vooral informele netwerken, vertrouwen en wederkerigheid bevraagd (zie Bijlage 2, vragen 1 en 2). De overige componenten van sociaal kapitaal kwamen aan bod in de gesloten vragenlijsten (zie Bijlage 3, vragen 1 tot en 3, vragen 5 tot en met 9 en vraag 12). De vragen over sociaal kapitaal behelsden een aantal stellingen over utilitair individualisme (3 stellingen), etnocentrisme en racisme (7 stellingen), zelfvertrouwen ('internal locus of control') (7 stellingen) (zie Bijlage 3, vraag 1). Een tweede reeks stellingen handelt over levenstevredenheid (10 stellingen) en religieuze netwerken (3 stellingen) (zie Bijlage 3, vraag 2). Een derde reeks stellingen (23 stellingen) en vragen behandelde vertrouwen in 'herkomstgroepen', instellingen en de toekomst (zie Bijlage 3, vragen 5-8). Daarnaast werd er gepeild naar het lidmaatschap van verenigingen en de participatie in die verenigingen (zie Bijlage 3, vraag 9 en vragen 12.1-12.2 en 12.6) en het participeren aan activiteiten met mensen uit informele netwerken (zie Bijlage 3, vraag 12.7). Enkele vragen en stellingen peilden naar politieke positie en interesse in politiek (zie Bijlage 3, vraag 2 (8 stellingen), vraag 3 (3 stellingen) en vragen 12.3-12.5 en 12.8). De stellingen werden telkens op een vijfpunts Likertschaal (1932) uitgezet. Deze vragen behandelen we dus verder niet in het proefschrift, maar wel blijven de antwoorden op de vragen 1 en 2 uit de mondelinge bevraging (Bijlage 2, vragen 1 en 2) behouden als contextualisering van de data. Het vormt immers ook een soort kennismaking met de gezinnen.

De reden om sociaal kapitaal verder niet te behandelen in dit proefschrift is drieledig. De belangrijkste reden is de grote hoeveelheid aan data die ons noopte tot een keuze. Sociaal kapitaal leek daarvoor

het meest geschikt, niet alleen omdat de kwantitatieve data gemakkelijker konden afgelijnd worden, maar ook omdat de kwalitatieve data (o.a. over vrienden) daarmee niet noodzakelijk verloren gingen, maar konden blijven bestaan ter contextualisering van de data die wel gebruikt zouden worden. Ook waren deze data voornamelijk kwantitatief van aard, in een voor het overige kwalitatief proefschrift.

Een tweede reden zijn de problemen met de stellingen en de vertalingen in het Turks van deze stellingen. Tijdens de familiebezoeken kwam er een dubbele kritiek op deze stellingen. Enerzijds hadden een aantal gezinsleden (o.a. in gezin 19) het moeilijk met de eenduidigheid van een aantal stellingen: die peilden volgens hen naar meerdere zaken (vb. “Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen”) en in zekere mate klopt dit ook en zijn dit fouten in de gesloten vragenlijsten. Anderzijds kwam er in een aantal ‘Turkse’ gezinnen ook kritiek op de vertaling van de stellingen, die volgens diverse gezinsleden niet correct waren (o.a. in gezin 7, 10 en 11). De vader uit dit laatste gezin werd zelfs zo kwaad, dat hij diende gekalmeerd te worden door zijn vrouw. Het spreekt vanzelf dat in deze de eindverantwoordelijkheid ligt bij de onderzoeker en niet bij de vertaler. Niettemin plaatsten deze ons voor een methodologisch probleem, aangezien er mogelijk geen consistentie bestond in het invullen van deze vragenlijsten door de diverse gezinsleden.

Tenslotte is er ook veel discussie over de definiëring en operationalisering van Putnams sociaal kapitaal, dat volgens critici asociaal (Ponthieux, 2004), niet altijd en overal toepasbaar (Serra, 1999), discriminerend (t.a.v. vrouwen: Adkins, 2005) en neoliberaal is (o.a. de retoriek van individuele verantwoordelijkheid) (Somers, 2005; Herbert, 2005) en te weinig rekening houdt met de machtsfactor (het is alsof alle participatie op eenzelfde niveau geplaatst wordt, bijv. politieke participatie): “*differences in power lead to submission or even exclusion*” (Koff, 2005: 25). De term dreigt bovendien een containerbegrip te worden (Koff, 2005).

Ook *‘familiale gehechtheid’* laten we in dit proefschrift verder buiten beschouwing. Familiale gehechtheid werd gemeten aan de hand van de Index of Family Relations van Hudson (1993), een schaal met 25 stellingen die peilen naar de mate van spanningen tussen familieleden (dus breder dan het gezin), zoals waargenomen door elk van de gezinsleden (zie Bijlage 3, vraag 4). Deze schalen werden naar het Nederlands en naar het Turks vertaald en zijn in het laatste geval mogelijk ook voorwerp van methodologische problemen. Bovendien leverden de eerste analyses nauwelijks verschillen op tussen de diverse gezinnen.

5 HOOFDSTUK 5: BESCHRIJVING VAN DE GEZINNEN EN INTERVIEWS

5.1 Inleiding

In totaal werden 25 gezinnen bevraagd, waarvan twaalf met een 'Marokkaanse' en dertien met een 'Turkse' achtergrond. Doordat de interviews bij de gezinnen thuis plaats vonden, hadden we geen greep op de sociale context, hetgeen bijvoorbeeld leidde tot lawaai van spelende kinderen of tot interactie van bezoekers met de interviews. Het aantal mensen dat op één of andere manier aan de interviews deelnam is bijgevolg groter dan het aantal primaire informanten. In essentie kunnen we de aanwezigen in drie grote groepen indelen: primaire informanten (N=102), secundaire informanten (N=9) en 'interactoren' (N=29). Primaire informanten (N=102) zijn de gezinsleden die voldeden aan ons profiel en primair bevraagd werden. Secundaire informanten (N=9) mengden zich spontaan of op vraag in de gesprekken en leverden hieraan een inhoudelijke bijdrage door hun inzichten te kennen te geven. Het gaat hier over vijf kinderen jonger dan 12 jaar, neven en nichten van de ouders en hun wederhelften (drie personen) en de schoonzoon van de ouders in gezin 25. In enkele gevallen namen deze secundaire informanten actiever deel aan de interviews dan primaire informanten in andere gezinnen. Daarnaast zijn er 29 'aanwezigen' die interageerden – niet altijd op eigen initiatief – met de gesprekken, zonder inhoudelijke bijdrage (vb. het huilen of binnenkomen van een kind, het aandacht zoeken van een huisdier, het fluisteren van bezoekers, enzovoort). Naast negen inwonende kinderen jonger dan 12 jaar, bestaat deze groep ook uit drie huisdieren, vijf bezoekende vrienden van de gezinsleden en twaalf andere familieleden (tantes, neven, nichten, grootouders, niet-thuiswonende kinderen). Deze groep is hier expliciet opgenomen omdat ze op sommige momenten een aanleiding waren voor een onderwerp (bijvoorbeeld 'islamitische' interpretaties rond een hond in huis hebben) of de lijn van de gesprekken verstoorden of onderbraken (bijvoorbeeld tijdens het vertonen van het journaal).[53] In dit hoofdstuk worden enkel de 102 primaire informanten besproken, aangezien we over de leden van de andere twee groepen veelal geen informatie hebben.

In wat volgt zal eerst de samenstelling van de gezinnen uit de doeken gedaan worden. De diverse gezinsleden zullen hierbij aan de hand van de belangrijkste socio-economische en demografische kenmerken besproken worden (5.2.1-5.2.4). Vervolgens gaan we dieper in op de meta-informatie m.b.t. de interviews: de duur (5.3.1) en een summiere schets van de gezinnen (5.3.2). We sluiten af met enkele markante elementen in het verloop en een methodologische beschouwing over de relatie tussen onderzoeker en gezinnen (5.3.3). De bedoeling van dit hoofdstuk is de lezer het raamwerk te bezorgen om de analyses in de volgende hoofdstukken in perspectief te plaatsen.

5.2 Samenstelling

[53] We laten de familieleden die veelvuldig vernoemd worden, maar niet fysiek aanwezig waren tijdens de interviews, buiten beschouwing (vb. kinderen die al in bed lagen).

5.2.1 Herkomst, geslacht, leeftijd, migratiegeneratie en gezinsgrootte

Gezien het grotere aantal gezinnen van Turkse ***herkomst***, is het niet verwonderlijk dat er in totaal meer gezinsleden zijn met een 'Turkse' achtergrond (55) dan met een 'Marokkaanse' achtergrond (47). Er is inzake ***geslacht*** een overwicht aan vrouwelijke gezinsleden (60) tegenover het aantal mannen (42). Vooral bij de 'Turkse' groep zijn er meer vrouwen (Figuur 5), hetgeen vooral het gevolg is van het overwicht aan 'Turkse' vrouwen in de leeftijd 18-24. De ***leeftijdsgroepen*** lopen redelijk gelijk, met uitzondering van de groep 18- tot 24-jarigen, die meer vrouwelijke 'Turken' en meer mannelijke 'Marokkanen' telt (Figuur 5). Ook bij de 15 tot 17-jarige 'Marokkanen' is er een overwicht van de mannelijke gezinsleden, maar dit onevenwicht verdwijnt in de totale groep van de 15- tot 17-jarigen. De volwassenen (34+) vormen de grootste groep (45%), gevolgd door de 'emerging adults' en jongvolwassenen (28,5%) en de minderjarigen (18-) (26,5%). Wel behoren één 'Turkse' moeder (gezin 4) en één 'Turkse' vader (gezin 7) tot de groep van de jongvolwassenen (25- tot 33-jarigen).

Figuur 5 Geïnterviewde gezinsleden naar leeftijdsgroep, geslacht en herkomst (N=102)

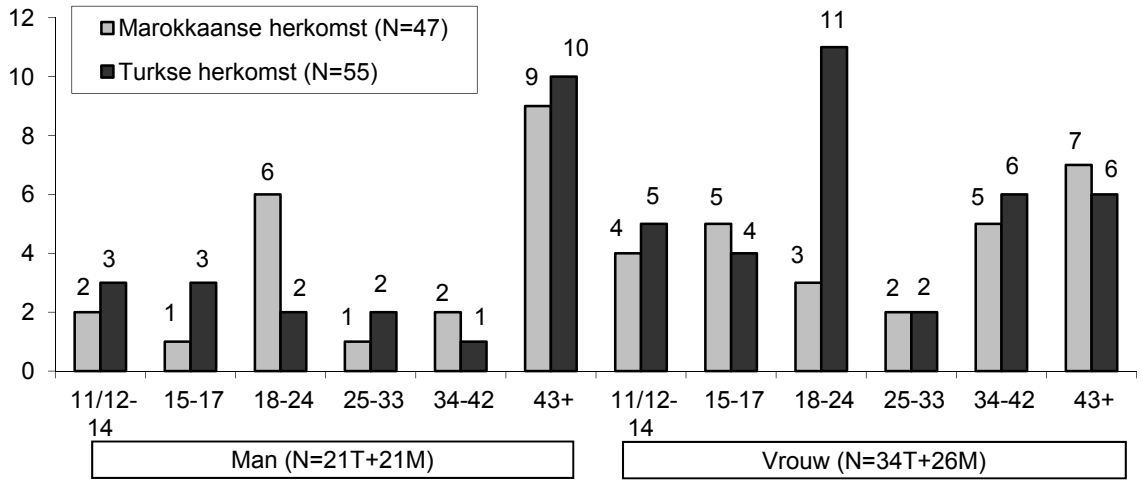

Voor de opdeling tussen de diverse ***migratiegeneraties***, baseren we ons op drie factoren: de geboorteplaats, de leeftijd waarop men migreerde naar België (ouders) en de migratiegeneratie waartoe de ouders behoren (kinderen) (zie Tabel 3). Zoals eerder aangegeven in het hoofdstuk m.b.t. identificatie maken we ook een onderscheid m.b.t. de 'tusseningeneraties'. Waar kinderen die voor hun 6 jaar gemigreerd zijn soms beschouwd worden als tweede generatie (Neels, 2000), kiezen we ervoor om ze hier als '1,5^{e} generatie' te benoemen, omdat zij die na hun 6 jaar migreerden (1ste generatie) in een aantal gevallen reeds onderwijs had genoten in de herkomstlanden (Neels, 2000). Bij de in België geboren generaties maken we een onderscheid tussen de 2de, de 2,5^{e} en de 3de generatie, waarbij we uitgaan van de assumptie dat de kans groter is op een gebrekkige kennis van het Nederlands bij eerste generatie ouders (Tabel 3). Het grootste aantal gezinsleden behoort tot de 2de generatie (45%), gevolgd door de eerste generatie (27%). Drie kinderen behoren tot de 3de generatie en hebben elk een 2de en een 1,5^{e} generatie ouder. De 1,5^{e} generatie neemt ongeveer 10% van onze totale onderzoeksgroep in beslag, de 2,5^{e} generatie 15%. Met uitzondering van de 2,5^{e} generatie (die een overwicht aan 'Turkse' gezinsleden kent) loopt de verdeling gelijk inzake herkomst.

Tabel 3 Verdeling generaties (N=102)

Generatie	Migratie	Generatie van ouders	Aantal gezinsleden		Leeftijd	Gemiddelde leeftijd	Aandeel vrouwen
			'Turkse'	'Marokkaanse'			
1ste (n=28)	na 6 jaar	-	14	14	30-59	46	36%
1,5e (n=10)	vóór 6 jaar	-	5	5	38-52	44,5	60%
2de (n=46)	In België geboren	1ste + 1ste *of* 1ste + 1,5e	23	23	11-44	23	67%
2,5e (n=15)	In België geboren	2de + 1ste	***12***	***3***	12-19	15	73%
3de (n=3)	In België geboren	2de + 2de *of* 2de + 1,5e	1	2	12-15	13	67%

De migratieleeftijd van de eerste generatie loopt van 7 tot 30 jaar. Van de 28 gezinsleden van de eerste generatie kwamen er negen als minderjarige en 16 als 'emerging adults' (18-25 jaar) naar België (het vaakst als 18-, 21- of 25-jarige). De gemiddelde leeftijd bij de migratie is bij vrouwen veel lager (17 jaar) dan bij de mannen (21 jaar) en bij de 'Turkse' eerste generatie iets hoger (20 jaar) dan bij de 'Marokkaanse' (18 jaar). De gemiddelde leeftijd (Tabel 3) daalt per generatie en de 2de generatie is het meest heterogeen qua leeftijden. Bij de eerste generatie springt de 30-jarige vader uit gezin 7 er tussen uit: hij emigreerde recent naar België in het kader van huwelijksmigratie en is niet de biologische vader van de kinderen. Bij de 2de generatie springen twee gezinsleden van elk 44 jaar er een beetje uit: de ouders van de moeder van gezin 12 en van de vader van gezin 9 behoren tot de eerste 'Turkse' immigranten in de Limburgse mijnstreek. Enkel de 1ste generatie kent een overwicht aan mannen; de overige generaties hebben een overwicht aan vrouwen (Tabel 3).

Tabel 4 Thuiswonende, participerende en totaal aantal kinderen per gezin

'Marokkaanse' Gezinnen	Aantal kinderen	Thuis wonend	Participerende kinderen	'Turkse 'Gezinnen	Aantal kinderen	Thuis wonend	Participerende kinderen
G14	4	1	1	**G1**	2	2	2
G15	5	5	4	**G2**	2	1	1
G16	3	3	1	**G3**	3	3	2
G17	4	4	1	**G4**	1	1	1
G18	2	2	1	**G5**	4	2	2
G19	3	2	2	**G6**	5	3	3
G20	3	3	2	**G7**	3	3	3
G21	4	4	3	**G8**	4	4	3
G22	2	2	1	**G9**	4	4	4
G23	3	3	1	**G10**	2	2	2
G24	3	3	3	**G11**	3	2	2
G25	4	3	4	**G12**	3	3	2
				G13	3	3	3
Totaal	**40**	**35**	**24**	**Totaal**	**39**	**33**	**30**

Het gemiddeld ***aantal kinderen*** per gezin bedraagt ongeveer drie. Uit Tabel 4 valt af te leiden dat de meeste gezinnen (17/25) drie of vier kinderen hebben en dat de meeste kinderen (68 van 79) nog thuis wonen. Van hen namen er 54 (79%) deel aan de interviews. In 18 van de 25 gezinnen wonen alle kinderen nog thuis. De twee kleinste gezinnen (gezinnen 4 en 18) bestaan telkens uit alleenstaande moeders met één bevraagd kind. De overige gezinnen tellen telkens twee ouders, naast één tot vier kinderen. In de meeste gezinnen werden vier (9) of vijf (6) gezinsleden bevraagd.

5.2.2 Arbeidsstatus, opleiding en inkomen

De meeste gezinsleden zijn niet actief op de ***arbeidsmarkt***: 47 gezinsleden volgen een opleiding en 16 gezinsleden zijn inactief (huisvrouw, werkloos, gepensioneerd, arbeidsongeschikt) (Figuur 6). De overige 39 informanten zijn het vaakst arbeid(st)er (21) of bediende (14). Het lage aantal zelfstandigen (4), allemaal mannen, valt – zonder dit te kunnen staven – wellicht te verklaren door het feit dat deze groep minder tijd heeft om deel te nemen aan een lange bevraging. Verhoudingsgewijs zijn er in onze onderzoeksgroep meer 'Turkse' gezinsleden in opleiding en bekleden meer 'Marokkanen' 'hogere' jobs (bediende, ambtenaar, middenkader). Vrouwen zijn verhoudingsgewijs (bijna) dubbel zoveel vertegenwoordigd bij de inactieven, de studenten en de bedienden en terwijl de mannen het arbeidersstatuut domineren (38% van de mannen werkt als arbeider tegenover 8% van de vrouwen).

Figuur 6 Geïnterviewde gezinsleden naar jobcategorie en herkomst (N=102)

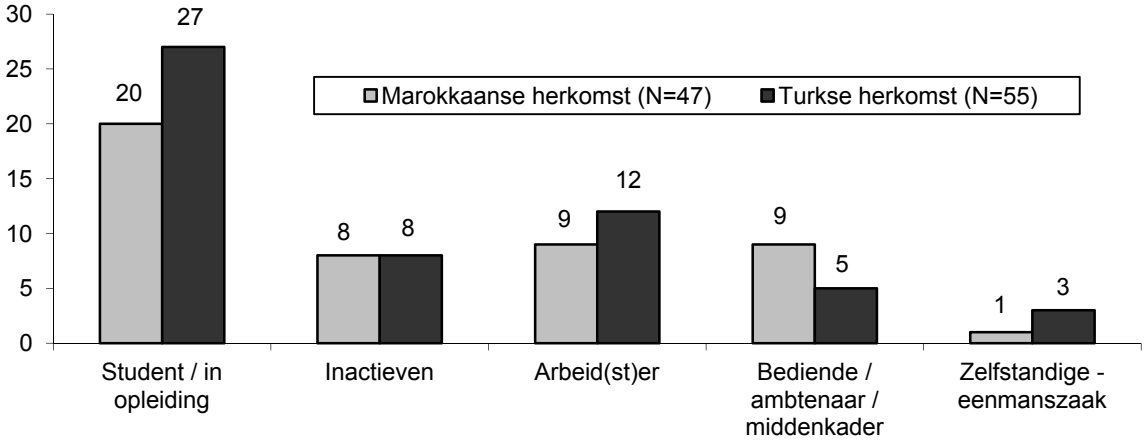

De minderjarigen (11/12-14 en 15-17) zijn enkel vertegenwoordigd als student, maar ook bij de 18- tot 24-jarigen zijn 18 van de 22 gezinsleden student. De overige vier gezinsleden zijn arbeider (2) of bediende (2). De twee oudste groepen laten een heterogeen beeld zien. Deze heterogeniteit is het grootst bij de veertien 34-42-jarigen, met vooral opvallend veel bedienden (5), maar daarnaast ook inactieven (4), arbeiders (3) en één studente en zelfstandige. De oudste groep (43+; 32 gezinsleden) heeft een nog groter aantal inactieven (12) en arbeiders (13), naast enkele bedienden (4) en zelfstandigen (3). De eerste generatie (28 gezinsleden) is vooral sterk vertegenwoordigd bij de inactieven (11) en bij de arbeiders (12) en minder bij bedienden (2) en zelfstandigen (3). Bij de tien gezinsleden van de 1,5^{e} generatie krijgen we een dubbel beeld: bedienden (4) vormen de grootste groep, maar daarnaast is de helft van deze generatie inactief (3), arbeider (2) of student (1). De 2de, 2,5^{e} en 3de generatie zijn, door de vaak jonge leeftijd, vooral sterk aanwezig bij de studenten: respectievelijk 65% (30/46), 93% (14/15) en 100% (3/3) is student. De meeste andere gezinsleden van de 2de generatie zijn of arbeider (6) of bediende (8), maar toch zijn er hier ook weer inactieven (2). De 2,5^{e} generatie is buiten als student enkel vertegenwoordigd als arbeider (1).

Als we naar ***opleiding*** kijken (Figuur 7), zien we dat de 60 gezinsleden middelbaar onderwijs volgen of nu ze niet meer studeren, enkel een diploma middelbaar onderwijs op zak hebben. Deze groep is

gelijk verdeeld over ASO en niet-algemene richtingen. Vijftien gezinsleden hebben geen diploma of enkel lager onderwijs. De overige gezinsleden volgen voortgezet onderwijs of hebben daarvan een diploma op zak. Een derde van hen volgt of volgde universitair onderwijs; de overige twee derden volgt of volgde hoger onderwijs van het korte of lange type. 'Marokkaanse' gezinsleden hebben procentueel dubbel zo vaak geen of enkel lager onderwijs gevolgd (10/47 gezinsleden) in vergelijking met 'Turkse' gezinsleden (5/55). Voor de andere diploma's is er geen groot verschil tussen beide 'groepen', met uitzondering van het ASO-diploma (19/55 'Turkse' gezinsleden versus 11/47 bij 'Marokkaanse' gezinsleden). Om een goed zicht te krijgen op de opleidingen, splitsen we de groep op: eerst bespreken we de 47 gezinsleden die momenteel nog school lopen en vervolgens kijken we naar de hoogst behaalde diploma's van de overige 55 gezinsleden.

Figuur 7 Geïnterviewde gezinsleden naar opleiding en herkomst (N=102)

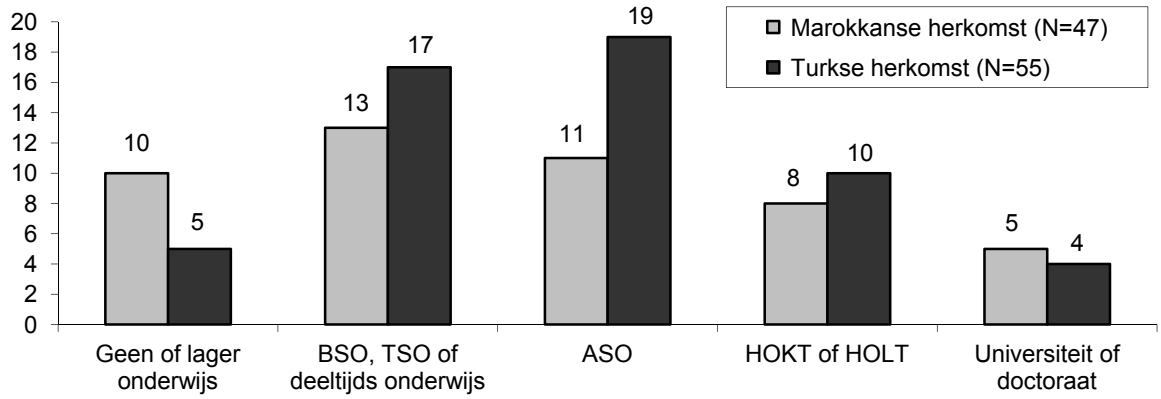

De meeste schoollopers – allemaal van de 2de, 2,5e en 3de generatie – volgen een ASO-opleiding (21 gezinsleden) of andere middelbare schoolopleidingen (11). Dertien gezinsleden volgen een hoger onderwijs (zeven universitairen en zes hogeschoolstudenten) en twee scholieren zitten nog op de lagere school. Over de leeftijdsgroepen heen zien we dat het aandeel van ASO aanzienlijk daalt met de leeftijd, wat kan wijzen op een watervalverloop. Waar vier vijfden van de 11/12-14 jarigen in het ASO zitten, is dit drie vijfden bij de 15-17-jarigen. De leeftijd 18-24 (18 gezinsleden) kent de grootste spreiding: naast universitaire (6) of hogeschoolopleidingen (5), telt deze groep scholieren in het ASO (2) en in een andere middelbare opleiding (5). De groep studenten telt twee oudere gezinsleden: een 25-jarige universiteitsstudente en een moeder (leeftijd 34-42) die loopbaanonderbreking heeft genomen om aan de hogeschool verder te studeren. Gezien het grote overwicht aan vrouwen binnen de schoollopers (33 van de 47 gezinsleden) is enige voorzichtigheid nodig bij de vaststelling dat zij iets vaker voorkomen in het ASO en op de hogeschool en iets minder vaak in het BSO, TSO of deeltijds onderwijs. Op de universiteit is er geen verschil tussen beiden. Qua migratiegeneratie is er geen verschil te merken en inzake herkomst zitten enkel in het BSO naar verhouding meer 'Turkse' scholieren zitten.

Bij de mensen die geen onderwijs meer volgen (55 gezinsleden, Figuur 8), bezitten de meesten een diploma beroeps-, technisch of deeltijds onderwijs of daarmee gelijkgesteld (19 gezinsleden) of hebben ze geen diploma of enkel van de lagere school (dertien gezinsleden). Negen gezinsleden

hebben een diploma ASO. Met andere woorden, drie vierde van deze gezinsleden heeft geen voortgezette opleiding gevolgd en wie dit wel deed koos eerder voor een hogeschoolopleiding (twaalf gezinsleden) dan voor een universitaire opleiding (twee gezinsleden). Als we deze opleidingen naast de leeftijdsgroepen leggen (Figuur 8), zien we dat vooral de 34-42 jarigen verhoudingsgewijs het hoogst opgeleid zijn (bijna de helft heeft verder gestudeerd).[54] Bij de oudste leeftijdsgroep (43+) hebben de meesten (vier vijfde) hoogstens een middelbaar diploma en vooral de groep die geen diploma of enkel een diploma lager onderwijs heeft valt op (één derde). Bij de jongvolwassenen en 'emerging adults' valt het lage aantal hoogopgeleiden op. Er is geen verschil tussen mannen en vrouwen qua opleiding, maar sterke verschillen zijn er wel met betrekking tot de migratiegeneraties. Van de eerste generatie (28 gezinsleden) hebben er elf geen diploma of enkel een lagere schooldiploma en hebben er 14 een middelbaar diploma (gelijk verdeeld tussen ASO en andere richtingen). Het hoge cijfer van 'geen diploma of enkel lagere school' is in grote mate toe te schrijven aan de 'Marokkaanse' eerste generatie (acht van de elf gezinsleden). Het omgekeerde beeld zien we bij de ASO-diploma's: dat is quasi alleen in het bezit van de 'Turkse' eerste generatie. De 1,5e generatie (tien gezinsleden) heeft vooral mensen met een middelbaar (5) of een hogeschooldiploma (4) en ook bij de tweede generatie (16 gezinsleden) zijn er vooral diploma's middelbaar (9) en voortgezet onderwijs (6). Bij de 1,5e en de 2de generatie is er geen wezenlijk verschil naar herkomst. Er is tenslotte één persoon van de 2,5e generatie met een diploma niet-algemeen middelbaar onderwijs. Bij elk van de vier generaties ligt de mediaan op het diploma beroeps-, technisch of deeltijds onderwijs.

Figuur 8 Diploma's van niet-schoollopende gezinsleden naar leeftijd en herkomst (N=55)

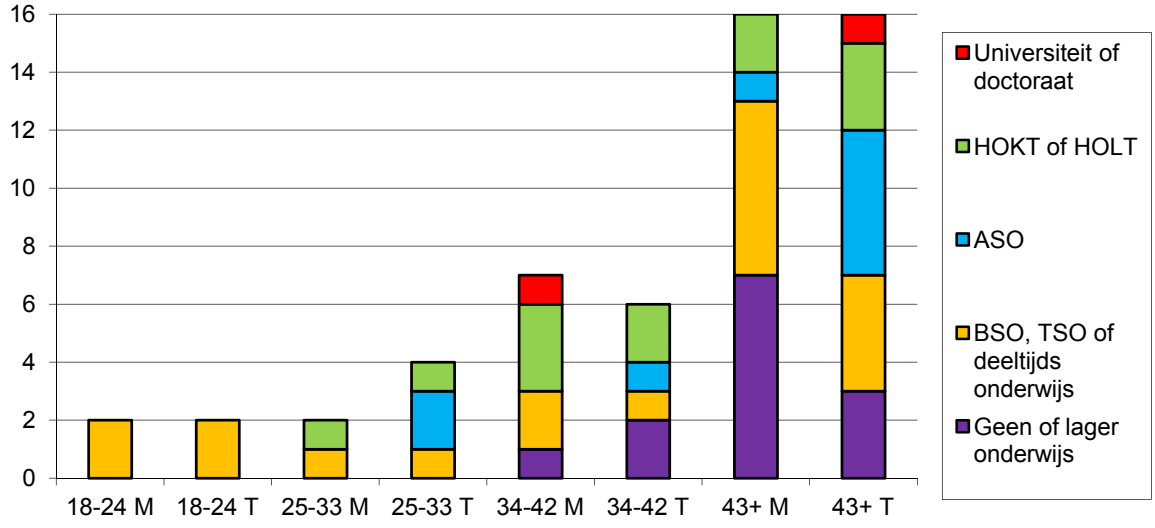

We kunnen m.b.t. de opleiding dus concluderen dat de jongere leeftijden het gemiddeld (voorlopig) beter doen (met een mediaan in het ASO) dan de mensen die geen school meer lopen (mediaan in het beroeps-, technisch of deeltijds onderwijs). Wel zien we een soort watervalverloop naarmate de

[54] Deze groep zou een voorbode kunnen zijn van een hoger opgeleide groep, aangezien we geen zicht hebben op het profiel van mensen die niet deelnamen omdat ze nog te jonge kinderen hadden.

leeftijd vordert. Bij de schoollopers lijken de meisjes het beter te doen dan de jongens, bij de mensen die van de schoolbanken weg zijn is er qua geslacht geen verschil te merken. Waar bij de schoollopers generaties geen rol van betekenis spelen, is dit bij de groep van mensen die de school verlaten hebben wel het geval. Met name de eerste generatie is laag opgeleid, wat m.b.t. het hebben van een lagere school diploma of het hebben van geen diploma vooral het gevolg is van de 'Marokkaanse' eerste generatie en voor wat betreft de middelbare diploma's vooral het gevolg is van de 'Turkse' eerste generatie. Statistisch is er echter over de hele lijn geen significant verschil.

Figuur 9 Hoogst behaalde diploma en arbeidsstatus van niet-schoollopende gezinsleden (N=55)

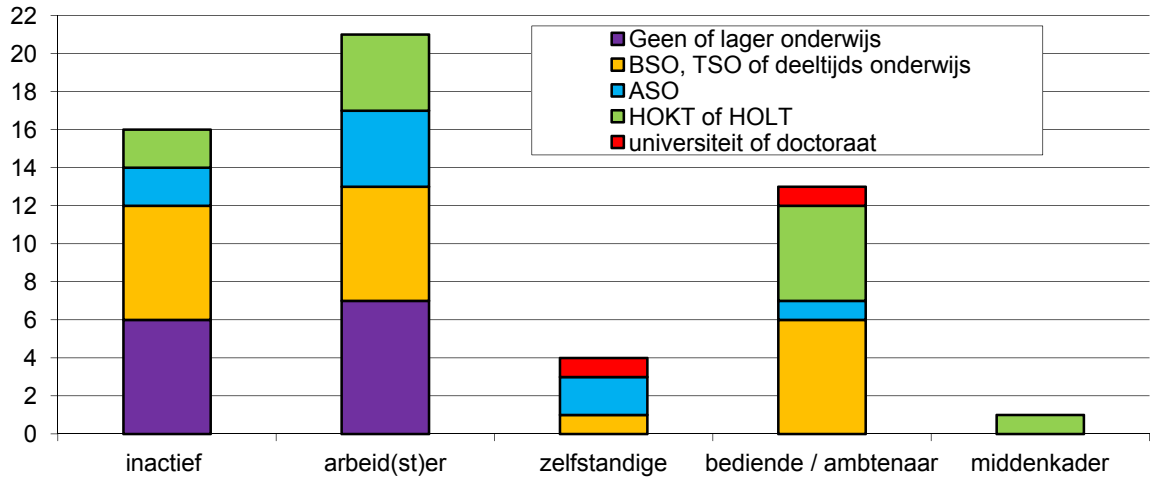

We komen hier even terug op de ***arbeidsstatus*** van de niet-schoollopende gezinsleden en leggen deze naast hun hoogste diploma's (Figuur 9). Het is duidelijk dat zowel de inactieven (huisvrouw, werkloos, arbeidsongeschikt, gepensioneerd) als de arbeiders voornamelijk bestaan uit mensen met geen diploma of hoogstens een diploma lager of een diploma beroeps, technisch of deeltijds onderwijs. Wat verder opvalt is het hoge aantal mensen met een niet-algemeen secundair diploma dat het heeft weten schoppen tot bediende of ambtenaar, terwijl de groep van ASO'ers nauwelijks in de hogere segmenten van de jobs aanwezig is. Ook een hogeschooldiploma lijkt niet noodzakelijk tot een job als bediende of hoger te leiden: er zijn evenveel mensen met een hogeschooldiploma die inactief of arbeiders zijn. Wel zijn alle universitairen of zelfstandige of bediende.

De ***inkomensverdeling*** en ***inkomensevolute*** bij de gezinnen wordt in dit onderzoek bepaald aan de hand van het netto-inkomen van de gezinnen. De vraag in een gesloten vragenlijst luidde: "*Wat is het gemiddelde netto-inkomen van deze familie*" en werd door het gezinshoofd of de beheerder van de financiën ingevuld. Spijtig genoeg is er een fout gemaakt bij het opstellen van de laagste inkomensgroep. Die ondergrens werd verkeerdelijk bepaald op minder dan 823 euro, aangezien dit bedrag de officiële armoedegrens in België vormde ten tijde van de interviews. Deze ondergrens geldt echter enkel voor alleenstaanden en niet voor gezinnen. We zullen bijgevolg eerst de cijfers bespreken zoals we ze hebben en daarna herinterpreteren volgens de toen vigerende criteria voor de gezinnen. Er waren geen gezinnen met minder dan 823 euro. Eén ('Marokkaans') gezin heeft een

netto-inkomen dat ligt tussen de 824 en de 1000 euro per maand. Twee andere gezinnen ('Marokkaans en 'Turks') hebben 1000 tot 1250 euro per maand ter beschikking. Het gaat hier telkens om alleenstaande moeders met respectievelijk twee en één kind ten laste. In de vierde categorie, 1250-1500, zitten drie 'Marokkaanse' gezinnen. Zes 'Turkse' en twee 'Marokkaanse' gezinnen verdienen 1500 tot 1750 euro per maand. De overige vijf 'Marokkaanse' en zes 'Turkse' gezinnen krijgen maandelijks meer dan 1751 euro op hun rekening. Van de 25 gezinnen geven er tien aan dat het inkomen sterk (3) of licht (7) achteruitgegaan is in de voorbije jaren.[55] Vijf gezinnen zagen het stabiel blijven en de overige tien gezinnen zagen het licht (8) of sterk (2) vooruitgaan.

Figuur 10 Inkomensverdeling en -evolutie geïnterviewde gezinsleden naar herkomst (N=102)

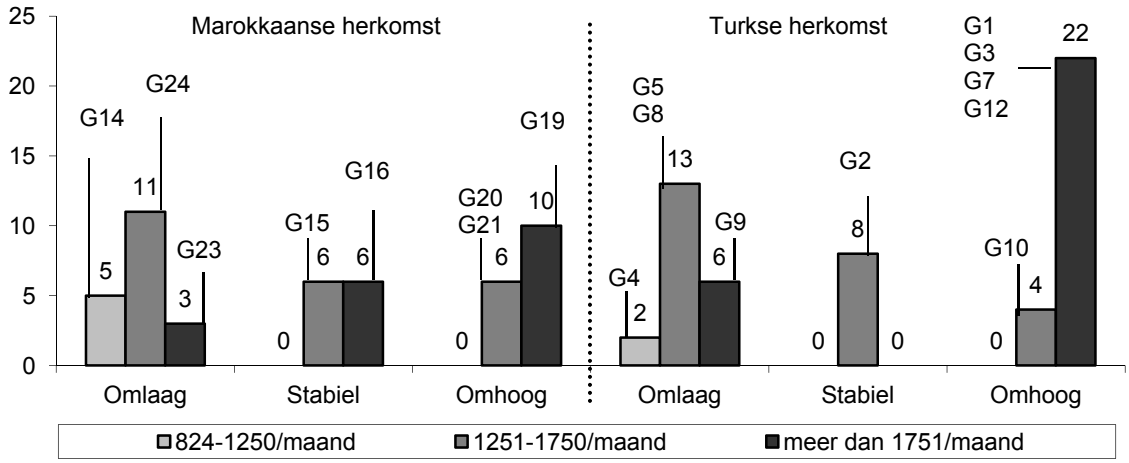

We herbekijken deze cijfers aan de hand van de armoedegrens in 2009 (inkomens 2008)[56] voor een gezin met twee ouders en twee kinderen: die lag op 2029 euro. Van de 25 gezinnen verdienen er elf meer dan 1751 euro per maand, maar we weten niet hoeveel meer. Deze laten we dan ook buiten beschouwing. Van de overige 14 gezinnen bestaan tien gezinnen uit minstens twee ouders en twee kinderen en verdienen ze minder dan 1751 euro. Ook één van de eenoudergezinnen, de moeder met twee kinderen, leeft onder de armoedegrens.[57] Van de twee resterende gezinnen met één kind ouder dan 14 leeft eveneens één gezin onder de armoedegrens.[58] Dit brengt het totaal op minimum twaalf van de 25 gezinnen die onder de armoedegrens leven. Van de overige dertien weten we niet met

[55] De vraag luidde: "*Hoe is het gezinsinkomen in de voorbije jaren geëvolueerd?*" met vijf mogelijkheden: sterk en licht achteruitgegaan, stabiel gebleven en licht en sterk vooruit gegaan.

[56] Deze is vastgelegd op 60% van het mediaan nationaal equivalent inkomen.

[57] Hiervoor gebruiken we de berekening van de gezinsbond, die de armoedegrens voor een alleenstaande met twee kinderen waarvan één ouder dan 14 berekent op 1623,55 euro.

[58] We hanteren de berekening die de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) van de FOD Economie toepast en die beschreven staat in een document van de Gezinsbond (2009). "*Om de armoederisicodrempel te berekenen voor een gezin van twee volwassenen met twee kinderen, past de ADSEI een equivalentiecoëfficiënt toe op de armoederisicodrempel van een alleenstaande. Deze equivalentiecoëfficiënt bedraagt 2,1: 1 voor de eerste volwassene, 0,5 voor de tweede volwassene (schaalvoordeel) en 0,3 per kind jonger dan 14 jaar. Kinderen ouder dan 14 jaar worden beschouwd als een tweede volwassene en krijgen een weging van 0,5.*"

zekerheid of hun inkomen binnen deze marges vallen, maar het is mogelijk dat er onder hen (gezien het aantal kinderen) ook een aantal onder de armoedegrens leven.

Twee andere inkomensgerelateerde parameters werden bevraagd: tweeverdienerschap en bezit van een woonst. Van de 25 gezinnen zijn er acht waarin één ouder nooit gewerkt heeft, in alle gevallen de moeder, met uitzondering van twee alleenstaande moeders bij wie het de vader is. In vier andere gezinnen is het gezin slechts zeer beperkt in de tijd een ***tweeverdienergezin*** geweest: slechts één à twee jaar. In twee gezinnen hebben de ouders gedurende drie à tien jaar samengewerkt. De meeste tweeverdieners werken al elf tot twintig jaar allebei (acht gezinnen) en de overige tweeverdieners doen dit al meer dan twintig jaar (drie gezinnen). Het is niet verwonderlijk dat de meeste eenverdienergezinnen bij de laagste inkomens zitten. Op dat vlak van het ***bezit van een woonst*** is het beeld rooskleuriger: de spreekwoordelijke baksteen in de maag mag blijken uit het feit dat 20 gezinnen een eigen huis bezitten. De overige vijf gezinnen – waarvan vier 'Turkse' – zijn huurders, onder wie ook alweer de twee alleenstaande moeders. Bij de eigenaars heeft één vierde het huis reeds afbetaald (vijf gezinnen) of zijn ze aan hun laatste vijf jaar bezig (vijf gezinnen). De andere helft van de gezinnen moet nog 6 à 10 jaar (vier gezinnen), 11 à 15 jaar (zes gezinnen) of meer dan 16 jaar (één gezin) afbetalen.

5.2.3 Geografische spreiding

Er werd zoals eerder gesteld geprobeerd om een ***geografische spreiding*** van de gezinnen te hebben, zowel naar hun woonplaats in Vlaanderen, als naar hun regio van herkomst in Turkije en Marokko. Er werd daarbij zowel rekening gehouden met de aanwezigheid in grootsteden en provincies als met aanwezigheid in Vlaanderen van de emigratieregio's uit de landen van herkomst. Daarbij maakten we verder twee belangrijke keuzes. Ten eerste wilden we een diversiteit aan stemmen verkrijgen. De basisbedoeling voor de aandacht voor herkomstregio's was het doorbreken van de focus in een aantal onderzoeken op de grootste groep binnen de 'Turkse' en 'Marokkaanse' minderheden, respectievelijk Emirdağlı of Afyonlı en 'Berbers'. Een tweede keuze bestond eruit om geen 'Koerdische Turken' in onze onderzoeksgroep op te nemen, omdat dit mogelijk tot een té grote diversiteit zou leiden. De assumptie bestond erin dat deze 'Koerdische Turken' met name naar nationale of 'etnische' identificaties – die we bekritiseren om hun té primordiale positie in tal van analyses – een ander geluid zouden kunnen laten horen. De kritiek op onze analyses zou bijgevolg kunnen zijn dat de resultaten vertekend werden door deze groep. Dit wilden we vermijden. Dit is eveneens de reden waarom er geen vluchtelingen werden opgenomen in de bevraging. Met andere woorden, we streefden naar een homogene heterogene groep.[59] Het spreekt, tenslotte, voor zich dat, ondanks de ruime bevraging bij 25 gezinnen, het aantal gezinnen maar een beperkt aantal differentiaties qua geografische spreiding toelaat.

[59] Deze beslissing is pas tegen het einde van het veldwerk genomen. Daarvoor hielden we deze opties open en hadden we contact met een drietal kandidaat-gezinnen.

Voor wat Vlaanderen betreft (Tabel 5 en Figuur 11), komen de meeste 'Marokkaanse' gezinnen uit de provincie Antwerpen en de meeste 'Turkse' gezinnen uit de provincies Antwerpen, Limburg en Oost-Vlaanderen. Een derde van onze gezinnen (acht gezinnen op 25) komt uit de (groot-)stad Antwerpen (Figuur 11). Gent volgt met vier gezinnen. Uit Beringen en Genk komen telkens twee gezinnen. De overige negen gezinnen vertegenwoordigen telkens één stad (Figuur 11). Provinciaal bekeken is West-Vlaanderen enkel door één 'Marokkaans' gezin uit Waregem vertegenwoordigd; de overige provincies zijn vertegenwoordigd door meerdere steden en gezinnen. De provinciale én arrondissementele verdeling van minderheden met een 'Marokkaanse' en 'Turkse' achtergrond in Vlaanderen werd als ijkpunt genomen.[60] Zowel voor de provincies (Tabel 5) als voor de arrondissementen (Bijlage 8) loopt dit grotendeels gelijk met de officiële verdeling. De 'Turkse' gezinsleden zijn in het arrondissement Antwerpen iets ondervertegenwoordigd (7,3%) en in de provincie Limburg (6%) iets sterker vertegenwoordigd. Bij de 'Marokkaanse' gezinnen zijn er vergeleken met Vlaanderen bijna 8% te weinig gezinsleden uit Antwerpen en een overrepresentatie van ongeveer 5% bij de gezinsleden uit Limburg.

Tabel 5 Vlaamse geografische spreiding gezinnen in Vlaanderen per provincie en herkomst en statistieken nationaliteiten per provincie (% 'herkomstgroep' in Vlaanderen) (FOD, ADSEI, 2008)

Provincie	'Marokkaanse' gezinnen	N	%	% Vlaanderen
Antwerpen	G15, G16, G18, G19, G20, G22, G23	25	*53,2%*	*61,0%*
Limburg	G25	6	*12,8%*	*7,6%*
Oost-Vlaanderen	G14, G24	8	17,0%	14,1%
Vlaams Brabant	G21	5	10,6%	11,5%
West-Vlaanderen	G17	3	6,4%	5,7%
		47	100,0%	

Provincie	'Turkse' gezinnen	N	%	% Vlaanderen
Antwerpen	G8, G11, G13	14	25,5%	27,1%
Limburg	G2, G6, G9, G10	18	*32,7%*	*26,7%*
Oost-Vlaanderen	G1, G3, G4, G5, G7	19	34,5%	39,2%
Vlaams Brabant	G12	4	7,3%	5,4%
West-Vlaanderen	-	0	0,0%	1,6%
		55	100,0%	

Provincie	Totaal	%
Antwerpen	39	38,2%
Limburg	24	23,5%
Oost-Vlaanderen	27	26,5%
Vlaams Brabant	9	8,8%
West-Vlaanderen	3	2,9%
	102	100,0%

Voor de herkomstlanden (Figuur 12 en Figuur 13) werd geen dergelijke mathematische oefening uitgevoerd. Ten eerste primeerde de woonplaats in Vlaanderen. Een selectie op basis van mathematische criteria zou bijzonder moeilijk zou geweest zijn. Ten tweede, de populatiegrootte in herkomstregio's is niet gekoppeld aan het aantal minderheden uit die regio's in Vlaanderen. Cijfers over de migratie uit de diverse regio's zijn we niet tegengekomen in ons onderzoek, met uitzondering

[60] Zoals eerder gesteld in hoofdstuk 3 tellen deze cijfers op basis van nationaliteit en geeft dit een vertekend beeld tegenover de schattingen van de reële cijfers. We baseren ons hierbij op de cijfers over 2006 van de FOD Economie, Algemene directie statistiek en economische informatie (2008).

van de beschrijving van Reniers (2000). De auteur beschrijft de onder- en oververtegenwoordigingen van de provincies van herkomst bij de Belgische immigranten.[61] Deze verhoudingen zijn gebaseerd op cijfers uit het begin van de jaren '70 en kunnen dus als verouderd beschouwd worden aangezien de veel diversere derde fase van de migratie – die van de huwelijksmigratie – (Lievens, 2000), hierin niet verrekend is. Bovendien gaan ze over België en niet over Vlaanderen. Toch leggen we deze verhoudingen als (voorzichtig) referentiepunt naast de gegevens van onze gezinnen.

De 'Marokkaanse' immigratie komt verhoudingsgewijs het vaakst uit de provincies Tanger, Tetouan, Al Hoceima, Nador, Oujda, Agadir en Guelmim.[62] Al deze provincies komen terug bij onze gezinnen (Figuur 12), met uitzondering van Agadir en Guelmim. De overige gezinnen komen uit provincies die bij Reniers (2000) in de middenmoot zitten: Chefchaoun, Tiznit, Taroudant en Kenitra. Eén gezin heeft zijn oorsprong in Fez, dat bij Reniers (2000) onder het gemiddelde scoort. We kunnen dus stellen dat de verdeling van de 'Marokkaanse' gezinnen overeenkomt met de cijfers bij Reniers (2000). Voor de 'Turkse' immigratie komen de meesten verhoudingsgewijs uit de provincies Afyon, Eskişehir en Kayseri, gevolgd door 19 provincies die eveneens bovengemiddeld scoren.[63] Naast de drie belangrijkste provincies, zijn er vijf van de 19 andere provincies bij onze gezinnen terug te vinden: Denizli, Iğdir, Kars, Konya en Zonguldak (Figuur 13). De provincie Istanbul, tenslotte, die bij Reniers (2000) onder het gemiddelde scoort, is eveneens bij onze gezinnen vertegenwoordigd.

5.2.4 Besluit

In onze onderzoeksgroep zijn er weinig significante verschillen tussen beide 'herkomstgroepen'. Enkel qua opleiding zien we bij de eerste generatie vaker 'Marokkanen' die geen diploma of enkel een diploma lager onderwijs hebben en minder 'Marokkanen' die ASO gevolgd hebben. De 'hogere' betrekkingen – ambtenaar, bediende, middenkader – zijn vaker bij de 'Marokkaanse' gezinsleden te situeren. Ook inzake geslacht zijn er niet veel verschillen, rekening houdend met de grotere vertegenwoordiging van vrouwen in totaliteit en eveneens in alle leeftijdsgroepen, met uitzondering van de eerste generatie waarin mannen domineren. Er is vooral een verschil inzake status: vrouwen zijn vaker inactief, student of bediende, mannen zijn vaker arbeiders. Bij de schoollopers lijken de meisjes het beter te doen dan de jongens, zonder dat dit een significant verschil is. Verder komen vrouwen van de eerste generatie jonger (17 jaar) naar België dan mannen (21 jaar).

Grotere verschillen zijn er wel op het vlak van leeftijdsgroepen en migratiegeneraties en dit valt deels te verklaren doordat beiden deels samenhangen. De 2de (45%) en eerste generatie (27%) zijn het

[61] Deze worden enkel verhoudingsgewijs aangegeven als het relatieve aandeel van elke provincie bij de immigranten gedeeld door het relatieve aandeel van elke provincie in de totale populatie van Marokko (in 1971) en van Turkije (in 1970). Enkel verhoudingen – en geen cijfers – zijn beschikbaar.
[62] We laten de Westelijke Sahara hier buiten beschouwing.
[63] Aksaray, Ardahan, Bartın, Çorum, Denizli, Erzincan, Giresun, Iğdir, Isparta, Karaman, Kars, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde, Trabzon, Tunceli, Uşak, Yozgat en Zonguldak.

sterkst vertegenwoordigd in onze onderzoeksgroep. Qua leeftijd zijn de meesten volwassenen (34+: 45%), gevolgd door 'emerging adults' en jongvolwassenen (28,5%) en minderjarigen (-18: 26,5%). Verder geldt hoe 'recenter' de migratiegeneratie, hoe jonger de gemiddelde leeftijd. De 2de generatie is het meest heterogeen inzake leeftijden. Enkel bij de schoolverlaters speelt de migratiegeneratie een rol: met name de eerste generatie is laag opgeleid en is vooral vertegenwoordigd bij de inactieven en bij de arbeiders. Bij de 'anderhalve' generatie krijgen we een dubbel beeld, met naast veel inactieven en arbeiders ook veel bedienden. Qua opleiding zien we dat de jongere leeftijden het gemiddeld (voorlopig) beter doen (met een mediaan in het ASO) dan de mensen die geen school meer lopen (mediaan in het niet-algemeen secundair). Wel zien we een soort watervalverloop: hoe ouder men is, hoe lager de opleidingsrichting in het middelbaar. Tot de leeftijd van 24 zijn de meeste gezinsleden studenten, bij de twee oudste leeftijdsgroepen is het beeld veel diverser en vooral bij de 34 tot 42-jarigen is de heterogeniteit aan arbeidsstatussen het grootst en het opleidingsniveau het hoogst. Bij de mensen die niet meer op de schoolbanken zitten, heeft drie vierden geen voortgezette opleiding gevolgd (32 van deze 55 gezinsleden hebben een diploma dat lager is dan algemeen secundair onderwijs) en wie dit wel deed koos eerder voor een hogeschoolopleiding dan voor een universitaire opleiding. Bij deze niet-schoollopers bestaan zowel de inactieven als de arbeiders voornamelijk uit mensen met een diploma dat lager ligt dan algemeen secundair onderwijs, maar toch heeft een hoog aantal van hen het weten schoppen tot bediende of ambtenaar. Verrassend genoeg leidt een diploma ASO of hogeschool zelden tot de hogere segmenten van de banen, enkel bij universitairen maakt dit diploma een verschil uit (zelfstandigen of bedienden).

De gezinnen tellen gemiddeld drie kinderen en de meesten daarvan wonen nog thuis en werden dus mee bevraagd als ze ouder waren dan 11/12 jaar. In de meeste gezinnen werden twee (9) of drie (6) kinderen mee bevraagd. Economisch gezien, leeft minimum de helft van de gezinnen onder de armoedegrens en vooral de eenverdienergezinnen en alleenstaande moeders zitten in deze groep. Toch heeft de grote meerderheid (20 van de 25 gezinnen) een eigen woonst. Qua geografische spreiding loopt de verdeling van de gezinnen grotendeels gelijk met de gewestelijke, provinciale en arrondissementele verdeling van 'Marokkaanse en 'Turkse' minderheden in Vlaanderen en met de belangrijkste herkomstregio's (Reniers, 2000).

Samengevat kunnen we dus stellen dat we een diverse onderzoeksgroep hebben, zowel op het vlak van geslacht, herkomst, leeftijd, migratiegeneratie, gezinsgrootte, geografische spreiding, inkomen, opleiding en arbeidsstatus. Belangrijkste hiaat zijn mannelijke respondenten in de jaren van de puberteit, die minder vertegenwoordigd zijn in onze onderzoeksgroep.

Figuur 11 Geografische spreiding in Vlaanderen

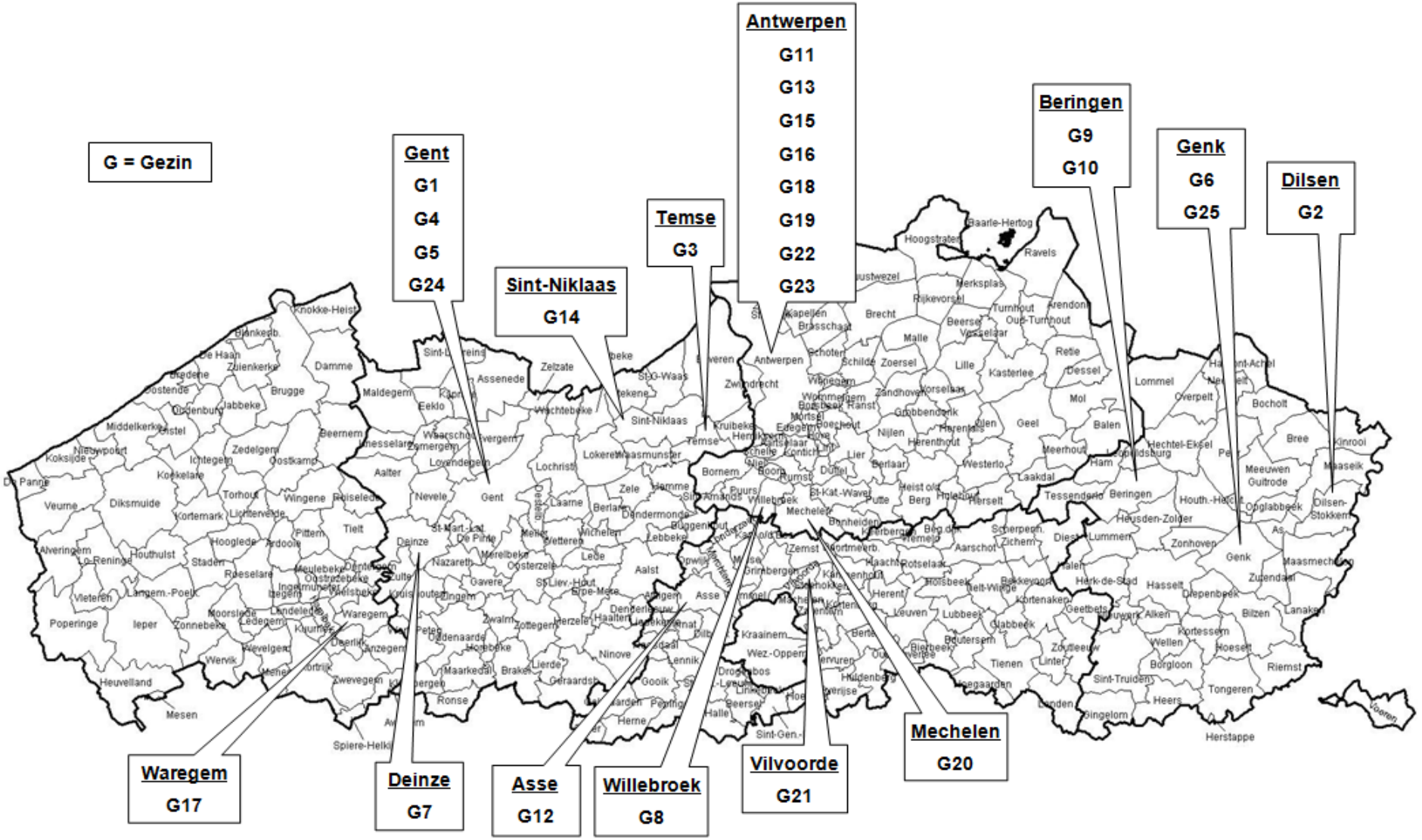

Figuur 12 Geografische spreiding herkomst: Marokko

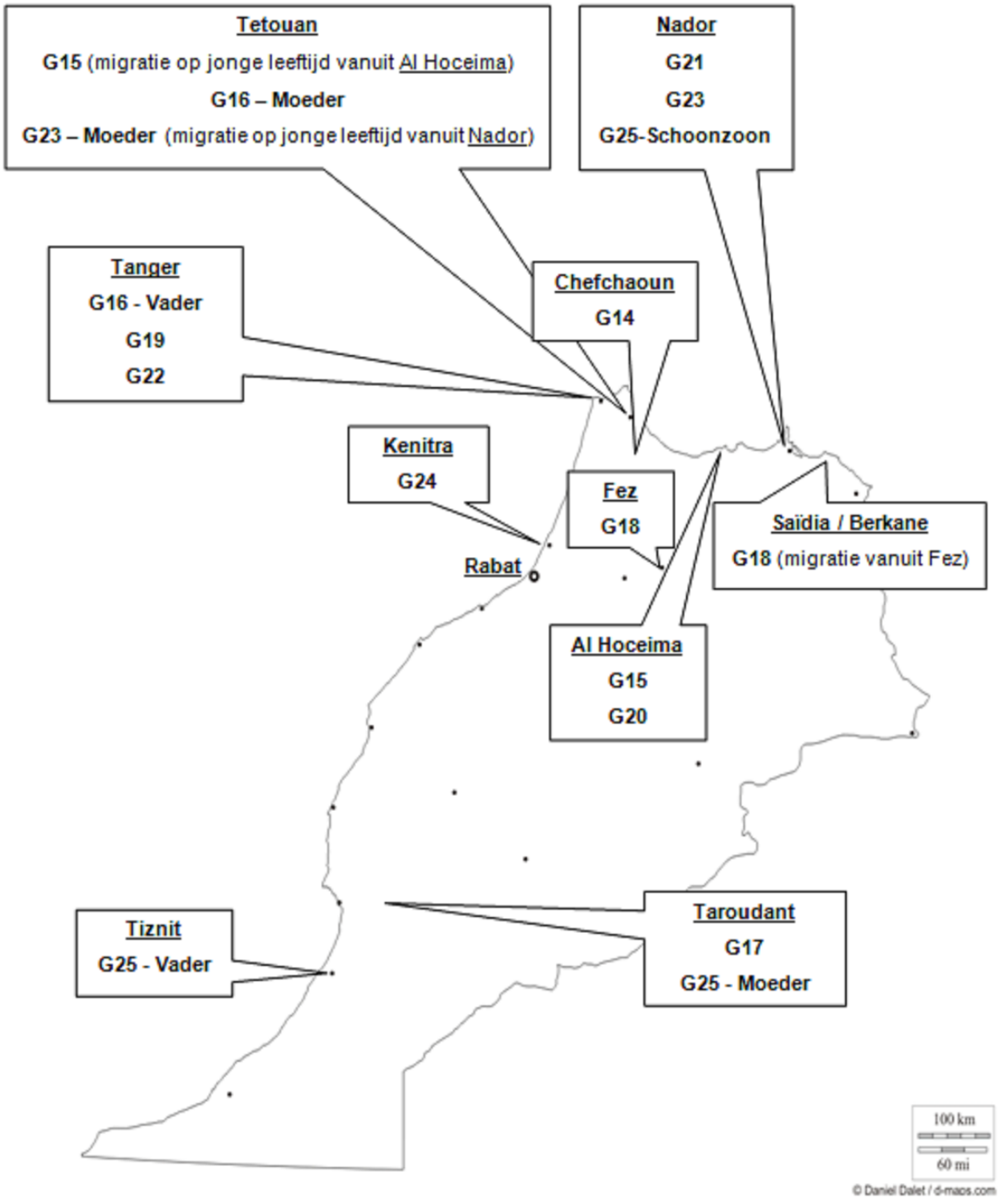

Legende:

- Verwijzing naar de naburige grote steden en niet naar de plattelandsdorpen
- Tenzij anders gespecifieerd geldt de verwijzing voor beide ouders
- Migraties binnen Marokko voorafgaand aan de migratie naar België worden aangegeven bij de stad waarnaar geïmmigreerd werd

Figuur 13 Geografische spreiding herkomst: Turkije

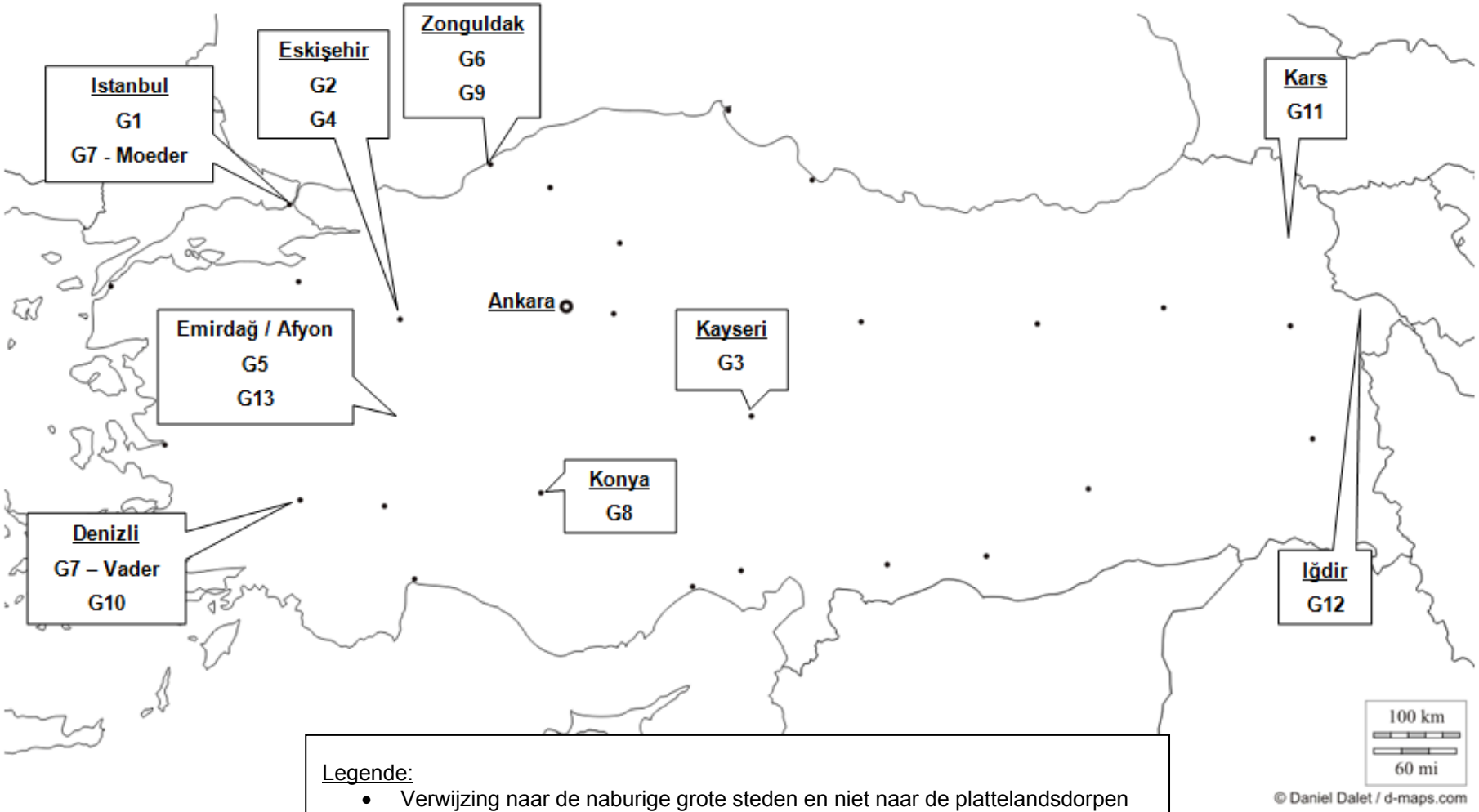

Legende:

- Verwijzing naar de naburige grote steden en niet naar de plattelandsdorpen
- Tenzij anders gespecifieerd geldt de verwijzing voor beide ouders
- Bij de 'Turkse' gezinnen kwam migratie binnen Turkije niet ter sprake

5.3 Interviews

5.3.1 Duur

In totaal werd 136 uur en 8 minuten aan materiaal opgenomen, een gemiddelde van 5 uur 27 minuten per gezin. Deze audiofragmenten duren natuurlijk iets korter dan het eigenlijke bezoek: begroetingen, onverwachte bezoekers, het wachten op familieleden, het afscheid nemen zijn slechts enkele van de zaken die buiten de audiofragmenten vallen. Er is een grote fluctuatie in de duur van de interviews per gezin (zie Tabel 6). Dit heeft een aantal redenen.

Tabel 6 Totale duur van de interviews per gezin transcriptiehoeveelheid in aantal pagina's

Turkse herkomst	Duur	Pagina's
G1	5u 53min 40sec	184
G2	7u 22min 27sec	229
G3	5u 58min 13sec	247
G4	5u 37min 19sec	153
G5	3u 25min 14sec	101
G6	4u 50min 27sec	206
G7	5u 26min 22sec	163
G8	5u 06min 35sec	195
G9	5u 23min 15sec	192
G10	5u 46min 55sec	133
G11	6u 59min 04sec	288
G12	6u 25min 24sec	218
G13	5u 44min 50sec	223

Marokkaanse herkomst	Duur	Pagina's
G14	7u 22min 26sec	277
G15	5u 36min 08sec	164
G16	4u 28min 42sec	128
G17	3u 46min 48sec	95
G18	5u 35min 44sec	194
G19	4u 35min 45sec	149
G20	6u 55min 18sec	240
G21	3u 28min 27sec	129
G22	3u 47min 34sec	109
G23	4u 58min 34sec	127
G24	5u 37min 31sec	272
G25	5u 55min 18sec	238

- In sommige gezinnen waren de ouders het Nederlands niet of niet voldoende machtig, waardoor er langer moest vertaald worden of zaken vaker moesten verduidelijkt worden (vb. in gezin 14).
- Het aantal gezinsleden speelt een rol: interviews waarbij maar één kind mee bevraagd werd, duurden over het algemeen korter (bijvoorbeeld gezinnen 16, 17 en 22).
- Een derde factor is de graad van coöperatie. Sommige gezinnen wilden veel kwijt en werden ook toegestaan functioneel uit te weiden. Ook discussies binnen de gezinnen verlengden het gesprek (o.a. in gezinnen 2 en 20). In andere gezinnen was de graad van coöperatie kleiner en hielden sommige gezinsleden het eerder kort (o.a. in gezin 5).
- In gezinnen 5 en 21 waren er problemen met de apparatuur. Dit gebeurde pas op het einde van het interview. Doordat we ons hiervan bewust waren en overschakelden op notities, is er niet veel data verloren gegaan. In gezin 6 werd dan weer het vertoonde journaal niet opgenomen.
- De meeste 'Turkse' gezinnen werden later dan de 'Marokkaanse' geïnterviewd, waardoor de gesprekken verder bouwden op de eerste interviews en dus ook dieper ingingen op bepaalde thema's. Daardoor duren deze over het algemeen langer. De interviews met de gezinnen van 'Turkse' herkomst duren 74 uur (gemiddeld 5 uur 41 minuten per gezin); die met de gezinnen van 'Marokkaanse' herkomst 62 uur (gemiddeld 5 uur 10 minuten per gezin). Gemiddeld steeg de duur van de interviews van 5 uur (eerste fase), over 5 uur en een half (tweede en derde fase) naar 6 uur in de derde fase.

- Een laatste factor die meespeelde is de interviewer zelf. In het geval van gezin 6 en gezin 5 (gedeeltelijk) waren we zelf niet betrokken bij de interviews aangezien er dubbele boekingen waren. Deze interviews duurden dan ook korter, omdat er minder kon voortgebouwd worden op eerdere interviewervaring binnen het bestek van dit onderzoek en ook omdat de interviewstijl verschilde. Zoals we eerder al aangaven, werden deze interviews afgenomen door Prof. Dr. Leen d'Haenens (Interviewer D) en Prof. Dr. Christine Ogan (Interviewer O). Dezelfde verschillen zijn ook te detecteren bij de stukken waarin studenten een deel van het gezin apart interviewde.

Bijkomend dient opgemerkt te worden dat de duur van de interviews slechts iets zegt over de opnametijd, maar niet noodzakelijk over de hoeveelheid informatie of over de transcriptiehoeveelheid. Zo kunnen stiltes tijdens het vertonen van het journaal of heftige debatten een groot verschil maken in de transcriptiehoeveelheid (zie Tabel 6). Daarom hebben we in bovenstaande tabel de pagina's mee opgenomen. In getranscribeerde versie besloegen deze interviews 4654 pagina's, observatienota's niet inbegrepen. Daarin zit eveneens een vertekening aangezien voor de Turkse interviews werd beslist het gesproken Turks ook in het Turks uit te schrijven, gevolgd door een vertaling, terwijl de interviews in het Darija (Marokkaans Arabisch) onmiddellijk in het Nederlands werden vertaald.

Terugkijkend, kunnen we evalueren dat het aantal gezinnen in combinatie met het aantal bevraagde uren per gezin te groot is. Deze hoeveelheid is te groot om drie redenen. Ten eerste heeft de grote hoeveelheid aan informatie heel veel tijd opgeslorpt met betrekking tot de verwerking ervan. De datavergaring en -verwerking namen in totaliteit twee jaar in beslag en dit ondanks de hulp van anderen en ondanks de vele uren werk (90 uur werk per week vormen geen uitzondering). De tijd besteed aan vergaring en verwerking was niet meer beschikbaar voor analyse binnen het bestek van een FWO-mandaat (vier jaar). Ten tweede vormt ook de analyse van een dergelijke hoeveelheid informatie eveneens een beheersprobleem. Ondanks het gebruik van het databeheerprogramma Nvivo, was het moeilijk om altijd een overzicht te bewaren over alle informatie. Daardoor dienden er inhoudelijke keuzes gemaakt te worden m.b.t. de foci, die we eerder al bespraken. Ten derde is het aantal gezinnen ook groter dan meestal bij ander onderzoek in familiecontext het geval is (ook al zijn er verschillen in methodologie en finaliteit). Doorgaans situeert het aantal gezinnen zich tussen tien (o.a. bij Mackay & Ivey, 2004) en achttien (o.a. bij Morley, 1986, 1988).[64] Wanneer er wel grotere aantallen gezinnen zijn (vb. 87 bij Lull & Sun, 1988) duren de interviews minder lang (één à twee uur in dit geval) of worden enkel de ouders bevraagd (vb. 42 ouders bij Clycq, 2009).

5.3.2 Summiere schets van de gezinnen

We schetsen hieronder kort de gezinnen als kader voor de verdere analyses. We hebben daarbij aandacht voor woonplaats, samenstelling, markante kenmerken en participatiegraad. We laten hier de mediagerelateerde observaties buiten beschouwing.

[64] Barrios (1988) bevraagt 13 gezinnen; Lindlof, Shatzer & Wilkinson, D. (1988) bevragen er 6.

Gezin 1 (interviews op 19 en 26 oktober 2008) uit Gent bestaat uit een koppel met twee dochters van 13 en 12 jaar. Beide ouders hebben een recente 'Balkan' herkomst. Het gezin woont in de Brugse Poort in Gent, een 'multiculturele' wijk en zogenaamde probleembuurt, in een heel modern ingerichte woning, boven een café, dat vroeger hun zaak was. Het lawaai van het café tijdens de interviews lijkt de gezinsleden niet te storen. Er is een speelpleintje recht tegenover het huis. **De moeder** (37) is spraakzaam, open en vaak aan het woord in vloeiend Nederlands. Ze domineert in het gezin en antwoordt vaak in de plaats van anderen. Verder plaagt ze haar man graag. Ze is bijzonder sociaal, krijgt voortdurend sms'en en telefoons en heeft veel vriendinnen, onder wie veel 'Marokkaanse', die ook tijdens de interviews langskomen. De vader is degene die stoelen aanbiedt en drank gaat halen. De moeder wil dat iedereen bij haar welkom is, ze laten de deur ook altijd open. Ze rookt en is niet op de hoogte van en geïnteresseerd in de actualiteit. Als de moeder iets wil zien op televisie, dan kijkt zij beneden en de rest moet maar boven kijken of moet de vader op café gaan kijken (voetbal). **De vader** (37) stelt zich eerder zwijgzaam en stil op, mede door het gebrekkige Nederlands dat hij absoluut wil spreken, maar antwoordt met passie als hem iets gevraagd wordt. Hij is zorgzaam, zachtaardig, in het volle besef van veranderingen doorheen de generaties en ondergaat met de glimlach zijn vrouws behandeling. Hij is leergierig, weet veel van de actualiteit en toont dit ook graag aan de hand van een eigen mening. Voetbal kijkt hij op café, dit is ook de reden waarom hij vroeger vertrekt bij het laatste interview. **De dochter van 13** antwoordt vlot en is heel open, is niet bang om iets te zeggen, laat zich niet doen en lijkt verstandig. Soms becommentarieert ze haar zus en antwoordt ze in haar plaats. **De dochter van 12** zegt niet veel, reageert meestal heel onwennig bij vragen en is niet echt geïnteresseerd in het interview en wil zo snel mogelijk met haar vriendin gaan spelen. Ze vecht graag en zit in een bende die de Brugse Poort (alle herkomsten) verdedigt. De moeder laat duidelijk blijken dat ze goed voor hun kinderen zorgen en dat deze op de eerste plaats komen. Er hangt een ontspannen sfeer tussen de gezinsleden en de ouders gaan heel los en open met hun dochters om.

Gezin 2 (interviews op 2 en 16 november 2008) uit Dilsen-Stokkem bestaat uit een koppel met een thuiswonende dochter van 23 en een oudere zoon, die in Turkije woont. De grootmoeder langs moederskant, die tijdens de interviews in Turkije was, woont in bij het gezin sinds zij borstkanker kreeg 2,5 jaar geleden. Het gezin woont in een rustige en gezellige, rijkere residentiële wijk, ver van het stadscentrum en enkele honderden meters verwijderd van een drukke autoweg, wat tot inbraken heeft geleid in het verleden, ook bij dit gezin. Het huis is groot, met een grote poort voor de oprit, en is modern ingericht, met hier en daar verwijzingen naar de 'herkomst'. Zij waren het eerste 'allochtone' gezin dat daar bouwde. Er zijn geen problemen met de buren. De twee ouders runnen samen een eigen zaak, werken hard doorheen het jaar en gaan dan twee maand naar Turkije. Hun droom is te sparen voor een wereldreis en dan met pensioen te gaan. **De vader** (51) kwam na zijn huwelijk naar België, werkte een twintigtal jaar als elektricien in een fabriek (hij is elektrisch ingenieur), kreeg er te maken met racisme (o.a. door zijn hogere positie) en besloot een eigen juwelierszaak op te richten. Hij is een rustige, kalme man, die zachtaardig overkomt en die voldoende Nederlands spreekt en begrijpt maar soms overschakelt naar het Turks om antwoorden meer diepgang te geven. Hij zal niet snel als eerste antwoorden op een vraag, maar dit ligt ook aan de mondigheid van de vrouwen. Hij is vaak

degene die de versnaperingen gaat halen. **De moeder** (47) heeft 11 jaar bij een minderhedenfederatie gewerkt, richtte een vrouwenvereniging op en is politiek actief geweest bij CD&V. Op vierjarige leeftijd kwam ze naar België met haar ouders. Ze is een zelfstandige vrouw, die vaak in perfect Nederlands aan het woord is tijdens de interviews. Ze komt in het begin eerder streng over, maar is vriendelijk en open en gaat emotioneel in op de besproken thema's. De moeder draagt geen hoofddoek. **De dochter van 23** studeert toegepaste psychologie aan de Lessius Hogeschool in Antwerpen. Ze pendelt en gaat binnenkort op kot. Eerder studeerde ze twee jaar communicatiewetenschappen en een jaar psychologie aan de KUL, waar ze ook op kot zat. Haar ouders willen dat ze later de zaak overneemt. Ze participeert actief aan het gesprek, onderbreekt haar moeder soms, maar excuseert zich dan. Het lijkt een warm gezin, dat heel sterk aan elkaar gehecht is. Wel zijn er generationele verschillen tussen vooral de moeder en de dochter die vaak leiden tot heftige discussies. Deze hebben meestal te maken met 'religie' en 'herkomst' en de heel kritische houding van de dochter, die formalisme en voorgekauwde meningen verafschuwt en een humanistische visie heeft. De dochter distantieert zich van 'Turken' in Vlaanderen en praktiseert niet. Vooral de moeder heeft het hier moeilijk mee omdat ze zelf een tijdje 'minder gelovig' is geweest, maar nu een hernieuwde aandacht voor 'religie' heeft. Beide ouders gaan bidden tijdens de interviews. Ook de ouders verschillen regelmatig van mening, tot plezier van de dochter, maar dit leidt niet tot zware discussies.

Gezin 3 (interviews op 10 en 17 november 2008) uit Temse bestaat uit een koppel met een dochter van 18 en twee zonen van 12 en 8 jaar. Het gezin woont in een rijhuis aan een vrij drukke baan waar veel te snel gereden wordt. Langs hun kant van de straat is een vaste parkeerstrook, wat het voor de kinderen iets veiliger maakt, maar die gaan meestal naar het speelplein iets verderop. Verschillende vrienden en familieleden van het gezin wonen in de buurt. Er zijn goede contacten met de buren en er is geen schutting tussen de tuinen. Het huis is sober ingericht en de woonkamer is vrij kaal. **De vader** (45) startte een bouwbedrijf op nadat hij en zijn schoonbroer in ruzie uiteengingen in hun bouwbedrijf. Hij lacht vaak maar is wat stiller en ingetogener dan zijn vrouw en knikt vaak instemmend. Hij heeft moeite met het Nederlands en meestal vertaalt de moeder of de dochter voor hem. Wanneer hij uitgebreider wil antwoorden, schakelt hij over naar het Turks. Ook de vader heeft vaak een heel onderbouwde mening (vb. over eenzijdig nieuws). De moskee is voor de zeer gelovige vader de belangrijkste ontmoetingsplaats met vrienden. **De moeder** (37) is spraakzaam en voert tijdens de interviews vaak lang het woord, vaak gesticulerend, maar steeds met onderbouwde meningen. Ook praat ze vaak in 'scènes' (vb. *"dan zou ik zeggen"*). Ze rookt als enige en is zeer zorgzaam, ook naar de interviewers toe. De moeder draagt een hoofddoek, is gelovig, maar er kan over alles gesproken worden, zonder taboes. Ze is politiek actief geweest, maar achter de schermen omdat ze weigerde haar hoofddoek af te zetten om op de verkiezingslijst te staan. De moeder werkt mee in de onderneming van haar man, maar was jaren actief in het onderwijs (Karel de Grote Hogeschool) en geeft regelmatig lezingen over diversiteit, ook in het buitenland. Ze is heel sterk bezig met de beeldvorming van minderheden en moslims en probeert hier haar steentje aan bij te dragen door in haar dagelijkse leven taboedoorbrekend uit de hoek te komen. Ze is ook kritisch naar de gehanteerde concepten (vb. integratie) en speelt met het cliché van de zgn. vete tussen 'Marokkanen' en 'Turken'.

De dochter van 18 draagt kleurige kledij en een bijpassende hoofddoek. Ze volgt momenteel haar 7de jaar kantoor in het secundair. Aangezien beide ouders werken, doet ze veel in het huishouden en zorgt ze voor haar broers, die ze ook tijdens de interviews vaak motiveert. Ze lacht veel en probeert een goede indruk te maken: ze had het interview op voorhand besproken met haar moeder, nam de vragen serieus en bleef geconcentreerd. Af en toe komt ze zenuwachtig over, ze wiebelt of prutst dan de hele tijd (met kussens, afstandsbediening) en sluit haar antwoorden vaak af met "denk ik". **De zoon van 12** zit in het zesde leerjaar. In het begin komt hij verlegen over, maar hij antwoordt zonder aarzelen en lacht veel. Hij is tijdens het interview en het nieuwskijken niet echt geconcentreerd. Vaak vlucht hij ook naar de computer tijdens de interviews, waarvoor zijn moeder hem op de vingers tikt, maar werkt voor de rest goed mee als hem rechtstreeks vragen gesteld worden. **De zoon van 8** is heel verlegen, durft ons niet goed aan te kijken en gaat vaak dicht bij de gezinsleden zitten. Hij lacht wel steeds als je hem aankijkt en antwoordt ook vaak via de moeder, die hem aanspoort rechtstreeks te antwoorden. Hij lijkt zijn broer te kopiëren. De vrouwen in het gezin komen heel open over en van hen krijgen we de meeste interactie, de mannen zijn eerder wat stiller en rustiger. Ze lijken goed overweg te kunnen met elkaar, zijn fysiek ingesteld ten opzichte van elkaar en zitten niet vaak stil. Wel loopt het invullen van de vragenlijsten over het journaal in het honderd, door het vele gelach, spieken, samenwerken, enzovoort. Tijdens het tweede interview zijn de neef van de moeder en diens nieuwe vrouw aanwezig. Beiden, en vooral de vrouw, interfereren met de interviews: ze dragen ertoe bij, maar verstoren ook het onderzoek, vooral tijdens het vertoonde journaal en de daaropvolgende vragen.

Gezin 4 (interviews op 22 en 27 oktober 2008) uit Gent bestaat uit een alleenstaande moeder en een zoon van 12. Het gezin woont in een appartementencomplex rond een centrale binnenplaats in het centrum van Gent, vlakbij de Sleepstraat, één van de Gentse 'Turkse' buurten. De inrichting van het appartement maakt een moderne indruk en er zijn geen elementen die verwijzen naar hun herkomst. **De moeder** (31) werkt als verkoopster in een kledingszaak, is zeer open en gaat gevoeligere thema's niet uit de weg. Ze spreekt o.a. over de moeilijke opvoeding van haar zoon, haar gevoel nergens bij te horen en de discriminerende reacties op het werk en in de samenleving. Ook met haar zoon praat ze open over alles en bij de opvoeding krijgt ze hulp van haar moeder en haar broer. De grootmoeder brengt de zoon vooral religieuze waarden bij. De broer komt op het einde van het tweede interview even langs en spreekt ook open over de opvoeding van de zoon. De moeder wil niet dat haar zoon zijn kennis van het Nederlands verwaarloost, wat één van de hoofdredenen is waarom ze geen satelliet heeft, maar ook het Turks vindt ze belangrijk. De moeder draagt geen hoofddoek en praktiseert niet, maar noemt zich wel moslima en ziet religie als iets persoonlijks. **De zoon van 12** zit in het zesde leerjaar. Hij is eerder timide en minder geïnteresseerd, hij antwoordt wel op de vragen maar praat bij momenten zeer stil waardoor het soms moeilijk was om hem te verstaan. Wel onderbrak hij zijn moeder soms om haar te corrigeren als ze iets over hem vertelde of om iets te vragen. Tijdens de interviews is hij vaak bezig met televisie en PlayStation en is het moeilijk om hem op het interview te laten focussen. Alleen wanneer het gaat over South Park of horror films leeft hij op. Naarmate het interview vordert, werkt hij minder en minder mee, antwoordt hij korter en begint hij te klagen, alvorens PlayStation te beginnen spelen. Wel blijft hij aandachtig, omdat hij al spelend af en

toe zijn moeder corrigeert of haar antwoorden aanvult. Hij lijkt bijzonder verstandig en probeert bijvoorbeeld bij de bevraging rond het vertoonde journaal via eliminatie het juiste antwoord te weten te komen. Gedurende het interview laten moeder en zoon elkaar doorgaans uitspreken.

Gezin 5 (interviews op 2 november en 14 december 2008) uit Gent bestaat uit een koppel met twee dochters (26 en 19 jaar) en twee zonen (25 en 21 jaar). De zonen zijn getrouwd en wonen niet meer thuis. De woonst is een smal arbeidershuis tegenover een graspleintje met enkele speeltuigen en bevindt zich in een levendige, volkse buurt in Gent, met overwegend 'Turken' en 'Bulgaren'. De familie van dit gezin woont in de buurt en er bestaat een hechte onderlinge band. De deur van het gezin staat ook altijd open. De woonst heeft een grote woonkamer, met enkele verwijzingen naar 'herkomst' en 'religie'. Tijdens het gesprek komen regelmatig vrienden, buren of familie binnenlopen. De vader werd in het Nederlands ondervraagd door professor d'Haenens en de moeder in het Turks door professor Ogan, waarbij ook de vader af en toe aanvulde. De kinderen worden door studenten bevraagd. **De moeder** (52) is traditioneel gekleed, met lange kledij en een hoofddoek. Ze is heel gelovig en leest de koran in het Arabisch in een leesgroep. De moeder is op haar 16de naar België gekomen om te trouwen, nadat ze haar man die op vakantie was in Turkije had leren kennen. Ze spreekt enkel Turks en heeft geen taalcursus gevolgd omdat haar schoonmoeder dat destijds niet wilde. Zij lijkt totaal ongeïnteresseerd en niet echt gelukkig. Het was moeilijk om informatie uit haar te krijgen. Ze was erg kortaf en wilde het interview al vroeg stop zetten. Ze werkt deeltijds als schoonmaakster. **De vader** (43) is op jonge leeftijd naar België verhuisd en is coöperatiever. Hij spreekt Nederlands met een sterk Gents accent. Hij gaat vaak naar het koffiehuis en ook na het eerste interview vertrok hij om daar naar de voetbal te gaan kijken. **De dochter van 26** werkt bij een notaris, doet veel aan sport en helpt haar moeder vaak in het huishouden. **De dochter van 19** is kapster. De dochter van 26 is vaak aan het woord, terwijl de dochter van 19 eerder beaamt of aanvult. Slechts uitzonderlijk formuleert ze zelf een stelling, maar dan eerder kort. Ze geven zelf aan heel verschillend te zijn, maar lijken goed overeen te komen. Geen van beiden draagt een hoofddoek en ze zijn naar eigen zeggen gematigd gelovig.

Gezin 6 (interviews op 25 en 31 oktober 2008) uit Genk bestaat uit een koppel met drie zonen van 27, 25 en 21 en tweelingzussen van 17. De zoon van 27 is getrouwd en woont niet meer thuis. De zoon van 21 is een jaar getrouwd en woont, tijdens de bouw van hun huis, tijdelijk in bij zijn ouders. Alleen de ouders, de dochters en de zoon van 25 worden bevraagd. Het gezin woont in een 'multiculturele' wijk buiten het centrum, waar echter weinig 'Turken' en veel 'Vlamingen' wonen. Vooral de vader vindt dit belangrijk en hij distantieert zich van zijn vroegere 'Turkse' wijk Sledderlo. Het gezin woont in een ruim huis, in een doodlopende straat met weinig verkeer. In de ruime woonkamer zijn er diverse objecten die verwijzen naar 'herkomst' en 'religie'. Verder waren er nog een paar onafgewerkte delen in het huis. Tijdens de interviews komen beide getrouwde zoons en ook de 'Koerdische' schoondochter op bezoek, maar ze verstoren het gesprek verder niet. Bijna alle familieleden van het gezin leven in België. Het interview werd afgenomen in twee kamers: de woonkamer, waarin de ouders en de ouders en kinderen bevraagd werden en de slaapkamer van één van de dochters, waarin de kinderen apart bevraagd werden door studenten. De vader werd in het Nederlands

ondervraagd door professor d'Haenens en de moeder in het Turks door professor Ogan, waarbij ook de vader af en toe aanvulde. **De vader** (48) woont al sinds zijn 7 jaar in België en behaalde een diploma secundair. Hij betreurt dat hij niet verder kon studeren en vindt de studies van zijn kinderen belangrijk. De vader is praktiserend moslim, is lid van Milli Görüş en gaat vaak naar de moskee. Hij is werkloos wegens gezondheidsproblemen, maar installeert satellietschotels als bijverdienste. Hij voert voornamelijk het gesprek en vermijdt thema's die te gevoelig liggen (privézaken, politiek, religie, financiën). **De moeder** (50) draagt traditionele kledij en – als enige – een hoofddoek. Ze gaat niet naar de moskee omdat deze te ver weg is. Ze spreekt en verstaat geen Nederlands. Bij haar aankomst in België na haar huwelijk waren er geen cursussen en met de taalcursus in 2005-2006 is ze gestopt wegens te ver van huis. Het eerste interview blijft ze heel gesloten, maar tijdens het tweede bezoek is ze opener en praat ze vlot en veel. De moeder is voltijds huisvrouw en leeft vrij geïsoleerd. Zij behaalde haar middelbaar diploma niet. Ze heeft alleen naaien als hobby. **De tweelingzussen van 17 jaar** volgen handel in het Lucerna College. Eén zus zit in het 6de, de andere zit een jaar lager. Dochter 17-1 helpt haar moeder in het huishouden, terwijl dochter 17-2 voornamelijk toekijkt en de situatie afwacht. Beide dochters zijn aanvankelijk vrij verlegen. **De zoon van 25** is pas afgestudeerd als sociaal werker aan de Hogeschool Hasselt (waar hij ook op kot zat) en solliciteert voor een baan. Hij domineert het gesprek en antwoordt soms in de plaats van zijn zussen. Hij is zeer mondig en duidelijk en heeft een sterke behoefte om zijn mening te uiten, vooral omdat hij zich interesseert in het onderzoek en vanuit een maatschappelijke betrokkenheid zijn mening en ideeën wil weergeven.

Gezin 7 (interviews op 7 en 17 februari 2009) woont in Deinze en bestaat uit een koppel, twee dochters van 13 en 11, één zoon van 15 en een hond, die regelmatig de aandacht komt opeisen. Het gezin woont in een rijhuis aan de buitenrand van Deinze aan een grote, drukke baan, vlakbij de autosnelweg. De huizen wijzen op een sociale mix, met naast rijhuizen ook villa's. Spelen is in de buurt niet mogelijk. Een deel van het gezin vindt Deinze saai in vergelijking met Gent, waar ze voordien woonden. Ze hebben ook weinig contacten met de buren. Het huis is ruim, sober ingericht, met achteraan een veranda en grote, goed onderhouden tuin, met slechts een paar verwijzingen naar 'herkomst'. De kinderen zijn uit een eerste huwelijk van de moeder, die een recente 'Balkan' herkomst heeft. **De vader** (30) is vijf jaar in België en werkt als arbeider in een fabriek in Oostakker. Op het werk komt hij goed overeen met zijn collega's, maar buiten het werk zien ze elkaar niet. Hij heeft vooral 'Turkse' vrienden door de taalbarrière en door de koele reacties van 'Vlaamse' collega's. Hij heeft een cursus Nederlands gevolgd, maar durft niet te praten, al verstaat hij het wel behoorlijk. Hij antwoordt enkel in het Turks. De vader lijkt aanvankelijk ook wat stil en timide, hij praat ook rustig en zacht, maar wanneer hij antwoordt is dit meestal heel uitgebreid, met af en toe een grappige noot, waar de rest van het gezin om moet lachen. Hij is informaticus van opleiding en is in zijn vrije tijd vooral daarmee bezig, van het herstellen van pc's tot het opvolgen van nieuwigheden. Hij hoopt ooit als informaticus aan de slag te kunnen. Hij is het meest gelovige gezinslid – stoort zich i.t.t. de moeder aan het gebrek aan interesse bij de kinderen – en sterk gericht op Turkije, mede omdat hij hier nog maar vijf jaar is en hier geen familie heeft, buiten zijn schoonfamilie waarmee hij niet echt lijkt overeen te komen. Hij is degene die vaak de versnaperingen klaarzet. **De moeder** (38) is opgegroeid in Gent waar ze werkt als

bediende bij de inburgeringdienst, waaraan ze een gemixte vriendenkring aan overhoudt. Ze is niet praktiserend en draagt geen hoofddoek, net als haar dochters. De moeder is het vaakst aan het woord, vaak gesticulerend en met intonatiewissels om haar woorden kracht bij te zetten en praat over alle voorgelegde thema's en lacht ook vaak. Bij moeilijke vragen denkt ze goed na, maar op andere vragen flapt ze het antwoord er gewoon uit, al blijven die antwoorden meestal degelijk onderbouwd. Wel heeft ze soms de neiging de vragen voor de kinderen zelf te beantwoorden al motiveert ze de kinderen om te antwoorden en herformuleert ze vragen voor hen. Ze laat duidelijk blijken als ze het met één van de kinderen niet eens is of vindt dat iemand de waarheid niet sprak. Wanneer ze tolkt, stelt ze zelf verschillende bijvragen. De moeder vraagt meer uitleg over het onderzoek en is benieuwd naar de resultaten. **De zoon van 15** studeert wetenschappen in het vierde middelbaar in Gent. In zijn vrije tijd beoefent hij judo en hij probeert zijn zwarte gordel te behalen, tevens de reden waarom hij op het eerste interview later toekwam. Hij zegt alleen maar iets wanneer het hem gevraagd wordt, maar is spontaner tijdens het tweede interview, met ook meer humor. Over het algemeen oogt hij wat passief en zijn antwoorden lijken soms wat kort, maar meestal zegt hij wel voldoende om zijn mening te geven. **De dochter van 13** studeert moderne in het tweede jaar op dezelfde school als haar broer. **De dochter van 11** volgt in Drongen lager onderwijs. Beide dochters hebben turnen en judo gedaan, maar zijn ermee gestopt. De dochters zijn zeer gehecht aan de moeder en aan elkaar, ook al kibbelen ze af en toe. Ze raken tijdens de interviews snel verveeld, maar antwoorden duidelijk als hen iets gevraagd wordt. De drie kinderen hebben bijna alleen Vlaamse vrienden en zijn niet bezig met hun 'herkomst'. Er hangt een gemoedelijke sfeer in huis en niemand lijkt zich in te houden tijdens de interviews. Het neefje van een jaar of 6, waarop het gezin babysit bij het tweede bezoek, eist soms de aandacht op, maar wordt terechtgewezen. Zijn moeder, die hem komt ophalen, mengt zich in het gesprek, maar wordt door de zoon van 15 tegengehouden.

Gezin 8 (interviews op 14 en 21 maart 2009) uit Willebroek, bestaat uit een koppel met drie dochters van 21, 18 en 15 en één zoon van 10. Het gezin woont in een rijhuis in het centrum aan een druk plein met verschillende winkels en cafés. De overlast is verminderd na klachten van de buurt en nu hebben ze met verschillende buren goede relaties, inclusief de burgemeester. Wel klagen de dochters dat er in Willebroek niet te veel te beleven valt. Het gezin woonde vroeger in Brussel en is naar Vlaanderen verhuisd voor de toekomst van de kinderen. Vooral de vader draagt dit Franstalige karakter nog uit. Het gezin heeft ook doelbewust besloten om zich niet in de 'Turkse' wijk van de stad te vestigen, waar ook enkele familieleden wonen. Het huis heeft een tuin en de woonkamer en de keuken liggen op de eerste verdieping. Het huis is sober ingericht met enkele verwijzingen naar de 'herkomst' en 'religie'. **De moeder** (48) is huisvrouw, heeft nooit gewerkt, is traditioneel gekleed, zeer gelovig en draagt een hoofddoek (i.t.t. haar dochters). Ze praat redelijk veel en spontaan gedurende de interviews, ook al spreekt ze alleen maar Turks. Ze heeft volgens haar man nooit moeite willen doen om Nederlands te leren. In het dagelijkse leven communiceert ze met andere mensen door middel van een zelfgemaakte taal die ze 'Tarzans' noemt en die bestaat uit een samenraapsel van woorden uit verschillende talen en gebaren. Ze vertelt vaak dingen met een mysterieuze lach of blik en maakt grapjes, al praat ze moeilijker over sommige thema's, zoals kussen op tv. Bij het tweede interview brachten we taart mee

voor haar verjaardag. **De vader** (45) was zelfstandige (tweedehandsauto's) en arbeider in Brussel, maar is momenteel werkloos en niet op zoek naar werk wegens een welverdiende rustpauze en het slechte economische klimaat. Hij helpt vaak zijn dochter van 21 bij het knutselwerk voor haar opleiding. Hij praat Frans, Nederlands en Turks, hoewel hij soms moeite heeft met het Nederlands. Soms lijken zijn antwoorden daardoor wat kort en onvolledig. De vader praat over het algemeen vrij rustig, nadat hij zijn antwoord overdacht heeft en alleen maar als hem iets gevraagd wordt. Zelden zijn er spontane opmerkingen en de antwoorden blijven serieus, zonder grapjes of anekdotes. De vader is zeer religieus, aanhanger van Fethullah Gülen en gaat vaak naar de moskee. De vader rookt, maar gaat dat altijd in de garage doen. **De dochter van 21** zit in het laatste jaar van haar opleiding tot kleuterjuf in Mechelen. Ze moet veel stages doen steekt al haar vrije tijd in haar studies. **De dochter van 18** zit in de eerste bachelor farmacie aan de KUL en zit op kot in een meisjescentrum. Bij haar examens behaalde ze vier buizen op vijf vakken. Ze is ook lid van de 'Turkse' studentenvereniging TSL. **De dochter van 15** zit in het vierde middelbaar Latijn-Wetenschappen / Wiskunde en zou later iets willen doen met wetenschappen. Ze zit duidelijk in haar pubertijd, antwoordt wel, maar heel onverschillig, ongeïnteresseerd en kort, met uitzondering van die zaken die haar persoonlijk interesseren. **De zoon van 10** komt er regelmatig bijzitten, vooral tijdens het tweede interview. Hij is duidelijk zenuwachtig als hij moet antwoorden. Vooral de twee oudste dochters zijn vaak aan het woord en antwoorden ook vaak eerlijk (vb. als het ingaat tegen de ouders) en met de glimlach. Het gesprek is gemoedelijk zonder enige spanning en zonder discussies, wat niet belet dat ze soms elkaar bekritiseren (vb. over het feit dat de 15-jarige dochter teveel met 'Turken' optrekt). De dochters zijn gelovig en vinden ook hun 'herkomst' van belang. Niemand van hen heeft hobby's.

Gezin 9 (interviews op 22 maart en 5 april 2009) uit Beringen bestaat uit een koppel, een zoon van 19 en drie dochters van 18, 16 en 12. Het gezin woont in een rustige woonwijk op vijf minuten van het stadscentrum. Recht tegenover de halfopen woonst is er een bos en verderop een speelplein. De familie is het enige 'Turkse' gezin in de wijk en heeft een goed contact met de buren, hoewel ze zelf het initiatief daarvoor dienen te nemen. Al de kinderen volgen of hebben TSO gevolgd. **De moeder** (39) is huisvrouw en draagt, net als haar dochters, geen hoofddoek en houdt van binnenhuisdecoratie. Ze is na haar huwelijk naar België gekomen en spreekt gebrekkig Nederlands, waardoor ze soms wat stiller en onzeker is en geregeld om vertaling moet vragen. Als ze aan het woord is praat ze luid en lacht ze graag, ook als ze iets niet begrijpt. Ze gaat quasi altijd akkoord met wat haar man zegt. **De vader** (44) behoort tot de tweede generatie en heeft tot 1989 als mijnwerker gewerkt, na zijn opleiding in de mijnschool. Nu is hij werfleider bij een bouwfirma in de buurt. Daarnaast heeft hij een reisbureau dat ook reizen organiseert voor ooglaseroperaties in Turkije. Hij heeft een uitgesproken eigen mening, eist vaak het woord op en overschaduwt de anderen, maar profileert zich als liberaal met respect voor ieders mening. De vader zit steevast met gekruiste armen en wanneer hij aan het woord is, luistert iedereen aandachtig. Hij heeft een 'Turks' nationalistisch gedachtegoed en heeft problemen met 'Marokkanen'. **De zoon van 19** werkt in dezelfde firma als zijn vader: studeren was niets voor hem. Hij is een sportfanaat (volgt elke match van Galatasaray) en voetbalt bij een 'Turkse' ploeg, tevens de reden waarom hij tijdens het eerste interview vroeger vertrok. Hij gaat, vooral met 'Turkse' vrienden,

uit in Nederland waar ze minder problemen hebben om ergens binnen te geraken. De zoon antwoordt vlot op al de vragen, zit vaak met gekruiste armen of frunnikt aan dingetjes. **De dochter van 18** volgt toegepaste economische wetenschappen aan de KUL, waar ze op kot zit in een meisjescentrum met andere 'Marokkaanse' en 'Turkse' vriendinnen. Ze is een vriendin van de dochter van 18 uit gezin 10. In het eerste semester volgde ze informatica maar dat lag haar niet. Zij is de meest spraakzame van de drie meisjes. **De dochter van 16** volgt handel, gaat graag shoppen en is merkbaar bezig met haar uiterlijk. Ze lacht veel. **De dochter van 12** is verlegen, zegt niet veel en volgt vaak de mening van haar oudere zussen. Ze voetbalt graag met haar broer en is niet geïnteresseerd in shoppen. Enkel de vader heeft over alles een sterke mening, de zoon soms ook, maar de vrouwen zelden tot niet. Er wordt nooit ingegaan tegen de vader en er gelden strikte regels in het huishouden. De dochters antwoorden ook vaak hetzelfde als de zoon. De familie zegt gelovig te zijn, maar praktiseert zelden. De vader staat erg kritisch tegenover religieuze groeperingen en ziet religie als iets persoonlijks.

Gezin 10 (interviews op 22 maart en 5 april 2009) uit Beverlo bestaat uit een koppel met een dochter van 18, een zoon van 12 en een hond. Het gezin woont in een zelf gebouwd, halfopen huis aan een gevaarlijk drukke steenweg. Er zijn geen speelmogelijkheden in de buurt, maar het gezin heeft een tuin met een vijver. Ze hebben een heel goed contact met de buren en rekenen op elkaar tijdens de vakanties. **De moeder** (40) draagt, net als haar dochter, geen hoofddoek en is tot haar twaalfde in België opgegroeid. Ze is met haar ouders naar Turkije verhuisd, waar ze een eigen zaak hadden, maar is om economische redenen met haar man en dochter terug naar België gekomen. Haar ouders en broers wonen in de buurt. Ze heeft loopbaanonderbreking genomen als sociaal assistente bij de gemeente om zich te kunnen concentreren op haar eindwerk voor haar opleiding sociaal cultureel werk met specialisatie bijzondere jeugdzorg in het volwassenenonderwijs in Leuven. In het weekend helpt ze af en toe haar broer die een bruidskledingzaak heeft. De moeder is gelovig en praktiseert, ziet religie als iets persoonlijks en staat kritisch tegenover de opvattingen van andere moslims met wie ze durft in discussie te gaan. Ze domineert het gesprek maar puft bij veel vragen en het duurt lang voor ze een duidelijk antwoord geeft. Ze heeft een hekel aan vragenlijsten en laat dit ook duidelijk merken. Ze heeft het moeilijk wanneer ze iets niet weet bij de vragen rond het journaal. **De vader** (49) is een rustige, goedlachse man, die op zijn dertigste naar België kwam. Door de clash tussen linkse en rechtse groeperingen in de jaren '80 is hij van zijn ouders moeten stoppen met studeren, na één jaar wiskunde aan de universiteit. Vroeger was hij mijnwerker, nu magazijnier in een marmerzagerij. De vader begrijpt het Nederlands maar heeft moeite om zich uit te drukken. Hij is niet zo spraakzaam, zit meestal met gekruiste armen en komt niet vaak aan het woord doordat zijn vrouw vaak in zijn plaats antwoordt. Hij voetbalde zelf vroeger en volgt nu zijn zoon overal waar die speelt. Politiek is hij links en hij moet niets hebben van het AKP, tot ergernis van zijn schoonouders. Hij praktiseert nauwelijks en drinkt alcohol. **De zoon van 12** volgt moderne vorming in Leopoldsburg en heeft uitsluitend Vlaamse vrienden. Soms heeft hij last van 'Turken' die hem geen "*echte Turk*" vinden. Hij zit in een 'Vlaamse' voetbalploeg, die daags voor het tweede interview kampioen had gespeeld. Van zijn fiere ouders zou hij professioneel mogen voetballen. Hij en zijn vader zijn fervente Galatasaray-supporters. Vroeger zat hij in de kindergemeenteraad. **De 18-jarige dochter** volgt, na één semester informatica –

dat haar niet lag –, haar eerste jaar toegepaste economische wetenschappen aan de KUL en zit op kot in een meisjescentrum met nog andere 'Turkse' en 'Marokkaanse 'vriendinnen. Ze is bevriend met de 18-jarige dochter uit gezin 9. Ze is overwegend stil, komt onverschillig over en heeft niet echt een mening over veel thema's, maar praat wat meer tijdens het tweede bezoek. Bij het eerste bezoek babysit het gezin op een nichtje. Het tweede bezoek begint met vertraging omdat het gezin nog op de kermis was in het dorp. Een 'Vlaams' vriendje van de zoon, dat meekomt, gaat intussen gamen.

Gezin 11 (interviews op 23 en 27 mei 2009) uit Merksem bestaat uit een koppel met drie dochters van 25, 20 en 18 jaar. De dochter van 25, een leerkracht, woont in de VS en heeft net een echtscheiding achter de rug na een kort huwelijk. De buurt is een rustige residentiële wijk, waar iedereen een bescheiden voortuintje en een ruime achtertuin heeft. Er hangen opvallend veel posters van Sp.a. Ze hebben goede contacten met de buurt. Het huis (gekocht) telt twee modern ingerichte woonkamers: één waarin gasten worden verwelkomd en één waarin het gezin doorgaans de tijd doorbrengt omdat de tv daar staat. De interviews gaan door in de tweede ruimte, behalve wanneer het gezin op het einde van het tweede interview bezoek krijgt van een nicht en haar echtgenoot en het interview individueel verder gaat in de eerste ruimte om het bezoek niet te belemmeren. **De moeder** (45) is huisvrouw, zeer vlot in het Nederlands en zeer spraakzaam. Ze is heel ruimdenkend en geeft vaak haar ongezouten mening over politiek en maatschappelijke kwesties. Ze draagt geen hoofddoek, heeft een hekel aan fundamentalisten en is eerder een spiritueel moslima. Ze heeft socio-cultureel werk gestudeerd en is werkstudente geweest, waarbij ze vier dagen werkte in een Jongerenadviescentrum. Momenteel is ze werkloos omdat ze uit een lange depressie komt, na kanker bij zichzelf en haar dochter en andere traumatiserende ervaringen, waarover ze open vertelt. De moeder rookt daarom vaak onder de dampkap. Samen met haar man volgt ze de Turkse politiek op de voet. Ze voelt zich sterk verbonden met Vlaanderen. **De vader** (50) spreekt gebrekkig Nederlands en dus verloopt het gesprek voornamelijk in het Turks. Hij is telkens maar kort aanwezig omdat hij bezig is het papierwerk af te ronden om een café te openen in de buurt (hij is voorlopig werkloos) en wordt bijgevolg, in het bijzijn van de overige gezinsleden, individueel bevraagd. Hij zit vaak schetsen te maken op een stuk papier en steekt een aantal keren een sigaret op. Tot kort voor zijn huwelijksmigratie werkte hij als leerkracht in Istanbul. Als linkse student was hij politiek zeer geëngageerd en ook bij de laatste Turkse lokale verkiezingen steunde hij actief – hij reisde daarvoor naar Turkije – de kandidatuur van een familielid. Hij is atheïst en heeft een afkeer van fundamentalisten en het AKP. De vader spendeert zijn vrije tijd vooral in cafés waar hij alcohol kan drinken. De relatie met zijn dochters lijkt goed, maar minder intiem dan de relatie van de dochters met de moeder. **De dochter van 20** heeft haar rechtenstudies aan de Hasseltse universiteit opnieuw opgepikt. Ze is net opnieuw bij haar ouders ingetrokken en is verwikkeld in een echtscheiding na een kort huwelijk van drie maand in Limburg, waarover ze open vertelt. Ze lijkt moe en triestig en wat onzeker en vertolkt niet vaak een echte mening. De eerste keer verwelkomt ze ons in vrijetijdskledij, maar ze loopt al snel naar boven om zich om te kleden en te schminken. **De dochter van 18** is zeer mondig en actief en studeert economie-moderne talen. Ze vertrouwt 'Turkse' meisjes niet en vindt ze schijnheilig. Ze is gefascineerd door het internet. Beide dochters spreken liever Nederlands omdat ze het Turks niet volledig beheersen.

Gezin 12 (interviews op 24 en 30 mei 2009) uit Asse bestaat uit een koppel met twee dochters van 19 en 6 jaar, een zoon van 17 en een kat die vrij binnen en buiten loopt. Het gezin woont in een smal rijhuis, vlakbij de stadskern, in een rustige maar onaangename buurt. Het huis is sober ingericht en er zijn een aantal renovatiewerken aan de gang in het achterste gedeelte van het huis. Het huis is zowel van de voorkant als van de achterkant toegankelijk. Er is een klein binnentuintje, gevolgd door een keuken, die nieuw aangebouwd is. Ze hebben geen contact met de buren en er loopt een juridische zaak tegen de buren die een gemeenschappelijke muur hebben beschadigd. Het gezin behoort tot het 'sjiisme' en geen van de vrouwen draagt een hoofddoek. **De moeder** (44) werkt als schoonmaakster, is eerder zwijgzaam, maar heeft een duidelijke mening over minderheden en politiek in Vlaanderen. Ze voelt zich minder aanvaard en ervaart discriminerend gedrag in de werkomgeving. **De vader** (43), een arbeider, is een rustige man die zachtjes praat. Hij spreekt geen Nederlands, maar verstaat het wel, naar eigen zeggen vooral door Nederlandstalige televisie. Ook hij heeft het moeilijk om zich aanvaard te voelen. Het gezin heeft geprobeerd om een fruit- en groentewinkel uit te baten, maar ze zijn gestopt omdat er bijna geen klanten over de vloer kwamen. **De dochter van 19** is beheerst en geeft beredeneerde antwoorden. Ze volgt KSO en hoopt daarna aan de hogeschool te beginnen en op kot te gaan. Ze steekt veel tijd in haar schoolwerk. Ze lijkt goed overeen te komen met de moeder, maar minder met de vader. Ze voelt zich niet thuis in Asse en spendeert haar vrije tijd vooral in Brussel, waar ze ook in de kinderwerking zit. **De zoon van 17** studeert verzorging en werkt tijdens het weekend in een restaurant om wat geld bij te verdienen. Hij wil in het leger als verzorgend personeel. Hij is bijzonder actief in het jeugdhuis, waar ze soms problemen hebben met Brusselse minderheden. Hij is zeer kritisch en wil niets te maken hebben met 'allochtonen' of 'Turken' en heeft een duidelijke mening over deze thema's. **De dochter van 6** houdt zich afzijdig en komt er maar even bijzitten.

Gezin 13 (interviews op 11 en 14 mei 2009) uit Antwerpen bestaat uit een koppel met een dochter van 21 en twee zoons van 19 en 15 jaar die een opleiding sanitair – onder impuls van de vader – volgen in het secundair. Het gezin woont in een drukke, 'multiculturele' woonwijk op tien minuten van het station Antwerpen-Berchem. Het gezin vindt het spijtig dat er veel 'Turkse' families in de buurt wonen; vooral de dochter klaagt over sociale controle. Het gezin woont in een aangekocht klassiek rijhuis. De vader betreurt de afbraak van het speelplein in de buurt. De familie heeft goede contacten met de buren, met uitzondering van één drugsverslaafde buurvrouw die voor overlast zorgt. De inwonende oma was aanwezig, maar hield zich afzijdig tijdens beide gesprekken en keek naar een Turkse serie. Het eerste interview begint met een aanzienlijke vertraging omdat de vader de afspraak vergeten was en de rest van het gezin duidelijk niet op de hoogte was van onze afspraak. Dochter 21 is buitenshuis en wordt opgebeld. De vertraging tijdens het tweede bezoek is te wijten aan onaangekondigd bezoek van de toekomstige schoonfamilie van de dochter van 21. **De vader** (45) spreekt vlot Nederlands met een sterk Antwerps accent, is sinds zijn 8 jaar in België en werkt als opvoeder in een psychiatrische instelling. Hij is geïnteresseerd in de beurs, beleggingen en andere manieren om bij te verdienen, hoewel hij veel geld verloren heeft bij het Fortis-debacle. De financiën in het huishouden behoren exclusief tot zijn portefeuille. Hij is een niet praktiserende moslim en rookt binnenshuis. Hij heeft een uitgesproken eigen mening en is duidelijk de pater familias die de huishoudelijke regels dicteert en de

educatie van zijn kinderen streng in de gaten houdt. Hij domineert de gesprekken, onderbreekt zijn vrouw en kinderen en antwoordt in hun plaats of vertaalt de vragen naar het Turks voor zijn kinderen die vloeiend Nederlands spreken. Herhaaldelijk haalt hij zijn liberale omgang met zijn kinderen en vrouw aan en zijn respect voor ieders mening. De vader is zeer 'Turks' nationalistisch, maar tegelijk zeer georiënteerd op Vlaanderen. Hij heeft een aantal extremere ideeën en is eerder politiek rechts. **De moeder** (38) woonde de eerste vier jaar na haar aankomst in België in bij de schoonouders. Ze is huisvrouw en spreekt en verstaat nauwelijks Nederlands. Ze is gelovig, traditioneel gekleed, draagt een hoofddoek en participeert in de moskeeactiviteiten. Waar ze vriendelijk maar terughoudend is bij het eerste bezoek, is ze tijdens het tweede gesprek assertiever, lacht ze meer en uit ze openlijker haar mening, wars van de dominantie van de vader. **De dochter van 21** studeert boekhouden aan de hogeschool en werkt daarnaast drie dagen per week in een kledingszaak. Ze staat op het punt te trouwen met een jongen uit Antwerpen. Ze antwoordt zeer vlot op de vragen, maar heeft geen interesse voor het nieuwsgebeuren. Ze is politiek rechts en heeft problemen met 'Marokkanen'. **De zoon van 19** werkt drie dagen in de week naast zijn studies en heeft weinig vrije tijd. Ook al heeft hij één oog op zijn gsm, werkt hij vlot mee en antwoord volledig op de vragen. Hij is de enige die af en toe ingaat tegen de vader en vooral bij de discussie rond de voorkeurspartij in Turkije is dit duidelijk. Iedereen zou AKP stemmen, maar hij staat kritisch tegenover de partij. Hij is politiek links. Hij houdt van koken en auto's en is op de hoogte van de actualiteit. **De zoon van 15** heeft als hoofdbezigheid het rondhangen in de buurt met zijn vrienden. Hij houdt zich redelijk afzijdig tijdens de interviews en sluit zich vaak aan bij het antwoord van zijn vader, naast wie hij steevast zit. In het begin lijkt hij verlegen en stil, maar gaandeweg wordt duidelijk dat hij de grapjas is van het gezin.

Gezin 14 (interviews op 18 en 19 februari 2008) woont in Sint-Niklaas en bestaat uit een koppel met één thuiswonende zoon van 20, twee ongehuwde zoons die in Gent wonen – onder wie de interviewer – en één getrouwde dochter – die zelf een dochter van 3 heeft – die vlakbij woont. Het gezin woont in een klein rijhuis tegenover een bejaardentehuis in het stadscentrum, niet ver van de Grote Markt. De weg is vrij hobbelige en smalle eenrichtingsstraat, waar veel verkeer passeert. In een zijstraat wonen heel wat 'Kosovaren' en andere minderheden, maar de straat van het gezin is overwegend 'blank'. Tijdens het interview komt de kleindochter, op wie de ouders vaak babysitten, vaak tussen om te spelen of om aandacht te vragen. **De moeder** (48) draagt een hoofddoek, is spraakzaam, open en vaak aan het woord. Ze schakelt vaak spontaan over van het Darija op het Frans om de andere interviewers te betrekken in haar antwoord. Ze spreekt nauwelijks Nederlands, maar begrijpt vaak wat anderen zeggen in het Nederlands. Ze is steeds huisvrouw geweest en is na haar huwelijk naar België gekomen. **De vader** (59) stelt zich eerder zwijgzaam en stil op, knikt instemmend op gezette tijden, is religieus en volgt aandachtig. Op vragen waarover hij een mening heeft, geeft hij die duidelijk te kennen. Nederlands spreekt en begrijpt hij niet, ook al volgde hij lessen in het verleden. Hij is op latere leeftijd naar België gekomen en is werkloos sinds 1981, deels om medische redenen. Hij is in het verleden imam geweest van verschillende moskeeën. De vader is bij het invullen van de gesloten vragenlijsten evenveel en soms zelfs prominenter dan de moeder op de voorgrond, vooral na het vertrek van de studenten. **De zoon van 20** is duidelijk aanwezig, mede door het feit dat hij vaak

assisteert bij de vertaling voor de ouders en hen zaken verduidelijkt of bijvragen stelt. Die bijvragen komen vooral op momenten dat het antwoord van de ouders volgens hem niet de volledige realiteit weerspiegelen. Ook voor zichzelf vraagt hij regelmatig duiding. Hij stelt zich sereen, rustig en serieus op, met een zekere gereserveerdheid naar de vrouwelijke interviewer. Hij is heel sterk met islam bezig en heeft rigide opvattingen over religie. Hij werkt bij een beveiligingsfirma en werkt daarnaast ook zijn zevende jaar kantoor af, met een stage bij de politie van Sint-Niklaas.

Gezin 15 (interviews op 10 en 11 maart 2008) woont in Antwerpen en bestaat uit een koppel met vier zoons van 21, 19, 12 en 4 jaar en één dochter van 15. Het gezin woont in een 'multiculturele' buurt, de 'beruchte' Seefhoek in Antwerpen. De studenten die de sfeer van de buurt gaan opsnuiven in een café, komen terecht bij Vlaams Belang-aanhangers. Er wordt geklaagd over geweld en drugs in de buurt en men wil de 'Marokkanen' terugsturen; met 'Afrikanen' en 'Chinezen' of 'Pakistani' hebben de mensen uit het café minder problemen aangezien zij nog "natuurmensen" zijn en niets misdoen. Wanneer we het gezin hiermee confronteren, reageren ze laconiek en zeggen ze dat ze met de meeste buren geen problemen hebben. Het gezin woont in een rijwoning op de eerste verdieping met op het gelijkvloers een garage. In de woning hangen stukken uit de koran en ook wat 'Marokkaanse' decoratie. Het gezin is van 'Berberse' herkomst, maar hanteert de taal niet meer. **De vader** (46) werkt als dakwerker en is op zijn achttiende met zijn ouders naar België gekomen. Hij spreekt voldoende Nederlands en verstaat het grootste deel, al moet hij soms op het Darija overschakelen. Hij is grappig, vriendelijk en vlot in de omgang, ook met zijn kinderen. **De moeder** (44) is van de 'anderhalve generatie', is huisvrouw en spreekt goed Nederlands. Ze draagt een hoofddoek, maar is vrij modern gekleed. Familie is heel belangrijk voor haar en de band met haar kinderen lijkt sterk. De vrouw heeft een erg vriendelijke en open houding, maar is niet zo spraakzaam. **De zoon van 21** studeert in Antwerpen binnenhuisarchitectuur. Hij laat een eerder koele, stoere en onverschillige eerste indruk na, maar is toch erg open en vriendelijk. Hij heeft weinig interesse in het nieuws. **De zoon van 19** studeert rechten aan de VUB. Hij is grappig, pienter, zeer vlot in de omgang en vaak aan het woord. Hij heeft een grote interesse in nieuws en actualiteit. **De dochter van 15** gaat naar een katholieke school waar ze een uniform draagt. Ze draagt geen hoofddoek. Ze lijkt een beetje jongensachtig, kan haar broers goed de baas, heeft een heel open en sociale houding en is erg direct in haar mening. Ze heeft geen grote interesse in actualiteit, maar heeft er ook geen afkeer van. **De zoon van 12** gaat eveneens naar een katholieke lagere school met een uniform. Hij komt heel pienter, wijs en braaf over. Hij heeft al een heel grote interesse in politiek, nieuws en actualiteit en lijkt zo zijn vader te kopiëren. Familie is heel belangrijk voor hem: hij kijkt op naar zijn grote broers en heeft veel respect voor zijn moeder. Na de interviews zegt de dochter dat het lang geleden is dat het gezin nog zo lang samen zat.

Gezin 16 (interviews op 22 en 29 februari 2008) bestaat uit een koppel met twee dochters van 11 en 15 en een zoon van vijf. Het gezin woont in een rijhuis in een 'multiculturele' buurt aan een vrij drukke baan – pas voorzien van vluchtheuvels – op wandelafstand van een winkelstraat. De kinderen kunnen niet buiten spelen aangezien ze geen tuin hebben. Ze willen dan ook, indien financieel mogelijk, naar een groter huis verhuizen, iets rustiger gelegen met tuintje. Het huis is ultramodern en zeer trendy en

modieus ingericht, zonder verwijzingen naar herkomst. **De moeder** (36) werkte als administratief bediende maar is sinds kort werkloos en richt zich erg op haar gezin en familie. Ze komt zenuwachtig over doordat ze moeilijk gedurende lange tijd kan stilzitten, wat ze zelf ook aangeeft. Ze is vlot en zeer spraakzaam en vult vaak de zinnen van de vader aan of voegt informatie toe. Noch zij noch haar dochters dragen een hoofddoek, maar ze probeert wel gebruiken door te geven aan haar dochters. De moeder leest het *'informed consent'* document zeer aandachtig en geconcentreerd alvorens te tekenen, i.t.t. de vader die sneller zijn handtekening zet. **De vader** (43) doceert technische vakken zoals mechanica, elektriciteit en plan lezen op een maritieme school. Als bijberoep herstelt hij ook toestellen met brandschade. De vader was lang zelfstandige maar na een minder winstgevend jaar, is hij in het onderwijs gestapt. De vader is zeer geïnformeerd en praat veel tijdens de bezoeken – zonder zich op te dringen – en heeft, meer dan de moeder, duidelijk een eigen kijk op de dingen. De vader is sterk op Vlaanderen georiënteerd. **De dochter van 15** heeft veel buitenhuisactiviteiten en doet o.a. aan gevechtsport, turnen en voetbal. Van haar ouders zou ze professioneel mogen voetballen als haar dat zou lukken. Ze geeft net als haar vader de indruk nauwelijks gelovig te zijn. Ze is tijdens het gesprek stiller dan de ouders, maar ze geeft uitgebreid haar mening als haar direct iets gevraagd wordt. Ze gaat sinds dit schooljaar naar een katholieke secundaire school omdat ze op haar vorige stedelijke school problemen van racistische aard ondervond. **De zoon van 5** speelt tijdens de interviews spelletjes op de laptop en komt soms aandacht vragen. **De dochter van 11** was tijdens het tweede interview gaan turnen en de vader ging haar even ophalen. Voor de rest liet ze zich niet zien.

Gezin 17 (interviews op 17 en 24 februari 2008) uit Waregem bestaat uit een koppel met een dochter van 13, tweelingzussen van 7 en een zoon van 20 maanden. Het gezin woont in een 'multiculturele', verkeersarme sociale woonwijk, vlakbij een residentiële buurt. De huizen zijn nieuw en ruim, met een voor- en een achtertuintje. Het huis is modern ingericht. Het zoontje eist vaak lawaaierig de aandacht op, waardoor het interviewen bij momenten moeilijk wordt. De moeder probeert hem in het begin nog in toom te houden, maar geeft het gaandeweg op. De tweeling komt in het begin van het tweede bezoek nieuwsgierig kijken, maar houden zich verder afzijdig. **De moeder** (36) is het meest aan het woord, in een vlot en snel Nederlands met een West-Vlaams accent. Het lijkt een vrijgevochten vrouw met een warm en groot hart voor haar kinderen en haar omgeving. Ze is wel minder spraakzaam bij o.a. de vragen over '(on)partijdigheid van de media'. De moeder onderwijst deeltijds islamitische godsdienst. Ze is in België geboren en draagt een hoofddoek. **De vader** (44) is niet zo spraakzaam, mede door zijn gebrekkige kennis van het Nederlands, waarvoor hij zich verontschuldigt. In het Darija zijn zijn antwoorden uitgebreider. Hij probeert af en toe iets in het Nederlands te zeggen om andere interviewers te betrekken in de conversatie. De vader is arbeider en woont al 29 jaar in België. Hij loopt (sport) vaak in zijn vrije tijd. Beide ouders zijn 'traditioneel religieus'. **De dochter van 13** draagt een hoofddoek en is heel stil. Alleen bij directe vragen, geeft ze een (niet al te uitgebreid) antwoord.

Gezin 18 (interviews op 9 en 16 maart 2008) uit Antwerpen bestaat uit een gescheiden vrouw met een dochter van 22 en een zoon van 8. Het gezin woont in een opgeknapte arbeidersbuurt in Antwerpen Zuid, net buiten het Kiel, waar ze altijd al gewoond hebben. Ze zijn pas verhuisd naar dit nieuwe, lichtrijke huurappartement op de eerste verdieping van een gerenoveerde rijwoning. Nog niet alle

meubels zijn in orde en de inrichting van de woonkamer is veranderd tussen het eerste en het tweede bezoek. Het gezin beschikt over een nieuwe, goed uitgeruste keuken. **De moeder** (45) is bediende en twee maal gescheiden: de kinderen hebben twee 'Marokkaanse' vaders. Ze is een enthousiaste, goedlachse, progressieve, feministische en moderne vrouw, een vlotte babbelaar, die graag het woord neemt en graag kookt. Ze is zeer sociaal en heeft veel vrienden die op bezoek komen, o.a. voor haar kookkunsten. Ze is sterk gericht op Vlaanderen en blijft na de bezoeken in contact met de interviewer. **De dochter van 22** draagt, in tegenstelling tot haar moeder, wel een hoofddoek. Ze studeert 'lager onderwijs' aan de Karel De Grote Hogeschool in Antwerpen. Ze is een 'tweede mama' voor het zoontje en roept hem ook regelmatig tot de orde, wanneer hij uit verveling teveel aandacht vraagt. Ze is eveneens een vlotte babbelaar en lijkt goed met haar moeder te kunnen opschieten, al moet ze die vaak al lachend onderbreken als ze het woord niet krijgt. Ze is zorgzaam, serieus en zeer gelovig en rond dat laatste lijken er wat spanningen te bestaan. Het gezin reist graag – de moeder o.a. naar het Midden-Oosten, de dochter naar Italië –, maar is al twee decennia niet meer in Marokko geweest.

Gezin 19 (interviews op 25 februari en 3 maart 2008) uit Berchem bestaat uit een koppel met twee dochters van 19 en 16 en een uit huis wonende zoon, die niet bevraagd wordt. Het gezin woont in een sociale woonwijk in een doodlopend straatje dichtbij een spoorweg. Het sobere rijtjeshuis is modern ingericht. **De moeder** (49) is heel spraakzaam, open (o.a. over de gezondheid van de gezinsleden) en werkt als bediende bij de stad Antwerpen. Haar Nederlands is perfect en ze woont sinds haar 8 jaar in België. **De vader** (49) is een intelligente man en werkt als arbeider. Hij slaat gemakkelijk een babbel met de buren. Binnen het gezin zal hij eerder meedoen met wat de meerderheid (de drie vrouwen) beslist. Hij is degene die drank en versnaperingen serveert. **De dochter van 19** is intelligent, kritisch, heeft een sterke wil en komt voor haar duidelijk gevormde mening uit, die ze altijd wil kunnen delen. Ze is ook creatief, tekent veel en heeft een tijd tekenschool gevolgd, waarmee ze gestopt is omdat ze niet overweg kon met het 'opleggend karakter' ervan. Eerst studeerde ze burgerlijk ingenieur architect, maar daarmee is ze gestopt omdat het haar niet lag, ook al was ze er op alle vakken door. Dit jaar volgt ze rechten, maar ook van deze keuze is ze niet heel zeker. De moeder omschrijft haar als pessimist en twijfelaar, zij omschrijft zichzelf als dromer. Bij de vragen rond het journaal kijkt ze alles nauwgezet na. **De dochter van 16** studeert humane wetenschappen en is eerder de 'kwajongen'. Ze durft ook te spreken en voor haar mening uitkomen, maar is hierin 'kalmer' dan haar zus. Ze is ziek tijdens het tweede bezoek en wordt later via email bevraagd. Het hele gezin bestaat uit heel vlotte babbelaars, enkel de vader is wat rustiger maar dit kan ook komen doordat hij moeilijker (maar voldoende) Nederlands spreekt. De moeder en de dochter van 19 zijn bijzonder kritisch bij alle vragen, soms ook naar de vraagstelling en denken er ook vaak even over na. De ouders en kinderen hebben een goede band en gaan vlot met elkaar om, zonder enig autoritair gedrag. Het gezin is gematigd gelovig, niemand draagt een hoofddoek, maar de vader is wel sjiiet, in tegenstelling tot de rest van het gezin (soennitisch). Dit zorgt volgens de moeder soms voor grappige discussies in het gezin.

Gezin 20 (interviews op 16 en 23 februari 2008) uit Mechelen bestaat uit een koppel, met twee dochters van 16 en 13 en een zoon van 11, die niet mee bevraagd werd. Het gezin woont in een

doodlopende straat vlakbij het stadscentrum. In de straat staan overwegend rijhuizen van gemiddelde grootte. Vlakbij is er een speelplein waar vaak jongeren samentroepen. De moeder en de vader hebben in dezelfde buurt geleefd in hun jonge jaren. Dit 'Berberse' gezin is het gezin dat het meest bezig is met het 'Berberbewustzijn', weliswaar enkel vanuit cultureel oogpunt. Iedereen in dit gezin reist graag, maar keert ook graag terug naar Vlaanderen. **De moeder** (36) is een vrij dominante huisvrouw, zeer spraakzaam, erg vlot in de omgang en perfect Nederlandstalig met een grondige kennis van het Mechelse dialect. Ze is joviaal, enthousiast, lacht en grapt graag en heeft een uitgesproken mening over allerhande zaken die ze ook graag meedeelt. In de gesprekken neemt ze vaak het initiatief en soms moet ze afgeremd worden in haar te lange antwoorden. Ze is het meest gelovige gezinslid maar heeft een open visie op religie. **De vader** (43) is stiller en rustiger, beheerst het Nederlands goed en legt zijn duidelijke visie steevast rustig uit, zonder zich op te dringen en veelal met veel humor. Hij is op zijn 14de naar België gekomen en is arbeider. In veel antwoorden is hij de tegenpool van zijn vrouw, zonder dat dit voor wrevel zorgt. Hij is verzot op de natuur en houdt vooral van de stilte in de Sahara. Hij is het meest bezig met de 'Berberse' herkomst. **De dochter van 16** houdt erg veel van voetbal, durft onverbloemd voor zichzelf en voor haar eigen mening op te komen en is net als de moeder eerder dominant. Door haar assertiviteit durft ze tussen te komen in de gesprekken met de ouders. Ze gaat geen discussies uit de weg en zoekt ze eerder op. Het lijkt niet op een zich verzetten tegen de ouders, maar eerder een eigen kritische houding, met de ouders (vooral de moeder) als favoriete discussiepartners. Ze is heel betrokken bij de gesprekken. **De dochter van 13** is stiller dan haar grote zus en lijkt zo meer op haar vader. Indien haar een vraag gesteld wordt, zal ze maar al te graag haar mening geven, zonder in discussie te treden. Ze is betrokken bij de gesprekken en neemt, vooral tijdens het tweede bezoek, vaker zelf spontaan het woord.

Gezin 21 (interviews op 23 februari en 1 maart 2008) uit Vilvoorde bestaat uit een koppel met twee zoons van 24 en 20 en twee dochters van 21 en 6. Het gezin woont in een rijhuis aan een vrij drukke baan in een 'multiculturele' buurt op twee kilometer van het stadscentrum. Het huis (gekocht) is zeer klein en compact, met weinig comfort en luxe. Het gezin kent de buren wel, maar oppervlakkig en heeft een recente 'Berberherkomst'. Het hele gezin spreekt Frans omdat ze tot zeven jaar geleden in Brussel woonden en de gesprekken met de ouders verlopen dan ook in het Frans. De ouders spreken en verstaan nauwelijks Nederlands. **De moeder** (43), een huisvrouw, draagt traditionele kledij en een hoofddoek. Ze is eerder teruggetrokken en zwijgzaam, maar antwoordt altijd met de glimlach en geeft ook altijd haar mening. **De vader** (48) praat en lacht veel. Hij is eerder afwachtend, maar werkt gaandeweg steeds actiever mee. Wel lijkt hij soms sociaal wenselijk te willen antwoorden, waarbij hij vooral door de zoons gecorrigeerd wordt. Hij is arbeider. **De zoon van 24** is bediende bij een transportfirma, is bij momenten erg luid en op de voorgrond aanwezig, lacht en grapt veel en legt het graag uit. Hij werkt actief mee. **De dochter van 21** draagt een hoofddoek, is gestopt met haar studies (apotheekassistente) en is degene die voor de versnaperingen en voor haar zusje zorgt. Ze is stiller dan haar broers, maar kan ze wel goed de baas en is bij de pinken. Als er een vraag aan haar gericht wordt, zal ze graag haar uitleg en mening geven en ze lijkt oprecht geïnteresseerd. **De zoon van 20** zit in het eerste jaar sociologie aan de VUB. Hij is heel spraakzaam, geeft graag en uitgebreid zijn

mening, heeft een erg open en op humor gerichte houding en geeft verschillende rake opmerkingen. Hij is zeer gelovig en staat als enig gezinslid elke morgen voor zonsopgang op voor het gebed. Hij is erg bij de pinken en geïnteresseerd in de actualiteit. De broers lijken twee handen op één buik.

Gezin 22 (interviews op 27 februari en 12 maart 2008) uit Hoboken bij Antwerpen bestaat uit een koppel met twee dochters van 13 en 11. Het gezin woont in een rustige, moderne woonwijk, in een brede straat met voornamelijk rijhuizen met een voortuintje. Beide ouders zijn opgegroeid in Hoboken en zijn er altijd blijven wonen en ook een deel van hun familie woont er. De woonkamer bevindt zich op de eerste verdieping. De woning heeft een luxueus, modern interieur met 'Marokkaanse' accenten. Het gezin heeft oppervlakkige contacten in de buurt. De dochter van 11 woont het tweede interview bij, maar neemt verder geen deel aan het onderzoek. **De vader** (39) is onderhoudstechnicus in een tabaksfabriek. In het begin van het eerste gesprek is hij vrij stil en afwachtend, maar na een poos wordt hij vlotter in de omgang. Hij is vriendelijk, progressief, niet gelovig en heeft eerder 'westerse' / 'Vlaamse' wereldvisies. Hij is een voetbal- en filmfan, is sociaal geëngageerd en actief in een vzw. Hij spreekt Nederlands met een sterk Antwerps accent. **De moeder** (39) is management assistente bij de Antwerpse politie, is progressief, weinig tot niet 'religieus' en draagt geen hoofddoek. Ze is intelligent en zeer geïnteresseerd in politiek. Ze is open met een zekere gereserveerdheid en neemt initiatief in het gesprek. Haar beperkte vrije tijd spendeert ze vooral aan familie. **De dochter van 13** studeert moderne wetenschappen en is sportief. Ze is jong van geest, stil en antwoordt kort op de vragen, zonder uitgesproken mening. Ze is weinig sociaal geëngageerd en niet geïnteresseerd in nieuws.

Gezin 23 (interviews op 26 en 28 februari 2008) woont in Antwerpen Dam en bestaat uit een koppel met twee dochters van 13 en 3 jaar en een zoon van 8. Het gezin woont in een heel ruim aangekocht rijhuis, dat ze aan het verbouwen zijn, in een 'multiculturele' buurt buiten het stadscentrum. Het is een drukke straat met een aantal cafés. De familie van de moeder woont vlakbij. Het huis is klassiek en sober ingericht. Dit gezin is familie van gezin 15: de moeders zijn zussen en zijn met twee broers getrouwd. **De moeder** (39) babbelt heel vlot en neemt ook het vaakst het woord in vlot Nederlands met een klein accent. Ze controleert sterk wat haar dochter van 13 zegt en ook de vader wordt vaak aangevuld. Een aantal vragen vindt ze te persoonlijk (vb. over vertrouwen). Op het einde van het tweede bezoek moet ze afhaken met migraine. Ze werkt bij Kind & Gezin, is gelovig en draagt een hoofddoek. **De vader** (40) kan zich niet zo vlot uitdrukken, spreekt rustig en traag en doet moeite zodat de interviewers hem kunnen verstaan, aangezien zijn Nederlands eerder zwak is. Hij is pas op latere leeftijd naar België gekomen en werkt als dakwerker. Hij lijkt sterk betrokken bij de opvoeding van de kinderen. **De dochter van 13** is eerder rustig, maar probeert wel goed te antwoorden als haar vragen worden gesteld. Ze durft ook tonen dat ze het niet eens is met de moeder (vb. huishoudelijke regels), maar herhaalt ook soms de antwoorden van de moeder. Ze studeert moderne wetenschappen in het tweede jaar. Als ze goed meewerkt, krijgt ze de vergoeding van 270 euro van haar moeder. Wanneer alle vragen aan haar gesteld zijn, gaat ze naar haar kamer om op tv te zappen. **De zoon van 8** laat zich weinig zien en is vooral bezig met huiswerk of computerspelletjes. **De dochter van 3** hangt voortdurend rond de ouders en probeert energiek de aandacht trekken. Na een poos valt ze in

slaap op de schoot van de vader, die haar in bed stopt. Tijdens het tweede bezoek komt een nichtje langs, computert en helpt de zoon van 8 met zijn huiswerk, maar interfereert niet met het gesprek.

Gezin 24 (interviews op 3 en 10 mei 2009) uit Sint-Amandsberg bij Gent bestaat uit een koppel met twee dochters van 25 en 15, een zoon van 23 jaar en een kat die vrij binnen en buiten loopt. Het gezin woont in een rustige 'multiculturele' woonwijk, vlakbij een drukke steenweg en op een half uur wandelen van Gent centrum. Het rijhuis lijkt op het eerste zicht klein, maar is verrassend groot binnenin met een grote tuin. Het huis hebben ze zelf gerenoveerd en de moeder heeft zich in haar liefde voor binnenhuisdecoratie kunnen uitleven. Er zijn geen speeltuinen in de buurt en parkeerplaats is schaars. Het contact met de buren verloopt spontaan. **De moeder** (54) werkt op een school als schoonmaakster en is op 18-jarige leeftijd naar België gekomen als au pair voor een Belgische familie. Na haar huwelijk is ze met haar man achtereenvolgens naar Ruisbroek en Sint-Amandsberg verhuisd. Ze hecht veel belang aan familie en heeft een sterke band met haar zussen die ook in België wonen. Ze draagt bij het eerste bezoek een losse hoofddoek en bij het tweede bezoek geen hoofddoek. De moeder is spraakzaam, open en vaak aan het woord. Ze heeft bijna geen vrije tijd. **De vader** (50) is na zijn huwelijk naar België gekomen. Hij begrijpt en spreekt deels Nederlands, vaak met een sterk Gents accent en gebruikt uitdrukkingen als *'Ah jongens toch'*, *'de max'* en *'allez jong'*. Hij legt het interview eerst grotendeels af in het Darija, maar tijdens een meer ontspannen tweede bezoek spreekt hij ook Frans en richt hij zich ook tot de vrouwelijke 'Turkse' interviewer. Hij werkt als mecanicien in een garage. De vader is goedlachs en hij maakt vaak grapjes met zijn kinderen die van tijd tot tijd in een lachbui schieten (vb. wanneer hij president Chavez 'Luigi' noemt). Hij antwoordt kort en gericht, heeft een duidelijke eigen mening, maar komt ook vaak als onverschillig over. De vader is een eenzaat die mensen schuwt, zijn schoonfamilie incluis, na een aantal nare ervaringen die hij rustig en heel open uitlegt. Zijn enige vriend is de televisie. Hij laat de opvoeding van de kinderen en het huishoudelijk werk volledig aan de moeder over. **De dochter van 25** schoolt zich één dag per week bij naast een baan in de sociale sector. Ze loopt voor haar opleiding stage bij een 'allochtone' organisatie. Ze gaat drie keer per week fitnessen, maar gaat voor de rest niet uit. Bij het tweede bezoek leek ze vermoeid en was ze herstellende van buikgriep. Ze is niet echt spraakzaam en toont geen interesse in de politiek, terwijl thema's rond minderheden haar wel aanspreken. **De zoon van 23** werkt voor een gesloten instelling voor probleemjongeren in Brussel, is zeer sociaal geëngageerd en dit al vanaf 14-jarige leeftijd en blijft zijn jongeren ook later opvolgen, onder wie enkelen die het gemaakt hebben bij topploegen in het Belgische voetbal. Op het werk verplicht hij de groep jongeren om elke dag naar het nieuws te kijken en volgt hij strikt de opvoedkundige regels. Hij doet aan power training. Bij het eerste bezoek moet hij gewekt worden en vertrekt hij ook vroeger om te gaan werken. Hij antwoordt vlot op de vragen en geeft blijk van interesse in de actualiteit. Hij heeft het bij het invullen van de vragen rond het vertoonde journaal moeilijk als hij iets niet weet. **De dochter van 15** studeert handel en talen en bij elk interview was ze aan het studeren toen we binnenkwamen. In *Wittekerke* heeft ze gefigureerd als 'Marokkaans meisje', maar ze wil, ondanks aandringen van de moeder, geen toneelschool doen. Ze lijkt onwennig en afwezig, houdt zich meestal afzijdig van het gesprek, maar antwoordt wel duidelijk op de vragen die haar gesteld worden, al is dit zelden een uitgesproken mening. Er hangt

een rustgevende en gemoedelijke sfeer in huis. Iedereen krijgt de kans om te antwoorden en er wordt naar elkaar geluisterd. De moeder, de vader en de zoon van 23 verkondigen wel vaker een meer uitgesproken mening en zijn meer betrokken bij de actualiteit. De zoon reageert een aantal keren verontwaardigd op antwoorden van de moeder, die zich verdedigt. Deze hebben vooral te maken met identificaties: de kinderen voelen zich meer 'Marokkaan', de ouders voelen zich meer 'Vlaming'.

Gezin 25 (interviews op 31 mei en 6 juni 2009) uit Genk (Winterslag) bestaat uit een koppel, drie zoons van 27, 16 en 13, een dochter van 25 en een kat die vrij binnen en buiten loopt. De buurt is een rustige, gezellige, veilige residentiële wijk, waar iedereen zijn tuintje vooraan en achteraan heeft. De grote mix van minderheden ('Italianen', 'Duitsers', 'ex-Joegoslaven', 'Polen', …) in de buurt, is niet zichtbaar in het straatbeeld. De inwoners kennen elkaar persoonlijk en er is veel sociale buurtcontrole. Het huis is met veel zorg gedecoreerd door de moeder. Er zijn twee woonkamers, waarvan de voorste eerder 'westers' ingericht is, de tweede eerder 'Marokkaans' en de moeder wil allebei laten zien. In dit gezin is de 'interculturele' gerichtheid, die vaak kenmerkend is voor de vroegere mijnwerkers en hun regio, heel duidelijk, zowel in vriendschappen als in andere contacten. **De moeder** (48) is huisvrouw en kwam als 4-jarige met haar ouders naar België. Ze draagt geen hoofddoek en is heel zorgzaam. Ze is spraakzaam en vlot in het Nederlands, heeft een dominante positie en op diverse momenten wijst ze zowel haar man als haar kinderen terecht. Toch onderbreekt ze andere gezinsleden nauwelijks tijdens de interviews. Er is respect voor eenieders mening, zowel bij de ouders als bij de kinderen. Na de interviews stuurt de moeder enkele keren een sms naar de interviewer om hem succes te wensen en voor het einde van de ramadan. **De vader** (53) emigreerde als veertienjarige met zijn vader, heeft hier enkele jaren gestudeerd en vervolgens in de mijnen (tot 1988) en met verwarmingsinstallaties gewerkt. Hij is nu gepensioneerd en vult zijn vrije tijd met huishoudelijke klusjes en het bezoeken van de moskee, waar hij de onderzoekers na het eerste interview naartoe brengt voor een rondleiding. Hij spreekt Nederlands met een sterk Genks accent, al heeft hij er moeite mee en gebeuren stukken van het interview in het Darija, dat hij als enige spreekt. De vader is rusteloos en heeft problemen om zich te concentreren. Hij is sterk georiënteerd op Vlaanderen en bekritiseert imams, fundamentalisme, maar ook zijn zoon van 27 omdat ze hun 'herkomst' of 'religie' niet kunnen contextualiseren in Vlaanderen. **De zoon van 27** studeerde als kotstudent handelswetenschappen (VUB). Hij werkt in Brussel als informaticus. Hij diende apart en snel bevraagd te worden om zijn medewerking te kunnen verkrijgen en liet zich verder niet zien. Hij was voortdurend zenuwachtig, op zijn ongemak, trilde zelfs en het was duidelijk dat hij blij was dat het voorbij was. Hij geeft zelf aan onzeker en gevoelig te zijn. Hij wil niet over privézaken praten en blokt ons enkele keren af dat het te persoonlijk wordt ook al gaat het enkel om waaromvragen m.b.t. media. De oorzaak voor deze angsten: de beeldvorming in de media. Zoon 27 durft niet naar Vlaams nieuws te kijken, omdat hij bang is dat als er iets gebeurt m.b.t. minderheden en moslims, hij de dag erop geviseerd zal worden. Het interview wekte bij hem dezelfde vrees op. De moeder probeert hem voortdurend te kalmeren (en verklaart achteraf zijn gedrag, zie Citaat 28), terwijl dochter 25 en de vader eerder een hele tijd zitten te lachen. De vader stelt achteraf kwaad te zijn op de zwakke houding van zijn zoon. De slechte relatie wijt hij vooral aan de drang van zoon van 27 om hier weg te gaan – hij wil sparen om in Marokko te gaan wonen – en het feit dat die

zich hier niet aanvaard voelt, omwille van zijn 'anders' zijn. **De dochter van 25** is mondig, studeert communicatiewetenschappen aan de VUB, waar ze op kot zat, en geeft bijgevolg vaak theoretisch geïnspireerde reacties. Daarnaast werkt ze voor een interculturele organisatie. Ze draagt geen hoofddoek en is een milieuliefhebster. Ze is sinds een jaar getrouwd met een 'Marokkaanse' Mechelaar, een advocaat, en woont nu in Antwerpen. Zowel zij als haar man waren aanwezig tijdens beide momenten. **De zoon van 16** is wat aan de stille kant, maar geeft altijd overtuigend antwoord. Hij neemt zijn studies ASO serieus en ziet zijn vrienden vooral in de vakanties. Hij heeft een voorliefde voor fantasy en science fiction. **De zoon van 13** is verlegen bij aanvang, maar wordt losser naarmate de gesprekken vorderen. Hij zit in het ASO en kijkt op naar en kopieert (o.a. qua voorkeuren) zijn broer, met wie hij veel lijkt te doen. Hij zit op een concentratieschool en spreekt bijna geen Darija of Berbers. Hij fietst graag in de buurt, waar hij veel vrienden heeft. Tijdens het tweede interview komt de broer van de vader met zijn gezin op bezoek, maar ze vertrekken na een half uur opnieuw.

5.3.3 Contextuele factoren en relatie interviewer - gezinsleden

Tal van factoren hebben de interviews beïnvloed of zorgden voor specifieke omstandigheden die ons inziens dienen gerapporteerd te worden. Een deel hiervan werd reeds besproken (o.a. lawaai van kinderen, afwijkingen van het profiel, de houding van enkele dominante vaders). We bespreken hieronder kort de belangrijkste andere factoren.

We zijn zelf een uit huis wonende zoon van gezin 14. Toch hebben we dit gezin op dezelfde manier proberen behandelen als andere gezinnen, door ons zoveel als mogelijk 'tabula rasa' op te stellen tijdens de interviews en door tijdens de analysefase enkel beroep te doen op de data. Het leerde ons veel bij over de 'relativiteit' van antwoorden bij een bevraging: veel antwoorden dienen op zijn minst genuanceerd te worden of zijn in grote mate geen weerspiegeling van de realiteit en eerder uitingen van sociale wenselijkheid. Zolang er hiervoor geen aanwijzingen waren in de data, is deze voorkennis in dit proefschrift niet opgenomen. Ook de familiale voorgeschiedenis zal ongetwijfeld ook een rol gespeeld hebben. Dit is vooral het geval bij de ouders, aangezien de zoon van 20 uit dit gezin grotendeels apart bevraagd werd. Hier en daar valt uit de interviews deze voorgeschiedenis wel af te lezen, in de vorm van spanningen, vooral bij de vertalingen van de vragenlijsten.

Dit is een mooie aanleiding om het onderwerp 'objectiviteit' en 'betrokkenheid' aan te snijden. In aanloop naar dit proefschrift woonden we een methodologisch seminarie bij van Cemis aan de universiteit Antwerpen (20 februari 2009), onder de titel '*Personal experience and research experience in the study of migrants and minorities*', met o.a. H. Bousetta (UCL) & P. Hermans (KUL) als sprekers. Vrij snel verzandde dit seminarie in een – eufemistisch uitgedrukt – ontluisterende discussie over of minderheden wel 'objectief' onderzoek konden voeren naar minderheden. Ons standpunt hierin, o.a. gesteund door Bousetta, valt grotendeels samen met het hiervoor reeds besproken hoofdstuk over identificatie en de kritieken op onder andere het concept 'etniciteit'. Herkomst is niet noodzakelijk een

element van identificatie en het hebben van een gelijkaardige afkomst speelt evenveel een rol als bijvoorbeeld 'gender': soms begrijpt men daardoor zaken sneller, maar een onderzoeker blijft eerst en vooral een onderzoeker. Het is bijgevolg vreemd te noemen dat een dergelijke discussie over herkomst wel gevoerd wordt, waar een gelijkaardige discussie over 'gender' ons de onzin van een dergelijke discussie toont. Het spreekt vanzelf dat sommigen gezinsleden ons 'meer lagen' en op sommige domeinen dichter bij het eigen referentiekader stonden, dat ontkennen zou inderdaad een soort van 'naïeve objectiviteit' inhouden. Herkomst speelde daarin voor ons echter nooit een rol.

De vraag is of de 'herkomstfactor' voor de gezinnen een rol speelde. Er waren inderdaad enkele referenties in die zin en veelal gingen die drie richtingen uit. Bij 'Marokkaanse' gezinnen was er nieuwsgierigheid naar "wie die Hatim is" en naar de herkomstregio in Marokko. Daar bleef het bij. Een tweede herkomstgerelateerde referentie betrof de ervaring als minderheid, meestal in relatie tot discriminatie en maatschappelijke drempels. Deze verwijzing had meestal dezelfde bedoeling als de derde vorm van verwijzing naar herkomst: de verwijzing naar voorkennis, in de vorm van uitdrukkingen als 'jij weet ook wel dat…'. Hierbij ging het zowel over ervaringen als minderheid als om referenties naar 'religie'. Op geen enkel moment heeft enig gezinslid ons vragen gesteld over onze eigen positie ten aanzien van 'religie' of 'herkomst'. Bij een deel van de gezinnen dienden we deze derde status, een persoon met voorkennis, te verdienen. Zo is het opmerkelijk dat in 'Turks' gezin 9 we na het tonen van een zekere voorkennis, een grotere medewerking verkregen. Het citaat hieronder is één van die cruciale momenten. Het moge duidelijk zijn dat deze reacties meer met kennis te maken hebben (die iedereen kan bezitten) dan met herkomst, die weliswaar potentieel gemakkelijker aanwezig kan zijn bij iemand met dezelfde herkomst.

> ***Vader:*** *[Turks: En ook omdat bij ons die dinges zijn, Hatim weet dit ook, omdat er in Vlaamse cafés veel dingen zijn die volgens onze religie verboden zijn, zoals bijvoorbeeld alcohol en gokspelen.]* ***(Gezin 3)***

> ***Vader:*** *Hürriyet niet omdat, daar zijn geen euhm... Abonnementen. Die hier in België niet, in Duitsland en zo wel. Sabah bijvoorbeeld ook niet. Maar Zaman is van een euhm... Was van een euhm ja van een... hoe moet ik zeggen, van een euhm religieus zou ik niet zeggen maar dat was zo van een groep eigenlijk. Die verdienen daar geld mee hé.*
> ***Interviewer:*** *Fethullah Gülen?*
> ***Vader:*** *Ja, ja.*
> ***Moeder:*** *(lacht)*
> ***Vader:*** *Gij weet dat zoveel.*
> ***Interviewer:*** *Ik begin het te weten.*
> ***Vader:*** *En euhm na een tijdje hebben wij gezegd van dat brengt ons niets bij. Dan zijn we daarmee gestopt.* ***(Gezin 9)***

De herkomstfactor kan echter niet alleen zaken vergemakkelijken, maar ook bemoeilijken. Het is niet ondenkbaar dat er een zekere mate van sociale wenselijkheid in de antwoorden aanwezig is, wanneer men de interviewer zou beschouwen als lid van de 'in-group', vooral in het geval van gevoelige vragen (vb. over religie). Het is moeilijk om de draagwijdte van deze factor in te schatten tijdens de interviews.

De meest expliciete identificaties die de gezinsleden uitten, liepen niet langs herkomstlijnen. In 'Turks' gezin 3 beschouwde de moeder ons als één van hen, een 'Temsenaar', omdat we daar geboren waren. Een ander voorbeeld is de verwijzingen naar de opleiding 'communicatiewetenschappen' (o.a. 'Turkse' dochter van 23 uit gezin 2 en 'Marokkaanse' dochter van 25 uit gezin 25). Ook was er soms een zoektocht naar gemeenschappelijke kennissen, vrienden die in dezelfde stad woonden, enzovoort. Vaak kwamen daarbij ook de tussenpersonen ter sprake. Kortom, ja, in sommige gevallen werd er een band gezocht door de gezinsleden, maar dit was verre van herkomstgerelateerd.

Zoals we eerder al aangaven, deelden we ook informatie over onszelf, vooral met de bedoeling om vertrouwen te winnen en meestal in relatie tot vragen om advies en bezorgdheden van de gezinnen. We verwijzen hierbij nogmaals naar Daly (1994: 59) "*Developing this trust requires abandoning the positivistic ideal of the sanitized objective observer and moving toward the model of researcher as physically, morally and experientially engaged in the interaction with the participants*". Deze interactie nam nooit de vorm aan van een stellingname die ingingen tegen de gezinsleden. Het ging eerder over het uiten van andere mogelijke visies op een situatie, waar de gezinsleden op konden reageren, of het verlenen van advies of tips. Toch voelde dit niet altijd even gemakkelijk aan, vooral wanneer gezinsleden ons onze mening vroegen over maatschappelijke kwesties en wanneer er gevraagd werd als 'rolmodel' te fungeren. Beide kwesties kwamen vooral naar voren in relatie tot onderwijs en ontwikkeling. In het eerste geval ging het over onze visie op waarom minderheden het minder goed deden in het onderwijs en ook maatschappelijk. Veelal werd dit gekoppeld aan een angst dat hun kinderen het minder goed zouden doen op school (o.a. in de gezinnen 3, 4 en 10). Bij de tweede kwestie ging het vooral over een vraag voor advies van de ouders zelf of een vraag om in te praten op de kinderen. Veelal ging dit eveneens over onderwijs, maar ook over bijvoorbeeld kinderen die niet naar het nieuws wilden kijken of over geweld op televisie (o.a. in de gezinnen 3, 4 en 10). In beide gevallen werden we deels gevraagd om als 'rolmodel' te fungeren, maar ook de Nürten Yilmaz, de tolk, kreeg een reeks vragen voorgelegd toen de gezinnen vernamen dat ze een Master in de rechten had (o.a. in gezin 13). Het leek in deze situaties onmogelijk om niet te antwoorden, gezien de vertrouwensopbouw die eraan vooraf ging. Niettemin, waren er een aantal vragen waarop we niet verder ingingen. In Citaat 17 [65] zijn een aantal citaten weergegeven uit gezin 3 die het voorgaande staven. In deel 1 gaat het over de zoon van 12 die niet naar nieuws kijkt en de moeder die ons daarover advies vraagt. In deel 2 gaat het over de functie van rolmodel en daarbij dienen we aan te halen dat het andere rolmodel, een advocaat, een 'Vlaming' is, wat dus eerder wijst op een statusgerelateerde rolmodelfunctie dan een herkomstgerelateerde. In deel 3 en deel 4 krijgen we maatschappelijk gerichte vragen. In deel 3 zijn we er wel op ingegaan omdat dit niet rechtstreeks gekoppeld is aan communicatiewetenschappelijk onderzoek. Deel 4, dat een reactie is op het vertoonde journaal waarbij een kaart van Koerdistan werd getoond, is wel inhoudelijk gekoppeld aan ons onderzoek en werd bijgevolg door ons niet beantwoord. De grens is dus dun. Wat voorgaande ook aantoont is dat in de meeste gevallen er geen herkomstgerelateerde motivaties aan de grondslag

[65] Omdat enkele citaten uit de gezinnen niet te vatten zijn in relatief korte quotes, worden ze achteraan weergegeven in dit proefschrift. De specifieke pagina's zijn te vinden in de citatenlijst vooraan.

lagen van de vragen, maar wel ‘minderheidsgerelateerde’ motivaties (de drempels als minderheid) en statusgerelateerde motivaties (onderzoeker als expert en als status).

Ondanks de moeilijke financiële situatie van velen, bleef in de meeste gezinnen de tafel niet leeg. Drank en versnaperingen werden in alle gezinnen aangeboden, maar in een heel aantal gezinnen werd er speciaal gekookt en gebeurde dit redelijk uitgebreid (o.a. gezin 6, gezin 14, gezin 18, gezin 23). In gezin 8 namen we zelf taart mee voor de jarige moeder. Vooral de meegereisde studenten waren onder de indruk van deze maaltijden en de – clichématige – nadruk op gastvrijheid sierde dan ook de meeste van hun observatienota’s.

Dergelijke clichématige verwijzing (o.a. naar gastvrijheid, klederdracht, …) door studenten zijn een constante in veel van hun observatienota’s, maar gelukkig niet bij alle studenten. We merkten heel duidelijk een clichématige reïficatie van ‘etniciteit’ en ‘religie’, met veel verwijzingen naar wat de gezinsleden ‘Turks’ of ‘moslim’ of ‘anders’ maakte. Ook in de manier waarop de vragen gesteld werden, sijpelde een zeker ‘wij’-‘zij’ kader en een fixatie op herkomst door, bijvoorbeeld door bij een antwoord dat verwees naar herkomst (vb. iemand die naar Turkse series kijkt) niet door te vragen (vb. welke series en inhoud). Dit vormt zeker één van de beperkingen in dit onderzoek. De studenten beschikten niet altijd over de noodzakelijke voorkennis, attitude en methoden (vb. linguistic pragmatics), maar binnen het kader van dit onderzoek en de opleidingsonderdelen van waaruit ze deelnamen, was er geen mogelijkheid om een grondige opleiding te voorzien. Wel bleven de stukken waarin de studenten de kinderen apart bevraagden beperkt en was er steeds een driedubbele controle (twee studenten en onderzoeker) bij de observatienota’s. Er werden voor alle duidelijkheid – en gelukkig – geen fouten gemaakt door de studenten en al bij al verliep de bevraging wel vlot. Het probleem zat eerder bij een gebrek aan diepgang en soms een eenzijdige manier van bevragen.

We sluiten af met een woord van uitleg over de emotionele beproeving die dergelijke interviews vormen. Zoals we eerder aanhaalden, gaat het zich inleven in de gezinnen steeds gepaard met een zekere emotionele openheid naar de gezinnen toe. Kanker, depressies en andere ziekten, miskramen en dood, discriminatie en achterstelling, geweld en verstoting, verscheurde families en vriendschappen, … het zijn maar enkele van de thema’s die aan bod kwamen en het soms nog steeds aanwezige lijden van deze mensen vroeg bij momenten veel van de onderzoekers, wat duidelijk bleek bij het oververmoeid thuiskomen na dergelijke interviews. Deze factor mag niet onderschat worden bij dergelijk onderzoek. In zekere mate spreekt het open praten over deze problemen het wantrouwen tegen, dat we bij aanvang als één van de potentiële drempels hadden aangenomen. Tijdens het onderzoek leidden dergelijke thema’s bij ons tot de behoefte aan een psychologisch onderdeel bij de behandeling van communicatiewetenschappelijke thema’s in de resultatensectie, maar dit bleek al gauw binnen het tijdsbestek van dit proefschrift onmogelijk. Wel pleiten we voor meer aandacht voor dit aspect en meer inbreng vanuit de psychologische wetenschappen in minderhedengerelateerd onderzoek. Het meest extreme voorbeeld hiervan is de zoon van 27 uit gezin 25. De negatieve beeldvorming leidde bij hem tot een existentiële angst. Nieuwsberichtgeving over minderheden leidt bij

hem tot paniek en hij vermijdt Vlaamse televisie uit angst dat er iets over minderheden gezegd wordt. Ook de interviews zorgden bij hem voor paniek, omdat het te persoonlijk en te dichtbij kwam en de garantie van anonimiteit veranderde hier niets aan. Natuurlijk is dit een extreem voorbeeld, maar het roept wel de vraag op in welke mate en hoe ervaringen en een dergelijke psychologische toestand een invloed hebben op identificaties. Wat gebeurt er met de puberende tienerdochters in de volgende citaten, wanneer ze geconfronteerd worden met discriminerende en zelfs racistische houdingen van leerkrachten tijdens de lessen en dit tijdens belangrijke formatieve jaren?

> ***Dochter 15:*** *Die leerkrachten die kunnen soms wel wa racistische opmerking uiten of zo. Bijvoorbeeld als we dan in geschiedenis zitten, en dan zitten die bezig over dat de islam, hoe dat die zijn weg was aan het banen en zo en dan zegt die ineens "gelukkig zijn die gestopt bij de Fransen anders zaten wij hier ook allemaal met die doeken op onze kop." Zo van die dingen zeggen die dan en dan zwijg ik gewoon.* ***(Gezin 15)***
>
> ***Dochter 15:*** *Ook al als je iets wou vragen, u gewoon negeren en zo, allez bij mij toch hé en bij nog een paar mensen, zo allochtone mensen. En dan negeren en zo en als je dan een minuutje of zo later in de les kwam, dan vroeg die ook van alles en zo. Zo ben ik in de problemen gekomen. Dus… En als ge iets niet gedaan hebt, begint die tegen u te roepen, tegen mij was dat toch hé. Iemand anders heeft iets gedaan en die begint tegen mij te roepen. En ik heb er niks mee te maken, dus allez ja.* ***(Gezin 16)***

Dergelijke voorbeelden zijn legio in de dataverzameling van dit proefschrift en kunnen spijtig genoeg niet allemaal diepgaand behandeld worden. Maar dat ze mogelijk gevolgen hebben die relevant zijn voor attitudes ten aanzien van en voorkeuren voor media, valt niet bij voorbaat uit te sluiten.

6 HOOFDSTUK 6: TAALKENNIS EN TELEVISIECONSUMPTIE

6.1 Inleiding

Zoals we in de literatuursectie aangaven, vormt taalkennis één van de belangrijkste determinanten van mediaconsumptie. Kennis van het Nederlands zorgt voor een meergebruik van Nederlandstalige televisie (o.a. Motivaction, 2007; Gezduci & d'Haenens, 2007; Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004). 'Marokkanen' kijken meer dan 'Turken' naar Nederlandstalige televisie o.a. omwille van een vaak mindere kennis van de herkomsttalen en een beperkter media-aanbod (o.a. Motivaction, 2007; d'Haenens et al., 2004; Van Craen et al., 2007). Canadees onderzoek wees uit dat in een tweetalige omgeving, tweetalige personen media in die taal kiezen die ze het vloeiendst spreken, in casu Engels voor de Engelstaligen en Frans voor de Franstaligen (Barnett & McPhail, 1980), en lang verblijf in een ander land verandert daar niets aan (Delener & Neelankavil, 1990; Lee & Tse, 1994). Deze bevinding roept vragen op naar taalniveaus, die echter, voor zover we weten, nauwelijks aandacht kregen in communicatiewetenschappelijk minderhedenonderzoek in Vlaanderen. Er is weinig aandacht voor een potentieel verschil qua taalniveau van de zenders – zowel voor de Nederlandstalige als voor satellietzenders – en voor de diverse programma's en programmagenres op deze kanalen (vb. het verschil tussen nieuws en fictie). Daarnaast ontbreekt voor 'Marokkanen' soms het onderscheid tussen Marokkaanse en Arabischtalige zenders en het onderscheid tussen Marokkaans Arabisch (Darija) en het standaard Arabisch (Fusha). Zo zien we bij Van Craen et al. (2007) enkel een opdeling Nederlandstalige – Turkse – Marokkaanse televisiezenders, wat onmiddellijk vragen oproept bij de interpretatie van de cijfers. Ook bij d'Haenens et al. (2004: 131, 135) en bij Devroe et al. (2005) zien we enkel deze driedeling en worden Marokkaanse en Arabischtalige zenders door elkaar gebruikt.

Ons inziens verdient dit aspect dan ook een apart hoofdstuk, niet alleen op basis van de literatuur (en de hiaten daarbinnen), maar vooral ook omdat uit de codering van onze data vanuit Grounded Theory taal als een vruchtbare categorie naar voren kwam. Voor de talenkennis en de rol van taal in de mediaconsumptie baseren we ons op twee bronnen: enerzijds de interviews en de observatienota's en anderzijds de zelfrapportering door de informanten.

We vangen aan met een overzicht van de taalkennis bij de gezinnen en focussen ons daarbij vooral op het Nederlands (6.2) en de herkomsttalen (Turks, Fusha, Darija, Berbervarianten, Azeri en talen uit de Balkan) (6.3). We zullen summier enkele markante vaststellingen bespreken met betrekking tot andere talen (Frans, Engels), maar deze sectie focust meer op deze algemene bevindingen dan op de eigenlijke taalkennis (6.3.5). Dit taalprofiel wordt vervolgens gerelateerd aan de mediaconsumptie van de gezinsleden (6.4). Daarbij zullen we ons focussen op televisie, maar zullen functioneel enkele andere mediadragers eveneens ter sprake komen. Voor een diepgaandere analyse van internet, radio en kranten verwijzen we naar het hoofdstuk over nieuws. We concluderen met de belangrijkste resultaten en aanbevelingen voor vervolgonderzoek (6.5).

6.2 Kennis van het Nederlands

Alle kinderen in de gezinnen spreken vlot Nederlands, zonder een al te zware beïnvloeding door plaatselijke dialecten. Bij de 48 ouders spreken er 25 vlot Nederlands: de tien ouders van de tweede generatie, negen van de tien ouders van de anderhalve generatie en zes van de 28 ouders van de eerste generatie (Tabel 7). Er zitten ongeveer evenveel 'Marokkaanse' (13) als 'Turkse' (12) ouders in deze groep en meestal zijn dit moeders (18 van de 25), al ligt dit aan de samenstelling van de diverse migratiegeneraties (Tabel 7). Bij deze ouders horen we wel vaker de invloed (in diverse gradaties) van plaatselijke dialecten (Tabel 7) en enkele ouders geven ook zelf aan het eigen dialect te kennen.

> ***Vader:*** *niemand praat euhm serieus Nederlands hé hier in België, dat is zo…*
> ***Moeder:*** *hij kan het op zen plat Mechels zeggen ook, en dan verstaan de kinderen het niet… want als ik met oudere mensen van in de straat, als die stoppen en we hebben daar dus een praatje mee, dan bekijken mijn dochters mij precies alsof ik Chinees bezig ben of zo… Niks. Of met mijn oudste broer, dan verstaan mijn kinderen ons ook niet…*
> ***Vader:*** *Hoe dat die praten, dat is ongelofelijk… echt plat, echt plat*
> ***Moeder:*** *ja maar dat is… op zen plat Mechels* ***(Gezin 20)***

De zes ouders van de eerste generatie uit deze vlot Nederlandstalige groep (Tabel 7), migreerden op jonge leeftijd naar België, hetgeen vraagtekens oproept bij onze categorisering van de eerste en anderhalve generatie. Zoals eerder gesteld, beschouwen we wie na de leeftijd van 6 jaar migreerde als eerste generatie (Tabel 3). Als we taal als factor zouden nemen, is 12 jaar een betere grens: alle ouders die tussen hun 6 en 12 jaar naar België kwamen (4) behoren immers tot deze vlot Nederlandstalige groep. De twee overige ouders kwamen op hun 14 en 18 naar België (Figuur 14). Deze groep bestaat uit mensen die dus als kinderen en tieners (en niet als huwelijksmigranten) naar België kwamen.[66] De moeder van gezin 24 balanceert op de rand van deze groep aangezien ze bij het invullen van de vragenlijsten wat meer hulp nodig had.

Kortom, dit betekent dat ca. 80% van de gezinsleden geen of nauwelijks problemen had met het normaal dagdagelijks Nederlands tijdens de interviews. Niettemin zijn er momenten waarop ouders en kinderen moeten zoeken naar het juiste woord of verduidelijkingen nodig hebben bij bepaalde woorden (zoals 'taboe', 'gekleurd' (in de betekenis van niet-neutrale nieuwsinhoud) en intimiteit). Deze vormen echter schaarse lexicale beperkingen waarop we verder niet zullen ingaan. Tijdens de interviews werd zowel door onszelf als door andere gezinsleden bijkomende uitleg verschaft.

De overige 23 ouders laten een heterogeen beeld zien qua kennis van het Nederlands (Tabel 7). Een eerste groep ('voldoende Nederlands') telt zeven ouders (vooral vaders) die eerder 'gebroken' Nederlands spreken. Ze verstaan veel tijdens de interviews, maar lijken soms onzeker over hun

[66] Ook voor de 'Marokkaanse' ouders uit gezin 21 geldt dit: ze migreerden voor hun 19 jaar naar België, maar kwamen terecht in het Franstalige landsgedeelte. Ze zijn vlot Franstalig maar door hun late verhuis naar Vlaanderen is hun Nederlands eerder zwak te noemen. Aangezien we kennis van het Nederlands hier als criterium nemen, worden ze anders gecategoriseerd (Tabel 7).

Nederlands. Ze kiezen er spontaan voor om toch in het Nederlands te praten en schakelen over op de herkomsttaal of het Frans wanneer ze er niet in slagen uit te drukken wat ze willen (vooral bij verduidelijkingen, nuances, …). Vooral bij het invullen van de vragenlijsten was er hulp nodig, waarbij gezinsleden hen doorgaans automatisch in de herkomsttaal hielpen. De vader uit gezin 8 (Tabel 7) woonde eerst in Franstalig Brussel, wat zijn minder goede, maar voldoende kennis van het Nederlands verklaart.

Tabel 7 Niveaus van het Nederlands bij de 25 gezinnen

	2de en latere generaties	1,5 generatie	1ste generatie
Goed tot perfect Nederlands	***Alle kinderen*** **Vaders:** gezin 9. **Moeders:** gezin 1, 3, 4, 10, 12, 16, 17, 20, 22. **Dialect:** Gezin 9-Vader: Antwerps Gezin 17-Moeder: West-Vlaams Gezin 20-Moeder: Mechels	**Vaders:** gezin 5, 16, 22. **Moeders:** gezin 2, 7, 11, 18, 23, 25. **Dialect:** Gezin 5-Vader; Gents	**Vaders:** gezin 6, 13, 20. **Moeders:** gezin 15, 19, 24 **Dialect:** Gezin 13-Vader: Antwerps.
Voldoende Nederlands	/	**Vaders:** gezin 8	**Vaders:** gezin 1, 2, 15, 19, 25. **Moeders:** gezin 9. **Dialect:** Gezin 25-Vader: Genks
Deels spreken, deels begrijpen	/	/	**Vaders:** gezin 3, 10, 11, 17, 23, 24. **Dialect:** Gezin 24-Vader: Gents
Niet spreken, deels begrijpen	/	/	**Vaders:** gezin 7, 12. **Moeders:** gezin 13, 14.
Niet spreken, niet begrijpen	/	/	**Vaders:** gezin 14, 21. **Moeders:** gezin 5, 6, 8, 21.

In de tweede groep (‘deels spreken, deels begrijpen’) hebben de zes vaders een basiskennis van het Nederlands, zowel qua spreken als begrijpen. Ze begrijpen vaak wat er gezegd wordt, aan de hand van enkele woorden of de context. Het merendeel van het gesprek verloopt echter niet in het Nederlands, al nemen deze gezinsleden vaak spontaan het initiatief om in een simpel dagdagelijks Nederlands moeizaam, rustig en traag te communiceren. Voor nuances en ingewikkelde antwoorden, schakelen ze over Darija, Turks of Frans, waarbij hun antwoorden vaak uitgebreider zijn. Ook hier weer is er hulp nodig bij de gesloten vragenlijsten (maar ook bij het vertoonde journaal), maar de aard van de hulp is hier veel uitgebreider dan bij hen die voldoende Nederlands spreken. In de derde (‘niet spreken, deels begrijpen’) en vierde (‘niet spreken, niet begrijpen’) is het Nederlands van de ouders zeer zwak tot onbestaande te noemen (Tabel 7). Wat de derde groep (vier ouders) van de vierde (zes ouders) onderscheidt, is dat men in de derde groep blijk geeft van een gedeeltelijk begrip van het Nederlands, dat tot uiting komt in de spontane antwoorden het Darija, Turks of Frans op wat er in het Nederlands gezegd werd.[67] In de vierde groep komt quasi dit nooit voor.

[67] Dit onderscheid is van belang omdat het een rol kan spelen in mediaconsumptie: noties van het Nederlands in combinatie met eventuele beelden kunnen een groot verschil betekenen in de verwerking en de interpretatie van programma’s.

Figuur 14 Kennis Nederlands en migratieleeftijd van de eerste generatie ouders

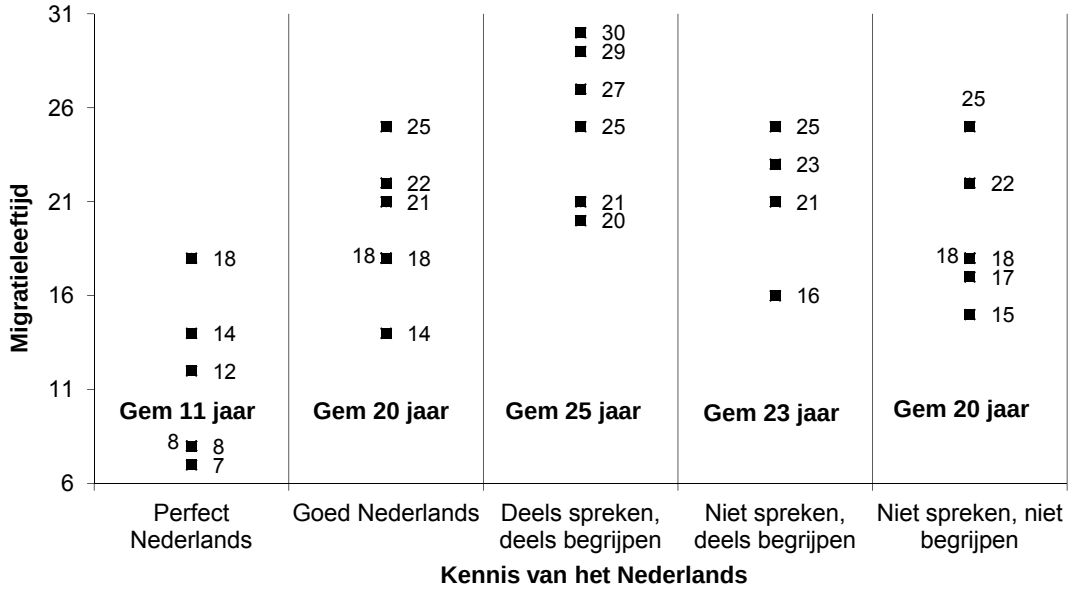

Figuur 15 Kennis Nederlands en verblijfsduur in België van de eerste generatie ouders

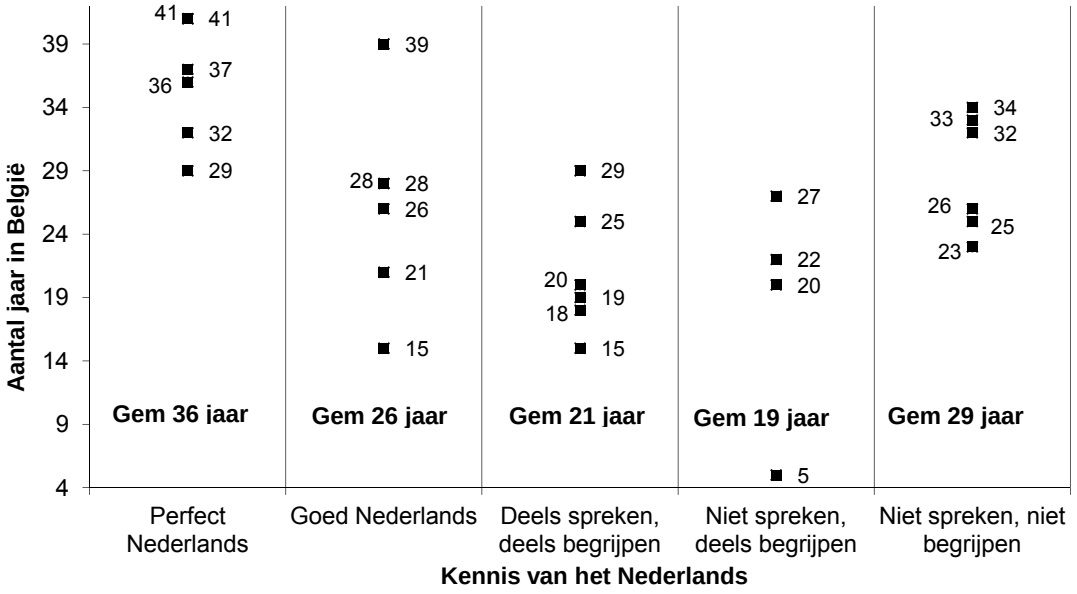

Het is moeilijk een verklaring te vinden voor de diverse niveaus, maar wel zijn er een aantal algemene lijnen te trekken. Bij de eerste generatie zien we dat een langere verblijfsduur in België en een jongere migratieleeftijd, samengaan met een betere kennis van het Nederlands (zie Figuur 14 en Figuur 15). De verblijfsduur daalt in de eerste vier groepen van 36, over 26 en 21, tot 19 jaar en de migratieleeftijd stijgt in de eerste drie groepen van 11 over 20 tot 25 jaar. Deze trend wordt omgebogen in de laatste (voor verblijfsduur) en de laatste twee groepen (voor migratieleeftijd). Zonder hierover enige zekerheid te hebben, lijkt de meest voor de hand liggende verklaring te liggen in de samenstelling van de groepen die het Nederlands *niet spreken* (Tabel 7). Deze groepen tellen meer vrouwen (i.t.t. de tweede en derde rij in Tabel 7) en veelal zijn zij huisvrouw: alle huisvrouwen uit onze gezinnen zitten

in deze laatste groepen, met uitzondering van de moeder uit gezin 20, die van de tweede generatie is en de moeder van gezin 9, die haar taalkennis lijkt te halen uit de harde aanpak van de vader en uit haar sociale contacten (zie Citaat 6).[68] Maar ook zij balanceert toch op de rand van haar categorie, aangezien ze wel wat meer hulp nodig heeft bij de vragenlijsten dan de andere vijf vaders (Tabel 7). Mogelijk ligt de verklaring dus in het feit dat deze vrouwen, na hun huwelijksmigratie, maar beperkte contacten hadden met Nederlandstaligen via bijvoorbeeld werk en zijn er dus geen incentives geweest om het Nederlands onder de knie te krijgen. Verder geven de mensen in de drie laatste categorieën ook aan dat bij hun aankomst in België er nog geen Nederlandse cursussen waren waartoe ze zich konden wenden. Hoewel enkele van hen in een latere fase wel Nederlandse taallessen gevolgd hebben, is dit veelal zonder een echte verbetering van het Nederlands gebleven. Qua opleiding valt tenslotte op dat bij de drie laatste categorieën veel mensen zitten zonder opleiding of met enkel een lager onderwijs diploma.

Als we kijken naar de vertalingen die nodig waren tijdens de interviews, stellen we vast dat er in vijf gezinnen (gezinnen 4, 16, 18, 20 en 22) geen vertalingen nodig waren. In de overige 20 gezinnen, moet er – zij het heel divers qua hoeveelheid – vertaald worden tijdens de interviews. Wanneer we kijken naar wie vertaalt – buiten de aanwezige interviewers –, lijkt er een zekere hiërarchische orde aanwezig. Als één van de ouders het Nederlands vlot spreekt en verstaat, wordt er primair door hem of haar vertaald of geholpen (gezinnen 5, 6, 11, 17 en 23). Wanneer dit niet het geval is, lijkt het oudste kind – soms bijgestaan door het tweede oudste kind – deze taak op zich te nemen. Soms neemt het dominante kind in het gezin de plaats in van het oudste kind, hoewel dat oudste kind de ouders meestal nog bijstaat. Zowel het dominante kind en / of het oudste kind kunnen ook de vertalende ouder bijstaan, maar daarbij blijft de ouder in kwestie telkens de primaire tolk.

Enkele ouders vinden het zeer belangrijk dat hun kinderen het Nederlands goed beheersen. Daartoe nemen ze diverse initiatieven, waarvan er drie in het oog springen. Een eerste groep ouders stelt of stelde de aankoop van een satellietontvanger uit, uit angst dat het een negatieve invloed zou hebben op het Nederlands van hun kinderen (o.a. in gezinnen 4 en 11). Andere ouders sturen hun kinderen doelbewust niet naar zogenaamde ‘concentratiescholen’ (vb. gezin 13). Wanneer hun kinderen in een dergelijke concentratieschool zitten, zorgt dit voor enige vrees bij enkele ouders. Zo is de moeder uit gezin 25 bang dat haar jongste zoon minder goed Nederlands zal spreken (zie Citaat 7). De moeder geeft ook een verschil aan tussen ‘Marokkanen’ en ‘Turken’ in het gebruik van de herkomsttaal: ‘Turken’ gebruiken vaker de moedertaal in het dagelijkse leven in tegenstelling tot ‘Marokkanen’ die eerder gebruik maken van het Nederlands. In andere gezinnen wordt een zelfde redenering gemaakt, maar dan m.b.t. de woonplaats: een zogenaamde ‘concentratiebuurt’ wordt het liefst gemeden. Dit is onder andere het geval bij gezin 8, waar naast diverse andere factoren (sociale controle, etc.), ook taal een belangrijke motivatie vormde om een ‘concentratiebuurt’ te mijden bij het zoeken van hun woonst. In ditzelfde gezin wordt de dochter van 15 door haar zussen van 18 en 21 bekritiseerd omdat

[68] Omdat enkele citaten uit de gezinnen niet te vatten zijn in relatief korte quotes, worden ze achteraan weergegeven in dit proefschrift. De specifieke pagina’s zijn te vinden in de citatenlijst vooraan.

ze vooral met 'Turkse' vrienden omgaat op school. De oudere zussen stellen dat het niet goed is voor haarzelf en de zussen geven aan vroeger vooral met 'Belgische' groepjes opgetrokken te hebben.

> ***Moeder:*** *[Turks: Maar het is ook niet goed voor de kinderen als er teveel Turken naast elkaar wonen.]* ***(Gezin 8)***
>
> ***Interviewer:*** *Hebben jullie daar speciaal voor gekozen, van: daar zijn minder allochtonen?*
> ***Vader:*** *Ik heb da een beetje gemanipuleerd, zo zou je het kunnen zeggen. […] Proberen naar die richting te sturen in de zin van, altijd heel veel vreemdelingen dan leren ze de taal al niet zo goe. Dat is zo. Dus daar rekening mee houdend voor de toekomst heb ik gezegd van: nee, ge moogt niet alleen maar naar een allochtone school gaan. 'k Heb veel liever dat ge naar een gemengde school gaat waar meer Vlamingen bijzitten. […] Als ge allemaal vreemdelingen in een school zet dan spreken ze toch Turks. Dan komt er van da Nederlands niet veel meer in huis. Ik ondervind da ook als wij me vijf Turken naar nen café gaan en we zitten in een hoekske aan een tafel, terwijl da ze allemaal Nederlands kunnen hé, dan wordt er ni Nederlands geklapt hé. Da's direct, da's uw moedertaal.* ***(Gezin 13)***

Er zijn nog tal van andere elementen die onder dit hoofdstuk zouden besproken worden (vb. het vermengen van talen, accenten, taalgevoeligheid m.b.t. het Nederlands, …) maar gezien de focus van dit proefschrift laten we deze verder buiten beschouwing. Wel zullen we op een aantal van deze elementen terugkeren bij de bespreking van de relatie tussen taal en media. Wel willen we de lezer het 'Tarzans' niet onthouden: de moeder uit gezin 8 spreekt enkel Turks, maar communiceert met andere mensen in een zelfgemaakte taal die ze 'Tarzans' noemt.

> ***Interviewer:*** *Omdat je geen Nederlands kunt, is het moeilijker om echt vrienden te maken?*
> ***Dochter 18:*** *[Turks: Omdat je geen Vlaams kunt... daarom meer…]*
> ***Moeder:*** *[Turks: Tarzans.]*
> ***Dochter 21:*** *Ze heeft een eigen taal, 'Tarzans' noemt ze dat dan. (gelach) Dan praat ze zo gebarentaal met Engels, Frans, Nederlands, alles! (lacht) (gelach)* ***(Gezin 8)***

6.3 Kennis van de herkomsttalen

6.3.1 Kennis van één van de Berbervarianten

Zoals we reeds eerder stelden (hoofdstuk 3) zijn er grosso modo drie grote Berbervarianten, die niet altijd onderling begrijpbaar zijn. In de door ons onderzochte gezinnen is er geen enkele 'niet-Berber' die één van deze taalvarianten kent. De gezinsleden over wie het hier zullen hebben, hebben een recente 'Berberse' herkomst. Veel Arabischtalige 'Marokkanen' hebben immers in een al dan niet ver verleden een herkomst in een 'Berberse' regio. De emigratie van verschillende Riffijnse families van het platteland naar de grote steden in de regio (Nador, Al Hoceima), maar ook naar andere steden meer westwaarts (zoals Tanger en Tetouan), zorgen er soms voor dat de ouders of de grootouders al geen Riffijns meer spreken, laat staan de kinderen of kleinkinderen, of er enkel wat noties van hebben. Ook bij hen die in een recenter moment in de geschiedenis deze migratie hebben gemaakt, heeft dit een invloed op de kennis van het Berbers maar ook op de kennis van het Darija.

We hebben in onze onderzoeksgroep vijf gezinnen (15, 20, 21, 23 en 25) met een recente 'Berberse' herkomst (N=24). In deze gezinnen spreken de meesten nog één van de Berbervarianten. Vier gezinnen spreken het Riffijns uit het noorden van Marokko, één gezin (Gezin 25) spreekt de Sous variant uit het centrum / zuiden van Marokko. In het laatste geval leidt dit tot een interessante situatie die een goed beeld schept van de complexiteit m.b.t. deze herkomsttalen. De 25-jarige dochter is net getrouwd met een Antwerpse advocaat ('schoonzoon').

Schoonzoon: *Wij zijn ook Berbers, maar da's een totaal andere taal.*
Interviewer: *Dus jullie kunnen al sowieso ni met mekaar praten in…*
Dochter 25: *Buiten een paar woordjes.*
Schoonzoon: *Alhoewel, er zijn wel een aantal woorden die gemeenschappelijk zijn, hé.*
Dochter 25: *Ja, of een paar zinnetjes. Ma echt ni veel.*
Schoonzoon: *Of misschien woorden die op elkaar trekken maar die hebben bij ons een totaal andere betekenis hebben.*
Dochter 25: *Ja, (lacht) da's heel grappig. Ik kan ni communiceren met zijn ouders want zijn ouders praten geen Nederlands en mijn Berbers ook niet. Zij praten wel Arabisch, maar ik praat ook geen Arabisch. Snapt ge? Dus euhm, ik gooi alle talen door elkaar. Ik praat mijn Berbers en een paar woorden van zijn Berbers, een paar Arabische woordjes, een paar Franse woordjes met zijn moeder en dan met handen en voeten uitleggen. (Gelach) Da's echt grappig. (Gelach)*
Interviewer: *En u kan wel met zijn ouders praten?*
Moeder: *Ja, ik praat Arabisch, hé. Darija.*
Dochter 25: *Die [schoonzoon] heeft geluk hé (lacht). Mijn ouders kunnen Nederlands* ***(Gezin 25)***

Dergelijke situaties zorgen ervoor dat het Darija of het Nederlands als lingua franca worden gebruikt. Ook in de interviews komt dit naar voren, net als de verwijzing naar de migratie binnen Marokko, de 'arabisering' en het feit dat er geen lessen 'Berbers' bestaan.

Vader: *Probleem met Turk is, da spreekt één taal, wij spreken twee talen. Wij Marokkaans, maar da's Berbers. Met mijn kinderen spreek ik geen Berbers. Ik ben Berber, en mijn vrouw ook Berber. […] Maar wij verhuizen van stad Marokko naar andere stad, wij spreken Arabisch.*
Moeder: *En dan de kinderen, ja die spreken dan Arabisch.*
Vader: *Maar de kinderen spreken Arabisch, geen Berbers, maar vrienden allemaal bekan Berbers. Spreken tegen elkaar, allemaal Vlaams. Allemaal Nederlands.* ***(Gezin 15)***

Moeder: *Da's het probleem hé, Berberse les bestaat ni. Dat is alleen maar Arabische les. Anders hadden we dat allang gedaan.*
Interviewer: (student) *Vind je het een voordeel of een nadeel dat het er niet is?*
Dochter 16: *Da maakt voor mij ni uit.*
Interviewer: (student) *Voor u is het niet nodig dat ge de taal kent?*
Dochter 16: *Helemaal niet.*
Moeder: *Ik denk ook dat wij nu naar een ander gedeelte gaan in Marokko, waar da ze alleen maar Arabisch spreken. En heel de familie van mijne echtgenoot spreke daar alleen ma Arabisch. Dus zij verstaan beter Arabisch nu, dan het Berbers eigenlijk. Ze kan wel met alles mee, maar om het verbaal … […]*
Dochter 16: *Arabisch is gemakkelijker dan Berbers.*
Moeder: *Voor u wel, voor ons niet.* ***(Gezin 20)***

Het is als onderzoeker die geen van deze varianten spreekt moeilijk in te schatten hoe goed de kinderen of de ouders hun specifieke variant van het Berbers spreken. Enkel in gezin 20 is er enige discussie over de kennis van het Berbers. De dochter van 16 geeft aan 'Berber' te zijn, wat de moeder

repliceert met *"een Berber die geen Berbers spreekt dan*". De dochter verdedigt zich door te stellen dat ze dat wel doet in Marokko en dat het geen nut heeft om het Berbers bij haar moeder te gebruiken aangezien die toch Nederlands spreekt. Een bijkomende reden voor het moeilijk inschatten van deze taalkennis is het feit dat in de vijf gezinnen de gezinsleden nooit in één van de Berbervarianten tegen elkaar spraken, maar eerder in Frans, Darija en Nederlands. Alleen in gezin 21 zijn er enkele woorden in het Riffijns gewisseld. Dit heeft natuurlijk te maken met de kennis van de andere talen, maar mogelijk speelt ook de aanwezigheid van de interviewer een rol. Toch is het een opmerkelijk gegeven.

De recente jaren is het 'Berberbewustzijn' aan een opmars bezig en ook daarvan vinden we een uiting terug in onze gezinnen, met name in twee gezinnen. Gezin 20 neemt eerder een culturele houding aan, dan een nationalistisch-politieke. De vader is jarenlang penningmeester geweest van een 'Berberse' vereniging. In gezin 25 wordt er vooral gesproken over de gemeenschappelijke Berberse taal die ontwikkeld wordt, een thema dat ook in gezin 20 wordt aangekaart. De andere gezinnen lijken niet bezig met dit 'Berberbewustzijn'.

> ***Moeder:*** *[Riffijns] daar mocht geen les in gegeven worden, dat niet mocht gesproken worden tenzij in gezinnen …*
> ***Vader:*** *Niet spreken dat was geen probleem. Enkel de cultuur, dat was euh…*
> ***Moeder:*** *Nu met de laatste jaren en hij is nogal een Berber fanaat.*
> ***Interviewer: (student)*** *Heel fel dan?*
> ***Moeder:*** *Nee, dat is nu echt gewoon voor de rechten opkomen.* ***(Gezin 20)***

6.3.2 Kennis van het Marokkaans Arabisch (Darija)

Het is moeilijk inschatten welk niveau van het Darija de gezinsleden hebben. De meeste gezinsleden lijken het Darija te spreken (43 van de 47 gezinsleden). Enkel de vier kinderen van het 'Berberse' gezin 25 spreken geen Darija. Van de 43 gezinsleden geven er een aantal aan dat zij of andere gezinsleden (vb. jongere kinderen) er toch moeilijkheden mee hebben: het gaat dan over onvoldoende woordenschat, accenten, et cetera. Deze klachten komen zowel voor bij de kinderen als bij enkele volwassenen die tot de tweede en de anderhalve generatie behoren. Net als de interviewer, dienden een aantal gezinsleden bij het vertalen naar het Darija tijdens de interviews soms naar het juiste woord te zoeken (vb. de moeder van gezin 17, de zoon van 23 van uit gezin 24, …). Soms ging het om jargon of woorden die men niet dagelijks gebruikt, soms om het niet kunnen komen op woorden, maar in andere gevallen ging het om het zoeken naar woorden die de Nederlandse vertaling het best weerspiegelden. Een voorbeeld van het zoeken naar woorden die de juiste inhoud weergeven vinden

> ***Moeder:*** *als wij bijvoorbeeld bij de bomma zitten… ze [de kinderen] verstaan wel wat er wordt gezegd, maar ze durven niet te spreken. Ze hebben schrik om uitgelachen te worden of om fouten te maken* ***(Gezin 16)***
>
> ***Dochter 22:*** *Als ik bijvoorbeeld zeg [Arabisch: Doe het licht uit] dan zegt die [zoon 8] 'de deur toe' (op spottende toon).* ***(Gezin 18)***
>
> ***Vader:*** *Wij spreken eigenlijk Arabisch met een Nederlands accent. Meer een Vlaams accent eigenlijk.* ***(Gezin 22)***
>
> ***Moeder:*** *Ik kan me behelpen, ma ni voor te zeggen da da perfect is. Zo gelijk kapotte Nederlands praten, zo ja. (lacht)* ***(Gezin 25)***

we terug in gezin 14. De stelling "*ik ben trots op mijn familie*" (gesloten vragenlijst) werd door de vader met neen beantwoord omdat hij de vertaling van 'trots', "*iftigar*", religieus interpreteerde als "*hoogmoed*". Deze connotaties vormden een aantal keer een probleem tijdens de interviews.

> ***Interviewer:*** *[Arabisch: Ik ben fier op mijn familie]*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Nee, nee. Nee, ik schep niet op…]*
> ***Zoon 20:*** *[Arabisch: Nee, dat je bijvoorbeeld zegt van mijn broer is ingenieur …]*
> ***Moeder:*** *[Arabisch: Wat is daar mis mee…]*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Nee, nee. Opscheppen is niet goed…]*
> ***Moeder:*** *[Arabisch: God heeft gezegd van wees fier op je gunst…]*
> ***Interviewer:*** *[Arabisch: Niet gewoon opscheppen… Niet godsdienstig, maar ik bedoel…]*
> ***Zoon 20:*** *[Arabisch: Er blij mee zijn… dat je Allah dankt dat je van een familie bent die… Ze hebben gestudeerd, stellen het goed… Je moet je niet schamen voor je familie…]*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Dat wel ja, dat wel ja…]* ***(Gezin 14)***

Daarnaast speelt ook het feit mee dat, afhankelijk van de herkomstregio, het Darija doorspekt is met de talen van de voormalige kolonisatoren, het Spaans en het Frans (vb. in gezinnen 17 en 24). In een aantal gevallen spreekt men een Darija dat vermengd is met het Nederlands, zowel qua woordenschat als grammaticaal. Dat is vaak bij de kinderen het geval, maar ook bij enkele moeders (vb. in gezinnen 14 en 19). In verschillende gezinnen werden door één of meerdere gezinsleden verschillende talen dooreen gesproken, vaak Frans, Nederlands en Darija (vb. gezin 24, …).

Als we kijken naar de gehanteerde taal tussen ouders en kinderen, lijkt men enkel in gezin 14 alleen in het Darija te communiceren. In gezin 16 praat men Nederlands en wordt er enkel bij familiebezoek af en toe Darija gesproken. In zeven andere gezinnen lijken zowel Nederlands als Darija gesproken te worden, maar bij vier gezinnen (15, 17, 23 en 24) lijkt het Darija te domineren en bij drie gezinnen (18, 19 en 22) eerder het Nederlands. In gezin 25 spreekt men Nederlands en het Sous (Berbervariant). In gezin 21 lijken het Riffijns (Berbervariant) en vooral Frans de voertaal. In gezin 20 is het onduidelijk welke taal er gehanteerd wordt, al lijkt het Nederlands dominant.

6.3.3 Kennis van het standaard Arabisch (Fusha)

In slechts twee van de twaalf 'Marokkaanse' gezinnen (14 en 18) begrijpen alle inwonende gezinsleden ouder dan 12 voldoende het standaard Arabisch om zenders in deze taal zonder al te veel problemen te kunnen bekijken (Tabel 8). In de andere gezinnen gaat het vaak om de vader (gezinnen 19, 20 en 25) of om beide ouders die het Fusha machtig zijn (gezinnen 21 en 24). Verder zijn er vier gezinsleden die aangeven met wat moeite elementen uit deze taal te kunnen vatten (cursief aangegeven in Tabel 8). Van drie gezinsleden is het onduidelijk of ze erin slagen deze taal te vatten; ze hebben 'mogelijk voldoende kennis' (Tabel 8). In twee gezinnen spreekt of begrijpt niemand het standaard Arabisch (gezinnen 16 en 22). Slechts 19 van de 47 gezinsleden (ca. 2/5) kunnen dus het Fusha, dat niemand in de dagelijkse communicatie hanteert, op één of andere manier voldoende begrijpen. Zestien van de 19 gezinsleden zijn ouders, het merendeel van de eerste generatie (13). De

moeder uit gezin 19 is als enige eerste generatie ouder het Fusha niet machtig, maar zij kwam dan ook op jonge leeftijd naar België. Van de tweede generatie is er slechts één ouder die deze taal verstaat, hoewel ze aangeeft toch moeite met de taal te hebben. De invloed van de generaties is hier dus duidelijk aanwezig.

Tabel 8 Kennis van het standaard Arabisch bij de 12 'Marokkaanse' gezinnen

Standaard Arabisch	2de en latere generaties	1,5 generatie	1ste generatie
Voldoende of meer kennis (cursief = met moeite)	Gezin 14-Zoon 20 *Gezin 17-Moeder* Gezin 18-Dochter 22 *Gezin 24-Zoon 23*	Gezin 18-Moeder *Gezin 23-Moeder*	Gezin 14-Moeder Gezin 14-Vader Gezin 19-Vader Gezin 20-Vader Gezin 21-Vader Gezin 21-Moeder *Gezin 23-Vader* Gezin 24-Moeder Gezin 24-Vader Gezin 25-Vader
Mogelijk voldoende kennis	/	/	*Gezin 15-Moeder* *Gezin 15-Vader* *Gezin 17-Vader*
Geen kennis	Gezin 16-Moeder Gezin 20-Moeder Gezin 22-Moeder Alle andere kinderen	Gezin 16-Vader Gezin 22-Vader Gezin 25-Moeder	Gezin 19-Moeder

De kinderen die aangeven voldoende te verstaan behoren tot de groep van de emerging adults die zich het sterkst 'religieus' identificeren en buiten de dochter van gezin 18,[69] volgen de zonen van gezinnen 14 en 24 allebei lessen Arabisch.[70] De lessen Arabisch of de koranlessen lijken echter bij de andere kinderen – van 19 van de 24 kinderen weten we dat ze die gevolgd hebben – weinig zoden aan de dijk te brengen. In het geval van de koranlessen is dit begrijpelijk gezien het vooral gaat over reproductie, recitatie en eventuele religieuze omkadering. In het geval van de Arabische lessen geven de meeste jongeren aan dat ze eerder Darija aangeleerd krijgen of kregen dan Fusha. Bij de ouders zien we een ander verhaal: daar wordt onderwijs wel expliciet als belangrijkste bron voor kennis van het Fusha aangehaald. Enkele ouders die dit nooit aangeleerd hebben vormt dit een handicap en zij stimuleren hun kinderen om Arabische lessen te volgen, in de hoop dat er iets van blijft hangen.

Moeder: *Omdat hij [vader] ook Arabisch gestudeerd heeft hé. Ikke niet. Het Arabisch van Al Jazeera leer je op school. En dat is over heel de Arabische wereld en als ge daar eenmaal op hebt gestudeerd, kunt ge naar Al Jazeera kijken, en de krant lezen, maar als ge dat niet op school hebt geleerd... Wij spreken eigenlijk een dialect van het Arabisch.* ***(Gezin 19)***

Dochter 16: *We leren Arabisch da ze bijvoorbeeld in Marokko praten en ni Arabisch da ze in 't Midden-Oosten spreken, da zijn echt twee verschillende talen* ***(Gezin 20)***

Vader: *Ik kan heel goed Marokkaans spreken, maar ik kan zelfs mijne naam niet schrijven in 't Arabisch. Ik vind dat echt een serieuze handicap. Ma zun [kinderen] staan veel verder.* ***(Gezin 22)***

[69] De moeder en de dochter van 22 van gezin 18 verstaan uitzonderlijk het Fusha beter dan het Darija. Dit heeft te maken met de grootouders die meer Fusha spreken en met het feit dat dit gezin veel in het Midden-Oosten heeft rondgereisd, maar al bijna twee decennia niet naar Marokko is geweest.

[70] Ook een aantal 'Turkse' gezinsleden volgen Arabische les en koranlessen. We gaan hier niet dieper op in aangezien niemand van deze gezinsleden aangaf ooit naar een Arabischtalige zender te kijken.

Omdat het moeilijk is om binnen dit onderzoek in te schatten hoe goed de kennis van het Fusha is, spreken we hier in Tabel 8 over voldoende of meer kennis. Zo geven de ouders uit gezin 21 aan niet 100% alles te begrijpen en proberen ze bij lexicale moeilijkheden de media-inhouden contextueel te begrijpen. Zij zien hun 'Berber' herkomst (en dus een extra taal die ze kennen) als mogelijke verklaring, maar ook het feit dat ze hier al lang wonen en zich gemakkelijker thuis voelen in het Frans.

> ***Interviewer:*** *La plupart des gens qui sont d'origine berbère, ont un peu de difficultés pour comprendre l'arabe qu'on parle en Moyen-Orient, mais l'arabe du Maroc ils comprennent très bien et l'arabe du Moyen-Orient est parfois difficile. Vous sentez ça aussi ou pas?*
> ***Vader:*** *Oui, oui, c'est vrai. Oui, oui, on sent ça aussi ici… L'arabe classique …*
> ***Moeder:*** *Ils ont un accent différent de nous et ils parlent … des mots différent, c'est pas beaucoup de différences…*
> ***Vader:*** *Quand je ne comprends pas un mot dans une phrase, la phrase explique tout. […]*
> ***Interviewer:*** *Et vous n'avez pas des difficultés pour comprendre parfois Al Jazeera ou Iqra ?*
> ***Moeder:*** *Non, ça va, je comprends.*
> ***Vader:*** *Je préfère parler en français (lacht). Je préfère les programmes en français, c'est beaucoup plus facile.*
> ***Moeder:*** *Oui, ça fait longtemps qu'on est ici… (lacht)* ***(Gezin 21)***

6.3.4 Kennis van het Turks

In alle 'Turkse' gezinnen spreken de ouders en de kinderen Turks (N=55), hetgeen een opmerkelijk verschil is met de 'Marokkaanse' gezinnen. Toch zijn er 16 jongeren (ruim de helft van de 'Turkse' jongeren) die aangeven (in diverse gradaties) niet alles te kunnen uitdrukken wat ze willen in het Turks. Daarbij dient rekening gehouden te worden met het feit dat we dit niet van alle kinderen weten.

Tabel 9 Gezinsleden van 'Turkse' herkomst die moeite hebben met het Turks

Gezin 01 – Dochter 12 Gezin 01 – Dochter 13 Gezin 02 – Dochter 23 Gezin 03 – Dochter 18	Gezin 03 – Zoon 12 Gezin 04 – Zoon 12 Gezin 06 – Dochter 17-1 Gezin 06 – Dochter 17-2	Gezin 06 – Zoon 25 Gezin 07 – Dochter 11 Gezin 10 – Zoon 12 Gezin 11 – Dochter 18	Gezin 11 – Dochter 20 Gezin 12 – Zoon 17 Gezin 13 – Zoon 19 Gezin 13 – Dochter 21

Een aantal van deze jongeren geeft aan minder goed Turks te spreken (Citaat 2), sommigen verwijzen naar moeite met het lezen en schrijven, anderen verwijzen naar het feit dat hun Turks doorspekt is met Nederlands woorden die ze niet kennen in het Turks (Citaat 3).

> ***Moeder:*** *Dat verstaan, Turks dat is nog altijd, in woorden veel moeilijker [voor de kinderen] dan wat er in de Nederlandse taal wordt verteld.* ***(Gezin 3)***

Een aantal andere kinderen geven vooral in relatie tot mediaconsumptie hun beperkingen qua kennis van het Turks aan (zie verder). In tegenstelling tot de 'Marokkaanse' gezinnen speelt hier dus eerder leeftijd een rol dan de migratiegeneratie. Ouders van de tweede of anderhalve generatie geven niet aan moeilijkheden te hebben met het Turks, weliswaar met de nuance dat dit niet expliciet bevraagd werd. Slechts bij twee vaders zijn er indicaties dat ze bepaalde woorden niet kennen (vb. vader gezin 13: groenten en fruit) of fouten maken in het Turks (vader gezin 6).

Dochter 17-2: *(lacht) Ja, als ik hier Turks praat, dan denk ik: 'Ja, ik heb nu een goed Turks', maar als ik naar Turkije ga, ja is da 'gebroken Turks'*
Dochter 17-1: *Ja, ze zeggen wel dat ze dat wel horen dat we van het buitenland komen.*
Interviewer: (student) *Ah ja? Praten jullie hier thuis Turks onderling?*
Dochter 17-2: *Ja, gemengd Turks-Nederlands.*
Dochter 17-1: *Met mekaar praten we wel Nederlands, omdat mijn moeder ni Nederlands kan, praat ik met haar dan Turks. Met mijn vader dan in het Nederlands.*
Interviewer: (student) *Is da ni vreemd dan om met uw papa gewoon Nederlands te spreken, want uiteindelijk is hij toch ook Turks van oorsprong?*
Zoon 25: *Mijn vader was 7 jaar toen hij hier was en hij is zelf ook naar school geweest hier.*
Interviewer: (student) *Dus hij praat beter Nederlands dan Turks of ni speciaal?*
Zoon 25: *Neen, ja ik zie geen verschil.*
Dochter 17-2: *Hij maakt ook fouten in het T… Turkse fouten. (lacht)* ***(Gezin 6)***

De ouders hanteren diverse strategieën om hun kinderen de taal van herkomst bij te brengen. Er zijn Turkse lessen, er is het hanteren van het Turks als thuistaal en er is het aanleren van de Turkse taal via mediaconsumptie. Alleen in dat laatste geval gebeurt het ook op initiatief van de kinderen zelf. We komen hier in de sectie rond taalgerelateerde mediaconsumptie op terug en beperken ons in deze sectie tot de eerste twee vormen. Uit onze interviews valt niet duidelijk af te leiden wie er specifiek Turkse lessen gevolgd heeft. Opvallend is wel dat dit bijna alleen ter sprake komt bij jongeren die minder vlot zijn in het Turks, meestal in de vorm van "*We hebben wel Turkse lessen gehad, maar…"* (zie ook Citaat 2 en Citaat 3). In gezin 1 is het de vader die zijn kinderen Turks heeft leren lezen en schrijven en de tweede generatie moeder in dit gezin heeft haar Turks geleerd via avondonderwijs, voornamelijk omdat ze thuis in het Albanees spraken (zie verder). Enkel in gezin 4 is de moeder op zoek naar bijlessen voor haar zoon.

Moeder: *Nu heb je dat niet meer maar zo had je Turkse leerkrachten vanuit Turkije die hier lessen gaven. Je kon ook bijlessen vragen dus ik ben en beetje op zoek naar zo iemand. Dat hij bij hem kan of haar… één keer om de twee weken een uurke of zo hé. Want hij heeft zelf geleerd. Hij kan Turks lezen, ik denk schrijven ook want we werken daar niet aan. Grammatica heeft hij eigenlijk niet. Hij is van z'n eigen zo begonnen lezen. Ik zag wel dat hij interesse had. Ik heb hem dan zo'n beetje meegeholpen en dat is het. […] Dus ik vind het zijn echt belangrijke talen. [Nederlands en Turks]. Veel ouders hebben geen besef van ja… ze zullen het wel leren op school, ze zullen het wel leren op straat, maar straattaal is niet voldoende voor een job of voor de toekomst, allez voor die kinderen. Ik vind het echt echt heel belangrijk.* ***(Gezin 4)***

De thuistaal verschilt ook vaak. Bij sommige gezinnen wordt er thuis standaard Turks gesproken (gezinnen 2, 5, 9 en 10) en komt het belang dat ze hieraan hechten tot uiting in verplichtingen en regels, die ook gelden wanneer de kinderen onderling praten, zeker wanneer er een ouder in de buurt is. Vaak zijn het normatieve en emotionele identificaties die opduiken als motivaties hiervoor (zie ook Citaat 4). In gezinnen 2 en 10 lijken de kinderen echter af en toe ook Nederlands te gebruiken. Bij andere gezinnen hangt het gebruik van het Turks thuis af van het gezinslid tegen wie gesproken wordt. Met de ouder(s) die geen Nederlands verstaat, wordt er in het Turks gecommuniceerd (vb. de vaders in gezinnen 7 en 11; de moeders in de gezinnen 6 en 8). Maar dit gebeurt soms ook bij de ouder die het Nederlands wel (al dan niet basaal) spreekt, maar niet voldoende om een vlotte

communicatie te hebben (vb. de vaders in de gezinnen 1, 3 en 8). Tegenover beide types ouders wordt soms ook zowel Nederlands als Turks gesproken (vb. gezin 1, 6 en 11) (zie Citaat 3). Gezin 6 kwam in het citaat op de vorige pagina aan bod; gezin 3 komt hieronder aan bod al blijft het onduidelijk welke taal er doorgaans tegen de moeder wordt gesproken.

> ***Zoon 12:*** *Thuis, hier? Hier spreek ik meestal euh, Turks.*
> ***Dochter 18:*** *Voor papa…*
> ***Interviewer:*** *Maar met uw zus praat ge…*
> ***Zoon 12:*** *Nederlands.*
> ***Dochter 18:*** *Nederlands. Met mijn papa spreken we meestal Turks omdat die niet echt goed Nederlands kan. Soms doen we dat wel eens, Nederlands praten omdat hij dan zegt: "Ik wil dat ook". Dan is dat beter voor zijn Nederlands, maar soms gaat het echt niet en dan zeggen we: "Nee, we gaan we in het Turks verder."*
> ***Moeder:*** *(vanuit keuken) En als ze iets in het geheim doen dat de papa niet mag horen… (gelach) Nederlands.* ***(Gezin 3)***

Tegen een aantal ouders wordt standaard Nederlands gesproken (moeders in gezinnen 1, 4 en 11). Van een aantal ouders weten we niet in welke taal er met hen gecommuniceerd wordt (vb. moeder gezin 7 en ouders gezin 12). In dat laatste gezin 12 is het onduidelijk of men thuis het Turks, het Nederlands of het Azeri hanteert.

6.3.5 Kennis van andere niet-westerse en westerse talen

Er zijn twee gezinnen die andere niet-westerse talen spreken. Gezin 12 is afkomstig uit het uiterste oosten van Turkije, en spreekt naast Turks ook Azeri. Enkel de jongste dochter van 6 spreekt het Azeri met meer moeite. Gezin 1 heeft dan weer een oorsprong in de Balkan, maar het zijn enkel de ouders die talen uit deze regio spreken. Bij de moeder is het enkel Albanees, bij de vader zijn het meerdere talen (o.a. Macedonisch). Ook de moeder uit gezin 7 heeft een dergelijke herkomst, maar spreekt verder niet over enige taalkennis dienaangaande.

> ***Vader:*** *Mijn geboorteplaats Istanbul en 27 jaar Istanbul. Is meeste Turks, van ouders ik heb geleerd Albanese taal, Macedoonse taal, Joegoslaafse, Bulgaarse. Van Joegoslavië alle talen weten. Slovenië, Kroatië, Bosnië, Servië, Macedonië, Albanië, Bulgaria….* ***(Gezin 1)***

We sluiten dit hoofdstuk af met een blik op het Frans, dat niet specifiek bevraagd werd, maar wel bij een aantal gezinnen een rol speelde. Drie gezinnen (gezinnen 8, 12 en 21) hebben een verleden in Brussel en zijn naar Vlaanderen verhuisd in de hoop op een betere toekomst voor hun kinderen. In gezin 21 primeert het Frans bij de ouders op het Nederlands en spreken de geïnterviewde kinderen beide talen vloeiend. In gezin 8 is het vooral de vader die zich beter in het Frans dan in het Nederlands kan uitdrukken, al kiest hij er voor om ofwel in het Nederlands ofwel in het Turks te antwoorden. In gezin 12 lijkt er geen Franstalige invloed meer te zijn. Ook in andere gezinnen, allemaal van 'Marokkaanse' herkomst, primeert Frans op Nederlands. De moeder van gezin 14 schakelt vaak spontaan over op het Frans om de Darija onkundige interviewers te betrekken in haar

antwoord, maar ze gebruikt het Frans ook als machtswapen, bijvoorbeeld om zich te verdedigen tegen het feit dat zij de afstandsbediening monopoliseert, goed wetende dat de vader zich noch in het Frans, noch in het Nederlands zou kunnen verdedigen (zie Citaat 5). In gezin 24 spreekt het hele gezin vlot Frans en vooral tijdens het tweede, meer ontspannen interview gebruikt de vader dit veelvuldiger (dan het Darija), mogelijk om de andere interviewer te betrekken bij het gesprek. Hoewel bij deze gezinnen het Frans nog sterk aanwezig is, geven de ouders van gezin 20 aan dat er een verschuiving plaatsvindt richting het Engels. De moeder in dit gezin is van de tweede generatie.

> ***Moeder:*** *[over Frans] ik niet, dan ga ik eerder naar het Engels*
> ***Vader:*** *Frans dat is iets voor de eerste generatie* ***(Gezin 20)***

6.4 Taalkennis en televisiegebruik

In deze sectie bespreken we de relatie tussen taal en mediaconsumptie. De hoofdfocus zal gaan naar het Nederlands, Darija, Fusha en Turks, maar we bespreken eerst summier de andere herkomsttalen.

6.4.1 Azeri, talen uit de Balkan en Berbervarianten en televisiegebruik

Voor het Azeri is er geen media-aanbod bekend en ook gezin 12 geeft niet aan naar programma's in deze taal te kijken. Voor wat betreft de talen uit de Balkan is er wel een aanbod, al zitten deze zenders niet op dezelfde frequentie als de Turkse zenders en moet de satellietontvanger daarvoor gedraaid worden. In gezin 1 koos men ervoor om de satelliet standaard op de frequentie van de Turkse zenders te zetten, aangezien enkel de vader (en voor het Albanees ook de moeder) deze talen begrijpen. Toen de vader nog zijn café bezat, onder het huis waarin ze nu wonen, stonden de zenders uit de Balkan daar wel op.

> ***Vader:*** *Ik heb drie jaar beneden gekeken altijd van Balkan nieuws.*
> ***Interviewer:*** *Maar nu kijk je meer Turks nieuws dan Balkan nieuws?*
> ***Vader:*** *Ja, nu is meeste Turks. Nu is café overneem naar ander mensen, nu is thuis. Ik anten veranderd, kindje niet verstaan, vrouw niet verstaan, daarom Turkse post beter.*
> ***Moeder:*** *Het is u aangeraden* ***(Gezin 1)***

Voor de Berbervarianten is er vooral een gebrek aan aanbod. Op de Marokkaanse zenders zijn er wel nieuwsuitzendingen in deze talen, maar die duren hoogstens een tiental minuten. Van de 24 gezinsleden met een recente 'Berber' herkomst, zeggen er maar vijf uitzonderlijk te kijken (de ouders van gezin 21 en de ouders en dochter van 25 uit gezin 25), kijken er twee regelmatig (de ouders uit gezin 20) en zeggen er drie (de kinderen uit gezin 21) niet te kijken. In de grotendeels 'gearabiseerde' gezinnen 15 en 23 zijn er geen verwijzingen naar mediaproducten in één van de Berbervarianten. Van de overige kinderen (gezin 20 en gezin 25) weten we niet of ze al dan niet kijken. De 25-jarige dochter uit gezin 25 ziet een verbetering, al kan dit aanbod nog steeds als uiterst beperkt omschreven worden. Zij is wel de enige die verwijst naar mediaproducten in één van de Berbervarianten op internet. Toch is er een reële nood aan dergelijke mediaproducten bij een deel van de gezinnen, en vooral in gezin 20, bij wie er een sterk cultureel 'Berberbewustzijn' aanwezig is, komt dit herhaaldelijk ter sprake.

Dochter 25: *Vroeger had je ook weinig in 't Berbers op tv. Nu hebt ge nog een beetje, hé? Ge hebt zo van die Berberse speelfilms en da kunt ge op 't internet nu ook bekijken. Ik kijk zelfs soms om mijn Berbers te onderhouden want da is helemaal euhm fataal (lacht).* ***(Gezin 25)***

Moeder: *[over nieuws in 'Berbers'] Ja, daar zien wij ook heen! In het weekend! Dat is dan 10 minuten denk ik, of nog geen. Want ge hebt verschillende Berbers en dat versta ik ook niks van […] En hij begrijpt daar wel alles van!*
Interviewer: *[…] Als ik het goed versta is de hoofdreden waarom je eigenlijk niet kijkt de taal. Stel dat er een Amazigh-zender zou zijn…*
Moeder: *dan zou ik wel kijken…*
Vader: *binnenkort komt een Amazigh zender, heb ik gehoord. Dat is goed voor de mensen die geen Arabisch praten maar Nederlands…* ***(Gezin 20)***

6.4.2 Kabelzenders versus satellietzenders

We hebben geprobeerd om het aandeel van satelliet- en kabelzenders in het televisiemenu te categoriseren aan de hand van de expliciete en impliciete vergelijkingen die de gezinsleden uitten. Dit leidde tot vijf verhoudingen gaande van (bijna) alleen kabelzenders tot (bijna) alleen satellietzenders, met daartussen een overwicht van één van beide zendertypen of een balans tussen beiden (Tabel 10, Tabel 11 en Figuur 16).[71] Hoewel gestaafd door de interviews, vormt deze indeling slechts een indicatie van de verhoudingen, aangezien de interviews ook veel tegenstrijdigheden bevatten. In dat geval werd geopteerd voor de meest systematische en de meest gedragen (door diverse gezinsleden) indicatie van de verhoudingen. Verder dient ook herhaald te worden dat deze keuzes niet enkel ingegeven zijn door taal, maar ook door andere factoren die we verderop zullen behandelen. Het gaat hier ook over kabeltelevisie: dus niet enkel over Nederlandstalige televisie maar ook over Franstalige zenders (aangeven door * in Tabel 10). *TRT-INT*, dat niet iedereen via de kabel kan verkrijgen, beschouwen we als satellietzender, maar veel verschil maakt deze zender niet uit.

Figuur 16 Gebruik van kabelzenders versus satellietzenders: ouders en kinderen

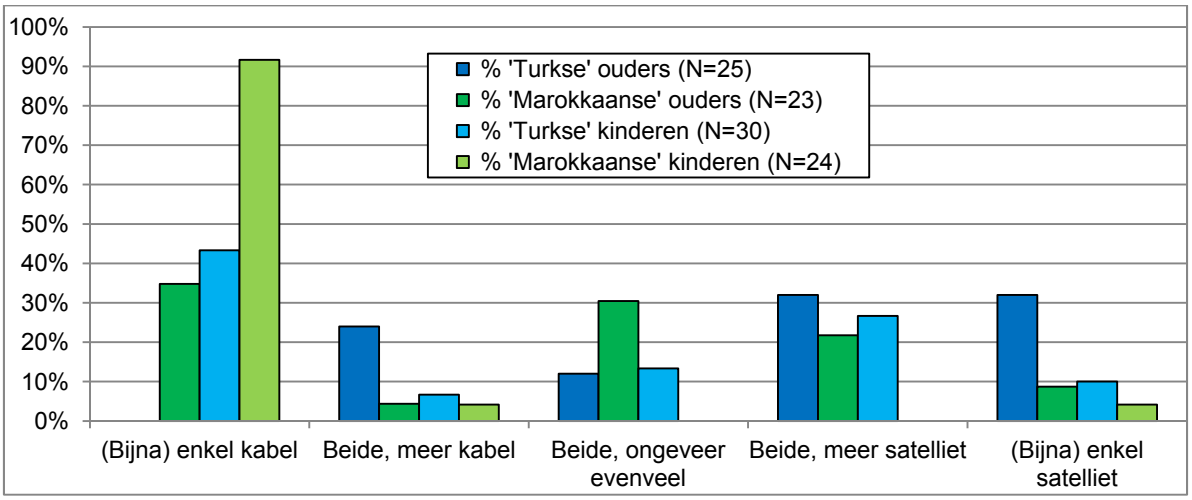

[71] We opteren hier voor een procentuele verdeling aangezien er meer 'Turkse' gezinsleden zijn en we met name de verhoudingen binnen de 'herkomstgroepen' willen aangeven.

Van de 102 gezinsleden kijken er 43 quasi alleen naar kabelzenders (Figuur 16). Onder hen zijn er geen 'Turkse' ouders, maar wel ruim één derde van de 'Marokkaanse'. Het merendeel zijn echter kinderen: bijna alle 'Marokkaanse' en ruim twee vijfden van de 'Turkse' jongeren (Tabel 10 en Tabel 11). Dit wil niet zeggen dat deze 43 gezinsleden nooit eens voor satellietzenders zitten: het eens samen kijken met familieleden en het uitzonderlijk kijken uit verveling naar een satellietprogramma (vb. muziek, film, sport of iets toegankelijks) zijn mogelijkheden. Vooral 'Turkse' jongeren zullen wel eens sneller een serie volgen op satelliet (vb. de dochter van 21 uit gezin 13 en de dochter van 18 uit gezin 11). De moeder uit gezin 20 zal wel eens religieuze zenders opzetten, ofwel voor de sfeer, ofwel om het te volgen als het in het Engels is. Binnen deze groep vormt satelliet echter geen constante in het televisiemenu en de meesten van hen zullen de satellietzenders niet spontaan aanzetten.

De tien gezinsleden die naar beide types kijken, maar met een overwicht aan kabelzenders (Figuur 16), zullen daarentegen wel spontaan satellietzenders opzetten en dit vormt een constante, al zal de voorkeur naar kabelzenders blijven gaan. Het gaat hier vooral om 'Turkse' ouders (24%) (Tabel 10). 'Turkse' ouders laten met andere woorden veel minder gemakkelijk satellietzenders volledig vallen. De moeder van gezin 4 heeft geen satelliet thuis, maar zal wel af en toe spontaan *TRT* opzetten of satelliet opzetten bij haar moeder bij wie ze bijna dagelijks gaat eten. De twee 'Turkse' zoons van 12 jaar uit de gezinnen 3 en 10 kijken nauwelijks naar satelliet, maar zijn allebei fervente supporters van de voetbalploeg Galatasaray. Elke week houden ze alles bij, of het nu op tv is (Galatasarayzender) of via tijdschriften of online (via allerhande websites, o.a. het voetbaltijdschrift *'Fanatik'*). De moeder uit gezin 17 en de 23-jarige zoon uit gezin 24 vervolledigen de groep. Deze zoon verstaat het Fusha, *"als ze traag spreken"*, en zal dus af en toe naar satellietzenders kijken, voornamelijk voor sport.

Kortom, meer dan de helft van de gezinsleden kijkt meer of alleen naar kabel: 96% van de 'Marokkaanse' en 50% van de 'Turkse' jongeren en 39% van de 'Marokkaanse' en 24% van de 'Turkse' ouders. Alleen de moeder uit gezin 18 en de vader uit gezin 13 behoren tot de eerste generatie, maar beiden zijn voor hun 13 jaar naar België gekomen (Tabel 10). De gezinnen die in hun volledigheid in deze twee groepen zitten zijn de gezinnen 4, 16, 18 – hebben geen satelliet – en gezin 22.[72] Gezinnen waarvan alleen nog de vader ontbreekt, zijn de gezinnen 7, 11, 12, 17, 19, 20 en 25.

Veertien gezinsleden kijken evenveel naar kabel- als naar satellietzenders, onder wie tien (vooral 'Marokkaanse') ouders (Figuur 16). De meeste ouders zijn perfect Nederlandstalig (6), twee spreken voldoende Nederlands en twee spreken geen Nederlands (Tabel 10). Op deze twee laatste ouders uit gezin 21 komen we verder terug. Bij de jongeren (Tabel 11) is de zoon van 15 uit gezin 13 een buitenbeentje: hij hangt liever op straat rond dan tv te kijken, maar kijkt uitgesteld via internet naar Turkse series en kijkt soms met gezins- en familieleden en vrienden naar films op kabelzenders. De dochter van 12 uit gezin 9 komt uit een gezin waarin er hoofdzakelijk naar satelliet wordt gekeken, maar zij eist ook haar *Nickelodeon* op, waardoor haar gebruik meer in balans komt. Ook de 18-jarige

[72] De moeder van gezin 18 overweegt – na 7 jaar zonder – opnieuw een satelliet te installeren omdat haar zoon van 8 nauwelijks Darija of Fusha spreekt en omdat haar 22-jarige dochter een satelliet wil.

dochter uit gezin 3 heeft een gebruik dat in balans is, al zal dit, afhankelijk van de series, meer naar kabelzenders of naar satellietzenders neigen.

Tabel 10 Niveaus van het Nederlands en verhouding satelliet- en kabelzenders: ouders

Taalkennis	Generatie	(Bijna) enkel kabel	Beide, meer kabel	Beide, evenveel	Beide, meer satelliet	(Bijna) enkel satelliet
Goed tot perfect Nederlands	2de	G16-Moeder	G03-Moeder	G09-Vader	G01-Moeder	
		G16-Vader	G04-Moeder	G10-Moeder		
		G20-Moeder	G12-Moeder			
		G22-Moeder	G17-Moeder			
	1,5e	G18-Moeder	G07-Moeder	G23-Moeder	G05-Vader	
		G22-Vader	G11-Moeder	G02-Moeder		
		G25-Moeder				
	1ste	G19-Moeder	G13-Vader	G15-Moeder	G06-Vader	
				G24-Moeder	G20-Vader	
Voldoende Nederlands	1,5e					G08-Vader
	1ste			G19-Vader	G09-Moeder	G01-Vader
				G25-Vader	G15-Vader	G02-Vader
Deels spreken, deels begrijpen	1ste				G03-Vader	
					G10-Vader	
					G11-Vader	
					G17-Vader	
					G23-Vader	
					G24-Vader*	
Niet spreken, deels begrijpen	1ste				G12-Vader	G07-Vader
						G13-Moeder
						G14-Moeder
Niet spreken, niet begrijpen	1ste			G21-Moeder*		G05-Moeder
				G21-Vader*		G06-Moeder
						G08-Moeder
						G14-Vader

Het kijken naar beide types, maar met een overwicht aan satellietzenders, is vooral iets voor de acht 'Turkse' en de vijf 'Marokkaanse' ouders (Figuur 16 en Tabel 10). Ze laten kabelzenders niet vallen en meestal is dit voor nieuws, vooral bij de hier sterk vertegenwoordigde vaders, of omdat ze meekijken met gezinsleden. Toch blijkt het taalniveau van de gezinsleden die het Nederlands deels begrijpen (Tabel 10) onvoldoende om het door ons vertoonde journaal te kunnen volgen. Enkelen van hen (o.a. de vaders uit gezinnen 3 en 24) haken af omdat ze het niet begrijpen, ook al staat actualiteit centraal in hun leven. Ook de vaders uit gezinnen 10, 11, 12, 13 en 17 hebben (in diverse gradaties) moeite met het journaal. Zo stelt de vader van gezin 17 bij de start van het journaal: *"Ik weet het niet. Ik ga gewoon kijken."* We kunnen dus nuanceren dat het kijken naar Vlaamse televisie wellicht meer onder invloed van anderen gebeurt dan op eigen initiatief. Enkel de vader uit gezin 15 kijkt met zekerheid dagelijks naar het *VRT*-journaal en de moeder uit gezin 9 kijkt naar Vlaamse zenders om haar kennis van het Nederlands te verbeteren (Citaat 6). Beiden begrijpen inderdaad meer uit het journaal. Wel geven sommige ouders op andere momenten blijk van kennis van Vlaamse televisie. Zo is de vader van gezin 10 verrassend goed op de hoogte van wat zijn zoon bekijkt en vult hij hem geregeld inhoudelijk aan over diens programma's. Bij de perfect Nederlandstalige ouders, spelen er eerder andere dan taalgerelateerde (vb. series, inhoudelijke) reden mee voor het meer kijken naar satelliet.

De 'Turkse' jongeren in deze groep (Tabel 11) komen uit drie gezinnen (5, 6, 9) waarin er vooral naar Turkse zenders wordt gekeken, zowel omwille van taalkennis bij de moeders (gezinnen 5 en 6) als omwille de inhouden (de drie gezinnen). Maar hier speelt vooral het feit dat er bij de kinderen weinig animo bestaat om naar Vlaamse televisie te kijken, behalve voor nieuws en duiding.

Tabel 11 Verhouding satelliet- en kabelzenders: kinderen

(Bijna) enkel kabel		Beide, meer kabel	Beide, evenveel	Beide, meer satelliet	(Bijna) enkel satelliet
G01-Dochter12	G17-Dochter13	G03-Zoon12	G03-Dochter18	G05-Dochter19	G08-Dochter15
G01-Dochter13	G18-Dochter22	G10-Zoon12	G09-Dochter12	G05-Dochter26	G08-Dochter18
G02-Dochter23	G19-Dochter16	G24-Zoon23	G10-Dochter18	G06-Dochter17-1	G08-Dochter21
G04-Zoon12	G19-Dochter19		G13-Zoon15	G06-Dochter17-2	G14-Zoon20
G07-Dochter11	G20-Dochter13			G06-Zoon25	
G07-Dochter13	G20-Dochter16			G09-Dochter16	
G07-Zoon15	G21-Dochter21			G09-Dochter18	
G11-Dochter18	G21-Zoon20			G09-Zoon19	
G11-Dochter20	G21-Zoon24				
G12-Zoon17	G22-Dochter13				
G12-Dochter19	G23-Dochter13				
G13-Dochter21	G24-Dochter15				
G13-Zoon19	G24-Dochter25				
G15-Dochter15	G25-Zoon13				
G15-Zoon12	G25-Zoon16				
G15-Zoon19	G25-Zoon27				
G15-Zoon21	G25-Dochter25				
G16-Dochter15					

De 14 gezinsleden die bijna alleen naar satelliet kijken zijn voornamelijk 'Turkse' ouders: vier eerste generatie ouders die geen Nederlands spreken en twee vaders die voldoende Nederlands spreken (Figuur 16 en Tabel 10). Daarnaast telt deze groep de volledige gezinnen 8 en 14. Gezin 14 heeft als enige gezin geen kabelverbinding en de zoon kadert zijn keuze binnen een religieuze heroriëntering. Gezin 8 heeft – op vraag van de zoon van 10 – nog maar net kabel en vindt het moeilijk om over te schakelen. Het is bij deze groep – uitgezonderd de kinderen – ook duidelijk dat ze niet veel van het nieuws verstaan en normaal zullen ze niet snel een programma in het Nederlands opzetten, uitgezonderd het weer, het reactief nieuws bekijken (vb. bij een ramp of crisis) of het kijken naar programma's die geen taal vereisen (vb. dierenprogramma's).[73]

Zoon 20: *Ik was ook vroeger zo, da moet ik ook eerst wel zeggen, ik keek bijna zelden of nooit naar satelliet of Arabische zenders. Maar nu de laatste twee jaar ben ik, allez, da's gewoon omwille van eigen geloofsovertuiging… da 'k echt met andere zaken gaan bezighouden.* ***(Gezin 14)***

Dochter 21: *We hebben da al drie maanden. We hadden de kabel daarvoor nooit gehad. Het was altijd Turks. En nu is da zo aanpassen.*
Dochter 18: *Da had wel zijn minpunten voor ons. Op school praatte onze leerkracht dan over tv.*
Dochter 21: *Dan kunde ni mee hé.* ***(Gezin 8)***

[73] Wat niet wil zeggen dat deze jongeren geen Vlaamse media meer gebruiken: de dochter van 18 uit gezin 8 en de zoon van 20 uit gezin 14 lezen bijvoorbeeld Vlaamse kranten online. Ook in andere gezinnen worden Turkse en Vlaamse kranten gelezen (zie hoofdstuk rond nieuws).

In Tabel 10 valt op dat bijna 80% van de vaders in de laatste twee groepen zit, terwijl de moeders verspreid zitten over de vijf groepen. Dit is vooral te wijten aan de generationele verdeling: er zijn meer moeders van de anderhalve en de tweede generatie en meer vaders van de eerste generatie. Verder kunnen we als algemene regel opstellen dat de ouders die goed tot perfect Nederlands spreken verspreid zitten over vier van de vijf categorieën. Hetzelfde kan gezegd worden over de ouders van de tweede en de anderhalve generatie: deze ouders zweren kabeltelevisie niet volledig af. Van de zes mensen uit de eerste generatie die tot goed tot perfect Nederlands spreken zijn er vier voor hun 13 jaar naar België gekomen (vaders uit de gezinnen 6 en 13 en moeders uit de gezinnen 15 en 19). Ouders die voldoende Nederlands spreken en zij die het deels spreken en begrijpen, kijken evenveel naar beide types televisie of hebben een overwicht aan satellietzenders in hun televisiemenu. Ouders die het Nederlands niet spreken, ongeacht of ze het deels begrijpen, kijken bijna enkel naar satelliet. Acht van de 48 ouders zijn uitzonderingen op deze vaststellingen. Enkele ouders (de ouders uit gezin 21 en de vaders uit gezinnen 8 en gezin 24) hebben een Franstalig verleden en kijken eerder naar Franstalige zenders dan naar Vlaamse zenders. De vader uit gezin 25 is een omnivoor en kijkt naar alles, zelfs naar Duitse zenders. De vader van gezin 12 is de enige die het Nederlands niet spreekt, maar wel deels begrijpt, die zich niet zal beperken tot satelliettelevisie alleen. Dit heeft met name te maken met de moeder en dochter in het gezin die hun aandeel van televisie opeisen en zo ervoor gezorgd hebben dat de vader o.a. de telenovelle 'Sara' is beginnen volgen. Voor de satelliet keek hij voornamelijk naar *VRT* en zijn Nederlandse taalkennis wijt hij dan ook vooral daaraan. Toch blijft zijn gerichtheid op satelliet spanningen veroorzaken met de rest van het gezin, dat eerder op de kabel gericht is. De vaders uit de gezinnen 1 en 2 vormen de laatste uitzondering: ze kijken beiden vooral uit gemakzucht naar satelliet. Ondanks hun voldoende Nederlands, moeten ze soms uitleg vragen, wat ze lastig vinden. Ook bij andere gezinnen zorgt het vertalen soms voor een last, zoals bij gezin 3 waar het vertalen en het vragen om vertaling een conditionering is geworden, die zelfs bij Turkstalige programma's optreedt. Misschien verklaart dat voor een stuk waarom bij het vertonen van het journaal er voor de moeders van de gezinnen 5, 6 en 8, die het Nederlands helemaal niet beheersen, niet of nauwelijks vertaald werd door de andere gezinsleden, ook al hadden we hen ertoe uitgenodigd.

Vader: *Mijn moedertaal is Turks, da's makkelijk, ja ik soms Belgische post kijken, Nederlands, ja soms niet verstaan hé. Ik zal eerlijk zijn hé. Soms niet verstaan en euh… Is moeilijk é, is naar vrouw of naar kindjes: 'Ah wat betekent dit?' Moeilijk. Maar Turks, ik alles verstaan.* ***(Gezin 1)***

Moeder: *Als we naar televisie kijken, dan moeten we altijd voor vertaling zorgen. "Jong, (naam vader), gij vraagt meer dan dat daar staat, hou op!" Maar dat is zo gewend, spontaan. Bij Turkse films vraagt hij: "Allez, wat zeggen die nu?" En spontaan, zonder daar bij stil te staan ben ik terug aan het vertalen. (lacht) "Godverdoeme, 't is wel nen Turkse film hé!" Ik zeg: "Zwijg ne keer!"*
Vader: *[Turks: Het is een gewoonte geworden.]*
Dochter 18: *Da's een verziekte gewoonte hé.* ***(Gezin 3)***

De eerste generatie informanten geeft aan voor de jaren '90 vooral naar kabeltelevisie gekeken te hebben omdat er nog geen satelliet was. De nood aan media – als venster op de wereld – noodzaakte hen toch te kijken, ook al verstonden enkelen van hen het minder. Grosso modo zijn er twee grote groepen. Er is een deel dat onmiddellijk naar Vlaamse zenders keek (de vaders uit de gezinnen 1, 2,

3, 11, 12, 13, 15, 20 en 23; de moeders uit de gezinnen 9, 15 en 19). Enkele van deze ouders stelt expliciet dit gedaan te hebben om de taal aan te leren en enkelen van hen kijken nog steeds af en toe om dezelfde reden (vb. vaders uit gezinnen 1, 15, 19 en 20 en moeders uit gezin 9 en 21) (Citaat 6). De tweede groep keek eerst naar Franstalige zenders (de ouders uit gezinnen 14, 21 en 24 en de moeder uit gezin 8). De vaders uit gezinnen 17 en 19 combineerden Nederlands- en Franstalige zenders, maar geleidelijk aan primeerden bij de tweede vader de Nederlandstalige zenders en bij de eerste vader de Franstalige zenders. Er zijn ook drie eerste generatie ouders die hier buiten vallen. De vader uit gezin 10 keek naar *TRT-INT* op de kabel en de moeder uit gezin 13 combineerde veelvuldiger *TRT-INT* met Vlaamse zenders. Sommigen konden deze zender echter niet ontvangen (vb. vaders uit de gezinnen 2, 3 en 12) of vonden de programma's niet interessant (vb. vader uit gezin 1). De vader uit gezin 7, die recent migreerde, doet vooral beroep op het internet, ondanks hun satelliet. Hij leert naar eigen zeggen ook Nederlands via de Vlaamse televisie.

Moeder: *Het was ook een middel om Nederlands te leren hé. Iemand die in ploegen werkt en je hebt geen gepast aanbod voor mensen die in ploegensysteem werken. Dus het enige middel is de krant, tv, ik die dan ook Nederlands sprak.* ***(Gezin 19)***

Vader: *Elle regarde parfois les dessins animés avec la petite. (lachend)*
Moeder: *Oui, parfois. Pour entendre, pour apprendre les mots, oui. C'est comme une école* ***(Gezin 21)***

Als we kijken naar de aanschaf van de satellietontvanger zien we drie groepen. Los van de gezinnen van wie we niet weten wanneer ze een satelliet kochten (dertien gezinnen), zijn er zeven die een schotel kochten tussen 1992 en 1995, vrij snel dus na de opkomst van de satelliet. Drie gezinnen kochten pas in deze eeuw een schotel en twee gezinnen hebben er geen. De belangrijkste motivatie van de laatste twee groepen is de vrees dat satelliet een negatieve invloed zou hebben op het Nederlands van hun kinderen. Diverse ouders en kinderen (o.a. in gezin 1, gezin 3, gezin 4, …) fulmineren tegen het feit dat sommige kennissen de kabel afsluiten: dit is volgens hen nefast voor de talenkennis en de sociale integratie van de kinderen. Los van de kinderen zijn er ook een aantal ouders die aangeven best zonder satelliet te kunnen. Het gaat hier om de vaders van de gezinnen 13, 21 en 25 en de moeder uit gezin 11. Deze ouders kijken meer naar kabelzenders of – in het geval van gezin 21 – evenveel naar kabel als naar satelliet. De satelliet is er dan meestal voor één ouder: de moeders in de gezinnen 13 en 21 en de vader in gezin 11. De vader van gezin 13 heeft aan Turkse kranten voldoende om op de hoogte te blijven van gebeurtenissen in Turkije (Citaat 9).

Moeder: *Je hebt wel veel vreemde gezinnen die zeggen van neen, wij hebben satelliet, kabel afgezworen. Maar voor mij was dat heel belangrijk omdat ze ook naar het school gingen, hun taal, ik zeg ik moest kabel d'er bij hebben.*
Interviewer: *D'er zijn wel Turkse gezinnen die de kabel afsluiten.*
Moeder: *Ja ik vind dat heel spijtig. Heel veel. Ik vind dat heel spijtig. Ik vind, als je kinderen hebt, dat is belangrijk, ne kabel moet er zijn.* ***(Gezin 1)***

Interviewer: *Et si vous n'auriez plus le parabole… ?*
Moeder: *Non, moi j'aime bien.*
Vader: *Ça change rien. Parabole ou pas.*
Interviewer: *Vous ne manquerez pas Iqra ou les chaînes marocaines…*
Vader: *Non, non. J'ai assez avec les chaînes françaises.* ***(Gezin 21)***

Interviewer: *Moest je nu zonder satelliet zitten, zou je da missen?*
Moeder: *Goh, geen satelliet. Daar kan ik best perfect mee leven zenne.*
Interviewer: *En zonder kabel?*
Moeder: *Nee... zo... nee, nee.*
Interviewer: *Dus als ge naar Turkije zou terugkeren ooit?*
Moeder: *Ik zou daar serieus problemen mee hebben. Ma ik heb vernomen da ze nu een nieuwe doos hebben, die ge op satelliet kunt verbinden zodanig da ge VRT kunt …* ***(Gezin 11)***

6.4.3 Darija en Fusha en televisiegebruik

De gezinsleden geven verschillende redenen aan om al dan niet naar Marokkaanse zenders en / of Arabischtalige zenders te kijken. Die motivaties hebben zowel te maken met de evaluaties van de kanalen en de programma's (vb. wantrouwen t.o.v. Marokkaanse staatszenders, acteerprestaties series) als met individuele kenmerken (vb. oriëntatie op Vlaanderen). Deze motivaties worden verder besproken in de hoofdstukken rond nieuws en de casus rond het *VRT*-aanbod. We focussen ons hier enkel op taal en daarbij bespreken we enkel de expliciete en impliciete Fusha- en Darijagerelateerde motivaties van de gezinsleden om al dan niet naar deze zenders te kijken. Motivaties die te maken hebben met de Nederlandse taalkennis worden verder besproken (6.4.5).

Eerder in dit hoofdstuk bleek al dat het Fusha maar bij twee vijfden van de gezinsleden 'voldoende of meer' gekend is (zie Tabel 8). Het Darija is bij de overgrote meerderheid wel gekend, al hebben een aantal gezinsleden hier toch enige moeite mee. Zoals al mocht blijken uit de citaten bij de bespreking van de taalkennis van het Darija en het Fusha, werd deze taalkennis vaak bevraagd in relatie tot de diverse satellietzenders. Uit de gesprekken met de gezinsleden blijkt dat zowel Arabischtalige als Marokkaanse zenders over het algemeen in hun nieuwsuitzendingen het Fusha hanteren, al is dat bij Marokkaanse zenders iets minder 'opgekuist'. Het verschil zit in de andere programmagenres: films, kookprogramma's en series zijn op de Marokkaanse zenders regelmatig in het Darija.

Vader: *Ik zou graag naar Al Jazeera willen luisteren, maar dan kan ik evengoed naar een Duitse nieuwszender zien of zoiet. Ik pak daar wel flarden van, maar ik begrijp nie het volledige concept*
Interviewer: *[…] Maar ge gaat niet spontaan de satelliet opzetten. Gij zeker niet.*
Moeder: *Oh nee. Weinig. Alleen gelijk als er familie is of zo. Of als er in 't weekend totaal niks nie meer is om twaalf uur 's nachts of zo en ik kan niet slapen dan durf ik wel eens zo een show opzetten op Marokko, maar echt zo, nee niet veel eigenlijk. […]*
Vader: *Het moet wel verstaanbaar blijven. Als 't echt Arabisch is, dan zou ik ook beginnen zappen. Maar als 't echt Marokkaans is, zoals wij hier thuis spreken, dan zie ik dat wel zitten.* ***(Gezin 22)***

Vader: *Nieuws of grote mensen die tegen elkaar praten, die spreken echt Arabisch. Alleen film of misschien series… dat is echte Marokkaans. Maar nieuws alleen in het echt Arabisch…* ***(Gezin 15)***

In Tabel 12 vissen we de gezinsleden op die in Tabel 8 aangeduid werden als diegenen die het Fusha goed of met enige moeite verstonden. We trachten hun voorkeur voor Arabischtalige of Marokkaanse zenders te achterhalen en of ze beide bekijken. We dienen wel te benadrukken dat het hier enkel gaat

over voorkeuren tussen beiden. Sommige gezinsleden kijken namelijk alleen naar kabelzenders. De groep die eerder naar Arabischtalige zenders kijkt telt twee volledige gezinnen, gezin 14 en gezin 18. Dit zijn ook de gezinnen waar iedereen het Fusha verstaat. Ook de vader uit gezin 19 kijkt eerder naar Arabischtalige zenders, omdat de Marokkaanse zenders hem maar weinig kunnen boeien. Aangezien de rest van het gezin geen Fusha verstaat, kijkt hij enkel als hij alleen thuis is of als de rest van het gezin in een andere kamer tv kijkt. De groep die eerder naar Marokkaanse zenders kijkt, bestaat uit negen personen (Tabel 12). Gezinnen 15, 21 en 23 zijn gezinnen met een recente 'Berber' herkomst. De groep die naar Arabischtalige én Marokkaanse zenders kijkt bestaat uit vier vaders en de zoon van 23 uit gezin 24. Uit Tabel 12 blijkt duidelijk dat wie het Fusha machtig is, eerder naar Arabischtalige zenders kijkt of deze zenders veelvuldig combineert met Marokkaanse zenders. Zij die moeite hebben met het Fusha zullen eerder naar Marokkaanse zenders kijken. Uitzonderingen zijn de ouders van gezin 21 en de moeder van gezin 24, die eerder naar Marokkaanse zenders kijken hoewel ze het Fusha machtig zijn. Ook de zoon van 23 uit gezin 24 vormt een uitzondering en zal, hoewel hij moeite heeft met het Fusha, toch proberen Arabischtalige zenders te bekijken. Zij die het Fusha niet machtig zijn kijken niet naar satelliet of eerder uitzonderlijk naar Marokkaanse zenders, maar alleen als het toegankelijk is of toegankelijk gemaakt wordt (de bijzittende ouder kan vertalen bijvoorbeeld), op vraag van een gezinslid of bij gebrek aan iets beters.

Tabel 12 Fusha-kennis en taalgerelateerde voorkeur voor Marokkaanse en Arabische zenders

Fusha	Eerder Arabisch	Arabisch & Marokkaans	Eerder Marokkaans	Geen Arabisch / Marokkaans
Voldoende of meer kennis (cursief = met moeite)	Gezin 14-Moeder Gezin 14-Vader Gezin 14-Zoon 20 Gezin 18-Moeder Gezin 18-Dochter 22 Gezin 19-Vader	Gezin 20-Vader Gezin 24-Vader *Gezin 24-Zoon 23* Gezin 25-Vader	*Gezin 17-Moeder* Gezin 21-Vader Gezin 21-Moeder *Gezin 23-Vader* *Gezin 23-Moeder* Gezin 24-Moeder	
Mogelijk voldoende kennis			*Gezin 15-Moeder* *Gezin 15-Vader* *Gezin 17-Vader*	
Geen kennis			**<u>Uitzonderlijk:</u>** Gezin 16-Moeder Gezin 19-Moeder	Gezin 16-Vader Gezin 20-Moeder Gezin 22-Moeder Gezin 22-Vader Gezin 25-Moeder Alle andere kinderen

Wel dient hierin een nuance aangebracht te worden: nogal wat gezinsleden zeggen dat ze wel eens kijken naar religieuze zenders (met name *Iqra*) en *Al Jazeera*. Deze antwoorden zitten uiteraard vervat bij hen die eerder naar Arabischtalige zenders kijken en of deze combineren met Marokkaanse zenders. Voor de andere gezinsleden is dit opvallend, maar er liggen een aantal verklaringen voor de hand. 'Religieuze' zenders lijken niet altijd voor de inhoud bekeken te worden, maar ook soms voor de 'sfeer' tijdens specifieke momenten, voor het creëren van een moment van bezinning (vb. naar Mekka kijken op vrijdag of tijdens de hadj, koranrecitaties) en voor allerhande emotionele identificaties, d.i. het gevoel te behoren tot een groter geheel (vb. tijdens de ramadan). We komen hier uitgebreid op

terug in hoofdstuk 7 bij de bespreking van de 'religiegerelateerde' mediaconsumptie. Daarnaast zeggen diverse gezinsleden enkel te kijken naar religieuze zenders als *Iqra* als er een programma is dat in het Engels ondertiteld is of in het Engels uitgezonden wordt (vb. de moeder uit gezin 20, de kinderen uit gezin 21). Ook hier speelt dus weer het taalaspect, maar omdat het hier gaat over het Engels, worden in de bovenstaande analyses deze gezinsleden niet gerekend als mensen die naar Arabischtalige zenders kijken. Slechts uitzonderlijk zal iemand programma's op Arabischtalige 'religieuze' zenders proberen begrijpen (vb. de moeder van gezin 17). Deze gezinsleden, die doorgaans niet afstemmen op Arabischtalige satellietzenders maar wel *Iqra* vernoemen, omschrijven deze consumptie vaak als "kijken", "uitzonderlijk", "bij het zappen", "meekijken", enzovoort. Dit bevestigt nogmaals dat het eerder gaat over sfeergerelateerde motivaties en met name een emotionele identificatie.

Interviewer: *Kijk jij daar soms naar, naar van die religieuze zenders, die zo Iqra of zo?*
Zoon 27: *Ja da, soms wel, ja, als ik daar tijd voor heb ja. Ja, pff, ja da's in Arabisch hé.*
Interviewer: *Je verstaat da ni. Je kijkt gewoon om het, om het te zien. Meer is da ni.*
Zoon 27: *Ja. Ma da gebeurt ni veel.* ***(Gezin 25)***

Interviewer: *Dus gij vindt Marokkaanse zenders iets interessanter omdat je er meer van begrijpt dan Al Jazeera bijvoorbeeld. Als je zou moeten kiezen tussen die twee?*
Dochter 13: *ja, Marokkaans*
Interviewer: *Is dat bij u ook? Liever Marokkaans dan Arabisch?*
Moeder: *ja, ik kijk wel, maakt niet echt veel, allez…. Als het een interessant programma is dan ga ik niet echt zeggen van: "ik kijk niet zo graag omdat dat een andere de taal is", ik doe mijn best toch wel omdat ook te verstaan, Iqra bijvoorbeeld*
Interviewer: *Maar als je alleen bent, wat zou je dan eerder opzetten?*
Moeder: *Dan kijk ik meer naar…, niet naar de satelliet.*
Interviewer: *Maar als je naar satelliet kijkt. Gaat dan uw voorkeur eerder naar Marokkaanse zenders of eerder naar…?*
Moeder: *Ik ga wel eerst de Marokkaanse zenders afgaan. Maar als er daar niets is dat mij… ja dan ga ik bijvoorbeeld wel Iqra ne keer proberen, wat er is eens proberen* ***(Gezin 17)***

Voor *Al Jazeera* geldt een gelijkaardig verhaal: dezelfde woorden omschrijven vaak de consumptie. Bovendien worden de ruwe beelden van *Al Jazeera* vaak als een sterkte aanzien, naast hun sterke verslaggeving tijdens crisisgebeurtenissen. Ook hier is kijken dus vaak voldoende en dit op specifieke momenten (vb. vader gezin 15). Daarnaast uiten verschillende gezinsleden, vooral jongeren, diverse malen positieve evaluaties van *Al Jazeera*, maar zeggen ze in andere stukken van de interviews nooit te kijken naar *Al Jazeera*. Dit heeft veel te maken met de sterke en positieve reputatie die de zender heeft (zie hoofdstuk 8), wat het deels vaak ook een sociaal wenselijk antwoord maakt.

Interviewer: *Dus eigenlijk kijken jullie vooral Marokko of Al Jazeera. Of Iqra.*
Vader: *Ja, voor islam dinges. […] Al Jazeera niet veel kijken. Alleen in de tijd van de oorlog, dat wij keken naar de Al Jazeera veel. Maar erna da's gewoon alleen praten over de Midden-Oosten. Bush naar daar en dat naar daar. Dan ik direct naar andere kanaal.* ***(Gezin 15)***

De kinderen uit gezin 21 zijn illustratief voor deze analyse. Ze zeggen wel naar *Al Jazeera* te kijken, maar in de rest van de interviews wordt er verder weinig over gesproken. Hetzelfde geldt voor *Iqra*, waarbij wel duidelijk wordt verwezen naar Engelstalige uitzendingen. De vader laat echter verstaan

dat de kinderen hen vaak verhinderen om naar satelliet te kijken en daarbij het taalargument hanteren. De zoon van 20 speelt in dit gezin verder een belangrijke rol, aangezien hij het hele gezin domineert qua mediagebruik en één van de emerging adults is die sterke 'religieuze' identificaties uiten.

Interviewer: *Ça veut dire que pendant le soir vous ne regardez pas beaucoup de chaînes marocaines? Parce que les enfants sont là et ils regardent…*
Vader: *Non, non, non. … ils ditent… ils voient autre chose s'ils ne comprennent pas. […]*
Interviewer: (student) *Kijken jullie dan, zo van die dingen op tv, satelliet?*
Zoon 20: *Eerlijk gezegd hé, nee.*
Interviewer: (student) *Toneel en zo van die dingen?*
Zoon 24: *Nee. Allemaal zever (gelach)*
Zoon 20: *Zever.*
Interviewer: (student) *Ok. Al Jazeera, kijken jullie dat?*
Zoon 20: *Ja, af en toe. […]*
Interviewer: (student) *Iqra, kijken jullie daar veel naar? Religieus is dat?*
Zoon 20: *Ja, ja, religieus. Ja, vooral als het in het Engels is hé.*
Interviewer: (student) *Jullie volgen dat dan ook dus echt? Jullie bekijken bepaalde dingen?*
Zoon 20: *Niet dat we daar zitten op te wachten, maar als we zappen ne keer.*
Dochter 21: *Hij wel en mijn ouders ook. Als het zo Engels vertaald is kijk ik ook wel.* ***(Gezin 21)***

Enkele ouders zonder satelliet overwegen om er één aan te schaffen om hun kinderen de taal van herkomst bij te brengen (vb. gezin 16). Ook in gezin 14 gebeurde dit o.a. met die motivatie en in gezin 23 stimuleert de moeder haar dochter van 13 om mee te kijken naar satelliet voor de taal. Toch staat niet iedereen er altijd voor te springen, onder andere omwille de inhouden en functionele identificaties (met name de oriëntatie op Vlaanderen, België en de Engelstalige wereld), maar ook omdat men niet geïnteresseerd is in het aanleren van de taal. Het mag blijken uit het feit dat in die gezinnen waarin er satelliet aanwezig is, de kinderen toch nauwelijks of niet kijken. Daarnaast geven een aantal van deze jongeren deze desinteresse expliciet aan (o.a. in gezin 25) en ook in gezin 16 waar de ouders van plan zijn om een satelliet aan te schaffen is er weinig animo bij de kinderen en de ouders.

Vader: *Eigenlijk satelliet is puur voor de kinderen da ik da zou willen doen voor wa meer naar Arabische zenders te kunnen zien, voor de taal een beetje. Maar satelliet, eerlijk gezegd, wat valt daar op te zien?*
Interviewer: *Nee? Al Jazeera?*
Vader: *Het is toch allemaal 't zelfste, dus, 24 uur op 24 een herhaling van 't zelfste. Of ge nu nieuws op VRT zie of daar, uiteindelijk die beelden worden toch doorverkocht aan elkander. […]*
Interviewer: *As er nu een satellietontvanger zou komen, interesseert u dat eigenlijk of …*
Dochter 15: *Als dat interessant is, wel ja.*
Vader: *Heel ondeugend. Dat is altijd (lacht). 'k Denk ni dat dat zo interessant is.*
Interviewer: *Niemand staat daar precies voor te springen, buiten de taal. Stel je die vraag ook ni?*
Vader: *Ja, maar ik vind niet… Mijn ouders hebben satelliet en 'k weet niet of dat je al ooit zo'n series gevolgd hebt of zo die dat er op komen maar dat is zoiets van 30 jaar terug hé. Dus op dat niveau hé.* ***(Gezin 16)***

Taal zorgt bij een aantal gezinsleden voor een invloed op de geloofwaardigheid van programma's. Omdat deze opmerkingen vooral samengaan met nieuws, bespreken we deze verderop (hoofdstuk 8). We sluiten hier wel af met een dergelijk voorbeeld, het geval van de dochter van 13 uit gezin 17. Het is een sprekend citaat omdat hier duidelijk uitgedrukt wordt wat voor veel andere jongeren ook geldt:

het Fusha en soms zelfs het Darija is een vreemde taal. De zinsfrase "*da's die andere taal*" en het omschrijven van kabeltelevisie als *'gewone'* televisie hieronder, wijst op een sterke desidentificatie en heeft hier, maar ook bij veel andere jongeren, een invloed op de mediaconsumptie.

> ***Interviewer:*** *Kijk jij soms naar satellietontvangers?*
> ***Dochter 13:*** *Soms… Eigenlijk (lacht) niet vaak. Nee, want al die programma's, ik snap da niet, allez da's die andere taal en … Da's een andere taal, snapte. En als ik dan vraag aan mama om het uit te leggen, dan is ze zodanig aan het luisteren. Achteraf zegt ze het dan wel, maar …*
> ***Interviewer:*** *Stel dat er een islamitisch programma is op de Vlaamse televisie dat begrijp je beter, wa ga je dan meer geloven? Wa dat je volledig begrijpt, of toch die satelliet?*
> ***Dochter 13:*** *Dat dat ik volledig begrijp*
> ***Interviewer:*** *Ja? Dus voor jou is de taal wel belangrijk …*
> ***Dochter 13:*** *Ja … […]*
> ***Moeder:*** *zij kijkt liever naar euhm …*
> ***Dochter 13:*** *gewoon…*
> ***Moeder:*** *ja, en ik ook, ik kijk ook veel liever naar…* **(Gezin 17)**

6.4.4 Turks en televisiegebruik

Ook hier geven de gezinsleden diverse redenen aan om al dan niet naar Turkse zenders te kijken. Opnieuw hebben de motivaties te maken met talloze evaluaties van kanalen en programma's (vb. politieke verzuiling, sensatiedrang, faits-divers), alsook functionele identificaties (vb. oriëntatie op Vlaanderen). We focussen ons hier opnieuw enkel op taal en verwijzen voor de overige motivaties naar de hoofdstukken rond nieuws en de casus rond het *VRT*-aanbod. Binnen het taalvraagstuk bespreken we hier enkel de expliciete en impliciete motivaties van de gezinsleden om al dan niet naar Turkstalige zenders te kijken omwille van de kennis van het Turks. De motivaties die te maken hebben met de Nederlandse taalkennis worden verderop besproken.

> ***Interviewer:*** *Je kijkt nooit op de Turkse zenders?*
> ***Zoon 17:*** *Nee. Da interesseert me ook ni, misschien da 't mij interesseert maar 't is gewoon de taal, pff, ik kan totaal geen deftig Turks praten, zal ik maar zeggen. We hadden vroeger wel Turkse les, ma…*
> ***Interviewer:*** *Wa was de derde taal nu weeral da jullie, allez, vierde ma de andere…?*
> ***Zoon 17:*** *We spreken ook Turks, we hadden A…*
> ***Moeder:*** *(onderbreekt) Azerisch.*
> ***Zoon 17:*** *Da's ni dat ik dat perfect kan, ik kan gewoon wa zij mij geleerd hebben.* ***(Gezin 12)***

Zoals we eerder aangaven, zijn er bij de 'Turkse' gezinnen 16 jongeren die zich niet zo thuis te voelen in het Turks, al situeert dit zich op diverse niveaus (lexicaal, grammaticaal, …). Toch wordt taal zelden aangehaald als reden om niet naar Turkse zenders te kijken. Enkel de zoon van 17 uit gezin 12 maakt expliciet de koppeling tussen kennis van het Turks en het kijken naar Turkse zenders. Daarnaast geven enkele andere jongeren aan lexicale moeilijkheden te kennen bij het consumeren van Turkse media of dat dit niet zo vlot gaat als in het Nederlands. Dit heeft dus eerder te maken met taalniveaus, wat leidt tot drie soorten reacties. Een eerste groep zal niet meer kijken naar specifieke programma's, maar dit wordt niet gekoppeld aan het zich volledig afkeren van Turkse media. Een tweede groep zal blijven kijken omwille van de inhoud en proberen het te begrijpen. Een laatste groep zoekt gemakkelijkere Turkse alternatieven.

Een voorbeeld van de eerste groep vinden we terug bij de 21-jarige dochter en de 19-jarige zoon van gezin 13. Deze kinderen kijken vooral naar Vlaamse en zelden naar Turkse televisie, maar in één genre speelt taal duidelijk een rol: kookprogramma's. Ze geven aan dat vooral de benaming van fruit en groenten hen verhindert om te kijken naar dergelijke programma's op Turkse zenders. Bij wijze van voorbeeld start er een zoektocht naar een bepaald ingrediënt, waar ook de eerste generatie vader het antwoord schuldig op moet blijven. De beschikbaarheid van bepaalde soorten groenten en fruit in Vlaanderen speelt natuurlijk een rol, zoals interviewer N als '*native speaker*' terecht aangeeft, maar uit het 'selder'-voorbeeld blijkt ook dat de kennis van dit specifieke jargon eveneens een probleem vormt.

Interviewer: *En waarom ni op de Turkse tv? 't Gaat toch ook over eten?*
Dochter 21: *'t Is moeilijker en als die hier zeggen in 't Nederlands 'selder', dan ken ik da wel. Ma as die da in 't Turks moesten zeggen dan moet 'k ik eerst den woordenboek er es bij pakken van: "Wa is da nu weer?". Ge kent da ni zo goe die groentenamen. Ikke toch ni in 't Turks.*
Interviewer N: *wa is die groene kromme (onverstaanbaar: 14:12) blijkbaar*
Zoon 19: *Ik heb es 6 uur zitten piekeren over 1 gerecht [bedoelt ingrediënt]. Ik wist ni wa da was.*
Interviewer N: *(lacht) En? (onverstaanbaar: 14:16-14:18)*
Zoon 19: *Ja. En wa was 't nu weer.*
Dochter 21: *Wa was 't? Ik weet da ook ni zene denk ik.*
Zoon 19: *Wacht, da was een (onverstaanbaar 14:26) ma ik ben da vergeten.*
Vader: *'k Weet het ook ni eigenlijk. (onverstaanbaar: 14:28-14:29)*
Dochter 21: *da's iets gelijk een aubergine hé?*
Vader: *Een aubergine... is da ni zene, is da…*
Interviewer N: *Nee, een courgette eigenlijk meer hé. Ma…*
Vader: *Een courgette (onverstaanbaar: 14:37)*
Zoon 19: *Euhm, ik weet het ma…*
Vader: *Een courgette kan ook geel zijn.*
Dochter 21 en Interviewer N: *(spreken door elkaar) (onverstaanbaar: 14:41-14:42)*
Interviewer N: *Ma da's allemaal fruit en groenten da ze daar hebben. Die gebruiken wij helemaal ni dus… Soms weten we het gewoon ni.* ***(Gezin 13)***

In de tweede groep vinden we bijvoorbeeld de 12-jarige zoon uit gezin 10. Hij surft voor voetbalnieuws naar Turkse sites (o.a. 'Fanatik'), maar zegt dat hij het Turks moeilijker vindt om te lezen dan het Nederlands. Toch blijft hij dat doen, omdat hij een hevige supporter is van Galatasaray. Een voorbeeld van de derde groep vinden we bij de dochter van 18 uit gezin 3 (Citaat 8). Waar haar vader kiest voor nieuws op de Turkse zender *TV5*, kijkt ze liever naar het nieuws op de Turkse zenders *Kanal D* of *ATV*, nieuws dat de vader dan weer niet kan smaken omwille van de sensatiezucht, vooral op *Kanal D*. De dochter erkent dat dit haar net motiveert, maar voegt ook toe dat het nieuws in een gemakkelijkere taal gegeven wordt, waardoor ze het beter begrijpt. Bij de 18-jarige dochter uit gezin 11 (Citaat 2) eenzelfde verhaal. Ze consumeert vooral Vlaamse media, maar als ze dan toch Turkse media moet vernoemen, kiest ze voor die media die in een eenvoudigere taal zijn opgesteld: de krant *Posta* (de vader vergelijkt *Posta* met *Gazet van Antwerpen*) en de zender *Star Tv* voor nieuws. Andere kranten vindt ze "*te ingewikkeld*" en "*moeilijk te verstaan*" en hetzelfde geldt voor nieuws op andere zenders, waarvan ze naar eigen zeggen de meeste woorden niet snapt.

Interviewer: *'Fanatik' dat kan jij ook lezen? Dat is voor u geen enkel probleem om dat te lezen?*
Zoon 12: *Uhu*
Vader: *ja een beetje moeilijk*
Zoon 12: *ja, beetje moeilijker dan Nederlands* ***(Gezin 10)***

In de samenvattende Tabel 13, valt op dat de kinderen die aangeven moeite te hebben met het Turks, eerder weinig kijken naar Turkse televisie. Zij die geen moeilijkheden aangeven, kijken vaker. Bij beide zijn er ook uitzonderingen. We hoeden ons er echter voor om conclusies te trekken op basis van deze tabel: er zijn immers maar weinig gezinsleden die expliciet aangeven hun mediaconsumptie aan te passen omwille van de taal en verder lijken bij deze jongeren vaak ook andere mediakenmerken (inhoud, genres, …) een rol te spelen. Niettemin vormt deze tabel o.i. voer voor verder onderzoek.

Tabel 13 Kennis van het Turks en het kijken naar Turkse zenders: de kinderen

	Nooit tot af en toe		Gemiddeld	Vaak tot zeer vaak	
Moeilijkheden met Turks	G1-Dochter12 G1-Dochter13 G2-Dochter23 G3-Zoon12 G4-Zoon12 G7-Dochter11	G10-Zoon12 G11-Dochter18 G11-Dochter20 G12-Zoon17 G13-Zoon19 G13-Dochter21	G3-Dochter18	G6-Dochter17-1 G6-Dochter17-2 G6-Zoon25	
Geen vernoemde moeilijkheden	G7-Dochter13 G7-Zoon15		G9-Dochter12 G10-Dochter18 G13-Zoon15	G5-Dochter26 G5-Dochter19 G8-Dochter18 G8-Dochter21	G8-Dochter15 G9-Dochter16 G9-Dochter18 G9-Zoon19

Ook bij deze gezinnen gebruiken enkele ouders satelliet om hun kinderen het Turks aan te leren, hoewel bijvoorbeeld de moeder uit gezin 3 de meerwaarde wel erkent maar haar kinderen niet zal verplichten te kijken (cf. infra). De moeder uit gezin 1 vindt het aanleren van talen enorm van belang en gebruikt daarvoor kabeltelevisie (voor het Nederlands) (zie verder) en satelliettelevisie (voor het Turks). Ze trekt daarbij o.a. de vergelijking met de situatie bij haar ouders (van wie ze het Albanees geleerd heeft). Ook enkele kinderen nemen initiatief om hun Turks bij te schaven. De dochter van 15 uit gezin 8 via kruiswoordraadsels in Turkse kranten en de dochter van 18 uit gezin 11 gebruikt de krant *Posta* en het chatten via *MSN* om haar kennis van het Turks te verbeteren (Citaat 2).

Moeder: *Het feit dat ze nu ook de keuze hebben om naar de Turkse zenders te kijken, de taal begrijpen, nog spreken absoluut niet, spreken is nog vrij dialect, maar het begrijpen van Turkse woordjes, de woordenschat enorm verruimd is. Het grappen in het Turks, meer verstaan of met de kindjes onderling ook Turks, Turkse woorden gebruiken, vind ik ook, dat is een verruiming van. Een taal is macht en macht staat niet altijd synoniem voor slecht eh?*
Interviewer: *Ga je hen dan ook speciaal naar satelliet laten kijken om hen die taal te laten?*
Moeder: *Neen, ik zie ze zelden naar de Turkse satelliet kijken. De dochter meer, maar mijn jongens helemaal niet. Alleen voor de voetbal op tv, Galatasaray, dat volgen ze. Voor de rest heb ik nog nooit de Turkse zapper in hun handen gezien.*
Interviewer: *Ja, maar je gaat hen ook niet stuwen om dat te doen? Voor de taal te leren?*
Moeder: *Neen. Neen. Absoluut niet.* ***(Gezin 3)***

Moeder: *Ik vind da ze die taal toch ook wel moeten kennen want verschillende talen kennen is wel goed*
Interviewer: *Is het daarom dat je ze laat meekijken? Gewoon voor de taal?*
Moeder: *Ja. Da's gelijk bij ons ook, ons moedertaal was Albanees, mijn ouders deden niet anders dan die taal spreken, dus ik ken die taal ook, ik ben die taal ook machtig. Dat is wel goed als je zo verschillende talen kent.* ***(Gezin 1)***

6.4.5 Taalniveaus in het Nederlands

Eerder zagen we dat de diverse niveaus van het Nederlands een rol speelden in de keuze die vooral ouders maakten tussen kabel- en satellietzenders. Nederlandstalige taalniveaus spelen echter ook een rol in de keuze tussen de diverse Nederlandstalige media en hier zijn het eerder de jongeren die deze taalgerelateerde motivaties uiten, naast enkele ouders die het Nederlands beter beheersen. Bij hen die het Nederlands goed beheersen, zien we dus een taalgerelateerde differentiatie wanneer het aankomt op Nederlandstalige media. Deze taalgerelateerde motivaties komen alleen ter sprake als het gaat over nieuws en duiding – en niet bij andere genres – onder andere bij de keuze tussen *VTM*- en *VRT*-nieuws en bij de keuze tussen de zgn. 'kwaliteitskranten" (*De Morgen*, *De Standaard*) en de 'populaire' kranten (o.a. *Het Laatste Nieuws*). Ook hier hangen deze taalgerelateerde motivaties vaak samen met allerlei mediakenmerken, die verder in het nieuwshoofdstuk zullen toegelicht worden. We focussen ons hier enkel op het taalaspect, met de nuance dat dit niet specifiek werd bevraagd.

We beginnen met de keuze tussen het nieuws op de commerciële zender *VTM* en het nieuws op de openbare omroep *VRT*. Gezinsleden die primair op *VTM* afstemmen, stellen dat het taalgebruik van *VRT* '*moeilijker*', '*saaier*' en '*droger*' is. Zo geeft de dochter van 18 uit gezin 3 aan dat zij meestal naar het *VTM*-nieuws kijkt, omdat het veel luchtiger en veel verstaanbaarder is. De *VRT*-kijkers zien dan weer het taalgebruik van *VTM* als *'kinderlijk'*. Zowel de omschrijvingen '*saai*' en '*droog*' bij *VTM*-kijkers over de *VRT*, als de omschrijving '*kinderlijk*' bij *VRT*-kijkers over *VTM*, zijn vormelijke, subjectieve aspecten, die echter wel leiden tot taalgerelateerd gedrag. Zo kiezen *VRT*-kijkers niet voor *VTM* omdat ze het gevoel hebben dat onder andere het taalgebruik onder hun niveau ligt. Wel heeft het hier, in tegenstelling tot de omschrijving '*moeilijk*', minder met 'begrijpen' te maken.

> ***Dochter 18:*** *VRT is ook meer echt voor volwassenen en zo eh. Allez ja VTM is meer voor … Ik weet niet, ik denk dat ook meer allochtonen naar daar gaan zien dan VRT (lacht).*
> ***Interviewer:*** *Gij hoort dat van mensen rondom u?*
> ***Moeder:*** *Eenvoudigere taal, zegt men … of begrijpendere taal.*
> ***Dochter 18:*** *Ja voilà, eenvoudigere taal en da's echt. Ok, ik denk ook jongeren. Allez misschien jonger dan mij dan, die zullen, ik denk dat die ook meer naar VTM zullen zien, ik weet het niet*
> ***Moeder:*** *Ik denk dat dat… houding is hoor.*
> ***Dochter 18:*** *Ja voilà. Dat is, ik kan dat niet echt zeggen, maar op school van mij, wij waren, wij waren er over bezig eh… En de leerkracht was er ook zo over bezig van toch dat VTM een echte, een gemakkelijke taal… allez ja, dat die me gemakkelijke taal spreken.* ***(Gezin 3)***
>
> ***Vader:*** *het nieuws wordt daar [VTM] gebracht op een manier van: 'ik kan nie volgen op VRT dus ik ga naar euh'…* ***(Gezin 16)***
>
> ***Interviewer:*** *Wat zet je het eerst op gewoon als… Waar kijk je het meest naar? [qua nieuws]*
> ***Moeder:*** *Ik kijk liever naar VTM. 'k Weet niet waarom, maar der zit daar altijd zo… beter uitgelegd […] 'k vind dat 't een beetje boeiender en beter in de oren klinkt dan de VRT. Ma of da ik ze de ene meer ga vertrouwen dan den andere, nee.* ***(Gezin 7)***

Twee vaders (uit gezinnen 1 en 8) verwijzen naar het feit dat er bij nieuws en duiding minder mogelijkheid is tot contextueel begrijpen, iets wat veel meer mogelijk is bij andere genres zoals series, films en dergelijke. Beide vaders, fervente nieuwskijkers, spreken 'voldoende Nederlands', maar kijken

Interviewer: *Dan ga je op NTV [Turkse zender] kijken, ook al gaat het over België?*
Vader: *Als woordjes verstaan, het is makkelijk. Bijvoorbeeld met de Belgische post is één woordje ni verstaan: probleem.* ***(Gezin 1)***

Vader: *Sommige dingen wij verstaan ni hé. Ge moet goe kennen de Nederlandse taal.* ***(Gezin 8)***

bijna alleen naar satellietzenders kijken. Anderen grijpen dan weer nieuws en duidingsprogramma's aan om hun Nederlands te verbeteren. Zo kijken de dochters uit gezin 5 naar *Terzake*, ook al vinden ze dat er een moeilijke taal gehanteerd wordt, maar als ze iets niet begrijpen, vragen ze het aan anderen. Ook de dochters uit gezin 6 zeggen hun taal bij te schaven aan de hand van nieuws. De vader uit gezin 15 probeert naar eigen zeggen dagelijks één of twee woorden bij te leren uit het nieuws.

Dochter 17-2: *[over nieuws] leerrijk, leerrijk*
Dochter 17-1: *ja, ik vind het ook belangrijk, vooral voor onze taal.*
Dochter 17-2: *voor taal en omdat we ook hier wonen, dat we tenminste weten wat er allemaal gebeurt rondom* ***(Gezin 6)***

Dochter 19: *Soms een beetje moeilijk om te begrijpen.*
Dochter 26: *De woorden of de termen da ze gebruiken. Dat wel, da 'k soms wa wilt die nu zeggen? Terzake is een beetje anders dan het nieuws eigenlijk hé. Terzake is meer politiek. Eigenlijk, gebruikt daar meer woorden die een beetje moeilijk, da ge moeilijk verstaat eigenlijk te politieke woorden of zo, ja da heb ik soms een beetje moeilijk, ja.*
Interviewer: (student) *En stoort u da echt of…?*
Dochter 26: *Nee, nee, als ik iets ni begrijp vraag ik soms aan mijn neef of aan iemand da 'k, aan iemand die er wel meer over weet "allez, hoe was da weer? Allez wa wilt da nu zeggen?" of zo. Ja zeker.* ***(Gezin 5)***

Ook bij het vertoonde *VRT*-journaal viel op dat sommige gezinsleden een sterke gevoeligheid naar woordgebruik en stijl vertoonden en dit vaker bekritiseerden of ermee spotten (o.a. in gezin 3, 19, 20, 21, 24). In andere gezinnen leidde dit bij goed tot perfect Nederlandstaligen niet tot reacties. Uiteraard kunnen (en zullen) hierin tal van andere factoren meespelen, maar toch vormt het een opvallend gegeven dat een aantal gezinsleden specifiek op taalgebruik en stijl reageerden. Ook bij kranten krijgen we eenzelfde verhaal. De kwaliteitskranten worden doorgaans een moeilijker taalgebruik toegedicht. Net als de moeder uit gezin 24, verkiest de zoon van 20 uit gezin 14 daarom *Het Laatste Nieuws*. Hij ziet *De Standaard* en *De Morgen* als kranten voor hoogopgeleiden.

Zoon 20: *Het Laatste Nieuws is meer gewoon, die werken meer me foto's en ik vind da iets makkelijker om te lezen. Gelijk ne De Morgen of zo, is iets te hoog niveau voor mij, …*
Interviewer: (student) *(onderbreekt) Te moeilijk taalgebruik?*
Zoon 20: *Ja, te moeilijk taalgebruik ook, De Morgen en zo. Maar over 't algemeen, Het Laatste Nieuws… Ik heb ook op andere sites gekeken, Het Laatste Nieuws heeft mijn voorkeur. […] D'er zijn bepaalde vrienden die ook al meer gestudeerd hebben dan mij, ook de Nederlandse taal beter beheersen en zo… […] Ik ga een voorbeeld geven, mensen die op 't unief studeren, die gaan dan ni Het Laatste Nieuws kijken, maar dan meer De Morgen en zo.* ***(Gezin 14)***

Tenslotte een summiere blik op het Engels. Diverse gezinsleden geven aan Engels te leren via de televisie. Het gaat voornamelijk over jongeren (o.a. kinderen uit de gezinnen 3, 7, 15 en 21), maar ook de moeder uit gezin 3 is hiermee sterk bezig. Toen we binnenkwamen stond de televisie op *BBC*, later geeft de moeder aan dat ze de Engelse taal die daarop gesproken wordt, gebruikt om beter Engels te

leren (door ondertiteling via '888' in te schakelen). Bij de jongere kinderen komen er twee groepen terug, zij die proberen aan de hand van de Engelstalige series en programma's Engels te leren en blijven proberen om te volgen (vb. via *The Simpsons* bij de zoon 12 uit gezin 3) en anderen (o.a. de dochter van 12 uit gezin 1) voor wie het allemaal te moeilijk is, zelfs met ondertitels. Deze laatste groep verkiest dan ook vaak Nederlandstalige kinderprogramma's. Ook bij volwassen die moeilijkheden hebben met het Engels, speelt de Nederlandstalige ondertiteling een rol om al dan niet mee te kijken naar films en dergelijke (vb. bij de moeder uit gezin 24 en de vader uit gezin 12). Hetzelfde gebeurt bij volwassenen en jongeren die het Darija of Fusha niet verstaan: zij zullen eerder naar Engelstalige satellietuitzendingen kijken (vb. ondertitelde religieuze programma's, *Al Jazeera English*) (o.a. de moeder uit gezin 20 en de zoon van 27 en de dochter van 25 uit gezin 25).

> ***Interviewer:*** *Maar jullie hebben een beetje dezelfde smaak of niet?*
> ***Dochter 13:*** *Nie altijd, zij kijkt liever naar tekenfilms, ik luister liever muziek. Zij luistert ook wel graag, maar ik liever en euhm ja ik kijk liever naar Engelse dingen.*
> ***Dochter 12:*** *Ik ni hoor, want die ondertiteling gaat te snel weg. (lacht)*
> ***Interviewer:*** *En uw Engels? Versta je dat goed of? Nee.*
> ***Dochter 12:*** *Nee, niet zo goed.*
> ***Interviewer:*** *Het is daarom dat je liever iets in het Nederlands of…*
> ***Dochter 12:*** *Ja.* ***(Gezin 1)***

6.5 Conclusie

We kunnen concluderend stellen dat taalkennis een niet te verwaarlozen rol speelt in het kijkgedrag: men kijkt – veralgemenend – naar wat men het best begrijpt. Dit bevestigt bevindingen uit eerdere studies, maar roept tevens de vraag op naar taalniveaus. Onze interviews laten indicaties zien van de rol die de diverse taalniveaus spelen, zowel voor de herkomsttalen als voor het Nederlands. Hoewel bij 'Turkse' gezinsleden het Turks veelal voldoende gekend is en de keuze om al dan niet te kijken naar Turkse zenders vooral door andere mediakenmerken bepaald wordt (zie hoofdstuk 8), geven verschillende kinderen aan met de Turkse taal te worstelen. Ook enkele ouders bevestigen dat hun kinderen het gemakkelijker hebben met het Nederlands dan met het Turks. De jongeren die aangeven moeilijkheden te hebben met de Turkse taal kijken vaker 'nooit of af en toe' naar Turkse zenders; zij die geen problemen aangeven kijken vaker naar Turkse zenders. Hoewel er geen expliciet verband wordt aangegeven en er weldegelijk voldoende uitzonderingen zijn, blijft het markant en is het een bevestiging van de bevindingen van Gezduci & d'Haenens (2007) dat een betere kennis van het Turks de oriëntatie op Turkse zenders verhoogt. Sommige van onze gezinsleden zullen blijven proberen (kijken, lezen) terwijl andere jongeren ervoor kiezen om bepaalde programma's niet te bekijken of naar opties te zoeken in een gemakkelijkere taal. We hoeden ons voor analyses van 'de groep' (vb. *Kanal D*-kijkers kijken mogelijk omdat de taal eenvoudiger is) op basis van indicaties van gezinsleden. Wel kan deze bevinding van het belang van taalniveaus een aanbeveling vormen voor verder onderzoek: een analyse van het publiek in combinatie met een analyse van de inhouden en de gehanteerde taalniveaus op dergelijke zenders zou hierop een antwoord kunnen bieden.

De rol van taal en taalniveaus is veel sterker te duiden bij de 'Marokkaanse' gezinnen. Het onderscheid tussen het Fusha en het Darija, dat zelden in de literatuur gemaakt wordt (zie inleiding in dit hoofdstuk en de taalsectie in het literatuurhoofdstuk), heeft verregaande consequenties voor het al dan niet kijken naar satellietzenders. Veel meer 'Marokkaanse' dan 'Turkse' jongeren haken af en kijken nauwelijks nog naar satellietzenders. Zij die enkel een variant van de Berbertalen of Darija begrijpen, hebben hoogstens de Marokkaanse zenders als optie, die ze veelal als minder kwalitatief beschouwen. Een deel van hen zal sporadisch kijken naar de zeer toegankelijke formats, zoals shows, series of films in het Darija, al zijn die voor een grote groep eerder onaantrekkelijk, zo blijkt uit de interviews. Het aanbod aan programma's in één van de Berbervarianten is schaars. Een ander verschil met de 'Turkse' gezinnen is dat dit stramien zich ook voordoet bij de ouders, vooral bij de latere generaties en zij die het Fusha nooit hebben leren spreken en verstaan. Sommige ouders proberen hun kinderen deze talen aan te leren via onderwijs en via deze satellietzenders, maar er bestaat weinig animo en interesse voor en resultaten lijken uit te blijven, behalve bij enkele 'emerging adults' die sterke 'religieuze' en 'herkomstgerelateerde' identificaties uiten.

Wie minder de herkomsttalen begrijpt én wie het Nederlands goed beheerst, kijkt minder naar satelliet. I.t.t. Hargreaves & Mahdjoub (1997) en Devroe et al. (2005) kijken onze gezinnen *net niet* samen naar satelliettelevisie. Een mindere kennis van het Nederlands vergemakkelijkt dan weer een oriëntatie op satelliet. Zij die het Nederlands niet machtig zijn, kijken niet noodzakelijk niet naar Vlaamse televisie, met name omwille van functionele identificaties m.b.t. het land van residentie (die vooral aan bod komen m.b.t. nieuws), de sociale kijkcontext (vb. machtsrelaties en allianties binnen de gezinnen) en, in enkele schaarse gevallen, omwille van de pogingen om de Nederlandse taal aan te leren. Ook de taalniveaus binnen het Nederlands verdienen meer aandacht. Met name voor nieuws en duiding zijn er indicaties dat bij enkele gezinsleden niveaus van het Nederlands mee de keuze bepalen. Het *VRT*-taalgebruik wordt als moeilijker, saaier en droger gezien door vaste *VTM*-kijkers; dat van *VTM* als te 'kinderlijk' door *VRT*-kijkers. Enkele jongeren geven aan eerder 'populaire' kranten te lezen, omdat ze het taalgebruik in 'kwaliteitskranten' te moeilijk vinden. Wel moet hier gesteld worden dat deze opmerkingen slechts bij een beperkt aantal gezinsleden spontaan naar voren kwamen. Het is onduidelijk of hierover een zekere 'schaamte' bestaat.

Hoewel deze analyse van de taalniveaus niet vooropgesteld was, bleek een analyse vanuit *'Grounded Theory'* van het taalgerelateerde mediagebruik en de mediaconsumptie niet zonder de aandacht voor de diverse taalniveaus te kunnen. Vervolgonderzoek zou meer vragen in deze richting kunnen incorporeren bij de opstart van het onderzoek en – idealiter – ook een taalgerelateerde analyse van de betrokken mediadragers en -kanalen hieraan kunnen koppelen. Vanuit bereiksdoelstellingen kunnen hier immers belangrijke conclusies aan verbonden worden. In het licht van de linguïstische diversiteit binnen de 'Marokkaanse' gemeenschappen, is het tenslotte aanbevolen in bevragingen de term moedertaal te vermijden, aangezien deze kan geïnterpreteerd worden door de respondenten of informanten als Darija, Fusha of één van de Berbervarianten (met o.a. een verschillend media-aanbod), hetgeen onduidelijke resultaten oplevert.

7 HOOFDSTUK 7: RELIGIE EN TELEVISIECONSUMPTIE

7.1 Inleiding

> ***Interviewer:*** *pour vous, c'est le onze septembre qui a changé tout? […]*
> ***Dochter 21:*** *Voor thuis zelf niet maar als ge zo buiten komt dan wel […]*
> ***Zoon 24:*** *ma langs den ene kant is da goed hé allez… ik bedoel nu… we worden herkend. […]*
> ***Zoon 20:*** *daarvoor… dat is gek hé, hier zijn vijfhonderdduizend man met helemaal een ander idee van de maatschappij en die kenden die niet. Dat is zo van in een keer boem en we zijn wakker, hier zijn mensen die anders denken waaaah (lacht) […] ma w' hebben wel een voordeel: wij kennen hun al weet ge en zij kennen ons nog niet…* ***(Gezin 21)***

Er wordt algemeen aanvaard dat de aanslagen op de WTC-torens in de VS op 11 september 2001 en de naweeën ervan, leidden tot een negatieve(re) beeldvorming rond moslims (o.a. Jonker & Amiraux, 2006; Vertovec & Wessendorf, 2004; Gillespie, 2006). De gezinsleden hiernaast stellen terecht dat hoofdzakelijk de perceptie van wat 'een moslim' is veranderde. De praktijken en de overtuigingen van miljoenen moslims wereldwijd veranderden niet, maar wel de manier waarop men zich definieerde naar de buitenwereld en vooral de manier waarop de buitenwereld hen zag.[74]

Onze bemerkingen m.b.t. het concept 'religie' hebben we eerder uit de doeken gedaan in het hoofdstuk rond identificatie (hoofdstuk 3). Het gebrek aan aandacht voor diversiteit vergemakkelijkte – vooral na 9/11 – het labelen van individuen met voorouders in 'islamitische' landen als moslims (Jonker & Amiraux, 2006). Een voorbeeld van dit herlabelen als 'moslim' en het weggommen van de onderlinge verschillen, m.a.w. het gelijkschakelen van 'religie' met 'herkomst' in een zogenaamde '*chain of equivalence*' (Laclau & Mouffe, 1985), komt ook tijdens de interviews veelvuldig ter sprake, onder andere in gezin 8. Andere bemerkingen die we in hoofdstuk 3 aanhaalden, hadden te maken met onder andere de nadruk op homogeniteit i.p.v. op de individualiteit van 'religie' (diversiteit), het plaatsen van 'religie' in een vacuüm, het gebrek aan aandacht voor een instrumenteel gebruik van 'religie' en de te zware focus op doctrine, dominante discours en de 'religieuze' praktijk. Het spreekt uiteraard vanzelf dat een wereldreligie die verspreid is over een groot geografisch gebied – en in het geval van islam – geen officiële hiërarchie kent, een

> ***Vader:*** *Ze kennen ni de Turkse gemeenschap. Er zijn veel mensen die weten niet hè. Ze weten nog niet. Ze moeten eerst weten.*
> ***Dochter 18:*** *Ja, bij mij: ze vragen op school bijvoorbeeld nog altijd of da 'k Arabisch kan spreken. Ma ik ben Turkse en ja ik kan geen Marokkaans of zo. Ze denken altijd da Turkije dicht bij Marokko ligt, allez…*
> ***Dochter 21:*** *'Begrijp jij wat de Marokkaanse zeggen?' Ik zeg 'nee, totaal niet, dat is helemaal anders. Arabisch en Berbers is ook helemaal anders'. Ja, ze blijven dat vragen.* ***(Gezin 8)***

[74] De gemeenschappen met een islamitische overtuiging of met voorouders in een islamitisch land voelden zich in het defensief gedrukt en velen voelden zich gedwongen te reageren. Dit verweer verscheen in België, naast in talloze opinieartikels, onder andere in de bundel "Breek de stilte. Een burgerlijk standpunt van Belgische intellectuelen van Maghrebijnse afkomst over de gebeurtenissen sinds 11 september 2011" onder redactie van Hassan Bousetta. De huidige ontwikkelingen, m.n. de Arabische revoluties, zouden de perceptie van de islamitische wereld opnieuw kunnen veranderen, maar daarbij staan we aan het begin van een proces waarvan het eindresultaat nog koffiedik kijken is.

waaier aan interpretaties oplevert van zijn belijders, zeker wanneer deze vermengd geraakt met lokale en 'heidense' elementen. De Ley (2007) spreekt in dit verband van een "*centrifugale religie*". Zo is in Marokko de heiligenverering alom aanwezig, hoewel strictu sensu dit tegen de islamitische doctrine ingaat (Timmerman et al., 2003; Hourani, 2005). Deze contextuele hervertaling van godsdiensten is niets nieuws en de impact van context (tijd, ruimte, …) op overtuigingen is een alom gekend gegeven.

Bijgevolg is het vreemd te noemen dat wanneer het aankomt op islam er een bijzondere onderzoeksaandacht gaat naar de doctrine. Zemni (2003) wijt dit aan de wetenschappelijke domeinen waarin het bestuderen van islam in het Westen werd ondergebracht, met name antropologie en oriëntalistiek, met als onderliggende idee het bestuderen van de 'Andere'.

> *Die twee wetenschapstakken werden niet ondergebracht bij de sociale wetenschappen, maar wel bij de letteren en wijsbegeerte, wat al veel zegt over de favoriete onderzoeksmethode, met name de tekstuele analyse. Men ging er namelijk van uit dat de islamitische beschaving al eeuwenlang stilstond waardoor men de 'essentie' van de Andere gemakkelijk kon vatten door de heilige geschriften (de koran en de sunna) te bestuderen.* (Zemni, 2003: 28)

Deze focus is niet alleen het gevolg van het alombekende stramien van het definiëren van 'de Ander' als tegenpool voor wat 'Wij' zijn – deze dichotomie is één van de essenties van de klassieker van Edward Said's Orientalism (1978) – maar ontstond ook door het overnemen van het discours van de islamitische geestelijken in de Arabische wereld. Zemni (2006: 37) ziet hierin een onvergeeflijke fout:

> *Zodoende zondigen ze [oriëntalisten en sociale wetenschappers] tegen één van de eerste principes van de sociologie, die elke eerstejaarsstudent wordt aangeleerd namelijk de 'sociologische valstrik' waarin het discours van de geobserveerde kritiekloos wordt overgenomen.* (Zemni, 2006: 37)

In dit verband kan een naam als Jocelyne Cesari niet ontbreken. Zij wijst op een toenemende individualisering van 'religieuze' overtuigingen bij mensen die in het Westen zijn opgegroeid in een 'islamitisch milieu'. De auteur (Cesari, 1998, 2003: 260) ziet een fundamentele breuklijn tussen de landen van herkomst en de diasporasamenlevingen in het Westen. "*This social adaptation process of Muslim minority groups has placed Islam within the three interrelated paradigms of secularization, individualization, and privatization, which have until recently been distinctive characteristics of Western societies*". Deze individualisering slaat vooral op het feit dat de gelovige zelf beslist welke elementen van islam hij of zij beschouwt als bindend of niet (Peter, 2006). Cesari (1998) toont aan dat de 'klassieke' autoriteitsstructuren (vb. moskeeën, imams, …) een steeds kleinere invloed hebben op de jongere generaties. Ook Phalet & Ter Wal (2004: 40) beschouwen individualisering en privatisering als twee 'moderne' kenmerken van de islambeleving en zien daarin een analogie met de 'religieuze' veranderingen bij autochtonen met een christelijke achtergrond.

Hoewel deze bevindingen intussen breed gedragen worden (Peter, 2006), is er geen eensgezindheid over de oorzaken van deze veranderingen, noch over het resultaat waartoe deze veranderingen

leiden. Naast interne en externe factoren, wijzen sommige auteurs op de rol van nieuwe media en de geglobaliseerde Arabische en Turkse ('religieuze') satelliettelevisie (Echchaibi, 2007; Karanfil, 2008; Miladi, 2006; Mandaville, 2001): nieuwe visies en overtuigingen kwamen zo de huiskamers binnen, naast de bestaande traditionele interpretaties en visies. Hopkins (2009: 237) detecteert in "*the last two decades of broadcasting"* in Turkije "*the end of state-imposed views"* en *"the rise of a diversity, pluralism and heterogeneity*". Ook over de richting waarin het uitgaat bestaat onenigheid (Peter, 2006). Opvallend is wel dat er een hoge zelfidentificatie als moslim blijft bestaan en dat die redelijk stabiel blijft (De Ley, 2007). Phalet & Ter Wal (2004: 40) concluderen: "*Voor de overgrote meerderheid is geen moslim zijn geen optie; bijgevolg is de kernvraag welke vormen de islam van Turkse en Marokkaanse jongeren in de toekomst zal aannemen?*". De auteurs zien twee richtingen waarin de individualisering van de 'religieuze' beleving van deze jongeren kan uitgaan. Het kan "*de vorm aannemen van een reflectieve terugkeer naar oorspronkelijke religieuze bronnen en voorbeelden, als tegenwicht voor als achterhaald ervaren culturele tradities van de ouders*", maar het kan ook gaan om "*een meer oppervlakkige selectieve houding, of 'islam à la carte'*" (Phalet & Ter Wal, 2004: 41). Ook Bilgrami (1992) ziet negotiatie als een centraal element en wijst op de contextualiteit van dergelijke identificaties (zie hoofdstuk 3).

> *There is no reason to doubt that even devout Muslims, will and do take their commitment to Islam not only as one among other values, but also as something that is itself differentiated internally into a number of, in principle, negotiable detailed commitments*. (Bilgrami,1992: 824)

Een diepgaandere analyse van deze bevindingen zou ons afleiden van de focus van dit proefschrift. Het hiervoor geschetste kader leidt tot drie conclusies: we dienen de individuele en contextuele 'religiebeleving' voor ogen te houden – wat automatisch diversiteit impliceert –, we dienen te onthouden dat de 'religieuze' praktijk voor sommigen onderwerp van onderhandeling is en we moeten de rol van doctrine en instanties in deze 'religiebeleving' nuanceren.

De in deze inleiding beschreven situatie verklaart deels de reden voor dit hoofdstuk. Hoewel 'religie' enkel binnen identificatie zou kunnen – en moeten – besproken worden, noodzaken de eerder vermelde kritieken, het maatschappelijke belang ('islam' als 'hot issue') en het belang van het thema tijdens de interviews een apart hoofdstuk onder het label 'religie'. Ongeveer in één vierde van het totaal aantal pagina's van de interviews kwam 'religie' direct of indirect ter sprake, wat het vanuit de *Grounded Theory* benadering noodzakelijk maakt om hier dieper op in te gaan.

In wat volgt willen we een zicht krijgen op 'religiegerelateerde' mediaconsumptie. Op wat we daarmee specifiek bedoelen komen we verder terug (3 & 4). Voorafgaand aan deze analyse, dringt een beschrijving van de plaats van 'religie' binnen deze gezinnen zich op. We willen daarbij nagaan of de door Cesari en Phalet & Ter Wal aangehaalde individualisering van 'religie' ook in onze gezinnen terug te vinden is. Met andere woorden, is er ook een selectieve houding aanwezig bij onze gezinsleden en dan met name ten aanzien van de 'religieuze' praktijken en de 'religieuze' verbodsbepalingen? En zullen deze mensen zichzelf definiëren als moslims?

7.2 Religiebeleving in de gezinnen

Hoewel diversiteit met betrekking tot categoriale identificaties (Brubaker, 2004) (classificaties zoals ‘sjiieten’, ‘alevi’, … maar ook ‘niet-religieuze’ classificaties zoals ‘Berbers’ en ‘Koerden’) op zich geen doel was bij de selectie van de gezinnen voor dit onderzoek, bleken vijf gezinsleden ‘sjiitisch’ gericht te zijn: de gezinsleden uit gezin 12 en één bekeerde (‘ex-soennitische’) ‘Marokkaanse’ vader uit gezin 19 labelden zichzelf als dusdanig. Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat ze gelovig waren of praktiseerden. Zo is de 17-jarige zoon uit gezin 12 helemaal niet bezig met ‘religie’ en eerder ‘areligieus’, maar toch labelt hij zichzelf als ‘sjiiet’. In het ‘Marokkaanse’ gezin is het opvallend dat enkel de vader een ‘sjiitische’ versie van islam aanhangt, maar dat de rest van het gezin zich als ‘soenniet’ omschreef. Deze vader vertegenwoordigt hier een trend, waarbij steeds meer ‘moslims’ van ‘Maghrebijnse’ origine zich bekeren tot het ‘sjiisme’ (Kanmaz, 2009). Omdat een vergelijking tussen ‘soennieten’ en ‘sjiieten’ niet tot onze doelstellingen behoort – deze groep is hier hoe dan ook te klein – gaan we hier niet verder op in. Wel zou het aan te raden zijn om in toekomstig onderzoek meer rekening te houden met de diverse ‘sjiitische’ strekkingen, niet alleen omwille van het groeiende aantal bekeringen bij de mensen van ‘Maghrebijnse’ origine, maar ook omwille van het grote belang van deze strekkingen binnen de ‘Turkse’ gemeenschappen (hun aantal in België wordt geschat op 16.000; Kanmaz, 2009).

Binnen dit hoofdstuk willen we ons echter eerder focussen op de relationele identificaties (Brubaker, 2004), m.a.w. de identificaties ten opzichte van familie, vrienden, enzovoort. De reden hiervoor is tweevoudig. Enerzijds is deze nadruk het gevolg van de gehanteerde gefundeerde theorievorming. De geïnterviewde familieleden identificeerden zich voor het overgrote deel van de gesprekken via relationele identificaties, met name om nuances aan te brengen en om wie ze zijn scherper te stellen. Niet alleen is de informatie met betrekking tot relationele identificaties rijker, ruimer en gedetailleerder, maar ze ligt eveneens dichter bij het uitgangspunt van de gefundeerde theorievorming: “*the study of experience from the standpoint of those who live it*” (Charmaz, 2000: 522). Anderzijds vloeit deze benadering aan de hand van relationele identificaties voort uit de kritieken op het concept ‘religie’ die werden aangehaald in de voorbije pagina’s en is ze tegelijk een bevestiging van deze kritieken. Deze identificaties laten een opmerkelijk relatie zien tussen de diverse ‘religieuze’ praktijken en de persoonlijke overtuigingen in verschillende (politieke, geslachtsgebonden…) contexten.

We baseren ons hier grotendeels op de zelfrapportering door de gezinsleden, maar ook deels op observaties. Niet elk thema kwam echter altijd en overal ter sprake. Voor deze analyse werden alle gecodeerde items m.b.t. ‘religie’ en ‘islam’ bekeken (zie Bijlage 7). Naast deze algemene codering waren er ook tien specifieke subthema’s die in Bijlage 7 kunnen teruggevonden worden. Bij de analyse werden de betrokken thema’s overlopen en werden de belangrijkste bevindingen verwerkt in wat volgt. We beginnen met een blik op enkele ‘religieuze’ praktijken (hoofddoek, gebed,

moskeebezoek, ramadan, hadj) en 'religieuze' verbodsbepalingen (alcoholconsumptie) om deze vervolgens te plaatsen tegenover de innerlijke overtuigingen, zoals uitgedrukt door de gezinsleden.

Van de 60 vrouwelijke gezinsleden dragen er 16 een *hoofddoek*, m.a.w., 73% draagt geen hoofddoek. De meeste hoofddoekdragers behoren tot de leeftijdsgroepen 34+ (twaalf vrouwen) en 18-24 (drie vrouwen). De 16de persoon met een hoofddoek is een meisje van 13. Verder valt op dat van de tien vrouwen in onze groep die (bijna) nooit werkten er acht een hoofddoek dragen. 'Marokkaanse' vrouwen dragen vaker (38%) een hoofddoek dan 'Turkse' vrouwen (18%). Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de hoofddoek in Turkije een omstreden kwestie is. Hoewel het grootste deel van de bevolking islamitisch georiënteerd is, is Turkije sinds Atatürk officieel een seculiere staat en is er een hoofddoekenverbod in tal van officiële gebouwen zoals universiteiten en gerechtsgebouwen (Tapper, 1991). De recente debatten in Turkije over dit verbod tonen een veranderende trend onder de heersende AKP-regering (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling). Daarnaast spelen zowel voor 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen ook de diversiteit aan stromingen en strekkingen en de globalisering ervan een rol. Een wijd spectrum aan motivaties om al dan niet een hoofddoek te dragen komt aan bod, die zowel innerlijke overtuigen behelzen, als een verwijzing naar tradities, interpretaties, groepsdruk en gepolitiseerde houdingen. Zo draagt de dochter van 22 uit gezin 18 een hoofddoek – i.t.t. haar moeder – en kadert ze haar beslissing om er één te dragen in het gevoel niet aanvaard te worden tijdens haar pubertijd. Wat we hier zien is, los van de 'religieuze' interpretatie, een onmiskenbare koppeling tussen haar beslissing en haar Vlaamse sociale context.

> ***Dochter 22:*** *2001, toen was da bij mij begonnen. Da was mijn hoofddoek nog nie, ma dan begon da zo wa. […] Door de Twin Towers ben 'k ik gewoon meer beginnen lezen en opzoeken en gezien van: "Da klopt nie." En dan, pas op mijn achttiende heb ik eigenlijk die klik gekregen dus da was echt wel een paar jaar die spanning en d'er was ergens toch wel een rel. (lacht) Nog es zo in Borgerhout een jongen doodgeschoten?*
> ***Moeder:*** *Ah ja, ja. Die leerkracht! […]*
> ***Dochter 22:*** *Door een zatte buurman of zo. Allez, da was een euhm…*
> ***Moeder:*** *ja, ja, neen, da was een gestoorde.*
> ***Dochter 22:*** *Ja, die was ontoerekeningsvatbaar.*
> ***Moeder:*** *Ineens zijn ze dan gestoord sommige mensen.*
> ***Dochter 22:*** *Euhm en das ook vi… Ja, er was toch iet… Er hing iets in de lucht. (lacht)*
> ***Interviewer: (student)*** *Ik mag dus zeggen dat gij meer allez of bewuster …*
> ***Dochter 22:*** *(onderbreekt) Ja, zij weet dat.*
> ***Interviewer: (student)*** *(vervolgt) met religie bezig zijt dan u.*
> ***Moeder:*** *Ja.* ***(Gezin 18)***

In de vijf jaar voorgaand aan de interviews namen vier van de 102 gezinsleden deel aan de *'hadj'*, de bedevaart naar Mekka. Drie van deze vier gezinsleden behoren tot hetzelfde 'Marokkaanse' gezin. Het valt op dat deze praktijk zelden vernoemd wordt, noch als praktijk op zich, noch als voorbeeld in de gesprekken (i.t.t. de vasten bijvoorbeeld; zie verder). In gezin 20 – een gelovig gezin, waarin de moeder een hoofddoek draagt en informatie opzoekt over islam en iedereen praktiseert – bekritiseert men de jongeren (vooral 'emerging adults') die op een jonge leeftijd de bedevaart voltooien of zij die verschillende keren gaan terwijl het een kostelijke aangelegenheid is. De hadj verschijnt in de

interviews vooral in relatie tot media: als sfeergegeven tijdens de ramadan of als inhoudskenmerk van 'religieuze' zenders zoals *Iqra*, *Dost*, *Bilal*, *Hilal* et cetera (zie verder).

Vele gezinsleden lijken te *bidden* – vier van hen gingen zelfs bidden tijdens de interviews. Drie gezinnen hadden 'gebedsklokken', met een elektronische muezzin. Niettemin geeft een derde van de gezinsleden ook openlijk toe niet te bidden of zelden. Verschillende argumenten dienen als verklaring, zoals '*geen tijd*', '*ik hoop later in mijn leven te praktiseren*', '*bidden is niet compatibel met school of werk*' en zelfs vergelijkingen met het christendom (zie ook Citaat 14).

> ***Moeder:*** *Ja, die [dochters] doen ook hun gebedjes, want dat hadden ze nu ondertussen moeten doen. Maar das niks, 't is zo hé. Gebedjes, dat is altijd op tijd hé, vaste uren. Ma ja als ze naar 't school gaan met hun sporten en zo, is dat niet haalbaar. Van mij mogen ze da voor 't slapen gaan eventjes gaan doen. Zo, da doen ze wel. Ze gaan in de Arabische les. Af en toe als er zo een groot gebed is, mag zij meegaan. Niet da ze da graag doen. Dat is er aan 't uitgaan, da's zoals bij de christenen is dat ook zo hé?* ***(Gezin 16)***
>
> ***Interviewer:*** *Dus jullie zijn niet zo echt bezig met religie, dat is gewoon iets wat dat jullie doen. Jullie bidden ook elke dag en zo of?*
> ***Dochter 18 en Dochter 16.*** *Nee.*
> ***Interviewer:*** *Nee. Maar dat is gewoon het gevoel dat ge hebt?*
> ***Vader:*** *Ja. Ik vind dat ook dat dat het belangrijkste is eigenlijk.*
> ***Interviewer:*** *Jij vindt de vorm minder belangrijk dan het gevoel?*
> ***Vader:*** *Vorm vind ik ook wel belangrijk. Bijvoorbeeld, dat bidden 5 keer per dag dat zouden wij eigenlijk moeten doen als moslim. Dat zouden wij eigenlijk moeten doen. Wij doen dat niet hé. Dat vind ik dan. Als ik dat niet doe, dat is tussen mij en God. Daar heeft iemand anders niets mee te maken. Van die mening ben ik. Dan komen die religieuze mensen tussen en die zeggen van dat mag niet. Dan zijt gij eigenlijk geen moslim meer. En dan de mensen, moslim mensen of Turkse mensen die zijn dan, zeker de oudere mensen, zeker de eerste generatie, dan voelen die zijn eigen schuldig tegenover de anderen. Terwijl dat zij daar anders over denken. Als gij tussen de bevolking komt, als gij dat niet doet dan zijt gij een slechte eigenlijk. Dan wordt gij aan de kant gestoten. Da zegt onze godsdienst niet.* ***(Gezin 9)***

Wanneer we kijken naar *moskeebezoeken* (Figuur 17 en Bijlage 3, vraag 12.6), blijkt 24% nooit te gaan en 39% gaat één of meer keren per jaar. Zij die wel regelmatiger de moskee bezoeken (de overige 37%) uiten hiervoor niet alleen 'religieuze' motivaties (zoals bidden, begrafenissen, etc.). Twee grote bijkomende functies van moskeebezoeken worden veelvuldig vernoemd. De eerste functie is sociaal contact en tijdverdrijf en deze lijkt vooral geuit te worden door mensen die het Nederlands minder goed beheersen en door hen die veel vrije tijd hebben gezien ze werkloos of gepensioneerd zijn. Daarnaast is er de moskee als sociaal netwerk en informatieknooppunt. Enerzijds kunnen mensen dit netwerk aanspreken voor contacten (vb. een goede klusjesman) of als doelpubliek of netwerk voor handel (vb. verkopen van verzekeringen). Daarnaast is er de maatschappelijke informatie die hier circuleert. De meeste moskeeën hebben ontspannings- en ontmoetingsruimtes. Naast kranten en televisietoestellen in deze ontspanningsruimtes, wordt bovendien onderling ook veel informatie gedeeld. Ook media- en nieuwsgerelateerde informatie valt daaronder, waarbij bezoekers uitwisselen wat ze op of in de verschillende (westerse en niet-westerse) kanalen gezien, gehoord of

gelezen hebben.[75] Moskeeën worden aldus, zeker als ze veel moskeegangers kennen, grote informatiecentra. Deze motivaties zijn dus eerder functioneel en emotioneel dan normatief of 'religieus' ingegeven (voor een diepgaande analyse over moskeeën als publieke ruimtes: zie Kanmaz, 2009).

> ***Vader:*** *[Arabisch: Ik zie hen in de moskee, en ze vragen wat er gebeurd is.]*
> ***Moeder:*** *[Arabisch: Ze zijn dan aan het discussiëren. Jij hebt Al Jazeera gezien, ik heb op die plaats gezien. En wie een bepaald nieuwsitem niet heeft gehoord, zegt dat aan de ander...] […]*
> ***Interviewer:*** *[Arabisch: Hoeveel mensen zijn er in de moskee?]*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Ongeveer 400]* ***(Gezin 14)***
>
> ***Moeder:*** *Meestal de moskees hebben hier een meerdere betekenis dan alleen de gebedsruimte hé. Onderaan heb je ook een lokaal. Een café zonder alcohol.* ***(Gezin 3)***

Figuur 17 Moskeebezoek naar geslacht en herkomst in aantal gezinsleden (N=102)

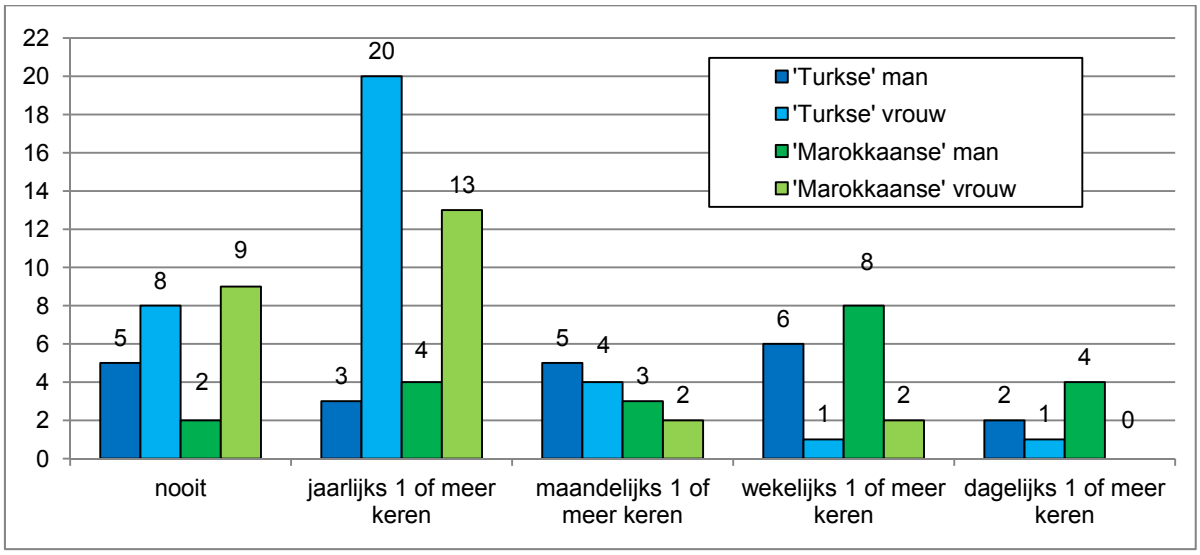

Wanneer de kinderen tijdens de interviews praten over moskeebezoek, gaat het vaak over taallessen (Turks, Arabisch) of 'religieus' onderricht (vooral koran) die ze daar volgen, en niet noodzakelijk over moskeebezoek met het bidden als functie. Ook enkele 'emerging adults' en enkele moeders volgen dergelijke lessen. De meeste kinderen lijken te stoppen rond de leeftijd van 13 jaar, met als argument vaak '*een gebrek aan tijd*'. Vooral de moeilijke combinatie met school blijkt daarvoor de oorzaak.

> ***Dochter 17-2:*** *Toen wij jong waren gingen wij elke zaterdag naar de moskee om koran te leren lezen. Als ge da kent hoeft ge niet meer te gaan. (gelach) Allez, ge kunt nog altijd gaan, maar hoe ouder da ge wordt, dan wordt school ook zwaarder dus kunt ge er eigenlijk niet zoveel tijd voor vrijmaken.* ***(Gezin 6)***

[75] Dit betekent dat progamma's vaak meer mensen bereiken dan het aantal kijkers via deze en andere sociale netwerken (familie, vrienden, collega's,…). Zo krijgen mensen die niet naar Vlaamse televisie kijken omdat ze het Nederlands niet machtig zijn een update van zij die wel kijken. Hetzelfde geldt voor satelliet, met name bij 'Marokkanen' die het Fusha of het Darija niet machtig zijn. De beschrijving door de dochter van 26 in Gezin 5 over hoe de 'Turkse' gemeenschappen in Gent mobiliseerden om te kijken naar de Panorama-reportage over huwelijksmigratie vanuit Emirdağ en hoe de negatieve reacties zich achteraf breed verspreidden is hiervan een markant voorbeeld (zie verder).

Mannen gaan vaker naar de moskee dan vrouwen en ook statistisch is dit verschil significant (F=18.192; df=64.849; p=.000).[76] Niettemin is geweten dat moslimvrouwen wereldwijd (dus ook in de islamitische wereld) minder frequente moskeebezoekers zijn (Van Tubergen, 2007; Abdus Sattar, 1993), maar dit impliceert niet dat ze minder gelovig zouden zijn. Dit betekent dat conceptualiseringen of operationaliseringen van 'religie' of 'religiositeit' waarin moskeebezoek wordt opgenomen (o.a. in Devroe et al., 2005; d'Haenens et al., 2004), tot onbetrouwbare resultaten leiden. Ook bij onze gezinnen geven enkele 'zeer religieuze' vrouwelijke gezinsleden aan niet naar de moskee te gaan voor allerhande redenen. Sommige van deze motivaties kunnen eerder als 'werelds' beschouwd worden (te ver, huishouden, kleine ruimtes in de moskee, drukte, …) maar ook diverse interpretaties van 'religie' spelen hierin een rol. In het volgende voorbeeld baseert de moeder van de eerste generatie uit gezin 14 zich hiervoor op Saoedische geestelijken.

Interviewer: *[Arabisch: Gaan jullie allebei naar de moskee?]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, ik niet, niet]*
Vader: *[Arabisch: Het is te ver, het is te ver voor haar]*
Moeder: *[Arabisch: Het is ver. Meestal komt (kleindochter) ook uit school om 15u en ook vooral door de warmte. Ik ben een keer in de ramadan geweest en kon er niet tegen. Te veel volk. Te veel vrouwen. Kleine plaats. Je kent dat wel... Ik kon niet goed tegen die warmte.]*
Interviewer: *[…] [Arabisch: Maar in Marokko ga je naar de moskee…]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, ik ga niet. Ze hebben dat gevraagd aan een geleerde, in Saoedi-Arabië, en die heeft gezegd dat een vrouw best thuis bidt. Als ze thuis bidt, krijgt ze meer beloning dan in de moskee. Alleen een vrouw die niet kan lezen, gaat bijleren van een geleerde, een les of zo, mag dan wel gaan.]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *[Turks: Omdat het ver is, ik heb geen tijd, ik heb het druk, hij werkt. Ik kan de auto nog niet gebruiken, ik heb maar een half rijbewijs. Ik heb geen auto, daarom kan ik niet gaan.]*
Interviewer O: *[Turks: Ga met de bus.]*
Moeder: *[Turks: De bus neemt veel tijd in beslag, ik kan niet met de bus.]* ***(Gezin 6)***

Hoewel alle moskeeën in principe openstaan voor iedereen, lijkt de keuze voor een moskee eerder afhankelijk van 'etno-nationale' opdelingen (Kanmaz, 2009),[77] 'religieus-politieke' visies (vooral voor 'Turken') en sociale en interpersoonlijke relaties (vb. onderlinge ruzies). De meeste 'Turkse' gezinnen verkiezen - wat niet wil zeggen dat ze participeren in – de officiële Diyanet moskeeën (7) of die van Milli Görüş (2). Het 'sjiitische' gezin verwijst naar een 'sjiitische' moskee die 90 kilometer verwijderd is van hun woonst. Op het vlak van geprefereerde moskee lijkt toch eensgezindheid te bestaan op het niveau van de gezinnen: in een gezin gaat men – als men naar een moskee gaat – doorgaans naar dezelfde moskeezuil. Deze verzuiling – die vaak zijn vertaling krijgt in de mediavoorkeuren (zie verder) – zorgt ervoor dat sterke meningen over andere 'groepen' regelmatig geuit worden tijdens de interviews. Vooral de eerder mysterieuze Fethullah Gülen beweging – die officieel geen moskeeën heeft – wordt met wantrouwen bekeken en wordt door de meeste 'Turkse' informanten als extremistisch gezien. Vooral Diyanet-aanhangers bekritiseren deze verdeling.

[76] Op het vlak van 'herkomst', leeftijdsgroepen, migratiegeneraties of inkomenscategorieën is er geen significant verschil.
[77] Al geven enkele Limburgse gezinnen aan dat er bij hen meerdere 'herkomstgroepen' in de moskeeën samen zitten.

Vader: *[Turks: Hier bij ons, zijn we vertrouwd met de moskee van de Diyanet, we willen niet echt deelnemen aan de anderen.]*
Moeder: *[Turks: We houden ons alleen maar bezig met de werken van de Diyanet, daar gebeuren wel veranderingen.]*
Vader: *[Turks: Religieuze gemeenschappen niet echt, en ik wil haar er ook niet naartoe sturen. Ik ben tegen behoren tot een religieuze gemeenschap.]* ***(Gezin 13)***

Vader: *[Turks: Ik ga naar het vrijdagsgebed. Maar omdat de moskeeën hier een bepaalde strekking dienen, komt dat raar over bij mij. […] Hier dienen moskeeën allemaal een bepaalde strekking, en dat vind ik verkeerd.] […]*
Interviewer: *Als hij toch een keuze zou moeten maken: Diyanet, Milli Görüş of eerder Fethullah?*
Vader: *[Turks: Gezien Diyanet de officiële vertegenwoordigers zijn van onze Turkse staat, is het normaal dat ik Diyanet als meer zie...]* ***(Gezin 7)***

Van negen van de 78 volwassenen (17 jaar en ouder) weten we dat ze *alcohol drinken* (12%). Als deze gezinsleden dit expliciet toegaven, voegden zij of een gezinslid er spontaan aan toe *"maar niet veel"* of *"geen dronkaard"*. Gezien het taboe op alcoholconsumptie onder 'Marokkanen', is het niet verwonderlijk dat deze 12% van 'Turkse' herkomst is. Toch gaven zowel zij als andere ('Turkse' en 'Marokkaanse') gezinsleden toe dat verborgen alcoholconsumptie een gekende realiteit is bij beide 'herkomstgroepen' (o.a. bij vrienden en collega's). Twee gezinnen, onder wie één 'Marokkaans' gezin, gaven daarenboven aan dat één van hun kinderen, die niet meer thuis woonde, alcohol consumeerde.

Vader: *Ik ken R. zo Marokkaan […] elke dag drinken hé, op tafel looza flesjes, vanonder pintje… mensen daar passeren looza, drinken looza, maar vanonder pintje.*
Moeder: *(lacht) bij ons gaan ze zo niet in 't geniep doen, bij ons openbaar (lacht)*
Interviewer: *Ma dan hebben we het wel over de Joegoslavische Turken en niet over de...*
Moeder: *Neen, neen de gewoon Turken ook ze. Ja da zijn de grootste drinkers.*
Interviewer: *Ja, in 't geniep.*
Moeder: *Nee, nee. Op tafels, ge moogt ne keer in de dorpen gaan kijke, al die Raki flessen op tafels.*
Interviewer: *En hier? Ma ik heb het over hier hé.*
Moeder: *Hier gaan ze het meer op 't geniep doen, onder tafel.* ***(Gezin 1)***

Vader: *Ik drink alcohol maar niet elke dagen, alleen in het weekend, alleen op een feestdag met kameraden.*
Moeder: *1 glaasje per week of zo.*
Vader: *Turkije… en van Turkije elk jaar 4, 3 flessen raki brengen en één jaar genoeg (lacht)*
Moeder: *maar het is niet dat wij, … dat hij echt verslaafd is aan alcohol, maar het is zo 1 glaasje per week of zo, bij eten*
Vader: *Bij voetbal, en bij … 1 pintje, 2, 3 pintjes, is al. Niet alcoholieker hé (lacht)* ***(Gezin 10)***

Er viel niet altijd te achterhalen wie meedeed aan de *vasten*, maar een meerderheid (50 van de 55 gezinsleden) lijkt dit wel te doen, incluis enkele gezinsleden die eerder een 'areligieuze' houding hebben. Er duiken hiervoor twee argumenten op tijdens de interviews. Zowel zij die sterk met 'religie' bezig zijn, als zij die er minder mee bezig zijn, geven aan *'religieuzer'* te zijn tijdens de ramadan. Andere gezinsleden geven eveneens aan dat moskeebezoek, koranlectuur, het bekijken van 'religieuze' programma's etc. toenemen tijdens deze maand, die bovendien vaak ter sprake komt als een tijdsindicatie, zelfs in 'niet-religiegerelateerde' onderwerpen. Vaak zien we echter eerder

functionele of emotionele identificaties opduiken. Deelnemen aan de vasten lijkt belangrijk om toegang te krijgen tot de festiviteiten en de sfeer en om geen banden te verliezen met vrienden en familie (zie delen 1 en 2 van Citaat 15). Veel van de beschrijvingen m.b.t. het vasten hebben te maken met gezelligheid en beleving en vaak staat het groepsgebeuren ('samen') en het delen daarin centraal. De sfeer is daarin belangrijk en ook media spelen daarin een rol (zie verder). Toch zijn er ook hier aan aantal gezinsleden die om allerhande, soms eerder 'wereldse' redenen niet meedoen aan de vasten (Citaat 14).

Moeder: *Dat is altijd zo, rond de periode van de ramadan zijt ge religieuzer dan de rest van het jaar.* ***(Gezin 20)***

Moeder: *Tijdens de ramadan ben ik zo intensief maar eigenlijk in het jaar door niet zo, ben ik heel laks. Zij [Dochter 22] is intensief.* ***(Gezin 18)***

De hierboven opgesomde 'religieuze' praktijken en verbodsbepalingen, sluiten elkaar niet noodzakelijk uit, maar zijn evenmin noodzakelijk aan mekaar gekoppeld, met andere woorden, het is niet omdat men vast, dat men daarom ook bidt. Om een voorbeeld te geven: in gezin 1 drinkt de moeder geen alcohol, ze kijkt naar 'religieuze' programma's maar doet niet mee aan de vasten. Haar echtgenoot echter drinkt wel alcohol, doet wel mee aan de vasten maar "*haat*" (letterlijk) 'religieuze' programma's.

Wanneer we deze 'religieuze' praktijken algemeen beschouwen, blijkt het praktiseren in een sterke mate afhankelijk te zijn van de context en van identificaties. Ziekte, gebrek aan tijd, verenigbaarheid met het dagelijks leven, levensfasen, omgeving, (groeps-)druk, enzovoort worden als contextuele factoren opgegeven. Identificaties met heterogene sets van interpretaties van doctrines en tradities, met politiek en organisaties, met gevoelens van aanvaarding of gebrek eraan … vormden een andere set van motivaties die het praktiseren bepalen. Het praktiseren kan echter niet teruggebracht worden tot bijvoorbeeld generationele verschillen of een simpele dichotomie van praktiserenden en niet-praktiserenden. Diverse gezinsleden geven aan dat *'niemand 100% islamitisch'* is en dat iedereen een eigen balans opmaakt van wat er nodig is om te doen om een 'voldoende moslims' te zijn (zie ook het citaat van de vader uit gezin 9 een paar pagina's eerder).

Interviewer: *Il y a différents points de vu sur l'islam. Il y a différents pays qui ont une autre idée comment pactiser la… Comment vous gérez ça, comme musulman marocain?*
Vader: *Oui, mais c'est un problème, il y a les musulmans, on a, chaqu'un il a sa, sa route, mais à la fin on est, on est musulman, on dit Allah, mais… dommage*
Moeder: *Mais aussi au milieu eh.*
Vader: *Ja, ja, mais ça c'est, le meilleur c'est le, le milieu.*
Interviewer N: *C'est vous-même qui cherchez?*
Moeder: *Ah oui, oui. Moi, je cherche, moi je dis je crois comme ça, moi, je dois faire comme ça.*
Vader: *[Arabisch: De gulden middenweg. Dat is altijd goed. (onverstaanbaar) De middelste.]*
Moeder: *Moet zelf die weg. (onverstaanbaar) Op den duur da wordt moeilijk hé.*
Dochter 25: *Ge doet hetgeen wa da eigenlijk van u verwacht wordt, en, en er is niemand die perfect is hé, allez ja. En ge probeert gewoon een middenweg te zoeken en, en ge weet allez, da moet 'k doen en dat moet 'k doen en dat moet 'k doen en dat ni.*
Moeder: *De belangrijkste. Maar niemand is islam 100% allez.* ***(Gezin 24)***

Vader: *Maar eigenlijk, ik leef niet as 100% islamiet. Ik probeer naar de regels van islam te leven, maar hier kunde dat eigenlijk ni. Da kunde ni. Zelfs financieel kunde 't niet hé. Ge moogt uw geld ten eerste al niet op de bank zetten. Daar zitte al fout mee. Ge moogt niet op de beurs spelen, daar zit 'k al zelf fout mee. Ik ga mag niet gaan lenen van de bank voor nen auto te kopen, want daar zit 'k ook al fout mee. Omdat dat is geen noodzakelijke dingen. Het enigste wa da ge zou mogen lenen volgens de woorden van die imams is 't voor uwe eerste eigendom, zelfs voor den tweede as belegging meugde da niet doen. Voor interestgeld lenen om eigendom te kopen. In deze maatschappij kunde toch niet anders. Ge kunt niet leven zonder schuld. Dus hoe kunde dan in godsnaam die interest volledig wegwerken. Ge kunt da toch ni.* ***(Gezin 13)***

Een groep die er evenwel uitspringt is die van de *'emerging adults'* (Arnett, 2000, 2001).[78] De dochter van 22 uit gezin 18, die we hiervoor in een paar citaten aan bod lieten komen, is exemplarisch voor haar leeftijdsgenoten. Deze jongeren uiten op diverse momenten tijdens de interviews standpunten die in de ene of de andere richting extremer en normatiever zijn dan hun ouders of andere gezinsleden: ofwel zeer 'vrome' houdingen vergeleken bij hun ouders (zoals in het geval van deze dochter), ofwel zeer liberale houdingen. In deze 'groep' vinden we vaak relatief meer praktiserende individuen terug, net als bij de eerste generatie. Het gezinslid dat de meest verregaande positie inneemt in onze groep, is de zoon van 20 uit gezin 14. Na een gebeurtenis – hij vertelt niet dewelke – heeft hij zijn leven drastisch omgegooid en staat voor hem voortaan alles in het teken van Allah.

Interviewer: (student) *Hoeveel tijd besteedt ge per week, gemiddeld genomen, aan vrije tijd, da ge ni werkt of voor school bezig zijt?*
Zoon 20: *Eerst en vooral het woordje vrije tijd (lacht). Ik heb dus een ander beeld over vrije tijd. Dus ik praat altijd, allez, da's zo'n beetje een probleem, ik haal altijd religie d'er bij. Da's gewoon om u denkwijze te kunnen uitleggen, dus als moslim hé, vrije tijd bestaat eigenlijk ni bij ons, allez begrijp mij ni verkeerd... dus eigenlijk alles, elke daad die da ge van 's morgens vroeg tot 's avonds laat doet, inclusief het slapen, wordt als een daad geteld van aanbidding.*
Interviewer: (student) *Ja, ja, ja, dus eigenlijk staat, gelijk werken is ook aanbidding?*
Zoon 20: *Aanbidding, inderdaad. Dus ge doet alles met de intentie om de tevredenheid van uw god te bereiken. Daar komt het op neer. Maar ik begrijp (lacht) uw vraag dus volledig.* ***(Gezin 14)***

De premisse van homogeniteit op verschillende niveaus (thuis, 'etnische groep', moskee…) en de premisse van hiërarchische, doctrinaire determinering (door koran, opvoeding, …) blijken niet alleen niet te kloppen voor alle leden van deze gezinnen, maar worden ook door een deel van hen bekritiseerd en als ongeldig beschouwd. De kritiek op deze premisse wordt geuit in de twee richtingen. Het geldt zowel voor hanteren van deze premissen door 'buitenstaanders' (vb. '*framing*', '*othering*', herleiden tot doctrines, …) als door de hantering ervan door 'geloofsgenoten' (vb. normatieve labelling door bepaalde godsdienstige groeperingen). Het zijn vooral die vooronderstellingen die de 'chain of equivalence' creëren (zie ook Citaat 15, vooral Deel 4).

[78] Deze levensfase – over het algemeen gesitueerd tussen de leeftijden van 18 en 25 jaar – is een periode van instabiliteit en verandering, waarbij de volwassenheid wordt uitgesteld met de bedoeling om de mogelijkheden van het leven te verkennen en keuzes te maken voor wat betreft persoonlijke en relationele domeinen en wereldvisies (Arnett, 2000, 2001).

Dochter 25: *Ja, ik heb da wel dat er zo mensen echt orthodox zijn geworden, dat die zo, euhm… interpretaties aan de islam voorhebben waar ik het totaal niet mee eens ben.*
Interviewer N: *Word jij daarop aangesproken dat jij geen hoofddoek draagt?*
Dochter 25: *Nee, niet echt, nee. Maar, bijvoorbeeld ja, op kot zat ik eens met een groep meisjes, die droegen allemaal een hoofddoek. En ik zei: 'Volgens mijn interpretatie van de islam is da niet verplicht'. En die hadden zo van: 'Wa? Interpretatie? D'er bestaat toch maar één interpretatie van de islam? Ge hebt maar één islam; ofwel zijt ge juist ofwel zijt ge fout'. Dus 'k dacht zo van: ''k ga mijn energie daar echt niet aan verspillen'. (lacht) En eentje vroeg van: 'Hoe? En uw moeder, draagt die geen hoofddoek of zo?' 'k zei 'nee', en die (maakt geschrokken geluid) (lacht).*
Moeder: *Nog erger! (lacht) die heeft u slecht opgevoed!*
Dochter 25: *Ja, die volgden allemaal zo de Hadith en ik ben een Koraniet hé, ik volg geen Hadith dus. Oei, oei, oei, oei als ik da zei: 'Ja, ge hebt ook mensen die Koranieten zijn, die geen Hadith volgen'. Ik zei niet van: 'ik ben Koraniet'. Oei, oei, oei, da's 'k weet ni hoe erg voor hen.* ***(Gezin 25)***

De relatie tussen praktiseren en geloven werd heftig bediscussieerd in de gezinnen. Sommige gezinnen bekritiseren mensen voor wie het praktiseren (vasten, bidden, etc.) belangrijker is dan de overtuiging. Andere gezinnen hebben dan weer de tegenovergestelde houding en hechten veel belang aan de 'formaliteiten' als basisuitingen voor de innerlijke overtuiging. De meeste gezinnen bestaan echter uit gezinsleden die (verschillende niveaus) van één van beide standpunten hebben, wat in sommige gevallen leidde tot hevige discussies tijdens de interviews (o.a. in gezin 2 tussen de moeder en de dochter van 23). Het zijn niet altijd de ouders die meer belang hechten aan 'formalisme', wat bijvoorbeeld in 'Marokkaans' gezin 21 tot uiting kwam via de uitdrukking die de vader voor zijn 20-jarige zoon gebruikte: *'le barbu'*, de bebaarde, in de Franstalige wereld synoniem voor 'moslimfundamentalist'. Bij enkele niet-praktiserende gezinsleden gingen de antwoorden soms gepaard met een eerder verdedigende houding, die uitgedrukt werd in de vorm van nuanceringen, aarzelingen, gelach en verwijzingen naar levensfasen en diverse interpretaties (zie Citaat 26). Hieruit blijkt dat er op het niet praktiseren nog een zeker taboe berust, wat ons bewust zou moeten maken dat wanneer we vragen naar 'religieuze' praktijken in onderzoek, deze vragen zeer vatbaar zijn voor sociale wenselijkheid. In dit onderzoek zijn we erin geslaagd om een aantal gezinsleden te laten uitkomen voor hun mening door anonimiteit te garanderen (via het ondertekende 'informed consent' document), door het opbouwen van een vertrouwelijke, informele sfeer, door informatie over onszelf te delen en door het uitstellen van de meer gevoelige vragen naar de laatste uren van de interviews. Sociale wenselijkheid is echter ook in dit onderzoek niet uit te sluiten. Toch geldt dit taboe niet voor iedereen: sommigen komen uit voor hun mening. Verschillende informanten geven aan dat of zij praktiseren of niet tussen hen en god is en dat is ook doorgaans het antwoord dat ze geven aan mensen die hen bekritiseren. Ze wijzen op andere essenties van 'religie': bezinning, goed gedrag, …

Moeder: *Kijk, ik ben geen praktiserende moslima, maar ik geloof heel, heel sterk in Allah, hé, ik ben anders dan mijn man [een zelfverklaarde atheïst]. Ik geloof heel erg in Allah. Ik ga niet naar de moskee en ik bid niet en zo ma euhm 'k heb veel sympathie en ik geloof in God voor de islam. […] Maar als ik mij es niet goe voel of zo… da's een soort bezinning hé, ik kan euhm mij ritueel wassen, 'k ga bidden, achteraf voel ik mij goed.* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Maar voor u valt praktiseren en moslim zijn niet per se samen?*
Moeder: *Normaal gezien praktiseren is, ja bidden, we hebben dus die avond ook als ik zat te praten, ik zei het tegen die mevrouw ook: "Ik hoop dat ik een teken krijg van God dat 'k kan beginnen bidden, dat hij mij dat geschenk gunt." Want ik geloof daarin. 't Is niet zomaar, ik ga bidden. Het is niet zo. Ge moet dat, ge moogt dat, allez, vind ik, 't is een beetje moeilijk om uit te leggen. Maar 't is niet 'da'k niet praktiserend ben, dat 'k minder ben dan andere moslims die zogezegd praktiserend is. Want de essentie is niet het praktiseren. Wat dat God vraagt van iedereen verdraagzaamheid van de mensheid. Dus geen kwaad doen, niet stelen, noem maar op. Alle goei dingen, ik probeer dat te doen. Ik ben een bekwame moslim vind ik.* ***(Gezin 4)***

De meeste gezinsleden definiëren zichzelf als 'moslim', hoewel dit ook niet altijd specifiek bevraagd werd. Slechts enkele gezinsleden geven expliciet aan geen 'moslim' te zijn en zich niet met 'religie' in te laten (o.a. vaders uit de gezinnen 11 en 16, de zoon van 17 uit gezin 12). Maar ook enkele andere gezinsleden, die zichzelf wel als 'moslim' benoemen, staan eerder kritisch tegenover 'religie', zoals de vader uit gezin 1. Hij ziet de koran als 'door mensen geschreven' en bekijkt de profeet Mohammed vanuit politiek standpunt.

Vader: *Volgens mij gewone mensen niet kunnen worden president, dezelfde George Bush, gewone mensen dat gaat niet hé? Moeten rijke familie. Nicolas Sarkozy, ook rijke familie hé? Familie komen van Griekenland, da's allemaal zo rijke familie. Die mensen kunnen worden eerste man, bijvoorbeeld gij, ikke nooit, ofwel arbeider. Daarom ik moet realist blijven hé. Als niet rijke familie niemand kennen. Iedereen kennen ah George Bush, of Sarkozy of andere. Da's oude tijd ook, Mohammed is rijke familie. Ja, da's rijke familie hé.* ***(Gezin 1)***

Vader: *Bwa, nee, ik ben daar eigenlijk niet mee bezig, met religie, zowel ni langs onze kant als langs de andere kant. Geen interesse, totaal ni. Als ik zie wat er in gebeurt en zo dat is allemaal...*
Interviewer: *Ah ja, en dat speelt ook geen rol in de opvoeding van uw kinderen of… of…?*
Vader: *Ja, euhm, wat moet ik zeggen? (lacht) De moeder is daar nogal anders in. Maar dat weet ze, zij staat daar veel meer achter dan ik, zij zal eerder zeggen van wel leren die dingen hé, en ik ben daar nogal afstandelijk in.*
Interviewer: *En dat betekent dat je eigenlijk alles wat met religie te maken heeft, of dat nu met media te maken heeft of daarbuiten eigenlijk gewoon doorschuift naar haar en...*
Vader: *ja ik ben daar eigenlijk ni echt mee bezig […]*
Interviewer: *En heb jij dan 't gevoel dat de druk verhoogt nu in 't Antwerpse? Allez, er zijn meer en meer mensen die da [de hoofddoek] dragen, meer en meer mensen die religieuzer worden, toch in islamitische gemeenschappen. Ge hebt daar geen last van?*
Vader: *Ik heb daar geen last van. Ik probeer daar zo weinig mogelijk last van te hebben, eigenlijk. 'k Zeg altijd: "Iedereen voor zich!"* ***(Gezin 16)***

We vinden hier dus als we onze gezinnen bekijken een bevestiging van wat we in de literatuur zagen en met name een bevestiging van de bevindingen van Cesari (2003, 1998) en Phalet & Ter Wal (2004). Het onderscheid ouders – kinderen is hier minder te maken, aangezien een deel van de ouders, zoals we eerder zagen, van de anderhalve of tweede generatie is. Globaal genomen zien we bij de eerste generatie inderdaad nog eerder een 'traditionele religie', zoals ze die gekend hebben van hun ouders, maar niettemin zijn er ook hier aanpassingen aan de context en de diverse nieuwe interpretaties waartoe ze toegang hebben (o.a. via media, zie verder). Ook in de literatuur wordt er hiernaar verwezen door o.a. Schiffauer (s.d., in: Peter, 2006). Bij de jongere generaties zien we de

twee strekkingen waarover Phalet & Ter Wal (2004) spreken: een groep die een meer orthodoxe en normatievere houding t.a.v. 'religie' aanneemt en een groep met een meer selectieve houding t.a.v. de praktijken en daarbij meer de nadruk legt op de 'geest' van 'religie'. Bij onze gezinnen is de tweede groep veel omvangrijker en zien we de eerste groep vooral voorkomen bij de 'emerging adults'. Wel insinueren enkele oudere gezinsleden (vb. de zoon van 27 uit gezin 25) dat ze ook een dergelijke periode gekend hebben met meer extreme houdingen tussen hun 18 en 25 jaar, maar dat dit intussen achter de rug is. Vervolgonderzoek zou aandacht kunnen besteden aan deze overgangsfases. Hoe dan ook zijn deze vaststellingen van enorm belang: het conceptualiseren of operationaliseren van 'religie' in onderzoek vanuit de 'religieuze' praktijken betekent partij kiezen in het debat dat zich in vele gezinnen afspon. Het betekent ook impliciet dat mensen voor wie de 'religieuze' praktijken minder of niet van belang zijn in hun 'moslim-zijn' als mindere of niet-moslims worden aanzien, hoewel dit niet noodzakelijk het geval is, gezien onder andere hun zelfdefiniëring als moslims. Verschillende informanten geven aan dat of zij praktiseren of niet tussen hen en god is en baseren zich voor die stelling op 'religieuze' bronnen. Hoe dan ook wordt het concept 'moslim' als gediversifieerd opgevat door vele gezinsleden, wat onder andere tot uiting kwam in vragen voor specifiëring. Op de vraag "*Heb je meer vertrouwen in islamitische mannen en vrouwen?*" antwoordde de moeder uit gezin 14: *"Hangt er van af wat een moslim is. Zijn ze echte moslims of niet?"*.

7.3 Religie en media: bronnen en relaties

De volgende secties zullen enkele bevindingen behandelen i.v.m. 'religie' en mediaconsumptie, echter zonder exhaustiviteit te claimen. 'Religieus georiënteerde' kanalen en programma's komen aan bod, alsook 'religie' op andere kanalen (7.3.1). Vervolgens wordt de relatie met andere 'religieuze' bronnen bekeken (7.3.2). Tenslotte bespreken we een speciaal geval van normen en waarden op het scherm: 'seksueel expliciete' beelden (7.3.3).

7.3.1 Religie via televisie

Iqra[79] domineert de door 'Marokkanen' bekeken 'religieuze' zenders en de Egyptische predikanten Amr Khaled (*Iqra*) en Al-Qardawi (*Al Jazeera*) worden vernoemd als meest populaire 'religieuze' televisiefiguren. De door de staat gecontroleerde Marokkaanse 'religieuze' programma's worden nauwelijks bekeken. Als gevolg van de legalisering van private televisiemaatschappijen in Turkije ontstonden talloze zenders, waaronder verschillende 'religieuze' en 'religieus georiënteerde' kanalen. Al vrij snel groepeerden diverse grote holdings de verschillende zenders, maar ook kranten en andere niet-mediagerelateerde activiteiten (Baris, 2010; Hopkins, 2009). De linken en connecties met 'religieuze' en politieke groepen leidde tot een sterke verzuiling.[80]

[79] *Iqra*'s hoofdkwartier bevindt zich in Dubai, maar de zender wordt gefinancierd door Saoedi-Arabië.
[80] Kanal 7 en Milli Gazette worden beschouwd als de stem van Milli Görüş, een beweging die goed georganiseerd is in Europa. Zaman, Mehtap en Samanyolu zijn geaffilieerd met de Fethullah Gülen

Moeder: *Samanyolu is van Fethullah Gülen. Daar kijk ik dus niét naar. ATV is pas opgekocht, dat is geen religieuze zender, maar die is pas opgekocht door de schoonzoon van Abdullah, Tayyip Erdoğan, daar kijk ik dus ook niet meer naar. […] Kanaal 7 kijk ik absoluut niet naar, ik zap gewoon weg dat ook al is er iets, euh dat ik heel graag zou zien.*
Interviewer: *Tot welke strekking behoort Kana 7?*
Moeder: *Dat is nu de dingen van Deniz Feneri, van Duitsland, al dat geld is naar daar overgeheveld. Dus euh, die zijn bij mij die hebben bij mij afgedaan.* ***(Gezin 2)***

Deze verwijzing naar het Deniz Feneri (Vuurtoren) schandaal door de moeder uit gezin 2 – andere gezinsleden noemen het een samenzwering tegen AKP – kan als voorbeeld dienen om een licht te werpen op de verstrengeling van media enerzijds en politiek, 'religieuze groepen' en de burgerlijke samenleving anderzijds. In september 2008 veroordeelde een rechtbank in Frankfurt leden van de in Duitsland gehuisveste 'islamitische' liefdadigheidsorganisatie '*Deniz Feneri e.V.*' voor betrokkenheid bij het verduisteren van op zijn minst 16,9 miljoen euro aan giften. Onder de begunstigden bevonden zich verschillende nauwe getrouwen van AKP-leden, inclusief een bedrijf dat in het bezit was van de televisiezender *Kanal 7*. De voorzitter van *RTÜK* – de Hoge Raad voor Radio en Televisie in Turkije – werd genoemd als koerier van het contante geld tussen Duitsland en Turkije. Hoewel '*Deniz Feneri e.V.*' niet officieel verbonden is met de prominente NGO '*Deniz Feneri*' in Turkije, ontving deze laatste eveneens 8 miljoen euro. Toen leden van de Doğan Group verslag uitbrachten van de bevindingen van de rechtbank, pleitte premier Erdoğan openlijk om de kranten van de groep te boycotten. In februari 2009 kreeg de Doğan Media Group van de belastingsdiensten een boete van bijna 400 miljoen euro voor belastingsonregelmatigheden, gevolgd door een boete van 1,74 miljard euro in september voor de holding. De holding ontkende deze beschuldigingen en speculatie over het feit dat deze boete politiek gemotiveerd zou zijn, is alomtegenwoordig (Jenkins, 2009; Akin, 2010; Christensen, 2007; Vogel et al., 2008). Wat de waarheid ook is, deze verstrengeling blijkt in elk geval de mediavoorkeuren van de bevraagde 'Turkse' gezinnen te beïnvloeden. Of het versterkt hun positie of hun voorkeuren, of het zorgt ervoor dat de gezinsleden overschakelen op andere kanalen, zoals bij de moeder uit gezin 2 in het voorgaande citaat. Maar zelfs dan blijven deze posities heel voorwaardelijk. Vele gezinsleden beweren aanhangers te zijn van AKP en consumenten van de aan de partij gerelateerde media zolang deze partij wegblijft van wat – in hun ogen – een meer extreme toepassing is van bepaalde islamitische visies (zoals in verband met de hoofddoekkwestie). Ze verkiezen AKP voor hun sociaal en economisch beleid (vb. de ouders uit gezin 13); anderen doen dit beleid echter af als 'window-dressing' (vb. de gezinnen 10 en 11).

Als we terugkeren naar onze families, blijkt dat slechts een beperkt aantal gezinsleden – vooral 'vrome' 'emerging adults' en eerste generatie ouders – naar programma's kijkt met een puur

beweging. Sabah en ATV behoren tot de Çalık Holding, waar Erdoğans schoonzoon CEO is. TV5 en Dost Tv worden ook als pro-AKP beschouwd. TGRT wordt gekoppeld aan de nationalistische partij MHP en het eerder onafhankelijke Cumhuriyet wordt beschouwd als de stem van de Kemalisten. De grootste media holding in Turkije, Doğan Media Group (Hürriyet, Milliyet, Kanal D, Star, CNN Türk), leeft op gespannen voet met de AKP regering (Baris, 2010; Christensen, 2007; Vogel et al., 2008).

'religieuze' inhoud (o.a. de ouders en de zoon van 20 uit gezin 14, de vader uit gezin 19). Deze programma's vormen een belangrijke motivatiebron om naar satellietzenders over te schakelen, wat begrijpelijk is gezien het schaarse tot onbestaande aanbod op westerse kanalen. Sommige gezinsleden (vb. de moeder uit gezin 2) dichten deze zenders educatieve waarden toe als leerscholen voor koran, 'religie' en Arabisch. Andere 'Marokkaanse' gezinsleden kijken dan weer enkel wanneer de programma's in het Engels uitgezonden worden (vb. moeder uit gezin 20). De populariteit van deze programma's kan echter niet teruggebracht worden tot de graad van 'religiositeit', aangezien sommige 'nauwelijks' of 'niet-religieuze' gezinsleden eveneens deze programma's bekijken, samen met enkele meekijkende kinderen, terwijl sommige meer 'religieuze' gezinsleden niet van deze programma's houden. Sommige informanten zien deze zenders gewoon als een extra alternatief voor de andere kanalen, iets wat Abelman (1987) ook al eerder vaststelde voor 'christelijke' kanalen. De meeste satellietzenders krikken ook het aantal 'religieuze' programma's op tijdens de ramadan, hetgeen inderdaad additionele kijkers aantrekt die op zoek zijn naar een zekere sfeer of een opstoot kennen in hun 'religieuze' beleving. Zo komt in Citaat 15 de moeder uit gezin 19 aan het woord. In dit gezin kijken de moeder en de dochters nauwelijks naar satelliet, vooral omwille van de taal (zie hoofdstuk 6). De argumenten die de moeder hier aanhaalt zijn niet zozeer inhoudelijk 'religieus' van aard, maar vertrekken eerder vanuit een antropologische nieuwsgierigheid, een zoektocht naar een zekere sfeer en een emotionele (maar niet normatieve) identificatie tijdens 'religieuze' hoogdagen. Ook bij andere gezinnen horen we gelijkaardige argumenten (vb. in gezin 18).

> ***Moeder:*** *Ja, dat is, tijdens de ramadan wordt dat dan tijdens euhm het avondmaal dus voorbereid en alles euhm, dan staat dat dan op en dan euhm zo euhm die, …*
> ***Dochter 22:*** *ja en ja Mekka hé*
> ***Moeder:*** *ja… Syrische series en de Jordaanse series en ja, Marokka…*
> ***Dochter 22:*** *En het gebed.*
> ***Moeder:*** *En het gebed natuurlijk. Van Mekka. Ja, ja. Dat is euhm… Dan kijken we goe of da we iemand kennen…*
> ***Dochter 22:*** *Van (stadsbuurt)! (lacht)*
> ***Moeder:*** *Van (stadsbuurt).*
> ***Dochter 22:*** *Dat was toch es hé?*
> ***Moeder:*** *Ja, een vriendin van ons. (moeder en dochter lachen)* ***(Gezin 18)***

Series op 'religieus georiënteerde' satellietkanalen vertonen eenzelfde patroon. Over het algemeen worden series op Marokkaanse, maar ook op Arabischtalige, zenders niet bijzonder gesmaakt door de 'Marokkaanse' informanten omwille van het taalprobleem, het 'slechte acteerwerk' en de 'saaie verhaallijnen'. De 'Turkse' gezinnen daarentegen kijken wel vaker naar Turkse series, vooral omwille van het groot potentieel aan identificaties, de sterke emoties, de waargebeurde verhalen en de knappe actoren. Een specifieke vorm van de satellietseries zijn deze met een historisch, normatief of 'religieus' / spiritueel thema (vb. historische gebeurtenissen, mirakels, familierelaties, normen en waarden). Deze series bevatten vaak een impliciete of expliciete 'religieuze' boodschap of een 'religieus' referentiekader en worden soms een informatieve waarde toegeschreven door de gezinsleden. Onder de kijkers vinden we vooral de eerste generatie ouders en een beperkt aantal meekijkende jonge kinderen. Daar voegen zich enkele andere gezinsleden bij die uitzonderlijk kijken tijdens 'religieus' belangrijke momenten zoals de ramadan. Ook hier weer zijn er een aantal kijkers die niet of 'nauwelijks' 'religieus' zijn.

Moeder: *Wij kijken ook meestal eerst nen keer naar Samanyolu dat da zo van religieuze series zijn. Zo me boodschappen en… ma 't is niet echt…*
Zoon 15: *Dadde dood gaat en dadde inziet wa dadde hebt slecht gedaan. (lacht)*
Moeder: *Dat ook. En de hemelpoort of dat de hemel of de aarde mag. Gans het vorige leven wordt in vraag gesteld wa dadde goed gedaan hebt en wa dadde slecht gedaan hebt. En ook de vraag zo van waarom heb de dan zo gehandeld op da moment.*
Interviewer: *Ja. En jij vindt dat een beetje grappig.*
Zoon 15: *Ja.*
Moeder: *'t Is, awel 't is wel grappig om te kijken ma…*
Interviewer: *Voor jullie ook? Is da… grappig?*
Dochter 13: *Ik vind niet grappig, ma… Ja… 'k vind zo raar. Allez ge gaat dood en dan gade zo, ma in da programma is da dan da ge zo tussen de wolken staat en dat er daar zo een vent staat die u al uw dingen, misstappen en goeie stappen en zo vertelt. En dan krijg je zo flashbacks van wat dat ge hebt gedaan en zo.* ***(Gezin 7)***

NMO (*Nederlandse Moslim Omroep*)[81] is het enige westerse 'religieus geïnspireerde' programma dat vernoemd wordt tijdens de interviews, met uitzondering van enkele verwijzingen naar niet nader gespecifiëerde Franstalige programma's. Dit is niet verwonderlijk gezien het schaarse aanbod aan 'islamitische' programma's[82] en gezien het feit dat het Nederlandse aanbod vaak als ver vooroplopend wordt beschouwd in vergelijking met wat de Vlaamse televisie aanbiedt, ook al vinden sommigen dat de Nederlandse televisie 'overdrijft' met de vele debatten. Vooral de hoge mate van interactie ('interculturaliteit') in deze programma's wordt gesmaakt, naast de voorstelling van minderheden in normale, dagdagelijkse situaties. *NMO* wordt in meer dan de helft van de gezinnen bekeken en in sommige gevallen gebeurt dit zeer enthousiast. Mogelijk spelen de talloze identificatiemogelijkheden die het programma creëert een rol. Het aanbod wordt afhankelijk van de spreker ondertiteld in het Nederlands, Arabisch of Turks, en behandelt thema's (onder meer in series) die zelden voorkomen in mainstream programma's zoals 'islamitische' bejaarden en discriminatie (zie ook Citaat 13). Vele gezinsleden missen dit soort 'religieus geïnspireerde' programma's in Vlaanderen. Zoals reeds bleek in het hoofdstuk over taal, hebben vooral 'Marokkaanse' gezinsleden niet de taalcapaciteiten om op satellietzenders te kijken. De groep die dit gemis aangeeft, is echter veel ruimer: ook 'Marokkaanse' gezinsleden die het Fusha wel verstaan en 'Turkse' gezinsleden ervaren dit gemis. Dit heeft vooral te maken met het feit dat ze (meer) georiënteerd zijn op Vlaanderen en België. Ze vinden de contextualisering 'hier' van belang en zien een verschil tussen hun beleving van 'religie' en die in 'islamitische' landen. De meesten verkiezen dan ook een programma dat gemakkelijker begrepen kan worden en dat 'hier' gecontextualiseerd wordt, zolang de informatie correct weergeven wordt.

Vader: *Ik kijk daar ook niet altijd naar. Daar wordt wel Turks en Marokkaans en van andere talen gesproken maar dat wordt wel goed ondertiteld. En zo kunnen de Nederlandse of andere mensen dat ook volgen. Iedereen is daar eigenlijk iets mee.* ***(Gezin 9)***

[81] NMO, een omroep van de Nederlandse Moslim Raad, zond voor het eerst uit in 1993, maar hield in 2009 op te bestaan als gevolg van een gebrek aan politieke steun en beschuldigingen van fraude. In maart 2010 werd NMO bankroet verklaard (Mira Media, 2011).
[82] Tijdens dit proefschrift werd de eerste 'moslimomroep' in België gelanceerd, onder de titel *MTRO*, *Moslim Televisie en Radio Omroep*. De eerste uitzending op VRT was op 18 september 2011.

Interviewer: *Als jullie hier nu zeggen van we kijken niet op Turkse televisie naar religieuze programma's, waarom zou je dan op Vlaamse televisie kijken?*
Dochter 21: *Da zal interessanter zijn omdat da…*
Dochter 15: *Hoe da ze da vertellen of zo.*
Dochter 21: *Hoe da zij da ook bekijken.*
Dochter 18: *En da gaat meer over euhm moslims die in Europa wonen.*
Dochter 21: *Ja, dus da's anders ook hè.*
Interviewer: *Ja. Je vindt dat de religieuze programma's op Turkse televisie eigenlijk meer op Turkije gericht zijn en niet op mensen van hier.*
Dochter 18: *Ja. Ze zijn nog altijd over hoofddoek bezig in Turkije. Ma hier…*
Dochter 21: *Da bestaat al bijna niet meer.*
Dochter 18: *Ja, hier is dat ook een probleem, maar hier is da op een andere manier een probleem.* ***(Gezin 8)***

Interviewer: *[Arabisch: Als nu bijvoorbeeld op de Belgische kanalen, Vlaamse kanalen meer Marokkanen of moslims tonen... Gaan jullie dan meer kijken of niet?]*
Moeder: *[Arabisch: Ja. Omdat die dan de moslims van hier tonen, we zijn meer geïnteresseerd in de moslims van hier. Want de moslims uit het buitenland leven niet op dezelfde manier als wij hier.]* ***(Gezin 14)***

Twee types 'religiegerelateerde' programma's worden vernoemd wanneer het aankomt op 'niet-religieuze' westerse en buitenlandse kanalen: nieuws en duidingsprogramma's. De meeste reacties over deze twee types programma's hebben te maken met beeldvorming, die verder (sectie 7.4) zal besproken worden. Duidingsprogramma's, documentaires en debatten zijn populair en worden vaak vernoemd als *'good practices'* ook al gaan ze niet over 'minderhedengerelateerde' thema's of islam. De diverse meningen die aan bod komen en de diepgang die dit soort programma's kenmerken, verklaren primair hun aantrekkelijkheid, wat ook maakt dat ze minder het onderwerp zijn van kritiek. Niettemin is de kritiek des te harder wanneer de informatie onjuist blijkt te zijn ondanks de geprezen benaderingswijze. Naast de fervente kijkers, geven sommige gezinsleden omstandigheden (vb. tijd) en identificatie met bepaalde thema's (vb. de occasionele minderheden- of 'religiegerelateerde' onderwerpen) aan als determinerende factoren om alsnog te kijken. Diverse functionele (eigen stad, leeftijd, …), normatieve (hoofddoek, pedofilie, …) en emotionele (vb. Maddie McCann, discriminatie, …) identificaties worden als voorbeelden aangehaald. Hun tegenhangers op satellietzenders worden quasi enkel bekeken door de oudere eerste generatie mannen: *Attijah Al Mu'akis* ('Marokkanen') en *Siyaset Meydan*, *Teketek* en *Arena* ('Turken'). In het geval van *Attijah Al Mu'akis* klagen enkele fervente kijkers over het feit dat iedereen word uitgenodigd (godslasteraars, Israëlische autoriteiten, wetenschappers, etc.) en dat de standpunten die enkele van hen naar voren brengen moeilijk te verteren zijn. Toch blijft het programma aantrekkelijk en de meeste kijkers zien in de openheid net de sterkte van het programma (zie Citaat 16).

'Religiegerelateerde' internetconsumptie kwam slechts zelden ter sprake. We kunnen bijgevolg geen diepgaande vergelijking maken met televisie. Het merendeel van de 21 gezinsleden die aangeeft 'religiegerelateerd' internetconsumptie te kennen, zijn jongeren (16). Dit valt mogelijk te verklaren door het aantal ouders dat niet op internet gaat (zie verder). Bij de 'Marokkaanse' jongeren kwam opnieuw

het taalaspect naar boven (zie hoofdstuk 6): veelal gaat het over Engelstalige en heel soms Nederlandstalige websites. 'Religiegerelateerde' internetconsumptie valt uiteen in drie groepen. De eerste groep zal websites bezoeken om 'religieuze' informatie op te zoeken. Alleen de zoon van 20 uit gezin 14 (die alleen internet gebruikt en nauwelijks televisie kijkt) en de dochter van 22 uit gezin 18 raadplegen op een constante basis 'religieuze' websites, naast de vader uit gezin 2 die eerder audiobestanden downloadt om te beluisteren in de wagen. Voor de meesten dient er een concrete aanleiding te zijn: discussies, wanneer ze iets horen van vrienden, enzovoort (o.a. de moeder uit gezin 20, de dochters uit gezinnen 2, 13 en 23, de zoon van 19 uit gezin 13). Ze omschrijven dit gebruik dan ook eerder als uitzonderlijk. De zoon van 27 en de dochter van 25 uit gezin 25 zeggen dit vooral vroeger gedaan te hebben en intussen ermee gestopt te zijn. Zowel zij als de ouders uit gezin 20 en 25 uiten kritische bedenkingen bij deze websites, die ze zelfs als gevaarlijk en incorrect beschouwen wanneer het aankomt op 'religieuze' informatie. Vaak vormt dit echter niet de enige bron voor dit soort informatie en fungeren ook vrienden, familieleden, imams, etc. eveneens als bron (zie verder). Een tweede soort 'religiegerelateerd' internetgebruik is het mailen naar kennissen, experten of 'religieuze' instanties voor 'religieuze' informatie. Alleen de moeder uit gezin 20 en de zonen uit gezin 14 en 24 doen dit. Een laatste soort gebruik is het kijken naar filmpjes – die ze al dan niet doorgestuurd krijgen – die meestal geen 'religieuze' informatie bevatten, maar zaken die draaien rond 'moslims' (vb. De meiden van Halal, mirakels) (o.a. de dochters uit gezinnen 1 en 8, de dochter van 18 uit gezin 9, de vader uit gezin 22 en de kinderen uit gezin 21). Het is deze groep die het ruimst vertegenwoordigd is, maar het is niet altijd duidelijk of deze gezinsleden ook spontaan Youtube zullen gebruiken voor dit soort doeleinden. Vaak lijkt het eerder op aanraden van anderen te zijn dan op eigen initiatief.

Moeder: *Ik ben niet op satelliet bezig, maar 't internet heeft me dichter bij het religieuze gebracht.*
Dochter 16: *Maar ni alles op 't internet is juist hé…*
Moeder: *Ja, daarom ga ik ook naar bepaalde mensen waarvan ik weet dat de informatie juist is. Ik ga niet zomaar eender wa … want er zijn veel dinges waar ik mij ook vragen bij stel, van da klopt hier echt wel ni zene. En ik ga wel op mijn gevoel af. Want het is al twee keer geweest dat ik een e-mail heb gestuurd naar de Markaz Al Islam in Brussel, om het antwoord te weten. En ene keer was het positief en ene keer was het negatief en da negatief heb ik gewoon naast mij gelegd, want ik kon mij daar ni in vinden. Misschien over tien jaar wel, maar nu nog ni.*
Interviewer: *En waarom Markaz Al Islami?*
Moeder: *Omdat dat voor mij in het Nederlands was.* ***(Gezin 20)***

7.3.2 Bronnen en betrouwbaarheid

Televisie en media (websites, …) zijn natuurlijk niet de enige bronnen voor informatie met betrekking tot 'religie'. Ze delen hun positie met literatuur, onderwijs, families, 'religieuze' organisaties, et cetera. Vooral de discussies over de onderlinge verhoudingen van de diverse bronnen brachten de kritische attitudes van de gezinsleden aan het licht, hoewel deze ook niet mogen veralgemenend worden. Kritisch staan t.a.v. 'westerse' inhouden betekent niet noodzakelijk een kritische attitude: vaak gaat het hier over een inconsequente en ongefundeerde toepassing van een bepaald discours (van ouders, 'religieuze groepen'…). Sommige gezinsleden (vb. de zoon van 20 uit gezin 14) bekritiseren

bijvoorbeeld het 'westerse' frame in binnenlandse programma's maar slagen er niet in de gekleurdheid van bepaalde satellietprogramma's te zien (vb. 'religieuze' interpretaties of gepolitiseerde kaders). Toch kunnen we rond onze onderzoeksgroep stellen dat een reflectieve houding aanwezig is bij een opvallend aantal gezinsleden over alle groepen heen, hoewel deze houding minder aanwezig lijkt te zijn onder de 'emerging adults'. Deze kritische gezinsleden zullen elke keer weer evalueren of de informatie correct is door te reflecteren of door te verifiëren bij gezinsleden, familieleden, vrienden en experten of op het internet. Verschillende citaten in dit hoofdstuk dienen als bewijs voor deze kritische attitude die zich niet alleen op media richt, maar ook op experten en andere maatschappelijke discours. Zelfs 'religieuze' informatie ontsnapt hier niet aan en wordt evenmin geslikt, wel kritisch en reflectief bekeken. De meeste gezinsleden, zelfs zij die naar satellietzenders kijken, wantrouwen Marokkaanse en Turkse kanalen. De censuur op de Marokkaanse zenders en de verregaande ideologische segmentering en heftige concurrentie die het Turkse medialandschap kenmerken zijn de meest geciteerde redenen voor het wantrouwen. Ook wanneer het aankomt op 'religiegerelateerde' programma's zien we doorgaans een groot wantrouwen ten aanzien van 'Marokkaanse' zenders: deze worden zelden of niet bekeken voor deze doeleinden, tenzij in het geval van series. Bij de 'Turkse' gezinsleden blijft de verzuiling ook hier doorspelen. De meest nabije kring geldt meestal als de meest betrouwbare voor de gezinsleden. Wanneer ze twijfelen zullen ze hun vragen eerst richten aan familieleden of mensen tot wie ze onmiddellijk toegang hebben (leraars op school, imams, …). Maar zelfs dan primeert voor sommige van de gezinsleden hun persoonlijke kritische attitude.

Moeder: *Mijn mama vroeg aan mij wil je meekomen naar de moskee en ik zeg: 'ja oké, ik ga mee'. En die [imam] was over islam bezig, zo verklaringen van verzen. Maar toen dacht ik: 'wat ben jij aan het vertellen?'. Ik steek mijn hand omhoog, dat was wel echt angstwekkend hoor, wat hij vertelde, vind ik. Ik dacht van: 'kan dat niet op andere wijze verteld worden?' Waarom moet je mensen angst aanjagen terwijl dat dat op andere manieren kan. In de verzen staat dat toch niet zo. 'Als je dat doet dan ga je naar hel'. Ja, ik weet het niet, ik ben niet iemand die voorstander is van uw verklaring is dit, ik vraag altijd bewijzen. Gelijk 'dat is voor?', 'Waar staat dat?'. In de plaats van bijvoorbeeld die Hatim heeft dat gezegd, dat zal wel waar zijn, of wel die heeft dat gezegd, dat zal wel waar zijn. God heeft ons hersenen gegeven, in godsnaam, gebruik die toch. In plaats van, ja… Je weet de bron niet, iedereen kan iets zeggen.* ***(Gezin 10)***

Zoon 20: *Ik vind da ze [VRT] meer zo, hun westerse, want dan gaan ze bijvoorbeeld een reportage doen over moslimvrouwen die zo allemaal belevenissen hebben gehad me andere mannen en zo weet ge (lacht) en dan promoten ze da. Of homoseksuele Marokkanen of moslims, ne jongen die zegt: 'ik ben moslim en homo' […] Al Jazeera, ik vind persoonlijk, die proberen ons zo te overhalen 'allez wordt losser in u godsdienst' en zo. Want allez, 't is een feit, de moslims gaan zo een beetje terug naar hun religie en dus Al Jazeera is da ook aan 't doen, ge merkt da want die brengen vooral een stroming in de islam, 'Aqlaniya, dus dat zijn die euh… rationalisten. Dus de koran sta op de tweede plaats en die proberen zo ook iedereen te veranderen, dus … (lacht) zelfs Al Jazeera is twijfelgeval, VRT is twijfelgeval dus...* ***(Gezin 21)***

7.3.3 Normatieve overwegingen: 'religie' versus opvoeding

Over het algemeen spelen media volgens de gezinnen een heterogene rol m.b.t. 'religieuze' overtuigingen. Stellingen over televisie als een soort van 'satan' die mensen wegdrijft van hun geloof,

zijn vervangen door een toegewezen educatieve en informatieve rol, die niettemin met de nodige voorzichtigheid dient benaderd te worden (zie Citaat 15, vooral Deel 3). Normatieve beschouwingen kwamen meestal aan bod in relatie tot fictie en entertainment en nog het meest bij programma's op commerciële jongeren- en muziekzenders (*TMF*, *JIM* en *MTV*). Sommige ouders bekritiseren deze laatste soort programma's voor hun expliciete inhoud en het uitzenduur van deze inhouden.[83] Toch lijkt voor enkele tieners net deze expliciete inhoud het aantrekkingselement te vormen van programma's als *South Park* – bekeken in een kwart van de gezinnen –, *Rock of Love* en *Tila Tequila*.

> ***Interviewer:*** *Ge zegt dat ge u meer Turks voelt. Ja hé? Maar toch zeg je dat je liever naar Nederlandstalige televisie kijkt. Waarom?*
> ***Zoon 12:*** *De programma's zijn hier beter*
> ***Moeder:*** *Jij vindt die programma's niet leuk op Turkse…?*
> ***Zoon 12:*** *Er zijn geen vuile dinges. […] [Over 'Tila Tequila'] Soms maken ze zo ruzie en al. En daar staat zo een plus 18. […] Soms zoenen die kandidaten met elkaar en dan ziet die meisje en worden die dan jaloers. […]*
> ***Interviewer:*** *Wat vind je daarvan? Als zo iemand biseksueel is, vind je dat om te lachen of …*
> ***Moeder:*** *Vind je dat normaal?*
> ***Zoon 12:*** *Ja.*
> ***Moeder:*** *Ge vindt dat doodnormaal?*
> ***Zoon 12:*** *Ja.* ***(Gezin 4)***

Deze normatieve grenzen verschillen per gezin. De waaier aan reacties situeert zich tussen gezinnen waar een zekere spanning tussen personages of kussen verboden is aan de ene kant en gezinnen waar de grens ligt bij soft porno in het andere uiterste. In deze laatste gezinnen zijn er nauwelijks grenzen en de ouders bekijken het pragmatisch: *"je kan niet alles verbieden"*.

> ***Interviewer:*** *Jullie gaan niet zappen wanneer er obscene beelden op MTV of TMF komen?*
> ***Moeder:*** *Awel, ik denk dat de kinderen dat automatisch doen, ja, dat doen mijn kinderen automatisch, want ze zeggen dikwijls van 'oh moeder die heeft zo'n schoon liedje', maar die zetten dan teletekst op. Want die zeggen dan tegen mij 'dat is zo degoutant!'. Dat doen ze dus wel, maar die opvoeding hebben ze ook gekregen. Ze zullen dus ook niet over intieme dinges praten bij gewone familieleden of zo. Maar ik zeg het, dat is ieder zijn opvoeding hé. Ik weet niet of ze het doen als ze alleen zijn hé (gelach). Maar het respect is er… […]*
> ***Vader:*** *Ze moeten ook nog iets hebben, niet alles wegnemen hé*
> ***Moeder:*** *Daarom dat ik het zeg. Als ze alleen tv zien en ze zetten MTV op of TMF en ze zien dat clipje, dan is het voor hun dat ze dat dan zien. Maar als wij binnenkomen, dan doen ze automatisch teletekst op van 'mama, hoort da liedje is, dat is tof!' Dat doen ze dan wel. Dus zolang dat het respect er is…* ***(Gezin 20)***

Niettemin hebben de meeste gezinnen een ongeschreven regel, die afhankelijk is van deze grenzen, om van kanaal te veranderen of om op teletekst over te schakelen (vooral in het geval van muziek clips) zodra seksueel expliciete scènes in beeld verschijnen. Veel van de ouders beseffen heel goed dat hun kinderen dergelijke inhouden waarschijnlijk wel bekijken wanneer ze alleen zijn, zoals ter sprake komt in het vorige citaat. Enkele ouders blokkeren aan de hand van een code (kinderslot) de toegang tot bepaalde satellietzenders.

[83] Dezelfde opmerkingen worden geuit met betrekking tot geweld (zie 8.7.2).

Moeder: *[Turks: Er zijn geen zenders waar de kinderen niet naar mogen kijken, wij hebben die zenders afgesloten. Daarom controleren wij zo niet, ze mogen kijken zoals ze willen dus er zijn geen schadelijke zenders. Hij zet die schadelijke zenders af. We hebben dat samen besloten.]*
Interviewer O: *[…] [Turks: Bijvoorbeeld als er op Kanaal D een film wordt getoond die een beetje bloot toont, verbiedt u dat niet?]*
Moeder: *[Turks: Dat verbieden we niet.]*
Vader: *[Turks: Daar is niets aan waar je niet naar kunt kijken. […] Vrijscènes daar kijken ze niet naar zegt ze [de moeder].] (NL) Ja, kusjes is niet zo erg hé.*
Moeder: *[Turks: Wie vrijt er?]*
Interviewer D: *Kusjes is niet zo erg?*
Vader: *Nee (barst in lachen uit) Als ze beginnen uit te kleden dan wordt er wel euh…* ***(Gezin 6)***

Er is niet altijd eensgezindheid tussen de ouders over deze grenzen, zoals blijkt uit het citaat van gezin 11, waarin de vader atheïst is en de moeder zich eerder emotioneel identificeert met islam. Dit toont aan hoe deze normatieve overwegingen niet noodzakelijk 'religieus' zijn, ook al worden ze soms als dusdanig gekaderd. Ten eerste dienen deze grenzen vaak om 'ongemakkelijke' situaties te vermijden – vaak aangeduid als 'schaamte' – t.a.v. veelal de vader, maar ook ouders, ouderen of bezoekers. Verschillende stukken in de interviews tonen generationele, machtsgerelateerde en gegenderde dimensies, naast de vanzelfsprekende meer progressieve en conservatieve houdingen, die de niveaus van 'religiositeit' overstijgen. Verder stellen diverse gezinsleden expliciet dat de grenzen m.b.t. expliciet materiaal eerder te maken hebben met 'pedagogische' overwegingen en 'respect' en niets te maken hebben met het argument 'religie'. De koppeling aan 'religie' wordt door enkele gezinsleden bekritiseerd als zijnde een voorbeeld van de 'chain of equivalence'. Ze verwijzen naar expliciete inhoud op satellietzenders – Arabische (vb. Egyptische series) en Turkse (vb. *Show TV*) – en het dagelijkse leven (vb. stranden) om hun houding te verklaren en de koppeling aan 'religie' te bekritiseren (zie ook Citaat 1). [84]

Interviewer: *En als er daar zo halfblote vrouwen opkomen of mannen...*
Dochter 18 en Dochter 20: *(giechelen)*
Dochter 18: *Teletekst als mijn papa er is.*
Interviewer: *Ma je laat het wel aanstaan?*
Dochter 18: *Ja, teletekst...*
Dochter 20: *Ja, naast mijn papa, zap ik dan. Dan kijk ik daar niet naar, maar bij mijn mama is da wel anders, die begint daar dan zo zelf mee te lachen dus. (lacht)* ***(Gezin 11)***

Vader: *En als je nu een clip ziet of je ligt in de zomer daar ergens in een hotel of aan 't strand waar dat dat euhm. Ge kunt moeilijk altijd haar ogen gaan dichthouden hé. Dat is soms nog erger als op tv dus.* ***(Gezin 16)***

Interviewer: *En als jullie dan naar Vlaamse televisie aan het kijken zijn of naar Show Tv en jullie zien iets van ja teveel bloot of, of weet ik veel wat.*
Vader: *Ja dat wil ik niet. Zappen.*
Interviewer: *Zappen. Da's wa je. Heeft dat dan voor jullie te maken met religie?*
Vader: *Nee, nee. Dat heeft voor ons meer te maken met de opvoeding van de kinderen. In onze cultuur is dat euhm verkeerd.* ***(Gezin 9)***

[84] De frase 'onze cultuur' in het citaat van de vader uit gezin 9, dient niet begrepen te worden als 'Turkse cultuur', aangezien hij zich ook distantieert van de 'cultuur' van de Turkse zender *Show tv*.

Een deel van de gezinsleden die een 'religieus' interpretatiekader hanteerden voor deze normatieve overwegingen leek hiervan oprecht overtuigd, maar anderen leken eerder een krachtig argument te zoeken. Enkele van deze vooral eerste generatie ouders gaven expliciet aan 'zedige' programma's te verkiezen (vb. nieuws, natuur- en kinderprogramma's). Een laatste argument is dat van de tijdsgeest: wat tegenwoordig getoond wordt, verschilt van wat enkele decennia geleden vertoond werd, wat ook geldt voor geweld zoals de 31-jarige moeder uit gezin 4 stelt.

> ***Moeder:*** *Dat is niet zoals vroeger hé. Bij ons was het Tom & Jerry en… (gelach) De smurfkes.* ***(Gezin 4)***

7.4 Religiegerelateerde behoeften m.b.t. het media aanbod

> ***Vader:*** *Maar dat is nu de fout van de media, elke gekleurde persoon die op TV komt, wordt eigenlijk bestempeld als een moslim. (…) Als er bijvoorbeeld iemand op het nieuws komt, dan zeggen ze toch ook niet van 'het is een katholiek of het is een protestant of 't is…' dan zeggen ze gewoon van de Jan of de Louis of de Frans. En daar blijft het bij. Als er een allochtoon komt, dan is het altijd van de islam is eigenlijk altijd het sleutelwoord of slotwoord* ***(Gezin 22)***

Een opvallende bevinding m.b.t. 'religiegerelateerde' behoeften is de overweldigende rol die de – negatieve – beeldvorming van islam speelt. Over alle groepen heen en ongeacht de verschillende identificaties met en interpretaties van 'religie' – dus inclusief zij die niet of 'nauwelijks' 'religieus' zijn – is er overeenstemming dat islam vandaag de dag als sleutelwoord gehanteerd wordt waarmee elk sociaal probleem verklaard lijkt te worden (zoals het kaderen van terrorisme als 'moslimterrorisme'). Dit bevestigt alweer de vigerende *'chain of equivalence'*. Volgens de gezinnen is de voorstelling van islam eenzijdig, negatief en disfunctioneel. Deze voorstelling wordt versterkt door incorrecte informatie die het gevolg is van vooroordelen, een focus op excessen en een inadequate kennis van – de diversiteit en dynamieken binnen – 'moslimgemeenschappen'. De meeste gezinsleden zien in de beeldvorming geen verbetering maar eerder een verslechtering van de situatie en kennen bijgevolg geen 'good practices' in Vlaanderen en weinig goede voorbeelden op 'westerse' zenders. Het gevoel dat de gezinsleden hebben buiten de 'normale' samenleving te worden geplaatst, wordt versterkt door de gewoonte om moslims alleen in 'religieuze' of 'minderhedengerelateerde' contexten aan bod te laten komen en niet bij andere thema's (economie, gezondheidszorg, staatshervorming, etc.). Deze situatie dwingt de gezinsleden in het dagelijkse leven – op school, op het werk, etc. – tot een corrigerende en defensieve rol m.b.t. de uitgezonden informatie, vaak tevergeefs, gezien de impact die media hebben.

> ***Moeder:*** *Als er zoiets gebeurd dan word ik wel altijd geconfronteerd op het werk. 'En, hebt ge het gehoord? Die man heeft zijn vrouw vermoord.' Da was ook paar weken geleden, die Turkse man die zijn vrouw hier vermoord had. En dan begint da zo: 'ja die Turkse mannen'. Ik zeg: 'ik ken die niet en ge moet niet iedereen veralgemenen'. Want daar komen discussie van. Da's ook met moslims, als er iets gebeurt dan komen ze recht op u af van 'Hebt ge het gehoord?' Da wordt direct nen discussie. Ik heb zelfs ruzie gehad op werk over die moslim dinges. Ik was aan het wassen en die mijn Belgische collega kon da niet aan. (lacht) Hij was zo kwaad op mij, ik dacht da die mij een mep ging geven. Ik zeg: 'Pas op. Want da gaat u uw job kosten hé, pas op.' Het was zelfs tot een tweede keer gekomen. Da was eigenlijk een discussie over kaas begonnen, →*

→ en die man ging zo verder in op die discussie da hij in moslim dinges kwam dan. Ik zeg: "Waar vertrekt gij, waar eindigt gij"? Altijd ook in de nieuws als er moslims zijn, ge wordt daar ook op 't werk geconfronteerd ja. Van: "Hebt ge het gehoord? Ge zijt ook ne moslim".
***Interviewer:** Ma ga je dan echt in discussie, ja?*
Moeder:** Ja! Ik wil mij verdedigen, ik zeg van: "Ge moet da ni, Al Qaeda, die beweert, allez, die zijn moslims", ma godsdienst heeft daar eigenlijk niks mee te maken. Terroristen en godsdienst, voor mij is da heel aparte dinges.* ***(Gezin 12)

Sommige gezinsleden constateren een verschillende behandeling en een gunstigere beeldvorming van het christendom en vooral het jodendom, die voorgesteld worden als *'normaal'*, in tegenstelling tot de '*angstaanjagende*' islam. Sommigen, zoals de vader van gezin 24 in het citaat hieronder, steken daarvoor de hand in eigen boezem en wijzen op het geweld in de 'islamitische' wereld. Deze perceptie van een ongelijke behandeling lijkt minder sterk te leven – maar wordt wel nog steeds erkend – door gezinsleden met zwakkere 'religieuze' identificaties. Dit blijkt duidelijk uit de debatten binnen de gezinnen en de verschillen tussen de gezinnen wanneer specifieke programma's besproken worden. Als voorbeeld nemen we het programma *'De Weg naar Mekka'* van Jan Leyers dat uitgezonden werd op de *VRT*, waarin een lange reis wordt afgelegd doorheen de voormalige en huidige 'islamitische' wereld, van Andalusië via Noord-Afrika naar het Midden-Oosten. Sommige gezinsleden zien dergelijke programma's primair als informatief over de beschreven landen, met name hoe islam in de diverse landen wordt beleefd. Anderen stellen het opgelegde patroon, waarin de angsten (vb. terrorisme), het frame (vrouwenrechten, vrijheid van meningsuiting) en de vooroordelen (vb. determinisme en gebrek aan diversiteit) van de buitenstaander centraal staan. De beelden met gesluierde vrouwen bij de discussie over de onderdrukking van vrouwen en de soms dreigende muziek versterkten dit gevoel. Er wordt beklemtoond dat het anders kan en in één gezin wordt er verwezen naar de documentaire '*Where in the World Is Osama Bin Laden?'* (zie Citaat 11).

Vader:** Ce qui ce passe maintenant avec les Pakistanais et les Talibans, ça c'est musulmans et les autres musulmans. Ils font les prières, ils font tout. Voilà la guerre. Ce n'est pas juste. […] L'islam pour eux [Westen], c'est comme quelque chose de violence. Quelque chose qui n'est pas juste, pour eux. Ils parlent de choses qu'ils ne savent pas exactement ce que c'est. C'est ça le défaut. Non plus, c'est triste pour moi. Ils parlent des choses qu'ils ignorent. […] Le judaïsme, les catholiques, les autres ils sont pareils. Là, ils sont des amis. Mais une fois l'islam est là, c'est la violence, ils font pour les femmes, ceci, cela, ils sont terroristes, et tout ça. Mais naturellement c'est la faute des musulmans. Parce qu'il y a, comme je t'ai dit tout à l'heure, il y a de la différence. Ils sont des musulmans, mais entre eux il y a toujours des... [geweld] Comment les gens, ils vont juger l'islam quand ils voient deux musulmans ensembles… ?* ***(Gezin 24)

Terrorisme komt meestal ter sprake bij de 'Marokkaanse' gezinnen,[85] maar alle gezinnen zijn het erover eens dat het gebruik van 'moslimterrorisme' onjuist is. Veelal wordt voorgesteld om het te vervangen door terrorisme: er is ook niet zoiets als christelijk terrorisme.[86] Enkele gezinsleden stellen

[85] Omdat aanslagen van bijvoorbeeld het PKK niet 'religieus' geframed worden, noch maatschappelijk, noch tijdens de interviews, laten we ze hier even buiten beschouwing.
[86] Deze discussie laaide recent weer in al zijn hevigheid op naar aanleiding van de moorden van Anders Behring Breivik in Noorwegen. Hij beriep zich expliciet op het christendom.

dat de lijn tussen ‘terrorisme’ en ‘verzet’ zeer dun kan zijn, maar iedereen is het erover eens dat terrorisme een gerechtvaardigd etiket is zodra burgers worden getroffen. Anderen voegen toe dat vandaag de dag ‘terrorisme’ onmiddellijk en automatisch wordt begrepen als ‘moslimterrorisme’. Dat deze categorisering anders kan, illustreerde een ‘Marokkaans’ gezin (gezin 20) door tijdens de interviews de gearresteerde vermeende ‘Marokkaanse’ terrorist Belliraj als *“jullie terrorist”* te benoemen. Daarbij desidentificeerden ze zich langs voorouderlijke lijnen om vervolgens al plagend een hercategorisering te creëren op basis van woonplaats. In die hercategorisering hadden wij de streek van residentie (de Gentse regio) gemeenschappelijk met de vermeende terrorist. De ‘Marokkaanse’ terrorist werd aldus een ‘Gentse’ terrorist die niets te maken had met hun label van ‘Mechelaars’. Dit geplaag diende als voorbeeld voor de kritieken op ‘framing’ en ‘labelling’.

Bijkomend bekritiseren de gezinnen de naar hun aanvoelen vaak laattijdige selectie van sprekers die gevraagd worden een gebeurtenis te duiden. Sommigen hebben geen speciale expertise m.b.t. de complexe maatschappelijke kwesties (mediafiguren, jongeren, politici, …); anderen spreken dan weer gebrekkig Nederlands (imams, …), i.t.t. de gezinsleden zelf of hun omgeving. Mediafiguren die een reportage maken over islam (vb. Jan Leyers) kunnen bijvoorbeeld niet per definitie als islamkenners in andere programma’s worden opgevoerd. Ook komt er kritiek op het bevragen van jongeren en bekeerlingen over complexe maatschappelijke kwesties. De bekeerlingen worden gezien als te ongenuanceerd omdat ze hun plaats nog zoeken in een islam die de boekenkennis overstijgt. De gezinsleden willen zich kunnen identificeren met de sprekers, maar deze identificatie impliceert veel meer dan slechts een ‘etnische’ of ‘religieuze’ identificatie: denkkaders, leeftijd, plaats van residentie etc. zijn even onontbeerlijke elementen van identificatie. De divergente meningen die geuit worden door de gezinsleden tonen aan hoe persoonlijk deze identificaties zijn: personen die voor het ene gezinslid een positief figuur zijn, zijn dat voor een ander niet. De bedenking die we daarbij terzijde kunnen maken is of het hele concept van rolmodellen dan wel veel zin heeft. Over het algemeen voelen vooral de meer ‘subalterne’ of niet-hegemonische groepen (vb. ‘progressieven’, ‘emerging adults’, vrouwen, jongeren et cetera) zich het minst vertegenwoordigd (zie ook Citaat 12).

> ***Vader:*** *Zelfs bij de VRT, op het moment dat er sprekers komen in verband met een cultureel iets of een Marokkaans iets, die mensen, die zijn altijd dezelfde. Op den duur kende die. En soms vind ik dat ook heel bekrompen dat die mensen naar voren worden gebracht. Zijn er geen andere mensen die… Ik heb er maar ene, waar kik echt respect voor heb die op tv komt, dat is die euhm […] Fraihi, ja. Daar heb ik enorm respect voor, ma voor de rest, gene ene, echt gene ene.*
> ***Interviewer:*** *Norredine Taouil?*
> ***Vader:*** *Nee, vooral niet (gelach). Ik ken die persoonlijk, daardoor… Panorama, die bracht ook regelmatig een imam, zo met een kort baardje, dieje woont een beetje verder. En ik vind dat spijtig. Die mensen die wonen hier al 40 jaar en nog altijd zo bekrompen van geest.*
> ***Moeder:*** *’t Is niet representatief. Ze gaan heel, euhm pff ja, naar twee uitersten telkens.*
> ***Vader:*** *Die klagen nogal fel, en wij ocharme en die benadelen ons en, da’s altijd dezelfde.*
> ***Moeder:*** *De tussengroep, gelijk de vrouwen of de mensen van mijn generatie, die niet behoren tot die groep (lacht), die voelen zich totaal niet aangesproken. Die mag mij dan ook niet vertegenwoordigen, ja.* ***(Gezin 22)***

Moeder: *Het gaat nu dikwijls over de hoofddoekenkwestie. Wie halen ze dan op de tv? Van die seutekes die dan een verkeerd antwoord geven, die helemaal niks van onze godsdienst kennen. Ze dragen het wel om religieuze redenen, maar ze weten niet de hoe of de waarom. Ze kunnen ook niet zeggen waar dat da sta in de koran of wat dan ook, dus…* ***(Gezin 20)***

Met andere woorden, het is niet de 'herkomst' – maar ook niet 'gender' of 'leeftijd' – die centraal staat, maar de vorm en inhoud en meer specifiek ervaring en expertise of het gebrek eraan. Kwaliteit is bijna altijd superieur aan pluralisme (d.i. de weerspiegeling van de maatschappelijke diversiteit op het scherm), dat voor alles een kwestie is van principe en een element van erkenning en herkenning.

Moeder: *wij allochtonen zijn heel onbekend nog steeds bij heel veel Belgen hé.* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *wa zouden jullie het eerst veranderen?*
Dochter 19: *Zelf zou ik zo'n soort van programma maken vooral naar jongeren gericht omda… da's uiteindelijk toch de belangrijkste generatie vind ik. Ik bedoel, die…*
Interviewer: *(onderbreekt) Marokkaanse jongeren? Allochtone jongeren?*
Dochter 19: *Nee. Alles, alles. (moeder beaamt) Vooral naar die gericht want uiteindelijk is onze generatie wel belangrijk voor de toekomst. Uiteindelijk die racistische bejaarden, binnen vijf jaar … (gelach) Allez, bij wijze van spreken. (hilariteit) Ma da is gewoon zo. Sommige dinges kunde echt niet meer verhelpen, die zitten al 80 jaar in zo'n racistisch gedachtegoed. Zo een programmake van een half uur op NMO gaat die echt niet meer van gedacht doen veranderen. Maar de generatie van nu, jongeren, vind ik super belangrijk da da meer gesensibiliseerd wordt. Gewoon, echt programma's rond raakpunten en verschillen, ik vind da da moet hé.* ***(Gezin 19)***

De functionele identificaties van de gezinsleden, de focus op 'hier' en de negatieve beeldvorming verklaren ten dele waarom – wanneer we vragen naar geprefereerde veranderingen – de meesten primair refereren naar non-fictie, zelfs zij die niet vaak naar nieuws of actualiteitsprogramma's kijken. Bovenaan het lijstje prijken meer debat, meer diepgang, correcter nieuws, kwalitatief betere experten, enzovoort. De gezinsleden die liever veranderingen zien in andere programmagenres, hebben vaak dezelfde impliciete boodschap: de programma's dienen educatiever, informatiever en leerrijker te zijn voor de samenleving in haar geheel. De nood aan meer pluralisme wordt vooral bepleit met (vaak jongeren binnen) de meerderheidssamenleving voor ogen, in de hoop dat deze hen beter zal begrijpen. De gezinsleden zien m.a.w. een grote maatschappelijke rol weggelegd voor media en volgens hen tast het verspreiden van incorrecte informatie het sociale weefsel aan. Anderzijds zijn de meningen verdeeld over de vraag of meer pluralisme op het scherm een positieve invloed zou hebben op hun persoonlijke kijkgedrag en bij uitbreiding dat van andere minderheden en 'moslims'. We herleiden de antwoorden hier tot een dichotomie voor de duidelijkheid. De eerste groep antwoordt ontkennend en zegt niet per se te zullen kijken. Naast het feit dat pluralistische programmering vooral voor de 'Vlaamse' meerderheidsbevolking zou moeten bestaan, uiten ze motivaties als *'niet geïnteresseerd'* – vooral gezinsleden met zwakkere of geen 'etnische' of 'religieuze' identificaties -, *'te laat want nu is er satelliet'* – vooral die (maar niet alle) eerste generatie ouders met een beperkte kennis van het Nederlands en een sterke oriëntatie op satelliet – en *'we zouden het niet vertrouwen'*. Deze laatste (zeer kleine) groep – enkele van hen zijn *'emerging adults'* – stelt dat westerse kanalen

per definitie onbetrouwbaar zijn wanneer het aankomt op informatie m.b.t. de grote machten (vooral het Westen, de VS en Israel) of m.b.t. de 'islamitische' wereld. Ze hebben een kritische en eerder defensieve houding t.a.v. alles en iedereen die probeert in de buurt van *"hun religie"* te komen.[87]

Moeder: *Non, c'est pas qu'on regarde parce qu'il y a des marocains, on regarde quand on a le temps de regarder, n'importe quoi, c'est la même chose.*
Interviewer: *ça ne vous intéresse pas s'il y plus de marocains ou moins de marocains?*
Moeder: *Non, non.* ***(Gezin 21)***

Interviewer: *Als er iets is over Turken of allochtonen, gaat dan uw aandacht getrokken worden?*
Dochter 23: *Niet meer of niet minder.* ***(Gezin 2)***

Interviewer: *En stel da er geen satelliet was, zouden jullie dan meer zo'n zender willen?*
Moeder: *Ja, ik denk da we dan wel, ja zeker.*
Zoon 17: *Voor mij niet eigenlijk, totaal ni. Want we zijn opgegroeid me Vlaamse tv, en we hebben da toch niet lang die satelliet, 2 jaar of zo. Dus uiteindelijk…*
Dochter 19: *Ook niet.*
Interviewer: *Ja. En waarom zou da voor u dan belangrijker zijn?*
Moeder: *Allez, ik weet ni, ik kijk toch nog altijd naar satelliet tv voor het nieuws, en films. Er wordt soms wel misschien één keer in de jaar een Turkse film getoond op Canvas en zo.*
Interviewer: *Dus ergens zeg je wel van ik zou da vroeger misschien belangrijker gevonden hebben, maar nu da er satelliet is, is er eigenlijk niet meer echt de behoefte aan.*
Moeder: *Nee, ma tegenover dan de Belgen zou d' er wel zoiets, zo'n programma's moeten zijn da ze misschien ons beter begrijpen, allez ja.*
Interviewer: *Dus ge ziet het meer als iets voor de Belgen dan echt voor u?*
Moeder en Dochter 19: *Ja. […]*
Vader: *[Turks: Wel nu, moest het vroeger gebeurd zijn, dan zou het mogelijk geweest zijn, maar nu is het helemaal niet interessant meer. Omwille van satelliet.]* ***(Gezin 12)***

Interviewer: *En wat vind je van de experten die ze aan het woord laten?*
Moeder: *Dat is weer zoiets, hé, als er iets gebeurt, dan hoop ik altijd van…, dan denk ik nu is het het moment. Als ze dan iemand nemen die er veel vanaf weet en die het kan uitleggen, dan krijg je natuurlijk een ander beeld van dat allemaal. Zoals zij [dochter] zegt, ze gaan lagere school of middelbare school kinderen interviewen terwijl zij er helemaal niets van weten…*
Interviewer: *Maar ze vragen ongeveer altijd dezelfde mensen?*
Moeder: *Ik vind wel. […] Dat hangt af hé, als ze heel goed Nederlands kunnen en van de dingen afweten dan euhm… Dat is het belangrijkste eigenlijk hé…*
Interviewer: *Betekent dat voor u per definitie dat dat een moslim moet zijn?*
Moeder: *Nee eigenlijk, dat hoeft helemaal niet. Die moet er gewoon veel vanaf weten en correct zijn is ook heel belangrijk hé. Niet rond de pot zitten draaien of zo.* ***(Gezin 23)***

Vele gezinsleden antwoorden echter affirmatief, m.a.w. ze zouden meer kijken indien er meer pluralisme op het scherm is. Ze verwijzen daarbij voornamelijk naar het groter potentieel voor identificatie. In sommige gevallen gaat het over emotionele of normatieve identificaties (in beide gevallen 'etnisch' of 'religieus', maar in gediversifieerde vorm), maar over het algemeen staan functionele identificaties centraal: het zou in het Nederlands zijn, meer georiënteerd zijn op Europa,

[87] Daar tegenover staan enkele gezinsleden die stellen dat wat er in Europa gebeurt hetgeen is wat vanuit islamitisch oogpunt zou moeten gedaan worden (vb. de welvaartsstaat). Zij dichten Europa dus een positieve eigenschap toe, die ook deels afstraalt op hun houding naar media.

enzovoort (zie ook Citaat 10). Niettemin moet het feit dat zelfs een geprezen programma als *NMO* evenmin regelmatig bekeken wordt door liefhebbers als nuance hierin meegenomen worden.

> ***Moeder:*** *Als ze iets laten zien dat met een Marokkaan te maken heeft, ben ik wel geïnteresseerd. Zeker als het is op een Nederlandse post. Automatisch eigenlijk iedereen hoort dan die taal, dus van: 'ah'. Ook omdat wij dat zo weinig horen of spreken, is dat wel interessant om zo eens even te zeggen van: Mannen [of] aan de jongste dochter, kom eens kijken.* ***(Gezin 16)***

Er is evenmin eensgezindheid over de vorm waarin pluralisme zou vertaald moeten worden. Een aantal van de (vooral oudere) gezinsleden zou graag meer 'culturele' programma's op televisie zien of pleit zelfs voor een apart kanaal, zoals in eerder onderzoek naar boven kwam (Clycq et al., 2005; Sreberny, 2005). Het is opvallend dat deze voorkeur soms ingegeven is rekening houdend met de 'autochtone' groepen (vb. gezin 22). De meeste gezinsleden zijn echter gekant tegen een aparte programmering of aparte zenders (vb. gezin 4). Meest voorkomende argumentaties daarvoor zijn het principiële argument tegen de segregatie en het onrealistische karakter van deze optie gezien de talrijke verschillende minderheidspopulaties aanwezig in Vlaanderen. Deze groep pleit daarentegen voor inclusieve programmering die de samenleving in haar geheel weergeeft.

> ***Vader:*** *Liefst een aparte zender. Voor gewoon de mensen die eventueel geïnteresseerd zijn voor dat uit te zenden. Kanalen genoeg dus als VTM voor de VTM kijkers en de BRT voor de BRT kijkers. Want ik weet goed genoeg: geef teveel bruin op de VTM of op de VRT één en dat betekent zelfmoord. Zeker als ge met 75% vreemdelingenhaters zit.*
> ***Moeder:*** *Desnoods met bepaalde zendtijden voor bevolkingsgroepen of godsdiensten of 'k weet nie wa. En gelijk dat em zegt dat ge kunt zappen als 't u niet aanstaat. Want ik denk als ge echt aan de VTM of de VRT (lacht) zendtijd vraagt, allez ja, da's maar een utopie denk ik.* ***(Gezin 22)***
>
> ***Moeder:*** *Maar dat vind ik ook verkeerd zo, specifiek voor allochtonen programma wil ik niet zien. Samen, dat ze allez komaan, komt eens samen, weet ik veel, d'er zijn in hogeschool of unief ook vreemdelingen toch? Doe samen iets, wees voorbeeld.* ***(Gezin 4)***

Hoe dan ook dient voor beide groepen de inhoud van de programmering vooral boeiend te zijn om te blijven kijken. Het omgekeerde geldt eveneens: een boeiend programma zal bekeken worden zelfs wanneer er geen 'moslims' of minderheden in verschijnen. Kwaliteit wordt verkozen boven kwantiteit, aangezien het huidige stramien van het in beeld brengen van (onbekwame) minderheden, geen vooruitgang heeft opgeleverd.

> ***Dochter 18:*** *Denk wel da'k da zou zien, ma dan moet da echt wel een tof programma zijn.* ***(Gezin 11)***

> ***Interviewer:*** *Voor u moeten ze ook niet meer in beeld komen, Marokkanen en moslims?*
> ***Moeder:*** *Als ze wat kunnen veranderen, waarom niet. Maar gewoon in beeld komen om in beeld te komen niet. Ik heb soms de indruk dat ze een keer getoond worden om getoond te worden.*
> ***Interviewer:*** *Geen verschil voor u tussen Marokkanen en moslims? Dus ook hetzelfde idee daarover? Ze moeten ook niet méér in beeld komen, maar beter in beeld komen eerder?*
> ***Moeder:*** *Ja, beter in beeld komen hé, ja, dat vind ik wel. Het gaat niet over de kwantiteit hé, niet over de kwantiteit maar over de kwaliteit. Ja, zo beter een keer in beeld komen en dan ook echt iets naar voor brengen, dan gewoon, ja …* ***(Gezin 17)***

7.5 Conclusie

Dit hoofdstuk had een dubbele bedoeling. Enerzijds wilden we inzicht krijgen in 'religiegerelateerde' mediaconsumptie, anderzijds wilden we voorafgaand de 'religiebeleving' binnen de gezinnen beschrijven. Deze beschrijving is van belang om drie redenen. Ten eerste wordt de 'religiebeleving' vaak beïnvloed door de heterogeniteit van de sociale context. In dit onderzoek hadden we de mogelijkheid om – in vergelijking met voorgaande communicatiewetenschappelijke studies – inzicht te krijgen in een groter deel van deze sociale context. Familieonderzoek in dit domein in Vlaanderen is voor zover wij weten schaars en de combinatie van de gehanteerde methoden (gefundeerde theorievorming, observatie, semi-gestructureerde interviews) en de gehanteerde uitgangspunten ('emic', identificatie) leverden ons diepgaandere informatie op over dit complexe thema. Één voorbeeld: de discussies tussen de gezinsleden over normatieve kwesties leren ons niet alleen iets over 'hun antwoord', maar ook over de discours en de machtsrelaties die dergelijke discussies kleuren. Ten tweede komt deze beschrijving ook tegemoet aan de vaak geciteerde vraag naar zelfdefiniëring en het zogenaamde 'emic' of 'insiders' perspective' en aan de conceptuele opmerkingen en kritiek die we aan het begin van dit hoofdstuk geformuleerd hebben (o.a. Abdel-Samad, 2006; Jonker & Amiraux, 2006). Tenslotte leek ons het beschrijven van de posities t.a.v. islam noodzakelijk voor een goed begrip van 'religiegerelateerde' mediaconsumptie, waarin de kijkcontext en identificaties t.a.v. 'religie' onontbeerlijk zijn.

Algemeen bekeken bleek de onderzoeksgroep divers samengesteld, met gezinsleden die eerder veel en sterke 'religiegerelateerde' identificaties uiten tot mensen die er geen uiten en er zich zelfs van distantiëren. Zowel wanneer we kijken naar de 'religieuze' praktijken, als naar overtuigingen, gezinseenheden, 'herkomstgroepen', etc., kunnen we niet anders dan vaststellen dat de assumptie van 'homogene' groepen zich verre van de realiteit bevindt. De creatie van deze 'homogene' groepen is vaak het gevolg van enkele terugkerende elementen. Ten eerste vergemakkelijken het gebruik van concepten gebaseerd op gemeenschappelijkheid en de focus op deze gepercipieerde en gecreëerde gemeenschappelijkheid deze homogenisering (zie hoofdstuk 3). Hetzelfde geldt voor de gebrekkige aandacht voor actorschap: denken we bijvoorbeeld aan de veelal afwezige aandacht voor interpretaties van en houdingen tegenover 'religieuze' bronnen en instanties, zoals koran, hadith, imams, enzovoort. Dat deze niet zomaar blindelings gevolgd worden door iedereen mocht blijken uit diverse citaten in dit hoofdstuk. Tenslotte is er ook het gebrek aan aandacht voor het verschil tussen deze 'religieuze' bronnen en de dagdagelijkse vertaling, zelfs wanneer men deze bronnen een almacht toedicht. De meeste gezinsleden zien de 'religieuze' ervaring primair als een private aangelegenheid – *"het is tussen mij en god"* – en maken hun persoonlijke, contextueel bepaalde balans op van wat er gedaan moet worden om 'voldoende' moslim te zijn. Deze balans wordt afgewogen tegen diverse interpretaties van doctrine (via media, instituten, omgeving, …) en tradities (vb. 'Turkse islam', 'Marokkaanse islam' en de regionale verschillen daarbinnen), maar ook tegenover de tijdsgeest, haalbaarheid, menselijke en leeftijdsgerelateerde overtuigingen en processen et cetera.

Onze resultaten bevestigen de bevindingen van Cesari (2003, 1998) en Phalet & Ter Wal (2004). Globaal genomen zien we bij de eerste generatie inderdaad nog eerder een 'traditionele religie', zoals ze die gekend hebben van hun ouders, maar niettemin zijn er ook hier aanpassingen aan de context en de diverse nieuwe interpretaties waartoe ze toegang hebben (Schiffauer, s.d. in: Peter, 2006). Bij de jongere generaties zien we de twee strekkingen waarover Phalet & Ter Wal (2004) spreken: een groep die een meer orthodoxe en veel normatievere houding ten aanzien van 'religie' aanneemt en een groep die eerder een selectieve houding aanneemt tegenover de praktijken en daarbij meer de nadruk legt op de 'geest' van 'religie'. Bij onze gezinnen is de tweede groep veel omvangrijker en zien we de eerste groep vooral voorkomen bij de 'emerging adults'.

Deze bevinding is van enorm belang. Wanneer we 'religie' sterk conceptualiseren of operationaliseren op basis van doctrine, of teveel baseren op 'religieuze' praktijken, kiezen we (ongewild) normatief partij in de debatten (o.a. binnen de gezinnen, maar ook maatschappelijk) over wat een moslim is of moet zijn. De sterke focus op doctrines en 'religieuze' praktijk als de 'juiste' definitie van islam is in het voordeel van de interpretaties van eerder traditionele subgroepen – zoals geuit door enkele 'conservatieve' eerste generatie ouders – en vooral in het voordeel van de standpunten van de 'orthodoxe' groepen in het debat – zoals de standpunten van enkele *'emerging adults'*. Deze *'emerging adults'* zijn een opmerkelijke groep: de extreme houdingen ten aanzien van 'religie' – in de ene of de andere richting – zijn duidelijke voorbeelden van de instabiliteit en de zoektocht naar levenskeuzes die deze levensfase karakteriseren (Arnett, 2000, 2001). Oudere gezinsleden erkennen een dergelijke periode gekend te hebben met meer extreme houdingen tussen hun 18 en 25 jaar. Er is niettemin meer onderzoek nodig om diepgaand inzicht te verkrijgen in deze leeftijdsgroep en om te begrijpen op welke manier 'religiebeleving' is geëvolueerd in dit geglobaliseerde en gemediatiseerde tijdperk om zo meer grip te kunnen krijgen op 'islam' voor wetenschappelijk onderzoek.

Wanneer deze multi-dimensionale 'religiegerelateerde' posities worden geplaatst tegenover 'religiegerelateerde' mediaconsumptie, verschijnt een nog complexer beeld. Er is geen directe samenhang met 'de graad van religiositeit' en de consumptie van 'religieuze' of 'religiegerelateerde' inhouden of kanalen, noch is er een samenhang met normatieve overwegingen aangaande uitgezonden expliciete inhouden. Elk van de formats ('religieuze' en 'religieus geïnspireerde' programma's en series), vertoont een heterogene groep kijkers en een heterogene groep niet-kijkers. Verschillende functionele (vb. taal, kritische ingesteldheid, tijd, onderwijs, plaats van residentie, …), normatieve (vb. respect, opvoeding, verzuiling, politiek…) en emotionele (vb. sfeer, gezelschap…) motivaties blijken een rol te spelen om al dan niet te kijken, naast mensgerelateerde processen (vb. levensfasen, macht, gender, …) en deze overstijgen vaak 'de graad van religiositeit'. Met andere woorden, men kijkt niet alleen wel of niet naar dit type programma's omdat men wel of niet 'gelovig' is. Voor een aantal gezinsleden die zich sterk 'religieus' uiten blijken dergelijke programma's inderdaad bijzonder van belang, maar dit geldt dan weer niet voor alle gezinsleden die zich in diezelfde mate 'religieus' uiten. Anderen die zich minder langs 'religieuze' lijnen definiëren, kijken soms vaker, maar slechts zelden vanuit een 'religieuze' overtuiging en eerder vanuit bijvoorbeeld (antropologische)

nieuwsgierigheid. Hier zien we vooral functionele en emotionele identificaties aan het werk (vb. deelnemen aan een bepaalde sfeer) en slechts zelden normatieve identificaties met 'religie'.

Daarnaast speelt uiteraard ook de diversiteit aan 'religiegerelateerde' programma's een rol. Uitzendingen uit Mekka bekijken tijdens de hadj om te zien of iemand te herkennen valt is heel anders dan het zoeken naar 'religieuze' informatie. Mensen die een bepaalde sfeer opzoeken zullen niet noodzakelijk naar de preek van een imam luisteren en als we het taalaspect erbij nemen (zie hoofdstuk 6) zullen velen – zeker bij de 'Marokkaanse' gezinsleden – bij het luisteren naar een preek niet veel informatie absorberen. Vele gezinsleden staan hoe dan ook kritisch ten aanzien van deze 'religieuze' boodschappen. Dit bevestigt in grote mate het belang van een sfeergerelateerde motivatie bij een groot deel van de gezinnen, naast een nieuwsgierigheid naar iets waar ze wel weet van hebben, maar waarvan ze de beleving in andere settings (andere landen, andere visies en interpretaties, …) niet kennen. Opnieuw denken we dat een diepgaande inhoudsanalyse van deze kanalen en programma's in combinatie met publieksonderzoek, een verklarende waarde zou kunnen toevoegen aan deze bevindingen. In elk geval blijkt dat hoe groter het potentieel aan identificatie, hoe interessanter een programma wordt, wat de diversiteit aan houdingen van de gezinsleden verklaart.

De televisionele noden en behoeften van de gezinnen met betrekking tot islam worden gedomineerd door hoop op verandering in de beeldvorming rond 'islam'. Een onjuiste, eenzijdige en statisch voorgestelde islam, met een sterke nadruk op excessen, heeft negatieve gevolgen voor iedereen in het dagdagelijkse leven. Dit heeft vooral te maken met de vigerende *'chain of equivalence'* (Laclau & Mouffe, 1985) waarin islam het sleutelwoord vormt. Dit frame achtervolgt a.h.w. niet alleen de 'vrome' gezinsleden maar ook zij die nauwelijks of niet 'religieus' zijn. Dit verklaart de consensus op dit vlak en verklaart eveneens waarom de gezinsleden in grote getale stellen dat pluralistische programma's primair voor de Vlaamse meerderheid van belang zijn.[88]

[88] We zijn Meryem Kanmaz en Fien Adriaens dankbaar voor hun nuttige suggesties en opmerkingen.

8 HOOFDSTUK 8: NIEUWS

8.1 Inleiding

Ter inleiding overlopen we het mediabezit, de mediatoegang en het mediagebruik in de gezinnen (8.2.1)[89] naast een beperkte analyse van het gezinsaspect rond televisieconsumptie (8.2.2.), beide ter omkadering van de analyse van de nieuwsconsumptie in de gezinnen en de bijhorende motivaties (8.3). In 8.4 wordt televisie afgezet tegenover de andere meest gehanteerde mediadragers voor nieuws. De voorkeuren m.b.t. televisienieuws (8.5) worden geïllustreerd aan de hand van individuele kenmerken en de door de gezinsleden gepercipieerde nieuwskenmerken. Meer dan op een exhaustieve beschrijving mikken we hier op het uit de doeken doen van enkele terugkerende evaluaties m.b.t. nieuws. We besteden verder aandacht aan een specifieke vorm van nieuws: actualiteitsprogramma's (duiding en debat) (8.6). Onder subhoofdstuk 8.7 kijken we naar de plaats die nieuws inneemt in de opvoeding en de begeleiding die ouders hanteren bij geweld tijdens het nieuws. We sluiten af met de belangrijkste resultaten uit het veldexperiment (8.8). Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag hoe nieuws en actualiteitsprogramma's ter sprake kwamen tijdens de interviews. De informatie werd geclusterd per medium, zender, enzovoort, met de bedoeling de geuite percepties, kenmerken en evaluaties te analyseren. We combineerden zowel expliciete (vb. voorkeursnieuws) als impliciete evaluaties (vb. het aanhalen van voorbeelden bij het bespreken van andere thema's).

8.2 Mediabezit, -toegang en –gebruik en het gezinsaspect

8.2.1 Mediabezit, -toegang en –gebruik

Elk gezin bezit minstens één *televisietoestel* (Bijlage 10) en in totaal gaat het om 56 televisietoestellen (gemiddeld 2,24 toestellen per gezin en 0,55 per gezinslid). Gezin 6 bezit er vijf, maar over het algemeen bezitten de gezinnen één (vier gezinnen), twee (dertien gezinnen) of drie (zeven gezinnen) toestellen. Er is geen verschil tussen de 'Turkse' en 'Marokkaanse' huishoudens. Elk gezin heeft één televisietoestel in de woonkamer. Naast dit centrale toestel, hebben 21 gezinnen andere toestellen die zich meestal in de slaapkamers of speelkamer van de kinderen of op zolder bevinden (17 toestellen). De slaapkamer van de ouders (vijf toestellen) en de tweede woonkamer of de keuken (negen toestellen) vormen andere locaties. Wat verder opvalt, is dat wanneer een televisietoestel niet aangesloten is op kabel of satelliet, er zelden spontaan naar verwezen wordt door de gezinsleden. Pas na doorvragen komen deze toestellen (die veelal gebruikt worden om games op te spelen) ter sprake. Deze staan veelal op zolder of in de slaapkamers of de speelkamer van de kinderen: van de 17 toestellen zijn er zes niet aangesloten op kabel of satelliet. Ook hier zijn er geen verschillen tussen de 'herkomstgroepen'. We vinden, in tegenstelling tot de literatuur (zie hoofdstuk 2: o.a. Devroe et al.,

[89] Omdat kranten een nieuwsspecifiek medium zijn worden ze pas besproken in sectie 8.4.

2005; Bonfadelli et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005; Livingstone, 2007), geen grotere aanwezigheid van televisietoestellen in de slaapkamers van de kinderen. Slechts twaalf van de 56 toestellen staan in slaapkamers van de kinderen en in een aantal gevallen zijn deze ook niet aangesloten op kabel- of satelliet en dien(d)en ze enkel voor het gamen. Het in de literatuur aangegeven hogere bezit bij jongens dan bij meisjes (o.a. Devroe et al., 2005; Bonfadelli et al., 2007; Adriaens et al., 2011; Adriaens, 2010b), vinden we wel terug in onze data. Van deze twaalf toestellen staan er zeven op jongenskamers en vijf op meisjeskamers, maar het aantal 'mannelijke' jongeren (19) is veel kleiner dan het aantal 'vrouwelijke' jongeren (35), wat de verhouding op meer dan één televisietoestel op drie jongenskamers brengt, vergeleken met één toestel op zeven meisjeskamers. Zoals we reeds stelden, dien(d)en een aantal van deze toestellen enkel voor het gamen. Daarnaast hebben twee gezinnen een kinderkamer, mogelijk een nieuwe tendens, waar een televisietoestel stond.

Slechts drie gezinnen (één 'Turks' en twee 'Marokkaanse') hebben geen satelliet. Deze gezinnen, met ouders van de tweede of de anderhalve generatie, hebben er evenwel toegang toe in de woonst van hun in België levende (groot-)ouders. Enkel gezin 14 heeft geen kabelaansluiting, maar kon wel via een antenne naar VRT kijken. De zoon van 20, het enige nog thuiswonende kind, heeft toegang tot Vlaamse televisie bij zijn zus die vlakbij woont. Dit gezin besloot hun kabelaansluiting te beëindigen omdat noch de ouders (die Nederlands onkundig zijn), noch de zoon van 20 (die eerder gericht is op het internet en weinig thuis is) nog keken. Slechts twee gezinnen bezitten digitale televisie: gezin 6 en gezin 19. Dit laatste gezin schafte het pakket aan tussen onze twee huisbezoeken. De dochter van 25 uit gezin 25 schafte net voor de interviews digitale tv aan voor haar nieuwe woonst.

Elk gezin heeft minstens één pc (Bijlage 10). Twee gezinnen hebben geen internet, zes gezinnen hebben draadloos internet, vijf hebben internet via kabelverbindingen en van de overige 14 gezinnen is het onbekend wel type internetverbinding ze thuis hebben. In totaal bezitten de 25 gezinnen 50 computers (28 desktops en 22 laptops), een gemiddelde van twee pc's per gezin en 0,49 per gezinslid, een iets lager gemiddelde dan bij de televisietoestellen. De meeste gezinnen hebben één (elf gezinnen) of twee (acht gezinnen) computers. Drie gezinnen hebben drie computers, twee gezinnen hebben er vier en één gezin heeft er 6. Dertien gezinnen hebben meer televisietoestellen dan pc's, zes gezinnen hebben er evenveel en de zes laatste gezinnen hebben meer pc's dan televisietoestellen. De desktops staan meestal in een gemeenschappelijke ruimte: dertien van de 28 staan in de woonkamer, de keuken of een bureau. Van de overige 15 desktops staan er 14 in de slaapkamers van de kinderen (gelijk verdeeld tussen jongens- en meisjeskamers) en de 15de staat op de slaapkamer van de ouders van gezin 17. Twee gezinnen vermelden verder een recent defect geraakte pc en vijf gezinnen plannen de aankoop van een nieuwe computer in de nabije toekomst, veelal een laptop. De 'Turkse' gezinnen hebben gemiddeld dubbel zoveel computers in huis dan 'Marokkaanse' gezinnen: respectievelijk 0,60 per gezinslid versus 0,36 per gezinslid. Vooral qua laptops is er een verschil: 0,11 per 'Marokkaans' gezinslid en 0,31 per 'Turks' gezinslid. Een mogelijke verklaring vinden we in het groter aantal jongeren tussen 15 en 27 jaar bij de 'Turkse' gezinnen: wanneer we het aantal computers per gezinslid in deze leeftijdsgroep bekijken, is er geen verschil

tussen beide herkomstgroepen. Hoe ouder de kinderen, hoe meer computers er zijn. Diverse gezinnen geven aan een computer aan te schaffen omdat hun kinderen die op oudere leeftijden nodig hebben voor school. In zes gezinnen werd de computer expliciet aangeschaft om die reden of is de aankoop gepland gerelateerd aan school. Gezien het grote aantal laptops en het gezamenlijke gebruik is het moeilijk om de slaapkamercultuur of gendergerelateerde verschillen na te gaan. Wel staan er ongeveer evenveel desktops in gemeenschappelijke ruimtes als in slaapkamers van de kinderen. Meestal zijn deze kinderen ouder dan 15. Vooral een oudere leeftijd en de daarmee samenhangende opdrachten voor school lijken met andere woorden bepalend te zijn.

Het is moeilijk om zicht te krijgen op het bezit van *radiotoestellen* omdat dit niet specifiek bevraagd werd, maar ook omdat radio nauwelijks spontaan ter sprake kwam. Diverse gezinnen (o.a. 5, 6 en 18) geven wel aan geen radiotoestel meer te hebben of het niet meer te gebruiken (o.a. gezin 20). Het meestal wel besproken radiogebruik biedt ons wel meer aanknopingspunten. Van de 102 gezinsleden gebruiken er 63 naar eigen zeggen radio, 30 gebruiken geen radio en van negen gezinsleden hebben we geen informatie, maar ze gebruiken, zonder dat we daarover zekerheid hebben en ons baserend op de rest van het gezin en de gelijkenis met andere gezinnen, wellicht evenmin radio. Verhoudingsgewijs luisteren vrouwen meer naar radio (69% van de vrouwen) dan mannen (52% van de mannen). Er is geen 'herkomstgerelateerd' verschil. De redenen voor het non-gebruik van radio zijn beperkt in aantal en gaan meestal over het feit dat radio een medium is dat vooral vroeger beluisterd werd (o.a. in gezinnen 14, 17 en 23). Zo stellen de ouders in gezinnen 14 en 24 dat men in het pre-satelliettijdperk op de radio zocht naar iets Arabisch, om de taal nog eens te kunnen horen. Andere, jongere gezinsleden, wijzen vooral op het feit dat door de overdaad aan media, radio als medium sneller sneuvelt en dat internet voor muziek (Youtube, downloaden, …) veel belangrijker is geworden.

> ***Interviewer:*** *Gebruiken jullie nog radio?*
> ***Vader:*** *Nee.*
> ***Moeder:*** *Nee. Al lang ni meer.* ***(Gezin 23)***
>
> ***Interviewer: (student)*** *Jullie zeiden net: de radio da gebruiken jullie ni. Is daar een reden voor of is da toevallig?*
> ***Dochter 13:*** *Nee we hebben tv, ge hebt de computer, uw gsm, ge hebt genoeg* ***(Gezin 20)***

Het vaakst wordt radio in thuisverband vernoemd: 43 van de 63 gezinsleden luisteren thuis naar radio, van wie er 25 dit exclusief thuis doen. De overige 18 gezinsleden combineren radio thuis met radio in de wagen of op het werk. Slechts één gezinslid luistert met zekerheid naar een klassiek radiotoestel; van 20 gezinsleden is het onbekend welk toestel ze gebruiken, maar mogelijks zitten hier een aantal klassieke radiotoestellen tussen. Van de overige 22 gezinsleden gebruikt één gezinslid haar gsm, gebruiken er vier internet en 18 satelliet.[90] Vooral die laatste groep, die voornamelijk uit ouders bestaat (dertien van de 18), veelal van de eerste generatie (10/13), verdient een extra woordje uitleg. We kunnen niet op basis van onze data vaststellen of het gaat om radiozenders die via de televisie uitgezonden wordt. Wel geven deze gezinsleden aan dat het gaat over muziek op satelliettelevisie,[91]

[90] Één gezinslid gebruikt satelliet én internet en wordt dubbel geteld (wat het totaal op 23 brengt).
[91] Vlaamse muziekzenders laten we buiten beschouwing omdat ze nooit vermeld werden als 'radio'. Toch worden deze in verschillende gezinnen (o.a. 1, 11, 12, 16, en 20) opgezet als achtergrondgeluid.

waardoor het zowel kan gaan om muziekzenders als om muziek op televisie voor de programmatie begint. In gezin 14 gaat het om koranrecitaties op televisie en bij één vader (gezin 1) om voetbal. Deze 18 gezinsleden noemen dit luisteren naar satelliettv, in alle gevallen tijdens huishoudelijke taken, 'radio'. De term wordt hier dus gebruikt voor het algemeen beluisteren van iets zonder dat men kijkt en terwijl men bezig is in het huishouden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat twaalf van de 18 gezinsleden vrouwen zijn, onder wie een heel aantal huisvrouwen. Een deel van deze vrouwen doet dit ook om de eenzaamheid thuis, als de rest van het gezin op school of op het werk zit, te verdringen. Een aantal gezinsleden zet echter niet spontaan deze zenders op, maar luistert vooral wanneer een ander gezinslid deze zenders opzet (drie gezinsleden uit de gezinnen 6 en 22). De 43 thuisluisteraars zijn voornamelijk vrouwen (30 gezinsleden, 50% van de vrouwen) en minder vaak mannen (dertien gezinsleden, 31% van de mannen). Ook als we radio via satelliettelevisie buiten beschouwing laten, luisteren vrouwen (30% van vrouwen) vaker dan mannen (17% van de mannen). Er zijn verder geen noemenswaardige 'herkomstgerelateerde' verschillen in deze groep.

Dochter 21: *[Turks: Luister je naar de radio, moeder?]*
Moeder: *[Turks: Van de televisie…]*
Interviewer N: *[Turks: Staat de tv aan terwijl u het huishoudelijk werk aan het doen bent?]*
Vader: *[Turks: In het algemeen staat het altijd aan. Het staat ongeveer vierentwintig uur aan.]*
Moeder: *[Turks: Als ik alleen thuis blijf, dan luister ik ernaar als naar een vriend.] (lacht) [...] [Turks: Ik zet de radio bijvoorbeeld aan, de deuren open, wanneer de radio aanstaat dan houdt de muziek mij gezelschap in het Turks. Als de kinderen er niet zijn of als ik op mijn eentje ben. Als het huis stil is dan… ik weet niet, een mens… ik wil niet alleen blijven.]* ***(Gezin 13)***

De tweede meest vernoemde locatie voor radio is de wagen. Van de 63 radioluisteraars luisteren er 15 enkel in de auto naar radio en doen er twaalf dit in combinatie met radio op andere plaatsen (werk en thuis). Deze groep bestaat vooral uit ouders (14/27), maar opvallend is ook het lage aantal jongeren met een auto: de meeste van deze jongeren luisteren liever naar cd's als ze rijden. De overige tien gezinsleden zijn kinderen die vooral onder invloed van de chauffeur luisteren en uit de reacties van een heel deel van hen (6) valt duidelijk te merken dat ze doorgaans niet naar radio luisteren en er ook niet in geïnteresseerd zijn. Radio is voor hen een soort keuze bij gebrek aan beter in de wagen. Bij een heel deel van de ouders horen we dan weer dat radio vaak gekoppeld wordt aan het rijden en dat blijkt ook uit het feit dat acht van de 14 ouders enkel in de auto luisteren naar radio. Er lijkt weinig animo te zijn voor radiogebruik bij het merendeel van deze 27 gezinsleden. Gender en 'herkomst' lijken verder geen rol te spelen in deze groep.

Interviewer: *En radio, luister jij graag radio?*
Zoon 12: *nee, in de auto soms wel* ***(Gezin 10)***

Interviewer: *En voor u? Radio?*
Dochter 13: *Ja, in de auto soms.*
Interviewer: *En als ge naar muziek wilt luisteren?*
Dochter 13: *Op de computer of ik maak cd's* ***(Gezin 22)***

Moeder: *De radio? Als we in de wagen zijn.*
Interviewer: (student) *'s Morgens en zo in huis niet of, of misschien online?*
Moeder: *Nee.* ***(Gezin 7)***

Vader: *Ik luister ook heel veel radio maar da komt ook omdat ik veel in den auto zit.* ***(Gezin 16)***

Moeder: *Radio is iets wat ik in de auto eigenlijk doe, als ik rij. Maar voor de rest…* ***(Gezin 20)***

Een derde locatie voor radiogebruik is het werk: van de twaalf informanten die dit vernoemen, luisteren er drie enkel op het werk naar radio; de overigen luisteren ook thuis (7) of in de auto (2) naar radio. Op het werk heeft, buiten de twee ouders die een eigen zaak hebben, niemand de keuze over het radiostation. Het zijn vooral mannen die dit radiogebruik aanhalen: van de twaalf gezinsleden zijn er acht mannen (19% van de mannen) en vier vrouwen (7% van de vrouwen). Deze groep bestaat ook vooral uit gezinsleden van 'Turkse' herkomst (tien van de twaalf gezinsleden).

Zoon 17: *Bij ons in de keuken altijd als we aan 't werken zijn echt zo rap muziek. Da verschilt als ik me mijn baas werk, Vlaamstalige dus dan is 't zo de regio radio klassieken brol. Ja, echt waar. En als we met de koks zijn is dan euhm Studio Brussel kunnen ze echt ni af ma als ze dan weg zijn, zet ik da op. Meestal is 't voor hun Fun Radio, met die brol. En (in koor met dochter 19) Q-music.*
Dochter 19: *(tegelijk) Q-music.*
Zoon 17: *Da's nog ça va. Ook commercieel dus ça va.* ***(Gezin 12)***

Van de 63 gezinsleden geeft niemand aan actief naar radio te luisteren, zonder iets anders te doen. Integendeel, ze luisteren enkel naar radio als ze met iets anders bezig zijn: veelal huishoudelijke klussen en taken, rijden, werken en schoolwerk. Een aantal onder hen geeft dan ook aan niet bijzonder aandachtig te zijn en meer de functie van achtergrondgeluid in radio te zien. Verder kunnen we vaststellen dat de kinderen eerder weinig naar radio luisteren: van de 54 jongeren zitten de meesten in de groep die niet naar radio luistert (20 van de 30) en bij de gezinsleden over wie we geen informatie hebben (acht van de 9). Naast twee tieners die zich beperken tot satelliettelevisie, luisteren de overige 24 kinderen wel naar radio, maar bij een heel aantal van hen is dit enkel onder invloed van anderen (in de wagen of als een ander gezinslid radio opzet thuis). Bij de 48 ouders lijkt radio vaker gebruikt te worden (slechts tien luisteren geen radio en van één gezinslid hebben we geen informatie), maar ongeveer de helft van hen beperkt zich tot satelliettelevisie (9) of tot radio in de auto (8) of op het werk (1) of een combinatie van voorgaande (3) en zal thuis geen radio opzetten. Toch kunnen we stellen dat radio vooral bij de groep van ouders nog een plaats heeft, maar ook bij hen blijkt bij het bevragen van de mediavoorkeuren radio in de meeste gevallen volledig achteraan te bengelen, na televisie, kranten en internet (o.a. in de gezinnen 2, 6, 12 en 20).[92] Toch is er een heel klein aantal gezinnen waar radio nog redelijk vaak gebruikt wordt en vooral in de gezinnen 12 en 19 is die sterk aanwezig en in mindere mate, maar ook prominent, in de gezinnen 2, 24 en 25. In gezinnen 8, 15 en 23 wordt er door niemand naar radio geluisterd.

Moeder: *Wij luisteren heel veel naar de radio.*
Interviewer: *Op het werk of thuis?*
Moeder: *Op 't werk hebben wij geen tijd om naar de radio te luisteren, 't Is vooral thuis. De tv [gaat] wel aan, pas vanaf zeven uur of voor Sara, da's dan uitzonderlijk, maar in principe is dat de radio 's morgens voor dat we vertrekken en dan kom ik thuis of als ik thuis ben dan is dat ook de radio. 's Morgens geen televisie, overdag is dat euhm [radio].* ***(Gezin 19)***

Vader: *Meestal alleen maar in de auto, en in de weekend internet radio, als wij bezig zijn bijvoorbeeld met kuisen of met iets thuis of zoiet en ge zet wa lawijt op* ***(Gezin 22)***

[92] Dit kwam slechts in een beperkt aantal gezinnen ter sprake. Over de mediavoorkeuren m.b.t. nieuws, is deze vraag wel meer gesteld (zie verder onder 8.4).

Slechts zelden is er dieper ingegaan op de voorkeursstations in Vlaanderen, maar in elf van de 25 gezinnen gaven één of meer gezinsleden hun voorkeurszenders aan. Het populairst is de radiozender *Donna*, die tijdens de periode van de interviews werd afgeschaft en herboren werd als *MNM*. Twaalf gezinsleden geven aan naar *MNM/Donna* te luisteren. De tweede plaats is voor *Studio Brussel* (negen gezinsleden), gevolgd door *Q-music* (zeven gezinsleden). Ook *Radio 1* (vijf gezinsleden) en *Radio 2* (vier gezinsleden) doen het goed. Wat hier dus vooral opvalt, is dat de radiozenders van de openbare omroep vaker beluisterd worden dan de commerciële zenders. De overige vernoemde zenders worden, met uitzondering van Klara (twee gezinsleden), door telkens maar één gezinslid vernoemd: *Radio Nostalgie* en *Pure FM* (de Franstalige tegenhanger van Studio Brussel).

'Diaspora radio', radio door, met en voor minderheden, komt slechts in vier gezinnen ter sprake. In twee gezinnen gaat het om gezinsleden die naar een dergelijk radiostation luisteren: de zoon van 23 uit gezin 24 luistert naar de 'Brussels-Marokkaanse' radiozender *Al Manar* – enkel op het werk aangezien deze niet kan ontvangen worden thuis in Gent – en de vader uit gezin 12 luistert naar *Gold FM*, een 'Brussels-Turkse' zender. Met uitzondering van gezin 12, komen deze radiozenders in de overige gezinnen (gezinnen 6, 22 en 24) vooral ter sprake als een gemis. De vader uit gezin 6 vertelt over een 'Turks' radiostation dat intussen niet meer bestaat, hetgeen hij betreurt. Ook in gezin 24 klaagt vooral de moeder het gebrek aan dergelijke radiostations in Vlaanderen aan. In het Antwerpse gezin 22 illustreren de ouders dit gemis aan de hand van binnen- en buitenlandse initiatieven.

> ***Vader:*** *In de auto radio opzetten is meestal radio Donna waar het nieuws […] Altijd is Vlaamse hé, geen ander hé. Ik ontvang hier geen Turkse radio. Wel als ik euh… in de streek van Luik kom, dan is 't wel. Daar hebben ze Turkse station ja.* ***(Gezin 6)***
>
> ***Vader:*** *Da's automatisch, ge komt Brussel binnen en dan is da zoeken, 106.8. En dan wete van op 106.8 is een Marokkaanse zender, die geeft zendtijd in het Marokkaans. En soms is dat echt belachelijke muziek en dan blijft dat toch opstaan. En dan is da 100 frasen achter mekaar met reclame, maar die blijft opstaan en dat is gewoon omdat dat een Marokkaanse zender is.*
> ***Moeder:*** *Da's eigenlijk overal waar da ge komt, rijdt ge Parijs binnen en ge hebt ook verschillende, die hebben een enorm aanbod aan Arabische zenders.*
> ***Vader:*** *Ge zoekt daar echt achter want, 't is zoals ge zegt, de moment da ge Parijs binnenrijdt, dan is dat van 'ach, zoekt eens naar die Marokkaanse zender' en dan is da 'raïzender' en… 'boeur' en van alles en nog wat en da's plezant. Daarna komt ge Bordeaux binnen en dan komt die zender weer in de ether en dan is dat plezant en dan is 't gedaan. Tot in Marokko en in Marokko zoekt ge dan naar de BRT, maar die vindt ge dan niet. (lacht)*
> ***Interviewer:*** *En in 't zuiden van Spanje beginnen alle Marokkaanse zenders?*
> ***Vader:*** *Moeilijk. De Spaanse zenders zijn veel sterker.*
> ***Moeder:*** *Dan hebt ge een Marokkaanse zender en dan is 't constant in het Frans. (gelach)* ***(Gezin 22)***

8.2.2 Controle over de afstandbediening en het gezamenlijk televisiegebruik

De vraag wie meestal de afstandsbediening vast had, leidde bij 18 gezinnen tot gelach en hilariteit, wat erop wijst dat zij beseften dat hiermee machtsrelaties werden blootgelegd. Mannen domineren in elf gezinnen: de vader in negen gezinnen (5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 22 en 24), de oudste zonen in gezin

21. In gezin 15 beslissen de oudste zonen in de tweede woonkamer en de vader in de eerste woonkamer. In 10 van de 24 gezinnen domineren de vrouwen, of de moeder (5 gezinnen: 1, 3, 4, 14, 18 en 23) – al moet hier genuanceerd worden dat gezinnen 4 en 18 bestaan uit alleenstaande moeders – of één van de dochters (4 gezinnen: 6, 7, 17 en 20). In 2 gezinnen (2 en 16) is er de afspraak dat de 'zapper' op tafel ligt. In gezin 25 is het onduidelijk wie de afstandsbediening domineert en over gezin 19 hebben we geen informatie. Het gendermachtsonevenwicht op dit domein dat we in de literatuur terugvinden (o.a. Morley, 1986, 1988; Lull, 1988; Adriaens, 2010b; Walker, 1996), kan voor onze gezinnen niet bevestigd worden. Bovendien zijn het, wanneer we in ogenschouw nemen wie de volgende in lijn is (vb. als de dominante persoon niet aanwezig is), vaak de dochters (in zeven gezinnen: 1, 3, 5, 6, 7, 18 en 24) of de moeders (in zes gezinnen: 8, 11, 12, 17, 20 en 22) die de afstandsbediening vasthebben, en minder vaak de zonen (in vijf gezinnen: 4, 10, 13, 15 en 21) of de vaders (in twee gezinnen: 14 en 23).[93] Wel dienen we hier te nuanceren dat onze gezinnen veel meer dochters (37) dan zonen (17) tellen en dat er dus een zekere vertekening is. Dat moeders (nu of toen de kinderen jonger waren) vooral het aantal uur dat het gezin voor de televisie zit zouden proberen beperken (Adriaens, 2010b; MacKay & Ivey, 2004), vinden we wel duidelijk terug in het merendeel van de gezinnen waarover we informatie hebben (twaalf gezinnen: 1, 4, 9, 12, 14, 15, 18, 19, 20, 23, 24 en 25). In de overige gezinnen zijn het beide ouders die dergelijke beslissingen nemen (o.a. gezinnen 3, 10 en 21) of zijn er naar eigen zeggen geen dergelijke afspraken (gezinnen 5, 6 en 11); van de overige gezinnen hebben we geen informatie (gezinnen 2, 7, 8, 13, 16, 17, 22). I.t.t. gender komt leeftijd in diverse gezinnen (o.a. 1, 5, 15, 21, 22 en 24) wel openlijk aan bod als ordenend principe m.b.t. de controle over de afstandsbediening, maar ook in relatie tot andere beslissingen m.b.t. televisie: hoe ouder, hoe groter de beslissingsmacht, al lijkt ook het omgekeerde waar te zijn voor kinderen jonger dan 12, al gaat het daar eerder om rekening houden met.

De situatie is echter complexer dan in de bovenstaande opsomming doet uitschijnen. Slechts in een beperkt aantal gezinnen is er een duidelijke macht van één gezinslid over de afstandsbediening. In de meeste gevallen hangt het echter af van de situatie, de aanwezigheid van gezinsleden, de locatie, de programma's, enzovoort. De persoon die domineert is niet altijd degene die de afstandsbediening het vaakst vast heeft. Zo geven een aantal gezinsleden aan dat ze de afstandsbediening opeisen omdat ze niet vaak naar televisie kunnen kijken, vb. omdat ze niet vaak thuis zijn, het te druk hebben of eerder gericht zijn op een ander medium zoals het internet. Buiten deze momenten is het doorgaans een ander gezinslid dat de afstandsbediening monopoliseert. Dit is o.a. het geval in de gezinnen 8 en 11, waarin de vaders de afstandsbediening opeisen, maar waarin de moeder veruit het vaakst de afstandsbediening vastheeft. Ook in gezinnen 4 (moeder), 7 (vader), 8 (de dochter van 18), 14 (de zoon van 20) en 23 (moeder) eisen deze gezinsleden de afstandsbediening op met een dergelijk argument. Diverse gezinsleden stellen ook mee te kunnen beslissen wanneer iemand anders de afstandsbediening vast heeft (o.a. in gezinnen 5, 18 en 22). De dominantie van gezinslid betekent ook niet dat deze hegemonie niet aangevochten wordt: dergelijke discussies zijn er tussen de kinderen

[93] Van drie gezinnen hebben we geen informatie (gezinnen 9, 19 en 25) en in gezinnen 2 en 16 ligt de afstandsbediening zoals eerder gesteld op tafel.

(o.a. in gezinnen 1, 3, 6, 7, 9, 15, 17, 21, 22 en 23), maar ook tussen de ouders (o.a. in gezinnen 12, 14, 16 en 23) en tussen ouders en kinderen (o.a. in gezinnen 1, 5, 11, 12 en 16). Bij de negotiatie spelen enkele terugkerende factoren mee: 'unieke' of 'live' programma's (vb. bepaalde wedstrijden), uitzonderlijke gebeurtenissen (vb. het uitbreken van een oorlog), kijkgewoontes en programma's die niet herhaald worden, krijgen meestal voorrang. In een aantal gezinnen wordt er zelfs gestemd (o.a. in gezin 20). Uitzonderlijk geldt tussen de kinderen ook de regel dat wie het eerst de afstandsbediening vastheeft deze verder mag bijhouden (o.a. in gezinnen 9, 15 en 23). Verder zijn er in bijna alle gezinnen veto's – programma's die men absoluut wil zien – en in alle aangehaalde gevallen wordt er ook respectvol rekening mee gehouden (o.a. in gezinnen 1, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 20, 22 en 23). Het is opvallend dat in een heel aantal gevallen nieuws een dergelijk veto vormt (o.a. in gezinnen 1, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 18, 19, 20 en 21), al is dit veto vaak ook een gewoonte geworden. De machtsverhoudingen variëren ook per ruimte waarin er naar televisie gekeken wordt. We verwijzen naar het voorbeeld van gezin 15 hierboven, maar ook in gezin 1 bijvoorbeeld domineert de moeder in de woonkamer en de dochter van 13 in één van de slaapkamers. Op zich is dit reeds een uiting van een oplossing voor discussies in het verleden; in enkele gezinnen (o.a. in gezin 2, 14 en 16) wordt dit feit, dat er bijkomende toestellen werden aangeschaft wegens de diverse voorkeuren, ook expliciet gemaakt. Ook het medium speelt een rol: een aantal gezinnen geeft aan dat wie de afstandsbediening vast heeft afhangt van of men naar satelliet- of naar kabeltelevisie kijkt (o.a. in gezinnen 2, 18 en 20). In andere gezinnen stelt men dat men de afstandsbediening vooral vast neemt bij commerciële zenders om bij reclame te kunnen zappen (o.a. in gezinnen 15, 16 en 20). Ook het specifieke uur speelt een rol, bijvoorbeeld als kinderen vrij spel hebben tussen het moment dat ze thuiskomen van school en ca. zes of zeven uur, het moment waarop volwassenen het overnemen, o.a. voor het journaal (o.a. in gezinnen 10, 16, 17 en 20). Sowieso is er volgens diverse volwassenen niet echt iets interessants te zien voor dit uur. In gezin 14 wordt tenslotte ook het argument gehanteerd dat de vader niet technisch onderlegd is en nog maar recent met de afstandsbediening heeft leren werken.

Een deel van de voorgaande nuanceringen op het eerder geschetste beeld m.b.t. de controle over de afstandsbediening gelden ook op een algemener niveau, nl. dat van de mate waarin er als gezin naar televisie wordt gekeken. Familiale consumptie – met het ganse gezin – komt slechts in een beperkt aantal gezinnen voor: in 8 gezinnen (4, 5, 6, 10, 18, 19, 20 en 21) komt dit regelmatig tot vaak voor, maar in vier van deze gezinnen is er ook maar één televisietoestel (gezinnen 4, 5, 18 en 21). In de overige gezinnen gebeurt het familiaal kijken uitzonderlijk tot soms (gezinnen 1, 2, 3, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 24 en 25). Eerder zien we allianties van gezinsleden – vb. op basis van gender of leeftijd – die samen kijken naar series, sport, nieuws en duiding, kinderprogramma's, enzovoort, al valt ook daarin maar moeilijk een duidelijk beeld te schetsen. De allianties zijn zo dynamisch en divers dat het onmogelijk is om een algemeen beeld hiervan op te stellen, aangezien ze niet alleen veranderen per genre, maar ook naargelang de specifieke inhouden: welke serie, welke sport(-ploeg), de fase van een kampioenschap, de taal, of men al naar nieuws heeft gekeken, enzovoort. De dochter van 23 uit gezin 2 en haar moeder gebruiken hiervoor een treffende omschrijving: ze zien de gezamenlijke consumptie, voor zover die er is in hun gezin en in hun

omgeving, zelden als een familiaal gegeven maar eerder als een bijennest, waarbij er eens bijgezeten wordt en men dan weer weg is. Één van de weinige momenten met geringere bewegingsvrijheid is bij het kijken naar televisie tijdens de maaltijden, al is daarbij niet elk gezinslid altijd aanwezig. In tien gezinnen (4, 6, 9, 13, 16, 19, 20, 22, 23 en 24) doet men dit niet en over zeven gezinnen hebben we geen informatie (1, 3, 5, 10, 17, 18 en 25). In de overige acht gezinnen (2, 7, 8, 11, 12, 14, 15 en 21) gaan televisie en maaltijden wel regelmatig tot dagelijks samen. Van vier gezinnen is het onbekend waarnaar ze kijken maar in gezinnen 7, 8 en 14 kijkt men naar nieuws en in gezin 15 naar series.

Omdat het ons te ver zou leiden om al de diverse breuklijnen in de gezinnen op te sommen, beperken we ons tot enkele algemene stimulerende en verhinderende factoren voor de gezamenlijke consumptie van televisie. De redenen om niet samen te kijken zijn velerlei: taal (vb. herkomsttalen, Engels bij jonge kinderen; cf. hoofdstuk 6), genrevoorkeuren (vb. nieuws, duiding, films, sport, series, kinderprogramma's, muziekzenders, debatprogramma's, …), medium- en andere voorkeuren (vb. specifieke programma's, series, kanalen – o.a. ideologische verzuiling en kinder- en muziekzenders –, satelliet vs. kabel; zie ook hoofdstukken 6 en 7), activiteiten buitenshuis (sport, koranschool, vrienden, café, jeugdhuis, …), de persoonlijke dagplanning en prioriteiten (schoolwerk, huishouden, werk, uitzenduur, …), thematische breuklijnen (vb. onderwerpen in duidingsprogramma's, thema's in series, …), mediabezit (vb. mogelijkheden om apart te kijken, …), de nood aan stilte bij bepaalde programma's (vb. nieuws, spelprogramma's en series), … zijn allemaal elementen die een eerder negatieve rol spelen in het samen kijken. Opvallend daarbij is dat die voorkeuren bij kinderen van hetzelfde geslacht en ongeveer dezelfde leeftijd danig kunnen verschillen (vb. tussen de dochters van 12 en 13 in gezin 1). Omgekeerd zijn er ook een hele resem factoren die een rol spelen in het gezamenlijk kijken: territorium (vb. velen verkiezen de woonkamer als ruimte), de nood aan gezelschap, conversatie of feedback m.b.t. media-inhouden (vb. bij series en sport), opties m.b.t. mediabezit en mediaconsumptie (vb. slechts één toestel, geen mogelijkheden om niet te kijken bijvoorbeeld wanneer er in bed naar tv gekeken wordt), et cetera.

Wanneer een gezinslid de keuze overneemt, zal men heel uiteenlopend reageren: weggaan, meekijken of blijven maar met iets anders bezig zijn – al dan niet af en toe opkijkend – (vb. mp3, PSP, laptop, lezen). Ook hier valt er geen duidelijke lijn in te trekken omdat het zeer afhankelijk is van (de inhoud van) het programma, de eigen ingesteldheid en het humeur (vb. nood aan gezelligheid, nood aan conversatie en feedback m.b.t. de televisie-inhouden, …) en de andere opties die men heeft (vb. in andere ruimtes kijken, bij familie / vrienden gaan kijken, …). Veelal zijn het de vrouwen en / of de kinderen die zich verplaatsen naar toestellen in andere ruimtes, maar dit heeft vaak ook te maken met het feit dat satelliet slechts op één televisietoestel kan bekeken worden en het meestal de vader is – bij 'Marokkaanse' gezinnen – die satelliet bekijkt (o.a. in gezinnen 7, 10, 14, 17, 20 en 22).

8.3 Nieuwsconsumptie

Dit familieonderzoek bevestigt een constante in het onderzoek naar de nieuwsconsumptie van 'Marokkaanse' en 'Turkse' 'Vlamingen' (o.m. Gezduci & d'Haenens, 2007, 2008; d'Haenens et al., 2004; Clycq et al., 2005): 'Turkse' en 'Marokkaanse' 'doelgroepen' vertonen een grote nieuwshonger. Van de 102 gezinsleden zeggen slechts 20 gezinsleden dat ze niet of nauwelijks nieuws consumeren.

8.3.1 Gezinsleden die niet of nauwelijks nieuws consumeren

Het merendeel van hen zijn jongeren (14 tieners tussen 11 en 15 jaar), vrouw (dertien van de 20) en van 'Turkse' herkomst (14 van de 20). Het grote aandeel binnen de leeftijdsgroep 15 tot 17 jaar in Tabel 14, is bijna uitsluitend te wijten aan 15-jarigen. Maar zes van de 47 'Marokkaanse' informanten consumeren nauwelijks nieuws, grotendeels vrouwen. In de oudste leeftijdsgroep (43+) consumeert iedereen nieuws. Bij de ouders (30+) consumeren alle vaders nieuws, maar enkele moeders niet. Verhoudingsgewijs zijn de verschillen op het gebied van geslacht echter minimaal. Bovendien zijn de gemiddelde leeftijd (29 jaar) en de mediaan van die leeftijden (23 jaar) van de 'Turkse' gezinsleden lager dan die van de 'Marokkaanse' gezinsleden (respectievelijk 31 en 27 jaar) waardoor ook de herkomstfactor dient genuanceerd te worden. Met andere woorden, vooral leeftijd lijkt hier van belang en maakt het verschil. De gemiddelde leeftijd (17 jaar) en mediaan van die leeftijden (15 jaar) van de niet-nieuwsconsumenten zijn aanzienlijk lager dan die van de nieuwsconsumenten (respectievelijk 33 jaar en 37 jaar). De 20 gezinsleden die niet of nauwelijks nieuws consumeren, zitten verspreid over twaalf van de 25 gezinnen. In drie 'Turkse' gezinnen wordt door drie personen niet of nauwelijks nieuws geconsumeerd, in twee gezinnen (één 'Marokkaans' en één 'Turks') door twee personen, en in de overige zeven (vier 'Marokkaanse' en drie 'Turkse' gezinnen) door één persoon.

Tabel 14 Aantal gezinsleden dat niet/nauwelijks nieuws consumeert

		'Marokkaan(se)'	Niet	'Turk(se)'	Niet
Man	11/12-14	2		3	3
	15-17	1		3	2
	18-24	6	1	2	1
	25-33	1		2	
	34-42	2		1	
	43+	9		10	
		21	**1**	**21**	**6**
Vrouw	11/12-14	4	2	5	5
	15-17	5	2	4	1
	18-24	3		11	1
	25-33	2		2	
	34-42	5	1	6	1
	43+	7		6	
		26	**5**	**34**	**8**

De alomvattende motivatie bij de 20 gezinsleden om geen nieuws te consumeren is simpelweg een gebrek aan interesse in het nieuws. Een klein aantal gezinsleden geeft gebrek aan tijd op als context. Voor twee moeders (gezinnen 1 en 16) en een dochter van 21 (gezin 13) is er een bijkomende reden: de vader fungeert als nieuwsbron en hier hebben ze kennelijk genoeg aan.

Interviewer: *Dus ge kijkt eigenlijk vooral naar het nieuws onder invloed van uw man. Omdat hij kijkt, kijk jij gewoon mee. Maar zelf zou je niet echt euh…?*
Moeder: *Euh, nee.*
Interviewer: (student) *En ge krijgt toch al het nieuws van hem dus.*
Moeder: *Ja, als ik een vraag heb, stel ik hem … Ik heb er het antwoord op. (lacht) Nee, maar ook eigenlijk misschien tijdsgebrek hé.*
Interviewer: (student) *Maar je hebt ook niet de behoefte om als hij iets van 'tiens, wa zegt hij daar, daar wil ik nog wel meer over weten' van dan toch de dag nadien naar het nieuws te kijken of iets op internet te gaan zoeken?*
Moeder: *Nee, nee.* ***(Gezin 16)***

Interviewer: *'k Vind 't zo raar da jullie zeggen da jullie Turkse politiek niet volgen, maar gij zijt de eerste om te zeggen AKP en gij weet waarover dat 't gaat?*
Dochter 21: *Da's omdat, hij [vader] volgt dat altijd. Wij groeien d'er ook mee op. Ik hoor dat altijd van ons papa van AKP en hij was ook aan 't zien naar die verkiezingen en dat interesseert hem. Wij kijken dan mee, maar ik was wel weg, da interesseert mij ni zo hard, maar ik hoor da dan wel altijd: hij heeft da gedaan, hij belooft dit en hij zal dit wel doen of hij zal da wel ni doen.* ***(Gezin 13)***

Er is mogelijk nog een andere reden waarom een deel van deze groep nauwelijks naar nieuws kijkt. De meeste 11- tot 15-jarigen geven aan vroeger naar kinderjournaals gekeken te hebben (vb. *Karrewiet* op *Ketnet*, kinderjournaals op Nederland). Deze en de vaststelling dat vanaf 16 à 17 jaar het aantal nieuwsconsumenten de hoogte inschiet, doet ons vermoeden dat er ook een aanbodprobleem is. De kinderjournaals zijn op een jonger publiek gericht, de journaals voor volwassenen zijn soms nog iets te moeilijk. Voor de leeftijd waarop er geleidelijk aan overgeschakeld wordt op jongeren- en muziekzenders, wordt er in Vlaanderen geen nieuws uitgezonden. Hoewel dit in de interviews zelden expliciet wordt gemaakt, lijkt het, volgens onze interpretatie van het interviewmateriaal, impliciet steeds aanwezig, door de vele verwijzingen naar 'kinderjournaals vroeger' en het nauwelijks nieuws consumeren tussen 11 en 16 jaar in tegenstelling tot de oudere leeftijdsgroepen.

Vader: *Vroeger had je op Nederland jeugdjournaal. Dat was ook dagelijks. Zo'n dingens als ze daar de kans voor krijgen, zien ze dat wel ze. Op Ketnet was er ook nog zoiets anders ze, maar dat is wekelijks. Karrewiet of zoiets.*
Dochter 15: *Ma ja, dat komt nu nog ze.*
Moeder: *Of Clockhouse, Klokhuis. Daar mochten ze naar kijken eigenlijk. Dat was ook op de duur, als ze dan van 't school kwamen, vier uurtje...*
Interviewer: (student) *Ja, dat is op maat van kinderen ...*
Vader: *Awel, dat is zo op maat ja…*
Moeder: *Maar het nieuws voor volwassenen, daar zijn ze zelfs niet in geïnteresseerd.* ***(Gezin 16)***

De informanten die niet of nauwelijks nieuws consumeren, schuiven in totaliteit vier situaties naar voren waarbij uitzonderlijk toch nieuws geconsumeerd wordt. Verveling wanneer er niets anders op tv is, is een eerste reden. Wanneer er bij het zappen niets interessanter is of hun aandacht wordt door iets uit het nieuws getrokken, blijven ze hangen. Een tweede motivatie betreft de school. Sommige kinderen en tieners krijgen occasioneel opdrachten in relatie tot de actualiteit en worden aldus gedwongen om naar nieuws te kijken of kranten te lezen. Scholen kunnen dus een positieve stimulans betekenen richting nieuwsconsumptie, ook al zeggen andere, oudere informanten die wel nieuws

consumeren, dat ze vroeger precies door school te weinig tijd hadden voor nieuws (zie verder). Een derde motivatie om alsnog nieuws te consumeren is de sociale context, met name het verplicht meekijken met huisgenoten, vaak de vader of de ouders. Deze gezinsleden geven ook aan van zender te proberen veranderen wanneer het nieuwskijkende familielid de ruimte verlaat. Behalve in drie gezinnen waarin er slechts één televisie aanwezig is, blijft de vraag waarom deze gezinsleden geen gebruik maken van een ander televisietoestel. We hebben daarop geen duidelijk antwoord in onze data kunnen vinden, maar veronderstellen dat sociale (vb. het samen zijn) en territoriale (vb. in de woonkamer willen blijven) motivaties hiervoor een verklaring kunnen zijn.

Moeder: *[Arabisch: Ze moeten ernaar kijken. Soms zeggen ze actualiteit (NL woord) op school.]* ***(Gezin 24)***

Interviewer: *Nieuws is niets voor u?*
Dochter 15: *Ik kijk er soms wel naar, want rond 19u dan is er zo niets meer bezig en dan kijk daar wel naar. Maar echt zo om naar het nieuws te kijken, neen.*
Zoon 21: *Hetzelfde als mij (lacht) […] Ik weet nog goe dat ik in 't vijfde, zesde middelbaar voor geschiedenis actualiteit had. Toen keek ik wel af en toe naar het nieuws, maar da moest dan van 't school. Maar daarvoor en erna…* ***(Gezin 15)***

Interviewer: *Kijk jij naar het nieuws of…?*
Zoon 19: *Nee, ni veel. Als er niets op tv is.*
Interviewer: *[…] Momenten dat ge stopt met kijken bij nieuws?*
Zoon 19: *Als mijn vader gaan slapen is. Of als die weg is. (lacht)* ***(Gezin 9)***

Zoon 12: *Soms als mijn mama kijkt [naar nieuws], dan zit ik …*
Interviewer: *Maar je ziet dat niet graag hé?*
Zoon 12: *Niet echt. (gelach) Ik heb geen zin in. Er zijn ook wel andere leuke dingen op televisie als er nieuws is. Het Huis Anubis of Cartoon Network of Ketnet* ***(Gezin 3)***

Interviewer: *Jullie kijken niet graag naar het nieuws?*
Dochter 13: *Nee.*
Zoon 15: *'s Ochtends enkel, af en toe.*
Moeder: *Ofwel als ze een huistaak voor school hebben dat ze de media moeten volgen.*
Interviewer: *Stel dat jullie mama naar VTM aan het kijken is, naar het nieuws, blijven jullie dan zitten of gaan jullie iets anders gaan doen?*
Dochter 11: *Ik blijf zitten.*
Dochter 13: *Soms als het interessant is, anders ga ik gewoon weg.*
Zoon 15: *Ik kijk gewoon mee.*
Interviewer: *Maar jullie gaan dat zelf niet aanzetten, 't is alleen maar…*
Zoon 15: *Nieuws. nee.* ***(Gezin 7)***

Heel uitzonderlijk zullen deze niet-nieuwsconsumenten wel nieuws volgen, maar dat lijkt enkel het geval te zijn bij uitzonderlijke faits-divers of in het geval van grote, emotioneel geladen dossiers of gebeurtenissen. Wat betreft de eerste soort, passeren voorbeelden als zwangere mannen, de grootste obees in de wereld, de Duitse kannibaal, enzovoort. Qua emotioneel geladen dossiers, wordt o.a. verwezen naar de zaak rond Maddie McCann en de zaak Dutroux. Hier spreekt men vooral over de emotionele lading en beleving rond de nieuwsitems. De laatste soort bestaat uit natuurrampen en oorlogen, maar ook uit criminaliteit (moorden, diefstal, …). Vaak vormen deze onderwerpen gespreksstof in de omgeving, zowel in het gezin en de familie, als bij vrienden, op school en op het werk. Ook bij de nieuwsconsumenten worden deze thema's vaak vernoemd (zie verder).

Interviewer: *Kijk je nooit naar het nieuws?*
Moeder: *Nee, dat (Wijst naar de vader) is onze nieuws. (lacht)*
Interviewer: *Stel nu dat er iets is dat hij vertelt wa dat ge denkt van 'ah daar wil ik eigenlijk wel meer over weten', ga je dan wel eens kijken of misschien zelfs opzoeken op internet? Nee?*
Moeder: *(schudt nee)*
Dochter 13: *Als ik iets hoor dan ga ik wel soms op die site gaan kijken, Het Laatste Nieuws.*
Moeder: *Ah ja, soms heb ik dat ook wel hé. Als er echt zo iets speciaals is.*
Dochter 13: *As er zo een man die zwanger was. Kwee' ni of da ge die kent?*
Moeder: *Ja, da's waar, dat hebben we wel opgezocht. Wa dat er mij wel ook interesseert […] zo flashnieuws: er is daar oorlog begonnen. Dan ga ik mij wel zetten en luisteren, dat vind ik wel heel spijtig. Of als er zo een aardbeving ergens is of zo echte dingen, zo echt waar. Maar dan zo al dat dagdagelijks hetzelfde nieuws… Zo euh dien zanger heeft dat gedaan, den diejen heeft dat gedaan. Het is altijd er over. Maar als er zo echt erge dingen zijn, ga ik er wel naar kijken natuurlijk. Dus een vader die een kind vermoord heeft of pedofielen die rondlopen. Vroeger bijvoorbeeld was dat Dutroux, ik deed niet anders of het volgen. En met die PKK's in Turkije. Dus dat volg ik wel, maar zo'n interessant nieuws geven ze niet dagelijks. […] Als het echt zo over oorlog is, dan vind ik het heel triestig, dan leef ik daar ook wel mee. Aardbevingen of zo, dan ga ik echt wenen, dat mag wa land zijn ook. Of die overstroming.* ***(Gezin 1)***

8.3.2 Gezinsleden die wel nieuws consumeren

Van de 102 gezinsleden consumeren er 82 nieuws (Bijlage 11). In elk van de 25 gezinnen is minstens één gezinslid en in dertien gezinnen (zes 'Turkse' en zeven 'Marokkaanse') is zelfs iedereen nieuwsconsument. Zoals gesteld, zijn deze nieuwsconsumenten eerder ouder (gemiddeld 33 jaar) dan zij die niet of nauwelijks nieuws consumeren (17 jaar gemiddeld). De overgrote meerderheid van deze 82 gezinsleden consumeert fervent nieuws: 63 van de 82 gezinsleden zeggen *dagelijks* nieuws te consumeren via één of meerdere mediums. De overige 19 gezinsleden consumeren *bijna dagelijks* nieuws (zes gezinsleden) of *minimaal twee keer per week* (dertien gezinsleden).

De 63 gezinsleden die *dagelijks* nieuws consulteren, omschrijven hun nieuwsconsumptie vaak als een soort dagtaak: het is een ritueel om dagelijks hun voor hen noodzakelijke portie (wereld-)informatie te consumeren. Desnoods blijven ze er later voor op, staan ze vroeger op of gebruiken ze diverse media (vb. teletekst) om alsnog nieuws te consulteren. Deze 63 gezinsleden zitten verspreid over alle gezinnen, alleen in gezin 23 zijn er geen gezinsleden die dagelijks nieuws consumeren. Onder hen zijn er 34 vrouwen en 29 mannen en 31 gezinsleden van 'Turkse' en 32 van 'Marokkaanse' herkomst. Verhoudingsgewijs zitten iets vaker mannen (69% van de mannen) dan vrouwen (57%) in deze groep en vaker 'Marokkanen' (68%) dan 'Turken' (56%) in deze groep. De grootste groep bestaat uit ouders (43 gezinsleden of 90% van alle ouders) en met uitzondering van de vader uit gezin 23 consumeren alle vaders uit alle gezinnen dagelijks nieuws. Met uitzondering van vier moeders (gezinnen 1, 16, 17 en 23) zitten ook alle moeders in deze groep. Naast de ouders telt deze groep ook 20 jongeren, waarvan twaalf meerderjarigen en tien minderjarigen. Het merendeel van hen is van 'Marokkaanse' herkomst (dertien van de 20). Het verschil tussen de herkomstgroepen is vooral te wijten aan deze jongeren en met name de meerderjarigen (acht 'Marokkaanse' en vier 'Turkse' 18-plussers).

Zoon 25: *Als we nieuws luisteren dan hebben we het gevoel van, we hebben het gehad vandaag. Terwijl als we het niet luisteren, dan is er toch iets mis, dan ontbreekt er iets. Of zoals bijvoorbeeld 's morgens de krant lezen: als ge 's morgens de krant leest, dan kunt ge verder met uw dag. Als ge die mist dan ontbreekt er iets, alsof ge niet ontbeten hebt of zo.* ***(Gezin 6)***

Vader: *Ik denk dat nieuws bij mij altijd… een dagdagelijkse taak was geweest.*
Moeder: *Ik ook*
Vader: *Da moet ge gezien hebben, dat is eigenlijk, dat hoort tot uw dagtaken en da moet ge eens gezien hebben, of gehoord.* ***(Gezin 22)***

Dochter 16: *wij kijken elke dag nieuws da's standaard bij ons 7 uur journaal, elke dag gewoon om te zien ja wat gebeurt er in de wereld* ***(Gezin 20)***

Bij de zes gezinsleden (uit vier gezinnen) die *bijna dagelijks* nieuws consumeren zijn er twee jongeren, de 23-jarige zoon uit gezin 24 en de 20-jarige zoon uit gezin 14, die niet dagelijks nieuws kunnen consumeren, de eerste omdat hij in het weekend te weinig tijd heeft en de tweede omdat hij niet altijd op zijn favoriete nieuwsmedium, internet, kan. Beiden zullen echter 'plichtsbewust' alle dagen inhalen die ze gemist hebben. De zoon uit gezin 14 doet dit via het internet, de zoon uit gezin 23 door de kranten van het weekend op het werk door te nemen. In zekere zin consumeren zij dus het nieuws van elke dag. De overige vier gezinsleden wijten het feit dat ze niet dagelijks kijken vooral aan hun bezigheden: bij de twee dochters uit gezin 5 is het onduidelijk wat hierin meespeelt, maar bij de ouders uit gezin 23 heeft het vooral met familiegerelateerde zaken te maken (voetbaltrainingen zoon, bezoek aan grootouders en familie, et cetera). Wat deze groep van de vorige onderscheidt, is dat men de nieuwsconsumptie eerder uitdrukt in termen van *'proberen'* dagelijks nieuws te kijken, maar dat men ook aanvaardt dat dit niet lukt: men zal geen inspanningen doen om alsnog op één of ander medium nieuws op te zoeken. Het gebeurt dus dat ze 'nieuwsloos' slapen gaan.

Vader: *De maandag of woensdag ik heb geen tijd om tv te kijken, zoon moet voetbal spelen 's avonds, ik kom laat terug van het werk, thuis een beetje eten en dan ga ik naar … En daar tot 20u, half 9 trainen en dan direct terug en dan gaan slapen. […]*
Interviewer: *Ja, en dinsdag, donderdag, vrijdag kijk je dan wel naar televisie of…?*
Vader: *Ja, ja altijd nieuws. […]*
Interviewer: *En zo een doordeweekse avond? Na het werk als de kinderen al gaan slapen zijn?*
Moeder: *ja, dan ga ik meestal naar mijn ouders […]*
Interviewer: *Dus ge gaat elke dag in principe?*
Moeder: *(lacht) ja, dat scheelt niet veel!*
Interviewer: *Dus tv-kijken zit er eigenlijk heel weinig in voor jou?*
Moeder: *Heel weinig, ja… Als ik kijk, dan probeer ik wel het nieuws altijd te volgen, ja… Om te zien wat er allemaal in deze wereld gebeurt* ***(Gezin 23)***

De overige dertien gezinsleden consumeren *minstens twee keer per week* nieuws. In tegenstelling tot de vorige groep is het feit dat men niet dagelijks nieuws consumeert eerder regel dan uitzondering. Deze groep is heterogeen samengesteld: sommige gezinsleden consumeren ongeveer twee keer per week nieuws of enkel in het weekend (o.a. de zoon van 19 uit gezin 13), bij anderen gaat dit tot ongeveer vijf keer per week (o.a. de dochter van 18 uit gezin 9). Deze groep bestaat vooral uit vrouwen (tien van de dertien gezinsleden) en jongeren (twaalf van de dertien), waarvan het merendeel meerderjarig is (acht van de twaalf). Slechts één moeder (gezin 17) behoort tot deze groep. Acht van

deze dertien gezinsleden zijn van 'Turkse herkomst'. Een aantal van deze gezinsleden kijkt onder invloed van de ouders, vaak de vader of andere gezinsleden (vb. de zoon van 13 uit gezin 25 onder invloed van de zoon van 16). Het valt op dat het vooral de jongere tieners zijn die dit aangeven. Een ander deel van deze gezinsleden kijkt niet vaak omdat ze met andere zaken (werk, school, huishouden) bezig zijn. De dochters van 18 en 20 uit gezin 11 stellen in een overgangsfase te zitten: ze interesseren zich steeds meer in actualiteit en kijken meer naar nieuws dan vroeger. De zoon van 19 uit gezin 13 geeft geen verklaring voor zijn meer sporadische nieuwsconsumptie.

Interviewer: *Ga je zelf kijken? Of ga je alleen maar kijken als je broer kijkt?*
Zoon 13: *Ja, als mijn broer kijkt. […]*
Zoon 27: *Als ik nog tijd heb dan probeer ik nog wel nieuws, de meeste hoofdpunten te bekijken. Ma da is het. Dus da hangt er vanaf.* ***(Gezin 25)***

Interviewer: *Keken jullie vroeger meer of minder naar het nieuws?*
Dochter 20 en Dochter 18: *Minder.*
Interviewer: *En waarom nu meer?*
Dochter 20: *Omda ik nu ook beter weet hoe da de politiek in elkaar zit.* ***(Gezin 11)***

Zoals uit diverse citaten reeds bleek, consumeren de meeste gezinsleden nieuws omdat het een gewoonte en een dagelijks ritueel is. Niet iedereen slaagde erin dieperliggende motivaties hiervoor te uiten. Bij hen die dit wel deden, kwamen vooral informatievergaring (vb. het op de hoogte willen blijven van gebeurtenissen, nieuwsgierigheid), zelfvervolmaking (vb. het verbreden van horizonten, kennisvergaring), sociale functies (vb. nieuws als gespreksstof, het gezamenlijk kijken) en functionele functies (vb. nieuws voor schooldoeleinden) aan bod. Hoewel vele gezinsleden een zekere rust associëren met nieuws (zie verder), dicht niemand nieuwsconsumptie een ontspannende functie toe.

Moeder: *[Turks: Je krijgt nieuws van overal. Van slechte dingen. Waarom dinges gebeuren, je krijgt daar weet van, ik weet niet. Als er een ziekte uitgebroken is, of, ik weet niet.]*
Vader: *[Turks: Je krijgt meer kennis kortom, je krijgt kennis van zaken. Van de wereld, je krijgt kennis van je omgeving.]*
Moeder: *[Turks: Je krijgt meer kennis van wat er omgaat in je omgeving, als er iets gebeurt, dan ga je tenminste niet zonder kennis van zaken handelen.]* ***(Gezin 13)***

Dochter 17-1: *Voor school moeten wij ook naar het nieuws kijken en dan krijgen we daar soms vragen over en bijvoorbeeld de andere klasgenoten kijken naar VRT en die andere naar VTM en dan discussiëren we of … of dat overeenkomt.* ***(Gezin 6)***

Moeder: *Ik wil gewoon, als er over wordt gepraat dat ik mee ben, dat ik er mee kan over praten, er mee kan over discussiëren, het er mee kan over eens zijn, of niet eens zijn of een eigen mening hebben. Dat is voor mij belangrijk.* ***(Gezin 2)***

Zoon 23: *'k Wil mee zijn met de tijd, wat er allemaal gebeurt. Veranderingen. Positieve dingen, negatieve dingen… Op de hoogte blijven. […]*
Dochter 25: *Ja tuurlijk, ge blijft op de hoogte hé. 't Is ook interessant om misschien uw denkbeeld te verruimen en… andere zaken te weten te komen. Da is wel belangrijk.*
Interviewer: *Ook als het een onderwerp is dat u nie interesseert?*
Dochter 25: *Ja, 't is toch belangrijk om op de hoogte te blijven. Ok, politiek interesseert mij nu ook niet, maar 't is wel belangrijk om te weten wat er zoal gebeurt in 't land.* ***(Gezin 24)***

Vader: *[Arabisch: Het grote verstand volgt de gebeurtenissen en het kleine verstand begint te roddelen, die heeft dit gedaan, en die heeft dat gedaan...]* ***(Gezin 14)***

8.4 Nieuws en mediadragers

In deze sectie worden de mediadragers besproken die de gezinsleden voor nieuwsdoeleinden gebruiken. Tijdens de interviews kwamen vooral televisie, kranten en internet ter sprake, in mindere mate ook radio en teletekst. Onze bespreking van nieuws en mediadragers beginnen we met de vaststelling dat televisie veruit het meest geraadpleegde medium is voor nieuws. Vervolgens komen kranten, die nog niet eerder ter sprake kwamen in deze studie, aan bod (voor de andere mediadragers, zie 8.2). De derde sectie behandelt online nieuws, gevolgd door radionieuws en teletekst dat, verrassend genoeg, door een aanzienlijk deel van de informanten wordt geraadpleegd voor nieuwsgaring. We sluiten dit hoofdstuk rond nieuws en mediadragers af met een overzicht van de belangrijkste motivaties om een medium al dan niet te gebruiken voor nieuws (met uitzondering van teletekst). Hoewel niet in elk gezin een hiërarchie van mediadragers expliciet werd geuit, proberen we toch een overzicht te geven van hoe de diverse media zich tot elkaar verhouden.

8.4.1 Televisie

Televisienieuws zal in deze sectie kort besproken worden: we focussen ons enkel op de mediadrager en niet op de diverse kanalen (zowel satelliet als kabel) en de vergelijking daartussen. Deze komen namelijk uitgebreid aan bod in het volgende subhoofdstuk. Het volstaat hier ook te verwijzen naar de reeds besproken verhouding tussen satelliet- en kabelzenders (zie sectie 6.4.2) en te herhalen dat er meer naar kabelzenders (Vlaamse en in beperkte mate ook Franstalige kanalen) wordt gekeken dan naar satellietzenders en dat zelfs gezinsleden die minder naar kabelzenders kijken eerder wel nog nieuws op kabelzenders zullen meepikken. De grootste groep consumeert nieuws enkel via kabelzenders, een klein deel kijkt enkel naar satellietzenders en een derde deel kijkt naar beide.

Maar liefst 56 van de 82 nieuwsconsumenten zeggen dagelijks televisienieuws te consumeren: ze omschrijven dit dan ook vaak als een dagtaak en een noodzakelijk ritueel: desnoods blijven ze later op of staan ze vroeger op om alsnog nieuws te consulteren (vb. via de herhalingen van het journaal). Deze 56 personen zitten verspreid over elf ‘Marokkaanse’ en dertien ‘Turkse’ gezinnen; enkel in gezin 23 zijn er geen vertegenwoordigers van deze groep. Onder hen zijn er 31 vrouwen en 25 mannen en 26 gezinsleden van ‘Turkse’ en 30 van ‘Marokkaanse’ herkomst. Verhoudingsgewijs hebben iets vaker mannen (60% van de mannen) dan vrouwen (52%) en vaker ‘Marokkanen’ (64%) dan ‘Turken’ (47%) dit kijkprofiel. Dit verschil is vooral te wijten aan de jongeren: er zijn bijna evenveel ‘Turkse’ (20) als ‘Marokkaanse’ (18) ouders in deze groep, maar dubbel zoveel ‘Marokkaanse’ (12) als ‘Turkse’ jongeren (6) en vooral bij de meerderjarigen (acht ‘Marokkaanse’ en drie ‘Turkse’) is dit verschil duidelijk.

Interviewer: *Hoeveel uur in de week kijk jij zo naar nieuws? Is da elke dag één uur?*
Vader: *Soms langer hé naar nieuws, maar zien hé, als euh tijd over, hier zetten en alle posten… Eén tot honderd zestig, honderd zestig terug naar één. […]*
Interviewer: *Je gaat 's morgens eerst naar internet?*
Vader: *Eerst internet en alles nalezen, krant, nieuws en dan 's avonds terug televisie.* ***(Gezin 1)***

Moeder: *[Turks: Het begint om half zes, als ik alle kanalen afga, eindigt het om acht uur.] (****Gezin 8)***

Interviewer: *kijk jij elke dag naar het nieuws op VRT, VTM?*
Moeder: *laat avond, als het niet laat avond is 's morgens zeker en vast, dus herhaling van het avondjournaal* ***(Gezin 10)***

Deze 56 gezinsleden verschillen ook in het aantal nieuwsbronnen dat ze dagelijks consulteren. De meeste gezinsleden zullen minimaal één (20 gezinsleden) of twee nieuwsuitzendingen (27 gezinsleden) per dag op televisie bekijken en dit los van andere nieuwsbronnen (kranten, internet, radio) die een aantal van hen consulteren. Een minderheid (acht gezinsleden) bekijkt zelfs minimaal drie nieuwsuitzendingen per dag op televisie. In gezin 14, waarin de vader werkloos is en de moeder huisvrouw, kijkt men tot zeven nieuwsuitzendingen op satellietzenders per dag. De gezinnen die minimum twee bulletins per dag bekijken, doen dit meestal op diverse kanalen. Een aantal van hen kan het moeilijk in aantal nieuwsuitzendingen uitdrukken: ze plakken er een aantal uur op (vb. anderhalf uur per dag bij de moeder uit gezin 8) of geven aan zolang als mogelijk nieuws te kijken. Verschillende gezinsleden kijken zowel 's morgens als 's avonds naar nieuws (o.a. de zonen van 12 en 19 uit gezin 15, de dochter van 25 uit gezin 24, de vaders uit gezinnen 1, 5, 15 en 25) en bij de vaders wordt dit uitgedrukt als 'voor en na het werk'.

Vader: *Da is iets dagelijks, het nieuws. Is het niet om zeven uur dan is het om twaalf uur, da maakt niet uit.* ***(Gezin 16)***

Dochter 19: *Wij kijken sowieso elke dag naar 't nieuws. Allemaal. Ik vind, ja, da moet gewoon. Allez, ik zou dat raar vinden zou 'k dat niet doen.*
Dochter 16: *Ik moet dat van 't school, voor mijn richting.*
Dochter 19: *Ik zou dat van mijn eigen ook doen als dat niet zou opstaan. Gewoon omdat ge... Ik wil zo een beetje weten wat dat er gebeurt in de wereld.*
Moeder: *Dat is ook een gewoonte hé. Van thuis uit, ik heb altijd naar het nieuws gekeken, papa ook. En van kleins af aan...* ***(Gezin 19)***

Moeder: *Ik laat alles [vallen]. Als er eten is, dan doe ik da op een laag vuurtje. Dan ga 'k zitten kijken. Of zet ik da heel luid, als 'k echt voort moet maken, en dan luister ik en doe ik voort met mijn werk.* ***(Gezin 11)***

Een tweede groep (vijf 'Marokkaanse' en vijf 'Turkse' informanten in acht gezinnen) consumeert bijna dagelijks televisienieuws: ook zij hebben grotendeels dezelfde houding als de eerste groep, alleen omschrijven ze het vaker als 'bijna elke dag' en als 'proberen'. Ze aanvaarden het feit dat ze het nieuws soms missen, vinden dit wel spijtig, maar het is een zelfopgelegde dagelijkse verplichting. Waar het bij de eerste groep gaat over een noodzaak, is het bij de tweede groep eerder een behoefte, die ze vervullen als ze kunnen, maar soms strooien school, werk of huishouden roet in het eten. In uiterste nood zullen enkelen van hen toch proberen via teletekst alsnog nieuws mee te pikken (o.a. vader uit gezin 12 en moeder uit gezin 22). De verschillen zijn minimaal qua leeftijd en geslacht.

Interviewer: *Kijken jullie echt elke dag naar het nieuws? Naar het televisiejournaal of…?*
Dochter 26: *Bijna elke dag misschien naar het Turkse nieuws maar we proberen toch ook naar het Belgisch maar we kijken elke, denk ik bijna elke dag ook soms ja, proberen toch.* ***(Gezin 5)***

Een derde groep bestaat uit sporadische en sociale nieuwsconsumenten (16 gezinsleden in twaalf gezinnen) die aangeven regelmatig te kijken, maar zeker niet dagelijks. Deze groep is heterogeen samengesteld: sommige gezinsleden kijken ongeveer twee keer per week of enkel in het weekend (o.a. de zoon van 19 uit gezin 13) anderen kijken tot ongeveer vijf keer per week (o.a. de dochter van 18 uit gezin 9 en de zoon van 23 uit gezin 24). Het gaat hier vooral om 'Turkse' gezinsleden (tien van de 16), jongeren (14 van de 16) en vrouwen (twaalf van de 16). De twee ouders die tot deze groep behoren zijn moeders (één 'Turkse' en één 'Marokkaanse'). De jongeren zijn vaak meerderjarig (twee 'Marokkaanse' en acht 'Turkse') en in een klein aantal gevallen minderjarig (één 'Turkse' en drie 'Marokkaanse'). Een aantal van deze gezinsleden kijkt onder invloed van de ouders, vaak de vader (o.a. de dochter van 18 uit gezin 3, de dochters van 15 uit gezinnen 8 en 16, de dochter van 13 uit gezin 23) of andere gezinsleden (vb. zoon van 13 uit gezin 25 onder invloed van de zoon van 16). Een ander deel van deze gezinsleden kijkt niet vaak omdat ze met andere zaken bezig zijn, zoals werk, school en huishouden (o.a. de moeders uit gezinnen 7 en 17, de dochter van 19 uit gezin 12, de zoon van 19 uit gezin 13). De zoon van 20 uit gezin 14 consumeert alleen online nieuws en kijkt alleen naar televisie wanneer het nieuws opstaat tijdens het eten of wanneer hij beelden wil zien. Een aantal gezinsleden (o.a. de dochters van 18 en 20 uit gezin 11) laat blijken dat ze in een overgangsfase zitten: ze interesseren zich meer en meer in actualiteit en kijken meer naar nieuws dan vroeger.

Dochter 20: *Soms ziet ge da elke dag, en soms ziet ge da een week ni. Ik denk gemiddeld toch twee keer. [over Turks nieuws] Toch wel één keer per week. Als ik echt ni anders kan omda mijne papa daar naar ziet.* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Ma je kijkt wel elke dag naar 't nieuws?*
Dochter 19: *Nee, da ni. Als ik kan en pfff da's dan twee, drie of vier keer per week. Maar ik heb ook wel mijn Metro, elke ochtend. Dus da's wel voldoende denk ik.* ***(Gezin 12)***

Met uitzondering van de kinderprogramma's, begint voor de meeste gezinsleden de televisiedag of de televisieavond met nieuws (o.a. in gezinnen 6, 14, 16 en 21). Bij andere gezinsleden begint de dag (o.a. in gezinnen 1, 5, 12 en 15) of eindigt de dag met televisienieuws (o.a. in gezinnen 10, 11 en 12).

Interviewer: (student) *Vanaf wanneer zetten jullie de tv eigenlijk aan? Of beschrijf dat eens, gewoon ne dag in de week van: 'Ah ja, we staan op en dan zetten we de tv aan of…'?*
Zoon 25: *in de week is dat gewoon*
Dochter 17-2: *6 uur begint het nieuws en na zes uur*
Zoon 25: *en dan begint dat zo stilletjes aan eh, want hoe laat komen jullie thuis?*
Dochter 17-1: *vier uur*
Zoon 25: *vier - vijf uur en dan na het eten zetten we ons allemaal bijeen en dan zetten we de tv op en kijken we naar nieuws en zien we wel wat er gaat komen na, ofwel series van hun of een filmke of zo.* ***(Gezin 6)***

Zoon 20: *Hij staat gewoon uit van middernacht tot zes uur 's morgens.*
Zoon 24: *We gaan een voorbeeld geven van enen dag bijvoorbeeld, de eerste die opstaat dat is (naam dochter 6). Aah nee, gij, gij staat vroeger op.*
Zoon 20: *Ik zet de tv aan en dan komt zij en zij kijkt efkes naar het nieuws 's morgens vroeg.*
Zoon 24: *En dan wordt ze der afgeshot na het nieuws, dan komt (naam dochter 6) tv kijken. En tegen dat ons ma terug is, zit ik hier met hem, tv te zien.*
Zoon 20: *Terug naar het nieuws. Een samenvatting (lacht)* ***(Gezin 21)***

Voor sommige gezinsleden dient televisie uitsluitend voor nieuwsconsumptie (o.a. de vader uit gezin 7, de zoon van 20 uit gezin 14, de zoon van 27 uit gezin 25). Ook voor andere gezinsleden, die wel eens naar andere zaken op televisie kijken, blijft nieuwsconsumptie de belangrijkste functie van televisie (o.a. de vaders uit de gezinnen 1, 8 en 12, de ouders uit de gezinnen 2 en 14, de zoon van 17 uit gezin 12, de vader uit gezin 20).

Interviewer: *Als jullie kijken naar televisie waarom is da dan? Is da om te ontspannen, is da om iets bij te leren, is da om mee te kunnen praten me andere mensen?*
Dochter 19: *Ontspannen vooral hé. Ja, even uw gedachten op nul zetten.*
Zoon 17: *Totaal ni, gewoon op de hoogte blijven van alles. Voetbal en nieuws, da's alles.*
Interviewer: *Voetbal?*
Zoon 17: *Euhm, gewoon de uitslagen, meestal als het dan UEFA of zo was dan keek ik daar naar. Studio 1, 's avonds als ik thuiskom.* ***(Gezin 12)***

Vader: *[Turks: Televisie daar zit ik dagelijks amper een half uurtje op of zelfs niet en dat valt samen met het nieuws en tijdens het avondeten, dat probeer ik toch zo te regelen.]* ***(Gezin 7)***

Interviewer: *Jij kijkt vooral naar Al Jazeera, maar ook naar VRT nieuws?*
Vader: *Ja VRT en VTM.*
Interviewer: *En zou je meer naar de Vlaamse televisie kijken als er meer Marokkanen en meer moslims? Want, ik weet niet, vind je dat er …*
Vader: *Als ze meer nieuws geven. Meer nieuws, dat heb ik nodig, meer niet, meer nieuws, meer actualiteiten en documentaires.* ***(Gezin 20)***

Hoewel televisienieuws een populair gegeven is, zijn er volgens enkele gezinsleden (vooral jongeren) toch grenzen aan: ze bekritiseren hun ouders over het teveel aan nieuws. Veelal zijn dit jongeren die niet (vb. zoon van 15 uit gezin 13) of wekelijks naar nieuws kijken (vb. de dochters uit gezin 11), maar ook enkele jongeren die dagelijks kijken uiten deze opmerking (vb. de dochters uit gezin 19).

Moeder: *Kinderen klagen soms hé. 'De ene nieuws na de andere.' Worde kwaad dan…*
Interviewer N: *Hebben jullie maar één tv thuis? Dus als de vader aan het kijken is dan blijft iedereen maar mee kijken?*
Moeder: *Ja.*
Dochter 20: *En dan klagen da we ni beneden zitten…*
Dochter 18: *Goe gezegd.*
Moeder: *(lacht) Goe gezegd, da klopt. Da's saai voor de kinderen natuurlijk.* ***(Gezin 11)***

Moeder: *Ik kijk naar het zeven uur journaal, ik kijk naar Terzake en dan moet ik nog eens naar ATV kijken.*
Dochter 16: *Ja... Ik begrijp dat niet hé.*
Interviewer: *En jullie kijken altijd allemaal mee?*
Dochter 19: *Nee ik kijk 1 keer en dan ga ik naar boven.* ***(Gezin 19)***

Interviewer: *Als jullie er een cijfer op moeten plakken, hoe vaak da jullie naar nieuws kijken?*
Dochter 21: *Ene keer in de maand misschien?*
Zoon 19: *Toch wel 2 keer in de week zenne.*
Vader: *Elke dag als ik kan.*
Zoon 15: *Ziek…*
Dochter 21: *Ja ziek…(gelach)* ***(Gezin 13)***

Afsluitend kunnen we dus stellen dat er bij de 82 nieuwsconsumenten drie groepen zijn: de grootste groep (56) ziet nieuws als een dagtaak (van wie een meerderheid meerdere bulletins per dag bekijkt), een kleine groep (10) 'probeert' dagelijks te kijken en bij de derde groep (16) is dit eerder sporadisch en onder invloed van anderen. Vooral bij die laatsten zien we het potentieel collectieve aspect van nieuwsconsumptie via televisie bovendrijven (i.t.t. kranten en internet). Niemand van de 82 gezinsleden zegt nooit naar nieuws op televisie te kijken, maar het zijn vooral jongeren en vrouwen – en in mindere mate ook 'Turkse' gezinsleden – die minder fervent en minder vaak naar televisienieuws kijken, al zijn er bij elk van deze groepen ook voldoende tegenvoorbeelden.

8.4.2 Kranten

8.4.2.1 Algemeen

Wanneer de gezinsleden over kranten spreken, verwijzen ze zowel naar de gedrukte vorm als naar de online versie. We combineren in wat volgt twee informatiebronnen: de interviews en de vragenlijst waarin de gezinsleden hun top vijf konden aangeven van meest bezochte sites voor nieuws (Bijlage 3, vraag 11).[94] Wanneer we beide combineren en ons enkel focussen op kranten, komen we tot de conclusie dat 70 van de 102 gezinsleden in (één van) beide bevragingsmethoden aangeeft uitzonderlijk tot dagelijks krant(en) te lezen: 44 'Turkse' en 26 'Marokkaanse' gezinsleden. Er lezen dus verhoudingsgewijs meer 'Turkse' gezinsleden kranten (80%) dan 'Marokkaanse' (56%).

Van de 70 gezinsleden zijn er 24 (34%) die alleen online kranten lezen en 26 (37%) die enkel de gedrukte krant lezen. De overige 20 gezinsleden (29%) lezen zowel kranten in gedrukte vorm als online, van wie er tien dezelfde kranten online lezen als in gedrukte vorm en tien die een andere krant online lezen dan in gedrukte vorm. De ouders bevinden zich vooral onder hen die enkel de gedrukte krant lezen (21 van de 26 gezinsleden die enkel kranten lezen) en onder hen die zowel online als de gedrukte krant lezen maar daarbij bij dezelfde krant(en) blijven (zes van de tien gezinsleden). Ouders zullen m.a.w. eerder de krant in gedrukte vorm lezen, maar als ze dit toch combineren met online, blijven ze veelal trouw aan hun krant(en). De moeder uit gezin 7 vormt een uitzondering: zij leest Vlaamse kranten op het werk en Turkstalige kranten online, al komt dat laatste niet zo vaak voor.

[94] De websites dienden niet gerangschikt te worden naar belangrijkheid, evenmin was het verplicht er 5 op te geven. Deze vraag werd ingevuld door 44 gezinsleden. We controleerden altijd op 'missings': daardoor weten we met zekerheid dat de overige 58 gezinsleden geen online nieuws raadplegen.

Slechts vier ouders beperken zich tot de kranten online. De meerderjarige jongeren zijn in alle groepen vertegenwoordigd, maar zullen vooral enkel online de krant(en) lezen (tien meerderjarigen) en als ze dit combineren met de papieren krant(en) zullen ze eerder andere kranten online lezen (acht gezinsleden). De overige meerderjarige kinderen lezen ofwel enkel de krant (vijf gezinsleden) of blijven online wel trouw aan hun papieren krant (twee gezinsleden). Bij de minderjarige kinderen is er niemand die enkel de gedrukte krant leest en ook het aantal minderjarige kinderen dat de gedrukte krant met de online krant combineert is schaars: slechts drie gezinsleden doen dit van wie er twee trouw blijven aan hun krant en één die een andere krant online leest. De meeste minderjarigen die kranten lezen zullen enkel online de krant raadplegen (tien gezinsleden). Qua gender zijn er geen verschillen op te merken in de vier groepen, al lijken de mannen iets vaker de beide te combineren. Ook qua 'herkomst' is er geen verschil tussen de verdeling over de vier groepen; wel lijken 'Turkse' gezinsleden iets vaker de keuze te maken ofwel enkel online ofwel enkel de gedrukte versie te lezen.

Bij de overige 32 gezinsleden hebben we over zeven informanten duidelijke informatie; de overige 25 (15 'Marokkaanse' en tien 'Turkse' informanten) lezen geen kranten. De meeste van hen zijn ouders (negen 'Marokkaanse' en vier 'Turkse') of jongeren van hoogstens 15 jaar (vier 'Marokkaanse' en vijf 'Turkse'). De overige drie gezinsleden zijn tussen 16 en 21 jaar oud (twee 'Marokkaanse' en één 'Turks' gezinslid). De zeven gezinsleden van wie we geen duidelijke informatie hebben – op geen enkel moment halen zij kranten aan tijdens de interviews of is het onduidelijk of ze deze wel dan niet lezen –, bestaan uit drie 'Marokkaanse' ouders van de eerste generatie, drie 'Marokkaanse' kinderen van maximaal 15 jaar en één 'Turkse' dochter van 16. Wellicht lezen ook zij geen kranten, maar we hebben enkel zekerheid over het feit dat ze online geen kranten lezen. Als we beide groepen bekijken, lijken vooral onder de 11- tot 15-jarigen en onder de ouders gezinsleden te zitten die geen kranten lezen. Van de 20 gezinsleden die hoogstens 15 jaar zijn, leest bijna de helft geen krant (negen gezinsleden) en zijn er drie die alvast online geen kranten lezen. Zoals we hierboven reeds gesteld hebben, zullen minderjarigen eerder de krant online lezen dan in de gedrukte vorm. Bij deze groep is het vooral de leeftijd die een rol speelt, herkomst en gender lijken hierin niet van belang. Herkomst speelt wel een rol bij de tweede groep die het minst aantal kranten leest: de ouders. Van de 48 ouders lezen er dertien geen kranten en zijn er drie over wie we geen informatie hebben, behalve dat ze geen nieuws online consumeren. Het merendeel is van 'Marokkaanse' herkomst: negen ouders die de krant niet lezen en de drie ouders over wie we geen duidelijke informatie hebben. Hiervoor zijn twee verklaringen: enerzijds de gebrekkige beschikbaarheid van Arabischtalige kranten en ten tweede het taalaspect. Geen enkel gezinslid (inclusief zij die wel kranten lezen) spreekt over Arabischtalige kranten en enkele gezinsleden wisten zelfs niet af van de aanwezigheid van Arabischtalige kranten in bepaalde krantenkiosken. Hoe dan ook zou een deel van hen ze sowieso niet kunnen lezen (zie hoofdstuk 6). Anderzijds is ook een deel van deze ouders het Nederlands niet (voldoende) machtig, wat de Vlaamse kranten ontoegankelijk maakt. Van deze negen 'Marokkaanse' ouders zijn er zes van de eerste generatie en ook de drie ouders over wie we beperkte informatie hebben zijn van de eerste generatie. Bij de 'Marokkaanse' ouders is er verder geen genderverschil op te merken, maar wel bij de vier 'Turkse' ouders die geen kranten lezen: dit zijn allemaal moeders, maar hiervoor hebben we

verder geen verklaring. Wel zijn drie van deze vier moeders huisvrouwen die behoren tot een gezin waarin geen kranten in huis worden genomen.

De 25 gezinsleden die geen kranten lezen geven er zelden een motivatie voor: veelal blijft het beperkt tot het feit dat ze geen krantenlezers zijn. Bij de jongeren stellen er enkelen (de dochters van 13 uit gezinnen 20 en 23 en de dochter van 15 uit gezin 15) dat zolang ze niet moeten voor school, ze geen kranten lezen en de laatste dochter voegt hieraan toe dat ze kranten online teveel moeite vindt. Enkele ouders lazen vroeger wel kranten: de moeder uit gezin 4 via haar vorig werk en de vader uit gezin 19 om zijn Nederlands te verbeteren. Ook de dochter van 19 uit gezin 19 las vroeger Metro in de trein, maar ze vond er niks aan naar eigen zeggen. Enkele gezinsleden (o.a. moeder uit gezin 9 en vader uit gezin 20) verwijzen naar hun nieuwsconsumptie via andere mediadragers (m.n. televisie).

Tabel 15 Meest gelezen kranten

Vlaamse kranten	Totaal	Online	Papier	Papier + online	Vroeger (papier)
Het Laatste Nieuws	28	**20**	5	2	1
De Standaard	19	15	3	1	0
De Morgen	10	4	5	1	*1*
Het Belang van Limburg	17	6	**9**	2	*2*
Het Nieuwsblad	8	6	1	1	0
Gazet van Antwerpen	9	6	3	0	0
De Tijd	1	1	0	0	0
De Gentenaar	4	1	2	1	0
Het Volk	1	1	0	0	0
Brussel Nieuws	1	1	0	0	0
Metro	10	0	**9**	0	1
	108	**61**	**37**	**8**	**5**
Turkse kranten	**Totaal**	**Online**	**Papier**	**Papier + online**	**Vroeger (papier)**
Hürriyet	21	10	9	2	0
Milliyet	8	2	**5**	1	0
Milli Gazette	3	0	2	0	***2***
Sabah	9	**6**	1	2	0
Zaman	12	1	**6**	0	***6***
Türkiye	4	0	2	2	0
Cumhuriyet	1	0	1	0	0
Tercüman	4	0	2	1	1
	62	**19**	**28**	**8**	**9**

In totaal lezen of lazen de 70 gezinsleden 170 kranten (Tabel 15).[95] Van deze 70 gezinsleden lezen of lazen de meesten één (25 gezinsleden), twee (15 gezinsleden) of drie (16 gezinsleden) kranten. Een

[95] Een aantal kranten is niet in deze tabel opgenomen: *Figaro* (moeder uit gezin 19), omdat dit de enige niet-Vlaamse en niet-Turkse krant is die gelezen wordt, en *De Streekkrant* (19-jarige dochter uit gezin 5 en 11-jarige dochter uit gezin 7). Bij deze laatste krant kan het zijn dat andere gezinsleden, die deze wel lezen, ze niet vernoemd hebben omdat ze die niet beschouwen als echte kranten (zie verder). Daarnaast geeft een aantal gezinsleden aan enkel op reis in Turkije kranten te lezen. Deze cijfers zijn niet verrekend in Tabel 15, omdat het hier over een specifieke en uitzonderlijke omstandigheid gaat. De moeder uit gezin 11 leest in België geen Turkse kranten, maar in Turkije durft ze wel eens *Milliyet*, *Hürriyet* of *Aksam* ter hand te nemen. Voor haar 18-jarige dochter geldt hetzelfde,

minderheid leest er vier (acht gezinsleden), vijf (drie gezinsleden), zes (twee gezinsleden) of acht (één gezinslid). Gemiddeld lezen de kranten lezers 2,4 kranten per krantenlezer en er is geen echt verschil tussen 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinsleden. Tussen de andere subgroepen is er niet veel verschil, noch tussen mannen (2,6 per krantenlezer) en vrouwen (2,3 per krantenlezer), noch tussen ouders (2,5 per krantenlezer) en kinderen (2,3 per krantenlezer), noch tussen meerderjarige (2,4 per krantenlezer) en minderjarige kinderen (2,3 per krantenlezer), noch onder de oudere (16+) en jongere minderjarigen (2,3 kranten per krantenlezer). Wel dienen we hier enigszins te nuanceren. Deze cijfers zijn extreem hoog. We zien een drietal mogelijke verklaringen hiervoor. Er is ongetwijfeld sprake van het sociaal wenselijk invullen van de vragenlijsten met zoveel antwoorden als mogelijk (de top 5), maar ook tijdens de interviews kan er sprake zijn van sociale wenselijkheid, al komt de oplijsting hierboven vooral uit de vragenlijsten. Ook zeggen deze cijfers niets over de intensiteit van het gebruik: we vroegen enkel naar een top vijf van meest geraadpleegde websites. Een laatste verklaring, is het feit dat, aangezien online kranten een groot deel uitmaken van deze oplijsting, men het heeft over één item, dat men dan in diverse kranten opzoekt. Met andere woorden, deze cijfers zeggen ook niets over hoeveel artikels men in de krant (volledig, één artikel, enkel titels en foto's, …) leest.

De meest vernoemde Nederlandstalige kranten (elf in totaal) zijn *Het Laatste Nieuws* (28 gezinsleden), *De Standaard* (19 gezinsleden) en *Het Belang van Limburg* (17 gezinsleden). In de middenmoot zitten *De Morgen* en de gratis krant *Metro* (beide tien gezinsleden), *Gazet van Antwerpen* (negen gezinsleden) en *Het Nieuwsblad* (acht gezinsleden). Achteraan bengelen *De Gentenaar* (4), *Het Volk* (1), *De Tijd* (1) en *Brussel Nieuws*, de website van de krant *Brussel Deze Week* (1). Bij de Turkstalige kranten (acht in totaal) domineert vooral *Hürriyet* (20 gezinsleden). Op geruime afstand volgen *Zaman* (twaalf gezinsleden), *Sabah* (negen gezinsleden) en *Milliyet* (zeven gezinsleden). Minder gelezen kranten zijn *Türkiye* en *Tercüman* (telkens vier gezinsleden), *Milli Gazette* (drie gezinsleden) en *Cumhuriyet* (één gezinslid). *Hürriyet* en *Milliyet* behoren tot de *Doğan Yayin Holding*. Van vier gezinsleden hebben we geen volledig zicht op de gelezen kranten: de moeders uit de gezinnen 7, 18 en 22 en de vader uit gezin 5 geven aan Nederlandstalige kranten of knipselkranen op hun werk te lezen, maar preciseren niet welke. We komen hier verder op terug.

De krantenvoorkeuren vertonen geen verschillen tussen de geslachten, behalve voor *De Morgen*, *De Gentenaar* en *Metro* die vaker door vrouwen gelezen worden en *Sabah,* dat populairder is bij mannen. Alle Nederlandstalige kranten worden minstens dubbel zo vaak gelezen door de kinderen als door de ouders, met uitzondering van de minder vaak gelezen kranten. Bij de Turkse kranten is er het omgekeerde verhaal: daar lezen de ouders minstens drie maal zo vaak Turkse kranten dan hun kinderen, met uitzondering van *Sabah* dat de ouders tweemaal zo vaak lezen en met uitzondering van de minder vaak gelezen kranten. Ook de populariteit van de kranten loopt gelijk tussen ouders en kinderen. Wel lezen de kinderen iets vaker *Gazet van Antwerpen* dan de ouders en is het 'religieus' geïnspireerde *Zaman*, dat gelinkt wordt aan de 'religieuze' beweging Fethullah Gülen, de tweede

maar zij verkiest *Posta*, omdat die gemakkelijker te lezen is. Haar 20-jarige zus leest eveneens enkel in Turkije Turkse kranten (ca. één per week), maar heeft geen specifieke voorkeur.

belangrijkste krant voor de ouders, terwijl slechts één van de kinderen deze krant leest. Zoals blijkt uit de cijfers over gedrukte kranten uit de laatste kolom in Tabel 15, cijfers die we niet verrekend hebben in de analyse tot hier toe, is dit een krant waarop veel ouders een abonnement hadden, maar die ze beëindigd hebben, net omwille van deze ideologische gekleurdheid. *Zaman* kan m.a.w. door zijn gekleurdheid de jongeren niet bekoren, maar ook vijf van de zes ouders die de krant lazen toen ze een abonnement hadden, lezen deze krant niet meer. Met uitzondering van de kranten *Tercüman* en *Metro*, gaat het in de andere gevallen in deze laatste kolom telkens over een beëindigd abonnement op een krant. Verrassend daarbij is dat de meeste gezinsleden deze kranten niet meer lezen. Slechts enkelen (vijf gezinsleden, cursief aangegeven) lezen nog deze kranten in gedrukte of online vorm. Ook de kinderen stemmen grotendeels, als we ze opsplitsen in meerderjarig en minderjarig, overeen in hun voorkeuren voor kranten. Het grootste verschil zit bij de kranten *Metro* en *Gazet van Antwerpen*, die enkel door meerderjarigen en door geen enkele minderjarige gelezen worden.

Van de 44 'Turkse' krantenlezers lezen er twintig enkel Nederlandstalige kranten, negen lezen enkel Turkse kranten en de overige vijftien combineren Nederlands- en Turkstalige kranten. De negen gezinsleden die enkel Turkse kranten lezen zijn allemaal ouders (twee moeders en zeven vaders) en de meesten (zeven van de negen) behoren tot de eerste generatie en slechts drie hebben minstens voldoende kennis van het Nederlands (Tabel 7). De groep die beide soorten kranten combineert, bestaat uit jongeren (zes van wie vier meerderjarig) en ouders (negen van de vijftien), van wie er vier tot de eerste generatie behoren en acht minstens voldoende Nederlands spreken (Tabel 7). Hier stellen we geen genderverschillen vast. De meeste jongeren vinden we terug in de groep die enkel Nederlandstalige kranten leest (17 van de 20 gezinsleden). De drie ouders in deze groep spreken perfect Nederlands en behoren tot de anderhalve en de tweede generatie. Van de jongeren zijn er zeven minderjarig en tien meerderjarig. Deze groep bestaat voor drie vierden uit vrouwen.

Verder zien we dat Nederlandstalige kranten vooral online gelezen worden (69 vermeldingen bij 39 gezinsleden), maar dat de papieren krant een aanzienlijk aandeel blijft behouden (45 vermeldingen bij 34 gezinsleden). Hierin zijn de vier gezinsleden die hun niet nader gepreciseerde gedrukte kranten lezen via het werk niet betrokken. Bij de Turkstalige kranten is het beeld omgekeerd: daar is de gedrukte krant (33 vermeldingen bij 16 gezinsleden) populairder dan de online versie (27 vermeldingen bij dertien gezinsleden). Zoals we eerder zagen, zijn het vooral de ouders die Turkstalige, gedrukte kranten lezen, wat deze cijfers verklaart. Tussen de geslachten merken we geen verschil op qua gebruik tussen beide krantenversies.

Bij deze cijfers passen aantal nuanceringen en opmerkingen. Opvallend is ten eerste het grote aantal gezinsleden dat *Het Belang van Limburg* leest en dit in tegenstelling tot andere eerder provinciaal gerichte kranten, zoals *De Gentenaar* en *Gazet van Antwerpen*. In elk Limburgs gezin lezen minstens twee gezinsleden deze krant en daarnaast is er nog de Oost-Vlaamse dochter van 11 uit gezin 7 die deze krant online leest. In elk 'Turks' Antwerps gezin leest minstens één gezinslid *Gazet van Antwerpen*, maar vijf van de zeven 'Marokkaanse' Antwerpse gezinnen lezen deze krant niet. *De*

Gentenaar wordt maar door telkens één gezinslid gelezen in één 'Marokkaans' en twee 'Turkse' gezinnen. Een mogelijke, maar dus niet bevestigde verklaring, zou het feit kunnen zijn dat de 'Turkse' gezinsleden in onze data vaker kranten lezen. De zoektocht naar een tweede mogelijke verklaring brengt ons bij de ouders. Bij *Het Belang van Limburg* zijn één derde van de lezers ouders (zes van de 17), terwijl deze verhouding veel lager is bij *Gazet van Antwerpen* (twee van de negen lezers) en bij *De Gentenaar* (geen ouders). Een mogelijke verklaring daarbij is dat slechts twee van de tien Limburgse ouders minder dan voldoende Nederlands spreekt, terwijl dit aantal bij de ouders uit de provincie en Gent veel hoger ligt (zes van de dertien spreken minder dan voldoende Nederlands). Tussen Limburg en Antwerpen is er echter geen verschil: in Antwerpen spreken vier van de negentien ouders minder dan voldoende Nederlands. Naast deze twee potentieel verklarende factoren, die we echter niet bevestigd vinden binnen dit beperkt aantal gezinsleden, dienen vooral nog twee bijkomende mogelijke verklaringen in acht genomen te worden. De eerste is wat met in de volksmond 'Het Limburg-gevoel' noemt. Limburgers zouden sterker georiënteerd zijn op hun regio. Enkel in gezin 2 en gezin 24 kwam dit ter sprake en werd dit ook door enkele gezinsleden bevestigd. We kunnen echter aan de hand van deze data deze veronderstelling niet verder bevestigen. Een tweede verklaring kan gezocht worden in de reputatie en inhoud van de kranten. Meer dan bij gelijk welke krant wordt er voor Gazet van Antwerpen verwezen naar het soms 'racistische' karakter van de krant (o.a. door de vader uit gezin 13). Daarbij gaat het vooral over minderhedengerelateerd nieuws. De Gentenaar is dan weer een minder gekende krant in vergelijking met Gazet Van Antwerpen en Het Belang van Limburg. Omdat we niet dieper zijn ingegaan op de inhoud van deze kranten, kunnen we deze veronderstelling evenmin bevestigen, maar diepgaander vervolgonderzoek zou deze in totaal vier pistes (nl. de 'herkomstfactor', taalkennis, het 'Limburg-gevoel' en de reputatie en inhoud van de kranten) kunnen meenemen.

> ***Interviewer:*** *Maar stel da je een abonnement zou nemen? [op een Nederlandstalige krant]?*
> ***Vader:*** *Dan zou 'k Het Laatste nieuws pakken omda Gazet Van Antwerpen eerder Vlaams Belangachtig [is]. Da's mijn gedacht hé. As ne zwarte kop iet gedaan hee of as er iet grof gebeurd is, dan is 't sowieso de zwarte kop, Marokkaan of Turk of nen Algerijn. Maar 't is nooit gene Belg. Terwijl da twee dagen d'erachter er ineens in staat in 't klein "'t Was toch nen Belg."*
> ***Interviewer:*** *En Het Laatste Nieuws ni?*
> ***Vader:*** *'k Hem e gevoel van ni nee.* ***(Gezin 13)***

Bij de Turkse kranten dienen de cijfers genuanceerd te worden temeer omdat een aantal gezinsleden aangeven niet hun favoriete krant te kunnen lezen wegens leveringsproblemen en een moeilijke toegankelijkheid (ook online). Vooral de krant *Tercüman* lijkt daarvan het slachtoffer. Zo geeft de vader van gezin 12 aan dat hij om de voornoemde redenen van *Tercüman* (vroeger in Turkije) is overgeschakeld op *Hürriyet* (in België). In het hierop volgende citaat moet verduidelijkt worden dat wanneer de vader het heeft over het feit dat de "*Turkse krant het nieuws twee dagen later schrijft*", hij bedoelt dat de kranten met twee dagen vertraging geleverd worden. Maar ook bij andere gezinsleden horen we eenzelfde verhaal. Zij die online hun krant lezen, hebben het vaak over het feit dat ze een bepaalde Turkse krant lezen omdat die "*gemakkelijker*" te lezen is online dan andere (o.a. moeder van gezin 7). Bij hen die hun krant in cafés lezen, horen we vaak het argument van beschikbaarheid: ze

zijn beperkt door de keuzes die deze recreatieruimtes maken, die op hun beurt weer gelimiteerd zijn door de populariteit van de kranten, de prijs en de leveringstermijn (o.a. vader van gezin 3).

> ***Vader:*** *[Turks: Türkiye, Hürriyet, Milliyet, alle drie worden even vaak gelezen door de ganse bevolking, maar Cumhuriyet, Milli Gazete of Zaman worden gelezen door bepaalde stromingen]*
> ***Moeder:*** *Dat zijn bepaalde groeperingen van Cumhuriyet of Zaman of Milli Gazete, die zijn heel specifiek en dat is ook duurder. Die andere kranten zijn veel goedkoper. En die zijn voor een grotere groep aanspreekbaar.*
> ***Vader:*** *Ja. [Turks: Ze worden allemaal gelezen. Maar ga vandaag eens naar een café, Cumhuriyet ga je niet vinden, op café, Milliyet, Türkiye, Hürriyet.]* ***(Gezin 3)***
>
> ***Vader:*** *[Turks: Toen ik in Turkije was, was mijn krant die ik altijd las Tercüman. Ik kwam hier en hier heb je die niet. Daarom is mijn keuze naar Hürriyet gegaan. Ik las Turkse kranten in het algemeen, omdat de Turkse krant het nieuws twee dagen later schrijft, daarom wou ik die krant ook al niet meer. Daarom las ik alleen Hürriyet. Soms las ik de krant Zaman.]* ***(Gezin 12)***
>
> ***Moeder:*** *Hürriyet. Dat is de enige die ook gemakkelijk te lezen is via internet. Bij die anderen is 't moeilijk, ofwel moet ge lid worden of….* ***(Gezin 7)***

Dat laatste argument, beschikbaarheid op een bepaalde locatie (werk of recreatieruimte) en de keuze voor de krant die daardoor bepaald wordt, komt ook vaak aan bod bij de Nederlandstalige kranten: de gezinsleden die via deze weg de krant lezen, lezen die bepaalde krant(en) *"omdat ze die daar hebben"* (o.a. vader uit gezin 16 en de moeder uit gezin 11). Dit is zeker niet altijd hun favoriete krant.

> ***Zoon 24:*** *De Morgen op het werk. Dagelijks. Er is een collega van mij die een boekenwinkel heeft dus en die komt dan werken en brengt dan elke dag een krant mee.*
> ***Interviewer: (student)*** *Is het daarom dat ge De Morgen lees of zou je uit eigen keuze ook De Morgen kiezen?*
> ***Zoon 24:*** *Uit eigen keuze pak ik dan het nieuws [tv] of op internet.*
> ***Zoon 20:*** *De Standaard is beter.*
> ***Zoon 24:*** *Het Laatste Nieuws ook.* ***(Gezin 21)***

We sluiten deze algemene sectie af met een blik op de tijdschriften die in twaalf (drie 'Marokkaanse' en negen 'Turkse') gezinnen gelezen worden. Ons stuk over tijdschriften blijft beperkt aangezien deze zelden nieuwsgerelateerd zijn. De meest populaire tijdschriften zijn showbizzmagazines, 'vrouwenmagazines' en tijdschriften die zich richten op tienermeisjes (in acht gezinnen). Voor de Nederlandstalige tijdschriften gaat het over *Joepie* (16), *Flair* (2), *Goedele* (1), *Dag Allemaal* (1), *Story* (1), *Stars* (1) en *Blik* (1); voor Turkstalige tijschriften gaat het over *Kelebek* (1), *Haftasonu* (1) en *Uçan Kuş* (1), maar deze worden enkel door de 18-jarige dochter uit gezin 9 online geconsulteerd. Het meest populaire tijdschrift is *Joepie*, dat door 16 gezinsleden af en toe of regelmatig gelezen wordt of werd. De meesten van hen zijn tienerdochters tussen 11 en 18 jaar (tien dochters uit gezinnen 1, 7, 11, 12, 15, 20 en 22) of moeders (uit gezinnen 7, 12, 15 en 20), maar ook enkele zonen in het gezin nemen het beschikbare tijdschrift ter hand (de zoon van 19 uit gezin 15 en de zoon van 15 uit gezin 7). De moeders lezen gemakkelijker het tijdschrift als hun dochters het in huis halen, maar in een aantal gezinnen zijn het de moeders (van de tweede generatie) die hun dochter(s) aanzetten om tijdschriften te kopen die ze in hun jonge jaren ook lazen. *Flair* wordt door de moeder uit gezin 22 en de 18-jarige dochter uit gezin 11 gelezen. De dochter van 19 uit gezin 12 koopt maandelijks *Goedele*.

De 15-jarige dochter uit gezin 15 leest soms *Stars*. De overige tijdschriften worden enkel door de 18-jarige dochter uit gezin 11 gelezen (*Dag Allemaal*, *Story* en *Blik*). Een tweede soort tijdschriften zijn sport- en hobbymagazines, die vooral door mannen gelezen worden. Het gaat hier over automagazines (de 19-jarige zonen uit de gezinnen 13 en 15), het Turkstalige voetbaltijdschrift *Fanatik* (de vaders uit de gezinnen 7 en 10 en de 12-jarige zoon uit dit laatste gezin) en het maandelijkse tijdschrift van *Galatasaray* (de vader en zoon van 12 uit gezin 3). *Fanatik* wordt enkel online gelezen; de overige tijdschriften enkel in gedrukte vorm. Nieuwsgerelateerde tijdschriften (in ruime zin) komen maar in vier gezinnen voor. Het gaat hier over Humo (vier gezinsleden: de moeder en 23-jarige dochter uit gezin 2, de zoon van 17 uit gezin 12 en de moeder uit gezin 22) en Knack (drie gezinsleden: de moeder en 23-jarige dochter uit gezin 2 en de moeder uit gezin 3). Gezin 2 is het enige gezin met een abonnement op een tijdschrift en met name op Knack. De 23-jarige dochter sloot dit abonnement – tijdelijk voor twee jaar – omwille van een reeks artikels over psychologie, de opleiding die ze volgt. De 17-jarige zoon uit gezin 12 leest *Humo* enkel via vrienden en zal die zelf niet kopen. De overige gezinsleden kopen deze tijdschriften wel zelf.

8.4.2.2 De papieren krant

In de resterende pagina's van deze sectie zullen we het enkel hebben over kranten in gedrukte vorm; de online versie komt in de volgende sectie ('online nieuws') aan bod. Van de 70 gezinsleden zijn er 44 die uitzonderlijk tot dagelijks een papieren krant lezen, van wie er 20 dit doen in combinatie met online kranten. Twee gezinsleden lazen enkel vroeger kranten. We bespreken achtereenvolgens abonnementen, de losse verkoop, gratis kranten en de toegang tot kranten in diverse fysieke locaties.

Van de 25 gezinnen bezitten er slechts drie een krantenabonnement: gezinnen 2 en 8 op *Zaman* en gezin 3 op *Milli Gazette*. Zeven 'Turkse' en één 'Marokkaans' gezin hebben een abonnement gehad op één of meerdere kranten (zes Turkse en vijf Vlaamse kranten). In gezin 18 was dit op *De Morgen*. In gezin 1, dat vroeger een café bezat, had de vader abonnementen op niet nader gespecifiëerde Turkse en Albanese kranten. In de overige zes 'Turkse' gezinnen, zijn er drie (gezinnen 7, 9 en 12) die enkel een abonnement hadden op Turkse kranten en drie (gezinnen 2, 3 en 6) die een abonnement hadden op Vlaamse én Turkse kranten. In gezinnen 7 en 9 was dit op *Zaman* en gezin 12 had abonnementen op *Hürriyet* en *Tercüman*. In gezin 2 waren er abonnementen op *Het Belang van Limburg* en *Tercüman*. In gezin 3, dat geabonneerd is op *Milli Gazette*, had vroeger abonnementen op *Zaman*, *De Morgen* en *Het Laatste Nieuws* (de laatste twee via een reclamestunt). In gezin 6 waren er abonnementen op *Milli Gazette* en *Het Belang van Limburg*. Abonnementen op Arabischtalige kranten komen niet voor. Dezelfde redenen komen vaak terug m.b.t. het beëindigen van deze abonnementen. Voor de Vlaamse kranten gaat het over de prijs (gezinnen 3 en 18), het opstapelen van kranten (gezin 18), het gebrek aan tijd (gezin 2) en de toegang tot of beschikbaarheid op diverse locaties en het internet (gezinnen 3

> ***Moeder:*** *Vroeger had ik een abonnement van De Morgen, ma da hoeft ni meer, want da stapelt op. En dat is financieel niet meer haalbaar. Op 't werk hebben we ook kranten liggen en 's morgens en tussendoor. Internet heel handig!* ***(Gezin 18)***

en 18) (zie verder). Voor de Turkse kranten gaat het om leveringsproblemen en beschikbaarheid op andere locaties en het internet (gezinnen 6, 9 en 12) en de ideologische gekleurdheid van kranten (gezinnen 3 en 9). Ook de moeder in gezin 2, dat een abonnement heeft op *Zaman* voor hun juwelierszaak, leest deze krant niet omwille van de ideologische inslag. Tijdelijke reclamestunts worden voor beide krantensoorten vernoemd (gezinnen 3 en 7). Opvallend is verder dat in deze 9 gezinnen die een abonnement hebben of hadden vaak enkel de ouders of enkel de vader deze kranten lezen of lazen. Enkel in gezin 8 doorbladeren de moeder en de dochter van 21 de krant *Zaman*, de dochter van 18 leest deze niet en de dochter van 15 lost de kruiswoordraadsels op; enkel de vader leest dus echt deze krant.

Ook de losse verkoop van de papieren krant is eerder beperkt: slechts 15 gezinsleden in tien gezinnen spreken hierover. Opvallend is wel dat zeven van deze tien gezinnen vroeger een abonnement hadden of momenteel hebben. In gezin 3 koopt de vader soms *Türkiye*, *Milliyet* of *Hürriyet* naast zijn abonnement op *Milli Gazette*. De vader uit gezin 1 koopt regelmatig *Hürriyet*. In gezin 2 kopen de ouders, naast het abonnement op *Zaman* voor in hun zaak, afwisselend *Hürriyet*, *Milliyet*, *Türkiye* en *Tercüman*. De moeder en de dochter van 23 uit dit gezin kopen af en toe *Het Belang van Limburg* en de dochter geeft aan dat ze als studente aan de KUL *De Standaard* las. In gezin 6 koopt de vader soms *Het Belang van Limburg* (net als zijn zoon van 25) en *Hürriyet*. De vader uit gezin 7 koopt soms *Sabah*. De zoon van 19 uit gezin 9 koopt af en toe op maandag *Het Belang van Limburg* voor het sportnieuws. De vader uit gezin 12 koopt dagelijks *Hürriyet* wanneer hij op weg is naar het werk, terwijl zijn dochter van 19 af en toe *De Morgen* koopt. De drie 'nieuwe' gezinnen – die nooit een abonnement hadden – zijn gezin 5, 20 en gezin 25. In gezin 5 kopen de dochters van 19 en 26 uitzonderlijk kranten (*De Gentenaar* of *Het Laatste Nieuws*) bij grote gebeurtenissen: WK's of EK's, verkiezingen, enzovoort. In gezin 20 koopt de moeder af en toe *Het Laatste Nieuws*. In gezin 25 koopt de moeder regelmatig (drie keer per week) *De Standaard* of *Het Belang van Limburg* en ook zij zal sneller een krant kopen bij grotere gebeurtenissen, zoals verkiezingen. Bij deze losse verkoop zijn er een aantal vaststellingen te maken. De aankoop van deze kranten gebeurt niet op geregelde tijdstippen of zeker niet dagelijks, wat van de krant geen noodzaak maakt, maar een extraatje op bepaalde momenten. Diverse gezinsleden stellen deze kranten enkel te kopen naar aanleiding van grotere gebeurtenissen (zoals verkiezingen, etc.) ofwel voor heel specifieke inhoud (vb. voetbaluitslagen van de eigen ploeg voor zoon 19 uit gezin 9) of voor de extraatjes bij de krant (vb. boeken over architectuur voor de dochter van 19 uit gezin 12). Voor deze gezinsleden dient er dus een concrete 'aanleiding' te zijn om de krant te kopen. Opvallend is tenslotte dat wanneer deze gezinsleden de krant kopen, zij vaak de enigen zijn die deze krant lezen. Het gaat dus om 'individueel' nieuwsgebruik. In bijna al deze gezinnen zegt niemand elkaars kranten te lezen, en zeggen enkelen expliciet dit niet te doen (gezinnen 1, 2, 7, 9 en 12). Deze vaststelling is ook eerder m.b.t. de abonnementen gemaakt. Er zijn maar weinig uitzonderingen op deze vaststelling. De moeder uit gezin 25 probeert haar zoons van 13 en 16 bij de krant te betrekken, maar die zijn er niet altijd even enthousiast over. Ook hun vader zal enkel de krant lezen wanneer de moeder deze meeneemt. In gezin 6 zegt de vader dat wanneer hij *Het Belang van Limburg* meeneemt naar huis, de kinderen deze

wel eens lezen, maar bij *Hürriyet* is dit niet het geval. De moeder uit dit gezin neemt eveneens enkel kranten ter hand wanneer iemand die mee naar huis neemt: *Hürriyet* leest ze wel maar bij *Het Belang van Limburg* kijkt ze enkel naar de foto's. Kortom, als we de abonnementen en de losse verkoop bekijken, kunnen we vaststellen dat slechts een beperkt aantal gezinsleden de krant effectief lezen.

Dertien gezinsleden lezen of lazen gratis kranten. Daarbij spant *Metro* de kroon: zo'n tien gezinsleden lezen deze krant regelmatig, ofwel op weg naar school (vier gezinsleden: de dochter van 23 uit gezin 2, de dochter van 19 uit gezin 12, de zoon van 19 uit gezin 15 en de zoon van 20 uit gezin 21), ofwel op het werk (twee gezinsleden: de vader uit gezin 21 en de moeder uit gezin 12) ofwel thuis wanneer een ander gezinslid die meeneemt (twee gezinsleden: de moeder uit gezin 21 en haar 21-jarige dochter). De 25-jarige dochter uit gezin 25 preciseert niet waar ze haar Metro leest. De 19-jarige dochter uit gezin 19 las 'vroeger' Metro op weg naar school, maar doet dit niet meer omdat ze er niets aan vond. Deze krant wordt door niemand online gelezen. Daarnaast neemt de moeder uit gezin 12 wekelijks de *Zondagskrant* van bij de bakker mee naar huis. Een aantal gezinsleden vernoemt ook huis-aan-huisbladen, maar het is niet altijd duidelijk of ze die ook consulteren voor nieuws. Alleen de moeder uit gezin 2 preciseert dat ze *Passe-Partout* leest voor lokaal nieuws en ook de moeder uit gezin 21 leest verder niet benoemde huis-aan-huisbladen met die bedoeling.

Van de 46 gezinsleden die wel eens gedrukte kranten lezen, doen er 22 dat via de beschikbaarheid ervan op diverse locaties. Toegang is dus een belangrijk gegeven, want 18 van deze 22 gezinsleden lezen papieren kranten enkel via deze weg; de overige vier kopen (uitzonderlijk of regelmatig) zelf een krant of lezen die thuis via anderen. De belangrijkste locaties zijn het werk (15 gezinsleden) en recreatieruimtes (vb. fitnesscentra of cafés: vijf gezinsleden); twee gezinsleden lezen de kranten op beide locaties. De vader uit gezin 13 leest Turkse kranten (vooral *Hürriyet* en soms *Zaman*) op café en Nederlandstalige kranten (vooral *Het Laatste Nieuws* en *Gazet van Antwerpen*) op het werk. Ook de vader uit gezin 5 leest op het werk – niet nader gespecifiëerde – Vlaamse kranten die collega's laten liggen in de refter (vooral voor sport) en op café leest hij Turkse kranten (vooral *Hürriyet*, *Tercüman* en *Milliyet*). De overige vijf gezinsleden die recreatieruimtes vernoemen zijn allemaal 'Turkse' vaders, uitgezonderd de zoon van 19 uit 'Marokkaans' gezin 15. Hij leest *Gazet van Antwerpen* wanneer hij gaat fitnessen. De vader uit gezin 6 leest soms *Het Belang van Limburg* in een Vlaams café als hij er zijn koffie gaat drinken 's morgens. De vader uit gezin 1 leest in het weekend zijn kranten (vooral *Hürriyet*, dat hij soms ook koopt, en als hij tijd heeft ook *Sabah* en *Türkiye*) op café en tijdens de week online. De vader uit gezin 3 zal de kranten die hij soms koopt (*Türkiye*, *Milliyet* of *Hürriyet*) of waarop hij een abonnement heeft (*Milli Gazette*) af en toe ook in de ontspanningsruimte van de moskee lezen. Ook de vader uit gezin 11 leest dagelijks zijn kranten (vooral *Milliyet* en *Hürriyet*) op café. De twee laatste vaders geven verder aan diverse meningen te proberen lezen en zich niet tot bepaalde kranten te limiteren: zo leest de vader uit gezin 3 occasioneel buitenshuis *Cumhuriyet* en de vader uit gezin 11 vernoemt *Zaman* en *Sabah*, ook al heeft hij ideologisch problemen met deze kranten. De meesten lezen echter hun kranten via het werk en in alle gevallen gaat het hier over Vlaamse kranten. De dochter van 25 uit gezin 24 leest dagelijks *Het Laatste Nieuws*, *De Gentenaar* en *De Morgen* op het

werk. Haar moeder en de vaders uit de gezinnen 16 en 22 lezen *Het Laatste Nieuws* op het werk. De moeders uit de gezinnen 3 en 11 lezen *De Morgen* op het werk, net als de zoon van 24 uit gezin 21. De moeder uit gezin 12 en de vader uit gezin 21 lezen, zoals eerder aangegeven, *Metro* op hun werk. Daarnaast leest deze moeder ook *Het Nieuwsblad*, net als de 23-jarige zoon uit gezin 24. De dochter van 21 uit gezin 13 leest *Gazet van Antwerpen* op het werk en de dochter van 19 uit gezin 6 leest *De Gentenaar*. De moeder uit gezin 18 leest niet nader gespecifieerde kranten op het werk (o.a. *De Morgen*) en leest er ook de knipselkrant over Antwerpen (ze werkt voor het stadsbestuur). Ook de moeder uit gezin 22, die voor de politie werkt, leest de (knipsel-)kranten dagelijks verticaal of grondig door op het werk, maar zij vernoemt evenmin krantentitels. De moeder uit gezin 7 tenslotte vernoemt evenmin krantentitels, maar zegt wel kranten te lezen op het werk en deze mee te nemen naar huis als de kinderen die nodig hebben voor school. In deze groep is er een ongeveer gelijke verdeling tussen de geslachten, maar ook tussen 'Marokkanen' en 'Turken'. Wel zijn binnen de 'Turkse groep' de vrouwen sterker vertegenwoordigd dan hun mannen. Ook hier gaat het vooral over ouders (twaalf van de 17 gezinsleden); de overige vijf zijn jongeren tussen 19 en 25.

We zijn uitgebreid ingegaan op deze kranten omdat er, voor zover we hebben kunnen nagaan, er geen diepgaande beschrijving beschikbaar is van kranten in Vlaamse literatuur in termen van losse verkoop en abonnementen. Abonnementen zijn – door de vele nadelen – beperkt aanwezig bij deze gezinnen maar ook de losse verkoop is eerder beperkt. Wel valt op dat men, in gezinnen waarin men vroeger een abonnement had, sneller geneigd is een krant te kopen. Hoewel gratis kranten enige populariteit kennen, is vooral de toegang op diverse locaties een faciliterende factor om kranten te lezen. Waar het lezen van kranten in recreatieruimtes vooral een 'Turkse' mannenaangelegenheid is, komt het lezen op het werk voor bij alle werkende groepen, vaak ook als enige contact met de krant.

8.4.3 Online nieuws

Hoewel enkele gezinsleden aangeven dat online nieuws belangrijker wordt, blijkt uit de antwoorden op de vragenlijst (Bijlage 3, vraag 11) dat slechts 44 van de 102 gezinsleden online nieuws consumeren. Wat meteen opvalt is dat deze online nieuwsconsumptie in overgrote mate via *websites van kranten* (Figuur 18) verloopt: maar liefst 64% van de vernoemde sites zijn krantensites, vooral Vlaamse (75% van de vermelde krantensites) en Turkse (24%). De moeder uit gezin 18 leest als enige een 'westerse' buitenlandse krant online: *Figaro*.

Bij de Vlaamse kranten (59 vermeldingen bij 36 gezinsleden in 19 gezinnen) zijn *Het Laatste Nieuws* (20 vermeldingen) en *De Standaard* (dertien vermeldingen) het populairst en samen goed voor meer dan de helft van de vernoemde krantensites. De overige 26 sites zijn verdeeld over *Het Belang van Limburg* (7), *Het Nieuwsblad* (5), *De Morgen* (4), *Gazet van Antwerpen* (4), *De Gentenaar* (2), *De Streekkrant* (2), *Het Volk* (1) en *Brussel Nieuws*, de website van de krant *Brussel Deze Week* (1). De meeste gezinsleden vermelden slechts één (20 gezinsleden) of twee kranten (elf gezinsleden) en in

mindere mate drie (3) of vier (2) kranten. Het merendeel van deze 36 gezinsleden zijn meerderjarige (19) en minderjarig (11) kinderen. De overige zes gezinsleden zijn ouders, evenveel moeders als vaders en evenveel 'Turken' als 'Marokkanen'. De krantenkeuze lijkt niet bepaald te worden door het opleidingsniveau, maar gezien de kleine groepen bij bepaalde kranten, is een statistisch uitsluitsel onmogelijk. 'Herkomst', gender en migratiegeneraties lijken geen rol te spelen. Leeftijd speelt wel een rol: 19 van de 27 meerderjarige (18 tot 27 jaar) kinderen (70%) geeft aan nieuws online te raadplegen tegenover elf van de 27 minderjarigen (41%) en zes van de 48 ouders (13%). Bij de Turkse kranten (19 vermeldingen bij twaalf gezinsleden in zeven gezinnen) zijn het vooral de kranten *Hürriyet* (acht vermeldingen) en *Sabah* (5) die domineren. Naast *Milliyet* (2), *Haber Türk* (2) en *Türkiye* (1), verwijst de vader uit gezin 1 ook naar *Gazete Oku*, een portaalsite voor Turkse kranten. Deze twaalf gezinsleden bestaan uit vier vaders (gezinnen 1, 2, 7 en 10), de moeder uit gezin 1, vijf meerderjarige kinderen (dochters van 18 uit de gezinnen 8, 9 en 10, de dochter van 21 uit gezin 8 en de zoon van 25 uit gezin 6) en twee minderjarige tieners (dochter van 11 uit gezin 7 en zoon van 12 uit gezin 10). De meeste gezinsleden vernoemen slechts één Turkse krant of portaalsite. Naast de vader uit gezin 2 (twee kranten), zijn het vooral de kinderen die twee (4) of drie (1) Turkse kranten vernoemen.

Figuur 18 Aantal geraadpleegde websites voor online nieuws

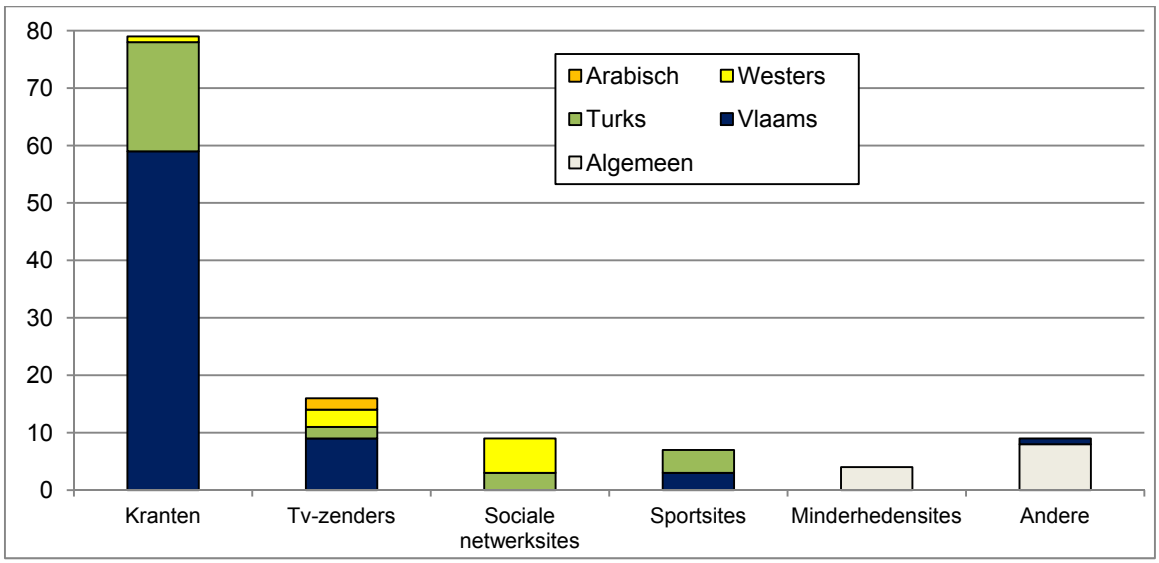

De tweede bron voor nieuws online bestaat uit de *websites van televisiezenders* (13% van de vermelde sites, 16 vermeldingen bij twaalf gezinsleden in tien gezinnen). Meer dan de helft van deze sites behoren tot Vlaamse zenders (56%): *VTM* bij vijf en *VRT* bij vier gezinsleden. Twee gezinsleden (de 20-jarige zoon uit gezin 14 en de 25-jarige dochter uit gezin 25) raadplegen zowel sites van Arabische zenders (tweemaal *Al Jazeera English*) als van Westerse zenders (*BBC World* door de zoon en *BBC* en *CNN* door de dochter). Twee vaders raadplegen de sites van Turkse televisiezenders (*TRT* in gezin 10 en *NTV* in gezin 7). Met uitzondering van de 25-jarige dochter uit gezin 25 (vier vermeldingen) en de 20-jarige zoon uit gezin 14 (twee vermeldingen), vernoemen de overige tien gezinsleden telkens maar één website van een televisiezender.

Een derde nieuwsbron online bestaat uit *sociale netwerksites* (negen vermeldingen bij negen gezinsleden uit acht gezinnen). Zes van de negen gezinsleden zijn meisjes in de leeftijden 13 tot 20 jaar. Buiten de Turkse site *mynet.com* (dochters van 15 en 18 uit gezin 8) en de Turkstalige nieuwssite van *MSN* (vader uit gezin 7), gaat het in de overige zes gevallen over *MSN* (Nederlands- of Engelstalig werd niet gepreciseerd).

Een vierde bron zijn de *sportsites* (zeven vermeldingen van zes gezinsleden in zes gezinnen). We vermelden deze apart, omdat ze als dusdanig werden opgegeven, maar het gaat ook hier weer vaak over sites van televisiezenders en gedrukte media. Met uitzondering van de vader uit gezin 1, die naar een goksite verwijst (*livescore.be*), gaat het in de overige gevallen om *sporza.be* (zoons van 20 uit gezin 21 en van 17 uit gezin 12) en de sportsite van de Turkse televisiezender *NTV* (vader van gezin 7) en drie gezinsleden (vaders uit gezinnen 7 en 10 en de dochter van 18 uit gezin 11) verwijzen naar de site van *Fanatik*, een Turks sporttijdschrift met de nadruk op voetbal.

Twee 'Marokkaanse' gezinsleden vernoemen *minderhedensites*: de vader van gezin 20 (*Amazigh startkabel*), en de zoon van 20 uit gezin 21, die verwijst naar *kifkif.be* (een site m.b.t. minderheden), *menara.ma* (een portaalsite m.b.t. Marokko) en *expliciet.nl* (een religieuze portaalsite).

De *restcategorie* (negen vermeldingen bij zeven gezinsleden uit zes gezinnen) bestaat uit een hele resem sites, waarvan, met uitzondering van de site van *Knack* (de dochter van 23 uit gezin 2), het merendeel niet rechtstreeks verwijst naar nieuws. Toch werden deze sites als nieuwssites opgegeven door deze gezinsleden. Naast *Google* (vader uit gezin 1 en dochter van 12 uit gezin 9), zoekertjessites en *Youtube* (beide vader uit gezin 1), vernoemen enkele gezinsleden ook sites die te maken hebben met school (*wikipedia* bij de dochter van 16 uit gezin 20), werk (*netdania.com* bij de vader uit gezin 2) en hobby's (de gamingsite *serebii.net* bij de zoon van 16 uit gezin 25). Het gaat hier dus zowel om zeer algemene sites, als om zeer gespecialiseerde sites.

Als we deze gegevens naast deze van de interviews leggen, moet eerst en vooral vastgesteld worden dat veel meer gezinsleden de vragen rond favoriete nieuwssites hebben ingevuld (44 gezinsleden) dan dat er tijdens de interviews gesproken werd over nieuwssites (28 gezinsleden, onder wie 11 'Marokkaanse' en 17 'Turkse'). Verrassend is wel dat van deze 28 gezinsleden er vier zijn die geen websites hebben ingevuld in de vragenlijst. Het blijft gissen naar de reden hiervoor, maar, als we de vader uit gezin 9 buiten beschouwing laten, lijkt de meest plausibele verklaring de lage intensiteit van het gebruik. Drie van deze vier gezinsleden (de moeders uit de gezinnen 7 en 10 en de dochter van 16 uit gezin 19) stellen namelijk tijdens de interviews dat ze slechts uitzonderlijk nieuwssites bezoeken en kozen er dus voor om deze niet in te vullen. Een aantal andere gezinsleden, die nauwelijks tot niet geïnteresseerd zijn in nieuws en ook tijdens de interviews aangaven bij hoge uitzondering nieuws online te bekijken, vulden deze vragenlijst wel in. Het gaat hier om negen van de negentien gezinsleden – de overige tien vulden niets in – die niet of nauwelijks naar nieuws kijken (zie sectie 8.3.1). Naast het feit dat het onderwerp van online nieuws niet of beperkt aan bod kwam tijdens de

interviews zelf, kan deze interpretatie van de vragenlijst een reden zijn voor het verschil tussen ingevulde vragenlijsten (44) en de bespreking van online nieuws tijdens de interviews (bij 28 gezinsleden). Sommigen zagen het opgeven van hun top vijf als overbodig omdat ze niet of uitzonderlijk nieuws online raadpleegden, anderen lijken deze vraag geïnterpreteerd te hebben als: 'indien nieuws uitzonderlijk online zou geconsulteerd worden, welke website zou er dan bezocht worden'. Dit blijkt ook tijdens de interviews: wanneer het gebruik van internet voor nieuwsdoeleinden ter sprake komt, geven tien van de 28 gezinsleden aan dat dit niet vaak gebeurt.

Belangrijker dan de vergelijking tussen beide bevragingsmethoden, is de vraag of we dezelfde tendensen in de interviews terug vinden. Dit blijkt inderdaad het geval. Ook uit de interviews blijkt dat in de meeste gevallen de gezinsleden surfen naar de *websites van Turkse en Vlaamse kranten* als ze nieuws online willen raadplegen en vooral de Vlaamse kranten zijn populair (vooral de sites van *Het Laatste Nieuws* en *De Standaard*). De site van *Hürriyet* is de populairste Turkse krantensite en geen enkel 'Marokkaans' gezinslid vernoemt sites van Marokkaanse of Arabischtalige kranten. De vader van gezin 9 komt in de interviews over als een veelvraat qua online kranten (twee Turkstalige en vier à vijf Nederlandstalige kranten), maar vulde de vragenlijsten hierover niet in. Naast twee gezinsleden die online het voetbaltijdschrift *Fanatik* consulteren en de vader uit gezin 7 die een ICT-magazine vernoemt (*Bin Fikir*), is verder de 18-jarige dochter uit gezin 9 de enige die tijdens de interviews – maar niet in de vragenlijsten – ook aangeeft enkele showbizzmagazines online te consulturen: *Kelebek, Uçan Kuş* en *Haftasonu*. De andere internetbronnen die we hierboven vermeldden, komen zelden aan bod tijdens de interviews. Enkel de zoon van 20 uit gezin 14 (*Al Jazeera*) en de vader uit gezin 7 (*NTV*) vernoemen websites van *televisiezenders*. *Minderhedensites* en andere *discussiefora* worden slechts door twee gezinsleden vernoemd (de vaders van de gezinnen 20 en 22). *Sociale netwerksites* voor nieuwsdoeleinden (*MSN*) worden door acht gezinsleden aangehaald. Uitgezonderd de vaders van de gezinnen 2 en 7, die wel kranten lezen, zijn de overige zes gezinsleden jongeren (vier minderjarigen en twee meerderjarigen, evenveel 'Turkse' al 'Marokkaanse') die geen kranten lezen. Hoewel statusupdates een bron van informatie kunnen zijn, verwezen enkel in gezinnen 1 en 8 de dochters naar statusupdates op *MSN* als nieuwsbron, al werd dit aspect niet specifiek bevraagd.

> ***Interviewer:*** *Is er iets bij jullie waarvoor da jullie zouden …[bellen]? Nen zanger die overreden wordt of uit een ruit valt of iets in dien aard.*
> ***Dochter 18:*** *Da, allez op MSN zeggen ze da dan direct. Dan moeten we elkaar ni bellen.*
> ***Dochter 21:*** *Of ge ziet da gewoon op de nickname staan. (Dochters lachen) Diene is gestorven, RIP, ok ge weet het, ja. Ni echt bellen daarvoor.* ***(Gezin 8)***

De verwijzing naar *Google* bij enkele gezinsleden in de gesloten vragenlijsten, krijgt in de interviews een verduidelijking bij de zoon van 20 uit gezin 14. *Google* wordt door hem gebruikt om meer informatie op te zoeken over een bepaald onderwerp en wordt dus als nieuwsbron beschouwd.

> ***Zoon 20:*** *Als ge dan iets op 't nieuws hebt gelezen en 't is een kort artikel maar ik wil toch meer details, dan ga 'k op Google extra info gaan zoeken over da bepaald onderwerp.* ***(Gezin 14)***

Algemeen kunnen we in elk geval vaststellen dat voor nieuws de traditionele media ook op het internet domineren. In totaal zijn 82% van de online nieuwsbronnen websites van kranten en televisiezenders, al worden websites van tijdschriften en radio veel minder vernoemd. Bij de vergelijking van gedrukte en online kranten, zien we grotendeels dezelfde tendensen: de Vlaamse kranten *Het Laatste Nieuws* en *De Standaard* en de Turkse kranten *Hürriyet* en *Sabah* zijn populair in zowel online als in de gedrukte versie. Wel worden *Het Belang van Limburg*, *Zaman* en *Milliyet* veel minder online gelezen dan de gedrukte versie. Net als bij de papieren kranten, worden er geen Arabischtalige kranten online gelezen en slechts twee gezinsleden verwijzen naar Arabische zenders, maar dan wel de Engelstalige dochterzender (*Al Jazeera English*). Verder valt op dat bij online nieuws Vlaamse bronnen (kranten en televisiezenders) er met kop en schouders bovenuit steken (58%). Turkstalige bronnen zijn goed voor bijna een kwart (23%) van de verwijzingen, maar komen slechts bij een beperkt aantal gezinsleden voor: van de 25 'Turkse' gezinsleden in de surveys zijn er twaalf die enkel Vlaamse bronnen gebruiken, vier die enkel Turkse bronnen gebruiken en negen die allebei gebruiken, maar in de meeste gevallen is dit met een overwicht aan Vlaamse bronnen. Afsluitend dienen we ook te verwijzen naar de minder vernoemde categorieën van online nieuws. Naast de populaire sites van televisiezenders en kranten en de daarmee gelieerde sportsites, worden door een klein aantal gezinsleden ook minderhedensites, sociale netwerksites (m.n. *MSN*) en sites in verband met school, werk en hobby's als nieuws opgegeven, alsook zoekertjessites, *Google* en *Youtube*. Al deze sites hebben gemeen dat ze enkel op het internet te vinden zijn en zijn goed voor ca. één vijfde van de verwijzingen.

8.4.4 Radio

Radio wordt vooral voor muziek en als achtergrondmedium bij allerhande activiteiten gebruikt en slechts zelden voor nieuwsdoeleinden: van de 102 gezinsleden zeggen er 51 niet naar radionieuws te luisteren, 23 doen dit wel en van 28 gezinsleden is het onduidelijk of ze dit wel of niet doen. Ter vergelijking met de algemene bespreking van radiogebruik (sectie 8.2): 63 gezinsleden gebruikten wel radio, van negen hadden we geen informatie en 30 gebruikten radio niet. Er is geen gendergerelateerd verschil bij de radionieuwsgebruikers (telkens ca. ¼). Een kwart van de 'Turkse' gezinsleden geeft aan naar radionieuws te luisteren tegenover één vijfde van de 'Marokkaanse' informanten. Deze meeste radionieuwsgebruikers zijn ouders (17/23) en onder de zes kinderen zijn er geen fervente luisteraars. De dochter van 19 en de zoon van 17 uit gezin 12 luisteren doorgaans wel naar de radio, 'horen' wel af en toe radionieuws, maar benoemen dit als hun minst favoriete medium voor nieuws. De dochter van 19 uit gezin 5 en de zoon van 25 uit gezin 6 luisteren omdat het aanstaat op het werk en deze laatste zal ook wel luisteren in de wagen als er nieuws opkomt, maar niet aandachtig en hij zal het ook niet zelf opzetten. De dochters van 11 en 13 uit de gezinnen 7 en 23 luisteren vooral omdat een ouder het opzet in de wagen. Dit blijkt ook uit het feit dat de dochter van 11 uit gezin 7 niet geïnteresseerd is in nieuws. Zij geeft dan ook een kinderlijke reden waarom ze naar

radionieuws luistert en bovenal waarom ze radionieuws verkiest op nieuws in andere mediadragers (zie quote).

> ***Zoon 25:*** *Als ik nu in de auto ben is het wel meer achtergrondgeluid hé en dan moet ik me wel concentreren op de weg enzovoort en ja dan kan ik dat evengoed thuis ook nog eens volgen* ***(Gezin 6)***
>
> ***Dochter 11:*** *Eerst de radio.*
> ***Interviewer:*** *Liefst nieuws op radio? Waarom?*
> ***Dochter 11:*** *Ja ik vind da nog...*
> ***Interviewer:*** *En je vindt het niet erg dat je geen beelden hebt dan?*
> ***Dochter 11:*** *Nee, de beelden maken het saai.*
> ***Interviewer:*** *Maar waarom?*
> ***Dochter 11:*** *Omdat ge kunt uw fantasie laten werken.* ***(Gezin 7)***

De overige 17 gezinsleden die naar radionieuws luisteren zijn ouders, onder wie acht ouders die aangeven specifiek op zoek te gaan naar nieuws op radio (o.a. de ouders uit gezin 19, de moeders uit de gezinnen 3, 12, 17 en 18 en de vaders uit de gezinnen 5 en 16). Deze ouders geven ook vaker aan naar zenders te luisteren waarop er 'gesprekken' zijn, waaronder onder andere Radio 1 en Radio 2.

> ***Moeder:*** *De weetjes vind ik op radio veel interessanter. In mijn auto is mijne radio zeer heilig. Dan vinden zij dat ik op hele zage muziek en zage nieuwsjes… Als zo praat vind ik heel, heel erg interessant, Radio 2 is mijn favoriet, Q-music hoor ik ook graag. Radio 1 vind ik ook… Klara, af en toe kan ik daar eens van genieten, maar 't is niet iets dat de bovenhand neemt. Men grapt daarover, maar er blijft veel meer hangen, over verkeer, algemeen nieuws, koken, werken en files en noem maar op. Daar leer ik veel meer uit, dat merk ik wel. Maar die momenten zijn te weinig in vergelijking met…* ***(Gezin 3)***
>
> ***Interviewer:*** *Is da bijvoorbeeld een verschil met radio? Als ge de radio opzet, dat ge wel meer andere zaken kunt doen? Of luisterde ge nauwelijks naar de radio?*
> ***Moeder:*** *Eigenlijk niet veel. Maar in de auto wel, dan zet ik de radio wel op. Maar da is ook wel vooral voor het nieuws, die nieuwsflash. Al de rest interesseert mij niet meer.* ***(Gezin 17)***

Zes ouders luisteren wel naar radionieuws, maar doen dit minder graag en gaan er niet specifiek naar op zoek. Meestal gaat het over nieuws dat ze horen op de radio tijdens het werk (vader uit gezin 2 en moeder uit gezin 4) of toevallig wanneer ze in de wagen zitten (vaders uit gezinnen 7, 13 en 20 en de moeder uit gezin 10). Van de overige drie ouders is het onduidelijk of ze er dan niet actief op zoek gaan naar nieuws op radio (vader uit gezin 12 en de moeders uit de gezinnen 24 en 25).

> ***Vader:*** *Radio ook hé, constant aan in de winkel en als ik soms hoor van de nieuws iets* ***(Gezin 2)***
>
> ***Vader:*** *Bij mij [radio] as ge op lange ritten zijt in den auto. En ook op 't werk hé, constant eigenlijk. […] 'k hoor iet onderweg van de radio en as ik thuis kom as dat iet ernstig is en da ge zegt "'k Wil da wel weten", dan zapte wel es. 't Ene kanaal na 't ander om die info juist te hebben. Da ge dus alles bijeen bundelt en ge hebt die van de radio ook mee* ***(Gezin 13)***

8.4.5 Teletekst

Teletekst, dat op 8 mei 2010 zijn 30-jarige bestaan vierde, is voor de gezinsleden allerminst een gedateerd medium. Zonder dat we teletekstgebruik expliciet bevroegen, gaven toch vier 'Turkse' en zeven 'Marokkaanse' gezinnen aan teletekst te raadplegen (gezinnen 3, 4, 11, 12, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24 en 25). Slechts één persoon (de vader van gezin 12) vernoemde teletekst op een niet-Vlaams kanaal (*TRT*). In deze gezinnen bleken meerdere gezinsleden teletekst te gebruiken, wat zou kunnen betekenen dat teletekstgebruik 'besmettelijk' is en men dus sneller geneigd is het te gebruiken als andere gezinsleden het ook gebruiken. Hier hebben we echter geen verdere aanwijzingen voor. Aangezien we teletekstgebruik niet expliciet bevraagd hebben, zou teletekstgebruik in deze 'groepen' nog wijder verspreid kunnen zijn, maar is het ook raden naar dit succes. In elk geval zijn er een aantal sterktes van het medium die een mogelijke verklaring kunnen bieden. De volgende kenmerken van teletekst komen aan bod tijdens de gesprekken: gebruiksvriendelijkheid, overzichtelijkheid, snelheid en beschikbaarheid, mogelijkheid tot multitasking, laagdrempeligheid en keuzevrijheid.

Zoon 17: *Ik wil elke dag gewoon naar het nieuws kijken welk er is gebeurd. Maar kranten, allez, ik heb teletekst dus ik gebruik toch meer teletekst dan kranten. Anders moet ik da ook nog gaan kopen. […] Ma voor de rest, tv kijk ik bijna nooit meer. Vroeger was da neiger, ma nu 5 minuten per dag of zo. Ja, gewoon effe op teletekst naar het nieuws kijken en dan dicht doen.*
Interviewer: *Hoe komt da da veranderd is?*
Zoon 17: *Pfff, ik ken iedereen hier dus gewoon minder tijd om nog…. Ik wil meer iets samen doen dan gewoon alleen voor de tv te gaan zitten. Ik ben altijd wel iets aan 't doen.* ***(Gezin 12)***

Teletekst blijkt voor onze informanten een viertal functies te hebben. Teletekst wordt om te beginnen gebruikt als *programmablad*, zoals bij het opzoeken van het startuur van programma's en de opties op een bepaald uur (o.a. zoon van 12 uit gezin 4). Ook de '*playlist*' van nummers op een muziekzender is een eenzelfde aangehaald voordeel (dochter 19 uit gezin 12). Ook wordt teletekst gebruikt voor *ondertiteling*, niet alleen om het Nederlands te kunnen verstaan (o.a. vader van gezin 5), maar ook om beter te kunnen volgen wanneer er lawaai is van bijvoorbeeld bezoek (o.a. dochter van 13 uit gezin 22). Wel kent niet iedereen (o.a. gezin 15) deze optie van het medium. De moeder uit gezin 3 gebruikt dezelfde functie op *BBC* om haar Engels te verbeteren. Het *niet-inhoudelijke gebruik van teletekst* kwam reeds ter sprake in het hoofdstuk over religie: het opzetten van teletekst bij muziekclips met expliciete beelden, maar ook bij geweld (o.a. in gezinnen 11 en 20).

Interviewer: *Stel, Sara is bezig, uw familie komt op bezoek en er is veel lawaai. Gaat ge dan naar boven gaan kijken?*
Dochter 13: *Dan ga ik… Dan zit ik… Ofwel zet ik de… (lacht)*
Moeder: *Ja, dan "Nee, mama zet de teletekst es op", dus de ondertiteling (lacht).* ***(Gezin 22)***

Moeder: *Als ze alleen tv zien en ze zetten MTV op of TMF en ze zien dat clipje, dan is het voor hun dat ze dat dan zien. Maar als wij binnenkomen, dan doen ze automatisch den teletekst op van 'mama hoort da liedje is, dat is tof!'. Dus zolang dat het respect er is…* ***(Gezin 20)***

Dochter 19: *Op TMF kunt ge ook op teletekst zien welke liedjes da er gaan komen. Dus dan kunde ook zegge van: "'k Ga wegzappen". Waar da ge op JIM echt zit te wachten van "Wa is 't volgende liedje" en dan komt het en dan stelt het niks voor en dan zegt ge: "'k Heb voor niks zitte wachte of zoiets." Da's eigenlijk een heel domme reden ma da doet het wel.* ***(Gezin 12)***

Tenslotte is er het gebruik van teletekst ten behoeve van *informatiegaring*: zowel het weer (o.a. de zoon van 12 uit gezin 4, de ouders uit de gezinnen 22 en 23) als nieuws (o.a. dochter van 19 en zoon van 17 uit gezin 12, de zoon van 16 en de ouders uit gezin 25) worden door heel wat gezinnen op teletekst bekeken. Vaak komt dit ter sprake als redmiddel of uitwijkmogelijkheid wanneer de gezinsleden het journaal gemist hebben, hoewel bijvoorbeeld de moeder uit gezin 12 aangeeft dat ze dan wel de beelden mist. Sommige gezinsleden zullen sneller nieuws bekijken op teletekst dan op internet (o.a. moeders uit de gezinnen 17 en 22); de zoon van 17 uit gezin 12 gebruikt teletekst ter vervanging van kranten (zie citaat hiervoor). Zoals eerder aangehaald is de vader uit gezin 12 de enige die aangeeft de teletekst van een Turkstalige zender te bekijken, met name *TRT*. Ook hij bekijkt deze voor nieuws. Zoals uit het citaat van de zoon van 16 uit gezin 25 hieronder blijkt, spelen ook hier allerhande kenmerken een rol in de voorkeuren, maar omdat deze nauwelijks aan bod kwamen bij andere gezinsleden, gaan we hier niet dieper op in.

Interviewer: *Als je op 't werk hoort van dit is gebeurd, ga je dan eens zoeken op het internet?*
Moeder: *Nee, niet echt. Het is gepasseerd. Ik ga wel bijvoorbeeld een keertje naar teletekst eventueel als het er nog opstaat* ***(Gezin 17)***

Interviewer: *Als je naar teletekst gaat, naar wa ga je het eerst kijken?*
Zoon 16: *Het weerbericht. Of kijken welke filmen da komen.*
Interviewer: *Ja, maar voor nieuws?*
Zoon 16: *Vooral 't buitenland. Omdat daar meer gebeurt.*
Interviewer: *Daar gebeurt meer, ja. En is dat dan teletekst van VRT of van VTM?*
Zoon 16: *VRT. Daar staat meer.* ***(Gezin 25)***

Moeder: *Ik kijk altijd op teletekst. Elken dag, dat doen ik wel. Vanaf de moment da kik in mijn zetel ga zitten, alle huishoudelijke taken gedaan zijn, dat is het eerste. Ja, dat is teletekst voor mij. Op de VRT, en daarna zap 'k ik naar den VTM, om te vergelijken met de VRT.* ***(Gezin 22)***

8.4.6 Motivaties

Bij de analyse van de motivaties, laten we ons inspireren door *Uses and Gratifications*, dat bijvoorbeeld aan de hand van nagestreefde of verworven gratificaties probeert te verklaren waarom individuen bepaalde mediadragers kiezen (o.a. Katz et al., 1974; Ruggiero, 2000; Blumler & Katz, 1974; McQuail, 2010; Rosengren, 1974). Zo kunnen we ervan uitgaan dat de gezinsleden, gezien ze diverse media ter hunner beschikking hebben, zullen gedwongen worden om keuzes te maken of de diverse mediadragers functioneel zullen gebruiken aan de hand van hun sterktes, met de bedoeling de nagestreefde gratificaties te verwerven (Dimmick et al., 2004; Althaus & Tewksbury, 2000; Van Cauwenberge et al., 2010). Eerder dan te vertrekken vanuit gepredefinieerde behoeftes, beperken we ons in dit subhoofdstuk tot de motivaties die gezinsleden aanhalen om een bepaald medium voor nieuws te gebruiken. Daarbij bespreken we de door de gezinsleden aangehaalde sterktes en zwaktes van de diverse mediadragers (kort samengevat in Tabel 16), wat niet noodzakelijk betekent dat de aangehaalde mediadrager hun favoriete nieuwsmedium is. In sommige gevallen maakten de gezinsleden immers een 'rangschikking' van de mediadragers met nieuwsconsumptie als doel, waarbij

het soms ook ging over het afwegen van de twee minder gesmaakte mediadragers. We laten bij deze bespreking de algemene, niet aan nieuws gerelateerde motivaties buiten beschouwing. We bespreken hieronder achtereenvolgens televisie, kranten, internet en radio en laten teletekst buiten beschouwing omdat het quasi nooit ter sprake kwam in vergelijking met andere mediadragers. We sluiten af met een overzicht van de favoriete mediadragers voor nieuws in deze gezinnen.

Tabel 16 Motivaties voor het gebruik van de diverse mediadragers voor nieuwsdoeleinden

	Televisie	Kranten	Internet	Radio
Kernwoorden positieve motivaties	Gemakkelijk Gemak / Rust Gewoonte Snelheid (live) Beelden *Veelheid aan bronnen*	Gemak / Rust Selectie Diepgang Mobiel	Opzoeken Selectie Tijdsbesparing Beschikbaarheid Multitasking Veelheid aan bronnen	Gemakkelijk Gemak / Rust Gewoonte Portaalfunctie Multitasking
Kernwoorden negatieve motivaties	Selectie	Lezen Snelheid (live) Essentie komt op tv Gaan halen (inspanning) Beelden	Opzoeken (inspanning) Technische aspecten Lezen Pc-moeheid Onderlegdheid	Kort (geen) beelden

De motivaties die handelen over nieuws op ***televisie*** draaien in de meeste gevallen rond kernwoorden als 'gemakkelijker', 'gewoonte', 'snelheid' en '(bewegende) beelden'. Verschillende gezinsleden geven aan dat televisienieuws 'gemakkelijker' te volgen is en dat dit voortspruit uit gewoonte en het feit dat de televisie toch aanstaat waardoor het gemakkelijker is om naar het nieuws te zappen. Het nieuws komt ook naar je toe en je kan het volgen terwijl je rustig in de zetel ligt, zonder inspanningen.

> ***Interviewer:*** *Je zegt da je 's avonds bijvoorbeeld naar nieuws kijkt van één. Je hebt ook internet op je kamer, ge zou evengoed gewoon op uw kamer het laat avond journaal...*
> ***Zoon 17:*** *Ma da's gemakkelijker [op televisie], da's gewoon… Da's gewoon altijd Eén, allez Eén, het staat sowieso op Eén, dan begint het gewoon, da's simpeler.* ***(Gezin 12)***
>
> ***Dochter 22:*** *de tv is makkelijker gewoon. Ge moet niks opzoeken, da komt naar u.*
> ***Moeder:*** *ja dat is inderdaad, ja ge hebt beeld…* ***(Gezin 18)***
>
> ***Moeder:*** *De televisie staat altijd aan dus ik zal eerder kijken. […]*
> ***Vader:*** *Dat is makkelijkst, televisie hé. Als het aan zet, ik automatisch kijken.* ***(Gezin 2)***

Een tweede element is de snelheid van het nieuws op televisie. Onder andere de moeder uit gezin 10 en de vader uit gezin 1 zien in televisienieuws als meerwaarde dat het sneller op de bal kan spelen. De moeder uit gezin 10 omschrijft het als 'live'. Vooral in vergelijking met kranten kwam deze sterkte van televisienieuws ter sprake (zie verder). Een derde reeks argumenten draait om (bewegende) beelden: verschillende gezinsleden willen niet alleen weten wat er gebeurt, maar willen dit ook kunnen zien, hoewel een enkeling ook aangeeft beelden niet zo belangrijk te vinden. Als we tijdens de interviews opwerpen dat deze beelden online kunnen bekeken worden, kozen de gezinsleden alsnog voor televisie. Veelal heeft dit

> ***Moeder:*** *Televisie kunt ge de l'images zien.* ***(Gezin 24)***
>
> ***Zoon 25:*** *Als ik nieuws moet luisteren dan kies ik liever tv. Of eventueel internet, dan wel met beeld. Op internet en op de website van VTM kunt ge ook heel snel nieuws volgen. Voor mij is toch beeld belangrijk.* ***(Gezin 6)***

te maken met het feit dat men meer moeite moet doen om nieuws online te bekijken, dat beelden aangenamer te bekijken zijn op televisie (o.a. de dochter van 15 uit gezin 25) en met het praktische probleem dat sommige pc's moeite hebben met de beelden (vertragingen, haperingen, blokkeringen). We komen hier verder op terug bij de bespreking van online nieuws.

Het argument dat we vooral bij internet (zie verder) vaak zien terugkeren, namelijk dat er een brede waaier is aan bronnen en visies, komt ook in het kader van televisie terug, maar dan bij een beperkt aantal gezinsleden. Het gaat voornamelijk om 'Turkse' gezinsleden (o.a. de vaders uit gezinnen 1 en 11 en de ouders uit gezin 2), hetgeen veelal gerelateerd wordt aan de ideologische segmentatie van Turkse kanalen. Maar dit geldt evenzeer voor het verschil tussen kabel en satelliet en de verschillen tussen de Nederlandstalige zenders, al wordt daarover door een aantal gezinsleden gesteld dat ze onderling niet al te veel verschillen. We komen hierop verder kort terug bij de bespreking van internet en vooral bij het volgende subhoofdstuk over voorkeuren en kenmerken m.b.t. televisienieuws.

De motivaties met betrekking tot ***kranten*** zijn meestal gebaseerd op kernbegrippen als 'gemak', 'rust', 'selectie' en 'diepgang'. Deze gezinsleden stellen immers dat ze de krant rustig kunnen lezen, waar en wanneer ze willen (vb. tijdens de pauze op het werk) en vooral ook zelf kunnen beslissen wat ze al dan niet uit de krant lezen (vb. de moeder uit gezin 7). Enkele gezinsleden voegen daarbij het argument dat de krant gedetailleerder en uitgebreider is dan wat er in het televisienieuws getoond wordt (vb. de moeder uit gezin 11 en de vader uit gezin 8).

> ***Moeder:*** *Ze zijn wa meer gedetailleerd in de krant hé, bijvoorbeeld er gebeurt iets in Antwerpen, algemeen geven ze 't nieuws maar in de krant leest ge meer gedetailleerder.* ***(Gezin 11)***

> ***Interviewer:*** *U leest de krant elke dag volledig?*
> ***Vader:*** *Nee, niet volledig. Soms ik heb geen tijd en ik zie de belangrijkste dingen.*
> ***Dochter 18:*** *Ja maar de krant, de krant komt ook op de tv hé.*
> ***Vader:*** *Ja, nee, er zijn soms verschillende dingen hé. Op tv dat duurt 30 seconden en hier ik kan 2 minuten of 5 minuten lezen. Ja, over hetzelfde thema. […]*
> ***Moeder:*** *[Turks: Ik lees de titels. Omdat hetzelfde op de tv verschijnt.]* ***(Gezin 8)***
>
> ***Interviewer:*** *Dus gij hebt liever internet en kranten dan televisie?*
> ***Moeder:*** *Ja, want da kunt ge op uw gemak doen en op uw eigen tempo en dan 't nieuws dat u meer aanbelangt op uw gemak kan doornemen en als da zo futiele dingen zijn da ge gewoon er over kijkt. Maar bij televisie zijt ge verplicht om die vijf of drie minuten ernaar te kijken. Als ge dan zapt, kunt ge nog de helft van het andere onderwerp missen.* ***(Gezin 7)***

Zoals uit het citaat van gezin 8 hierboven blijkt, geven enkele gezinsleden (o.a. de dochter van 18 en de moeder uit dit gezin) aan dat het nieuws uit de kranten toch de televisie haalt. Doorgaans zijn dit gezinsleden die minder geïnteresseerd zijn in de diepgang en breedte van nieuws, maar vooral willen 'mee' zijn met de gebeurtenissen. Zij zullen dan ook eerder de titels en de korte inhoud lezen (vb. ook de dochter van 17-1 uit gezin 6). De vader uit gezin 1, nochtans een fervente krantenlezer, ziet in kranten het nadeel dat ze niet dicht genoeg op het nieuws zitten en verkiest daarom televisie. Verder geven de gezinsleden ook een aantal praktische nadelen van kranten. Een eerste nadeel is dat men zich eerst moet verplaatsen om de gedrukte krant te gaan halen (o.a. de dochter van 26 uit gezin 5 en

de zoon van 17 uit gezin 12). Deze dochter en zoon zullen ook niet gauw op internet kranten lezen en willen nieuws zo gemakkelijk mogelijk ontvangen: voor de dochter is dit enkel via televisie, voor de zoon eveneens, maar hij ziet teletekst als een waardige vervanger van kranten. Een ander nadeel van kranten is dat sommige mensen niet graag lezen (o.a. de vader uit gezin 24) of meer moeite hebben met het lezen bij het ouder worden (o.a. de moeders uit de gezinnen 2 en 11).

Moeder: *Lezen, dat is de laatste tijd veel minder bij mij. Dus ik heb ook zo het gevoel van ik lees niet meer graag, vroeger las ik wel heel graag en nu lees ik niet meer graag.*
Dochter 23: *Dat zal waarschijnlijk met je bril zijn.*
Moeder: *Ja dat kan er mee te maken hebben. Dat is ook zo.*
Interviewer: *Dus dat betekent ook dat ge ook niet zo graag meer leest op internet?*
Moeder: *Jawel op internet lees ik nog wel graag. Maar zo de krant. Dat is dan, de grote letters door, dan weet ik waar het over gaat en dan kan nog opvolgen op tv of op internet.* ***(Gezin 2)***

Vader: *Krant is ni volledige nieuws hé, gewoon van gisteren maar nieuws van televisie is euh…*
Interviewer: *…is directer?*
Vader: *ja. As probleem is, direct da zien hé.* ***(Gezin 1)***

Dochter 26: *Voor een krant te halen moedu verplaatsen, dan ebde geen goesting meer* ***(Gezin 5)***

Moeder: *Hij heeft geen geduld voor te lezen.*
Vader: *Ni, lezen. Ni voor schrijven. (mompelt) (lacht) [Arabisch: Ik kan het wel lezen. Maar ik lees] … les titres. [Arabisch: Ik lees niet het hele verhaal (l'histoire)] … les titres. Comme ça fini, vite fini. [Arabisch: Ik verveel me dan. Als ik veel lees, verveel ik mij.]* ***(Gezin 24)***

Een praktisch voordeel van kranten is dan weer dat ze 'mobiel' zijn en overal mee naartoe kunnen genomen worden en kunnen gedeeld worden met anderen.

Vader: *De krant we kunnen meepakken en weg, maar... (wijst naar televisie) (gelach)* ***(Gezin 8)***

Dochter 19: *een krant kunt ge doorgeven, da is portabel allez ja…* ***(Gezin 12)***

Enkele gezinsleden (vaak jongeren) verkiezen ***internet*** boven televisie, radio of kranten omdat de inhoud van laatstgenoemde mediadragers ook online kan gevolgd worden en internet bijkomend ook de mogelijkheden tot contact meebrengt (o.a. de vader en de dochters van 12 en 13 uit gezin 1, de zoon van 15 uit gezin 13 en de zoon van 12 uit gezin 4). Hoewel dit in de meeste gevallen niet gerelateerd is aan nieuws, komt bij een aantal gezinsleden dit wel in relatie tot nieuws ter sprake, met name het feit dat op het internet alles te verkrijgen is uit de betrokken mediadragers (o.a. de moeder uit gezin 18, de dochter van 20 uit gezin 11). Er is bovendien de mogelijkheid om al multitaskend online nieuws te volgen, bijvoorbeeld terwijl men aan het downloaden is of tijdens de les of op het werk (o.a. de dochter van 25 uit gezin 25, de dochter van 18 uit gezin 3, de vader uit gezin 16). Het feit dat internet al deze andere mediadragers combineert, is voor de internetadepten onmiskenbaar het meest voordehandliggende voordeel, omdat het de mogelijkheid creëert om uitgesteld nieuws te bekijken of te lezen (vb. wanneer je het nieuws gemist hebt of de krant niet hebt kunnen lezen) en men dus minder gebonden is en dit tijdsbesparend

Moeder: *Internet want daar kunt ge alles op krijgen, op radio en tv nie* ***(Gezin 18)***

Dochter 20: *alles wat ge op tv ziet kunt ge sowieso op internet terugvinden.* ***(Gezin 11)***

werkt, om informatie op te zoeken en om eigen samenstellingen te maken.[96] Enkele gezinsleden gebruiken het internet als uitwijkmogelijkheid als ze het nieuws missen of als ze iets niet duidelijk hebben gezien of verstaan. Ook het inhalen van kranten die men tijdens de week niet heeft kunnen lezen wordt vernoemd (o.a. vader gezin 2). Wel stellen enkele andere gezinsleden dat ze op televisie sowieso naar de herhalingen van het journaal kunnen kijken (o.a. de moeders uit de gezinnen 3 en 11 en de vader uit gezin 16). Anderen gebruiken sowieso internet omdat ze daardoor niet meer gebonden zijn door de het uitzenduur van de nieuwsjournaals (o.a. de zoon van 20 uit gezin 14).

Vader: *als je niet goed zien ofwel te laat, direct internet kijken* ***(Gezin 10)***

Zoon 23: *Het nieuws, als ik da mis of zo, dan iWatch [VTM], en dan kunde terug. Voor onderdelen da mij interesseert of zo …* ***(Gezin 24)***

Zoon 20: *Vroeger toen dat internet nog ni bestond of da 't nog ni gebruikt werd, was 't van ik wil da zien anders mis ik het. Maar nu kunt altijd alles nakijken op internet, alles terugvinden.* ***(Gezin 14)***

Interviewer: *[over Het Laatste Nieuws online] Elke dag?*
Zoon 19: *Als ik de krant ni heb gelezen wel.* ***(Gezin 15)***

De meesten zoeken bijkomende informatie en diepgang, anderen gebruiken het internet om informatie te verifiëren en nog anderen gebruiken het voor beide.

Vader: *[Turks: Op internet heb ik de mogelijkheid om dingen op te zoeken en wanneer iemand mij iets van nieuws meedeelt, dan heb ik tenminste de mogelijkheid om op andere plaatsen dat nieuws verder te onderzoeken. Met andere woorden, heb ik de mogelijkheid om de juiste bronnen op de meest correcte manier, zoals het mij het beste ligt, te leren kennen.]* ***(Gezin 7)***

Vader: *Bij de gazet online kunt ge soms terug historiek gaan opvragen. En een mooi voorbeeld was daarjuist dat ik iets aan het opzoeken was over die terreurverdachten van Marokko en dan kunt ge uitgebreid eigenlijk vredig de historiek lezen van wat er eigenlijk gebeurd is. Van die moment tot vandaag. En da geeft den tv niet, den tv geeft op dat moment een momentopname van zoiets van "dat is er gebeurd" en daar stopt het bij.* ***(Gezin 22)***

Beide motivaties, het opzoeken van meer of nieuwere informatie en het verifiëren van informatie, komen ook aan bod in relatie tot 'minderhedengerelateerde' thema's. Een beperkt aantal gezinsleden zoekt informatie op over bijvoorbeeld gebeurtenissen in Marokko, Turkije of de 'islamitische' wereld omdat die nauwelijks tot niet aan bod komt op televisie (o.a. de zoon van 25 uit gezin 6, de vader uit gezin 20, de dochter van 19 uit gezin 19) of omdat ze deze informatie niet vertrouwen (o.a. de zoon van 20 uit gezin 14, de dochter van 22 uit gezin 18). Anderen kiezen er eerder voor om deze informatie eerder op satelliettelevisie te bekijken of te verifiëren (o.a. de ouders uit gezin 19) of beide kanalen te gebruiken (o.a. de vader uit gezin 20) We komen hier in het volgende hoofdstuk op terug.

[96] Digitale televisie creëert meer mogelijkheden in termen van doorspoelen en keuzes maken, maar zoals eerder gesteld beschikten maar weinig van de bevraagde gezinnen over digitale televisie.

Moeder: *Soms als er iets gebeurt in Marokko, dan wel es satelliet. Maar da's dat ge zegt dat is toch speciaal en ge wilt daar per se es naar kijken en es weten wat ervan aan is.*
Interviewer: *En ga je dan eerder naar satelliet gaan dan op te gaan zoeken op internet?*
Moeder: *Ja, ikke wel. Ik ben geen internet, euhm, mens.*
Vader: *Ja, ik ook persoonlijk omdat euhm,*
Interviewer: *En jullie? (tegen de dochter 16 en dochter 19)*
Dochter 19: *Ikke wel [internet]. Ja, ik ben wel zo, ja, ja toch wel hé, ja…* ***(Gezin 19)***

Dochter 22: *Zeker als dat over mijn religie gaat dan, dan moet ik echt weten van 'ah, klopt da?' en 'Is dat zo?' Of is dat gedecontextualiseerd door de media hier en heeft da eigenlijk een heel andere betekenis?'. Da doe ik wel, op internet of een boek of zo* ***(Gezin 18)***

Doordat al deze informatie beschikbaar is in een toegankelijke vorm, kan men eigen samenstellingen maken en dat werkt volgens sommige gezinsleden tijdsbesparend omdat men *gerichter* kan kijken of lezen. Waar men bij televisie alle items in het nieuws verplicht moet doorlopen, kan men bij het internet kiezen welke items men bekijkt en het belangrijkste mee hebben (o.a. de zoon van 20 uit gezin 14). Ook in relatie tot kranten komt dit aan bod: zo stelt de vader uit gezin 1 dat hij tijdens de week sneller online kranten zal lezen, uit tijdsgebrek, en dat hij tijdens de weekends vaker de gedrukte krant zal lezen op café, omdat hij dan meer tijd heeft.

Zoon 20: *Bij de tv zeggen ze ook wel altijd van ge hebt de afstandsbediening zelf in handen, ge kiest zelf naar wa da ge kijkt, maar bij internet is 't nog meer. […] Omda als ge naar televisie kijkt, ben ik verplicht om te staan wachten tot dat alle... terwijl da 'k op internet gewoon aanklik en wa da 'k ik ni wil lezen, sla 'k ik over, terwijl op 't nieuws komt er af en toe zo'n nutteloos ding tussen en daar moet ge naar staan... Dus als ik een half uur naar 't nieuws moeten liggen kijken terwijl da ik da op tien minuten ook kan op internet, dan verkies 'k ik internet.* ***(Gezin 14)***

Zoon 27: *Als ik bijvoorbeeld snel, snel wil weten, dan internet… Als da ni echt belangrijk is, dan kijk ik da gewoon op tv. […]*
Dochter 25: *Op internet hebt ge meer hé. Hebt ge ook meer tijd, kunt ge uw eigen samenstellingen maken. Kunt ge uw eigen nieuws kiezen. Maar da is wel vermoeiend (lacht). Want ge kunt verder blijven gaan.* ***(Gezin 25)***

Zoals de 25-jarige dochter in het vorige citaat aangeeft, is de ruime bron aan informatie tegelijk een nadeel: het vergt een zekere *inspanning*. Voor haar weegt dit niet door in haar evaluatie van het internet als nieuwsbron, maar voor anderen is dit wel een nadeel: ze willen liever hun nieuws voorgeschoteld krijgen dan er moeite voor te moeten doen, een reactie die analoog is aan wat we eerder zagen bij kranten (o.a. de moeders uit de gezinnen 2, 10, 24 en 25 en de 23-jarige dochter uit gezin 2). Een aantal gezinsleden (vb. moeders uit gezinnen 10 en 22) die geen online nieuws consulteren, maar wel geïnteresseerd zijn in nieuws en overweg kunnen met ICT, geven dat er een zekere pc-moeheid is als gevolg van hun werk en ze thuis de computer eerder links laten liggen. En ook hier weer krijgen we het argument van lezen: in tegenstelling tot de moeder uit gezin 2, die een verschil zag in het lezen in kranten of online, zijn er een aantal jongeren (o.a. de dochter van 18 uit gezin 3 en de dochter van 11 uit gezin 7) die online nieuws niet bijzonder smaken omdat het 'lezen' is.

Dochter 18: *Ik vind eigenlijk nieuws op tv beter. Omdat er ook wordt gesproken en zo. Het trekt uw aandacht meer dan op internet, want dan moet ge terug zelf nog gaan lezen …*
Interviewer: *Dan moet ge 't zelf nog gaan zoeken…*
Dochter 18: *Ja, lezen. Omdat we dat ook niet echt graag doen, dat is 't eigenlijk (lacht)* ***(Gezin 3)***

Interviewer: *En waarom internet pas als laatste?*
Dochter 11: *Als ik te lang naar het scherm kijk dan beginnen mijn ogen pijn te doen.* ***(Gezin 7)***

Interviewer: *Maar niet op het internet of zo de krant lezen?*
Moeder: *Nee. Ik zit dikwijls op de computer op 't werk da 'k ik hier thuis praktisch niet op de computer ga.* ***(Gezin 22)***

Moeder: *Internet, dan moet ge beginnen te werken eigenlijk hé. Radio ge doet da aan en tv ook en… en da werkt vanzelf. (lacht)* ***(Gezin 25)***

Dit online lezen zou kunnen vervangen worden door het online bekijken van videofragmenten, maar enkele gezinsleden kampen met betrekking tot video's met praktische problemen: hun computer kan dit niet aan, bijvoorbeeld als ze met meerdere toepassingen tegelijk bezig zijn. Dit praktische argument, naast de moeite die men zich moet getroosten om online nieuws op te zoeken, wordt het vaakst geuit wanneer we opwierpen dat bewegende beelden ook online kunnen bekeken worden (o.a. de dochter van 18 uit gezin 11, de vader en dochter van 15 uit gezin 16). De zoon van 17 uit gezin 12 vindt de websites van televisiezenders dan weer te ingewikkeld. Deze technische aspecten verklaren mogelijk ook waarom de sites van televisiezenders minder sterk scoorden bij de opsommingen van geraadpleegde nieuwssites, naast het feit dat de beelden veeleer liever op een groter televisiescherm dan op een kleiner pc-scherm bekeken worden. Toch wordt door enkele gezinsleden (o.a. de 15-jarige dochter uit gezin 24) gesteld dat wat men aan foto's en beelden krijgt op het internet veel ruimer is dan in de kranten en verkiest men daarom internet boven kranten.

Interviewer: *Maar je volgt nog altijd liever nieuws op televisie dan op internet bijvoorbeeld?*
Vader: *Ja meestal wel ja, qua beelden dan hé.*
Interviewer: *Maar op internet kunde ook beelden zien?*
Vader: *Ja, kweget, maar ik (onverstaanbaar) in de stemming vo zo'n dinges te zoeken soms.*
Moeder: *En ook 't is een rustig moment, 7 uur. Ligt hij meestal daar.*
Dochter 15: *Ja en soms het internet valt soms zo uit bij mij, traag.* ***(Gezin 16)***

Dochter 18: *'t Probleem bij mij is da als ik video's of zo open, da mijn pc vastloopt omdat 'em te vol zit met muziek en zo en daarom kijk ik ook liever op televisie. Want anders kan ik ni meer verder doen met mijn gesprekjes. (lacht)* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Ga je soms kijken op de deredactie.be? Want da's 't zelfde nieuws als op Eén.*
Zoon 17: *Nee, gewoon Het Laatste Nieuws heel af en toe, ma ni echt deredactie, da's t' ingewikkeld. De laatste tijd op de site van VTM geweest en echt moeilijk om effe deftig een categorie… Ja, da's echt kut.* ***(Gezin 12)***

Bij online nieuws speelt natuurlijk ook dat sommige gezinsleden gewoonweg niet met internet (kunnen) werken. Enkelen van hen (o.a. de vaders uit de gezinnen 3 en 14) zien internet als een schadelijk medium en dichten het weinig waarde toe. Maar ook omgekeerd geldt dat voor een aantal jongeren (o.a. de zoon van 15 uit gezin 7, de dochters van 15 en 25 uit gezin 24) dit 'nieuwe' medium

'interessanter' is in vergelijking met bijvoorbeeld radio. Zij spreken, meer dan de oudere gezinsleden, over 'gewoonte' wanneer het over internet gaat. Minder vernoemde motivaties zijn verder het feit dat het internet, in vergelijking met kranten, goedkoper (moeder uit gezin 18 en 25-jarige dochter uit gezin 25) en milieuvriendelijker (dezelfde dochter) wordt bevonden.

Interviewer: *En waarom internet op de tweede plaats?*
Dochter 25: *Omdat da eigenlijk de tweede mogelijkheid is na tv. Gewoon dat da iets is wa da we toch… Ook iets omda we da gewoon zijn eigenlijk hé dus ja. Ge zij gewend en…* ***(Gezin 24)***

Vader: *[Turks: Internet is slecht voor een mens, voor de hersenen, voor het hoofd en ook voor de ogen is het slecht, het verstoort vaak.]* ***(Gezin 3)***

Interviewer: *En waarom internet derde [plaats]?*
Zoon 15: *Omdat dat… dat mij net nog iets interessanter is dan radio.* ***(Gezin 7)***

Er zijn niet veel gezinsleden die ***radio*** verkiezen: de meeste gezinsleden die naar radionieuws luisteren kunnen er eventueel wel positief over zijn en dit zelfs zeer geregeld doen, maar als het aankomt op voorkeursnieuws, komt radio zelden naar voren als één van de favoriete opties. Bij een beperkt aantal gezinsleden is dit echter wel het geval en zij motiveren die keuze vooral vanuit 'gemak' (je zet het op en je krijgt het automatisch), 'gewoonte' en de mogelijkheid tot 'multitasking' (o.a. de dochter van 19 uit gezin 5, de ouders uit gezin 2 en de moeders uit gezinnen 4 en 12). Ook dichten enkele gezinsleden radio een portaalfunctie toe: je hoort iets op de radio en dat stimuleert je om naar het nieuws te kijken op televisie of online nieuws op te zoeken omdat je er meer over wilt weten of de beelden wilt zien. Het zijn vooral die beelden, of beter het gebrek daaraan, die ook vaak opduiken als minpunt van radio. Een ander minpunt is dat er volgens verschillende gezinsleden veel te weinig wordt gezegd in het radionieuws. Men vindt het nieuws weinig informatief en één vader (gezin 12) vergelijkt het met een cassette die men in een 'loop' afspeelt. Het spreekt vanzelf dat deze laatste opmerkingen, over de weinig informatieve inhoud van nieuws, te maken hebben met de zenderkeuze. Het nieuws komt op sommige zenders, we denken aan Radio 1, in totaliteit uitgebreider aan bod. Dit argument wordt dan ook niet geuit door de Radio 1-luisteraars.

Interviewer: *Je hebt het liefst nieuws op radio.*
Moeder: *Ja, 'da een radio kunt ge allez bij ons staat da constant op en ge luistert daar allez.*
Interviewer: *Maar je hebt geen beelden natuurlijk.*
Moeder: *Nee, ma ge hoort 't toch en als ik zeg: "Ah da wil ik thuis deze avond toch op tv zien".*
Dochter 19: *Een radio is eigenlijk heel kort uiteindelijk hé, da's ni zo echt heel informatief.*
Zoon 17: *Ja da's echt, korte samenvatting dus, ni echt zo interessant voor naar te luisteren.*
Dochter 19: *Ge gaat u altijd afvragen van: "En wa nog?"*
Vader: *[Turks: 'k zeg 't, gaat rond, rond … en dezelfde dinges gezegd worden. Elk uur is het gelijk dezelfde cassette dat afspeelt.]* ***(Gezin 12)***

Als we alle motivaties overschouwen, kunnen we enkele algemene vaststellingen maken. Een eerste is de belangrijke rol van de beeldcultuur: veruit de meeste gezinsleden willen beelden bij het nieuws en zullen primair daarvoor televisie hanteren en in tweede instantie internet. Vooral radio, maar ook kranten hebben hierin een nadeel, hoewel enkele gezinsleden m.b.t. dit laatste medium aangeven dat

er ook daarin een beeldcultuur bestaat: zo geven de zonen in de volgende citaten aan bij kranten ook vooral door de foto's aangetrokken te worden.

> ***Zoon 25:*** *Wat er nu gefotografeerd is of wat er nu eigenlijk op de foto's te zien zijn, dat blijft het meeste bij de mensen, ik bedoel, ge kunt heel snel een grote titel lezen, ge kunt heel snel een afbeelding of een foto zien. Maar gedetailleerd uitleggen moet je er eventjes tijd voor maken. Als ge echt geïnteresseerd zijt ga ge dat lezen, als ge niet geïnteresseerd zijt, ja, dan gaat ge dat niet lezen terwijl, dat beeld dat blijft bij u*
> ***Interviewer D:*** *Is het dan ook zo dat ge bijvoorbeeld als er een artikel in staat waar dat geen foto bij is of dat ge dat minder snel gaat lezen of…?*
> ***Zoon 25:*** *Ja, bij mij is da toch wel, dat ik dat minder snel ga lezen. Ik kijk wel ook naar de grote titels, als dat mij interesseert, dan lees ik dat wel, maar ik kijk ook heel vaak naar de afbeeldingen, zo van welke indruk geeft dat nu. Komt dat wel overeen met de titel. Wordt er wel verteld wat men wil vertellen? Soms klopt de tekst eigenlijk totaal niet met de afbeelding. Ze willen wel onpartijdig blijven terwijl met heel extreme afbeeldingen of een foto erop zetten, allez dan is dat wel niet meer onpartijdig.* ***(Gezin 6)***
>
> ***Zoon 20:*** *Het Laatste Nieuws is meer gewoon, die werken meer met foto's* ***(Gezin 14)***

Een tweede vaststelling is het multimediale aspect: nogal wat gezinsleden gebruiken verschillende mediadragers voor nieuws en combineren de mogelijkheden van elk medium: voor het internet beschikbaarheid, tijdsbesparing en opzoekmogelijkheden, bij radio de portaalfunctie en het gemak, bij televisie het gemak, de snelheid en de beelden en bij kranten de diepgang en het mobiele karakter. Een derde vaststelling is dat nogal wat (maar niet alle) gezinsleden nieuwsconsumptie het liefst gepaard zien gaan met een zekere 'rust'. Deze 'rust' neemt twee vormen aan: enerzijds nieuws waarvoor men geen inspanningen wil doen (vb. radio en televisie zet je gewoon aan), anderzijds nieuws dat je geeft wat je wil hebben. Bij kranten en internet leest men wat men wil en moet men zich niet 'ergeren' aan zinloze zaken, zoals bij televisienieuws, waarnaar men moet kijken uit vrees het volgende item te missen. Deze vaststelling hangt ook sterk samen met het rituele consumptiegedrag, dat bij deze gezinsleden met name voor televisie en internet nog een sterke rol speelt.

We sluiten af met een overzicht van de wijze waarop de verschillende mediadragers zich verhouden tot elkaar. In enkele gezinnen (vooral de gezinnen die het laatst geïnterviewd werden) werd gevraagd een hiërarchie op te maken van de mediadragers voor nieuwsdoeleinden. In andere gezinnen dienden we af te gaan op de interviews, waarbij we vooral keken naar de aangehaalde motivaties en de beschrijving van de gebruikspatronen door de gezinsleden. Deze cijfers in Tabel 17 dienen dan ook met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden: in sommige gevallen gaat het over effectief gebruik, in andere gevallen om theoretische voorkeuren (vb. bij niet-nieuwsconsumenten). In de meeste gevallen vallen deze wel samen, maar in sommige gevallen niet. De cijfers kunnen dan ook afwijken van hetgeen voordien besproken werd. Uit deze samenvattende Tabel 17 blijkt overduidelijk dat televisie bij de meeste gezinsleden het vaakst op de eerste plaats komt. De meeste gezinsleden stemmen dus prioritair af op televisie voor hun nieuws, sommigen exclusief, anderen dan weer in combinatie met andere mediadragers. Internet lijkt iets populairder te zijn voor nieuwsdoeleinden dan kranten, al moet hier de belangrijke nuance aan toegevoegd worden dat wat men online bekijkt qua nieuws vooral bestaat uit krantenmateriaal. De gedrukte krant trekt ook een iets ouder publiek aan,

waar de jongeren sneller online gaan. Ook zijn er ouders die niet met de pc kunnen werken. Radio is het minst populaire medium voor nieuws en is vooral gekoppeld aan multitasking (vb. tijdens het kuisen) en aan locaties (vooral in de auto), maar in beide gevallen is het slechts zelden dat de gezinsleden radio aanzetten specifiek voor nieuwsdoeleinden en indien dit wel gebeurt, is dit zelden als één van de favoriete mediadragers.

Tabel 17 Overzicht favoriete mediadragers voor nieuwsdoeleinden

	TV	Internet	Gedrukte Krant	Radio
1ste plaats	**72**	**16**	2	2
2de plaats	12	**24**	**24**	9
3de plaats	4	8	**24**	6
4de plaats	0	3	1	7
Wordt niet of nauwelijks gebruikt	0	**16**	**47**	**31**
Wordt niet gebruikt voor nieuws	12	**29**	0	**20**
Onbekend	2	6	4	**27**

8.5 Voorkeuren en kenmerken van televisienieuws

In wat volgt zullen we ons focussen op de evaluatie van televisienieuws. Aanvankelijk was het opzet om een onderscheid te maken tussen bron-, vorm-, inhouds- en individuele kenmerken, maar dit bleek een onmogelijke opdeling. Net als Clycq et al. (2003) komen we tot de vaststelling dat bij de gezinsleden deze evaluaties dooreen lopen en zo sterk met elkaar verweven zijn, dat het uiteenhalen van deze kenmerken een onmogelijke opdracht bleek. Om één voorbeeld aan te halen: net als bij Clycq et al. (2003) zijn bronkenmerken niet altijd eenduidig af te lijnen omdat individuele en vooral ook vorm- en inhoudskenmerken een rol spelen en stralen die kenmerken ook af op de bron. Ook namen bronkenmerken twee vormen aan: de eerste vorm verwijst naar specifieke zenders, de tweede vorm verwijst naar algemenere omschrijvingen, zoals ‘Turks nieuws’, ‘Vlaams nieuws’, enzovoort.

Het is onmogelijk een exhaustieve bespreking te geven van alle geuite evaluaties en dus kiezen we er voor om de belangrijkste evaluaties uit de interviews, 15 in totaal, te bespreken: het wantrouwen t.a.v. Marokkaanse en Turkse zenders, de nabijheid van een bron t.o.v. een gebeurtenis, de reputatie van zenders, taalgebruik, beeldgebruik, levendigheid, uitzenduur, gewoonte / ritueel kijkgedrag en daarmee samenhangend zendergetrouwheid, functionele identificatie, relatieve zelfperceptie, kritische ingesteldheid, de sociale kijkcontext, het ‘nieuwe’ in nieuws, internationaal of buitenlands nieuws en de individuele interesse in thema’s, zoals politiek, cultuur, sport, faits-divers, enzovoort.

8.5.1 Individuele en nieuwsgerelateerde kenmerken

Een eerste opvallend gegeven in de interviews is het ***enorme wantrouwen tegenover Turkse en Marokkaanse zenders***, dat zowel bij kijkers als bij niet-kijkers aanwezig is. Voor de Marokkaanse kanalen wordt er vooral verwezen naar censuur, ‘amateurisme’ en de ‘heiligenrol’ die de koning krijgt

toebedeeld. Elk journaal start namelijk met nieuws over de koning. De Arabische zenders delen echter niet in dit wantrouwen en *Al Jazeera* nog het minst: kritiek op deze zender is schaars (zie verder).

Vader: *Ik denk Marokko die vertelt meer leugens dan euhm …*
Interviewer: *Dan België?*
Vader: *Ik geloof het ja.*
Moeder: *Ik ben daar zeker van. Dat is gewoon zo, censureert nog veel, nog echt taboes.* ***(Gezin 20)***

Zoon 20: *Nee, nee, Marokko, ge weet zelf hoe dat Marokkaans nieuws in mekaar zit dus. Eerste nieuwsfragment gaat altijd over de koning, en... […] 't [is] ook ni echt zo, hoe moete da zeggen, professioneel, 't is ook ni echt, ja... Amateurs... (mompelt)* ***(Gezin 14)***

Interviewer: *Vinden jullie da jullie kritischer moeten zijn tegenover Marokkaanse zenders dan tegenover Al Jazeera bijvoorbeeld?*
Zoon 20: *tegenover Marokkaanse zeker hé (gelach) da's staats tv*
Zoon 24: *Ma 't hangt af wa het onderwerp is, ma Marokkaanse is meestal zever* ***(Gezin 21)***

Bij de Turkse kanalen spreken de gezinsleden eerder van andere problemen, die volgens hen het Turkse medialandschap kenmerken: een verregaande ideologische verzuiling en versplintering, een hevige concurrentiestrijd en het daarbij gepaard gaande sensationalisme (zie ook 7.3.1). Hoewel onder de kijkers de meeste gezinsleden hun specifieke voorkeuren hebben – bijvoorbeeld voor linkse partijen of specifieke 'religieuze groepen' – leidt de segmentering tot wantrouwen en een gebrek aan geloofwaardigheid, vooral wanneer het gaat over buitenlands nieuws. De staatszenders van *TRT* krijgen weliswaar minder kritiek, maar worden dan weer eerder saai bevonden. Sommige gezinsleden vinden wel dat de *TRT*-kanalen een inspanning hebben geleverd, maar toch lijkt voor velen *TRT* dit juk van een oubollig imago nog niet afgeworpen te hebben. Een enkeling ziet echter in dit 'saaie' net een verademing, in vergelijking met het sensationalisme van de commerciële zenders. Wanneer dit sensationalisme ter sprake komt in vergelijking met Vlaamse zenders, zullen de *VRT*-kijkers dit vaak vergelijken met *VTM*, maar dan in verregaandere vorm.

Interviewer: *Als ik die drie nu achter mekaar zou zetten, dus VRT, VTM en Turkse zenders. Welk nieuws gaan jullie het meest vertrouwen? Allez, Turkse zenders, bepaalde zenders hè.*
Dochter 18 en Dochter 20: *VTM.*
Interviewer: *En tussen VRT en Turkse zenders?*
Dochter 20: *VRT toch. (lacht)*
Interviewer: *Ja? Geen vertrouwen in Turks?*
Dochter 20: *Die zijn ni altijd zo objectief. Ze kunnen ook ni altijd alles zeggen wa da ze willen zeggen, ze moeten oppassen voor dit, oppassen voor dat. Dus dan krijgt ge meestal ook ni alle informatie. […] In België is de ene zender bijvoorbeeld ni meer links, meer rechts of voor een politieke partij. Daar hebt ge echt zenders die meer voor rechts en links zijn...*
Interviewer: *Ja, en doordat ze voor rechts of links zijn ga je zo ook minder vertrouwen?*
Dochter 20: *Ja, omdat dat meer subjectief is hé.* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Van de Vlaamse zenders, welke leunen er het dichts aan bij Turks nieuws?*
Moeder: *Ja VTM hé.* ***(Gezin 2)***

Zoon 25: *Ik krijg toch meer het gevoel dat in Vlaanderen, als ik dus VTM of VRT kijk, dat ik juist geïnformeerd word, omdat ze zijn wel eens partijdig, maar ze zijn wel meestal neutraal. Misschien omdat Vlaanderen, ja dat is kleiner dan Turkije. Dan hebben ze misschien meer controle. Dan zien zij ook meer of ze moeten dan eigenlijk neutraal blijven, terwijl Turkije is een extreem groot land. De nationale tv zenders van Turkije, de TRT en zo die we hier op kabel tv ook kunnen zien, die zijn neutraal hé, daar heb ik totaal geen problemen mee en zijn altijd neutraal geweest voor mij. En onpartijdig geweest.* ***(Gezin 6)***

Vooral het in Nederland neergestorte vliegtuig van *Turkish Airlines* beroerde de gemoederen van verschillende 'Turkse' gezinnen (o.a. gezinnen 10, 11 en 13) ten tijde van de interviews. Diverse gezinsleden verwijzen herhaaldelijk naar dit voorbeeld om aan te tonen dat de Turkse zenders in hun buitenland berichtgeving maar weinig betrouwbaarheid genereren (zie ook Citaat 19).

Moeder: *Ik had mij geërgerd. Zonder feiten hebben ze zoveel nieuws gegeven, zoveel doden. Direct meteen. Terwijl de Hollanders zeiden: 'zolang we de feiten ni kennen, kunnen we niks zeggen. D'er wordt een persconferentie gehouden'. En dan had ik gezegd: "da maakt het verschil tussen Europese landen en Turkije". Wij zien da verschil.*
Vader: *[Turks: Volgens mij worden zulke berichtgevingen correcter weergegeven door de buitenlandse pers. Turkije probeert de berichtgeving te politiseren. En daarom is de buitenlandse berichtgeving volgens mij correcter.]* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *En welke zenders vinde gij meer geloofwaardig?*
Zoon 19: *Van de Vlaamse, denk dat dat altijd wel echt dicht bij mekaar ligt. Van pakt die vliegtuigcrash, 2 doden, en één zegt 3 doden In Turkije willen ze wel eens overdrijven.*
Interviewer: *Ja. Dus gij gelooft Turkse posten sowieso minder?*
Zoon 19 en Dochter 21: *Ja, ja. Zeker.*
Vader: *Zeker me da buitenlands nieuws. As da nieuws van 't buitenland komt.*
Zoon 15: *[Turks: Ze weten het daar niet.] […]*
Vader: *Hoe dichter bij het gebeurtenis, dat de echte bron is van het nieuws, is meest correcte nieuws da ge kunt krijgen dat is zo. Dat is nie alleen met die vliegtuig.* ***(Gezin 13)***

Zoals blijkt uit het citaat van de vader uit gezin 13 hierboven, speelt voor enkele gezinsleden ook ***de nabijheid van de bron***. Hoe dichter een nieuwskanaal bij een gebeurtenis is, hoe geloofwaardiger. Dit heeft vooral te maken met de 'aard' van buitenlandberichtgeving: diverse gezinsleden gaan ervan uit, gebaseerd op hun ervaringen, dat zenders enkel algemene lijnen weergeven van buitenlands nieuws en dat men zich voor gedetailleerde informatie het best richt tot een nieuwsbron die zo dicht mogelijk bij de gebeurtenis zelf is. Dit geldt dus niet enkel voor nieuws over Marokko of Turkije, maar ook voor nieuws over Vlaanderen of Nederland. Wel voegen verschillende gezinsleden daar telkens de nuance aan toe van het eerder besproken wantrouwen ten aanzien van Marokkaanse en Turkse zenders. We zullen verderop dieper ingaan op de buitenlandberichtgeving.

Interviewer N: *[Turks: Gaat u dan van het Turks nieuws de waarheid willen weten of wanneer u via de Vlaamse berichtgeving iets gezien heeft, gaat u dan onmiddellijk zappen?]*
Vader: *[Turks: Neen, het is niet omdat wij het niet geloven. Om meer details te weten te komen.]*
Moeder: *Bijvoorbeeld, da was kort en heel algemeen gegeven hé op de Belgische nieuws. Wat doen we? We kijken naar het Turkse nieuws voor meer details.* ***(Gezin 11)***

Een derde kenmerk is het element ***reputatie***. In een aantal gevallen hangt dit nauw samen met het wantrouwen in Marokkaanse en Turkse zenders. We bespreken dit hier apart omdat we het vaak expliciet geuite wantrouwen t.a.v. Marokkaanse en Turkse zenders wilden benadrukken, maar ook omdat de andere reputatiekenmerken niet altijd te maken hebben met vertrouwen of wantrouwen en omdat deze reputatiekenmerken niet beperkt zijn tot Marokkaanse en Turkse zenders alleen. Reputatie wordt vertaald in twee concrete vormen: professionaliteit en 'bewezen' of 'toegeschreven' status. De kritiek op professionaliteit van zenders wordt vooral geuit door die gezinsleden die niet naar een specifieke zender kijken, een schaarse uitzondering niet te na gelaten. Bij de één gaat het om de Marokkaanse zenders (zie bijvoorbeeld het citaat van de zoon van 20 uit gezin 14 eerder in deze sectie), bij de ander om de buitenlandberichtgeving van de Turkse zenders (zie de citaten hiervoor), bij anderen om commerciële zenders in het algemeen en bij nog anderen om regionale zenders. De meeste gezinsleden uiten deze kritiek op een gebrekkige professionaliteit zonder verdere staving. Voor een groot deel heeft dit natuurlijk te maken met de beperkte mogelijkheden om dieper in te gaan op elk aspect van de nieuwsbeleving tijdens het onderzoek zelf, maar deels heeft dit ook te maken met (ongegronde) etikettering. Bij de gezinsleden die wel dieper ingaan op redenen waarom ze deze zenders een gebrekkige professionaliteit verwijten, komt een hele reeks kenmerken aan bod, die in diverse gevallen ook vormelijk (vb. vraagstelling) en inhoudelijk (vb. kennis van een bepaald fenomeen, zoals minderheden of religie) zijn, naast brongerelateerd (vb. sensatiezucht).

> ***Vader:*** *Ik kijk soms naar regionaal nieuws op ATV. Dat is, ja hoe moet ik dat zeggen, nieuws op half professionele manier gemaakt. Meer kan ik daar niet over zeggen. Het voorbeeld hé, een paar dagen terug, het geval met die steekpartijen. Die journaliste, wat voor vragen dat die stellen. Eigenlijk, je stelt 10 vragen en van die 10 vragen zeg je eigenlijk 9 keer 't zelfste. Altijd toch maar proberen. En op een duur beginde toch al te denken van "Met wat ben je bezig", hé.*
> ***Moeder:*** *Ja 't is wel waar.* ***(Gezin 16)***

Vooral de inhoudelijke en brongerelateerde kenmerken sluiten nauw aan bij het tweede element: 'bewezen' of 'toegeschreven' status. In het eerste geval gaat het over fouten die in het verleden door een bepaalde zender werden gemaakt: zowel foutieve berichtgeving komt hier aan bod als situaties waarin de betrokken zenders er niet in slaagden een volledig beeld te schetsen van een gebeurtenis. We verwijzen voor de Turkse zenders hierbij naar het eerder aangehaalde voorbeeld van het neergestorte vliegtuig van *Turkish Airlines*. Bij Vlaamse zenders gaat het o.a. over minderheden en een 'rechtsere' koers (vooral bij *VTM*). In het tweede geval, de toegewezen status, gaat het met name over toewijzingen als 'staatszender' of 'niet-geaffilieerde zender'. Waar Marokkaanse staatszenders sterk bekritiseerd worden, kan *TRT* als staatszender wel op de goedkeuring rekenen van een aantal gezinsleden. De moeder uit gezin 4 refereert expliciet naar het feit dat het om een staatszender gaat en dat ze daarom deze zender vertrouwt. Maar ook andere gezinsleden refereren – meer impliciet – naar het feit dat de Turkse *TRT*-zenders meer vertrouwen inboezemen dan hun commerciële tegenhangers (zie ook het citaat van de zoon van 25 uit gezin 6 eerder in deze sectie). Dezelfde reacties krijgen we in verband met de Turkse nieuwszender *NTV*: die is volgens diverse gezinsleden niet verbonden aan confessionele en politieke groeperingen en geniet daarom vertrouwen.

Moeder: *Ge hebt leuke reportages, zeer professioneel nieuws, da's staat tv, gelijk TV één. Echt nieuws hé. Allez, gene blabla.* ***(Gezin 4)***

Vader: *[Turks: Nee, een manier waarop zij [Turkse zenders] het nieuws uitzenden, er zijn mensen die hen sturen, daarom, nieuws dat de zenders niet aanstaat of die groep niet aanstaat wordt niet uitgezonden. Maar NTV is zo niet, het zendt zelfs nieuws uit dat hun eigen groep in het slechte daglicht stelt. Ze zijn niet verbonden aan, ze dienen geen dinges om correct te zijn.]* ***(Gezin 7)***

Uit de voorgaande beschrijving van reputatie blijkt dat deze niet altijd gemakkelijk te detecteren is en samenhangt met allerhande andere kenmerken. Er is echter wel één zender, die we tot zover nog niet vernoemd hebben, die duidelijk uitblinkt op het vlak van reputatie: *Al Jazeera*. De reden waarom dit zo duidelijk is, ligt aan het feit dat tal van gezinsleden *Al Jazeera* bewieroken, zonder dat ze naar de zender of naar nieuws kijken. Verschillende van deze gezinsleden kijken niet naar *Al Jazeera English* (dat ten tijde van de interviews maar heel beperkt vernoemd werd) en kijken niet naar *Al Jazeera Arabic* omdat ze de taal niet verstaan. Toch dichten deze gezinsleden *Al Jazeera* diverse positieve eigenschappen (professionaliteit, exhaustiviteit, diepgang, …) toe.

Interviewer: *Vinden jullie satelliet meer te vertrouwen dan Vlaamse televisie? (instemmend gemompel) Allemaal ja aan het knikken.*
Dochter 16: *Ook al, ik weet, ik kijk al ni veel satelliet, ma ik weet wel da het betrouwbaar is.*
Interviewer: *Ook de Marokkaanse zender?*
Dochter 16: *Nee dan spreek ik gewoon over Al Jazeera.* ***(Gezin 20)***

Een deel van deze reputatie is ook opgebouwd door de verslaggeving tijdens de Golfoorlogen en de verzuurde relaties met de Verenigde Staten tijdens diverse momenten. Een aantal gezinsleden hekelt 'islamofobie' en de almacht van enkele 'machtige' staten (o.a. de VS en Israël) en verkiezen *Al Jazeera* omdat het volgens hen een gefundeerd 'ander verhaal' kan brengen, i.t.t. de westerse, maar ook de Marokkaanse zenders. Dit gaat voornamelijk om de buitenlandberichtgeving waarin de grote staten betrokken zijn en om de oorlogssituaties en brandhaarden in de wereld, vooral in het geval van de 'islamitische' wereld (o.a. Irak en Palestina).

Zoon 20: *De Amerika-Irak kwestie, Palestina, zaken waarvan da je weet da ze 't verhaal gaan verdraaien bijvoorbeeld op de VRT of op internet of zo, die ga ik dan wel extra gaan opzoeken.*
Interviewer: *En waarom denkt ge da ze da verdraaien? Allez...*
Zoon 20: *Da zijn gewoon de vooroordelen, dus het beeld dat het Westen heeft van de Arabische wereld, van het zijn allemaal terroristen en het zijn allemaal extremisten, en op den duur da komt ni meer geloofwaardig over hé. Bij elk nieuwsverslag hé, oftewel brengen ze er Al Qaeda bij of brengen ze er terreurnetwerk 'k weet ni wa of het zijn terroristen. Terwijl da je dan op andere nieuwszenders een heel ander beeld van krijgt. Maar bijvoorbeeld, als ik nu op het nieuws lees van d'er is een overstroming ergens gebeurd of een tornado, da ga 'k ni opzoeken, nee... Het zijn enkel zo de politieke zaken. Vooral zo zaken dan in de Arabische wereld zo, het Midden-Oosten, die ga 'k dan wel altijd nakijken.* ***(Gezin 14)***

Vader: *Wij niet zeggen alleen Belg. Onze tv ook Marokkaan, dat is ook zo gelijk in België. Niet alles [zeggen]. Iedereen bang, iedereen bang voor Amerika of zo, Al Jazeera niet.* ***(Gezin 15)***

De meest uitgesproken meningen hierover worden vertolkt door enkele eerste generatie ouders (o.a. de ouders uit gezin 14 en de vader uit gezin 15), maar opvallend vooral ook door enkele 'emerging adults' die zich heel sterk emotioneel en normatief langs religieuze lijnen identificeren (zoals de dochter van 22 uit gezin 18, de zoon van 20 uit gezin 14 en de zoon van 23 uit gezin 24). Dit wantrouwen naar deze zenders beperkt zich enkel en alleen tot 'herkomst-' en 'religiegerelateerde' onderwerpen, wat wijst op een groter belang van betrokkenheid dan van een kritische zin: de werking van massamedia, ideologie en machtsfactoren worden enkel toegepast op deze onderwerpen. Dat verschil blijkt vooral bij vergelijking met andere gezinsleden die kritisch staan ten opzichte van media en de beïnvloedende strekkingen in het algemeen (zoals bij de 'emerging adults' in gezin 21, zie verder). Dat het hier gaat om een graad van identificatie, blijkt ook uit het feit dat, vooral de 'emerging adults', heftig reageren op hun ouders wanneer deze in dit thema een afwijkende mening hebben. De zoon van 23 uit gezin 24 geeft hieronder blijk van wantrouwen t.a.v. Vlaamse en westerse zenders wanneer het gaat over 'islam' en de 'islamitische wereld'. Echter, wanneer zijn moeder bij dezelfde vraag aangeeft wel vertrouwen te hebben in *VTM*, reageert deze zoon gepikeerd (zie Citaat 20).

> ***Interviewer:*** *Waarin ga je het meest vertrouwen hebben?*
> ***Zoon 23:*** *Liever satellietposten dan. Voor feiten die hier gebeuren, VTM, dat geloof ik wel, hier. Die zijn veel dichtste bij, dan ga ik wel da meer vertrouwen dan satellietbeelden. Dus dingen die hier gebeuren vertrouwde hier. Maar dingen die te maken hebben met islam of zo, het buitenlandse zo.*
> ***Interviewer:*** *Is dat al het buitenland, of is dat alleen maar de Arabische wereld? Pak nu bijvoorbeeld iets da gebeurt in Latijns-Amerika, ga je daar dan VRT ook nog in geloven?*
> ***Zoon 23:*** *Ja, ja.*
> ***Interviewer:*** *Dat wel. Dus het is echt de Arabisch-islamitische wereld, daarvoor ga je…*
> ***Zoon 23:*** *Ja, ja, ja. Echt wel.* ***(Gezin 24)***

Dit is geen alleenstaand feit, ook bijvoorbeeld in gezin 14 krijgen we eenzelfde reactie van de zoon van 20 t.a.v. de ouders (zie Citaat 21). Zij geven aan dat vooral taal zorgt voor een gebrek aan geloofwaardigheid van deze zenders. De moeder zou *VRT* bijvoorbeeld wel vertrouwen indien het in het Arabisch zou zijn (zie verder). Niettemin geven deze ouders aan dat elk nieuwsbericht over de VS op westerse zenders per definitie als ongeloofwaardig wordt beschouwd, zoals ook mocht blijken tijdens het vertoonde journaal. De berichtgeving rond de bosbranden in de VS beschouwden ze per definitie als ongeloofwaardig (ook al begrepen ze, zeker de vader, het journaal niet) omdat ze de VS liëren aan censuur en machtspolitiek.

> ***Moeder:*** *[Arabisch: Nee, Amerika verstopt wel… Ook bij haar dingen, ze hebben dat op het nieuws gezegd van Al Jazeera.]*
> ***Zoon 20:*** *Ze vertrouwen die echt voor geen haar hé (lacht)*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Nee, ze verstoppen echt wel.]*
> ***Moeder:*** *[Arabisch: Op Al Jazeera zeggen ze dat ze niet het juiste aantal … Ze hebben dat op het nieuws gezegd dat ze de waarheid niet zeiden want ze willen niet dat ze zeggen van jullie hebben het land achtergelaten, en oorlogen gaan voeren in Irak. Ze hebben dat op Al Jazeera gebracht... Dat ze dat niet aan het volk wil tonen, het Amerikaanse volk...]* ***(Gezin 14)***

Over ***taalkennis en taalgebruik*** hebben we het al uitgebreid gehad in hoofdstuk 6 (zie vooral 6.5). We herhalen hier kort enkele vaststellingen. De gezinsleden kijken, algemeen gesteld, naar wat ze het best verstaan. Het taalgebruik van de *VRT* wordt gezien als moeilijk door *VTM*-kijkers, dat van *VTM* als te kinderlijk door *VRT*-kijkers. Het kijken naar Arabischtalig en Turkstalige nieuws is m.a.w. niet altijd ingegeven door een oriëntatie op herkomstlanden, maar ook door de behoefte aan begrijpbaar nieuws. Deze taalniveaus spelen sterker een rol voor nieuws en duiding, voor andere televisiegenres worden ze nooit vermeld. Enkele – vooral oudere – gezinsleden verklaren dit aan de hand van het feit dat bij nieuws en duiding er minder ruimte is voor contextueel begrip, vergeleken met bijvoorbeeld series of films (zie quote uit gezin 19 hiernaast). Ook tast de gebrekkige taalkennis bij enkele van hen de geloofwaardigheid van zenders aan (o.a. de ouders uit gezin 14). Verder zijn de nieuwsuitzendingen op de Arabischtalige én Marokkaanse zenders in het Fusha, wat ze voor velen ontoegankelijk maakt. Volgens enkele gezinsleden is het Fusha op Marokkaanse zenders minder 'opgekuist' maar dit valt binnen het kader van dit proefschrift niet te verifiëren. Bij de 'Turkse' gezinsleden komt dit probleem minder voor, maar is er wel voor sommigen een probleem met de niveaus van het Turks die gebruikt worden, kortom, een gelijkaardige situatie als bij de twee grootste Vlaamse zenders. In onze data vinden we hier vooral indicaties voor, maar geen duidelijke 'bewijzen', omdat bij de bevraging hier niet diep genoeg op kon ingegaan worden of ingegaan werd. Wie minder Darija, Fusha of Turks begrijpt én wie het Nederlands goed beheerst, kijkt minder naar satellietzenders. Enkele 'Turkse' gezinsleden zoeken alternatieven in een gemakkelijkere taal. Een mindere kennis van het Nederlands vergemakkelijkt dan weer een oriëntatie op satelliettelevisie, al is deze niet absoluut, met name door de gerichtheid op 'hier' (functionele identificaties), de machtsrelaties en allianties binnen gezinnen m.b.t. mediagebruik ('family viewing') en in enkele schaarse gevallen omwille van de pogingen om de Nederlandse taal te leren (zie hoofdstuk 6).

> ***Vader**: Ik versta niet alles. Ik kan wel volgen, maar dan is stuk breekt en ik kan ni meer volgen.*
> ***Interviewer**: Vraag je dan bij alles of alleen maar bij nieuws of … Bijvoorbeeld bij films ook?*
> ***Vader**: Heel weinig bij films*
> ***Moeder**: Da's eerder bij programma's of nieuws en meer en meer zaken hé?*
> ***Vader**: Ik wil het volledig*
> ***Moeder**: Het is de vertaling en dan heb ik het volgende gemist en dan word ik soms kwaad.*
> ***Vader**: Ja, soms is het "na" en dan zeg ik "ja, ok."*
> ***(Gezin 19)***

Een vaak aangehaald kenmerk is ***beeldgebruik***, dat met name een rol speelt in het onderscheid tussen kabel- en satellietzenders. Ruwere beelden (vormelijk en inhoudelijk) zijn voornamelijk iets voor satellietzenders, 'opgekuiste' beelden eerder iets voor de kabelzenders. Deze toegeschreven kenmerken worden door zowel 'Marokkanen' als 'Turken' geuit, maar met een heel andere interpretatie. Wanneer 'Marokkanen' het over ruwe beelden (vormelijk en inhoudelijk) hebben, verwijzen ze quasi alleen naar *Al Jazeera*. Daarbij worden deze ruwe beelden gelijkgeschakeld met 'feiten' en 'geloofwaardigheid' ('Ik heb het met mijn eigen ogen gezien') en vaak is dit in relatie tot onderwerpen als Palestina en allerhande oorlogen (vb. Irak, Afghanistan, …).

Moeder: *Soms als ik iets zie op VRT of Al Jazeera dan weet ik nooit wie de waarheid eigenlijk zegt, is dat die of die, ook al is dat op Al Jazeera, tenzij ik beelden zie. Maar VRT is niet zoveel, maar op Al Jazeera is zoveel, dat beeld dan, dan ga je die meer geloven.* ***(Gezin 15)***

Moeder: *Al Jazeera, die laten het echt zien gelijk da het is.*
Dochter 16: *Die oorlog met Amerika en Irak, hier op nieuws zag je dan soldaten die dan vermist waren of gestorven waren. Maar als ge dan keek naar Jazeera, dan zag ge hoe da die eigenlijk zijn gemarteld en zo. Ge krijgt dan zo een heel ander beeld. Ze laten zien hoe da het eigenlijk is. Terwijl VTM heeft die beelden wel, ma ze mogen die ni op tv laten zien omda da mensen choqueert. Ma, het is de waarheid hé.* ***(Gezin 20)***

Interviewer: *Er wordt soms gezegd dat ze [Al Jazeera] zo geloofwaardig zijn, omdat ze alle beelden gewoon zo laten zien. Is dat voor u ook?*
Zoon 23: *Ja, ja, toch wel. Het is ni dat da grote invloed heeft en vooral beïnvloedt.*
Interviewer: *Vindt ge de beelden soms ni te grof, te hard?*
Zoon 23: *'t Zijn de feiten. 'k Ga da nooit zeggen van zo erg is het niet. Als ge op VTM kijkt of zo, en ge ziet daar twee doden liggen, bij Al Jazeera gaat dieper en ge ziet een heel veld vol doden liggen. Dat hele veld is een buurt die door een aardbeving plat is. En je ziet dan twee of drie huizen plat, en op Al Jazeera ziede een hele wijk. Mensen onder het puin, dat is een verschil.*
Interviewer: *Als ze hier zo'n beelden laten zien, zou dat meer vertrouwen opwekken bij u?*
Zoon 23: *Ja, ik denk toch wel. Ni echt extreem, maar ietske wel.* ***(Gezin 24)***

Een heel ander verhaal horen we bij de 'Turkse' gezinnen. Daar worden de ruwe beelden gelijkgeschakeld met sensatiezucht. Vele gezinsleden vinden dat het te ver gaat op sommige kanalen en de meest verregaande voorbeelden zijn onder andere het interviewen van een in zijn auto geklemd slachtoffer van een auto-ongeluk en het filmen van familiedrama's op straat (zie ook Citaat 25).

Moeder: *'k Vind da hier, de Belgische tv's minder gewelddadige beelden tonen dan de Turkse tv. 'k Denk da als er op Turkse tv zou zijn, zou 'k wel zappen, ja. Turkse tv laat ze echt zien.*
Zoon 17: *Turkse tv is sowieso extremer. Live, gewoon alles, da's belachelijk eigenlijk, als er een auto-ongeluk dan tonen ze die man gewoon vol met bloed en al, zo 'n dinges. Met Belgische tv's hebt ge da nooit, dan ziet ge daar alleen maar een autowrak, maar Turkije is da nog die lichaam.*
Moeder: *Ze gaan te rap, hé voor… de slachtoffers op tv te komen.*
Dochter 19: *Maar ze hebben ook te weinig respect voor die slachtoffers. 't Gaat alleen maar om kijkcijfers en show, en media-aandacht en zo van die dinges.*
Moeder: *Laatst was daar zo weer op Turkse nieuws, die mensen zitten kreunen van pijn en die journalist dan met de micro: "Gaat het? Hebt ge pijn?" Dan zegt ge da gaat te ver, hè.* ***(Gezin 12)***

Moeder: *Dat beeld zit hier nog altijd in, een man die zijn vrouw neersteekt op straat, die man was geflipt. Die man heeft zeker vijftig messteken aangebracht, hij heeft haar echt toegetakeld. De politie stond eigenlijk daar rond, hé, dat beeld, dat is mij zodanig bijgebleven. Overal waar ik zat, zag ik dat beeld en ik heb dat dus echt weg gezapt en toch heb ik dat gezien.* ***(Gezin 2)***

Hoewel dit verschil tussen 'Turken' en 'Marokkanen' overduidelijk aanwezig is in de interviews, is het moeilijk om hier verdere uitspraken over te doen, gezien de aard van deze 'ruwe' beelden een diepgaande inhoudsanalyse vragen van de diverse zenders. Het is ook duidelijk dat de voorbeelden die de gezinnen aanhalen – Palestina en oorlogen bij 'Marokkaanse' gezinsleden en meer alledaagse voorbeelden zoals accidenten en familiedrama's bij 'Turkse' gezinsleden – van heel andere aard zijn. Deze beelden zijn, daarover zijn de 'Turkse' gezinsleden het eens, een gevolg van de sensatiedrang en de competitie binnen het oververzadigde Turkse medialandschap. Diverse gezinsleden geven ook aan dat inhoudelijk en tekstueel dezelfde sensatiedrang aanwezig is. Het vaakst gaat een beschrijving

van Turkse zenders gepaard met omschrijvingen als ‘overdrijven’ en ‘dramatiseren’. Ze wijzen op de dramatiek in Turks nieuws en voor sommigen vormen *NTV* of *TRT* dan ook een verademing. Toch vormt voor enkele gezinsleden net deze sensatie een aantrekkingskracht. Het feit dat *Show TV* en *Kanal D* door gezinsleden bekritiseerd worden, maar tegelijk de populairste zenders voor nieuws (en ook voor algemeen televisiegebruik) blijken te zijn binnen deze Turkse gezinnen (zie sectie 8.5.2), toont hoe verdeeld deze groep hierover is. Toch zijn sensatiezucht, dramatiek, overdrijvingen en grensoverschrijding constante associaties in de interviews en worden deze ook erkend door hen die wel naar het nieuws van deze zenders kijken. Daarnaast is het nieuws op de meeste Turkse zenders ook anders dan wat we hier kennen als nieuws: een samengebald overzicht van een half uur. Op de Turkse zenders duren nieuwsuitzendingen gemakkelijk een uur tot anderhalf uur en wordt op de meeste zenders ook het journaal onderbroken door reclame.

Vader: *[Turks: Het nieuws moet juist zijn. Dat is voor mij wat geldt. Zonder het op te blazen, objectief, zonder er iets aan toe te voegen.]*
Interviewer N: *[Turks: U kijkt dus niet naar Show TV.] (lacht)*
Vader: *[Turks: Neen, daarom kijk ik ook niet. Wanneer mensen naar het nieuws kijken, moeten de mensen het nieuws bekijken puur voor het nieuws. Maar nu wanneer je naar het nieuws kijkt, zeg je och God, het is alsof we altijd op oorlog trekken. Er zijn zulke zenders, waardoor je denkt dat je beter niet meer naar Turkije gaat, wat gebeurt in Turkije wel allemaal niet. Ze maken van een mug een olifant. [...] Ik kijk 15 minuten naar het nieuws, en plots zie ik dat middenin het journaal we plots beland zijn tussen de dieren, van de andere kant euh Ibrahim Tatlises [zanger] ziet de die, de andere ziet de die. Omdat het zo erg is, is kijken naar het journaal smakeloos.]*
Interviewer N: *[Turks: Er wordt veel reclame getoond.]*
Vader: *[Turks: Ja, daarom verkies ik altijd TRT, ze tonen het nieuws als nieuws.]* ***(Gezin 12)***

Dochter 18: *Ja, want eerlijk gezegd, da’s saai se, de posten van mijn papa. Da’s zo. (lacht)*
Vader: *[Turks: Nu beeld je in, een manier van berichten waarbij een journalist een satelliet camera op zijn schouders draagt, al lopend. Wanneer je naar de televisie kijkt, dan staat de tv niet (onverstaanbaar) stil, het geeft het journaal niet mee zonder beweging, ze maken er een show van. Maar op Kanaal 5 is het nieuws veel rustiger, veel aangenamer, veel echter...] […]*
Moeder: *En vijftig keer laten ze dat dat nieuwsberichtje dan terug herhalen dat we denken: “Jongens!” Weet ge, ik word daar allergisch van. G’ ebt dat al één keer gezegd. ‘t Is niet omdat een celebrity of een bekende missy is, dat je vijftig keer in ‘t nieuws moet komen.* ***(Gezin 3)***

Dochter 23: *Turks nieuws kan toch soms serieus wat overdrijven hé. Ik kijk daar gewoon niet...*
Moeder: *Ja. Met een korreltje zout nemen dikwijls.*
Dochter 23: *...ja, een dikke korrel.* ***(Gezin 2)***

Levendigheid lijkt in de interviews vaak samen te hangen met zowel taal- als beeldgebruik, maar ook met inhoudskenmerken, en met name de keuze van de thema’s en sensatie en emotionaliteit. Het is niet altijd mogelijk om deze kenmerken van elkaar te onderscheiden, zoals in het citaat van de moeder uit gezin 7 hieronder. Het aspect levendigheid (plezant, luchtig, beeldrijk, maar ook sensatie en emotionaliteit) wordt vooral aangehaald door hen die naar *VTM* en naar Turkse commerciële zenders kijken, terwijl ze de andere zenders (o.a. *VRT*, *TRT*, *NTV*) dan als moeilijk, saai en droog bestempelen (o.a. de moeders uit de gezinnen 7 en 24). Zoals hierboven reeds aangegeven, zijn anderen dan weer net op zoek naar dergelijk droog en sec nieuws (o.a. de vader uit gezin 12). Er zijn echter diverse niveaus tussen de twee uitersten, hetgeen maakt dat de gezinsleden niet in twee grote groepen kunnen ondergebracht worden. Zo vindt bijvoorbeeld de zoon van 17 uit gezin 12 *TRT* saai en droog,

maar verkiest hij tegelijk *VRT* boven *VTM* omdat deze laatste zender te luchtig is. Het aspect levendigheid komt niet ter sprake in relatie tot Arabischtalige nieuwskanalen.

Moeder: *'k Vin da één da zo saai en droog overbrengt. Misschien 't ligt aan de zender. 't Is triestig. 'k Vind da van VTM, de volgorde, dat 't ni altijd zo eentonig is. Dat da zo me beelden zijn met een reportage dat da zo varieert.* ***(Gezin 7)***

Interviewer: *En NTV vinden jullie niet zo leuk? Te moeilijk of... Saai?*
Dochter 16: *Ja, saai.*
Dochter 18: *Maar Kanal D, Show en zo dat is meestal zo, daar is een moord gepleegd, hier is een diefstal gebeurd en zo.*
Interviewer: *Dat is veel interessanter.*
Dochter 18: *Ja, eigenlijk wel. Dat interesseert iedereen wel meer.* ***(Gezin 9)***

Interviewer: *Jij kiest voor VRT-nieuws hé? Hoe komt het?*
Moeder: *Ik vind dat meer duidelijker en dat is nie sensatiebelust. Ik ben een saaie madam als het erop aankomt. (lacht) Ik lees De Morgen en ik kijk naar het VRT-nieuws. […] [VTM], da's mediageil. Dat is echt zo opgeblazen soms dat ge zegt van allez, gisteren was het zus en nu zo. En dat is echt sensatie.* ***(Gezin 18)***

Interviewer: *Is dat dan VRT-nieuws? Of VTM?*
Vader: *Da's navenant, als VTM te veel reclame maakt dan zap ik over naar VRT.*
Interviewer: *Maar wat zet ge het eerst op?*
Vader: *VTM.*
Interviewer: *Eerst VTM, ja. En bij u?*
Moeder: *VRT. Eerder VRT kijken. Qua, allez wat het nieuws betreft wel.*
Vader: *VTM is eigenlijk meer sensatie, en die blazen alles zo geiren op en soms…*
Interviewer: *En ge ziet dat graag. (lacht)*
Vader: *Nee, soms is da gewoon wel eens plezant, dan is da eigenlijk meer ontspanning dan actief te zien. (iedereen lacht)*
Moeder: *Oh ik vind dat verschrikkelijk, dan gaan ze bij de buren eens horen en dan, oh nee ge moet daar niet mee afkomen bij mij.* ***(Gezin 22)***

Ook ***uitzenduur*** speelt een rol. Argumenten die daarbij gegeven worden zijn o.a. 'het *VTM*-nieuws begint een paar seconden vroeger', 'als we het journaal van 7 uur op *één* missen is er nog *Terzake* om 8 uur op *Canvas'* en tenslotte, en wellicht de belangrijkste, *VRT* herhaalt zijn laatavondjournaal een hele nacht door tot 's morgens. Velen kijken dan ook 's nachts of 's morgens omdat dat beter in hun dagplanning past. Bij enkele informanten is dat een gewoonte en ritueel geworden, het kijken naar het *VRT*-journaal als laatste activiteit voor het slapengaan, of als eerste 's morgens bij het ontbijt. Hetzelfde geldt voor de nieuwszenders *Al Jazeera*, *CNN Türk*, enzovoort: ook hun nieuws is constant beschikbaar en diverse gezinsleden kijken dan ook o.a. 's morgens voor ze naar het werk vertrekken.

Vader: *'s morgens als ik dan half vijf opsta, dan kijken en mijn koffie drinken en kijk het nieuws van Turkije ne keer. Voor gaan werken.* ***(Gezin 5)***

Zoon 17: *'s Avonds is da echt om half uur da er bij 'één' terug heruitgezonden wordt. Als ik thuis zo chill effe naar het nieuws kijk en dan ga slapen, dus…* ***(Gezin 12)***

Moeder: *Als het niet laatavond [nieuws] is, 's morgens zeker en vast, dus de herhaling* ***(Gezin 10)***

Moeder: *'s morgens voor dat hem gaat werken heeft hem Al Jazeera al de laatste…* ***(Gezin 20)***

Vele gezinsleden geven aan dat de keuze voor een specifiek nieuwsjournaal een gevolg is van ***gewoonte***, eenzelfde opmerking als bij de keuze van de mediadragers. De keuze werd ooit gemaakt om naar het nieuws op een bepaalde zender te kijken en deze keuze is onveranderd gebleven. Er is dus sprake van ***ritueel kijkgedrag***. Maar daarbij speelt ook ***zendergetrouwheid***: zij die gewoonlijk *VTM*-kijkers zijn zullen eerder naar het *VTM*-nieuws kijken en hetzelfde geldt bij *VRT*. De tv blijft bij wijze van spreken gewoon op de bewuste zender staan. Deze gezinsleden uiten niet noodzakelijk een negatieve evaluatie van andere kanalen. Opvallend is verder dat dit rituele kijkgedrag enkel geuit wordt bij de keuze tussen *VRT* en *VTM*, maar mogelijk heeft dit ook te maken met het feit dat er dieper werd ingegaan op de diverse Vlaamse kanalen dan op de Turkstalige en Arabischtalige kanalen.

> ***Moeder:*** *Ik kijk meestal naar één dezelfde zender en da is dan VTM. 'k Weet ni waarom, 'k vind dat 't een beetje boeiender en beter in de oren klinkt dan de VRT. Ma of da ik ze de ene meer ga vertrouwen dan den andere, nee.* ***(Gezin 7)***
>
> ***Interviewer:*** *En waarom eerder VTM?*
> ***Dochter 21:*** *Omda 'k ik meestal op die post zit… En da blijft aan gewoon.*
> ***Interviewer:*** *Ja, ma 't is nie speciaal omdat er iets met VRT is da je ni...*
> ***Dochter 21:*** *Nee, nee... Zeker ni.* ***(Gezin 13)***

Een, ons inziens, heel belangrijke bevinding is de ***maatschappelijke oriëntatie*** van een groot deel van de gezinsleden. Het merendeel is immers sterk georiënteerd op Vlaanderen, België en de Engelstalige wereld omdat die meer impact heeft op hun leven en die van hun omgeving, zelfs in niet aan minderheden gerelateerde nieuwsitems. Deze bevinding valt met name op bij mensen die het Nederlands minder machtig zijn en ook bij hen die in het Franstalige landsgedeelte hebben gewoond of er vlakbij wonen. Het is tegelijk het meest duidelijke voorbeeld van *functionele identificatie*: de gezinsleden identificeren zich in deze vanuit hun dagdagelijkse zijn, de onmiddellijke sociale context waarin meer andere functionele rollen dan 'herkomstgerelateerde kenmerken' een rol spelen. Dit verklaart ook waarom, ondanks de negatieve beeldvorming, vele gezinsleden naar nieuws op Vlaamse zenders blijven kijken. Zo getuigen de kinderen uit gezin 21 dat deze beeldvorming veel beter is in Wallonië en op *RTBF*, maar zullen ze toch naar nieuws op Vlaamse zenders (*VRT*) blijven kijken. Dit soort reacties, op de vraag waarom de gezinsleden nog steeds naar Vlaamse media kijken als de representatie zo negatief is en er andere opties zijn, komen herhaaldelijk terug: het 'hier' is van belang voor hun leefwereld: "*we wonen hier*", "*we leven hier*", "*onze kinderen zijn hier*", "*dit heeft het meeste invloed op ons*" … zijn enkele van de steevast terugkerende frases.

Zoon 20: *Maar ge moet op de hoogte blijven, ook al zeggen ze zo een dinges, zo van die domme dinges […] Omda ge, ge woont in België, dan moet ge toch …*
Zoon 24: *Je moet toch weten wat ze zeggen over u*
Zoon 20: *Pff ja, wa ze zeggen over alles (lachje)*
Interviewer: *Maar waarom kies je dan ni eerder voor RTBF i.p.v. voor Vlaams nieuws?*
Zoon 20: *Maar RTBF ga meer over Wallonië praten en we zijn toch meer in Vlaanderen, en da is belangrijker, da… ja (instemmend gemompel)*
Zoon 24: *We zijn opgevoed in de Vlaamse gemeenschap dus… (instemmend gemompel)* ***(Gezin 21)***

Interviewer: *Als jij zo weinig vertrouwen hebt in, in de Vlaamse televisie… Waarom kijk je er dan nog naar? Heb je dan niet genoeg aan Al Jazeera bijvoorbeeld?*
Moeder: *Nee, want ge wilt wel weten hoe, op welke manier dat ze die dinges geven. Ge leeft tenslotte hier hé dus… 't Is belangrijk dat ge dat allemaal weet, en mee goed kunt volgen hé.*
Interviewer: *Dus jij vindt het belangrijker om te blijven kijken en kritisch te zijn dan…*
Moeder: *Tuurlijk.* ***(Gezin 23)***

Interviewer: *Welke zender ga je het meest geloven. Stel dat het nieuws is op 20 zenders.*
Moeder: *Ik ga die post die ik leeft meer hé, de, de land die ik het leeft meer. VTM.* ***(Gezin 25)***

Het moge duidelijk zijn dat ook bij de gezinsleden die het Nederlands perfect machtig zijn, dit argument herhaaldelijk aan bod komt. Maar ook bij een aantal gezinsleden die nauwelijks of niet naar Vlaamse zenders kijken, krijgen we deze gerichtheid te horen, maar dan op een andere manier. Zo getuigt de moeder uit gezin 14 dat ze door de gebrekkige taalkennis vroeger niet begrepen wat er in België gebeurde, ook al keken ze naar Vlaamse en Franstalige zenders. Door de satelliet krijgen ze, alvast de belangrijkste gebeurtenissen, toch mee en hebben ze – ze haalt het voorbeeld van verkiezingen aan – een beter zicht op wat 'hier' in grote lijnen gebeurt.

Moeder: *[Arabisch: Als het bijvoorbeeld verkiezingen zijn in België, we keken dan op Al Jazeera. Ze hebben de verkiezingen getoond. Ze hebben de mensen die aan het stemmen waren getoond. Ze hebben de kant van Wallonië en de kant van de Vlamingen getoond. Ook al is het Al Jazeera, zagen we wat er gaande was in het land hier.]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *[Turks: Als we op reis zijn in Turkije bijvoorbeeld, en er gebeurt iets in verband met België, dan kijken we ernaar, en als we dan met iemand van hier spreken dan vragen we erover of datgene wat op de tv werd gezegd correct is, de zaken die in België gebeurd zijn.]* ***(Gezin 8)***

Toch is er kritiek van diverse gezinsleden dat er op zowel Turkse als Arabischtalige satellietzenders veel te weinig over België wordt gezegd en hier duikt dezelfde kritiek weer op als bij andere zenders: buitenlands nieuws wordt slechts kort aangehaald, met uitzondering dan van zaken die gerelateerd zijn aan de NAVO en de EU, die beide hun zetel hebben in Brussel. Bijgevolg hechten de gezinsleden wel waarde aan deze grote lijnen, maar missen ze de details en zullen ze zich ook vragen stellen bij de details (zie verder).

Moeder: *Als er belangrijks, bijvoorbeeld onlangs, de crisis in België, denk ik. Gewoon nieuws geven zij [TRT], kort hé, zo van: 'Da's gebeurd en dat'.*
Interviewer: *Dus ge vindt dat ze eigenlijk niet zo veel aandacht besteden aan…*
Moeder: *Helemaal niet. Het interesseert hen niet zo se. Zeker niet.* ***(Gezin 4)***

Vader: *[Turks: Als in Turkije Belgisch nieuws wordt uitgezonden, dan beperkt dat zich tot de algemene lijnen, en zal het dus niet in detail gaan. Hetzelfde geldt voor België, als in België nieuws wordt uitgezonden over de Turkse bevolking of in verband met Turkije dan worden enkel de algemene lijnen geschetst en wordt er niet ingegaan op de details, dus niet in zodanige mate dat de kijker voldoende informatie krijgt om het te begrijpen, het informeert gewoon maar het zal niet in het lang en in het breed erover uitbreiden.]* ***(Gezin 7)***

Voor sommigen is er nog een extra concentrische cirkel – naast Vlaanderen, België, wereld – namelijk die van de eigen regio. In elf gezinnen (gezinnen 1, 2, 4, 5, 7, 9, 12, 16, 19, 20 en 24) kijken verschillende gezinsleden naar regionale zenders om aan hun behoefte aan nieuws uit de eigen regio of streek te voldoen, al heeft een enkeling kritiek op de professionaliteit van deze zenders (zie eerder).

Vader: *We kijken eerst VRT en als dat gedaan is dan eerst weten wat er in Mechelen gebeurt én dan pas de wereld.* ***(Gezin 20)***

Interviewer: *Kijk je soms naar regionale televisie?*
Zoon 17: *Af en toe, allez, meestal toch Ring Tv hier. (onverstaanbaar: 49:48-49:49)*
Interviewer: *Ja. Jij vindt da wel interessant?*
Zoon 17: *Ja, sowieso, allez, je woont hier en je wilt wel weten allez, soms zijn er evenementen, of… Verschillende, allez, noem maar op, vanalles gewoon.* ***(Gezin 12)***

Enkel in gezin 8 bestaat eenzelfde behoefte m.b.t. de regio van herkomst: vooral de moeder, maar ook de vader, kijken naar *Kontv*, de regionale omroep van Konya. De kinderen appreciëren echter deze zenders niet. Ook de vader uit gezin 2 vernoemt deze zender, ook al is hij uit een andere regio afkomstig (Eskişehir), wat erop wijst dat dit kanaal ook andere kijkers aantrekt. In dit gezin wordt ook naar Turkstalige regionale zenders verwezen als een neutrale, niet-ideologisch gekleurde optie om op te zetten in de zaak. Verder wordt enkel in gezin 6 nog verwezen naar regionale zenders uit Turkije. In dit gezin stelt de zoon van 25 dat er enkel naar regionale zenders wordt gekeken wanneer men heel specifieke informatie wil over iets dat gebeurd is in de regio of met iemand uit de regio.

Zoon 25: *In de week is er een familielid van ons gestorven en hij was van Duitsland en heeft een verkeersongeval gehad in de regio vanwaar m'n ouders afkomstig zijn. Dat was maar een klein verkeersongeval en da kwam niet op tv, en zijn we dus onmiddellijk op het internet gaan zoeken van regionale nieuws in Turkije. Daar stond er dus wel in dat er een verkeersongeval was gebeurd en dat er inderdaad een familielid van ons was gestorven. Als er echt ne keer iets uitzonderlijks is, voor bijvoorbeeld regionaal nieuws te zoeken of wat meer informatie te zoeken over een nieuws dat we gehoord hebben, dan doen we dat wel, als het echt vrij uitzonderlijk.*
Interviewer: (student) *Ge kent dus waar dat de betrouwbare kranten zijn in Turkije. Regionale…*
Zoon 25: *Ja, ja tuurlijk. Jawel ja, dan weten we wel waar we moeten zoeken. Maar in het algemeen hebben we voldoening met het gewone nieuws, wat we op tv volgen.* ***(Gezin 6)***

Vader: *Ja, dat is ook onze lokale kanaal van Konya. Konya.*
Dochter 18: *Spijtig genoeg, want…*
Dochter 21: *Ja. (hilariteit) Da begint om zeven uur, tot acht uur duurt da.*
Dochter 18: *Juist als we met het eten beginnen, begint het nieuws van Konya. En…*
Vader: *Da's continu.* ***(Gezin 8)***

Net als bij de bespreking van het element reputatie, is er bij een aantal gezinsleden een etikettering van zenders die veelal lijkt te vertrekken van een eigen zelfbeeld. Dit aspect, dat we als ***relatieve zelfperceptie*** kunnen omschrijven, komt het vaakst aan bod in de vorm van een omschrijving van een 'niveauverschil'. Opnieuw zijn het vooral *VRT*-kijkers die een pejoratieve omschrijving geven van *VTM* als van een 'lager niveau' en dus 'beneden hun stand'. Het gaat telkens om mensen die een bepaalde zender niet volgen. Slechts uitzonderlijk uiten enkele gezinsleden het omgekeerde gevoel: dat iets boven hun niveau is (zie o.a. de bespreking van taalniveaus). In relatie tot de satellietzenders, wordt dit aspect enkel door 'Turkse' gezinsleden vernoemd, vooral in relatie tot sensatie (zie eerder).

Zoon 20: *VRT, want commerciële zenders, da's lager.* ***(Gezin 21)***

Vader: *Ik volg meestal het nieuws op VRT dus. Ja, meestal wel hé. Ik vind VTM nen…*
Interviewer: (student) *minder vertrouwenswaardig of zo? (lacht)*
Vader: *Nee, vertrouwenswaardig niet, maar ik vind da zo ja ne… als ik het zo mag zeggen, nen bekakte zender. (iedereen lacht)*
Interviewer: *hebt ge het dan over heel de zender of over ook het nieuws?*
Vader: *Alles. het nieuws wordt daar gebracht op een manier van 'ik kan nie volgen op VRT dus ik ga naar euh…'. Altijd da zelfde, die willen sensatie brengen, maar ze kunnen het niet. En wat ze laten zien van amusement is vinnek ik van laag niveau.* ***(Gezin 16)***

Interviewer: *En waarom is dat VTM? Waarom VTM liever dan VRT?*
Zoon 25: *Da's eigenlijk ook een gewoonte bij ons. Daar kijken we al jaren naartoe. (stilte) En de VRT is misschien toch misschien iets zwaarder, ik weet da ni.*
Dochter 17-1: *(twijfelend) Ja, wij hebben altijd gekozen voor VTM.*
Zoon 25: *Ja, ik heb ook eigenlijk geen verschil opgemerkt. Wij kijken meestal naar VTM.*
Dochter 17-1: *Maar sommige leerkrachten vragen om naar VRT te kijken omdat dat veel uitgebreider is.* ***(Gezin 6)***

Een aantal gezinsleden neemt eerder een niet-***kritische nieuwshouding*** aan t.a.v. nieuws, net omdat het nieuws is. De moeder uit gezin 25 voegt daaraan toe dat wanneer men naar het nieuws kijkt, men sowieso die zender kiest die men het meest betrouwbaar acht.

Schoonzoon: *Bijvoorbeeld in het nieuws dingen die ge niet gelooft. Bijvoorbeeld, hij is twee keer met een kogel neergeschoten gelooft ge dat dan?*
Zoon 13: *Neen.*
Schoonzoon: *Die man heeft dat overleefd. Op het nieuws é. Gelooft ge dat als het op nieuws is?*
Zoon 13: *Dat geloof ik dan wel als het op nieuws is […]*
Interviewer: *Meer vertrouwen in Vlaamse televisie of meer vertrouwen in satelliet?*
Moeder: *Alle twee 't zelfde. Allez ja als ge tv kijkt, kijkt ge een programma dat ge gelooft hé. Ni kijken voor uw plezier. Moeten…Voor 't geloven.* ***(Gezin 25)***

Interviewer: *Gelooft gij meestal wat da ze zo op het nieuws zeggen of…?*
Dochter 13: *Ja.*
Interviewer: *Ook als 't over Marokkaanse mensen gaat of zo of over moslims?*
Dochter 13: *Ja.* ***(Gezin 22)***

Bij de meerderheid van de gezinsleden kunnen we echter een zeer kritische nieuwshouding bemerken, al valt die te relativeren gezien de selectiviteit waarmee ze toegepast wordt door een aantal gezinsleden. De kritische attitude van minderheden die bij diverse auteurs terug te vinden is in de literatuur (o.a. bij Clycq et al., 2005) dient dus enigszins genuanceerd te worden. Een aantal

gezinsleden is inderdaad kritisch ten aanzien van alle nieuws (zowel journaals op kabeltelevisie als op satelliettelevisie). Telkens weer zullen ze evalueren of iets correct is of niet, door te reflecteren, te vergelijken of af te toetsen bij gezinsleden, familieleden, vrienden, experten of online.

Moeder: *Doordat wij naar verschillende kijken... haal ik gewoon het mijne eruit hé.* ***(Gezin 2)***

Zoon 24: *In 't onderwijs leert ge kritisch zijn, dus… We kijken naar tv maar we zijn kritisch tegenover wa da we zien hé. Zowel als 't op Al Jazeera is of op andere kanalen, altijd kritisch. We pakken ni alles op wa da we zien hé dus ni alles accepteren wa da ge ziet…* ***(Gezin 21)***

Interviewer: *En bij u? Zijn er bepaalde zenders die je meer geloofwaardig vindt? Die je…*
Dochter 25: *Nee, ik denk sowieso het nieuws wordt ni altijd 100% gegeven.* ***(Gezin 24)***

Interviewer: *Wa ga je het meest geloven: Vlaamse televisie of Turkse televisie?*
Dochter 13: *Ik geloof mijn eigen ogen ze.*
Interviewer: *Ma stel er is iets in 't nieuws da je ni kan controleren, je kunt da ni zien met je eigen ogen, wa ga je het meest geloven? Je ziet iets da op 't nieuws is, je ziet op 't VTM nieuws en je ziet op Turks nieuws en VTM nieuws zegt één ding… En Turks nieuws zegt iets anders.*
Dochter 13: *'k Ga geen één geloven. Da's toch ni altijd honderd procent juist dus.* ***(Gezin 1)***

Maar bij andere gezinsleden blijft dit vooral beperkt tot identificatiegerelateerde thema's, waaronder (maar niet exclusief) herkomst, minderheden en religie, zoals reeds eerder aangegeven. We herhalen hier ook wat we reeds zagen in het hoofdstuk rond religie: de thema's herkomst, minderheden en religie zijn niet noodzakelijk identificatiegerelateerd. Een onjuiste, eenzijdige en statische voorstelling van deze onderwerpen, heeft door de vigerende *'chain of equivalence'* (Laclau & Mouffe, 1985) waarin islam het sleutelwoord vormt, negatieve gevolgen voor iedereen in het dagdagelijkse leven omdat dit frame ook gezinsleden die zich minder langs deze lijnen identificeren achtervolgt.

Interviewer: *En welke geloof jij meer? Al Jazeera of VRT?*
Vader: *Dat is anders. VRT, dat is voor hier. Al Jazeera, dat is voor Arabische wereld.*
Interviewer: *Maar als VRT iets zegt over hier dan ga je dat wel geloven?*
Vader: *Niet altijd. Jawel, nieuws wel hé. Als ze soms verkeerd zeggen. Als er iets gebeurt met de Marokkaanse terrorist of zo, die zeggen altijd direct moslims. Waarom? Waarom doet die zo? […]*
Interviewer: *Als ik samenvat: je gelooft alles van VRT behalve als het gaat over moslims, Marokkanen …*
Vader: *Ja, ja, ja. Just.* ***(Gezin 25)***

Interviewer: *Als ge kijkt naar Belgische televisie, wie heeft het het meest te verduren? Turken, allochtonen algemeen of moslims? Wie wordt er het slechtst voorgesteld?*
Moeder: *Samengevat allemaal (lacht). Da's ene cirkel hé.*
Interviewer: *Ja, maar als ge toch… Als ge toch ergens een rangorde zou moeten vinden.*
Moeder: *Moslims natuurlijk denk ik, hé. Pak 5, 6 jaar terug, of ietske meer, pakt 8 jaar terug. Dat was niet zo. Dat was: 'Ah, ben jij Turkse, ok. Ben jij moslim?' Maar nu is 't van: 'Je bent Turk, je bent moslim'. Ok, paf, zelfde schuif. Dat is zeer verkeerd. Ik heb het gevoel dat ook nu denkmanier bij gewone mensen aan het veranderen is. Dat komt door media natuurlijk é, door de toestanden in Amerika, de oorlog in Irak, de domme Bush, allemaal dankzij hem.* ***(Gezin 4)***

In eenzelfde gezin komen vaak diverse houdingen voor, hetgeen opmerkelijk is: verwacht zou kunnen worden dat wanneer er kritische gezinsleden zijn, dit bij andere gezinsleden ook een kritische houding zou kunnen vergemakkelijken. Dit is echter vaak niet het geval, zoals in gezin 7 (zie Citaat 22). Ook lijken er geen gendergerelateerde, herkomstgerelateerde of opleidingsgerelateerde verschillen te zijn.

Ook qua leeftijd zijn er geen verschillen, al lijken jongere informanten wat vaker meer vertrouwen te hebben in nieuws of – mogelijk vanuit sociale wenselijkheid – ook enkel kritisch te staan ten aanzien van herkomstgerelateerde items. Eenzelfde beeld krijgen we bij het verschil tussen nieuwskijkers en zij die nauwelijks naar nieuws kijken: beide groepen bevatten de drie types van kritische ingesteldheid, al lijken zij die niet naar nieuws kijken iets vaker vertrouwen te hebben in nieuws. Dit zijn meestal jongere gezinsleden, waardoor de laatste twee groepen deels samenvallen. Zoals we eerder zagen spelen ook het wantrouwen t.a.v. Marokkaanse en Turkse zenders en beeldgebruik hierin een rol. Slechts zelden zijn de gezinsleden zich bewust van een mogelijke manipulatie van beelden, tenzij in het feit dat er beelden weggelaten worden (vb. '*Al Jazeera* toont veel meer'). Dat er andere manieren zijn om beelden te trukeren wordt niet aangehaald. Dit zorgt ervoor dat wanneer er beelden zijn, men veel sneller geneigd is een nieuwsbericht te geloven en minder kritisch staat ten aanzien van het item. De meeste gezinsleden preciseren verder dat hun kritische zin ook varieert, afhankelijk van onderwerp, niveau en interpretatie. In tegenstelling tot de eerder aangehaalde identificatiegerelateerde onderwerpen doelen deze gezinsleden hier op de feitelijke weergave van niet-gepolitiseerde gebeurtenissen, zoals overstromingen, aardbevingen en andere rampen: deze zullen ze doorgaans sneller vertrouwen. Ook het niveau van de berichtgeving speelt een rol: diverse gezinsleden geven aan wel de grote lijnen van het nieuws te geloven, maar kritisch te staan t.a.v. de details. Eenzelfde reactie krijgen we t.a.v. 'interpretaties': diverse gezinsleden kunnen het niet appreciëren wanneer er interpretatie doorsijpelt in de berichtgeving en dit is zeker het geval bij herkomstgerelateerde onderwerpen. Meestal wordt dit uitgedrukt als *'hun mening'*, *'overdrijven'*, enzovoort. De gediversifieerde houdingen binnen de gezinnen worden mooi samengevat in Citaat 23.

Interviewer: *Zijn er bepaalde zenders die jij meer gaat geloven, bepaalde…?*
Dochter 15: *Hangt er vanaf welk onderwerp. Allez, VTM ga ik wel geloven, dat wel maar...*
Interviewer: *Voor alle onderwerpen of euhm?*
Dochter 15: *Ja, dat wel, dat wel.*
Interviewer: *Ook als het over allochtonen gaat? Over moslims?*
Dochter 15: *Goh, van als dat er iets gebeurd is dan wel, maar als ze zo hun eigen mening zeggen dan ni. Omdat, ja da zijn, dat zijn misschien racisten of…*
Interviewer: *Ja oké, en ja, satelliet?*
Dochter 15: *Dat geloof ik wel. Ja. Allez ja, als het over moslims gaat en zo. Dan wel.*
Interviewer: *En over andere zaken?*
Dochter 15: *Goh, nieuws ook.* ***(Gezin 24)***

Interviewer: *Als je naar televisie kijkt vertrouw je dat dan meestal?*
Zoon 16: *Sommige dinges niet.*
Interviewer: *Sommige dinges niet, wat vertrouw je niet?*
Zoon 16: *Voorbeeld iets da… daar is iets gebeurd en zo, die dinges.*
Interviewer: *Zoals? Een aardbeving ga je dat vertrouwen als ze d'er iets over zeggen?*
Zoon 16: *Ja, dat is wel waar.*
Interviewer: *Da's wel waar, ma wat is er dan niet waar? Over…*
Zoon 16: *Over politiek bijvoorbeeld. Ja, zo van die dinges.*
Interviewer: *Over de politiek. Nog andere zaken? Als ze iets zeggen over Marokkanen en Turken of moslims ga je dat dan wel geloven of...?*
Zoon 16: *(zucht) Soms.*
Interviewer: *Soms… Ja. Wanneer niet?*
Zoon 16: *Als ze beginnen te overdrijven.* ***(Gezin 25)***

Zoon 19: *[over nieuws] Ik zou da wel geloven. Ik maak altijd een vergelijking. Als 't op alle twee de posten te volgen is, ga ik wel eens eerst zien bij allebei. En dan ga ik wel zelf redeneren van wat er juist is. Ni direct van "Da zal wel zoiets zijn."*
Vader: *Grote dingen geloofde wel hé. Maar die fijne details, da kan verschillen. […] In 't algemeen geloof ik da wel. Maar de details kunde misschien ni, ni direct de juiste details hebben. En dat da nen dag de gebeurtenis vrij correcter weergegeven wordt.* ***(Gezin 13)***

Uiteraard speelt ook de ***sociale kijkcontext*** een rol in het journaal dat men verkiest. Er is immers niet altijd eensgezindheid binnen de gezinnen en in de gevallen waarin er samen naar televisie gekeken wordt, wordt de keuze mede bepaald door de aard van de machtsdynamieken binnen het gezin. Zoals we eerder zagen (6.4.5) en verder zullen zien (cf. 8.5.2) kijkt men eerder niet samen naar nieuws op satellietzenders.

Dochter 19: *Als ik naar 't nieuws zou kijken dan zou da gewoon op 'één' zijn, omda zij (moeder) dan naar VTM aan 't kijken is.*
Moeder: *Maar nee, als gij zegt ik kijk liever 'één' dan kijk ik naar 'één'.*
Dochter 19: *Ik kijk dan vaak zo naar het late journaal. Da wel en dan is er ook nog 's morgens altijd op tv dus.* ***(Gezin 12)***

Interviewer: *En waarom VTM?*
Vader: *Da's favoriet van vrouwen hé. 't Is ni mijn favoriet, maar kindjes en vrouw eerste VTM open*
Interviewer: *Dan blijf je kijken…*
Vader: *Ja.* ***(Gezin 1)***

Verschillende gezinsleden maken de bemerking dat ***nieuws 'nieuw' moet zijn***. Langdurige en constante problemen, waarin er geen evolutie is, kunnen maar weinig gezinsleden bekoren en zorgen bij enkele gezinsleden zelfs voor irritatie. Meestal gaat het hier over politieke onderwerpen (vb. de staatshervorming) en het feit dat verschillende gezinsleden niet geïnteresseerd zijn in politiek versterkt dit gevoel. Opvallend is wel dat de opmerking dat nieuws 'nieuw' moet zijn vooral voorkomt bij fervente nieuwskijkers, al zijn er voldoende tegenvoorbeelden van gezinsleden die ook in die langdurige constante problemen geïnteresseerd blijven.

Vader: *Ge kunt soms maanden en maanden aan een stuk altijd naar da zelfde gebied gaan hé. Er zijn problemen. Iedereen weet dat, maar elke dag moeten ze er toch es over vertellen. En op den duur als dat bezig is, dan denk je in uw eigen van 'Nu ga ik efkes naar ginder hé.'*
Interviewer: *Hebt ge het dan over de formatiebesprekingen of hoort dat ook ni bij nieuws?*
Moeder: *De oorlog vooral.*
Vader: *Een tijd terug, toen dat ze elke dag cijferke er op plakten: 'We zijn al 90 dagen verder'. Dan dacht je in uw eigen ook van: 'Mannen, stopt er eventjes mee hé. Komt terug als 't in orde is.' Maar dat is elke dag da zelfde. Commentaar kreeg je nooit ni dus, uiteindelijk is 't maar raden en gissen. En dan ook kwestie Midden-Oosten en zo hé. Da's elke keer, je weet dat dat probleem er is en dat zal waarschijnlijk nog heel lang blijven. Dat ge dat toch elke dag moet herhalen dat er terreur is en dat er bomaanslagen zijn. Op den duur is da geen nieuws ni meer hé. Op den duur is da gewoon normaal. Dagelijkse sleur. En zo'n zaken durf ik wel zeggen, dan schuif op ze.*
Interviewer: *Ja. Dus voor u is 't echt nieuw? Nieuw is belangrijk in het nieuws?*
Vader: *'t Moet wel redelijk nieuw zijn ja, want ik heb ook zo altijd de neiging elke keer da'k zo es vrij heb op 't school of da'k zo is een ureke niks te doen heb, ga ik wel is op 't Internet zien en dan lees ik de teletekst es af en de krant soms.* ***(Gezin 16)***

Vader: *Bij mij nieuws da 's iets dat wij hebben nooit gezien. Wij kunnen…*
Interviewer*: Iets nieuws, echt nieuws.*
Vader*: Ja, echt nieuws. Déjà vu, passé. Van…*
Interviewer*: Laisse tomber les déjà vus.*
Vader: *Voilà. (lacht) Laisse tomber on a… (onverstaanbaar woord: 46:08).* ***(Gezin 8)***

Interviewer: *Wa moet nieuws voor u eigenlijk zijn?*
Dochter 25: *What's new? What's new?* ***(Gezin 24)***

Interviewer: ***(student)*** *Vinde da nog nieuws da ze soms 136 dagen aan een stuk iets vertellen…*
Zoon 20: *nee da ni, dan volg ik ni meer. in 't begin ne keer en op 't laatste als 't …* ***(Gezin 21)***

Moeder: *Gelijk al die maanden zonder regering, blijf maar op de hoogte. Als ge op de chat zit dan 'hoe is 't daar met ulle regering? Gelle hebt eigenlijk geen regering hé, hoe is da daar?'.*
Interviewer: ***(student)*** *dan moet ge daarop kunnen interageren*
Moeder: *Ah ja dan moet ge wel een beetje op de hoogte zijn da ge u eigen kunt verdedigen, uw landje verdedigen hé. Trouwens ik ben hier al 43 jaar hé, dus euhm* ***(Gezin 18)***

We hebben een aantal keren verwezen naar de ***buitenlandberichtgeving***. Dit internationale nieuws is volgens de gezinsleden te weinig aanwezig op Vlaamse televisie. Dat deze indruk klopt, werd recent bevestigd in de nieuwsmonitor (inhoudsanalyse) op basis van het *ENA*, *Elektronisch Nieuwsarchief* (De Smedt, Hooghe & Walgrave, 2011). Tussen januari 2003 en juni 2010 is de aandacht voor het buitenland systematisch gedaald in het journaal van *één* en in het nieuws van *VTM* en dit op een significant niveau. Op *één* schommelt het puur buitenlandse nieuws ongeveer op 30% van het nieuws; buitenlands nieuws met een link naar België is goed voor ca. 15%. *VTM* domesticeert vaker het buitenlandse nieuws: puur buitenlands nieuws en buitenlands nieuws met een link naar België zijn ongeveer even groot (beide ongeveer 20%). Nieuws uit Turkije staat op de 13de plaats van de landen die het meest aan bod komen in de Vlaamse journaals; Marokko komt niet voor in de top 20. Het is dan ook niet verwonderlijk, als we terugkeren naar onze interviews, dat verschillende gezinsleden aangeven voor nieuws uit de herkomstlanden en / of de 'islamitische' wereld niet anders te kunnen dan hun toevlucht te nemen tot satellietzenders of internet. Nieuwsberichten komen op Vlaamse zenders ofwel niet aan bod, ofwel slechts in beperkte mate en niet gedetailleerd. Zoals we eerder stelden, beseffen verschillende gezinsleden maar al te goed dat dit eigen is aan buitenlandberichtgeving en zien ze dezelfde stramienen op satellietzenders. In veel gevallen zullen ze kritisch staan tegenover de details en enkel waarde hechten aan de grote lijnen. Ook horen we kritiek op de selectie van buitenlands nieuws, waarbij de grote aandacht voor de VS, ook bevestigd door de cijfers van het ENA, op de korrel wordt genomen.

Interviewer: *Als je iets meer wilt, als je iets ziet over bijvoorbeeld iets in Israël, Palestina… Ga je dan eerder naar Deuxième [Marokkaanse zender] kijken of ga je eerder naar VTM kijken?*
Vader: *[Arabisch: Wat betreft het nieuws van hier laten ze niet alles zien. Maar in Marokko of Al Arabiya tonen ze veel, wat er gebeurt. Bijvoorbeeld de situatie in Palestina. Maar VTM laat maar 1 punt zien, toont niet veel.] […]*
Moeder: *Bijvoorbeeld toen met Irak en Libanon, dan kijken wij heel veel Al Jazeera ook omdat die ook veel meer laten zien.* ***(Gezin 23)***

Vader: *En die post is Turkse post waar alle landen nieuws geven: van België, van Frankrijk, Deutschland, van alle landen. Is makkelijk voor verstaan.* ***(Gezin 1)***

Moeder: *Op de nieuws van VTM of… vooral VTM eigenlijk. Als ze iets ni over Amerika hebben laten zien, dan is da precies alsof ze ni hebben kunnen ademen die dag hé. Dan moeten ze iets hebben laten zien van een gangster is weggelopen of d'er is een dierke geboren in een zoo ergens in Amerika. Ma da moet iets van Amerika zijn. Terwijl da even goed in Rusland, in China, in Azië … Daar gebeurt regelmatig iets, maar da moet iets van Amerika zijn hé.* ***(Gezin 25)***

Een bijkomende opmerking die we hierbij dienen te maken, is dat diverse gezinsleden – vooral zij die grote nieuwsconsumenten zijn – voor good practices op dit en andere vlakken (vb. ook qua diepgang, informatiehoeveelheid, et cetera) vaak verwijzen naar diverse satellietzenders die 24 uur per dag nieuws uitzenden (vb. *Al Jazeera*, *NTV*, *CNN Türk* en *Habertürk*). Deze nieuwszenders hebben bijgevolg ook meer ruimte voor diepgang, voor meer beelden, voor een grote portie buitenlands nieuws, enzovoort. Vaak loopt de vergelijking die vooral fervente nieuwskijkers maken mank, aangezien ze nieuwszenders met algemene zenders (zoals *VRT*, *VTM* of andere satellietzenders) vergelijken. Het kijken naar Arabischtalig en Turkstalige nieuws is m.a.w. niet altijd ingegeven door een oriëntatie op herkomstlanden, maar ook – los van de eerder besproken kenmerken – door de behoefte aan diepgaand en gedetailleerd nieuws. Afgaande op de tot hier toe besproken evaluaties lijkt, zonder dat we dit expliciet bevraagd hebben, er een potentieel publiek te bestaan binnen onze gezinnen voor een dergelijke nieuwszender in Vlaanderen.

We sluiten deze sectie af met een laatste evaluatie-element m.b.t. nieuws, met name de ***individuele interesse in thema's, zoals politiek, cultuur, sport, faits-divers, enzovoort***. We beginnen met de *faits-divers* die zowel een aantrekkingselement als een afstotingselement kunnen vormen, afhankelijk van de gezinsleden. In het eerste geval bekritiseren voornamelijk de *VRT*-kijkers de in hun ogen belachelijke weetjes en faits-divers (vb. de geboorte van babyolifantjes) die vooral *VTM* in het nieuws verwerkt, die ze omschrijven als ('kinderachtig'). *VTM*-kijkers catalogeren dit dan als '*VTM* toont meer'. In relatie tot satellietzenders komen deze opmerkingen zelden voor, tenzij bij een klein aantal 'Turkse' gezinsleden (zie vb. citaat van de vader uit gezin 12 bij de bespreking van het beeldgebruik).

Dochter 19: *Da's uiteindelijk gewoon een verschil van soort nieuwsberichten da wordt gegeven op VTM en op Eén. Op VTM gaan ze dan zo onnozele dinges zo, zo…*
Zoon 17: *(onderbreekt dochter 19) Ja, echt stomme dinges.*
Dochter 19: *Baby olifantje geboren in de zoo (lacht) of zo van die dinges, of zo da kleuterklasje heeft es meegedaan … Ik denk da da 't een beetje serieuzer is op Eén, VTM is echt zo ja ook nieuws da de mensen willen horen zo ... entertainment.* ***(Gezin 12)***

Dochter 22: *Ik vind dat wel leuk als die willen afronden met iets, met iets vr…*
Interviewer: *luchtig, ja*
Dochter 22: *ja, dat is meestal wel een dier dat is geboren.* ***(Gezin 18)***

Verder spelen ook de individuele interesses in de diverse items in het nieuws een rol. Het zijn vooral ouders die aangeven het *nieuws volledig te bekijken*. Andere gezinsleden zullen zappen, stoppen met

kijken, zaken gaan halen, sms'en, enzovoort wanneer er een item is dat hen niet interesseert. *Sport* lijkt vooral een mannenzaak te zijn, vrouwen geven doorgaans aan op dat moment te stoppen met kijken. Wel nuanceren een aantal van hen deze vaststelling door te verwijzen naar specifieke sporten: wielrennen zal voor de meesten niet interessant zijn, maar tennis of de Olympische spelen dan weer wel. Ook voetbalwedstrijden van nationale ploegen (België, Turkije, Marokko) kunnen doorgaans op wat meer belangstelling rekenen. Deze nuances worden vooral door vrouwen geuit, maar komen ook bij een aantal mannen voor, onder wie er ook een aantal zijn die niet geïnteresseerd zijn in sport.

Moeder: *Als de Rode Duivels ook spelen vind ik da wel interessant om te zien, maar ni echt da ik zeg van: "oh nu is het sport.* ***(Gezin 23)***

Vader: *[Arabisch: Voetbal ok, maar andere zaken, het hoeft niet ….]* ***(Gezin 24)***

Moeder: *Als het sport is zal ik mij iets gaan halen, iets gaan drinken of zo, dat wel. Maar het is niet van mm dat zap ik weg of zo nee. Dan blijf ik wel kijken.* ***(Gezin 2)***

Zoon 19: *Fietsen ok, voetbal ok, tennis ook. Maar vanaf dat die beginnen over schaatsen of zo…* ***(Gezin 15)***

Moeder: *Ik zal wel es zien als er, als er een Belg meedoet of zo gelijk met den tennis of zo zal ik wel eens kijken. Maar niet specifiek."* ***(Gezin 22)***

Moeder: *als 't gedaan is met 't nieuws en ze gaan over naar sport, dan ga ik opruimen en zo ma dan wacht ik tot het weer. Tot het weerbericht.* ***(Gezin 11)***

Verschillende gezinsleden geven aan vooral omwille van het *weerbericht* nog verder naar het nieuws te kijken of minstens in de buurt te blijven of snel te zappen. Anderen zullen het weerbericht via andere kanalen vernemen (o.a. via teletekst) of geven aan dat naar het weerbericht kijken seizoensgerelateerd is (vb. enkel in de zomer). *Cultuur* is eveneens een item waarover de meningen verdeeld zijn: de ene helft van de gezinsleden kijkt hier niet naar, de andere helft kijkt wel. Er lijkt echter geen leeftijdgerelateerd of gendergerelateerd verschil te zijn. Wel wordt er bij de 'Turkse' gezinsleden gewezen op het hoge showbizzgehalte in het culturele luik in het Turkse nieuws. Hier zijn het vooral tienermeisjes die aangeven dit wel te bekijken, anderen haken doorgaans af. Ook voor cultureel nieuws geven diverse gezinsleden aan dat het afhangt van wat er getoond wordt.

Interviewer: *Cultuur?*
Moeder: *Oh ja.*
Dochter 23: *Ik vooral cultuur ja.****(Gezin 2)***

Moeder: *Maar als het over dingen gaat, zangers, zangeres die is met die betrapt op café, vandaag nu is het de tweede dag met iemand anders. Is het het lief van die? Oh als ik echt waar, als ik nu nieuws moet opendoen, ja het is zes uur, zeker dat gaat over de mensen, de relaties van de zangeressen en zangers, stom.* ***(Gezin 10)***

Interviewer: *En zo culturele zaken? Van die schrijver, of dat toneelstuk of dat museum...*
Dochter 16: *Dat hangt er van af eigenlijk. Meestal is dat een beetje saai. Ja hé?*
Dochter 19: *Ja. Allez, dat is niet echt. Nee.*
Moeder: *Dat doen wij niet zoveel hé.* ***(Gezin 19)***

Dochter 21: *Magazine mag daar ook es tussen van mij.* ***(Gezin 8)***

Zoon 19: *Cultuur da mag wel blijven opstaan* ***(Gezin 13)***

Interviewer: *En als er iets is over een zanger of zo?*
Dochter 13: *Dan wel.* ***(Gezin 7)***

Zoals eerder aangegeven wordt *buitenlands nieuws* vaak omschreven als een belangrijk (en door de meesten aandachtig bekeken) onderdeel van nieuws dat echter veel te weinig aan bod komt. *Binnenlands nieuws* wordt door de meesten aangehaald als een belangrijk onderdeel van nieuws, vaak met het argument dat het van belang is te weten wat er gebeurt in het land van residentie. Sommige, maar niet alle, ouders die niet naar nieuws op Vlaamse zenders kijken, vernoemen binnenlands nieuws minder vaak als belangrijk onderdeel, al geven sommigen van hen aan dat ze wel reactief zullen kijken bij een 'belangrijk probleem' (o.a. de vader uit gezin 11). De meeste gezinsleden hielden het op een algemene positieve omschrijving van binnenlands nieuws als categorie, anderen diversifieerden en gaven aan niet alles van binnenlands nieuws te smaken. Zo is er *sociaal nieuws* dat vooral van belang lijkt wanneer het identificatiegerelateerd is: voor de jeugd kan iets over jongeren bijvoorbeeld wel interessant zijn, maar een item over bejaarden minder belangrijk (vb. de dochter en schoonzoon uit gezin 25). Ook opleidingen spelen hierin een rol.

Moeder: *Wat er allemaal in België gebeurt. Zo toestanden zoals bijvoorbeeld da kribbe en zo [moorden van Kim De Gelder], echt da's zo angstwekkend. Da 'k weet wa er allemaal hier gebeurt, want ik leef in België.* ***(Gezin 11)***

Dochter 25: *Soms echt zo nieuws, wa da voor mij echt geen nieuws is. Echt zo'n bullshit. Zoiets van 'allez, wa gaan die da nu weer in het nieuws zetten, hebben die geen nieuws of zo?'. (lacht) Ik kan nu ni direct op iets komen. Meestal iets wa met het binnenland te maken heeft.*
Interviewer: *Een baby olifant?*
Dochter 25: *Nee, ça va nog, da's nog ça va. (lacht) Da's nog ça va. Ma, ik wee ni ja…*
Schoonzoon: *Bijvoorbeeld, een heel concreet voorbeeld. Een oude vrouw die bijvoorbeeld geen flat service. Soms zou da kunnen hé, en dan is er zogezegd een tekort. […]*
Dochter 25: *Bijvoorbeeld zo nieuwsitems over openbaar vervoer. Zo een nieuwigheid in het openbaar vervoer of zoiets, allez, da interesseert mij niet echt.* ***(Gezin 25)***

Interviewer: *En wat zijn zo de thema's die u interesseren dan binnen het nieuws?*
Dochter 16: *Vooral over jongeren, kinderen, kindermishandeling, drugsgebruik. Van alles eigenlijk.*
Moeder: *Alles over de maatschappij eigenlijk. Nee?*
Dochter 16: *Ja.*
Dochter 19: *Ze doet ook humane wetenschappen hé* ***(Gezin 19)***

Zoon 25: *Wat er dagelijks gebeurt of nu met mijn geval [als maatschappelijk werker] volg ik ook heel regelmatig de maatschappelijk thema's of als er een nieuwe wetgeving of voorstellen zijn of zo, dan probeer ik toch ook allemaal te volgen. Maar echt politiek niet nee…* ***(Gezin 6)***

Wel werd er vaak het onderscheid gemaakt met *politiek*. Opvallende vaststellingen zijn dat politiek, net als cultuur, een verdeeld publiek vertoont qua interesse. Het zijn vooral ouders die aangeven geïnteresseerd te zijn in de politieke items, al zijn er ook ouders (vooral moeders) die deze items niet kunnen smaken. Het merendeel van de kinderen zijn niet zo tuk op politiek nieuws en dit valt vooral op bij de minderjarigen en bij de 'Turkse' jongeren; bij de 'Marokkaanse' jongeren is er wel een deel dat

politieke nieuwsitems kan smaken. De meeste jongeren vinden echter politiek 'saai' en een deel van hen geeft ook aan dat ze niet geïnteresseerd zijn omdat de voorkennis vaak ontbreekt. We zien geen genderverschillen, hoewel diverse gezinsleden wel aangeven dat veel vrouwen in hun omgeving niet geïnteresseerd zijn in politiek. Dit komt vooral aan bod in 'Turkse' gezinnen, maar dit blijkt niet specifiek uit onze data. Wel is er geen enkele vader die helemaal niet geïnteresseerd is in politiek (i.t.t. enkele moeders) en zijn er nauwelijks 'Turkse' meisjes die aangeven geïnteresseerd te zijn in politiek nieuws, al is dat aantal bij 'Turkse' jongens eveneens laag te noemen. Vaker dan bij andere items komt er de opmerking dat politiek nieuws soms te langdradig is, en velen, vooral de jongeren, zien liever een inkorting en herleiding tot de essentie bij deze items. Vooral in relatie tot Turks politiek nieuws komt dit aan bod, maar ook Vlaams nieuws deelt in deze kritiek. Ook de eerder gemaakte vaststelling dat nieuws 'nieuw' moet zijn komt opvallend vaak hier ter sprake. Tijdens het vertoonde journaal komt in een aantal gezinnen ook de opmerking tijdens de politieke items dat men normaal al zou weggezapt hebben (o.a. in gezinnen 8 en 20). Politiek nieuws uit Marokko wordt op geen enkel moment aangehaald, vaak houden de 'Marokkaanse' gezinsleden het op buitenlands nieuws in het algemeen. Bij de 'Turkse' gezinsleden verwijst enkel een deel van de ouders naar Turks politiek nieuws, maar de jongeren kunnen dit over het algemeen nog minder smaken dan Belgisch politiek nieuws. Ook bij de 'Turkse' ouders zien we een verdeeldheid: sommigen appreciëren enkel Belgisch politiek nieuws (vb. de moeder uit gezin 10), anderen enkel 'Turks' (vooral eerste generatie ouders met een beperkte kennis van het Nederlands, o.a. de moeder uit gezin 6 en de vader uit gezin 7) en de overigen kijken naar beide (o.a. de vader uit gezinnen 5 en 6).

Dochter 12: *Geen politiek maar dat moet ook kort zijn want anders wordt dat te saai.* ***(Gezin 9)***

Moeder: *Vooral politiek. Da staat op 1 bij mij.* ***(Gezin 11)***

Zoon 19: *Politiek zap ik direct weg. Direct. […]*
Dochter 21: *Ik kan ni mee volgen met politiek, omdat ik er niks van weet* ***(Gezin 13)***

Dochter 23: *Met politiek bedoel ik dan ook zo nu met de regering, ik weet totaal niet wat er aan de hand is, snap je. Als ze nu over paars of weet ik veel wat, ik ben een leek daarin, echt waar en ik vind en dan heb ik dan staat dat wel op en dan ben ik wel aan het staren ofwel met iets bezig, maar dat is dan ja… Dat interesseert mij dan niet dat stuk. Al de rest ja, al de rest interesseert mij wel. […] Kijk ik denk sowieso dat ik ingesteld ben van ik leef hier in België, ik heb te maken met de Belgische actualiteit sowieso dus ik vraag mij af wat hier allemaal, wat de mensen hier, bijvoorbeeld moest er toch nog een politiek debat in de gelijk Zevende dag, dat volg ik dan wel omdat het gaat over hier waar ik leef. Turkse politiek dat, nee...* ***(Gezin 2)***

Interviewer D: *ja dus in feite, wat er in België gebeurt en wat er in Turkije gebeurt.*
Vader: *Ja, ja, natuurlijk ja.*
Interviewer D: *Volg je dat even, met evenveel aandacht?*
Vader: *Ja... Aandacht, natuurlijk, 't is hier is nog meer aandacht, waarom? Omda... Natuurlijk hier, hier woont je kunt als bijvoorbeeld de economie bijvoorbeeld en de werkloosheid en als ge da, als ge da dan hoort, 't is ook nog moeilijker eh, 't is da* ***(Gezin 5)***

Moeder: *Politiek kan mijn hoofd niet verdragen […]*
Dochter 21: *Bij de Turken is 't meestal blijven op hameren. Als er één ding gebeurt dan blijven herhalen, elke dag, elk moment. We hebben om het uur nieuws en elk uur is da opnieuw 't zelfde.* ***(Gezin 8)***

Economisch nieuws komt niet zo vaak aan bod tijdens de interviews, het lijken vooral gezinsleden die op één of andere manier bezig zijn met het thema (vb. studies boekhouden en TEW, zelfstandigen, gezinsleden die aandelen hebben op de beurs) die deze items het vaakst vernoemen. De overige gezinsleden vernoemen deze items niet of geven aan niet geïnteresseerd te zijn, tenzij het andere dimensies aanneemt, zoals fraude, algemene crisissen, enzovoort.

Dochter 22: *De beurs en zo. (lacht) Neen, wij zijn zo geen aandelen mensen. (hilariteit)* ***(Gezin 18)***

Vader: *[Turks: [over beursnieuws] Het heeft mijn twintig jaar lange loon gedragen hé, waarom zou iemand er dan niet naar kijken?]* ***(Gezin 13)***

Interviewer: *En voor u is politiek nieuws wel interessant, ja?*
Vader: *Politiek nieuws en dan ook economisch. Economisch nieuws. Dat vind ik belangrijk. Zeker nu de laatste... maanden zal ik zeggen.*
Interviewer: *En voor u ook economisch nieuws nu als TEW'er?*
Dochter 18: *Ja. Nu wel ja. (lacht)* ***(Gezin 9)***

Eerder gaven we al aan dat criminaliteit, emotioneel geladen dossiers en (natuur-)rampen en oorlogen de niet-nieuwskijkers alsnog konden aanzetten tot het bekijken van nieuws(-items). Ook bij de nieuwskijkende gezinsleden komen deze vaak terug. Aangezien vele van de oorlogen in het voorbije decennium in de 'islamitische' wereld hebben plaatsgevonden, is het niet verwonderlijk dat diverse gezinsleden, vooral 'Marokkaanse', daarover aangeven dit vooral op satellietzenders (en met name *Al Jazeera*) te volgen. Zoals we eerder stelden dient dit enigszins genuanceerd te worden (beelden, het taalaspect, …) en hangt dit ook samen met de eerder vermelde kritiek op de beperkte buitenlandberichtgeving op niet-nieuwszenders. De meesten geven echter aan door elke oorlog beroerd te worden en vooral de vader van gezin 20 spant hierin de kroon (zie quote). Hetzelfde kan gezegd worden over (natuur-)rampen die iedereen lijken te beroeren, ongeacht de plaats waar deze plaatsvinden.

Dochter 13: *een moord of zo zal ik wel zien, ma… voor de rest…* ***(Gezin 22)***

Interviewer: *Ben je meer geïnteresseerd in oorlogen en da soort van za…?*
Dochter 15: *Ja, ja, zo wa da der gebeurt in de wereld ja. Oorlogen of bijvoorbeeld een vliegtuig is neergestort of zo. Da wel…*
Interviewer: *Allemaal erge zaken. Aardbeving…*
Dochter 15: *Ja, awel ja… Ja, of die man heeft zo iets verkeerd gedaan. Of vermoord of zo. Daar ben ik wel geïnteresseerd naar ja.*
Interviewer: *Ja, dus vooral rampen die gebeuren.*
Dochter 15: *Ja, ja, voilà, voilà.* ***(Gezin 24)***

Vader: *nieuws interesseert hen [de kinderen] niet, als je speciaal nieuws over vliegtuig gevallen dan geïnteresseerd kijken maar gewoon niet* ***(Gezin 10)***

Vader: *Dat [oorlog] is eender waar, in Zuid-Korea of… […] Het is een beetje raar maar waar, ik heb in mijn dromen in elke oorlog gevochten. Ik heb elke oorlog meegemaakt, in Tsjetsjenië, in Somalië, in Libanon, in Irak. In Afghanistan ook, ik heb haar meegenomen… (gelach)*
Moeder: *als ontwikkelingshelpers…*
Vader: *In Libanon, ik was daar op vakantie in mijn droom en dan ben ik daar terecht gekomen…*
(Gezin 20)

Andere thema's worden veel minder vernoemd. *Gezondheid* komt spontaan op bij een beperkt aantal gezinsleden en wordt in een aantal gevallen gerelateerd aan de Mexicaanse griep die toen de actualiteit beheerste. Ook *regionaal nieuws* komt bij een beperkt aantal gezinsleden voor, al zullen de meesten die hierin geïnteresseerd zijn eerder afstemmen op regionale zenders of in de huis-aan-huis bladen kijken.

> ***Vader:*** *[Turks: Op de tweede plaats komt sport en op de derde plaats zou het gezondheid kunnen zijn.]* ***(Gezin 7)***
>
> ***Interviewer:*** *Ma wat zou je 't meest interessant vinden in nieuws? Als ge moogt… Welk thema zou je het meest interesseren? Hangjongeren? (lacht) Zoiets?*
> ***Zoon 15:*** *Niets denk ik.*
> ***Interviewer:*** *Niets? Ook niet als er een aardbeving is, euhm, een moordpartij…*
> ***Zoon 15:*** *Zolang als da ni hier is. Misschien de griep…*
> ***Dochter 21:*** *Ah ja! Ik heb dat ooit op 't nieuws gezien, bijvoorbeeld, da wel.*
> ***Vader:*** *Hij heeft er schrik van denk ik…* ***(Gezin 13)***

8.5.2 Nieuwsbronnen vergeleken

Welke zijn nu de voorkeurszenders voor nieuws bij de gezinsleden? In de gesloten vragenlijsten konden de gezinsleden hun top vijf van meest bekeken televisiezenders opgeven, zowel algemeen als specifieker voor nieuws (zie Bijlage 3, vraag 10). Er werd niet gevraagd deze zenders in volgorde van belangrijkheid op te geven, noch was het verplicht er vijf op te geven. In totaal waren 478 vermeldingen van zenders voor algemeen televisiegebruik en 318 voor nieuws (voor een oplijsting zie Bijlage 12). Voor nieuws vulden zeven ('Turkse') gezinsleden niets in, voor algemeen televisiegebruik twee gezinsleden (één 'Marokkaans' en één 'Turks' gezinslid). Uit Tabel 18 blijkt dat bij de 'Marokkaanse' gezinsleden 75% (voor nieuws) tot 81% (algemeen) van de kanalen westerse kanalen zijn. Bij de 'Turkse' gezinsleden zien we dat deze vooral naar Vlaamse kanalen kijken (59%), maar voor nieuws iets vaker Turkse kanalen (55%) bekijken dan westerse (45%).

Tabel 18 Westerse versus niet-westerse meest bekeken televisiekanalen (aantal vermeldingen)

		Totaal		'Marokkaanse' gezinsleden		'Turkse' gezinsleden	
Nieuws	Westers	185	58,18%	103	75,18%	81	44,26%
	Niet-westers	133	41,82%	34	24,82%	102	55,74%
	Totaal	**318**	**N=95**	**137**	**N=47**	**181**	**N=48**
Algemeen	Westers	329	68,83%	178	80,91%	150	58,14%
	Niet-westers	149	31,17%	42	19,09%	108	41,86%
	Totaal	**478**	**N=100**	**220**	**N=46**	**258**	**N=54**

Het grootste verschil tussen beide 'herkomstgroepen' zit in het relatieve belang van westers en niet-westers nieuws in het nieuwsmenu (Tabel 19). Maar liefst van 64% van de 'Marokkaanse' gezinsleden geeft enkel westerse kanalen op voor nieuws, terwijl dit bij de 'Turkse' gezinsleden 'maar' 33% bedraagt. Daartegenover staat dat slechts 3 gezinsleden enkel naar niet-westerse kanalen kijken voor nieuws terwijl dit er 14 zijn bij de 'Turkse' gezinsleden. Voor nieuws kunnen we voor de 'Turkse'

gezinsleden stellen dat er telkens ongeveer evenveel mensen enkel westerse, enkel niet-westerse of een combinatie van beiden zullen gebruiken, terwijl bij de 'Marokkaanse' gezinsleden men eerder zal combineren (ca. 30%) maar vooral enkel beroep zal doen op westerse kanalen (64%). Voor algemeen televisiegebruik zien we voor de 'Marokkaanse' gezinsleden quasi exact hetzelfde beeld, terwijl de 'Turkse gezinsleden' iets vaker enkel westerse kanalen of een combinatie van westerse en niet-westerse kanalen worden opgegeven. Vooral die gezinsleden die voor nieuws niets ingevuld hebben, heel waarschijnlijk gezinsleden die niet of nauwelijks naar nieuws kijken (de profielen komen overeen met de eerder besproken gezinsleden), zorgen voor deze verschuiving. Met andere woorden, ook bij de 'Turkse' gezinsleden zien we voor algemeen televisiegebruik eenzelfde gebruikspatroon als voor nieuws, alleen zullen die gezinsleden die niet naar nieuws kijken hier eerder enkel op westerse kanalen afstemmen voor algemeen televisiegebruik.

Tabel 19 Combinatie van westerse en niet-westerse televisiekanalen (aantal gezinsleden)

		Totaal		'Marokkaanse gezinsleden'		'Turkse' gezinsleden	
Nieuws	Enkel westers	48	47,06%	30	63,83%	18	32,73%
	Enkel niet-westers	16	15,69%	3	6,38%	14	25,45%
	Westers en niet-westers	31	30,39%	14	29,79%	16	29,09%
	Missings / niet	7	6,86%	0	0,00%	7	12,73%
		102	N=95	47	N=47	55	N=48
Algemeen	Enkel westers	54	52,94%	30	63,83%	24	43,64%
	Enkel niet-westers	15	14,71%	3	6,38%	13	23,64%
	Westers en niet-westers	31	30,39%	13	27,66%	17	30,91%
	Missings / niet	2	1,96%	1	2,13%	1	1,82%
		102	N=100	47	N=46	55	N=54

Als we deze zenders opsplitsen tussen Vlaamse, Arabischtalige / Turkstalige en andere zenders (zie Tabel 20) krijgen we grotendeels hetzelfde beeld te zien. Voor algemeen televisiegebruik geven beide 'herkomstgroepen' meer Vlaamse zenders op dan voor nieuws, maar dit is tegelijk een algemene vaststelling dat er minder zenders bekeken worden voor nieuws dan voor algemeen televisiegebruik. Deze tabel leert ons vooral dat niet-Vlaamse zenders in andere talen dan het Turks en het Arabisch vooral door de 'Marokkaanse' gezinsleden gebruikt worden, zowel voor algemeen televisiegebruik als voor nieuws.

Tabel 20 Verdeling Vlaamse, Arabischtalige/Turkstalige en andere zenders

		Totaal	Vlaamse zenders	%	Turkstalige / Arabischtalige zenders	%	Andere zenders	%
'Turkse' gezinsleden	Algemeen	258	130	50,39%	107	41,47%	21	8,14%
	Nieuws	181	76	41,99%	99	54,70%	6	3,31%
'Marokkaanse' gezinsleden	Algemeen	220	141	64,09%	41	18,64%	38	17,27%
	Nieuws	137	83	60,58%	33	24,09%	21	15,33%

Figuur 19 geeft een overzicht van de belangrijkste kanalen die door de gezinsleden werden opgegeven (voor een oplijsting zie Bijlage 12). In totaal werden 71 verschillende kanalen opgegeven. Zowel voor nieuws als voor algemeen televisiegebruik gaven 'Turkse' gezinsleden meer kanalen op (respectievelijk 36 en 42 kanalen) dan 'Marokkaanse' gezinsleden (respectievelijk 27 en 38 zenders).

Beide 'groepen' gaven meer kanalen op voor algemeen televisiegebruik dan voor nieuwsgebruik. Dit is bevestiging van de eerder aangehaalde fragmentering van het Turkse medialandschap (Baris, 2010; Christensen, 2007; Vogel et al., 2008).

Uit deze figuur blijkt overduidelijk hoe belangrijk *één* en *VTM* zijn in het nieuwsaanbod en dit voor beide herkomstgroepen: *één* wordt opgegeven door respectievelijk 31 'Marokkaanse' en 27 'Turkse' gezinsleden als kanaal waarop men naar nieuws kijkt, voor *VTM* zijn dit respectievelijk 30 en 26 gezinsleden. De beide zenders zijn dus ongeveer even groot en zijn veruit de populairste kanalen voor nieuws. Naast *VTM* en *één* zijn vooral de *regionale zenders* (negen 'Turkse' en acht 'Marokkaanse' gezinsleden) en *Canvas* (tien 'Marokkaanse' en zeven 'Turkse' gezinsleden) belangrijk voor nieuws. Eenzelfde maar nog meer op Vlaanderen gericht beeld krijgen we wanneer we kijken naar de algemeen meest bekeken televisiezenders. Zowel bij 'Marokkanen' als bij 'Turken' staan vier Vlaamse zenders op de eerste vier plaatsen: *2BE*, *VT4*, *één* en *VTM*. *VT4* is bij beide 'herkomstgroepen' het populairst. Daarnaast is ook de populariteit van *Vijf TV* (dertien 'Turkse' en 14 'Marokkaanse' gezinsleden) en *Vitaya* (elf 'Turkse' en zes 'Marokkaanse' gezinsleden) het vermelden waard, alsook de populariteit van westerse muziekzenders, met name *TMF*, *JIM* en *MTV* (acht 'Turkse' en maar liefst 18 'Marokkaanse' gezinsleden). Ook *National Geographic* (zeven 'Turkse' en vijf 'Marokkaanse' gezinsleden) is het vermelden waard.

Dit belang van *één* en *VTM* voor nieuws wordt ook duidelijk wanneer we kijken naar de eerstvolgende Turkse en Arabischtalige kanalen. De Turkstalige zenders *Show TV* en *Kanal D* worden opgegeven door respectievelijk 16 en 15 'Turkse' gezinsleden, een pak minder dus dan voor *één* en *VTM*. De Turkse staatszenders (*TRT* en *TRT-INT*) zitten in de middenmoot (tien gezinsleden). Andere belangrijke Turkse kanalen voor nieuws zijn *ATV* (11), *Star* (9), *Haber* (8), *Samanyolu* (6) en *Kanal 7* (4). Dezelfde kanalen worden ook het meest aangehaald voor niet aan nieuws gerelateerde doeleinden, met uitzondering van *Haber* (zie verder). Als we de oplijsting van de Turkse zenders bekijken vanuit ideologische en religieuze verdeling, is het duidelijk dat de eerder seculiere Doğan Media Group, de grootste media holding in Turkije, het vaakst vernoemd wordt. *Kanal D*, *Star*, *CNN Türk* zijn goed voor 30 vermeldingen algemeen en 28 voor nieuws. Zenders die aanleunen bij het AKP (*Samanyolu, Fox, Dost en ATV*) worden 19 maal algemeen en 20 maal voor nieuws vermeld. De met Milli Görüş geaffilieerde zenders *Kanal 7* en *TV5* trekken minder kijkers (negen algemeen en vijf voor nieuws) en ook het nationalistische *TGRT* trekt telkens maar één gezinslid aan. In grote lijnen krijgen we een afspiegeling van de meest populaire kanalen in Turkije, met het verschil dat het nationalistische *TGRT* minder populair is hier in Vlaanderen en het verschil dat de Milli Görüş kanalen populairder zijn hier dan in Turkije (Baris, 2010; Christensen, 2007; Vogel et al., 2008).

Het eerste Arabischtalige kanaal is *Al Jazeera* (elf gezinsleden) en volgt op geruime afstand van *één* en *VTM*. De Marokkaanse staatszenders (*2M en RTM*) zijn de eerstvolgende kanalen (tien gezinsleden). Dezelfde kanalen zijn ook het populairst wanneer we kijken naar algemeen televisiegebruik, maar opmerkelijke nieuwkomers daarbij zijn *religieuze kanalen* (elf gezinsleden,

onder wie zeven die *Iqra* vermelden). Dit zijn diverse zenders die samengenomen zijn, als we de zenders apart bekijken is de afstand nog groter: *Al Jazeera* (negen vermeldingen) is dan de zender die het hoogst genoteerd staat.

Andere buitenlandse kanalen (Engelstalige, Nederlandse, Franstalige) worden slechts door een aantal gezinsleden vernoemd, maar vooral Franstalige kanalen vormen een opmerkelijk verschil tussen 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinsleden. Waar geen enkel 'Turks' gezinslid een Franstalige zender vernoemt in de vragenlijsten, zijn de Franstalige kanalen populair bij de 'Marokkaanse' gezinsleden en scoren ze hoger dan de meeste Arabischtalige kanalen. In totaal vernoemen dertien gezinsleden Franstalige kanalen voor nieuws en 15 gezinsleden voor algemeen televisiegebruik. Veruit het populairst daarbij zijn de Waalse kanalen *RTBF* (telkens zes gezinsleden voor nieuws en voor algemeen) en *RTL-TVI* (vijf gezinsleden voor nieuws en zes voor algemeen televisiegebruik). De andere zenders zijn zenders uit Frankrijk (zoals *France 2* en *France 3*).

Voor nieuws zullen de meeste gezinsleden eerder afstemmen op Vlaamse zenders, al moet dit, vooral voor de 'Turkse' – maar ook deels voor de 'Marokkaanse' – gezinsleden enigszins genuanceerd worden. Het medialandschap in Vlaanderen wordt gekenmerkt door een beperkt aantal zenders die nieuws brengen, waar dit veld bij Turkstalige en Arabischtalige zenders veel breder is. Waar voor nieuws de 'Turkse' gezinsleden negen Vlaamse kanalen voor nieuws vernoemen, zijn er dit 20 voor 'Turkstalige' kanalen. Bij de 'Marokkaanse' gezinsleden is dit verschil minder groot: ze vernoemen zeven Vlaamse kanalen en elf Arabischtalige kanalen, maar het merendeel van deze Arabischtalige kanalen worden door slechts twee gezinnen (de ouders van gezin 14 en de vader uit gezin 19) opgegeven. Als we deze buiten beschouwing laten is de verhouding nog zeven Vlaamse en zes Arabischtalige kanalen. Ook dient de diversiteit aan Vlaamse kanalen enigszins genuanceerd te worden, aangezien verschillende gezinsleden ook zenders vernoemen waarop geen nieuws te zien is (vb. *2BE*, *Vijf TV*, *Vitaya* en ten tijde van de interviews ook *VT4*).

Een tweede nuancering heeft te maken met de aard van de kanalen. *NTV*, *CNN Türk*, *Habertürk, Sky Türk* en *TGRT Haber* (Baris, 2010), samen goed voor 18 vermeldingen, maar ook *Al Jazeera*, zijn zenders die 24 uur per dag nieuws uitzenden en zijn niet te vergelijken met *één* en *VTM*. Dit verklaart mogelijk ook het succes van deze kanalen voor nieuwsdoeleinden: wie meer en diepgaander nieuws wil, kan hierop terecht, waar in Vlaanderen geen dergelijk initiatief bestaat.

Figuur 19 Voorkeurszenders algemeen en voor nieuws per herkomst

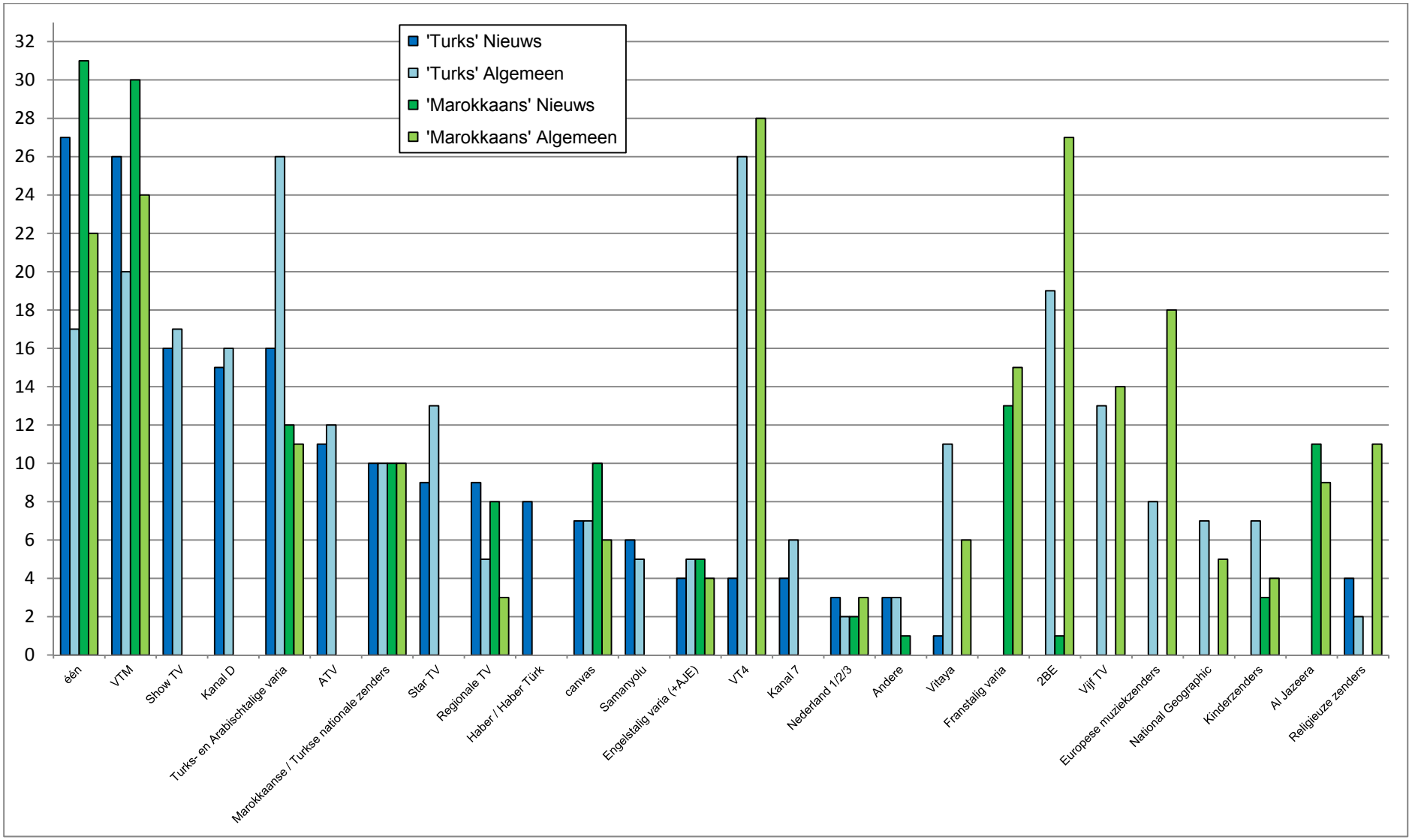

Een laatste nuancering bij deze cijfers is van methodologische aard. Los van het eerder aangehaalde feit dat er voor nieuws zenders werden opgegeven die geen nieuws brengen, zijn er ook een aantal gezinsleden die zenders ingevuld hebben die de realiteit niet weerspiegelen. Zo vulde de vader uit gezin 1 enkel westerse kanalen in, terwijl het overgrote deel van zijn nieuwsconsumptie via satellietzenders verloopt, zoals blijkt uit de interviews. Net als bij internet (zie 8.4.3) is ook hier weer de vraag op twee manieren geïnterpreteerd: een aantal gezinsleden die niet of nauwelijks naar nieuws kijken hebben niets ingevuld, terwijl anderen de vraag eerder hypothetisch beantwoord hebben met de zender die ze zouden bekijken als ze toch naar nieuws zouden kijken.

Gezien deze beperkingen, dienen de cijfers met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden en zijn vooral de grote lijnen van belang. Samenvattend kunnen we stellen dat het grootste aantal gezinsleden, zowel bij de 'Marokkaanse' als bij de 'Turkse' gezinsleden eerder zal afstemmen op *VTM* of *één* voor nieuws en op *2BE*, *VT4*, *één* en *VTM* voor algemeen televisiegebruik. Daarnaast zijn vooral *Vijf TV*, *Vitaya*, *Canvas* en *regionale televisie* het vermelden waard, de laatste twee ook voor nieuws. Ondanks de versplintering van het Turkse medialandschap komen een aantal Turkse zenders in de buurt, en met name *Kanal D* en *Show TV* zijn populair, zowel voor nieuws als voor algemeen televisiegebruik. De Turkse staatszenders van *TRT* zitten eerder in de middenmoot. Bij de 'Marokkaanse' gezinsleden is de kloof tussen Vlaamse en Arabischtalige zenders veel groter en zowel voor nieuws als voor algemeen gebruik zijn het vooral *Al Jazeera* en de Marokkaanse staatszenders *2M* en *RTM* die het vaakst bekeken worden. Voor algemeen televisiegebruik zijn ook de religieuze zenders, waaronder vooral *Iqra*, het vermelden waard. Populairder nog dan de Arabischtalige kanalen zijn de Franstalige zenders en met name de Waalse zenders *RTBF* en *RTL-TVI* zijn zowel populair voor nieuws als voor algemeen mediagebruik.

8.6 Actualiteitsprogramma's: duiding, debat en documentaires

Documentaires en informatieve duidings- en debatprogramma's worden vaak aangehaald als 'good practices'. In elk van de geïnterviewde gezinnen wordt minstens één dergelijk programma bekeken door één of meerdere familieleden zowel op Vlaamse (vooral *VRT*) en westerse (vooral Nederlandse) kanalen als op satellietzenders.

Vooral *VRT*-programma's worden vernoemd (*Terzake, Panorama, Koppen, De Zevende Dag, Villa Politica, Phara*…). Dit zou verklaard kunnen worden door het veel grotere aanbod van *VRT*, vergeleken met zijn belangrijkste Vlaamse concurrent, *VTM*. Toch wordt het *VTM*-programma *Telefacts* in meer dan de helft van de gezinnen bekeken door minstens één gezinslid. In tegenstelling tot het sterke verband tussen voorkeurszender en voorkeursjournaal – *VTM*-kijkers kijken doorgaans naar *VTM*-nieuws en *VRT*-kijkers naar *VRT*-nieuws –, vinden we hier geen onmiddellijk verband wanneer het gaat over informatieve duidings- en debatprogramma's en documentaires. Opnieuw zou het veel grotere aanbod van *VRT* een verklaring kunnen zijn. Meer dan 80% van de gezinnen zeggen

dat ze soms of vaak één of meerdere van deze *VRT*-programma's bekijken en vooral *Koppen*, *Panorama* en *Terzake* lijken populair. De vader uit gezin 9 begon zelfs een zelfstandige activiteit door een reportage van *Koppen* (ooglaseroperaties in Turkije via zijn reisbureau). Ook enkele buitenlandse voorbeelden komen tijdens de interviews aan bod, zoals *NMO*, *Paul en Witteman*, *Rondom 10* (alle drie uit Nederland) en enkele *BBC*-documentaires, maar vaak lijken deze buitenlandse programma's niet bekeken te worden. Als verklaring voor het succes van dit soort programma's, wordt door de informanten vooral verwezen naar de diepgang en de verschillende visies die aan bod komen.

> ***Moeder:*** *Bijvoorbeeld als er iets gebeurd is da ze daar, allez, een bredere dinges, informatie, allez, betere debat dingen, allez, …, dieper ingaan in de programma's, ja.* ***(Gezin 12)***
>
> ***Moeder:*** *Het enigste wat ik echt vertrouw, dat is het nieuws dan eigenlijk of zo'n programma's zoals Telefacts en zo. Omdat dat echt specifiek over dat onderwerp gaat.* ***(Gezin 16)***
>
> ***Moeder:*** *ik kijk wel uitgebreid naar Panorama en dan Koppen of… omdat bepaalde dingen verduidelijking* ***(Gezin 18)***
>
> ***Dochter 16:*** *Ik kijk vaak naar Koppen als het onderwerp me interesseert. Ik kijk liever naar een reportage dan naar het nieuws zelf. […]*
> ***Moeder:*** *Mensen hebben veel meer de kans om hun mening te zeggen hé. Als ge nu zie, er zijn veel meer debatten, er zijn veel meer gelijk Koppen, Telefacts, euhm… Mensen krijgen meer de kans om iets te zeggen*
> ***Dochter 16:*** *ik vind dat ook. Inderdaad, mensen krijgen meer de kans om hun mening te zeggen. Er moet alleen nog maar naar geluisterd worden. […]*
> ***Moeder:*** *Want ten slotte ook met Marokkaanse vrouwen, als wij samenkomen dan hebben wij het daarover, maar dan spreek ik ook over de tweede generatie natuurlijk hé, die dat dus Nederlands kunnen en dat dus ook in een gezin hebben.* ***(Gezin 20)***

Deze diepgang, verduidelijkingen en verschillende visies lijken ervoor te zorgen dat dit type programma's minder bekritiseerd wordt dan het nieuws. De kritiek is echter des te harder (onder andere op de experts) wanneer er desondanks verkeerde of eenzijdige informatie wordt gegeven. Ook het gebruik van de muziek bij reportages speelt een rol.

> ***Zoon 24:*** *Als we media kijken, door onze gedachten gaan we dan wel eens zeggen da is zever. Terzake, die doen vaak zoiets over moslims en dan is dat, ik zit thuis en dan zeg ik komaan, had ik nen hamer of een geweer, dan had ik van hier geschoten. (lacht) Wat nen onzin, wat nen onzin! Dat is zo, soms is dat echt, dan begint ge van thuis te schreeuwen van stomkop, dat zegt ge nie.* ***(Gezin 21)***
>
> ***Schoonzoon:*** *En bij Jan Leyers [de reportagereeks De weg naar Mekka] is ook een bikke, ik vind da nog meer gekleurd dan 'Where is Osama Bin Laden'. In de zin van als die ergens in een land binnenkomt, begint die zo me zo een horrormuziek op de achtergrond. Da creëert al onmiddellijk angst bij de mensen. Er ga iets gebeuren.* ***(Gezin 25)***

De drie voorbeelden die het vaakst aangehaald worden zijn de reportagereeks *'De Weg naar Mekka'* van Jan Leyers (*VRT*) (zie 7.4), de *Panorama*reportage over huwelijksmigratie vanuit Emirdağ *'Een visum als bruidsschat'* en de mp3-moord op Joe van Holsbeeck in het station Brussel Centraal. Het voorbeeld dat het meest aangehaald wordt als voorbeeld van incorrecte informatie – en dit zowel door 'Marokkaanse' als 'Turkse' gezinnen – is de moord op Joe van Holsbeeck, de zgn. mp3-moord, waarbij media en gerecht de daders, die later van Poolse herkomst bleven te zijn, eerst als Noord-

Afrikanen beschreven. Hoewel dit item vaak ter sprake kwam bij nieuws, bespreken we het hier omdat er ook in verband met de duidingsprogramma's rond dit nieuwsfeit kritiek kwam.

> ***Vader:*** *Nee het mag en eigenlijk moet het getoond worden zelfs wanneer er negatieve feiten gebeuren, maar het moet wel op een correcte manier getoond worden hé, daar gaat het altijd over hé. […] Het probleem is, een jaar of twee geleden in Brussel, 2 Polen steken Belg neer voor een IPod, de allereerste berichten die de lucht ingingen 't waren 2 Noord-Afrikanen. Dat zijn zaken die je eigenlijk niet moet brengen. Dat bedoel ik met correct nieuws brengen. Je moet eerst kijken of ge wel gelijk hebt voordat ge iets zegt. […] Op dat moment ben ik dan ook van het principe van dat vind ik oneerlijk, moest het nu echte 2 Noord-Afrikanen zijn geweest dan zou ik zeggen nee dat kan ni, dan moeten die ook gestraft er voor worden en dan moet de rest gewoon zwijgen want dat is het feit, het is er en dan moet het ook zijn. Maar voor hetzelfde geld loop ik sebiet over straat met een kap over mijn hoofd en ik pleeg dan ook zo'n feit en dan 2 minuten later ga ik tegen de politie: ''k heb het gezien hé, een blonde met blauwe ogen".* ***(Gezin 16)***
>
> ***Vader:*** *Ils ont dit, avant de commencer l'enquête: ils on dit un Africain du Nord. Marocain. Pas encore commencé l'enquête, ils disent ça, baf. C'est comme s'ils attendent le moment pour, voilà, les Marocains. C'est un exemple.* ***(Gezin 24)***
>
> ***Moeder:*** *Die waren direct klaar met hun oordeel.* ***(Gezin 11)***

Er is ergernis rond het feit dat er nauwelijks excuses werden aangeboden. Enkele gezinnen wijzen bovendien op het schrille contrast met hun reacties op de moorden van Hans van Themsche, die het gemunt had op 'kleurlingen'.

> ***Zoon 19:*** *En excuseren doen ze sowieso al ni op 't nieuws. Die zeggen van "Ja, sorry, da was fout." Dit en dat. Da doen ze toch ni. Dus…* ***(Gezin 13)***
>
> ***Vader:*** *[Turks: Soms kan het gebeuren dat een mens een mens vermoord, maar hij zal die persoon dan volledig kennen hoe hij is, hoe hij zich gedraagt of dit en dat maar puur omwille van iemand zijn kledingsdracht of zijn kleur, een mens hiervoor vermoorden betekent dat die persoon menselijke gedachten heeft die falen in zijn menselijke taken.]*
> ***Interviewer N:*** *[Turks: Heeft dat uw houding tegenover de Vlamingen veranderd?]*
> ***Vader:*** *[Turks: Neen, het is niet veranderd. Daarbuiten heeft iedereen gereageerd natuurlijk, moest iedereen plots beginnen feesten dan zouden mijn gedachten wel veranderd zijn.]*
> ***Moeder:*** *Weet ge waarom ni? Wij veralgemenen nooit. Omdat eentje da heeft gedaan, wil nog ni zeggen da al de Belgen zo zijn. Ook bij Turken, ook bij Marokkanen. Eén persoon of twee vertegenwoordigen ni…*
> ***Vader:*** *(onderbreekt) [Turks: Er zijn ook slechteriken tussen ons.]*
> ***Moeder:*** *Da's individueel.*
> ***Vader:*** *[Turks: Er zijn er ook die de Vlamingen bijvoorbeeld schaden.]* ***(Gezin 11)***

Hoewel dit voorbeeld ook bij de 'Turkse' gezinnen vaak voorkomt, is er bij hen een tweede voorbeeld van 'bad practice' dat opduikt, met name de reportage op *Panorama* (*VRT*) over de Turkse huwelijksmigratie vanuit Emirdağ. Hoewel veel van de informanten ernaar uitkeken – en zelfs collega's en klasgenoten hen erover aanspraken en benieuwd waren – was het resultaat enorm teleurstellend voor de betrokkenen. Het werd niet alleen teleurstellend, maar veel van de vrouwen en meisjes ervaarden dit als een regelrechte kaakslag omdat de persoon die gevolgd werd, een Turkse jongeman uit Gent die in Emirdağ een bruid ging zoeken met zijn moeder, zich laagdunkend uitliet over de Turkse meisjes in Vlaanderen (gaan uit, zijn geen maagd meer, …). Bovendien werden de

geïmporteerde meisjes als hulpeloze slachtoffers afgebeeld, als “slaafjes” volgens een informante. Ook de voorstelling van deze migratie als vals en voor het geld (werkloosheidsuitkeringen) zette kwaad bloed. De informanten ontkennen de praktijken niet, maar wijzen erop dat deze quasi marginaal zijn geworden binnen de gemeenschappen hier in tegenstelling tot vroeger (zie Citaat 18).

Dezelfde programma’s op satelliet zijn quasi uitsluitend een mannenzaak: *‘Attijah Al Mu’akis’* voor ‘Marokkanen’ en *‘Siyaset Meydan’*, *‘Teketek’* en *‘Arena’* voor ‘Turken’. Hoewel deze programma’s een ruime schare aan internationale experten opvoeren, wijzen vrouwen op de agressieve debatstijl (‘laten elkaar niet uitspreken’, …) en kijken ze eerder noodgedwongen mee met de vader. De Turkse talkshow *‘Beyaz’* wordt door de vrouwen wel iets meer bekeken, samen met de mannen. Bij *‘Attijah Al Mu’akis’* (*‘Tegengestelde richtingen’*) komt van enkele fervente kijkers ook de kritiek op het feit dat iedereen wordt uitgenodigd (godslasteraars, atheïsten, Israëlische woordvoerders, …), die moeilijk te verteren standpunten innemen. Toch blijft het programma boeien en zien de meesten deze openheid net als een sterkte (zie ook Citaat 16). Bij zowel de Turkse als Arabische programma’s wordt ook gewezen op de brede, supranationale experten.

> ***Vader:*** *[Turks: Ik heb naar alles gekeken maar er is een verschil in mening, misschien twee verschillende meningen die dan elkaar aanvallen en verder, politieke vertegenwoordigers, het zijn niet alleen politiek vooraanstaande personen, maar professionelen van over de ganse wereld komen daar spreken, ze laten vooraanstaande mensen spreken.]* ***(Gezin 7)***

Non-fictieprogramma’s komen ook vaak voor wanneer aan de informanten gevraagd wordt wat ze primair willen veranderd zien op televisie. Voor de meesten dient daarin het eerst ingegrepen te worden om de diversiteit te weerspiegelen en correcte informatie te geven: meer debat, correcter nieuws, betere experts, meer duiding, … Deze eisen komen natuurlijk vooral voor bij hen die een grote nieuwshonger hebben, maar opvallend genoeg ook bij enkele anderen. Enkele gezinnen vragen naar meer culturele programma’s, maar vanuit dezelfde insteek: ze moeten leerrijk, opvoedend en informatief zijn voor de samenleving.

Naast de fervente kijkers, geeft een deel van de gezinsleden wel aan niet altijd te kijken naar deze programma’s (documentaires en debat- en duidingsprogramma’s). Naast omstandigheden (vb. tijd) spelen vooral interesse in bepaalde thematieken, emotionele beleving en identificatiegerelateerde motieven hierin mee en dit zowel op satelliet als op kabel. Diverse functionele (eigen stad, leeftijd, …), normatieve (hoofddoek, pedofilie, …) en emotionele (vb. Maddie McCann, discriminatie, …) identificaties worden als voorbeelden aangehaald. Een zekere emotionele beleving of een herkenning is dus nodig. Vooral dat laatste komt een aantal keer voor, met thema’s als discriminatie, iets over leeftijdsgenoten, enzovoort.

> ***Dochter 18:*** *Nee, vorig jaar heb ik wel een paar keer gekeken, maar da was wel op Kanal D [Turkse zender]. Da waren zo leerlingen aan de universiteit, die dan echt zo tegen hoofddoek en zo waren, da vond ik wel interessant. En vorig jaar waren er veel discussies over hoofddoek, da vond ik wel interessant.*
> ***Dochter 21:*** *Ah ja, ja.* ***(Gezin 8)***

Interviewer: *Ja, Telefacts, Koppen. Da kijken jullie…?*
Dochter 25: *Ja, als er een interessant onderwerp is, dan, dan wel.*
Interviewer: *En wa is dan een interessant onderwerp?*
Dochter 25: *Goh, iets da mij aanspreekt ja euhm. Jongeren, discriminatie, zo van die… Dan ja.*
Interviewer: *En kijken jullie elke week naar zoiets? Telefacts, Koppen?*
Dochter 25 en Moeder: *Nee.*
Dochter 25: *Wij kijken heel weinig, als we iets zien da echt, da ons echt aanspreekt dan kijk ik da wel en anders.*
Moeder: *En als wij mag van die meneer [de vader]. (Iedereen lacht)* ***(Gezin 24)***

8.7 Plaats van nieuws in de opvoeding

8.7.1 Plaats nieuws in de opvoeding

De vraag die deze grote nieuwshonger bij onze gezinsleden, inclusief de jongeren, opriep, was in hoeverre men het nieuwskijken van thuis uit meekreeg. Hoewel niet alle ouders doelbewust hun kinderen hebben aangezet of aanzetten tot nieuwsconsumptie, komt in bijna elk gezin wel een verklaring voor de reden waarom de kinderen een nieuwsinteresse hebben. Niemand van de ouders wou gezegd hebben dat ze hun kinderen verplichten om naar nieuws te kijken; dit werd altijd ontkend.[97] Wel geven de meeste ouders en kinderen aan dat nieuwsconsumptie rechtstreeks of onrechtstreeks 'gestimuleerd' werd. Er komen drie soorten stimulansen aan bod: actieve stimulansen (vb. geregeld vragen om mee te komen kijken), passieve stimulansen (vb. het creëren van nieuwsgerelateerde gewoontes) en conversatiegerelateerde stimulansen (vb. praten over het nieuws). Sommige ouders gebruiken een combinatie van deze stimulansen, maar voor de duidelijkheid splitsen we deze hier op. Wel zullen in de citaten een aantal van deze voorbeelden van gemengde methodes verwerkt worden (zie bijvoorbeeld de quotes van de moeder uit gezin 24 en de ouders uit gezin 19).[98]

Bij de actieve stimulansen (de moeders uit gezinnen 8 en 25, de vaders uit gezinnen 22 en 23 en de ouders uit gezinnen 3, 10, 15 en 24) vragen de ouders de kinderen om mee te kijken naar (een item uit) het nieuws en vaak valt op dat deze ouders oog hebben voor identificatiegerelateerde thema's: zaken die de kinderen zouden kunnen interesseren, zoals nieuws uit hun stad, iets over jongeren enzovoort. Bij een aantal ouders (o.a. de moeder uit gezin 24) krijgen we ook te horen dat ook de school de kinderen stimuleert om naar nieuws te kijken (vb. voor opdrachten). Enkele ouders geven ook aan dat dit enkel bij nieuws op Vlaamse zenders gebeurt en niet bij nieuws op satellietzenders.

Interviewer: *zeg jij soms tegen de kinderen van: "Kijk naar het nieuws!"*
Vader: *Ja, samen. Belgisch nieuws. Turks niet, kinderen, Belgisch nieuws.* ***(Gezin 3)***

[97] In enkele gezinnen (gezinnen 5 en 17) bleef de bespreking van dit thema beperkt tot dit antwoord of kwam dit thema niet ter sprake (in gezinnen 1 en 2).
[98] Van de moeder uit gezin 22 en de vaders uit gezinnen 8 en 25 weten we niet hoe ze reageren.

Interviewer: *Gij kijkt mee naar 't nieuws of niet…?*
Dochter 13: *Nee… Als 't moet wel.*
Vader: *(onderbreekt) Ik probeer ze soms wel bewust naar het nieuws te laten kijken, ma dan glippen ze gewoon euhm hups zijn ze terug naar boven of zoiet.*
Interviewer: *Ge vindt da belangrijk dat ze naar het nieuws kijken?*
Vader: *Soms vind ik wel sommige punten wel belangrijk. Zeker als er hier in 't Antwerpse iets gebeurd is of zo, vind ik wel dat ze dat moeten weten. Trouwens, ze leven in deze wereld, ze leven in deze stad dus ….*
Moeder: *Ma ze kijken soms wel naar euhm dat jeugdjournaal…*
Interviewer: *Dat vindt ge wel leuk? Karrewiet?*
Dochter 13: *Ja soms hebben die zo van die belachelijke dinges hé, ma meestal kijk ik wel liever naar dat dan naar het nieuws.*
Interviewer: *Ja. En ge probeert dat nu in de opvoeding mee te nemen dan?*
Vader: *Van altijd al. Ik probeer die eigenlijk te betrekken met alle volwassen zaken.* ***(Gezin 22)***

Interviewer: *[Arabisch: Hebben jullie de kinderen geleerd van 'kom kijken naar het nieuws' …]*
Moeder: *[Arabisch: Soms zeg ik dat hen. Als ze studeren, zeggen ze hen dat soms op school.]*
Vader: *Oui, oui. Je suis d'accord aussi.*
Moeder: *[Arabisch: Ze moeten ernaar kijken. Soms zeggen ze 'actualiteit' (NL woord) op school. Ze moeten dat weten hé. En als er iets interessants is, zeg ik hen wat er gebeurd is. Ze moeten op de hoogte zijn.]* ***(Gezin 24)***

Veruit de grootste groep zijn die gezinnen waarin passieve stimulansen de kinderen hebben aangezet tot nieuwsconsumptie (o.a. de ouders uit gezinnen 6, 7, 9, 12, 13, 14, 19, 20 en 21, de moeders uit gezinnen 4, 18 en 23 en de vader uit gezin 11). Zij zullen hun kinderen niet af en toe vragen om naar het nieuws te kijken, maar geven zelf het voorbeeld door zelf altijd of vaak naar nieuws te kijken. Meestal kunnen we daarbij een zeker ritueel ontwaren: bijvoorbeeld het elke dag opeisen van het nieuws om een bepaald uur of het altijd kijken naar nieuws tijdens het eten (o.a. in gezinnen 7, 8 en 14). Niet alle ouders lijken hiermee bewust omgesprongen te zijn, maar anderen geven wel expliciet aan dit als een doelbewuste strategie gehanteerd te hebben. Er ontstaan aldus een zekere conditionering, die ook bij de groep van de actief stimulerende ouders aanwezig is, maar die in deze groep niet expliciet gemaakt wordt. In gezinnen 18 en 23 roepen de zonen van 8 uit eigen beweging hun moeder wanneer het nieuws begint en kijken vervolgens zelf (deels) mee.

Interviewer: *Zoude gij het anders aanpakken? Wel nieuws verplichten aan uw kinderen?*
Dochter 19: *Vanaf een bepaalde leeftijd, eigenlijk zo'n beetje zoals mijn ouders hebben gedaan zenne, want uiteindelijk ik kijk daar nu zelf, en zelfs mijn zus hé, die is normaal totaal ni geïnteresseerd in zo van die dingen. Die wilt er eigenlijk zelfs naar kijken. Ik denk, als ge da verplicht da da totaal, helemaal averechts ga werken eerlijk gezegd.*
Interviewer: *Dus zo'n beetje gezonde groepsdruk creëren.*
Dochter 19: *Ja, voilà, zo hé. (lacht) Ik denk zo, onrechtstreeks.*
Vader: *Ik zeg dat soms tegen de jongste. Ik zeg "jij moet ook zelf zo af en toe naar de nieuws"*
Moeder: *En meestal zitten we dan ook wel hé, da's uit gewoonte, thee en op da moment dan roepen wij die van hé wilde nu thee komen drinken, en ondertussen sta, ma da's onbewust hé, staat da op.* ***(Gezin 19)***

Interviewer: *Heb jij ooit je kinderen gestimuleerd om te kijken naar 't nieuws? Gevraagd…*
Vader: *Ik denk da ik da onbewust gestimuleerd heb in die zin omda ik zelf eigenlijk voor nieuws geïnteresseerd ben. Onbewust as ze hier zijn moete ze, hadden ze bijna geen keuze.* ***(Gezin 13)***

Interviewer: *et es nouvelles euhm c'était une obligation pour eux, regarder ou?*
Zoon 20: *Eigenlijk keken we da me hem. Hij kwam van 't werk en hij keek 't nieuws. Dus wij zitten hier, dus wij keken dan mee gewoon hé. (tegen vader) Comme d'habitude quand tu rentres tu regardais les nouvelles et tout le monde est là et on regarde tous ensemble.*
Vader: *on regarde tous ensemble* ***(Gezin 21)***

Moeder: *Als het nieuws is dan roept hij [zoon van 8] mij en hij kijkt efkes me mij en dan gaat hem terug verder spelen of hij gaat naar de kamer, hij gaat Ketnet zien of zo.* ***(Gezin 23)***

De derde groep aan ouders (o.a. de moeder uit gezin 11 en de ouders uit gezin 16) verwachten niet dat hun kinderen kijken naar nieuws, maar stimuleren via gesprekken de kinderen tot interesse in nieuws. Ook tijdens het vertoonde journaal zagen we bij enkele ouders dit stramien: zo betrok de moeder uit gezin 11 haar dochters van 18 en 20 actief bij wat er gezegd werd tijdens het journaal door vragen te stellen en opmerkingen te maken om enige reactie uit te lokken. Deze moeder uit gezin 11 geeft ook aan dat ze blij was toen haar dochter haar kwam vertellen dat ze voortaan de actualiteit dienden te volgen voor school. Dit praten over nieuws komt ook bij de andere gezinnen voor die via actieve of passieve stimulansen hun kinderen aanzetten tot nieuwsconsumptie.

Interviewer N: *Als gij en als ge dan iets ziet da ge echt belangrijk vindt, durfde die dan d'er bij roepen? Zeggen van (naam dochter 18), [Turks: kom], kom hier …*
Moeder: *Nee, ma achteraf vertel ik het wel: 'seg, weet ge wat ik op 't nieuws gehoord heb'.*
Interviewer N: *Dus ge vindt da wel belangrijk da zij wa op de hoogte… zijn van de actualiteit.*
Moeder: *Ja, ja 'k vind da heel belangrijk. Ik herinner me nog een paar maanden eerder ze zei ik moet voortaan naar 't nieuws kunnen luisteren omda we daar een les over gaan krijgen. Een toets of 'k weet ni allemaal. Ah gelukkig eindelijk. Het zou u goed doen zenne om naar 't nieuws te luisteren zei ik zo.*
Interviewer N: *Daar zulde met haar ook over babbelen en discussiëren waarschijnlijk.*
Moeder: *Tuurlijk!* ***(Gezin 11)***

Interviewer: ***(student)*** *je bent heel hard geïnteresseerd in nieuws. Probeert ge da door te geven aan de kinderen of zo?*
Vader: *Bwa, ni echt. Ik vind als er iets belangrijk is gebeurd of zo en het gaat de ronde en ze vragen het, dan wil ik dat wel volledig verduidelijken. Langs den ene kant is dat ni echt goed voor die kinderen ook ni hé.*
Moeder: *Zeker met dat geweld en zo in al die andere landen hé. Ik bedoel tegenwoordig is het alleen maar dat. Nu, oké soms is dat wel goed dat de kinderen weten, er is geweld hé. Ge moet ni denken dat alles hier goed verloopt. Er is inderdaad geweld. Maar er wordt dus door ons toch genoeg over geïnformeerd en verwittigd van kijk dat kan er gebeuren en dat kan er gebeuren. 'k Denk als ge veel praat, dat ge da ook zo…* ***(Gezin 16)***

Ondanks deze stimulansen, is er niet altijd veel goesting bij de kinderen om te kijken (o.a. in gezinnen 3, 7, 9, 10 en 22). Sommige kinderen vinden het nieuws voor volwassenen 'te serieus' en kijken liever naar kinderjournaals (vb. de dochter van 13 uit gezin 22). Anderen voelen zich dan weer te oud voor dit nieuws en balanceren tussen journaals voor volwassenen en jeugdjournaals, en meestal kijken deze tieners dan ook niet naar nieuws (zie eerder; zie o.a. Citaat 17). Opvallend is verder dat een aantal ouders ook hun hoop leggen in stimulansen vanuit het onderwijs (o.a. de moeders in gezinnen 9 en 24), al lijkt ook dit niet te helpen bij een aantal kinderen.

Dochter 16: *Wij moeten eigenlijk kijken van de leerkracht en zo. Ik vind dat te saai.* ***(Gezin 9)***

Interviewer: *gaan jullie de kinderen stimuleren om naar nieuws op televisie te kijken?*
Moeder: *ja dat doen wij bij (naam zoon 12). Met hem lukt dat niet maar met (naam dochter 18) wel. Die kijkt naar tv maar (naam zoon 12) is nog speels hij wil Nickelodeon kijken en voor hem is het internet nog belangrijk, hij wilt op Warrok spelen. Als hij van school komt kijkt hij even naar Nickelodeon, dan moet die iets doen voor school hé, elke dag is er iets voor school.*
Interviewer: *vanaf welke leeftijd zijn jullie dan bij haar beginnen pushen om te kijken? Of beginnen vragen om te komen kijken? (stilte) Het is zo stilletjes aan gegroeid of?*
Moeder: *ja, rond 14 jaar zoiets* ***(Gezin 10)***

8.7.2 Geweld tijdens het nieuws

Een specifieke vraag die we de gezinnen stelden m.b.t. de plaats van nieuws in de opvoeding, is hoe men omgaat met geweld en gruwelijke beelden tijdens het nieuws. Vrij snel merkten we dat in enkele gezinnen vaak een vergelijking werd gemaakt met ander geweld en andere gruwel, met name in films (vb. horror). We bespreken bijgevolg de beide hier samen. We kunnen, veralgemenend, drie soorten reacties ontwaren bij de gezinnen. Een eerste groep, *laissez faire ouders*, houdt geen rekening met geweld en gruwel op televisie en zal bijvoorbeeld niet ingrijpen (vb. wegzappen) en hoogstens de kinderen wegsturen of ze waarschuwen om niet te kijken. Een tweede groep, *de fictie bewakende ouders*, maakt een onderscheid tussen geweld en gruwel in fictie en in non-fictie. Deze ouders grijpen enkel in bij fictie en vinden geweld in nieuws om een aantal redenen meer aanvaardbaar. Opvallend is wel dat er geen ouders zijn die de omgekeerde gedachte maken: niemand zal eerder bij geweld en gruwel in nieuws ingrijpen. Een laatste groep, *beschermende ouders*, grijpt altijd in. Opvallend is dat niet in elk gezin de ouders eenzelfde visie hebben t.a.v. dit geweld en dus op een verschillende manier ingrijpen.[99]

De *laissez faire ouders* (o.a. de vaders uit gezinnen 3, 7, 16, 17, 20 en 24, de moeder uit gezin 4 en de ouders uit gezinnen 1, 15 en 17) beargumenteren ofwel dat hun kinderen er niet door beïnvloed worden, ofwel stellen ze dat jonge kinderen niet beseffen wat er vertoond wordt ofwel zien ze geweld in nieuws als een onderdeel van de realiteit die kinderen moeten kennen. Ze zullen in heel extreme gevallen wel actie ondernemen, maar doorgaans laten ze de beelden gewoon opstaan en grijpen ze niet in. Gezin 20 is hierin een uitzondering omdat ze aangeven dat ze als de kinderen jonger waren, ze wel ingrepen, maar dat nu de dochters 13 en 16 zijn ze oud genoeg zijn om te kijken. Ook de vader uit gezin 3 maakt een onderscheid in deze tussen zijn zoons van 8 en 12 jaar, waarbij hij de eerste als nog te jong beschouwt.

[99] Van een aantal ouders weten we niet hoe ze op geweldrijke beelden reageren, vaak omdat het gesprek in een andere richting evolueerde nadat een bepaalde ouder aan bod kwam. Dit is onder andere het geval voor de moeders uit gezinnen 3 en 16 en de vaders uit gezin 11 en 25. In gezin 5 kwam dit thema niet aan bod.

Interviewer: *Ga je zappen wanneer dat bepaalde beelden...?*
Vader: *(onderbreekt) ik ni nee, ik...*
Interviewer: *of als de kleine er is? Ontploffingen in Irak?*
Vader: *ah ik heb daar zo ni echt problemen mee dat ze dat zien, natuurlijk (lacht) ni iedereen denkt er zo over dus ja weet je dan wordt er wel es even gezegd van doet dat weg of zo, maar als 't aan mij ligt geen probleem* ***(Gezin 16)***

Vader: *Die kleintjes, die van vier jaar, nooit niet denken het is echt. Die denken misschien dat Jean Claude Van Damme of iemand anders daar aan 't spelen. (lacht) Dat is ni echt.* ***(Gezin 15)***

Vader: *[Arabisch: Je kan nergens anders naar zappen, je kijkt gewoon verder, iedereen ziet die beelden. (stilte) Wat ga je eraan doen. Dat is het leven, je ziet de echte realiteit, dat is het.]* ***(Gezin 17)***

Vader: *Nee, nee, nee. [Turks: Ik zou willen dat ze ernaar kijken. Wat mensen, dat zou hij ook moeten zien en kunnen leren het kind, de dingen die de mensen doen.]*
Moeder: *(naam Zoon 8) bijvoorbeeld of nog kleiner bijvoorbeeld?*
Vader: *[Turks: Hij is te klein, hij verstaat dat niet, hij kan dat niet onderscheiden. Maar hij vraagt ernaar nu, waarom zo vraagt hij, het is eigenlijk verkeerd.]*
Vader: *[Turks: Het kind moet kunnen zien dat het verkeerd is, tussen zijn levenswijze hier en die van de mensen daar, hij moet het kunnen onderscheiden, het kind. De oorlog. Hij ziet hier wat comfort is. Dat oorlog slecht is. Het is geen film, ze moeten kunnen zien dat het de realiteit is, bijvoorbeeld ze zien het altijd op films.]* ***(Gezin 3)***

Moeder: *Nee, dan hebben we het nooit verzet, dan gaan ze meer aandacht willen, dan gaan ze meer nieuwsgierig zijn van wa mogen wij hier eigenlijk ni zien.*
Interviewer: *Horror, ik zeg maar iets.*
Dochter 13: *Ik heb altijd naar horror mogen kijken.*
Moeder: *Ba jaat, voilà ik ga daar nooit naar kijken, ma zij gaan daar naar kijken.*
Interviewer: *Hoe zien jullie tv dan, is da iets goed voor kinderen, is da iets slecht?*
Moeder: *Ja wa kan er zo slecht aan zijn TV?*
Dochter 13: *Slechte invloed.*
Moeder: *Slecht invloed? Mijn kinderen worden ni beïnvloed, da is wel spijtig. Ze worden ni beïnvloed. Ik kan ze zelfs ni beïnvloeden. (lacht)* ***(Gezin 1)***

Bij de *fictie selecterende ouders* (o.a. de moeders uit gezinnen 11, 17, 18 en 25 en de ouders uit gezinnen 10 en 22) horen we andere argumenten. Er zijn ouders die stellen dat de gruwel tijdens het nieuws een 'gevolg' is van een gebeurtenis en niet de 'gruweldaad op zich' (vb. de moeder uit gezin 17). Zij vinden de tweede soort gruwel meer angstaanjagend voor hun kinderen en grijpen bijgevolg in bij fictie, en niet bij nieuws. Een andere groep ouders zegt dat ze niet ingrijpen bij geweld in het nieuws omdat het de realiteit is die hun kinderen ook dienen te kennen (o.a. de moeder uit gezin 18). De vader uit gezin 22 heeft vertrouwen in de selectie door de nieuwszenders; hij geeft expliciet aan dat het gaat over Vlaams nieuws en niet over Al Jazeera, waar hij niet naar kijkt en waarvan hij beseft dat de beelden daar harder zijn. Een interessante opmerking die de moeder uit gezin 22 in dit verband maakt, is dat, wanneer de kinderen bij hun grootouders gruwelijke beelden op tv zouden zien, omdat *Al Jazeera* daar voortdurend opstaat, het taalaspect ervoor zou zorgen dat het wellicht niet tot hen doordringt. De moeder uit dit gezin zal doorgaans haar jongste dochter van 11 wel waarschuwen en vragen eventueel niet te kijken, maar zal haar vervolgens wel vertellen waarover het ging. Het is al gebeurd dat deze 11-jarige dochter nachtmerries kreeg van beelden uit Somalië. Voor haar 13-jarige dochter ziet de moeder geen probleem. Niettemin geven beide ouders aan eerder bij fictie in te grijpen

en te verhinderen dat hun kinderen naar films kijken die ze niet voor hen geschikt achten. Ook de moeder uit gezin 25 zal vooral proberen kaderen door met haar kinderen te praten. Wel wijst ze erop dat toen haar oudste kinderen jonger waren, dat er minder zelfmoordaanslagen en dergelijke in het nieuws kwamen. De moeder uit gezin 11 maakt dan weer een onderscheid tussen Belgisch en Turks nieuws: hoewel ze horror zal wegzappen, zegt ze dat ze geweld in Vlaams nieuws niet weg zou zappen. Turks nieuws is voor haar van een heel andere orde: ook daarbij zal ze zappen, vooral omdat ze de beelden te erg vindt en er zelf niet tegen kan.

Moeder: *oh ja daar ben ik echt dinges in, heel… ik wil niet dat mijn kinderen vooral naar geweld, allez naar de filmen waar heel veel geweld in zit, daarnaar kijken.*
Interviewer: *maar tijdens het nieuws?*
Moeder: *wablief? (lange stilte) euhm, daar letten wij eigenlijk… nee, daar letten we niet op, nee, nee. Eerlijk gezegd niet* ***(Gezin 10)***

Interviewer: *Stel dat je naar het nieuws kijkt en ge ziet iets bloederigs? Een aanslag, Irak…*
Moeder: *Neen, neen, daarvoor zouden we niet wegzappen. […] Het geweld op het nieuws is eigenlijk ook, hoe moet ik dat zeggen, ze zien dan eigenlijk hetgeen da al gebeurd is eigenlijk. Ze zien eigenlijk al het gevolg van het geweld hé. Buiten een film ja ... ze zien de actie op zich en … begrijp je? Da's anders vind ik.* ***(Gezin 17)***

Interviewer: *Stel er zijn bloederige beelden op tv, gaat ge dan zappen?*
Vader: *Nee niet specifiek. Op 't nieuws hé! Films daar weet ik bewust ok da's voor u, da's voor u ni. Maar het nieuws, heb 'k ik van, kijk dat wordt uitgegeven om zeven uur en dan denk ik wel dat de nieuwszenders genoeg moeten beseffen wat ze moeten geven eigenlijk.*
Moeder: *Zij [dochter 13] kan daar tegen, tegen die beelden, maar (naam dochter 11) ni. En dan zeg ik wel "ik waarschuw u wel" of "efkes niet kijken" want dan is ze daarna der echt ni goe van. 'k Vertel dan wel wat er gebeurd is bijvoorbeeld, maar ik wil niet dat ze er naar kijkt.*
Interviewer: *Dus da's dan al wel eens voorgevallen dat ze …*
Moeder: *Ja, die was daar echt niet goed van. In Somalië. Dus die rebellen dat die met die hakmessen achter die mensen aangingen. En zij had da gezien en die beelden… daar heeft ze dus de hele nacht van gedroomd. […] 't Is wel zo, bij m'n ouders staat da constant aan, Al Jazeera. En als m'n kinderen er zijn, die kijken daarnaar. En als er zo van die beelden zijn, ik denk wel dat die niet beseffen dat da het nieuws is, ik denk dat die dat dan zo precies zien van of ja, die verstaan da toch niet, of 't is ne Arabische zender da's geen nieuws dat zal wel een film zijn of zo, dat denk ik wel. Dat die, de realiteit dringt niet tot hen door in 't Arabisch, en ik denk wel in het Nederlands.* ***(Gezin 22)***

Interviewer: *En ge zou da nie afzetten? Allez, ge wilt hem daar mee confronteren?*
Moeder: *Neen, neen, da is spijtig genoeg, maar da is de realiteit. Als da ne film is dan doe 'k dat weg omdat daar geen verhaal achter zit in de zin van 'Ja, het is een film.' Maar nieuws, ik vind da gebeurt in de wereld. Staat daar es bij stil wat er allemaal gebeurt in de wereld. Da is ni overal even gelijk, ni overal even eerlijk. Dat is hard.* ***(Gezin 18)***

Moeder: *Ja, horrorfilms vinden ze eng.*
Interviewer N: *Horrorfilms en zou je da bij 't nieuws ook gedaan hebben?*
Moeder: *(denkt na) Nee, dan zap ik nooit weg. Ma ik vind het nieuws hier in België, 't is ni zoals Turkije. In Turkije laten ze de lijken echt wel zien en daar kan ik echt ni tegen, 'k zweer het …*
Interviewer: *En dan zoude zappen? Voor uzelf ook?*
Moeder: *Ik kan d'er zelf, omda 'k het ni gewoon ben, 'k moet eerlijk zijn, ik kan daar ni mee om. Ik herinner me zo'n geval, een dochter was overreden voor de ogen van de mama. Echt waar, die ze lag daar dood hé. Moeder gillend en ze zaten daar, herhaaldelijk laten zien, vijf of zes keer. Mijn man keek en ik werd gek, draai om ik word hier gek zeg ik* zo. ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Heb je dat vroeger gedaan, verzet? Bijvoorbeeld bij (naam dochter 25)?*
Moeder: *Euh ja, (denkt na) vroeger, eigenlijk, vroeger dan bestond al die dingen ni allemaal hé. Gelijk in Irak en zo. Da's nu eigenlijk pas de laatste tijd met die, die… zelfmoordacties en zo hé. Da kwam ni zo in beeld gelijk nu, hé. Nu is da meer hé. Ze mogen daar wel naar kijken, maar dan proberen we. Dan leggen we da uit, dan proberen we daar ook over te praten en zo hé. Hoe da gekomen is. En da begrijpen ze dan eigenlijk ook hé.*
Interviewer: *Maar je hebt er minder problemen mee dat ze zoiets zouden zien op het nieuws, dan in een horror film?*
Moeder: *Ja, horrorfilm, da is ni realiteit hé. Maar nieuws, het nieuws laat, soms toch, soms toch eigenlijk hé, laten ze echte beelden zien hé.*
Interviewer: *Maar daarom, daarom vind je het ook minder erg om.*
Moeder: *Ja, ja dan vind ik dat minder erg.* ***(Gezin 25)***

De *beschermende ouders* (o.a. de ouders uit gezinnen 2, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 19, 21 en 23 en de moeder uit gezin 24), grijpen telkens in wanneer er gruwel en geweld in beeld verschijnt, ongeacht het genre. Wel dienen we te nuanceren dat in deze groep ook ouders zitten van gezinnen die doorgaans niet naar films kijken en al zeker niet naar horrorfilms (o.a. de ouders uit gezinnen 14 en 23) of werd er geen vergelijking met horror gemaakt (o.a. in gezin 6). Het argument daarbij is dat men vreest dat het kind 'getraumatiseerd' zou worden of er 'nachtmerries' van zou krijgen. De leeftijden vanaf wanneer deze kinderen autonoom hierover kunnen beslissen verschilt per gezin: in gezin 23 is dit bijvoorbeeld vanaf 13 jaar, in gezin 21 vanaf 16 jaar. Ook hier horen we bij enkele gezinnen (o.a. in gezinnen 2 en 6) het onderscheid tussen Belgisch nieuws en Turks nieuws, waarbij dat laatste als 'veel erger' wordt aangegeven. Een aantal ouders geeft spontaan aan dat ze er zelf niet naar durven kijken en dat hun beslissing ook op basis daarvan genomen wordt (o.a. de moeders uit gezinnen 2 en 13). De moeder uit gezin 2 geeft aan ook bij geweld in tekenfilms gezapt te hebben toen de kinderen jong waren.

Interviewer: *[Arabisch: En waarom zapten jullie dan…?]*
Vader: *[Arabisch: Zodat het kind niet beïnvloed werd…]*
Moeder: *[Arabisch: Zodat de kinderen niet getraumatiseerd opgroeien…]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *Daar kan ik zelf niet naar kijken. Nee, dat zou ik sowieso… Nee, ik kan dat dus niet zien, gruwelijke dingen die met mensen zijn gebeurd op het nieuws hé. Ofwel draai ik mij om en ik hou mij met iets anders bezig ofwel zap ik weg. Ja, ik kan dat dus niet zien.*
Dochter 23: *En werd er weg gezapt voor ons?*
Moeder: *Voor de kinderen? Euhm, (denkt na) gruwelbeelden heb ik wel vaak weg gezapt, omdat ik dat zelf niet kon zien, maar niet bewust van … misschien omdat ik het niet kon zien, dat ik dacht zij mogen het ook niet zien.*
Vader: *En zij wel nu kijken, (lacht) hé, 's avonds meestal zo …*
Moeder: *Een film met gruwel en zo, dat kijkt zij af en toe wel eens. […] Ik ben daar wel waakzaam over geweest, bijvoorbeeld om te zeggen, ge hebt van die euh tekenfilmkes gehad, ik denk dat die er nu nog zijn, maar ik heb daar geen dinge van, waar bijvoorbeeld veel vechten en zo in voorkwam. En dan heb ik dus echt weg gezapt, effectief. Echt, ja dat heb ik toen echt bewust van ik vind dat dat niet hoorde.*
Dochter 23: *Maar Tom en Jerry, dat hebben wij toch ook altijd gezien en dat is toch ook slaan en schoppen.*
Moeder: *Ja, maar dat is iets anders dan bijvoorbeeld een He-Man en al die dingen hé. Want een He-Man bijvoorbeeld, dat was echt in, in de tijd van jullie, allez kijk, uw broer keek daar bijvoorbeeld naar. Ik vond dat dus erg en dan heb ik dikwijls weg gezapt.* ***(Gezin 2)***

Vader: *Nee, nee. Ja, wij verzetten da.*
Moeder: *[Turks: Ik zou het verzetten. Omdat het in hun dromen komt.]*
Interviewer: *Sommige mensen zeggen van: kijk, da's nieuws, da's realiteit, da's waarheid.*
Vader: *Nee.*
Dochter 21: *Nee. Da's de realiteit daar, ma hier ni echt hé.* ***(Gezin 8)***

Moeder: *Dan keken we ni, wij maakten altijd dat die…, wij keken nooit naar programma's waar da geweld of zo in kwam als zij, in aanwezigheid van de kinderen.* ***(Gezin 19)***

Spijtig genoeg werd dezelfde vraag niet gericht aan de kinderen. Nochtans had dit een interessante nuancering kunnen opleveren, vooral m.b.t. het feit dat bepaalde ouders geweld in fictie veel erger vinden dan geweld in het nieuws. De vraag is of de kinderen dit ook zo ervaren. Bovendien geven enkele ouders (en met name de moeders, o.a. in gezinnen 2, 11 en 19) aan vooral af te gaan op wat zij zelf aankunnen en hoeft dit niet per se te gelden voor de kinderen. Onderzoek uit Nederland wijst echter uit dat kinderen geweld op televisie tot meer angst leidde dan wanneer kinderen te horen kregen dat het fictie was (van der Molen & Bushman, 2008). Ook realiseerden we ons tijdens de datavergaring niet voldoende dat de beelden op Turkse zenders als bijzonder hard werden omschreven en werd er bijgevolg niet voldoende gepeild naar het onderscheid tussen nieuws op satellietzenders en nieuws op Vlaamse zenders in termen van censurering voor de kinderen. Zoals we aangegeven hebben is dit onderscheid voor diverse ouders wel van belang omdat het gaat over andere 'niveaus' van gruwel. Bijgevolg dient de opdeling die we hierboven gemaakt hebben met enige voorzichtigheid bekeken te worden: het is mogelijk dat sommige ouders misschien anders hadden gereageerd indien we bij de ondervraging dit onderscheid op een consistente manier hadden gemaakt. Opvallend is tenslotte ook het verschil in leeftijden waarop de ouders dergelijke beelden geschikt achten en het feit dat zeer jonge kinderen op verschillende manieren werden benaderd: voor de één konden deze jongeren dergelijke beelden zien omdat ze er toch de draagwijdte niet van snappen, anderen zullen net deze kinderen beschermen omdat enkel bij oudere kinderen dergelijke beelden goed gekaderd kunnen worden.

8.8 Veldexperiment als case studie

8.8.1 Opzet en methodologische problemen

Om de betrokkenheid bij nieuws te achterhalen en om de nieuwsconsumptie te kunnen observeren, werd tijdens het eerste of het tweede bezoek bij wijze van veldexperiment een zorgvuldig geselecteerd journaal vertoond (zie Bijlage 4). Van dit journaal (*VRT*, 24/10/2007, 19 uur), dat ca. 41 minuten duurt, werden 32 minuten (t.e.m. eerste deel sport) vertoond. Het laatste stuk (een deel sport, de uitsmijter en de aankondiging van *Terzake*) werd uit tijdsbesparing niet vertoond. Tijdens dit journaal werden de gezinsleden geobserveerd en werden hun reacties en hun gedrag opgenomen en neergeschreven in observatienota's, opgesteld tijdens en na elk familiebezoek door elk van de twee of

drie aanwezige interviewers. Zoals we eerder stelden, diende dit veldexperiment ook om een extra etnografisch onderdeel in te bouwen in de bevraging (participerende observatie). We kozen voor een Nederlandstalig journaal om in alle gezinnen hetzelfde nieuwsbulletin te kunnen vertonen en om te kunnen observeren hoe de gezinsleden omgingen met één of meerdere ouders die het Nederlands minder of niet machtig waren (vb. wordt er vertaald?) en hoe deze ouders zelf omgingen met dit journaal (vb. interpretatie aan de hand van beelden of voorkennis via satellietzenders).

Uit dit journaal werden twaalf items gelicht, waarvan zes m.b.t. minderheden in België, de landen van herkomst en islam en zes items die daar niet mee te maken hebben ('algemeen nieuws'). Schriftelijke beoordelingsvragen en herinnerings- en begripsvragen (Bell, 1991) bij deze twaalf items peilen naar betrokkenheid bij en houding t.a.v. de items en de invloed op begrip en recollectie van de (verbale en visuele) inhoud. De beoordelingsvragen peilen bij elk van de twaalf items naar vijf toegeschreven kenmerken: waarde, neutraliteit, waarde als gespreksstof, betrokkenheid en interesse in elk van de items, telkens op een vijfpunts semantische differentiaal (Osgood et al., 1957) (Bijlage 5). De herinnerings- en begripsvragen bestaan uit een eerste vragenreeks met twaalf meerkeuzevragen (telkens vier antwoordmogelijkheden) en een tweede reeks met twaalf juist-of-fout-vragen (Bijlage 6). Het journaal werd in twee delen vertoond (grosso modo binnenland – buitenland), waarbij tijdens de pauze een eerste reeks beoordelingsvragen werd ingevuld; de tweede reeks en de herinnerings- en begripsvragen volgden na het tweede deel van het journaal. Van de 24 herinnerings- en begripsvragen en -stellingen peilen er tien naar informatie die zowel verbaal als visueel aan bod kwam (Bijlage 6 en Bijlage 13). In twaalf andere gevallen ging het enkel over verbale inhoud en éénmaal enkel om visuele inhoud. In één geval ging het om visuele en verbale inhoud, maar verscheen de visuele inhoud (het opschrift 'slagerij') enkel in het Spaans en het Arabisch.

De gezinsleden werd gevraagd het journaal te bekijken zoals ze dit normaal zouden doen en dit om de situatie zo goed mogelijk na te bootsen. Toch is dit om tal van redenen maar een benadering van de werkelijke situatie. Een aantal gezinnen (o.a. gezinnen 22 en 23) gaven toe normaal veel meer te praten en o.a. gezin 18 bevestigde dat ze minder aandachtig keken dan anders omdat het geen realtime nieuws was. Sommige gezinsleden kijken doorgaans niet naar nieuws en de verplichting betekende bijgevolg reeds een vertekening, vooral bij hen die de moeite deden om toch te volgen. Ook de aanwezigheid van de onderzoekers zorgde voor een vertekening, niet alleen o.w.v. het mogelijke sociaal wenselijke gedrag (vb. bij de dochter uit gezin 22), maar ook omdat de gezinsleden zich vaak richtten tot de onderzoekers. De afspraak onder de onderzoekers was om in die gevallen niet inhoudelijk te reageren, maar dit is zeker niet altijd opgevolgd. Het besef dat er een bevraging volgde (o.a. in gezin 13) heeft ongetwijfeld eveneens tot een ander kijkgedrag geleid. Tenslotte werd het journaal bij een aantal gezinnen (o.a. gezinnen 9, 10, 23 en 24) bekeken op de laptop (wegens geen dvd-speler) of werd het niet in de ruimte bekeken waar men doorgaans naar nieuws kijkt (vb. in de tuin bij gezin 24 en in de tweede woonkamer bij gezinnen 8 en 15).

Moeder: *Ah ja, Filip zijn dochter heeft die gekregen hé… prins Filip.*
Interviewer: *(trekt een gezicht van 'ik weet het niet')*
Moeder: *Volgt gij het nieuws eigenlijk af en toe? (lacht) Oe, neen hé! Neen hé? (gelach)*
Interviewer: *Ikke? Ik ben ondertussen aan het denken aan andere zaken.*
Moeder: *Jaja, da zal wel, da zeggen ze allemaal die profs. Geloof da maar ni. (gelach)* ***(Gezin 3)***

Vader: *'k Heb echt stukken gemist.*
Zoon 19: *Ikke ni, ik dacht die gaat zeker weeral zo'n rotvragen stellen, luisteren!* ***(Gezin 13)***

Zoon 19: *Ik denk niet dat dat helemaal hetzelfde ga zijn, hoe da wij normaal het nieuws zien aangezien wij normaal gezien (klapt) in 2 groepen zitte. […] Mijn vader komt hier bijna nooit als wij tv zien. Daarom, als hij binnenkomt, dan is dat zo van: 'Ja, euhm… Is er iets of zo?'*
Moeder: *'Wat? Iets nodig?' (gelach)* ***(Gezin 15)***

Interviewer: *Gewoon alles doen zoals da ge normaal naar het nieuws zou kijken, stel het is nu gewoon zeven uur en het nieuws begint. En wij zijn hier niet.*
Moeder: *Dan moet gij [Dochter 13] beginnen tetteren. (gelach)* ***(Gezin 22)***

Hoewel dit veldexperiment als belangrijkste voordeel heeft dat het in de thuiscontext plaats vindt – wat een belangrijke meerwaarde vormt i.v.m. andere bevragingsmethodes (Morley, 1986) – is het in de praktijk natuurlijk zo dat de gezinnen zich wel bewust zijn van de observatie. In gezinnen 5 en 21 waren er problemen met de apparatuur, waardoor er enkel veldnotities beschikbaar zijn. Ook in gezin 6 werd het veldexperiment niet opgenomen en dienen we af te gaan op de observatienota's. Een ander nadeel van het veldexperiment is dat de omgeving niet onder controle is (bijv. lawaai van peuters), al behoort dit eveneens tot een 'zo natuurlijk mogelijke' setting. Vooral in gezin 17, waar de zoon van 2 jaar niet stil te krijgen was, interfereerde dit sterk met het veldexperiment en misten de gezinsleden stukken van het journaal, maar ook in andere gezinnen eisten jongere kinderen de aandacht op (o.a. in gezinnen 21 en 23). Het grootste probleem was echter dat het invullen van de vragenlijsten leidde tot competitie en vooral ook 'schools' gedrag, zoals afkijken, opsteken, et cetera. We botsten met name op twee beperkingen. Enerzijds was er het taalaspect: in gezinnen waarin er in het Turks antwoorden werden uitgewisseld, was het voor ons, wanneer er geen Turkssprekende onderzoekers aanwezig waren, moeilijk te detecteren wat er specifiek werd gezegd. Ook de opnames, waarop het journaal soms de reacties overstemt, lieten achteraf niet toe om zekerheid te hebben over elk van de momenten (welke vragen, welke gezinsleden) waarop dit gebeurde. Maar, anderzijds, ook wanneer we dit doorhadden of Turkssprekende onderzoekers aanwezig waren, bleek het moeilijk om dit gedrag af te stoppen, zonder zelf in een schoolse, belerende houding te vervallen. We slaagden er hoogstens in de gezinsleden fysiek van elkaar te scheiden (vooral de kinderen), maar het 'terecht wijzen' van de ouders en eventuele bezoekers bleek onmogelijk. We stuitten hier dus op de keerzijde van de informele sfeer die we gecreëerd hadden. Bij de 'Turkse' gezinnen waren er in slechts vijf gezinnen (gezinnen 1, 4, 9, 12 en 13) wellicht geen problemen en gezien er geen opnames van zijn weten we niet of er al dan geen dergelijk gedrag was in gezin 6. In vier gezinnen (gezinnen 2, 5, 10 en 11) bleef het doorvertellen van antwoorden eerder beperkt, voor zover we konden nagaan, tot één of twee antwoorden of tot situaties waarbij het gezinslid, dat vertaling kreeg, luidop antwoordde (o.a. de vader in gezin 11). In de overige drie gezinnen (gezinnen 3, 7 en 8) waren er grotere problemen. Vooral in gezin 3 was het moeilijk om de situatie te controleren omdat de moeder de slappe lach kreeg

en daarmee de chaos versterkte. Zij corrigeerde de vader in zijn antwoorden en ook de kinderen en de bezoekende aangetrouwde nicht corrigeerden elkaars antwoorden en probeerden samen te werken. In gezinnen 7 en 8 bleef het afkijken beperkt tot de ouders, die bij het vertalen antwoorden aan elkaar doorspeelden. Ook in de 'Marokkaanse' gezinnen waren er (onsuccesvolle) pogingen om te spieken, maar deze gebeurden enkel fysiek (proberen afkijken) maar niet verbaal (o.a. in gezin 24). Het voorgaande ondergraaft de betrouwbaarheid van de resultaten m.b.t. herinnering en begrip, vooral omdat we niet altijd weten welke resultaten specifiek onbetrouwbaar zijn.

Zoon 12: *[Turks: Is dat het eerste moeder?]*
Moeder: *Uhu.*
Zoon 12: *[Turks: Goed.] Ik wou kijken wat dat was. (gelach op achtergrond)*
Aangetrouwde nicht: *Da's van Schaarbeek… (gefluister op achtergrond)*
Interviewer: *Tsss… tsss… tsss. (gelach) Komt gij maar eens terug! (gelach)*
Moeder: *Maar kindjes, allez. Doet dat is ne keer alleen. Ik heb dat stuk niet gezien, maar ik denk dat dat over Schaarbeek gaat.*
Vader: *Molenbeek*
Interviewer: *Ssshtt. […]*
Moeder: *[Turks: In welke stad ging de VDAB de werkloosheid bij immigranten aanpakken?]*
Vader: *[Turks: Beveren?]*
Moeder: *[Turks: Nee, in Antwerpen.]* ***(Gezin 3)***

Vader: *[Turks: Ik heb vraag nummer acht niet begrepen.]*
Moeder: *[Turks: Welke... wordt niet getoond op de Turkse post of euh over de Turkse soldaten die gevangen genomen zijn... ik heb zo geantwoord...] […]*
Moeder: *[Turks: Wat heb jij ingevuld?]*
Vader: *[Turks: Dinges in Californië. Arnold Schwarzenegger is gouverneur van Californië.]*
Dochter 23: *Hé, niet spieken. (lachje)*
Interviewer: *Da staat op tape, dat ge… (gelach)* ***(Gezin 2)***

Interviewer N: *[Turks: Het gaat over die bosbranden in Amerika.]*
Vader: *[Turks: Die bosbranden in Californië.]*
Interviewer N: *[Turks: Ja, maar zeg het asjeblieft niet luidop. U moet het zelf oplossen.]*
Vader: *[Turks: In Californië.] […]*
Interviewer N: *[Turks: De vierde vraag gaat over het feit dat de VDAB huisbezoeken doet, waar was dat? Was dat in Gent, in Antwerpen, in Mechelen, in Oostende?]*
Vader: *[Turks: Antwerpen.]*
Interviewer N: *[Turks: Ja, maar zeg het asjeblieft niet luidop.] (gelach)*
Moeder: *[Turks: Zeg het niet luidop, (naam vader).] We mogen ni afkijken. (gelach)* ***(Gezin 11)***

Een ander nadeel van dit veldexperiment, dat eveneens een belangrijke nuance vormt voor de individuele scores van de gezinsleden, is dat het gokken op antwoorden en '*lucky guesses'* niet uit te sluiten vallen; slechts enkelen kwamen er voor uit dat ze gokten. Ook konden een aantal vragen opgelost worden aan de hand van algemene kennis (vb. de president van Venezuela) of door eliminatie via logisch nadenken. Zo dacht de 12-jarige zoon uit gezin 4 luidop na over waar de meeste 'Turken' wonen om de vraag waar de 'Turkse' jongeren manifesteerden in België op te lossen. Achteraf bekeken was een antwoordmogelijkheid 'ik weet het niet' opportuun, maar het is verre van zeker dat dit ook het

Zoon 12: *Anderlecht ah nee, in Brussel zijn veel Turken, 'k denk Schaarbeek.* ***(Gezin 4)***

Dochter 18: *'k Heb nogal wa gegokt ze* ***(Gezin 11)***

Dochter 21: *Wel leuk, da gokke (lacht)* ***(Gezin 13)***

probleem had opgelost: een aantal gezinsleden nam de vragen heel serieus en reageerden geïrriteerd wanneer ze bepaalde antwoorden niet wisten (o.a. de moeder uit gezin 10 en de 23-jarige zoon uit gezin 24) of keken hun antwoorden nauwgezet na (o.a. de 19-jarige dochter uit gezin 19).

De bij de beoordelingsvragen gehanteerde vijfpunts semantische differentiaal (Osgood et al., 1957), bleek voor vele gezinsleden onduidelijk (o.a. in gezinnen 1, 4, 5, 10, 16, 19, 20, 23, 24 en 25) en vergde extra uitleg. Ook de gehanteerde terminologie zorgde voor problemen: woorden als neutraal, gekleurd, waardeloos, taboe, betrokken, … dienden uitgelegd te worden aan de ouders of de jongere kinderen en in een schaars aantal gevallen ook aan andere gezinsleden (o.a. in gezinnen 1, 3, 4, 7, 8, 16, 17, 19, 22 en 24). Uiteraard zijn dit geen dagdagelijkse woorden. De vragenlijsten werden gepretest bij studenten, maar dit bleek achteraf dus onvoldoende.

> ***Dochter 13:*** *… gekleurd…*
> ***Vader:*** *Verstade gij da wel?*
> ***Dochter 13:*** *Euh kleurtjes? (lacht)* ***(Gezin 22)***

> ***Vader:*** *Nee, ik begrijp nog niet*
> ***Moeder:*** *Op elk lijntje iets aanduiden?*
> ***Interviewer: (student)*** *Op elk lijntje iets aanduiden en nul is neutraal. Een is positief en dus goed en min negatief en ni goed.*
> ***Interviewer:*** *Ge hebt twee tegenovergestelde op elke lijn.*
> ***Interviewer: (student)*** *Of het is juist heel waardevol of helemaal niet. (Stilte)*
> ***Moeder:*** *Wacht. Hier staat 'dit thema interesseert mij helemaal niet' en ik heb twee aangeduid.*
> ***Dochter 16:*** *Het betekent dat u da dan wel interesseert.*
> ***Moeder:*** *Ah ja, dan is het goe (lacht)*
> ***Interviewer:*** *Ge moet het zo zien hé, dus als ge aan deze kant zit, is het, "dit thema interesseert mij helemaal niet". Is het aan deze kant dan is het "dit thema interesseert mij".*
> ***Moeder:*** *Ah zo ja. (Stilte)*
> ***Vader:*** *Nee, ik kan niet…* ***(Gezin 20)***

De hiervoor beschreven methodologische problemen (o.a. gokken en afkijken) zorgen ervoor dat de kwantitatieve resultaten geen weergave meer zijn van herinnering en begrip en onbetrouwbaar zijn. De opnames laten verder niet toe de resultaten te triëren in betrouwbare en onbetrouwbare resultaten. Om dit niettemin waardevolle veldexperiment niet verloren te laten gaan, werd er besloten om enkel te focussen op de kwalitatieve data, met name de reacties tijdens het journaal en de nabespreking. Van het kwantitatieve luik worden enkel de beoordelingsvragen geanalyseerd. Deze keuze zorgt eveneens voor een coherentie met de rest van dit proefschrift: waar aanvankelijk de opzet was 'multiculturele' items te vergelijken met 'algemene' items uit het journaal, sluit het opentrekken naar de reacties op alle items nauw aan bij de benadering vanuit identificatie. Wel dienen we te herhalen dat het a priori linken van reacties aan 'identitaire' kwesties ons inziens niet opgaat. Niet elke reactie zal een uiting zijn van identificatie en elk statement over identificatie dient voorwerp te zijn van analyse, eerder dan van assumptie. Het is onmogelijk om alles uit het amalgaam aan reacties die het journaal opleverde te bespreken. Bijgevolg focussen we ons op de belangrijkste en meest voorkomende reacties.

In wat volgt overlopen we eerst enkele algemene observaties m.b.t. het vertoonde journaal (aandacht en begrip, reacties en begeleidend gedrag, aandacht en enkele terugkerende reacties) (8.8.2).

Vervolgens bespreken we eerst de algemene evaluatie van het vertoonde journaal (8.8.3) om vervolgens dieper in te gaan op de diverse nieuwsitems en de reacties van de diverse gezinsleden (8.8.4). In 8.8.5 analyseren de antwoorden op de beoordelingsvragen bij twaalf van de 19 items. We sluiten af met een algemene evaluatie van dit veldexperiment en de conclusies hieruit (8.8.6).

Voor de analyse van het veldexperiment doen we beroep op de observatienota's, de schriftelijke evaluaties van het journaal in de gesloten vragenlijsten en de interviews. Bij de analyse werden de stukken interviews opnieuw herbeluisterd en werd het journaal per item opnieuw bekeken om de reacties op het journaal bijkomend te verifiëren. De informatie uit de interviews is terug te brengen tot vier contexten: de opgenomen reacties tijdens het journaal, opmerkingen en reacties bij het invullen van de vragenlijsten (vooral bij de gezinsleden die het Nederlands minder machtig zijn), de algemene evaluatie van het journaal na het invullen van de vragenlijsten en tenslotte de verwijzingen naar het journaal tijdens de rest van de interviews. Deze vier contexten komen niet bij alle gezinnen voor en hetzelfde geldt voor de twee andere databronnen (observatienota's en gesloten vragenlijsten). De reacties tijdens het journaal (op basis van de opnames tijdens de interviews en de observatienota's) worden samengevat weergegeven in Bijlage 14. Daarin maken we een onderscheid tussen geen reactie, inhoudelijke reactie, reactie niet in relatie tot het item, reactie in relatie tot het vorige item en onverstaanbare reacties. De reacties die onverstaanbaar zijn laten we buiten beschouwing, aangezien het niet altijd zeker is dat deze inhoudelijk zijn: het kan immers zowel gaan om een vertaling, een inhoudelijke reactie als een niet aan het nieuws gerelateerde reactie. In een aantal gevallen brachten de observatienota's soelaas, waar de onverstaanbare reactie beschreven wordt.

8.8.2 Algemene observaties

8.8.2.1 Vertalingen en begrip

Bij de analyse van de kennis van het Nederlands bij de gezinsleden (zie 6.2) baseerden we ons reeds op de observaties tijdens het vertoonde journaal om inzicht te krijgen in de niveaus van deze kennis. Zoals we uit de doeken hebben gedaan, blijkt de kennis van de gezinsleden die een combinatie van Vlaamse (vooral voor nieuws) en satellietzenders gebruiken en die het Nederlands deels begrijpen (zie Tabel 7), onvoldoende om het vertoonde journaal te kunnen volgen. De vader van gezin 3 haakt af tijdens het vertoonde journaal en gaat zelfs even weg, hoewel actualiteit heel centraal staat in zijn leven. Toen hij vernam dat wij het interessant vonden dat hij wegging, gaf hij ook direct aan dat dit was omdat hij er niets van verstond. Ook de vader van gezin 17 heeft moeite met het journaal: wanneer het wordt opgezet, zegt hij: *"Ik weet het niet. Ik ga gewoon kijken."* De vader uit gezin 24 heeft duidelijk problemen met de taal, maar luistert aandachtig tijdens de stukken waarin Frans gesproken wordt. Ook de vaders uit gezinnen 10, 11, 12 en 23 hebben problemen met het begrijpen van het journaal. Bij hen die voldoende Nederlands spreken zijn er eveneens problemen: de moeder uit gezin 9 en de vaders uit gezinnen 15 en 25 halen meer dan de voorgaande ouders uit het

vertoonde journaal, maar hebben er niettemin problemen mee, ook al kijkt de vader uit gezin 15 dagelijks naar het *VRT*-journaal. Ook de vaders uit de gezinnen 1 en 2 vragen af en toe vertaling aan hun echtgenote. Van hen die voldoende Nederlands spreken zijn enkel de vaders uit gezinnen 8 en 19 degenen die geen bijkomende vertaling vragen of krijgen.

In gezinnen waarin één of beide ouders het Nederlands niet spreken maar deels wel of helemaal niet verstaan, valt op hoezeer er weinig initiatief is bij de huisgenoten om te vertalen voor deze ouders. In gezinnen 5 en 6 doet niemand enige moeite om iets te vertalen voor de moeders. In gezin 8 vraagt de moeder in het begin van het journaal vertaling aan de vader, maar verder wordt er niet voor haar vertaald, noch neemt zij zelf verder initiatief om vragen te stellen. In gezin 13 geeft de vader al op voorhand aan geen moeite te willen doen om voor de moeder te vertalen. Tijdens het journaal vertaalt niemand voor haar, maar ook zij vraagt niet om vertaling. In de andere gevallen (o.a. voor de ouders uit gezinnen 14 en 21 en de vader uit gezin 7) werd wel regelmatig vertaald, net als voor de eerder vernoemde ouders die de taal deels of voldoende begrijpen. Als we de groep van ouders bekijken die onder het niveau van voldoende Nederlands zitten, valt op dat hoe meer Nederlands onkundig een gezinslid is, hoe minder er vertaald wordt, uitgezonderd de ouders uit de gezinnen 14 en 21. Dit kan er op wijzen dat men het als 'overbodig' of 'hopeloos' beschouwt om te vertalen en dat wat de vader uit gezin 13 openlijk uit, bij de andere gezinnen eveneens impliciet aanwezig is. Deze ouders zitten er tijdens het journaal eerder afwezig bij, geeuwen regelmatig en reageren ook nauwelijks op wat andere gezinsleden zeggen. Achteraf geven de meesten ook aan hier en daar enkel het thema begrepen te hebben en niet de inhoud (zie verder).

> ***Moeder:*** *[Turks: We gaan naar het nieuws kijken.]*
> ***Vader:*** *[Turks: Jij verstaat dat toch niet, je hoeft dan ook niet te kijken, als wij het jou niet uitleggen, dat zou niet goed zijn voor jou.]*
> ***Interviewer N:*** *[Turks: Jij kunt het haar uitleggen.]*
> ***Moeder:*** *[Turks: Jij mag het uitleggen, ik zal wel luisteren.]*
> ***Interviewer N:*** *[Turks: Misschien verstaat ze het wel, wie weet?]* ***(Gezin 13)***

Bij de gezinsleden voor wie er wel vertaald werd, valt dan weer op dat er telkens in twee situaties vertaald werd: wanneer het gezinslid dat het Nederlands minder of niet begrijpt zelf initiatief neemt om vertaling te vragen of wanneer een gezinslid een item interessant vindt en dit spontaan vertaalt voor het Nederlands onkundige gezinslid. Algemeen viel ook op dat hoe langer het journaal duurde, hoe minder er vertaald werd. Over het algemeen kunnen we stellen dat wie minder dan voldoende Nederlands spreekt / verstaat (16 ouders), weinig van het nieuws begrepen heeft; alleen de vader uit gezin 11 heeft ondanks zijn mindere taalkennis verrassend veel begrepen. Mogelijks speelt hierin mee dat nieuws heel centraal staat in zijn leven. Bij hen die voldoende Nederlands spreken (zes ouders) is het beeld heterogeen, afhankelijk van de thema's en de betrokken gezinsleden.

De gezinsleden die het Nederlands nauwelijks verstaan, reageren tijdens het journaal en bij de bevraging achteraf vaak op basis van beelden, basale kernwoorden (vb. 'Turk', 'Marokkaan', 'geld', …) en herkenning van items die ze op satellietzenders gezien hebben. Hoewel sommige zaken

duidelijk (vb. sproeiwagen bij de betoging in Schaarbeek, het Arabische opschrift slagerij, …) en soms zelfs meermaals in beeld komen (vb. het logo van T-interim), vaak in combinatie met verbale omschrijvingen, valt het op dat verschillende gezinsleden zich deze achteraf niet meer kunnen herinneren. Dit geldt niet alleen voor de gezinsleden die het Nederlands minder machtig zijn, maar ook voor de anderen. Het is een opvallend gegeven bij de interpretatie van nieuws: hoewel men fysiek aanwezig is en ook effectief naar het scherm kijkt (zoals blijkt uit de observatienota's), is de 'registratie' in het geheugen niet altijd aanwezig. Zelfs opvallende zaken, zoals het enige Arabische opschrift in beeld, wordt door verschillende 'Marokkaanse' vaders van de eerste generatie die het Fusha machtig zijn, niet opgemerkt. Bij de nabespreking geven verschillende Nederlands onkundige ouders ook aan enkele woorden begrepen te hebben, maar niet het volledige verhaal. In sommige gevallen creëren deze ouders een eigen verhaal op basis van enkele kernwoorden (vb. de moeder uit gezin 13). Een laatste opvallend gegeven is dat verschillende gezinsleden aangeven het buitenlandse nieuws te herkennen o.w.v. de satelliet (o.a. de moeder uit gezin 14). Het gaat bij enkelen zelfs zo ver dat de interpretatie van de items over het buitenland vaak gebaseerd wordt op wat men weet van de satelliet. Hier krijgen we dus items waarvan de lezing gebeurt op basis van andere 'teksten'.

Vader: *[Turks: Over dat ze meer geld gaan uitgeven in Afrika.] (over vliegtuig van Defensie dat aan de grond staat in Congo)* ***(Gezin 1)***

Moeder: *[Turks: Ik heb dit niet gezien... ze zijn op straat gekomen, dat de studenten op straat verschenen zijn in Latijns-Amerika. Heb je dat gezien?]*
Vader: *[Turks: Ik heb het niet begrepen, maar ik heb het wel gezien.]* ***(Gezin 3)***

Moeder: *[Turks: Ze waren vanalles aan het vertellen, maar ik kon het niet verstaan. Het ging over kinderen, over senioren.] […]*
Moeder: *[Turks: Het ging over die oppassers denk ik.] (over item geboortecijfer) […]*
Moeder: *[Turks: Ik heb begrepen dat ze Turk gezegd heeft enzovoort, maar ik kan het niet echt uitpluizen. Dat het te maken heeft met Koerden enzovoort dat kan ik wel dinges, maar ik kan er niet volledig aan uitkomen. Het is duidelijk dat het over Turkije gaat. Het is duidelijk dat het over de PKK gaat.]* ***(Gezin 13)***

8.8.2.2 Reacties en begeleidend gedrag

In heel wat gezinnen is het begin van het journaal of het begin van het tweede deel van het journaal een aanleiding om te vragen of iemand iets moet drinken of eten of nemen gezinsleden spontaan het initiatief om drank te voorzien voor zichzelf of voor anderen, inclusief de interviewers (o.a. in gezinnen 4, 5, 7, 10, 11, 13, 15 en 23). In andere gezinnen wordt er tijdens het journaal gegeten (o.a. in gezinnen 14, 18 en 20) en in een aantal gezinnen is dit een weerspiegeling van de gewoonte om tijdens het journaal te eten (o.a. gezin 14); bij de andere gezinnen is het niet duidelijk of dit een ritueel vormt. Er valt niet onmiddellijk een verschil op te merken tussen de gezinnen waarin er gegeten wordt tijdens het journaal en de andere gezinnen in termen van aandacht.

Tijdens het journaal is het een komen en gaan van diverse gezinsleden. Een twintigtal gezinsleden, dus een vijfde van onze onderzoeksgroep, verlaat voor een kortere of langere periode de ruimte tijdens het journaal (o.a. in gezinnen 1, 2, 3, 5, 11, 12, 13, 16, 17, 20, 23, 25). Sommigen missen

daardoor één tot twee items (o.a. de zoons van 13 en 27 uit gezin 25, de vader uit gezin 11), maar anderen missen vijf tot zes items (o.a. de vaders uit gezinnen 3 en 25, de moeder uit gezin 3). Zoals eerder gesteld verlaten de vaders vooral het journaal omdat ze het niet begrijpen, maar het is opvallend dat de Nederlands onkundige moeders wel blijven zitten. De vader uit gezin 2 gaat even tijdens het item over de formatie een stoel halen, maar toch stelt zijn 23-jarige dochter dat dit ook doorgaans is wat hij doet bij Nederlandstalig nieuws. Anderen hebben het dan weer moeilijk om geconcentreerd te blijven en beginnen rond te lopen wanneer de verveling toeslaat. Sommige gezinsleden verlaten het journaal niet op eigen initiatief, maar omdat de ouders hen vragen om iets te doen: o.a. sigaretten halen bij de zoon van 15 uit gezin 13 en in de keuken naar het eten gaan kijken bij de 26-jarige dochter uit gezin 5 en de 13-jarige dochter uit gezin 20). Enkele ouders verlaten dan weer de ruimte om naar een huilende peuter te gaan kijken (o.a. de moeders uit gezinnen 16 en 17 en de vader uit gezin 23). Daarnaast zijn er nog gezinsleden die voor kortere periodes de ruimte verlaten om sanitaire redenen.

> ***Dochter 23:*** *Dat gebeurt dus ook zo hé. (lacht) Als de Vlaamse tv opstaat, is 'em weg.* ***(Gezin 2)***

In sommige gezinnen (5, 6, 9 en 19) verloopt het bekijken van het journaal in quasi absolute stilte, in andere gezinnen (1, 3, 11, 14, 20, 21, 22 en 24) wordt er continu (soms luid) gepraat over het nieuws maar ook over niet aan nieuws gerelateerde zaken. De overige gezinnen bevinden zich tussen deze twee uitersten, met gezinnen die eerder veel praten (2, 4, 10, 13 en 18) en andere die eerder weinig praten (7, 8, 12, 15, 16, 17, 23 en 25). In de meeste gezinnen komen de meeste opmerkingen van één – vaak vrouwelijk – gezinslid en meestal is dit de moeder (o.a. in gezinnen 1, 3, 11, 18 en 20).

8.8.2.3 Aandacht tijdens het journaal.

Algemeen kunnen we vaststellen dat hoe langer het journaal duurt, hoe meer de concentratie wegebt bij de meeste gezinsleden en dit geldt ook voor die gezinsleden die dagelijks naar nieuws kijken. De context zal hierin ongetwijfeld een rol spelen: diverse gezinsleden oogden reeds vermoeid van de bevraging voorafgaand aan het journaal, er is het feit dat het om een opgenomen journaal gaat, enzovoort. Niettemin doet de alomtegenwoordigheid van deze tanende aandacht vermoeden dat het hier ook gaat om een normale reactie op een journaal, ook al wordt het in twee delen vertoond.

De groep van gezinsleden die nauwelijks tot niet naar het nieuws kijkt (zie Bijlage 11), heeft het over algemeen moeilijk om geconcentreerd te blijven. Ofwel zijn ze met iets anders bezig (o.a. invullen vragenlijsten, gsm) ofwel kijken ze verveeld, dagdromen ze of geeuwen en zuchten ze. Sommige van hen beginnen ook rond te lopen (o.a. de dochter van 12 en de moeder uit gezin 1, de zoon van 12 uit gezin 3, de dochter van 13 uit gezin 22). Vooral in het begin van de twee delen van het journaal doen deze gezinsleden moeite, maar de aandacht verslapt vrij snel. De meesten blijven wel redelijk stil, het zijn maar enkelen die beginnen te praten of fluisteren (o.a. de dochters van 11 en 13 uit gezin 7 en de moeder uit gezin 1). Toch zijn er ook enkele gezinsleden die toch meer moeite doen (o.a. de moeder uit gezin 16, de dochter van 21 uit gezin 13, de zoon van 15 uit gezin 7 en de 21-jarige en de 15-jarige

dochter uit gezin 15). Achteraf geven verschillende gezinsleden uit deze groep ook toe dat ze niet gekeken hebben, ook al waren ze fysiek aanwezig.

> ***Interviewer:*** *Normaal zou ge ook ni zo zitte kijken? (wanneer de moeder opstaat tijdens journaal)*
> ***Moeder:*** *Bah nee, ga ik rond, ga 'k mijn eten gaan maken,'k ga voortdoen ma ik ga wel luisteren. Alles doe 'k ik nu liever dan te blijven kijken. […]*
> ***Dochter 12:*** *(onderbreekt) Ik heb zelfs ni gekeken pipo. (gelach) (bij invullen vragenlijsten)*
> ***Dochter 13:*** *Ik ook ni.*
> ***Interviewer:*** *Ja, dan schrapt ge da. Weet ge niks meer?*
> ***Dochter 12:*** *Nee.* ***(Gezin 1)***
>
> ***Moeder:*** *[Turks: Kan je het zelf niet invullen?]*
> ***Zoon 15:*** *[Turks: Ik heb er niet naar gekeken]* ***(Gezin 13)***

Bij de overige gezinsleden, die doorgaans (bijna) dagelijks of wekelijks naar het nieuws kijken, lijkt er geen verband te zijn tussen deze frequentie en de aandacht voor het vertoonde journaal. Zo zijn enkele gezinsleden die eerder wekelijks naar nieuws kijken (o.a. de 18-jarige dochter uit gezin 3 en de dochters uit gezin 11) veel aandachtiger tijdens het journaal dan anderen die dagelijks (o.a. de moeder uit gezin 3) of (bijna) dagelijks (o.a. de 19-jarige dochter uit gezin 5) naar nieuws kijken. Wel is er bij de groep die wekelijks naar nieuws kijkt (zie Bijlage 11) een grote groep die moeite heeft om de aandacht er bij te houden (o.a. de 18-jarige dochters uit gezinnen 9 en 10 en de moeder uit gezin 17). Bij de groep gezinsleden die dagelijks naar nieuws kijkt, zijn er eveneens een heel aantal die niet altijd even aandachtig hebben gekeken. Vooral de groep die het Nederlands minder machtig is valt daarbij om te beginnen op (zie eerder). Ze lijken het, indien ze het Nederlands deels of voldoende begrijpen, moeilijk te hebben met het volhouden van de inspanning (o.a. de vader uit gezin 3). Bij hen die nauwelijks tot geen Nederlands begrijpen is er geen aandacht of fluctueert die afhankelijk van de beelden of de vertaling die ze krijgen (o.a. de ouders in gezin 14). Maar ook bij andere dagelijkse nieuwskijkers die het Nederlands perfect onder de knie hebben, zijn er een aantal die niet aandachtig gevolgd hebben en vaak praten of rond kijken (o.a. de moeder en de 23-jarige dochter uit gezin 2, de moeder uit gezin 3). Zij doen dit vaker dan de groep dagelijkse nieuwskijkers die wel aandachtig gevolgd hebben (o.a. de vaders uit gezinnen 1, 8, 11 en 16, de moeders uit gezinnen 10 en 11, iedereen behalve de moeder in gezin 6, iedereen behalve de dochter van 15 uit gezin 24, iedereen in gezinnen 12, 18 en 20). Dit wil niet zeggen dat deze gezinsleden altijd even aandachtig bleven: soms keken ze ook verveeld rond of lachten en fluisterden ze wat, maar de aandacht bleef globaal gezien bij het journaal. Ze laten zich zelden betrappen op niet aan nieuws gerelateerde opmerkingen.

Bij het invullen van de beoordelingsvragen, maar vooral bij het invullen van de herinnerings- en begripsvragen, werden de gezinsleden, vaak tot hun eigen grote verbazing, geconfronteerd met de hoeveelheid informatie die ze te verwerken kregen (o.a. de moeders uit gezinnen 19 en 23). Dit wordt het meest duidelijk wanneer ze geconfronteerd worden met feiten en zelfs hele items die ze zich niet meer herinneren. Zelfs in gevallen waarin er gereageerd is op het journaal (o.a. de moeder uit gezin 14), weten enkele gezinsleden niet meer waarover het ging. De items die het vaakst vergeten

worden[100] zijn enkele kortere items (vb. over Venezuela en over de terreurcel) en het item over Mechelen.

Vader: *Stukken inderdaad precies gemist of zo zene. Fragmenten ergens me mijn gedachten weggeweest…* ***(Gezin 13)***

Interviewer: *[Arabisch: De manifestatie die ze getoond hebben in Venezuela, waar jullie hen hebben zien vechten op straat…. Ze hebben de manifestatie van de jeugd getoond.]*
Moeder: *[Arabisch: Venezuela hebben ze niet getoond.]*
Interviewer: *[Arabisch: Was je aan het slapen (lacht)? Ze waren aan het vechten, en jij zei: 'Kijk, kijk, ze vechten'. Dat was in Venezuela. Heb je dat niet gezien?]*
Vader: *[Arabisch: Venezuela is het land dat ze hen aan het slaan waren hé?]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *Dat is heel bijzonder hé, nu lijkt dat heel veel informatie. Terwijl als wij naar het nieuws kijken, weet ge, dan wordt er wel eens gebabbeld dan wordt er wel eens koffie gaan halen dan lijkt dat korter hé.*
Dochter 19: *Ja, da's ineens zo, bam!* ***(Gezin 19)***

Moeder: *Moest ge die vraag nu zo moeilijk stellen? (gelach) Ik weet wel dat da nen droge [vorm van oogziekte LMD] was, ma is nen droge de gevaarlijkste? Eigenlijk is da wel een goei oefening om te zien hoe aandachtig …* ***(Gezin 20)***

Dochter 13: *Ik weet van den helft niet meer over wat da dat gaat. (gelach)* ***(Gezin 22)***

Moeder: *Je ziet hoe aandachtig je kijkt hé* ***(Gezin 23)***

Dochter 23: *Wat was het eigenlijk met die schandaal in Mechelen? Over wat ging da? Sorry… (lachje) Op het einde zakt mijn interesse af. Vertel mij es van dat Mechelen (lacht). Want ik weet totaal ni waarover het ging, of ja…* ***(Gezin 2)***

8.8.2.4 Enkele terugkerende reacties

De gezinsleden reageren op velerlei manieren op de nieuwsitems. Deze zullen verderop behandeld worden bij de bespreking van de diverse nieuwsitems, maar we beperken ons hier tot enkele algemeen terugkerende soorten reacties die transversaal over de diverse items te detecteren zijn. Een eerste zeer tegenwoordige reactie is het ***becommentariëren van personen in beeld***. De meeste van deze reacties zijn niet inhoudelijk gekoppeld aan de items, maar eerder oppervlakkig. In de meeste gevallen gaat het over personen die men (her-)kent (vb. nieuwsanker, politici, …); in een beperkt aantal gevallen over andere personen (vb. Gaston uit het item over de oogziekte). Wanneer nieuwsanker *Annelies Van Herck* in beeld verschijnt, leidt dit in gezinnen 15, 18 en 21 tot gelach en commentaren die veelal te maken hebben met haar zwangerschap. De 24-jarige zoon uit gezin 21 reageert met "*chance, ze leeft nog*" wanneer het nieuwsanker in beeld komt en ook zijn 21-jarige zus stelt "*die hebben we gemist*", wat haar broer de reactie ontlokt "*ja, die is nu in bevallingsverlof*". Ook *Johan Depoortere*, die verslag uitbrengt over de bosbranden in Californië, ontlokt reactie: in gezin 13 vindt men dat hij er oud uitziet en denkt men dat hij intussen gestorven is. In gezin 21 heeft men het vooral over zijn woonplaats (VS) en zijn taal en accent, die de 20-jarige zoon mooi vindt, i.t.t. zijn broer van 24 en zijn zus van 21. *Arnold Schwarzenegger*, die als gouverneur van Californië aan het woord komt in het item over de bosbranden, ontlokt vooral hilariteit (o.a. in gezinnen 2, 7, 10, 11 en 22) en

[100] Dit gaat slechts over de 12 van de 20 items die bevraagd werden (zie Bijlage 5).

herkenning (o.a. in gezinnen 4, 18, 19, 20 en 24), al denkt de 12-jarige zoon uit gezin 10 dat het om Rambo gaat. De meeste gezinsleden herkennen hem kennen als acteur (enkele gezinsleden zeggen spontaan "*I'll be back*", een quote uit de film The Terminator) en enkelen uiten ook onbegrip over zijn gouverneurschap en stellen hem niet serieus te kunnen nemen in de functie (o.a. de dochter van 23 uit gezin 2, de moeder en de dochter van 20 uit gezin 11). Ook andere politici ontlokken allerhande reacties die steeds wijzen op een zekere herkenning. De 23-jarige dochter uit gezin 2 vraagt wanneer *Leterme* in beeld verschijnt: "*Had die man niet eerst een bril? Hij droeg toch eerst een bril, nee?"*. De vader uit gezin 21 zegt dat Leterme eigenlijk een Waal is. De moeder uit gezin 1, die nauwelijks naar nieuws kijkt, zegt dat Leterme de enige is die ze herkent. Verschillende gezinsleden (o.a. de moeders uit gezinnen 3, 19 en 22, de dochter van 13 uit gezin 22) verwijzen naar de bijnaam van *Milquet*, 'Madame Non', wat erop wijst dat ze op de hoogte zijn van de actualiteit. Ook *Onkelinx* wordt door verschillende gezinsleden herkend en levert gelach of reacties via lichaamstaal op (o.a. in gezin 2 en bij de dochter van 25 en de zoon van 23 uit gezin 24). In gezin 3 heeft de moeder samengewerkt met Onkelinx en vertelt ze uitgebreid over haar capaciteiten en sterktes. In gezin 21 ontlokt *Bart Somers* gelach, zeker wanneer de 20-jarige zoon reageert met "*Ah, de babyface*". De moeder uit gezin 3 vindt dat *Flahaut* er grappig uitziet, alsof hij teveel gedronken heeft en ook in gezin 21 ontlokt Flahaut gelach met de opmerking van de dochter van 21: "*Ah, die hebben we ook al een tijdje niet meer gezien*". In een aantal gevallen verifieerden gezinsleden de namen van de politici in kwestie en de partij waartoe ze behoorden (o.a. de vader uit gezin 3 bij Jo Van Deurzen en de dochter van 23 uit gezin 2 bij Patrick Dewael). Ook andere personages worden becommentarieerd. *Gaston*, die getuigt over de oogziekte LMD, krijgt positieve reacties van enkele gezinsleden (o.a. de ouders uit gezin 1), waaronder het feit dat hij er goed uitziet voor zijn 84-jarige leeftijd. De moeder uit gezin 3 vindt dat de *oogspecialist* lijkt op Jacques Vermeire en aangezien ze actief geweest is in de politiek en in de minderhedensector (her)kent en becommentarieert ze verschillende personen die in beeld komen (o.a. Temsamani, Onkelinx, een 'Marokkaanse' ex-collega, …). De zoon van 12 uit gezin 15 maakt een gebaar waarmee hij aangeeft dat *Brouwers*, die in beeld verschijnt, een kettingroker is. In gezin 18 zegt de dochter van 22 dat *Krist'l Strubbe* (item rond Mechelen) vroeger een omroepster was.

Dochter 23: *Dat ze dieje kerel [Schwarzenegger] ooit hebben kunnen benoemen.* ***(Gezin 2)***

Moeder: *Hier se... (als Freya verschijnt) […]*
Dochter 13: *[over Arnold Schwarzenegger] Oei, die heeft een rare taal.*
Moeder: *"I'll be back" (lacht)*
Dochter 13: *The Terminator …* ***(Gezin 22)***

Moeder: *Non. (gelach) Non, madame non. […]*
Moeder: *Ik zeg dan altijd: "Kindjes, mama heeft met Onkelinx samengewerkt. Dat is de adviseur van Onkelinx, hé." "Mama, gij hebt dat al tienduizend keer gezegd." "Ja, dat is dan de elfduizendste keer hé." (lacht) Dat is een sympathieke madame. Een vrouw met klasse. (grapt) Amai, en hoe ze dat kan, met al die Marokkaanse mannen om haar. (gelach)*
Interviewer: *Ik zeg niets (gelach) […]*
Moeder: *Dieje [Flahaut] heeft iets grappigs.*
Dochter 18: *Ja, dat is waar. (lacht)*
Moeder: *Zo heeft hij een paar euhm, hoe zeg je dat, een paar wodka's te veel op en heeft zo van die rode wangetjes (gelach) en hij probeert hem serieus… dat is nen toffe mens.* ***(Gezin 3)***

Vader: *Amai die is oud (Over Johan Depoortere)*
Zoon 19: *Die is dood ze denk ik ze of ni?*
Zoon 15: *Ja hé is diene begraven?* ***(Gezin 13)***

Moeder: *Het is altijd non hé* ***(Gezin 19)***

Moeder: *Amai hij ziet er wel goed uit voor zijn leeftijd (over Gaston in item LMD)* ***(Gezin 1)***

Een aantal gezinsleden bestempelt enkele politici als 'onze', een duidelijke verwijzing naar functionele en emotionele identificaties. In het Limburgse gezin 2 noemt de moeder, die ook lid was van CD&V, Jo Vandeurzen "*Onze Jo*". Hetzelfde gebeurt in het Mechelse gezin 20 met Bart Somers. Andere functionele en emotionele (des-)identificaties duiken op wanneer men contact heeft (gehad) met een bepaald persoon. In gezin 3 uit Temse krijgt Ali Salmi, schepen in Mechelen, zelfs applaus. De dochter van 25 uit gezin 25 kent naast Ali Salmi, met wie ze eerder negatieve ervaringen heeft, ook Fons Leroy, directeur van de VDAB. Ze kent beiden via haar stage bij een minderhedenorganisatie.

Moeder: *Onzen Bart [Somers]*
Vader: *Hij is van ons hé (gelach)* ***(Gezin 20)***

Dochter 18: *Hier se, daar se, daar is onze vriend. Ali Salmi (applaus)*
Moeder: *Ali Salmi. Dat is ook nen hele goeie.*
Dochter 18: *Ja hé. Die kwam ons altijd bezoeken op de feestdagen en zo, bij mijn grootouders ook hier.* ***(Gezin 3)***

Dochter 25: *Kent ge die [Leroy] nog? Die heeft thee gedronken bij ons.* ***(Gezin 25)***

Ook terugkerend is ***het herhalen van een zinsfrase of een naam*** als men bijzonder aandachtig is (o.a. de zoon van 12 uit gezin 4, de dochter van 13 uit gezin 22, de zoon van 23 uit gezin 24, de vaders uit gezinnen 5, 9 en 24). Deze herhaling lijkt niet gericht te zijn naar anderen maar eerder een herhaling voor zichzelf. Een andere reactie is het ***uitspreken van een samenvatting van het item of een feit uit het item***. Het is des te opvallender aangezien het net in het journaal is gezegd, maar toch herhalen verschillende gezinsleden de informatie voor de andere gezinsleden, soms op vraag van de andere gezinsleden (o.a. in gezinnen 21 en 24). Het gaat hier niet over een vertaling en het verschil met het voorgaande gedrag is dat het hier naar anderen toe gericht is, i.p.v. voor zichzelf.

Zoon 23: *Kronkelig. (item LMD. Wanneer Gaston zegt dat de lijnen kronkelig zijn) […]*
Zoon 23: *Andere bron. (item bosbranden. Bij officiële cijfers versus andere bronnen) […]*
Vader: *Burgos (item terreurcel)* ***(Gezin 24)***

Vader: *[Arabisch: Ze hebben die opgevoed.] (item Baby D)* ***(Gezin 24)***

Vader: *Droge vorm (item LMD)* ***(Gezin 9)***

Dochter 13: *Pichushkin (item schaakbordmoordenaar)* ***(Gezin 22)***

8.8.3 Algemene evaluatie journaal

Het journaal wordt grosso modo op drie manieren geëvalueerd. Sommige gezinsleden vonden het een ***'normaal'*** journaal (o.a. de moeder en de 12-jarige zoon uit gezin 4, de vader en de 18-jarige dochter uit gezin 8, de ouders uit gezin 22, de 27-jarige zoon uit gezin 25, de moeder uit gezin 12). Andere gezinsleden labelen het dan weer als een ***'goed'*** of ***'interessant'*** journaal (o.a. de ouders uit gezinnen 20 en 25, de vaders uit gezinnen 11, 15 en 17, de dochters van 18 uit gezinnen 9 en 10, de zoon van 17 uit gezin 12, de moeder en de zoon van 12 uit gezin 15, de dochter van 25 uit gezin 25). Deze 'goede' of 'interessante' evaluatie draagt soms dezelfde onderliggende betekenis als de evaluatie 'normaal': alle nieuws is goed en belangrijk en nieuws is dus gewoon nieuws, ongeacht van waar het komt. De derde groep vond het journaal ***'saai'*** of ***'langdradig'*** (o.a. iedereen behalve de vader in gezin 7, iedereen behalve de vader en de dochter van 18 in gezin 8, de zoon van 12 uit gezin 10, iedereen in gezin 14, de zonen van 19 en 21 uit gezin 15, de zoon van 20 uit gezin 21, de 13-jarige dochters uit gezinnen 20 en 22, de moeder uit gezin 23). Enkele andere gezinsleden geven wel aan dat het journaal lang duurt, maar evalueren dit niet negatief en noemen het bijvoorbeeld 'uitgebreid' (o.a. de zoon van 12 uit gezin 17) en het mag voor sommigen best nog wat langer duren (o.a. de vaders in gezinnen 11 en 15).

Interviewer: *Wat vond de gij van het journaal?*
Zoon 12: *Normaal. […]*
Moeder: *Gelijk altijd.* ***(Gezin 4)***

Vader: *[Arabisch: Alle nieuws is belangrijk, om op de hoogte blijven over wat er in België gebeurt, over wat er in de wereld gebeurt.] C'est vrai hein.* ***(Gezin 17)***

Interviewer: *En wat vond u van het nieuws?*
Moeder: *Zoals dagelijks hé, wat er gebeurt in de wereld, binnenland.*
Interviewer: *Niet speciaal da er iets uitspringt?*
Moeder: *Nee, nee. Niks speciaals, het is gewoon dagdagelijkse nieuws voor mij.* ***(Gezin 12)***

Interviewer: *wat vond je van het nieuws? Saai?*
Zoon 12: *eigenlijk wel*
Interviewer: *eigenlijk wel. En wat vond je het meest saai?*
Zoon 12: *alles, alleen voetbal niet* ***(Gezin 10)***

Vader: *Ja, gewoon eigenlijk, gelijk het dagdagelijkse nieuws. […]*
Dochter 13: *Saai, ik vond die terreurcel en die schaakbordmoordenaar wel interessant, voor de rest ben ik al half vergeten wat er is gebeurd* ***(Gezin 22)***

Zoon 20: *Ik vond het nieuws saai, omdat het veel over politiek ging.* ***(Gezin 21)***

Een aantal gezinsleden verwijst bij de evaluatie bijkomend naar ***zendervoorkeuren***: de moeder uit gezin 4 geeft aan liever naar VRT te kijken, terwijl de 18-jarige dochter uit gezin 3 en de moeders uit gezinnen 7 en 17 spontaan aangeven dat ze liever naar VTM kijken. Enkele gezinsleden ***vergelijken het journaal met satellietzenders***. De ouders uit gezin 14 kijken liever naar satelliet omdat ze dat beter begrijpen en bijgevolg ook meer vertrouwen. De vader uit gezin 11 vindt het journaal heel interessant omdat het langer was dan anders en dus meer in de richting van het uitgebreide nieuws (een uur of langer) op Turkse zenders ging. Ook in gezin 8 vergelijkt de dochter van 18 met Turkse

zenders: ze vindt nieuws op Vlaamse zenders moeilijker om volgen, omdat er geen gebruik wordt gemaakt van balken waarin de onderwerpen continu herhaald worden, zoals bij Turks nieuws.

> ***Moeder:*** *'k Moet zeggen, ik volg liever VRT-journaal dan VTM of zo, da's meer commercieel vinde 'k. Soms is 't wel saai se VRT, maar ik verkies liever want dan hoor ik wat da'k wil horen, zal 'k zeggen, 't is echt nieuws…* ***(Gezin 4)***
>
> ***Vader:*** *Eerste keer dat ik zo lang nieuws gezien ik heb. Anders is zo beetje kort. Ik heb Turkije, 1 uur zo … Een uur. Maar daar is veel probleem. Hier is alleen … Soms mensen die dieren journaal hé.* ***(Gezin 11)***
>
> ***Dochter 18:*** *Ze [Turks nieuws] hebben altijd zo grote titel en soms zap ik en dan weet ik wa dat er is gebeurd. Hier moet ge heel 'et nieuws luisteren om te kunnen snappen. Ja, heel saai.* ***(Gezin 8)***

Een aantal gezinsleden geeft aan (items uit) het ***journaal te herkennen*** (moeders uit gezinnen 4, 10, 18, 19, 20, de dochter van 19 uit gezin 19 en de zoon van 19 uit gezin 13, de vaders uit gezinnen 3 en 12). Enkele van hen, o.a. de moeders uit gezinnen 2 en 4, vragen van wanneer het exact is. Mannen geven vaker aan over een bepaald nieuwsitem gehoord te hebben o.a. op café of in de moskee (o.a. de vader uit gezin 3 i.v.m. de naam Milquet, de vader uit gezin 12 i.v.m. het item over Mechelen en de vader uit gezin 1 heeft over diverse thema's op café gesproken).

> ***Vader:*** *[Turks: Ik heb dit journaal gezien.]* ***(Gezin 3)***
>
> ***Moeder:*** *'t Is een ouwe euh… nieuws, hé? 't Is van al een tijdje geleden. (item formatie)* ***(Gezin 4)***
>
> ***Moeder:*** *Voor mij was het een herhaling hé.* ***(Gezin 18)***
>
> ***Moeder:*** *het komt mij heel bekend voor. Ik had het al eens gezien. (gelach)* ***(Gezin 20)***
>
> ***Vader:*** *[Turks: Over die bosbranden heb ik twee geschreven want we hebben erover gesproken weet je… bijvoorbeeld in Brussel heeft de politie die jongen gevangengenomen daar hebben we ook over gesproken bijvoorbeeld op café en hier en daar… over die dinges in Venezuela hebben we ook gesproken maar dat was niet zo interessant…]* ***(Gezin 1)***
>
> ***Vader:*** *[Turks: Ja, ik herinner mij dat nog dat had ik al eens gehoord, (onverstaanbaar) ik had het toen al gehoord dat een man uit Mechelen verzeild geraakt was in een schandaal.]* ***(Gezin 12)***

Sommige gezinsleden denken dan weer dat het ***journaal samengesteld*** is, omdat ze stukken herkennen (vb. in gezin 19), anderen denken dit omdat er ***veel minderhedengerelateerde items*** in het journaal zitten. Het journaal lijkt hen bijgevolg atypisch (o.a. de moeder uit gezin 17 en de dochter van 19 uit gezin 12). De dochter van 25 uit gezin 25 denkt dat het journaal geknipt en geplakt moet zijn omdat er veel meer buitenlands nieuws is dan anders. Het is opvallend dat deze gedachte bij haar opspeelt bij het item over de terreurcel. Deze gezinsleden zijn zich dus ook bewust van de observatie. In gezin 13 zegt de zoon van 19 bij het item over T-interim dat het onderwerp voor hen gekozen is.

> ***Moeder:*** *Er gaan eigenlijk wel veel onderwerpen over allochtonen.* ***(Gezin 17)***
>
> ***Dochter 25:*** *Da's geknipt en geplakt hé? Da's geen echt journaal. Da kan ni dat er zoveel buitenlands nieuws is. Ik mocht da ni zeggen of zo? (lacht) (item terreurcel)* ***(Gezin 25)***
>
> ***Zoon 19:*** *[Turks: Dat is voor ons.] (T-Interim)* ***(Gezin 13)***

Dochter 19: *Da's allemaal express gekozen of wa, dit? (lacht) (item PKK) […]*
Interviewer: *Wat vond jij van het nieuws?*
Dochter 19: *'k Heb het gevoel da jij da hebt gekozen omda er zoveel berichten van allochtonen in kwamen. Ja, waarschijnlijk, voor onze reactie…*
Interviewer: *Maar ge vond da meer allochtonen dan anders?*
Dochter 19: *Ja, 't viel op. Misschien omda 'k er ook op let … 'k weet ni.* ***(Gezin 12)***

Moeder: *Maar dat zijn toch verschillende fragmenten die op 1 cd zitten.*
Interviewer: *Nee, dat is één journaal.*
Moeder: *Ja? Dat komt mij allemaal bekend voor maar ik dacht ja…*
Dochter 19: *Dat één van die man herinner ik mij keihard, die man had ik al gezien* ***(Gezin 19)***

8.8.4 Nieuwsitems: specifieke bevindingen

In dit subhoofdstuk overlopen we de 19 vertoonde fragmenten uit het journaal en bespreken we kort de belangrijkste reacties op de diverse items. Hoewel het eerste item rond de ***formatie*** en het tweede item rond ***Flahaut*** deels los van elkaar staan, lopen ze in elkaar over. De meeste gezinsleden maken dan ook geen onderscheid tussen beide items en bijna iedereen ziet het als één lang en vooral een té lang politiek item van meer dan tien minuten. Vooral bij de gezinsleden die het Nederlands minder machtig zijn valt op dat ze zich vooral het item over Flahaut en de begroting herinneren en niet het item over de formatie (o.a. de moeder uit gezin 14 en de vaders uit gezinnen 1, 2 en 11). Maar ook anderen twijfelen over het onderscheid (o.a. in gezin 2).

Vader: *[Turks: Normaal gezien is het waardevol hé, deze dinges, die communautaire dinges gaat dat over de budgettaire discussies. Natuurlijk, discussies in verband met het budget zijn zeker waardevol. Het is altijd waardevol om bedriegers te pakken te krijgen.]* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *[Arabisch: Het eerste was over die ruzie van…]*
Moeder: *[Arabisch: De begroting, begroting van het land…]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *[Turks: er waren toch communautaire besprekingen...]*
Vader: *[Turks: Besprekingen in verband met het budget]*
Moeder: *[Turks: ... voor de bespreking over het budget, had je het communautair gedeelte dat betrekking had op de Vlaamse regio. Nietwaar (naam dochter), die communautaire besprekingen had toch betrekking op de Vlaamse regio?]*
Dochter 23: *Ik heb dat stuk eigenlijk totaal niet gevolgd. (lacht)* ***(Gezin 2)***

Hoewel de meeste gezinsleden aandachtig naar het nieuws beginnen kijken, verslapt de aandacht bij de meesten tijdens deze twee lange items (o.a. in gezinnen 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 16, 17, 19, 22, 23, 24). Hoe langer de items duren, hoe meer mensen er afhaken en verschillende gezinsleden geven tijdens het journaal of achteraf aan deze items langdradig en saai te vinden (o.a. diverse gezinsleden in gezinnen 8, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22). Dit uit zich tijdens het journaal onder andere in geeuwen, rond kijken, fluisteren en babbelen over andere zaken dan het journaal, zoals het eten, het onderzoek, het televisietoestel enz. (o.a. in gezinnen 2, 3, 7, 17 en 18). Anderen geven dan weer aan dat ze er niet veel van snappen, omdat ze doorgaans geen politiek nieuws volgen (o.a. de 23-jarige dochter uit gezin 2, de moeder uit gezin 1) of dat ze doorgaans bij dit soort items met andere zaken bezig zijn (o.a. in gezin 19). Gezin 22 is een mooi voorbeeld van het afhaken van gezinsleden. De

dochter van 13 vraagt uit verveling of ze mogen zappen. Nog geen halve minuut later geeft ook de moeder op en begint ze de interviewers uit te vragen over het onderzoek. Een minuut later geeft ook de vader op en begint hij een gesprek met de interviewers over politici, waarbij hij eerst naar de burgemeester van Leuven vraagt, waarna er zich een heel gesprek ontspint over socialistische politici (Tobback, Detiège, Stevaert en de eigen burgemeester Janssens). Het is een interessant gegeven dat deze ouders geïnteresseerd zijn in politiek en er blijkbaar ook veel over weten, maar dit politieke stuk aan zich voorbij laten gaan. Mogelijk speelt hierin mee dat dit een opgenomen journaal is, maar ook het feit dat het een lang stuk en het een langdurend probleem is spelen mogelijk een rol. De moeder voegt in elk geval toe dat ze mensen zoals een Louis Tobback mist in het journaal. Ook in gezin 3 begint de moeder te vertellen wie ze wel waardeert en opnieuw is het een oudere politicus: Louis Michel, die ze beschouwt als iemand met veel waardigheid en menselijkheid en een groot hart. De vader uit gezin 9 kadert de saaiheid van het stuk binnen een bredere ergernis over de communautaire kwestie, waarbij hij niet begrijpt dat men in een klein land als België niet kan overeenkomen en de achterliggende redenen ook wantrouwt, een reactie die ook bij diverse andere gezinsleden terugkeert (o.a. bij de moeders uit gezinnen 18 en 20 en in gezin 24).

Moeder: *Er is nogal veel politiek nieuws in ons land de laatste jaar hé. Een beetje té. Ik volg eigenlijk niet meer. Allez, ik kan niet meer volgen. (item formatie)* ***(Gezin 4)***

Moeder: *[Turks: Ze hebben het over politiek, maar ik begrijp er geen zak van…]* ***(Gezin 1)***

Moeder: *Haha, dat kan mij dus echt ni boeien hé. (gelach)* ***(Gezin 16)***

Interviewer: *Maar dat politiek stuk vonden jullie heel saai?*
Dochter 16: *Ja.*
Zoon 19: *Ja. Vooral dat stuk.*
Vader: *Dat was voor mij ook wel saai. Het zijn bijna altijd dezelfde mensen die ruziën over iets, zeker de laatste jaren. In zo een klein land als België. Dat ze niet kunnen overeen komen. Ik begrijp dat nog altijd niet. Brussel-Halle-Vilvoorde zeggen ze. Ze steken het allemaal daar op maar of dat da wel echt waar is of da of dat da alleen met dat te maken heeft. Ik weet dat niet. Het is de laatste jaren meer en meer saaier geworden vind ik.* ***(Gezin 9)***

Dochter 19: *dat eerste deel was keilang vond ik, over die, over die…*
Dochter 16: *ja, dat was echt lang, dat is…*
Dochter 19: *maar ja, wij zien dat ook met eten een beetje afruimen en terwijl zijn we aan het kijken dus…* ***(Gezin 19)***

Dochter 21: *Amai, jullie hebben een saai stuk genomen*
Zoon 24: *Allez, volgende…* ***(Gezin 21)***

Dochter 13: *(fluistert onverstaanbaar tegen moeder) (lacht) (02:44-2:45) (item formatie)*
Moeder: *(lacht) 'mama, mogen wij efkes zappen' (lacht) 'mama, mogen wij efkes zappen'.*
Moeder: *Hoeveel zo van die gezinnen moeten jullie doen? (03:24) (gelach) Oké, het is dus niet interessant. (gelach) […]*
Vader: *Valt Louis Tobback mee? (05:23) […] Da is vroeger altijd mijne favoriet geweest.*
Interviewer: *Een bulldogske wel. (lacht)*
Vader: *Ja, hij weet waarover hij klapt hé.*
Moeder: *Da missen we wel in het nieuws. Zeker in de politiek zo van die kanjers da er zo uitschieten hé. (6:04) […]*
Dochter 13: *(fluistert) Dees is keisaai. (10:00)*
Moeder: *Dan ziede waar u centen naartoe gaan. Heel belangrijk.*
Dochter 13: *Dees is echt saai!* ***(Gezin 22)***

Toch geven verschillende gezinsleden aan dat het communautaire en ook de houding van Milquet een gespreksonderwerp is (geweest) op het werk en in de moskee (o.a. de vaders uit gezinnen 3 en 12). Anderen zeggen het belangrijk te vinden omdat de problemen sowieso gevolgen zouden hebben op hen als burgers van dit land (o.a. de vader uit gezin 23, de ouders uit gezin 14). Het is opvallend dat dergelijke uitspraken ook komen van een groot deel van de eerste generatie ouders die het Nederlands minder goed beheersen (o.a. de ouders uit gezin 14, de vaders uit gezinnen 3, 12 en 23), wat wijst op een sterke functionele identificatie. De onderzoeksgroep is niettemin heterogeen qua houdingen: sommigen liggen er niet wakker van, anderen ergeren zich eraan en vinden het een schande (o.a. in gezinnen 18 en 20), nog anderen reageren laconiek. Ook voor de moeder uit gezin 17, dat vroeger nog in Wallonië heeft gewoond, is het thema regelmatig een gespreksonderwerp, vooral met haar zus die nog in Wallonië woont. De vader ligt er echter niet echt wakker van.

Vader: *[Turks: Op de werkvloer hebben we het er nogal vaak over gehad.]* ***(Gezin 12)***

Moeder: *Wij spreken daar wel over omda ik een zus heb die langs de andere kant woont, in Wallonië. […] Wij zouden natuurlijk graag hebben dat da allemaal mooi één geheel blijft hé. Hoe moet ik da zeggen? Ik vind als je als Vlaming al ni kunt overeenkomen met uw Belgische buur eigenlijk… Wa gaat da dan zijn … […] 't Draait allemaal om geld. […]*
Vader: *[Arabisch: Dat is iets tussen hen dat ze zelf moeten regelen. Ze moeten hun plan trekken.]*
Moeder: *[Arabisch: Voor jou moeten ze hun plan trekken voor mij is het niet trek jullie plan.]* ***(Gezin 17)***

Moeder: *[Arabisch: Deze dagen werken al onze kinderen ook. Ook al gaat het ons niet aan is het van belang voor onze kinderen… Als het de wet is of zo…] […]*
Interviewer: *[Arabisch: Heb je hier een persoonlijke relatie mee?]*
Moeder: *[Arabisch: Ja, want we wonen hier. Het goeie gaat alle mensen aan en bij het slechte zien wij daar ook van af.]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *Gelijk met die regering en ge zijt ergens, en zo alsjeblieft zet het nieuws op want ik wil het toch weten hoever dat we staan want de mensen in het buitenland lachen ons uit … Nee, mensen zijn dat dikwijls ook beu die dingen… D'er wordt toch wel over gepraat* ***(Gezin 18)***

Moeder: *Zo nieuws zie ik wel ni zo graag. Da's echt een nadeel van hoe de regering van België werkt hé, daar is niks positief aan ze*
Dochter 16: *en saai (gelach)* ***(Gezin 20)***

Er wordt weinig gereageerd op de communautaire akkoorden zelf. Het feit dat men er heeft afgesloten ontlokt gelach in gezin 21. In gezin 20 becommentarieert men wel de akkoorden. Het akkoord over kerncentrales trekt de aandacht omdat de moeder een tegenstander is en omdat de broer van de vader in zo'n kerncentrale werkt. De moeder heeft gehoord dat er bijkomen en stelt dat ze dus liegen; de vader vindt echter dat er weinig keuze is aangezien de olie bijna op is. De moeder vindt het mikken op meer treinreizigers wel een goede zaak. Dat de laatste communautaire discussie bij de formatie ging over de NMBS is heel wat gezinsleden ontgaan, alweer vooral zij die minder sterk staan in het Nederlands (o.a. de vaders uit gezinnen 1 en 11). In gezin 20 ontlokt deze discussie de moeder de uitspraak "*dat komt nooit ni goed, Vlamingen en Walen*" en iets later bij het item over Flahaut zegt ze: "*zo een klein land kan en toch zo veel problemen hé, 't is toch wel altijd iets".* Ook de zoon van 23 uit gezin 24 en de vader reageren bij het item over Flahaut dat men toch altijd problemen zoekt.

Vader: *[Turks: Over die trein, ik heb da niet gezien.]*
Moeder: *[Turks: Dat heb ik ook niet gezien, (naam vader), ik heb dat niet ingevuld.]* ***(Gezin 1)***

Moeder: *(04:26) dat zijn leugenaars want er komen meer kerncentrales! (bij uitleg over nieuw akkoord duurzame ontwikkeling)*
Vader: *ja want de olie is binnenkort, is bijna op, meer kerncentrales, hé*
Moeder: *het zou niet slecht zijn (bij meer treinreizigers, ook deelakkoord)*
Vader: *mijn broer die werkt in zo een kerncentrales* ***(Gezin 20)***

Verschillende uitspraken van de politici en de verslaggevers ontlokken (al dan niet verstaanbare) reacties. Naast Milquet en Leterme (o.a. in gezinnen 10, 13, 21 en 24) ontlokt vooral het vliegtuig van Defensie, dat soldaten moest terugbrengen naar België maar defect aan de grond staat in Congo, al dan niet verstaanbare reacties (o.a. in gezinnen 3, 10, 13, 15, 20, 21 en 24). De uitspraak van Leterme dat er pas een akkoord is wanneer de vier partijen ja zullen zeggen, ontlokt in diverse gezinnen gelach (o.a. in gezin 15), maar ook commentaren zoals dat het dan nog lang zal duren (o.a. de moeder uit gezin 20). De uitspraak van Milquet dat ze van Rompuy mist, die onderhandelaar was voor Leterme, ontlokt eveneens veel gelach (in gezinnen 3, 19, 20, 21 en 24). De moeder uit gezin 3 voegt eraan toe "*wat overtuigend!*" Er komen ook opmerkingen op het feit dat Flahaut een helikopter heeft gebruikt om naar de film van Al Gore te gaan kijken (o.a. de 22-jarige dochter uit gezin 18 en de moeder uit gezin 20). Enkel gezin 24 en de vader uit gezin 9 lachen wanneer Prof. Luc Devos, defensiespecialist, zegt dat Flahaut graag naar Afrika gaat omdat hij daar Sinterklaas kan spelen. Verschillende gezinsleden kiezen ook partij tijdens het nieuws. In verschillende gezinnen kan Leterme op weinig goedkeuring rekenen (o.a. in gezinnen 3 en 24). Flahaut en Onkelinx worden ook door sommigen verdedigd (o.a. in gezinnen 3, 18 en 24). Dat Flahaut stevig aangepakt wordt (door Luc Devos, en door opmerkingen van het nieuwsanker als "het is nochtans niet de eerste keer") in dit journaal ontgaat echter de meesten. Enkel de zoon van 23 uit gezin 24 gaat ervan uit dat het een afrekening is. Hij stelt dat er problemen gezocht worden en wanneer er gezegd wordt dat er na enkele uren onderhandelen toch nog geld gevonden is, repliceert hij met "*of ze liegen*". Ook in gezin 11 (moeder en dochter van 18) wordt het feit dat er geld is gevonden onthaald op gelach. Anderen becommentariëren dan weer Flahaut en Onkelinx en kiezen bijvoorbeeld partij voor o.a. Patrick Dewael (o.a. de moeder uit gezin 20, de zoon van 24 uit gezin 21). Dat Bart Somers de houding van Milquet 'gortig' noemt omdat ze probeert de staatshervorming in vraag te stellen wordt door de moeder uit gezin 3 op een 'ja' onthaald, terwijl de dochter van 23 uit gezin 2 vooral schrikt bij het woord 'gortig'. Ook in gezin 21 lachen de kinderen regelmatig met het taalgebruik tijdens het item over Flahaut (o.a. bij "er vallen lijken uit de kast", "uitschuivers van Flahaut"). In gezin 12 is het dan weer opvallend dat de dochter van 19 een verspreking van Ivan De Vadder ("*duurzame onontwikkeling, euhm, of ontwikkeling liever*") interpreteert als een kritiek op de trage formatiebesprekingen.

Zoon 21: *(lacht bij het zien van het vliegtuig van Flahaut)* ***(Gezin 15)***

Moeder: *oh da's toch erg. (dat het vliegtuig dat de soldaten moesten terugbrengen aan de grond staan) […]*
Moeder: *Machtsmisbruik, hé. (dat Flahaut met de helikopter naar film van Al Gore ging kijken)* ***(Gezin 20)***

Dochter 23: *Gortig, zei die nu gortig? (ca. 05:23) (bij uitspraak Bart Somers)* ***(Gezin 2)***

Moeder: *ma madame gij zijt ook niet zo clean hé (gelach) (over Onkelinx die Flahaut verdedigt)* ***(Gezin 20)***

Dochter 22: *ik vond dat wel goed van Onkelinx dat die zei van, zie, er zijn 3 dingen en alleen hij wordt onder de loep gelegd, dat kan niet, ze heeft de twee ander vermeld, dat vond ik wel goed, dat ze dat even hebben laten vallen. Om ons verder te doen nadenken, want voor de rest hebben ze d'er eigenlijk niets over gezegd, want in tegendeel, die man, die begon daar te zeggen van: 'En dat heeft hij gedaan en dat heeft hij gedaan en zijn pand kost 95.000 euro'*
Moeder: *euro per jaar en dat is meer dan het gemiddelde van anderen, ma…*
Interviewer: (student) *ge hebt dat goed onthouden*
Moeder: *ah ja, maar ja, dat onthouden we wel zenne (lacht) Nee maar dat is, ik bedoel dat is raar, het is op elk ministerie wordt er zo een beetje aan 't budget... Bij mij niet ze, bij ons wordt dat goed nagekeken, ons budget in Antwerpen.* ***(Gezin 18)***

Dochter 19: *De reporter zelf was ook wel een beetje onnozel aan het doen precies. Over de onontwikkelingen en zo die kleine grapkes of euhm… (onverstaanbaar) da ze die misten en zo… Ze zijn er echt mee aan het spotten. Dus dan valt het (onverstaanbaar: 51:30-51:32) wel weg ergens ma 'k kan zelf begrijpen als ze aan dag 136 zitten. Da's wel een lachwekkende situatie. Ja, het was wel interessant.* ***(Gezin 19)***

Zoon 23: *Tgoh. (wanneer Leterme in beeld verschijnt: afkeurend)*
Vader: *[Arabisch: Hij kijkt alleen naar het premierschap.]* ***(Gezin 24)***

Zoals bij verschillende items komen er ook hier een aantal associatieve bemerkingen: reacties die hun oorsprong vinden in het journaal, maar vervolgens over een gerelateerde kwestie gaan. Zo vraagt de moeder uit gezin 2 aan de andere gezinsleden of ze de film van Al Gore al hebben gezien, die ter sprake komt omdat Flahaut er met een helikopter naartoe is gevlogen. De moeder uit gezin 3 stelt dat Leterme nogal wat flaters heeft begaan en begint het hele verhaal uit de doeken te doen van de aanvaring die Leterme heeft gehad met Neelie Kroes, de Eurocommissaris voor het concurrentiebeleid naar aanleiding van het Fortis-dossier. De ouders uit gezin 11 trekken de vergelijking met de politiek in Turkije bij de discussie over de begroting. Ze stellen dat het hier tenminste aan de oppervlakte komt. Ook verwijzen enkele gezinsleden naar het feit dat De Crem intussen Flahaut opgevolgd is als minister van defensie (o.a. de zoon van 20 uit gezin 21 en de moeder uit gezin 3). Die laatste heeft toch liever Flahaut.

Moeder: *[Turks: Maar in Turkije kan je het niet open en bloot zien.]* ***(Gezin 11)***

Moeder: *Dieje heeft toch ook al flaters begaan hé jong. Pff… (04:39) (Leterme aan het woord)*
Moeder: *Heb je een paar dagen geleden naar de keien van de wetstraat gezien? (05:01) Hij heeft weer… Wat was dat nu weer met dat gesprek met de Europese commissaris… U kent het vervolg ook. Ze hebben hem weer onder vuur gezet in het parlement en hij lacht die weg hé.*
Interviewer: *Ah, over Neelie Kroes dat die... dat zij over hem had gezegd dat hij loog.*
Moeder: *… loog en dat hij gezegd heeft dat hij gebeld had maar uiteindelijk dat hij niet gebeld had maar dat ze wel een ganse zondag zat met haar team ook waarschijnlijk. Klopt dat?*
Interviewer: *Ja hij heeft het op zijn team gestoken.*
Moeder: *Ja. En dan denk ik: "Allez jongen! Ge hebt dan al zoveel meegemaakt en dat je dan nog geen lessen getrokken hebt." […]*
Moeder: *Ik vind dat goed gedaan. Liever hem [Flahaut] dan Pieter de Crem. (07:18)* ***(Gezin 3)***

Het item over de ***oogziekte LMD*** en met name het feit dat de overheid voor een groter deel tussenkomt in de kosten, ontlokt verrassend veel reacties. Verschillende gezinsleden leven mee, o.a. bij het aantal van 300.000 personen die aan de ziekte lijden (vb. zoon van 23 uit gezin 24 fluit), bij de simulatie van de ziekte (o.a. in gezinnen 3, 4, 11, 20, 21 en 25) en bij de positieve gevolgen van de medicatie (o.a. in gezinnen 10 en 11) en reageren ook positief op de terugbetaling (o.a. in gezinnen 3, 11, 20 en 24) en op 'Gaston', die getuigt over zijn ziekte (o.a. in gezin 1). De uitdrukking '*onze Gaston*' bij de moeder uit gezin 1 wijst op een emotionele betrokkenheid. Dat in diverse gezinnen de aandacht verhoogt tijdens dit item – hetgeen o.a. blijkt uit stiltes, het herhalen van informatie voor zichzelf of anderen (zie eerder) en meer vertalingen in de gezinnen 1, 2, 4, 9, 13, 15, 17, 21 en 24 – kan zowel liggen aan dit item als aan het contrast met de vorige politieke items. In elk geval zegt de 15-jarige dochter uit gezin 8, die het nieuws nauwelijks aandachtig volgt, plots bij het begin van het item dat het onderwerp is veranderd en ook bij andere gezinsleden die voor de andere items minder aandacht hebben valt de aandacht extra op (o.a. de dochters van 12 en 16 uit gezin 9 en de moeder uit gezin 1). De 13-jarige dochter uit gezin 22 herkent plots het fragment, wat erop wijst dat het haar bijbleef toen ze het de eerste keer zag en dit i.t.t. de andere items waarbij er geen herkenning is. Het item wekt ook vooral interesse op bij de vader uit gezin 9 (en zijn gezin), die zelf reizen organiseert voor ooglaseroperaties en bij die gezinsleden die zelf oogproblemen hebben of mensen in hun omgeving kennen die dergelijke problemen kennen (o.a. de moeders uit gezinnen 14 en 16 en de vaders uit gezin 5 en 11). Toch is er bij een beperkt aantal gezinsleden geen speciale aandacht voor dit item en hebben die bijvoorbeeld de simulatie niet gezien, ook al waren ze aanwezig (vb. de vader uit gezin 23). Bijna alle gezinsleden geven aan dat dit een belangrijk en waardevol item is aangezien het over gezondheid en wetenschap gaat en dus educatief is (o.a. in gezinnen 6, 12 en 21). De meesten vertrouwen het item dan ook meer dan bijvoorbeeld politieke items (o.a. in gezinnen 11, 12, 14 en 23). Slechts uitzonderlijk zijn er kritische noten te horen bij dit item (o.a. over de langetermijneffecten en de terugbetaling van andere aandoeningen, zie quotes). De zoon van 12 uit gezin 15 schrijft op zijn vragenlijst verder: "*Over de oogziekte konden die wel een beetje meer uitzenden*". Er komen verder ook een aantal associatieve bemerkingen. De 12-jarige zoon uit gezin 4 vindt doof zijn erger dan blindheid. Andere associatieve opmerkingen gaan vooral over het feit dat Turkije een populaire bestemming is voor oogoperaties (o.a. de vaders uit gezinnen 9 en 11 en de moeder uit gezin 13).

> ***Vader:*** *ohlala, ocharme (Bij simulatie ziekte)* ***(Gezin 21)***
>
> ***Moeder:*** *Amai (Bij simulatie ziekte)*
> ***Dochter 18:*** *Amai. (Medicament kan ziekte afremmen of zelfs omkeren)*
> ***Moeder:*** *Da's goed hé.*
> ***Dochter 20:*** *Mmm. (35:32-35:33) (Bij 150 euro dat overblijft voor de patiënt)* ***(Gezin 11)***
>
> ***Dochter 18:*** *Oh, da's kei erg.* ***(Gezin 3)***
>
> ***Moeder:*** *dat is positief* ***(Gezin 20)***
>
> ***Moeder:*** *Hij is reclame aan 't make, onze Gaston*
> ***Vader:*** *Sterke man hé.* ***(Gezin 1)***

Zoon 25: *'s avonds is dat wel zo van 'ah ja dat heb ik nog ook es gehoord' of 'dat heb ik bijgeleerd'. Nu met dat LMD ziekte enzovoort. Dat kunt ge goed meenemen. […]*
Dochter 17-1: *ik ben daar erg in geïnteresseerd, dan leert ge toch iets bij* ***(Gezin 6)***

Vader: *Waardevol hé.*
Dochter 26: *...voor mijn vader toch... (zegt al lachend iets onverstaanbaars)* ***(Gezin 5)***

Vader: *Ja, dat heeft ook beetje mijn aandacht aangetrokken. Omdat, we hebben de laatste keer ook een vrouw meegenomen van 85 jaar. Zij had hetzelfde. Zij is ginder geopereerd. Maar zij had dat aan één oog en dat ander oog hebben ze gewoon gelazerd. En zij was heel content. Ze kon al gazet lezen, na de derde dag kon ze al een gazet lezen.* ***(Gezin 9)***

Moeder: *Hier vond ik dat interessant, omdat ik weet ja, mijn ouders zijn wat ouder dus ik wil wel die informatie om dan misschien door te geven aan hun, zo.* ***(Gezin 16)***

Vader: *[Turks: Zij die een bril dragen daar praten we er mee over (onverstaanbaar) zoals over die oogkliniek in Turkije daar praten we voortdurend over.]* ***(Gezin 11)***

Dochter 23: *En wat zijn de lange termijn effecten?* ***(Gezin 2)***

Vader: *[Arabisch: Politiek of zo dan geven ze geen correct nieuws. Over zo'n zaken van gezondheid of geneeskunde geven ze wel correct nieuws]* ***(Gezin 23)***

Vader: *[Arabisch: Gaan ze rembourser. [Een ziekte] van de ogen of wat?]*
Zoon 23: *LMD.*
Vader: *[Arabisch: Waarom dit wel en dat ander niet? Zoals die 'staar' dat ik heb, ik heb geen recht. Het moet (onverstaanbaar)] C'est le même maladie, c'est la même.* ***(Gezin 24)***

Het item rond ***het geboortecijfer*** in Vlaanderen en Europa ontlokt bij een aantal gezinsleden – vooral vrouwen – een zekere herkenning, die tot uiting komt in gelach over het aantal geboortes bij 'allochtonen' (o.a. in gezinnen 6, 9, 11, 17, 18, 21, 23 en 24) en in het op voorhand stellen, nog voor het in het journaal ter sprake komt, dat het cijfer te wijten zal zijn aan 'allochtonen' (o.a. in gezinnen 2, 6, 13, 15, 21 en 22). De moeder uit gezin 23 lacht vooral uit herkenning omdat ze zelf bij Kind en Gezin werkt. In gezin 13 is er hilariteit omdat de 15-jarige zoon dacht dat er 1,74 kinderen per dag geboren werden. Er komen ook evaluaties van het cijfer: de moeder uit gezin 20 stelt dat het cijfer nog meevalt en ook de 18-jarige dochter uit gezin 3 en de 23-jarige dochter uit gezin 2 denken dat het verminderd is tegenover vroeger, terwijl de moeder uit gezin 3 denkt dat de tendens van stijgende geboortes nog bezig is. In verschillende gezinnen is het ook opvallend dat er meer aandacht is voor het aantal geboortes dan voor de herkomstopdeling. In gezin 4 reageren zowel de moeder als de 12-jarige zoon – die het woord 'allochtoon' blijkbaar niet kent – enkel op de 'Vlaamse' cijfers en ook de 23-jarige dochter uit gezin 2 heeft niet gehoord dat het over allochtonen ging. Enkele zonen uit gezinnen 13, 21 en 24 zijn vooral verwonderd over het hoge cijfer in Vlaanderen (65941 geboortes) en de 19-jarige zoon uit gezin 13 vindt het cijfer vreemd gezien de berichtgeving over de vergrijzing. Een aantal gezinsleden bekritiseren dit item: de moeders uit gezinnen 11 en 17 storen zich aan het cijfer over 'allochtonen' en de zoon van 25 uit gezin 6 soort zich aan het feit dat het cijfer voor 'Vlamingen' zonder 'allochtonen' niet werd weergegeven. Vooral mannen (o.a. de vaders uit gezinnen 1, 11 en 14) maar ook enkele vrouwen (o.a. de moeders uit gezinnen 1 en 14) geven aan dat dit item hen niet interesseert. De vader uit gezin 12 vindt het dan wel weer belangrijk omdat het over België gaat.

Moeder: *[Turks: Ik zweer het dat heb ik ook niet gezien omdat ik niet aan het volgen was. Ik vond het namelijk niet interessant.]* ***(Gezin 1)***

Moeder: *Daar zullen de Marokkanen en Turken dan toch niet bij zijn. (lacht) […]*
Dochter 23: *[vragenlijsten] Was het over allochtonen? Ik dacht gewoon algemeen.* ***(Gezin 2)***

Moeder: *Maar de tendens is nog altijd bezig, hé?*
Dochter 18: *Dat denk ik niet.*
Moeder: *Toch wel, er worden meer en meer kindjes geboren.* ***(Gezin 3)***

Zoon 12: *[bij vragenlijsten] Wat betekent dat allo… Allochtonen?* ***(Gezin 4)***

Dochter 17-2: *Met die geboortecijfers en die allochtonen, ja ik lach ermee gewoon, allez dat kennen wij eigenlijk al […]*
Zoon 25: *Dat was zo snel voorbij precies en ik had er toch iets meer van verwacht. Allez ik wou toch wel graag het verschil zien tussen de allochtonen en Vlamingen, ja* ***(Gezin 6)***

Moeder: *Allez, da's voor mij dan weer… Dat hoeft ook niet. Wij zijn allemaal Belg. Dat hoeft ni. […] Ge kunt ook zeggen 'geboren worden' punt aan de lijn. Da's toch hetzelfde da je moet overbrengen hé, dat er gewoon kinderen … Waarom dat dat altijd …* ***(Gezin 17)***

Vader: *[Turks: Omdat het bericht over België gaat, het is belangrijk om te weten wat er gebeurt in het land waar je woont.]* ***(Gezin 12)***

Zoon 19: *En die zeggen dan nog dat er vergrijzing is! (bij 65941 geboortes)* ***(Gezin 13)***

Moeder: *Da valt nog mee (gelach) (bij allochtone gezinnen gemiddeld 3 kinderen)* ***(Gezin 20)***

Zoon 21: *(lacht) Binnen enkele jaren zijn wij de grootste bevolkingsgroep in België! (gelach)* ***(Gezin 21)***

Moeder: *De Marokkanen hebben hun best gedaan (lacht) (13:18) (gelach)*
Dochter 13: *Goh (bij allochtonen gemiddeld 3 kinderen 13:36)* ***(Gezin 22)***

Het zijn vooral de vrouwelijke gezinsleden (o.a. de moeders uit gezinnen 1, 2, 3, 9, 11 en 20 en de ouders en de dochter van 25 uit gezin 24) die reageren op het item over ***Baby D***. De reacties zijn vaak een combinatie tussen aangedaan zijn door de situatie en afkeuring (o.a. grommen of hoofd schudden bij de moeder uit gezin 9, de ouders uit gezin 24 en de dochter van 25 uit gezin 24). Het valt op dat men het vaakst medelijden heeft met de baby zelf, in plaats van met de ouders. De moeder uit gezin 2 vertelt dat er een gelijkaardige situatie is in Turkije en de moeder uit gezin 22 heeft het concept van draagmoederschap moeten uitleggen aan haar moeder, die er niets van begreep. De moeders uit gezinnen 3 en 11 tonen aan dat ze op de hoogte zijn van de latere ontwikkelingen. In veel gezinnen is er echter geen aandacht voor dit thema (o.a. in gezinnen 14 en 17), maar enkel in gezin 21 wordt er door de zoons gesteld dat dit item onbelangrijk is, al zijn ze wel op de hoogte van het verhaal en de ontwikkelingen. De moeder uit gezin 13 reageert enkel op de schattigheid van de baby.

Moeder: *Awel, zoiets, da vind ik erg. (Bij start journaal)* ***(Gezin 20)***

Moeder: *Uiteindelijk hadden ze die toch ni gekregen hé? (Bij start reportage)* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *En toen dat dat stuk was over baby D? Toen heb jij ook gereageerd?*
Vader: *Als ze de baby zag hé. (onverstaanbaar Turks)*
Moeder: *Ja. Baby is anders hé, ja, ik weet niet. Dat is zo klein. En dat is goed.* ***(Gezin 13)***

Moeder: *Wij hebben nu in Turkije zo een soort gelijk geval lijk baby D. Arme baby.* ***(Gezin 2)***

Zoon 20: *Dat vind ik nu eens echt bijzaak, waarom brengen ze zulke dingen nu op het nieuws…* ***(Gezin 21)***

Moeder: *Ik moest heel die procedure uitleggen aan mijn moeder hé. (lacht) Van baby D. Die begreep da niet, gewoon de term 'draagmoeder' da begreep die dus niet hé. Ja, legt da maar eens uit aan iemand hé.* ***(Gezin 22)***

Het item over het ***poolstation Prinses Elisabeth*** ontlokt de gezinsleden het minst aantal reacties. Dit zeer korte item leidt enkel in gezin 3 tot een verstaanbare reactie (zie Bijlage 14), waarbij de moeder de interviewer bevraagt over zijn nieuwskennis, met name over de nieuwe dochter van prins Filip. Wel etaleert ze daarmee, net als bij andere items, haar eigen kennis van het nieuws.

Het bericht over ***Jeroen Brouwers*** die de Prijs der Nederlandse Letteren weigert omdat hij het geldbedrag (16.000 euro) te weinig vindt in verhouding tot de "*poeha*" die er rond hangt, zorgt in tal van gezinnen (o.a. 2, 3, 11, 15, 18, 20, 21, 22, 24 en 25) voor hilariteit en afkeuring. Meestal is het één gezinslid, veelal de moeder, die becommentarieert, maar ook andere gezinsleden kunnen weinig begrip opbrengen voor het in hun ogen grote bedrag dat de auteur weigert. Opvallend is wel dat niemand het eens is met de argumenten van de auteur.

Moeder: *Hij moest het aan mij geven. (lacht)* ***(Gezin 2)***

(gelach) (15:27)
Moeder: *Jongens!* ***(Gezin 3)***

Zoon 19: *Jonge, da's gewoon geld* ***(Gezin 15)***

Moeder: *dan krijgt hij eens iets en is nog ni content* ***(Gezin 18)***

Moeder: *ik dacht dat schrijven een hobby was* ***(Gezin 20)***

Dochter 13: *Oh my god… Te weinig. (lacht)* ***(Gezin 22)***

Het item over de ***VDAB die huisbezoeken start*** om 'allochtone' werkzoekenden te bereiken, verhoogt de aandacht bij verschillende gezinsleden (o.a. in gezinnen 7, 9, 11, 14, 15, 18, 23 en 24). Toch zijn er ook hier weer gezinsleden die geen interesse vertonen in het item (o.a. in gezinnen 1 en 25) en in sommige gezinnen wordt de aandacht verstoord door allerhande factoren (vb. in gezin 17 wordt er aangebeld en maakt het zoontje van 2 heel veel lawaai bij dit item). De zoon van 27 uit gezin 25 heeft, zoals eerder al gesteld, moeite met dit soort onderwerpen omdat hij ze heel persoonlijk aanvoelt. Hij zucht dan ook herhaaldelijk en nadrukkelijk. Achteraf blijkt ook dat sommigen het item vergeten zijn (o.a. de zoon van 12 uit gezin 4) of er niet veel uit hebben kunnen opmaken (o.a. de vader uit gezin 12 en de moeder uit gezin 13). Het valt ook op dat verschillende vaders, die het Nederlands minder machtig zijn, denken dat de huisbezoeken van de VDAB in Mechelen (o.a. vaders uit gezinnen 5, 14 en 23) of in Brussel (o.a. de vader uit gezin 14) plaatsvinden, wat wijst op een mogelijke verwarring met andere items. De moeders uit gezinnen 7 en 20 herinneren zich het item over de VDAB en de laatste zegt dat

Interviewer D: *In welke stad start de VDAB met de huisbezoeken?*
Vader: *Mechelen zeker?* ***(Gezin 5)***

er over dit onderwerp bij de familie een sterke discussie is geweest. Ook andere gezinsleden stellen dat een dergelijk onderwerp wel eens gespreksstof vormt met de omgeving (o.a. de vader uit gezin 1). Ook hier weer zijn er gezinsleden die personen herkennen: de 25-jarige dochter uit gezin 25 herkent Fons Leroy, waarmee ze samengewerkt heeft voor een jobbeurs en de moeder uit gezin 3 becommentarieert ook hier weer uitgebreid de mensen die ze (her-)kent.

Verschillende gezinsleden zijn zeer kritisch en uiten dit verbaal of via lichaamstaal (o.a. bedenkelijk kijken). De redenen zijn velerlei. Enkele gezinsleden geloven niet in het initiatief (o.a. in gezinnen 2, 7, 11, 21 en 24). De moeders uit gezinnen 2, 7 en 11 en de 23-jarige dochter uit gezin 2 vinden het een verspilling van tijd en geld en stellen dat de meesten wel over voldoende Nederlands en capaciteiten beschikken en dat de redenen voor het niet kunnen bereiken van deze 'doelgroep' ergens anders liggen (onwil, diploma's…). De 23-jarige zoon uit gezin 24, die zelf in een jeugdinstelling werkt, laat duidelijk blijken dat hij het er niet mee eens is, door te zuchten en commentaar te leveren op diverse zinnen in de reportage en ook zijn zus van 25 laat merken dat ze initiatief maar niets vindt. Ook in gezin 21 bekritiseert men het feit dat men 'allochtonen' niet zou kunnen bereiken en stelt de zoon van 24 dat er "*allochtonen in overvloed*" zijn, daarin bevestigd door zijn zus van 21. In gezin 21 loopt de discussie over dit item ook door in het volgende item, waarbij de zonen van 24 en 20 hun persoonlijk verhaal doen. De 20-jarige zoon noemt het interim-kantoor Randstad al grappend "*Blankstad*" en zijn broer van 24 bekritiseert het feit dat hij als 'allochtoon' bij de kansengroepen als gehandicapten wordt geplaatst. Een kleine groep vindt het initiatief wel waardevol en ziet het als een hulp bij het begeleiden naar werk (o.a. de vader uit gezin 11, de ouders uit gezin 14 en de zoon van 25 uit gezin 6).

Zoon 23: *Ah! (16:35) (bij "allochtone werkzoekenden", begin item)*
Zoon 23: *(zucht) (16:49) (bij "met klassieke oproepingsbrieven niet kan bereiken")*
Zoon 23: *Jaaaa. (16:55) (bij "ze willen niet dat er een heksenjacht van komt")*
Zoon 23: *(zucht) (17:01)*
Dochter 25: *Ja, wa is da, 'De weg nie vinden' (17:32) (als jongere zegt "de weg niet vinden")*
Zoon 23: *Slijmbal. (als jongere zegt "goed initiatief")* ***(Gezin 24)***

Moeder: *Misschien hebben ze de juiste diploma's niet hé. Als ze hoger geschoold zijn, hebben ze meer kans. […] Het initiatief da vind ik echt sorry hé, bullshit hé. Als zij nu komen, da heeft geen effect, ik weet dat da geen effect heeft hé. […]*
Vader: *[Turks: De acties die de VDAB onderneemt zijn normaal gezien goed dat ze mensen willen helpen door naar hen toe te gaan, zulke dingen zijn goed.]* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Je keek zo raar tijdens het item over de VDAB. Waarom?*
Moeder: *Omdat ik dat toen ook gezien had. 'k Vond het toen ook al komiek dat ze de mensen één per één thuis gingen bezoeken. 'k Denk dat ze geprobeerd hebben, maar vree succes zal het niet geleverd hebben vrees ik. Toen vond ik het ook onnodig. Degene die willen werken die zouden wel werk vinden, vlot.* ***(Gezin 7)***

Vader: *[Arabisch: Dat is goed.]*
Moeder: *[Arabisch: Ze gaan niet op zoek naar werk. Ze blijven van de moskee naar het café gaan en zo verder. Nee dit is goed. […] We praten er met andere mensen over, ja. Veel mensen klagen van ze krijgen hun werkloosheidssteun en brengt de dag slapend door, hij zoekt niet naar werk, hij gaat niet naar de VDAB …]* ***(Gezin 14)***

Dochter 23: *Ik denk dat het andersom is, dat de mensen juist niet gevonden willen worden, die ze nu in de huizen gaan zoeken (lacht). […]*
Moeder: *Da's ook niet altijd objectief hè. Is het wel degelijk om te controleren? Ik had op dat moment zo iets van "Oké, waarom moet je dat doen". Moet je dat doen? Je roept ze op. De tweede generatie, derde generatie is wel Nederlandstalig hè, die begrijpt best wel wat er in die brief staat. Vermits dat ze werkloos zijn dat ze sowieso moeten aanwezig zijn. Zijn ze d'er niet, sanctioneer ze dan. Evenzeer als een Vlaming, allez, als een autochtoon, die controle hoeft voor mij niet. Dat is verkwisting van middelen, zo bekijk ik dat dan hè. Bij mij was dat dadelijk van "dit hoeft niet". Dit is gewoon puur bezigheidstherapie.* ***(Gezin 2)***

Men is ook kritisch omdat men Fons Leroy niet gelooft wanneer hij stelt dat het niet de bedoeling is om te controleren of om mensen uit te sluiten, maar om mensen kansen te geven (o.a. in gezinnen 2, 3, 13, 22 en 24). De moeder uit gezin 2 nuanceert verder dat het niet de VDAB is die mensen uitsluit, maar de RVA, maar dat de VDAB wel doorgeeft aan de RVA. Dat men het wantrouwt blijkt ook uit het feit dat verschillende gezinsleden – en vooral zij die het Nederlands minder machtig zijn (o.a. de vaders uit gezinnen 10, 11, 14 en 17) – opvallend vaak antwoorden dat het initiatief wel dient om te controleren of om te bestraffen, wat vooral lijkt gerelateerd te worden aan het 'imago' van de VDAB. Er is dus een zeer specifieke lezing, waarbij het wantrouwen t.a.v. de VDAB vertaald wordt naar het nieuwsfragment. Anderen vinden het dan wel weer een neutraal item (o.a. in gezin 6).

Moeder: *De VDAB sluit sowieso niet uit, het is de RVA die uitsluit. De VDAB geeft dat wel door.* ***(Gezin 2)***

Vader: *[Turks: Is het een straf omdat ze niet komen?]* ***(Gezin 10)***

Interviewer: *[Arabisch: Het doel daarvan is om te controleren?]*
Vader: *[Arabisch: Ja dat klopt, om te controleren.]*
Moeder: *Zijn mening is dus ja (lacht). Ma hij heeft het niet helemaal verstaan hé.* ***(Gezin 17)***

Vader: *Ik hoop da, da echt ni is voor de controles natuurlijk.*
Dochter 21: *Ja, daar heb ik ook mijn twijfels aan. […]*
Vader: *Voor ulle wa meer kansen te geven, mee een job te zoeken, sollicitatiebrief op te stellen of zo. Ik hoop da da echt degelijk daarvoor is hé. Da da nie voor zaken da ze… Hé.* ***(Gezin 13)***

Moeder: *Dat dat zogezegd geen heksenjacht is, ik denk dat wel en sowieso, mijn zus die was 7 maand zwanger toen haar contract verliep bij de dokterspraktijk na 8 jaar. Die was gewoon geschorst. Dan zei ze "Ja, geef me werk, ik ben zeven maand zwanger, ik ben overal geweest." Dus, die was gewoon geschorst, ja, die was geschorst. Ik bedoel geen heksenjacht? Komaan! Ze zoeken er wel zwaar achter ze! Ja die heeft nu wel terug werk, na de bevalling.* ***(Gezin 18)***

Een laatste reden voor de kritische reacties is dat men vaak ook de jongeren gelijk geeft als die stellen dat er veel afhangt van de werkgevers en dat discriminatie op de arbeidsmarkt evenzeer een realiteit is (o.a. in gezinnen 3, 11, 18, 20 en 24). Wanneer Fons Leroy zegt dat er genoeg bedrijven zijn die wel vacatures willen aanbieden, wordt dat op weinig geloof onthaald door de 23-jarige zoon uit gezin 24.

Moeder: *ja, maar ze moeten aangenomen worden hé, da's 't probleem* ***(Gezin 18)***

Moeder: *dat is een feit hé (over bedrijven die weigeren allochtonen aan te nemen)* ***(Gezin 20)***

Zoon 23: *Ja, ja! (18:29) (Wanneer Leroy zegt "We hebben genoeg bedrijven en vacatures")*
Zoon 23: *(zucht) (18:35)*
Moeder: *(lacht) (18:36-18:37)*
Zoon 23: *Ja. (18:45-18:46) (Wanneer jongere zegt 'gedemotiveerd')*
Zoon 23: *Hm (18:51) (Wanneer jongere zegt 'stoppen met op zoek naar werk')* ***(Gezin 24)***

Diverse gezinsleden lachen met het accent, het voorkomen, de namen en de taal van de 'allochtonen' in beeld (o.a. in gezinnen 1, 13, 15, 18, 21, 22 en 24). Enkele gezinsleden doen de geïnterviewden na (o.a. in gezinnen 15 en 18) en de dochter van 15 uit gezin 15 zegt dat de reacties precies ingestudeerd zijn. In gezin 22 zegt de moeder dat de VDAB ook deze vzw is vergeten. Ook de zoon van 20 uit gezin 14 noemt het 'straatpraat'. Andere gezinsleden ontvangen hen eerder neutraal. De vader uit gezin 14 vraagt of het om 'Arabieren' gaat en de moeder vraagt of het gaat om werklozen. In gezin 21 levert de selectie van deze vzw ergernis op, omdat 'allochtonen' verengd wordt tot 'moslims'. Ook in gezin 24 trekt de vader het in het belachelijke door te stellen dat hij geïntegreerd is omdat hij friet eet en de moeder lacht bij het feit dat men is gaan filmen in Borgerhout.

Dochter 22: *Huis aan huis (doet geïnterviewde na)* ***(Gezin 18)***

Interviewer: *Waarom zedde gij beginnen lachen bij da stuk over de VDAB?*
Dochter 21: *Als ik die koppen daar zag.* ***(Gezin 13)***

Zoon 20: *Ge hoort het, dat is straatpraat.*
Interviewer: (student) *Ge moest zelf een beetje lachen, denk ik niet?*
Zoon 20: *Inderdaad. Het waren ni echt zo de geschikte personen die op 't nieuws moesten komen.* ***(Gezin 14)***

Zoon 21: *Huis aan huis. (doet geïnterviewde na)*
Dochter 15: *Da's zo precies ingestudeerd.*
Zoon 21: *Ja, inderdaad.* ***(Gezin 15)***

Zoon 24: *Wat is allochtoon? Volgens de VRT zijn precies alleen moslims allochtonen? Waarom laten ze toch altijd moslims zien als ze het over allochtonen hebben? VRT is op vlak van diversiteit beter dan VTM, maar toch maken ze nog grote fouten…*
Dochter 21 en zoon 20: *(knikken instemmend)* ***(Gezin 21)***

Moeder: *De VZW zijn ze vergeten (gelach)*
Dochter 13: *(lacht) (16:28)*
Vader: *Wat is 't?*
Dochter 13: *Ik weet het niet, ik vind hun Nederlands echt grappig. (gelach)* ***(Gezin 22)***

Vader: *Ik geïntegreerd hé. (lacht) Ik ete friet hé (lacht)* ***(Gezin 24)***

De betrokkenheid bij dit item varieert. Sommige gezinsleden geven aan dat ze zich hier niet bij betrokken voelen omdat ze student zijn (o.a. de dochter van 17-2 uit gezin 6) of omdat het enkel in Antwerpen gebeurt en niet in hun eigen stad (o.a. bij de Gentse vaders uit gezinnen 1 en 24). De zoon van 25 uit gezin 6, die op zoek is naar werk, voelt zich wel betrokken en ook enkele andere

gezinsleden, die wel werk hebben, voelen zich wel betrokken omdat het hen ook zou kunnen overkomen als ze zonder werk vallen (o.a. de vader uit gezin 23 die zelf in Antwerpen woont).

> ***Dochter 17-2:*** *als ik aan het studeren ben interesseert mij dat eigenlijk niet* ***(Gezin 6)***
>
> ***Vader:*** *[Arabisch: Ja ik ben ook Marokkaan. Dat zijn zaken die me ook kunnen overkomen wanneer ik stop met werken…]* ***(Gezin 23)***

Hoewel er heel veel verontwaardiging komt op het item over de ***discriminatie bij kantoren van T-interim*** in West-Vlaanderen (o.a. in gezinnen 5, 11 en 14), is er in andere gezinnen geen reactie te bespeuren (vb. gezin 15) of gaat het item voorbij aan het gezin (o.a. in gezin 3 en in gezin 1, waar de vader nog doorvertelt over hoe de VDAB in Gent werkt). De vader uit gezin 25 beweert zelfs het item niet gezien te hebben. Ook hier heeft zijn 27-jarige zoon het moeilijk met het onderwerp en zucht hij meermaals. De vader uit gezin 5 nuanceert dat hij altijd werk heeft gekregen van T-interim, maar zijn 26-jarige dochter wijt dit geval aan het lage aantal 'vreemdelingen' in West-Vlaanderen. De meeste gezinsleden vinden het positief dat er een dergelijk item gegeven wordt (o.a. in gezinnen 6 en 11), al zijn er enkele gezinsleden die niet veel vertrouwen lijken te hebben in de belofte dat er maatregelen genomen zullen worden om discriminatie tegen te gaan (o.a. in gezinnen 10 en 24). Ondanks de interesse blijven er verschillende gezinsleden het antwoord schuldig op de vraag welk interim discrimineerde, ook al kwam het veelvuldig en langdurig in beeld en werd de naam verschillende malen herhaald, al zijn er een aantal die wel aandachtig keken (o.a. de vader uit gezin 17).

> ***Moeder:*** *Zeg! (bij "de kantoren hebben toegegeven aan de vraag van bedrijven")*
> ***Dochter 18:*** *Amai (bij "de minister wil de vergunning vervangen door een tijdelijke van 6 maand")*
> ***Moeder:*** *Zeg, verschrikkelijk. […]*
> ***Vader:*** *[Turks: Natuurlijk is het goed dat zulke dingen op het nieuws verschijnen. Het zorgt ervoor dat gesloten ogen zich op die manier openen zo van er zijn zo van die gevallen tegenover vreemdelingen.]* ***(Gezin 11)***
>
> ***Moeder:*** *Mmm (bij "belooft maatregelen om discriminatie tegen te gaan")* ***(Gezin 10)***
>
> ***Interviewer:*** *[Arabisch: Het interim-bureau met dat racisme was dat Randstad of…]*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Dat in het rood geschreven… een T?]* ***(Gezin 17)***
>
> ***Vader:*** *Ik heb altijd werk gekregen van T-interim.*
> ***Dochter 26:*** *Maar ja, 't is in West-Vlaanderen, ni in Oost-Vlaanderen hé. West-Vlaanderen is ook beetje buiten, daar hebt ge ni veel vreemdelingen hé.* ***(Gezin 5)***
>
> ***Zoon 23:*** *Belooft, belooft. (bij "belooft maatregelen om discriminatie tegen te gaan")* ***(Gezin 24)***

Ook nuanceren verschillende gezinsleden het persoonlijke belang van dit item, waarbij ze onder andere verwijzen naar het feit dat ze werk hebben (o.a. in gezinnen 5 en 18). Als ze zich erdoor aangesproken voelen is het omdat zij of andere 'allochtonen' potentieel slachtoffer zouden kunnen zijn van deze praktijken en omdat ze zelf dergelijke zaken ervaren hebben of herkennen van bij anderen (o.a. in gezinnen 2 en 12). De 26-jarige dochter uit gezin 5 stelt in een dergelijk geval naar een ander interim-kantoor te gaan, maar de moeder uit gezin 16 heeft geen vertrouwen meer in interim-kantoren. Zowel gezin 21 als de 23-jarige zoon uit gezin 24, die bij het begin van het item een *'Aha!'* laat optekenen, maken de link met het vorige item, waarbij de 24-jarige zoon uit gezin 21 stelt dat het niet

verwonderlijk is dat allochtonen aan den dop zitten. In gezin 2 verwijst de 23-jarige dochter naar een ander geval van discriminatie door een interim-bureau waarbij een discriminerende motivatie ("*Kan jij die persoon afwimpelen? Een vreemdeling die beveiliging zal verkopen, dat heb ik nog niet gezien*") per ongeluk via mail naar de 'allochtone' kandidaat was gestuurd (de zaak rond Murat Caliskan).

Moeder: *Het is niet alleen T-interim. Mijn broers die hebben dat dus dikwijls meegemaakt, nu nog, dat die eigenlijk op wandel worden gestuurd.* ***(Gezin 18)***

Moeder: *Omdat ik nu zelf stempel bijvoorbeeld. Ik ben dus ook werkzoekende. Pfff. Ik heb er vroeger slechte ervaringen mee gehad, dus ik ben niet geïnteresseerd eigenlijk. (lacht)*
Interviewer: *Maar ge kunt u er wel bij betrokken bij voelen, hé… (onverstaanbaar)*
Moeder: *Nee eigenlijk niet. Want als ik nu weer zou gaan willen werken, zou ik niet via interim-kantoor. Dan zou ik het gewoon op mijn eigen proberen* ***(Gezin 16)***

Dochter 23: *Was dat ni ook een tijdje geleden dat een zeker Murat en nog iets, dat die is gaan solliciteren … ik weet niet, iets van gehoord? Die is gaan solliciteren en ze hebben hem vriendelijk bedankt van "oké bedankt, we sturen u nog wel iets door". En die krijgt een mail, maar nu had de secretaresse de verkeerde mail doorgestuurd, toch? Dus die had de mail van de baas onmiddellijk doorgestuurd, maar die moest dat nog een beetje verfijnen, maar d'er stond dus in van, och... Er stond dus duidelijk in dat dat omwille van zijn afkomst, dat die niet mocht … En ja, die heeft een rechtszaak geopend of zo.* ***(Gezin 2)***

Dochter 26: *Eigenlijk voel ik mij ni zo betrokken... ik bedoel, ik heb zelf een werk zogezegd. Maar ja, 't is wel goed om te weten. Ik kan dat wel of tegen mijn vrienden, of tegen mijn vader, of tegen mijn broer zeggen.*
Interviewer D: *Je hebt toch gemengde gevoelens blijkbaar, voor jou.*
Dochter 26: *Ah, ja tuurlijk, dat stoort mij ook hé (lacht). Ik ben ook een vreemdeling zogezegd. […] Als 't T-interim is, dan nen ander hé. 'k Ga ook niet naar T-interim dan gaan hé, ik bedoel als zij zo doen hé. Ge hebt veel interims hé.* ***(Gezin 5)***

In verschillende gezinnen ebt de aandacht volledig weg bij het item over de ***fraude in Mechelen***. Er wordt veel meer gepraat over zaken die niets met het nieuws te maken hebben (o.a. in gezinnen 1 en 14) of over het vorige item (o.a. in gezin 21) en de 13-jarige dochter uit gezin 1 vraagt zelfs of ze weg mag. Verschillende gezinsleden blijken achteraf bij het invullen van de vragenlijsten niet meer weten waarover het item ging, waarbij sommigen zelfs niet meer weten of ze het gezien hebben (o.a. in gezinnen 5, 13, 22, 23 en 24).

Zoon 19: *Wat was die schandaal in Mechelen? […]*
Zoon 15: *Da geval in Mechelen, Ik heb da dus ni goe [Turks: Wat was dat?]* ***(Gezin 13)***

Dochter 25: *Da van Mechelen heb ik nog altijd ni verstaan ze, wa was da nu weer?* ***(Gezin 24)***

Vader: *Over wa was da? Van die legers?*
Dochter 26: *Nee.*
Vader: *Euhm, van die schrijver?* ***(Gezin 5)***

Dochter 13: *Welke Mechelse gemeenteraad? Ik weet dat nie meer.* ***(Gezin 22)***

Vader: *[Arabisch: Ik weet het niet, ik weet niet of ik dat gezien heb.]* ***(Gezin 23)***

Verschillende gezinsleden maken bij dit item wel een sterk onderscheid tussen interesse in het thema omwille van de corruptie (o.a. de moeders uit gezinnen 14 en 24) en de betrokkenheid bij het thema. De betrokkenheid is eerder laag omdat het niets speciaals is, niet in hun eigen stad gebeurt of omdat

het iets is voor het gerecht en hen niet aangaat (o.a. in gezinnen 6, 12 en 14). In gezin 3 is men wel geïnteresseerd omdat men enkele politici kent. De meningen zijn verdeeld of men een dergelijk item vertrouwt: sommigen zien het als politiek en zien een mogelijke beïnvloeding (o.a. in gezinnen 14 en 23), anderen hebben er wel vertrouwen in, o.a. omdat er geen 'allochtonen' in betrokken zijn (o.a. de moeder uit gezin 18). Opvallend is wel dat enkel in gezin 18 de link wordt gemaakt met de budgettaire kwestie en het verhaal rond het 'misbruik' van overheidsmiddelen bij het item rond Flahaut. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de moeder zelf voor de stad Antwerpen werkt. Enkel in gezin 11 is men echt verontwaardigd over het ontvreemde geld. De moeder vindt het een democratie onwaardig, maar maakt ook de link met de corruptie in de Turkse politiek, waarvoor men zelfs niet veroordeeld wordt. De vader plaatst het verhaal eerder binnen een anti-neo-liberaal interpretatiekader.

Interviewer D: *Het schandaal in Mechelen met die schepen. Interessant of?*
Dochter 17-2: *Als dat hier was gebeurd misschien. In Genk […]*
Vader: *Denk je dat alleen in Mechelen gebeurt? Één van de dingen wat uitkomt. Er gebeuren overal dingen. Zolang de wereld bestaat, dat blijft bestaan corrupt.* ***(Gezin 6)***

Zoon 23: *Est-ce que ça t'intéresse?*
Moeder: *Oui. Da's allemaal geld van 't stad.* ***(Gezin 24)***

Vader: *[Arabisch: Als het over zulke onderwerpen gaat moeten ze er altijd iets aan toevoegen]* ***(Gezin 23)***

Moeder: *Oh nee. (bedrag dat aangenomen is om folder partij te financieren.)*
Moeder: *[Turks: Maar hier veroordelen ze u. In Turkije trekken ze zich daar niets van aan. […] Ze stelen open en bloot en verkondigen nog dat ze een democratie zijn.] […]*
Vader: *[Turks: Zeer interessant. Ze nemen het welzijn van de mensen af. Wat doen ze, ze verhogen de boetes, plaatsen politieagenten in elke hoek die boetes uitschrijven en doen iedereen zijn moeder huilen. Of ze verhogen de prijzen van gas of van elektriciteit. Ze kloppen op de rug van de mensen. Ze stelen het van hen. De rug van het volk...]* ***(Gezin 11)***

Interviewer: *Ge vertrouwt dat nieuwsitem op zich wel?*
Moeder: *Ja, het gaat over de Belgen hé, ze zullen elkaar toch geen loef draaien* ***(Gezin 18)***

Moeder: *[Arabisch: Ze moeten hem veroordelen. Dat de mensen die kennen. Dat de mensen hem geen geld meer geven de volgende keer. Als ze dat niet zeggen gaat hij andere mensen bedotten.]*
Zoon 20: *[Arabisch: Dus je gelooft hen, vertrouwt hen…]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, nee]*
Vader: *[Arabisch: Al die politiek zijn maar leugens, de politiek.] […]*
Zoon 20: *[Arabisch: Hebben jullie een persoonlijke relatie met dit?]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, dat is niet voor ons, want als hij zoiets doet gaan ze hem berechten. Dat gaat ons niet aan.]* ***(Gezin 14)***

Bij het invullen van de vragenlijsten hebben verschillende gezinsleden (o.a. in gezinnen 5, 8, 10, 11, 16, 23 en 24) problemen met de namen: ze kennen (één van) de allochtone politici niet, herinneren zich niet wie in beeld kwam of hebben het moeilijk met het onthouden van de naam van Leo Stevens. Andere gezinsleden herkennen de politici wel spontaan (o.a. in gezinnen 3, 22 en 25). De dochter van 18 uit gezin 8 zegt dat bij het beantwoorden van de vragen dat de Leuvenaar Said El Khadraoui er zeker niet bij zit omdat ze die kent; ze studeert immers in Leuven. De moeder uit gezin 3 vertelt uitgebreid over wat ze via Ali Salmi, die ze kent, weet over de Mechelse gemeenteraad, Bart Somers, partijpolitiek en de manier van stemmen. De moeder uit gezin 3 zegt dat Somers meevalt als

burgemeester, maar in het Mechelse gezin 20 (maar ook in het Antwerpse gezin 18) is men veel kritischer tegenover de uitspraken van Somers en andere politici op de gemeenteraad.

Moeder: *Het uitleggen dat kunnen ze goe se (als Somers gemeenteraad toespreekt)*
Moeder: *dat is niet altijd de waarheid (terwijl Somers aan het woord is)* ***(Gezin 20)***

Bij de hoofdpunten aan het begin van deel 2 reageren een aantal gezinsleden op de aankondiging van een item over een nieuwe ***tentoonstelling over dinosauriërs*** *in Brussel*. Een aantal van hen heeft deze reeds bezocht (o.a. de zoon van 24 en de dochter van 6 uit gezin 21, de zoon van 19 uit gezin 13, de dochter van 18 uit gezin 11) of wilt gaan (de moeder uit gezin 18). Onze assumptie dat dit item wellicht niet van belang zou zijn voor de gezinsleden blijkt dus onterecht.

Dochter 18: *Oh! Ik ben daar geweest! Ik vind da daar keimooi, 'k heb foto's en zo… Met die skeletjes en afbeeldingen. Da's toch in Brussel hé?* ***(Gezin 11)***

Verschillende gezinsleden leven mee met ***de bosbranden in Californië in de VS*** en reageren verbaal of expressief over o.a. het aantal vluchtelingen, het aantal afgebrande huizen, de omvang van de bosbranden en de beelden (o.a. in gezinnen 1, 3, 5, 10, 11, 14 en 22). Enkele vaders (gezinnen 1 en 5) uiten emotionele identificaties omdat ze zelf bosbranden hebben meegemaakt in Turkije en de vader uit gezin 1 vraagt aan zijn dochter zelfs om terug te spoelen omdat hij iets niet goed verstaan heeft. Enkele gezinsleden schrikken bij een brandend Mariabeeld (o.a. de 18-jarige dochter uit gezin 3, de dochter van 13 uit gezin 22). De 24-jarige zoon uit gezin 21 ziet er Jezus in en, mogelijk refererend naar de eerdere items over T-interim en de VDAB, zegt hij: "*da's discriminatie, ze redden Jezus niet*". Commentaar komt er ook op het interview met Johan Depoortere in een windstille omgeving terwijl hij bericht over de hoge windsnelheden die het vuur aanwakkeren (o.a. in gezinnen 11 en 21). In gezin 11 krijgt men zelfs de indruk dat de reporter voor een decor spreekt en het geheel "*fake*" lijkt. De 18-jarige dochter vindt dat de reporter te vrolijk oogt voor een dergelijk onderwerp. Wanneer Depoortere de optimistische "Californische spirit" aanhaalt als reden voor de relatieve kalmte van de vluchtelingen, voegt de moeder uit gezin 20 hier spontaan "*en het geld*" aan toe. Ook in gezin 18 heeft men het over het feit dat men het niet heeft kunnen tegenhouden ondanks de rijkdom

Moeder: *[Turks: Kijk al die mooie villa's die afgebrand zijn.]*
Dochter 18: *Da moet verschrikkelijk zijn. (bij "half miljoen mensen uit hun huizen gevlucht")*
Moeder: *[Turks: Het is zeer moeilijk hé, de mensen, het volk, hun huis afgebrand…]*
Dochter 20: *Efkes alles kwijt zijn wa ge hebt. […]*
Dochter 20: *Da's precies fake hé.*
Dochter 18: *Ja hé. En die [Johan Depoortere] is zo vrolijk voor zo 'n onderwerp.*
Dochter 20: *Die bomen, die blaren stonden zo stil. […]*
Moeder: *Amai, veel. (bij "windsnelheden")*
Dochter 20: *Zie, da's toch precies vals.*
Moeder: *Da's een portret vanachter hé, ja. Windstil…*
Moeder: *Van 120 kilometer, 80 tot 120 kilometer, ma daar is 't windstil.*
Dochter 18: *(lacht) Ja, da is.* ***(Gezin 11)***

Moeder: *oh dat is zo'n ramp hé. oh ik vind dat heel erg* ***(Gezin 10)***

Vader: *Ik heb die in Turkije ook tegengekomen hé, in bos Karakas (?) […]*
Interviewer: *Als ze zeiden 8000 huizen heb jij zo eventjes je wenkbrauwen omhoog gedaan.*
Dochter 19: *Van schrik eigenlijk een beetje omdat het waren echt veel huizen die verbrand waren, allez...* ***(Gezin 5)***

Moeder: *[Arabisch: Het is gevaarlijk. We kijken er altijd naar, want het zijn mensen. Als er mensen sterven…]* ***(Gezin 14)***

Dochter 18: *Wat is dat? Wat is dat? (bij brandend Mariabeeld)* ***(Gezin 3)***

Dochter 13: *Wow (bij half miljoen mensen zijn uit hun huis gevlucht) […]*
Dochter 13: *Ey, wat was dat? (bij brandend Mariabeeld)* ***(Gezin 22)***

Moeder: *Zo veel geld en dat toch nie kunnen tegen houden hé… (24:37)*
Dochter 22: *Echt hé* ***(Gezin 18)***

Toch is het item niet voor iedereen interessant (vb. voor de vader uit gezin 11 en de zoon van 15 uit gezin 13). De 25-jarige zoon uit gezin 6 geeft aan dat het item over de bosbranden in de VS wel waardevol is omdat de bosbranden ze zo groot zijn, maar dat hij het bij een minder omvangrijke brand minder belangrijk zou achten. Verschillende gezinsleden verwijzen bijkomend naar de recentere of toenmalige bosbranden in de VS (o.a. de vaders uit gezinnen 3 en 24, de ouders uit gezin 14).

Zoon 25: *Dat waren grote bosbranden en ja dat mag ook wel eens verteld worden, maar als dat nu over ne kleine bosbrand zou zijn ja dan heb je zoiets van, Amerika, dat is veel te ver…* ***(Gezin 6)***

Dochter 25: *Ja want hij verstaat 't ni, dus da 's wel…*
Interviewer: *[Arabisch: Maar sommige zaken weet je. Zoals dat van Californië.]*
Vader: *[Arabisch: Weet je waarom? (onverstaanbaar) En het bleef in mijn hoofd. En chaque année gebeurt dit. Dit jaar was er ook brand.]* ***(Gezin 24)***

Deze bosbranden ontlokken bij enkele gezinsleden politieke bedenkingen, waarbij ze weliswaar het onderscheid maken tussen de gewone man enerzijds en de rijken en politieke leiders in de VS anderzijds (o.a. in gezinnen 3, 14 en 23). In verschillende gezinnen wordt er gesproken over Bush of herhaalt men de naam (o.a. in gezinnen 1 en 24). Vooral de ouders uit gezin 14 vertrouwen het bericht niet omdat ze ervan uitgaan, zich baserend op Al Jazeera, dat de VS de zaken zal minimaliseren om de goodwill van hun eigen volk te behouden voor de massale investeringen die het land doet in oorlogsvoering en hun buitenlands beleid. Ook al heeft men in gezinnen 3 en 23 eenzelfde soort kritiek op de buitenlandpolitiek van de VS, vertrouwt men het bericht wel.

Moeder: *[Arabisch: Nee, Amerika verstopt wel…]*
Zoon 20: *[Arabisch: Ja? Ook bij deze dingen?]*
Vader: *[Arabisch: Nee, ze verstoppen echt wel]*
Moeder: *[Arabisch: Ze hebben dat op het nieuws gezegd dat ze de waarheid niet zeiden. Want ze willen niet dat ze zeggen van jullie hebben het land achtergelaten, en oorlogen gaan voeren in Irak. Ze hebben dat op Al Jazeera gebracht. En ze hebben gezegd dat ze dat niet aan het volk wil tonen. Bij het blussen ook, ze zijn niet onmiddellijk komen blussen. Vele mensen waren aan het klagen.]*
Vader: *[Arabisch: Katrina, ja... […] Zelfs zijn vader, als die uit Amerika vertrok, liet Amerika bedelend achter, en deze ook zo...]* ***(Gezin 14)***

Moeder: *Bush ken ik nu wel hé. Diene vent ken ik wel…*
Vader: *Ma ge hebt er twee hé. Papa en zoon hé. Double W Bush.* ***(Gezin 1)***

Moeder: *Ja rampzalig, Oprah Winfrey zijn huis is verwoest en al. En dat is een drama en een grote catastrofe en hulp, hulp, hulp en heel belangrijk en de andere kant van de wereld wordt platgewalst (slaat haar handen tegen elkaar) door bombardementen. Dat worden wij zelfs gewoon. Dat kennen wij! (bij intro)* ***(Gezin 3)***

Vader: *Ah…, (zucht) Bush.* ***(Gezin 24)***

Ook hier zijn er een aantal associatieve opmerkingen. De moeder uit gezin 18 betreurt dat ze nog niet naar de VS op reis zijn geweest. In gezin 25 komt de kredietcrisis en de woningcrisis ter sprake. De 12-jarige zoon uit gezin 4 vertelt dat zijn leerkracht ook Johan Depoortere heet, net als de reporter. Depoortere en Schwarzenegger ontlokten zoals eerder gesteld heel wat reactie (cf. supra).

Zoon 24: *Ha, de Terminator zie. Die steekt zelf alles in brand.* ***(Gezin 21)***

Moeder: *Daar moeten we nog naar toe gaan, zijn we nog nie geweest. Schandalig.* ***(Gezin 18)***

Dochter 25: *(37:56) Die zijn nu vies goedkoop hé, in Amerika… Ja. Villa's.*
Schoonzoon: *Ja, met die crisis hé. Vooral in Florida hé.*
Dochter 25: *Ja, zeer goedkoop.*
Schoonzoon: *Ge hebt daar echt een kasteel voor…*
Dochter 25: *175.000 euro*
Schoonzoon: *voor 150, 175.000 euro hé.* ***(Gezin 25)***

Vooral 'Turkse' gezinsleden zijn plots aandachtiger bij ***het item over de PKK en Turkije*** (o.a. gezinnen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 12 en 13) en dit valt zeker op bij hen die niet in nieuws geïnteresseerd zijn (o.a. de 15-jarige zoon uit gezin 13 en de 12-jarige zoon uit gezin 4). Hoewel het item aanvankelijk neutraal wordt ontvangen door de meeste 'Turkse' gezinsleden, ontstaat er ergernis wanneer Barzani, de leider van het 'Iraaks-Koerdistan', in beeld verschijnt en wanneer er een kaart wordt getoond waarop een gebied is ingekleurd als 'Koerdistan'. Barzani krijgt prompt verwijten naar zijn hoofd: "*smeerlap*" (de vader uit gezin 1), *"[Turks: de verdoemde]"* (de moeder uit gezin 2), *"lafaard"* (de moeder uit gezin 4). De vader uit gezin 2 ziet Barzani als ondankbaar tegenover Turkije, omdat het land hem wel een paspoort voor buitenlandse reizen verleende, i.t.t. Saddam Hoessein. De 12-jarige zoon uit gezin 4 kent Barzani niet en vraagt uitleg aan zijn moeder, wat hem vervolgens de reactie ontlokt dat België tegen Turkije is, hetgeen zijn moeder ontkent. De 18-jarige dochter uit gezin 3 reageert met een "*hmm*" als Barzani stelt dat ook Turkije een stap naar vrede moet zetten. De naam Barzani blijft de meeste 'Turkse' en 'Marokkaanse' gezinsleden achteraf wel bij en beide 'groepen' reageren ook op het Koerdisch dat Barzani spreekt, waarvan ze vinden dat het op Arabisch lijkt (o.a. in gezinnen 2, 20 en 24).

Zoon 12: *Wie is die? Is dat dieje? […]*
Zoon 12: *België is ook tegen… Turkije.*
Moeder: *Maar neen. Wie zegt dat?*
Zoon 12: *Jawel! België wilt Turkije (onverstaanbaar)*
Moeder: *Da's niet waar.* ***(Gezin 4)***

Dochter 23: *(tegen interviewer) Verstaat gij dat?*
Moeder: *Nee hé? Dat is geen Arabisch hé. Ik vind dat een vieze taal.* ***(Gezin 2)***

Vader: *[Arabisch: Zoals Arabisch. Stinkend.]*
Moeder: *Ja, Arabisch. (lacht)*
Vader: *[Arabisch: Geruïneerd Arabisch.] (lacht)* ***(Gezin 24)***

Verschillende 'Turkse' gezinsleden maken zich druk om het kaartje en stellen dat er niet zoiets bestaat als 'Koerdistan' en dat er in elk geval geen internationale erkenning is van 'Koerdistan' (o.a. in gezinnen 1, 2, 3, 5, 6 en 8). De meest interessante bedenking wordt gemaakt door de ouders uit gezin 3. Ze maken de link met het op RTBF uitgezonden '*Bye Bye Belgium*', het controversiële nepjournaal dat de plotse Vlaamse onafhankelijkheid simuleerde. De vader uit dit gezin begrijpt niet dat dit kan uitgezonden worden in het land dat de Europese hoofdstad huisvest, maar is verder ook bezorgd over de beeldvorming die bij 'Turkse' jongeren zou ontstaan over België. Verassend is wel dat deze vader achteraf aangeeft desondanks correcter nieuws te krijgen over de PKK in Europese media dan in Turkse media. De moeder uit dit gezin heeft gemengde gevoelens en verwijst naar de dienstplicht in Turkije, naar het feit dat de jonge slachtoffers van het front ook terug te vinden zijn bij bevriende gezinnen en naar het feit dat patriottisme hier een negatieve lading dekt, waar het in Turkije eerder een positief iets is (zie Citaat 27). Ook in gezin 5 wordt de bal teruggekaatst naar wat de reactie in België zou zijn indien er een in hun ogen incorrect kaartje zou vertoond worden. De vader vergelijkt het met 'Turken' hier die een deel van België zouden opeisen. In gezin 6 storen vooral de vader en de 25-jarige zoon zich aan het feit dat er een té agressief beeld van Turkije wordt opgehangen over een probleem dat rond de tafel dient opgelost te worden. Wel nuanceren diverse gezinsleden dat dit niet gaat over het wel door hen erkende 'Koerdische volk', maar wel over de PKK en de idee van de 'Koerdische staat' (o.a. in gezinnen 5, 6, 9 en 11). Volgens de moeder uit gezin 11 kunnen Europese media dat onderscheid niet maken. Zowel zij als de moeder uit gezin 6 hebben 'Koerdische' schoonfamilie en benadrukken nog duidelijker het verschil tussen het politieke luik en het 'Koerdische volk'. De moeders uit gezinnen 2 en 3 beseffen heel goed dat hun beeld op dit item gekleurd is, hetgeen de moeder uit gezin 2 omschrijft als "*nauw nemen als het op objectiviteit aankomt*".

Vader: *Kijk ik ben kwaad nu, vroeger Koerdië, 't is ni juist hé. Nee da ga ni hé, Koerdistan.*
Moeder: *Koerdistan bestaat ni.* ***(Gezin 1)***

Vader: *Voor mij bestaat Koerdistan niet hé. Staat dat in de wereldkaart, Koerdistan? Bestaat dat? Voor mij bestaat die niet. Ik vind dat het Koerdische volk, dat bestaat. Da wel. Dat aanvaard ik wel. Maar niet de Koerdische staat.* ***(Gezin 9)***

Moeder: *Weet ge, da's heel raar hé. Als ik zo naar Turkse zenders kijk, vind ik dat wa PKK doet onrechtvaardig is. Ma op 't Belgische nieuws geven ze de indruk zo van de Turken maken 't leven zuur van de Koerden, hé. Ma, Koerden en PKK staan los van elkaar. En die onderscheid kunnen de Europeanen ni maken. Want op de Turkse zenders wordt da goed aan bod gebracht.*
Interviewer N: *Terwijl da we journaal aan 't kijken waren, het deel over de PKK, hebben ze heel duidelijk Koerdistan getoond bijvoorbeeld… Wat doet dat dan bij u? Toen heeft u niet gereageerd dus ik vroeg mij af: da heeft geen emoties opgewekt?*
Moeder: *Nee. Eerlijk gezegd nee. U moet weten mijn ex-schoonzoon, mijn ander dochter is ook gescheiden, was Koerdisch hé. Nooit hebt da een rol gespeeld, over 't feit dat da een Koerdische was of een Turkse, da heeft echt nooit een rol gespeeld. Ze zijn trouwens om andere reden gescheiden, wa niks met Koerd en Turks te maken heeft.* ***(Gezin 11)***

Moeder: *Ja ma ja, (naam vader), dit is nu een thema wat ons eigenlijk heel fel aanbelangt. Je zou dat misschien met andere thema's niet zo nauw nemen als het op objectiviteit aankomt.* ***(Gezin 2)***

Opvallend is dat dit kaartje ook een aanleiding is om het over atlassen te hebben. In gezinnen 3 en 6 vertelt men dat Koerdistan doorgaans aangeduid staat in de atlassen. In gezin 1 vraagt de 13-jarige dochter of 'Koerdistan' echt niet bestaat en zoekt ze het op in haar atlas, waar 'Koerdistan' wel aangeduid staat en ze gelooft eerder de atlas dan haar ouders. Dit meisje is exemplarisch voor vooral de jongeren in de 'Turkse' gezinnen die dit item niet heftig beleven (o.a. in gezinnen 2, 6 en 8), maar dit geldt ook voor enkele ouders (o.a. in gezinnen 10, 11 en 12). Deze gezinsleden zien het item dan ook vaker als neutraal. Ondanks de ergernis, reageert men ook in gezin 5 uiteindelijk laconiek: het is eigen aan media en politiek die niet volledig te vertrouwen zijn; hun kritische zin en gesprekken met anderen vinden ze veel belangrijker. De 15-jarige dochter uit gezin 8 en de 17-jarige dochters uit gezin 6 zien dit item als politiek en bijgevolg als saai en niet interessant.

Dochter 13: *Bestaat da ni?*
Moeder: *Ah tuurlijk bestaat da ni, zou gij da kennen?*
Dochter 13: *Ja, ja (neemt een atlas) […]*
Moeder: *Ma nee schat moet gij ni kijken da besta ni, da sta ni op de kaart.*
Dochter 13: *Jawel hier!*
Moeder: *Waar hier?*
Dochter 13: *hier! Kijk! (onverstaanbaar)*
Moeder: *Normaal bestaat da ni (onverstaanbaar)*
Dochter 13: *Ma neen!* ***(Gezin 1)***

Dochter 17-1: *Allez, ik ben er wel voor geïnteresseerd maar niet voor echt eigenlijk, ik vind, het is toch politiek. Ik ben er te jong voor, zeventien, politiek (lacht)* ***(Gezin 6)***

Interviewer: *En da van Turkije?*
Dochter 15: *(onverstaanbaar: 66:43) …da's saai. Ja.*
Interviewer: *Normaal zou je hier nooit naar kijken als jij naar Belgische tv aan 't kijken zijt?*
Dochter 15: *Nee. Politiek zeker ni* ***(Gezin 8)***

Vader: *[Turks: Ja, ja, zonder te overdrijven, bovendien het is niet hun nieuwsbericht. De beelden die ze vertonen, hebben ze verkregen via Roj TV [Koerdische zender]. […] Ja, ja, bovendien de kaart was twintig jaar geleden gemaakt het is niet echt dinges.]* ***(Gezin 12)***

Vader: *[Turks: Ook al werd het niet volledig uitgelegd, ook al werden de feiten niet volledig uiteengezet maar ze hebben getoond wat er is gebeurd.]* ***(Gezin 11)***

Bij de 'Marokkaanse' gezinsleden zijn er die geen speciale interesse hebben in dit item behalve dat het gaat om buitenlands nieuws (o.a. de vader uit gezin 17), anderen vinden de situatie erg (o.a. de moeder uit gezin 20), nog anderen kiezen partij voor de 'Koerden' (o.a. de vader uit gezin 24) en een laatste groep kiest partij voor Turkije (o.a. de ouders uit gezin 14). Bij dit laatste gezin is het opvallend dat ze hun steun voor Turkije koppelen aan een normatieve en emotionele identificatie met het AKP. Aangezien de religieuze AK-partij zich verweert tegen de seculiere machten in het land (o.a. het leger), die de vader labelt als 'rationalisten', krijgt de Turkse AKP-regering ('echte moslims') per definitie gelijk vanuit een identificatie via religieuze lijnen, ook al zien de ouders de 'Koerden' ook als moslims en betreuren ze het dat moslims elkaar bevechten. De moeder uit gezin 22 valt vooral over het woord 'dreigen', wanneer er gezegd wordt dat Turkije 'dreigt' met een 'inval in Iraaks-Koerdistan'.

Vader: *[Arabisch: De anderen hebben hen slecht behandeld...]*
Moeder: *[Arabisch: Ook al hebben ze hen slecht behandeld, moslims met elkaar is een slechte sfeer.]*
Interviewer: *[Arabisch: Wie heeft er wie slecht behandeld...?]*
Moeder: *[Arabisch: Koerdistan is begonnen hé...]*
Vader: *[Arabisch: Ja, zij hebben de Turken slecht behandeld. Er zijn er aanwezig, midden in Turkije nu die er een chaos van maken. Die soldaten van midden in Turkije die ze rationalisten (3ilmaniyien) noemen... Die die moeilijk zijn... […] Deze twee [Gül en Erdoğan] zijn in Turkije opgekomen, hé dat zijn echte moslims...]*
Moeder: *[Arabisch: Hij bedoelt nu de president van het land en de eerste minister...]* ***(Gezin 14)***

Interviewer: *[Arabisch: En de oorlog tussen PKK en Turkije, is dat dan belangrijk, interessant?]*
Vader: *[Arabisch: Neen, dat is tussen hen. (lacht)]* ***(Gezin 17)***

Vader: *[Arabisch: Ze liggen tussen hen beiden [Turkije en Irak]. Niemand wil hen. Het is alsof ze uit de lucht kwamen. De Turken vallen hen aan en Irak wil hen niet.] (lacht)* ***(Gezin 24)***

Verschillende 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinsleden geven verder ook aan zich de situatie te herinnen (o.a. in gezinnen 11, 12 en 14). De 19-jarige dochter uit gezin 12 beseft dat dit item wellicht gekozen is om hun reactie te observeren. Ook de vader uit gezin 13 steekt tijdens het item een sigaret op in slow motion, wat mogelijk wijst op een sterke interesse, maar ook op een bewustzijn t.a.v. de observatie. Ook hier komen er een aantal associatieve bemerkingen. In gezin 4 begint de 12-jarige zoon plots over Irak en Sadam Hoessein en ook in gezin 22 vertelt de 13-jarige dochter dat ze op school geleerd hebben over Irak en vraagt ze haar ouders of Bin Laden nog leeft. In gezinnen 3 en 14 trekken respectievelijk de moeder en de vader de gelijkenis met de situatie van Palestina en Israël, maar elk met een andere betekenis. De vader uit gezin 14 wil de situatie in Turkije geen oorlog noemen, maar eerder een guerrilla strijd; oorlog reserveert hij voor Palestina / Israël en Irak. De moeder uit gezin 3 verwijst naar het feit dat er ook daarover eenzijdig bericht en beslist wordt en dat men bijgevolg met twee maten en twee gewichten meet (zie Citaat 27). Ze heeft het gevoel dat men Turkije viseert, een gevoel dat ook de vader uit gezin 9 deelt.

Dochter 19: *Da's allemaal express gekozen of wa, dit? (lacht) (begin item)* ***(Gezin 12)***

Vader: *[Arabisch: Dat is geen oorlog, oorlog is er in Irak en in Palestina.]*
Moeder: *[Arabisch: Zoals bijvoorbeeld Palestina en in Irak, (onverstaanbaar) ... Ze vallen een dag aan, en een andere dag niet, dus geen gewone oorlog.]* ***(Gezin 14)***

Vader: *Misschien is dat voor mij zelf lang geleden dat nieuws over die zaak neutraal is geweest. In het algemeen vind ik ze niet neutraal. Omdat, ik heb dat de vorige keer ook gezegd, ze zoeken altijd naar punten waar dat heel veel aandacht kan trekken. Bijvoorbeeld iets slechts over die zaak en dan zeggen ze niet waarom dat dat zo gebeurd is. In het kort zo van bijvoorbeeld Turkse soldaten zijn euh… een beetje de Koerdische rebellen (laatste woord met nadruk) aangevallen zeggen ze of die Koerdische terroristen of zo.* ***(Gezin 9)***

De ***jongerenmanifestatie in Schaarbeek*** naar aanleiding van de gespannen situatie tussen Turkije en de PKK herinneren verschillende gezinsleden zich. In gezinnen 6, 10 en 11 heeft men ook een sms'je gekregen dat opriep tot een manifestatie, al dan niet voor een andere stad (Antwerpen, Genk, …). Ook de 23-jarige zoon uit gezin 24, die in een Brusselse jeugdinstelling werkt, en de 19-jarige

dochter uit gezin 12, die vooral in Brussel vertoeft, herinneren zich de oproepen en de manifestatie en dit geldt ook voor gezinsleden in gezinnen 1, 3, 11 en 13. Er is niet speciaal extra aandacht bij de gezinsleden die het journaal eerder passief volgen: enkel de 13-jarige dochter uit gezin 1, de 12-jarige zoon uit gezin 4 en de vader uit gezin 7 vertonen meer aandacht bij dit item dan bij andere items.

Moeder: *Wij hebben dat sms'je ook gehad* ***(Gezin 10)***

Zoon 23: *Ah ja, ja. (Bij "via internet en SMS afgesproken op het Leedsplein")* ***(Gezin 24)***

Dochter 13: *Is da in Brussel? Van vorige jaar hé?* ***(Gezin 1)***

Dochter 18: *Da hebben ze hier ook veel gedaan hé?*
Moeder: *Die hebben sms gestuurd. In verband met da.* ***(Gezin 11)***

Vader: *Dat is hier ook in Genk rondgegaan, betoging. Op het laatste hebben ze toch beslist in Genk bijeen te komen, dan is de schepen meegegaan. Om dat wat te kalmeren. Hier hebben we een Turkse schepen hé!* ***(Gezin 6)***

De manifestatie van de jongeren kan vooral op afkeuring rekenen bij zowel 'Marokkaanse' als 'Turkse' gezinnen (o.a. in gezinnen 1, 2, 5, 11, 12, 13, 17, 18, 20 en 21). Vooral bij 'Turkse' gezinsleden valt het verschil op met de verontwaardiging over het vorige item (waarbij ze de beeldvorming rond Turkije bekritiseren) en de verontwaardiging bij dit item (waarbij ze het gedrag van de jongeren veroordelen). De 25-jarige zoon uit gezin 6 drukt dit ook expliciet uit, maar geeft ook aan ondanks de ergernis rond het vorige item een grotere betrokkenheid te hebben bij dit item omdat het zich in België afspeelt (functionele identificatie).

Dochter 13: *Tsss* ***(Gezin 1)***

Dochter 19: *Ma allez! (tijdens het item) […] 'k Weet dat nog wel dat ze zeiden van: "Ja, er wordt ge-sms't naar elkaar". 'k Vond dat gewoon overdreven. Allez ge zijt hier in België en zo, wat ga je doen, da gaat hier echt niks uitmaken als ge hier efkes in…, 'k weet ni, in actie gaat komen of zo, 't is eigenlijk in Turkije. Ik vond da heel belachelijk. Niks aan toe te voegen. […]*
Zoon 17: *Ik word daar ook kwaad van, allez. Ze hebben er eigenlijk totaal niets mee te maken, allez die jongeren dan toch, zo voor niks eigenlijk gaan betogen. Ja, da's gewoon aandacht, aandacht, da's gewoon voor de fun voor hun dan, hé, kom we gaan da doen.* ***(Gezin 12)***

Zoon 25: *Daar was ik wel enorm geïnteresseerd in omdat ik zelf ook hier in België leef en ook heel fel betrokken. Terwijl met Turkije en PKK, ja daar ben ik ook wel mee betrokken, maar niet echt zo fel als een nieuwsfragment van de Turkse jongeren hier in Brussel.* ***(Gezin 6)***

Moeder: *[Turks: Turkse en Marokkaanse kinderen zijn altijd op straat, of dat nu 's avonds of 's middags is.]* ***(Gezin 13)***

Zoon 24: *wow, zie hoeveel flikken…*
Dochter 21: *Amai, dat is dom hoor…*
Zoon 20: *Gekken!* ***(Gezin 21)***

Enkel in gezin 2 nemen de ouders het op voor de jongeren, door te stellen dat indien de PKK dit gedaan had, er geen problemen zouden zijn. Ook de vader uit gezin 5 en zijn 26-jarige dochter keuren het gedrag van jongeren af, maar vinden het wel overdreven dat hiervan een item gemaakt wordt. De vader vindt bovendien dat de negatieve beeldvorming jongeren sneller treft, aangezien ze meer begrip hebben van wat er gezegd wordt en ze, ondanks hun leven hier, nog altijd niet aanvaard worden. Ook

bij de moeder uit gezin 11 zien we een dubbele houding. De vader uit gezin 23 vertrouwt dit item niet, ook al voelt hij zich niet betrokken. De meeste gezinsleden vinden dit echter een neutraal item.

Moeder: *Als PKK zou manifesteren, zou dat geen probleem zijn geweest, in Schaarbeek.*
Dochter 23: *(lacht en laat merken dat ze het niet akkoord is)*
Moeder: *Dat is al verschillende keren geweest, kom (naam dochter), een kat een kat noemen hé. […]*
Vader: *Als je goed luisteren wat zegt die journalist, die Turkse jongeren is tegen die politie, tegen de regering. Altijd zo praten ja, ma ik heb vorige week gezien in Brussel, ook een betoging, Koerdische volk die d'er bijzijn voor PKK, en die zegt zo die journalist "ja die mensen…"*
Moeder: *(onderbreekt) komen op voor hun rechten*
Vader: *Ja komen voor hun rechten.* ***(Gezin 2)***

Vader: *Eerst aanvraag doen hé, dat moet, voor je naar buiten komt met betoging hé. […]*
Dochter 26: *Ze reageren vlug op dingskes zoals de jongeren doen dat of ze zeggen vlug op jonge generatie, vreemde allochtonen, ah ja geweld maar ja uiteindelijk de bedoeling is iets anders, het is niet geweld eigenlijk hé. Ze willen gewoon tonen dat ze dat wel erg vinden. Ja, maar je hebt wel mensen ondertussen wel een beetje geweld tonen ja.*
Vader: *Maar wij kunnen dan wel een keertje nadenken maar kinderen, jongeren denken daar niet aan. Je moet het ook zo bekijken hé. Wij kunnen dan een keer zeggen ja wij wonen in België wij verstaan een beetje wij gaan ons aanpassen maar jonge gasten verstaan het heel goed feitelijk hé. Ze verstaan beter dan ons bijvoorbeeld. Ik vind de jongeren generatie verstaat meer dan ons, ze verdedigen zichzelf meer ja.* ***(Gezin 5)***

Ook hier herhalen enkele gezinsleden de 'Turkse' herkomst van de manifestanten (o.a. de vader uit gezin 14 en de moeder uit gezin 24). In gezin 18 ontstaat er een discussie over nationalisme en het verschil tussen 'Marokkaanse' en 'Turkse' jongeren die op straat komen. In gezin 14 vreest de moeder voor de gevolgen voor alle minderheden bij een dergelijke onrust.

Dochter 20: *[Turks: Wat is het nut van hier te protesteren? Ik versta dat niet.]*
Moeder: *De Koerden hé, die willen toch Koerdistan hebben bij Turkije.*
Dochter 20: *Ja, maar. [Turks: Ze doen er toch niets aan?] […]*
Interviewer N: *[Turks: Subjectief of objectief: hoe werd het bericht volgens u getoond?]*
Vader: *[Turks: Ze tonen het open en bloot.]* ***(Gezin 11)***

Moeder: *Die Turken zijn heethoofden, dat weet ge hé (lacht)*
Dochter 22: *dat is helemaal niet waar mama, die zijn keirustig*
Moeder: *Maar ik denk wel, dat zijn heel nationalisten zenne, als die nu naar buiten komen*
Dochter 22: *Bijna alle landen, behalve België, België is*
Moeder: *Marokkanen ook? Marokkanen die zijn helemaal niet nationalistisch, die komen naar buiten gewoon omdat ze naar buiten mogen, uitgelaten worden, rel, anti-stress campagne (lacht) (gelach). Die waren daar bezig met hun slogans en wat weet ik allemaal. Marokkanen die lopen over die auto's, die slaan ruiten in die, dat is een groot verschil.*
Dochter 22: *mama, nie allemaal*
Moeder: *Ge hebt nationalisme en nationalisme* ***(Gezin 18)***

Moeder: *[Arabisch: Ja, dat interesseert ons want als er hier iets van onrust gebeurt, is dat gevaarlijk. […] Als ze iets verkeerd gedaan hebben gaat dat ons ook schaden. Dan gaan ze over immigranten spreken, niet over Turken... het gaat dan over iedereen.]*
Interviewer: *[Arabisch: Maar jullie zijn niet persoonlijk betrokken]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, zolang er niets gebeurt niet]* ***(Gezin 14)***

Bij het item over de ***schaakbordmoordenaar Pichushkin***, wiens doel was om evenveel moorden als velden op een schaakbord (64) te plegen, verhoogt de aandacht in verschillende gezinnen, al valt het op dat 'Turkse' gezinnen minder vaak hierop reageren. Mogelijk is men hier nog bezig met het vorige item, al hebben we hier verder geen aanwijzingen voor. Het item over *Pichushkin* leidt tot ongeloof en verontwaardiging (o.a. in gezinnen 1, 4, 11, 20, 22, 23, 24 en 25), maar vaak gebeurt dit via lichaamstaal (vb. grote ogen trekken, fluiten). Verschillende vrouwelijke gezinsleden zoeken bij dit item bevestiging bij elkaar (vb. naar elkaar kijken in gezinnen 11, 22, 23 en 25). Of het feit dat *Pichushkin* vrouwen viseerde hier iets mee te maken heeft, is onduidelijk. Maar er ontstaat ook hilariteit in een aantal gezinnen omdat de schaakbordmoordenaar één moord tekort kwam voor zijn streefdoel van 64 moorden (o.a. in gezinnen 11 en 21). In gezin 11 is men ook verwonderd dat men niet eerder van dit item heeft gehoord, terwijl de moeder in gezin 14 even denkt dat het gaat om een schutter in Los Angeles, die zelfmoord pleegde. Een laatste opvallende bevinding is dat het gesprek over dit item in een aantal gezinnen doorloopt bij het volgende item over Venezuela (in gezinnen 4, 11 en 14).

> ***Dochter 13:*** *En die is daar nog trots op ook. […] (herhaalt) Pichushkin* ***(Gezin 22)***
>
> ***Dochter 20:*** *Die moet kei gefrustreerd zijn nu, ni? Nog 1 moord en helemaal uit. (lacht) Seut!* ***(Gezin 11)***

In de meeste gezinnen gaat het item over ***de studentenbetoging in Venezuela*** voorbij zonder enige aandacht of reactie en een aantal gezinsleden weet achteraf niet meer waarover het item gaat of zegt dit niet gezien te hebben (o.a. in gezinnen 10 en 14), al is dit bij een aantal gezinnen (o.a. 11 en 14) te wijten aan het gesprek over het vorige item. Een mogelijke verklaring is het feit dat dit nieuwsitem maar weinigen interesseert, zoals enkele gezinsleden die het wel gezien hebben soms aangeven en dit omdat het ver van hun bed is; ze zullen eerder wel kijken uit curiositeit (o.a. in gezinnen 14 en 17). De meeste reacties gaan over afkeuring van de beelden en een identificatie met de studenten (o.a. in gezinnen 3, 11, 20, 22 en 24), vooral wanneer er gezegd wordt dat er zwaargewonden gevallen zijn en er beelden getoond worden van het tumult.

> ***Moeder:*** *Studentenbetoging, welke? Latijn-Amerika, maar … Zullen we dat fragment opnieuw zetten?* ***(Gezin 10)***
>
> ***Vader:*** *[Turks: Ah. (stilte) Natuurlijk er is een onrecht.] […]*
> ***Dochter 20:*** *Die studentenbetoging in Latijns-Amerika wat is da…*
> ***Moeder:*** *Over wa ging da? Da had ik gemist door ons gebabbel.* ***(Gezin 11)***
>
> ***Moeder:*** *Studentenbetoging in Latijns-Amerika, ik kan mij daar niets meer van herinneren. Jij wel? Die studentenbetoging, hebt ge da gezien? 't Zat erin? (gelach) Ik kan 't mij … […] Ik kan het mij echt niet meer herinneren. Ik kan er niet aan doen, 't is weg. […]*
> ***Interviewer:*** *[Arabisch: Venezuela, vind je dat belangrijk? Of is het een ver van mijn bed show?]*
> ***Vader:*** *[Arabisch: Neen, dat is iets ver. We hebben hier in België al problemen genoeg. Ik ga me niet gaan bezighouden met problemen die ze in Venezuela hebben (lacht)]* ***(Gezin 17)***
>
> ***Moeder:*** *Corrupt allemaal.* ***(Gezin 20)***
>
> ***Dochter 13:*** *Amai (op het einde van het item)* ***(Gezin 22)***
>
> ***Zoon 23:*** *Fuck. [Arabisch: Ze hebben haar geslagen.]* ***(Gezin 24)***

Hoewel een aantal eerste generatie ouders aangeeft geen bijzondere interesse te hebben in het item, hebben ze er toch geen vertrouwen in (o.a. in gezinnen 14 en 23). In gezin 14 wordt de koppeling gemaakt met de verzuurde relaties tussen de VS en Chavez. Ook andere gezinsleden verwijzen naar hun kennis van de situatie: in gezin 1 stelt de vader dat hij gehoord heeft dat Chavez gestopt is en in gezin 12 verwijst de vader naar het feit dat hij hiervan op de hoogte was via de satelliet

Vader: *Chavez, president van Venezuela, mee gestopt hé? Ja, ik heb gehoord stopt.* ***(Gezin 1)***

Vader: *[Turks: We hebben het gezien, zowel op Belgische televisie als op Turkse televisie. Er is veel aandacht aan besteed, de aanvaring tussen de studenten en de politie.]* ***(Gezin 12)***

Moeder: *[Arabisch: Nee, uit curiositeit gaan we wel kijken, maar of het ons interesseert, nee. (lacht) Chavez is ver van ons...] (lacht)*
Interviewer: *[Arabisch: Zijn ze rechtuit (correct) of liegen ze bijvoorbeeld over deze dingen?]*
Moeder: *[Arabisch: Niet 100 procent.] […]*
Vader: *[Arabisch: Die persoon, Bush is tegen hem, en het is Bush die dat aansteekt … zodat er opstanden ontstaan in het land. Om hem petroleum af te sluiten]* ***(Gezin 14)***

Vader: *[Arabisch: Neen dat is niet belangrijk.]*
Interviewer: *[Arabisch: Geven ze correct nieuws…?]*
Vader: *[Arabisch: Nee, ze voegen wat zaken toe. Ze brengen het niet volledig juist, 30%...]* ***(Gezin 23)***

Het item rond ***de opgerolde terreurcel in het Spaanse Burgos*** gaat aan verschillende gezinnen voorbij zonder specifieke aandacht of reacties (zie Bijlage 14). Mogelijk speelt hierin ook mee dat de duur van het journaal begint te wegen. Sommige gezinsleden beweren zelfs het item niet te hebben gezien (o.a. moeders uit gezinnen 2 en 24). Het is maar een beperkt aantal gezinsleden dat interesse vertoont en reageert. In gezin 13 gaan de wenkbrauwen van de dochter van 21 omhoog bij dit item. Dit item is voor de 15-jarige dochter uit gezin 25 de aanleiding om te stellen dat er meer buitenlands nieuws is dan anders.

Moeder: *Vraag 11, euh, dat met die terreurcel, wat was dat?*
Dochter 23: *In Spanje, toch, dat ze daar? Oei… (lachje)*
Moeder: *Ik weet het, ik weet het niet meer.* ***(Gezin 2)***

Interviewer: *[Arabisch: Een van hen was eigenaar van een winkel. Wat voor soort winkel was dat: een gsm winkel, een nachtwinkel, een slagerij of een wapenwinkel?]*
Vader: *[Arabisch: Degenen die ze nu opgepakt hebben? Ehhhm.]*
Interviewer: *(tegen moeder) [Arabisch: Wacht je op een antwoord van hem?] (lacht)*
Moeder: *(lacht) Ja, ma omda 'k ik… Ge weet wel wa da d' er is, ma ge kijkt echt ni me aandacht hé.* ***(Gezin 23)***

Zoon 23: *[Arabisch: Ah Burgos. Dat van die bebaarden. Die bebaarden.]*
Moeder: *[Arabisch: Ah die die gestorven is?]*
Zoon 23: *[Arabisch: Dat wat je in het nieuws gezien hebt. Die ze meegenomen hebben in de auto.]*
Moeder: *[Arabisch: Dat heb ik niet gezien.]*
Zoon 23: *[Arabisch: Raar. Je hebt het niet gezien?]*
Vader: *[Arabisch: Waar was je dan? Waar was je dan? Waar was je dan?]*
Moeder: *(lacht)* ***(Gezin 24)***

Opvallend is verder dat bijna niemand van de personen die het Fusha machtig zijn het Arabische opschrift 'islamitische slagerij' hebben gezien: enkel de vader uit gezin 14 heeft dit gezien. Bij het beantwoorden van deze vraag blijven dan ook de meesten het antwoord schuldig. In verschillende gezinnen wordt er gelachen met de door ons bewust gekozen clichématige antwoorden (zie Bijlage 6, vraag 1.6), vooral omdat men soms geneigd was deze aan te duiden (o.a. in gezinnen 11 en 22).

Dochter 25: *[Arabisch: Die twee die ze opgepakt hebben in Spanje, Burgos. Wat hadden ze? Een gsm ('portable') winkel? Een winkel de nuit? Een boucher? Of een winkel van 'armes'?]*
Vader: *Da weet ik ni.* ***(Gezin 24)***

Vader: *[Arabisch: islamitische slager] (leest Arabischtalig opschrift in beeld)* ***(Gezin 14)***

Vader: *[Turks: Normaal gezien zou dat een nachtwinkel moeten zijn, dat is wat zij doen, maar om dit moment herinner ik het mij niet volledig.] […]*
Moeder: *Da's toch de slager hé?*
Dochter 18: *Ja, slager. (lacht) […] Ik dacht eerst nachtwinkel, want da's weer zo typisch.*
Moeder: *Nee, da's cliché. […] Da's zo een cliché, omdat er heel veel nachtwinkels als dekmantel worden gebruikt voor drugs en ik weet ni wa allemaal, hé. […]*
Moeder: *De deftige nachtwinkels zijn nog open. De onze is heel deftig hé, onze Pakistaanse…*
Dochter 18: *Ah, ja, ja dat is een deftige mens hé?* ***(Gezin 11)***

Moeder: *(lacht) Ja, wat is ne gsm-winkel? Wat is ne nachtwinkel? Tegenwoordig is da hetzelfde hé (lacht).* ***(Gezin 22)***

Er is nogal wat wantrouwen t.a.v. dit item, vooral bij de eerste generatie (o.a. in gezinnen 12, 14 en 23). In gezin 18 is men verontwaardigd over het item en haalt men het later in de interviews aan als een voorbeeld van partijdigheid en van het met twee maten en gewichten geven van informatie zonder enige duiding. In gezin 21 reageren de zonen, zoals vaak wanneer ze het oneens zijn, met ironie en sarcasme: "*zelfs in Spanje bestaan ze [terroristen] al*". Ook de 23-jarige zoon uit gezin 24 reageert op eenzelfde manier met een korte "*uhu*" wanneer de afkomst van de leiders van de cel en de "*opdrachten in het buitenland*" worden aangehaald. In gezin 14 ziet de vader er alweer een complot in van de VS en beschuldigt hij de natie er zelf van terroristen op te leiden. Verder halen de ouders uit dit gezin het voorbeeld aan van een inval door de Marokkaanse politie na de aanslagen in Madrid bij onschuldige mensen die in de buurt van de familie van de schoonzoon wonen. Guantanamo vormt een bijkomend argument. Ondanks deze kritiek, blijft de nationaliteit van de leiders van de cel bij andere gezinsleden niet hangen en reageren ze er ook niet op tijdens het journaal (o.a. de vader uit gezin 24). De vader uit gezin 17 vindt simpelweg dat wie schuldig is ervoor dient te boeten. Een interessante reactie komt er ook van de vader uit gezin 11: ook al is hij atheïst en verzet hij zich sterk tegen religieus fundamentalisme, klinkt er een sterke defensieve reactie door in zijn antwoord.

Vader: *[Turks: Ze hebben de relatie met Al Qaeda een beetje teveel voorgesteld als terrorisme, maar (onverstaanbaar) als iedereen met een baard al terrorist genoemd wordt, (onverstaanbaar) ik vond het een beetje overdreven.]* ***(Gezin 12)***

Interviewer N: *[Turks: Ze hebben toch terroristen getoond, interesseert u dat?]*
Vader: *Ah. [Turks: Of je het wilt of niet ja. Niet dat we terroristen steunen maar dat de terroristen gevangen genomen worden.]* ***(Gezin 11)***
Vader: *[Arabisch: Wie iets verkeerd gedaan heeft, moet er voor boeten…]* ***(Gezin 17)***

Moeder: *Als slachtoffer is het raar of zelden dat ze de afkomst zeggen, maar dan de dader of de vermoedelijke dader is van Marokkaanse/Algerijnse afkomst en euhm Noord-Afrikaanse origine*
Dochter 22: *Of bijvoorbeeld daarjuist, met die slagerij, ik vond dat zo belachelijk. Dat was, hoeveel was dat? 30 seconden in beeld. Wat zijn de mensen daarmee? Buiten dat er een Belg in de zetel zegt van: 'Awel, ziede, weer een Marokkaan, maar dan in Spanje.' Buiten dat, heb je niets gewonnen, de mensen hebben amper informatie gewonnen. Iets is er opgerold, ah en een slagerij, dat zouden die zelfs op die enquête 5 minuten er na niet meer hebben kunnen invullen.*
Moeder: *voilà, voilà*
Dochter 22: *Buiten dat er nog meer haat wordt opgewekt* ***(Gezin 18)***

Tenslotte zijn er ook een aantal neutrale associatieve reacties, vooral bij jonge tieners. De 16-jairge dochter uit gezin 20 vraagt aan de vader of ze daar op vakantie geweest zijn. De 12-jarige zoon uit gezin 4 is verwonderd dat er moslims zijn in Spanje. De dochter van 13 uit gezin 22 is benieuwd naar waarom de politie bivakmutsen draagt en krijgt daarover uitleg van haar moeder.

Zoon 12: *Spanje, huh, Spanje christen … 't zijn moslim.*
Moeder: *'t Wonen daar moslims ook hé.* ***(Gezin 4)***

Dochter 13: *Waarom dragen die bivakmutsen? De politie.*
Moeder: *Om niet herkend te worden.*
Dochter 13: *Waarom willen die niet herkend worden?*
Moeder: *Om wraakacties te vermijden.* ***(Gezin 22)***

In de meeste gezinnen gaat het item over ***de begrafenis van de schrijver Jan Wolkers*** voorbij zonder aandacht of enige (inhoudelijke) reactie (o.a. in gezinnen 9 en 13). In gezin 25 loopt de zoon van 13 zelfs ostentatief weg. In gezin 21 wordt er ironisch gelachen – "*Arme Jan Wolkers*" – daarmee aangevend dat het item hen niet interesseert. In sommige gezinnen ontlokt dit item wel reacties en meestal beperken deze zich tot het uitleg vragen of de man gestorven is (o.a. in gezinnen 3, 4 en 23), of hij gecremeerd wordt (in gezin 1) en of een ander gezinslid die persoon kent (o.a. in gezinnen 1 en 15). De 20-jarige zoon uit gezin 14 vraagt achteraf waarom dit item niet in de vragenlijsten zit, wat er op wijst dat het hem bijgebleven is. Zijn moeder is verwonderd dat er verhaaltjes verteld worden en dat er gelachen wordt tijdens de begrafenis: het komt bij haar over alsof ze het niet erg vinden. Enkel de 19-jairge dochter uit gezin 12 en de moeder en de 25-jarige dochter uit gezin 25 lachen met de grappen die gemaakt worden tijdens de afscheidsredes. De moeder uit gezin 20 vindt de spreker die een grappig verhaal vertelt (Maarten Van Rossem) een *"degoutante vent"*. Van alle 'Turkse' gezinsleden reageert enkel de moeder uit gezin 11 op het boek '*Turks fruit*', de overige gezinsleden vertonen geen speciale aandacht bij het woord 'Turks'. Slechts enkele gezinsleden leven mee met de weduwe (o.a. in gezin 11), terwijl de moeder uit gezin 20 het een mooie leeftijd (82 jaar) vindt om te sterven. De moeder uit gezin 24 vraagt of de weduwe zijn vrouw of zijn dochter is. Ook Hugo Claus, die aanwezig is op de begrafenis,

Zoon 12: *Is die dood?* ***(Gezin 4)***

Moeder: *Turks fruit. (lacht)*
Moeder: *Waarom is da Turks fruit da boek? Da weet ik nu nog altijd ni. Da heeft totaal niks mee te maken eigenlijk.* ***(Gezin 11)***

Zoon 13: *(wandelt weg) (roept) Haha!*
Dochter 25: *(lacht)* ***(Gezin 25)***

ontlokt reacties, die altijd gaan over het feit of Hugo Claus al dan niet intussen gestorven is (o.a. in gezinnen 18, 22 en 25) en in gezin 21 stelt de zoon van 20 dat hij er *"keioud"* uitziet. De dochter van 13 uit gezin 22 verwart Hugo Claus met Theo Van Gogh. Enkel in gezin 22 heeft men het niet bij het rechte eind aangezien Claus pas op 18 maart 2008 overleed, net na de interviews met dit gezin.

Dochter 18: *Is da zijn vrouw? Amai, da's wel erg da die nu alleen is.*
Moeder: *Die houdt zich goed sterk.* ***(Gezin 11)***

Moeder: *Schoon leeftijd hé. Ik vind da erger als ze zeggen 36 jaar* ***(Gezin 20)***

Bij het sportitem, dat handelt over de komende wedstrijd van ***Anderlecht in UEFA-cup***, stoppen verschillende gezinsleden, vooral vrouwen, ostentatief met volgen en dit valt vooral op bij die vrouwen die bij de andere items wel aandachtig waren en interageerden met de items (o.a. in gezinnen 1, 2, 3, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24 en 25). Dit blijkt uit hun lichaamstaal (zich verzetten, rollen met de ogen, zuchten, bril afzetten, prutsen met haar of gsm, …), maar enkele van hen geven ook expliciet aan dat het hen niet meer interesseert en dat ze normaal gezien niet meer verder zouden kijken (o.a. in gezinnen 2, 11 en 16). De moeder uit gezin 23 grapt over het wachten op het weerbericht en de moeder uit gezin 18 begint de ingrediënten van haar eten op te sommen. Maar ook enkele mannen verliezen hun aandacht bij dit item (o.a. in gezinnen 3, 5, 6, 14, 20 en 22) en enkelen van hen geven aan dat doorgaans het nieuws voor hen stopt als de sport begint. Toch ontlokt dit enkele gezinsleden nog associatieve bemerkingen. De 23-jarige dochter uit gezin 2 stelt zich de vraag of de sponsoring van Anderlecht nog doorgaat na het Fortis-schandaal. Het feit dat Anderlecht tegen Tel Aviv speelde, weekt bij de vader in gezin 14 politieke bedenkingen los m.b.t. de situatie in het Midden-Oosten en Israël. De moeder uit gezin 13 geeft aan alleen in de Turkse nationale ploeg geïnteresseerd te zijn en de vader uit gezin 14 verwijst naar Egypte als winnaar van de Afrika Cup.

Interviewer: *Ge zou normaal gezien stoppen met kijken nu?*
Moeder: *Ja dat zegt mij dus niks hé. […]*
Dochter 23: *Ja hoe gaat dat nu zijn? Hoe noemt Fortis nu? BNP Paribas? Gaat die blijven supporteren [bedoelt sponsoren]? (lacht) Nee?* ***(Gezin 2)***

Moeder: *Dan luistere 'k ik dus half. Echt eel selectief. (lacht)* ***(Gezin 18)***

Dochter 18: *Ik vond het allemaal wel goed behalve voetbal maar daar heb ik zelfs niet naar gekeken.* ***(Gezin 9)***

Moeder: *Oh nee, sport dan kijk ik ni. Echt ni. (Anderlecht) Nee, kijken jullie? Nee (lacht) Als 't op sport komt… Nu houden we eigenlijk op.*
Dochter 20: *Dan zappen we.*
Moeder: *Dan zappen we en soms als ik nu na weer, dan wacht ik totdat…, maar ondertussen ben ik met iets anders bezig.*
Dochter 20: *Da's zo meestal is er zo na sport nog zo entertainment, moeten we da afzette.*
Dochter 18: *Ja, zo een klein stukske da altijd grappig is.*
Moeder: *Ma nu staan we eigenlijk op (lacht) Zo ben ik hé, in het dagelijkse leven. […] Koffie?*
Interviewer N: *Ah, nee dank u. Wij zijn weg.*
Moeder: *De koffie is wel koud, maar ik kan nieuwe zetten. (lacht) (onverstaanbaar) ziet dat wij kijken normaal gezien nooit naar sport (lacht)* ***(Gezin 11)***

Sommige gezinsleden blijven gewoon passief verder kijken (o.a. in gezinnen 6 en 13), maar het zijn vooral de mannen die geïnteresseerd kijken, naast de 16-jarige dochter uit gezin 20, die een fanatiek voetbalsupporter is en dit i.t.t. de rest van het gezin. Ze vond dan ook dat er meer sport en voetbal mocht zijn. Bij de 12-jarige zonen uit gezinnen 3, 4 en 10 en deze dochter uit gezin 20 verhoogt de aandacht sterk bij het item over Anderlecht. De vader uit gezin 16 probeert zijn vrouw tot zwijgen aan te zetten omdat hij niet kan volgen. Verschillende gezinsleden verwijzen naar de situatie van Anderlecht op dat moment in allerhande competities of praten over hoe het toen afgelopen is in de UEFA-cup (o.a. in gezinnen 1, 3 en 21) en daarbij richten ze zich zowel tot de interviewers als tot voetbalgekke gezinsleden. In een aantal gezinnen ontstaat er ook een gesprek over favoriete ploegen en spelers (o.a. in gezinnen 12, 14, 20 en 21). Een aantal gezinsleden, ook enkelen die niet geïnteresseerd zijn in voetbal, becommentariëren het verhakkelde Frans van Olivier Deschacht, verdediger bij Anderlecht (o.a. in gezinnen 18, 21 en 24).

Vader: *Uitgeschakeld hé, bij Standard en Brugge…* ***(Gezin 1)***

Vader: *[Turks: Het heeft nog gespeeld tegen Tel Aviv, hé (naam zoon 12), Anderlecht.]* ***(Gezin 3)***

Zoon 12: *Champions League is beter, Champions League is de beste.*
Interviewer: *Is beter dan wat?*
Zoon 12: *Dan UEFA.* ***(Gezin 4)***

Dochter 22: *spreek nu maar Nederlands hé (over Deschacht)* ***(Gezin 18)***

Bij de herinnerings- en begripsvragen was enkel de stelling over Anderlecht een strikvraag. In deze stelling (‘De eerste wedstrijd van Anderlecht in de Champions League is tegen een Israëlische ploeg’), zaten vier kernwoorden verscholen (eerste wedstrijd, Anderlecht, Champions League, Israëlische ploeg) – wat meer is dan bij de andere stellingen – die alle vier juist dienden te zijn. We verwachtten dat gezinsleden die niet met voetbal bezig waren of die niet aandachtig luisterden, bevestigend zouden antwoorden, terwijl het niet de Champions League is maar de UEFA-cup. Dit bleek in grote mate te kloppen. Niet iedereen had de strikvraag door, alleen de zonen van 12 uit gezinnen 4 en 10, de vader uit gezin 16 en de zoon van 23 uit gezin 24 merkten het verschil op. De zoon uit gezin 4 stelt verder dat hij de Champions League beter vindt dan de UEFA-cup.

Interviewer: *Waarom is dat eerste fout?*
Zoon 12: *Want Anderlecht had gespeeld in UEFA en niet in de Champions League.* ***(Gezin 4)***

Zoon 12: *Moet dat niet Europacup zijn? […] Dat moet UEFA Cup zijn, niet Champions League*
Vader: *ah ja* ***(Gezin 10)***

8.8.5 De beoordelingsvragen

De voorgaande analyse van de nieuwsitems vertoont, ondanks de belangrijke waarde, niettemin enkele hiaten en vertekeningen. Ze is namelijk afhankelijk van de verbale en expressieve reacties van de gezinsleden en de uitgebreidheid van de evaluaties achteraf. Daarnaast wegen de gezinsleden die

het Nederlands minder machtig zijn – en voor wie de vragen dienden vertaald te worden – zwaarder door omdat er daarbij meer uitgeweid werd, in tegenstelling tot de perfect Nederlandstalige gezinsleden die in alle stilte hun vragenlijsten invulden. Om deze vertekeningen te corrigeren en om mogelijke nieuwe bevindingen te detecteren, analyseren we in dit subhoofdstuk de beoordeling van de items door de gezinsleden (zie Bijlage 5). Het gaat hier slechts over twaalf van de 19 hierboven besproken items: de items over Flahaut en de begroting, over Baby D, over het poolstation Princess Elisabeth, over Jeroen Brouwers, over de schaakbordmoordenaar en over Jan Wolkers en de aankondiging van de hoofdpunten voor het tweede deel van het journaal, werden niet via deze vragenlijsten bevraagd. Zoals eerder gesteld wordt bij elk van de twaalf items gepeild naar vijf toegeschreven kenmerken, met name waarde, neutraliteit, interesse, betrokkenheid en waarde als gespreksstof. Na een analyse van de beoordelingen voor de totale onderzoeksgroep (aan de hand van gemiddelden), besteden we verder aandacht aan de verschillen tussen diverse groepen: herkomst, gender, leeftijd, opleiding, migratiegeneraties, taalkennis en nieuwsconsumenten. Voor de analyse werden t-testen en Anova-testen gebruikt. Omdat in dat laatste geval de post hoc-testen een heterogene groep significanties aangaven, worden ze samengevat weergegeven in de tekst en verwijzen we voor de gedetailleerde lijst van significanties naar de bijlagen (Bijlage 15). Tenslotte dienen we ook aan te stippen dat bij de analyse verschillende subgroepen, die we eerder in dit proefschrift gebruikten, samengenomen werden, met name omdat ze te kleine n-waarden hadden (o.a. de derde generatie telt drie gezinsleden).

Tabel 21 Gemiddelde beoordeling van de nieuwsitems per toegeschreven kenmerk (N=102)[101]

Algemeen	waarde	neutraliteit	gespreksstof	interesse	betrokkenheid
Formatie	,32	,40	,18	,11	**-,19**
LMD	*1,31*	,71	,61	,90	,15
Geboortecijfer	,53	,49	,22	,24	**-,15**
VDAB	,86	,55	,94	,78	,34
T-interim	*1,00*	,47	,91	,96	,51
Mechelen	,26	,35	,04	,03	**-,31**
Bosbranden	*1,17*	,64	,76	,88	**-,04**
PKK	*1,20*	,57	,92	,95	,25
Schaarbeek	,70	,40	,89	,84	,08
Venezuela	,59	,27	**-,15**	**-,03**	**-,52**
Terreurcel	,70	,16	,59	,68	,01
Anderlecht	**-,04**	,38	**-,44**	**-,42**	**-,71**

De totale onderzoeksgroep laat geen grote verschillen zien wanneer het aankomt op de beoordeling van de twaalf geselecteerde items op basis van de vijf toegeschreven kenmerken (zie Tabel 21). Globaal genomen zien we dat de meeste items positief scoren op de vijfpunts semantische differentiaal. Enkel het item Anderlecht (voor de waarde) en de items Venezuela en Anderlecht (als

[101] Bij elk item werd gepeild naar deze 5 kenmerken op een schaal gaande van -2 tot +2, met naast de uitersten telkens een omschrijving: waardeloos – waardevol, gekleurd – neutraal, hier zou ik niet met mensen over praten – hier zou ik met mensen over praten, dit thema interesseert me helemaal niet – dit thema interesseert me, ik voel me helemaal niet betrokken – ik voel me betrokken.

gespreksstof en inzake interesse) scoren negatief op deze schaal. Inzake betrokkenheid scoort de helft van de items echter negatief (Tabel 21). Positieve uitschieters zijn er enkel bij de waarde die men aan de items toekent: de items over LMD, de PKK, de bosbranden en T-interim vinden de gezinsleden het meest waardevol, ook al is de betrokkenheid bij een item als de bosbranden negatief. Inzake neutraliteit valt het op dat er niet al te veel verschil is tussen de diverse items. Wel scoren de items m.b.t. gezondheid (LMD en geboortecijfer) hoog en worden de items over minderheden over het algemeen als neutraal beschouwd, met uitzondering van het item over de terreurcel dat het minst neutrale item is volgens de gezinsleden.

Het verschil tussen ***'Marokkaanse' en 'Turkse gezinsleden*** is vooral bij het item over de PKK, maar ook bij de items over de formatie, de bosbranden, Schaarbeek, Venezuela en de terreurcel te situeren. 'Marokkaanse' gezinsleden beoordelen het communautaire item significant lager in waarde dan 'Turkse' gezinsleden (F=2.646; df=98; p=.011) en voelen zich ook significant minder betrokken bij de items over de bosbranden (F=2.814; df=97; p=.043), over Schaarbeek (F=1.550; df=97; p=.009) en over Venezuela (F=.206; df=91; p=.018). 'Marokkaanse' gezinsleden hebben dan wel weer significant meer interesse in het item over de terreurcel (F=.243; df=95; p=.003). Het item over de PKK beoordelen de 'Marokkaanse' gezinsleden significant lager in waarde (F=4.030; df=87.627; p=.000), als conversatiestof (F=.644; df=98; p=.000), qua interesse (F=3.446; df=98; p=.000) en betrokkenheid (F=.078; df=98; p=.000), maar opvallend, ook op het vlak van neutraliteit (F=2.035; df=98; p=.008). Wel dienen we hierbij te nuanceren dat de 'Marokkaanse' gezinsleden systematisch lagere scores geven dan de 'Turkse' gezinsleden, wat een aantal significanties verklaart. Vooral bij de betrokkenheid bij de items valt dit op: waar zeven van de twaalf items een positieve score krijgen bij de 'Turkse' gezinsleden, zijn er dit maar vier van de twaalf bij 'Marokkaanse' gezinsleden. Als we afgaan op de ranking op basis van de gemiddelden binnen elke groep is er vooral verschil voor het item rond de PKK (maar niet voor de waarde, die ook bij 'Marokkaanse' gezinsleden een hoge score vormt), voor de betrokkenheid bij het item over Schaarbeek en voor de interesse in het item over de terreurcel.

Het verschil tussen ***mannen en vrouwen*** situeert zich vooral bij de items over de PKK en over Anderlecht. Vrouwen schatten het item over Anderlecht significant lager in op het vlak van waarde (F=.002; df=97; p=.000), interesse (F=5.329; df=75.088; p=.000), betrokkenheid (F=4.688; df=74.370; p=.004) en als conversatiemateriaal (F=.258; df=97; p=.000). Hetzelfde geldt voor het item over de PKK waarbij de vrouwen het item significant lager beoordelen op het vlak van conversatiestof (F=6.550; df=97.973; p=.000) en interesse (F=1.792; df=98; p=.016). Ook hier dient genuanceerd te worden dat het item over Anderlecht bij de mannen evenmin hoog scoort in de ranking op basis van de gemiddelden. In dit geval zijn het de vrouwen die op elk van de kenmerken gemiddeld lagere scores geven.

Als we naar de diverse ***leeftijdsgroepen*** kijken, zien we bij diverse items significanties tussen de diverse leeftijdsgroepen. Bij het communautaire item zijn er significante verschillen voor wat betreft interesse (F(4,94)=5,902; p=.000) en betrokkenheid (F(4,93)=4,104; p=.004). Het item over de

oogziekte LMD vertoont verschillen voor de gespreksstofwaarde (F(4,94)=4,336; p=.003) en de betrokkenheid (F(4,94)=3,237; p=.016) en ook bij het item over de terreurcel gaat het om de gespreksstofwaarde (F(4,92)=3,928; p=.005) en de betrokkenheid (F(4,92)=2,872; p=.027). Bij het item over het geboortecijfer (F(4,94)=5,054; p=.001) en over Venezuela (F(4,88)=2,997; p=.023) zijn er significante verschillen voor wat betreft de gespreksstofwaarde. De waarde van de items over het geboortecijfer (F(4,93)=3,307; p=.014) en Anderlecht (F(4,94)=3,292; p=.014) verschilt significant tussen de leeftijdsgroepen. Bij het item over de VDAB zijn er significante verschillen voor de gespreksstofwaarde (F(4,92)=11,604; p=.000), interesse (F(4,92)=7,949; p=.000) en betrokkenheid (F(4,92)=4,046; p=.005). Bij het item over T-Interim zijn er significante verschillen tussen de groepen voor wat betreft waarde (F(4,93)=2,645; p=.038), gespreksstofwaarde (F(4,92)=10,842; p=.000), interesse (F(4,92)=7,906; p=.000) en betrokkenheid (F(4,92)=8,370; p=.000). Bij het item over Mechelen zijn er significante verschillen tussen de leeftijdsgroepen voor wat betreft waarde (F(4,93)=6,013; p=.000), gespreksstofwaarde (F(4,92)=5,842; p=.000), interesse (F(4,92)=2,979; p=.023) en betrokkenheid (F(4,92)=3,262; p=.015). Bij het item over Schaarbeek is er een significant verschil tussen de groepen voor wat betreft betrokkenheid (F(4,94)=2,671; p=.037). Post hoc-testen (Tukey HSD) wijzen uit dat het vooral de minderjarigen (12- tot 17-jarigen) zijn die significant verschillen van de andere groepen en het meest van al van de oudste leeftijdsgroep (43+) (zie Bijlage 15).[102] Het verschil zit vooral in het feit dat ze vaak diverse items significant minder als gespreksstof zien: de items LMD (M=-,07; SD=1,517), Mechelen (M=-,46; SD=1,476) en Venezuela (M=-,70; SD=1,203) in vergelijking met de 43-plussers; het item over het geboortecijfer (M=-,59; SD=1,366) in vergelijking met de 43-plussers, de 34-42-jarigen en de 18-24-jarigen; het item over de terreurcel (M=-,04; SD=1,344) in vergelijking met de 43-plussers en de 25-33 jarigen en tenslotte de items VDAB (M=-,15; SD=1,433) en T-interim (M=-,19; SD=1,520) in vergelijking met de alle andere leeftijdscategorieën. Een andere algemene bevinding bij deze leeftijdsgroep van 12 tot 17-jarigen is dat ze de werkgerelateerde items significant lager beoordelen. Het item over de VDAB vinden ze minder interessant (M=-,19; SD=1,360) in vergelijking met de overige vier leeftijdscategorieën en ze voelen er zich minder betrokken bij (M=-,44; SD=1,281) in vergelijking met de twee oudste leeftijdscategorieën. Het item over T-Interim vinden ze minder interessant (M=,00; SD=1,441) in vergelijking met de overige vier leeftijdscategorieën en ze voelen er zich minder betrokken bij (M=-,52; SD=1,221) in vergelijking met de drie oudste leeftijdscategorieën. Verder geeft deze jongste groep ook aan significant minder interesse (M=-,74; SD=1,375) en betrokkenheid (M=-,89; SD=1,340) te hebben bij het communautaire item dan de oudste leeftijdsgroep. Bij het item over LMD (M=-,44; SD=1,396) en over de terreurcel (M=-,59; SD=1,279) voelen ze zich significant minder betrokken dan de 43-plussers. Ze hechten significant minder waarde (M=-,31 1; SD=,158) aan het item over Mechelen en voelen zich significant minder betrokken (M=-,77; SD=1,306). Het significante verschil met de groep van 25- tot 33-jarigen situeert zich verder in de lagere betrokkenheid (M=-,44; SD=1,340) bij het item over Schaarbeek. De tweede groep die het vaakst verschilt van andere groepen is die van de

[102] Om de leesbaarheid van de tekst zoveel mogelijk te behouden rapporteren we in de tekst enkel het gemiddelde en de standaarddeviatie van één van de groepen. Voor de andere groepen verwijzen we naar Bijlage 16.

emerging adults (18-24-jarigen). Deze verschilt van de oudste leeftijdscategorie voor het item Mechelen op het vlak van waarde (M=-,27; SD=1,077), als gespreksstof (M=-,59; SD=1,141), qua interesse (M=-,45; SD=,963) en qua betrokkenheid (M=-,68; SD=,995). Deze leeftijdscategorie geeft ook een significant lagere score dan de 34-42 jarigen op het vlak van het item Mechelen als gespreksstof. De groep van 25-33-jarigen verschilt verder significant niet van andere groepen en de 34-42-jarigen verschillen enkel nog van de 43-plussers op het vlak van de waarde toegekend aan het item over Anderlecht, dat ze als significant minder waardevol beschouwen (M=-,71; SD=1,139).

Voor de analyse van de ***migratiegeneraties*** werden de 2,5^{e} en de 3de generatie samengenomen, omdat de laatste groep maar drie gezinsleden telt. We verwijzen verder naar deze nieuwe groep als de 3de generatie. Significante verschillen tussen de migratiegeneraties zijn er bij het communautaire item op het vlak van interesse (F(3,95)=4,715; p=.004) en betrokkenheid (F(3,94)=2,955; p=.036). Het item over de oogziekte LMD vertoont verschillen tussen de generaties op het vlak van waarde (F(3,95)=3,385; p=.021), gespreksstof (F(3,95)=5,135; p=.002), interesse (F(3,94)= 3,651; p=.015) en betrokkenheid (F(3,95)= 6,203; p=.001). Bij het item over het geboortecijfer zijn er significante verschillen op het vlak van waarde (F(3,94)=3,298; p=.024) en gespreksstof (F(3,95)=2,973; p=.036). Bij het item over de VDAB is dit op het vlak van waarde (F(3,94)=3,097; p=.031), gespreksstof (F(3,93)=11,306; p=.024) en interesse (F(3,93)=5,839; p=.001). De significante verschillen voor het item over T-interim situeren zich op het vlak van gespreksstof (F(3,93)=9,037; p=.000), interesse (F(3,93)=7,470; p=.000) en betrokkenheid (F(3,93)=3,586; p=.017). Bij het item over Mechelen zijn er significante verschillen voor alle toegeschreven kenmerken: waarde (F(3,94)=7,725; p=.000), neutraliteit (F(3,93)=4,227; p=.008), gespreksstof (F(3,93)= 8,024; p=.000), interesse (F(3,93)= 3,435; p=.020) en betrokkenheid (F(3,93)= 3,509; p=.018). Bij de items over de bosbranden (F(3,96)=3,456; p=.019), Schaarbeek (F(3,95)=5,920; p=.001) en de terreurcel (F(3,93)=3,524; p=.018) zijn er significante verschillen tussen de migratiegeneraties voor wat betreft de gespreksstofwaarde. Bij het item over Anderlecht zijn er significante verschillen voor wat betreft de betrokkenheid (F(3,95)=3,899; p=.011). Post hoc-testen (Tukey HSD) wijzen uit dat de 3de generatie, die jonger is in leeftijden, verschillende items en kenmerken significant lager beoordeelt dan de eerste generatie, maar ook in vergelijking met de andere generaties zijn er verschillen, zij het beperkter in aantal (zie Bijlage 15). Zo vindt de 3de generatie het communautaire item significant minder interessant (M=-,72; SD=1,447) dan de eerste generatie en de anderhalve generatie en zijn ze er ook significant minder bij betrokken dan de anderhalve generatie (M=-,82; SD=1,334). Het item over LMD beoordelen ze als minder waardevol (M=,78; SD=1,396) in vergelijking met de eerste generatie, ze zien het als minder interessant (M=,06; SD=1,853) in vergelijking met de eerste en de tweede generatie, ze voelen zich er minder bij betrokken (M=-,78; SD=1,353) in vergelijking met de eerste en anderhalve generatie en geven het een lagere gespreksstofwaarde (M=-,39; SD=1,501) in vergelijking met de eerste, de anderhalve en de 2de generatie. De 3de generatie hecht minder waarde aan het item over de geboortes dan de anderhalve generatie (M=-,11; SD=1,079) en voelt zich er minder bij betrokken (M=-,67; SD=1,085) dan deze generatie. Het item over de VDAB vinden ze minder waardevol (M=,78; SD=1,396) en het interesseert hen minder (M=,06; SD=1,853) in vergelijking met de eerste generatie en ze zien het minder als

gespreksstof (M=-,39; SD=1,501) in vergelijking met de eerste en de tweede generatie. Ze zijn minder betrokken bij het item over T-interim (M=-,22; SD=1,396) in vergelijking met de eerste generatie en zijn er minder in geïnteresseerd (M=-,11; SD=1,410) en zien het ook minder als gespreksstof (M=-,17; SD=1,465) in vergelijking met de eerste, de anderhalve en de tweede generatie. Het item over Mechelen vinden ze minder waardevol (M=-,33; SD=1,328), minder neutraal (M=-,06; SD=1,162), minder gespreksstof (M=-,89; SD=1,278) en minder interessant (M=-,44; SD=1,149) dan de eerste generatie en ze voelen zich er ook minder betrokken bij (M=-,89; SD=1,183) in vergelijking met de eerste generatie. Het item over Schaarbeek zien ze minder als gespreksstof (M=,06; SD=1,589) in vergelijking met de eerste en de tweede generatie en ze voelen zich er minder betrokken bij dit item in vergelijking met de anderhalve generatie (M=-,50; SD=1,654). Tenslotte zien ze ook het item over de terreurcel minder als gespreksstof (M=,11; SD=1,183) in vergelijking met de eerste generatie. De overige generaties verschillen nauwelijks van elkaar. Enkel het item over Mechelen ziet de 2de generatie als minder interessant (M=-,18; SD=1,267), minder waardevol (M=-,02; SD=1,076), minder conversatiemateriaal (MD=-,09; SD=1,258) en minder neutraal (M=,24; SD=,957) dan de eerste generatie. De 2de en de 1,5e generatie verschillen enkel in een lagere betrokkenheid van de eerste groep bij het item over Anderlecht (M=-1,15; SD=1,032). De 1ste en de 1,5e generatie verschillen niet significant van elkaar.

Voor de analyses in relatie tot ***opleiding*** werden de gezinsleden ondergebracht in vier categorieën: geen diploma of enkele lager onderwijs, TSO- of BSO-diploma, ASO en tenslotte hogere studies (hogeschool of universiteit). Qua opleiding zijn er maar een beperkt aantal significante verschillen tussen de groepen. Bij het item over de VDAB zijn er significante verschillen tussen de opleidingsniveaus voor wat betreft de gespreksstofwaarde (F(3,93)=4,786; p=.004). Ook bij het item over T-interim zijn er significante verschillen voor de gespreksstofwaarde (F(3,93)=2,737; p=.048) en daarnaast ook voor de betrokkenheid (F(3, 93)=5,525, p=.002). Voor het item over Mechelen zijn er significante verschillen tussen de opleidingscategorieën voor wat betreft de waarde (F(3,94)=3,773; p=.013). Het item over de huisbezoeken van de VDAB wordt significant minder gezien als gespreksstof door ASO'ers (M=28; SD=,29) in vergelijking met de overige drie groepen. Ook het item over T-interim wordt door ASO'ers (M=,39; SD= 1,423) significant minder als conversatiemateriaal aangegeven, maar enkel in vergelijking met mensen met een diploma voortgezet onderwijs. De betrokkenheid bij dit item is dan weer significant hoger (M=1,19; SD=,879) bij mensen met een diploma voortgezet onderwijs en dit in vergelijking met de groep ASO'ers en de groep TSO en BSO'ers. Het item over Mechelen tenslotte, wordt significant minder waardevol gevonden door de gezinsleden met een TSO en BSO-diploma (M=-,14; SD=1,246) in vergelijking met mensen zonder diploma of met een diploma lager onderwijs. Hier dient enkel het verschil in betrokkenheid tussen ASO'ers en hooggeschoolden bij het item over T-interim genuanceerd te worden: in beide gevallen prijkt het bovenaan bij de hoogste scores. Inzake opleidingen valt vooral op dat de ASO'ers veel lagere scores geven aan de gespreksstofwaarde van items dan de overige groepen.

Ook de ***taalkennis*** van het Nederlands levert enkele significante verschillen op. Voor de analyse maken we een onderscheid tussen de gezinsleden die het Nederlands perfect of voldoende beheersen enerzijds en de overige gezinsleden die dit niveau niet halen anderzijds (zie sectie 6.2). De waarde van het item over de oogziekte LMD wordt significant lager ingeschat door de gezinsleden met een perfecte of voldoende beheersing van het Nederlands (F=7.074; df=33,084; p=.002). Dezelfde gezinsleden beoordelen het item over de VDAB significant lager op het vlak van waarde (F=9.691; df=44,107; p=.000) en als conversatiestof (F=4.120; df=33,037; p=.001). Ook het item over T-interim zien ze significant minder als conversatiemateriaal (F=4.840; df=25,278; p=.001). Deze gezinsleden zien ook het item over Mechelen significant minder als waardevol (F=.223; df=96; p=.000). Het item over de PKK zien ze significant minder als waardevol (F=3.961; df=26,724; p=.018) en als conversatiestof (F=6.305; df=30,750; p=.010) en dat laatste geldt ook voor het item over Schaarbeek (F=4.641; df=37,033; p=.000). Ze zijn tenslotte ook significant minder betrokken bij het item over de terreurcel (F=.413; df=95; p=.021). Verder dient genuanceerd te worden dat de vier thema's (VDAB, Schaarbeek, T-interim en PKK) die qua gespreksstofwaarde significant verschillen voor beide groepen de vier belangrijkste thema's zijn. Ook drie van de vier thema's (VDAB, PKK en LMD) die qua waarde significant verschillen komen in de rangschikking van de gemiddelden bij beide groepen bovenaan het lijstje voor. De gemiddelde scores per kenmerk zijn systematisch lager bij hen die perfect of voldoende Nederlands spreken.

Om de beoordelingen van de verschillende groepen van ***nieuwsconsumenten*** (zie sectie 8.3) te analyseren, waren we genoodzaakt diverse groepen samen te nemen wegens de lage n-waarden, waardoor we ons hier enkel focussen op het verschil tussen nieuwskijkers (wekelijks of (bijna) dagelijks) en niet-nieuwskijkers. De gezinsleden die niet naar nieuws kijken beoordelen diverse items significant lager dan de nieuwskijkers. Dit geldt voor de betrokkenheid bij (F=1.754; df=96; p=.032), de interesse in (F=.011; df=97; p=.002) en de waarde als gesprekstof (F=.744; df=97; p=.034) van het communautaire item. Voor het item over de geboortes is dit op het vlak van waarde (F=1.229; df=96; p=.000), gespreksstof (F=2.238; df=97; p=.000), interesse (F=1.003; df=96; p=.004) en betrokkenheid (F=.911; df=96; p=.019). Voor het item over de VDAB gaat dit over waarde (F=3.208; df=96; p=.002), gespreksstof (F=30.216; df=20,354; p=.004), interesse (F=13.047; df=21,572; p=.005) en betrokkenheid (F=3.948; df=23,850; p=.045). Bij zowel het item over T-interim als bij het item over Mechelen zijn er significant lagere beoordelingen voor elk van de vijf toegeschreven kenmerken. Bij het item over T-interim is er een significant lagere beoordeling voor de waarde (F=2.393; df=96; p=.000), de neutraliteit (F=1.457; df=95; p=.007), de gespreksstofwaarde (F=14.648; df=21,746; p=.000), de interesse (F=8.638; df=22,331; p=.000) en de betrokkenheid (F=2.004; df=95; p=.000). Bij het item over Mechelen is er een significant lagere beoordeling voor de waarde (F=.060; df=96; p=.001), de neutraliteit (F=2.184; df=95; p=.040), de gespreksstofwaarde (F=.014; df=95; p=.001), de interesse (F=.526; df=95; p=.003) en de betrokkenheid (F=.086; df=95; p=.006). Bij het item over Schaarbeek is dit het geval bij de waardering als gespreksstof (F=4.768; df=22,419; p=.008), interesse (F=.967; df=97; p=.001) en betrokkenheid (F=.001; df=97; p=.050). Voor Venezuela gaat het om gaat waarde (F=.000; df=91; p=.017) en interesse (F=.268; df=91; p=.025). En tenslotte, voor het item over

de terreurcel gaat het over gespreksstof (F=1.009; df=95; p=.013) en interesse (F=.053; df=95; p=.002). De verschillen voor wat betreft het item over Schaarbeek, over de terreurcel, over Mechelen, over de VDAB (enkel voor waarde en betrokkenheid), over de formatie (enkel als gespreksstof en qua betrokkenheid), over Venezuela (qua interesse) en over het geboortecijfer (qua betrokkenheid en interesse) dienen genuanceerd te worden aangezien deze in de ranking van de items op basis van de gemiddelde scores nauwelijks verschillen laten zien. De groep die niet naar nieuws kijkt beoordeelt de vijf kenmerken systematisch lager en bij alle kenmerken behalve de neutraliteit zijn de verschillen zeer groot (0,5 of meer).

Kortom, als we diverse socio-demografische groepen vergelijken op het vlak van significante onderlinge verschillen, kunnen we stellen dat enkele groepen stelselmatig verschillende items een lagere beoordeling geven op het vlak van de toegeschreven kenmerken. De gezinsleden die het ***Nederlands perfect of voldoende beheersen*** geven diverse items een lagere beoordeling dan de gezinsleden die meer moeite hebben met het Nederlands en dit is met name het geval voor de kenmerken waarde (items LMD, VDAB, Mechelen en PKK), conversatiestof (items VDAB, T-interim, PKK en Schaarbeek) en betrokkenheid (item terreurcel). Hetzelfde geldt voor de gezinsleden die ***niet naar nieuws kijken*** in vergelijking met de nieuwskijkers. Dit is evenwel het geval voor veel meer kenmerken: waarde (items geboortes, VDAB, T-interim, Mechelen en Venezuela) neutraliteit (items T-interim en Mechelen), gespreksstof (item communautair vraagstuk, geboortes, VDAB, T-interim, Mechelen, Schaarbeek en terreurcel) interesse (item communautair vraagstuk, geboortes, VDAB, T-interim, Mechelen, Schaarbeek, Venezuela en terreurcel) en betrokkenheid (item communautair vraagstuk, geboortes, VDAB, T-interim, Mechelen en Schaarbeek). Qua ***geslacht*** zijn het de vrouwen die significant lagere scores toekennen aan het sportitem over Anderlecht (op alle kenmerken uitgezonderd neutraliteit) en aan het item over de PKK (voor wat betreft conversatiestof en interesse). Qua ***migratiegeneraties*** valt op dat hoe jonger de migratiegeneratie, hoe vaker ze een significant lagere beoordeling geven aan één van de kenmerken van de nieuwsitems. De samengenomen 2,5^{e} en 3de generatie beoordeelt verschillende kenmerken significant lager dan de andere generaties en vooral met de eerste generatie (bij de items over het communautaire, over LMD, VDAB, T-interim, Mechelen, Schaarbeek en de terreurcel) en de anderhalve generatie (bij de items over het communautaire, over LMD, geboortes, T-interim en Schaarbeek) zijn er veel significante verschillen. Vaak gaat om de waarde, de interesse, de betrokkenheid en de gespreksstofwaarde. De verschillen met de 2de generatie zijn beperkt in aantal (items over LMD, VDAB, T-interim en Schaarbeek). De overige generaties verschillen nauwelijks van elkaar. De 2de en de 1ste generatie verschillen alleen bij het item over Mechelen, de 2de en de 1,5^{e} generatie enkel bij het item over Anderlecht en de 1ste en de 1,5^{e} generatie verschillen niet van elkaar.

Bij de andere socio-demografische groepen zijn de significant lagere beoordelingen minder eenrichtingsverkeer. Hoewel de ***'Marokkaanse'*** gezinsleden bij verschillende items significant lagere scores toekennen op het vlak van waarde (communautaire item en item PKK), neutraliteit (item PKK), conversatiestof (item PKK), interesse (item PKK) en betrokkenheid (items bosbranden, PKK,

Schaarbeek en Venezuela) dan ***'Turkse'*** gezinsleden, kennen die laatsten een significant lagere score toe bij op het vlak van interesse in het item over de terreurcel. Ook qua ***opleiding*** zien we dat vooral ASO'ers een significant lagere beoordeling geven aan items in vergelijking met de overige drie groepen (item VDAB als conversatiestof) en in vergelijking met de groep van hooggeschoolden (item T-interim als conversatiestof en inzake betrokkenheid), maar ook de groep van TSO- en BSO'ers beoordelen een aantal items significant lager qua betrokkenheid (item T-interim in vergelijking met hooggeschoolden) en qua waarde (item Mechelen in vergelijking met geen diploma of enkel lager onderwijs). Qua ***leeftijd*** zijn er vooral significante verschillen tussen de minderjarigen en de overige leeftijdsgroepen. Vooral met de oudste leeftijdsgroep (43+) zijn de significante verschillen veelvuldig aanwezig. Algemeen gesteld vinden ze de werkgerelateerde items bijna in alle gevallen minder interessant en voelen ze zich er zich minder bij betrokken dan de andere leeftijdsgroepen. Ook beoordelen ze diverse items significant minder op hun gespreksstofwaarde (met name LMD, geboortes, VDAB, T-interim, Mechelen, Venezuela en terreurcel) in vergelijking met één of meerdere andere leeftijdscategorieën. Verder geeft deze leeftijdscategorie significant lagere beoordelingen bij het communautaire item en bij de items over LMD, Mechelen, terreurcel (allemaal met de 43-plussers) en Schaarbeek (met de 25- tot 33-jarigen). De andere leeftijdsgroepen verschillen nauwelijks significant van elkaar op het vlak van de beoordelingen van de nieuwsitems. Enkel de waarde van het item over Anderlecht en de waarde en de gespreksstofwaarde van het item over Mechelen, alsook de interesse in en betrokkenheid bij dit item vertonen significante verschillen en dit vooral bij de 18- tot 24-jarigen in vergelijking met de oudere leeftijdscategorieën.

8.8.6 Algemene evaluatie veldexperiment en conclusies

De analyse van dit veldexperiment dient met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Diverse elementen zorgen ervoor dat het – ondanks de thuiscontext en de vrijheid voor de informanten om te doen wat ze wilden – maar een benadering is van de 'normale' kijkcontext van nieuws (o.a. door het opgenomen journaal, onze aanwezigheid, de bevraging, de sociale verplichting om te kijken, enz.). De aanvankelijke opzet om 'minderhedengerelateerde' met 'algemene' items te vergelijken, maakt dat het journaal voor sommigen – en terecht – 'atypisch' lijkt, omdat eerstgenoemde items talrijk aanwezig zijn. In vervolgonderzoek zou het interessant zijn een opgenomen journaal – ter vergelijking over de gezinnen heen – te combineren met een realtime journaal (zoals eerder aangegeven is het 'nieuwe' in nieuws van belang) om aldus een beter zicht te krijgen op de invloed van beiden op de consumptie. Ook dient er een doordachte werkmethode gehanteerd te worden bij het peilen naar herinnering en begrip, aangezien de gezinsdynamieken in dit onderzoek leidden tot onbetrouwbare resultaten. Ondanks de tekortkomingen levert dit veldexperiment waardevolle informatie op, waarbij het in grote lijnen de eerdere analyses in dit proefschrift bevestigt.

De verbale activiteit tijdens het journaal varieert van nauwelijks over weinig en veel tot continu en het zijn de vrouwelijke gezinsleden, vooral de moeders, die het vaakst reageren of praten. Mogelijk als

reactie op onze aanwezigheid, tonen diverse gezinsleden ook aan dat ze op de hoogte zijn van gerelateerde nieuwsitems (vb. bij de items formatie, sport en bosbranden), van ontwikkelingen binnen een item (vb. bij formatie, baby D, Venezuela, sport), of van recentere gelijkaardige gebeurtenissen (vb. bij baby D, bosbranden). Wanneer men bijzonder aandachtig is, herhaalt men soms een zinsfrase of een naam (vooral voor zichzelf) of vat men een item samen voor andere gezinsleden, die soms zelf om uitleg of bijkomende informatie vragen, ook al kwam die net aan bod in het journaal (vb. wie, welke partij, waarom, …). Op sommige momenten had het kijken naar het journaal veel weg van het kijken naar fictie, spelprogramma's of sportwedstrijden. Er wordt partij gekozen en aangemoedigd, personen in beeld worden becommentarieerd op hun uiterlijke kenmerken, reputatie, uitspraken, taal of op basis van wat men er over weet (vb. zwangerschap). Vooral politici krijgen opmerkingen, maar ook andere personages in het nieuws delen hierin en in de meeste gevallen heeft dit te maken met herkenning. Algemeen kunnen we vaststellen dat hoe langer het journaal duurt, hoe meer de concentratie wegebt en dit geldt ook voor de dagelijkse nieuwsconsumenten. Zij die doorgaans niet naar nieuws kijken, hebben het meest moeite om geconcentreerd te blijven. Bij de nieuwskijkers lijkt er geen verband te zijn tussen hun frequentie ((bijna) dagelijks en wekelijks) en de aandacht voor het journaal. Wel is er bij de groep die wekelijks naar nieuws kijkt een grote groep die moeite heeft om de aandacht er bij te houden en bij de groep die dagelijks kijkt zijn het vooral zij die het Nederlands minder machtig zijn die moeite hebben. Bij het invullen van de schriftelijke vragenlijsten werden de gezinsleden dan ook vaak tot hun eigen grote verbazing geconfronteerd met feiten en zelfs hele items die ze zich niet meer herinneren, zelfs wanneer ze op een item hadden gereageerd of wanneer zaken duidelijk en soms zelfs meermaals in beeld kwamen, vaak in combinatie met verbale omschrijvingen. De aandacht bij en reacties op de items zijn niet alleen afhankelijk van de inhoud maar ook van de plaats in het nieuws: zowel het moment waarop het item aan bod komt (begin of einde) als het item dat hieraan voorafgaat spelen een rol (niet alleen omdat er soms werd verder gepraat, maar ook omdat de aandacht soms verminderde). Het door de meesten als saai beschouwde politieke stuk zorgt voor een verhoogde aandacht bij het volgende item LMD, al ligt het wellicht ook deels aan het item over de oogziekte zelf. Maar ook omgekeerd gebeurt dit: het item over de PKK en over Schaarbeek zorgt voor wat minder reacties bij 'Turkse' gezinsleden bij het item over de schaakbordmoordenaar, dat op zijn beurt zorgt voor minder aandacht bij het item over Venezuela. Items zoals Mechelen, dat aan bod komt tegen het einde van het eerste journaaldeel, en items zoals de terreurcel en Venezuela, die korter zijn en eveneens op het einde van een journaaldeel komen, kan men zich soms niet meer herinneren.

Kennis van het Nederlands op een niveau dat lager ligt dan voldoende (zie 6.2) blijkt onvoldoende te zijn om het journaal te kunnen volgen en velen verlaten voor kortere of langere periodes de vertoning. Het valt wel op dat vooral mannen vertrekken; vrouwen blijven veel vaker zitten. Bij de gezinsleden die een niveau voldoende halen is het beeld diffuus: sommigen kunnen het beter volgen dan anderen en meestal is het moment waarop ze vertaling of uitleg vragen afhankelijk van de inhoud van een item. In tegenstelling tot wat we zouden kunnen verwachten, blijkt dat hoe meer Nederlands onkundig een gezinslid is, hoe minder er vertaald wordt (uitgezonderd in gezinnen 14 en 21) en mogelijk is dit omdat men het als 'overbodig' of 'hopeloos' beschouwt om te vertalen. Vertalen gebeurt het vaakst wanneer

het minder Nederlands kundige gezinslid zelf initiatief neemt of wanneer een gezinslid een voor hem/haar interessant item spontaan vertaalt of samenvat. Algemeen viel ook op dat hoe langer het journaal duurde, hoe minder er vertaald werd.

De waardering van de items is een individueel gegeven (wat o.a. blijkt uit de verschillende evaluaties binnen en tussen de gezinnen en het feit dat er bij alle items – ook de 'herkomstgerelateerde' – gezinsleden zijn die er geen aandacht voor hebben), maar toch zien we enkele algemene, eerder besproken vaststellingen bevestigd (zie 8.5.1). Het sportnieuws doet vooral vrouwen afhaken, wat ook blijkt uit de significant lagere beoordelingen in de kwantitatieve analyse. De items over baby D en het geboortecijfer trekken ook vooral vrouwelijke aandacht, al levert dit geen significante statistische verschillen op. De cultuuritems krijgen beperkt aandacht, al blijven verschillende gezinsleden geïnteresseerd, wat mogelijk te maken heeft met de universele thema's (geld en overlijden) in deze items. De lage interesse in politiek nieuws bij jongeren (maar ook bij een deel van de ouders) wordt bevestigd, al wordt dit hier versterkt door die andere vaststelling dat nieuws 'nieuw' moet zijn en geen 'constant probleem' (vb. de communautaire onderhandelingen), waardoor ook de meeste ouders afhaken en de items als saai bestempelen. Desondanks geven minderjarigen en 18 tot 24-jarigen en de jongere generaties (2de, 3de) de politieke items op verschillende kenmerken significante lagere beoordelingen dan hun oudere leeftijd- en generatiegenoten. Het wantrouwen dat diverse gezinsleden uiten m.b.t. politieke items (ook al is de betrokkenheid laag), vinden we niet terug kwantitatief, wel het feit dat items over gezondheid en wetenschap (LMD, geboortes) het vertrouwen genieten. De interesse voor sensationele items (vb. schaakbordmoordenaar en bosbranden) en items met een emotioneel luik (o.a. Baby D en LMD) komt ook hier aan bod en vooral bij hen die doorgaans niet naar nieuws kijken, al kan het voor sommigen nog verder gaan (vb. de dochter uit gezin 9). Ook de diverse uitingen van kritische ingesteldheid vinden we terug: sommigen zijn niet-kritisch, anderen zijn inconsequent kritisch (soms met zelfbesef, zie vb. de moeder uit gezin 2 bij het PKK-item) en anderen zijn consequent kritisch, o.a. over de diepgang en de informatie (zie o.a. gezin 18 en het atlasverhaal bij de 13-jarige dochter uit gezin 1).

> ***Interviewer:*** *Moesten er bij die bosbranden een paar half verbrande lijken liggen, zou dat dan interessanter zijn?*
> ***Dochter 16:*** *Ja (lacht)* ***(Gezin 9)***

Zoals eerder aangegeven hadden diverse gezinsleden het moeilijk met de gebruikte schalen bij de beoordelingsvragen. Het feit dat 'Turkse' gezinsleden het PKK-item het meest neutrale item vonden, stemt tot nadenken, aangezien dit niet blijkt uit de kwalitatieve data. Mogelijk is men geneigd wanneer men een item belangrijk vindt, dit voor elk van de kenmerken hoge scores te geven. We zien dit in de omgekeerde richting bij het item over Mechelen dat in bepaalde groepen op elk kenmerk lage scores krijgt. Verder geven de significante verschillen tussen groepen soms een vertekend beeld aangezien dit niet noodzakelijk wijst op een minder toegekend belang aan het item. Zo beoordelen minderjarigen, vrouwen, 'Marokkanen', … (cf. supra), systematisch diverse items lager op de diverse kenmerken. Om één voorbeeld aan te halen: perfect / voldoende Nederlandstaligen geven een significant lagere score dan gezinsleden met een lager niveau van Nederlands voor de waarde van het LMD-item, maar bij

beiden prijkt het item op de eerste plaats als meest waardevolle item. Globaal bekeken lijkt leeftijd de sterkste factor te zijn: de verschillen tussen de diverse groepen kunnen meestal teruggebracht worden tot leeftijdsverschillen (vb. zij die doorgaans niet naar nieuws kijken, de perfect Nederlandstaligen, de 2de en de 3de generatie, ASO'ers, … zijn jonger in leeftijd). De jongere leeftijden geven ook significant vaker aan diverse items niet als gespreksstof te zien en er minder betrokken bij te zijn in vergelijking met de oudere leeftijden; er zijn minder significante verschillen op het vlak van interesse in en waarde van items en geen op het vlak van de toegekende neutraliteit. Gender (sport) en 'herkomst' (PKK en terreurcel) spelen eerder een beperkte rol. Algemeen blijken de items qua toegekende neutraliteit nauwelijks te verschillen; het zijn vooral de betrokkenheid bij en de gespreksstofwaarde van die items die bij bijna alle groepen het verschil uitmaken. Interesse in en waarde van items leveren ook significante verschillen, maar in een beperkter aantal gevallen. Veruit de meeste significante verschillen vinden we terug bij de items over de VDAB, T-interim en Mechelen. De overige items volgen op geruime afstand en achteraan bengelen de items over Anderlecht, Venezuela en de bosbranden die het minst aantal significante verschillen laten optekenen tussen de groepen.

De nieuwsitems leiden regelmatig – vooral bij een mindere interesse – tot associaties met andere nieuwsfeiten (vb. over reizen bij buitenlands nieuws, over de film van Al Gore bij Flahaut, over de krediet- en woningcrisis bij de bosbranden en over het Fortis-dossier bij de sport). Een deel van deze associaties zijn politieke bedenkingen rond de internationale politiek (vb. VS, Bin Laden en Midden-Oosten). Het is onduidelijk of dit gedrag zich ook in de dagdagelijkse setting voordoet, vooral bij de reacties die gericht waren naar de onderzoekers. Hetzelfde geldt voor de 'gelijkaardige verhalen' (zelf ervaren, ervaren door naasten of via de media vernomen) die de gezinsleden vertellen bij diverse items (o.a. bij VDAB, T-interim, baby D, bosbranden, LMD,…).

Uit de voorgaande analyses blijkt ook duidelijk de polysemische lezing van de items. Ouders die het Nederlands minder machtig zijn construeren vaak een – al dan niet correct – verhaal aan de hand van beelden, enkele basale kernwoorden (vb. 'Marokkaan', 'Turk', 'geld') of wat ze zich herinneren van de berichtgeving op satelliet over deze of aanverwante items en in sommige gevallen wordt dit ook voldoende geacht om het item te evalueren. Zo is de vader uit gezin 14 sceptisch t.a.v. items die associaties oproepen met de VS of Israël (vb. ook sport). In gezin 11 wordt bij elk item waarin corruptie en fraude voorkomt (Mechelen, Flahaut) verwezen naar Turkije, met als boodschap: hier komt het tenminste uit en worden mensen veroordeeld. Ter herinnering, deze vader assisteerde een familielid in Turkije bij de laatste verkiezingen en heeft daar de fraude aan den lijve ondervonden. Dit is een duidelijke 'niet-etnische', maar normatieve (des-)identificatie, die ook tot uiting komt in zijn links-communistische lezing van andere items (anti-klerikale en anti-neo-liberale standpunten). Maar ook andere gezinsleden hebben specifieke lezingen, vb. door de versprekingen van de reporter te zien als kritiek op de lange duur van de formatie of door de eigen kennis te laten primeren op wat er in het journaal gezegd wordt (vb. bij het item over de VDAB). Een ander voorbeeld van dergelijke lezingen (én van intertekstualiteit) is de koppeling van het item over T-interim aan het item over de VDAB of het item over Flahaut aan dat over Mechelen. Regelmatig lijken gezinsleden ook geen onderscheid te

maken tussen de evaluatie van het nieuwsitem op zich en de evaluatie van een nieuwsfeit of personen of instanties die in beeld komen of aangehaald worden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat verschillende gezinsleden denken dat het initiatief van de VDAB wel degelijk dient om te controleren of uit het feit dat gezinsleden een oordeel vellen over een thema, ondanks het feit dat ze een item niet gezien. Het is moeilijk om een verklaring te vinden voor een dergelijk gebrek aan onderscheid.

Wat dit veldexperiment vooral ook aantoont, is dat er bij alle items (uitgezonderd bij het poolstation-item) potentieel aanwezig is om zich functioneel, emotioneel en/of normatief te (des-)identificeren, een bevinding die in een klassieke analyse vanuit de concepten 'religie' en 'etniciteit' zou ondergesneeuwd geraken. Items waarvan we dachten dat ze weinig reactie zouden opleveren en dus niet selecteerden voor de schriftelijk bevraging, werden wel becommentarieerd en leverden ook identificatiegerelateerde uitspraken op (o.a. bij de schaakbordmoordenaar, de dinotentoonstelling en Jeroen Brouwers). Wie de eerdere analyses bij de items overloopt, ziet (des-)identificaties op diverse domeinen: herkomst ('Marokkaan', 'allochtoon', 'Vlaming',…), woonplaats (stad, provincie,…), status (werkzoekenden, scholieren, werknemers), taal (vb. bij de jongeren in het VDAB-item en bij Deschacht in het sportitem), leeftijd ('te jong voor politiek', werk, oogziekte, …), et cetera. Diverse gezinsleden hebben ook een persoonlijke link met (elementen of personen uit) één van de items, die eveneens zorgen voor (des-) identificaties: het kennen van personen, het uitoefenen van een job die een relatie heeft met het item, eigen ervaringen of ervaringen van naasten (discriminatie, bosbranden, oogziekte, …), enzovoort. Al deze situaties zorgen ervoor dat de gezinsleden zich functioneel,[103] emotioneel [104] of normatief [105] (des-) identificeren met verschillende items. De waarde van de opdeling in de diverse identificatievormen blijkt uit het feit dat deze een verklaring kunnen bieden bij tal van items. Bij Venezuela is bijvoorbeeld voor quasi iedereen een functionele identificatie afwezig, maar zijn er wel emotionele identificaties (meeleven met studenten en hun strijd, steun aan Chavez tegen de VS) en normatieve desidentificaties (t.a.v. geweld) aanwezig. Men heeft ook steeds de (al dan niet bewuste) keuze om zich al dan niet langs bepaalde lijnen te identificeren. Gezin 17 heeft nog in Wallonië gewoond en heeft nog familie in Wallonië, maar enkel de moeder uit normatieve desidentificaties met de communautaire twisten, terwijl de vader er niet wakker van ligt. Bij het item over Baby D uiten diverse gezinsleden normatieve desidentificaties met de ouders, maar emotionele identificaties met de baby, waar het item zich eigenlijk meer richt op de strijd van de ouders. Bij het item over de PKK kiest

[103] De vader uit gezin 12 vindt het item over het geboortecijfer interessant omdat het over België gaat. De vader uit gezin 23 interesseert zich niet in het Venezuela-item vindt omdat er al genoeg problemen zijn in België. De 17-jarige dochter uit gezin 6 vindt het item over Mechelen niet interessant omdat het niet in 'haar' Genk gebeurt, de werkitems niet interessant vindt omdat ze nog studeert en het item over de PKK niet interessant vindt omdat ze zich te jong vindt voor politiek. De reacties van verschillende gezinsleden bij het item over Schaarbeek die verwijzen naar 'hier'. De hierboven aangegeven linken via het werk. De items die tot de dagdagelijkse leefwereld behoort (vb. oogziekte, …). De reacties op het item over de formatie (invloed op hun leven als burgers in dit land). Enzovoort.

[104] Zie bijvoorbeeld bij de items over de bosbranden, Wolkers, T-interim, LMD, PKK, Venezuela, baby D, … De omschrijving van personen als 'onze' wanneer het gaat over een emotionele verbondenheid (vb. 'onze' Gaston) of politici die tot de eigen stad/gemeente/provincie etc. behoren.

[105] Zie o.a. bij de items over Jeroen Brouwers, Schaarbeek, baby D, schaakbordmoordenaar, …

'Marokkaanse' gezin 14 om zich via 'religieuze', normatieve lijnen te identificeren, terwijl anderen niet geïnteresseerd zijn in het item of kiezen voor de underdog (emotionele identificatie). Dit brengt ons bij de 'herkomstgerelateerde' items: die bevestigen de rode draad doorheen dit proefschrift, met name dat een identificatie via 'religieuze' of 'etnische' lijnen niet noodzakelijk primeert en dat een openheid naar alle mogelijke soorten identificatie noodzakelijk is. Om te beginnen zorgen deze items (T-interim, VDAB, terreurcel, PKK, Schaarbeek, Mechelen en geboortecijfer) niet noodzakelijk voor verhoogde aandacht, meer reacties of een betere recollectie achteraf.[106] Daarnaast spelen andere identificaties een rol. Denken we bijvoorbeeld aan de normatieve desidentificaties bij 'Turkse' gezinsleden rond het item Schaarbeek, waarbij de 'gemeenschappelijke herkomst' en de vaak gedeelde frustratie over de situatie in Turkije met het PKK niet opwegen tegen het meestal afgekeurde gedrag. Denken we bijvoorbeeld aan het gelach en de commentaren bij verschillende gezinsleden over de taal en het accent van de bevraagde jongeren bij het item van de VDAB (functionele desidentificatie). Denken we ook aan de significant lagere scores van de minderjarigen bij de items over de VDAB en T-interim, naar alle waarschijnlijkheid omdat de problematiek van de arbeidsmarkt nog ver van hun bed is (functionele en emotionele desidentificatie), waarbij arbeidsstatus en leeftijd belangrijker zijn dan 'herkomst'. Denken we aan de 'Turkse' gezinsleden die het item rond de PKK minder interessant vinden omdat het 'politiek' is (normatieve desidentificatie) en de vrouwen die het item significant lager beoordelen op het vlak van interesse en gespreksstof. Wat dan met de hoge scores bij de beoordeling van de items en de reacties tijdens de interviews? Natuurlijk is er een interesse in dergelijke items: ook dit is een potentiële identificatie. Wel dienen enkele elementen ter nuancering meegenomen te worden. Vooreerst is de lezing van deze items verre van uniform (cf. polysemische interpretaties). Verder zijn 'herkomstgerelateerde' items in Vlaamse journaals een curiosum en zoals tijdens de interviews reeds werd aangegeven verhoogt dit reflexmatig de aandacht. Een andere nuancering is het feit dat dergelijke items over meer gaan dan 'herkomst': de situatie in Turkije gaat ook over oorlog, een thema dat meerdere mensen aanspreekt (wat mag blijken uit de relatief hoge 'Marokkaanse' scores). Het item over de VDAB gaat ook over werk en ervaringen in deze samenleving, in de zin van een opgelegde 'herkomst' eerder dan een zelfbeleefde. Elk van deze items draagt dus in zich ook andere potentiële identificaties, die effectief ook een rol blijken te spelen (o.a. opleiding, afkeer voor politiek, …). Ook dient de 'etnische' kaart die gezinsleden trekken genuanceerd te worden. Diverse gezinsleden halen overtuigende en sterke (rationele) argumenten aan over eenzijdigheid, selectiviteit en inconsistenties in de berichtgeving en over de beeldvorming (vb. bij PKK, VDAB en de

> ***Vader:*** *Als dat nu pas gebeurd zou zijn, dan zou ik eigenlijk altijd de vraag krijgen van op het fabriek: hebt ge dat gezien? En over die PKK. Dat wordt ook veel gevraagd eigenlijk.*
> ***Interviewer:*** *Dus jij wordt aangesproken op alles wat dat met oogziektes te maken heeft en…*
> ***Vader:*** *Ja, ja. Veel eigenlijk … deze week nog. Ze kennen mij daar heel goed. Al 20 jaar. Daar zijn mensen bij die dat echt willen leren. Willen weten hoe dat dat is en zo. Daar zijn ook mensen bij die dat vragen zo van die vragen dat en ge zegt dat die lachen daar mee en zo maar ik trek mij daar niet veel van aan zo.* ***(Gezin 9)***

[106] vb. sproeiwagen bij het item Schaarbeek, het Arabische opschrift en de herkomst van de celleiders bij het item over de terreurcel, 'Turks fruit' bij item over Wolkers, dat het ook over 'allochtonen' gaat bij het geboortecijfer, enz.

terreurcel). Enkele gezinsleden zitten ook met gemengde gevoelens bij dergelijke items. Een aantal van hen is ook sterk bezig met de maatschappelijke (lees 'Vlaamse') impact en reactie en wordt er ook op aangesproken (zie hiernaast, maar ook bij de items over Schaarbeek, de terreurcel, etc.). Diverse gezinsleden zijn zich ook bewust van dit 'etnische' verhaal: men is zich bewust van de observatie bij deze items, sommigen frustreren zich over dit 'etnische' verhaal bij items (o.a. bij de items rond het geboortecijfer en de VDAB), de anticipatie op het cijfer over 'allochtone' geboortes, et cetera. Een laatste nuancering is dat ook andere items hoog scoren (vb. LMD en de bosbranden) en dat de reacties op deze items moeiteloos naast die rond de VDAB, de onrust in Schaarbeek en de PKK kunnen gezet worden. Dit is exact het voordeel van de identificatiebenadering en het nadeel van de 'etnische' benadering: vanuit identificatie zijn al deze scores interessant en verklaarbaar aan de hand van meerdere lagen; een 'etnische' benadering verengt de resultaten tot 'herkomst' en heeft geen oog voor de andere identificaties die, zoals uit deze analyse blijkt, wel degelijk van belang zijn. De identificatiebenadering is daarmee inclusiever en meer 'open'.

8.9 Conclusie

Het merendeel van de gezinsleden consumeert nieuws (82 van de 102 gezinsleden). Zij die geen nieuws consumeren (20 gezinsleden) zijn gemiddeld veel jonger dan de nieuwsconsumenten (o.a. dertien tieners tussen 11 en 15 jaar). Redenen voor het niet consumeren zijn te vinden in een gebrek aan interesse en tijd, de functie van andere gezinsleden als nieuwsbron en het onaangepaste aanbod voor jonge tieners (tussen 'Karrewiet' en volwassenennieuws in). Met andere woorden, vanuit het *Uses and Gratifications*-perspectief (Katz et al., 1974; Ruggiero, 2000; McQuail, 2010; Rosengren, 1974) kunnen we stellen dat enerzijds nieuws voor deze gezinsleden niet behoort tot de behoeften die ze hebben, anderzijds dat de behoeften in relatie tot nieuws niet ingevuld worden door het bestaande aanbod voor jonge tieners en dat voor anderen de behoeftes m.b.t. nieuws ingevuld worden door de gefilterde (selectie) en samenvattende nieuwsconversaties met gezinsleden. Dit laatste neigt heel sterk naar het door Costera Meijer (2006, 2007) omschreven '*snack nieuws'*: correct, snel, kort en zakelijk nieuws, zonder al te veel franjes. Het aantal televisie- en mediatoestellen lijkt verder geen rol te spelen in het niet consumeren van nieuws. Uitzonderlijk zullen deze gezinsleden toch nieuws consumeren: uit verveling, bij schoolverplichtingen, bij het verplicht meekijken met huisgenoten en bij uitzonderlijke faits-divers (vb. zwangere man) of in het geval van grote, emotioneel geladen dossiers (vb. Maddie McCann) of rampen en crisisgebeurtenissen (vb. aardbevingen en oorlog). Hierin zoekt men dus vooral escapisme, entertainment, sociaal contact (bij het meekijken), conversatiemateriaal en functionaliteit (in het geval van het consumeren van nieuws voor school).

De 82 nieuwsconsumenten, zitten verspreid over de 25 gezinnen en in dertien gezinnen is zelfs iedereen nieuwsconsument. We onderscheiden drie groepen: 63 van de 82 gezinsleden consumeren *dagelijks* nieuws, zes gezinsleden doen dit *bijna dagelijks* en dertien gezinsleden consumeren *minimaal twee keer per week* nieuws. De eerste groep ziet het als een noodzakelijke dagtaak, de

tweede groep 'probeert' dagelijks nieuws te kijken en de derde groep kijkt meer sporadisch maar toch wekelijks enkele keren naar nieuws. De eerste groep wordt vooral bevolkt door ouders (bijna alle vaders) en 'Marokkaanse' kinderen. De derde groep bestaat vooral uit vrouwen en 'Turkse' jongeren en geeft aan vooral nieuws te consumeren onder invloed van andere gezinsleden (vooral jongere tieners) of slechts beperkt te kunnen consumeren als gevolg van andere bezigheden (werk, school, huishouden). Vooral bij deze groep zien we het potentieel collectieve aspect van nieuwsconsumptie via televisie bovendrijven (i.t.t. kranten en internet) en zien we de sociale behoeften opduiken. De meeste gezinsleden consumeren nieuws omdat het een gewoonte en een dagelijks ritueel is en hoewel niet iedereen erin slaagde hiervoor motivaties te uiten, kwamen vooral informatiegaring (vb. het op de hoogte willen blijven van gebeurtenissen, nieuwsgierigheid), zelfvervolmaking (vb. het verbreden van horizonten en kennis), sociale functies (vb. nieuws als gespreksstof, het gezamenlijk kijken) en functionele functies (vb. nieuws voor schooldoeleinden) naar voren. Hoewel vele gezinsleden een zekere rust associëren met nieuws (zie verder), dicht niemand nieuwsconsumptie een ontspannende functie toe. We vinden bij onze gezinnen dus minder 'afleidingsbehoeften' die we in andere literatuur (vb. Van Cauwenberge et al., 2010) wel terugvinden. Enerzijds lijkt de nood aan informatiegaring ('surveillantie') heel sterk aanwezig in deze groep. Dit is een bevestiging van de algemene bevinding dat deze motivatie bepalend is voor nieuwsconsumptie (o.a. Van Cauwenberge et al., 2010), maar we hebben de indruk – zonder verdere aanwijzingen – dat deze gezinsleden deze nieuwsconsumptie heel serieus namen. Kwantitatief vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen of deze informatiebehoefte inderdaad dominanter is bij onze onderzochte 'groepen'. Anderzijds maakten we hier het onderscheid tussen hen die wel nieuws consumeren en hen die dat niet of minder doen. De 'afleidingsbehoeften' zitten vooral bij die laatste groep, wat een verklaring zou kunnen bieden voor het verschil met studies (o.a. Van Cauwenberge et al., 2010) waarin dit onderscheid niet gemaakt wordt.

Kranten worden door 70 van de 102 gezinsleden uitzonderlijk tot dagelijks gelezen en dit zijn verhoudingsgewijs vaker 'Turkse' gezinsleden (80% van de 'Turkse' gezinsleden) dan 'Marokkaanse' (56%). Van de 70 gezinsleden zijn er 24 die alleen online kranten lezen, 26 die de krant alleen in gedrukte versie lezen en 20 die beide mediadragers combineren. De helft van deze laatste groep blijft trouw aan zijn/haar gedrukte krant(en) online, de andere helft leest andere kranten online. Ouders lezen eerder de gedrukte krant of blijven trouw aan hun krant(en) online. Slechts vier ouders beperken zich tot de kranten online. De meerderjarige jongeren zijn in alle groepen vertegenwoordigd, maar zullen vooral enkel online krant(en) lezen en als ze dit combineren met de papieren krant(en) zullen ze eerder andere kranten online lezen. De meeste minderjarigen die kranten lezen zullen enkel online de krant raadplegen. Het zijn vooral ouders (en daarbinnen vooral 'Marokkaanse' ouders van de eerste generatie en 'Turkse' moeders) en 11- tot 15-jarigen die geen kranten lezen. Interesse (bij de jongeren), beschikbaarheid en taal (bij de 'Marokkaanse' ouders) en beschikbaarheid en socio-economische status ('Turkse' huismoeders bij wie er geen krant binnenkomt) lijken hiervoor de verklaringen. Verder motiveren enkele gezinsleden hun keuze om geen kranten te lezen vanuit een voorkeur voor andere mediadragers en de inspanning die kranten met zich meebrengen (lezen, gaan halen, …). Geen enkel gezinslid (inclusief zij die wel kranten lezen) spreekt over Arabischtalige

kranten. Qua Vlaamse kranten zijn *Het Laatste Nieuws*, *De Standaard* en *Het Belang van Limburg* het populairst. De populariteit van *Het Belang van Limburg,* vergeleken met andere regionale kranten, is moeilijk te verklaren vanuit onze beperkte groep gezinsleden, maar diepgaander vervolgonderzoek zou vier mogelijke verklarende hypothesen (nl. de 'herkomstfactor', taalkennis, het 'Limburg-gevoel' en de reputatie en inhoud van de kranten) kunnen meenemen. Bij de Turkse kranten zijn het vooral *Hürriyet*, *Zaman*, *Sabah* en *Milliyet* die het vaakst gelezen worden. Ouders, meerderjarige kinderen en minderjarigen delen dezelfde voorkeuren inzake krantentitels, met uitzondering van vooral *Zaman* – dat door zijn 'religieuze' gekleurdheid de jongeren (maar ook een deel van de ouders) niet kan bekoren – en *Metro,* dat niet door minderjarigen wordt gelezen. Alle Vlaamse kranten worden minstens dubbel zo vaak gelezen door de kinderen als door de ouders, waar de Turkse kranten minstens drie maal zo vaak door de ouders als door de kinderen worden gelezen. Van de 44 'Turkse' gezinsleden die de krant lezen, zal de grootste groep enkel Vlaamse kranten lezen (20 gezinsleden, vooral jongeren en vooral vrouwen) of deze combineren met Turkse kranten (15 gezinsleden, jongeren en ouders). Slechts negen gezinsleden (vooral eerste generatie ouders met een gebrekkige kennis van het Nederlands) lezen enkel Turkse kranten. Waar Vlaamse kranten vooral online gelezen worden (al is de gedrukte versie ook sterk vertegenwoordigd), worden Turkse kranten vooral in gedrukte vorm gelezen (maar ook hier zijn online kranten goed vertegenwoordigd). Dat de tweede groep vooral bestaat uit ouders verklaart dit verschil. Tenslotte dient ook genuanceerd te worden dat diverse gezinsleden niet hun favoriete krant lezen, maar wel die kranten die beschikbaar zijn op diverse locaties of toegankelijk zijn online (Vlaamse en Turkse kranten) of die kranten die niet onderhevig zijn aan leveringsproblemen (Turkse kranten). Abonnementen zijn – door de vele nadelen – beperkt aanwezig bij deze gezinnen maar ook de losse verkoop is eerder beperkt. Wel valt op dat men, in gezinnen waarin men vroeger een abonnement had, sneller geneigd is een krant te kopen. Hoewel gratis kranten enige populariteit kennen, is vooral de toegang op diverse locaties een faciliterende factor om kranten te lezen. Waar het lezen van kranten in recreatieruimtes vooral een 'Turkse' mannenaangelegenheid is, komt het lezen op het werk voor bij alle werkende groepen, vaak ook als enige contact met de krant.

Tijdschriften worden in twaalf van de 25 gezinnen gelezen en meestal zijn dit door vrouwen geconsumeerde showbizzmagazines, 'vrouwenmagazines' en tijdschriften die zich richten op tienermeisjes. Het meest populaire tijdschrift is *Joepie*. Een tweede soort tijdschriften zijn sport- en hobbymagazines (auto's, voetbal, …), die vooral door mannen gelezen worden. Nieuwsgerelateerde tijdschriften (in ruime zin: Humo en Knack) komen maar voor in vier gezinnen.

Slechts 44 gezinsleden geven aan online nieuws te consumeren. Leeftijd is hierin bepalend: 19 van de 27 meerderjarige kinderen (18 tot 27 jaar) geeft aan nieuws online te raadplegen tegenover elf van de 27 minderjarigen en zes van de 48 ouders. De traditionele media domineren het online nieuws: 82% van de vermelde online nieuwsbronnen zijn *websites van kranten en televisiezenders* en de daaraan gelieerde *sportsites*. Vooral de kranten zijn dominant en vormen voor een groot aantal gezinsleden eerder een online medium. De voorkeuren inzake krantentitels lopen gelijk met die van de gedrukte

kranten, al worden *Het Belang van Limburg*, *Zaman* en *Milliyet* veel minder online gelezen. Ook online worden er geen Arabische kranten gelezen en slechts twee informanten verwijzen naar *Al Jazeera*, maar dan wel naar de Engelstalige dochterzender. Vlaamse bronnen (kranten en televisiezenders) steken er met kop en schouders bovenuit (58%); Turkse bronnen zijn goed voor bijna 23% van de verwijzingen, maar komen slechts bij dertien gezinsleden voor, van wie er negen deze consumeren in combinatie met veelal een overwicht aan Vlaamse bronnen. Verder zijn er vier andere, weliswaar minder vernoemde, categorieën van online nieuws: sportsites, sociale netwerksites (m.n. *MSN*), minderhedensites en een restcategorie met sites i.v.m. school, werk en hobby's, zoekertjessites, *Google* en *Youtube*. Het is opvallend dat deze sites als nieuwssites worden opgegeven.

Radio wordt slechts zelden gebruikt voor nieuwsdoeleinden: van de 102 gezinsleden luisteren er maar 23 met zekerheid naar radionieuws. De meeste radionieuwsgebruikers zijn ouders (17/23) en onder de zes kinderen zijn er geen fervente luisteraars: zij luisteren vooral onder invloed van anderen (vb. in de wagen, op het werk, …). Van de zeventien ouders zijn er maar acht die aangeven specifiek op zoek te gaan naar radionieuws, veelal op *Radio 1* en *Radio 2*. Bij de andere ouders is de radionieuwsconsumptie eerder toevallig tijdens het werk of in de wagen.

Niemand van de 82 gezinsleden zegt nooit naar nieuws op televisie te kijken, maar het zijn vooral jongeren en vrouwen – en in mindere mate ook 'Turkse' gezinsleden – die minder fervent en minder vaak naar televisienieuws kijken, al zijn er bij elk van deze groepen ook voldoende tegenvoorbeelden. Televisie blijft dus voor nieuws het belangrijkste medium en voor de overgrote meerderheid staat nieuws gelijk aan televisienieuws. Zonder dat we teletekstgebruik expliciet bevroegen, gaven toch meerdere gezinsleden in dertien gezinnen aan teletekst te raadplegen. Enkele sterktes van het medium komen aan bod tijdens de gesprekken: gebruiksvriendelijkheid, overzichtelijkheid, snelheid en beschikbaarheid, mogelijkheid tot multitasking, laagdrempeligheid en keuzevrijheid. Teletekst blijkt voor onze informanten een viertal functies te hebben: als *programmablad* of als '*playlist*' van nummers op een muziekzender, voor *ondertiteling*, *niet-inhoudelijke gebruik* (vb. bij expliciete beelden) en tenslotte voor *informatiegaring* (weer en nieuws). Vaak fungeert het medium als redmiddel wanneer gezinsleden het journaal gemist hebben, vooral bij die gezinsleden die liever daarvoor niet grijpen naar kranten of het internet.

Als we de ***motivaties*** oplijsten voor het al dan niet gebruiken van de diverse mediadragers, zien we eerst en vooral dat traditionele media (televisie, kranten en radio) met een zekere *gemakkelijkheid* en *rust* geassocieerd worden: men kan nieuws op deze mediadragers zonder inspanningen en op het gemak consumeren, al geven enkele gezinsleden met name voor kranten aan dat er toch een zekere inspanning nodig is wanneer men de krant niet ter beschikking heeft en omdat men moet '*lezen*', wat velen niet graag doen of niet meer goed kunnen (door vb. ouderdomskwalen). Deze *inspanning* vormt één van de belangrijkste nadelen van internet: het *opzoeken* en het *lezen* worden door enkele gezinsleden als belastend ervaren, zeker voor zij die ICT gebruiken op het werk en een zekere *pc-moeheid* ervaren na de werkdag. Niettemin is de *opzoekmogelijkheid* en de *mogelijkheid tot selectie*

uit een *veelheid aan bonnen* (o.a. ook de diverse andere mediadragers) hét belangrijkste voordeel van internet volgens de vooral jonge gezinsleden. Deze werkt volgens hen *tijdsbesparend*, aangezien men kan selecteren wanneer en wat men wil consumeren, vooral omdat de informatie steeds *beschikbaar* is. Op een andere manier zorgt dit voor de jongere generaties eveneens voor een zekere '*rust*'. Deze *selectiemogelijkheid* is tegelijk het grootste nadeel van televisienieuws; voor radionieuws wordt het niet vernoemd, maar bij kranten komt het eveneens naar voren als een voordeel. Nieuws op radio en televisie wordt ook geassocieerd met *gewoonte*: het *ritueel consumptiegedrag* is één van de belangrijke motivaties voor het gebruik van deze mediadragers. Opvallend is verder dat *multitasking* als voordeel enkel vernoemd wordt bij internet en radio, en niet bij televisie. Even opvallend is het feit dat de mogelijkheid om *snel op gebeurtenissen te kunnen inspelen* (het '*live*'-aspect), wel als voordeel bij televisienieuws en als nadeel bij kranten wordt vernoemd, maar niet ter sprake komt in verband met radio en internet, een schaarse verwijzing naar *MSN* niet te na gelaten. Mogelijk is deze situatie intussen veranderd, gezien de opkomst van *Twitter* en *Facebook*, die ten tijde van de interviews nog niet wijdverspreid waren bij de gezinsleden. Één van de meest vermelde behoeftes, is de *nood aan beelden*: deze beeldcultuur is sterk bepalend voor het gebruik van televisienieuws en het niet gebruik van radionieuws, maar ook bij het gebruik van kranten worden vaak foto's als aantrekkingselement bij artikels aangehaald, al mist men hier bewegende beelden. Hoewel ook het internet alle troeven heeft om de behoefte aan beelden te lenigen, kampen verschillende gezinnen nog met *technische moeilijkheden* wanneer ze beelden willen afspelen op hun computer. De aanschaf van nieuwere en snellere computers in de toekomst zou, als we afgaan op dit belangrijke nadeel van online nieuws, zeker voor een verschuiving kunnen zorgen, vooral ook omdat de *technische onderlegdheid* (het kunnen werken met ICT), enkel nog bij een deel van de eerste generatie ouders nog problemen oplevert. Zij consumeren dan ook geen online nieuws. Daar tegenover staat dan weer dat ook digitale televisie, waar slechts twee gezinnen over beschikten, eveneens mogelijkheden biedt en enkele nadelen wegwerkt (o.a. selectie). Kranten hebben verder als voordeel dat ze '*mobiel*' zijn (kunnen overal gelezen en gedeeld worden) – vreemd is wel dat dit kenmerk niet vernoemd wordt voor ICT – en dat ze *gedetailleerder* nieuws brengen (*diepgang*), hoewel verschillende gezinsleden hierin niet geïnteresseerd zijn en expliciet aangeven geen kranten te lezen omdat "*de essentie toch op tv komt*". Dit is vreemd te noemen aangezien deze diepgang net hét belangrijkste aantrekkingselement blijkt te zijn voor de toch redelijk populaire duidingsprogramma's. We hebben hier echter verder geen verklaring voor. Radionieuws, dat door vele informanten beschouwd wordt als een gedateerd medium, heeft niettemin voor enkelen als sterkte dat het een *portaalfunctie* heeft om nieuws te volgen in andere media, maar toch beschouwen de meesten radionieuws als *veel te kort* om interessant te zijn, naast de eerder vermelde nadelen. Afsluitend dienen we ook te vermelden dat een '*veelheid aan bronnen'*, kenmerkend voor online nieuws, enkel bij 'Turkse' gezinsleden ter sprake kwam in relatie tot televisienieuws; dit is vooral gerelateerd aan de ideologische segmentatie van Turkse kanalen

Onze inschatting, op basis van de interviews, is dat vooral *gewoonte / ritueel kijkgedrag*, *gemakzucht / rust*, *de beeldcultuur* en de *selectiemogelijkheden* de belangrijkste bepalende factoren zijn voor de keuzes die deze gezinsleden maken. De overige kenmerken van de mediadragers spelen voor enkele

gezinsleden zeker een rol, maar de meerderheid verwijst toch veelal naar deze vier voornoemde kenmerken. Het verklaart ook waarom met name televisie het populairste medium blijft voor nieuws (drie van de vier kenmerken) en online nieuws, vooral bij hen die intussen het internet als een dagdagelijks medium hanteren, het tweede medium is voor nieuwsconsumptie (drie van de vier kenmerken). Kranten en radio zijn minder populair, zeker bij de generaties die deze beschouwen als een gedateerd medium en deze nauwelijks nog gebruiken. Wel blijven kranten hét medium bij uitstek dat men via internet consulteert. Over het algemeen kunnen we stellen dat de meesten diverse mediadragers voor nieuws gebruiken en de mogelijkheden van elk medium combineren: voor het internet beschikbaarheid, tijdsbesparing en opzoekmogelijkheden, bij radio de portaalfunctie en het gemak, bij televisie het gemak, de snelheid en de beelden en bij kranten de diepgang en het mobiele karakter. In de meeste gevallen gebruiken de gezinsleden de combinatie televisie – internet of televisie – kranten. Zij die hun nieuws niet 'multimediaal' consumeren, beperken zich in quasi alle gevallen tot televisienieuws.

Onze bevindingen op het vlak van de evaluatie van televisienieuws lopen grotendeels gelijk met Clycq et al. (2003). Net als bij deze auteurs zien we dat de evaluatie van individuele, bron-, vorm- en inhoudskenmerken dooreenlopen en moeilijk te scheiden zijn. Uit onze interviews distilleerden we de 15 belangrijkste evaluaties m.b.t. televisienieuws. Er is vooreerst een ***groot wantrouwen t.o.v. Turkse en Marokkaanse zenders***. Bij Marokkaanse kanalen wordt er vooral verwezen naar censuur en 'amateurisme'. Kritiek op Arabischtalige zenders (en zeker *Al Jazeera*) is schaars. Bij Turkse kanalen zorgen de ideologische verzuiling, de hevige concurrentiestrijd en het daarbij gepaard gaande sensationalisme voor wantrouwen. De staatszenders van *TRT* krijgen weliswaar minder kritiek, maar worden eerder saai bevonden. Toch hebben de meeste gezinsleden hun specifieke voorkeuren. Ook ***de nabijheid van de bron*** speelt een rol: hoe dichter een zender bij een gebeurtenis is, hoe gedetailleerder de informatie en hoe geloofwaardiger. Men gaat er immers ervaringsgewijs van uit dat bij buitenlands nieuws enkel de algemene lijnen worden weergeven. ***Reputatie***, concreet vertaald in professionaliteit en 'bewezen' of 'toegeschreven' status, is eveneens van belang. De kritiek op zenderprofessionaliteit wordt vooral geuit door gezinsleden die niet naar een specifieke zender kijken en meestal gebeurt dit zonder verdere staving. Als men hier wel dieper op ingaat, komen diverse vormelijke (vb. vraagstelling), inhoudelijke (vb. kennis van bijvoorbeeld minderheden of religie) en brongerelateerde kenmerken (vb. sensatiezucht) aan bod. Vooral de laatste twee kenmerken sluiten nauw aan bij de 'bewezen' of 'toegeschreven' status. In het eerste geval gaat het over door een bepaalde zender gemaakte 'fouten' (foutieve of onvolledige, eenzijdige berichtgeving); in het tweede geval gaat het over toewijzingen als 'staatszender' of 'niet-geaffilieerde zender'. Waar Marokkaanse staatszenders sterk bekritiseerd worden, kan *TRT* als staatszender (maar ook het niet-geaffilieerde *NTV*) wel meestal op goedkeuring rekenen. Op het vlak van positieve reputatie (professionaliteit, exhaustiviteit, diepgang, …) scoort vooral *Al Jazeera* sterk, zelfs bij gezinsleden die niet naar de zender kijken, omdat het volgens velen zijn nut in het verleden heeft bewezen en een gefundeerd 'ander verhaal' kan brengen, i.t.t. de westerse, maar ook de Marokkaanse zenders. Ook ***taalkennis en -gebruik*** spelen een rol (zie hoofdstuk 6). Veralgemenend kijken de gezinsleden naar wat ze het

best verstaan. Taal speelt sterker een rol voor nieuws en duiding omdat er minder ruimte is voor contextueel begrip en een gebrekkige taalkennis tast soms de geloofwaardigheid van zenders aan. Wie minder Darija, Fusha of Turks begrijpt én wie het Nederlands goed beheerst, kijkt minder naar satelliet. Een mindere kennis van het Nederlands vergemakkelijkt dan weer een oriëntatie op satelliet, al is deze niet absoluut, met name door functionele identificaties met 'hier' en door de sociale kijkcontext ('family viewing'). *VTM*-kijkers vinden het taalgebruik van *VRT* moeilijk, *VRT*-kijkers dat van *VTM* kinderlijk. Nieuwsuitzendingen op Arabischtalige én Marokkaanse zenders zijn in het Fusha en dus ontoegankelijk voor velen. Enkele 'Turkse' gezinsleden hebben problemen met de niveaus van het Turks (analoog aan het verschil tussen VRT en VTM) en daarvan zoekt een deel alternatieven in een gemakkelijkere taal. ***Beeldgebruik*** wordt vaak aangehaald als onderscheid tussen kabel- en satellietzenders. Satellietzenders vertonen (vormelijk en inhoudelijk) ruwere beelden, waar dit bij kabelzenders meer 'opgekuist' is. 'Marokkanen', die daarbij enkel verwijzen naar *Al Jazeera*, stellen ruwe beelden gelijk aan 'feiten' en 'geloofwaardigheid', terwijl 'Turkse' gezinnen dit gelijkschakelen met sensatiezucht en dramatiek (vooral op de commerciële zenders). Wel valt deze vergelijking moeilijk hard te maken, aangezien de aard van deze 'ruwe' beelden (internationale brandhaarden versus alledaagse situaties zoals auto-ongelukken) een diepgaande inhoudsanalyse vraagt van de diverse zenders. ***Levendigheid*** hangt samen met taal- en beeldgebruik, maar gaat ook over de keuze van de thema's en sensatie en emotionaliteit (plezant, luchtig, beeldrijk, …). Dit aspect wordt met name aangehaald door *VTM*-kijkers en zij die naar Turkse commerciële zenders kijken, terwijl ze andere zenders (o.a. *VRT*, *TRT*, *NTV*) als moeilijk, saai en droog bestempelen, wat voor anderen net positieve kenmerken zijn. Tussen deze uitersten zijn er diverse niveaus, wat maakt dat de gezinsleden niet in twee grote groepen kunnen geplaatst worden. Dit aspect komt niet ter sprake in relatie tot Arabischtalige zenders. Ook ***uitzenduur*** speelt een rol en met name het beginuur en de herhalingen, waardoor gezinsleden kunnen kijken wanneer dit beter in hun dagplanning past. Bij enkele informanten is 's morgens voor het werk of 's avonds voor het slapen naar nieuws kijken een ritueel geworden. Ook de constante beschikbaarheid van nieuws op nieuwszenders (vb. *Al Jazeera*, *CNN Türk*) past hierin. De keuze voor een specifiek nieuwsjournaal is vaak een gevolg van ***gewoonte***. Bij dit ***ritueel kijkgedrag*** speelt ook ***zendergetrouwheid***, waarbij men naar nieuws kijkt op de zender waar men doorgaans naar kijkt (*VTM, VRT*). Dit rituele kijkgedrag komt niet aan bod bij Turkstalige en Arabischtalige kanalen, maar dit ligt wellicht aan het feit dat er niet dieper werd op ingegaan.

De meeste gezinsleden vertonen een sterke ***maatschappelijke oriëntatie***, omdat hun directe sociale context meer impact heeft op hun leven en die van hun omgeving, zelfs bij niet 'herkomstgerelateerd' nieuws. Dit verklaart waarom, ondanks de negatieve beeldvorming, vele gezinsleden naar 'Vlaams' nieuws blijven kijken. Ook bij enkele gezinsleden die nauwelijks naar Vlaamse zenders kijken, krijgen we deze gerichtheid te horen: door satelliet zijn ze (o.w.v. de taal) beter op de hoogte van de grote gebeurtenissen in België. Toch is er ook vaak kritiek dat België veel te weinig aan bod komt op Turkse en Arabischtalige zenders. Voor sommigen is ook de eigen regio van belang en in elf gezinnen kijkt men naar regionale zenders. Eenzelfde behoefte m.b.t. de regio van herkomst komt nauwelijks voor. ***Relatieve zelfperceptie***, de etikettering van zenders op basis van het eigen zelfbeeld, wordt meestal

geuit als 'niveauverschil'. Vooral *VRT*-kijkers uiten pejoratieve omschrijvingen van *VTM* ('lager niveau' dus 'beneden hun stand'). Bij satellietzenders komt dit aspect enkel ter sprake in relatie tot de sensatie op Turkse zenders. Slechts uitzonderlijk stellen gezinsleden dat iets boven hun niveau is. Qua ***kritische nieuwshoudingen*** ontwaren we drie groepen: zij die niet kritisch zijn, zij die kritisch zijn t.a.v. alle nieuws (evalueren, reflecteren, vergelijken, aftoetsen) en zij die de kritische zin selectief toepassen, meestal enkel bij identificatiegerelateerde thema's. De in de literatuur aangehaalde kritische attitude van minderheden (o.a. bij Clycq et al., 2005) dient dus enigszins genuanceerd te worden. In eenzelfde gezin komen vaak diverse houdingen voor en enkel jongeren lijken iets vaker meer vertrouwen te hebben in nieuws of – mogelijk sociale wenselijk – enkel kritisch te staan t.a.v. herkomstgerelateerde items. Slechts zelden zijn gezinsleden zich bewust van mogelijke manipulaties van beelden, tenzij in het feit dat er beelden weggelaten worden (vb. '*Al Jazeera* toont meer'). De meeste gezinsleden preciseren dat hun kritische zin ook varieert, afhankelijk van onderwerp (vb. niet-gepolitiseerde gebeurtenissen zoals rampen zullen ze doorgaans sneller vertrouwen), niveau (vb. wel de grote lijnen vertrouwen, maar kritisch staan t.o.v. de details) en interpretatie (vb. zaken zoals *'hun mening'*, *'overdrijven'*, … bij identificatiegerelateerde onderwerpen). Uiteraard speelt ook de ***sociale kijkcontext*** een rol in het journaal dat men verkiest, omdat er niet altijd eensgezindheid is inzake voorkeursnieuws. Voor vele gezinsleden dient ***nieuws 'nieuw' te zijn***: langdurige en aanhoudende problemen (meestal politieke onderwerpen) kunnen maar weinigen bekoren en zorgen zelfs voor irritatie. Deze evaluatie komt opmerkelijk vaak van fervente nieuwskijkers. ***Buitenlandberichtgeving*** komt volgens de gezinsleden te weinig aan bod op zowel Vlaamse (bevestigd door inhoudsanalyse van het ENA, De Smedt, Hooghe & Walgrave, 2011) als op satellietkanalen. Voor nieuws uit de herkomstlanden en / of de 'islamitische' wereld kan men vaak niet anders dan toevlucht te zoeken op satellietzenders of internet. Er is ook kritiek op de selectie van buitenlands nieuws, waarbij de grote aandacht voor de VS, ook bevestigd door de cijfers van het ENA, op de korrel wordt genomen. Vooral de grote nieuwsconsumenten verwijzen voor good practices (vb. qua diepgang, informatiehoeveelheid, et cetera) vaak naar satellietzenders die 24 uur per dag nieuws uitzenden (vb. *Al Jazeera*, *NTV*, *CNN Türk* en *Habertürk*), maar deze zijn niet te vergelijken met algemene zenders (zoals *VRT*, *VTM* of andere satellietzenders). Het kijken naar Arabischtalig en Turkstalige nieuws is m.a.w. niet altijd ingegeven door een oriëntatie op herkomstlanden, maar ook door de behoefte aan diepgaand en gedetailleerd nieuws.

Tenslotte is er de ***individuele interesse in thema's (o.a. politiek, cultuur, sport, faits-divers)***. Vooral ouders geven aan het *nieuws volledig te bekijken*; anderen zullen zappen of iets anders doen als een item hen niet interesseert. *Faits-divers* worden afhankelijk van de gezinsleden zowel positief als negatief beoordeeld. Dit komt vooral in relatie tot VTM aan bod en in een schaars aantal gevallen bij Turkse zenders. *Sport* lijkt vooral een mannenzaak te zijn, maar een aantal vrouwen nuanceren dat het afhangt van de specifieke sporten (vb. tennis, Olympische spelen, nationale voetbalploegen). Het *weerbericht* is een belangrijke motivator om alsnog verder te kijken bij minder interessante items. Op *cultureel* nieuws wordt verdeeld gereageerd: de ene helft kijkt hier niet naar, de andere helft kijkt wel, al hangt dit van velen ook af van wat er getoond wordt. Wel wordt er in 'Turkse' gezinnen gewezen op

het hoge showbizzgehalte in het Turkse culturele nieuws en enkel tienermeisjes lijken dit te smaken. *Binnenlands nieuws* is voor de meesten een belangrijk onderdeel van nieuws en zelfs sommige ouders die niet naar nieuws op Vlaamse zenders kijken zullen bij 'belangrijke problemen' reactief kijken. De meeste gezinsleden hielden het op een algemene positieve omschrijving van binnenlands nieuws, anderen diversifieerden en gaven aan niet alles van binnenlands nieuws te smaken. *Sociaal nieuws* lijkt vooral van belang wanneer het identificatiegerelateerd is. In *politiek nieuws* zijn vooral ouders geïnteresseerd, al zijn er ook ouders (vooral moeders) die deze items niet kunnen smaken. Het merendeel van de jongeren zijn niet zo tuk op politiek nieuws (vooral minderjarigen en 'Turkse' jongeren) o.a. wegens de 'saaiheid' en het ontbreken van voorkennis. Er zijn geen genderverschillen, al stellen diverse (vooral 'Turkse') informanten dat veel vrouwen in hun omgeving niet geïnteresseerd zijn in politiek. In de meeste gevallen spreekt men enkel over 'Belgisch' politiek nieuws. Politiek nieuws uit Marokko wordt op geen enkel moment aangehaald, bij de 'Turkse' gezinsleden is enkel een deel van de ouders geïnteresseerd in Turks politiek nieuws. Vooral jongeren zien liever een inkorting en herleiding tot de essentie bij deze items. *Economisch nieuws* lijkt enkel van belang voor gezinsleden die er op één of andere manier mee bezig zijn (vb. studies, job, aandeelhouders), tenzij het andere dimensies aanneemt (vb. fraude en algemene crisissen). Zowel bij nieuwsconsumenten als vooral bij niet-nieuwskijkers zorgen *criminaliteit, emotioneel geladen dossiers en (natuur-)rampen* voor een verhoogde interesse. *Gezondheid* komt spontaan op bij een beperkt aantal gezinsleden en wordt vooral gerelateerd aan de Mexicaanse griep die toen de actualiteit beheerste. Ook *regionaal nieuws* komt bij een beperkt groep voor, al zullen de meeste geïnteresseerden eerder afstemmen op regionale zenders of in de huis-aan-huis bladen kijken.

De gezinsleden geven meer ***favoriete zenders*** op voor algemeen televisiegebruik dan voor nieuws. Telkens ongeveer evenveel 'Turkse' gezinsleden geven enkel westerse, enkel niet-westerse of een combinatie van beiden op, terwijl men bij 'Marokkaanse' gezinnen eerder combineert (ca. 30%), maar vooral enkel beroep doet op westerse kanalen (64%). Voor algemeen televisiegebruik zien we bij 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinnen hetzelfde beeld, al zullen de 'Turkse' gezinsleden die niet naar nieuws kijken hier eerder enkel op westerse kanalen afstemmen. De meeste 'Marokkaanse' én 'Turkse' gezinsleden zullen eerder afstemmen op *VTM* of *één* voor nieuws en op *2BE*, *VT4*, *één* en *VTM* voor algemeen televisiegebruik. Daarnaast zijn vooral *Vijf TV*, *Vitaya*, *Canvas* en *regionale televisie* het vermelden waard (de laatste twee ook voor nieuws), naast muziekzenders (*JIM*, *TMF*, *MTV*). Qua Turkse zenders zijn vooral *Kanal D* en *Show TV* populair (voor nieuws en algemeen televisiegebruik), terwijl de staatszenders van *TRT* eerder in de middenmoot zitten. Andere belangrijke kanalen voor nieuws en algemeen televisiegebruik zijn *ATV*, *Star*, *Haber*, *Samanyolu* en *Kanal 7*. Kanalen van de eerder seculiere Doğan Media Group, de grootste media holding in Turkije, worden het vaakst vernoemd (*Kanal D*, *Star*, *CNN Türk*). Zenders die aanleunen bij het AKP (*Samanyolu, Fox, Dost en ATV*) worden nog wel vaak vermeld, maar de met Milli Görüş geaffilieerde zenders (*Kanal 7* en *TV5*) en het nationalistische *TGRT* trekken veel minder kijkers. In grote lijnen krijgen we een afspiegeling van de meest populaire kanalen in Turkije, met het verschil dat het nationalistische *TGRT* minder populair is hier in Vlaanderen en dat de Milli Görüş kanalen populairder zijn hier dan in Turkije

(Baris, 2010; Christensen, 2007; Vogel et al., 2008). Bij de 'Marokkaanse' gezinnen is de kloof tussen Vlaamse en Arabischtalige zenders veel groter. *Al Jazeera* en de Marokkaanse staatszenders *2M* en *RTM* worden nog het vaakst bekeken. Voor algemeen televisiegebruik komen er ook religieuze zenders (vooral *Iqra*) bij. Populairder dan de Arabischtalige kanalen zijn de Franstalige zenders en met name de Waalse zenders *RTBF* en *RTL-TVI* (zowel voor nieuws als voor algemeen televisiegebruik). Wel dienen de hiervoor beschreven verhoudingen enigszins genuanceerd te worden. In Vlaanderen zijn er minder zenders die nieuws brengen in vergelijking met de situatie bij Arabischtalige en vooral Turkstalige zenders. Verder zijn diverse kanalen (*NTV*, *CNN Türk*, *Habertürk, Sky Türk, TGRT Haber, Al Jazeera*) nieuwszenders die 24 uur per dag nieuws uitzenden, waardoor ze moeilijk te vergelijken zijn met *één* en *VTM*. Wie meer en diepgaander nieuws wil, kan hierop terecht, waar in Vlaanderen geen dergelijk initiatief bestaat.

Documentaires en informatieve duiding- en debatprogramma's worden in elk gezin minstens door één familielid bekeken zowel op Vlaamse, westerse (vooral Nederland en BCC) als satellietzenders. Andere gezinsleden kijken vooral wanneer de tijd het toelaat en wanneer er potentieel is voor functionele, normatieve en emotionele identificaties (eigen stad, leeftijd, hoofddoek, pedofilie, Maddie McCann, discriminatie, …). Vooral *VRT*-programma's worden vernoemd (met als populairste *Terzake, Panorama* en *Koppen*), mogelijk wegens het grotere aanbod in vergelijking met *VTM*, dat enkel het niettemin vaak bekeken *Telefacts* heeft. Zendergetrouwheid speelt hier dus minder een rol. Het succes van dit soort programma's wordt verklaard door de diepgang en de verschillende visies die aan bod komen, waardoor er minder kritiek op is dan op nieuws. De kritiek is echter des te harder (o.a. op de experts) wanneer er desondanks verkeerde of eenzijdige informatie wordt gegeven. Vooral *'De Weg naar Mekka'* van Jan Leyers (*VRT*), de *Panorama*reportage over huwelijksmigratie vanuit Emirdağ *'Een visum als bruidsschat'* en de mp3-moord op Joe van Holsbeeck in het station Brussel Centraal worden als voorbeelden aangehaald. Dezelfde programma's op satelliet zijn quasi uitsluitend een mannenzaak (vooral o.w.v. de agressieve debatstijl volgens vrouwen): *'Attijah Al Mu'akis'* voor 'Marokkanen' en *'Siyaset Meydan'*, *'Teketek'* en *'Arena'* voor 'Turken'. Bij zowel de Turkse als Arabische programma's wordt ook gewezen op de brede, supranationale experten. Deze non-fictieprogramma's worden vaak aangehaald als 'good practices' en worden door velen (ook niet-kijkers) vernoemd als het domein waarop er primair moet ingegrepen worden inzake diversiteit en correctere informatie (beeldvorming). In tegenstelling tot Clycq et al. (2003) worden door onze gezinsleden dus wel explicietere evaluaties geuit in verband met actualiteitsprogramma's. Waar Clycq et al. (2003) tot de conclusie komen dat hun informanten doorgaans dezelfde evaluatie geven aan actualiteitsprogramma's als aan nieuws, zien we in ons onderzoek wel een duidelijke nadruk op o.a. de diepgang en de verschillende stemmen die aan bod komen.

De grote nieuwshonger roept vragen op naar de ***plaats van nieuws in de opvoeding***. Niemand verplicht de kinderen om naar nieuws te kijken, wel wordt nieuwsconsumptie meestal rechtstreeks of onrechtstreeks 'gestimuleerd' via actieve stimulansen (vb. vragen om mee te komen kijken, vooral bij identificatiegerelateerde thema's en vooral op Vlaamse zenders), passieve stimulansen (vb. bewust of

onbewust creëren van nieuwsgerelateerde gewoontes) en conversatiegerelateerde stimulansen (vb. praten over het nieuws). Sommige ouders gebruiken een combinatie van deze stimulansen en vooral de passieve stimulansen komen vaak voor. Ook hoopt men op stimulansen vanuit het onderwijs. Ondanks deze stimulansen is er niet altijd veel animo bij de kinderen om te kijken: ofwel omdat men het nieuws voor volwassenen 'te serieus' vindt, ofwel omdat men balanceert tussen journaals voor volwassenen en jeugdjournaals.

In het omgaan met ***geweld tijdens het nieuws*** kunnen we drie soorten reacties ontwaren, die ook verschillend kunnen zijn tussen ouders in eenzelfde gezin. *Laissez faire ouders* houden geen rekening met geweld en gruwel op televisie en grijpen niet in, tenzij in heel extreme gevallen. Ze argumenteren ofwel dat hun kinderen er niet door beïnvloed worden, ofwel stellen ze dat jonge kinderen niet beseffen wat er vertoond wordt ofwel zien ze geweld in nieuws als een onderdeel van de realiteit die kinderen moeten kennen. *De fictie bewakende ouders* maken een onderscheid tussen geweld en gruwel in fictie en in non-fictie, waarbij ze enkel ingrijpen bij fictie omdat ze geweld in nieuws om een aantal redenen meer aanvaardbaar vinden. Ouders stellen ofwel dat de gruwel tijdens het nieuws een 'gevolg' is van een gebeurtenis en niet de 'gruweldaad op zich' (wat het minder erg maakt), ofwel dat geweld in het nieuws een realiteit is die hun kinderen ook dienen te kennen, ofwel dat ze deze voldoende zullen kaderen door te praten. Wel maken enkele ouders het onderscheid tussen Vlaams nieuws (dat meestal opgekuist en minder erg is) en satellietzenders (waarbij ze wel eens zouden kunnen ingrijpen). Opvallend is wel dat er geen ouders zijn die eerder bij geweld en gruwel in nieuws zullen ingrijpen. De *beschermende ouders* tenslotte, grijpen altijd in, vaak ook omdat ze er zelf niet tegen kunnen. Het argument daarbij is dat men vreest dat het kind 'getraumatiseerd' zou worden of er 'nachtmerries' van zou krijgen. Ook hier horen we het onderscheid tussen Belgisch en Turks nieuws, waarbij dat laatste als 'veel erger' wordt aangegeven. De niet-onderzochte vraag bij dit geweldsaspect is of de kinderen dit ook zo ervaren. Nederlands onderzoek wijst bijvoorbeeld uit dat het besef bij kinderen dat geweld op televisie fictie was leidde tot minder angsten (van der Molen & Bushman, 2008). De leeftijden vanaf wanneer deze kinderen autonoom hierover kunnen beslissen verschilt per gezin. Ook dienen we deze opdeling te nuanceren omdat er onvoldoende onderscheid werd gemaakt bij de bevraging tussen satelliet- en kabelzenders (met andere vormen van gruwel).

Ondanks de beperkingen bij het veldexperiment (cf. supra) levert dit waardevolle informatie op die in grote lijnen de eerdere analyses in dit proefschrift bevestigt. We verwijzen hierbij naar het besluit van het veldexperiment, maar willen toch enkele belangrijke bevindingen herhalen. Het feit dat hoe meer Nederlands onkundig een gezinslid is, hoe minder er vertaald wordt, is een opvallende bevinding, en mogelijk is dit omdat men het als 'overbodig' of 'hopeloos' beschouwt om te vertalen. (Feiten uit) items worden niet alleen vergeten wanneer men er minder interesse voor heeft, maar ook als ze korter zijn, op het einde van een journaaldeel aan bod komen of voorafgegaan worden door een interessant item, en dit is zelfs het geval wanneer men op een item reageerde of zaken duidelijk en meermaals visueel en verbaal aan bod kwamen. Dit zijn o.i. belangrijke bevindingen die dienen meegenomen te worden bij het peilen naar herinnering en begrip. Los van het feit dat de waardering van de items een

individueel gegeven is, zien we enkele evaluaties m.b.t. nieuws bevestigd: sport en voetbal als ‘mannenzaak’, het verdeelde publiek bij cultuuritems, de lage interesse in politiek nieuws bij jongeren, de algemene interesse in sensationele en emotioneel geladen items, de diverse uitingen van kritische ingesteldheid en de vaststelling dat nieuws ‘nieuw’ moet zijn en geen ‘constant probleem’. Globaal bekeken lijkt leeftijd de sterkste factor te zijn: de verschillen tussen de diverse groepen kunnen meestal teruggebracht worden tot leeftijdsverschillen; de minderjarigen geven significant vaker aan diverse items niet als gespreksstof te zien en er minder betrokken bij te zijn in vergelijking met de oudere leeftijden; ook qua interesse en de waarde van items zijn er significante verschillen, zij het minder. Gender (sport) en ‘herkomst’ (PKK en terreurcel) spelen eerder een beperkte rol. Algemeen blijken de items qua toegekende neutraliteit nauwelijks te verschillen. Een andere belangrijke bevinding is de duidelijke polysemische en intertekstuele lezingen van de items, niet alleen bij gezinsleden die het Nederlands minder machtig zijn (die verhalen construeren aan de hand van beelden, enkele basale kernwoorden of informatie uit nieuws op satellietzenders), maar ook bij de andere gezinsleden zijn er lezingen op basis van andere ‘teksten’ en informatie. Regelmatig lijken gezinsleden ook geen onderscheid te maken tussen de evaluatie van het nieuwsitem op zich en de evaluatie van een nieuwsfeit of personen of instanties die in beeld komen of aangehaald worden.

Wat dit veldexperiment vooral ook aantoont, is dat er bij alle items (uitgezonderd bij het poolstation-item) potentieel aanwezig is om zich functioneel, emotioneel en/of normatief te (des-)identificeren aan de hand van meer dan ‘herkomst’: woonplaats, status, taal, leeftijd, et cetera. Gezinsleden kiezen (al dan niet bewust) langs welke lijnen ze zich (des-)identificeren. Dat identificatie via ‘religieuze’ of ‘etnische’ lijnen niet noodzakelijk primeert blijkt uitvoerig uit de analyses. De waarde van de opdeling in de diverse identificatievormen blijkt uit het feit dat deze een verklaring kunnen bieden bij tal van items (vb. de aanwezigheid van enkel emotionele en normatieve identificaties).

9 HOOFDSTUK 9: BELEIDSONDERSTEUNENDE GERBUIKSWAARDE VAN DIT ONDERZOEK. CASUS: PUBLIEKE TELEVISIE EN IDENTIFICATIE

In dit laatste hoofdstuk werken we een specifieke casus uit, met name de rol van de publieke omroep *VRT* in het mediamenu van de onderzochte gezinnen. Dit hoofdstuk verscheen eerder als artikel[107] en pikte in op het maatschappelijke en politieke debat rond de nieuw te onderhandelen beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse openbare omroep voor de periode van 2012 tot en met 2016. De doelstelling was een beleidsgeoriënteerde analyse te maken van de plaats die de *VRT* innam in het algehele mediamenu van de onderzochte gezinnen en de evaluaties door de gezinnen die daarmee gepaard gingen. Deze werden gerelateerd aan een summiere secundaire analyse van de monitoren diversiteit uit 2004 en 2007. Het geheel wordt naast de definitie van 'functionele kwaliteit' (Beheersovereenkomst 2007-2011, het raamwerk voor deze evaluatie) geplaatst. De inhoud van dit artikel werd opgenomen in diverse media (kranten, radio, websites) en heeft kunnen wegen op het beleid o.a. omdat het werd opgenomen in de visienota van de Minister van Media, Ingrid Lieten. Om de opbouw te kunnen behouden wordt het artikel hieronder in slechts licht gewijzigde vorm weergegeven.

9.1 Achtergrond

De Vlaamse publieke omroep (*VRT*) kent dankzij haar verschillende netten anno 2011 een sterk publiek bereik. De brede en gerichte aanpak van *één* (voor het brede publiek), *Canvas* (voor de meerwaardezoeker) en *Ketnet* (voor kinderen) zorgen niettemin voor een stevig debat over de plaats die *VRT* zou moeten innemen in het Vlaamse medialandschap. Ook in andere Europese landen wordt gediscussieerd over de positie van openbare omroepen en hun relatie met het bredere publiek (Søndergaard, 1999; Bardoel & d'Haenens, 2008). Tegen de achtergrond van hun diversifiërende samenlevingen hebben heel wat Europese publieke omroepen een personeels- en programmabeleid ontwikkeld voor een divers publiek. De verbindende kwaliteit van de publieke media blijft echter uit. In plaats van toonaangevend leiderschap in het medialandschap op het vlak van een pluralistisch aanbod, primeert de vrijblijvendheid in de keuzes van programmamakers en journalisten nog steeds (zie o.m. Bink & Serkei, 2009; d'Haenens, 2009). In het Vlaamse Mediadecreet (27 maart 2009) en de Beheersovereenkomst 2007-2011 concentreert het beleid van de *VRT* zich rond een specifieke missie en opdracht, waarbij publieksuniversaliteit – het bereiken van een zo ruim mogelijk publiek – via een divers en kwalitatief aanbod centraal staat. Genrebreed moet het aanbod vier functies vervullen: informatie, cultuur, educatie en ontspanning. De informatie- en cultuurprogramma's zijn volgens het Mediadecreet hierbij prioritair.

[107] El Sghiar, H. & d'Haenens, L. (2011). Publieke televisie en identificatie: Familieonderzoek naar Vlaamse burgers met Marokkaanse en Turkse achtergrond. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 39* (2): 38-56.

Van de *VRT* wordt – vanuit een voorbeeldfunctie – een inclusief publieksbereik verwacht, zonder structurele uitsluiting van enige publieksgroep (Coppens, 2005). De weerspiegeling van de culturele en demografische diversiteit in Vlaanderen in het programma-aanbod en in het personeelsbestand maken de basis uit van het Charter Diversiteit (*VRT*, 2007). Maatschappelijke diversiteit blijft ook bij de Vlaamse commerciële omroepen (*VTM*, *Kanaal2*, *VT4*, *Vitaya*, *VijfTV*) niet onbesproken aangezien een divers publiek ook economisch rendabel en dus interessant kan zijn. En ook in andere Europese landen wordt er op dit vlak geëxperimenteerd (Bardoel & d'Haenens, 2004a, 2004b).

Alle initiatieven ten spijt, bevestigen tal van inhoudsanalyses de door minderheden aangegeven negatieve beeldvorming (Devroe et al., 2010). Het pluralisme in het aanbod wordt als dusdanig niet (h)erkend en Vlaamse fictie wordt nauwelijks gesmaakt in tegenstelling tot Engelstalige reeksen (Dhoest, 2009a). Ook de Vlaamse journaals en actualiteitsprogramma's krijgen een matige evaluatie – mede door de beeldvorming en gekozen invalshoeken – maar blijven niettemin prioritair in het mediamenu van de vele fervente nieuwszoekers onder de minderheden (Clycq et al., 2005; Devroe et al., 2010). De mogelijkheden om uit te wijken naar andere zenders zijn schaars. Vooral voor vele 'Marokkaanse' Vlamingen vormt de taal een barrière voor satellietzenders als volwaardig alternatief, wat minder geldt voor 'Turkse' Vlamingen (Clycq et al., 2005; Devroe et al., 2010). Niettemin lijken de satellietzenders vooral aantrekkelijk voor fictie en als aanvulling op het schaarse aanbod aan buitenlands nieuws op Vlaamse zenders. Nederlandse zenders gelden voor sommigen wel als volwaardig alternatief. We hebben hier te maken met een bijzonder kritisch publiek, zowel naar satellietzenders als naar Vlaamse zenders (Clycq et al., 2005). Kortom, de relatie tussen omroepen en minderheden staat onder spanning.

Concreet rijst hier de vraag of de *VRT*-missie qua diversiteit ook wordt vertaald op het scherm en, belangrijker nog, wordt (h)erkend door de betrokken kijkers. Deze doelstelling vinden we terug in de definitie van functionele kwaliteit:

> *De mate waarin het aanbod voor de beoogde mediagebruiker de functie vervult die hij vervuld wilt zien. Bij het evalueren van de functionele kwaliteit van de VRT moet rekening gehouden worden met de analyse van de mediabehoeften én de invulling ervan door de VRT. Daarnaast moeten ook het taalgebruik en de toegeschreven kwaliteit (het al of niet bereiken van de beoogde doelgroep of het doelpubliek en de beoordeling van de doelgroep of het doelpubliek) in aanmerking genomen worden voor de evaluatie.* (Beheersovereenkomst, Afdeling 2, Artikel 15, §2)

Deze definitie lijkt ons de invalshoek bij uitstek[108] om na te gaan of de diversiteitsdoelstelling door de *VRT* wordt waargemaakt, in vergelijking met opeenvolgende diversiteitsmonitoren. Ter aanvulling op dergelijke aanbodsanalyse, halen we uit onze familie-interviews die passages waarin informanten het

[108] De beheersovereenkomst hanteert vier dimensies van kwaliteit: operationele, publieke, functionele en ethische kwaliteit (Vlaamse Gemeenschap, 20 juli 2006). Hoewel onder 'ethische' kwaliteit expliciet wordt verwezen naar beeldvorming en de monitor diversiteit, kozen we in dit onderzoek voor de ruimer gedefinieerde 'functionele' kwaliteit die de focus legt op de publieksevaluatie van het aanbod.

aanbod evalueren, al dan niet in relatie tot hun andere media-ervaringen. We vragen ons af: Welke kwaliteit schrijft het doelpubliek toe aan het aanbod? Welke elementen zijn nodig om tegemoet te kunnen komen aan de behoeften? En vooral, waaruit bestaat voor dit doelpubliek diversiteit en pluralisme?[109]

9.2 Aanpak

Om na te gaan of de doelstelling van functionele kwaliteit wordt waargemaakt, grijpen we om te beginnen naar een summiere secundaire analyse van de monitoroefeningen uit 2004 en 2007 (Lardon & Doens, 2004; Lardon, 2007). Dergelijke monitoroefeningen peilen naar waar, hoe vaak en op welke manier 'gekleurde personen' voorkomen op het scherm. Hoewel deze manier van 'tellen' tal van beperkingen kent, gebruiken we deze monitoren hier omdat ze momenteel als dusdanig een beleidsinstrument vormen. De opeenvolgende analyses zetten aan tot zelfreflectie bij de omroep en bieden een indicator van de stand van zaken en de evolutie van de wijze waarop de publieke omroep pluralisme op het scherm brengt.

Multimethodisch familieonderzoek bij 25 (twaalf 'Marokkaanse' en dertien 'Turkse') gezinnen in Vlaanderen vormt de kern van dit artikel. Deze gezinnen werden via de sneeuwbalmethode en social sampling gerekruteerd.[110] Gezinsleden ouder dan twaalf (N=102) namen deel aan twee gesprekken van elk drie uur bij hen thuis tussen februari 2008 en juni 2009. De standaardtaal voor de interviews was Nederlands en Frans, Marokkaans Arabisch ('Darija'), Berbers of Turks voor hen die het Nederlands niet machtig waren. Via etnografische interviews is getracht – zo flexibel en open mogelijk en met een minimum aan geprefabriceerde categorieën (Morley, 1992) – inzicht te krijgen op de mediaconsumptie en de interpretatie van nieuws bij de betrokken gezinsleden. Participatieve observatie door de interviewer en de observant(en) leverden observatienota's op over de (non-verbale) communicatie, geobserveerde machtsverhoudingen en interacties binnen de gezinnen alsook de algemene sfeer tijdens de gesprekken.

De interviews werden getranscribeerd en door minstens twee personen gecontroleerd. Vanuit de gefundeerde theorievorming werden bevindingen systematisch en cumulatief opgebouwd door zowel interviews als observatienota's in Nvivo te coderen (2009-2010) en te hercoderen (2010). Media- en nieuwsgerelateerde voorkeuren en motivaties, functies en percepties en (on)mogelijkheden van herkenning in het programma-aanbod werden in verband gebracht met kenmerken van de gezinsleden (o.a. identificaties, leeftijd, socio-economische afkomst en familierelatieprocessen).

[109] Diversiteit wordt hier gehanteerd als maatschappelijke diversiteit, waarmee we niet alleen verwijzen naar de dichotomie meerderheid vs. minderheden, maar ook naar de ontelbare identificaties die informanten uiten. Voor schermdiversiteit hanteren we de term pluralisme.

[110] Er werd gestreefd naar een geografische spreiding in Vlaanderen en naar regio's van herkomst, alsook een verscheidenheid qua 'religiositeit' en sociale komaf. De gezinnen werden geselecteerd na een telefonisch gesprek.

Gefundeerde theorievorming sluit goed aan bij de definitie van functionele kwaliteit. Charmaz (2000: 522) stelt dat deze benadering geschikt is voor ‘‘*the study of experience from the standpoint of those who live it*’’. De thema’s die de informanten spontaan aanhaalden of die via de bevraging ter sprake kwamen, vloeien voort uit deze benadering. De taal-in-context-benadering van ‘*linguïstic pragmatics*’ (Blommaert & Verschueren, 1998) hielp ons om op een kritische manier naar de data te kijken met als doel een coherente, op systematische vaststellingen gebaseerde analyse. De observatienota’s dienden hetzelfde doel.

De informanten worden in dit onderzoek benaderd vanuit het perspectief van identificatie – “*het leggen, onderhouden en verbreken van verbindingen*” (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 2007: 14) – ter vervanging van concepten die uitgaan van een gepercipieerde homogeniteit (zoals etniciteit) of statisch kunnen opgevat worden (zoals identiteit) (Blommaert & Verschueren, 1998; Brubaker, 2004).[111] Deze werkwijze biedt het voordeel dat we blijven openstaan voor de talloze dynamische en contextueel bepaalde identificatiemogelijkheden die de informanten zelf aangeven. Dit is van belang om een goed beeld te krijgen van het pluralistisch beeld dat de informanten (willen) te zien krijgen of niet en wat daar deel van uitmaakt. Als hulpmiddel bij de analyse worden drie (niet-limitatieve) dimensies van identificatie naar voren geschoven (WRR, 2007). Bij *functionele identificatie* staan categoriseringen centraal (vb. student of pendelaar) die functioneel zijn bij het realiseren van bepaalde doelen. *Normatieve identificatie* vertrekt van de mogelijkheden om eigen referentiekaders (opvattingen en normen) te kunnen toepassen en inbrengen in het publieke, politieke en private domein. *Emotionele identificatie* gaat over emotionele gevoelens van verbondenheid met anderen, een “sense of belonging”. Al deze identificatievormen kunnen relationeel (t.a.v. anderen) of categoriaal (t.o.v. concepten) zijn en bestaan uit zelfidentificaties of identificaties t.a.v. anderen (WRR, 2007). Ook hier dient ‘*linguistic pragmatics*’ als instrument om kritisch te kijken naar de geuite identificaties.

Kortom, we gaan in hetgeen volgt na hoe het aanbod van de publieke omroep gepercipieerd wordt en welke plaats *VRT* inneemt in het bredere televisieaanbod waar onze informanten toegang toe hebben. Na een summiere secundaire analyse van de monitoren diversiteit uit 2004 en 2007, bespreken we hoe onze informanten de beeldvorming en het pluralisme in het aanbod evalueren. Visies op het *VRT*-aanbod worden hierbij naast dat van andere zenders gelegd met de focus op nieuws, duiding en fictie. We evalueren welke kansen de publieke omroep heeft en sluiten af met conclusies en aanbevelingen.

9.3 Monitoren Diversiteit 2004 en 2007

[111] Identificatie verwijst hier niet naar het gebruik in andere disciplines (o.a. biologie, psychoanalyse, criminologie), noch naar zelfidentificatie met televisiepersonages (zoals Cohen, 2006). Het gaat hier niet om het zich herkennen in een personage, maar om zelfdefiniëring of definiëring van anderen.

De Monitoren Diversiteit van 2004 en 2007 peilden op basis van samengestelde weken[112] naar de aanwezigheid van 'kleur' op de Vlaamse publieke en commerciële televisiezenders (Lardon & Doens, 2004; Lardon, 2007). Hieruit blijkt dat pluralisme op het Vlaamse televisiescherm schaars is en sterk verschilt per genre (fictie of non-fictie) en per omroep (publiek vs. commercieel). Minderheden zijn bovendien ondervertegenwoordigd in actieve, dynamische rollen; vooral in non-fictieprogramma's krijgen ze veelal een statische programmafunctie toebedeeld (vb. 'portret' of 'interviewsubject' in plaats van panellid). Nog geen 2% van de presentatoren op de Vlaamse televisie is 'gekleurd'.

Figuur 20 Vergelijking 2004-2007, non-fictie per zender

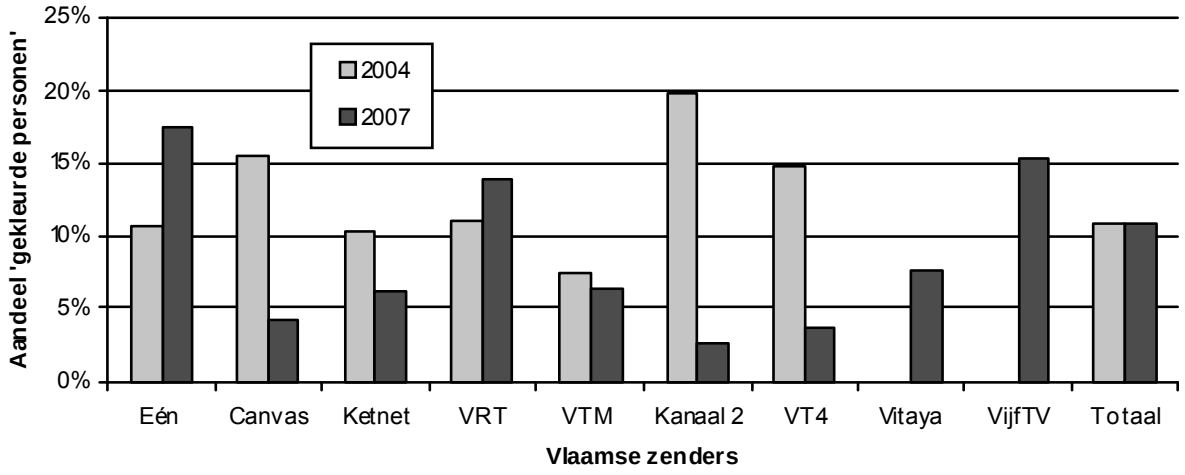

Dankzij de (goede) resultaten van *Vitaya* en *VijfTV* in 2007 blijft het aandeel 'gekleurde actoren' (11%) gelijk aan dat van 2004. Vooral *Kanaal2* en *VT4* – de sterkste zenders in 2004 – en *Canvas* vertonen in 2007 een sterke daling, terwijl *één* een stijging noteert van 11% naar 17%. *Eén* (14%) en *VijfTV* (14%) scoren het sterkst en samen met *Vitaya* doen ze het beter in non-fictie dan fictie.

Fictie telt meer 'gekleurde mensen' (15%) dan non-fictie (11%) in 2004 en evenveel (11%) in 2007.[113] *VRT* – en in 2007 ook *Vitaya* – laat het grootste aandeel 'gekleurde personen' zien in het non-fictieaanbod (vooral 'infotainment' en 'informatie en cultuur'), terwijl de commerciële zenders – *VT4*, *Kanaal2* (nu *2BE*) en vanaf 2007 *VijfTV* – het best scoren qua 'kleur'. Het merendeel van deze 'gekleurde actoren' bestaat echter uit Afro-Amerikanen in aangekochte programma's en fictieseries (vnl. comedy, avontuur en misdaad), terwijl bij de *VRT*-netten alsook bij *VTM* de actoren meer gespreid zijn over de verschillende 'kleurgroepen', hoewel ook hier de 'Zwart-Afrikaanse groep' oververtegenwoordigd blijft. Eén vertoont in 2007 een zeer sterke stijging van de mediterrane groep (van 13% naar 84%) binnen de 'gekleurde actoren'. Ook *Ketnet* en *Canvas* laten in vergelijking met andere netten meer mediterrane actoren zien. Hierbij aansluitend blijkt dat op *VRT* 26% van de 'gekleurde actoren' Nederlands spreekt, versus 11% bij de commerciële omroepen, waar het Engels

[112] Telkens werd een andere dag van de week bekeken tijdens een periode van zeven weken.
[113] We laten entertainmentgenres buiten beschouwing.

(voor alle actoren) de voertaal vormt in fictie. Bij de commerciële zenders ligt immers de nadruk zowel in fictie als non-fictie op de buitenlandse context.

Figuur 21 Vergelijking 2004-2007, fictie per zender

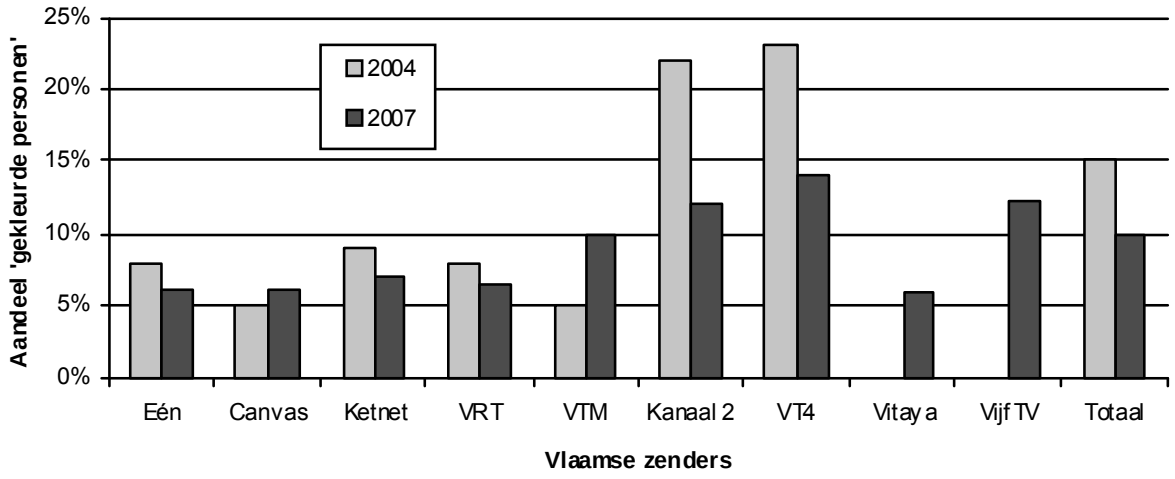

Gekoppeld aan deze bevinding zien we een inhoudelijke verschuiving: in 2007 wordt 64% van de 'gekleurde actoren' getoond in een familiale, huiselijke of maatschappelijke setting, daar waar in 2004 deze actoren vooral in avontuurlijke of humoristische genres voorkwamen. Algemeen komen 'gekleurde actoren' veelal voor in items over sociale kwesties, cultuur, criminaliteit en politiek. Ze zijn ondervertegenwoordigd wanneer het gaat over amusement, leefomgeving, wetenschap, faits-divers, sport en economie. Items met een internationale reikwijdte presenteren meer 'gekleurde actoren' dan lokale of nationale items: de meeste 'gekleurde actoren' behoren dus niet tot Vlaamse minderheden.

9.4 Beeldvorming

In ons familieonderzoek loopt het thema beeldvorming als een rode draad doorheen de interviews. Vaak sneden informanten het onderwerp spontaan aan, bijvoorbeeld ook bij de bespreking van andere thema's (vb. voorkeuren). Al deze verwijzingen werden geclusterd in het thema beeldvorming, dat samengevat een vrij somber beeld geeft. Mediaconsumptie blijft voor onze informanten een confrontatie inhouden met eenzijdigheid, negativiteit, clichés en een doorgaans gebrekkige kennis over 'minderheidsgroepen' en de interne dynamieken en ontwikkelingen. Uit de interviews konden drie probleemclusters gedistilleerd worden, die deze beeldvorming in stand houden.

Een eerste is de hantering van dubbele standaarden (vb. islam versus andere religies) en de disproportionele aandacht voor excessen (vb. criminaliteit) door media. De ongelijke behandeling van islam in vergelijking met andere religies komt iets minder vaak naar voren bij diegenen die zich als minder 'religieus' identificeren. Toch lijkt iedereen het er over eens dat media islam hanteren als passe-partout en verklaringskader voor alle problemen, inclusief crimineel gedrag, waar dit vroeger

eerder 'etniciteit' was. Laclau & Mouffe (1985: 127) noemen dit de 'chain of equivalence': elk mogelijke categorisering van deze minderheden krijgt een tweede, allesoverheersende betekenis, in dit geval islam, "*which, though parasitic on the first, subverts it: the differences cancel one another out insofar as they are used to express something identical underlying them all*".

Dochter 22: *Elk misdrijf dat wordt gepleegd door een Marokkaan, wordt islam daarvoor veroordeeld. Als er iemand de McDonald's gaat overvallen tijdens de ramadan, dan voel ik geen affiniteit, helemaal niet. Dat is gewoon iets crimineel, punt aan de lijn! Voor media is da allemaal islam en ze zouden het nog zo kunnen veranderen en verdraaien dat dat in de Koran staat, dat dat zelfs nog zou mogen, want de McDonald's is van niet-moslims dus wij hebben recht om dat te beroven.*
Moeder: *Jihad, kruistocht tegen hamburgers* ***(Gezin 18)***

De informanten zien voorts foutieve informatie op het scherm verschijnen, hetgeen ze wijten aan bestaande vooroordelen en een gebrekkige kennis over minderheden. De mp3-moord op Joe van Holsbeeck, waarbij media en gerecht de Poolse daders eerst als Noord-Afrikanen hadden beschreven, fungeert daarbij vaak als voorbeeld, naast een *Panorama*-reportage (*VRT*) over de als opportunistisch voorgestelde huwelijksmigratie vanuit het Turkse Emirdağ. De victimisering van de bruiden en de negatieve en laagdunkende beoordeling van 'Vlaams-Turkse' meisjes door de toekomstige bruidegom en zijn moeder zetten kwaad bloed. Deze praktijken bestaan, maar zijn marginaal, aldus enkele informanten.

Beide voorgaande probleemclusters leiden bij sommige informanten tot een gevoel van 'systematische visering': dit 'stramien' zien ze eveneens in toenemende mate gehanteerd worden bij nieuwe 'migratiegroepen' (bijv. uit de Balkan). In deze interviewfragmenten valt het op dat identificaties als 'minderheden' of 'migranten' vaker optreden, wat niet belet dat enkele informanten (vooral jonge tieners) zich in de interviews eveneens bezondigen aan veralgemeningen over bijvoorbeeld Kosovaren.

Zoon 20: *Belangrijkste tip: laat geen idioten meer spreken!*
Dochter 21: *Geen BSO-klas vol Marokkanen en Turken.*
Zoon 24: *Naar een TSO-klas gaan waar ze héél speciaal gaan omdat daar veel Marokkanen en Turken zijn, maar die mensen …*
Dochter 21: *Die hebben niks te zeggen.*
Zoon 20: *Die jongeren hebben al last met hun Nederlands en dan ga je hen over een belangrijk wetenschappelijk debat ondervragen. Da is echt vragen om een dom antwoord.* ***(Gezin 21)***

Ten derde bekritiseert men de selectie van sprekers en experts bij gebeurtenissen. De opgevoerde autochtonen zijn lang niet altijd experts: mediafiguren die een reportage maken over islam kunnen bijvoorbeeld niet per definitie als islamkenners in andere programma's worden opgevoerd. Nog meer kritiek komt er op de selectie van minderheden (zie quote Gezin 21 en Citaat 30): bijvoorbeeld het bevragen van jongeren en bekeerlingen over complexe maatschappelijke kwesties kan volgens de informanten niet. De bekeerlingen worden gezien als te ongenuanceerd omdat ze hun plaats nog zoeken in een islam die

de boekenkennis overstijgt. Bovendien spreken opgevoerde minderheden vaak gebrekkig Nederlands, in tegenstelling tot de informanten zelf of hun omgeving.

Algemeen kunnen we vaststellen dat de informanten zichzelf willen herkennen en dat dit meer inhoudt dan een herkenning van de eigen (sowieso door hen als divers gepercipieerde) 'etnische' of 'religieuze' identificaties: denkkaders, leeftijd, etc. zijn even noodzakelijke identificatie-elementen. Dit is een bijzonder individueel gegeven, zoals blijkt uit de meningsverschillen hierover binnen de gezinnen. Subalterne groepen (o.a. 'progressieven', 'emerging adults' en vrouwen) voelen zich het minst vertegenwoordigd en weerspiegeld door de negatief geëvalueerde huidige gesprekspartners (o.a. imams en allochtone politici) (zie quote Gezin 22). Zoals hieruit blijkt is de diversiteit aan identificaties groot en de vraag is dan ook of deze weerspiegeld wordt in het bredere schermaanbod.

> ***Moeder:*** *De tussengroep, de vrouwen of de mensen van mijn generatie, die niet behoren tot die groep, die voelen zich totaal niet aangesproken. Die mag mij dan ook niet vertegenwoordigen.* ***(Gezin 22)***

9.5 Pluralisme en 'good practices'

Pluralisme – diversiteit op het scherm – werd bevraagd door te peilen naar 'good practices', programma's die weerspiegelen wat de informanten percipiëren als diversiteit. Ongeacht hun identificaties en hoewel ze doorgaans bekend zijn met de 'gekleurde' actoren, evalueren onze informanten het Vlaamse aanbod negatief. Die schaarse actoren worden eerder beschouwd als 'alibi Ali's', als typecasting of als niet representatief. Men herkent zich niet in personen die het Nederlands gebrekkig of met een accent spreken of in personen die behalve de naam 'niets allochtoons meer hebben'. Minderheden enkel laten opdraven voor 'religieuze' of 'etnische' thema's en niet voor andere onderwerpen (economie, politiek, gezondheid, …) versterkt deze desidentificatie. Een enkeling wijst wel op de geleverde inspanningen en op de (niet noodzakelijk positieve) voorbeeldfunctie die deze personen zowel voor Vlamingen als voor jongeren kunnen vervullen. De meeste jongeren zien dit anders. We kunnen hieruit concluderen dat meer 'kleur', zonder aandacht voor 'inhoud' en andere identificatie-elementen, als onvoldoende wordt bevonden.

De 'good practices' die de informanten vermelden kunnen geclusterd worden in drie types programma's: buitenlandse, 'uit de oude doos' en niet aan minderheden gerelateerd (o.a. duidings-, debat- en kinderprogramma's). Het laatste type komt aan bod in de volgende rubriek, de eerste twee worden hieronder behandeld.

Weerkerende genres in de *buitenlandse programma's* zijn duiding en debat, komedie en jongerenprogramma's. Vooral het Nederlandse aanbod wordt beschouwd als ver vooropstaand ten opzichte van Vlaanderen omwille van de grotere interactie (interculturaliteit) en het opvoeren van minderheden in 'dagdagelijkse situaties'. *NMO* (*Nederlandse Moslim Omroep*) wordt het vaakst

aangehaald, maar krijgt verrassend eerder het label ‘intercultureel’ dan ‘religieus’. Mogelijk spelen de talloze identificatiemogelijkheden die het programma creëert een rol. Het aanbod wordt afhankelijk van de spreker ondertiteld in het Nederlands, Arabisch of Turks, en behandelt thema’s (onder meer in series) die zelden voorkomen in mainstreamprogramma’s.

De eerste generatie keek voor de jaren ’90 vooral naar kabeltelevisie omdat er nog geen satelliet was. De behoefte aan media – als venster op de wereld – bond hen aan het scherm hoewel veel van de inhoud hen ontging omwille van de taal. Niet alleen *VRT* (toen *BRT*), maar ook Franstalige (vooral bij ‘Marokkanen’) en Nederlandse zenders stonden op het menu. Uitzonderlijk worden ook Duitse zenders vernoemd. Nederlands leren was (en is voor een enkeling) één van de motivaties en dit vooral via kinderprogramma’s die ze samen met hun kinderen bekijken. De grootste motivatie om naar andere zenders dan de toenmalige *BRT* te kijken was echter de nood aan programma’s rond minderheden, een zoektocht naar herkenning in de strijd tegen eenzaamheid.

> ***Vader:*** *Vroeger zochten we ernaar. We keken naar elk Turks programma, het nieuws, er was niet veel. […] Moest er geen satelliet zijn, zouden we er met vier ogen op wachten. Vroeger keek iedereen naar Turkse films op video.* ***(Gezin 12)***

Deze programma’s – o.a. ‘*Babel*’ en ‘*Couleur Locale*’ (*BRT*) en ‘*Turkiyeden mektub*’ (‘Een brief uit Turkije’, Duits) – worden door de eerste generatie nog steeds aangehaald als ‘good practices’, aangevuld met de ‘zedige’ en ‘meer begrijpbare’ natuur- en kinderprogramma’s en het nieuws. Een deel wenst dan ook de terugkeer van ‘iets dergelijks’, maar ook anderen verwijzen ernaar in hun vraag naar meer culturele programma’s of door te pleiten voor een aparte zender. Dit laatste doen ze soms rekening houdend met de meerderheid (zie quote Gezin 22). De meesten zijn echter tegen een ‘etnische’ of ‘religieuze’ nicheprogrammering en pleiten voor interculturaliteit via inclusieve programma’s. Wel is er eensgezindheid dat programma’s maatschappelijk informatief dienen te zijn. Voor een deel van de eerste generatie komt pluralisme echter te laat: hun noden en behoeften worden intussen door de satelliet ingevuld.

> ***Vader:*** *Geef teveel bruin op VTM of VRT en dat betekent zelfmoord [voor de zenders]* ***(Gezin 22)***

Het bij de omroepen in dienst nemen van minderheden kan volgens de informanten zowel qua beeld als inhoudelijk een positieve impact hebben. Eigen ervaringen op de arbeidsmarkt (o.a. discriminatie) en die van vrienden die solliciteerden naar mediafuncties doen hen kritisch staan naar de inspanningen van media op dit domein. Anderen wijten het gebrek aan ‘gekleurd personeel’ aan de concurrentiestrijd tussen *VRT* en *VTM* en vrezen dat de Vlaming hier niet ‘klaar’ voor is. Toch schaart iedereen zich achter de kwaliteitseisen vanuit de redenering: liever geen minderheden dan onbekwame. Men kiest niet voor autochtonen of allochtonen, maar voor inhoud, vorm en vooral ervaring en expertise. Maar dat er alleen incompetente kandidaten zouden zijn, wordt op ongeloof onthaald: er wordt simpelweg niet hard genoeg gezocht.

9.6 VRT binnen het ruimere televisieaanbod: sterktes en zwaktes

We bekijken op welke manieren fictie- en non-fictieprogramma's – van zowel *VRT* als andere zenders – besproken werden tijdens de interviews. Ook hier hebben we eerst de informatie per genre en per zender geclusterd om vervolgens de aangehaalde sterktes en zwaktes te analyseren. Daarbij werden zowel expliciete evaluaties (vb. het aangeven van een voorkeursjournaal) als impliciete evaluaties (o.a. voorbeelden die aangehaald werden bij de bespreking van andere thema's) gebundeld.

Vooraf benadrukken we de enorme rol van taalkennis in het kijkgedrag (Gezduci & d'Haenens, 2007): men kijkt naar wat men het best begrijpt. De meeste gezinsleden beheersen voldoende Nederlands. Het standaard Arabisch – dat bijvoorbeeld *Al Jazeera* hanteert – is zelden gekend, tenzij bij de informanten die dit via scholing hebben aangeleerd. Dit geldt ook voor de eerste generatie. Met het 'Darija' (Marokkaans Arabisch) kan men hoogstens op Marokkaanse zenders terecht, maar die zijn dan weer onaantrekkelijk voor de meesten. Diegenen die enkel een Berbervariant spreken hebben een nog schaarser aanbod. Deze herkomsttalen zijn evenmin altijd goed gekend, niet alleen bij de jongeren maar ook bij enkele ouders, die behoren tot de tweede generatie. De 'Turkse' informanten geven zelden aan problemen met het Turks te hebben, tenzij enkele gezinsleden van de latere generaties die van (onvoldoende) kennis getuigen. Wie minder Arabisch of Turks begrijpt én wie het Nederlands goed beheerst, kijkt minder naar satellietzenders. Enkele gezinnen zonder satelliet overwegen om er één aan te schaffen om de kinderen de taal van oorsprong bij te brengen; enkele informanten van de eerste generatie zien televisie als een leerschool over de Vlaamse samenleving en als instrument om hun Nederlands te verbeteren. Andere argumenten die een rol spelen in het kijkgedrag zijn o.a. de gerichtheid op 'hier' – "hier leven we", "dit heeft de meeste invloed op ons" – en de machtsrelaties en allianties binnen de gezinnen met betrekking tot bijvoorbeeld voorkeuren, afspraken en keuzes wanneer er samen naar televisie gekeken wordt.

9.6.1 Nieuwsvoorkeur en -evaluatie

Net als uit survey-onderzoek (vb. Gezduci & d'Haenens, 2007) blijkt ook hier de grote nieuwshonger (met meerdere bekeken nieuwsuitzendingen per dag) over alle leeftijden heen. Vaak is het een gewoonte (in familieverband, dagplanning …), een behoefte (conversatiestof, op de hoogte zijn, …) of kijkt men uit verveling ('er is toch niets anders op dat uur', …). *VRT* en *VTM* primeren telkens bij één derde van de informanten als Vlaamse (niet-exclusieve) voorkeurzenders voor nieuws.[114] Het laatste derde bestaat uit mensen die nauwelijks naar nieuws kijken of enkel via satelliet of Franstalige zenders kijken. Die laatste groep bestaat vooral uit de – vaak mannelijke – eerste generatie die het Nederlands niet machtig is en de jonge tieners die met de ouders meekijken. De opkomst van satelliet begin jaren '90 creëerde bijkomende concurrentie, dankzij de nieuwshonger van de informanten –

[114] Andere Vlaamse commerciële zenders zenden geen nieuws uit. Sporadisch worden gespecialiseerde zenders (Kanaal Z voor economisch nieuws) en regionale zenders vernoemd.

onder meer naar de toenmalige Golfoorlogen – en de aantrekkelijkheid van het medium. Doorgaans bleef men naar kabeltelevisie kijken, maar zij die het Nederlands niet machtig waren, keken steeds minder, tenzij onder druk van de kinderen en/of om het weerbericht en soms het nieuws te zien.

Voorkeuren lijken bepaald te worden door persoonskenmerken (o.a. gewoonten, de sociale kijkcontext) en boodschapskenmerken van de uitzendingen (o.a. taalgebruik, stijl, uitzenduur[115]). Taal speelt een primordiale rol, zowel voor de Vlaamse als voor de satellietvoorkeuren. Vooral voor nieuws wil men alles kunnen volgen en is er weinig mogelijkheid tot contextueel begrijpen (zoals bij fictie en films). *VRT*-taalgebruik wordt als moeilijker, saaier en droger gezien door *VTM*-kijkers; dat van *VTM* als te 'kinderlijk' door *VRT*-kijkers.

Themaselectie is een tweede belangrijke factor. *VRT*-kijkers bekritiseren vooral de in hun ogen belachelijke faits-divers die *VTM* in het nieuws verwerkt, zoals de geboorte van babyolifantjes. *VTM*-kijkers zien dit als "*VTM toont meer*". Satellietzenders scoren vooral met het feit dat ze meer wereldnieuws vertonen.

Tenslotte speelt ook 'reputatie' een rol. *VRT*-kijkers zien *VRT* als betrouwbaarder en kwaliteitsvoller dan *VTM*. Voor een enkeling zijn Westerse zenders per definitie ongeloofwaardig voor buitenlandse nieuwsitems waarin machtige westerse staten betrokken zijn (bijv. VS) of die betrekking hebben op de islamitische wereld. Daarnaast spelen beelden eveneens een belangrijke rol in de perceptie van geloofwaardigheid. Harde, ruwe beelden worden – indien ze niet al te sensationeel zijn – gelijkgesteld aan 'feiten' en 'geloofwaardigheid' ('met eigen ogen gezien'), zachte beelden aan 'manipulatie'. Daarom wordt *Al Jazeera* ook vaak genoemd als geloofwaardig bij 'Marokkanen'.

Hoewel er ook niet-kritische nieuwskijkers onder onze informanten zaten, bemerken we doorgaans een bijzonder kritische ingesteldheid naar alle nieuws, zeker bij identificatiegerelateerde thema's. Men evalueert telkens weer of iets correct is door te reflecteren of te controleren (via familie, vrienden, internet, experts). Marokkaanse en Turkse zenders worden eerder als onbetrouwbaar en ongeloofwaardig afgedaan, zelfs door satellietkijkers. Censuur op de Marokkaanse zenders en de zware verzuiling en concurrentie in het Turkse medialandschap – en de sterke sensatiedrift – vormen de belangrijkste motivaties hiervoor (zie quote Gezin 11). De kritiek op de Turkse staatszender *TRT* is gematigder en die op *Al Jazeera* uitzonderlijk. Anderen hanteren dan weer het principe van de

> ***Interviewer:*** *Welk nieuws zullen jullie het meest vertrouwen?*
> ***Dochter 18 en Dochter 20:*** *VTM.*
> ***Interviewer:*** *En tussen VRT en Turkse zenders?*
> ***Dochter 20:*** *VRT toch. (lacht)*
> ***Interviewer:*** *Geen vertrouwen in Turks?*
> ***Dochter 20:*** *Die zijn niet altijd zo objectief. Ze kunnen ook niet altijd alles zeggen (…). Dus dan krijg je meestal ook niet alle informatie. In België is de ene zender bijvoorbeeld niet meer links, meer rechts of voor een politieke partij.*
> ***Interviewer:*** *Doordat ze rechts of links zijn, ga je ze ook minder vertrouwen?*
> ***Dochter 20:*** *Ja, omdat dat meer subjectief is.* ***(Gezin 11)***

[115] Pluspunt is dat het VRT-laatavondjournaal tot de ochtend wordt herhaald.

nabijheid: hoe dichter de nieuwszender bij de gebeurtenis, hoe geloofwaardiger. Over het algemeen verkiest men vaker het nieuws op Vlaamse zenders.

9.6.2 Duiding en debat

Documentaires en informatieve duidings- en debatprogramma's worden vaak aangehaald als 'good practices', ook al gaan ze niet over minderheden. In elk gezin wordt minstens één dergelijk programma bekeken door één of meerdere familieleden zowel op Vlaamse (vooral *VRT*) en westerse (vooral Nederlandse) kanalen als op satellietzenders, met als centrale motivatie de diepgang en de verschillende visies die aan bod komen. Bijgevolg worden deze programma's minder bekritiseerd. De kritiek is echter des te harder (o.a. op de experts) wanneer er desondanks verkeerde informatie wordt gegeven (bijv. *Panorama*reportage over Emirdağ en de Mp3-moord). Dezelfde programma's op satelliet zijn quasi uitsluitend een mannenzaak: '*Attijah Al Mu'akis*' voor 'Marokkanen' en '*Siyaset Meydan*', '*Teketek*' en '*Arena*' voor 'Turken'. Hoewel deze programma's een ruime schare aan internationale experten opvoeren, wijzen vrouwen op de agressieve debatstijl en kijken ze eerder noodgedwongen mee met de vader. Bij '*Attijah Al Mu'akis*' komt van enkele fervente kijkers ook de kritiek op het feit dat iedereen wordt uitgenodigd (godslasteraars, Israëli's, …), die moeilijk te verteren standpunten innemen. Toch blijft het programma boeien en zien de meesten deze openheid net als een sterkte.

9.6.3 Fictie: series, soaps, telenovelles en kinderaanbod

Series – vnl. die met realiteitswaarde, herkenning en humor – zijn een populair ontspanningsgegeven in quasi alle gezinnen, hoewel nauwelijks de helft fervent kijkt. Het missen van een aflevering, ongeduld, dagplanningen, reclameblokken en lawaai van familieleden zijn (vooral voor jongeren) enkele redenen om series online in stream te bekijken of te downloaden. Dit geldt enkel voor Engelse en satellietseries; Vlaamse series worden alleen – eventueel in herhaling – op televisie bekeken. In de gezinnen zijn alternerende allianties terug te vinden. Jongeren en enkele (al dan niet fervent meekijkende) ouders volgen samen Engelse en Vlaamse series. De historische, normatieve of spirituele en religieuze series – met een zekere informatieve waarde – worden quasi enkel door ouders bekeken met uitzonderlijk één of meerdere meekijkende (jonge) kinderen. Naast series die vooral mannen (actie en geweld) of vrouwen (romantiek) aantrekken, worden vooral komedies of dramaseries in familieverband bekeken.

Bijna alle jongeren en sommige ouders kijken naar *Engelstalige series*, met als populairste reeksen '*Lost*', '*Desperate Housewives*', '*My Wife and Kids*' en vooral ook '*Prison Break*'. Bij enkele aanvankelijk populaire series is men afgehaakt omwille van de vele herhalingen (bijv. '*Friends*'). De moeders halen vaak enkele 'nostalgische' Engelstalige series op die vroeger of soms nog steeds

gevolgd worden (o.a. '*Dallas*', '*Mooi en Meedogenloos*' en '*Dynasty*'). '*Home and Away*' wordt nog het vaakst bekeken, zowel door dochters als moeders. Over het algemeen lijkt er geen verschil tussen de seksen te bestaan, tenzij in heel specifieke, als meer 'vrouwelijke' (vb. '*Charmed*') of 'mannelijke' (vb. actie) gepercipieerde series.

Naar *Vlaamse series* wordt in vergelijking minder gekeken: vaak kijkt één – meestal vrouwelijk – gezinslid alleen (vooral naar *VTM*-series) en zelden fervent. Het populairst zijn '*Thuis*' en '*Kinderen van Dewindt*' (*VRT*) en '*Familie*' en '*Wittekerke*' (*VTM*). Uitzonderlijk wordt naar series op beide zenders gekeken. Vlaamse series worden opvallend gekoppeld aan slechte acteerprestaties en voorspelbare verhaallijnen. Dé uitzondering hierop vormt de onder vrouwen – jong en oud – immens populaire en vaak samen bekeken telenovelle *Sara* (voor een diepgaande analyse zie Adriaens, 2010a). De informanten hebben zelf geen verklaring voor het succes van deze vaak enige Nederlandstalige serie die ze bekeken. De reden moet gezocht worden in vorm- en inhoudskenmerken en functionele identificaties: 'een sprookje' over het lelijke eendje dat mooi wordt (zie quote Gezin 15). Er wordt daarbij soms verwezen naar satellietzenders, waar telenovelles – een 'Turkse Sara', een 'Turkse LouisLouise' – al langer tot het aanbod behoren, maar dit verklaart echter niet waarom de eerste Vlaamse telenovelle, *Emma* (*VRT*), en andere (bijv. '*Martin en Monita*' op *Vitaya*) niet of nauwelijks bekeken werden. In het nooit vernoemde 'Emma' was pluralisme bovendien een uitgesproken doel van de makers.

> ***Dochter 15:*** *Ik denk gewoon dat wij allemaal kijken, omdat wij wachten op het moment dat zij die metamorfose gaat maken.* ***(Gezin 15)***

Het taalprobleem, de 'slechte acteerprestaties' en de 'saaie thematiek' (gezin, normen) maken dat 'Marokkaanse' gezinnen zelden naar *satellietseries* kijken. Komedies scoren nog het best maar geen enkel programma steekt er echt bovenuit. 'Turkse' gezinnen kijken wel vaak naar Turkse series, onder meer omwille van een groter inlevingspotentieel, hevigere emoties, waargebeurde verhalen en knappe acteurs (o.a. *Kivanc Tatlitug*, ex-Model of the World). '*Yaprak Dökümü*' en '*Aşk-ı Memnu*' (*Kanal D*) worden het vaakst vernoemd, naast de *ATV*-reeksen '*Adanalı*' (actie), '*Elveda Rumeli*' (historisch) en '*Parmakliklar ardinda*' (drama). De immense populariteit van '*Yaprak Dökümü*' verklaart een moeder (zie quote Gezin 3) vanuit haar eigen migratiegeschiedenis. De vader in de reeks, een procureur, verhuist na een schandaal naar Istanbul om zijn kinderen een betere toekomst te bieden. De confrontatie met 'moderniteit' heeft echter gevolgen voor het gezin. De *Kanal D*-actieserie '*Kurtlar Vadisi*' ('de Turkse Rambo') trekt door de politieke intriges, het geweld en de achtergrond van de heftig beleefde historische botsing tussen links en rechts in Turkije bijna uitsluitend mannen en jongens aan. Gelovige 'Marokkanen' en 'Turken' kijken voorts naar normatieve en historische series, vooral tijdens religieuze hoogdagen (bijv. ramadan), meteen een schaars moment waarop andere gezinsleden meekijken.

> ***Moeder:*** *Migratie heeft welvaart meegebracht. Maar wat heeft dat ook gedaan? Nieuwe tradities, nieuwe gewoontes, nieuwe culturen, invloeden. Men herkende en verstond de eigen kinderen niet meer.* ***(Gezin 3)***

Kinderprogramma's via satelliet worden niet bekeken; *Ketnet* (*VRT*) en *Nickelodeon* steken uit boven *Cartoon Network* en *Jam* (*VT4*).[116] '*Karrewiet*', het *Ketnet*-nieuws is het populairste kindernieuws. Pluralisme in het kinderaanbod blijkt geen bijzonder aantrekkingselement maar eerder een plezierig element van herkenning (er is immers voor deze doelgroep geen ander aanbod). Niettemin scoort de Nederlandse serie '*Shouf Shouf Habibi*' heel goed. Engelstalige kinderprogramma's worden soms bekeken om zo Engels te leren, maar voor anderen is het zelfs met ondertitels moeilijk te volgen. Tieners kijken meer naar jongerenzenders, vooral de Vlaamse commerciële muziekzenders *TMF* en *JIM*, gevolgd door *MTV*. Tekenfilms blijven populair, zoals '*The Simpsons*' (*VT4*) en '*South Park*' (*TMF*). De gerichtheid op Westerse en Vlaamse zenders is dus allesoverheersend te noemen bij deze leeftijdsgroepen.

9.7 Sterktes en kansen voor VRT

Media kunnen volgens de informanten een belangrijke rol spelen in het creëren en stimuleren van sociale cohesie en maatschappelijk wederzijds begrip. Uitgezonden incorrecte informatie tast het sociaal weefsel aan en dwingt de gezinsleden tot een defensieve en corrigerende rol in dagdagelijkse netwerken. De informanten vragen pluralisme niet altijd voor zichzelf, maar vaak ook voor Vlamingen, hopend dat die hen daardoor beter zullen begrijpen.

> ***Zoon 25:*** *Mensen die weinig afweten van islam of van Turkse cultuur kunnen gemakkelijk onder invloed blijven van wat ze gezien hebben. Als er iets gebeurt op nieuws denk ik: zo zit 't toch niet in mekaar. Dan gaan ze u vragen stellen op school of ergens anders van: 'Hoe zit dat met jullie?' of 'Vind je dat wel juist?' terwijl dat er helemaal niets mee te maken heeft. Hoeveel mensen kunnen wij bereiken, hoeveel mensen kan de media bereiken? Je kunt dat in je vriendenkring wel uitleggen, maar toch gaat hen meer bijblijven wat ze gezien hebben.* ***(Gezin 6)***

Bijna alle informanten (zelfs zij die geen Nederlands spreken) geven aan (meer) gericht te zijn op Vlaanderen en België, omwille van de impact op hun persoonlijke of familiale leven, zelfs wanneer het gaat over niet aan minderheden gerelateerde thema's zoals staatskwesties en economie. Door deze functionele gerichtheid blijven ze kijken naar Vlaamse televisie ondanks de negatieve beeldvorming, maar weliswaar met een diversiteit aan manieren om hiermee om te gaan. Sommigen richten hun hoop op toekomstige experts en een groter pluralisme. Anderen gaan ervan uit dat het gewoon niet beter kan. Weer anderen hebben geen vertrouwen meer in Vlaamse media en pleiten ervoor om van thema's als minderheden en herkomstlanden af te blijven. Het kleine deel van de eerste generatie, dat minder gericht is op Vlaanderen, geeft niettemin aan op de hoogte te blijven via sociale netwerken (moskee, vrienden, …) waarin televisie-inhouden besproken worden.

Meer pluralisme leidt echter niet noodzakelijk tot meer kijkers. Sommigen zijn positief en verwijzen naar een uitbreiding van de identificatiemogelijkheden, nu eens 'etnisch' dan weer 'religieus', maar

[116] Kazoom (VTM) verkeerde in een opstartfase en werd zelden vernoemd.

meestal functioneel. Zij die heil zien in 'etnische' of 'religieuze' identificatie op het scherm vatten dit gediversifieerd op (zie quote Gezin 14). Niettemin moeten programma's boeien om bekeken te worden en is men het eens over het principe dat het aanbod inclusief moet zijn en dus minderheden moet vertonen.

> ***Moeder:*** *We kijken dan omdat we meer geïnteresseerd zijn in moslims van hier. Moslims uit het buitenland leven niet zoals wij hier* ***(Gezin 14)***

9.8 Conclusie en discussie

Hoewel de Vlaamse publieke omroep in onze familie-interviews sterk scoort op duiding, debat en kinderaanbod, en zijn positie qua nieuws deelt met *VTM*, evalueren onze informanten pluralisme en beeldvorming op de publieke omroep in zowel vorm als inhoud negatief. Bovendien signaleren ze slechts zelden 'good practices' of vooruitgang. Pluralisme is onvoldoende aanwezig, zoals blijkt uit opeenvolgende tellingen van de diversiteitsmonitor, en wordt niet of onvoldoende (h)erkend, zoals blijkt uit onze familie-interviews. De diversiteitsmonitoren hanteren een te brede definitie van 'kleur' en leveren hierdoor een vertekend beeld op: 'kleurgenoten' uit herkomstlanden of Afro-Amerikanen in aangekochte programma's bieden immers niet de onontbeerlijke herkenningselementen binnen de Vlaamse sociale context. Vanuit deze optiek kan men begrijpen waarom aanbod van de publieke omroep in Nederland, waar 'Marokkaanse' en 'Turkse' minderheidsgroepen binnen de sociale ruimte grotendeels gelijklopen, als 'good practices' wordt beschouwd. Waar het schoentje wringt, is het Nederlandstalige, eigen gemaakte aanbod.

Tot dusver lopen deze bevindingen grotendeels parallel met bestaand onderzoek. Ons onderzoek laat echter ook duidelijk zien dat kritiek rond pluralisme en beeldvorming niet altijd te maken heeft met emotionele of normatieve identificaties met 'religie' of 'etniciteit'. Zo voelen subalterne groepen binnen minderheden (niet-gelovigen, jongeren, vrouwen) zich niet vertegenwoordigd door de actoren die momenteel het scherm bevolken. De meeste informanten zijn functioneel gericht op Vlaanderen (functionele identificatie), en precies daarom ervaren ze de negatieve beeldvorming en de gevolgen ervan des te meer. Waar *VRT* pluralisme definieert op basis van 'etnische groepen' of 'allochtonen' als 'groep', toont deze studie aan dat een meer gelaagde definitie – vb. op basis van het in dit proefschrift gehanteerde concept identificatie – op zijn plaats is, gezien de heterogeniteit en dynamieken binnen deze gepercipieerde 'groepen'.

De meest pijnlijke kritiek die uit dit onderzoek naar voren komt is het gegeven dat de publieke omroep er niet alleen niet in slaagt sociale cohesie te creëren, maar zelfs de maatschappelijke dialoog verstoort door een deel van haar publiek te dwingen zich te verdedigen tegen clichés, vooroordelen en incorrecte informatie die via het scherm verspreid worden. Analyse van de interviews leert ons dat de negatieve evaluaties vooral te maken hebben met het niet nakomen van de beoogde 'functionele kwaliteit': taalgebruik, toegeschreven kwaliteit, inspelen op de mediabehoeften van het publiek en de concrete invulling ervan door de *VRT* behelzen net de kritiek van de informanten. Kortom, de publieke

omroep gaat volgens onze informanten in tegen wat ze in de Beheersovereenkomst, samen met de Vlaamse overheid, zelf beoogt met waarheidsgetrouwe en onafhankelijke informatie (artikel 10, afdeling 2), vanuit een verbindende opdracht van de omroep (artikel 10). Precies daarom bepleiten we een bredere kijk op pluralisme en beeldvorming gelieerd aan kwaliteit, en geëxpliciteerd in de Beheersovereenkomst, daar waar traditioneel enkel het diversiteitscharter en de diversiteitsmonitoren fungeren als evaluatie-instrumenten van de omroepinspanningen terzake en hiermee het beleid rond beeldvorming en pluralisme wordt geïsoleerd. Systematische koppeling van pluralisme aan een kwaliteitsvol aanbod biedt een begin van een oplossing: minderheden zijn zelf vragende partij voor kwaliteit, aangezien (onkundige) minderheden die veelal op het laatste moment op het scherm gehaald worden hen geen stap vooruit brengen. De aandacht voor kwaliteit gaat bij hen bijna altijd boven de aandacht voor pluralisme: dat laatste is eerder een principiële kwestie, naast een element van (h)erkenning.

Onze bevindingen zijn ook voor andere Europese publieke omroepen van belang. De heterogeniteit van ‘minderheidsgroepen’ en hun functionele gerichtheid op het land waarin ze leven worden dikwijls onderkend door beleids- en programmamakers. De centrale positie die ‘kwaliteit’ inneemt in onze bevindingen kan voor andere omroepen eveneens een oogopener zijn: het integreren van aandacht voor maatschappelijke diversiteit in bestaande kwaliteitseisen (waaronder journalistieke) kan zorgen voor een verschuiving van een vrijblijvende keuze naar een doorleefd, aantoonbaar en dus meetbaar engagement.

De nieuwe, te onderhandelen beheersovereenkomst creëert de mogelijkheid om vanaf 2011 aantoonbare, meetbare engagementen aan te gaan, op het vlak van inclusieve pluralistische programmering en heterogene diversiteit met de discursieve link naar kwaliteit. Herhaalde metingen, zowel kwantitatief als kwalitatief en vertrekkend vanuit de heterogeniteit binnen ‘minderheidsgroepen’ zijn hierbij cruciaal ter zelfreflectie onder de programmamakers, die hiervoor de nodige tijd / ruimte dienen te krijgen. Bij het monitoren – liefst uitgevoerd door een onafhankelijke instantie mede met het oog op publieke bekendmaking van de resultaten – is de afstemming op de dagelijkse Vlaamse realiteit al even belangrijk (bv. interactie tussen meerderheids- en minderheidsactoren, de heterogeniteitsgraad binnen de vertoonde 'minderheidsgroepen', de dominante frames en constructies – vb. ‘cultuurbehoud’ en ‘cultuurovername’ – bij het vertonen van minderheden). Dergelijke onderzoeksinitiatieven zijn erop gericht een structurele verandering in de visie op diversiteit, pluralisme en beeldvorming te bewerkstelligen. Het niche-denken (vb. Diversiteitscharter), degradeert diversiteit en pluralisme tot vrijblijvend extraatjes, terwijl het basisvereisten zijn voor algehele kwaliteit (vb. Beheersovereenkomst). Beleid terzake kan alleen succesvol zijn wanneer het daadkrachtig uitgedragen wordt vanuit het hoogste beleidsniveau. Het niet nakomen van dit beleid dient gevolgen te hebben, om te kunnen ontsnappen aan de vrijblijvendheid die hier momenteel mee gepaard gaat.

10 HOOFDSTUK 10: BESLUIT

"Predominantly, predominantly, everything's always predominantly
Predominantly white, predominantly black
Well, what about me, where does that leave me
Well I guess that I'm between predominantly both of 'em" (Eminem, Evil Deeds)

10.1 Inleiding

Zoals we in de inleiding reeds schreven is de filosofie van dit proefschrift drieledig: een kritische theoretische analyse van de courant gehanteerde concepten in minderhedenonderzoek en de verkenning van identificatie als alternatief, de aandacht voor diversiteit op de diverse onderzochte niveaus en het etnografisch vanuit *'Grounded Theory'* opbouwen van de resultaten en bevindingen, met *'linguistic pragmatics'* als waakhond voor een correcte en op systematische bevindingen gesteunde analyse. Wie de analyses in dit proefschrift naast de originele vragenlijsten legt, ziet grotendeels twee verschillende verhalen. De aanvankelijk sterke focus op '*etniciteit*' en '*religie*' als bouwstenen in de vragenlijsten, is in dit proefschrift vervangen door '*identificatie*' en een sterke kritiek op de hantering en invulling van eerstgenoemde concepten. De genese van dit proefschrift is hier niet vreemd aan. Door de snelle start van de dataverzameling, deden we beroep op wat voor handen was en op slechts een beperkt deel van de literatuur. Waar we hoopten vanuit familieonderzoek nieuwe inzichten te kunnen leveren in hoe 25 gezinnen met 'Marokkaanse' en 'Turkse' voorouders (N=102) omgingen met televisienieuws, bleken al snel de doorgaans gehanteerde bouwstenen voor de benadering van deze 'groepen' o.i. problematisch en inadequaat te zijn. We schaarden ons achter een reeks kritieken die stellen dat er weinig onderzoek is dat verder gaat dan de dichotomie allochtoon – autochtoon en dat de doorgaans gehanteerde concepten een al te statische, homogeniserende en deterministische invulling krijgen en andere factoren uit het gezichtsveld duwen (o.a. Brubaker, 2004; Chandra, 2006; Sealy & Carter, 2001; Carter & Fenton, 2010; WRR, 2007; Zienkowski, 2012). Onze literatuurstudie bevestigt de analyse van WRR (2007). Deze vaststellingen dwongen ons terug naar de basis: hoe benaderen we onze gezinsleden? Na een lange en intensieve zoektocht kwamen we uit bij het concept *'identificatie'* (Brubaker, 2004; WRR, 2007), dat net als alle andere concepten evenmin perfect is, maar in elk geval niet in de valkuilen trapt van de doorgaans gehanteerde concepten en meer ruimte geeft aan de invulling door informanten zelf (cf. 2.6 en 3.6). Voor de operationalisering deden we beroep op de drie dimensies die WRR (2007) naar voren schoof: functionele, normatieve en emotionele identificatie. Hoofdstuk 3 behandelt uitgebreid de theoretische argumenten waarom *'identificatie'* (WRR, 2007; Brubaker, 2004) o.i. adequater is voor minderhedenonderzoek. Identificatie is echter niet alleen het resultaat van een theoretische analyse, maar is ook deels a.h.w. organisch ontstaan tijdens het onderzoek zelf. In de komende secties evalueren we het gebruik van identificatie in dit proefschrift. Naast deze aandacht voor identificatie, bracht dit proefschrift ook etnografisch de nieuwsconsumptie in de 25 gezinnen in kaart; ook hier willen we even bij stilstaan. We sluiten af met de beperkingen in dit onderzoek, de aanbevelingen voor vervolgonderzoek en een nawoord.

10.2 Besluit en conclusies

10.2.1 Identificatie versus de courant gehanteerde concepten

Onze kritiek op de courant gehanteerde concepten binnen minderhedenonderzoek is niet nieuw en niet uniek. Diverse auteurs bekritiseren al decennia en in toenemende mate concepten als '*ethnicity*', '*race*', '*culture*', '*identity*', enzovoort. De aard van de kritiek loopt dan weer gelijk met die in andere domeinen, zoals in onderzoek naar gender, seksuele oriëntatie, enzovoort. Zo stelt Ruddock (2001: 159) dat het net het feminisme is geweest dat "*has been instrumental in replacing the concept of identity with the process of identification in audience research*". Globaal genomen kunnen we in deze kritieken twee belangrijke denklijnen ontwaren. Er is de nadruk op het procesmatige, het contextuele en het hybride en geconstrueerde karakter die deze concepten zouden moeten uitdragen en dit als kritiek op de statische en essentialiserende invullingen van de concepten. Hoewel dergelijke constructivistische ideeën in een deel van de academische literatuur gemeen goed zijn geworden, zien we bij de hantering van de concepten (vb. in de conclusie of in de analyse) nog steeds een essentialisering of een 'groepsbenadering' (vb. door te spreken over '*de* identiteit', zie hoofdstuk 3; Brubaker, 2004: 3) en dit los van een deel van de literatuur die nog steeds (openlijk) essentialiseert. Een tweede belangrijke rode draad doorheen deze kritieken legt de nadruk op het feit dat de concepten (al te zwaar) bepaald zijn door en ingevuld worden vanuit maatschappelijke ongelijkheden en discours, hegemonische denkbeelden en machtsfactoren. Onze nadruk op een 'emic'-benadering als correctie op de grotendeels 'etic' ingevulde concepten verschilt in wezen niet van de kritieken vanuit feministische denkrichtingen en vanuit '*queer theory*' (vb. de kritiek op '*heteronormativity*'). Het is niet verwonderlijk dat er vooral vanuit 'subalterne' groepen (vrouwen, holebi's, minderheden, …) op gehamerd wordt dat deze schijnbaar 'normale' en 'objectieve' concepten in wezen niet alleen de maatschappelijke ongelijkheid weerspiegelen, maar ook deze verder in stand houden en ze 'als waargenomen realiteit' versterken (reïficatie). Het feit dat ze 'normaal' zijn geworden maakt de machten die erachter schuilgaan onzichtbaar (Barthes, 1957; Blommaert & Verschueren, 1998).

Samengaand met deze kritieken kunnen we grofweg twee soorten oplossingen ontwaren. Een eerste groep pleit voor inhoudelijke aanpassingen aan bestaande concepten; de tweede groep pleit voor nieuwe concepten. Globaal genomen kunnen we stellen dat er veelal voor de eerste oplossing wordt gekozen (zie vb. de introductie van termen als '*hybrid identities*' of '*hyphenated identities'*, het toonaangevende werk van Stuart Hall, o.a. 1996), waarbij toevoegingen, nuanceringen, duidelijkere definiëringen, etc. als doel hebben de concepten 'correcter' op de realiteit te laten aansluiten. De tweede groep pleit voor (en introduceert soms) nieuwe concepten die adequater zouden moeten zijn voor het beschrijven van de sociale realiteit.[117] De positie van dit proefschrift bevindt zich ergens

[117] Een mogelijk tegenargument is dat dit tot een ongecontroleerde eruptie van concepten kan leiden, die de accumulatie van kennis in het gedrang brengt. Ons inziens snijdt een dergelijk argument geen hout, en wel om drie redenen. Een dergelijke redenering is gevaarlijk omdat deze leidt tot een statische, machtsgecentreerde wetenschap. Er is bovendien evenmin consistentie in de invulling en

tussen de twee standpunten: hoewel onze keuze voor 'identificatie' de introductie van een nieuw concept betekent dat als dusdanig niet gehanteerd wordt in minderhedenonderzoek, bouwt dit concept wel voort op met name de constructivistische invulling van 'identiteit'. Ook al zijn functionele, normatieve en emotionele identificatie (zoals gedefinieerd door WRR, 2007) nieuwe concepten, het gebruik van '*identificatie*' kan gezien' worden als een 'meer dynamische' hantering van een term die in talloze publicaties rond *'identiteit'* eerder inconsequent wordt toegepast. Immers, als *'identiteit'* hanterende auteurs *'identificatie'* dienen te gebruiken om dynamieken of acties te duiden – vb. groepscreatie, identiteitsprocessen, zelfidentificatie … –, impliceert dit dat 'identiteit' een statische connotatie krijgt en zelfs als het noodzakelijke resultaat van identificatie kan beschouwd worden. Vaak krijgt 'identiteit' zelfs een statische (vb. 'nationale' of 'culturele identiteit') of homogeniserende invulling (vb. concepten als '*hyphenated identities*' veronderstellen solide identiteiten aan de basis) en vele publicaties slagen er niet in het procesmatige karakter van 'identiteit', alsook de dynamieken en contextuele setting in rekening te brengen, ondanks de nadruk hierop bij diverse invloedrijke auteurs (vb. Barth, 1969; Tajfel, 1981; Hall, 1996; Jenkins, 2008). Volgens Brubaker & Cooper (2000: 30) is het de term 'identiteit' zelf die ons uitnodigt om te homogeniseren en net als Montagu (2007: 13) vinden we dat taxonomieën niet betekenisloos en onschuldig zijn: "*taxonomies and terms should be designed to fit the facts, and not the facts forced into the procrustean rack of pre-determined categories*". Het zijn deze vaststellingen die ons dreven naar de keuze voor *'identificatie'* i.p.v. de keuze voor een correct constructivistisch gedefinieerde en gehanteerde *'identiteitsbenadering'*. In tegenstelling tot Jenkins (2008: 14) – "*While replacing 'identity' with 'identification' is an alternative that has its attractions, in that it refers explicitly to process, it isn't much of an improvement, because it is stylistically so cumbersome*" – vinden we stijl en vorm geen tegenargument. Bijgevolg zullen we in de rest van dit besluit enkel nog verwijzen naar de concepten 'etniciteit' en 'religie' en laten we 'identiteit' verder buiten beschouwing omdat het hier vooral gaat over de gebruikswijze van dit concept.

'*Identificatie*' – het woord zelf houdt al actie in en is geen statische taxonomie – vermijdt de beperkingen waaraan de courante concepten onderhevig zijn (zie hoofdstuk 3) en bleek adequater om te beschrijven wat we tijdens de interviews zagen: de diversiteit binnen en tussen de gezinnen, de gelaagde diversiteit aan houdingen t.a.v. 'etnische' en 'religieuze' labels, de contextuele determinatie van dergelijke uitingen, maar vooral ook de resem andere identificaties die niet zelden belangrijker waren dan 'etnische' of 'religieuze' labels. In de eerste interviews bleken dergelijke bevindingen reeds aanwezig te zijn en met name het volgende stuk interview met gezin 18 markeerde het begin van onze zoektocht naar een nieuw concept. Tijdens dit stuk interview probeerden we te achterhalen of

---

definiëring van de hegemonische concepten, wat niet wegneemt dat er bij de rapportering van onderzoek op basis van nieuwe concepten veel aandacht dient besteed te worden aan theorie en methodologie. Tenslotte dienen er nieuwe oplossingen aangereikt te worden wanneer er iets fundamenteels mis is met de gehanteerde concepten, hetgeen inderdaad onze stelling is (zie hoofdstuk 3). In dat verband moeten we denken aan hoe, zoals beschreven door Rahier (2003: 86) de Belgische koloniale overheid (parlement, administratie) in de vorige eeuw uit alle macht probeerde 'mulatten' – vaak geboren uit Belgische kolonisten en 'dienstmeiden' – in te passen in koloniale hiërarchie, terwijl ze er in feite net een fundamentele kritiek op vormden (en o.i. is er hetzelfde probleem met het inpassen van kinderen uit gemengde huwelijken in het 'etnische' verhaal).

een oriëntatie op 'herkomstlanden' of 'religie' de betrokkenheid bij bepaalde nieuwsitems verhoogde. Tot onze verbazing volgden talloze identificaties elkaar in ijltempo op. Deze moeder uit gezin 18 identificeert zich achtereenvolgens als ouder en als vrouw, waarbij ze overduidelijk een emotionele betrokkenheid uit waarin afschuw en angst centraal staan en Bhutto als rolmodel voor onderdrukte vrouwen wordt getypeerd. Vervolgens probeerden we te achterhalen of onderwerpen die verder van haar afstonden, haar wel meer zouden interesseren indien ze 'religie-' of 'herkomstgerelateerd' waren. Uit het citaat valt duidelijk af te leiden dat haar reactie hierop minder 'overtuigd' is dan bij de andere thema's. De uitdrukking *"ik denk het wel"* is daarbij een minder overtuigde stellingname dan "*dat raakt mij zeker*" bij de reactie op de aanslag op Bhutto. In de laatste situatie die we haar voorlegden, een economische crisis in een 'islamitische' versus een 'christelijke' natie, neemt de moeder een 'populistisch' discours aan, dat veelal ter rechterzijde gebruikt wordt bij anti-immigratiestandpunten. De moeder beseft dit wel degelijk, wat haar tegelijk aan het lachen brengt. Daarbij is het primaire referentiekader niet 'herkomst' of 'religie', maar de plaats van residentie (functionele identificatie).

Moeder: *Als je ouder bent en je hoort zoiets [pedofilie], dan je hebt je kinderen bij de hand, maar je voelt toch… stel u voor! (…).*
Interviewer: *En zoiets als de aanslagen [op Bhutto] in Pakistan?*
Moeder: *Dat was verschrikkelijk hé, dat raakt mij zeker. Allez dat was een voorbeeldvrouw voor zoveel onderdrukte vrouwen (…)*
Interviewer: *En andere onderwerpen? Allez, ik ben aan het zoeken … Je zegt nu menselijkheid, politieke dingen. Is er een verschil wanneer het afkomstig is van een islamitisch land?*
Moeder: *Nee, nee, da heeft daar, nee, nee, ik bedoel, als da me mensen, 'k bedoel menselijkheid, dat, dat heeft niets met religie te maken.*
Interviewer: *Los van de menselijkheid, andere onderwerpen die u in principe minder interesseren, zouden die u meer interesseren wanneer die te maken hebben met islamitische landen?*
Moeder: *Ik denk het wel. Arabisch, islamitisch, … ik denk het wel. Ik ben niet zo zeker (lacht)*
Interviewer: *(…) Maar stel u voor, bijvoorbeeld een (...) economische crisis, waardoor dat de levensduurte enorm stijgt. In Algerije versus in Bulgarije, ik zeg maar iets.*
Moeder: *Goh, ik denk dat dat eerder gelijk is aan waarden en normen in Bulgarije. Zijn die mensen even arm als in Algerije, daar hebben ze geen OCMW's of geen voedselbedeling.*
Interviewer: (student) *Maar wat zal u het langst bijblijven?*
Moeder: *Bulgarije want da's niet ver van huis. (lacht) Dan komen ze naar hier! (lacht)* ***(Gezin 18)***

Dit citaat is exemplarisch voor alle gezinnen: niet de aard van de identificaties op zich, wel het feit dat deze individueel en contextafhankelijk zijn en meestal over veel meer gaan dan 'religie' of 'herkomst'. In wat volgt focussen we ons, ter evaluatie van identificatie, op de twee belangrijkste verschillen tussen het courante minderhedenonderzoek en dit proefschrift: identificatie laat ons toe om *breder* (m.a.w. andere identificaties) en *diepgaander en specifieker* (m.a.w. diversifiëring) te kijken.

De analyses op basis van identificatie zijn te situeren op een hoger niveau omdat 'etniciteit' en 'religie' slechts twee van de mogelijke identificatielijnen zijn, waarvan niet verondersteld wordt dat deze als primaire identificaties zullen gekozen worden (WRR, 2007; zie ook Robins & Aksoy, 2001). In dit proefschrift blijkt dat deze assumptie inderdaad niet klopt en dat het herleiden van informanten tot 'etnische' of 'religieuze' subjecten een zeer selectieve benadering is. Toen we in hoofdstuk 2 schreven over de constructie van *'de Ander'* in de literatuur bedoelden we exact dit: 'minderheden' bestaan

enkel bij gratie van – een veelal homogeniserende en essentialistisch ingevulde – 'etniciteit' en 'religie' als belangrijkste divergerende factoren (naast socio-demografische kenmerken) en aandacht voor andere identificaties (zoals in het vorige citaat) of factoren ontbreekt doorgaans.[118] Om slechts één voorbeeld hiervan aan te halen: bij Devroe et al. (2005: 76-77) blijft de hoofdreden om naar satelliet te kijken ('goede programma's') ongeanalyseerd, terwijl lager gerangschikte 'herkomstgerelateerde' motivaties wel uitvoerig besproken worden. In zekere zin zien we hier een analoge dynamiek als in de doorheen dit proefschrift een aantal malen vermelde '*chain of equivalence*' (Laclau & Mouffe, 1985; Laclau, 1988), waarbij islam als gemeenschappelijke noemer optreedt en onderlinge verschillen worden weggegomd. M.a.w., we bekritiseren het feit dat *de informanten 'religieus' en 'etnisch' worden gemaakt*. Om deze fundamentele kritiek in dit proefschrift samen te vatten, laten we ons voor 'etniciteit' inspireren door een term uit '*Queer Theory*', m.n. *'heteronormativity'*.

> *Today, gender and sexuality still function as normative and binary cultural systems in our social reality. Heterosexuality is still the norm in culture, society and politics: 'everyone and everything is judged from the perspective of straight' (Chambers, 2003, p. 26). Heteronormative discourses are still today 'deeply bound up with the maintenance of the gender binary' (Ward & Schneider, 2009).* (De Ridder et al., 2011: 198)

Het is hier niet de bedoeling om dieper in te gaan op '*Queer Theory*'. Wie echter 'etniciteit' in dit citaat plaatst, ziet onmiddellijk de gelijkenis met de rode draad doorheen dit proefschrift, in die mate dat we onze kritiek kunnen samenvatten als een kritiek op *'etnonormativiteit'*. Zowel in maatschappelijke discours als in academisch minderhedenonderzoek blijft 'etniciteit' een centrale positie bekleden, ondanks de uitgebreide kritiek op de interne inconsistenties, de essentialiserende benadering vanuit een gepercipieerde (deels opgelegde) fictieve 'eenheid', de ongefundeerde assumpties, de gebrekkige – maar niettemin veronderstelde – verklaringswaarde van dit van structuur en actorschap ontdane concept, enzovoort, zoals we uitvoerig uit de doeken hebben gedaan in hoofdstuk 3 (zie o.a. ook Brubaker, 2004; Chandra, 2006; Sealy & Carter, 2001; Carter & Fenton, 2010). Meer nog, wie kritiek levert op de hantering van 'etniciteit', wordt in het defensief geduwd, zoals blijkt uit de reacties op o.a. de publicaties van WRR (2007) en Brubaker (2004) (zie o.a. Calhoun (2003) en Berting (2008)) en zoals we zelf mochten ervaren tijdens dit proefschrift (vb. bij publicaties, op conferenties en bij contact met aanhangers van 'etniciteit').[119] Dat men eerder de verschillen opzoekt dan de gelijkenissen mag ook blijken uit het feit dat functionele identificatie, dat in dit proefschrift een belangrijke positie inneemt, grotendeels onbesproken blijft bij tal van studies, ook al zijn er in de gehanteerde citaten tal van verwijzingen naar deze functionele identificaties. Uiteraard zijn er studies die wijzen op gelijkenissen tussen 'autochtone' en 'allochtone' jongeren, maar die bevestigen eerder

[118] Welk beeld krijgt een leek bij lectuur van de literatuur? We bekritiseren (cf. 2.2.6 en 2.6) het feit dat men vaak dezelfde fouten maakt als die waarvoor men pers en media in beeldvormingsonderzoek op de vingers tikt: framing (vooringenomenheid, selectie van perspectief), homogenisering, essentialisering, gebrekkige aandacht voor context en individualiteit en ongefundeerde assumpties.

[119] De manier waarop kritiek op de courante concepten ontvangen wordt – we mogen gerust de termen furieus en agressief gebruiken, zie vb. het artikel van Berting (2008) onder de titel 'Ontspoorde wetenschap' als reactie op het rapport van WRR (2007) – vertelt veel over het heersende dogma rond dergelijke concepten (los van andere menselijke redenen voor dergelijke reacties).

onze kritiek, dan dat ze die weerleggen: ondanks de 'etnische' bril waarmee men naar deze jongeren kijkt, komt men tot deze bevindingen, laat staan wanneer functionele identificaties zouden meegenomen worden in de bevraging en de analyses. In de literatuur wordt nogal gemakkelijk naar 'etniciteit' als verklaringsvariabele verwezen. Dit is echter niet noodzakelijk en – op basis van ons onderzoek – zelfs zelden het geval. De gezinsleden zijn in hun mediaconsumptie niet noodzakelijk of zelfs zelden 'etnische' consumenten. Om het voorbeeld van taal aan te halen: men kijkt naar wat men het best begrijpt. Uiteraard zullen vele eerste generatie informanten georiënteerd zijn (in variërende mate) op de landen van herkomst. Maar zoals we in het hoofdstuk over taal hebben aangegeven, is dit vaak uit noodzaak omdat ze het Nederlands niet of onvoldoende kennen. Ook omgekeerd zien we dit beeld: als 'etniciteit' echt een motivatie zou zijn voor satellietconsumptie, dan zou dit betekenen dat informanten die zich langs 'etnische' of 'religieuze' lijnen identificeren, maar een gebrekkige taalkennis hebben van het Turks, Fusha of Darija, alsnog naar satelliet zouden kijken, hetgeen niet het geval is. Kortom, met name taalkennis speelt een belangrijke rol, niet 'etniciteit'. Doorheen dit proefschrift zijn er nog diverse bevindingen die deze 'etnische' bril op zijn minst nuanceren.[120]

Vernieuwend is ook het feit dat de opdeling in functionele, normatieve en emotionele identificatie (zoals voorgesteld door WRR, 2007) zorgt voor een meer gelaagde en gediversifieerde benadering op diverse domeinen (o.a. t.a.v. de courant gehanteerde concepten, de geuite identificaties, de gezinsleden, pluralisme op het scherm, …). De diversifiëring van hetgeen omschreven wordt als 'religie' of 'etniciteit' o.b.v. de drie dimensies – die altijd in allerlei dynamische samenstellingen aanwezig zijn –, zorgt voor een vruchtbare benadering die nauwer aansluit bij de realiteit en recht doet aan de 'interne' diversiteit. Dat deze driedeling ontzettend nuttig bleek, staat buiten kijf: een lectuur van de vorige hoofdstukken toont aan hoe deze drie dimensies tal van nuances en aanvullingen toevoegen aan bestaande kennis, en in een aantal gevallen zelfs een potentieel verklarende waarde hebben. Bijvoorbeeld het feit dat 'meer kleur' op het scherm (zoals blijkt uit de diversiteitsmonitoren) zich niet vertaalt in een positievere evaluatie (vb. als good practices), is te verklaren vanuit de gebrekkige aandacht voor vooral functionele identificaties (de contextualisering hier, correct Nederlands, opleiding, …) bij de invulling van het pluralisme op het scherm. De verschillende identificatiedimensies vullen elkaar aan maar nuanceren elkaar ook, zoals duidelijk blijkt uit het hoofdstuk rond religie. Wie bijvoorbeeld naar een 'religieus' programma kijkt tijdens de ramadan doet dit bijvoorbeeld niet noodzakelijk vanuit een normatieve identificatie (vb. inhoudelijke bevestiging), maar vaak eerder vanuit emotionele (vb. antropologische nieuwsgierigheid, sfeer) en functionele (vb. directe context, taal) identificaties. De diversiteit aan identificaties binnen elk gezin op emotioneel, normatief en functioneel gebied, maar ook de context en de individualiteit (vb. keuzes, taalkennis) van deze identificaties, nuanceren dan weer de nadruk die vaak gelegd wordt op de almacht van 'doctrine' en 'opvoeding' of 'herkomst'. Dit is ons inziens een zeer belangrijk voordeel van identificatie omdat dit meteen het maatschappelijke discours doorbreekt dat een deel van de academische literatuur al te gemakkelijk overneemt. Zo ontkrachten onze analyses de premisse dat een debat over normen en

[120] Om er nog één te noemen: diverse gezinsleden willen uitgebreid en diepgaand nieuws en schakelen daarvoor over op nieuwszenders op satelliet; er bestaat geen dergelijk Vlaams aanbod.

waarden samenhangt met 'herkomst' of 'religie'. Immers, emotionele identificaties langs 'religieuze' lijnen of 'herkomstlijnen' impliceren helemaal niet dat er normatieve identificaties aanwezig zijn; integendeel: normatieve identificaties werden vaak gebruikt om te diversifiëren binnen 'etnische' of 'religieuze groepen' (vb. 'echte moslims'). Normatieve identificatie dwingt ons dus van een blik op 'herkomst' naar een aandacht voor 'subgroepen' en individuen, en interpretaties en context. We denken aan de kritische en reflectieve normatieve houdingen t.a.v. 'religiegerelateerde' bronnen (vb. interpretaties, stromingen) ondanks emotionele zelfidentificaties als 'moslim' en aan de normatieve reacties t.a.v. de confessioneel-politieke verzuiling van het Turkse medialandschap (en het daarbij gepaard gaande sensationalisme) en t.a.v. politiek in het algemeen. Ook bij het veldexperiment – waarbij een VRT-journaal werd vertoond aan de gezinnen (cf. 8.8.1) – was dit verschil bij een aantal items (o.a. rond de onrust in Schaarbeek) duidelijk aantoonbaar. Dat de normatieve grenzen m.b.t. expliciete inhouden verschillen per gezin, per gezinslid en per ouder en dat deze niet altijd 'religiegerelateerd' of 'opvoedinggerelateerd' zijn, is een andere bevinding die deze gelaagdheid bevestigt.[121] Waar in dit proefschrift vooral blijkt dat normatieve identificaties als een apart gegeven dienen geanalyseerd te worden, ligt de nadruk bij de emotionele identificaties op het feit dat deze ruimer zijn dan de gevoelens van het behoren tot een (sic) 'etnische' of 'religieuze' gemeenschap: denken we aan de supporters van sportploegen binnen de gezinnen, de emotionele (des-)identificaties met diverse personages tijdens het vertoonde journaal, de emotionele verbondenheid die groter is tijdens de ramadan dan tijdens andere maanden, enzovoort. Emotionele identificaties m.b.t. 'natiestaten', als die er al zijn, vormen een zeer individueel gegeven en velen maken een koppeling met of beperken zich tot de Vlaamse / Belgische sociale context en in een aantal gevallen is er zelfs sprake van sterke desidentificatie met 'herkomst' of 'religie' (o.m. via uitdrukkingen als *"er", "die mensen", "zij", "die taal"*). Daarbij sluit de term 'emotioneel' mooi aan bij het idee van 'imagined communities' (Anderson, 1991). In Citaat 9 komt de complexiteit m.b.t. emotionele identificaties mooi in beeld wanneer de eerder 'Turks-nationalistische' vader aangeeft meer op België gericht te zijn. Wanneer we hem confronteren met deze – vaak verkeerdelijk als contradictorisch aangenomen – dualiteit, wijst hij op de contradicties in de samenleving (het 'eigen volk eerst'-principe versus mensen die bepaalde jobs niet willen uitoefenen) en op het feit dat beide loyauteiten samengaan. Belangrijker is echter het onderscheid dat hij zelf maakt tussen emotionele en functionele identificatie: waar er een zekere emotionele band bestaat met Turkije die hij absoluut wil behouden ("*Ik geef de Turkse identiteit sowieso niet af. Ik ben dus zeker gene Belg, 100%. Sowieso niet!"*) gaat zijn primaire aandacht naar de functionele identificatie met Vlaanderen ("*Maar uiteindelijk leef ik hier, ik moet ik mij hier aanpassen, 'k verdien mijn boterham hier, 'k leef hier met m'n gezin"*).

In dit proefschrift is de meeste aandacht gegaan naar functionele identificaties omdat deze dimensie een primordiale rol blijkt te spelen bij tal van analyses (vb. bij het veldexperiment, als onderdeel van

[121] Recent werd alweer duidelijk dat dit onderscheid van belang is. De discussie rond 'gaybashing' in een aantal steden werd verengd tot een 'etnisch' en 'religieus' probleem, terwijl het hier overduidelijk gaat om een normatieve situatie (homofobie, geweld) die niet samenvalt met 'herkomst' of 'islam' (tenzij we de standpunten van aartsbisschop Leonard en het Vlaams Belang of nog de situatie in vb. sommige voormalige Oostbloklanden negeren, wat zoals gewoonlijk ook daadwerkelijk gebeurt).

diversiteit en pluralisme, enzovoort). Dit is niet verwonderlijk aangezien mensen tal van functionele verbindingen aangaan vanuit hun dagdagelijkse rollen. Toch vormen onze bevindingen een groot contrast met de bestaande literatuur waarin analyses van dergelijke identificaties (die zelden benoemd worden) doorgaans ontbreken, i.t.t. analyses van normatieve en emotionele identificaties – veelal verengd tot 'religie', 'tradities' of 'herkomstlanden'. Bij het doornemen van de literatuur vonden we immers in diverse publicaties (o.a. bij Clycq et al., 2003) nogal wat citaten met onaangeroerde uitingen van functionele identificatie (vb. contextualisering hier). In andere literatuur wordt een deel van dergelijke identificaties (vooral m.b.t. 'hier') gelabeld binnen het binaire denken rond integratie. Toch kunnen we op basis van onze data stellen dat dit een verenging en incorrecte weergave is van functionele identificaties. Functionele identificatie gaat immers over meer dan de Vlaamse sociale context, maar over alle mogelijke functionele rollen (vb. opleiding, status, ouderschap, muziekstijl, …). Verder uiten ook informanten die volgens het integratiedenken niet geïntegreerd zijn (o.a. geen Nederlandse taalkennis, geen contacten met de meerderheidsbevolking, zelfuitsluiting, …) eveneens functionele identificaties omdat ze bijvoorbeeld stellen dat deze sociale context wegens de hoge impactwaarde op het dagdagelijkse leven voor henzelf en de omgeving (vb. vrienden, kinderen) van belang is. Het meest opvallende, en tegelijk één van de eerste elementen die ons richting identificatie dreven, was het feit dat zelfs in relatie tot 'herkomst' en 'religie' er functionele identificaties opdoken: vooral ter diversifiëring van 'herkomst' en 'religie' (o.a. via taal, opleiding, status, gender, etc.; zie ook Citaat 30), ter contextualisering in het dagdagelijkse en in de sociale context (Vlaanderen, België, Europa, het Westen) en bij de beschrijving van de belemmeringen voor functionele identificaties (o.a. discriminatie en racisme). Hoewel belemmeringen op het vlak van emotionele (vb. de *'chain of equivalence*' rond islam) en normatieve identificatie (vb. hoofddoekenverbod) ook voorkomen, lijken deze belemmeringen de gezinsleden het meest te raken in hun dagdagelijks functioneren en leidt dit tot bij sommigen tot ontwijkingsgedrag (het vermijden van locaties, personen, onderwerpen, et cetera).

Enkele algemene principes die in het theoretisch hoofdstuk naar voren werden geschoven, hebben we eveneens bevestigd gezien. Doorheen dit proefschrift hebben we op diverse momenten een pleidooi gehouden tegen homogenisering en voor een aandacht voor de 'interne' diversiteit. Een uiting hiervan was de keuze voor een concept ('identificatie' en de drie dimensies) dat uitgaat van diversiteit in plaats van gemeenschappelijkheid of homogeniteit (zoals 'etniciteit', 'religie'). Maar ook op het vlak van bijvoorbeeld taal en mediaproducten en -kanalen is deze aandacht voor diversiteit van belang. In de literatuur vinden we echter geen gedetailleerde informatie over de diverse satellietzenders (buiten oppervlakkige verwijzingen naar staatszenders en *Al Jazeera*) en vaak zijn dergelijke analyses doordrongen van een binair wij-zij-denken (vb. *'home'* vs. *'host'* media, hier vs. daar, geïntegreerd vs. niet), die enkel bestaat bij gratie van een homogenisering van beide 'groepen'. Dergelijke analyses beperken niet alleen de bevindingen tot wat binnen dit kader past (er lijken quasi alleen 'etnische' of 'religieuze' motivaties te bestaan), maar verklaren verder ook niets over de consumptiemotivaties. Bijvoorbeeld: wanneer gesteld wordt dat mensen met een sterkere 'etnische oriëntatie' meer naar satelliet kijken, vertelt dit niets over de consumptie an sich (vb. welke programma's, rol van taalkennis, gelijkenis tussen zenders zoals in het geval van muziekzenders, …). Het is alsof we ons bij onderzoek

naar de consumptiepatronen van 'Vlamingen' zouden *beperken* tot de vaststelling dat hoe 'Vlaamser' (sic) men is, hoe meer men naar Vlaamse zenders kijken. Kortom, de noodzaak van een aandacht voor diversiteit wordt bevestigd door de diverse analyses in dit proefschrift die tot de slotsom komen dat in diverse domeinen deze interne diversiteit wel degelijk een rol speelt en meer onderbouwde resultaten en verklaringen oplevert (zie vb. de analyses over taal, televisienieuws en de politiek-confessionele verzuiling van het Turkse medialandschap).

Een tweede belangrijke constante bevinding in dit proefschrift is de rol die context en individualiteit spelen. De analyses bevestigen overduidelijk het feit dat identificaties een individueel gegeven zijn. Wil dit zeggen dat analyses niet op een hoger niveau kunnen getild worden? Uiteraard wel, daarvan is dit proefschrift het bewijs (zie vb. op het vlak van gender, leeftijd, taalkennis, de diverse identificaties). Waar we hier voor pleiten is dat er vertrokken wordt vanuit het individu (en het liefst via een deconstructie van de geuite identificaties) eerder dan dat er a priori vanuit een 'groep' vertrokken wordt (vb. vragen met zinsfrases zoals 'als Marokkaan / Turk' of zelfs analyses op basis van 'religie' of 'herkomst' zonder enige aandacht voor de rol die deze spelen in de identificaties van de informanten) (zie ook Zienkowski, 2012). Daarnaast worden de identificaties ook bepaald door contexten als tijd, ruimte, context van de bevraging, voorgeschiedenis, et cetera. Dit geldt eveneens voor 'herkomstgerelateerde' of 'religieuze' identificaties. Dit roept ons inziens een belangrijke vraag op: als context zo determinerend is bij de geuite identificaties, wat betekent dit dan voor kwantitatief onderzoek waar deze in de meeste gevallen afwezig is (Peters, 2006: 616; Lunt & Livingstone, 1996)? Bij surveys zijn er immers doorgaans socio-demografische vragen (waaronder bijvoorbeeld een schaal die 'etniciteit' of 'religie' meet) die vervolgens gerelateerd wordt aan alle vragen. De aanwezigheid van een kenmerk (vb. 'etniciteit', 'religie') impliceert echter niet dat het een rol speelt bij het beantwoorden van alle vragen. In dit onderzoek doken tijdens de interviews verschillende soorten identificaties op, o.a. afhankelijk van de onderwerpen waarbij ze ter sprake kwamen. Om het duidelijker te stellen kunnen we verwijzen naar het item over de VDAB in het journaal: daarin spelen zowel 'herkomstgerelateerde' emotionele (des-) identificaties, normatieve (des-)identificaties als functionele (des-)identificaties een rol. Bij een heel aantal jongeren speelde herkomst helemaal geen rol, maar eerder het feit dat men als jongere niet geïnteresseerd was in werkgerelateerde items. Ook al gaat het om twee verschillende soorten methoden (kwalitatief versus kwantitatief onderzoek), is deze bedenking, waarop we geen pasklaar antwoord hebben, niettemin van belang. Het is o.i. vreemd te noemen dat de intussen alom aanvaarde contextuele factor zijn vertaling niet vindt bij het opstellen van surveys.

Daarbij aansluitend, één van die belangrijke contexten is de bevraging zelf, alsook de specifieke vragen op zich. Concepten die in de vraag verwerkt werden (vb. vragen die peilen naar 'herkomst' of 'religie'), leidden vaak tot antwoorden die binnen dit frame pasten of er expliciet zich tegen verzetten.[122] Daarin spelen o.a. sociale wenselijkheid, maatschappelijke en 'herkomst'- en 'religiegerelateerde' discours, ideologie, gezinsdynamieken, enzovoort, een rol. Niettemin is het

[122] I.t.t. de identificatiebenadering, die ruimte laat voor alle mogelijke geuite identificaties.

opmerkelijk dat ondanks deze focus vele gezinsleden zich in diverse thema's buiten dit frame plaatsen, en op zich is dit een bevestiging wat in diverse studies in de voorbije jaren reeds sluimerde. Ondanks het feit dat deze studies expliciet op zoek gingen naar de rol van 'dé herkomstfactor' of 'dé religieuze factor', zien we in diverse studies 'andere factoren' opduiken, die hierbinnen niet passen. Kortom, wat als we een bevraging hadden uitgevoerd waarbij er geen vragen werden gesteld over 'herkomst' of 'religie', maar waarbij we de mensen benaderden als gezinnen, als mensen in armoede, als scholieren, enzovoort? We verwijzen hierbij opnieuw naar het concept reïficatie (Wacquant, 1997; Bourdieu, 1980) en naar het feit dat "*there is considerable self-censorship in the expression of public critical opinion*" (Cunningham, 2001: 138). Een voorzichtig antwoord lijkt ons dat verschillende gezinsleden mogelijk anders hadden geantwoord, en we worden hierbij vooral bevestigd door de latere fasen in dit onderzoek (waarbij gaandeweg identificatie meer een aandachtspunt vormde), door het verschil tussen de antwoorden die gezinsleden gaven aan de hoofdinterviewer en de studenten (die vaak sterker gefocust waren op 'herkomst' en 'religie') en door het verschil tussen de antwoorden die de gezinsleden algemeen gaven en de antwoorden die de gezinsleden gaven wanneer we dieper ingingen op een bepaalde functionele identificatiemogelijkheid (vb. als scholier / student, ouder, …). Dit wil niet zeggen dat voor sommige gezinsleden de 'herkomstgerelateerde' en 'religieuze' factoren niet van belang zijn: het beeld is diffuus, maar toch kunnen we stellen dat bij de '*emerging adults'*, pubers en eerste generatie ouders de kans groter is dat men zich vaker langs deze lijnen definieert, al hangt dit (en ook de specifieke invulling) ook af van diverse andere factoren (o.a. maatschappelijke ervaringen en omgeving). We denken daarbij vb. aan ex-mijnwerkers die door hun talrijke contacten in de samenleving anders kijken naar 'etnische' of 'religieuze' factoren (zie Citaat 29) vergeleken met werklozen of huisvrouwen die in '*transplanted communities'* beperkte contactmogelijkheden hadden (vb. het verschil tussen de ouders uit gezin 25 en de moeders uit gezinnen 5 en 6). Van de drie identificatievormen lijkt functionele identificatie echter het meest benaderingsgevoelig, ondanks het feit dat deze vorm alomtegenwoordig is. De meeste gezinsleden zijn zich bewust van hun positie in de samenleving als minderheid en een onderzoek dat hieruit vertrekt (o.a. door de aankondiging en een deel van de vragen), dirigeert deels de gezinsleden richting 'minderheidsgerelateerde' identificaties. Daaraan gekoppeld, aangezien functionele identificatie gaat over het dagdagelijkse, beschouwen de gezinsleden (maar ook de interviewers) deze rollen vaak als een evidentie of een normaliteit, terwijl daarin net veel identificatiemogelijkheden verscholen zitten.

Kortom, wanneer Brubaker & Cooper (2000: 30) stellen dat analyses vanuit identificatie "*may well inspire a rather different history*", blijken ze hierin gelijk te hebben: daarvan is dit proefschrift, in alle bescheidenheid, een voorbeeld, hoewel het gaspedaal van identificatie pas later tijdens de dataverzameling werd ingeduwd. De aandacht voor de interne diversiteit nuanceert en geeft een ander verhaal. In dit proefschrift worden minderheden (i.c. de gezinsleden) opnieuw vermenselijkt: hun gedrag en discours wordt niet verengd tot het 'etnische' of 'religieuze' verhaal en de aandacht voor andere identificaties brengt een hele reeks nieuwe bevindingen aan de oppervlakte, vooral omdat we de gezinsleden niet dwingen in onze hiërarchische selectie van identificaties, maar hen de ruimte geven om zelf hun identificaties te laten invullen en nuanceren en om van identificaties te veranderen

zoals het hen uitkomt (zie ook Zienkowski, 2012 en Ham & van der Meer, 2012). We komen te weten hoe ze zich zelf identificeren (en blijven dus openstaan voor dynamieken en maatschappelijke veranderingen) en niet enkel hoe ze zich verhouden tot een door ons opgelegde definitie van een concept. Een dergelijke houding is volgens ons van belang, omdat, zoals we aangetoond hebben in het hoofdstuk rond religie, een opgelegde conceptualisering of operationalisering van 'religie' op basis van doctrine of 'religieuze' praktijken, niet alleen voorbijgaat aan de dagdagelijkse realiteit, maar ook (ongewild) normatief partij kiezen betekent in de debatten (o.a. binnen de gezinnen, maar ook maatschappelijk) over wat een 'moslim' is of moet zijn. De sterke focus op doctrines en 'religieuze' praktijk als de 'juiste' definitie van islam is in het voordeel van de interpretaties van eerder traditionele subgroepen – zoals geuit door enkele 'conservatieve' eerste generatie ouders – en vooral in het voordeel van de standpunten van de 'orthodoxe' groepen in het debat – zoals de standpunten van enkele *'emerging adults'*. Hoewel we in dit besluit een analyse van enkele operationaliseringen van 'etniciteit' (vb. Van Heelsum, 1997) of 'religie' (vb. Kemper, 1996) zouden kunnen toevoegen, kiezen we ervoor om dit niet te doen. Dergelijke analyses zouden enkel een herhaling inhouden van de eerder gemaakte opmerkingen (zie hoofdstukken 2 en 3 en dit besluit). Het feit op zich dat identificatie breder gaat dan deze twee lijnen, is ons inziens al een voldoende voordeel van identificatie. Dat het concept bovendien nieuwe informatie oplevert en meer aansluit bij andere bevindingen maakt het concept des te sterker. We willen hierbij enkel, bij wijze van voorbeeld, verwijzen naar het feit dat identificatie heel nauw aansluit bij onze bevinding dat er inderdaad sprake is van een gecontextualiseerde privatisering en individualisering van religie (met een actieve selectie), zoals Cesari (2003, 1998) en Phalet & Ter Wal (2004) aangeven.[123] In principe kunnen we mooi de vergelijking maken met de drie modellen m.b.t. de werking van de massamedia (zie 4.1): net zoals we bij deze modellen ervoor kiezen om uit te gaan van actieve consumenten, kiezen we ervoor om ook hier uit te gaan van actieve informanten op het vlak van identificatie, in plaats van ze als passieve subjecten van 'etnische' of 'religieuze' kenmerken te zien. Zo bleek in het hoofdstuk rond religie dat de meeste gezinsleden de 'religieuze' ervaring primair zien als een private aangelegenheid – *"het is tussen mij en god"* – en hun persoonlijke, contextueel bepaalde balans opmaken van wat er gedaan moet worden om 'voldoende' moslim te zijn. Deze balans wordt afgewogen tegen diverse interpretaties van doctrine (via media, instituten, omgeving, gender, …) en tradities (vb. 'Turkse islam', 'Marokkaanse islam' en de regionale verschillen daarbinnen), maar ook tegenover de tijdsgeest, haalbaarheid, menselijke en leeftijdsgerelateerde overtuigingen en processen et cetera.

[123] Niet verwonderlijk kiest Cesari in recentere publicaties (2007: 49) eveneens voor identificatie: "*We no longer seek to grasp, as certain culturalist-based approaches have sought to do, the traditional attributes that define an individual or group essence. Our aim here is to understand the practices of differentiation used by individual Muslims in certain social circumstances. Identity is to be conceived not as a structure, but as a dynamic process. Accordingly, it is more relevant to talk about identification than identity, and it is important to emphasise the fact that the ways an individual defines him-/herself are both multidimensional and likely to evolve over time."*

10.2.2 Nieuws en beeldvorming

Naast identificatie behandelt dit proefschrift ook het aspect nieuws. Hoewel er eensgezindheid bestaat over het belang van nieuws en het meergebruik van nieuws binnen 'minderheidsgroepen' is er nauwelijks onderzoek gevoerd naar hoe minderheden omgaan met nieuws en werd nieuwsonderzoek veelal beperkt tot de dichotomie '*host*'-'*home*' en de representatie van minderheden in het nieuws. Hetzelfde geldt ook voor andere genres, zoals fictie, al komen er stilaan initiatieven op dit domein (o.a. Dhoest, 2009 a, b; Adriaens, 2010 a, b) terwijl eenzelfde aandacht voor nieuws uitblijft. Binnen dit kader heeft dit proefschrift eveneens enkele verkennende stappen gezet.

Qua beeldvorming (zie 7.4, 9.4 en 9.5) bevestigt dit proefschrift de in eerdere studies aangegeven problemen: eenzijdige, negatieve beeldvorming en eenzijdige en schaarse vertegenwoordiging op het scherm (o.a. Blommaert & Verschueren, 1998; Bonfadelli et al., 2007; Clycq et al., 2003; De Smedt et al., 2011; Devroe, 2007; Devroe & Saeys, 2002; d'Haenens, 1996a, 2009; Gillespie, 1995; Lardon, 2007; Leurdijk, 2008; Madianou, 2005; Saeys & Devroe, 2005; Shadid & Koningsveld, 2002; Signer et al., 2011). In tegenstelling tot andere studies (o.a. Christiansen, 2004; Saeys & Devroe, 2005; Ogan, 2001; Ross, 2001; Elias & Lemish, 2008; Gezduci & d'Haenens, 2010; d'Haenens et al., 2000, 2004; Devroe, 2007) en in lijn met ander onderzoek (o.a. Clycq et al., 2003) vinden we geen indicaties dat deze beeldvorming de informanten weg zou drijven van 'Vlaamse' media in de richting van 'satelliet' of 'diasporische minderhedenmedia'. We hebben speciaal aandacht besteed aan de vigerende en problematische *chain of equivalence*' (Laclau & Mouffe, 1985; Laclau, 1988), waarbij islam in de plaats komt van andere mogelijke categoriseringen (cf. 7.4 en 9.4), hetgeen een bevestiging is van eerder onderzoek (Devroe et al., 2010; d'Haenens & Bink, 2006; Gillespie, 2006; Jonker & Amiraux, 2006; Poole, 2002; Richardson, 2004; Ter Wal, 2004; Ter Wal et al., 2005; Vertovec & Wessendorf, 2004). Daarnaast heeft dit proefschrift dankzij de benadering vanuit identificatie twee nieuwe aandachtspunten aangedragen: het feit dat kwaliteit (inhoudelijk, personen in beeld, …) belangrijker is dan pluralisme op het scherm en het feit dat een gelaagde definiëring van pluralisme noodzakelijk is (vb. aan de hand van identificaties). Analyse van de interviews leert ons dat de negatieve evaluaties vooral gaan over het niet nakomen van de beoogde 'functionele kwaliteit', zoals beschreven in de Beheersovereenkomst 2007-2011 (Vlaamse Gemeenschap, 20 juli 2006): taalgebruik, toegeschreven kwaliteit, inspelen op de mediabehoeften van het publiek en de concrete invulling ervan door de *VRT* behelzen net de kritiek van de informanten. Onze gezinsleden zijn zelf vragende partij voor kwaliteit, aangezien onkundige minderheden op het scherm hen geen stap vooruit brengen. Ze verkiezen bijna altijd kwaliteit boven pluralisme, dat eerder een principiële kwestie is, naast een element van (h)erkenning.[124] Net als Clycq et al. (2005), en in tegenstelling tot vb. Devroe et al. (2010), zien we op basis van onze data geen heil in rolmodellen, omdat deze uitgaan van het feit dat er per definitie een 'etnische' identificatie zal zijn, hetgeen niet het geval is (zie vb. Citaat 30). Ons inziens is vooral de

[124] Ook Clycq et al. (2005) stelden vast dat het niet voor iedereen nodig is dat er allochtonen in beeld komen: onderwerpen in nieuwsprogramma's of soaps sluiten vaak sowieso aan bij hun leefwereld, al blijft er een zekere vraag naar bijkomende accenten uit de eigen leefwereld.

noodzaak van een gelaagde definiëring van pluralisme uiterst belangrijk en verklaart deze waarom men zelden vooruitgang ziet in de beeldvorming. Enerzijds voelen 'subalterne minderheidsgroepen' (niet-gelovigen, jongeren, vrouwen) zich door de actoren die het scherm bevolken (vaak mannen met een bepaalde visie) niet vertegenwoordigd. Anderzijds kunnen we, even kort door de bocht, stellen dat de gezinsleden zich vaak niet als 'Marokkaan' / 'Turk' / 'moslim' aangesproken voelen, maar als 'Vlaming': de negatieve beeldvorming en gevolgen ervan worden vooral ervaren vanuit de belemmeringen voor functionele identificaties in hun dagdagelijkse rollen. Waar *VRT* pluralisme definieert op basis van 'etnische groepen' of 'allochtonen' als 'groep', toont deze studie aan dat een meer gelaagde definitie – vb. op basis van het in dit proefschrift gehanteerde concept identificatie – op zijn plaats is, gezien de heterogeniteit en dynamieken binnen deze gepercipieerde 'groepen'. Meer 'kleur' op het scherm, zonder aandacht voor de inhoud en voor de identificatiemogelijkheden, heeft weinig kans op succes (ook Clycq et al., 2003 komen tot gelijkaardige bevindingen). Hetzelfde geldt voor onderzoek naar pluralisme op het scherm: de diversiteitsmonitoren hanteren een te brede definitie van 'kleur' en leveren hierdoor een vertekend beeld op. Zo bieden actoren uit de herkomstlanden op het scherm of Afro-Amerikanen in aangekochte programma's niet de onontbeerlijke herkenningselementen binnen de Vlaamse sociale context. Ook hier is een gelaagde benadering onontbeerlijk (zie hoofdstuk 9).

Het merendeel van de gezinsleden is fervent – (bijna) dagelijks – nieuwsconsument; enkel bij de jongste leeftijdsgroep (11 tot 15 jaar) is dit minder vaak het geval. De grote nieuwshonger bij 'minderheden' wordt dus bevestigd (o.a. Christiansen, 2004; d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2010; Gillespie, 1995; Milikowski, 2000; Ogan, 2001; Gezduci & d'Haenens, 2010; Saeys & Devroe, 2005; Clycq et al., 2003, 2005). De vaststelling dat adolescenten en jongvolwassenen uit de 'meerderheidsbevolking' steeds minder interesse in nieuws vertonen, zoals het geproduceerd wordt door professionals en zoals het gepresenteerd wordt door massamedia (o.a. Mindich, 2004; De Waal et al., 2005; Peiser, 2000; Carpentier et al., 2004; Costera Meijer, 2007; Raeymakers, 2003; Beekhoven & Van Wel 1998; Huang, 2009) zien we niet bevestigd bij onze jongere gezinsleden. Aangezien nieuwsconsumptie bij 'minderheden' nauwelijks onderzocht is (Christiansen, 2004; Devroe et al., 2010) en er in Vlaanderen maar drie studies voorhanden zijn (Clycq et al., 2003; Gezduci & d'Haenens, 2007, 2010), is onze analyse eerder beschrijvend uitgevallen. We vonden het immers noodzakelijk om dieper in te gaan op de diverse favoriete zenders, kranten en websites, omdat er voor zover we konden nagaan hierover nauwelijks informatie beschikbaar is (wat veel zegt over de homogenisering). Ook al is kwalitatief onderzoek bij een beperkte groep informanten (N=102) hiervoor niet de meest geschikte methode, heeft het wel als voordeel dat we open konden blijven staan voor alle mogelijke opties die de gezinsleden aangaven (cf. 8.5.2). Samenvattend kunnen we voor televisie – voor andere media zie 8.4 – stellen dat het grootste aantal 'Marokkaanse' en 'Turkse' gezinsleden eerder zal afstemmen op *VTM* of *één* voor nieuws (een bevestiging van eerdere bevindingen bij jongeren en van bevindingen die wijzen op een groter vertrouwen in 'Vlaams' nieuws, enkele nieuwszenders uitgezonderd: Clycq et al., 2003, 2005; Detant, 1994; De Sutter & Saeys, 1996; Devroe, 2007; Devroe et al., 2010; Gezduci & d'Haenens, 2007, 2010) en op *2BE*, *VT4*, *één* en *VTM*

voor algemeen televisiegebruik. Daarnaast zijn vooral *Vijf TV*, *Vitaya*, *Canvas* en *regionale televisie* het vermelden waard, de laatste twee ook voor nieuws, naast muziekzenders (*JIM*, *TMF*, *MTV*). Ondanks de versplintering van het Turkse medialandschap komen een aantal Turkse zenders in de buurt: m.n. *Kanal D* en *Show TV* zijn populair, zowel voor nieuws als voor algemeen televisiegebruik, bevindingen die gelijk lopen met andere studies (Clycq et al., 2003; Adriaens et al. 2010b). De Turkse staatszenders (*TRT*) zitten eerder in de middenmoot. Kanalen van de eerder seculiere Doğan Media Group, de grootste media holding in Turkije, worden het vaakst vernoemd (*Kanal D*, *Star*, *CNN Türk*). Zenders die aanleunen bij het AKP (*Samanyolu, Fox, Dost en ATV*) worden nog wel vaak vermeld, maar de met Milli Görüş geaffilieerde zenders (*Kanal 7* en *TV5*) en het nationalistische *TGRT* trekken veel minder kijkers. In grote lijnen krijgen we een afspiegeling van de meest populaire kanalen in Turkije, met het verschil dat het nationalistische *TGRT* minder populair is hier in Vlaanderen en dat de Milli Görüş kanalen populairder zijn hier dan in Turkije (Baris, 2010; Christensen, 2007; Vogel et al., 2008). Bij de 'Marokkaanse' gezinsleden is de kloof tussen Vlaamse en Arabischtalige zenders veel groter en zowel voor nieuws als voor algemeen gebruik zijn het vooral *Al Jazeera* en de Marokkaanse staatszenders *2M* en *RTM* die het vaakst bekeken worden (een bevestiging van Clycq et al., 2003, 2005). Voor algemeen televisiegebruik zijn ook de religieuze zenders (o.a. *Iqra*) het vermelden waard. Populairder nog dan de Arabischtalige kanalen zijn de Franstalige zenders: vooral *RTBF* en *RTL-TVI* zijn zowel populair voor nieuws als voor algemeen mediagebruik (een bevestiging van Clycq et al., 2003, 2005). We herhalen dat, analoog aan eerdere bevindingen (o.a. Clycq et al., 2003, 2005), nieuws op satellietzenders door een beperkt aantal 'Turkse' en 'Marokkaanse' nieuwszoekers – vooral van de eerste generatie – geraadpleegd wordt.

Verder distilleerden we de 15 belangrijkste kenmerken die volgens de gezinsleden een rol spelen in hun keuzes van televisienieuws: het wantrouwen t.a.v. Marokkaanse en Turkse zenders, de nabijheid van een bron t.o.v. gebeurtenissen, de reputatie van zenders, taalgebruik, beeldgebruik, levendigheid, uitzenduur, gewoonte / ritueel kijkgedrag en daarmee samenhangend zendergetrouwheid, functionele identificatie, relatieve zelfperceptie, kritische ingesteldheid, de sociale kijkcontext, het 'nieuwe' in nieuws, internationaal of buitenlands nieuws en de individuele interesse in thema's, zoals politiek, cultuur, sport, faits-divers, enz. (zie 8.5.1 en 8.9 voor een kortere samenvatting). Om er slechts één uit te pikken: in dit proefschrift wordt, in lijn met eerdere publieksstudies en inhoudsanalyses (Clycq et al., 2003, 2005; De Bens & Raeymaeckers, 2010; d'Haenens et al., 2000; De Bens & Paulussen, 2005; De Smedt, Hooghe & Walgrave, 2011), de beperkte aandacht voor buitenlands nieuws en de selectie ervan bekritiseerd door de informanten en dit voor alle zenders behalve nieuwszenders. Het veldexperiment bevestigde enkele van deze evaluaties m.b.t. nieuws (cf. 8.8.6): sport en voetbal als 'mannenzaak', het verdeelde publiek bij cultuuritems, de lage interesse in politiek nieuws bij jongeren, de algemene interesse in sensationele en emotioneel geladen items, de diverse uitingen van kritische ingesteldheid en de vaststelling dat nieuws 'nieuw' moet zijn en geen 'constant probleem'.

Onze inschatting, op basis van de interviews, is dat vooral gewoonte / ritueel kijkgedrag, gemakzucht / rust, de beeldcultuur en de selectiemogelijkheden de belangrijkste bepalende factoren zijn voor de

selectie van mediadragers voor nieuwsdoeleinden. Het verklaart ook waarom met name televisie het populairste medium blijft, ook voor nieuws (Clycq et al., 2003; d'Haenens et al., 2004; Gezduci & d'Haenens, 2010; Bonfadelli et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005; Devroe et al., 2005; Adriaens et al., 2011) en online nieuws, vooral bij hen die intussen het internet als een dagdagelijks medium hanteren, het tweede medium is voor nieuwsconsumptie. Dit is een bevestiging van het stijgende belang van ICT (Clycq et al., 2003; d'Haenens et al., 2004, 2007; Gezduci & d'Haenens, 2010; d'Haenens & Mertens, 2010; van Ingen et al., 2007); de digitale kloof lijkt gedicht en is enkel bij de eerste generatie nog een tastbare realiteit. Kranten en vooral radio – zeker voor nieuws – zijn minder populair (een bevestiging van Clycq et al., 2003; d'Haenens et al., 2004, 2007; Gezduci & d'Haenens, 2010), zeker bij de jongere generaties die deze beschouwen als gedateerde media en deze nauwelijks nog gebruiken. Wel domineren de traditionele media het online nieuws: de overgrote meerderheid van de vermelde online nieuwsbronnen zijn websites van kranten en televisiezenders en de daaraan gelieerde sportsites. In dit proefschrift zien we dus dat online kranten niet meer achterop hinken op gedrukte kranten, waar dit in eerder onderzoek nog wel het geval was (d'Haenens et al., 2004). Voor een aantal gezinsleden vormt teletekst (verrassend) een volwaardig alternatief voor de diverse mediadragers. Over het algemeen kunnen we stellen dat de meesten diverse mediadragers voor nieuws gebruiken en de mogelijkheden van elk medium combineren: voor online nieuws tijdsbesparing, beschikbaarheid en opzoekmogelijkheden, bij radio de portaalfunctie en het gemak, bij televisie het gemak, de snelheid en de beelden en bij kranten de diepgang en het mobiele karakter. In de meeste gevallen gebruiken de gezinsleden de combinatie televisie – internet of televisie – kranten. Zij die hun nieuws niet 'multimediaal' consumeren, beperken zich tot televisienieuws. We vinden verder, i.t.t. de literatuur (o.a. Bonfadelli et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005; Livingstone, 2007; Devroe et al., 2005), geen tekenen van een 'slaapkamercultuur' – een grotere aanwezigheid van mediatoestellen in de slaapkamers van de kinderen – al dient hier genuanceerd te worden dat het grote aantal laptops in de gezinnen het moeilijker maakt dergelijke vaststellingen te maken. Het in de literatuur aangegeven hogere bezit bij jongens dan bij meisjes (o.a. Devroe et al., 2005; Bonfadelli et al., 2007; Adriaens et al., 2011; Adriaens, 2010b), vinden we wel terug in onze data.

Ondanks de beperkingen levert het veldexperiment waardevolle informatie op die in grote lijnen de eerdere analyses in dit proefschrift bevestigt (cf. 8.8 en vooral 8.8.6). We willen vooral wijzen op het feit dat de evaluatie van items niet alleen afhangt van de inhoud, maar ook van de context (plaats, …) binnen het journaal en dat de meeste verschillen tussen de gezinsleden terug te brengen waren tot leeftijd. Naast de duidelijke polysemische en intertekstuele lezingen van de items, toont dit veldexperiment ook aan dat er bij alle items potentieel aanwezig is om zich functioneel, emotioneel en/of normatief te (des-) identificeren aan de hand van meer dan 'herkomst': woonplaats, status, taal, leeftijd, enz.. Gezinsleden kiezen (al dan niet bewust) langs welke lijnen ze zich (des-) identificeren.

De grote nieuwshonger roept vragen op naar de plaats van nieuws in de opvoeding (zie 8.7.1). Niemand verplicht de kinderen om naar nieuws te kijken, wel wordt nieuwsconsumptie meestal rechtstreeks of onrechtstreeks 'gestimuleerd' via (een combinatie van) actieve stimulansen (vb. vragen

om mee te komen kijken bij identificatiegerelateerde thema's op Vlaamse zenders), passieve stimulansen (vb. bewust of onbewust creëren van nieuwsgerelateerde gewoontes) en conversatiegerelateerde stimulansen (vb. praten over het nieuws). Vooral de passieve stimulansen komen vaak voor en daarnaast hoopt men ook op stimulansen vanuit het onderwijs. Toch is er niet altijd veel animo bij de kinderen om te kijken: ofwel omdat men het nieuws voor volwassenen 'te serieus' vindt, ofwel omdat men balanceert tussen journaals voor volwassenen en jeugdjournaals. Vanuit het *Uses and Gratifications*-perspectief (Katz et al., 1974; Ruggiero, 2000; McQuail, 2010; Rosengren, 1974) kunnen we stellen dat enerzijds nieuws voor deze gezinsleden niet behoort tot de behoeften die ze hebben, anderzijds dat de behoeften in relatie tot nieuws niet ingevuld worden door het bestaande aanbod voor jonge tieners en dat voor anderen de behoeftes m.b.t. nieuws ingevuld worden door de gefilterde (selectie) en samenvattende nieuwsconversaties met gezinsleden. Dit laatste neigt heel sterk naar het door Costera Meijer (2006, 2007) omschreven 'snack nieuws': correct, snel, kort en zakelijk nieuws, zonder al te veel franjes. Uitzonderlijk zullen deze gezinsleden toch nieuws consumeren: uit verveling, bij schoolverplichtingen, bij het verplicht meekijken met huisgenoten en bij uitzonderlijke faits-divers of in het geval van grote, emotioneel geladen dossiers (vb. Maddie McCann) of rampen en crisisgebeurtenissen. Hierin zoekt men dus vooral escapisme, entertainment, sociaal contact (bij het meekijken), conversatiemateriaal en functionaliteit (in het geval van het consumeren van nieuws voor school).

De meeste gezinsleden consumeren nieuws omdat het een gewoonte en een dagelijks ritueel is en hoewel niet iedereen erin slaagde hiervoor motivaties te uiten, kwamen vooral informatiegaring (vb. het op de hoogte willen blijven van gebeurtenissen, nieuwsgierigheid), zelfvervolmaking (vb. het verbreden van horizonten en kennis), sociale functies (vb. nieuws als gespreksstof, het gezamenlijk kijken) en functionele functies (vb. nieuws voor schooldoeleinden) naar voren. Hoewel vele gezinsleden een zekere rust associëren met nieuws, dicht niemand nieuwsconsumptie een ontspannende functie toe. We vinden bij onze gezinnen dus minder 'afleidingsbehoeften' die we in andere literatuur (vb. Van Cauwenberge et al., 2010) wel terugvinden. Enerzijds lijkt de nood aan informatiegaring ('surveillantie') heel sterk aanwezig in deze groep. Dit is een bevestiging van de algemene bevinding dat deze motivatie bepalend is voor nieuwsconsumptie (o.a. Van Cauwenberge et al., 2010). Anderzijds maakten we hier het onderscheid tussen hen die wel nieuws consumeren en hen die dat niet of minder doen. De 'afleidingsbehoeften' zitten vooral bij die laatste groep, wat een verklaring zou kunnen bieden voor het verschil met studies (o.a. Van Cauwenberge et al., 2010) waarin dit onderscheid niet gemaakt wordt.

De in de literatuur vaak aangehaalde kritische attitude van minderheden (o.a. d'Haenens et al., 2000; Clycq et al., 2003, 2005; Gillespie, 2006; Aksoy & Robins, 2000; Christiansen, 2004; Devroe, 2010; Aksoy, 2006) dient enigszins genuanceerd te worden. We ontwaren drie groepen: zij die niet kritisch zijn, zij die kritisch zijn t.a.v. alle nieuws (evalueren, reflecteren, vergelijken, aftoetsen) en zij die de kritische zin selectief toepassen, overigens doorgaans enkel bij identificatiegerelateerde thema's. Slechts zelden zijn gezinsleden zich bewust van mogelijke manipulaties van beelden, tenzij in het feit

dat er beelden weggelaten worden (vb. '*Al Jazeera* toont meer'). De meeste gezinsleden preciseren dat hun kritische zin ook varieert, afhankelijk van onderwerp, niveau (vb. wel de grote lijnen vertrouwen, maar kritisch staan t.o.v. de details) en interpretatie (vb. *'hun mening'*, *'overdrijven'*, …).

In tegenstelling tot Clycq et al. (2003) uiten onze gezinsleden wel explicietere evaluaties in verband met duiding- en actualiteitsprogramma's en is er geen zendergebondenheid hierbij te detecteren, mede door het grotere aanbod van VRT. Waar voornoemde auteurs tot de conclusie komen dat hun informanten doorgaans dezelfde evaluatie geven aan actualiteitsprogramma's als aan nieuws, zien we in ons onderzoek wel een duidelijke nadruk op o.a. de diepgang en de verschillende stemmen die aan bod komen. De tegenhangers op satellietzenders (vb. Attijah Al Mu'akis, Siyaset Meydan, Teketek en Arena) zijn dan weer quasi uitsluitend een mannenzaak (zie 8.6).

10.3 Beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Dit proefschrift mikte op vernieuwing in drie domeinen: nieuwsconsumptie, gezinnen en volwassenen werden zelden tot niet onderzocht in het Vlaamse 'minderhedenonderzoek'. Ondanks deze ambitieuze doelstellingen, noopten koerswijzigingen en de grote hoeveelheid aan data ons tot keuzes. Waar ons aanvankelijk een multi-methodisch design voor ogen stond, waarbij het de bedoeling was om de in het voorportaal van dit onderzoek verzamelde kwantitatieve surveygegevens te vergelijken met inzichten uit ons familieonderzoek, is dit proefschrift uiteindelijk een kwalitatief onderzoek geworden. Dit heeft meerdere redenen (zie o.a. 4.5.2), maar een bijkomende reden is dat, naar onze bescheiden mening en voortbouwend op onze data, kwalitatief onderzoek noodzakelijk is om de basis te leggen voor grootschalige bevragingen. Uiteraard zijn er tal van nadelen verbonden aan kwalitatief onderzoek, waaronder het feit dat de resultaten moeilijk veralgemeenbaar zijn – al moeten we hierbij stellen dat dit ook voor veel kwantitatief onderzoek geldt. Eerder willen we de meerwaarde benadrukken die kwalitatief onderzoek (en met name '*Grounded Theory*') kan bieden bij het ter discussie stellen van de courante, statische concepten, assumpties en interpretatiekaders. We stellen immers vast dat er doorgaans weinig aandacht bestaat voor de diversiteit binnen de diversiteit, zowel op het vlak van de benadering van de onderzochte 'groepen' als op het vlak van de mediaproducten en -kanalen. Het in kaart brengen van deze diversiteit is ons inziens noodzakelijk voor een adequate operationalisering met het oog op grootschalige bevragingen. Naar ons aanvoelen staan we nog maar aan het begin van de ontrafeling van deze diversiteit en dienen we verder in te zetten op een blik die breder gaat dan de veelal gehanteerde dualismen (vb. meerderheid – minderheid, '*home media*' vs. '*host media'*, enz.). Mediaproducten zijn in toenemende mate geglobaliseerd – denken we aan Amerikaanse series en telenovela's en aan de verkoop van populaire formats aan zenders wereldwijd – wat betekent dat de dualistische verdelingen geen reële weerspiegeling meer zijn van de werkelijkheid, maar ook dat consumenten teveel in dit binaire denken gewrongen worden. Het verwondert ons hoegenaamd niet dat bijvoorbeeld Dhoest (2009a) tot de vaststelling komt dat 'allochtone' en 'autochtone' jongeren Engelstalige series meer verkiezen dan Vlaamse, iets wat we ook terugvinden in onze data. Wanneer

verschillende gezinsleden in onze studie aangeven te kijken naar het spelprogramma '*Te nemen of te laten*' op Turkse zenders, is dit dan echt een Turks cultuurproduct? Wanneer in studies naar sociaal kapitaal 'bridging' en 'bonding' eng gehanteerd worden als respectievelijk de brug slaan naar de meerderheidsbevolking en verbanden aangaan met de 'eigen groep', meten we dan wel adequaat? De meeste gezinsleden in ons onderzoek hebben 'allochtone' vrienden van andere origines. Is dit dan bridging of bonding? Wat betekent dit voor het toenemend aantal kinderen uit gemengde huwelijken (zie bijvoorbeeld de schitterende zelfetnografie van Jean Muteba Rahier, 2003)? En vooral: waarom ervan uitgaan dat de 'herkomstgerelateerde' identificaties prioritair zijn? Doet een 'Marokkaans' hoogopgeleid meisje van de derde generatie per definitie aan bonding wanneer ze in contact komt met een 'Marokkaanse' laagopgeleide man van de eerste generatie (zie ook Ham & van der Meer, 2012; Zienkowski, 2012)? En als we dan toch vanuit 'cultuur' willen redeneren, waarom negeren we dan de wereldwijde beïnvloeding door de Amerikaanse cultuur(-producten) en herleiden we de identificaties van jongeren tot een worsteling tussen 'Vlaamse' en 'herkomstcultuur'? Kortom, kwalitatief vervolgonderzoek vanuit '*Grounded Theory*' (en dus zonder allerhande premissen) is ons inziens noodzakelijk om de niet-binaire diversiteit adequaat in kaart te brengen, de concepten bij te stellen en zo de fundamenten te leggen voor kwantitatieve bevragingen.

Zoals we reeds enkele malen herhaald hebben, is het concept identificatie evenmin perfect. In dit onderzoek werden eerste verkennende stappen genomen om identificatie als concept te hanteren. Aangezien het concept tijdens het onderzoek ontstond en pas in een latere fase meer vorm (en een theoretische onderbouwing) kreeg, is er tijdens de interviews slechts gaandeweg gepeild naar mogelijke identificaties, met aandacht voor o.a. de diversiteit binnen de courante concepten en andere relationele (d.i. t.a.v. andere mensen) (des-)identificaties. Wat we hier vooral proberen aan te geven is dat ondanks de aangetoonde analytische gebruikswaarde van het concept (zie de vele voordien besproken bevindingen), er toch nog ruimte was om identificatie in de diepte (contextualiteit bijvoorbeeld) en in de breedte (andere vormen van identificatie binnen de drie besproken dimensies) te onderzoeken. Om deze beperkingen concreet te maken: de vragen vertrokken aanvankelijk nog te zeer vanuit het 'etnische' en het 'religieuze' label en zoals we eerder stelden veranderde de focus van onze vragen ook vaak de antwoorden. Kortom, verwijzend naar WRR (2007), is het tegelijk de beperking en de verdienste van dit onderzoek dat we gaandeweg een poging hebben ondernomen om de mensen te benaderen vanuit andere dan 'religieuze' of 'herkomstgerelateerde' identificaties, zonder dat dit van bij het onderzoeksopzet een vooropgesteld doel was. Verder blijft de vraag bestaan of de opdeling in de functionele, normatieve en emotionele identificatie wel alle potentiële identificaties dekt. Aanvankelijk dachten we dat bijvoorbeeld een 'ideologische' identificatie een potentiële vierde vorm kon zijn, maar deze bleek perfect inpasbaar in de driedeling. Hoewel we het tegendeel niet kunnen uitsluiten, kwamen we tijdens dit proefschrift geen identificaties tegen die niet onder deze drie dimensies konden gebracht worden en deze waren ook voldoende om de variaties binnen eenzelfde identificatielijn tot hun recht te laten komen. Een andere moeilijkheid is dat het niet altijd even gemakkelijk is de geuite identificaties te plaatsen binnen de driedeling: soms diende er een interpretatie te gebeuren van wat het gezinslid specifiek bedoelde. Bij wijze van voorbeeld kunnen we

verwijzen naar het citaat van de moeder uit gezin 3, waarin ze het heeft over het feit dat 'moslims' als 'slechteriken' worden afgebeeld in actiefilms. Identificatie 'vermenselijkt' de onderzochte 'gemeenschappen' opnieuw door ze uit de vaak essentialiserende 'etnische' en andere kaders te halen. Hoewel deze moeder dit ziet als een contradictie, zien we dit vanuit de identificatiebenadering niet als dusdanig, maar als een normale combinatie van identificaties die tegengesteld kunnen lijken. Echter, dit citaat verwijst zowel naar normatieve desidentificaties (t.a.v. de 'slechten', ook al zijn het 'ook moslims'), emotionele identificaties (t.a.v. de held van het verhaal) en functionele identificaties (nl. als 'normale' mediaconsument die mee wil gaan in het verhaal). Veelal brengt de ruimere context van een dergelijk citaat soelaas,[125] maar toch is dit een situatie die nog verfijnd kan worden, vooral met het oog op de operationalisering voor kwantitatief onderzoek, al dient daarvoor, zoals eerder gesteld, eerst een manier gevonden te worden om contextualiteit te incorporeren in dergelijk onderzoek (m.a.w. welke identificaties worden opgeroepen bij elke specifieke vraag). Tenslotte zorgde de genese van dit proefschrift en de late focus op identificatie ervoor dat er vooral relationele (t.a.v. anderen) en minder categoriale identificaties (t.a.v. 'groepen' zoals ideologische en 'religieuze' strekkingen en 'etniciteit') naar boven kwamen. Een focus op de laatste soorten identificaties, zou een nog verdere nuancering (of bekritisering) van de hegemonische concepten kunnen teweeg brengen, al zullen identificaties altijd in zekere mate beïnvloed worden door de contexten en de *'politics of belonging'* (Brubaker, 2010). Deze beperkingen van identificatie in dit proefschrift wegen echter ons inziens helemaal niet op tegen de vele hiervoor opgesomde voordelen.

> ***Moeder:*** *Dus het is al een zeer anti… propaganda naar islam toe, maar uiteindelijk kijk je en je geniet daar zelfs mee. En daar gaat ge ook voor de goeie en de slechte… en de slechten zijn toevallig ofwel die donkeren, ofwel diegenen die moslim zijn. En toch gaat ge nog mee supporteren voor die hero van die politieagent die die heeft gevat. Heel contradictie.* ***(Gezin 3)***

Ook al is dit onderzoek bij een – naar kwalitatieve normen uitgebreide en – gediversifieerde groep (geografisch, socio-demografisch, …) uitgevoerd, vertoont onze onderzoeksgroep enkele hiaten, en met name bij puberende jongens, ouders met jonge kinderen en alleenstaanden zonder kinderen. De laatste twee groepen behoorden niet tot het vooropgesteld profiel, maar zullen wellicht vaak tot de tweede generatie behoren en mogelijk een ander geluid laten horen in de diverse onderzochte thema's. Hoe dan ook pleiten we ervoor om niet enkel te focussen op scholieren en '*emerging adults*', die elk getekend worden door leeftijdsgerelateerde processen en moeilijk veralgemeenbare resultaten opleveren. Immers, zowel in de hoofdstukken over taal, 'religie' en nieuws bleek dat vooral *'emerging adults'* zowel in attitudes, identificaties als in standpunten (vaak extremer) verschillen van de andere gezinsleden, hetgeen duidelijke uitingen zijn van de instabiliteit en de zoektocht naar levenskeuzes die deze levensfase karakteriseren (Arnett, 2000, 2001). Oudere gezinsleden erkennen een dergelijke periode gekend te hebben met meer extreme houdingen tussen hun 18 en 25 jaar. Bovendien is

[125] Het gesprek gaat hier over normatieve principes m.b.t. 'religie' en geweld binnen het gezin in relatie tot mediaconsumptie. In dit concreet geval verwijst de moeder effectief naar de drie identificaties en nuanceert de dominantie van 'religie' door te stellen dat er nauwelijks mediaproducten bestaan die 'islamitische principes' volgen en dat hierin andere identificaties een rol spelen.

onderzoek bij de oudere generaties nog een grotendeels onontgonnen terrein: voor zover we kunnen nagaan is dit proefschrift, buiten het onderzoek van Gezduci & d'Haenens (2007), het enige dat deze volwassenen diepgaand betrekt.

Net als bij Morley (1986) is de aanvankelijke focus op het familieonderzoek verschoven naar een deelaspect. In het geval van Morley (1986: 174) gaat de aandacht sterk naar het genderaspect en laat de auteur in zijn nawoord verontschuldigend optekenen: *"I am aware that, having earlier argued for the importance of taking the family as the unit of consumption of television (rather than the individual in isolation), there is a tendency in the interviews to slide back towards a parallel analysis of "gendered individuals" rather than a fully-fledged analysis of the dynamics of the family unit".* Dezelfde beperkingen zijn in dit proefschrift eveneens aanwezig. De aandacht is grotendeels verschoven naar de analyse van identificatie, waardoor ook bij ons het familieaspect te weinig aan bod is gekomen.[126] Het gezinsaspect fungeerde vooral als context voor de bevraging en voor de analyses, al zijn er ook een aantal gezinsgerelateerde bevindingen. Daarbij denken we o.a. aan de analyses m.b.t. geweld (zie 8.7.2) en expliciete inhouden (7.3.3) op televisie, m.b.t. de plaats van nieuws in de opvoeding (zie 8.7.1), m.b.t. de consumptie en evaluatie van nieuws (zie o.a. 6.4.2, 8.3, 8.4.1 en 8.5.1), m.b.t. de controle over de afstandbediening en het gezamenlijk televisiegebruik (8.2.2), de vaststelling dat onze gezinsleden *net niet* samen kijken naar satelliettelevisie (i.t.t. de bevindingen van Hargreaves & Mahdjoub (1997) en Devroe et al. (2005)), en de algemene observaties bij het vertoonde journaal (zie 8.8.2), met o.a. de vaststelling dat hoe meer Nederlands onkundig een gezinslid is, hoe minder er vertaald wordt, mogelijk omdat men het als 'overbodig' of 'hopeloos' beschouwt om te vertalen. Niettemin zien we wel een meerwaarde in familieonderzoek, al was het maar omwille van de sociale context waarin de bevraging plaatsvindt en de interessante discussies die zich ontsponnen tijdens de interviews. Het maakte ons mogelijk de antwoorden beter te contextualiseren. De aanvankelijke vrees dat de toegang tot de gezinnen moeilijk zou zijn, is ongegrond gebleken, al moet er wel bijzonder veel aandacht gaan naar een correcte benadering van de gezinnen. Aangezien diverse studies wijzen op het feit dat familiale mediaconsumptie blijft voortbestaan, ondanks de toenemende individualisering, blijft gezinsonderzoek, hoe arbeidsintensief ook, een interessant studieobject. Zelfs indien de individualisering en het alleen consumeren toeneemt, blijft de huiselijke sfeer één van de belangrijkste contexten voor deze consumptie.

Dit proefschrift bevestigt dat taal een belangrijke determinant is voor mediagebruik en -consumptie (zie ook 2.2.4) en dat 'Marokkanen' – door de doorgaans beperktere kennis van de herkomsttalen bij de niet-eerste generatie – vaker Nederlandstalige media consumeren dan 'Turken' (o.a. d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005; Gezduci & d'Haenens, 2007, 2010; Van Craen et al., 2007; Clycq et

[126] Maar we beseffen eveneens dat ook de genderdimensie (o.a. Morley, 1986, 1992; Ang, 1991, 1996; Adriaens, 2010b; MacKay & Ivey, 2004; Lull, 1988; Walker, 1996) te beperkt aan bod is gekomen in dit proefschrift – ook al zijn er in de diverse hoofdstukken telkens gendergerelateerde analyses en bevindingen aanwezig, vb. rond de genderde reacties op de duidingsprogramma's op satellietzenders en op sportnieuws en m.b.t. de afstandsbediening – vooral door onze focus op identificatie. Leeftijdgerelateerde en generationele verschillen kregen o.i. wel voldoende aandacht.

al., 2003; Devroe et al., 2010), al schetst dit proefschrift m.b.t. de laatste bevinding een genuanceerder beeld, aangezien ook diverse 'Turkse' gezinsleden aangeven te worstelen met het 'Turks' en dit met gevolgen voor hun gebruikspatronen. Dat kennis van het Nederlands de kans verhoogt dat 'minderheden' naar Nederlandstalige televisie kijken, zien we eveneens bevestigd (o.a. Motivaction, 2007; d'Haenens et al., 2004; Van Craen et al., 2007; Saeys & Devroe, 2005; Clycq et al., 2003; Gezduci & d'Haenens, 2007). Belangrijker is echter de bevinding dat taalniveaus – zowel in het Nederlands als in de herkomsttalen – een belangrijke rol spelen in de mediaconsumptie, omdat men kijkt naar wat men het best begrijpt (Barnett & McPhail, 1980). In de literatuur is er nog veel onduidelijkheid omdat de resultaten vaak dubbelzinnig en zelfs incorrect zijn (met name het amalgaam rond moedertaal bij 'Marokkaanse' respondenten: Fusha, Darija, Berbervarianten, …) en diepgang, met name oog voor differentiatie, missen (o.a. bij Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Devroe et al., 2005). Vervolgonderzoek zou meer aandacht kunnen besteden aan de linguïstische diversiteit bij de herkomsttalen en aan de diverse taalniveaus in alle talen en daaraan een taalgerelateerde analyse koppelen van de betrokken mediadragers en –kanalen. Vanuit bereikdoelstellingen kunnen hier immers belangrijke conclusies aan verbonden worden. Wel moet er rekening gehouden worden met een potentiële schaamte rond niveaus van taalkennis en met functionele identificaties bij de Nederlands onkundigen (vb. naar 'Vlaams' nieuws proberen kijken o.w.v. de impact op hun leven) en met de (sociale) consumptiecontext bij alle informanten (vb. toegang; het meekijken met gezinsleden die een voorkeur hebben voor VRT of VTM; de ook hier bevestigde ruimere beschikbaarheid van en grotere diversiteit aan Turkse media; Van Craen et al., 2007; d'Haenens et al., 2004; Saeys & Devroe, 2005; Clycq et al., 2003). In het licht van de linguïstische diversiteit binnen de 'Marokkaanse' gemeenschappen, is het tenslotte aanbevolen in bevragingen de term moedertaal te vermijden, aangezien deze kan geïnterpreteerd worden door de respondenten of informanten als Darija, Fusha of één van de Berbervarianten (met o.a. een verschillend media-aanbod), hetgeen onduidelijke resultaten oplevert.

We beseffen maar al te goed dat er qua theoretische fundering van dit proefschrift diverse visies gehanteerd worden, die niet altijd even afgelijnd zijn. Hoewel het combineren van verschillende uitgangspunten zijn voordelen heeft ('interdisciplinariteit'), creëert dit wel een zekere onduidelijkheid. Terugkijkend, kunnen we dit alweer terugbrengen tot de genese van dit proefschrift. Gaandeweg kregen we een breder zicht op de diverse communicatiewetenschappelijke disciplines en we kunnen niet ontkennen dat er stilaan een grotere sympathie groeide voor *Cultural Studies*. Dit onderzoek had misschien nog meer moeten inzetten op etnografisch onderzoek vanuit de *Cultural Studies*-benadering, met minder gezinnen en meer diepgang en met een analyse vanuit de driehoek publiek – tekst – context (zowel maatschappij als de mediabedrijven). In dit proefschrift is deze driehoek nog te weinig aanwezig. Voor zover we konden nagaan, lijkt deze driehoek gegarandeerd interessante analyses op te leveren bij 'Turkse' gemeenschappen, gezien de ideologische verzuiling binnen het Turkse medialandschap, maar ook op het vlak van 'religiegerelateerde' inhouden. Ook voor 'Vlaamse' zenders lijkt deze analyse nodig, aangezien de meeste analyses tot op heden vooral vertrokken vanuit allerhande dualismen. Bovendien werken de diverse zenders op elkaar in, denken we bijvoorbeeld

aan hoe geweld in 'Vlaams' nieuws door diverse gezinsleden geëvalueerd wordt in relatie tot het geweld in nieuws op Turkse commerciële zenders en *Al Jazeera* en in relatie tot andere genres, m.n. horror (zie hoofdstuk 8.7.2). M.a.w., we worden geconfronteerd met niveaus van intertekstualiteit en polysemische interpretaties die nog grotendeels braakliggend terrein zijn in minderhedenonderzoek.

Dit proefschrift, en vooral de dataverzameling, kwam tot stand in een periode die we aanvoelen als een overgangsperiode. Enerzijds merkten we dat de inhaalbeweging qua mediabezit en -gebruik op diverse domeinen nog aan de gang was. Om slechts twee voorbeelden aan te halen: vele gezinsleden bezaten nog geen digitale televisie, een ontwikkeling die gevolgen kan hebben op het mediagebruik in de toekomst. Diverse gezinsleden gaven immers aan dat televisienieuws als nadeel had dat het niet altijd beschikbaar was en dat de selectiemogelijkheden beperkt waren en dit i.t.t. online nieuws. Digitale televisie creëert wel deze mogelijkheden en het is de vraag of dit een invloed zal hebben op de online nieuwsconsumptie. Maar ook m.b.t. ICT zien we een keerpunt: vooral de jonge ouders hebben een nauwer bij de jongeren aansluitende relatie met deze online mediaplatformen. Aangezien we gezinnen bevroegen met kinderen van 12 jaar of ouder, zijn we benieuwd naar de ouders met jongere kinderen (maar ook andere groepen zoals alleenstaanden) omdat die veelal van de tweede generatie zijn. Zowel qua bezit als gebruik zijn hier mogelijk veranderingen te detecteren, veranderingen die ook een invloed kunnen hebben op de consumptie (vb. ICT als gewoonte, het taalprobleem bij 'Marokkanen' van de tweede generatie, voorkeuren, …). De aanschaf van nieuwere en snellere computers in de toekomst zou dan weer, als we afgaan op een nadeel van online nieuws – met name dat diverse gezinnen met *technische moeilijkheden* kampen wanneer ze beelden willen afspelen op hun computer –, eveneens voor een verschuiving kunnen zorgen. Anderzijds is ook het medialandschap zelf voortdurend in verandering. Enkel de term 'home media' of 'satelliet' blijven gebruiken gaat voorbij aan de veranderingen in het medialandschap: deze termen dekken vandaag de dag niet meer dezelfde lading als 10 jaar geleden. Om effectief te kunnen vergelijken dient onderzoek de kanalen diepgaander en gediversifieerder in kaart te brengen, mét aandacht voor de inhouden. Maar we zijn ook benieuwd naar de gevolgen voor de consumptie en de evaluatie van de mediaproducten van de openbare omroep eens de nieuwe Beheersovereenkomst (voor de periode 2012-2016) tussen de VRT en de Vlaamse overheid op kruissnelheid is. Deze Beheersovereenkomst besteedt immers expliciet aandacht aan diversiteit en doorheen de laatste twee jaar van dit proefschrift hebben we hierover ook regelmatig contact gehad met de openbare omroep. Het is afwachten hoe de doelstellingen hun concrete vertaling zullen vinden op en rond het scherm. Een continue monitoring is de komende jaren noodzakelijk, al moeten we waarschuwen voor essentialisering, zowel in het op het scherm vertoonde pluralisme, als in het onderzoek naar dit pluralisme. We hebben aangetoond dat een dynamische benadering vanuit identificatie een adequater instrument kan zijn voor een dergelijke monitoring (cf. hoofdstuk 9). Dit is tegelijk een oproep om als wetenschappers proactief deel te nemen aan het maatschappelijke debat: we hebben in de voorbije jaren moeten ervaren dat academici, en zeker doctoraatsstudenten, nog te weinig dit engagement opnemen. Aangezien onderzoek vaak gesubsidieerd wordt vanuit publieke middelen, zien we het als een plicht om correcties, aanvullingen, etc. in te brengen in het maatschappelijke debat.

We willen deze sectie afsluiten met een pleidooi voor interdisciplinair onderzoek. Zoals we enkele keren hebben aangegeven, zien we noodzaak in het bestuderen van een aantal fenomenen waarvan elke communicatiewetenschapper zou moeten erkennen dat de expertise vooral buiten de grenzen van de eigen discipline ligt. In dit proefschrift verwezen we specifiek naar taalonderzoek (o.a. taalniveaus) en naar een samenwerking met de psychologische wetenschappen (o.a. de ervaringen als minderheid en de gevolgen voor identificatie en mediaconsumptie). Voor ons gaat dit pleidooi voor interdisciplinair onderzoek veel verder dan een samenwerkingsverband tussen departementen aan een faculteit. Het gaat ook om het binnenhalen en goed begeleiden van doctoraatsstudenten uit andere domeinen dan de communicatiewetenschappen – die aldus hun kennis meebrengen – maar ook het durven kijken naar andere disciplines bij de operationalisering van concepten. Om slechts één voorbeeld aan te halen: onze verbazing is groot als we moeten vaststellen dat invloedrijke namen of recent onderzoek in het rijk gestoffeerde debat rond islam – zowel uit het binnenland (vb. De Ley, Fadil, Kanmaz, Zemni) als uit het buitenland (vb. Roy, Cesari, Jonker & Amiraux) – nauwelijks terug te vinden zijn in communicatiewetenschappelijk onderzoek rond minderheden.

10.4 Nawoord

In dit proefschrift zijn we bijzonder kritisch geweest over de dominante trends, de gehanteerde concepten en de bestaande literatuur. Inderdaad, we bekritiseren de '*etnonormativiteit*', waarbij minderheden enkel benaderd worden vanuit het 'etnische' verhaal. We hebben daarvoor argumenten aangebracht uit de literatuur, de maatschappelijke realiteit en de bevindingen van dit proefschrift. Wat dit proefschrift heeft willen aantonen is dat er vooral pertinente vragen dienen gesteld te worden bij de ingeslagen weg; wat betreft het antwoord op deze vragen hebben we enkel een bescheiden aanzet gegeven. Wie dit proefschrift aanziet als hét antwoord op 'etniciteit' is aan het verkeerde adres. Noch de genese, noch de eigenheid en noch de bedoeling van dit proefschrift situeren zich op dat domein. Het is een vraagstuk waar nog veel inkt over zal vloeien en waarin we een verkennende poging ondernemen om enkele problemen en hiaten aan te kaarten en enkele aandachtspunten te suggereren. De meerwaarde van dit proefschrift ligt ons inziens in het verkennende proces, eerder dan in het bieden van een antwoord – los uiteraard van de bevindingen in de diverse hoofdstukken m.b.t. media- en nieuwsgebruik en -consumptie en los van onze persoonlijke wetenschappelijke visie m.b.t. identificatie. Enkel door antitheses kunnen we tot nieuwe syntheses komen, die adequater zijn voor het bestuderen van de nakomelingen van migranten in de 21ste eeuw.

De kiemen voor deze kritische houding zijn van persoonlijke aard. Reeds op 16-jarige leeftijd waren we bezig met het thema en de verschillende engagementen (als individu, in verenigingen en als onderzoeker) brachten ons in contact met 'autochtonen' en 'allochtonen' (zowel vorsers, belangenbehartigers als de 'gewone' man en vrouw) over heel Vlaanderen. Het gevolg daarvan is dat we op 17 jaar tijd enig zicht kregen op de constanten in de relatie meerderheid – minderheid en vooral

in de breuklijnen op diverse fronten binnen elk van de 'minderheidsgroepen'. Het onderzoek dat we voorafgaand aan dit proefschrift voerden – naar de behoeften en noden m.b.t. islam (El Sghiar & Kanmaz, 2007) – bevestigde alleen deze bevindingen. Groot was dan ook onze verbazing bij de start van dit proefschrift toen we vaststelden dat (o.a. in de literatuur) eenzijdigheid en homogenisering meer regel dan uitzondering waren. Als we rondom ons kijken en we analyseren de eerste generatie onderzoekers uit 'minderheidsgroepen' in de academische wereld, kunnen we algemeen gesteld eenzelfde soort kritiek op minderhedenonderzoek ontwaren over de disciplines heen. In zekere zin is onze kritische houding een logische 'emic' aanvulling op bestaand 'etic' onderzoek.

Toch willen we in dit nawoord vooral benadrukken dat er tal van onderzoek bestaat dat niet in de val van de ongegronde assumpties trapt en zelfkritisch is en homogenisering, de constructie van 'de Ander' en doctrines en 'modebewuste' nationale discours (vb. rond 'integratie') niet centraal stelt. Dit proefschrift zou niet tot stand kunnen gekomen zijn zonder deze literatuur, maar uiteraard kunnen niet alle good practices vermeld worden. Ook willen we benadrukken dat de bestaande studies die we wel bekritiseren, niettemin hun waarde hebben: ook zonder deze literatuur zou dit proefschrift onmogelijk geweest zijn. We herhalen nogmaals dat we deels de oorzaak voor de 'eigenheid' van deze studies in de genese van communicatiewetenschappelijk onderzoek zoeken, en met name het pionierswerk dat verricht is in dit onderzoek naar wie 'migranten' waren en hoezeer ze verschilden van 'autochtonen'. Ondanks het feit dat assumpties zoals homogeniteit toen reeds kritiek opleverden (vb. *Debating diversity* van Blommaert & Verschueren dateert uit 1998, om niet te spreken van *Orientalism* van Said uit 1978), kunnen we stellen dat deze fase noodzakelijk was en in zekere zin ook een deel van de realiteit weerspiegelde: we hadden immers te maken met een situatie waarin de twintigste-eeuwse migratieperiode 'nog maar' 25 jaar achter ons lag en waarin de socialisering in de residentiesamenleving nog niet op kruissnelheid was. Intussen bevinden we ons in een andere samenleving die we eerder een 'diasporasamenleving' dan een 'migratiesamenleving' of een 'multiculturele samenleving' willen noemen. Het aspect migratie en de zgn. 'culturele verschillen' – meer gebaseerd op oppervlakkige faits-divers dan consequente criteria – hebben een kleiner wordend aandeel en zijn hoe dan ook niet statisch, maar ondergaan dezelfde mondiale beïnvloedingen. Dit betekent dat onze instrumenten om deze – maar ons inziens ook andere (cf. o.a. Banaji, 2006; Cadogan, 2008) – 'groepen' te bestuderen zich moeten aanpassen.

In die denkoefening hebben we geprobeerd een kleine bijdrage (met al haar onvolmaaktheden) te leveren. Wel zijn we overtuigd van het feit de evolutie naar een nieuwe manier van kijken niet tegen te houden valt, al maken we ons geen illusies over het feit dat er steeds een groep zal zijn die de geijkte, traditionele paden zal bewandelen.[127] We hebben in de loop van dit proefschrift daarbij vaak moeten denken aan taalpuristen, die een taal willen houden zoals ze is. De verandering is echter onvermijdelijk en wie deze dynamieken niet incorporeert in de concepten en theorieën loopt het gevaar hopeloos achter te lopen op de realiteit en draagt meer bij tot de reïficatie van de door

[127] Zie vb. ook de bijdrage van Ham & van der Meer (2012) onder de titel '*Zet die etnische bril toch af*'. Ook Zienkowski (2012) komt in zijn proefschrift tot heel gelijkaardige bevindingen.

machtsfactoren beïnvloedde hegemonische denkbeelden dan tot het zo waarheidsgetrouw mogelijk weergeven van de dynamische realiteit. Hybriditeit is zo één van die buzz-woorden die velen wel gebruiken, maar niet incorporeren in de analyses, concepten en theorieën: het natiestaatdenken, expliciet of impliciet, blijft dominant, met als ultiem uitvloeisel de '*etnonormativiteit*'.

Blijft het onderzoek naar minderheden van belang? We denken van wel, vooral omdat er nog steeds maar weinig geweten is over de diversiteit en dynamieken binnen deze 'groepen'. Niettemin willen we twee nuances toevoegen. In deze geglobaliseerde wereld denken we dat de in dit proefschrift geformuleerde kritieken vaak ook van toepassing zijn op de leden van de 'meerderheidsbevolking'. Met andere woorden, een dynamischere benadering van respondenten / informanten aan de hand van hun diverse mogelijke identificaties, zonder de assumptie a priori dat één of andere identificatie belangrijker zal zijn dan de andere (in casu vaak 'etno-nationale' of 'religieuze' identificaties), zou volgens ons, in navolging van Brubaker (2004), adequater zijn voor de beschrijving van de realiteit zoals die zich momenteel ontwikkelt, met o.a. globale beïnvloedingen, individualisering, hybridisering en het shoppen uit diverse ideeënkaders. Daarnaast pleiten we ervoor om mensen met voorouders in een ander land te incorporeren in mainstreamonderzoek. Net zoals er rekening wordt gehouden met de man-vrouw- en andere socio-demografische verdelingen, dienen minderheden (maar ook holebi's, mensen met een handicap, etc.) gewogen te worden als een weerspiegeling van de samenleving. Maar al te vaak doen studies uitspraken over de samenleving, terwijl een aanzienlijke groep niet geïncorporeerd is in de onderzoeksgroep. Kortom, een inclusieve benadering in onderzoek is meer dan wenselijk en kan voor een bijkomende nuancering zorgen m.b.t. wat er zo 'eigen' is aan minderheden in hun mediagebruik en -consumptie.

We sluiten dit proefschrift af met een treffend citaat uit de schitterende roman van Herman Hesse, getiteld *De Steppewolf*. Hoewel we veel over dit citaat zouden kunnen vertellen, laten we het aan de lezer en de goede verstaander over om de koppeling met dit proefschrift te maken.

> *"Geen enkel mens, ook de primitiefste neger niet, ook de idioot niet, is zo prettig eenvoudig dat zijn wezen zich als de som van slechts twee of drie hoofdelementen laat verklaren. (…) Harry bestaat niet uit twee wezens, maar uit honderd, uit duizenden. (…) Want het is een, naar het schijnt, aangeboren en volkomen dwingende behoefte van alle mensen dat elk zijn eigen Ik als een eenheid voorstelt. Al wordt deze waan nog zo dikwijls en nog zo sterk aan het wankelen gebracht, hij weet zich steeds weer overeind te houden. (…) Als in bijzonder begaafde en fijn vertakte mensenzielen het vermoeden van hun veelvoudige gespletenheid begint te klaren, als zij, als elk genie, de waan van de eenheid van de persoon doorbreken en zich als meerdelig, als een bundeling van vele Iks ervaren, dan hoeven zij dat maar te opperen, of de meerderheid sluit hen op, roept de wetenschap te hulp, constateert schizofrenie en beschermt de mensheid tegen het horen van de waarheid uit de mond van deze ongelukkigen." (Hesse, 1982: 56-57).*

11 HOOFDSTUK 11: REFERENTIES

Abdel-Samad, H. (2006). Alienation and radicalization: Young Muslims in Germany. In: G. Jonker & V. Amiraux (reds.), *Politics of visibility: Young Muslims in European public spaces* (pp. 191-209). Bielefeld: Transcript Verlag.

Abdus Sattar, S. (1993). *De positie van de vrouw in de islam.* Zoetermeer: Oase.

Abelman, R. (1987). Why do people watch religious TV? A uses and gratifications approach. *Review of Religious Research, 29* (2): 199-210.

Abu-Lughod, L. (1991). Writing against culture. In: R.G. Fox (red.), *Recapturing anthropology: Working in the present* (pp. 137-162). Santa Fe, NM: School of American Research Press.

Adkins, L. (2005). Social capital. The anatomy of a troubled concept. *Feminist Theory, 6* (2): 195-211.

Adoni, H., Cohen, A.A. & Caspi, D. (2002). The consumer's choice. Language, media consumption and hybrid identities of minorities. *Communications, 27* (4): 411-436.

Adriaens, F., Van Damme, E. & Courtois, C. (2011). The spatial and social contexts of television-viewing adolescents. *Poetics, 39* (3): 205-227.

Adriaens, F. (2010a). The glocalised telenovela as a space for identifications for diaspora girls in Northern-Belgium. An audience cum content analysis of Sara. *Observatorio (OBS*), 4* (4): 171-195.

Adriaens, F. (2010b). Gendered television use of diaspora youth in Northern Belgium. Paper presented at ECREA conference. Hamburg, Germany, 2010.

Akin, A. (2010). Dirty seeds of media transformation in Turkey: The vertigo of communication, the Young Party and the democratic deficit. *Eastbound*, *2*: 1-18.

Aksoy, A. (2006). Transnational virtues and cool loyalties: responses of Turkish-speaking migrants in London to September 11. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 32* (6): 923-946.

Aksoy, A. & Robins, K. (2003). Banal transnationalism. The difference that television makes. In: K.H. Karim (red.), *The media of diaspora* (pp. 89-104). London: Routledge.

Aksoy, A. & Robins, K. (2000). Thinking across spaces: Transnational television from Turkey. *European Journal of Cultural Studies, 3* (3): 343-365.

Albarran, A.B. & Umphrey, D. (1993). An examination of television motivations and program preferences by Hispanics, blacks, and whites. *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 37* (1): 95-103.

Alexander, A. & Kim, Y. (s.d.). *Television and family - The social uses and influence of television on families.* Gepubliceerd op: http://family.jrank.org/pages/1681/Television-Family-Social-Uses-Influence-Television-on-Families.html#ixzz1ifXQIIAH. Laatste consultatie op 5 januari 2012.

Almaci, M. & Timmerman, C. (2004). Marokkaanse en Turkse nieuwkomers in Vlaanderen: voor mannen en vrouwen een verschillend verhaal. In: M. De Metsenaere, A. Woodward, K. Celis & S. Jans (reds.), *Weten mannen waarom? Mannelijkheid feministisch bekeken* (pp. 125-152). Brussel: VUB – Centrum voor vrouwenstudies.

Althaus, S.L. & Tewksbury, D. (2000). Patterns of Internet and traditional news media use in a networked community. *Political Communication, 17* (1): 21-45.

Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism.* London: Verso Books.

Anderson, J.A. (1987). Commentary on qualitative research and mediated communication in the family. In: T.R. Lindlof (red.) *Natural audiences: Qualitative research of media uses and effects* (pp. 161-171). Norwood, NJ: Ablex.

Ang, I. (1991). *Desperately seeking the audience.* London: Routledge.

Ang, I. (1996). *Living room wars: Rethinking media audiences for a postmodern world.* London: Routledge.

Antoine, F., Saeys, F., Grammens, D. & Van Damme, E. (2010). Public Broadcasting in Belgium in the 21st century. In: S. Van Bauwel, E. Van Damme & H. Verstraeten (reds.), *Diverse mediawerelden. Hedendaagse reflecties gebaseerd op het onderzoek van Frieda Saeys* (pp. 3-24). Gent: Academia Press.

Arnett, J.J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development, 8* (2): 133-143.

Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55* (5): 469-480.

Atalik, G. & Beeley, B. (1992). What mass migration has meant for Turkey. In: R. King (red.), *Mass migration in Europe: The legacy and the future* (pp. 156-173). London: Belhaven Press.

Attar, R. (1992). Historique de l'immigration maghrébine en Belgique. In: A. Morelli (red.), *Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique de la préhistoire à nos jours* (pp. 290-310). Brussel: Editions Vie Ouvrières.

Baardwijk, C., Dragt, E., Peeters, A. & Vierkant, P. (2004). *Mediagebruik etnische publieksgroepen 2002.* Hilversum: Openbare Omroep.

Banaji, S. (2006). *Reading 'Bollywood': The young audience and Hindi films.* Basingstoke: Palgrave-Macmillan.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bardoel, J. & d'Haenens, L. (2008). Reinventing public service broadcasting in Europe: Prospects, promises and problems. *Media, Culture & Society, 30* (3): 337-355.

Bardoel, J. & d'Haenens, L. (2004a). Media meet the citizen: Beyond market mechanisms and government regulations. *European Journal of Communication*, *19* (2): 165-194.

Bardoel, J. & d'Haenens, L. (2004b). Media responsibility and accountability: New conceptualizations and practices. *The European Journal of Communication Research, 29* (1): 5-25.

Baris, R. (2010). *Media Landscape: Turkey*. Gepubliceerd op: www.ejc.net/media_landscape/article/turkey. Laatste consultatie op 5 februari 2011.

Barnett, G.A. & McPhail, T.L. (1980). An examination of the relationship of United States television and Canadian identity. *International Journal of Intercultural Relations, 4* (2): 219-232.

Barrios, L. (1988). Television, telenovelas and family life in Venezuela. Great Britain. In: J. Lull (red.), *World families watch television* (pp. 49-79). Newbury Park CA: Sage Publications.

Barth, F. (red.) (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference.* Long Grove, IL: Waveland Press, Inc. (Reissue 1998).

Barthes, R. (1957). *Mythologieën*. Utrecht: IJzer. (Vertaling 2002 door Kees Jongenburger).

Baumann, G. (1996). *Contesting culture: discourses of identity in multi-ethnic London.* Cambridge: Cambridge University Press.

Beekhoven, S. & Van Wel, F. (1998). Jongeren en nieuwsmedia. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 26* (1): 30-39.

Benschop, A. (2006). Virtuele Jihad en de cultuur van de grote bekken. In: S. Harchaioui (red.), *Hedendaags radicalisme. Verklaringen & aanpak* (pp. 140-179). Amsterdam: Het Spinhuis.

Berger, P. (1966). Identity as a problem in the sociology of knowledge. *European Joumal of Sociology, 7* (1): 32-40.

Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review, 46* (1): 5-68.

Berry, J.W. (1990). Psychology of acculturation: Understanding individuals moving between cultures. In: R.W. Brislin (red.), *Applied cross-cultural psychology: Crosscultural research and methodology series* (pp. 232-253). Newbury Park, CA: Sage.

Berting, J. (2008). Ontspoorde wetenschap. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over de Nederlandse identiteit en identificatie met Nederland. *Sociologie, 4* (1): 69-82.

Best, B. (1998). Over-the-counter-culture: Theorizing resistance in popular culture. In: S. Redhead, D. Wynne & J. O'Connor (reds.), *The Clubcultures Reader: Readings in Popular Cultural Studies* (pp. 18-35). London: Blackwell.

Bell, A. (1991). *The language of news media.* Oxford & Cambridge: Blackwell.

Bilgrami, A. (1992). What is a Muslim? Fundamental commitment and cultural identity. *Critical Inquiry, 18* (4): 821-842.

Billiet, J. (2006). Cycli in het empirisch onderzoek. In: J. Billiet & H. Waege (reds.), *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (pp. 33-64). Antwerpen: De Boeck.

Billiet, J. & Swyngedouw, M. (2009). *Etnische minderheden en de Vlaamse kiezers. Een analyse op basis van de postelectorale verkiezingsonderzoeken 1991 – 1995 – 1999 – 2003 – 2007. Onderzoeksverslag.* Leuven: CeSO & ISPO.

Bink, S. & Serkei, C. (2009). *Verbinden of polariseren? Over de multiculturele kwaliteit van de media in Nederland*. Den Haag: SDU uitgevers.

Bjur, J. (2009). *Transforming audiences. Patterns of individualization in television viewing.* [Doctoraal proefschrift]. Gothenburg: University of Gothenburg.

Blommaert, J. & Van Avermaet, P. (2006). Wiens Nederlands? Over taalnaïviteit in het beleid. *Sampol, 13* (3): s.p.

Blommaert, J. & Verschueren, J. (1998). *Debating diversity. Analysing the discourse of tolerance.* London: Routledge.

Blosser, B.J. (1988). Ethnic differences in children's media use. *Journal of broadcasting & electronic media, 32* (4): 453-470.

Blumer, H. (1954). What is wrong with social theory*? American Sociological Review*, *19* (1): 3-10.

Blumler J.G. & Katz, E. (1974). *The uses of mass communication*. Newbury Park, CA: Sage.

Bodroghkozy, A. (1992). 'Is this what you mean by color TV?' Race, gender, and contested meanings in NBC's Julia. In: L. Spigel & D. Mann (reds.), *Private screenings: Television and the female consumer* (pp. 143-168). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bonfadelli, H., Bucher, P. & Piga, A. (2007). Use of old and new media by ethnic minority youth in Europe with a special emphasis on Switzerland. *Communications, 32* (2): 141-170.

Bourdieu, P. (1980). L'identité et la représentation: éléments pour une réflexion critique sur l'idée de région. *Actes de la recherche en sciences sociales, 35* (35): 63-72.

Bousetta, H. (2004). Islam en moslims in België. Lokale uitdagingen & algemeen denkkader. Synthesenota. Brussel: Koning Boudewijnstichting. (Vertaling door Meryem Kanmaz).

Bousetta, H. (red.) (2003). *Breek de stilte. Een burgerlijk standpunt van Belgische intellectuelen van Maghrebijnse afkomst over de gebeurtenissen sinds 11 september 2011.* Brussel: VUB Press.

Brants, K., Crone, L. & Leurdijk, A. (1998). *Media en migranten. Inventarisatie van onderzoek in Nederland.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Broeders, D., Kremer, M. & Meurs, P. (2008). Was wetenschap de wereld maar. Een reactie op Berting. *Sociologie, 4* (1): 83-88.

Brubaker, R. (2010). Migration, membership, and the modern nation-state: Internal and external dimensions of the politics of belonging. *Journal of Interdisciplinary History, 41* (1): 61-78.

Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without groups.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Brubaker, R. (2003). Neither individualism nor 'groupism'. A reply to Calhoun. *Ethnicities, 3* (4): 553-557.

Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond 'identity'. *Theory and Society, 29* (1): 1-47.

Bryant, J., Huston, A.C., Zillmann, D. (1994). Media influence, public policy, and the family. In: J. Bryant, A.C. Huston & D. Zillmann (reds.), *Media, children and the family: Social scientific, psychodynamic and clinical perspectives* (pp. 3-18). Hillsdale (New Jersey): Lawrence Erlbaum.

Buckingham, D. (2008). Introducing Identity. In: D. Buckingham (red.), *Youth, Identity, and Digital Media* (pp. 1-24). Cambridge, MA: The MIT Press.

Butler, J. (1990). *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity.* London: Routledge.

Cadogan, M. (2008). Fixity and whiteness in the ethnicity question of Irish Census 2006. *Translocations*, *3* (1): 50-68.

Calhoun, C. (2003). 'Belonging' in the cosmopolitan imaginary. *Ethnicities, 3* (4): 531-553.

Cambré, B. & Waege, H. (2006). Kwalitatief onderzoek en dataverzameling door open interviews. In: J. Billiet & H. Waege (reds.), *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (pp. 315-342). Antwerpen: De Boeck.

Carby, H.V. (1983). White woman listen! Black feminism and the boundaries of sisterhood. In: Centre for Contemporary Cultural Studies Staff University of Birmingham (reds.), *The Empire strikes back. Race and racism in 70s Britain* (pp. 211-234). London: Routledge.

Carpentier, N., Pauwels, C. & Van Oost, O. (2004). *Het (on)begrijpbare publiek: een communicatiewetenschappelijke benadering van het publiek.* Brussel: VUB Press.

Carter, B. & Fenton, S. (2010). Not thinking ethnicity: A critique of the ethnicity paradigm in an over-ethnicised sociology. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 40* (1): 1-18.

Castells, M. (2004). *The power of identity.* London: Blackwell Publishing.

Cesari, J. (2007). Muslim identities in Europe: the snare of exceptionalism. In: A. al-Azmeh & E. Fokas (reds.), *Islam in Europe. Diversity, identity and influence* (pp. 49-67). Cambridge: Cambridge University.

Cesari, J. (2003). Muslim minorities in Europe: the silent revolution. In: J. Esposito & F. Burgat (reds.), *Modernising Islam: Religion in the public sphere in the Middle East and in Europe* (pp. 251-269). London: Hurst.

Cesari, J. (1998). *Musulmans et républicains: les jeunes, l'islam et la France.* Brussel: Éditions complexe.

Chandra, K. (2006). What is ethnic identity and does it matter? *Annual review of political sciences, 9*: 397-424.

Charmaz, K. (2000). Grounded theory: Objectivist and constructivist methods. In: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (reds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 509-535). Thousand Oaks, CA: Sage.

Christensen, C. (2007). Breaking the news: Concentration of ownership, the fall of unions and government legislation in Turkey. *Global Media and Communication, 3* (2): 179-199.

Christiansen, C.C. (2004). News media consumption among immigrants in Europe. The relevance of diaspora. *Ethnicities, 4* (2): 185-207.

Clycq, N. (2009). *Van keukentafel tot 'God'. Belgische, Italiaanse en Marokkaanse ouders over identiteit en opvoeding.* Antwerpen – Apeldoorn: Garant.

Clycq, N., Michielsens, M. & Timmerman, C. (2005). Allochtone nieuwszoekers: gebruik en evaluatie van televisienieuwsprogramma's en -zenders door jongvolwassenen allochtonen. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 33* (2): 146-161.

Clycq, N., Michielsens, M. & Timmerman, C. (2003). *Allochtonen en nieuwsgaring. Komen de Vlaamse nieuwsprogramma's tegemoet aan de behoeften van jongeren van Turkse en Marokkaanse origine?* Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.

Cohen, J. (2006). Audience identification with media characters. In: J. Bryant & P. Vorderer (reds.), *Psychology of entertainment* (pp. 183-197). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Coppens, T. (2005). Publieke omroep en performantie-analyse. Case: De VRT-bevraging (2005). In: F. Saeys & H. Verstraeten (reds.) *De media in maatschappelijk perspectief* (pp. 157-174). Gent: Academia Press.

Costera Meijer, I. (2007). Nieuws voor de communicatiegeneratie. In: N. Drok, H. Laroes, C. Polak & W. Breedveld (reds.), *De toekomst van de journalistiek* (pp. 131-143). Amsterdam: Boom.

Costera Meijer, I. (2006). *The paradox of popularity. How young people experience the news.* Unpublished Paper RIPE Conference, November 16, 2006.

Cottle, S. (red.) (2000). *Ethnic minorities and the media. Changing cultural boundaries.* Buckingham: The Open University Press.

Critchley, S. & Marchart, O. (2004). Introduction. In: S. Critchley & O. Marchart (reds.), *Laclau: a critical reader* (pp. 1-14). London: Routledge.

Crombez, B. (1996). Media en allochtonen: een literatuurstudie. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 6-16). Gent: Academia Press.

Cunningham, S. (2001). Popular media as public 'sphericules' for diasporic communities. *International Journal of Cultural Studies*, *4* (2): 131-147.

Dagevos, J. (2005). Minderheden, armoede en sociaal-culturele integratie. *Migrantenstudies, 21* (3): 135-154.

Dagevos, J. & Gijsberts, M. (2005). De opkomst van een allochtone middenklasse in Nederland. In: Sociaal Cultureel Planbureau (reds.), *Hier en daar opklaringen* (pp. 84-88). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

De Aguirre, P., Riebbels, G., Saeys, F. & Staes, L. (1996). Anders gekeken? Een exploratief onderzoek naar het mediagedrag van Turkse en Marokkaanse jongeren en volwassenen. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 40-58). Gent: Academia Press.

De Bens, E. & Paulussen, S. (2005). Hoe anders is de VRT? De performantie van de Vlaamse publieke omroep. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap, 33* (4): 365-386.

De Bens, E. & Raeymaeckers, K. (2010). Vragen over het beleid van de openbare televisie omroep in Vlaanderen. In: S. Van Bauwel, E. Van Damme & H. Verstraeten (reds.), *Diverse mediawerelden. Hedendaagse reflecties gebaseerd op het onderzoek van Frieda Saeys* (pp. 25-38). Gent: Academia Press.

De Hart, B. (2005). Het probleem van dubbele nationaliteit. Politieke en mediadebatten na de moord op Theo van Gogh. *Migrantenstudies, 21* (4): 224-238.

Delener, N. & Neelankavil, J.P. (1990). Informational sources and media usage: A comparison between Asian and Hispanic subcultures. *Journal of advertising research, 30* (3): 45-52.

De Ley, H. (2007). *Moslims in de Europese, i.c. Belgische, lekenstaat.* Gepubliceerd op: www.flwi.ugent.be/cie/RUG/deley30_1.htm. Laatste consultatie op 17 augustus 2011.

De Ridder, K. (2010). *De witte media. Of waarom 'allochtonen' altijd slechts nieuws zijn.* Leuven: Lannoo Campus en Forum van etnisch-culturele minderheden.

De Ridder, S., Dhaenens, F. & Van Bauwel, S. (2011). Queer theory and change. Towards a pragmatic approach to resistance and subversion in media research on gay and lesbian identities. *Observatorio (OBS*) Journal, 5* (2): 197-215.

De Sutter, W. & Saeys, F. (1996). Bezit en gebruik van audio-visuele media bij allochtone populaties. Een onderzoek uitgevoerd bij Gentse scholieren. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 59-88). Gent: Academia Press.

De Smedt, J., De Swert, K., Hardy, A., Hooghe, M., Walgrave, S. (2011). *Monitor diversiteit 2011. Een kwantitatieve studie naar de zichtbaarheid van diversiteit op het scherm in Vlaanderen. Een vervolgstudie van Kleur Bekennen 2004 en Monitor Diversiteit 2007 & 2009.* Brussel: VRT-studiedienst in samenwerking met ENA (Universiteit Antwerpen & Katholieke Universiteit Leuven).

De Smedt, J., Hooghe, M. & Walgrave, S. (2011). Vlaamse televisiejournaals: het buitenland verdwijnt van de radar. Criminaliteit, cultuur, politiek en buitenland in de Vlaamse televisiejournaals (2003-2010). *Elektronisch Nieuwsarchief (ENA), 4*: 1-13.

Detant, A. (1994). De radio spreekt Arabisch. Een onderzoek naar de rol van de media bij de integratie van migranten. In: H. Verstraeten & P. Perceval (reds.), *Media en Maatschappij 2* (pp. 11-26). Brussel: VUB Press.

Devroe, I. (2007). *Gekleurd nieuws? De voorstelling van etnische minderheden in het nieuws in Vlaanderen. Context, methodologische aspecten en onderzoeksresultaten.* Gent: Universiteit Gent.

Devroe, I., Driesen, D. & Saeys, F. (2005). *Beschikbaarheid en gebruik van traditionele en nieuwe media bij allochtone jongeren in Vlaanderen.* Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid – Consortium UA en LUC.

Devroe, I., Driessens, O. & Verstraeten, H. (2010). 'Minority report': Ethnic minorities' diasporic news consumption and news reading. In: S. Van Bauwel, E. Van Damme & H. Verstraeten (reds.), *Diverse mediawerelden. Hedendaagse reflecties gebaseerd op het onderzoek van Frieda Saeys* (pp. 233-247). Gent: Academia Press.

Devroe, I. & Saeys, F. (2002). Allochtonen en aanverwante thema's in de Vlaamse pers. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 30* (2): 55-77.

De Waal, E., Schönbach, K. & Lauf, E. (2005). Online newspapers. A substitute or complement for print newspapers and other information channels? *Communications, 30* (1): 55-72.

d'Haenens, L. (2009). Whither cultural diversity on the Dutch screen? In: R. Geissler & H. Pöttker (reds.), *Media, Migration, Integration. European and North American perspectives* (pp. 97-116). Bielefeld: Transcript.

d'Haenens, L. (2006). Media en diversiteit: contouren van beleid en onderzoek. In: M.-C. Foblets, J. Vrielink & J. Billiet (reds.), *Multicultualisme ontleed. Een staalkaart van onderzoek aan de K.U.Leuven* (pp. 187-220). Leuven: Universitaire Pers Leuven.

d'Haenens, L. (2005). Publieke discussie over de islam in Nederland: enkele beschouwingen. *Migrantenstudies, 21* (1): 42–52.

d'Haenens, L. (1996a). De multiculturele samenleving in het televisiejournaal. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 107-121). Gent: Academia Press.

d'Haenens, L. (1996b). Kritische succesfactoren van een 'multicultureel' programma-aanbod: resultaten van een workshop. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 141-150). Gent: Academia Press.

d'Haenens, L., Beentjes, J.W.J. & Bink, S. (2000). The media experience of ethnic minorities in the Netherlands: a qualitative study. *Communications*, 25 (3): 325-341.

d'Haenens, L. & Bink, S. (2006). Islam in the Dutch Press: with special attention to the Algemeen Dagblad. *Media, Culture & Society, 29* (1): 135-149.

d'Haenens, L., El Sghiar, H. & Golaszewski, S. (2010). Media en etnisch-culturele minderheden in de Lage Landen: trends in 15 jaar onderzoek. In: S. Van Bauwel, E. Van Damme & H. Verstraeten

(reds.), *Diverse mediawerelden. Hedendaagse reflecties gebaseerd op het onderzoek van Frieda Saeys* (pp. 211-232). Gent: Academia Press.

d'Haenens, L., Gezduci, H. & Koeman, J. (2008). The multiple methodological challenges of ethnic-cultural constructs. Focus on media research on Moroccan and Turkish minorities in the Low Countries. In: I. Rydin & U. Sjöberg (reds.), *Mediated cross-roads. Identity, Youth Culture and Ethnicity. Theoretical and methodological challenges* (pp. 133-152). Göteborg: Nordicom.

d'Haenens, L. & Koeman, J. (2005). De blinde vlek in het nieuws: multiculturaliteit in de Nederlandse en Vlaamse televisieberichtgeving. In: M. Hooghe, K. De Swert & S. Walgrave (reds.) *Nieuws op televisie. Televisiejournaals als venster op de wereld* (pp. 57-78). Leuven: Acco.

d'Haenens, L., Koeman, J. & Saeys, F. (2007). Digital citizenship among ethnic minority youths in the Netherlands and Flanders. *New Media & Society, 9* (2): 278-299.

d'Haenens, L. & Mattelart, T. (2011). Media and ethnic minorities. In: The Euromedia Research Group (reds.), *Media in Europe today* (pp. 235-250). Bristol: Intellect.

d'Haenens, L., & Mertens, S. (2010). The digital divide among young people in Brussels: social and cultural influences on ownership and use of digital technologies. *Communications, 35* (2): 187-207.

d'Haenens, L. & Saeys, F. (1998). Media en multiculturalisme in Vlaanderen. In: E. Schelfhout & H. Verstraeten (reds.), *De rol van de media in de multiculturele samenleving* (pp. 225-257). Brussel: VUBPress.

d'Haenens, L. & Saeys, F. (reds.) (1996). *Media & multiculturalisme in Vlaanderen.* Gent: Academia Press.

d'Haenens, L. & Soens, A. (1996). Multiculturalisme in het programma-aanbod van de openbare omroep: een doorlichting. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 123-139). Gent: Academia Press.

d'Haenens, L., van Summeren, C., Saeys, F. & Koeman, J. (2004). *Integratie of identiteit? Mediamenu's van Turkse en Marokkaanse jongeren.* Amsterdam: Boom.

d'Haenens, L., Van Summeren, C., Kokhuis, M. & Beentjes, J.W.J. (2002). Ownership and use of 'old' and 'new' media among ethnic minority youth in the Netherlands. The role of the ethno-cultural position. *Communications*, *27* (3): 365-393.

Dimmick, J., Chen, Y. & Li, Z. (2004). Competition between the Internet and traditional news media: the gratification-opportunities niche dimension. *The Journal of Media Economics, 17* (1): 19-33.

Dhoest, A. (2009a). Tv-fictie, etniciteit en culturele identiteit. De receptie van tv-fictie door Vlaamse autochtone en allochtone jongvolwassenen. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 37* (1): 15-32.

Dhoest, A. (2009b). Establishing a multi-ethnic imagined community? Ethnic minority audiences watching Flemish soaps. *European Journal of Communication, 24* (3): 305-324.

Donohew, L. & Tipton, L. (1973). A conceptual model for information seeking, avoiding and processing. In: P. Clark (red.), *New models for mass communication research* (pp. 243-268). Beverly Hills: Sage.

Drok, N. & Schwartz, F. (2009). *Jongeren, nieuwsmedia & betrokkenheid.* Zwolle / Amsterdam: Hogeschool Windesheim / Stichting Krant in de Klas

Echchaibi, N. (2007). *From the pulpit to the studio: Islam's internal battle.* Gepubliceerd op: www.whrnet.org/fundamentalisms/documents.html#Middle. Laatste consultatie op 15 juli 2008.

Echchaibi, N. (2002). (Be)longing media: Minority radio between cultural retention and renewal. *Javnost / the Public*, *9* (1): 37-50.

Eggermont, S. (2006). Developmental changes in adolescents' television viewing habits: longitudinal trajectories in a three-wave panel study. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, *50* (4): 742–761.

Ehrkamp, P. (2007). Beyond the mosque: Turkish immigrants and the practice and politics of Islam in Duisburg-Marxloh, Germany. In: C. Aitchison, P.E. Hopkins & M.-P. Kwan (reds.), *Geographies of Muslim identities: diaspora, gender and belonging* (pp. 11-28). Surrey: Ashgate Publishing, Ltd.

Elchardus, M. & Glorieux, I. (2002*). De symbolische samenleving. Een exploratie van de nieuwe sociale en culturele ruimtes.* Antwerpen: Lannoo.

Elias, N. & Lemish, D. (2008). Media uses in immigrant families. Torn between 'inward' and 'outward' paths of integration. *The International Communication Gazette*, *70* (1): 21-40.

El Sghiar, H. (2011). Debating diversity and conceptual purity. Reflections on identification as a meaningful concept for diasporic minority research. *International Communication Gazette, 73* (5): 440-450.

El Sghiar, H. & d'Haenens, L. (2011). Publieke televisie en identificatie: Familieonderzoek naar Vlaamse burgers met Marokkaanse en Turkse achtergrond. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 39* (2): 38-56.

El Sghiar, H. & Kanmaz, M. (2007). *Noden en behoeften m.b.t. de islamitische identiteit en de beeldvorming rond islam en moslims: naar een expertisecentrum islam? Eindrapport.* Gent: Centrum voor Islam in Europa (C.I.E).

Elvestad, E. & Blekesaune, A. (2008). Newspaper readers in Europe: A multilevel study of individual and national differences. *European Journal of Communication, 23* (4): 425-447.

Ennaji, M. (2005). *Multilingualism, cultural identity, and education in Morocco.* New York: Springer.

Ennaji, M. & Sadiqi, F. (2008). Morocco: Language, nationalism, and gender. In: A. Simpson (red.), *Language and national identity in Africa* (pp. 44-60). Oxford: Oxford University Press.

Entman, R.M. (1994). Representation and reality in the portrayal of blacks on network television news. *Journalism Quarterly, 71* (3): 509-521).

Entman, R.M. (1990). Modern racism and the images of blacks in local television news. *Critical studies in mass communication, 7* (4): 332-346.

Eriksen, T.H. (2002). *Ethnicity and nationalism.* London: Pluto Press.

Essed, Ph. (1992). Cultuurverschil, racisme en het Nederlandse tolerantievertoog. In: E. Deslé & A. Martens (reds.), *Gezichten van het hedendaags racisme* (pp. 125-136). Brussel: VUB Press.

Fadil, N. (2005). Individualizing faith, individualizing identity: Islam and young Muslim women in Belgium. In: J. Cesari & S. McLoughlin (reds.), *European Muslims and the Secular State* (pp. 143-154). Aldershot: Ashgate.

Faiq, S. (1999). The status of Berber: A permanent challenge to language policy in Morocco. In: Y. Suleiman (red.), *Language and society in the Middle East and North Africa: studies in variation and identity* (pp. 137-153). London: Routledge.

Fiske, J. (1989). *Reading the popular.* Boston: Unwin and Hyman.

FOD Economie, Algemene directie statistiek en economische informatie (2008). *Bevolking en huishoudens. Buitenlandse bevolking op 1.1.2006.* Brussel: FOD Economie, Algemene directie statistiek en economische informatie. Publicatiecode: S220.A2N/2006.

Foucault, M. (1991). Governmentality. In: G. Burchell, C. Cordon & P. Miller (reds.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (pp. 87-104). Chicago: University of Chicago Press.

Frisina, A. (2006). The invention of citizenship among young Muslims in Italy. In: G. Jonker & V. Amiraux (reds.), *Politics of visibility: Young Muslims in European public space* (pp. 79-101). Bielefeld: Transcript Verlag.

Geense, P. & Pels, T. (2002). Allochtone jongeren op het internet. *Migrantenstudies, 18* (1): 2-18.

Georgiou, M. (2006). *Diaspora, identity, and the media. Diasporic transnationalism and mediated spatialities.* Cresskill: Hampton Press.

Georgiou, M. (2001). Crossing the boundaries of the ethnic home: Media consumption and ethnic identity construction in the public space: The case of the Cypriot community centre in North London. *International Communication Gazette, 63* (4): 311-329.

Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication, 26* (2): 173-199.

Geursen, E. & Plemp, J. (2005). *Jongeren en informatie in Europees perspectief.* Amsterdam: CJP.

Gezduci, H. & d'Haenens, L. (2010). The quest for credibility and other motives for news consumption among youths: A culture-centered approach. *Journal of Children and Media, 4* (3): 331-349.

Gezduci, H. & d'Haenens, L. (2008). Op zoek naar informatie, ontspanning of gesprekstof? Nieuwsoriëntaties en -voorkeuren van Marokkaanse, Turkse en Vlaamse jongeren. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 36* (3): 147-168.

Gezduci, H. & d'Haenens, L. (2007). Culture-specific features as determinants of news media use. *The European Journal of Communication Research*, *32* (2): 193-222.

Gezinsbond (2009). *Gezinsbond lanceert graadmeter voor armoede bij eenoudergezinnen. AWW-flash 2009/11.* Gepubliceerd op: www.steunpunt.be/_steunpunt/E-zine/.../Armoede%20eenoudergezin.doc. Laatste consultatie op 21 augustus 2011.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in Late Modern Age.* Cambridge: Polity Press.

Gijsberts, M. & Vervoort, M. (2007). Wederzijdse beeldvorming. In: J. Dagevos & M. Gijsberts (reds.), *Jaarrapport integratie 2007* (pp. 282-310). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Gillespie, M. (2006). Transnational television audiences after September 11. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 32* (6): 903-921.

Gillespie, M. (2002). Dynamics of diasporas: South Asian media and transnational cultural politics. In: G. Stald & T. Tufte (reds.), *Global encounters: media and cultural transformation* (pp. 173-193). Luton: University of Luton.

Gillespie, M. (1995). *Television, ethnicity and cultural change.* London: Routledge.

Gilroy, P. (2007). Identity, belonging and the critique of pure sameness. In: T. Das Gupta, C.E. James, R.C.A. Maaka, G.-E Galabuzi & C. Andersen (reds.), *Race and racialization: Essential readings* (pp. 280-292). Toronto: Canadian Scholars' Press.

Gilroy, P. (1987). *'There ain't no black in the Union Jack': The cultural politics of race and nation.* London: Routledge.

Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research.* Chicago: Aldine.

Goodenough, W. (1970). *Description and comparison in Cultural Anthropology.* Cambridge: Cambridge University Press.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life.* New York: Anchor Books.

Groupe d'étude de démographie appliquée (GéDAP) & Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (CGKR) (2008). *Migraties en migrantenpopulaties in België. Statistisch en demografisch verslag 2007.* Brussel: Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.

Hall, S. (red.) (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices.* London: Sage Publications.

Hall, S. (1996). Introduction: who needs identity? In: S. Hall & P. du Gay (reds.), *Questions of cultural identity* (pp. 1-17). London: Sage.

Hall, S., Hobson, D., Lowe, A. & Willis, P. (reds.) (1980). *Culture, media, language. Working papers in cultural studies, 1972-79*. London: Hutchinson.

Halloran, J.D. (1998). Ethnic minorities and television. A study of use, teactions and preferences. *International Communication Gazette, 60* (4): 305-324.

Ham, M. & van der Meer, J. (2012). *Zet die etnische bril toch af*. Gepubliceerd op: www.republiekallochtonie.nl/zet-die-etnische-bril-toch-af. Laatste consultatie op 17 april 2012.

Hargreaves, A.G. & Mahdjoub, D. (1997). Satellite television viewing among ethnic minorities in France. *European Journal of Communication, 12* (4): 459-477.

Harris, M. (1980). *Cultural Materialism: The struggle for a science of culture.* New York: Random House.

Harwood, J. (1999). Age identification, Social identity gratifications, and television viewing. *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 43* (1): 123-133.

Herbert, S. (2005). The trapdoor of community. *Annals of the Association of American Geographers*, *95* (4): 850-865.

Hermans, A. (2001). *Het opvoedingsgedrag van Marokkaanse vaders in Gouda, hun opvattingen en die van hun zoons.* Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Hertogen, J. (2008). Belgwording vreemdelingen met 31.860 ook in 2006 op hoog niveau. *BuG, 86,* 07-02-08. Gepubliceerd op: www.npdata.be/BuG/86. Laatste consultatie op 6 juni 2008.

Hertogen, J. (2007). Marokkanen steken Italianen voorbij als grootste migrantengroep in België. *BuG, 59,* 21-05-07. Gepubliceerd op: www.npdata.be/BuG/59. Laatste consultatie op 6 juni 2008.

Hesse, H. (1982). *De Steppewolf.* Amsterdam: De Bezige Bij.

Hickman, M.J., Morgan, S., Bronwen, W. & Bradley, J. (2005). The limitations of whiteness and the boundaries of Englishness: Second-generation Irish identifications and positionings in multiethnic Britain. *Ethnicities, 5* (2): 160-182.

Hijmans, E. & Wester, F. (2006). De kwalitatieve interviewstudie. In: F. Wester, K. Renckstorf & P. Scheepers (reds.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (pp. 507-532). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Hooghe, M., De Swert, K. & Walgrave, S. (2005). Het leven zoals het is? Televisienieuws en onze kijk op de werkelijkheid. In: M. Hooghe, K. De Swert & S. Walgrave (reds.) *Nieuws op televisie. Televisiejournaals als venster op de wereld* (pp. 7-23). Leuven: Acco.

Hopkins, L. (2009). Turkish Transnational Media in Melbourne: a migrant mediascape. *International Journal on Multicultural Societies, 11* (2): 230-247.

Hourani, A. (2005). *De geschiedenis van de Arabische volken*. Amsterdam: Olympus.

Huang, E. (2009). The causes of youths' low news consumption and strategies for making youths happy news consumers. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies, 15* (1): 105-122.

Hutnik, N. (1991). *Ethnic minority identity: A social psychological perspective.* Oxford, U.K.: Clarendon.

Jacobs, D. & Rea, A. (2006). *Construction and import of ethnic categorisations: "Allochthones" in The Netherlands and Belgium.* Paper presented at the First EURODIV Conference "Understanding diversity: Mapping and measuring". Milan, 26-27 January 2006.

Jenkins, G.H. (2009). *Between fact and fantasy: Turkey's Ergenekon investigation*. Washington & Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. Silk Road Paper, August 2009.

Jenkins, R. (2008). *Social Identity.* London: Routledge.

Jensen, K.B. (2002). *A handbook of media and communication research. Qualitative and quantitative methodologies.* London: Routledge.

Jilali, S. (2001). Berber and Arabic in Morocco. In: G. Extra & D. Gorter (reds.), *The other languages of Europe: Demographic, sociolinguistic and educational perspectives* (pp. 407-427). Bristol: Multilingual Matters.

Johnson-Cartee, K.S. (2005). *News narrative and news framing: Constructing political reality.* Lanham: Rowman & Littlefield MD.

Jonker, G. (2003). Islamic knowledge through a woman's lens: education, power and belief. *Social compass, 50* (1): 35-46.

Jonker, G. & Amiraux, V. (reds.) (2006). *Politics of visibility. Young Muslims in European public spaces.* Bielefeld: Transcript Verlag.

Kanmaz, M. (2009). *Islamitische ruimtes in de stad. De ontwikkeling van gebedsruimtes, moskeeën en islamitische centra in Gent.* Gent: Academia Press.

Kanmaz, M. (2007). *Moskeeën in Gent: Tussen subcultuur en sociale beweging. Emancipatie dynamieken van moslimminderheden in de diaspora.* [Doctoraal proefschrift]. Gent: Universiteit Gent.

Karanfil, G. (2009). Pseudo-exiles and reluctant transnationals: disrupted nostalgia on Turkish satellite broadcasts. *Media Culture Society, 31* (6): 887-899.

Karanfil, G. (2008). The message of transnational media: Changing notions of 'threat' and opportunities for cultural diversity. *GMJ: Mediterranean Edition, 3* (1): 24-34.

Karimova, N. & Deverell, E. (2001). *Minorities in Turkey. Occasional Papers No. 19.* Stockholm: The Swedish Institute of International Affairs.

Katz, E. (1959). Mass communication research and the study of popular culture. *Studies in public communication, 2*: 1-16.

Katz, E., Blumler, J.G. & Gurevitch, M. (1974). Utilization of mass communication by the individual. In: J.G. Blumler & E. Katz (reds.), *The uses of mass communications* (pp. 19-34). New York: Sage Publications.

Katz, E. & Liebes, T. (1984). Once Upon a Time in Dallas. *Intermedia, 12* (3): 28-32.

Kaya, A. (2007). The Impact of the Europeanization process on the perception of minorities in Turkey (EU enlargement and Turkey). *Annals of Japan Association for Middle East Studies, 3*: 161-174.

Kaya, A. & Kentel, F. (2007). *Belgische Turken. Een brug of een breuk tussen Turkije en de Europese Unie?* Brussel: KBS/ Center for Migration Research / Istanbul Bilgi University.

KBS, OASeS & CEDEM (2007). *Armoede bij personen van buitenlandse herkomst. Rapport van een onderzoek over de relatie tussen migratie en armoede.* Brussel: Koning Boudewijnstichting (KBS).

Kemper, F.H.C. (1996). *Religiositeit, etniciteit en welbevinden bij mannen van de eerste generatie Marokkaanse moslimmigranten.* Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Kertzer, D.I. & Arel, D. (2002). *Census and identity. The politics of race, ethnicity, and language in national censuses.* Cambridge: Cambridge University Press.

Koeman, J., Peeters, A. & d'Haenens, L. (2007). Diversity Monitor 2005: diversity as a quality aspect of television in the Netherlands. *Communications, 32* (1): 97-121.

Koff, H. (2005). Migrant participation in local European democracies: understanding social capital through social movement analysis. *Migraciones Internacionales, 3* (2): 5-28.

Kutlay, Y. (2001). Languages in Turkey. In: G. Extra & D. Gorter (reds.), *The other languages of Europe: Demographic, Sociolinguistic, and Educational Perspectives* (pp. 429-445). Bristol: Multilingual Matters.

Laclau, E. (1988). Metaphor and social antagonisms. In: C. Nelson & L. Grossberg (reds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 249-258). Urbana: University of Illinois.

Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics.* London, New York: Verso.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind.* Chicago: University of Chicago Press.

Lardon, S. (2007). *Monitor Diversiteit 2007. Kwantitatieve studie naar zichtbaarheid van diversiteit op het Vlaamse scherm.* Brussel: VRT-studiedienst i.s.m. Universiteit Antwerpen en onderzoeksgroep ENA.

Lardon, S. & Doens, E. (2004). *Kleur bekennen: Monitor Diversiteit. De zichtbaarheid van mensen van een andere origine op de Vlaamse televisie*. Brussel: VRT-studiedienst.

Lauf, E. (2001). Research note: The vanishing young reader: Sociodemographic determinants of newspaper use as a source of political information in Europe, 1980-98. *European Journal of Communication, 16* (2): 233-243.

Lee, W.N. & Tse, D.K. (1994). *Changing media consumption in a new home: acculturation patterns among Hong Kong immigrants to Canada*. Austin: University of Texas. Marketing Working Paper Series, MKTG 94.009.

Lesthaeghe, R. (2000). Transnational Islamic communities in a multilingual secular society. In: R. Lesthaeghe (red.), *Communities and generations. Turkish and Moroccan populations in Belgium* (pp. 1-58). Brussel: VUB Press.

Leurdijk, A. (2008). *Van marge naar mainstream, een essay over mediabeleid en culturele diversiteit 1999-2008.* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Lievens, J. (2000). The third wave of immigration from Turkey and Morocco: determinants and characteristics. In: R. Lesthaeghe (red.), *Communities and generations. Turkish and Moroccan populations in Belgium* (pp. 95-128). Brussel: VUB Press.

Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology, 22* (140): 1-55.

Lin, C. & Atkin, D.J. (1989). Parental mediation and rulemaking for adolescent use of television and vcrs. *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 33* (1): 53-67.

Lindlof, T.R., Shatzer, M.J. & Wilkinson, D. (1988). Accommodation of video and television in the American family. In: J. Lull (red.), *World families watch television* (pp. 158-192). Newbury Park CA: Sage Publications.

Littlejohn, S.W. (1983). *Theories of human communication.* Belmont, CA: Wadsworth.

Livingstone, S. (2007). From family television to bedroom culture: young people's media at home. In: E. Devereux (red.), *Media studies: Key issues and debates* (pp. 302-321). London: Sage.

Livingstone, S. & Bovill, M. (1999). *Young people, new media. Report of research project children, young people and the changing media environment.* London: London School of Economics and Political Science.

Livingstone, S. & Das, R. (red.) (2010). *Existential field 8: Media, communication and information technologies in the European Family. Working Report (April 2010).* London: London School of Economics and political sciences.

Lodewyckx, I., Geets, J. & Timmerman C. (reds.) (2006). *Aspecten van Marokkaanse huwelijksmigratie en Marokkaans familierecht.* Antwerpen / Hasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.

Lull, J. (red.) (1988). *World families watch television*. Newbury Park CA: Sage Publications.

Lull, J. & Sun, S.-W. (1988). Agent of modernization: television and the urban Chinese families. In: J. Lull (red.), *World families watch television* (pp. 193-236). Newbury Park CA: Sage Publications.

Lunt, P. & Livingstone, S. (1996). Rethinking the focus group in media and communications research. London: LSE Research Online. Gepubliceerd op: http://eprints.lse.ac.uk/409/1/focus_group-J_Comm1996.pdf. Laatste consultatie op 1 april 2012.

Lutz, A. (2007). Barriers to high-school completion among immigrant and later-generation Latinos in the USA: Language, ethnicity and socioeconomic status. *Ethnicities, 7* (3): 323-342.

Macri, G. (2010). Who do they think they are? Online narratives among Romanian diaspora in Ireland. In: L. De Pretto, G. Macri & C. Wong (reds.), *Diasporas: Revisiting and discovering* (pp. 205-214). Oxford: Inter-Disciplinary Press.

Mackay, H. & Ivey, D. (2004). *Modern Media in the Home: An Ethnographic Study*. Rome: John Libby Publishing.

Maddy-Weitzman, B. (2001). Contested identities: Berbers, 'Berberism' and the state in North Africa. *The Journal of North African Studies, 6* (3): 23-47.

Madianou, M. (2005). Contested communicative spaces: Rethinking identities, boundaries and the role of the media among Turkish speakers in Greece. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 31* (3): 521-541.

Manço, A. & Manço, U. (1992). Turcs de Belgique: Portrait d'une immigration. In: A. Manço & U. Manço (reds.), *Turcs de Belgique: Identités et trajectoires d'une minorité* (pp. 27-43). Brussels: Info-Türk.

Mandaville, P. (2001). *Transnational Muslim politics: Reimagining the umma.* London: Routledge.

McCombs, M.E. & Shaw, D.L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public opinion Quarterly, 36* (2): 176-187.

McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory, 6th edition.* Thousand Oaks, CA: Sage publications.

McQuail, D. & Windahl, S. (1993). *Communication models for the study of mass communication, 2nd edition.* London: Longman.

Mensink, A., Strijbosch, A. & Wijermans, M. (1984). *De wording en verwording van de staat Marokko. Een sociaal-ekonomies en histories overzicht, 1912-1972.* Rotterdam: Hiwar.

Metcalf, B.D. (red.) (1996). *Making Muslim space in North America and Europe.* California: University of California Press.

Miladi, N. (2006). Satellite TV news and the Arab diaspora in Britain: Comparing Al-Jazeera, the BBC and CNN. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *32* (6): 947-960.

Milikowski, M. (2000). Exploring a model of de-ethnicization. The case of Turkish television in the Netherlands. *European Journal of communication, 15*: 443-468.

Mindich, D.T.Z. (2004). *Tuned out: Why Americans under 40 don't follow the news.* New York: Oxford University Press.

Mira Media (2011). *Jaaroverzicht. Media en culturele diversiteit 2010.* Utrecht: Mira Media.

Mirza, M., Senthilkumaran, A. & Ja'far, Z. (2007). *Living apart together. British Muslims and the paradox of multiculturalism.* London: Policy Exchange.

Montagu, A. (2007). The concept of race. In: T. Das Gupta, C.E. James, R.C.A. Maaka, G.-E Galabuzi & C. Andersen (reds.), *Race and racialization: Essential readings* (pp. 10-14). Toronto: Canadian Scholars' Press.

Morley, D. (1992). *Television, audiences and cultural studies.* London: Routledge.

Morley, D. (1988). Domestic relations: The framework of family viewing in Great Britain. In: J. Lull (red.), *World families watch television* (pp. 23-48). Newbury Park CA: Sage Publications.

Morley, D. (1986). *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*. London & New York: Routledge.

Morley, D. & Silverstone, R. (1991). Communication and context. Ethnographic perspectives on the media audience. In: K.B. Jensen & N. Jankowski (reds.), *A handbook of qualitative methodologies for mass communication research* (pp. 149-162). London: Routledge.

Morley, D. & Silverstone, R. (1990). Domestic communication - technologies and meanings. *Media, Culture and Society, 12* (1): 31-55.

Mørck, Y. (2000). Hyphenated Danes: Contested fields of gender, generation and ethnicity. *Young, 8* (2): 2-16.

Motivaction (2007). *Beraken van nieuwe Nederlanders'. Bereik van cultuurgebonden media. Kwantitatief onderzoek.* Amsterdam: Motivaction.

Muteba Rahier, J. (2003). Métis/Mulâtre, Mulato, Mulatto, Negro, Moreno, Mundele Kaki, Black,… The wanderings and meanderings of identities. In: P. C. Hintzen & J. Muteba Rahier (reds.), *Problematizing blackness: self ethnographies by black immigrants to the United States* (pp. 85-112). London: Routledge.

Nathanson, A.I. (2001). Parents versus peers: exploring the significance of peer mediation of antisocial television. *Communication Research, 28* (3): 251-274.

Neels, K. (2000). Education and the transition to employment: young Turkish and Moroccan adults in Belgium. In: R. Lesthaeghe (red.), *Communities and generations. Turkish and Moroccan populations in Belgium* (pp. 243-278). Brussel: VUB Press.

Oatey, A. (1999). *The strengths and limitations of interviews as a research technique for studying television viewers.* Gepubliceerd op: http://www.aber.ac.uk/media/Students/aeo9702.html#Top. Laatste consultatie op 4 september 2011.

O'Connell, D.C. & Kowal, S. (2009). Transcription systems for spoken discourse. In: S. D'hondt, Östman, J.-O. & Verschueren, J. (reds.), *The pragmatics of interaction* (pp. 240-254). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. Handbook of pragmatics highlights series, volume 4.

Ogan, C. (2007). Methodological approaches to studying immigrant communities: why flexibility is important. *Communications, 32* (2): 255-272.

Ogan, C. (2001). *Communication and identity in the Diaspora: Turkish migrants in Amsterdam and their use of media.* Lanham: Lexington.

Ogan, C. & d'Haenens, L. (2011). Do Turkish women in the diaspora build social capital? Evidence from the Low countries. *Ethnic and Racial Studies, iFirst Article*: 1-17.

Osgood, C.E., Suci, G. & Tannenbaum, P. (1957). *The measurement of meaning.* Urbana, IL: University of Illinois Press.

Otto, T. (2006). Etnografisch veldonderzoek. In: F. Wester, K. Renckstorf & P. Scheepers (reds.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (pp. 461-485). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Parker & Song (2003) Ethnicity, social capital and the Internet: British Chinese websites. *Ethnicities, 6* (2): 178-202.

Peeters, A.L. & d'Haenens, L. (2005). Bridging or bonding? Relationships between integration and media use among ethnic minorities in the Netherlands. *Communications, 30* (2): 201-231.

Peiser, W. (2000a). Cohort trends in media use in the United States. *Mass Communication and Society, 3* (2 & 3): 185-205.

Peiser, W. (2000b). Cohort replacement and the downward trend in newspaper readership. *Newspaper Research Journal, 21* (2): 11-23.

Pels, T. & de Haan, M. (2007). Socialization practices of Moroccan families after migration: a reconstruction in an 'acculturative arena'. *Young, 15* (1): 71-89.

Peter, F. (2006). Individualization and religious authority in Western European Islam. *Islam and Christian-Muslim relations, 17* (1): 105-118.

Peters, V. (2006). De case-studie. In: F. Wester, K. Renckstorf & P. Scheepers (reds.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (pp. 615-641). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Pew Research Center for the People and the Press (2008). *Internet overtakes newspapers as news outlet.* Gepubliceerd op: http://people-press.org/report/479/internet-overtakes-newspapers-as-news-source. Laatste consultatie op 27 december 2011.

Phalet, K. & Güngör, D. (2004). *Moslim in Nederland. Religieuze dimensies, etnische relaties en burgerschap: Turken en Marokkanen in Rotterdam.* Den Haag: SCP. SCP Werkdocument 106c.

Phalet, K. & ter Wal, J. (reds.) (2004). *Moslim in Nederland. Een onderzoek naar de religieuze betrokkenheid van Turken en Marokkanen.* Den Haag, Amsterdam & Utrecht: SCP, Imes & Ercomer. SCP-onderzoeksrapport 2004/9.

Phinney, J.S. (1996). When we talk about American ethnic groups, what do we mean? *American Psychologist, 51* (9): 918-927.

Piga, A. (2006). *Research on media use of ethnic minorities and their integration: A discussion of methodological challenges with reference to a doctoral project on the situation of Italian immigrants in Switzerland.* Paper presented at the NordForsk doctoral course "Publics, audiences and users: Theoretical and methodological challenges in a multidisciplinary field of research". Køge, Denmark, 6-10 November 2006.

Ponthieux, S. (2004). *The concept of social capital: a critical review.* Paper presented at the 10th CAN conference – Paris, 21-23 January 2004.

Poole, E. (2002). *Reporting Islam: The media and representations of Muslims in Britain.* London: I.B. Tauris.

Predelli, L.N. (2004). Interpreting gender in Islam. A case study of immigrant Muslim women in Oslo, Norway. *Gender & society, 19* (4): 473-493.

Putnam, R.D. (2007). E pluribus unum: diversity and community in the twenty first century. *Scandinavian political studies, 30* (2): 137-174.

Putnam, R. (2000). *Bowling Alone, The Collapse and Revival of Civic America.* New York: Simon & Schuster.

Raeymaeckers, K. (2003). De kloof tussen jongeren en nieuws. In: D. Biltereyst & Y. Peeren (reds.), *Nieuws, democratie & burgerschap. Onderzoek over hedendaagse nieuwsmedia* (pp. 7-26). Gent: Academia Press.

Renckstorf, K. (1994). *Mediagebruik als sociaal handelen: een handelingstheoretische benadering voor communicatiewetenschappelijk onderzoek.* Nijmegen: ITS.

Renckstorf, K. & Wester, F. (2006). Varianten van communicatiewetenschappelijk onderzoek: methodische en theoretische achtergronden. In: F. Wester, K. Renckstorf & P. Scheepers (reds.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (pp. 17-41). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Reniers, G. (2000). On the selectivity and internal dynamics of labour migration processes: An analysis of Turkish and Moroccan migration to Belgium. In: R. Lesthaeghe (red.), *Communities and generations. Turkish and Moroccan populations in Belgium* (pp. 59-94). Brussel: VUB University Press.

Richardson, J. (2004). *(Mis)representing Islam: The racism and rhetoric of British broadsheet newspapers.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Ritchie, L.D. (1991). Family communication patterns: An epistemic analysis and conceptual reinterpretation. *Communication Research, 18* (4): 548-565.

Ritchie, L.D. & Fitzpatrick, M.A. (1990). Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research, 17* (4): 523-544.

Robins, K. & Aksoy, A. (2001). From spaces of identity to mental spaces: lessons from Turkish-Cypriot cultural experience in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *27* (4): 685-711.

Robinson, J.P. & Levy, M.R. (1986). *The main source: Learning from television news.* Beverly Hills, CA: Sage.

Roe, K. (2000). Adolescents' media use: a European view. *Journal of Adolescent Health, 27* (2): 15-21.

Roe, K. (1998). Boys will be boys and girls will be girls: Changes in children's media use. *European Journal of Communication, 23* (1): 5-25.

Ronen, D. (1979). *The quest for self-determination.* New Haven: Yale University Press.

Rosengren, K.E. (1974). Uses and gratifications: A paradigm outlined. In: J.G. Blumler & E. Katz (reds.), *The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research* (pp. 269-286). Beverly Hills, CA: Sage.

Ross, K. (2001). White media, black audience: Diversity and dissonance on British television. In: K. Ross & P. Playdon (reds.), *Black marks: minority ethnic audiences and media* (pp. 3-16). Hampshire: Ashgate.

Ross, K. (2000). In whose image? Tv criticism and black minority viewers. In: S. Cottle (red.), *Ethnic minorities and the media* (pp. 133-148). Buckingham: Open University Press.

Ruddock, A. (2001). *Understanding audiences. Theory and method*. London: Sage.

Ruggiero, T. (2000). Uses & gratifications theory in the 21st century. *Mass Communication, 34* (3): 3-37.

Rusinovic, K. (2007). De (in)formele netwerken van eerste en tweede generatie migrantenondernemers. *Migrantenstudies, 23* (2): 99-114.

Saeys, F. & Devroe, I. (2005). Media "à la carte"? Mediaconsumptie van Turkse en Marokkaanse jongeren in Vlaanderen. In: F. Saeys & H. Verstraeten (reds.), *De media in maatschappelijk perspectief* (pp. 239-261). Gent: Academia Press.

Safren, S.A., Gonzalez, R.E., Honer, K.J., Leung, A.W., Heimberg, R.G. & Juster, H.R. (2000). Anxiety in ethnic minority youth: methodological and conceptual issues and review of the literature. *Behaviour Modification, 24* (2): 147-183.

Said, E.W. (1978). *Orientalism.* London: Penguin Books. (Reprint 2003).

Saxbe, D., Graesch, A., Alvik, M. (2011). Television as social or solo activity: understanding families' everyday television viewing patterns. *Communication Research Reports, 28* (2): 180-189.

Schakenbos, E. & Marsman, G. (1988). *Migranten en media. Een literatuurstudie naar trends in het mediagebruik van etnische minderheden in Westeuropese landen.* Nijmegen: Masusa.

Schiffauer, W. (n.d.). Democratic culture and extremist Islam. Verwijzing in: Peter, F. (2006). Individualization and religious authority in Western European Islam. *Islam and Christian-Muslim relations, 17* (1): 105-118.

Schnabel, P. & de Hart, J. (2008). Sociale cohesie. In: P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (reds.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (pp. 11-29). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Schrodt, P., Witt, P.L. & Messersmith, A.S. (2008). A meta-analytical review of family communication patterns and their associations with information processing, behavioral, and psychosocial outcomes. *Communication Monographs, 75* (3): 248–269.

Schrodt, P., Ledbetter, A.M. & Ohrt, J.K. (2007). Parental confirmation and affection as mediators of family communication patterns and children's mental well-being. *Journal of Family Communication, 7* (1): 23-46.

Schudson, M. (1995). *The power of news*. Cambridge: Harvard University Press.

SCP/LAS (2004/2005). *Leefsituatie Allochtone Stedelingen.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sealy, A. & Carter, B. (2001). Social categories and sociolinguistics: applying a realist approach. *International Journal of the Sociology of Language, 152*: 1-19.

Serra, R. (1999). *Putnam in India. Is social capital a meaningful and measurable concept at Indian state level?* IDS Working Paper 92.

Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 33* (4): 330-346.

Shadid, W. & van Koningsveld, S. (2002). The negative image of Islam and Muslims in the West: Causes and Solutions. In: W. Shadid & S. van Koningsveld (reds.), *Religious freedom and neutrality of the state: The position of Islam in the European Union* (pp. 174–196). Leuven: Peeters.

Siapera, E. (2010). *Cultural diversity and global media. The mediation of difference.* Oxford: Wiley-Blackwell.

Signer, S., Puppis, M. & Piga, A. (2011). Minorities, integration and the media : media regulation and media performance in multicultural and multilingual Switzerland. *The International Communication Gazette, 73* (5): 419-439.

Silverstone, R. (1994). *Television and everyday life*. London: Routledge.

Sinardet, D. & Mortelmans, D. (2006). Between Al-Jazeera and CNN. Indicators of media use by Belgian ethnic minority youth. *Communications, 31*: 425-445.

Slootman, M. & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering.* Amsterdam: Imes.

Smith, A.D. (1986). *The ethnic origins of nations.* Oxford: Blackwell.

Snauwaert, B., Soenens, B., Vanbeselaere, N. & Boen, F. (2003). When integration does not necessarily imply integration: Different conceptualizations of acculturation orientations lead to different classifications. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 34* (2): 231-239.

Sökefeld, M. (2008). *Struggling for recognition: the Alevi movement in Germany and in transnational space.* Oxford, New York: Berghahn Books.

Somers, M.R. (2005). Beware Trojan horses bearing social capital. How privatization turned solidarity into a bowling team. In: G. Steinmetz (red.), *The Politics of Method in the Human Sciences: Positivism and Its Epistemological Others* (pp. 233-274). Durham, NC: Duke University Press.

Søndergaard, H. (1999). Some reflections on public service broadcasting. *Nordicom Review, 20* (1): 21-28.

Sreberny, A. (2005). 'Not only, but also': mixedness and media. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 31* (3): 443-459.

Sreberny, A. (1999). *Include me in. Rethinking ethnicity on television: Audience and producer perspectives.* Gepubliceerd op: www.ofcom.org.uk/static/archive/bsc/pdfs/research/Include.pdf. Laatste consultatie op 4 december 2011.

Staes, L. (1996). Berichtgeving over allochtonen en aanverwante thema's in de Vlaamse pers. In: L. d'Haenens & F. Saeys (reds.), *Media en multiculturalisme in Vlaanderen* (pp. 90-106). Gent: Academia Press.

Subervi-Velez, F., Ramirez Berg, C., Constantakis-Valdes, P., Noriega, C., Rios, D.I. & Wilinson, K.T. (1997). Hispanic-oriented media. In: C.E. Rodriguez (red.), *Latin Looks* (pp. 225-237). Boulder Colorado: Westview Press.

Swanborn, P.G. (1985). De 'grounded theory' benadering in methodologisch perspectief. *Sociale Wetenschappen, 28* (3): 175-202.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories.* Cambridge: Cambridge University Press.

Tanaka, G. (2009). The elephant in the living room that no one wants to talk about: Why U.S. anthropologists are unable to acknowledge the end of culture. *Anthropology & Education Quarterly*, *40* (1): 82-95.

Tapper, R. (1991). *Islam in modern Turkey*. London: Tauris.

Ter Wal, J. (2004). *Moslim in Nederland. De publieke discussie over de islam in Nederland: Een analyse van artikelen in de Volkskrant 1998-2002.* Den Haag: SCP. SCP Werkdocument 106d.

Ter Wal, J. (red.) (2002). *Racism and cultural diversity in the mass media. An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000.* Vienna: ERCOMER & European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.

Ter Wal., J., d'Haenens, L. & Koeman, J. (2005). (Re)presentation of ethnicity in EU and Dutch domestic news: A quantitative analysis. *Media, Culture & Society, 27* (6): 937-950.

Timmerman, C., Lodewyckx, I. & Wets, J. (2009). Marriage at the intersection between tradition and globalization: Turkish marriage migration between Emirdağ and Belgium from 1989 to present. *The history of the family, 14* (2): 232-244.

Timmerman, C., Vanderwaeren, E. & Crul, M. (2003). The second generation in Belgium. *International Migration Review*, *37* (4): 1065-1090.

Trebbe, J. (2007) Types of integration, acculturation strategies and media use of young Turks in Germany. *Communications, 32* (2): 171-191.

Tsfati, Y. & Cappella, J.N. (2003). Do people watch what they do not trust? Exploring the association between news media scepticism and exposure. *Communication Research, 30* (5): 504-529.

Tuchman, G. (1978). *Making news: A study in the construction of reality.* London, New York: Free Press.

Tudor, A. (1974). *Image and influence: studies in the sociology of film.* London: Allen & Unwin.

Uysal, A. (2008). Media and religious reform in Turkey. *Global Media Journal Mediterranean Edition*, *3* (1): 50-59.

Van Bauwel, S. (2002). *Resistance, hegemony and consumerism? A reception study of multiple gender identities on MTV and TMF amongst young media consumers.* Paper presented at the 23rd Conference and General Assembly of the International Association for Media and Communication Research. Barcelona, 21-26 July 2002.

Vanbeselare, N., Boen, F. & Meeuw, J. (2006). The complicated relationship between national identification and acceptance of immigrants. In: L. d'Haenens, M. Hooghe, D. Vanheule & H.

Gezduci (reds.), *New' Citizens, New Policies? Developments in Diversity Policy in Canada and Flanders* (pp. 57-68). Gent: Academia Press.

Van Cauwenberge, A., Beentjes, H. & d'Haenens, L. (2011). Een typologie van jonge nieuwsgebruikers in een multimediaal landschap. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 39* (1): 64-78.

Van Cauwenberge, A., d'Haenens, L. & Beentjes, H. (2010). Emerging consumption patterns among young people of traditional and internet news platforms in the Low Countries. *Observatorio (OBS*) Journal, 4* (3): 335-352.

Van Craen, M., Vancluysen, K. & Ackaert, J. (2007). *Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat.* Brugge: Vanden Broele.

Vancluysen, K., Van Craen, M. & Ackaert, J. (2009). *Gekleurde steden. Autochtonen en allochtonen over samenleven.* Brugge: Vanden Broele.

van den Broek, A. (2008). Vrijetijdsbesteding als bron van binding in multi-etnisch Nederland? In: P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (reds.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (pp. 341-361). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Van Den Bulck, J. & Van Den Bergh, B. (2000). The influence of perceived parental guidance patterns on children's media use. Gender differences and media displacement. *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 44* (3): 329-348.

van der Molen, J.H.W. & Bushman, B.J. (2008). Children's direct fright and worry reactions to violence in fiction and news television programs. *The Journal of Pediatrics, 153* (3): 420-424.

Van Dijk, L., De Haan, J. & Rijken, S. (reds.) (2000). *Digitalisering van de leefwereld. Een onderzoek naar informatie- en communicatietechnologie en sociale ongelijkheid.* Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Van Dijk, T.A. (2000). New(s) racism: a discourse analytical approach. In: S. Cottle (red.), *Ethnic minorities and the media* (pp. 33-50). Buckingham: Open University Press.

van Heelsum, A. (2003). *Moroccan Berbers in Europe, the US and Africa and the concept of diaspora.* UCLA Center for European and Eurasian Studies. Occasional Lecture Series: Paper 1.

Van Heelsum, A.J. (1997). *De etnisch-culturele positie van de tweede generatie Surinamers.* Amsterdam: Het Spinhuis.

van Ingen, E., de Haan, J. & Duimel, M. (2007). *Achterstand en afstand. Digitale vaardigheden van lager opgeleiden, ouderen, allochtonen en inactieven.* Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Van Robaeys, B., Vranken, J., Perrin, N. & Martiniello, M. (2007). *De kleur van armoede: armoede bij personen van buitenlandse herkomst.* Leuven / Voorburg: Acco.

Van Rompaey, V. (2002). *Media on/Family off? An integrated quantitative and qualitative investigation into the implications of information and communication technologies (ICT) for family life.* [Doctoraal proefschrift]. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Van Rompaey, V., Struys, K., Roe, K. (2002). Children's influence on internet access at home: adoption and use in the family context. *Information, Communication and Society, 5* (2): 189-206.

Van Summeren, C. (2007). Religion online: the shaping of multidimensional interpretations of muslimhood on Maroc.nl. *Communications, 32* (2): 273-295.

van Tubergen, F. (2007). Religious affiliation and participation among immigrants in a secular society: A study of immigrants in The Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 33* (5): 747-765.

Veldkamp Marktonderzoek bv. (1999). *Media-onderzoek etnische groepen - 1998.* Amsterdam: Veldkamp.

Veldkamp Marktonderzoek bv. (1998). *Tijdsbesteding en mediagebruik allochtone jeugd – 1997*. Amsterdam: Veldkamp.

Vergeer, M. (2000). *Een gekleurde bril op de wereld: een studie naar de relatie tussen blootstelling aan media en opvattingen over etnische minderheden.* Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Verkuyten, M. (1999). *Etnische identiteit: theoretische en empirische benaderingen.* Amsterdam: Het Spinhuis.

Verschueren, J. (2002). Met cultuur in de knoop. In: J. Baetens (red.), *Cultural Studies* (pp. 139-154). Nijmegen: Vantilt.

Vertovec, S. & Wessendorf, S. (2004). *Migration and cultural, religious and linguistic diversity in Europe: An overview of issues and trends.* Amsterdam: International Migration, Integration and Social Cohesion (IMISCOE).

Vlaamse Gemeenschap (27 maart 2009). *Mediadecreet. Decreet betreffende radio-omroep en televisie.* Brussel: Vlaamse Gemeenschap.

Vlaamse Gemeenschap (20 juli 2006). *Beheersovereenkomst 2007 – 2011 tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap. De opdracht van de Openbare Omroep in het digitaal tijdperk.* Brussel: Vlaamse Gemeenschap.

Vogel, B., Grabow, K., Korte, K.-R. & Weissenbach, K. (2008). *KAS Democracy Report 2008. Media and Democracy. Vol. II* (pp. 189-198). Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.

Volčič, Z. (2006). Media, identities, and immigrants: Arab satellite television in Italy. *Medij. istraž., 12* (2): 63-77.

VRT (2007). *Charter diversiteit.* www.VRT.be/VRT_master/over/VRT_overVRT_diversiteit_engagement_charter_bis/index.shtml Laatste consultatie: 30 juni op2010.

Wacquant, L. (1997). For an analytic of racial domination. *Political Power & Social Theory, 11*: 221-234.

Walker, A.J. (1996). Couples watching television: gender, power, and the remote control. *Journal of Marriage and the Family, 58*, (4): 813-823.

Werbner, P. (2002). *Imagined diasporas among Manchester Muslims: The public performance of Pakistani transnational identity politics.* Oxford: James Curry Publishers.

Wester, F. & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures*. Bussum: Coutinho.

Westerik, H., Konig, R. & Huysmans, F. (2007). De invloed van partners op elkaars mediagebruik: Een tijdbestedinganalyse van huishoudens. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap, 35* (3): 183-205.

Williams, R. (1989). *Resources of Hope.* London: Verso.

WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) (2007). *Identificatie met Nederland.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) (2003). *Waarden, normen en de last van het gedrag.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zemni, S. (2006). *Politieke islam, 9/11 en jihad.* Leuven/Voorburg: Acco.

Zemni, S. (2003). Islam en terrorisme: over enkele simpele amalgamen. In: H. Bousetta (red.), *Breek de stilte. Een burgerlijk standpunt van Belgische intellectuelen van Maghrebijnse afkomst over de gebeurtenissen sinds 11 september 2011* (pp. 27-30). Brussel: VUB Press.

Zienkowski, J. (2012). *Analysing political engagement: an interpretive and functionalist discourse analysis of evolving political subjectivities among public activists and intellectuals with a Moroccan background in Flanders* [Doctoraal proefschrift]. Antwerp: University of Antwerp.

BIJLAGEN

Bijlage 1 Informed consent document

Leuven, 01/02/2008

Beste,

Mijn naam is Hatim El Sghiar en ik werk aan een doctoraat binnen de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven, meer bepaald binnen het Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie (CMC). U nam reeds deel aan het eerste deel van het onderzoek, met name door het invullen van een enquête in het najaar van 2007. U heeft zich toen op de laatste pagina vrijwillig opgegeven om deel te nemen aan de tweede fase van dit onderzoek.

Het CMC staat volledig achter de bescherming van de privacy van de deelnemers aan wetenschappelijk onderzoek en daaraan gerelateerde activiteiten. De volgende informatie krijgt u zodat u kunt beslissen of u al dan niet verder wilt deelnemen aan deze studie en zodat u weet dat wanneer u zich terugtrekt uit deze studie, er hieraan op geen enkele manier gevolgen aan zullen gegeven worden.

Het onderzoek focust zich op het mediagebruik bij Marokkaanse en Turkse Vlamingen. Er is al veel onderzoek gedaan naar de beeldvorming van allochtonen in de verschillende media, maar nauwelijks naar wat allochtonen zélf vinden van dat media-aanbod. Het doel van dit onderzoek is het verzamelen van informatie over nieuws- en mediakeuzes van Marokkaanse en Turkse Vlamingen, met een specifieke aandacht voor nieuws op televisie. Een tweede luik bestaat uit het verzamelen van informatie over de elementen die deze keuze mee bepalen. Onder andere worden ook de sociale, culturele, religieuze en familiale omgeving en positie meegenomen in dit onderzoek.

Een spin-off van dit onderzoek zijn ook de masterproeven van 5 studenten, die elk een bepaald onderdeel nauwer onder de loep zullen nemen. Deze studenten, (namen studenten), zullen eveneens deelnemen aan deze tweede fase van het onderzoek en worden daarin begeleid door mijzelf en Leen d'Haenens, de coördinerende professor. Er zijn geen andere organisaties, bedrijven, instellingen of overheden verbonden met dit onderzoek.

U wordt uitgenodigd om deel te nemen aan gesprekken, met open en gesloten vragen, die zullen plaats vinden in uw eigen familiale huiselijke omgeving en dit om de natuurlijke omgeving waarin naar televisie gekeken wordt zo optimaal mogelijk te kunnen begrijpen. Deze gesprekken zullen gespreid worden over twee sessies, waarvan de totale duur ongeveer 6 uur zal bedragen, twee sessies van ongeveer een 3-tal uur. Deze twee sessies zullen over maximaal twee weken gespreid worden. Bij elk bezoek zullen maximaal drie personen aanwezig zijn: ikzelf, één of twee studenten en eventueel de

coördinerende professor, Leen d'Haenens. Voor deelname aan het onderzoek wordt een compensatie voorzien van 270 euro. Het CMC betaalt deze compensatie binnen de maand na het afronden van de interviews.

In het kader van dit onderzoek is het van belang dat alle thuiswonende leden van het gezin aanwezig zijn, zowel de ouders als de kinderen en jongeren, op beide afspraken. Het onderzoek wil namelijk ook een vergelijking maken tussen jongeren en hun ouders.

Alle informatie die vergaard wordt in dit onderzoek zal enkel gebruikt worden voor het doctoraatsproject alsook voor de masterproeven van de studenten. Om uw informatie zo correct mogelijk weer te geven in het onderzoek, is het nodig dat de gesprekken opgenomen worden om achteraf opnieuw te kunnen beluisteren. Alles wat verteld wordt tijdens de gesprekken blijft vertrouwelijk en wordt enkel anoniem opgenomen in het onderzoek en de masterproeven. Noch het doctoraat, noch de masterproeven, noch enige andere publicatie zullen enige indicatie van uw identiteit bevatten. De opgenomen informatie zal enkel beluisterd worden door mezelf, de coördinerende professor en de studenten. De risico's verbonden aan dit onderzoek zijn dus quasi onbestaande. Op uw eigen vraag, kan ik u een kopie bezorgen van het uiteindelijke resultaat van het doctoraatsonderzoek.

Omdat u behoort tot de onderzochte doelgroepen en u zich vrijwillig heeft opgegeven om deel te nemen aan dit onderzoek, is uw inbreng heel belangrijk voor deze studie en wordt deze bijzonder op prijs gesteld. We hopen dan ook dat u toestemt om deel te nemen. U zal gauw opgebeld worden om uw deelname te kunnen bevestigen en verdere afspraken te maken.

Als u vragen heb over dit project of uw deelname erin, kunt u me bellen op het nummer 0486/75.65.28 of mij mailen op het adres hatim.elsghiar@soc.kuleuven.be.

Bedankt voor jullie deelname en jullie hulp!

Met vriendelijke groeten,
Hatim El Sghiar

Informed Consent Agreement

Opgemaakt in tweevoud en te ondertekenen door elke 16 plusser van het gezin

Ik, _____ (voornaam en familienaam), bied me vrijwillig aan om deel te nemen als geënquêteerde in dit onderzoeksproject en aan de daaraan gerelateerde masterproeven van de studenten die de gesprekken zullen bijwonen. Er zijn geen andere organisaties, bedrijven, instellingen of overheden verbonden met dit onderzoek.

Ik begrijp dat dit onderzoek informatie wil verzamelen over nieuws- en mediakeuzes van Marokkaanse en Turkse Vlamingen, met een focus op wat zij zélf vinden van dat media-aanbod en meer specifiek nieuws op televisie. Een tweede luik bestaat uit het verzamelen van informatie over de elementen die deze keuze mee bepalen. Onder andere worden ook de sociale, culturele, religieuze en familiale omgeving en positie meegenomen in dit onderzoek.

Ik begrijp dat de gesprekken in mijn eigen familiale, huiselijke omgeving zullen plaatsvinden, in de vorm van open en gesloten vragen, en dit om de natuurlijke omgeving waarin naar televisie gekeken wordt zo optimaal mogelijk te kunnen begrijpen. De gesprekken zullen worden gespreid over twee sessies van elk ongeveer 3 uur. Deze twee sessies zullen over maximaal twee weken gespreid worden. Bij elk bezoek zullen maximaal drie personen aanwezig zijn: de onderzoeker, één of twee studenten en eventueel de coördinerende professor.

Ik begrijp dat voor het onderzoek het absoluut van belang is dat alle thuiswonende leden van het gezin (ouders, kinderen en jongeren) aanwezig zijn op beide afspraken. Het onderzoek wil namelijk ook een vergelijking maken tussen jongeren en hun ouders

Er werd mij beloofd dat alle informatie die vergaard werd in dit onderzoek enkel zal gebruikt worden voor het doctoraatsproject alsook voor de masterproeven van de studenten. Alles wat verteld wordt tijdens de gesprekken blijft vertrouwelijk. Noch het doctoraat, noch de masterproeven, noch enige andere publicatie zullen enige indicatie van uw identiteit bevatten en citaten en antwoorden zullen enkel anoniem opgenomen worden.

Ik begrijp dat de gesprekken zullen opgenomen worden om achteraf opnieuw te kunnen beluisteren om de antwoorden zo correct mogelijk te kunnen opnemen in het onderzoek. De opgenomen informatie zal enkel beluisterd worden door de onderzoeker, de coördinerende professor en de studenten.

Op mijn eigen vraag, kan ik een kopie krijgen van het uiteindelijke resultaat van het doctoraatsonderzoek.

Er werd mij vermeld dat voor deelname aan het onderzoek een compensatie wordt voorzien van 270 euro. Het CMC betaalt deze compensatie binnen de maand na het afronden van de interviews.

Ik begrijp dat als ik vragen heb over dit project of mijn deelname erin, ik Hatim El Sghiar kan bellen op het nummer 0486/75.65.28 of hem kan mailen op het adres hatim.elsghiar@soc.kuleuven.be. Indien er problemen zouden optreden als gevolg van mijn deelname in dit onderzoek of als ik het gevoel heb niet behandeld te worden volgens de hier opgesomde richtlijnen, weet ik dat ook steeds contact kan opnemen met Prof. Dr. Leen d'Haenens via leen.dhaenens@soc.kuleuven.be, op het nummer 016/32.36.20 of op het adres Parkstraat 45, bus 3603 te 3000, Leuven. Zij is de toezichthoudende professor op het onderzoek in kwestie, promotor van de scripties in kwestie en hoofd van het CMC.

Ik heb de mogelijkheid gekregen vragen te stellen tijdens de voorstelling van het onderzoek en bij de ondertekening van dit document over alles wat met dit onderzoek te maken heeft en heb bedenktijd gekregen om mijn beslissing te maken in overleg met mijn gezin. Ik begrijp dat ik me op elk moment kan terugtrekken uit het onderzoek, zonder enige gevolgen.

Ik teken hierbij ook voor de minderjarige leden van mijn gezin (jonger dan 16).

Ik heb het voorgaande gelezen en goedgekeurd.

Handtekening _____ Datum _____

Bijlage 2 Open vragenlijsten familiebezoeken (Nederlandstalige versie voor 'Turkse' gezinnen)

Bezoek 1: Vragenlijst

1. IN GROEP: Informele netwerken en Vertrouwen

1. Uw leven in deze buurt, wijk, stad:
   a. Hoe lang woont u hier al?
   b. Woont u hier graag? Waarom wel / niet?
   c. Is het hier onveilig om te wonen (buurt, wijk, stad, België)? Verschil overdag vs. 's avonds? En in Turkije? Bang om 's nachts als vrouw / meisje alleen rond te lopen in uw buurt? Anders als man?
   d. Zijn er veranderingen (verbeteringen, verslechtering,…) in de voorbije jaren in de buurt, wijk, stad?

2. Uw contacten in deze buurt, wijk, stad:
   a. Heeft u contacten met mensen uit de buurt, wijk, straat of stad? Met wie?
      i. iedereen of alleen de directe buren?
      ii. Vooral met 'allochtonen', 'Turken' of ook met 'Vlamingen'?
   b. Hoe ziet dat contact er uit: "hallo", spelen kinderen bij elkaar, tijdens ramadan of offerfeest eten geven ...
   c. Hoeveel tijd besteedt u aan dergelijke contacten in een normale, wekelijkse context?

2. JONGEREN EN OUDERS APART: Informele Netwerken

1. Hoe ziet uw vrienden- en kennissenkring eruit?
   a. Vooral 'Turkse' / 'Vlaamse' vrienden, vooral 'moslims' / 'allochtonen', vrienden uit Turkije, …?
   b. Wie ziet, bezoekt of ontvangt u vooral: de 'Turkse', 'Vlaamse', 'islamitische', 'allochtone' vrienden, ...? Vaker bezoeken of ontvangen?

2. Hoe ziet de band met uw vrienden en kennissen er uit?
   a. Hoeveel tijd besteedt u gemiddeld aan het zien, bezoeken of ontvangen van vrienden / kennissen in een normale, wekelijkse context?
   b. Hoeveel tijd besteedt u gemiddeld aan telefoneren, e-mailen en chatten met vrienden / kennissen?
   c. Kan u op uw vrienden rekenen als u iets of hulp nodig heeft?
      i. Wat voor soort hulp? (vb. geld of hulp bij het zoeken naar een baan)
      ii. Bieden ze u (onbetaalde) hulp? Is dat omgekeerd ook het geval?
      iii. Hoeveel keer hebt u in het voorbije jaar onbetaalde hulp geboden aan vrienden?

3. Hoe ziet uw vrije tijd er uit?
    a. Hoeveel tijd besteedt u gemiddeld aan vrije tijd in een normale, wekelijkse context?
    b. Welke activiteit geniet uw voorkeur?
        i. Iets actief (sporten) of iets passief (lezen)?
        ii. Wat bijvoorbeeld (huwelijksfeesten, fuiven, sport, religieuze zaken,…)?
        iii. Wat doet u alleen en wat met familie, 'Turkse', 'Vlaamse', andere vrienden?
        iv. Thuis of buitenshuis (bij vrienden of familie thuis inbegrepen)?
            1. Waar gaat u in uw vrije tijd buitenshuis meestal naar toe? (geprefereerde publieke ruimtes)
                a. Waar gaat u alleen naar toe?
                b. Waar gaat u met vrienden / familie naar toe?
            2. Zijn dit plaatsen waar vooral 'Turken' aanwezig zijn, vooral 'Vlamingen', …?

3. JONGEREN EN OUDERS APART: Media en nieuwsconsumptie

1. Waarom kijkt u naar tv / nieuws op tv? Welke functie heeft tv / nieuws op tv kijken voor u?
    a. ontspanning, om mee te kunnen praten, informatiefunctie,…?
    b. Actieve of passieve bezigheid?
    c. Geldt hetzelfde voor internet, radio en andere media? Welk medium krijgt bij u voorrang en waarom?
    d. Zoekt u iets op in een ander medium wanneer u iets gezien heeft op tv of in het nieuws op televisie? Waar?
    e. Kijkt u naar televisie of naar het nieuws op televisie wanneer u iets gehoord hebt van andere mensen of gehoord of gezien hebt in een ander medium (pc,…)? Van wie of waar?
    f. Vindt u dat u iets kan leren uit televisie?
        i. Wat kunt u leren uit televisie?
        ii. Geldt hetzelfde voor internet, radio, kranten en andere media qua leren? Welk medium krijgt bij u voorrang en waarom?
        iii. Geldt hetzelfde voor nieuws op televisie?
            1. Wat kunt u leren uit nieuws op televisie?
            2. Welke thema's interesseren u het meest binnen nieuws op tv?
            3. Is er een moment waarop u wegzapt of stopt met kijken, vb sport?

2. Welke programma's dragen uw voorkeur weg?
    a. Welke genre tv-programma bekijkt u meest en minst als u alleen bent?
        i. Waarom? (vb. show is realistisch, nieuws op televisie, entertainment, …)?
    b. Welke genre tv-programma bekijkt u meest en minst in familieverband?
        i. Waarom? (vb. show is realistisch, nieuws op televisie, entertainment, …)?

c. Wie kijkt er het meest naar satelliet?
    i. De jongeren of ouderen, mannen of vrouwen, individueel afhankelijk?
    ii. Waarom wel / niet?
    iii. Wordt keuze bepaald door programmatype (vb. tv-nieuws: CNN, series: VT4)?
    iv. Wordt er veel naar Turkse tv gekeken of eerder tv uit de islamitische wereld?
    v. Keek u meer naar Vlaamse tv toen u aankwam in België?
        1. Waarom?
        2. Treedt er een verandering op bij het krijgen van kinderen?
        3. Is er een verschil tussen de 1ste en 2de generatie, eventueel 3de en 4de generatie?
        4. Zou u meer naar Vlaamse tv kijken als er meer 'allochtonen' / 'Turken' in beeld kwamen?
        5. Ziet u toekomst in een zender of programma in Vlaanderen / België specifiek voor en door de 'Turkse' gemeenschappen of voor de 'islamitische' gemeenschappen?
d. Als u bij vrienden naar tv kijkt, naar welke programma's kijkt u dan?
    i. Kijkt u anders dan thuis? Zo ja, wat bepaalt dat dan?
    ii. Is er een verschil tussen 'allochtone' en 'autochtone' vrienden in hetgeen waarnaar je kijkt?

3. Hoe definieert u nieuws? Wat is voor u nieuws? (sociaal leren?)

4. Het nieuws in welk medium krijgt uw voorrang of voorkeur?
    a. tv, internet, krant, radio,…?
    b. Waarom?

5. Welke nieuwsuitzendingen op televisie dragen uw voorkeur weg?
    a. Op welke zender en op welk tijdstip?
        i. Op satelliet?
        ii. Op kabel?
        iii. Andere niet kabel en satelliet?
    b. Waarom en wat bepaalt die voorkeur?
        i. bepaald door uw ervaringen, de verwachtingen op uw werk of school, invloed van vrienden en kennissen/ werk, voorkeuren voor bepaalde thema's, de taal, ...?
        ii. Kijkt u meer naar buitenlandse zenders voor buitenlands nieuws en Vlaamse tv voor binnenlands nieuws?
    c. Wie kijkt er het meest naar nieuws op kabeltelevisie?
        i. De jongeren of ouderen, mannen of vrouwen, individueel afhankelijk?
        ii. Waarom?
        iii. Wordt er veel naar nieuws op Turkse tv gekeken of eerder algemeen tv uit de islamitische wereld?
    d. Is dat anders bij andere gezinsleden, familieleden of vrienden?

e. Als u bij vrienden naar nieuws op tv kijkt, naar welke nieuws kijkt u dan?
    i. Kijkt u anders dan thuis?
    ii. Zo ja, wat bepaalt dat dan?

6. Wanneer kijkt u het meest tv?
    a. Week vs. weekend? Overdag vs. 's avonds of geen verschil?
    b. Waarvan is dit afhankelijk? (programma's, van wat u te doen hebt,…)?
    c. Wat heeft er in uw dagdagelijks leven voorrang of net geen voorrang op tv? (vb. uitgaan, op bezoek gaan bij familie, voorbeeld eten en tv kijken,…)
    d. Hebt u het gevoel dat uw mediagebruik een invloed heeft op uw sociale contacten?
        i. Op welke manier?
        ii. Vandaag meer dan vroeger?
    e. Als u niet kunt kijken, neemt u dan op of kijkt u naar andere media (vb. internet op Youtube, vb. net gemist op digitale televisie,…)?
        i. Doet u dit meer dan de rest? Wie doet dit het meest?
        ii. Wat wordt er dan opgenomen of wat herbekijk je?
        iii. Wat bepaalt of u iets opneemt of niet of herbekijkt of niet (tijd, het aantal mensen dat naar een bepaald programma wil kijken, het feit dat u alleen en rustig wil kijken, …?)
    f. Hoe vaak kijkt u naar nieuws op televisie in een normale, doordeweekse context? Elke dag? Elke keer wanneer u kunt?
    g. Kijkt u meer of minder dan vroeger naar het nieuws op televisie? Waarom?

7. Kijkt u over het algemeen samen als gezin naar televisie of alleen? En is het nieuws kijken daarin een uitzondering (nieuws wel alleen bijvoorbeeld?)
    a. Alleen:
        i. Welke programma's?
        ii. waarom?
        iii. Als u alleen kijkt, in welke ruimte kijkt u dan?
    b. Samen met familie:
        i. Met wie?
        ii. Welke programma's samen?
        iii. Zijn er genderverschillen, vb. vrouwen kijken naar series, mannen naar voetbal?
        iv. Wat doet de rest op dat moment?
        v. Zijn er vaste afspraken rond wat absoluut samen bekeken wordt? Is er iemand die de rest verplicht om mee te kijken?
        vi. Is dit meer dan bij andere 'Turkse' gezinnen?
    c. Samen met vrienden:
        i. Met wie? ('Vlaamse', 'Turkse' vrienden,…)
        ii. Welke programma's samen?
        iii. Zijn er genderverschillen, vb. vrouwen kijken naar series, mannen naar voetbal?

iv. Zijn er vaste afspraken rond wat absoluut samen bekeken wordt?
v. Gaat u soms bij vrienden of naar andere publieke en niet-publieke plaatsen om nieuws op satelliettelevisie te kunnen bekijken of blijft u soms daar? Zo ja, wat zijn die plaatsen?

8. Wie beslist er over de media in het huis? En in het geval van nieuws op televisie?
   a. Wie kiest welk medium (radio, tv, video, dvd,…)?
   b. Wie kiest satelliet of kabel?
   c. Wie kiest wanneer de tv aangaat? Wie kiest het nieuws van welk uur?
   d. Wie heeft meestal de afstandsbediening vast?
   e. Wie kiest welke zender?
   f. Wie kiest welk tv-programma?
   g. Zijn er afspraken of discussies?
      i. Afspraken? vb. als huiswerk klaar is, niet tijdens het eten, bepaalde programma's / uren,…?
      ii. Discussies waarover?
      iii. Zijn er veto's?
      iv. Wie gaat er meestal in een andere kamer kijken?
   h. Peer pressure (invloed van vrienden en kennissen/werk,…) …?
   i. Wie is er het meest technisch onderlegd binnen het gezin? Digitale kloof binnen het gezin?

Bezoek 2: Vragenlijst

4. IN GROEP: Media- en nieuwsconsumptie

1. Hoeveel media-apparaten zijn er in huis?
   a. Hoeveel tv's, pc's, kranten,…
   b. Waar staan of liggen ze? (vb. krant op tafel, waar tv, ten opzichte van tafel,…)
   c. Van wie zijn ze?
   d. Hoe zien ze eruit (oud, modern, grootte,…)?
   e. Wat gebeurt er met oudere media-apparaten (doorgeven aan de kinderen, familie,…) ?

2. Hoe aandachtig kijkt u naar televisie? Is dat anders bij nieuws op televisie?
   a. Doe u soms andere zaken terwijl u naar tv kijkt / andere media gebruikt? Anders bij tv-nieuws?
      i. Bij welke media wel of niet? (Vb. wel bij radio, niet bij tv)
      ii. Wat doe je dan?
         1. Mediagerelateerd (voorbeeld bellen, Internet,…),
         2. Niet-mediagerelateerd (strijken, eten,…)?

iii. Hangt het af van de technische onderlegdheid met de verschillende media?

b. Zet u de tv of het nieuws op tv soms op als achtergrondgeluid?

c. Wat denkt u over lawaai tijdens de uitzending?

i. Bij welke uitzendingen stoort u dat en wat doet u dan? Stuurt u dan mensen weg of gaat u naar een andere kamer?

d. Hoe kijken vrienden, familie,… naar televisie of nieuws op televisie?

i. Kijkt u anders dan de anderen?

ii. Waarin zit het verschil?

iii. Hoe voelt u zich na het bekijken van het nieuws op televisie? Is dit anders dan bij andere mensen, vrienden, gezinsleden,…

3. Praat u met mensen over wat u gezien hebt op tv, op het internet of in de krant? Anders bij nieuws?

a. Waar en met wie ? (collega's, vrienden, moskee, familie, school, gezin, …)?

b. Met wie praat je waarover?

i. vb Internet enkel met jongeren, voetbal met mannen, racisme met 'allochtonen', satelliet enkel met 'Turken', …

ii. I/h geval van nieuws: Is het afhankelijk van gebeurtenissen, zoals aanslagen, verkiezingen, etc.?

c. Belt, mailt of sms't u vrienden i.v.m. wat u gezien hebt op televisie?

i. Wie en waarom?

ii. Wanneer?

4. Welke plaats krijgt tv in de opvoeding van de kinderen? Welke plaats krijgt nieuws op tv in de opvoeding van de kinderen?

a. Zijn er bepaalde programma's die ze niet mogen zien?

b. vb. tv slecht voor kinderen, uit nieuws op televisie kunnen ze iets leren, nieuws op tv slecht voor kinderen, te hard voor kinderen, misinformatie, …

c. Stimuleert u de kinderen om naar nieuws op televisie te kijken?

i. Waarom?

ii. Kunnen kinderen iets leren het nieuws op televisie? Wat?

iii. Is het pas vanaf een bepaalde leeftijd?

iv. Houdt u rekening met wat uw kinderen wel of niet mogen zien op het nieuws op televisie?

5. Televisie en religie?

a. Hebt u het gevoel dat televisie ingrijpt op uw religieuze beleving?

i. In positieve of in negatieve zin?

ii. Leert u iets over islam op tv?

b. Hebt u het gevoel dat televisie ingrijpt op de religieuze beleving van uw kinderen?

i. In positieve of in negatieve zin?

ii. Leren uw kinderen iets over islam op tv?

c. Heeft satelliet - tv u dichter bij …
   i. uw godsdienst gebracht?
   ii. bij ‘moslims’?
   iii. bij ‘Turken’?
   iv. Voelt u zich minder alleen?

d. Hebt u het gevoel dat de Vlaamse media uw godsdienst correct weergeven?
   i. Hebt u het gevoel dat er een verschil is in de representatie van christendom en islam?

e. Staat de vaak seksuele/ gewelddadige inhoud van tv-beelden in contrast met de waarden en normen van uw godsdienst?

f. Als u vindt dat tv in het algemeen een negatieve invloed heeft,
   i. staan islam en massamedia dan met elkaar in conflict?
   ii. Of vullen ze elkaar aan?
   iii. Of heeft het eerder te maken met beeldvorming?

6. Vindt u media in het algemeen onpartijdig? En nieuws op televisie?
   a. Waarom wel of waarom niet?
   b. Is tv een geloofwaardige bron van informatie? En nieuws op televisie?
   c. Zijn er bepaalde media die meer te vertrouwen zijn, bepaalde zenders?
      i. Welke?
      ii. Waarom?
   d. Is satelliet televisie meer onpartijdig?
      i. Heeft de komst van de satelliet u kritischer gemaakt ten aanzien van wat u zag op de Vlaamse televisie? En internet?
      ii. Dient satelliet televisie als een tegenbalans voor nieuws op televisie uit Vlaanderen (correctie op de berichtgeving? Kritischer?)
      iii. Gelooft u satelliet televisie meer wanneer het aankomt op buitenlands nieuws en kabel televisie wanneer het aankomt op binnenlands nieuws?
   e. Hoe vindt u dat er in nieuws en niet-nieuws programma's ‘Turken’ worden voorgesteld?
      i. Is dat anders op satelliet dan op kabel televisie?
      ii. Vindt u dat ‘Turken’ genoeg, te weinig, te veel in beeld komen?
      iii. Kijkt u meer of aandachtiger als er ‘Turken’ in beeld komen?
      iv. Discussieert u over de representatie van de ‘Turkse’ gemeenschappen?
   f. Hoe vindt u dat ‘moslims’ worden voorgesteld in nieuws en niet-nieuws programma's?
      i. Is dat anders op satellietzenders dan op kabelzenders?
      ii. Vindt u dat ‘moslims’ genoeg, te weinig, te veel in beeld komen?
      iii. Kijkt u meer of aandachtiger als er ‘moslims’ in beeld komen?
      iv. Discussieert u over de representatie van de ‘islamitische’ gemeenschappen?
   g. Wat vindt u van de beeldvorming over België en Vlaanderen op de satellietzenders?
   h. Als nieuws op televisie partijdig is, waarom kijkt u dan nog?

7. Wat vindt u een goed voorbeeld op kabel televisie?
    a. Welke programma's zijn goed?
    b. Welk programma geeft een goed beeld van de interculturele leefwereld of van 'Turken' en andere 'allochtonen'?
    c. Zijn er voorbeelden in het buitenland?
    d. Wat doet uw good practice anders dan de anderen?
        i. Wat kunnen we eruit leren?
        ii. Welke maatregelen of initiatieven zou u aanraden om de aanwezigheid en beeldvorming van culturele diversiteit in het algemeen en de 'groep(en)' waartoe u behoort te verbeteren?
        iii. Wat zouden de televisiestations moeten doen (tips)?
        iv. Hoe zou u als 'Turk(se)' willen afgebeeld worden?
    e. Zijn er verbeteringen in de voorbije jaren of in het slechter geworden, zelfde gebleven?
        i. Verschillen in soorten programma's (vb. nieuws beter en soaps slechter)?

8. Kijkt u soms naar de duidingprogramma's rond het nieuws?
    a. Waarom wel / niet?
    b. Welke?
    c. Wat vind je er goed aan, wat stoort je?
    d. Wat vind je van de experten die aan het woord gelaten worden?

Bijlage 3 Gesloten vragenlijsten

Alle informatie die vergaard wordt in dit onderzoek zal enkel gebruikt worden voor het doctoraatsproject alsook voor de masterproeven van de 5 studenten. Alles wat u op deze vragenlijsten invult blijft vertrouwelijk en wordt enkel **anoniem** opgenomen in het onderzoek en de masterproeven. Noch het doctoraat, noch de masterproeven, noch enige andere publicatie zullen enige indicatie van uw identiteit bevatten. Uw inbreng is heel belangrijk voor deze studie en wordt bijzonder op prijs gesteld. Bedankt voor jullie deelname en jullie hulp!

---

1. Geef uw mening over de volgende stellingen aan de hand van de vijf volgende antwoordcategorieën

	Helemaal niet waar	Niet waar	Neutraal	Waar	Helemaal waar
De mensheid, onze naasten, solidariteit, …wat een onzin allemaal, iedereen moet eerst voor zichzelf zorgen en zijn eigen belangen verdedigen	❑	❑	❑	❑	❑
Wat telt zijn geld en macht, al de rest zijn praatjes	❑	❑	❑	❑	❑
Het nastreven van persoonlijk succes is belangrijker dan het zorgen voor een goede verstandhouding met anderen	❑	❑	❑	❑	❑
Alles samen genomen is de islamitische wereld superieur aan andere volkeren	❑	❑	❑	❑	❑
Mensen van een verschillende afkomst hebben best zo weinig mogelijk contact met elkaar	❑	❑	❑	❑	❑
Marokkanen / Turken moeten met elkaar huwen	❑	❑	❑	❑	❑
De islam is superieur aan andere religies	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb in het voorbije jaar meer dan één keer last gehad van racisme.	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ken mensen die in het voorbije jaar meer dan één keer last hebben gehad van racisme.	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ken Marokkanen / Turken die in het voorbije jaar meer dan één keer last hebben gehad van racisme.	❑	❑	❑	❑	❑
Als ik mijn best doe, zal ik altijd veel bereiken	❑	❑	❑	❑	❑
Vlamingen kunnen veel meer bereiken door minder te doen dan ik	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb het gevoel dat ik niet op de hoogte gehouden word van wat er allemaal rondom mij gebeurt	❑	❑	❑	❑	❑
De mensen die dit land leiden, zijn niet echt bezorgd om wat er gebeurt met mij.	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb geen volledige controle over de beslissingen die mijn dagdagelijkse leven bepalen.	❑	❑	❑	❑	❑
Ik kan maar weinig doen om de vele belangrijke zaken in mijn leven te veranderen.	❑	❑	❑	❑	❑
Het lijkt wel of er geen eenvoudige oplossingen zijn voor vele sociale problemen	❑	❑	❑	❑	❑

2. Geef uw mening over de volgende stellingen aan de hand van de vijf volgende antwoordcategorieën

	Helemaal niet waar / Niet van toepassing	Niet waar	Neutraal	Waar	Helemaal waar
Ik ben tevreden met het leven dat ik in het algemeen leid	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met de woning waarin ik woon	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met de buurt waarin ik woon	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met mijn werk	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met mijn levensstandaard	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met de manier waarop ik mijn vrije tijd besteed	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met mijn gezondheid	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met de sociale contacten met mijn huisgenoten	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met de sociale contacten met mijn niet-inwonende familieleden	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben tevreden met de sociale contacten met mijn vrienden en kennissen	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ga meer naar de moskee tijdens de ramadan	❑	❑	❑	❑	❑
Ik voel me betrokken bij andere mensen die naar dezelfde moskee gaan	❑	❑	❑	❑	❑
Ik spreek ook af om andere zaken te doen met mensen die naar dezelfde moskee gaan	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben niet geïnteresseerd in politiek	❑	❑	❑	❑	❑
Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen.	❑	❑	❑	❑	❑
Politiek is te ingewikkeld voor mensen zoals ik, je moet al een specialist zijn om het te begrijpen.	❑	❑	❑	❑	❑
Politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening.	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben meer geïnteresseerd in de wereldpolitiek dan in de Vlaamse of Belgische politiek	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben meer geïnteresseerd in de Marokkaanse / Turkse politiek dan in de Vlaamse of Belgische politiek	❑	❑	❑	❑	❑
Ik ben meer geïnteresseerd in de wereldpolitiek dan in de Marokkaanse / Turkse politiek	❑	❑	❑	❑	❑
Er stemmen zoveel mensen bij verkiezingen dat mijn stem er niet toe doet.	❑	❑	❑	❑	❑

3. Geef aan hoe vaak de volgende situaties zich voor doen

	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Altijd
Hoe vaak leest U het politieke nieuws in de krant?	❑	❑	❑	❑	❑
Als u onder vrienden bent, gebeurt het dan dat u over sociale en politieke problemen discussieert?	❑	❑	❑	❑	❑
Wanneer u over politiek een duidelijk uitgesproken mening hebt, probeert u dan uw vrienden, familieleden of collega's voor deze mening te winnen?	❑	❑	❑	❑	❑

4. Familiale positie (Hudson's Index of Family Relations (IFR))

Deze vragenlijst is ontworpen om te meten hoe u denkt over uw volledige familie. Het is geen test, dus er zijn geen juiste of foute antwoorden. Beantwoord elk item zo zorgvuldig en accuraat mogelijk door het corresponderende vakje aan te kruisen.

	Uitzonderlijk of nooit	Weinig of zelden	Soms	Vaak	Altijd of bijna altijd
1. Mijn familieleden geven om elkaar	❑	❑	❑	❑	❑
2. Ik denk dat mijn familie geweldig is	❑	❑	❑	❑	❑
3. Mijn familie werkt op mijn zenuwen.	❑	❑	❑	❑	❑
4. Ik geniet echt van mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
5. Ik kan echt rekenen op mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
6. Ik vind het niet zo belangrijk om bij mijn familie te zijn	❑	❑	❑	❑	❑
7. Ik wou dat ik geen lid was van deze familie	❑	❑	❑	❑	❑
8. Ik kom goed overeen met mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
9. Mijn familieleden ruziën te veel	❑	❑	❑	❑	❑
10. Er is geen gevoel van intimiteit in mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
11. Ik voel me een vreemde in mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
12. Mijn familie begrijpt mij niet	❑	❑	❑	❑	❑
13. Er is te veel haat in mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
14. Mijn familieleden zijn goed voor elkaar	❑	❑	❑	❑	❑
15. Mijn familie wordt sterk gerespecteerd door zij die ons kennen	❑	❑	❑	❑	❑
16. Er lijken veel wrijvingen te bestaan binnen mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
17. Er is veel liefde in mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
18. Mijn familieleden komen goed overeen	❑	❑	❑	❑	❑
19. Over het algemeen is het leven bij mijn familie niet plezierig	❑	❑	❑	❑	❑
20. Mijn familie is een groot plezier voor mij	❑	❑	❑	❑	❑
21. Ik voel mij trots op mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
22. Andere families komen beter overeen dan de onze	❑	❑	❑	❑	❑
23. Mijn familie is een echte bron van troost voor mij	❑	❑	❑	❑	❑
24. Ik voel mij buitengesloten bij mijn familie	❑	❑	❑	❑	❑
25. Mijn familie is een ongelukkige familie	❑	❑	❑	❑	❑

5. Geef uw mening over de volgende stellingen aan de hand van de 5 volgende antwoordcategorieën

	Helemaal niet waar	Niet waar	Neutraal	Waar	Helemaal waar
Alles samengenomen heb ik vertrouwen in de toekomst	❑	❑	❑	❑	❑
De politiek in Marokko / Turkije is corrupter dan in België en Vlaanderen.	❑	❑	❑	❑	❑
De politiek in Marokko / Turkije is niet te vergelijken met de politiek in Vlaanderen en België	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat de Belgische en Vlaamse overheid Marokkanen / Turken op dezelfde manier behandelt als de Vlamingen.	❑	❑	❑	❑	❑
In Vlaanderen en België wordt er te laks omgesprongen met criminaliteit	❑	❑	❑	❑	❑
Als er meer politie is op straat voel ik me onveiliger	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat de politie Marokkanen / Turken op dezelfde manier behandelt als de Vlamingen.	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat Marokkanen / Turken niet zwaarder worden gecontroleerd door de politie dan Vlamingen	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat Marokkanen / Turken niet zwaarder worden gestraft door het gerecht dan Vlamingen	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat Marokkanen / Turken en Vlamingen gelijke kansen krijgen wanneer het op werk aankomt	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat Marokkanen / Turken bij een economische crisis in Vlaanderen en België niet sneller ontslagen worden dan Vlamingen	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat Marokkanen / Turken en Vlamingen gelijke kansen krijgen in het onderwijs	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat Marokkaanse / Turkse leerlingen op eenzelfde manier worden behandeld als Vlaamse leerlingen	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb er vertrouwen in dat de media eerlijk berichtgeven	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb meer vertrouwen in media uit Marokko / Turkije dan in media uit Vlaanderen of België	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb meer vertrouwen in Vlaamse of Belgische media dan in media uit de islamitische wereld	❑	❑	❑	❑	❑
Ik heb meer vertrouwen in media uit de islamitische wereld dan in media uit Marokko / Turkije	❑	❑	❑	❑	❑
Vlamingen waren vroeger meer te vertrouwen dan vandaag de dag	❑	❑	❑	❑	❑
Marokkanen / Turken waren vroeger meer te vertrouwen dan vandaag de dag	❑	❑	❑	❑	❑
De meeste mensen binnen de verschillende bevolkingsgroepen zijn te vertrouwen	❑	❑	❑	❑	❑
De meeste Vlamingen vallen tegen als je ze beter leert kennen	❑	❑	❑	❑	❑
De meeste Marokkanen / Turken vallen tegen als je ze beter leert kennen	❑	❑	❑	❑	❑
Het beste hebben we reeds gehad, in de toekomst kan het alleen maar slechter worden	❑	❑	❑	❑	❑

6. In welke mate hebt u vertrouwen in de volgende instellingen in Vlaanderen en België?

Instituten	Geen vertrouwen	Beetje vertrouwen	Neutraal	Veel vertrouwen	Volledig vertrouwen
Overheid / politiek	❑	❑	❑	❑	❑
Politie	❑	❑	❑	❑	❑
Gerecht / legale instanties	❑	❑	❑	❑	❑
Werkgevers	❑	❑	❑	❑	❑
Onderwijs	❑	❑	❑	❑	❑
Media	❑	❑	❑	❑	❑

7. In welke mate hebt u vertrouwen in de volgende instellingen in Marokko / Turkije?

Instituten	Geen vertrouwen	Beetje vertrouwen	Neutraal	Veel vertrouwen	Volledig vertrouwen
Overheid / politiek	❑	❑	❑	❑	❑
Politie	❑	❑	❑	❑	❑
Gerecht / legale instanties	❑	❑	❑	❑	❑
Werkgevers	❑	❑	❑	❑	❑
Onderwijs	❑	❑	❑	❑	❑
Media	❑	❑	❑	❑	❑

8. In welke mate hebt u vertrouwen in de volgende groepen in het algemeen?

	Geen vertrouwen	Beetje vertrouwen	Neutraal	Veel vertrouwen	Volledig vertrouwen
Marokkaanse mannen	❑	❑	❑	❑	❑
Marokkaanse vrouwen	❑	❑	❑	❑	❑
Vlaamse mannen	❑	❑	❑	❑	❑
Vlaamse vrouwen	❑	❑	❑	❑	❑
Turkse mannen	❑	❑	❑	❑	❑
Turkse vrouwen	❑	❑	❑	❑	❑
Islamitische mannen	❑	❑	❑	❑	❑
Islamitische vrouwen	❑	❑	❑	❑	❑
Andere allochtone mannen	❑	❑	❑	❑	❑
Andere allochtone vrouwen	❑	❑	❑	❑	❑

9. Omschrijf je lidmaatschap van verenigingen aan de hand van een cijfer (het aantal, het aantal uur,…)

	Vlaamse	Marokkaanse / Turkse	Interculturele	Religieuze
Van hoeveel verenigingen bent u ooit lid geweest?	.....	.....	.....	.....
Van hoeveel verenigingen bent u nu lid?	.....	.....	.....	.....
Hoeveel jaar bent u in totaal lid geweest van verenigingen?	.....	.....	.....	.....
In hoeveel verenigingen bekleedt u een bestuursfunctie?	.....	.....	.....	.....
Hoeveel van de verenigingen waar u nu lid van bent, zijn enkel lokaal (buurt, wijk of stad) actief?	.....	.....	.....	.....
Hoeveel tijd besteedt u aan activiteiten binnen het verenigingsleven (per normale week)?	.....	.....	.....	.....
Hoeveel tijd besteedt u aan vrijwilligerswerk binnen het verenigingsleven (per normale week)?	.....	.....	.....	.....
Hoeveel van de verenigingen waarvan u nu lid bent, hebben enkel mensen van uw geslacht?	.....	.....	.....	.....

10. Wat is uw top 5 van ……..?

	Meest bekeken televisiezenders **(algemeen)**	Meest bekeken zenders **voor nieuws**
1	.....	.....
2	.....	.....
3	.....	.....
4	.....	.....
5	.....	.....

11. Wat is uw top 5 van ……..?

	Meest bezochte websites/discussiefora **(algemeen)**	Meest bezochte websites/discussiefora **voor nieuws**
1	.....	.....
2	.....	.....
3	.....	.....
4	.....	.....
5	.....	.....

12. Beantwoord de volgende vragen door het vakje aan te kruisen of een cijfer in te vullen (voor min-18 jarigen: enkel vragen 6, 7 en 9)

1. Bent u lid van een schoolraad of oudercomité?

Nee❑ Ja, één ❑ Ja, meerdere ❑ Vroeger wel ❑ Geen kinderen ❑

2. Bent u lid van een zuil of van meerdere zuilen (vakbonden, mutualiteiten,…)?

Nee ❑ Liberale ❑ Socialistische (vb. ABVV)❑ Christelijke (vb. ACW, ACV)❑ Onafhankelijke ❑

3. Bent u lid van een politieke partij? Zo ja, kruis aan welke. Ja ❑ Nee❑

Sp.a	❑	Vivant	❑	CAP	❑	PTB+	❑
Spirit	❑	MDP	❑	PS	❑	FN	❑
Groen!	❑	Vlaams Belang	❑	MR	❑	PCP (Parti Citoyenneté et Prospérité)	❑
CD&V	❑	Lijst Dedecker	❑	FDF	❑	PJM (Parti Jeunes Musulmans)	❑
NVA	❑	MDP	❑	Ecolo	❑	Andere	❑
Open VLD	❑	PVDA+	❑	CDH	❑		

4. Wat is uw politieke voorkeur, m.a.w. op welke partij zou u (de volgende keer willen) stemmen, indien u moet stemmen of verplicht zou worden te stemmen? (slechts één mogelijkheid)

Sp.a	❑	Vivant	❑	CAP	❑	PTB+	❑
Spirit	❑	MDP	❑	PS	❑	FN	❑
Groen!	❑	Vlaams Belang	❑	MR	❑	PCP (Parti Citoyenneté et Prospérité)	❑
CD&V	❑	Lijst Dedecker	❑	FDF	❑	PJM (Parti Jeunes Musulmans)	❑
NVA	❑	MDP	❑	Ecolo	❑	Andere	❑
Open VLD	❑	PVDA+	❑	CDH	❑	Blanco	❑

5. Ik zou lid worden van een islamitische politieke partij in België als er een zou bestaan.

Ja ❑ Nee❑

6. Hoeveel keer bezoekt u gemiddeld de moskee?

❑ 5 keer per dag ❑ meer dan 1 keer per dag ❑ één keer per dag
❑ enkel op vrijdag ❑ enkel in het weekend ❑ enkel tijdens religieuze feestdagen
❑ enkele keren per maand ❑ enkele keren per jaar ❑ enkel begrafenissen en huwelijken
❑ Nooit ❑ Andere:……

7. Hoe vaak spreekt u af met collega's / klasgenoten buiten het werk of buiten de school?

❑ Elke dag ❑ Enkel in het weekend ❑ Enkele keren per week
❑ Enkele keren per maand ❑ Enkele keren per jaar ❑ Enkel begrafenissen en huwelijken
❑ Nooit ❑ Andere:…… ❑ Heb geen werk en ga niet naar school

8. Als het stemmen niet meer verplicht was in België, zou u dan gaan stemmen?

❑ Weet het nog niet zeker ❑ Nooit ❑ Soms ❑ Meestal ❑ Altijd

9. Hoeveel reizen hebt u gemaakt in de voorbije 5 jaar……?

Naar het buitenland (totaal) ……..

Naar Marokko / Turkije ……..

Naar Mekka ……..

13. Geef aan de hand van de volgende vragen uw economische en familiale positie aan (<u>enkel gezinshoofd</u>)

1. Bent u huurder of eigenaar van het huis waarin u woont? En als uw huis uw eigendom is, hoe lang dient u nog af te betalen?

Huurder ❑ Eigenaar ❑ en nog …… jaar af te betalen

2. Hoe lang was deze familie een tweeverdienersfamilie? ……jaar

3. Wat is het gemiddelde netto-inkomen van deze familie?

Minder dan 823 euro per maand	❑
824 - 1000 euro per maand	❑
1001 -1250 euro per maand	❑
1251 - 1500 euro per maand	❑
1501 - 1750 euro per maand	❑
Meer dan 1751 euro per maand	❑

4. Hoe is het gezinsinkomen in de voorbije jaren geëvolueerd?

Sterk achteruit gegaan	❑
Licht achteruit gegaan	❑
Stabiel gebleven	❑
Licht vooruit gegaan	❑
Sterk vooruit gegaan	❑

5. Hoeveel kinderen……..

heeft u? ……..……..kinderen

wonen nog bij u thuis? ……kinderen

zijn naar een katholieke school gegaan?……..……..kinderen

zijn naar een gemeenschapsschool gegaan? ……..…..kinderen

6. Hoeveel familie heeft u in België? ..…… (aantal gezinnen)

Bijlage 4 Ruwe inhoudsweergave vertoonde journaal

1. **Gegevens:**

Journaal: VRT, 19u journaal
Datum: 24/10/2007

Totale duur journaal: 41:25 (00:00-41:25)
Duur bevraagde items: 8:52 (0:49 + 2:17 + 0:35 + 2:11 + 2:00 + 0:32 + 0:28)
Aantal bevraagde items:7
Punten: 20 punten (gewogen minuten)
Punten items: 12 punten

2. **Selectieprocedure:**

Voor de selectie werden gebruik gemaakt van 49 uitzendingen van het 19 uur journaal op VRT en *VTM*. Deze waren driedaaglijks opgenomen tussen september en december 2007. Elk van de journaals werd bekeken en de items werden gecodeerd en 'gewogen' aan de hand van parameters met betrekking tot inhoud. Meer bepaald werd gekeken of deze journaals items met betrekking tot minderheden of de aan minderheden gelieerde of toegeschreven internationale context bevatte. Hiervoor werden twaalf categorieën gehanteerd:

1. Items die expliciet over 'Marokkanen' in België handelen (2)
2. Items die expliciet over 'Turken' in België handelen (2)
3. Items die expliciet over 'allochtonen' of 'asielzoekers' in België handelen (1)
4. Items die impliciet over 'Noord-Afrikanen' in België handelen: in beeld (1)
5. Items die impliciet over 'Turken' in België handelen: in beeld (1)
6. Items die impliciet over 'allochtonen' of 'asielzoekers' in België handelen: in beeld (0,5)
7. Items over Marokko of Noord-Afrika (2)
8. Items over Turkije (2)
9. Items over het Westen, terreur, Al Qaeda, neonazi's, islam, asiel in het algemeen, 'allochtonen' in Europa (1)
10. Hans van Themsche & racisme (1)
11. Islamitische wereld, terrorisme, Al Qaeda, Israël/Palestina (0,5)
12. Sport (0,5)

De eerste drie expliciete items bestaan uit items die deze thema's expliciet als onderwerp hebben en/of uit items waarin 'Marokkanen', 'Turken' (al dan niet als 'moslim') in België aan het woord zijn (dus bijvoorbeeld ook wanneer een 'Turk' geïnterviewd wordt over het openbaar vervoer). In het geval

van de impliciete items komen ‘Marokkanen’ / ‘Noord-Afrikanen’, ‘Turken’ of ‘moslims’ in beeld, maar zonder aan het woord te zijn. De cijfers tussen haakjes bij de twaalf categorieën zijn de wegingscoëfficiënten: expliciete items en items met betrekking tot België en de landen van herkomst wegen zwaarder door.

Enkele nieuwsuitzendingen werden uitgesloten omdat de seksueel expliciete beelden of inhoud als aanstootgevend zouden kunnen overkomen bij de gezinsleden.

Tot. Punten	**Zender**	**Datum**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
Punten (weging)			**2**	**2**	**1**	**1**	**1**	**0,5**	**2**	**2**	**1**	**1**	**0,5**	**0,5**
12	VRT	24/10/07	4	2	2	1				2		1		
10	VRT	27/10/07	2	2	2			0,5			2	1	0,5	
8,5	VRT	15/10/07	2							2	4		0,5	
8	VRT	6/09/07	2		2	1			2		1			
8	VRT	14/11/07	2	2	1	1		0,5			1		0,5	
7,5	VTM	9/10/07		2	1	1						3	0,5	
7,5	VTM	30/10/07	4			1		0,5			2			
7	VTM	30/09/07	2						2	2		1		
7	VRT	9/09/07						0,5	4		2		0,5	
6,5	VTM	24/09/07			2			1				2	1	0,5

Omdat het journaal vrij lang duurt, werd beslist om een aantal items op het einde van het journaal weg te laten. Het journaal wordt vertoond tot 31 minuten 56 (zie hieronder). In wat volgt geven we een summiere schets van de verschillende items in dit journaal, ook van die items die niet vertoond werden. Het volledige journaal kan teruggevonden worden op de cd-rom in bijlage.

3. Summiere schets van de items

0:00-0:34 Hoofdpunten

0:35-2:48 Tegenstelling formatiebesprekingen rond bestemming begrotingsgeld: lastenverlaging voor de liberalen versus uitkeringen verhogen voor de christendemocraten. Ergernis rond Joëlle Milquet: zou het communautaire luik in vraag blijven stellen, nu over vertegenwoordiger bij de NMBS. Herman Van Rompuy, koninklijk bemiddelaar, verwijzing naar zijn werk. Milquet mist hem.

2:49-4:27 Ivan de Vadder over nieuw (vijfde) deelakkoord over duurzame ontwikkeling: sluiten kerncentrales tegen 2015, Kyoto-doelstellingen, 25% meer treinreizigers in 2011, minder verkeersslachtoffers, beheerd door één minister. Volgens Yves Leterme is dat laatste nodig om genoeg te kunnen wegen op de besluitvorming.

4:28-6:20 Ivan De Vadder: Communautaire blijft doorwegen na 136 dagen. Laatste incident gisteravond toen Joel Milquet zich verzette tegen vertegenwoordiger Vlaanderen bij de NMBS. Milquet heimwee naar periode van Herman Van Rompuy, die communautair minder categorisch was. Leterme is naarstig verder aan het werken aan een nota. Leterme werkt aan de delicate kwestie, maar niet voor het oog van de camera's. Hij zal met een oplossing komen als de vier partijen ja zeggen. Er wordt verder gepraat met de voorzitters van de vier grootste partijen, samen met Herman Van Rompuy (wat niet onbelangrijk is volgens De Vadder)

6:21-8:08 Kabinet van aftredende regering Verhofstadt gebogen over de federale begroting. Besparingen om gat in begroting te dichten dat grotendeels te wijten is aan het departement van de minister van Defensie André Flahaut. Voorziene inkomsten weggevallen, maar ook enkele lijken uit de kast gevallen. Flahaut heeft volgens Rekenhof 161 miljoen van een kredietlijn van de schatkist misbruikt. Interview met Patrick De Wael, minister van Binnenlandse Zaken. Wil wachten op uitleg minister. Commentator: Geld is naar lonen militairen gegaan, zodat hij meer uitrusting kon kopen. Interview met Laurette Onkelinx, van de partij van Flahaut. Reageert gepikeerd dat Flahaut niet de enige is die fouten maakte. Noemt het obsessie. 4 departementen zijn niet in orde volgens haar. Na overleg toch oplossing. In overleg met Defensie worden zo'n 150 miljoen aan uitgaven geschrapt. Interview met Freya Van Den Bossche, minister van Begroting, die zegt dat ze al heel dicht in de buurt zitten.

08:09-8:34 Interview met Flahaut: heeft volgens hem het budget van Defensie helemaal niet overschreden. Er is geen fraude gepleegd, geen geld verdwenen en het geld gaat naar de soldaten die zullen doorbetaald worden. Het beeld van slecht beheer dat op hem gekleefd wordt klopt dus niet volgens hem.

8:35-10:51 Reportage over Flahaut. Niet eerste keer dat Flahaut voorwerp is van discussie. Laat op dit moment 300 militairen wachten in Afghanistan. De Airbus die hen moest oppikken, staat aan de grond in Kongo met twee klapbanden. Verwijt dat het zou gaan om een plezierreisje van Flahaut en andere PS-kopstukken. Flahaut wou ook eredoctoraat geven van de Koninklijke Militaire School aan Kabila, wat de rest van de regering niet zag zitten. Werd dan ook afgelast. Interview met Luc De Vos van de Koninklijke Militaire School. Hij is vernietigend over Flahaut. Flahaut komt graag in Afrika, kan daar af en toe Sinterklaas spelen. Komt daardoor soms in het vaarwater van Buitenlandse Zaken. Defensiehuis van Flahaut in Waver, thuisbasis van. Huurprijs pand is 95000 euro per jaar, opvallend meer dan van de andere defensiehuizen. Is maar één van de extra kostenplaatjes. In maart, toen Al Gore in België was, met militaire helikopter naar de vertoning van de film in Hasselt gevlogen. Volgens De Vos is hij hiervoor niet alleen verantwoordelijk: dergelijke zaken waren geweten en komen

nu naar boven, dus de verantwoordelijkheid van Verhofstadt is volgens hem bijzonder groot. Alleen De Gucht heeft dat proberen tegen te houden. Crisis brandwondencentrum Neder-over-Heembeek: ontslaat directie, maar laat diensthoofd zitten, zelfs na een vernietigend rapport. Creëert een reputatieprobleem voor het centrum. Luc De Vos: het is een ministerie waar iemand met aanleg voor despotisme, bijzonder mogelijkheden heeft. Hij vreest dat Flahaut die aanleg tot despotisme heeft.

10:52-12:50 Een nieuwe behandeling van LMD, een oogziekte die vooral 50-plussers treft wordt voortaan terugbetaald. In ons land zo'n 300.000 mensen de aandoening. Die tast het netvlies aan en zelfs blindheid veroorzaken. Tot nog toe kon de ziekte alleen afgeremd worden, maar nu is er Lucentis, dat in vele gevallen wel spectaculair werkt. Gaston Roggeman, 84, getuigenis, kon geen licht meer zien met linkeroog. Sterrenhemel zwart gat met daar rond vaag de sterren. Simulatiebeeld van Novartis. Interview met Jean Jacques Delaey, oogspecialist. Zegt dat er twee grote vormen zijn, natte en droge vorm. De natte vorm is de meest gevaarlijke (ontwikkeling abnormale bloedvaten onder netvlies, die kunnen leiden tot opheffing van het netvlies en bloedingen). Droge: evolutie verloopt trager, over 15-20 jaar. Lasertherapie was tot voor kort de enige mogelijke oplossing, maar deed niet meer dan de ziekte afremmen. Lucentis kan de ziekte afremmen en in sommige gevallen omkeren. Wordt rechtstreeks in het oog ingespoten. Volgens de oogspecialist is elk jaar dat de patiënt kan zien, dat hij onafhankelijk kan blijven, is een gewonnen jaar. Gaston kan weer de krant lezen, al blijven lijnen kronkelig. Lucentis is bijzonder duur, zo'n 1200 euro per inspuiting. Ziekenfonds betaalt terug, voor de patiënt blijft nog 150 euro over.

12:51-13:39 Beeld blote zwangere buik. Vorig jaar zijn er in Vlaanderen 65941 baby's geboren. En daarmee is 2006 één van de vruchtbaarste jaren sinds 1987. Geboortecijfer in Vlaanderen stijgt vooral door allochtonen, allochtone in beeld met haar man. Studie Kind en Gezin. Hoge cijfer in Vlaanderen (1,74 kinderen), hoger dan Europese gemiddelde (1,47 kinderen), door allochtonen (drie kinderen) (onder titel vruchtbaarheid). Bevallingen met keizersnede: van 9% (1987) naar 19,2% (2006).

13:40-14:22 Baby D blijft voorlopig bij haar pleegouders in Nederland en de biologische vader, een Belg, mag zijn dochter niet bezoeken. Beslissing van rechtbank in Utrecht. Kind door Belgische draagmoeder aan het Nederlandse koppel afgestaan en niet aan het Belgische. Zijn bezoekrecht is afgewezen alsook zijn vraag om de Nederlandse pleegouders uit de voogdij te ontzetten. Het Nederlandse paar zou volgens de rechtbank goed zorgen voor het kind, dat ondertussen al 2,5 jaar is. In maart moet de Kinderbescherming een onderzoek afronden naar de leefsituatie van het kind. Tot dan blijft het kind in Nederland.

14:23-14:48 Vanuit Haven van Brussel, via de Haven van Antwerpen, zijn een 50-tal containers naar Antarctica vertrokken met onderdelen voor het poolstation Princess Elisabeth. Brigitte Grouwels in beeld. Princess Elisabeth. Milieuvriendelijkste manier van transport. De Belgische basis moet begin volgend jaar klaar zijn. Wetenschappers zullen er de effecten van de klimaatsverandering onderzoeken.

14:49-15:20 Nederlandse schrijver Jeroen Brouwers weigert de Prijs der Nederlandse Letteren en geld eraan verbonden (16.000 euro). De winnaar vindt het te weinig, gezien het poeha, prestige en het koningshuis niet in overeenstemming is met het geld. Radio-interview (De ochtend Radio 1). Beelden van een wandelende Brouwers.

15:21-17:37 VDAB gaat langdurig werkloze allochtonen die in probleemwijken wonen in Antwerpen gericht thuis bezoeken, omdat ze de allochtonen niet kan bereiken via de klassieke oproepingsbrieven. Allochtone organisaties steunen het project, maar angst voor controles (willen niet dat er een heksenjacht ontstaat). Bespreking door een Marokkaanse vereniging (Raad van bestuur Fairplay in Borgerhout), plannen volgende voetbalmatch. Op vraag van VRT bespreken ze ook het plan van de VDAB, om laaggeschoolde allochtone jongeren te gaan opzoeken, huis-aan-huis, in de jeugdhuizen en in de moskee. Interview met Fons Leroy: sensibiliseren op plaatsen waar ze samen komen. Zaterdag erop is er een jobmarkt. Interviews met enkele jonge leden. Ibrahim El Haddouchi: Goed idee eigenlijk. Er zijn mensen die op zoek zijn naar werk, maar de weg niet vinden. Commentaarstem: Maar bij de jongeren en hun organisaties leeft ook de vrees dat dit initiatief maar een middel is tot controle en uitsluiting van werklozen. Leroy: neen, we zijn er uitdrukkelijk niet om te controleren, maar om mensen kansen te geven. We zien dat die mensen niet weten dat er organisaties zijn die met ons willen samenwerken om aan die mensen duidelijk te maken dat er kansen zijn. Commentaarstem: Prima antwoorden ze hier (allochtone jongeren) maar dit plan lukt enkel wanneer de bedrijven ook mee willen. Daar hebben ze hier nare ervaringen mee. Azziz Elbessraou: Ze weigeren gewoon. Ze sturen brieven op met succes en zoek maar een ander bedrijf, een ander werk of dit of dat. Ali François Garrou: Het moet tweerichtingsverkeer zijn, want als het alleen van de VDAB komt, is het niet genoeg, want het zijn uiteindelijk de bedrijven die de sollicitaties van de werknemer aannemen. Leroy: We hebben genoeg bedrijven vandaag, we hebben genoeg vacatures. We hebben via Jobkanaal een niet onaardige vacaturedatabank uitgebouwd met duizenden vacatures van bedrijven die expliciet jobs aanbieden voor kansengroepen. Ibrahim El Haddouchi: Als ze er geen vinden gaan ze echt teleurgesteld zijn en gaan ze niet meer op zoek naar werk. Dan gaan ze gedemotiveerd zijn en stoppen met op zoek te gaan naar werk.

17:38-18:12 Het interim-kantoor T-interim heeft zich in West-Vlaanderen bezondigd aan discriminatie van allochtone werkzoekenden. Dat blijkt uit een rapport van de sociale inspectie. Volgens inspectie hebben enkele consulenten in een aantal gevallen toegegeven aan de vraag van enkele bedrijven om geen allochtone uitzendkrachten te sturen. Minister van Werk Vandenbroucke wil daarom de erkenning van T-interim intrekken en vervangen door een tijdelijke erkenning voor 6 maanden. Het uitzendkantoor belooft intussen maatregelen om discriminatie tegen te gaan. Enkel beelden van T-interim, geen allochtonen in beeld, geen Frank Vandenbroucke.

18:13-20:23 Debat in Gemeenteraad in Mechelen over corruptieschandaal rond voormalig schepen Leo Stevens. Schepen van Financiën sinds vorige vrijdag in cel omdat hij geld had gekregen van twee bedrijven (11.000 euro) om de verkiezingsfolder van zijn partij te financieren. Debat begon met ontslag van Leo Stevens, brief van 20 oktober, ontlag als schepen en als gemeenteraadslid. De oppositie haalde scherp uit naar Stevens en vroeg ook het ontslag van een andere schepen, omdat die het stadspersoneel beledigd zou hebben. Crist'l Strubbe (Open VLD) neemt over (zou normaal gezien pas binnen 2 jaar hebben overgenomen). Debat over corruptieschandaal: oppositie schiet met scherp en zegt dat ze eerder al vragen stelde bij het contract met de firma voor verkeerssignalisatie van Glenn Janssens, het contract dat Leo Stevens vorige week de das omdeed. Anissa Temsamani en Ali Salmi in beeld. Karel van Butsel (CD&V) aan het woord. Zegt dat oppositie voorbije weken en maanden had aangedrongen om het contract te herzien, op te schorten of op te zeggen. Somers herhaalt dat het stadsbestuur niet op de hoogte was van de corruptieaffaire maar volgens Somers is het imago van Mechelen als gevolg van de affaire zwaar geschonden. Somers: Het gerechtelijk onderzoek is bezig, we vernemen dat er bekentenissen zijn, we moeten het gerecht volop zijn gang laten gaan, maar de schade voor de stad is al geleden. De oppositie vraagt ook het ontslag van de schepen Lamon van Groen!, die niet aanwezig was op de zitting. Die had in een aantal kranteninterviews gezegd dat er sprake was van normvervaging in heel het ambtenarenkorps. Somers: Dat is ook een echte uitschuiver waar wij ons als schepencollege volledig van distantiëren. En we gaan er hem ook ter verantwoording voor roepen. Commentaarstem: Het stadsbestuur stuurt vandaag een brief naar al zijn ambtenaren om zich voor de uitspraken van Lamon te verontschuldigen.

20:24-20:51 Hoofdpunten (formatieberaad ondanks nieuw deelakkoord weer stroef, nationale ramp bosbranden in Californië, grootste dinosaurustentoonstelling van Europa)

20:52-22:41 Bush heeft de zware bosbranden in Californië uitgeroepen tot nationale ramp. Dat betekent dat er federaal geld kan vrijgemaakt worden voor hulpverlening. De branden hebben heel de streek van Santa Barbara en San Diego in de greep. Al zeker een half

miljoen mensen zijn hun huizen ontvlucht. Escondido, een residentiële stad ten noorden van San Diego, kan alleen maar machteloos toekijken terwijl de mooiste villa's leegbranden. Om mogelijke plunderaars weg te houden, wordt dag en nacht gepatrouilleerd. Interview met politieagente die uitlegt dat ze vragen aan de mensen wat ze komen doen en ze dan weg te sturen. Volgens officiële cijfers zijn er een half miljoen mensen uit hun huizen gevlucht. Andere bronnen hebben het over dubbel zo veel. Voorlopig is nog maar één persoon gestorven in de brand en enkele mensen tijdens hun evacuatie. Dat is een voorlopige balans. Interview met slachtoffer: "De onzekerheid, dat is het moeilijkste". Het gaat om het grootste drama voor de staat Californië in 100 jaar. Toespraak van Arnold Schwarzenegger: Bijna 800 huizen zijn verloren gegaan in heel Californië, veel schade, en het vuur is nog altijd niet onder controle in San Diego. Wat deze plek betreft zijn er 4000 brandweerlui aan het werk, voor drie brandhaarden. Commentaarstem: Dan gaat het nog maar om één district. Op dit moment zijn zeker 10.000 brandweerlui aan het werk en worden bijna 70000 huizen bedreigd. De vlammen laaien op tot 30 meter hoog, opgejaagd door een hete woestijnwind die uit het binnenland komt. Mogelijks zou die wind vanaf morgen wat gaan liggen, zodat de branden niet verder uitbreiden, maar zeker is dat niet.

22:42-24:36 Interview met Johan Depoortere in San Diego. Beschrijft branden langs de weg, rookpluimen, … "Het is hier echt wel een rampsituatie ja" Verwachtingen? In San Diego is de wind wat gaan liggen, bijna windstil, maar verwacht wordt dat de wind weer wat zal aanwakkeren, maar niet meer tot die hoge snelheden van de dagen ervoor (80 tot 120 km/u of meer). Nu wordt ongeveer 60 verwacht. Er is een zeker optimisme dat men in bepaalde zones de branden onder controle heeft, maar men blijft heel voorzichtig. Merk je iets van het feit dat het niet de eerste keer is dat Californiërs geconfronteerd worden met dergelijke bosbranden? Ja, je hoort verschillende verhalen van mensen die dit al eens eerder hebben meegemaakt, of die al eens hun huis verloren hebben, in 2003 bijvoorbeeld, of vroeger, mensen die hun huis deze keer hebben kunnen redden of opnieuw hebben verloren. En wat opvalt hier is een geest van optimisme ondanks alles. Het klinkt raar, maar je hoort geen dramatische verhalen, je hoort natuurlijk wel heel emotionele verhalen, maar de mensen zijn optimistisch, willen hun huizen opnieuw opbouwen en dat is zegt men mij hier de Californische spirit.

24:37-26:36 Turkije voert de druk op aan de grens met Irak. Turkse gevechtsvliegtuigen en helikopters voeren vluchten uit boven Irak en Turkse artillerie bestookt stellingen van de Koerdische PKK in de bergen. Turkije wil de rebellen van de PKK in Irak uitschakelen en dreigt met een inval. De VS roepen zowel Turkije als Irak op tot terughoudendheid. De spanning in Turkije is al zodanig gestegen dat de overheid probeert de media aan banden te leggen. De berichtgeving mag het moreel van de

troepen niet ondermijnen en ook niet de nationale gevoelens kwetsen. Concreet zijn de beelden van deze Turkse soldaten die gevangen genomen werden door de PKK taboe. Officieel zijn ze vermist, maar een Koerdische satellietzender, gevestigd in Denemarken, heeft nu deze beelden getoond. Aan de grens met Irak wordt de militaire druk verhoogd met patrouilles en verkenningsvluchten maar ook met artilleriebeschietingen en bombardementen. De Koerdische PKK houdt zich zowel in Turks als in Iraaks berggebied op en de plaatselijke dorpsbewoners bevinden zich tussen twee vuren. Vele dorpen zijn nog maar net heropgebouwd nadat ze waren verwoest in de voorbije jaren. In Iraaks Koerdistan is de Koerdische leider Barzani wel bereid de PKK aan te pakken, maar dan moet Turkije ook een stap naar vrede zetten. Interview met Barzani: Als Turkije een vreedzame oplossing aanbiedt en de PKK weigert die, dan zullen wij om het even welke maatregel tegen de PKK nemen. Maar als Turkije de PKK als een excuus gebruikt om eigenlijk tegen ons te vechten, dan staan we klaar om ons in elk geval te verdedigen. Commentaarstem: In Ankara is in elk geval de nationale Veiligheidsraad bijeen geweest om in elk geval ene groot Turks offensief tegen de PKK te bespreken. Maar eerst wordt er morgen ook nog gepraat met een delegatie uit Irak. Koerdistan op kaart.

26:37-27:08 De onrust in Turkije is ook in ons land voelbaar. In Schaarbeek waren jongeren van Turkse afkomst van plan te manifesteren, maar ze hadden daarvoor geen toestemming. Via sms en internet hadden ze daarvoor afgesproken op het Leedsplein, in het hart van de Turkse wijk. Maar de politie was op de hoogte en bracht meteen een ordemacht op de been. Zelfs de sproeiwagen werd ingezet om het plein te ontruimen. Enkele manifestanten werden opgepakt. Op dit moment hebben de jongeren zich verspreid in de stad.

27:09-27:56 In Rusland is de zogenaamde schaakbordmoordenaar schuldig bevonden aan 48 moorden en 3 moordpogingen. Alexander Pitsjoesjkin beweert zelf dat hij 63 moorden heeft gepleegd. Zijn streefdoel was 64, precies het aantal velden op een schaakbord. Pitsjoesjkin wordt beschouwd als de grootste Russische seriemoordenaar van de laatste 10 jaar. Hij is beginnen moorden in 1992 en werd pas opgepakt in 2006. Toen had één van zijn slachtoffers thuis een briefje achtergelaten waarop stond dat ze ging wandelen met de 33-jarige Pitsjoesjkin. Diezelfde dag werd ze dood teruggevonden. De strafmaat voor de voormalige winkelbediende wordt later bepaald. De openbare aanklager vordert levenslang waarvan de eerste 15 jaar in eenzame opsluiting.

27:57-28:25 In de Venezolaanse hoofdstad Caracas zijn er zware rellen geweest tussen de politie en een paar duizend studenten. De studenten protesteerden tegen de hervormingsplannen van president Chavez. Die wil de politie de macht geven om verdachten in hechtenis te houden zonder formele beschuldiging. De rellen begonnen

toen voor en tegenstanders van Chavez met elkaar op de vuist gingen en de politie probeerde tussenbeide te komen. Verscheidene betogers en agenten raakten zwaar gewond.

28:26-28:53 In de noordelijke Spaanse provincie Burgos, heeft de Spaanse politie een islamitische terreurcel opgerold. Er werden 6 mensen aangehouden in de slagerij die één van hen uitbaatte. Volgens de politie rekruteerden ze extremistische moslims voor opdrachten in het buitenland, meer bepaald in Irak. De zes zouden ook fondsen werven voor terroristen die in de gevangenis zitten. De groep werd geleid door twee mannen, van respectievelijk Algerijnse en Marokkaanse afkomst.

28:54-30:15 In Amsterdam is afscheid genomen van schrijver en beeldhouwer Jan Wolkers. De auteur van o.a. Turks Fruit overleed vorige vrijdag op 81-jarige leeftijd op Tessel, het eiland waar hij tientallen jaren heeft gewoond. Het lichaam werd vanmorgen overgebracht van Tessel naar een begraafplaats in Amsterdam, waar familie en vrienden afscheid van hem namen op de tonen van Bach. Zijn vrouw Carina en de vier zonen. Veel vrienden zullen zich van Wolkers vooral de grappige momenten herinneren. Vriend vertelt een anekdote. Vrouw vertelt dat Wolkers voor hen eerder vader is en de bereider van heerlijke maaltijden. Bij de aanwezigen was ook de actrice Monique van de Ven en schrijver Hugo Claus. Wolkers zou overmorgen 82 geworden zijn.

30:16-31:56 In de UEFA-cup voetbal speelt Anderlecht morgen zijn eerste groepswedstrijd. Anderlecht wil absoluut doorstoten naar de volgende ronde en Europees overwinteren. Daarvoor moet het bij de eerste drie eindigen in een groep van 5. De eerste tegenstander van Anderlecht is Hapoel Tel Aviv, dat is de voorlaatste in de Israëlische competitie. En van de voorlaatste in Israël moet er worden gewonnen. Alleen is er de vrees voor de onderschatting van een zwakkere tegenstanders. Maar de trainer twijfelt niet aan zijn spelers. Vercauteren geeft toe dat het geen Manchester is, maar zegt dat gezien de ambitie is om te overwinteren, je de naam moet vergeten en je met je eigen kwaliteit naar voor moet komen om te kunnen doorstoten. Veel weet Anderlecht niet over Tel Aviv, wel dat ze in Europa anders voor de dag komen dan in de eigen competitie. Vercauteren zegt dat ze dat bewezen hebben op de voorronde en dat ze goed georganiseerd en in een blok spelen en weinig kansen weggeven en bovendien dreigend op stilstaande fases en op de tegenaanval. Je moet daar ook rekening mee houden. Commentaarstem: opmerkelijke verschijning op de persconferentie Olivier De Schacht. Die had nochtans een persstop ingelast tot na Nieuwjaar. Hij doet het omdat de trainer het hem vraagt (De Schacht aan het woord)

31:57-33:39 Hervorming van de voetbalcompetitie nog lang niet rond. Een viertal clubs gaat niet akkoord met het plan dat nu op tafel ligt. Het geduld van Anderlecht is op. Als er geen oplossing komt dreigt Anderlecht ermee zijn wedstrijdbeelden op eigen houtje te verkopen. De hervorming blijkbaar niet zo evident. Vandaar spoedbijeenkomst vandaag van de profliga. Ivan de Witte aan het woord, voorzitter van de Profliga. Zegt dat het komt door een aantal al dan niet misverstanden dat de sfeer is opgeruid geraakt. Vier ploegen (GBA, Moeskroen, Charleroi en AA Gent) hebben met Belgacom tv gepraat. Die zou een hervorming naar 20 clubs niet zien zitten, maar heeft liever een beperking tot 16 clubs met daarna play-offs. Hoe dan ook, alles dreigt opnieuw op de lange baan geschoven te worden en daarom komt er hulp van buiten af. De Witte: Het wordt uitbesteed aan een extern bureau en dat bureau is Hypercube uit Nederland, die ook de Nederlandse Liga, de Nederlandse bond en ook de FIFA en de UEFA hebben bijgestaan. Kampioen Anderlecht kan er helemaal niet mee lachen. Zij zijn het uitstel grondig beu. Herman van Holsbeeck: is er geen verandering van competitie, dan kan ik zeggen dat Anderlecht zijn tv-rechten ook niet solidair zal verkopen. Dat is geen dreigende taal, dat is de realiteit. Dat weet iedereen sinds een aantal maanden. En sinds Anderlecht het meeste geld binnenbrengt, is dat slecht nieuws voor alle andere clubs.

33:40-35:03 Ook voetballers mogen binnenkort zich aan strengere dopingcontroles verwachten. De Vlaamse Gemeenschap zal volgend jaar niet alleen het aantal controles opdrijven, maar voetballers zullen ook moeten laten weten waar ze trainen of verblijven en ze moeten minstens één uur per dag beschikbaar zijn voor de dopingjagers. Geldt voor alle elitesporters en dus ook voor voetballers. Zo moet de strijd tegen doping nog efficiënter worden. Het idee komt van het antidoping-agentschap Wada en de Vlaamse Gemeenschap neemt daarin het voortouw. Arts zegt dat Wada zegt dat de lokalisatie verplicht is (where-abouts). Het is een belasting geeft hij toe, maar zegt dat het de enige manier is om onaangekondigde controles buiten wedstrijdverband te kunnen houden. Als je niet weet waar iemand zit kan je hem moeilijk gaan controleren. De onaangekondigde controles moeten de pakkans vergroten, maar het is niet de bedoeling dat sporters een hele dag aan handen en voeten gebonden zijn. Voorlopig is het één uur per dag waarvan de elitesporters heel exact moeten kunnen zeggen waar ze zijn, zodat er onmiddellijk visueel contact is. Zo zou een voetballer kunnen gecontroleerd worden op training bij zijn club.

35:58-36:49 Derde speeldag Champions League: Arsenal–Slavia Praag: 7-0. Evenaring van het record van Juventus Turijn tegen Olympiakos Pirraeus vier jaar geleden. Fans van Arsenal worden verwend, goed in Champions League en maar twee punten kwijt in de eigen competitie. Fabregas en Walcott scoren twee keer.

36:50-37:31 Champions League volleybal: Maaseik heeft tweede wedstrijd gewonnen. Maaseik versloeg Parijs met 3 -0. Dankzij die overwinning komt Maaseik op een gedeelde tweede plaats in de groep en blijft het in de running voor een plaats in de volgende ronde.

37:32-40:23 Dinosauriërs. In het Museum voor natuurwetenschappen in Brussel is de galerij van de dinosauriërs plechtig geopend in aanwezigheid van koningin Paola en prinses Astrid. Drie jaar heeft de verbouwing geduurd en nu zijn er meer dan 35 unieke skeletten. Tentoonstelling is grootste in Europa. Het hele museum is gerenoveerd voor een totaal van 26 miljoen euro. Wie de dinosauriërs wil bezoeken, moet nog even wachten. Het is pas vanaf zaterdag opnieuw open van het publiek. Ploeg van het journaal mocht vorige week al binnen. Te midden van de voorbereidingen kreeg Ann De Bie een rondleiding. In de art nouveau zaal die architect jan Ley 100 jaar geleden speciaal voor de dino's ontwierp, is helemaal in oorspronkelijke staat hersteld. Het museum toont de dino's in een frisse, moderne opstelling. Alles wat je ziet is echt. "Wat we niet meer tonen zijn dinorobots. Dat is een bewuste keuze. We tonen alleen nog originele authentieke skeletten of afgietsels daarvan. Omdat dat wetenschappelijk de meeste waarde heeft en omdat dat authentiek blijft." Absolute blikvangers in de galerij zijn de 9 iguanodons. Ontdekt in 1878 in de koolmijn van Bornisat zijn ze nog altijd de referentie op wereldvlak voor de studie van dinosauriërs. Tijdens de restauratie zijn de beenderen gescreend op scheurtjes en zijn ze behandeld met nieuwe materialen. De dino's worden van hun beste kant getoond. "bv de schedel van die I is langs onder compleet bijzonder mooi dus we hebben die geplaatst zodat het publiek die helemaal kan zijn. Bijv dit specimen is de linkerkant volledig compleet daarom hebben we die hier geplaatst zodat et publiek die volledig kan zien. Want niet alle skeletten zijn volledig." Afgietsel van originele skeletten van andere soorten zijn hier ook te zien. De techosaurus, en deze langnek heet diplodocus en uit dit nest kruipen kleine mayasauriers. De wetenschappelijke kennis over dino's is de laatste tijd erg geëvolueerd. "Het is zo dat men dino's vroeger enkel als reuzereptielen voorstelde, dus zeer grote beesten. Later heeft men ook ontdek dat er ook kleinere dino's waren, en als klap op de vuurpijl, men vond ook dino's met pluimen". Als je deze dansende Xsaurus zelf in de ogen wil kijken, dan kan je vanaf zaterdag terecht in het museum voor natuurwetenschappen in Brussel. En ook interessant voor de gelegenheid is de toegang dit weekend gratis.

40:12-40:38 Weerbericht

40:39-41:16 *Terzake*: aankondiging inhoud. *Terzake* gaat dieper in op de actualiteit. Een blik op de feiten van oranje-blauw. Een klein akkoord op zak en enorme problemen voor de boeg. Mobiliteit en energie zijn rond en communautaire besognes komen langs de

achterdeur weer binnen. Wie is André Flahaut: een zonnige minister van defensie of een gesel voor het land? En Jeroen Brouwers schrijft een boek, de prijs mogen we houden. *Terzake* om 8 uur op *Canvas*.

41:17-41:25 Einde

Bijlage 5 Beoordelingsvragen

Alle informatie die vergaard wordt in dit onderzoek zal enkel gebruikt worden voor het doctoraatsproject alsook voor de masterproeven van de 5 studenten. Alles wat u op deze vragenlijsten invult blijft vertrouwelijk en wordt enkel **anoniem** opgenomen in het onderzoek en de masterproeven. Noch het doctoraat, noch de masterproeven, noch enige andere publicatie zullen enige indicatie van uw identiteit bevatten. Uw inbreng is heel belangrijk voor deze studie en wordt bijzonder op prijs gesteld. Bedankt voor jullie deelname en jullie hulp!

Beoordeel de volgende nieuwsfragmenten (0 betekent Neutraal)

1. **Wat vindt u van de inhoud van de nieuwsfragmenten rond de communautaire problemen tijdens de formatiebesprekingen?**

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

2. **Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond de oogziekte LMD?**

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

3. **Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond het Vlaamse geboortecijfer?**

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

4. **Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond de huisbezoeken van de VDAB?**

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

5. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond het interim kantoor?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

6. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond het schandaal in Mechelen?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

7. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond de bosbranden in Amerika?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

8. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond de strijd tussen Turkije en de PKK?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

9. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond het op straat komen van de Turkse jongeren?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

10. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond de studentenbetoging in Latijns Amerika?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

11. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond de ontmantelde terreurcel?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

12. Wat vindt u van de inhoud van het nieuwsfragment rond Anderlecht?

Waardeloos	-2	-1	0	1	2	Waardevol
Gekleurd	-2	-1	0	1	2	Neutraal
Hier zou ik niet met mensen over praten	-2	-1	0	1	2	Hier zou ik met mensen over praten
Dit thema interesseert me helemaal niet	-2	-1	0	1	2	Dit thema interesseert me
Ik voel me helemaal niet betrokken	-2	-1	0	1	2	Ik voel me betrokken

Bijlage 6 Herinnerings- en begripsvragen

Alle informatie die vergaard wordt in dit onderzoek zal enkel gebruikt worden voor het doctoraatsproject alsook voor de masterproeven van de 5 studenten. Alles wat u op deze vragenlijsten invult blijft vertrouwelijk en wordt enkel **anoniem** opgenomen in het onderzoek en de masterproeven. Noch het doctoraat, noch de masterproeven, noch enige andere publicatie zullen enige indicatie van uw identiteit bevatten. Uw inbreng is heel belangrijk voor deze studie en wordt bijzonder op prijs gesteld. Bedankt voor jullie deelname en jullie hulp!

---

1. Geef een kort antwoord op de volgende vragen

1. Ken je de namen van de twee Marokkaanse politici die in beeld kwamen tijdens de Mechelse gemeenteraad?

Ali Salmi en Anissa Temsamani	❑
Ali Salmi en Mimount Boussakla	❑
Anissa Temsamani en Saïd El Khadraoui	❑
Mimount Boussakla en Saïd El Khadraoui	❑

2. In welke Amerikaanse staat zijn er bosbranden?

Florida	❑
Washington	❑
Californië	❑
New York	❑

3. Hoe heet het interim kantoor dat beschuldigd wordt van discriminatie?

Vedior interim	❑
T-interim	❑
Randstad	❑
Young Peoples Network	❑

4. In welke stad start de VDAB met de huisbezoeken?

Gent	❑
Antwerpen	❑
Mechelen	❑
Oostende	❑

5. Hoeveel kinderen krijgen allochtonen gemiddeld volgens het journaal?

3	❑
1,74	❑
2	❑
2,5	❑

6. Welke winkel baatte één van de in Spanje opgepakte terroristen uit?

GSM-winkel	❑
Nachtwinkel	❑
Slagerij	❑
Wapenwinkel	❑

7. In welk land hebben de studenten betoogd?

Argentinië	❑
Bolivia	❑
Ecuador	❑
Venezuela	❑

8. Welke beelden zijn voor de Turkse staat taboe?

Beelden van vechtende Turkse soldaten	❑
Beelden van gevangen Koerdische rebellen	❑
Beelden van vliegtuigen en helikopters	❑
Beelden van gevangen genomen Turkse soldaten	❑

9. Wie is de dwarsligger bij de formatiebesprekingen rond de communautaire thema's en de staatshervorming volgens het journaal?

Joëlle Milquet	❑
Jo van Deurzen	❑
Bart Somers	❑
Yves Leterme	❑

10. Waar wilden Turkse jongeren manifesteren in België?

Molenbeek	❑
Schaarbeek	❑
Anderlecht	❑
Sint-Joost-Ten-Node	❑

11. Wat doet de oogziekte LMD? Wat zien mensen die LMD hebben?

Alleen wat in het midden ligt, omgeven door een zwarte kader	❑
Een zwarte bol in het midden, omgeven door zaken die ze wel zien	❑
Alles, hun ogen worden alleen snel nat	❑
Niets, enkel heel sterk licht	❑

12. Hoe heet de president van het land waar de studenten betoogd hebben?

Noriega	❑
Chavez	❑
Lula	❑
Castro	❑

2. Is de volgende stelling juist of fout?

1. De eerste wedstrijd van Anderlecht in de Champions League is tegen een Israëlische ploeg
   JUIST FOUT

2. De Mechelse schepen die in opspraak kwam en ontslagen werd heet Leo Stevens.
   JUIST FOUT

3. Er zijn een half miljoen tot een miljoen mensen uit hun huizen gevlucht door de bosbranden.
   JUIST FOUT

4. De terreurcel in Spanje werd geleid door een Marokkaan en een Saoedi
   JUIST FOUT

5. Er werd een sproeiwagen ingezet tegen de Turkse jongeren
   JUIST FOUT

6. De VDAB wil ook bezoeken brengen aan de moskeeën

   JUIST FOUT

7. De leider van de Iraaks Koerdistan heet Barzani.

   JUIST FOUT

8. De laatste discussie over de communautaire kwesties ging over de NMBS

   JUIST FOUT

9. De minister van werk Vandenbroucke wil het interim kantoor dat beschuldigd wordt van discriminatie een tijdelijke vergunning geven.

   JUIST FOUT

10. Het plan van de VDAB dient om te controleren

    JUIST FOUT

11. Inwoners uit Vlaanderen krijgen gemiddeld meer kinderen dan het gemiddelde in Europa

    JUIST FOUT

12. Er zijn twee vormen van de oogziekte LMD, de natte en de droge en de droge is de gevaarlijkste

    JUIST FOUT

3. Beoordeel het journaal in zijn algemeenheid (mondeling)

Wat vond je van het journaal? Wat vond je vooringenomen (niet objectief? Welke items? Wat is er vooringenomen (subjectief) aan? Wat zou het moeten zijn? Is de reporter kritisch?

Bijlage 7 Codeboom

Identificatie	Emotionele identificatie			
	Functionele Identificatie			
	Normatieve Identificatie			
Interpretatieproces	Bronkenmerken			
	Inhoudskenmerken			
	Persoonskenmerken			
	Vormkenmerken			
Media & Nieuws - Beleving	Kritisch			
	Lawaai tijdens uitzending			
	Relatie media - sociale contacten			
	Vertalingen bij media en nieuws			
Media & Nieuws - Bezit & toegang				
Media & Nieuws - Consumptie	Aantal			
	Consumptie met anderen			
	Family viewing			
	Locaties voor media en nieuws consumptie			
	Multitasking			
	Opnemen			
	Plaats in de dagplanning			
	Relatief consumptiegedrag			
Media & Nieuws - Educatie	Leren uit media en nieuws			
	Opzoeken			
	Plaats van media en nieuws in de opvoeding			
Media & Nieuws - Functies	Communicatie			
	Ontspanning			
	Praten over media en nieuws			
	Tegen verveling			
Media & Nieuws - Good practices & mediawensen en tips	Good practices			
	Mediawensen en tips			
Media & Nieuws - Machtsrelaties en democratie	Afspraken, allianties en dominanties			
	Afstandsbediening			
	Socio- en conceptoriëntatie	Conceptoriëntatie		
		Socio-oriëntatie		
	Technisch onderlegd			

Media & Nieuws - Types - Tv, krant, internet, radio,....	Games			
	ICT-gebruik en functies	Sociale Netwerksites		
		Youtube		
	Kranten en magazines			
	Lezen en boeken			
	Muziek & MP3 & Cd's			
	Radio			
	Telefoon- & GSM-gebruik en functies			
	Televisie	Digitale televisie		
		Dvd		
		Kabel	Algemeen Vlaamse televisie tv	
			Andere Westers	
			Commercieel Vlaams	
			Franstalige zenders	
			Nederland	
			Regionale televisie	
			VRT	
		Satelliet	Arabisch	
			Turks	
		Teletekst		
		Video & cassette		
Media & Nieuws - Voorkeuren	Formats	Andere formats		
		Debat & duidingprogramma's		
		Documentaires		
		Economie		
		Films	Cinema	
		Kinderprogramma's & tekenfilms		
		Komedie		
		Muziekprogramma's		
		Praktische programma's		
		Reality		
		Series		
		Spelprogramma's		
		Sport		
		Telenovella's	LouisLouise	
			Sara	
			Ugly Betty	
		Wetenschap en natuurprogramma's		
	Moment of uitzending			
	Motivaties			
	Peer pressure			
	Programma's			
	Thema's			
Nieuws & Nieuwsjournaals	Het vertoonde journaal			
	Kindernieuws			
	Nieuws & nieuwsjournaal zonder vertoonde journaal			

Sociaal Kapitaal verzameling	Formele netwerken	Andere netwerken		
		Beroep		
		Groepslidmaatschap	Interculturele organisaties	
			Islamitische organisaties en moskeeën	
			Marokkaanse organisaties	
			Turkse organisaties	
			Vlaamse organisaties	
		School		
	Informele netwerken	Familie	Extended family & HIFR	Aantal familie in België
			Gezin en gezinssamenstelling	Opvoeding binnen het gezin
			Niet-inwonende gezinsleden	
		Vrienden & kennissen		
		Woonplaats en buitenlands verblijf	België - Vlaanderen	
			Buitenlands verblijf	Marokko
				Reizen
				Turkije
			Buurt - wijk	(On)veiligheid
				Buurtsituatie qua infrastructuur
				Directe buren
			Huis	
			Stad - gemeente	
			Vroegere woonst - buurt - wijk - stad	
	Life satisfaction			
	Sociaal kapitaal			
	Vertrouwen	Vertrouwen in instellingen	Vertrouwen in gerecht	
			Vertrouwen in media	
			Vertrouwen in onderwijs	
			Vertrouwen in onderzoek & onderzoekers	
			Vertrouwen in organisaties	
			Vertrouwen in politie	
			Vertrouwen in politiek en overheid	
		Vertrouwen in medeburgers		
		Vertrouwen in toekomst		
	Vrije tijd			
	Wederkerigheid en inzet in de samenleving			
Reacties m.b.t. en tijdens onderzoek				

Persoons en gezinsgegevens	Aanvaarding en sociale erkenning	De weg naar Mekka		
	Generatie			
	Politieke visie			
	Religie & islam	Alcohol & uitgaan		
		Andere religies - Christendom & Jodendom		
		Bekeren & Bekeerlingen		
		Bidden		
		Hadj - Bedevaart		
		Hoofddoek		
		Koran		
		Oorlog, geweld & Terrorisme		
		Ramadan		
		Religieuze Tv & Godsdienstlessen		
Taal	Arabisch			
	Azerisch			
	Balkan			
	Berbers			
	Duits			
	Engels			
	Frans			
	Koerdisch			
	Nederlands			
	Spaans			
	Turks			

Bijlage 8 Gezinnen vs. statistieken nationaliteiten per arrondissement (FOD, ADSEI, 2008)

	ANTWERPEN			LIMBURG			OOST-VLAANDEREN						VLAAMS BRABANT		WEST-VLAANDEREN								
	ANTWERPEN	MECHELEN	TURNHOUT	HASSELT	MAASEIK	TONGEREN	AALST	DENDERMONDE	EEKLO	GENT	OUDENAARDE	ST-NIKLAAS	HALLE-VILVOORDE	LEUVEN	BRUGGE	DIKSMUIDE	IEPER	KORTRIJK	OOSTENDE	ROESELARE	TIELT	VEURNE	
'Marokkanen'																							
Vlaamse %	**47,5**	**11,5**	2,0	**4,2**	2,3	1,1	1,2	0,9	0,1	**4,1**	1,4	**6,4**	**8,8**	2,7	0,5	0,0	0,1	**3,9**	0,2	0,5	0,4	0,1	100,0
Gezinnen	**6**	**1**		**1**						**1**		**1**	**1**					**1**					12
Gezinnen %	**50,0**	**8,3**	0,0	**8,3**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	**8,3**	0,0	**8,3**	**8,3**	0,0	0,0	0,0	0,0	**8,3**	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
% verschil	**2,5**	**-3,2**	-2,0	**4,1**	-2,3	-1,1	-1,2	-0,9	-0,1	**4,2**	-1,4	**1,9**	**-0,5**	-2,7	-0,5	0,0	-0,1	**4,4**	-0,2	-0,5	-0,4	-0,1	
'Turken'																							
Vlaamse %	**22,6**	**3,1**	1,3	**19,1**	**3,4**	4,3	1,6	4,6	0,1	**26,6**	0,4	**5,8**	**2,7**	2,6	0,2	0,0	0,1	0,8	0,2	0,0	0,3	0,0	100,0
Gezinnen	**2**	**1**		**3**	**1**					**4**		**1**	**1**										13
Gezinnen %	**15,4**	**7,7**	0,0	**23,1**	**7,7**	0,0	0,0	0,0	0,0	**30,8**	0,0	**7,7**	**7,7**	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
% verschil	**-7,3**	**4,6**	-1,3	**4,0**	**4,3**	-4,3	-1,6	-4,6	-0,1	**4,2**	-0,4	**1,9**	**5,0**	-2,6	-0,2	0,0	-0,1	-0,8	-0,2	0,0	-0,3	0,0	

Bijlage 9 Handleiding en afspraken bij de transcripties & reviewing

1. **Vorm:**

- Bij elke persoon een nieuwe lijn beginnen en tussen twee personen telkens witregel laten (zie voorbeeld)

- Stukken transcriberen per 5 minuten met aanduiding van het bestand: De tijdsblokken van 5 minuten: onderlijnd, in vet en twee witregels ervoor; op de volgende manier dus:

  Moeder: blablabla

  TG7-B1-D1: 05:00-00:10:00:

  Interviewer: blablabla

- Omschrijving van de personen aan het woord:
  - **Vader:** (en niet man)
  - **Moeder:** (en niet vrouw)
  - Dochter leeftijd, vb.: **Dochter 21:**
  - Zoon leeftijd, vb.: **Zoon 13:**
  - **Interviewer:** + bij andere interviewer: **Interviewer N:**
  - Anderen: **Neef: Nicht: Schoonzoon:**,….
  - Personen blijven benoemen: dus interviewer is overal interviewer en niet éénmaal interviewer en dan voor de rest X.
  - Gebruik alleen maar lettercodes wanneer je niet weet wie het is
  - Leeftijden bij zoons of dochter: spatie ertussen dus geen Dochter13, maar Dochter 13

- Schrijfwijze stop woorden, spelling en grammatica:
  - Combinaties los van elkaar:
    - Vb.: Ah ja, en zo, of zo,
  - Zo dicht mogelijk bij juiste taal, zonder dialect weg te werken:
    - ni blijft ni
    - bij inkorting het tot t: 't dus 't wou, 't is ipv tis of twou
    - bij inkorting ik tot k: idem: 'k zie, 'k mag
    - es komt van eens: dus ies of es maar geen is (verwarring)
  - Gebruik euhm, uhu, hé in plaats van euh, uhm, é/he of andere varianten
  - Schrijf allez in plaats van allé, allee of andere varianten
  - Komma's tussen herhalende woorden, tenzij in zinnen waar het niet moet:
    - Vb.: Nee, nee of ja, ja. Maar niet: Toen die die boeken zag… en voel je je…
  - Juiste schrijfwijze programma's, steden, straten, … : Opzoeken!!
  - Sms en afleidingen juist schrijven: Sms'en, sms'jes etc.
  - Getallen moeten niet uitgeschreven worden, gewoon in cijfers
  - MSN is met hoofdletters

- Tussen 2 zinnen 1 spatie tussenlaten en geen 2; Voorkom dubbele spaties elders ook

2. **Inhoud:**

- Lees eerst de observatienota's

- Letterlijke transcriptie:
  - Letterlijk en niet de essentie:
    - vb. “verbeteringen en veranderingen” niet veranderen in “vernieuwingen”.
  - Ook geen nevenschikkingen veranderen:
    - vb. “verbeteringen en veranderingen” i.p.v. “veranderingen en verbeteringen”
  - Iedereen die iets zegt moet getranscribeerd worden: Als moeder iets aan het zeggen is, en vader herhaalt een woord, dit zo transcriberen

- Bijkomende info tussen haakjes (vb. persoon lacht, rumoer, onderbreken…). Als 1 persoon lacht, aanduiden wie, als spreker, dan gewoon op dezelfde regel als de tekst. Als iedereen lacht, aanduiden iedereen en op aparte regel vb.:

  Moeder: blablabla

  Interviewer: (onderbreekt) blablabla

  (Dochter 15 lacht)

  Moeder: (vervolgt) blablabla

  (Vader, moeder en interviewer praten dooreen)

  Vader: blablabla

  Moeder: (lacht) blablabla

  (iedereen lacht)

- Personen die deelnamen aan de gesprekken zie SPSS en observatienota’s

- In het begin best eerst een stukje luisteren, kwestie van de stemmen in je op te nemen.

- Het journaal moet niet getranscribeerd worden, de reacties wel met opgave van tijd en item van het journaal (te vinden in het document journaal uitgeschreven): vb.:
  - **Dochter 21:** Allez jong (13:08-13:09) (item VDAB)

- Bij onverstaanbaar aangeven van waar tot waar (01:23-01:34) + in het rood:
  Vader: (onverstaanbaar: 00:29-00:31)

- Bij Arabisch / Turks aangeven van waar tot waar (03:23-04:12) + wie + in het geel:
  Vader: (Turks: 00:53-00:59)

- Franse, Engelse, Duitse stukken gewoon uitschrijven, niet vertalen

3. <u>Reviewing</u>

- Dezelfde regels gelden als voor de transcripties met bijkomend de vraag om én de transcriptie na te kijken, én eventuele programma's, zenders, steden, vreemde woorden etc. op te zoeken voor een correcte schrijfwijze.

Bijlage 10 Mediabezit in de 25 gezinnen: televisie & ICT

In de tabel hieronder worden de uitzonderingen in het cursief aangegeven: het niet bezitten van een internetaansluiting, satellietontvanger of kabelaansluiting en het wel bezitten van digitale televisie.

Gezin	Mediabezit
G1	**2 televisietoestellen:** Breedbeeldtelevisie in de woonkamer met kabelaansluiting, satellietontvanger en dvd-speler. Televisietoestel met dvd-speler in de slaapkamer van de dochters, enkel op de kabel aangesloten. Dit toestel is nieuwer dan dat in de woonkamer. Moeder wil een derde toestel voor de ouderlijke slaapkamer. Geen digitale tv. **1 computer:** 1 laptop van de moeder met internetaansluiting, geen draadloos. 1 defecte computer op slaapkamer van de dochters.
G2	**2 (6) televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer met dvd- en video-speler en kabel- en satellietaansluiting. Tweede televisietoestel in tweede woonkamer met kabel- en satellietaansluiting. In deze kamer woont de grootmoeder. In de kelder staan nog twee oude televisietoestellen die niet meer gebruikt worden. In de juwelierszaak staan twee televisietoestellen. Geen digitale tv. Moeder plant aanschaf homecinema. **3 computers:** Desktop in een vrije kamer. Twee laptops, waarvan één van de dochter van 23. Draadloos internet.
G3	**3 televisietoestellen:** Televisietoestel (geen flatscreen / breedbeeld) in de woonkamer met dvd- en videospeler en met kabel- en satellietaansluiting. Televisietoestel in slaapkamer van de ouders met kabelaansluiting. Televisietoestel, zonder kabel- of satellietaansluiting, met PlayStation in de slaapkamer van de zoons maar recent weggenomen door de ouders en op zolder geplaatst. Geen digitale tv. **2 computers:** Twee desktops: één in de woonkamer met groot scherm aan een bureau en één op de slaapkamer van dochter 18. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend. Plannen aanschaf extra laptop wegens teveel aan bedrading.
G4	**1 televisietoestel:** Televisietoestel in de woonkamer met PlayStation, dvd-speler en kabelaansluiting. Geen digitale tv. *Geen satellietaansluiting.* **1 computer:** 1 laptop, *geen internet*. Plannen aanschaf extra laptop.
G5	**1 televisietoestel:** Groot, 'gewoon' televisietoestel in de hoek van de woonkamer met dvd-speler en kabel- en satellietaansluiting. Geen digitale tv. **1 computer:** 1 laptop met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G6	**5 televisietoestellen:** Televisietoestel in de hoek van de woonkamer, met dvd-speler en met kabel- en satellietaansluiting. Televisietoestel in de keuken met kabelaansluiting en parallel aangesloten met satelliet in de woonkamer. Televisietoestel in de slaapkamer van de zoon van 25. Televisietoestel met homecinema en dvd-speler in de slaapkamer van de inwonende zoon van 21 en schoondochter. Televisietoestel dat de vader gebruikt voor herstellingen aan satellietontvangers (bijberoep). Alle tv's zijn apart aangesloten op de kabel, behalve die van de keuken en de woonkamer zijn parallel verbonden voor satelliet (je kan er dus niet zappen en alleen zien wat er in de woonkamer opstaat). *Wel digitale tv*. **4 computers:** Twee laptops (van de vader en de zoon van 21) en twee desktops, één Dell desktop met flatscreen in de woonkamer (aan het raam) en één (oude) desktop in de slaapkamer van één de dochter van 17 (dochter 17-1), zonder internet. Draadloos internet.
G7	**2 televisietoestellen:** Televisietoestel (bescheiden en van gemiddelde grootte) staat centraal in de woonkamer met dvd-speler en kabel- en satellietaansluiting. Dit toestel stond twee weken eerder op de bovenverdieping, in een soort van televisiekamer, met enkel kabelaansluiting. Het originele toestel dat beneden stond, is defect. Geen digitale tv. Er is ook een PlayStation. **2 computers:** 1 desktop in de woonkamer en 1 laptop van de vader waar de kinderen niet aan mogen komen. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G8	**2 televisietoestellen:** Televisietoestel in de leefruimte (keuken + aangrenzend vertrekt met keukentafel en sofa) met dvd-speler en satellietaansluiting. Tweede televisie in de tweede woonkamer, met kabelaansluiting (sinds kort). Voordien diende dit toestel enkel voor PlayStation en Wii. Geen digitale tv. Videospeler staat in de garage. **4 computers:** Desktop in slaapkamer van de zoon van 10. Drie laptops, voor elke dochter één. Draadloos internet.

G9	**2 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer, met dvd-speler en met kabel- en satellietaansluiting. Tweede toestel staat 'boven' en dient voor spelletjes, maar wordt nauwelijks nog gebruikt en werd gelimiteerd gebruikt. Geen digitale tv. **1 computer:** Desktop 'boven' met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G10	**2 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer met kabelaansluiting en satellietontvanger. Klein televisietoestel in de slaapkamer van de zoon met enkel kabelaansluiting. Geen digitale tv. **3 computers:** Twee laptops, één van de dochter van 18. Desktop in de veranda. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G11	**2 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer / eetkamer met kabel- en satellietaansluiting en dvd-speler. Geen digitale tv. Tweede televisietoestel op de slaapkamer van dochter 18, maar vader weigert die aan te sluiten uit angst voor slechte schoolresultaten. **2 computers:** 1 desktop in de slaapkamer van de dochter van 18 (die vroeger ter controle beneden stond) en 1 laptop. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G12	**2 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer met satelliet- en kabelaansluiting. Het andere televisietoestel staat 'boven' en wordt nauwelijks nog gebruikt, maar diende vroeger voor spelletjes die de zoon van 17 nu op de pc speelt. Geen digitale tv. **3 computers:** Twee desktops (op slaapkamers van zoon van 17 en de dochter van 19) en één laptop, die nauwelijks gebruikt wordt. Draadloos internet.
G13	**3 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer, aangesloten op kabel en satelliet. Tweede televisietoestel op de slaapkamer van de ouders, aangesloten op kabel en satelliet. Derde televisietoestel op de slaapkamer van de broers, aangesloten op kabel en satelliet, dat soms verhuisd wordt naar de slaapkamer van de dochter van 21. Geen digitale tv. **6 computers:** Vier desktops op de slaapkamers van de kinderen en 2 laptops. Internetaansluiting, maar geen draadloos, enkel in de woonkamer.
G14	**2 televisietoestellen:** Kleine flatscreen televisie centraal in de woonkamer/eetkamer met dvd-speler en satellietontvanger, maar *geen kabelaansluiting*. Tweede toestel in ontvangstruimte zonder kabel- of satellietaansluiting. Geen digitale tv. **1 computer:** 1 desktop op de kamer van de zoon van 20, *geen internet*. Zoon van 20 plant aanschaf laptop.
G15	**2 televisietoestellen:** Breedbeeld televisietoestel (geen flatscreen) in de woonkamer op gelijkvloers met kabel- en satellietaansluiting. Vrij nieuw televisietoestel (maar ouder en kleiner dan eerste toestel) met normaal scherm centraal geplaatst in de tweede living op het eerste verdiep, met dvd-speler, PlayStation en enkel kabelaansluiting. Geen digitale tv. Vroeger derde klein televisietoestel op slaapkamer van de dochter van 15 maar weggedaan uit angst voor schoolresultaten. **2 computers:** 1 laptop en 1 desktop in slaapkamer van de zoon van 19. Draadloos internet.
G16	**3 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer met kabelaansluiting en dvd-speler. Televisietoestel met kabelaansluiting op slaapkamer van de ouders. Derde televisietoestel in de slaapkamer van de zoon, enkel voor PlayStation. *Geen satelliet.* Geen digitale tv. **2 computers:** 2 laptops, één voor te werken en één voor spelletjes. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G17	**2 televisietoestellen:** Flatscreen televisietoestel in de woonkamer met kabelaansluiting, satellietontvanger en dvd-speler. Televisietoestel met enkel kabelaansluiting in de ouderlijke slaapkamer (ouder televisietoestel dat van beneden naar boven verhuisd is). Geen digitale tv. **1 computer:** Desktop (10 jaar oud) op de slaapkamer van de ouders met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G18	**1 televisietoestel:** Televisietoestel met dvd-speler en kabelaansluiting in de woonkamer. *Geen satelliet.* Geen digitale tv. **1 computer:** Desktop in de woonkamer in een hoek aan een bureau. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G19	**2 televisietoestellen:** Flatscreen televisietoestel in de woonkamer met kabelaansluiting, satellietontvanger en dvd-speler. *Wel digitale tv.* Klein televisietoestel in de slaapkamer van de dochter van 19, enkel op de kabel aangesloten. **1 computer:** Desktop in de woonkamer met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend. Plannen aanschaf laptop.
G20	**3 televisietoestellen:** Breedbeeldtelevisie in de woonkamer met dvd- en video-speler, kabel- en satellietaansluiting. Nieuwe, kleine flatscreen in ouderlijke slaapkamer, tijdelijk want bestemd voor Marokko, maar toch aangesloten op kabel. Tweedehands televisietoestel

	in de slaapkamer van de dochters met enkel kabelaansluiting. Geen digitale tv. **1 computer:** Desktop in de keuken met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G21	**2 televisietoestellen:** Normaal (niet erg nieuw, niet erg oud) televisietoestel centraal in living met videospeler en kabel- en satellietaansluiting. Tweede televisietoestel is defect en diende enkele voor spelletjes. Onduidelijk waar het staat. Geen digitale tv. **1 computer:** Desktop in slaapkamer van de zoon van 24 met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend. Daarnaast 1 defecte desktop. Zoon 24 plant aankoop computer.
G22	**2 televisietoestellen:** Zeer modern flatscreen televisietoestel met groot scherm, een gespecialiseerde geluidsinstallatie (homecinema), een dvd-speler en met kabel- en satellietaansluiting, centraal in living. Tweede televisietoestel in de kinderkamer boven, met kabelaansluiting. Geen digitale tv, maar plannen aankoop digitale satelliet. **1 computer:** Desktop in bureaukamer met internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G23	**2 televisietoestellen:** Flatscreen televisietoestel in de woonkamer met kabelaansluiting, satellietontvanger, dvd- en video-speler en PlayStation. Tweede toestel in een kleine kinderkamer, speciaal daarvoor gekocht. Geen digitale tv. **2 computers:** Desktop (vrij nieuw) in een hoek in de woonkamer. Moeder heeft laptop van het werk. Internetaansluiting, maar draadloos of niet: onbekend.
G24	**3 televisietoestellen:** Televisietoestel in de woonkamer met kabel- en satellietaansluiting. Klein televisietoestel in een hoek van de keuken. Televisietoestel zonder kabel- of satellietaansluiting, maar met dvd-speler op de slaapkamer van de dochter van 25. Geen digitale tv. **2 computers:** Desktop op slaapkamer van dochter van 15. Laptop die meestal bij de zoon van 23 staat. Draadloos internet.
G25	**3 televisietoestellen:** Zeer groot televisietoestel in de woonkamer met kabel- en satellietaansluiting. Tweede televisietoestel in de tweede woonkamer, aansluitingen onbekend, minstens kabel. Derde televisietoestel op zolder, voorlopig niet gebruikt maar geplande aansluiting op de kabel. Geen digitale tv, *dochter 25 wel digitale tv in haar nieuwe woonst.* **2 computers:** Twee desktops, één in een bureaukamer, met internetaansluiting (geen draadloos) en één in een zolderkamer (zonder internetaansluiting).

Bijlage 11 Nieuwsconsumptie en mediadragers in de 25 gezinnen

		Nieuwsconsumptie	Televisienieuws	Kranten	Radionieuws
1	G01-Dochter12	Nee	Nee	Nee	?
2	G01-Dochter13	Nee	Nee	Alleen online	?
3	G01-Moeder	Nee + sociaal	Nee + sociaal	Alleen online	Nee
4	G01-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Nee
5	G02-Dochter23	Dagelijks	Dagelijks	Beide, divers	?
6	G02-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	?
7	G02-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Ja
8	G03-Dochter18	Wekelijks	Wekelijks	Nee	?
9	G03-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Ja
10	G03-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	?
11	G03-Zoon12	Nee	Nee	Nee	?
12	G04-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Ja
13	G04-Zoon12	Nee + sociaal	Nee + sociaal	Nee	Nee
14	G05-Dochter19	Bijna dagelijks	Bijna dagelijks	Beide, idem	Ja
15	G05-Dochter26	Bijna dagelijks	Bijna dagelijks	Alleen krant	Nee
16	G05-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
17	G05-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
18	G06-Dochter17-1	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Nee
19	G06-Dochter17-2	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Nee
20	G06-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
21	G06-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Ja
22	G06-Zoon25	Dagelijks	Dagelijks	Beide, divers	Ja
23	G07-Dochter11	Nee	Nee	Alleen online	Ja
24	G07-Dochter13	Nee	Nee	Nee	Nee
25	G07-Moeder	Dagelijks	Wekelijks	Beide, divers	Nee
26	G07-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Ja
27	G07-Zoon15	Nee	Nee	Alleen online	Nee
28	G08-Dochter15	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	Nee
29	G08-Dochter18	Dagelijks	Dagelijks	Alleen online	Nee
30	G08-Dochter21	Wekelijks	Wekelijks	Beide, divers	Nee
31	G08-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
32	G08-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
33	G09-Dochter12	Nee	Nee	Alleen online	Nee
34	G09-Dochter16	Nee	Nee	Nee	Nee
35	G09-Dochter18	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	?
36	G09-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	?
37	G09-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen online	?
38	G09-Zoon19	Nee + sociaal	Nee + sociaal	Alleen krant	?
39	G10-Dochter18	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	?
40	G10-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Ja
41	G10-Vader	Dagelijks	Bijna dagelijks	Alleen online	?

		Nieuwsconsumptie	Televisienieuws	Kranten	Radionieuws
42	G10-Zoon12	Nee	Nee	Alleen online	?
43	G11-Dochter18	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	Nee
44	G11-Dochter20	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	Nee
45	G11-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
46	G11-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
47	G12-Dochter19	Dagelijks	Wekelijks	Beide, divers	Ja
48	G12-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Ja
49	G12-Vader	Dagelijks	Bijna dagelijks	Alleen krant	Ja
50	G12-Zoon17	Dagelijks	Dagelijks	Alleen online	Ja
51	G13-Dochter21	Nee	Nee	Alleen krant	Nee
52	G13-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
53	G13-Vader	Dagelijks	Bijna dagelijks	Alleen krant	Ja
54	G13-Zoon15	Nee	Nee	Nee	?
55	G13-Zoon19	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	?
56	G14-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
57	G14-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
58	G14-Zoon20	*Bijna dagelijks*	*Wekelijks*	Alleen online	Nee
59	G15-Dochter15	Nee + sociaal	Nee + sociaal	Nee	Nee
60	G15-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
61	G15-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
62	G15-Zoon12	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
63	G15-Zoon19	Dagelijks	Dagelijks	Beide, divers	Nee
64	G15-Zoon21	Nee	Nee	Alleen online	Nee
65	G16-Dochter15	Wekelijks	Wekelijks	Nee	Nee
66	G16-Moeder	Nee + sociaal	Nee + sociaal	Nee	Nee
67	G16-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Ja
68	G17-Dochter13	Nee	Nee	Nee	?
69	G17-Moeder	Wekelijks	Wekelijks	Nee	Ja
70	G17-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Nee	?
71	G18-Dochter22	Dagelijks	Dagelijks	Alleen online	?
72	G18-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	Ja
73	G19-Dochter16	Dagelijks	Dagelijks	Alleen online	Nee
74	G19-Dochter19	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
75	G19-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Ja
76	G19-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Ja
77	G20-Dochter13	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
78	G20-Dochter16	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Nee
79	G20-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	?
80	G20-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Nee	Ja
81	G21-Dochter21	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	?
82	G21-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
83	G21-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
84	G21-Zoon20	Dagelijks	Dagelijks	Beide, divers	Nee
85	G21-Zoon24	Dagelijks	Dagelijks	Beide, divers	?

		Nieuwsconsumptie	Televisienieuws	Kranten	Radionieuws
86	G22-Dochter13	Nee	Nee	Nee	Ja
87	G22-Moeder	Dagelijks	Bijna dagelijks	Alleen krant	?
88	G22-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Beide, idem	?
89	G23-Dochter13	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	Nee
90	G23-Moeder	Bijna dagelijks	Bijna dagelijks	Alleen online	Nee
91	G23-Vader	Bijna dagelijks	Bijna dagelijks	Nee	Nee
92	G24-Dochter15	Nee	Nee	Alleen online	Nee
93	G24-Dochter25	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Nee
94	G24-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Ja
95	G24-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Nee	?
96	G24-Zoon23	*Bijna dagelijks*	*Bijna dagelijks*	Beide, idem	?
97	G25-Dochter25	Dagelijks	Dagelijks	Beide, divers	?
98	G25-Moeder	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	Ja
99	G25-Vader	Dagelijks	Dagelijks	Alleen krant	?
100	G25-Zoon13	Wekelijks	Wekelijks	Nee	Nee
101	G25-Zoon16	Dagelijks	Bijna dagelijks	Beide, divers	Nee
102	G25-Zoon27	Wekelijks	Wekelijks	Alleen online	Nee

Bijlage 12 Meest bekeken televisiezenders algemeen en voor nieuws (gesloten vragenlijst)

Samenvattende tabel		'Turkse' gezinsleden		'Marokkaanse' gezinsleden	
		Nieuws	Algemeen	Nieuws	Algemeen
1	Één	**27**	**17**	**31**	**22**
2	VTM	**26**	**20**	**30**	**24**
3	Show TV (Turks)	**16**	**17**	0	0
4	Kanal D (Turks)	**15**	**16**	0	0
5	Turkstalige en Arabischtalige varia	16	26	12	11
6	ATV (Turks)	11	12	0	0
7	Marokkaanse / Turkse nationale zenders	**10**	**10**	**10**	**10**
8	Star TV (Turks)	9	13	0	0
9	Regionale TV	9	5	8	3
10	Haber / Haber Türk (Turks)	8	0	0	0
11	Canvas	7	7	10	6
12	Samanyolu (Turks)	6	5	0	0
13	Engelstalig varia (+AL Jazeera English)	4	5	5	4
14	VT4	4	**26**	0	**28**
15	Kanal 7 (Turks)	4	6	0	0
16	Nederland 1/2/3	3	2	2	3
17	Andere	3	3	1	0
18	Vitaya	1	11	0	6
19	Franstalig varia (RTBF, RTL TVI, France 2/3,...)	0	0	**13**	**15**
20	2BE	0	**19**	1	**27**
21	Vijf TV	0	13	0	14
22	Europese muziekzenders (JIM TV, TMF, MTV)	0	8	0	18
23	National Geographic	0	7	0	5
24	Kinderzenders (Ketnet & Nickelodeon)	0	7	3	4
25	Al Jazeera (Arabischtalig)	0	0	**11**	9
26	Religieuze zenders (Iqra (Arabischtalig), Islam Channel (Engelstalig), Hilal & Dost (Turkstalig))	4	2	0	**11**

Alle zenders							
Turkse gezinsleden				'Marokkaanse' gezinsleden			
Algemeen		Nieuws		Algemeen		Nieuws	
2Be	19	24	1	2Be	27	2Be	1
Al Jazeera English	1	ATV	11	Abu Dhabi TV	2	Abu Dhabi TV	2
ATV	12	BBC	2	Al Arabiya	1	Al Alam	1
AVS	3	Canvas	7	Al Furat	1	Al Arabiyah	2
BBC	1	CNN	1	Al Huda	1	Al Furat	1
Canvas	7	CNN Türk	4	Al Jazeera	9	Al Jazeera	11
CNN Türk	1	Dost TV	1	Al Maghribiya	4	Al Jazeera English	1

Discovery channel	1	één	27	Al Majd	1	Al Kawtar	1
Dost TV	1	Fox Tv	1	Canvas	6	Al Maghribiya	1
één	17	Haber /Haber Türk	8	CNN	1	BBC	1
Fox Tv	1	Hilal TV	1	Dubai	2	Canvas	10
Galatasaray TV	2	Kanaal Z	2	één	22	CNN	2
Hilal TV	3	Kanal 7	4	Eonline	1	één	31
JIM TV	3	Kanal D	15	Eurosport	1	Enews	1
Kanal 7	6	Kontv	1	France 2	2	France 2	2
Kanal D	16	Kral TV	1	France 3	1	Ketnet	2
Ketnet	1	Nederland 1/2/3	3	Iqra	7	Maroc 1 - RTM	3
Kontv	3	NTV	3	Islam Channel	1	Maroc 2 - 2M	7
Kral TV	4	Power Turk	1	JIM TV	4	Nederland 1/2/3	2
MTV	3	Regionale TV	9	Ketnet	2	Nickelodeon	1
National Geographic	7	Samanyolu TV	6	Maroc 1 - RTM	6	Regionale TV	8
Nederland 1	2	Show TV	16	Maroc 2 - 2M	4	RTBF	6
Nickelodeon	6	Sky Türk	2	MTV	7	RTL-TVI	5
NTV	1	Star tv	9	Muziekzenders	1	Soedan	2
Power Turk	3	TGRT	1	National Geographic	5	Syria	2
Regionale TV	2	TRT / TRT-INT	10	Nederland 2	3	Vijf TV	1
Samanyolu TV	5	Turkse schotelantenne	1	Nickelodeon	2	VTM	30
Show TV	17	TV5	1	Regionale TV	3		
Sky Türk	1	Ulusol Kanal	1	RTBF	6		
Star tv	13	Vitaya	1	RTL-TVI	6		
TGRT	1	VT4	4	Syria	2		
TMF	5	VTM	26	TMF	5		
TRT	5			Trace / MCM	1		
TRT-INT	5			Vijf TV	14		
Turkse schotelantenne	1			Vitaya	6		
TV5	3			VT4	28		
TV8	3			VTM	24		
Vijf TV	13			Zahra	1		
Vitaliteit	3						
Vitaya	11						
VT4	26						
VTM	20						

Bijlage 13 Visuele en tekstuele antwoorden op de herinnerings- en begripsvragen

	Vraag	Thema	Beschrijving	Locatie
Beeld	MC-1: Ken je de namen van de twee Marokkaanse politici die in beeld kwamen tijdens de Mechelse gemeenteraad?	Corruptie in Mechelen	De twee politici komen enkel in beeld. Temsamani komt viermaal in beeld, Salmi éénmaal (18:57-19:00)	18:04-18:07 18:39-18:42 18:57-19:00 19:02-19:05 19:30-19:35
Ander	MC-6: Welke winkel baatte één van de in Spanje opgepakte terroristen uit?	Opgerolde terreurcel	Er wordt éénmaal vermeld dat het om een slagerij gaat en gedurende 6 seconden komt een uithangbord in beeld waarin zowel in het Spaans als in het Arabisch onder andere het woord slagerij staat.	28:00-28:09
Beeld + Tekst	MC-9: Wie is de dwarsligger bij de formatiebesprekingen rond de communautaire thema's en de staatshervorming volgens het journaal?	Vorming regering	Milquet komt diverse malen in beeld en wordt herhaaldelijk aangewezen als dwarsligger bij de formatiebesprekingen	00:53-01:01 01:38-02:48 04:43-05:17 19:57-20:03
	MC-11: Wat doet de oogziekte LMD? Wat zien mensen die LMD hebben?	Oogziekte LMD	Er wordt éénmaal uitgelegd wat LMD doet en er is één simulatie die weergeeft wat patiënten zien.	11:30-11:43
	JF-11: Inwoners uit Vlaanderen krijgen gemiddeld meer kinderen dan het gemiddelde in Europa	Geboortes in Vlaanderen	Het hoger aantal geboortes in Vlaanderen dan in Europa wordt besproken terwijl de gemiddelden van beide regio's in beeld verschijnen.	13:09-13:20
	MC-4: In welke stad start de VDAB met de huisbezoeken?	VDAB	Er wordt slechts éénmaal vermeld dat het enkel over Antwerpen gaat. Daarnaast gebeuren de interviews met minderheden in Borgerhout (commentaarstem) en verschijnt Antwerpen in een balk bij de stem van de commentator.	15:21-15:28 15:42-15:47
	MC-4: Hoe heet het interim kantoor dat beschuldigd wordt van discriminatie?	Discriminatie interim-kantoor	De naam van het interim-kantoor wordt tweemaal uitgesproken en verschijnt langdurig en herhaaldelijk in beeld, ook in close up.	17:39-17:43 17:47-18:12
	MC-2: In welke Amerikaanse staat zijn er bosbranden?	Bosbranden VS	Californië wordt zevenmaal vermeld en het woord Californië komt viermaal in beeld, waarvan één keer op een kaartje, éénmaal bij beelden en drie maal langdurig bij het woord live bij het interview met de correspondent ter plaatse.	20:07-20:10 20:20-20:25 20:30-20:37 20:42-20:45 21:22-21:32 22:12-24:10
	MC-8: Welke beelden zijn voor de Turkse staat taboe?	PKK & Turkije	De commentaarstem legt uit welke beelden taboe zijn en intussen worden de beelden getoond waarop gevangen Turkse soldaten te zien zijn.	24:47-25:03
	JF-7: De leider van de Iraaks Koerdistan heet Barzani.	PKK & Turkije	De naam Barzani wordt éénmaal vermeld en verschijnt ook gedurende 8 seconden in beeld bij een interview met de man.	25:27-25:55
	JF-5: Er werd een sproeiwagen ingezet tegen de Turkse jongeren	Onrust in Schaarbeek	Er wordt éénmaal gezegd dat er een sproeiwagen wordt ingezet en de sproeiwagen zelf komt tweemaal kort in beeld.	26:29-26:37
	MC-7: In welk land hebben de studenten betoogd?	Onrust in Venezuela	Er wordt éénmaal een afleiding van Venezuela gebruikt ('Venezolaanse') en het woord Venezuela verschijnt gedurende 6 seconden in beeld in een balk.	27:31-27:52

Tekst	JF-8: De laatste discussie over de communautaire kwesties ging over de NMBS	Vorming regering	NMBS als laatste communautaire tegenstelling komt tweemaal aan bod, zonder ondersteunende beelden.	01:53-02:02 04:43-05:17
	JF-12: Er zijn twee vormen van de oogziekte LMD, de natte en de droge en de droge is de gevaarlijkste	Oogziekte LMD	Wordt éénmaal uitgelegd door expert. Geen ondersteunende beelden.	11:43-12:03
	MC-5: Hoeveel kinderen krijgen allochtonen gemiddeld volgens het journaal?	Geboortes in Vlaanderen	Komt slechts in één zin aan bod.	13:20-13:26
	JF-6: De VDAB wil ook bezoeken brengen aan de moskeeën	VDAB	Er wordt tweemaal gezegd dat er ook bezoeken aan moskeeën zullen gebeuren.	15:52-16:09
	JF-10: Het plan van de VDAB dient om te controleren	VDAB	De vrees (bij minderheden) dat het om controle gaat wordt uitgesproken door de commentaarstem en vervolgens ontkend door Fons Leroy van de VDAB.	16:29-16:47
	JF-9: De minister van werk Vandenbroucke wil het interim kantoor dat beschuldigd wordt van discriminatie een tijdelijke vergunning geven.	Discriminatie interim-kantoor	Dat Vandenbroucke de vergunning wilt vervangen door een tijdelijke komt in één zin aan bod, zonder ondersteunend beeld.	17:57-18:06
	JF-2: De Mechelse schepen die in opspraak kwam en ontslagen werd heet Leo Stevens.	Corruptie in Mechelen	De naam Stevens wordt zevenmaal vermeld, zonder ondersteund beeld.	17:42-18:42
	JF-3: Er zijn een half miljoen tot een miljoen mensen uit hun huizen gevlucht door de bosbranden.	Bosbranden VS	Het aantal van een half miljoen tot een miljoen mensen wordt tweemaal vermeld, zonder ondersteunende beelden.	20:30-20:37 21:00-21:08
	MC-10: Waar wilden Turkse jongeren manifesteren in België?	Onrust in Schaarbeek	Schaarbeek wordt éénmaal vermeld.	26:13-26:15
	MC-12 Hoe heet de president van het land waar de studenten betoogd hebben?	Onrust in Venezuela	De naam van de Venezolaanse president wordt tweemaal vermeld.	27:38-27:52
	JF-4: De terreurcel in Spanje werd geleid door een Marokkaan en een Saoedi	Opgerolde terreurcel	De nationaliteit van de opgepakte leden van de cel wordt éénmaal vermeld.	28:20-28:25
	JF-1: De eerste wedstrijd van Anderlecht in de Champions League is tegen een Israëlische ploeg	Anderlecht in de UEFA-cup	Er wordt slechts éénmaal vermeld dat het om de UEFA-cup gaat en niet om de Champions League zoals beweerd in de stelling.	29:56-30:00

Bijlage 14 Reacties op de items in het vertoonde journaal

Reacties	Hoofdpunten	**Formatie**	Flahaut	**LMD**	**Geboorte cijfer**	Baby D	Poolstation	Brouwers	**VDAB**	**T-Interim**	**Mechelen**	Hoofdpunten	**Bosbranden VS**	**Turkije & PKK**	**Turkse jeugd**	Schaakbord moordenaar	**Venezuela**	**Terreurcel**	**Wolkers**	**Anderlecht**
Gezin 1		Ja	Ja	Ja			F	F	Ja & F & O	V	F& O		Ja & F	Ja	Ja	Ja	Ja	F & O	Ja	Ja
Gezin 2		Ja	Ja & O	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja	Ja & O			Ja & O	Ja	Ja					Ja
Gezin 3	Ja	Ja & F	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	F	Ja		Ja	Ja & O	Ja & O			Ja	Ja + F	Ja + V
Gezin 4		Ja	Ja & O	Ja	Ja & F								Ja	Ja	V & Ja	Ja		Ja	Ja	Ja
Gezin 5													Ja							
Gezin 6													Ja							
Gezin 7		O	O		O				Ja				Ja & O	O	Ja & O					O
Gezin 8		Ja	Ja & O	Ja & O	Ja & O				O		O		O	O	O		O		O	
Gezin 9				Ja																
Gezin 10		Ja		Ja & O		O			O	Ja	O		Ja	Ja	Ja & O	O			O	O
Gezin 11	F	Ja	Ja & F	Ja	Ja	Ja	O+ V	Ja	Ja	Ja	Ja & V & O	Ja	Ja	Ja & O	Ja	Ja & V	V & F		Ja	Ja + V
Gezin 12				Ja & O									O	Ja	Ja & O				Ja	
Gezin 13	F	Ja & O	Ja & F		Ja	Ja			Ja & O	Ja		Ja	Ja	Ja & O	Ja	Ja		Ja		
Gezin 14		Ja & F	Ja & F	F	F	F	O	Ja	Ja & O	O & F	O & F		Ja	Ja		Ja	V	Ja		
Gezin 15	Ja	Ja	Ja	Ja & O	Ja			Ja	Ja										Ja	O
Gezin 16		Ja			O				O		O		Ja & O							Ja
Gezin 17					Ja & O	O			O		O		F					F	F	
Gezin 18	Ja		Ja		Ja			Ja	Ja		Ja & O	Ja	Ja		Ja			Ja		Ja
Gezin 19		Ja											F	O	O					
Gezin 20		Ja	Ja	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja		Ja & O		Ja	Ja	Ja	Ja	O	F	Ja	
Gezin 21	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja	Ja	V	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja	
Gezin 22		Ja & F	Ja & O	Ja & O	Ja	Ja		Ja	Ja		Ja		Ja	Ja		Ja	Ja	Ja	Ja	Ja + V
Gezin 23		O			Ja				Ja		O	F	O			Ja			Ja	
Gezin 24	F	Ja & F	Ja & F & O	Ja & O	Ja & O	Ja & V		Ja	Ja	Ja	O		Ja	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja	Ja
Gezin 25								Ja	Ja	Ja	Ja & O		Ja			Ja		Ja	Ja	

Ja = Ja Zwart = Nee ? = Onbekend F = Reacties maar niet over item V = over vorige item O = onverstaanbaar

Bijlage 15 Post-Hoc-testen (Tukey HSD) m.b.t. de itembeoordelingen in het veldexperiment

Post-Hoc-test (Tukey HSD) voor opleidingscategorieën

		Opleiding1	Opleiding2	Mean Difference	Std. Error	Sig.
VDAB: gespreksstof		**Geen / lager onderwijs**	**ASO**	**1,214(*)**	**0,388**	**0,012**
	M=	1,50	0,29			
	SD=	0,674	1,512			
		BSO & TSO	**ASO**	**,814(*)**	**0,295**	**0,035**
	M=	1,10	0,29			
	SD=	1,185	1,512			
		Hogeschool / universiteit	**ASO**	**,899(*)**	**0,303**	**0,020**
	M=	1,19	0,29			
	SD=	0,622	1,512			
Interim: gespreksstof		**Hogeschool / universiteit**	**ASO**	**,866(*)**	**0,329**	**0,047**
	M=	1,26	0,39			
	SD=	0,764	1,423			
Interim: betrokkenheid		**Hogeschool / universiteit**	**BSO & TSO**	**1,185(*)**	**0,323**	**0,002**
	M=	1,19	0,00			
	SD=	0,879	1,339			
		Hogeschool / universiteit	**ASO**	**,971(*)**	**0,328**	**0,020**
	M=	1,19	0,21			
	SD=	0,879	1,315			
Mechelen: waarde		**Geen / lager onderwijs**	**BSO & TSO**	**1,138(*)**	**0,391**	**0,023**
	M=	1,00	0,03			
	SD=	0,913	1,322			

Post-Hoc-test (Tukey HSD) voor leeftijdscategorieën

		Leeftijd 1	Leeftijd 2	Mean Difference	Std. Error	Sig.
Formatie: interesse		**43+**	**12-17**	**1,707(*)**	**0,354**	**0,000**
	M=	0,97	-0,74			
	SD=	1,129	1,375			
Formatie: betrokkenheid		**43+**	**12-17**	**1,356(*)**	**0,338**	**0,001**
	M=	0,47	-0,89			
	SD=	1,279	1,340			
LMD: gespreksstof		**43+**	**12-17**	**1,143(*)**	**0,345**	**0,011**
	M=	1,07	-0,07			
	SD=	1,132	1,517			
LMD: betrokkenheid		**43+**	**12-17**	**1,169(*)**	**0,338**	**0,007**
	M=	0,72	-0,44			
	SD=	1,306	1,396			
Geboortes: gespreksstof		**18-24**	**12-17**	**1,047(*)**	**0,343**	**0,024**
	M=	0,45	-0,59			
	SD=	1,011	1,366			
		34-42	**12-17**	**1,593(*)**	**0,394**	**0,001**
	M=	1	-0,59			
	SD=	1,414	1,366			
		43+	**12-17**	**,937(*)**	**0,320**	**0,033**
	M=	0,34	-0,59			
	SD=	1,078	1,366			
VDAB: waarde		**18-24**	**12-17**	**1,141(*)**	**0,355**	**0,015**
	M=	1,36	0,22			
	SD=	0,848	1,553			

VDAB: gespreksstof		**18-24**	**12-17**	**1,512(*)**	**0,284**	**0,000**
	M=	1,36	-0,15			
	SD=	0,581	1,433			
		25-33	**12-17**	**1,291(*)**	**0,420**	**0,023**
	M=	1,14	-0,15			
	SD=	0,9	1,433			
		34-42	**12-17**	**1,764(*)**	**0,334**	**0,000**
	M=	1,62	-0,15			
	SD=	0,506	1,433			
		43+	**12-17**	**1,434(*)**	**0,267**	**0,000**
	M=	1,29	-0,15			
	SD=	0,897	1,433			
VDAB: interesse		**18-24**	**12-17**	**1,185(*)**	**0,306**	**0,002**
	M=	1	-0,19			
	SD=	0,756	1,36			
		25-33	**12-17**	**1,471(*)**	**0,452**	**0,013**
	M=	1,29	-0,19			
	SD=	0,951	1,36			
		34-42	**12-17**	**1,493(*)**	**0,360**	**0,001**
	M=	1,31	-0,19			
	SD=	0,947	1,36			
		43+	**12-17**	**1,364(*)**	**0,287**	**0,000**
	M=	1,18	-0,19			
	SD=	1,02	1,36			
VDAB: betrokkenheid		**34-42**	**12-17**	**1,214(*)**	**0,428**	**0,043**
	M=	0,77	-0,44			
	SD=	1,423	1,281			
		43+	**12-17**	**1,159(*)**	**0,342**	**0,009**
	M=	0,71	-0,44			
	SD=	1,329	1,281			
Interim: gespreksstof		**18-24**	**12-17**	**1,503(*)**	**0,303**	**0,000**
	M=	1,32	-0,19			
	SD=	0,568	1,52			
		25-33	**12-17**	**1,899(*)**	**0,447**	**0,000**
	M=	1,71	-0,19			
	SD=	0,756	1,52			
		34-42	**12-17**	**1,108(*)**	**0,356**	**0,020**
	M=	0,92	-0,19			
	SD=	1,115	1,52			
		43+	**12-17**	**1,614(*)**	**0,284**	**0,000**
	M=	1,43	-0,19			
	SD=	0,79	1,52			
Interim: interesse		**18-24**	**12-17**	**1,409(*)**	**0,305**	**0,000**
	M=	1,41	0			
	SD=	0,796	1,441			
		25-33	**12-17**	**1,571(*)**	**0,451**	**0,007**
	M=	1,57	0			
	SD=	0,787	1,441			
		34-42	**12-17**	**1,077(*)**	**0,359**	**0,028**
	M=	1,08	0			
	SD=	1,115	1,441			
		43+	**12-17**	**1,321(*)**	**0,287**	**0,000**
	M=	1,32	0			
	SD=	0,819	1,441			

Interim: betrokkenheid		**18-24**	**12-17**	**1,337(*)**	**0,327**	**0,001**
	M=	0,82	-0,52			
	SD=	1,097	1,221			
		25-33	**12-17**	**1,947(*)**	**0,482**	**0,001**
	M=	1,43	-0,52			
	SD=	0,787	1,221			
		43+	**12-17**	**1,519(*)**	**0,307**	**0,000**
	M=	1	-0,52			
	SD=	1,054	1,221			
Mechelen: waarde		**43+**	**18-24**	**1,204(*)**	**0,314**	**0,002**
	M=	0,93	-0,27			
	SD=	1,163	1,077			
		43+	**12-17**	**1,239(*)**	**0,300**	**0,001**
	M=	0,93	-0,31			
	SD=	1,163	1,158			
Mechelen: gespreksstof		**34-42**	**18-24**	**1,206(*)**	**0,417**	**0,037**
	M=	0,62	-0,59			
	SD=	1,044	1,141			
		43+	**18-24**	**1,315(*)**	**0,337**	**0,002**
	M=	0,72	-0,59			
	SD=	1,066	1,141			
		43+	**12-17**	**1,186(*)**	**0,322**	**0,003**
	M=	0,72	-0,46			
	SD=	1,066	1,476			
Mechelen: interesse		**43+**	**18-24**	**1,041(*)**	**0,356**	**0,035**
	M=	0,59	-0,45			
	SD=	1,296	0,963			
Mechelen: betrokkenheid		**43+**	**18-24**	**,992(*)**	**0,350**	**0,043**
	M=	0,31	-0,68			
	SD=	1,365	0,995			
		43+	**12-17**	**1,080(*)**	**0,334**	**0,014**
	M=	0,31	-0,77			
	SD=	1,365	1,306			
Schaarbeek: betrokkenheid		**25-33**	**12-17**	**1,587(*)**	**0,564**	**0,046**
	M=	1,14	-0,44			
	SD=	0,9	1,34			
Venezuela: gespreksstof		**43+**	**12-17**	**1,127(*)**	**0,330**	**0,008**
	M=	0,42	-0,7			
	SD=	1,301	1,203			
Terreurcel: gespreksstof		**25-33**	**12-17**	**1,323(*)**	**0,465**	**0,043**
	M=	1,29	-0,04			
	SD=	0,756	1,344			
		43+	**12-17**	**1,037(*)**	**0,296**	**0,006**
	M=	1	-0,04			
	SD=	0,943	1,344			
Terreurcel: betrokkenheid		**43+**	**12-17**	**1,021(*)**	**0,324**	**0,018**
	M=	0,43	-0,59			
	SD=	1,317	1,279			
Anderlecht: waarde		**43+**	**18-24**	**,948(*)**	**0,339**	**0,048**
	M=	0,45	-0,5			
	SD=	1,242	1,058			
		43+	**34-42**	**1,163(*)**	**0,390**	**0,029**
	M=	0,45	-0,71			
	SD=	1,242	1,139			

Post-Hoc-test (Tukey HSD) voor migratiegeneraties

		Generatie 1	Generatie 2	Mean Difference	Std. Error	Sig.
Formatie: interesse		**1**	**3**	**1,322(*)**	**0,429**	**0,014**
	M=	0,6	-0,72			
	SD=	1,472	1,447			
		1,5	**3**	**1,722(*)**	**0,547**	**0,012**
	M=	1	-0,72			
	SD=	0,816	1,447			
Formatie: betrokkenheid		**1,5**	**3**	**1,424(*)**	**0,523**	**0,038**
	M=	0,6	-0,82			
	SD=	0,843	1,334			
LMD: waarde		**1**	**3**	**,822(*)**	**0,275**	**0,018**
	M=	1,6	0,78			
	SD=	0,645	1,396			
LMD: gespreksstof		**1**	**3**	**1,469(*)**	**0,401**	**0,002**
	M=	1,08	-0,39			
	SD=	1,32	1,501			
		1,5	**3**	**1,489(*)**	**0,511**	**0,023**
	M=	1,1	-0,39			
	SD=	1,101	1,501			
		2	**3**	**1,019(*)**	**0,361**	**0,029**
	M=	0,63	-0,39			
	SD=	1,236	1,501			
LMD: interesse		**1**	**3**	**1,181(*)**	**0,38**	**0,013**
	M=	1,24	0,06			
	SD=	1,234	1,853			
		2	**3**	**,898(*)**	**0,343**	**0,049**
	M=	0,96	0,06			
	SD=	0,893	1,853			
LMD: betrokkenheid		**1**	**3**	**1,378(*)**	**0,379**	**0,003**
	M=	0,6	-0,78			
	SD=	1,323	1,353			
		1,5	**3**	**1,778(*)**	**0,483**	**0,002**
	M=	1	-0,78			
	SD=	1,054	1,353			
Geboortes: waarde		**1,5**	**3**	**1,211(*)**	**0,425**	**0,027**
	M=	1,1	-0,11			
	SD=	0,876	1,079			
Geboortes: betrokkenheid		**1,5**	**3**	**1,167(*)**	**0,426**	**0,036**
	M=	0,5	-0,67			
	SD=	0,972	1,085			
VDAB: waarde		**1**	**3**	**1,028(*)**	**0,39**	**0,048**
	M=	1,42	0,39			
	SD=	0,881	1,614			
VDAB: gespreksstof		**1**	**3**	**1,862(*)**	**0,325**	**0,000**
	M=	1,7	-0,17			
	SD=	0,47	1,543			
		2	**3**	**1,210(*)**	**0,287**	**0,000**
	M=	1,04	-0,17			
	SD=	0,988	1,543			
VDAB: interesse		**1**	**3**	**1,447(*)**	**0,355**	**0,001**
	M=	1,39	-0,06			
	SD=	0,891	1,392			

Interim: gespreksstof		**1**	**3**	**1,819(*)**	**0,352**	**0,000**
	M=	1,65	-0,17			
	SD=	0,647	1,465			
		1,5	**3**	**1,267(*)**	**0,441**	**0,026**
	M=	1,1	-0,17			
	SD=	0,876	1,465			
		2	**3**	**1,080(*)**	**0,311**	**0,004**
	M=	0,91	-0,17			
	SD=	1,189	1,465			
Interim: interesse		**1**	**3**	**1,546(*)**	**0,346**	**0,000**
	M=	1,43	-0,11			
	SD=	0,728	1,41			
		1,5	**3**	**1,311(*)**	**0,434**	**0,017**
	M=	1,2	-0,11			
	SD=	0,919	1,41			
		2	**3**	**1,198(*)**	**0,306**	**0,001**
	M=	1,09	-0,11			
	SD=	1,151	1,41			
Interim: betrokkenheid		**1**	**3**	**1,222(*)**	**0,394**	**0,013**
	M=	1	-0,22			
	SD=	1,087	1,396			
Mechelen: waarde		**1**	**2**	**1,142(*)**	**0,277**	**0,000**
	M=	1,12	-0,02			
	SD=	1,092	1,076			
		1	**3**	**1,453(*)**	**0,343**	**0,000**
	M=	1,12	-0,33			
	SD=	1,092	1,328			
Mechelen: neutraliteit		**1**	**2**	**,714(*)**	**0,256**	**0,032**
	M=	0,96	0,24			
	SD=	1,042	0,957			
		1	**3**	**1,014(*)**	**0,315**	**0,010**
	M=	0,96	-0,06			
	SD=	1,042	1,162			
Mechelen: gespreksstof		**1**	**2**	**,964(*)**	**0,299**	**0,009**
	M=	0,88	-0,09			
	SD=	1,116	1,258			
		1	**3**	**1,764(*)**	**0,369**	**0,000**
	M=	0,88	-0,89			
	SD=	1,116	1,278			
Mechelen: interesse		**1**	**2**	**,844(*)**	**0,319**	**0,047**
	M=	0,67	-0,18			
	SD=	1,341	1,267			
		1	**3**	**1,111(*)**	**0,394**	**0,029**
	M=	0,67	-0,44			
	SD=	1,341	1,149			
Mechelen: betrokkenheid		**1**	**3**	**1,139(*)**	**0,389**	**0,022**
	M=	0,25	-0,89			
	SD=	1,539	1,183			
Schaarbeek: gespreksstof		**1**	**3**	**1,344(*)**	**0,321**	**0,000**
	M=	1,4	0,06			
	SD=	0,764	1,589			
		2	**3**	**,857(*)**	**0,289**	**0,020**
	M=	0,91	0,06			
	SD=	0,962	1,589			
Schaarbeek: betrokkenheid		**1,5**	**3**	**1,400(*)**	**0,531**	**0,047**
	M=	0,9	-0,5			
	SD=	0,876	1,654			

Terreurcel: gespreksstof		**1**	**3**	**1,009(*)**	**0,346**	**0,022**
	M=	1,12	0,11			
	SD=	0,971	1,183			
Anderlecht: betrokkenheid		**1,5**	**2**	**1,263(*)**	**0,471**	**0,042**
	M=	0,11	-1,15			
	SD=	1,364	1,032			

EXTRA CITATEN

Citaat 1

Interviewer: *En vanuit de optiek van normen en waarden? Of dat je merkt van, wanneer da ge naar Vlaamse televisie aan het kijken zijt, of Westerse televisie, dat er constante spanningen, constant een botsing is met de normen en waarden waarin dat jullie opgegroeid zijn.*
Moeder: *ja dat is op de, op de…*
Interviewer: *De normen van religie.*
Moeder: *Ah ja, in de Arabische soaps en zo hebben ze dat ook, dus ze moeten nu niet gaan schijnheilig beginnen te doen want het is zo zwaar verwesterd, het is niet omdat ze dan euhm 'qandoera's' dragen en 'djellaba's' dat ze anders zijn, ik bedoel … […]*
Moeder: *En allez ik bedoel, gelijk die, als je dan, … vroeger zagen we dan meer naar van die Egyptische …dat je denkt van.*
Dochter 22: *(onderbreekt) Ja maar die overdreven toen, toen dat was zo …*
Moeder: *Ja maar hé, gelijk ik bedoel…*
Dochter 22: *Brake free en moord, alles bekennen, De Verlichting, dat was hun verlichting. Da was euhm (lacht) […] Ik ben er ook wel zeker van dat euhm, dat er veel normen en waarden van de gewone Belg ook een beetje worden … ja, ja ik kan echt niet … kan iemand mij helpen? (onverstaanbaar 53:19-53:24) Ik bedoel ik heb voor laatst een lector horen zeggen, ah, ik vind dat wel ambetant, je kan tegenwoordig al geen film zien of, of om de 5 minuten zwemt daar een halfnaakte vrouw voorbij. Awel ja, dus, dus dat is ook, dat heeft toch ook met normen en waarden te maken hé. Ik bedoel hij is daar ook door geambeteerd hoe zouden wij ons… ma als wij dat zeggen, dat wij da w… wij dat ambetant vinden, is dat direct door de islam. Maar hij is dan totaal atheïst, en hij vindt dat ook gewoon ambetant en dat is niet alleen omdat zijn film wordt onderbroken maar omdat er weer een halfnaakte bij moet zijn om hun toch maar bij die kanaal te houden.* ***(Gezin 18)***

Citaat 2

Interviewer: *Als jullie naar Turkije gaan, als jullie op reis zijn, gaan jullie naar de website van VRT gaan om het nieuws van België te volgen? Of gaan jullie daar gewoon Turkse kranten zoeken?*
Dochter 18: *Euhm af en toe, zo één keer per week of zo Turkse kranten, maar da is 't. Geen Belgisch nieuws.*
Interviewer: *Geen Belgisch nieuws, da volg je ni als je daar bent?*
Dochter 18: *Nee.*
Interviewer: *Lees jij Turkse kranten als je… ?*
Dochter 20: *Ja.*
Interviewer: *Dezelfde of? Wat was het nu alweer?*
Dochter 20: *Ja, voor mij maakt da ni echt uit.*
Dochter 18: *Posta.*
Dochter 20: *Ja, voor mij maakt da ni uit eigenlijk.*
Dochter 18: *Da vind ik het gemakkelijkste om te lezen ook, de rest is te ingewikkeld.*
Interviewer: *Te ingewikkeld? Ma ge voelt u wel comfortabel genoeg om Turks te lezen of te spreken of…?*
Dochter 18: *Ik, ja ik wil opzettelijk lezen om mijn Turks te verbeteren ma die andere kranten zijn soms echt moeilijk te verstaan, dus daarmee Posta is nog wel het gemakkelijkste.*
Interviewer: *Waarom vind je dat belangrijk om je Turks te verbeteren?*
Dochter 18: *Omdat ik vaak word uitgelachen. (lacht)*
Interviewer: *Ah. Door wie? (lacht)*
Dochter 18: *Euhm, mensen uit Turkije. Mensen van hier merken da toch ni omdat hun Turks ook ni zo super is ma de mensen uit Turkije, ja … Want als we naar Turkije gaan, we zijn ni zo ergens op vakantie met toeristen of zo, da's echt zo tussen de mensen in Turkije, in zo een huisje dus, da valt wel op da mijn Turks het slechtste is daar. (lacht)*
Interviewer: *En bij u?*
Dochter 20: *Euhm, ja ik wil daar ook wel aan werken om mijn Turks te verbeteren.*
Interviewer: *Is 't ni goe op dit moment?*
Dochter 20: *Nee, allez ja, ni zo echt slecht. Er zijn mensen die slechter Turks spreken, maar 't kan wel beter.*
Dochter 18: *Ok 't is wel waar. Ma 't ding is da wij zo als wij Turks... (lacht)*
Dochter 20: *Maar zij durft zo haar mond daar zelfs ni open te doen.*
Dochter 18: *Ma als wij hier Turks spreken, dan is da gemixt met Nederlands. En vooral, in 't begin, toen da ik lange tijd ni naar Turkije was geweest, en dan opeens wel, dan was da echt wel wennen om zo helemaal in 't Turks te spreken in plaats van daar Nederlands zo ertussen te zetten. Dus daar heb ik echt aan moeten werken, ma ik denk dat da nu wel al veel beter is. Denk da toen ik tien jaar of zo was, da ik zelfs geen Turks kon schrijven. Ik heb da echt via MSN geleerd.*
Interviewer N: *Zijt ge ni naar de Turkse school geweest?*

Dochter 18: *Hé, (onverstaanbaar) naar Turkse school. (lacht) Maar ik liep daar altijd van weg. (lacht) Als de leerkracht op straat kwam, ik wou liever spelen dan vluchtte ik naar binnen om weg te lopen.*
Dochter 20: *Ik vond da een beetje nutteloos. Allez, ik kon toen al schrijven, lezen, en dan zo altijd lezen, schrijven, lezen, schrijven. Ik had zo iets van pff...*
Dochter 18: *Ik wou geen extra werk hebben meer als schoolwerk dus ik heb da nooit gedaan. Ik ben één keer mee geweest, da herinner ik mij.*
Interviewer: *En jullie ouders vonden da ni erg, dat jullie dan ni meer meegingen?*
Dochter 20: *Ze hebben ons nooit echt zo gedwongen, om toch te gaan.*
Dochter 18: *Nee.*
Dochter 20: *Allez, ik ben toch wel een tijdje geweest zenne.*
Dochter 18: *Ikke één keer, en da was 't gedaan.*
Dochter 20: *Toch wel een paar maanden, of een bijna een jaar denk ik.*
Interviewer: *En wanneer was da? Toen da ge 7 waart of?*
Dochter 20: *Toen da ik echt klein was, allez ik zat nog in 't lager. Ma ik vond da zo, da was zo op een woensdag namiddag denk ik, en dan is dan zo hebt ge vrij en dan moest ge terug naar school.*
Interviewer: *Da's niets voor u.*
Dochter 20: *Nee, en da was altijd zo hetzelfde, lezen, schrijven en da kon ik dan.*
Interviewer: *En bij u was 't maar ene keer?*
Dochter 18: *Ja, 't ding was, ik moest in een andere klas zitten als haar, en ik kende daar niemand. En ik wou per se met haar mee ma dan mocht da ni, en ja, dan heb ik… Ik ga da ni doen.*
Interviewer: *Ma thuis spreken jullie altijd Turks, of ook Nederlands?*
Dochter 18: *Nee, ook heel veel Nederlands*
Interviewer: *Heel veel Nederlands. Hangt het ervan af vanaf da jullie vader thuis is of…?*
Dochter 18: *Nee, wij blijven gewoon praten hoe dat wij willen. Mijn papa verstaat ook wel het meeste dus.*
Interviewer: *Ma jullie spreken dus vooral Nederlands tegen elkaar?*
Dochter 18: *Ja, da ga.*
Dochter 20: *Bij mij is 't half, half, allez ja.*
Interviewer: *Toen da jullie klein waren, spraken jullie toen meer Turks thuis? Of was 't toen ook al Nederlands?*
Dochter 20: *Toen ook al Nederlands denk ik.*
Interviewer: *Ja? Waar hebben jullie dan Turks écht geleerd?*
Dochter 18: *Awel, da kan ik echt ni zeggen… (lacht) Ik wil da wel es aan mijn mama vragen.*
Interviewer N: *Van je vader.*
Dochter 20: *Allez, ja…*
Dochter 18: *Tussenin*
Dochter 20: *Da's zo echt zo ge praat Turks, Nederlands, d 's zo allebei, allez ja, we zijn met die twee talen opgegroeid.*
Interviewer N: *Ook met uw vader? Uw vader spreekt toch sneller Turks dan of zo?*
Dochter 18: *Ja, Turks denk ik meer van de papa, ja. […]*

Interviewer: *Turks nieuws gaan jullie ni echt bekijken?*

Dochter 18: *Goh nee.*

Dochter 20: *Soms, allez ja, als die toevallig aan staat, dan kijk ik wel.*

Dochter 18: *Nee ik verveel mij dan echt dood. (lacht) De meeste van de woordjes snap ik zelfs ni. Dan moet ik constant vragen: wa is da of wa is da? […]*

Interviewer: *En is er één bepaalde zender, waar euhm Turks, Turkse satelliet, da jullie hebben van ja ok, die zijn wel te vertrouwen, die zijn wel ok, of da interesseert me wel.*

Dochter 20: *Euhm, ik het nieuws van Start Tv, die vind ik toch het meest betrouwbaar ertussen. Want allez ja, die reporter ook, da's ook iemand die zo rechtuit is en zegt wat 'em echt denkt. En veel mensen durven da ni in Turkije.*

Dochter 18: *Ik zou het eerlijk gezegd niet weten. Maar als ik echt zou moeten kiezen, zou ik voor da kiezen, omda mijn ouders daar veel over spreken.*

Interviewer: *Veel over spreken?*

Dochter 18: *Ja, en ik versta wel wa da zij zeggen dus. Ik denk da da wel meest betrouwbare is.* ***(Gezin 11)***

Citaat 3

Moeder: *Want wij hebben ook al leren schrijven in het Turks ook hé. Wij hebben kinderen da allemaal, de vader is daar altijd mee bezig geweest. […]*
Interviewer: *Jullie hebben dat Turks thuis geleerd?*
Moeder: *Ja, ik heb er voor naar school geweest in de tijd onder mijn vrije tijd eh.*
Vader: *Ja, (naam dochter 13) was zes, zeven jaar, elke avond …*
Dochter 13: *(onderbreekt) een dicteetje in het Turks. (lacht)*
Vader: *… één uur, twee uur kleine vraagjes, (naam dochter 13) schreven bijvoorbeeld zetel. Ik schreven Turks euh 'koltuk' (zetel), (naam dochter 13) schrijven Turks, 'koltuk'…*
Dochter 13: *…En als ik zo de betekenis niet euh…*
Vader: *… en dan daarnaast, wat betekent 'koltuk' zetel.*
Dochter 13: *…en als ik dat niet wist, dan vroeg ik dat en dan ja.*
Vader: *En dan andere, bijvoorbeeld euh fles, 'şişe' en dan zij 'şişe', (naam dochter 13) schreven Turks 'şişe'. Als het fout is dan zeggen van kijk… s moet eh vanonder moet eh op de teken 'şe' en dan ah weten. Bijna drie maanden of zoiets en dan, nu kunnen lezen Turkse krant, alles. Maar voor (naam dochter 12) is minder. (Naam dochter 13) ook kunnen lezen Turks (onverstaanbaar: 10:27) […]*
Moeder: *Ze [dochter 12] wilt er zelf ook niks voor, ze heeft daar echt nooit tijd voor. Nu is ze aan het wachten dat het zes uur is da ze nog een keer naar het speelplein gaat, naar vriendinnen kan gaan.*
Dochter 12: *(lacht.)*
Interviewer: *En spreek jij dan minder goed Turks dan…*
Dochter 13: *Ja.*
Interviewer: *Of het is het schrijven da meer een probleem is?*
Dochter 13: *Ja, spreken ook ze. Maar ik spreek meer Turks dan.*
Dochter 12: *Ik spreek meer Nederlands, ook met mijn vriendinnen en zo.*
Vader: *Da's gemakkelijk hé. Nederlands voor eh kindjes gemakkelijk.*
Moeder: *Maar ja ze spreken met mij ook wel Nederlands dat is gewoon. Moeste kik nu ook wel Turks spreken tegen hen, gaan ze.*
Interviewer: *(onderbreekt) En jij spreekt tegen hen in het Turks of in het Nederlands?*
Dochter 13: *Ja… Turks*
Vader: *Euh kindjes ook weten ik eh niet kunnen antwoord geven Nederlands, daarom… tegen mij Turks.*
Dochter 13: *Maar soms als ik zo een Turkse woord allez als ik zo een Turks woord niet ken, dan zeg ik dat in het Nederlands maar hij begrijpt dat dan wel.*
Moeder: *Ja jong, bij ons was het allemaal in het Albanees te doen. Het was ne keer niet in het Nederlands of Turks. Mijn ouders hebben de Turkse taal van ons geleerd.*
Vader: *Ah ja als ouders hier komen hé …*
Moeder: *(onderbreekt) Die kosten ook geen Turks hé.*
Vader: *… mijn euhm schoonpapa, schoonmama euh wij spreken eh Joegoslaafse taal hé, Albanees en Joegoslaafs, Macedonisch.*

Moeder: *Het is hoe dan 't we het ook geleerd hebben hé.*

Vader: *Tegen ouders hé, niet Turks hé.*

Moeder: *Voor Turks heb ik hier ook Turkse sch…, Turkse les geleerd hé, vroeger in het lager.*

Vader: *Ja.* ***(Gezin 1)***

Citaat 4

Vader: *Ge hebt, bij ons zijn er ook zo families, niet om mijn ei…, eigen mensen slecht over te praten maar de waarheid is waarheid. Daar zijn ook veel mensen, families bijvoorbeeld die denken dat euhm als hun kinderen thuis Nederlands praten dat die zijn eigen volledig kunnen inpassen, aanpassen naar het dingen. Maar euhm nu zijn er ook nog euhm veel mensen die daar problemen mee hebben. Dus ik wil, ik heb dat altijd tegen de leerkrachten in het school ook gezegd. Omdat zij zeiden altijd praten jullie Nederlands in, in… allez thuis. Ik heb altijd nee gezegd. Ik heb veel reacties ook gehoord van de leerkrachten waarom niet. Want dan, dan leert u uw kind niets. Dan dit en dan dat.*

Moeder: *Dat is niet waar.*

Vader: *Dat is niet waar. Ik heb altijd gezegd dat is niet waar. Ik moet mijn kind als die geen moeilijkheden wilt later, moet ik allebei de culturen leren. Allebei de talen leren. En tot nu toe, als we vandaag kijken euhm heb ik gelijk. Tot nu toe. En die andere mensen hebben, hebben ongelijk gehad.*

Moeder: *Wij gaan Turkije en Turkije ook nooit Nederlands praten. Mag niet.*

Vader: *En dat wilt niet zeggen dat ze geen Nederlands zouden leren kunnen want euhm…*

Moeder: *Maar nee moeten Turks allez ja mag niet maar mijn zus verstaat niet hé of iemand anders verstaat niet hé. Eigenlijk niet schoon hé.*

Interviewer: *Ja. Dat is niet respectvol.*

Moeder: *Beter Turks en ja.*

Vader: *Mijn broer is, wij hebben vroeger thuis ook niet, nooit, nooit Nederlands gepraat. Dat mocht niet. En hij heeft ook gestudeerd. Hij is nu al jaren, misschien al 15 jaar of 20 jaar dokter. Al 15 jaar toch zeker. Dat heeft niets met dat te maken eigenlijk want dat is een verkeerde euhm... De, de mensen denken daar verkeerd over. Dat heeft daar eigenlijk niets mee te maken. Dat heeft alleen te maken met de euhm, met de ouders. Vader en moeder. Opvoeding van de kinderen. Dat is heel belangrijk. Voor elke ouder.*

Interviewer: *Zeg je dat ook tegen Marino Keulen?*

Vader: *Heb ik al gezegd. We hebben daar oei, oei verschillende keren gesprekken over gehad.*

Interviewer: *Discussies.*

Vader: *Ja, ja, ja, ja.*

Interviewer: *Want hij heeft een andere mening hé.*

Vader: *Die heeft een andere mening, maar da, die mag zeggen dat wat hij wilt. Ik zeg dat tegen hem ook hé. Ik zeg ge moogt zeggen wat dat, wat gij wilt. Die zegt, maar gij zijt een uitzondering. Ik zeg… Gij denkt, gij dénkt dat ik een uitzondering ben. Ik zeg omdat gij altijd naar de verkeerde plaatsten geweest zijt tot nu toe. Ik zeg maar nu, vanaf nu begint het stillekes aan tijd te worden niet alleen als ge stemmen moet hebben naar tussen de mensen te komen, maar ook meer en meer voor andere dingen. Nu komt hij ook veel, niet omdat ik dat gezegd heb hé. Maar die zullen dat ook wel stillekes aan beseffen dat zij meer de families moeten leren kennen. Meer de mensen leren kennen. Meer de cultuur leren kennen. Meer de geschiedenis van, van, van... want dat is hun taak eigenlijk hé. Omdat ja zij gaan morgen de mensen besturen. […]*

Interviewer: *Uhu. Als je in Turkije rondloopt, en het is zomer en er zijn nog andere Turken die van over heel de wereld op reis zijn... Merk je dan, dat je eigenlijk niet gewoon een Turkse opvoeding geeft, maar een Belgisch-Turkse of een Limburg-Turkse opvoeding aan uw kinderen? Dat je merkt dat mensen van verschillende landen een beetje een andere opvoeding geven?*

Zoon 19: *Vooral van Duitsland hé.*

Vader: *Euhm, dat is een ander geval, Duitsland.*

Interviewer: *En hoe moet ik mij dat voorstellen?*

Vader: *Allez ik zou daar niet... Met de opvoeding en zo hé. Dat gij nu zegt, zij geven meer, meer Duitse cultuur zou ik zeggen dan een Turkse cultuur. Als ge dat... want de mensen die in Turkije leven die kunnen heel goed zien dat of dat gij van Duitsland komt of, komt of van andere Europese landen. Die zeggen dat ook.*

Interviewer: *Dus in Duitsland zijn ze ja meer Duitser geworden dan...*

Vader: *Ja.*

Zoon 19: *Ja.*

Vader: *Teveel eigenlijk. Vind ik.*

Zoon 19: *Ge kunt het eigenlijk zo zeggen. Ze kunnen moeilijk Turks praten. Zo erg is dat eigenlijk.*

Moeder: *Moeilijk? Soms niet!*

Vader: *Helemaal niet.*

Zoon 19: *Ja soms helemaal niet.*

Interviewer: *Uhu. En kennen jullie mensen hier in België die ook zo zijn?*

Vader: *Ja. Allez kennen... Ja toch. Die een paar woorden Turks wel kennen, die het wel verstaan, maar die dat niet kunnen uitspreken eigenlijk. Zo.*

Zoon 19: *Ik had zo een klasgenoot.*

Moeder: *Maar wij nooit in Turkije, allez naar Turkije geweest nooit niet Nederlands praten. Mijn kinderen ook niet.*

Zoon 19: *Dan is dat wel raar als ge terug komt hé.*

Moeder: *Mag niet.*

Zoon 19: *Ge gaat op reis. Ge praat geen enkel woord Nederlands. Dan komt ge terug naar hier en dan is dat terug even wennen.* ***(Gezin 9)***

Citaat 5

Interviewer: *[Arabisch: Wie houdt er de afstandsbediening vast als jullie hier samen zitten?]*
Moeder: *[Arabisch: Hier, hier…]*
Vader: *[Arabisch: Jouw moeder, jouw moeder] (lacht)*
Moeder: *[Arabisch: Die ligt dan hier…]*
Vader: *[Arabisch: Jouw moeder] (lacht)*
Moeder: *(gaat in de verdediging) Non, non, de tafel, mais ça va quand je vois quelque chose,… que lui il aime, non, que lui il aime, parce que il y a nieuws et des choses comme ça, oui, oui …*
Vader: *[Arabisch: Je moet de waarheid zeggen] (lacht)*
Interviewer: *[Arabisch: Echt of niet?] (NL) Mijn moeder dus.*
Moeder: *(gaat in de verdediging) [Arabisch: ja, ja ik ken zijn uren. Als hij gedaan heeft met naar het nieuws te kijken zap ik om 3 uur. Dan is zijn nieuws gedaan en dan kijk ik naar het mijne.]*
Interviewer: *(student) nee, nee zegt ze*
Interviewer: *[Arabisch: Leg je dat terug of neem je dat vast?]*
Moeder: *[Arabisch: Als ik hier kom zitten leg ik dat naast mij… meer niet] (lacht)*
Interviewer: *(student) (lacht)*
Interviewer: *nee, nee, wa da zij zeggen is van mijn moeder weet wel wanneer zijn programma's zijn en zo dan verandert ze na het nieuws en schuift zij wel wat dichter bij haar.*
Moeder: *on n'a pas des disputes comme ca, moi je connais l'heure que lui voir quelque chose. Lui aussi. Par exemple à neuf du soir il faut voir nieuws, Al Jazeera, à 10 heurs je vois un autre. Je l'apporte pour voir moi. On n'a pas de quelque chose…****(Gezin 14)***

Citaat 6

Interviewer: *En Vlaamse televisie. Kijk jij daar naar?*
Moeder: *Ja, soms wel. Soms, wel. Nieuws. En, en weer.*
Interviewer: *En dat lukt om te begrijpen of is het nog een beetje moeilijk?*
Moeder: *Jawel. Ja. Ik dikwijls zo euhm Belgische kanalen euhm ik v... Hoe moet ik dat zeggen. [Turks: Om bepaalde dingen te leren, zet ik het aan.]*
Vader: *Voor te leren. Voor de taal te leren.*
Moeder: *Ja. Ofwel lezen. Ik ga dokter, ik zeg maar ik ga ergens anders boeken lezen. In 't Nederlands. Alles verstaan niet, maar zeker euhm stuk bij één ja dan is euhm bij één te leren.*
Interviewer: *Dus je blijft echt proberen.*
Moeder: *Eigenlijk ja. Alles niet maar.*
Dochter 18: *Ja ze begrijpt het in grote lijnen. Zo niet alles echt in detail, maar zo...*
Moeder: *[…] (Naam vader) zegt gij moet vandaag bank gaan of ziekenkas. Ik zeg: ik durf dat niet. Ik hier wonen in het begin hé. Ik hier komen. Alleen ja en nee. De rest niet omdat altijd Turks te praten Heusden hé. Ik zeg ik durf dat niet, ik, ik kan niet zeg hé. Jawel, jawel zeg en alsjeblieft kun je komen met mij samen. Nee, nee in auto zitten en niet komen ofwel werken. (iedereen lacht) Begint de zenuwen stuk, stuk: ik versta het niet mevrouw. En dan ja later. Eén keer, drie keer. Dan ik begin te leren allez. Maar beter zo doen hé anders. Ik kan, ik durfde dat niet hé. Maar nu alles kan ik doen hé. Alles.*
Vader: *Om iets te leren moet ge moeite doen hé. Anders leert ge dat niet. En als ik dan mee ga dan leert ze toch niets. […] Voor mij was het ook gemakkelijker dat zij dat leerde. Want ik werkte dagpost van 8 tot 4. Ik kon nergens niet gaan. Ik kon niet naar de ziekenkas. Ik kon niet naar de bank. Nu de, de laatste jaren zijn de banken in het weekend ook open. […] Maar andere dingen bijvoorbeeld gemeente en zo da, dat heeft zij altijd gedaan. Soms met veel moeilijkheden maar toch heeft zij het gedaan. En zo heeft zij... En ik hield mij altijd zo. Ik ging mee. En ik zei tegen haar van ga maar binnen hé.*
Moeder: *Ik ben kwaad (lacht). Nu ik heel goed verstaan. Later...*
Vader: *Toen was ze kwaad op mij hé.*
Moeder: *(lacht) Ik ga heel weinig school hé. Voor te leren. Maar meer ik praten daarom … Ja mijn vriendin vragen hoe, hoe gaat het zo goed praten. Omdat misschien ja hier straat geen Turks eigenlijk, meer euhm praten Nederlands hé maar ik denk beter voor mij. Voor kinderen eigenlijk niet probleem hé maar. Voor mij is dat beter. Ja.* ***(Gezin 9)***

Citaat 7

Interviewer: *En het feit dat hij op een concentratieschool zit, vind je dat erg, vind je da een probleem of maakt dat u niet uit, van dat je denkt van…?*
Moeder: *Euhm. Euhm. Ik zou toch eigenlijk meer willen dat da, dat da iedereen, allez of … iedereen euhm, da da gemengd is eigenlijk hé. Omdat euhm ja, da zijn nu veel Turkse kinderen. En bij Turkse kinderen heb ge meestal zo, allez, die ouders die praten daar geen euhm Turk… allez Nederlands thuis hé. Gelijk ik praat nog Nederlands met mijn kinderen en die Turkse kindjes die zijn eigenlijk achter met hun Nederlands. En die beginnen dan zo kapotte Nederlands praten hé. En dan ja, (naam zoon 13) die komt soms met die kapotte Nederlands thuis en dan verbeter ik hem dan hé.*
Interviewer: *Ja, je hoort da soms?*
Moeder: *Ja, want Turkse kindjes euhm, allez, die praten meer Turks ook op de speelplaats hé maar ik vind da ligt ni aan de fout, bij de fout van die Turkse mensen ook ni bij die Turkse kinderen. Ik, ik vind da ligt, euhm, de fout ligt bij de leraars en leraressen, want die moeten hun eigenlijk motiveren om geen Turks te praten op de speelplaats en zo. […]*
Interviewer: *Als jij met je Turkse vrienden op de speelplaats staat, gaan die dan Turks spreken of gaan die dan…?*
Zoon 13: *Nederlands.*
Interviewer: *Die spreken Nederlands?*
Moeder: *Zijn leeftijd die spreken Nederlands maar de kleutertjes hé, die dan naar het eerste gaan en zo hé, die hebben dan een hele achterstand eigenlijk hé. Ma ook hoe ze praten dan die kindjes hé. Die, ja die hebben dan zo euhm, allez, van die dinges. Die woordenschat die ni volledig zijn hé. Ja. Gelijk bij Marokkaanse… ge mag zeggen praat Marokkaans, die willen geen Marokkaans praten, ook al wilt ge da die Marokkaans binnen, thuis praten euhm, die beginnen direct Nederlands te praten tegen elkaar hé, op den duur hé, da's, ik weet da ni hoe da bij ons… allez da is het gewoon zo bij ons denk ik. Maar bij de Turkse kinderen, Turkse mensen staan meer dat die hun taal gebruiken hé, ook thuis hé. Ja, want vraag (naam zoon 13) ni om een euhm, Marokkaanse liedje te gaan zingen want da kent die ni. En ik vind dat wel goed hé, dat ze thuis eigenlijk euhm Turks praten hé. Want eigenlijk das ni slecht dat ze 2 talen kennen en die kinderen die leren heel snel hé, ma da's…, da's van de school eigenlijk hé, dat ze d' er meer achter moeten zitten hé.* ***(Gezin 25)***

Citaat 8

Interviewer: *En, en voor jullie ehm?*
Dochter 18: *Ik meestal ehm, als ik naar het nieuws ehm, dan ehm is dat met mijn papa samen dan naar naar wat dat hij kijkt. Maar als wij d'er niet zijn, allez als hij d'er niet is, dan kijk ik wel naar Kanal D of ATV die dinges. Niet naar zijn zenders, die heb ik zo.(lacht). Da's…*
Interviewer: *Waarom?*
Dochter 18: *Ja da's voor, meer voor, voor…*
Moeder: *(onderbreekt) Da's nieuws à la VTM.*
Dochter 18: *Van Kanal? Nee. Ik vind juist…*
Moeder: *Jawel.*
Dochter 18: *Ik vind, ik vind juist waar da 'k, waar dat ik naar kijk…*
Interviewer: (student) *Andersom ja.*
Dochter 18: *… is meer zo à la VTM. Ik vind die andere meer voor…*
Moeder: *Awel dat van …*
Dochter 18: *Ja, dat van mij… voilà, voilà. Turkse dat kijk ik wel.*
Vader: *[Turks: Waarom kijken we nu naar TV 5?]*
Moeder: *Da's meer sensatie, zo echt op zijn Amerikaans zo.*
Interviewer: *En, en waarom…*
Dochter 18: *Ja.*
Interviewer: *Waarom hebt ge in 't, in 't Turks?*
Dochter 18: *Mijn Turks is ook niet zo heel goed als mijn Nederlands, zal ik zeggen. Ik heb ehm… Ja dat is, ik weet niet, ja dat is zo.*
Vader: *[Turks: Nu op andere zenders...]*
Dochter 18: *Die spreken daar met veel meer moeilijke woorden, dat ge hier niet veel gebruikt onder mekaar.*
Interviewer: *'t Is omwille van de taal dat je eerder…*
Dochter 18: *(onderbreekt) taal ga 'k euh beter na mijn (onverstaanbaar:11:24) (gelach)*
Interviewer: *… sensatie kijkt.*
Dochter 18: *voilà (lacht).*
Moeder: *Dat nog efkens een beetje interessant is. Anders is 't een hele saaie.*
Dochter 18: *Ja, want eerlijk gezegd, da's saai se, de posten van mijn papa. Da's zo. (lacht)*
Vader: *[Turks: Nu beeld je in een manier van berichten waarbij een journalist een satelliet dinges camera op zijn schouders draagt, al lopend. Wanneer je naar de televisie kijkt, dan staat de tv niet (onverstaanbaar) stil, het geeft het journaal niet mee zonder beweging – sensatie -, ze maken er een show van op het nieuws. Maar de andere het journaal van kanaal 5 is het nieuws veel rustiger, veel aangenamer, veel echter...]*
Dochter 18: *Die heeft dat mee (lacht). Ah ja.*
Moeder: *"Het is meer ehm… sensatiegerichter de andere." zegt hij… Zo van eh, dat men zegt: "Shock, shock, shock, euh… kijk eens (onverstaanbaar: 11:57)." En vijftig keer laten ze dat…*

Vader: *(Turks onverstaanbaar: 11:56)*

Dochter 18: *Da's echt gewoon.*

Moeder: *… dat nieuwsberichtje dan terug herhalen dat we denken: "Jongens!" Weet ge, ik word daar allergisch van."*

Dochter 18: *Ze overdrijven zo.*

Moeder: *Ja. Gebt dat al één keer gezegd. 't Is niet omdat een celebrity of een bekende missie of wat is, dat je vijftig keer in 't nieuws moet komen.*

Vader: *[Turks: Vele zenders zijn zo.]* ***(Gezin 3)***

Citaat 9

Vader: *Ik zou eerder naar de BRT kiezen. As nieuwsberichtgeving vin ik dat die beter, awel beter bericht geven.*

Interviewer: *Ja en Turks nieuws daar kijk je nooit n-...*

Vader: *(onderbreekt) Jaweeel, 'k mag ni zegge ni nooit, mar ni specifiek, omda 'k zo'n gevoel hem zo van "'k Wil wel iet horen van Turkije", ma omda ik de gazet lees, Turkse gazet ook lees in de café. Ik kom da toch te weten. Da is nu zo… dinge... En op 't werk lees ik uiteraard de Nederlandse gazet ook zenne, mar dan zijde mee as ze 's morgens iet vertellen op 't werk. Dan zijde beter me mee, anders hedde zo niks mee van, van 't Europees nieuws. […]*

Vader: *Ik lees euhm... heel graag Hürriyet, een Turkse gazet. Elken dag blader ik die wel es door. Mar ni echt letter per letter ze. 'k Lees nie heel de gazet uit. Bepaalde facetten wat da mij interesseert zo. Meestal de dagdagelijkse dingen. Politiek interesseert mij weinig omda ik zeg "Ik woon in België, politiek van Turkije wa hee… w-…", daar kan ik toch ni veel aan veranderen uiteindelijk. Omda ge soms in de café zo euhm, discussies hoort da ge zegt "Seg, mannen astenblieft stopt er es mee. Gelle zijt onnozel aan 't doen." Allez denk ik dan hé. Wa kunde daar in godsnaam aan veranderen? Ge kunt daar toch niks aan veranderen. Wa zedde daar over bezig. 2 vrienden naar elkaar toe zo van " 't Is zo en 't is zo". Da ze benna ambras hebbe. Da ge zegt "Allez waar zedde in godsnaam mee bezig." (lawaai) Ge kunt aan de politiek van Turkije toch niks veranderen. Ge leeft in België. Moeit u es met Belgische politiek dan zou 't veel interessanter zen, dan, dan kunde d'er nog zelf iet uithalen. Verstade? Mar euhm... en op 't werk leze 'k ik 'Het Laatste Nieuws en de Gazet Van Antwerpen. Daar blader 'k ook wel in. Da d' is 't zo wa van de gazetten. […]*

Interviewer: *Nog één bijkomend vraagje erbij? Als jij op MHP [De Grijze Wolven, extreem-rechtse en nationalistische Turkse partij] stemde… je bent zo gericht op Vlaanderen, precies? Hoe verzoent u da?*

Vader: *Waarom heb 'k, euhm, … (denkt na) Ik ben eigenlijk niet tegen die 'eigen volk eerst'. Principieel hé, de gedachtegang, principieel zen ik d'er niet tegen. Misschien heeft da ermee te maken da ik in de sociale sector werk, euhm, ze zeggen wel eigen volk eerst, maar euhm, wa dat de Turken en de Marokkanen ge moet wel doorsnee bekijken natuurlijk, een fijn job krijgen, of moeten doen, ge moet realistisch zijn de Belgen willen het ook niet doen, hé? Dus langs den ene kant, ze willen wel eigen volk eerst, maar ze vinden wel geen volk voor die vuile jobkes van de lage klasse te laten doen. Ze willen wel allemaal goe verdienen, maar ze zijn te lui voor te werken, ze zijn kieskeurig hé. Ze zeggen bijvoorbeeld, ik heb nen A1 diploma, ik zen da. Maar hij wilt niet zakken hé, voor zijn boterham, ne categorie lager, terwijl dat 'k ik van de redenatie vertrek, persoonlijk als ik morgen mijn job verlies, en ik moet, da's cru gezegd hé, als ik morgen WC-meneer moet gaan spelen voor m'n boterham te verdienen, ik draai mijn hand d'er echt niet voor om, diploma of geen diploma hè, ik draai er mijn hand gewoon niet voor om. Da gaan ik doen, omdat 'k mij besef, 'k moet mijn boterham toch verdienen, mijn gezin gaat toch voor, ik moet toch brood in huis kunnen brengen, dus wa interesseert mij da diploma nu, nen diploma da mij geen job kan vinden.*

Interviewer: *Oké, maar ik ben een buitenstaander, dus ik weet daar eigenlijk ni veel over, maar hoe da ik MHP dan zie, is wat echt gerichtheid op Turkije? Ik bedoel als 'k ik u, als 'k u bezig hoor, hoor ik meer een gerichtheid op Vlaanderen? Dus 'k probeer te begrijpen, waar zit da verschil dan? Is dat dan in Vlaanderen uw Turkse identiteit? Daar trots op zijn? Ik snap de…*

Vader: *Ik geef de Turkse identiteit sowieso niet af. Ik ben dus zeker gene Belg, 100%. Sowieso niet! Sowieso niet! Ik wil mij wel hier integreren en ik wil mij hier echt aanpassen, da wel. Maar m'n roots ga ik niet ….*

Interviewer N: *Verloochenen.*

Dochter 21: *Hij is voor Turkije, die gaat om, 4 keer op een jaar, per jaar naar Turkije?*

Vader: *Als 'k moest kunnen hé, zou ik iedere vrijdag de vlieger pakken, als 'k dinge heb, kapitaal heb. En ik vlieg iedere vrijdag op en af hé. Voor een taske thee te drinken in Istanbul, euhm, zaterdagmorgen, zondagmorgen terug.*

Interviewer N: *Is 't echt zo erg, de dochter knikt al.*

Vader: *Ja, ma da is echt, da is zo!*

Interviewer: *Maar da begrijp ik, maar 't gaat mij om het feit van da je zegt bijvoorbeeld van Turkse satelliet tv, da hoeft voor mij zelfs ni.*

Vader: *Nee, da hoeft ni, omda ik hier leef, dagdagelijks hé, dus dagdagelijks leef ik hier en ik moet mij bezig houden met hier, wat er om mij gebeurt, ni in Turkije, wa… In Turkije, ik woon daar 4000 kilometers van, dus 't zegt mij wel iets wegens mijn roots, maar uiteindelijk, zen ik daar ni veel mee, me wa da ze daar veranderen en wa da ze daar eigenlijk doen. Ik wil wel eventueel als ze morgen iets opzetten, wil ik echt mijn steentje wel bijdragen, da wel hé! Ik sluit mij ni volledig uit hè. Maar uiteindelijk leef ik hier, ik moet ik mij hier aanpassen, 'k verdien mijn boterham hier, 'k leef hier met m'n gezin. Wa, wa zijn ik met Turkse tv?*

Interviewer N: *Dus u heeft eigenlijk wel een emotionele, een soort van band*

Vader: *ja, een emotionele band*

Interviewer N: *(vervolgt) geen politieke, absoluut niet? Het dagdagelijkse leven is hier met uw familie.*

Interviewer: *En als 'k ik nu zeg da je een Vlaamse Turk bent, is dat dan al te vergaand voor u?*

Vader: *Nee, zeker niet. Vlaamse Turk.*

Interviewer N: *Wat zijn jullie eigenlijk?*

Zoon 15: *Pure Turk.*

Dochter 21: *Belg.*

Zoon 19: *Belg*

Interviewer N: *[Turks: Hoe zou u zich identificeren? Voelt u zich Turks, of meer Belgisch, of meer Vlaams, of meer Antwerps?]*

Moeder: *[Turks: Ik ben Turks, ik bedoel…] (iedereen lacht) [Turks: Ook al ben ik Belg, dat is op papier, ik ben eigenlijk een Turkse.]*

Vader: *[Turks: Maar die wilt haar roots ook niet verloochenen uiteindelijk, maar volgens mij speelt ook het feit dat zij de taal niet goed weet een rol (onverstaanbaar).]*

Interviewer N: *[Turks: Ja, en natuurlijk u werkt hier ook niet.]* ***(Gezin 13)***

Citaat 10

Interviewer: *Maar een religieus programma, is dat iets waar da ge naar zou kijken of is dat…?*
Dochter 25: *Ik zou daar naar kijken moest dat bijvoorbeeld met, met, met Nederlandse ondertitels zijn, of, of, of, dan zou ik dat wel…*
Interviewer: *Over gelijk welk onderwerp of, of?*
Dochter 25: *Ja, dat maakt voor mij niet uit. Ik zou daar wel naar kijken. Het enigste wat mij eigenlijk een beetje tegenhoudt om daarnaar te kijken is dat ik het niet zo goed versta. En, en ja, als ge naar iets zit te kijken en ge verstaat ni, … Maar moest dat er zijn met ondertitels of, of gewoon da 't gesproken wordt in, in 't Marokkaans dialect bijvoorbeeld of zo, … Dan, dan wel…*
Interviewer: *Dan zoude wel kijken.*
Dochter 25: *Ja. Dan wel.*
Interviewer: *Ja. En waarom? Omdat u dat echt interesseert?*
Dochter 25: *Ja. Omdat mij dat interesseert om, wablieft?*
Interviewer: *Omdat je daarnet zei, van ja als ge vragen hebt, gade bijvoorbeeld naar uw ouders gaan.*
Dochter 25: *Ja, maar als ik, allez ja, een, een discussie of een debat of, of maakt mij niet uit, over de islam en ik versta het, dan ga ik er toch wel naar kijken.*
Interviewer: *Ja. En is het dan meer, op dit moment is het dan eerder internet of, of op internet?*
Dochter 25: *Nee, op internet kijk ik eigenlijk ook niet euhm. Of allez ja heel weinig, als ik echt iets wil weten of zo. Dan ga ik dat wel eens een keer opzoeken of zo, maar ni, niet voor te zeggen van…*
Interviewer: *En bij u?*
Dochter 15: *Ja, ik ben een beetje hetzelfde.*
Interviewer: *Ja, als er een religieus programma zou zijn op tv, zou je daar naar kijken?*
Dochter 15: *Ja, ik zou er wel naar kijken, moest het zo in 't Nederlands zijn of Nederlands ondertiteling.*
Dochter 25: *Of zelfs in 't Frans of zo, maakt niet uit, als ik het gewoon maar kan, kan verstaan.*
Interviewer: *En zou da bijvoorbeeld een verschil uitmaken als, ge hebt dat soms zo op Turkse televisie maar ook op Arabische zenders, hebde zo religieuze programma's, echt met jongeren, waar dat ge zo echt jongeren onder mekaar ziet, eigenlijk.*
Dochter 25: *Ja, ja, ja.*
Interviewer: *Zou dat veel interessanter zijn voor jullie dan bijvoorbeeld als er twee ouwe imams een, een lezing zouden geven of zo?*
Dochter 25: *Ik denk dat dat interessanter is omdat wij, ah ja, ook tot die groep behoren, en het is interessant om te weten hoe dat anderen dat zien, en over denken en hoe da zij dat beleven en...*
Interviewer: *Ja, dus voor u is dat zo.*
Dochter 25: *Ja, da's wel interessant.*
Dochter 15: *Ja. Voor mij is het, meer, ik zou meer geïnteresseerd zijn als jongere denk ik. Want dan kunt ge daar zo een beetje mee overeenkomen, snapte? Als da zo oude imams zijn dan: da mag ni, da mag ni, da mag ni...*
Interviewer: *Ge ziet oude imams als strenger, meestal.*

Dochter 15: *Ja, dat wel.*

Dochter 25: *Ja, misschien een beetje minder open-minded, allez 'k weet het ni. Ja. 't Is, 't is anders.* ***(Gezin 24)***

Citaat 11

Dochter 25: *'k Vind dat bijvoorbeeld BBC betere programma's heeft. Bijvoorbeeld, ge hebt 'De weg naar Mekka' hier gehad en, euhm, bij de BBC hebt ge zo een, euhm, … ook zoiets gehad maar dan een ander concept. Van een man die, die doorheen de Iraakse landen ging en die dan, euhm, de stereotypes probeert te doorbreken hé. Da was minder, euhm, anti-islam zo… echt zo… Jan Leyers was de islam echt aan 't bashen zo. Snapt ge dus? Oh, ja. Dan had ge ook nog dinges: 'Where in the World is Osama Bin Laden?'*

Schoonzoon: *Ja, hebde, da moet ge es zien… Kende, Super Size Me?... Da 's ook zo een docu-filmachtig, zo iemand die zo gedurende een maand alleen maar fast-food gaat eten.*

Dochter 25: *Awel die man… Ja.*

Schoonzoon: *Die man heeft dan eigenlijk ook een, een gelijkaardige docu, euhm, film gemaakt met betrekking tot de islam, de we-…: op zoek naar Osama Bin Laden. En wa doet em? Da 's ook ongeveer, ongeveer gelijkaardig als 'De weg naar Mekka'. Euhm… Hij gaat dan elke land af en komt dan rechtstreeks in contact met die personen en gaat daar blijven overnachten en bleek dat de moslims eigenlijk gewone, allez, gewone mensen zijn gelijk hiere en, en dat die ook maar alleen een goeie toekomst wille hebbe en dat die ook maar, alleen maar werken om, om, om op 't einde van de dag brood op tafel, euhm, te kunne brengen… En hun gezin, euhm, gelukkig te maken. En, en da is de conclusie eigenlijk. En… Dat er eigenlijk nie veel verschil is...*

Dochter 25: *(onderbreekt) Zo op National Geographic, er was zo nen Engelse man en euhm, die was tot de conclusie gekomen van: Ja, eigenlijk: moslims, christenen en, euhm, joden hebben allemaal één doel: euhm, aanbidden van één god… Euhm, de manier waarop ze da doen is misschien verschillend maar het doel is hetzelfde. Snap je, da zijn andere conclusies dan Jan Leyers bijvoorbeeld. Da was echt de islam bashen.*

Schoonzoon: *En bij Jan Leyers is ook een bikke, ik vind da nog meer gekleurd dan, euhm, 'Where is Osama Bin Laden'. In de zin van, a…, als dieje ergens in een land binnenkomt, begint dieje zo me zo een horrormuziek op de achtergrond.*

Dochter 25: *(lacht)*

Schoonzoon: *Da, da toont al aan, allez… da creëert al onmiddellijk angst bij de mensen.*

Moeder: *Er gaat iets gebeuren…*

Schoonzoon: *Er ga iets gebeuren ja…* ***(Gezin 25)***

Citaat 12

Schoonzoon: *Da hangt er van af wie da ze uitnodigen. Als iemand wordt uitgenodigd met kennis van zaken, onder andere ook die een academische vorming heeft gehad en, en allerlei analytische theorieën ook kent en zo, en, en, en die vergelijkingen ook kan maken… met een onderbouwd antwoord… of argumentatie. Dan ben ik het ermee eens, dat het, oké. Maar in sommige gevallen halen ze iemand die toevallig maar is bekend geraakt of toevallig… 'k Neem nu maar een voorbeeld: euhm, bijvoorbeeld… of ze brengen daar ne politicus, ne allochtone politicus die daarover zijn mening ga geven…*

Dochter 25: *Ja.*

Schoonzoon: *Over een bepaald feit die net is gebeurd met betrekking tot die allochtonen. Zoals bijvoorbeeld Fouad Ahidar …*

Dochter 25: *Oh nee! (lacht)*

Schoonzoon: *(vervolgt) … en ze nodigen die uit en die maakt het alleen maar erger. Hetgeen wat dat die zegt…*

Dochter 25: *Ah ja.*

Schoonzoon: *…Maakt het alleen maar erger. Euhm….*

Interviewer: *Dus, allochtone politici daar voelde niet altijd door…*

Schoonzoon: *Nee, da's da 's op zich gene expert of zo hé. Bijvoorbeeld… Met andere woorden, of, of iemand anders, iemand anders gooit Abou Jahjah. Oké, ik zeg niet dat ik volledig met hem het eens ben, maar als 'ie een antwoord geeft, geeft 'ie wel een, een, een behoorlijk antwoord. Een antwoord da ge zijn redenering mee kunt volgen en dat ook een beetje bevredigend is en dat ook een antwoord kan geven. Ik zeg nie da zijn antwoorden, alle antwoorden juist zijn, da zeg 'k nie. Maar, eventueel, da kan wel zijn.*

Interviewer: *En een Nordine Taouil? […] Da 's die imam uit Antwerpen.*

Schoonzoon en Dochter 25: *Ah! Ja, ja, ja.*

Dochter 25: *Ik vind da die wel goe kan praten voor een imam.*

Schoonzoon: *Ik vind da die wel goe kan praten voor een imam. Maar euhm, hij beweert hé... 'k Weet nie, is hij ook een theoloog of is hij, is hij geen, gene theoloog hé?*

Interviewer: *'k Weet het nie.*

Schoonzoon: *Euhm… Maar ik denk dat hij gewoon een imam is die hier toevallig is opgegroeid en de Nederlandse taal ook kent. Die kan wel, die zal wel op zijn Nederlands naar voor brengen.*

Dochter 25: *(kucht) Ma? Ma…*

Schoonzoon: *Maar hoe dan ook, er was ooit es op 'De zevende dag' een discussie hé…*

Dochter 25: *Ja, ja, ja, ja.*

Schoonzoon: *… En die had dat nie goe naar voor gebracht. Over…*

Dochter 25: *(onderbreekt) Het Darwinisme*

Schoonzoon: *…het Darwinisme en het ontstaan van het scheppingsverhaal. En hij kwam daar naar voor, ja, hij kwam daar meer als een verhaal naar voor. Hij brengt zijn verhaal volgens de islam: ja da*

en da… En ge weet, als ge da aan die mensen da gaat uitleggen, dat is zo, ja geloof is toch nie waar, er bestaat toch nie iemand …

Dochter 25: *(onderbreekt) Maar hij is wel theoloog hé, geen echte wetenschapper.*

Schoonzoon: *(vervolgt) … als God*

Dochter 25: *(vervolgt) … Dan zijn de machtsverhoudingen sowieso ongelijk hé. De machtsverhoudingen zijn heel vaak ongelijk. Als ze, euhm, allochtonen laten de…, debatteren met, euhm, autochtonen. Of bijvoorbeeld eens, euhm, over de hoofddoek met euhm, euhm… Patrick Dewael. En dan was er een, euhm, een islamitische lerares bij. Die euhm, die dan ook tege… tegenover Patrick Dewael en die, islamprofessor daar. Die Vermeersch? Hoe heet die, Vermeersch? […] Etienne Vermeersch. [Arabisch: Soit.] Die islamlerares … die moest tegen hun twee debatteren. Da 's een ongelijke machtsverhouding hé. Ik bedoel… Die andere die hebbe kweet nie hoeveel mediatraining gehad en 'k weet nie wat… Vooral Patrick Dewael. En euhm, zij kon daar niet eens tussen geraken. Snapt ge? Die onderbraken haar constant. Euhm… Ja, de machtsverhoudingen waren gewoon compleet ongelijk. Maar da was van een paar jaar gelede.* ***(Gezin 25)***

Citaat 13

Dochter 19: *Maar dat is gewoon een goed programma omdat dat, dat bedoel ik nu dat is wel iets van middenweg zoeken zo, een beetje de islam en zo door de allochtone gemeenschap en dan zo wat te ontmoeten met de autochtonen, en zo wat informatie uitwisselen, en ge leert daar echt veel van bij.*
Dochter 16: *Die debatten vind ik leuk.*
Interviewer: *Dan hebt ge het over NMO?*
Dochter 19: *Ja over NMO hé. Als programma, dat is gewoon daarom interessant omdat dat zo ja gewoon...*
Moeder: *Dat is soms diepgaander over religieuze onderwerpen waar ge zegt van ja daar weet ik weinig van. Ik ga daar eens naar luisteren.*
Dochter 16: *En ook meningen van verschillende jongeren.*
Dochter 19: *En vooral omdat dat iets is dat midden in de maatschappij leeft. Dat is altijd een thema dat leeft en dat veel mensen wel raakt, maar dat ge niet echt weet van ok waarover gaat dat hier juist. En dan leert ge echt veel bij. En allez of dat ge nu als Marokkaan of als...*
Dochter 19 en Moeder: *Turk*
Moeder: *Dat maakt niet uit eigenlijk.*
Dochter 19: *(vervolgt) of als Belg naar dat programma kijkt, dat is even interessant, omdat ge sowieso iets ziet, allez ja... […]*
Interviewer: *Maar is dat nu iets dat jullie missen op dit moment op de Vlaamse televisie?*
Moeder: *Ik vind toch wel, zo gelijk dat ze op NMO doen zou er eigenlijk moeten zijn.*
Interviewer: *Maar, dat is dan eerder religieus? Ge mist iets religieus op bepaalde...*
Moeder: *Niet religieus, niet per se, maar ook over gewoon de hedendaagse maatschappij en de problematieken, en debatten van jongeren onder elkaar en allez ja. Meer dat, en dat hebt ge niet. Absoluut niet.*
Dochter 16: *Dat vind ik ook wel.*
Moeder: *En want NMO is niet altijd, ja 't is religieus getint maar er komt wat meer bij kijken dan religieus getint hé...*
Dochter 16 en Dochter 19: *Ja*
Moeder: *Dan gaat dat over, er was een heel sketch rond, en dat is heel grappig. Rond ja moslimbejaarden die stilletjes aan ook wel, een eerste generatie die ook wat oud wordt en waarvan de kinderen ook allemaal gaan werken. De opvangproblemen en... daar kijkt ge ook naar en dat ziet ge ah ja dat is een oplossing, dat is een oplossing, dat is ook wel slim maar hier...*
Dochter 16: *En dat dating bureau? (lacht)*
Moeder: *(vervolgt) En dan zou dat misschien meer ook, hoe moet ik zeggen als thema behandeld worden binnen de politiek. Nu is dat zo onbekend. Niemand... Ja, wij ervaren dat maar anderen ervaren dat niet. Wij vinden, wij hebben behoeften, en de nood eraan om te zeggen van kijk, in de eerste generatie zijn ook bejaarden, en die hebben ook een aangepast... Maar als ge dat nooit toont, is dat ja... is dat onbekend hé terwijl dat dat echt leeft. En dat hebt ge in Nederland wel.* ***(Gezin 19)***

Citaat 14

Interviewer: *Maar jullie praktiseren allemaal nog, bidden, vasten ook?*
Moeder: *ja*
Vader: *Ik niet. Ja maar… ja ik kan niet hé, ik dagpost werken en dat … zware, weekend soms wel*
Moeder: *maar ik doe het wel*
Vader: *ja maar vasten en goed werken, moeilijk hé*
Interviewer: *maar dan bidden wel nog of?*
Vader: *niet altijd, op een feestdag of soms als ik niet werk, jum'a [vrijdagsgebed] vrije dag hé*
Interviewer: *ja, en jullie?*
Zoon 12: *soms, soms vasten*
Dochter 18: *in de weekend, als er geen school is, in de weekend*
Interviewer: *in de weekends. Maar niet tijdens het schooljaar*
Dochter 18: *nee*
Zoon 12: *nee*
Interviewer: *dat is te zwaar of zo, ja. En bidden?*
Zoon 12: *ook niet (lachend)*
Dochter 18: *ook niet*
Moeder: *ik wel*
Interviewer: *jij bidt nog? Echt 5 keer per dag?*
Vader: *nee, nee hé*
Moeder: *euhm, vaak wel, vaak wel maar niet zo 5 keer per dag maar vaak wel […]*
Interviewer: *Krijgen jullie daar nooit commentaar op van dat jullie niet bidden of zo, ik weet niet, jij zit op kot met andere Turkse meisjes*
Dochter 18: *zij bidden ook niet nee*
Interviewer: *en als jij, jij hebt niet zo in je vriendenkring andere Turken die daar wel mee bezig zijn die dat wel belangrijk vinden*
Dochter 18: *ik ken wel meisjes die wel bidden maar*
Moeder: *die geven toch geen commentaar hé*
Dochter 18: *nee*
Interviewer: *nee, die geven geen commentaar. En zo tijdens de ramadan bijvoorbeeld*
Dochter 18: *ook niet*
Interviewer: *ook niet. Iedereen doet gewoon zijn eigen ding*
Dochter 18: *ja*
Interviewer: *en bij jou? Andere Turkse jongens die*
Zoon 12: *nee*
Interviewer: *nee*
Dochter 18: *maar er zijn wel Turkse vrienden, jongens of meisjes, die zeggen zo van waarom eh vast je niet, zo van die dinges*
Interviewer: *ja dat zeggen ze wel*

Dochter 18: *ja soms*

Moeder: *soms*

Interviewer: *en wat zeg je er dan op*

Dochter 18: *ja dat is mijn geloof. Dat is tussen mij en god* ***(Gezin 10)***

Citaat 15

Het citaat hieronder is, met uitzondering van deel 1, één doorlopend stuk interview. Om de lezer naar specifieke stukken te kunnen leiden is het geheel opgedeeld in vier delen.

Deel 1

Interviewer: *Maar waarom hebben jullie dan toch een satelliet gekocht?*
Moeder: *We hebben dat gekocht vooral met de ramadan (lacht) […] Maar ook de gebeurtenissen tijdens de ramadan hè, 't gebed in de moskee en hoe dat, dat beleefd wordt en feesten en Suikerfeest, hoe dat, dat eigenlijk beleefd wordt. Dat is wel is goed om te kijken omdat ge dat niet kent. Allez ja, ge kent dat wel als klein kind maar, ja, maar, nu binnenkort kunnen we terug Ramadan, kunnen we dat echt effectief meemaken maar ge maakt dat mee hier mee en ik kan mij nog ergens herinneren van zo is dat daar in Marokko maar zij [de kinderen] kennen het niet en ik vind het wel belangrijk om es te tonen van kijk daar wordt dat zo gevierd. Bepaalde feesten of bepaalde, euhm, dinges allez, ik… ik vind dat wel leuk om, om es gezien te hebben. Dat vooral hè. We hebben dat ook gekocht tijdens de ramadan hè ons satelliet (lacht) […] En ook ja als ge aan 't eten bent dan dat gebed dat ze dan afroepen en ja het heeft wel iets. Dat was zo de bedoeling, ja (lacht) Gezellig ja (lacht)*
Vader: *Eigenlijk voor mij is ook als ik tijd heb, dan is ook meer programma's, euhm, religieuze programma's of meer iets anders ook hè.*
Moeder: *(onderbreekt) Ja, da's omdat gij Arabisch ook versta hè. Moest ik Arabisch verstaan echt en kunnen lezen zou 'k ook meer naar sommige programma's echt kijken maar…*

Deel 2

Moeder: *Ik heb wel es naar, naar het beleven van religieuze feesten in Marokko, hoe da daar bijvoorbeeld Suikerfeest, de ramadan en het offerfeest… Daar kijk ik naar, maar da zal mijn, allez ja mijn overtuiging ni beïnvloeden. Ik kijk daar gewoon naar om te zien van hoe beleven die da nu ginder. De belevenis op zich.*
Interviewer: *Dus bij u is da uit nieuwsgierigheid?*
Moeder: *Ja, en ook omda ik da leuk vind. Ik vind da echt ehm…*
Interviewer: *Maar je zoekt ni echt informatie over je religie, nee?*
Moeder: *Nee.*
Interviewer: *Bij u wel hé, nee?*
Dochter 19: *Het probleem is, ik kijk ni naar satelliet. Als ik da zou begrijpen, zou ik da wel doen ma ik versta da ni. Da is ni ondertiteld of zo. Allez ik versta da een klein beetje, maar dat Arabisch da ik heb geleerd is ni het Arabisch da ze op Al Jazeera spreken. En op de nationale zenders is er helemaal niks over religie, behalve 'NMO'. Dus, uiteindelijk, beïnvloedt da ni echt mijn religie gewoon omdat da ni kan beïnvloeden. Allez…*

Deel 3

Interviewer: *Uhu. En als ge… Wel der kan wel een relatie zijn tussen uw religie en uw televisiekijken om, allez ge zegt van d' er is geen, buiten NMO is er niets op, op euhm Westerse kanalen. Maar net daarom kan misschien bijvoorbeeld uw religie afgezwakt of versterkt worden. Door bijvoorbeeld zaken die ge ziet in 't nieuws, door die negatieve berichtgeving, of net door positieve zaken da ge ziet.*

Dochter 19: *Ja (twijfelt)…*

Interviewer: *Om het een beetje cliché te zeggen, euhm, zo nogal de uitdrukking die door oudere generaties wordt gegeven van euhm televisie is de 'sjaitan' en, en die gaat u wegtrekken van… van uw godsdienst en, en, en euhm…*

Dochter 19: *Hmm…pff, ik… eerlijk gezegd, ergens vind ik da wel een beetje, ik weet da ik beter af zou zijn zonder tv, allez… da ik in mijn religiositeit (lacht). Allez ja, da's zo raar om da allemaal te zeggen, ma da da intenser zou zijn als ik ni tv had of…. Maar da's een beetje, da's ni alleen de televisie da's gewoon maatschappij in de 21ste eeuw, da's gewoon de 21ste eeuw. Als ik de televisie ni heb, dan ga ik toch naar internet, als ik geen internet heb, dan ga ik naar buiten. Allez ge komt zo…*

Interviewer: *Maar ge ziet media wel als een bron van…verlokking of uitlokking of wat dan ook.*

Dochter 19: *Pff… Volgens mij, een beetje wel, maar ik denk da ik, ik denk da da afhangt van persoon tot persoon en ik weet wel op welke manier ik ernaar euhm, ernaar moet kijken. Dus ik kan wel wat afstand houden en… op da gebied dan. Op ander dinges ni, maar op da gebied wel. En ik, als ik naar een programma kijk, ja dan lach ik. Bijvoorbeeld 'My wife and kids', da's totaals niks religieus en al ma da is gewoon grappig ma … (stilte) daarna, het is ni da ik daar tijdens het bidden of zo aan denk of nog met de grappen in mijn hoofd zit of zo. Allez…snapte?*

Interviewer: *'t Zou erg zijn. (iedereen lacht)*

Dochter 19: *Allez ja… maar ik snap wel wa ge bedoelt en da is altijd een risico hé. En dat is bij momenten ook wel een beetje zo, maar…*

Interviewer: *Maar niets da ge ni kunt controleren?*

Dochter 19: *Voilà, da gebeurt sowieso in, in de tijd waarin da wij nu leven is da sowieso. Dus… En da's zeker ni de schuld van tv.*

Moeder: *Nee, ik denk da die, ik denk da… uw sterke overtuiging da wel overleeft. Ge kunt u, allez ja ge kunt u ni alles ontzeggen om dan religieus te blijven.*

Dochter 19: *Ja dan moet ge echt in een grot gaan wonen.*

Moeder: *Dan, da kan ni, dus… moet ge voor uzelf uitmaken van ik kijk daarnaar met een bepaalde blik en da beïnvloedt mijn, mijn, mijn denken of mijn mening of ni.*

Dochter 19: *Ja, da's mijn…*

Moeder: *Allez… en…*

Interviewer: *Maar het mes snijdt aan twee kanten hé, het kan bijvoorbeeld da zijn inderdaad, maar 't kan ook zijn da doorda je… euhm… allez ik heb het gevoel da vaak ook vergeten wordt da euhm da allochtonen of moslims of wat dan ook, ook maar mensen zijn. En da wanneer da er een hele resem*

mediaberichten komen over islam die gekoppeld wordt aan iets negatiefs, da da misschien ook een effect heeft op die mensen.

Moeder: *Op mensen, op ons?*

Interviewer: *Ja, op moslims en allochtonen.*

Dochter 19: *Op mij helemaal ni.*

Interviewer: *Sommige mensen sluiten zich daarvoor af. Ma misschien zal da bij ander mensen effect hebben.*

Moeder: *Ja, ja.*

Interviewer: *Ni iedereen is in staat om daar ten volle, om daar ten volle kritisch tegenover te staan. Vandaar ook een beetje deze vraag…*

Dochter 19: *Ma ik snap em ni zo goed. Ik snap het echt ni.*

Moeder: *Da mensen bijvoorbeeld ja euhm als da zo, neem nu over islam, als da da zo negatief, da die aan zijn geloof misschien begint te twijfelen.*

Dochter 19: *Ah, ah zo bedoelt ge.*

Moeder: *Da bedoelde toch hé?*

Interviewer: *Ja.*

Dochter 19: *Nee, da heb ik nog nooit gehad. Allez twijfels sowieso da heeft iedereen, ma ni door berichtgeving, integendeel eigenlijk. Echt integendeel. Dan, dan houde u der meer aan vast.*

Moeder: *Ja.*

Dochter 19: *Allez ikke. Da's mijn reactie toch.*

Moeder: *Ik denk da euhm, allez ik heb da nu bij mijne zoon gezien hé. Dien is wel ni streng islamitisch opgevoed, nogal vrij opgevoed. Wel de normen, en de waarden, en de cultuur en islam meegegeven. En op een bepaald moment heeft die voor zichzelf gezegd van ja… voor mij hoeft da ni. En da heeft niks te maken met media, da heeft gewoon te maken met zijn leefomgeving en met zijn kritisch denken als volwassen persoon. En voor ons was da zo van, wa zegt die nu? Ma uiteindelijk ja, da's zijn, dat is zijn… keuze. En ja oké, dan worden daar afspraken rond gemaakt van tijdens de Ramadan wordt er ni gegeten of weet ik veel. Ma hij zegt dan ook van ja ik ben der wel eerlijk in, dus er zijn zoveel mensen die der ni eerlijk in zijn. Die doen alsof. En da's ja, ik weet ni wat het ergste is, da weet ik dus ni voor mezelf. Maar uiteindelijk heeft da niks met, met… het heeft te maken met de, de keuzes die ge maakt in uw leven op een bepaalde leeftijd, met de vriendenkring, die ge zelf kiest, want uiteindelijk, hé. De mensen zeggen ja nee da's de vriendenkring, dat is niet de reden. Gij kiest voor uw vrienden, en vrienden kiezen voor u, en als gij u ni goed voelt in die groep, ja dan stapt ge eruit.*

Dochter 19: *Da's een beetje vanalles en tv kan het altijd wel een beetje beïnvloeden*

Moeder: *Beetje beïnvloeden (praten door elkaar)*

Dochter 19: *Maar…*

Moeder: *Ik denk da ge nogal gemakkelijk… Ik denk dat er veel meer factoren meespelen.*

Interviewer: *Meespelen.*

Moeder en Dochter 19: *Ja.*

Moeder: *Allez ja het kan wel zijn als ge uw kinderen natuurlijk ni voldoende informatie geeft over uw godsdienst of da ni meegeeft…*

Vader: *Ja, ik denk het wel ja.*
Moeder: *En dat die gene goeie basis hebben, da ge dan wel…*
Dochter 19: *moet opletten*
Moeder: *moet opletten, allez moet opletten, soit, da's dan uw keuze dan hé. Da ge dan wel invloeden wel groter gaan zijn, waarom, omda ge diene achtergrond, diene basis ni hebt. Ma als ge echt ne goeie sterke basis hebt, da moet ni streng religieus zijn. Ik denk ni da dan, da da, allez de televisie een grote invloed kan hebben op, op uw dingen. Allez… da's mijn mening hé.*
Vader: *Voor mij is anders, voor mij. Ik persoonlijk, ik krijg zoveel informatie en ik vind da echt interessant da, de satelliet euhm zenders. Want (wordt onderbroken)*
Moeder: *Ma over slechte programma's, bijvoorbeeld over die …*
Dochter 19: *Over de nsara (westerse) zenders. Wa vindt gij? Papa vindt da toch ni altijd zo goed ze, als wij zo van die muziek zitten te kijken. (praten door elkaar)*
Moeder: *Soms die programma's waar da hij zich …*
Vader: *Ja, nee… voor mij is de programma, de dingen die, ge krijgt, geen euhm hoe noemt da? Geen informatie of ni iets die, die … ja.*
Interviewer: (student) *Ge kunt er niks uit leren.*
Vader: *Voilà, da vind ik…voor mij is niks.*
Dochter 19: *Mwa (praten door elkaar)*
Moeder: *Ma ik denk wel da wij euhm zodanig ons kinderen vertrouwen daarin da wij wel weten, gelijk bij ons (naam dochter 19), die haar geloof, da's heel belangrijk voor haar. Komt ook op de eerste plaats meestal. (iedereen lacht en praat door elkaar)*
Interviewer: *(lacht) Nee, nee, nee ma ze zegt da komt op de eerste plaats en dan was er zo'n nuance van meestal. (ze lachen)*
Moeder: *Jawel, ik denk wel. Allez ja ik moet mij euhm. Ja da is ook zo. Die haar geloof en euhm, allez ja ik denk. Die is zo sterk in haar geloof, zo sterk bezig met haar geloof da da voor haar geen invloed kan hebben. Bijna ni. Bij andere kinderen misschien die zo'n beetje twijfelen.*
Vader: *Ma gelijk hé, jij zei … Als de kinderen zien basis van iets, dan die zijn rap mee met iets*
Moeder: *(onderbreekt) Da ge da kon zien ja (praten door elkaar)*

Deel 4

Dochter 19: *Alhoewel ma ge moet, is, het verschil tussen mij en mijn broer is enorm, terwijl da wij uit exact dezelfde… allez.*
Moeder: *Dezelfde opvoeding hebben gehad. (praten door elkaar)*
Dochter 19: *Wij zijn 2 totaal, totaal, totaal verschillende mensen.*
Moeder: *Totaal…*
Dochter 19: *Iedereen verschiet altijd da wij familie zijn. Da da's gewoon… on…*
Moeder: *Mijne zoon da's zo ne heel alternatieve, diene gaat ook uit, dien drinkt alcool…*
Dochter 19: *En dien gelooft ook ni.*
Moeder: *Die gelooft ook ni, momenteel ni.*

Vader: *Jawel, die was … (praten door elkaar) Met geloof bedoel ik vroeger gaat hij zelfs mee naar de moskee.*

Moeder: *Ma op ne bepaalde leeftijd was da gedaan hé.*

Vader: *Ja.*

Dochter 19: *Zo'n dinges hebde ni altijd in de hand.*

Vader: *Ook de karakter denk ik…*

Moeder: *Ja.*

Vader: *Ik denk da… (praten door elkaar)*

Dochter 19: *Ja, want iedereen zegt dan altij… van die allochtonen ja, ja en da ligt aan de opvoeding. Maar ik haat zo'n uitspraken echt. Ik krijg het ervan ik zeg pardon, da's totaal ni waar want als da zo was, dan zou elk kind gewoonweg hetzelfde zijn. Da kan toch ni.*

Moeder: *Ja, ja. En ook da ze dikwijls linken aan, aan religieus zijn met uw uiterlijk.*

Vader: *Ah ja.*

Moeder: *Allez, zoals bij ons (naam dochter 19), die weet heel veel over godsdienst maar als die dan in debat ga en heel veel Marokkaanse meisjes echt schrikken van het feit da zij zoveel informatie heeft die zij ni hebben. Alhoewel da zij wel gekleed zijn en handen, en hun haar, maar eigenlijk heel weinig weten… Dus… (instemmend gemompel) Ja… se… (stilte)* ***(Gezin 19)***

Citaat 16

Interviewer: *[Arabisch: Attijah Al Mu'akis, als ze bijvoorbeeld een Palestijn en een jood brengen… euhm … sommige mensen zeggen, waarom breng je een jood in dit programma? Je moet geen mensen brengen die…]*
Vader: *[Arabisch: Nee! Ik ben…] Je suis d'accord, oui [Arabisch: De jood zegt wat hij heeft en de Palestijn zegt wat hij heeft.] C'est normale hé. [Arabisch: Als je niet tot discussie komt aan tafel, ga je niets begrijpen.]*
Interviewer: *[Arabisch: Maar ze brengen bijvoorbeeld ook over mensen… Bijvoorbeeld als het iets is over religie, brengen ze mensen die… die praten vanuit de wetenschap ('Ilmaniya) bijvoorbeeld…]*
Vader: *[Arabisch: de wetenschap ('Ilmaniya) en dat andere… Nee, dat is ook goed.]*
Interviewer: *En jullie kijken daar niet naar?*
Moeder: *Attijah Al Mu'akis, nee. Geen probleem.*
Vader: *[Arabisch: Ze vlucht hé.] (lacht)*
Moeder: *[Arabisch: Ze geven geen tijd aan de ander om te praten. Ze blijven maar roepen en roepen. En…]*
Vader: *[Arabisch: Maar je weet niet waarover ze praten]*
Moeder: *[Arabisch: Ik wil dat ene praat en dat de ander zegt en de ander zegt… Ik vind dat niet leuk.] Teveel nervosie, teveel…*
Vader: *[Arabisch: Het is zo dat iemand een gedachte heeft en de ander tegen die gedachte is.] C'est normale… [Arabisch: dat het dan gebeurt…]*
Moeder: *[Arabisch: Ik wil dat ze praten en dat de één zijn mening (NL woord) zegt en de ander zegt… En dat ze tot een vergelijk komen. Niet met geroep zodat iemand…] (Gelach)*
Interviewer: *[Arabisch: Maar jij…] Jij verstaat wa dat ze daar zeggen hé?*
Moeder: *Ja, ja. Ik versta, ik versta ma ik hoor daar niks van. Nee, ik graag euhm stuk per stuk allez.*
Interviewer: *Ja, en voor jullie? Is da?*
Dochter 25: *Nee, wij verstaan daar toch niets van.*
Moeder: *Nee, toch niets…*
Interviewer: *Jij verstaat da toch ni, nee. Nee.*
Dochter 15: *Die roepen zo dus…*
Moeder: *(lacht) […]*
Interviewer: *[Arabisch: Als ze bijvoorbeeld een Palestijn en een jood brengen, sommige mensen zeggen, waarom breng je een jood in dit programma? Je moet geen mensen brengen die…]*
Vader: *[Arabisch: Nee! Ik ben…] Je suis d'accord, oui [Arabisch: De jood zegt wat hij heeft en de Palestijn zegt wat hij heeft.] C'est normale hé. [Arabisch: Als je niet tot discussie komt aan tafel, ga je niets begrijpen.]*
Interviewer: *[Arabisch: Bijvoorbeeld als het iets is over religie, brengen ze mensen die… die praten vanuit de wetenschap ('Ilmaniya) bijvoorbeeld…]*
Vader: *[Arabisch: de wetenschap ('Ilmaniya) en dat andere… Nee, dat is ook goed.]* ***(Gezin 24)***

Citaat 17

Deel 1

Moeder: *Maar kan ik iets tussen haakjes zeggen?*
Interviewer: *Ja.*
Moeder: *In alle eerlijkheid hé. Hij wordt er bijna twaalf dus da's een mooie leeftijd hé. En 't is ne snuggere jongen en vrij eerlijk. Da's dat hij ehm… een schoolkind. Maar los daarvan, ik probeer het heel objectief te zien, maar vindt ge niet dat het spijtig is dat hij te weinig, heel weinig naar het nieuws kijkt? Heel eerlijk. Vindt ge, is dat geen aanrader voor hem, dat hij af en toe meekijkt, dan weet hij wat er gebeurt?*
Interviewer: *Nu moet ik uit mijn rol vallen (lacht). Euh.*
Moeder: *Nee efkes, wat, ik vind dat iets dat jij kan. Jij kan, jij bent een voorbeeldfunctie, dat draag je ook mee. Wij hebben, je bent weg gegaan, maar wij hebben het vaak over jou gehad met mijn kindjes. Ik vind dat je dat ook verplicht bent om te zeggen. Ik, ik wil u niet pushen, maar…*
Interviewer: *Nee, nee, nee, maar.*
Moeder: *ik vind dat de kinderen dat… Ik vind dat heel belangrijk. Want dat, ik heb door jouw bevragingen heb, merk ik nu hoe weinig wij, ik op televisie gemeen hebben met mijn kinderen. Dat heb ik gemerkt. En dan denk ik, ik voel mij schuldig. Ik kijk naar het nieuws, dat trekt mij aan en ik blijf dat volgen, maar ik investeer niet in mijn kinderen en daarvoor ben ik jou dankbaar dat jij ook naar hier gekomen bent.*
Interviewer: *uhu. Ja. 'k Merk wel dat dat er een verschil in… in voorkeur is en da's normaal. Dat hebt ge in elk gezin, maar euhm… hij heeft bijvoorbeeld het, het volledige beeld niet mee van hoe dat euhm moslims en, en, en Turken worden afgebeeld. Voor hem is dat in orde.*
Moeder: *D'er is nog geen probleem?*
Interviewer: *Da's geen probleem, dat is redelijk goed. 't Is misschien ook om, omdat hij wel te weinig nieuws kijkt, maar ik weet nu niet. Euhm misschien zit hij ook in een tussenfase hé. Hij keek vroeger naar Karrewiet en dat vond ge wel goed hé?*
Zoon 12: *Ja vroeger keek, keek ik ook naar Spring zo. Dan na Spring zo, kwam zo Karrewiet.*
Interviewer: *Ja. Maar, maar nu…*
Moeder: *Da's toch spijtig.*
Interviewer: *En, en, en, en da's een typische tussenfase, want het volwassen nieuws is…*
Moeder: *…nog té…*
Interviewer: *… denk ik, misschien té. Allez, het is op de grens hé. Sommige kijken nu wel al. Ik ken andere jongens van twaalf die wel kijken, allez die ik bevraagd heb, maar misschien is dat voor hem nog niet, maar Karrewiet en, en Spring is ja, iets te jong voor een stuk hé.* ***(Gezin 3)***

Deel 2

Vader: *Goed eh, lezen hé, goed eh, universiteit doen. Dat Hatim is goed eh?*

Interviewer: *(lacht samen met dochter 18) Maakt niet uit, maakt niet uit.*
Moeder: *(ondertussen) Echt waar hé, jawel, jawel. Allez 't…*
Vader: *Dezelfde. Echt waar, proficiat. Dezelfde Hatim. Hé? Universiteit is professioneel. Professores, goed, (naam zoon 12)?*
Dochter 18: *Heb 'et gehoord, (naam zoon 12)? (lacht)*
Vader: *Geld geen probleem, echt waar, Hatim, ik, geld geen probleem. Ik veel werken. (naam zoon 12) eh ook?*
Interviewer: *Gij moet hetzelfde doen als mij.*
Moeder en Vader: *insha'allah (onverstaanbaar: 24:28)*
Moeder: *Als dat komt eh, dan, dan, echt waar, dan moogde wensen wat je wensen wil. Da's héééél belangrijk, hééél belangrijk. Ik ben dat, wilde liever werken als? Hij zei gisteren of een paar dagen geleden. Hij zei zo: [Turks: Je had Hatim als voorbeeld gegeven. Zouden jullie zoals mij of zoals dinges willen werken. Wie was dat?] Er was nog iemand die, wie we gehoord of gezien hadden.*
Dochter 18: *Advocaat*
Moeder: *Ah den advocaat, die hier thuis was.*
Vader: *Ah ja, advocaat ja.* ***(Gezin 3)***

Deel 3

Vader: *[Turks: Ik versta iets niet. Ik heb een vraag Hatim, hier gaan onze kinderen niet naar de universiteit om te studeren, de ouders sturen hen om te gaan werken, om dus geld te verdienen en geld binnen te brengen. Is dit iets dat veel voorkomt bij de Marokkanen?] (gelach)*
Moeder: *Minder denk ik. Hij zegt: "Ik heb, als ik Hatim een vraag mag stellen?" Hij zegt: "In onze omgeving, binnen deze allochtone gemeenschap hé, zie 'k heel weinig, wat mij ten zeerste spijt, eh heel weinig ouders die euhm… er erg voor gaan dat hun kinderen zouden studeren. Het meest dat men ziet is middelbaar, oké verplicht… of ergens doet men dat… verdere studies, daar houdt het op en dan gaat men voor jobs met inkomen. Dat ze direct hun inkomen kunnen genieten."* ***(Gezin 3)***

Deel 4

Vader: *[Turks: Ik wil Hatim iets vragen, omdat het werkelijk in mijn hoofd blijft spoken die dinges, hoe kan deze televisie nu werkelijk Turkije zo verdeeld tonen. Moest Turkije zoiets doen over België, wat zou Europa dan doen. Moest Turkije, Turkse zenders België, dit Holland.]*
Moeder: *[Turks: Ik ga een voorbeeld geven.] (NL) Weet je, gans die affaire met België, dat men een grap uitvoerde vanuit de RTBF, dat België…*
Vader: *[Turks: Hoe doen ze het dan?]*
Moeder: *… in twee gedeeld was. Hij zegt: "Ik wil een voorbeeld aanhalen, wat zou men, hoe zou men in België reageren, moest men in het buitenland een zulke berichtgeving doen zonder medeweten of goedkeuren van een land. Het was maar een stomme grap, en zelfs van uw buren wat heeft men, wat voor een ophef heeft dat niet veroorzaakt?" En dan verwacht men dat men zomaar kan beslissen van*

een ander land… waar de kaarten of waar de gronden liggen. Wie heeft er daarvoor wanneer een akkoord getekend? Of wanneer is daarvoor gestemd of wanneer is dat goedgekeurd? Nee. Weet ge, dat is eenzijdig.

Interviewer: *Ja, oké.*

Moeder: *Begrijpt u?*

Vader: *[Turks: En België is de Europese hoofdstad, degene die verantwoordelijk is.]*

Moeder: *Ja, als België dit al doet als euhm hoofdstad… EU-hoofdstad… Weet ge, als de kern van gans de Europese kwestie dan moet je het niet ver gaan zoeken hé zegt hij, natuurlijk gaat men dan gekleurd gaan zien.*

Vader: *[Turks: En een tweede vraag (naam moeder), de jeugd hier, de Turkse jeugd, zal het zien en het zal verbaasd zijn, wat zullen ze denken over België, onze mensen, onze Turkse mensen, ze moeten daar ook aan denken.]* ***(Gezin 3)***

Citaat 18

Dit citaat gaat over de *Panorama*-reportage *'Een visum als bruidsschat'* van Jan Puype en Wim Van den Eynde, over huwelijksmigratie vanuit Turkije. Meer informatie is terug te vinden op: http://actua.canvas.be/panorama/archief/panorama-607-een-visum-als-bruidsschat/

Dochter 26: *Bijvoorbeeld, ik zal iets zeggen, ehm, ik denk vorig jaar of twee jaar geleden euhm 't was op één of Canvas over euh een prog… een reportage over Emirdağ, misschien hebben jullie da gezien of ni?*
Interviewer: (student) *'k Heb ze ni gezien, 'k heb er wel al van gehoord.*
Dochter 26: *Ma het was dan eh, ik wist 't ook ma z' hebben da veel op euh veel over reclame gedaan." Emirdağ ga uitkomen" en "Emirdağ" en iedereen was nieuwsgierig eigenlijk. 't Was tijdens de ramadan denk ik of, ja 't was tijdens vasten, ramadan. Euhm, de Belgen zeiden 't ook eh (tegen haar zus) "ter gaat een reportage over Emirdağ gebeuren" en ter gaan der veel meiskes van hier en de jongens ook en van ginter ook een reportage doen. (klopt intussen met de vlakke hand op tafel om haar woorden kracht bij te zetten)*
Dochter 19: *Mijn vriendin was der ook bij*
Dochter 26: *ja dus en die reportage heeft een nichtje van mijn vader gedaan, familie van mij eigenlijk. Zij heeft da opgesteld. Iedereen was eigenlijk zo nieuwsgierig om te, en Belgen ook eigenlijk. Ma uiteindelijk was da geen goeie euh… resultaten zou 'k zeggen. 't Was echt zo 'n beetje allez 'k bedoel eh ze, z' heeft, zij of in 't algemeen heeft de Turkse gemeenschap ni goe gekeken allez, ni goe gevonden voor die reportage. 't Was eigenlijk de nadelen van de Turken gezegd. Allez, allemaal zo slechte dingen over gezegd en altijd zo slechte punten uitgehaald. En toen was er veel euh … eigenlijk euh daar is dan veel over gesproken eigenlijk. Dat da geen goeie reportage was ook. […]*

Dochter 26: *Bijvoorbeeld van die dingen, van die reportage over Emirdağ met euh, allez uithuwelijken en euh met euh schatgeld en...*
Dochter 19: *Dat is niet in ons godsdienst nie eigenlijk hé... (onverstaanbaar, haar zus praat er overheen 21:09) […]*
Dochter 26: *Ja awel, die reportage, uithuwelijken en schatgeld en euh ik vond eigenlijk niet goed, de reportage. Z' hebben gewoon zo meiskes uitgehaald dat er echt, allez, 'k bedoel da bestaat eigenlijk uithuwelijken of dat meiskes van ginter trouwen met de jongens da ze naar hier brengen en als eh als een slaaf gebruiken allez en de jongens uit Turkije meisjes brengen (klopt intussen weer met hand op tafel) da ze van niets weten da ze gelijk thuis slaaf… ma da, da, da gebeurde vroeger. Ma tegenwoordig minder en minder. Ma uiteindelijk hebben ze reportages gedaan dat da nog bestaat. En da vond ik echt erg.*
Interviewer: (student) *Ja, ja. Volledig uit de context…Ni der genoeg nadruk op gelegd dat er maar...*
Dochter 26: *Tuurlijk, ze hebben gewoon altijd de slecht dingen der uitgehaald, ze moeten dan iedereen… ne keer van iedereen de gedachten hebben, bijvoorbeeld ze hebben ons het meest van hier in Gent, of in België beledigd met sommige woorden.*

Dochter 19: *Da we 's avonds uitgaan en zo, ja, en zo.*

Dochter 26: *Ja, da we eh, da we ni maagd waren of weet ik wa, da 's allemaal grote allez, beledigingen voor meiskes. Da was echt, iedereen was in shock. Ik vond da heel erg wa da ze gedaan hadden eigenlijk.*

Interviewer: (student) *Z' hebben alleen maar 't negatieve eigenlijk laten zien.*

Dochter 26 en Dochter 19: *(door elkaar)*

Dochter 26: *Ja en bijvoorbeeld de jongens van ginter, da ze naar hier, da ze me de meiskes van hier willen trouwen voor 't geld. Zogezegd ze kunnen daar geen, eh van alles, "ah ja, ik ga daar een paar maanden werken of een paar jaar werken en daarachter ga ik van mijn stempelgeld, eh van mijn stempelgeld leven. Ik ga daar ni werken" Da gebeurd, ma da gebeurd toch ni honderd percent.*

Interviewer: (student) *Ja, da is maar een minderheid.*

Dochter 26: *Ja en z' hebben da gewoon der op euh… der op ingegaan dat da nog bestaat (klopt op tafel). Da bestaat nog ma minder en minder.*

Interviewer: (student) *Ze doen alsof dat bij iedereen zo is terwijl dat da gewoon … Uit de context gerukt is.*

Dochter 26: *Ja, allez, ikzelf bijvoorbeeld of mijn zus of mijn nichten … da 's toch ni 't zelfde, allez, da bestaat maar ni gelijk vroeger. Vroeger was da wel heel veel van toepassing maar ik zou zeggen van tien of vijftien jaar geleden, maar da was dan vroeger. De generatie gaat voor en voor en voor en 't gaat toch ni naar achteruit?* ***(Gezin 5)***

Citaat 19

Dochter 21: *[Turks: Bijvoorbeeld toen het vliegtuig gevallen was in Schiphol waren wij juist naar het Turkse journaal aan het kijken en dan hebben we snel…]*
Zoon 15: *Die liegen.*
Interviewer N: *Die liegen? De Turkse?*
Vader en Zoon 15 en Dochter 21 en *Dochter 19:* *Ja, ja (iedereen door elkaar)*
Dochter 21: *[Turks: dan zapten we direct naar de... Het is toch hier gebeurd? Daarom…]*
Vader: *(onderbreekt) Het Europese nieuws is op da moment zeker veiliger en veel beter. Ja, ja, verdraaid hé… da vind ik persoonlijk…*
Dochter 21: *[Turks: We hebben het niet op de Turkse zenders bekeken.]*
Moeder: *[Turks: Dat het vliegtuig gevallen is, hebben we op een vreemd journaal gezien, op Holland.]*
Interviewer N: *[Turks: Je hebt het dus niet gevolgd in de Turkse pers? Omdat…]*
Dochter 21: *Nee.*
Moeder: *[Turks: Het vreemde nieuws gaf het live. Wij hebben het rechtstreeks gezien op het vreemde nieuws.]*
Vader: *(onderbreekt) Hoe dichter bij het gebeurtenis, dat de echte bron is van het nieuws, is meest correcte nieuws da ge kunt krijgen dat is zo. Dat is nie alleen met die vliegtuig.*
Moeder: *(vervolgt) [Turks: De Hollandse dinges heeft rechtstreeks weergegeven live, live hebben ze het weergegeven.]*
Interviewer N: *Dingske zei ze liegen hoe bedoel je, heb je iets gezien van dat de Turkse nieuws dat volledig de Nederlandse tegensprak of zo?*
Zoon 15: *[Turks: Zij waren hier niet. En degene hier zijn er dichter bij, daarom.]*
Interviewer N: *[Turks: Heb je zoiets gezien?]*
Dochter 21: *[Turks: Die van in Turkije zolang ze hier geen journalist hebben, moet een Turkse journalist bij de krant bijvoorbeeld verplicht het nieuws afwachten. Degene hier doen zowel de opnames als wanneer ze tellen, weten ze onmiddellijk het aantal.]*
Interviewer N: *Maar je hebt wel iets gehoord op de Turkse televisie dat volledig de Hollandse weergave tegensprak?*
Vader: *Tegensprak? Ja, ja*
Dochter 21: *Turkije stond vaak achter met die slachtoffers ook, [Turks: der waren ondertussen vijftien. Over die slachtoffers zeiden zij bijvoorbeeld achter, we waren naar de Belgische zenders aan het kijken. Die stonden zo'n beetje achter altijd.]*
Interviewer N: *'t Is daarom da ge zei van ze liegen. Oké, da's wa ge bedoelde. Goed.*
Vader: *Ook met dingen hé… Ze hebben ni eens gevraagd hoeveel dat er dood waren…*
Dochter 21: *(praat door vader) … dood waren.*
Vader: *… of wie leefde en wie leefde ni. En dan zegde "Allez jong, ma als gaat die vliegtuig zie." Da wiste direct al. Hé? Dan snap 'k ni hoe dat ne… nieuwsorganisatie gi-… ginder ni kan weten terwijl dat da hier al heel duidelijk is in Europa. Da ze zo al nog achterstaan da ze dan nog op 't nieuws durven zeggen van " 't Is nog een twijfelgeval. Vermoedelijk zijn ze ni dood. Ze zijn wel dood."*

Interviewer N: *Zijde toen ni kwaad geworden? Want op een gegeven moment…*
Vader: *Jawel. Da, da, da geen correct nieuws was. Ik zeg het toch. Dus hoe dichter da ge bij de bron ga, ga van de gebeurtenis… hebde veel rapper en correcter nieuws.* ***(Gezin 13)***

Citaat 20

Interviewer: *Et si quelque chose arrive dans le monde islamique, ou le monde arabe.*
Moeder: *C'est triste pour moi.*
Interviewer: *D'accord. Euh…*
Moeder: *Ik vind triestig. Waarom alleen in islam?*
Dochter 25: *[Arabisch: Wacht.]*
Zoon 23: *[Arabisch: Wacht tot hij klaar is.]*
Moeder: *Ah ja pardon, ja, ja.*
Interviewer: *Als daar iets gebeurt.*
Moeder: *Ja.*
Interviewer: *Ga je dan kijken op Vlaamse televisie, ga je naar VTM kijken of ga je naar satelliet kijken?*
Moeder: *Nee, ik ga naar VTM kijken.*
Interviewer: *Naar VTM kijken, ook als...*
Vader: *Oui, elle adore, elle adore.*
Moeder: *Ah ja, ik ga kijken ook, want zij gaan zeggen ook naar VTM hé. Allez, als ik hoor en euhm allez gelijk in Marokko of zoiets hé. Dan kijk ik naar VTM.*
Zoon 23: *[Arabisch: Nieuws van de Arabieren of je dat gaat zien op VTM.]*
Vader: *Ja.*
Moeder: *Ah nee, als iets is over islam allez.*
Zoon 23: *Als er iets gebeurt in de Arabische wereld… [Arabisch: ga je dan kijken op VTM?]*
Moeder: *Nee. Ik ga eerst kijken, allez ja, 't is te zien hé. 't Is te zien, allez, als ik, als ik tijd heb kan ik met hen zien, als ze zitten in bijvoorbeeld in Marokko ik kijk ook mee. Als ik zie kijk er is iets gebeurd in die land. Ik ga meekijken. Maar daarna avond, ik doe aan het laats, laatste uur …*
Vader: *Comme moi je regarde Al Jazeera, elle commence avec le stofzuiger. (lacht)*
Moeder: *(onverstaanbaar)*
Dochter 25: *[Arabisch: Je hebt de vraag niet begrepen.]*
Moeder: *[Arabisch: Nee ik heb de vraag begrepen.]*
Vader: *[Arabisch: Nee, je wilt het niet begrijpen in het Arabisch.]*
Moeder: *[Arabisch: Hij zei als er iets gebeurt in de Arabische landen, de islamitische, waar ga je kijken het eerst? Waar ga je kijken? Maar en tout cas, zal ik het zien op VTM.]*
Vader: *[Arabisch: Je begint met VTM.]*
Interviewer N: *Avec VTM ok.*
Moeder: *(lacht)*
Interviewer: *Jullie denken van ni?*
Vader: *(lacht)*
Moeder: *Nee? Waarom?*
Zoon 23: *[Arabisch: Je gaat kijken op Marokko, je gaat niet…]*
Moeder: *(onderbreekt) Ja, ma [Arabisch: als hij aan het kijken is, hij kijkt…, maar…]*

Zoon 23: *[Arabisch: (onverstaanbaar) stel dat er iets gebeurt…]*

Moeder: *(onderbreekt) Nee echt waar, nee op VTM ga ik kijken. Ga dan iets zeggen op VTM of…*

Vader: *(onverstaanbaar)*

Interviewer N en Interviewer: *(schieten in de lach)*

Moeder: *Nee, ma ja, ja.*

Vader: *Is goed. C'est ton opinion hé.*

Moeder: *Oui mais je vais regarder, s'ils vont montrer, aussi en VTM.*

Vader: *Allez.*

Zoon 23: *[Arabisch: (onverstaanbaar) in het nieuws. Wat er echt gebeurd is.] Uitleg, veel uitleg, wa is er gebeurd. (onverstaanbaar)*

Dochter 25: *(er doorheen) [Arabisch: Dat is toch op Marokko en niet op VTM.]*

Zoon 23: *(vervolgt) [Arabisch: Je gaat dan Marokko kijken?]*

Moeder: *Nee, VTM (gelach)*

Zoon 23: *Ok.*

Moeder: *Da's nieuws over alle landen.*

Vader: *Sorry hé, sorry hé.*

Interviewer: *Je mama is Vlaamser dan jullie.*

Zoon 23: *Ja.*

Moeder: *Ik ben meer Vlaams, ma ik…*

Interviewer: *Is da zo?*

Zoon 23: *Ja.*

Interviewer: *Meer gericht op Vlaanderen.*

Zoon 23: *Ja.*

Moeder: *Maar ik blijf zelfde hé. Ik kan een beetje veranderen van idee, maar euhm van mijn godsdienst, allez, van mijn godsd…*

Zoon 23: *Godsdienst*

Moeder: *godsdienst, dat blijft hetzelfde. Ja, maar ja. Ik ben hier 36 jaar hé. Dus.* ***(Gezin 24)***

Citaat 21

Interviewer: *[Arabisch: Maar hebben jullie vertrouwen in de Belgische televisie...?]*
Moeder: *[Arabisch: Ja.] (overtuigd)*
Interviewer: *[Arabisch: maar niet hetzelfde als Al Jazeera...]*
Zoon 20: *Ik vroeg moest ik nu thuiskomen en ik zeg kijk ik heb dat op het VRT-nieuws gelezen of, of gehoord of gezien dan zegt hij nee ik zal eerst een op Al Jazeera tv gaan kijken en dan pas...*
Interviewer: *[Arabisch: Waarvan zijn jullie bang?]*
Moeder: *[Arabisch: Het is niet dat we bang zijn. Want ik kijk niet altijd naar BRT om te kijken wat er gebeurt...]*
Vader: *[Arabisch: Dat andere begrijpen we niet... Dit, Al Jazeera begrijpen we wel... Het andere begrijpen we niet...]*
Zoon 20: *[Arabisch: Het gaat nu niet over begrijpen... Nu ga ik alles vertalen... Als ik zeg van ik heb dit gehoord van de niet moslims, dit is wat ze zeggen, ge je mij dan geloven of niet? ... Of pas als jullie Al Jazeera bekijken...]*
Vader: *[Arabisch: Nee, nee, ik geloof het dan wel...]*
Interviewer: *[Arabisch: Is het de taal die ervoor zorgt dat jullie hen niet geloven?]*
Moeder: *[Arabisch: We verstaan niet wat de niet moslims zeggen...]*
Vader: *[Arabisch: Nee]*
Interviewer: *[Arabisch: Nee, nee. Dus de taal...]*
Moeder: *[Arabisch: De taal... de taal is belangrijk...]*
Interviewer: *[Arabisch: Dat is wat er voor zorgt dat jullie hen niet geloven...]*
Moeder: *[Arabisch: Ja...]*
Interviewer: *[Arabisch: Maar als het bijvoorbeeld...]*
Moeder: *[Arabisch: We kunnen niet zeker zijn van iets]*
Interviewer: *[Arabisch: Als bijvoorbeeld de BRT zijn nieuws uitbrengt in het Arabisch... maar dezelfde mensen... geloven jullie hen dan...]*
Zoon 20: *[Arabisch: Geloven jullie hen dan of zeggen jullie van die niet moslims...?]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, we geloven hen dan wel... zoiets wel...]*
Zoon 20: *[Arabisch: Zoiets geloven jullie wel...]*
Moeder: *[Arabisch: Zoiets over oorlog en zo is...]*
Zoon 20: *[Arabisch: Maar nee, ga je hen geloven als ze bijvoorbeeld het nieuws over Irak brengt... of over Palestina, dan geloven jullie hen niet?]*
Moeder: *[Arabisch: Nee, we geloven hen ...]*
Zoon 20: *[Arabisch: Subhanallah, ...] (verwonderd, gelooft het niet)*
Moeder: *[Arabisch: Ik geloof hen dan wel...]*
Zoon 20: *[Arabisch: Heb jij dezelfde mening?]*
Moeder: *[Arabisch: Je gelooft niet een bepaalde…]*
Interviewer: *[Arabisch: Wacht, we gaan jullie een ander voorbeeld geven... bijvoorbeeld als CNN nieuws in het Arabisch brengt... geloven jullie hen dan?]*

Vader: *[Arabisch: Nee dat geloof ik niet...]*

Interviewer: *[Arabisch: maar bijvoorbeeld... Frankrijk brengt nieuws in het Arabisch...]*

Vader: *[Arabisch: CNN, daar hebben ze gisteren iets over gebracht...]*

Zoon 20: *[Arabisch: Maar jullie geloven hen, en CNN geloven jullie niet...]*

Moeder: *[Arabisch: we geloven hen niet, bijvoorbeeld nu, over Al Qardawi hebben ze gezegd dat hij Groot Brittannië niet binnenmag... als zij dan gaan zeggen van die mocht niet binnen want hij heeft dit en dat gedaan, dan geloven we hen niet... want wij weten dat ze tegen Al Qardawi zijn... Ook al zeggen ze dat het beelden van anderen zijn, en ze hebben hem niet binnengelaten en zeiden van hij was dit en dat... terrorist (Nederlands woord)... dan geloven we hen niet, natuurlijk... want wij weten wat er gebeurt... ik zeg je wat de reden is dat we hen niet geloven... Maar zoals dit hier, over oorlog, geloven we wel...]* ***(Gezin 14)***

Citaat 22

Interviewer: *Ma als je iets op 't nieuws zou zien dan zou je da wel geloven?*
Dochter 11: *Als 't op 't nieuws komt dan moet 't wel waar zijn.*
Interviewer: *Dan moet het wel waar zijn… En als er iets is over Turkije of zo? Ga je dan denken van da geloof ik ni.*
Dochter 11: *Voor mij is 't zelfde.*
Vader: *[Turks: Turken… (onverstaanbaar Turks 71:26-71:27) het betekent, houdt niets ander in.]*
Interviewer: *Bij u?*
Dochter 13: *Mo bij mij euhm als ek ik zo naar 't nieuws kijk… dan weet ik da ze nooit het hele verhaal vertellen. D'er is altijd zo, meestal is dat dan ingekort. Allez, dat da daarin past en dan laten ze zo meestal 't belangrijkste deel weg. Da zo laat zien of da de mensen gelijk of ongelijk hebben. Dus ik vind eigenlijk da ge, allez ge kunt nooit zeker weten of da 't waar is wa dat ze zeggen.*
Interviewer: *En je hebt da bij alles?*
Dochter 13: *Mo bij alles. Soms zijn da zo van die dingen die zo, da 'k zo denk van ja waarom zouden ze daarover liegen dus… Dan denk ik meestal dat da wel waar is, mo dat anders…*
Interviewer: *Zoals wat bijvoorbeeld?*
Dochter 13: *Euhm…*
Interviewer: *Geef eens een voorbeeld waarvan da je zegt van ja dit vertrouw ik, hier gaan ze ni over liegen.*
Dochter 13: *Ma bijvoorbeeld op Jim of zo, als ik dan zo naar ding kijk da ze dan zo over van die sterren vertellen da ge zegt zo van allez waarom zouden ze daar nu iets over, allez iets anders over zeggen. Ma dan op 't nieuws, voorbeeld als da zo… als ze dan zo bezig zijn over 'k wee ni da iemand voorbeeld… als 't nu voorbeeld een Marokkaan iemand vermoord heeft, da ze dan voorbeeld zeggen dat hij euhm 'k wee ni een slecht verleden of zo had dat da… vertellen ze ook ni alles dat er is gebeurd, bijvoorbeeld dat hij 'k wee ni mishandeld of zo was. Da zeggen ze d'er wel ni bij. Dan zeggen gewoon dat ze slecht verleden had… en ni meer. (Stilte: 72:50-72:55)*
Interviewer: *Ma jij vertrouwt alles?*
Zoon 15: *Nee… ja, 't meeste wel. Gewoon omda…, gewoon omda 'k goe gelovig ben. (Gelach)*
Interviewer: *Je zijt goedgelovig, oké. En… en is da bij u bepaalde onderwerpen waar da je minder vertrouwen in gaat hebben?*
Moeder: *Ik vertrouw niets.*
Interviewer: *Je vertrouwt niets?*
Moeder: *Nee, zolang da 'k ni mé u eigen ogen gezien heb vertrouw ik het niet.* ***(Gezin 7)***

Citaat 23

Zoon 17: *Pff, eigenlijk wel, allez, zo een, een ket bij ons, alles wa, bijvoorbeeld, die van 't Vlaams Belang zegt en hij gelooft da, hé. En dus, ik kan die totaal nie af. 'k Heb toen ook gezegd allez, komaan. Als hij, allez, een dom ding. Allez, als hij zegt ik ga voor een brug springen, allez, kende 't, als die da doet, 'k ga da ook doen, allez, zo van die dinges, allez. Dus alles wa, wa hij zegt, gelooft hij.*
Interviewer: *Uhu. En hoe komt da je dan jij zo kritisch bent? Is da opvoeding, is da omda jij anders bent? Is da, wa speelt daar in mee?*
Zoon 17: *Pff, euhm, …'t Is ook als allochtoon in België moete toch alles anders bekijken dan da de Belgen het bekijken, allez, hoe moet 'k het zeggen. Zeker als, bij beslissingen, euhm, waar allochtonen toch bij betrokken zijn… 't Is toch (onverstaanbaar: 60:36-60:39) kunde zeggen zo van die dingen, weet ge? Allez k…, euhm, euhm durven voorkomen eigenlijk. Hoe zegt ge da? Alles op tafel leggen.*
Interviewer: *(naam dochter 19)?*
Dochter 19: *Euhm, 'k denk da nieuws in de eerste plaats is bedoeld om mensen te informeren en da ze, ni mogen, allez, ja, da we eigenlijk hen moeten geloven, dus ze mogen ons daar ni aan doen twijfelen. Ma 't gebeurt wel veel da het, we moeten gewoon kritisch zijn, omda tv ook wel een soort van, euhm, ja, middel is om, om, dinges te verspreiden die zowel waar als onwaar kunnen zijn.*
Interviewer: *Uhu, dus je bent altijd kritisch.*
Dochter 19: *Altijd ja.*
Interviewer: *Ja. En hoe komt het bij u?*
Dochter 19: *Ja, waarschijnlijk, euhm, dinges meegemaakt, zeker waarbij da je in eerste instantie van da je da gelooft en da je dan te weten komt da, da ni zo is… dus dan ga je da, dan ga je die fout ni meer maken…en dan ga je da in vraag blijven stellen.*
Moeder: *'k Weet ni, alles geloven en ja.*
Interviewer N: *Of denkt ge daar gewoon al bij na? Da's al 1 ding natuurlijk.*
Moeder: *'k Denk wat er op 't nieuws wordt gezegd, geloof je en achter…, als er achteraf dan zo'n bewering is da 't ni waar is dan ben je een beetje toch teleurgesteld. Dan zegt ge van: "Ja ze zijn er, ze zijn er eigenlijk voor de waarheid eigenlijk te zeggen en da de mensen da dan geloven. Toch zijn ze soms fout".*
Interviewer: *Dus je houding is: omdat het nieuws is, geloof je het. Gewoon… omda je let op de aard van het nieuws.*
Moeder: *Ja.*
Interviewer: *Ja, en zie je een verschil tussen Turkse zenders en Vlaamse? Bij Turks nieuws meer geloven, minder geloven?*
Moeder: *Minder geloven, Turks nieuws, denk ik. Over bepaalde zaken en die… 'k Denk da men meer dinges te maken heeft met binnenlands nieuws van Turkije… da ik er minder in ga geloven op sommige gebieden dan… tegenover Belgische.*
Interviewer: *En bijvoorbeeld het feit da je op Turkse zenders de rauwe beelden krijgt, waar da niets geknipt en…*

Moeder: *Nee.*

Interviewer: *… da zorgt ni da je 't meer gaat geloven? Want bijvoorbeeld in België, ja, een, een geknipt stuk, ja, da kan van alles zijn, da kan…*

Moeder: *Zeker binnenlands nieuws, ma op de Turkse tv, ook op oorlogsgebied, bijvoorbeeld in Irak en zo. Daar, daar laten ze ook echt die… gruwelijke beelden wel zien… terwijl dat hier op Belgische zenders, je da ni te zien krijgt.*

Interviewer: *Dus die beelden, da zorgt ni voor meer vertrouwen of meer geloofwaardigheid bij u.*

Moeder: *Jawel, jawel. Maar de schuld dinges van de Amerikanen hebben da bijvoorbeeld gedaan in Irak en dan was da een fout, was da een dinges, allez, …*

Interviewer: *Uhu, daar denk je dat ze wel...* ***(Gezin 12)***

Citaat 24

Interviewer: *Euhm, zijn der bepaalde programma's da jullie tesamen kijken? Als…*
Dochter 25: *Mijn Restaurant…*
Moeder: *ja, da is nu voorbij hé*
Dochter 25: *(lacht)*
Interviewer: *Mijn Restaurant, wie, wie…*
Moeder: *ik keek da, ik alleen keek da.*
Dochter 25: *ma ik ook, in Antwerpen hé.*
Moeder: *Maar zij kennen da wel doordat ik da, allez, daarover euhm, vertel dan hé. Gelijk in de week hebbe 'k ik dan een sms'ke, ge-sms't eigenlijk voor Kortrijk hé.*
Interviewer: *Voor Kortrijk.*
Moeder en dochter 25: *(lachen)*
Interviewer: *Die hebben gewonnen, of…?*
Moeder: *Die hebben gewonnen, ja. (lacht) Ja, ja.*
Interviewer: *Ja, ja. Ben jij dan ook van plan om daar iets te gaan eten, in Kortrijk?*
Moeder: *Ja insha'allah, jawel.*
Dochter 25: *(lacht)*
Moeder: *Ja, ja, bij Claudio iets gaan eten*
Dochter 25: *Ik zei da ook hé, tegen (onverstaanbare naam)…*
Moeder: *Ja, ik heb dat echt…*
Interviewer: *En, en waarom Kortrijk?*
Moeder: *Euhm, ja ik weet da ni, omdat ja euhm ja, die, die lieten da zo uit…, uitschijnen zo, op VTM dus hé, dat euhm hij een kwaaie is en euhm, dat, dat daar altijd euhm, allez, dat ze altijd ruzie hadden dus hé, en euhm, dat die geen respect had voor zijn werknemers hé, terwijl die van Sint Truiden, da leek mij zo echt zo'n bitch die vrouw hé, en ja, ja, ik dacht bij mijn eigen ja, ah want sommige zeiden wel van, die willen precies dat Sint Truiden gaat winnen hé. ja, en ook ja, ook omdat da een Italiaan is (lacht), 'k heb zoiets, ne goeie band met Italianen… Ma…*
Dochter 25: *(lacht)*
Moeder: *ma moest, moeste die vrouwe nu ni zo, euhm, zo, allez zo, een bitch lijken hé, dan zou ik misschien voor Sint Truiden gestemd hebben, maar… ik denk toch meer voor Claudio. Van het begin eigenlijk. (lacht)*
Interviewer: *Ah ja. Die van Kortrijk da's nen Italiaan?*
Moeder: *Da 's een Italiaan, ja.*
Interviewer: *(herhaalt) Da's een Italiaan…*
Moeder: *En zijn vriendin, Gaëlle, da 's toch ook een hele…*
Interviewer: *(onderbreekt) Maar normaal gezien wordt gezegd bij die sms'en en zo, Limburgers, da 's zo'n beetje eigen volk eerst, hé. Limburgers gaan eerder op Limburgers stemmen bij al die spelletjes.*
Moeder: *ja…*
Interviewer: *Maar da maakt…*

Dochter 25: *Het Limburgs gevoel hé.*

Moeder: *Maar deze keer toch ni hé!*

Interviewer: *Nee, deze keer ni.*

Moeder: *Deze keer toch ni hé.*

Interviewer: *En doe je da vaak zo sms'en…?*

Moeder: *Euhm, nee, nee, heel vroeger, maar voor ja, euhm, Big Brother, voor Steven.*

Dochter 25: *Ja? (lacht)*

Moeder: *Voor Steven had ik toen euhm, euhm, ge-sms't. (lacht) Bij mij is 't altijd de zwakste schakel die moet ik zo helpen hé.*

Dochter 25 en moeder: *(lachen)*

Moeder: *Als da dus op de tv komt, van, die willen ze zwart maken, dan heb ik da voor, oh jee, die moet ik gaan redden. (lacht) Ja.* ***(Gezin 24)***

Citaat 25

Moeder: *Allez 'k moet eerlijk zijn, ik kan daar ni mee om. Ik herinner me zo'n geval, euhm, een dochter was overreden voor de ogen van de mama. Echt waar, die ze lag daar dood hé. Moeder gillend en ze zaten daar, herhaaldelijk laten zien, vijf of zes keer. Mijn man keek en ik werd gek, draai om ik word hier gek zeg ik zo. […]*
Dochter 20: *Ma ik vind da ze met Turks nieuws vaak overdrijven. Allez ze laten echt alle, alle beelden zien en dan zo drie, vier keer achter elkaar en zo…*
Dochter 18: *Ja, op begrafenissen en zo, waar dat die moeders huilen.*
Dochter 20: *Die laten echt alles zo in detail zien dat ge zo zelf begint te schreeuwen.*
Dochter 18: *Ja. Ik heb al vaak gehuild omda ik naar 't Turks nieuws keek. En ik vind da echt ni tof. Da's niks voor mij. Nee. (lacht)*
Dochter 20: *Dat blijft zo ni zakelijk. Allez ja. Da's echt zo. […]*
Moeder: *Verschrikkelijk! Awel hé, euhm, Turken durven da wel op meest, op, op sensatie te laten uitdraaien. 't Is precies alsof, sorry da 'k zo hard zeg hé, moeten mensen geniet van andermans leed, daar kan ik ni mee om. En ze hoeven da ni twee of drie keer te laten zien, dan word ik gek van. Hé, zoals die ongelukken en 'k wee ni wa allemaal en als ze ter plaatse da gefilmd hebben, echt waar hé, ze laten da zo op 't nieuws zien, ma ni iedereen hoeft da te zien. Een hysterische moeder, die roept op straat wordt ter plaatse gefilmd. Da meisje daar tot dat de ambulance kwam, ik kan ik kan daar echt ni tegen, 'k ben da echt ni gewoon.* ***(Gezin 11)***

Citaat 26

Interviewer: *Maar noemen jullie jullie zelf moslim?*
Dochter 20: *Ja.*
Dochter 18: *(lacht) Hm, ja...*
Interviewer: *Ja? En uw vader ni?*
Dochter 18: *Nee. (lacht)*
Dochter 20: *Ik weet da ni. Allez ja... (stilte en gegiechel)*
Interviewer N: *Zou je zeggen van jezelf da je gelooft?*
Dochter 20: *Ikke, ja.*
Dochter 18: *Ja …*
Interviewer N: *Dus er is een God voor u, en de profeet Mohammed hebben bestaan?*
Dochter 18: *Ja.*
Interviewer N: *En wa houdt dat dan in voor jullie in het dag dagelijkse leven? Jullie geloof, hoe belangrijk is da? In wa uit da zich bijvoorbeeld?*
Dochter 20: *Euhm...*
Interviewer N: *Zeg maar: vasten, bidden...*
Dochter 20: *Echt, allez ja, ik doe mee aan de ramadan en zo hé, ma bidden doe ik dan niet mee. Da heb ik een tijdje gedaan, maar (lacht) ben ik daarmee gestopt.*
Interviewer: *Waarom?*
Dochter 20: *Euhm, 'k weet da ni, allez ja... Da's door studies, dit, dat, … En door alles wat er ge… allez ja, het werd zo echt zo'n beetje…*
Dochter 18: *(onderbreekt) Zeg maar gewoon te lui. (lacht)*
Dochter 20: *Euhm, dan de ramadan doe ik wel nog mee, madam. Gij? Doet gij mee aan de ramadan?*
Dochter 18: *Ik heb mee gedaan, maar... (lacht)*
Dochter 20: *Ma ik vind zo…*
Dochter 18: *(onderbreekt) Vorig jaar was da te lang. En da was echt, ik heb mijn ziekte ook als excuus gebruikt... (lacht) Een paar jaar...*
Dochter 20: *Ma ik vind het zo belangrijker da ge zo… leeft als een goed mens. Da ge niemand kwaad doet, of... Allez ge hebt zo van die mensen die vijf keer per dag bidden, maar dan euhm...* ***(Gezin 11)***

Citaat 27

Vader: *[Turks: Hoe kan deze televisie nu werkelijk Turkije zo verdeeld tonen. Moest Turkije zoiets doen over België, wat zou Europa dan doen?]*
Moeder: *[Turks: Ik ga een voorbeeld geven.] Weet je, gans die affaire met België, dat men een grap uitvoerde vanuit de RTBF, dat België in twee gedeeld was. Hij zegt: "Ik wil een voorbeeld aanhalen, hoe zou men in België reageren moest men in het buitenland een zulke berichtgeving doen zonder medeweten of goedkeuren van een land". Het was maar een stomme grap en zelfs van uw buren, wat voor een ophef heeft dat niet veroorzaakt? En dan verwacht men dat men zomaar kan beslissen van een ander land waar de kaarten of waar de gronden liggen. Wie heeft er daarvoor wanneer een akkoord getekend? Of wanneer is daarvoor gestemd of wanneer is dat goedgekeurd? Nee. Weet ge, dat is eenzijdig. Begrijpt u?*
Vader: *[Turks: En België is de Europese hoofdstad, degene die verantwoordelijk is. En een tweede vraag, (naam moeder), de jeugd hier, de Turkse jeugd, zal het zien en het zal verbaasd zijn, wat zullen ze denken over België, onze Turkse mensen, ze moeten daar ook aan denken.] […]*
Moeder: *Waarom? Dit is dat een eenzijdig wordt uitgevoerd. Hoeveel betrokken partijen die daar al honderden jaren actief zijn, wordt daar rekening mee gehouden. […] Maar al die mensen die ook mee de betrokkene partijen zijn, zijn hun stemmen, gans de kwestie in Israël. Israël is nog maar geen vijftig jaar geleden euhm ingevallen in Palestina. Wat is er van Palestina over? En daar wordt met geen woord over gerept? En dit wordt zomaar ineens omwille van de rechten van de mens, het ene sluit het andere niet uit hé. Versta mij niet verkeerd. Maar dat is eenzijdig. Verstaat je? Ja, Israël, zelfde geval, Palestina, men heeft ze daar, uit, men heeft euhm… de joodse gemeenschappen. […] Ja, weet ge, dit is twee maten en gewichten. […]*
Moeder: *Als je mij zou vragen wat de essentie van de kwestie is, ik ben geen geschiedkundige professor. Ik weet daar niet het fijne van. Dat is een algemene tendens. En ook natuurlijk, mijn Turkse roots speelt daar ook in mee. Tuurlijk is uw bril een stuk gekleurd. Ik zou liegen moest ik zeggen 'die is neutraal'. Dat is niet. Ik ben ook betrokken partij, hé. Mensen die daar in het leger mee ten strijde gaan voor ons, omwille van een militaire opdracht, verplichte opdracht, dat zijn ook mensen van mijn buren en van mijn familieleden en van mijn kennissenkring. Tuurlijk heb ik daar hartenzeer van. Als die kinderen, jongeren in een doodskist terugkomen, en dat maken we zelfs ook tijdens de vakantie mee, mensen die ook gewoon een kogel door hun kop krijgen en dat zijn gasten van achttien, negentien jaar die des vaderlands gaan strijden. En, dat is toch ook hetgeen dat ik hier in Europa ook mis. Het gevoel betrokkenheid naar vaderland en patriottisme en noem maar op. Niet dat ik die waarden enorm hoog in het vaandel draag. Maar dat is hetgeen van wat men zegt dat missen wij en dat is verloren en dat is spijtig. En heb je dat wel naar een land en is het toevallig niet België, of Vlaanderen of Frankrijk of Nederland, dan heeft dat direct een andere naam. Weet ge? Ge wordt bestempeld. En zo heb ik heel dubbele gevoelens. Begrijpt u? […]*
Vader: *[Turks: Over de Koerden kwestie, krijgen we correct nieuws alleen maar vanuit Europa, correct nieuws, van Turkije krijgen we geen betrouwbaar nieuws. Waar nieuws. Daarom betrouwbaar nieuws.]*
(Gezin 3)

Citaat 28

Moeder: *Waarom (naam zoon 27) ook nie graag naar 't nieuws kijkt en met die dinge allemaal. Omdat… Ja, met da racisme gedoe hé, en altijd maar de schuld geven aan de migranten en zo hé. Ja, en op den duur hebbe ze geen zelfvertrouwen meer en dan durven ze zelfs nie meer iets te doen en zo hé. En daarom kijk hij liever geen nieuws. Want vroeger keek 'ie wel nieuws, allez, toen hij nog op de lagere school zat. Gelijk nu juist wa da hij zei van die Nederlandse posten. Die blijven maar door over praten hé. Die blijven maar over de islam praten. 't Is altijd maar over de islam. Gelijk als er daar iets gebeurt en 't is ne Marokkaan of nen Turk of iets, dan is da de islam. Dan beginne ze direct over de godsdienst. En als da een Hollander is hé, die da geweest is, dan is da gewoon hé. Dan is da ne gek… of die 's gestoord of… ja. Daar zijn heel veel gestoorde mensen, maar daar gaan ze nie over de godsdienst praten hé… Ja… da pakt op 't gevoel bij de jonge mensen zo hé. Gelijk toen me die Koninginnedag hé. Wij, dan als Marokkaan, als we dan ietske zien van: 'oei daar is iets gebeurd'. Dan hebben we al schrik da da een Marokkaan is of euhm, da da een Turk is of iemand die van de, allez een, een buitenlander zal 'k maar zeggen. Een Arabier of zo. Want dan beginne ze al weeral over de godsdienst hé. Altijd maar over de godsdienst. En die Hollanders, die blijven daar maar mee. Die stoppen nie. Zijn nog erger dan de Vlamingen, echt waar. Die denken da ze superieur zijn, 'k weet nie wa die denken. (stilte) Ja…(zuchtend) En als ge dan zo'n gevoelige persoon zijt. Want (naam zoon 27) is heel gevoelig hé… Dan trekt ge da u aan. En dan, op den duur, dan euhm…*

Interviewer: *(onderbreekt) Wordt dat allemaal te veel…*

Moeder: *Wordt da teveel en dan euhm, ja. Ja… daarom dat hij eigenlijk ni veel naar nieuws kijkt. Schrik dat er iets gebeurt, dat hij iets hoort wat hem zo, wat hem zo fel ga pakken, zo hé. (zuchtend) Ja…* ***(Gezin 25)***

Citaat 29

Interviewer N: *Want wat ik ni verstond, uw echtgenoot zei da Turken ook wel naar de Marokkaanse moskee komen. Is da zo?*
Moeder: *Sommigen, ja van hier in de cité. Want ge hebt hier ni zo ver ook een Turkse moskee, hé. Maar daar zijn Turkse mensen hier die ook naar de Marokkaanse moskee gaan.*
Interviewer N: *Amai. Da's wel zeer uitzonderlijk. Bij ons zou da nooit gebeuren. (lacht)*
Moeder: *Nee?*
Interviewer N: *Nu, we hebben ook wel een Turkse en een Marokkaanse moskee. Redelijk dichtbij mekaar, maar daar wordt ni gecommuniceerd met mekaar.*
Moeder: *Ja, ja, ja. Maar die mensen die zijn euhm… Allez, die hebben een hele nauw band met elkaar. Want iedereen kent iedereen…*
Dochter 25: *(onderbreekt) Ja, onze buren ook, da zijn Turken hé. Da's gelijk familie.*
Moeder: *Ja. De ouders, die zijn hier komen werken in de mijnen, de kinderen zijn op gegroeid samen hé. De kinderen zijn getrouwd. En die mensen die kennen elkaar heel goed hé.*
Interviewer N: *Wordt er ook euhm… Heeft u ook voorbeelden van interculturele huwelijken hier zo?*
Dochter 25: *Ja, ja, jawel. Er zijn veel Marokkaanse meisjes of jongens die met Turken zijn getrouwd, hé.*
Moeder: *Ja, ja.*
Dochter 25: *(meisjesnaam) bijvoorbeeld hé. Da's euhm een Marokkaanse schoonfamilie van ons, die is met een Turkse jongen getrouwd.*
Interviewer N: *Amai, en dan gaat da wel?*
Dochter 25: *Ja, gewoon. En een gezin, nog iemand hier hé?*
Moeder: *Dinges, euhm… (Turkse meisjes naam).*
Dochter 25: *Aah ja! (Turkse meisjesnaam). En nog iemand anders naast euhm (onverstaanbaar: 01:29-01:30) Aah ja, dinges, (Marokkaanse meisjesnaam).*
Dochter 25: *Veel hoor, ja. Maar da is geen probleem hier hé. Die zijn wel los hier hoor, in euhm Genk.*
Interviewer N: *Uhu. Veel interculturele huwelijken heb je hier.*
Moeder: *Ja.* ***(Gezin 25)***

Citaat 30

Interviewer: *Hadise die presenteert, daar zijn jullie niet voor?*
Dochter 21: *Nee. Dat heeft ze al gedaan en 't trok op niks.*
Interviewer: *En miss België? [Zeynep Sever] Die is nu toch ook Turks.*
Dochter 18: *Ja maar die verstaat geen Nederlands.*
Dochter 15: *Ja. (lacht) Neen, die kan alleen Frans.*
Dochter 18: *En ze heeft zelfs geen diploma denk ik van middelbaar. En daarom worden de mensen meer racistisch, als zij geen Nederlands…*
Moeder: *[Turks: Hadise gaat optreden, voor Turkije, een Turks meisje uit België, dat is goed. Een Turkse die iets bereikt heeft.]*
Vader: *[Turks: Maar snel voorbijgaand. Wij hebben daar niets aan. Dat draagt toch niets bij tot het leven.] Nee, da's goed, maar niet overdrijven hé.*
Moeder: *[Turks: Ik vind dat wel goed, maar in de plaats van voor Turkije had ze voor België moeten opkomen.] (Gezin 8)*

SAMENVATTING

Deze studie snijdt twee nieuwe thema's aan in Vlaams minderhedenonderzoek. Enerzijds bestuderen we de nieuwsconsumptie bij 25 Vlaamse gezinnen met kinderen van 12 jaar of ouder, van wie 12 met 'Marokkaanse' en 13 met 'Turkse' voorouders. De in totaal 102 gezinsleden werden tweemaal drie uur bij hen thuis bevraagd. Anderzijds verkennen we de mogelijkheid om *'identificatie'* (Brubaker, 2004; WRR, 2007) als alternatief te hanteren voor de courant gebruikte concepten – *'etniciteit', 'identiteit', 'religie'* – die ontoereikend en te problematisch bleken om adequaat te beschrijven wat uit de interviews en de analyses naar boven kwam: de gelaagde diversiteit aan houdingen t.a.v. 'etnische' en 'religieuze' labels, het feit dat identificaties individu- en contextafhankelijk zijn, maar vooral ook de vele andere identificaties die niet zelden belangrijker waren dan 'etnische' of 'religieuze' labels. De resultaten werden etnografisch en op basis van *'Grounded Theory'* opgebouwd uit ruim 4700 pagina's aan interviews en observatienota's en het veldexperiment – de vertoning van een VRT-journaal –, met *'linguistic pragmatics'* als waakhond voor een op systematische bevindingen gesteunde analyse.

Identificatie laat toe om zowel in de breedte als in de diepte te diversifiëren. Informanten worden immers niet verengd tot 'etnische' (*'etnonormativiteit'*) of 'religieuze' ('*chain of equivalence',* Laclau & Mouffe, 1985) identificaties, die bovendien zelden primeren. De aandacht voor andere identificaties en de opdeling in drie – functionele (dagelijkse rollen), normatieve (waarden) en emotionele (gevoelens van 'behoren tot') – identificatiedimensies, die elkaar aanvullen én nuanceren, maken de benadering gelaagder en gediversifieerder. De aandacht voor de 'interne' diversiteit en voor de primordiale rol van het individu en de context bij de identificaties levert in diverse domeinen meer onderbouwde resultaten en verklaringen op (vb. i.v.m. taal, 'religie', zenders). Zo sluit identificatie nauw aan bij de bevinding dat er inderdaad (Cesari, 2003, 1998) sprake is van een privatisering en individualisering van 'religie': de meesten zien 'religie' als iets "*tussen hen en god*" en maken hun persoonlijke, contextueel bepaalde balans op van wat er gedaan moet worden om 'voldoende' moslim te zijn. Deze balans wordt afgewogen tegen diverse interpretaties van doctrine en tradities, maar ook tegenover de tijdsgeest, haalbaarheid, menselijke en leeftijdsgerelateerde overtuigingen en processen, et cetera. De aanwezigheid van de ene identificatiedimensie impliceert verder niet noodzakelijk dat andere dimensies een rol spelen. Normatieve identificaties hebben vaak een aparte dynamiek, terwijl emotionele identificaties vaak ruimer zijn dan de gevoelens van het behoren tot een (sic) 'etnische' of 'religieuze' gemeenschap. Functionele identificaties spelen een primordiale rol bij tal van analyses (ook in relatie tot 'herkomst' en 'religie'), waar ze in de literatuur doorgaans ontbreken. Het is onmogelijk om hier de diverse bevindingen op dit vlak uit de doeken te doen, dus beperken we ons tot twee voorbeelden om het voorgaande te staven. Wie tijdens de ramadan naar een 'religieus' programma kijkt, doet dit niet noodzakelijk vanuit een normatieve identificatie (vb. inhoudelijke bevestiging), maar vaak eerder vanuit emotionele (vb. sfeer, antropologische nieuwsgierigheid) en functionele (vb. directe context) identificaties. Bij een werkloosheids- en minderhedengerelateerd item in het vertoonde journaal speelde 'herkomst' geen rol voor diverse jongeren en werknemers, maar wel het feit dat men in die hoedanigheden niet geïnteresseerd was in werkloosheidsgerelateerde items.

De meeste gezinsleden consumeren (bijna) dagelijks nieuws; wel tellen de 11- tot 15-jarigen minder nieuwskijkers, vooral omdat men balanceert tussen journaals voor volwassenen en jeugdjournaals. In de gezinnen wordt nieuwsconsumptie wel vaak 'gestimuleerd' – hoewel niet altijd succesvol – via (een combinatie van) actieve stimulansen (vb. vragen om mee te komen kijken), passieve stimulansen (vb. creëren van gewoontes) en conversatiegerelateerde stimulansen (vb. praten over het nieuws). De meeste informanten consumeren nieuws omdat het een dagelijks ritueel is en vooral informatiegaring, zelfvervolmaking, sociale en functionele functies kwamen naar voren als motivaties. Televisie blijft het populairste nieuwsmedium, gevolgd door het internet (m.n. websites van televisiezenders en kranten). Gedrukte kranten en vooral radio zijn minder populair, zeker bij de jongeren. De mogelijkheden van de diverse media worden vaak gecombineerd, maar vooral gewoonte / ritueel kijkgedrag, gemakzucht / rust, de beeldcultuur en de selectiemogelijkheden zijn bepalend bij de keuzes. De meeste gezinsleden bekijken hun televisienieuws eerder op Vlaamse zenders (*VTM, één, Canvas* en *regionale kanalen*). De Turkse zenders *Kanal D* en *Show TV* komen in de buurt, maar de kloof tussen de Vlaamse en de Arabischtalige zenders (vooral Al Jazeera, 2M en RTM) is veel groter. Nieuws op satellietzenders is vooral iets voor de eerste generatie. Verder distilleerden we de 15 belangrijkste kenmerken die volgens de informanten een rol spelen in hun keuzes qua televisienieuws: het wantrouwen t.a.v. Marokkaanse en Turkse zenders, de nabijheid van een bron t.o.v. gebeurtenissen, de reputatie van zenders, taalgebruik, beeldgebruik, levendigheid, uitzenduur, gewoonte / ritueel kijkgedrag en daarmee samenhangend zendergetrouwheid, functionele identificatie, relatieve zelfperceptie, kritische ingesteldheid, de sociale kijkcontext, het 'nieuwe' in nieuws, internationaal of buitenlands nieuws en de individuele interesse in thema's, zoals politiek, cultuur, sport, faits-divers, enz. Het veldexperiment bevestigt in grote lijnen deze analyses en voegt enkele bevindingen toe: de gecontextualiseerde, polysemische en intertekstuele lezingen en evaluaties van de items, de belangrijke rol van leeftijd in de consumptie en het feit dat de gezinsleden (al dan niet bewust) kiezen langs welke lijnen ze zich willen (des-)identificeren. De vaak aangehaalde kritische attitude van minderheden dient genuanceerd te worden: naast kritische, zijn er ook niet-kritische en selectief-kritische consumenten (vb. enkel bij bepaalde thema's) en verder preciseren de meesten dat hun kritische zin ook varieert, afhankelijk van onderwerp, niveau (vb. grote lijnen vs. details) en interpretatie. Door het grotere aanbod van VRT is er geen zendergebondenheid te detecteren bij de duiding- en actualiteitsprogramma's en worden deze vooral gesmaakt o.w.v. de diepgang en de diverse stemmen die aan bod komen. De tegenhangers op satellietzenders zijn quasi uitsluitend een mannenzaak. Qua beeldvorming draagt dit proefschrift twee nieuwe aandachtspunten aan: het feit dat kwaliteit (inhoudelijk, personen in beeld, …) belangrijker is dan schermpluralisme– dat eerder een principiële kwestie is, naast een element van (h)erkenning – en het feit dat een gelaagde definiëring van pluralisme noodzakelijk is (vb. op basis van identificatie i.p.v. op basis van 'etnische groepen' of 'minderheden'). 'Subalterne minderheidsgroepen' (niet-gelovigen, jongeren, vrouwen) voelen zich immers door de actoren op het scherm niet vertegenwoordigd en bovendien voelen de gezinsleden zich eerder als 'Vlaming' dan als 'allochtoon' aangesproken door de negatieve beeldvorming omdat deze de dagdagelijkse functionele identificaties belemmert. Zo wordt pluralisme op het scherm niet (h)erkend o.w.v. de gebrekkige aandacht voor vooral functionele identificaties (i.c. taalkennis, contextualisering hier, eigen leefwereld, gender, …).

SYNTHÈSE

Cette étude aborde deux nouveaux thèmes dans la recherche sur les minorités en Flandres. Premièrement, elle étudie la consommation des informations délivrées dans les média de 25 familles flamandes avec des enfants âgés de minimum 12 ans, dont 12 familles avec des ancêtres 'marocains' et 13 avec des ancêtres 'turcs'. Tous les membres des familles concernées, soit 102 personnes, ont été interviewés à leur domicile pendant deux fois trois heures. Deuxièmement, cette étude explore les possibilités d'utiliser le concept d'*'identification'* (Brubaker, 2004; WRR, 2007) comme alternative pour les concepts couramment utilisés – *'ethnicité', 'identité', 'religion'* – qui ont été démontrés insuffisants et trop problématiques pour décrire adéquatement ce qui ressortait des interviews et des analyses: la stratification des attitudes par rapport aux étiquettes 'ethniques' et 'religieuses', le fait que les identifications dépendent du contexte et de l'individu, mais surtout les diverses autres formes d'identification qui n'étaient sûrement pas moins importantes que les étiquettes 'ethniques' ou 'religieuses'. Les résultats ont été construits d'une façon ethnographique et fondés sur la *'Théorie ancrée' ('Grounded Theory')* à partir de plus de 4700 pages d'interviews, de notes d'observation et d'une expérience sur le terrain – la présentation d'un journal télévisé de la chaîne publique VRT –, et avec *'linguistic pragmatics'* permettant d'assurer que l'analyse repose sur des constatations systématiques.

Le concept d'identification permet de diversifier tant la largeur que la profondeur. En effet, les informants ne sont pas réduits aux identifications 'ethniques' ('ethnonormativité') ou 'religieuses' ('*chain of equivalence',* Laclau & Mouffe, 1985), qui, en outre, prévalent rarement. L'attention pour les autres identifications et la répartition en trois dimensions d'identification – fonctionnelle (rôles quotidiens), normative (valeurs) et émotionnelle (sentiments 'd'appartenance') –, qui se complètent et se nuancent l'une à l'autre, rendent l'approche plus stratifiée et diversifiée. L'attention pour la diversité 'interne' et pour le rôle primordial que jouent l'individu et le contexte dans les identifications, fournit des résultats et des déclarations plus étayées dans plusieurs domaines (p.ex. en rapport avec la langue, 'la religion', les chaînes télévisées). Ainsi 'identification' est étroitement lié à la constatation qu'il y a effectivement (Cesari, 2003, 1998) une privatisation et une individualisation de 'la religion': la plupart voient 'la religion' 'entre dieu et eux' et dressent leur bilan personnel contextuellement déterminé sur ce qu'on doit faire pour être 'suffisamment' musulman. Ce bilan est confronté aux diverses interprétations de la doctrine et des traditions, mais également à l'esprit du temps, la faisabilité, les convictions et processus humains et liés à l'âge, etcetera. De plus, la présence d'une dimension d'identification ne signifie pas nécessairement que d'autres dimensions jouent un rôle. Les identifications normatives ont fréquemment une dynamique distincte, tandis que les identifications émotionnelles sont souvent plus larges que les sentiments d'appartenance à une (sic) communauté 'ethnique' ou 'religieuse'. Les identifications fonctionnelles jouent un rôle primordial dans de nombreuses analyses (aussi par rapport à 'l'origine' et 'la religion'), tandis qu'elles manquent généralement dans la littérature. Il est impossible de révéler ici les diverses constatations dans ce domaine, nous nous limitons donc à deux exemples pour justifier le précédent. Ceux qui regardent un

programme 'religieux' pendant le ramadan ne le font pas nécessairement à cause d'une identification normative (p.ex. confirmation sur le plan du contenu), mais souvent plutôt à cause d'identifications émotionnelles (p.ex. atmosphère, curiosité anthropologique) et fonctionnelles (p.ex. contexte immédiat). Par rapport à un sujet dans le journal télévisé portant sur le chômage et les minorités, l'aspect 'minoritaire' ne jouait aucun rôle pour les jeunes et les employés par rapport à l'intérêt suscité: le fait qu'ils n'étaient pas au chômage ou ne travaillaient pas était plus important.

La plupart des membres des familles consomment (presque) quotidiennement des nouvelles télévisées; cependant les 11 à 15 ans comptent moins de spectateurs du journal, notamment car on se situe entre journaux pour adultes et journaux pour les jeunes. Dans les familles, la consommation de nouvelles télévisées est souvent stimulée – pas toujours avec succès cependant – par (une combinaison) de stimulants actifs (p.ex. demander à se joindre), passifs (p.ex. créer des habitudes) et liés à la conversation (p.ex. discuter des nouvelles télévisées). La plupart des informants consomment des nouvelles car c'est un rituel quotidien; la collecte d'informations, l'auto-perfection, les fonctions sociales et fonctionnelles émergeant notamment comme motivations. La télévision demeure le médium le plus populaire pour les nouvelles, suivi par l'internet (notamment sites de chaînes de télévisions et de journaux). Les journaux imprimés et notamment la radio sont moins populaires, surtout parmi les jeunes. Les possibilités offertes par les différents médias sont souvent combinées, mais c'est surtout l'habitude / le comportement rituel par rapport à la façon dont on regarde la télévision, le confort / la tranquillité, la culture visuelle et les possibilités de sélection qui déterminent les choix. La plupart des informants regardent leur journal télévisé sur des chaînes flamandes (*VTM, één, Canvas* et les *chaînes régionales*). Les chaînes turques *Kanal D* et *Show TV* sont un peu moins populaires, mais l'abîme entre les chaînes flamandes et arabophones (spécialement *Al Jazeera, 2M* et *RTM*) est plus vaste. Les nouvelles sur les chaînes de satellites sont surtout regardées par la première génération. En outre, nous avons déduit les 15 caractéristiques les plus importantes qui jouent un rôle, selon les informants, dans leur choix par rapport au journal télévisé: la méfiance envers les chaînes marocaines et turques, la proximité de la source par rapport à un événement, la réputation des chaînes, le langage, l'emploi d'images, la vivacité, l'heure d'émission, l'habitude / le comportement rituel par rapport à la façon dont on regarde la télévision et lié notamment à la fidélité envers les chaînes, l'identification fonctionnelle, l'auto-perception relative, l'attitude critique, le contexte social dans lequel on regarde la télévision, l'aspect 'nouveau' dans les nouvelles, les nouvelles internationales ou de l'extérieur et l'intérêt individuel dans des thèmes comme la politique, la culture, le sport, les faits-divers, et cetera. L'expérience sur le terrain confirme, dans les grandes lignes, les analyses et elle ajoute quelques constatations: la lecture et les évaluations contextualisées, polysemiques et intertextuelles des sujets, le rôle important de l'âge dans la consommation et le fait que les membres des familles choisissent (consciemment ou pas) sur base d'aspects auxquels ils veulent se (des-)identifier. L'attitude critique, souvent citée, doit être nuancée: il y a des consommateurs critiques, non-critiques et critiques d'une manière sélective (p.ex. seulement dans le cas de certains thèmes) et, en outre, plusieurs membres des familles précisent que leur attitude critique varie, en fonction du sujet, du niveau (p.ex. les grandes lignes vs. les détails) et de

l'interprétation. De par l'étendue de l'offre de la chaîne publique VRT, on ne détecte pas de fidélité envers les chaînes dans le cas de programmes d'actualités et de débat, qui sont surtout appréciés pour leur profondeur et les diverses voix qui entrent en ligne de compte. Leurs pendants sur les chaînes de satellites sont presque uniquement regardés par les hommes. Sur le plan de l'image diffusée des minorités, cette dissertation attire l'attention sur le fait que la qualité (en termes de contenu, personnes qui apparaissent à l'écran, …) est plus importante que le pluralisme à l'écran – qui est plutôt une question de principe et un aspect de reconnaissance et d'estime – et le fait qu'une définition stratifiée du pluralisme est nécessaire (p.ex. sur base d'identification au lieu de 'groupes ethniques' ou 'minorités'). Les 'groupes minoritaires subalternes' (non-croyants, jeunes, femmes) ne se sentent en effet pas représentés par les personnes à l'écran et, en outre, l'image négative diffusée des minorités s'adresse plutôt au côté 'Flamand' qu'au coté 'minoritaire' des membres des familles, car cette image entrave les identifications fonctionnelles quotidiennes. En somme, le pluralisme à l'écran n'est ni reconnu ni convenu à cause d'un manque d'attention aux identifications fonctionnelles (c'est-à-dire la connaissance de la langue, la contextualisation ici, l'environnement propre, le genre, …).

SUMMARY

This study enters upon two new themes in Flemish minority research. On the one hand, it studies the news consumption among 25 Flemish families with children of at least 12 years old, of whom 12 with 'Moroccan' and 13 with 'Turkish' ancestors. The 102 family members in total were interviewed two times three hours at their homes. On the other hand, it explores the possibilities of using *'identification'* (Brubaker, 2004; WRR, 2007) as an alternative to the prevailing concepts – *'ethnicity', 'identity', 'religion'* – that appeared to be inadequate and too problematic to describe what surfaced from the interviews and the analyses: the layered diversity of attitudes towards 'ethnic' and 'religious' labels, the fact that identifications are individually and contextually dependent, but especially the many other identifications that were not infrequently more important than 'ethnic' or 'religious' labels. The results were ethnographically built up, using *'Grounded Theory'*, from well over 4700 pages of interviews and observation notes and the field experiment – the screening of a VRT-newscast –, with *'linguistic pragmatics'* as a watchdog for an analysis based upon systematic findings.

Identification allows us to diversify depthwise as well as widthwise. For informants are not reduced to 'ethnic' ('*ethnonormativity'*) or 'religious' ('*chain of equivalence'*, Laclau & Mouffe, 1985) identifications, which in addition seldom prevail. The attention given to other identifications and the division into three – functional (day-to-day roles), normative (values) and emotional (feelings of 'belonging') – dimensions of identification, that complement and nuance one another, creates a more layered and diversified approach. The attention devoted to the 'internal' diversity and to the primordial role of individual and context in the identification processes, provides more substantiated results and explanations in various domains (e.g. with regard to language, 'religion', channels). Identification for instance fits in closely with the finding that there is indeed (Cesari, 2003, 1998) a privatisation and individualisation of 'religion': most family members deem 'religion' as something "*between them and god*" and create their personally and contextually defined balance of what has to be done in order to be 'sufficiently' Muslim. This balance is weighed against various interpretations of doctrine and traditions, but also against the spirit of the age, feasibility, human and age related beliefs and processes, et cetera. The presence of one dimension of identification does not necessarily imply that other dimensions play a role. Normative identifications often have a distinct dynamic, whereas emotional identifications are often broader than the sense of belonging to an (sic) 'ethnic' or 'religious' community. Functional identifications play a primordial role in numerous analyses (also in relation to 'origin' and 'religion'), while they are generally absent in literature. It is impossible to discuss the different findings concerning this topic here. Therefore, two examples are given to support what was previously argued. Those who watch a 'religious' programme during Ramadan, do not necessarily do this out of a normative identification (e.g. content based confirmation), but often rather out of emotional (e.g. sphere, anthropological curiosity) and functional (e.g. direct context) identifications. In an unemployment and minorities related item in the screened newscast, 'origin' did not play a role at all for several youngsters and employees, but rather the fact that as youngsters and employees they were not interested in unemployment related items.

Most family members consume news on a (almost) daily basis; however, the group of 11 to 15 year olds comprises less news consumers, above all because this group balances between adult news and youth news. In the families news consumption is often 'stimulated' – although not always successfully – through (a combination of) active incentives (e.g. asking to watch together), passive incentives (e.g. creating habits) and conversation related incentives (e.g. discussing the news). Most informants consume news because it is a daily ritual and motivations that surfaced were particularly information gathering, self-cultivation, social and functional functions. Television remains the most popular news medium, followed by the internet (in particular websites of television channels and newspapers). Printed newspapers and especially radio are less popular, certainly among the young. The possibilities of the different media are often combined, but especially habit / ritual viewing behaviour, ease / tranquillity, the visual culture and the selection possibilities determine their choices. Most family members rather watch their television news on Flemish channels (*VTM, één, Canvas* and *regional channels*). The Turkish channels *Kanal D* and *Show TV* are a little less popular, but the gap between the Flemish and the Arabic-language channels (especially *Al Jazeera, 2M* and *RTM*) is much wider. News on satellite channels is watched primarily by the first generation. Furthermore, we deduced the 15 most important characteristics that play a role in the choices concerning television news, as uttered by the informants: the suspicion regarding Moroccan and Turkish channels, the proximity of a source in case of an event, the reputation of channels, language use, use of images, vivacity, broadcasting time, habit / ritual viewing behaviour and the related channel fidelity, functional identification, relative self-perception, critical mindset, the social viewing context, the 'new' aspect in news, international or foreign news and the individual interest in topics such as politics, culture, sports, fait-divers, etc. The field experiment largely confirms these analyses and adds a number of findings: the contextualised, polysemic and intertextual readings and evaluations of the items, the important role that age plays in consumption and the fact that the family members (consciously or not) choose along which lines they want to (des-)identify themselves. The often mentioned critical attitude of minorities has to be nuanced: besides critical, there are also non-critical and selective-critical consumers (e.g. only regarding certain topics). Moreover, most informants specify that their critical mindset varies, depending on topic, level (e.g. general information vs. details) and interpretation. Due to the larger offer of the public broadcaster *VRT*, no channel loyalty can be found with regard to current affairs programs, which are mostly appreciated because of their depth and the diversity of voices that are given a chance. Their counterparts on satellite are almost exclusively watched by men. With regard to portrayal, this dissertation draws special attention to the fact that quality (concerning content, the people shown, ...) is more important than pluralism on screen – which is rather a matter of principle, next to an element of recognition and acknowledgement – and to the fact that a layered definition of pluralism is essential (e.g. based on identification instead of 'ethnic groups' or 'minorities'). 'Subaltern minority groups' (non-religious people, youngsters, and women) indeed do not feel represented by the actors on screen. Moreover, the negative portrayal addresses the 'Flemish' rather than the 'minority' side of family members since it hinders their day-to-day functional identifications. Pluralism on the screen is for example not recognised because of the lack of attention for especially functional identifications (i.e. language knowledge, contextualisation here, the own environment, gender ...).

DOCTORATEN IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN
EN
DOCTORATEN IN DE SOCIALE EN CULTURELE ANTROPOLOGIE

I. REEKS VAN DOCTORATEN IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN[(1)]

1. CLAEYS, U., *De sociale mobiliteit van de universitair afgestudeerden te Leuven. Het universitair onderwijs als mobiliteitskanaal*, 1971, 2 delen 398 blz.

2. VANHESTE, G., *Literatuur en revolutie*, 1971, 2 delen, 500 blz.

3. DELANGHE, L., *Differentiële sterfte in België. Een sociaal-demografische analyse*, 1971, 3 delen, 773 blz.

4. BEGHIN, P., *Geleide verandering in een Afrikaanse samenleving. De Bushi in de koloniale periode*, 1971, 316 blz.

5. BENOIT, A., *Changing the education system. A Colombian case-study*, 1972, 382 blz.

6. DEFEVER, M., *De huisartssituatie in België*, 1972, 374 blz.

7. LAUWERS, J., *Kritische studie van de secularisatietheorieën in de sociologie*, 1972, 364 blz.

8. GHOOS, A., *Sociologisch onderzoek naar de gevolgen van industrialisering in een rekonversiegebied*, 1972, 256 blz. + bijlagen.

9. SLEDSENS, G., *Mariage et vie conjugale du moniteur rwandais. Enquête sociologique par interview dirigée parmi les moniteurs mariés rwandais*, 1972, 2 delen, 549 blz.

10. TSAI, C., *La chambre de commerce internationale. Un groupe de pression international. Son action et son rôle dans l'élaboration, la conclusion et l'application des conventions internationales établies au sein des organisations intergouvernementales à vocation mondiale (1945-1969)*, 1972, 442 blz.

11. DEPRE, R., *De topambtenaren van de ministeries in België. Een bestuurssociologisch onderzoek*, 1973, 2 delen, 423 blz. + bijlagen.

12. VAN DER BIESEN, W., *De verkiezingspropaganda in de democratische maatschappij. Een literatuurkritische studie en een inhoudsanalyse van de verkiezingscampagne van 1958 in de katholieke pers en in de propagandapublikaties van de C.V.P.*, 1973, 434 blz.

13. BANGO, J., *Changements dans les communautés villageoises de l'Europe de l'Est. Exemple : la Hongarie*, 1973, 434 blz.

---

(1) EEN EERSTE SERIE DOCTORATEN VORMT DE REEKS VAN DE SCHOOL VOOR POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN (NRS. 1 TOT EN MET 185). DE INTEGRALE LIJST KAN WORDEN GEVONDEN IN NADIEN GEPUBLICEERDE DOCTORATEN, ZOALS G. DOOGHE, "DE STRUCTUUR VAN HET GEZIN EN DE SOCIALE RELATIES VAN DE BEJAARDEN". ANTWERPEN, DE NEDERLANDSE BOEKHANDEL, 1970, 290 BLZ.
EEN TWEEDE SERIE DOCTORATEN IS VERMELD IN DE "NIEUWE REEKS VAN DE FACULTEIT DER ECONOMISCHE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN". DE INTEGRALE LIJST KAN WORDEN GEVONDEN IN O.M. M. PEETERS, "GODSDIENST EN TOLERANTIE IN HET SOCIALISTISCH DENKEN". EEN HISTORISCH-DOCTRINAIRE STUDIE, 1970, 2 DELEN, 568 BLZ.

14. VAN PELT, H., *De omroep in revisie. Structurering en ontwikkelingsmogelijkheden van het radio- en televisiebestel in Nederland en België. Een vergelijkende studie*, Leuven, Acco, 1973, 398 blz.

15. MARTENS, A., *25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945*, 1973, 319 blz.

16. BILLET, M., *Het verenigingsleven in Vlaanderen. Een sociologische typologieformulering en hypothesetoetsing*, 1973, 695 blz. + bijlagen.

17. BRUYNOOGHE, R., *De sociale structurering van de gezinsverplegingssituatie vanuit kostgezinnen en patiënten*, 1973, 205 blz. + bijlagen.

18. BUNDERVOET, J., *Het doorstromingsprobleem in de hedendaagse vakbeweging. Kritische literatuurstudie en verkennend onderzoek in de Belgische vakbonden*, 1973, 420 blz. + bijlagen.

19. GEVERS, P., *Ondernemingsraden, randverschijnselen in de Belgische industriële democratiseringsbeweging. Een sociologische studie*, 1973, 314 blz.

20. MBELA, H., *L'intégration de l'éducation permanente dans les objectifs socio-économiques de développement. Analyse de quelques politiques éducationnelles en vue du développement du milieu rural traditionnel en Afrique noire francophone*, 1974, 250 blz.

21. CROLLEN, L., *Small powers in international systems*, 1974, 250 blz.

22. VAN HASSEL, H., *Het ministrieel kabinet. Peilen naar een sociologische duiding*, 1974, 460 blz. + bijlagen.

23. MARCK, P., *Public relations voor de landbouw in de Europese Economische Gemeenschap*, 1974, 384 blz.

24. LAMBRECHTS, E., *Vrouwenarbeid in België. Een analyse van het tewerkstellingsbeleid inzake vrouwelijke arbeidskrachten sinds 1930*, 1975, 260 blz.

25. LEMMEN, M.H.W., *Rationaliteit bij Max Weber. Een godsdienstsociologische studie*, 1975, 2 delen, 354 blz.

26. BOON, G., *Ontstaan, ontwikkeling en werking van de radio-omroep in Zaïre tijdens het Belgisch Koloniale Bewind (1937-1960)*, 1975, 2 delen, 617 blz.

27. WUYTS, H., *De participatie van de burgers in de besluitvorming op het gebied van de gemeentelijke plannen van aanleg. Analyse toegespitst op het Nederlandstalige deel van België*, 1975, 200 blz. + bijlage.

28. VERRIEST, F., *Joris Helleputte en het corporatisme*, 1975, 2 delen, 404 blz.

29. DELMARTINO, F., *Schaalvergroting en bestuurskracht. Een beleidsanalystische benadering van de herstrukturering van de lokale besturen*, 1975, 3 delen, 433 blz. + bijlagen.

30. BILLIET, J., *Secularisering en verzuiling in het Belgisch onderwijs*, 1975, 3 delen, 433 blz. + bijlagen.

31. DEVISCH, R., *L'institution rituelle Khita chez les Yaka au Kwaango du Nord. Une analyse séméiologique*, 1976, 3 volumes.

32. LAMMERTYN, F., *Arbeidsbemiddeling en werkloosheid. Een sociologische verkenning van het optreden van de diensten voor openbare arbeidsbemiddeling van de R.V.A.*, 1976, 406 blz.

33. GOVAERTS, F., *Zwitserland en de E.E.G. Een case-study inzake Europese integratie*, 1976, 337 blz.

34. JACOBS, T., *Het uit de echt scheiden. Een typologiserend onderzoek, aan de hand van de analyse van rechtsplegingsdossiers in echtscheiding.* 1976, 333 blz. + bijlage.

35. KIM DAI WON, *Au delà de l'institutionalisation des rapports professionnels. Analyse du mouvement spontané ouvrier belge.* 1977, 282 blz.

36. COLSON, F., *Sociale indicatoren van enkele aspecten van bevolkingsgroei.* 1977, 341 blz. + bijlagen.

37. BAECK, A., *Het professionaliseringsproces van de Nederlandse huisarts.* 1978, 721 blz. + bibliografie.

38. VLOEBERGHS, D., *Feedback, communicatie en organisatie. Onderzoek naar de betekenis en de toepassing van het begrip "feedback" in de communicatiewetenschap en de organisatietheorieën.* 1978, 326 blz.

39. DIERICKX, G., *De ideologische factor in de Belgische politieke besluitvorming.* 1978, 609 blz. + bijvoegsels.

40. VAN DE KERCKHOVE, J., *Sociologie. Maatschappelijke relevantie en arbeidersemancipatie.* 1978, 551 blz.

41. DE MEYER A., *De populaire muziekindustrie. Een terreinverkennende studie.* 1979, 578 blz.

42. UDDIN, M., *Some Social Factors influencing Age at Death in the situation of Bangladesh.* 1979, 316 blz. + bijlagen.

43. MEULEMANS, E., *De ethische problematiek van het lijden aan het leven en aan het samen-leven in het oeuvre van Albert Camus. De mogelijke levensstijlen van luciditeit, menselijkheid en solidariteit.* 1979, 413 blz.

44. HUYPENS, J., *De plaatselijke nieuwsfabriek. Regionaal nieuws. Analyse van inhoud en structuur in de krant.* 494 blz.

45. CEULEMANS, M.J., *Women and Mass Media: a feminist perpective. A review of the research to date the image and status of women in American mass media.* 1980, 541 blz. + bijlagen.

46. VANDEKERCKHOVE, L., *Gemaakt van asse. Een sociologische studie van de westerse somatische kultuur.* 1980, 383 blz.

47. MIN, J.K., *Political Development in Korea, 1945-1972.* 1980, 2 delen, 466 blz.

48. MASUI, M., *Ongehuwd moeder. Sociologische analyse van een wordingsproces.* 1980, 257 blz.

49. LEDOUX, M., *Op zoek naar de rest ...; Genealogische lezing van het psychiatrisch discours.* 1981, 511 blz.

50. VEYS, D., *De generatie-sterftetafels in België.* 1981, 3 delen, 326 blz. + bijlagen.

51. TACQ, J., *Kausaliteit in sociologisch onderzoek. Een beoordeling van de zgn. 'causal modeling'-technieken in het licht van verschillende wijsgerige opvattingen over kausaliteit.* 1981, 337 blz.

52. NKUNDABAGENZI, F., *Le système politique et son environnement. Contribution à l'étude de leur interaction à partir du cas des pays est-africains : le Kenya et la Tanzanie.* 1981, 348 blz.

53. GOOSSENS, L., *Het sociaal huisvestingsbeleid in België. Een historisch-sociologische analyse van de maatschappelijke probleembehandeling op het gebied van het wonen.* 1982, 3 delen.

54. SCHEPERS, R., *De opkomst van het Belgisch medisch beroep. De evolutie van de wetgeving en de beroepsorganisatie in de 19de eeuw.* 1983, 553 blz.

55. VANSTEENKISTE, J., *Bejaardzijn als maatschappelijk gebeuren.* 1983, 166 blz.

56. MATTHIJS, K., *Zelfmoord en zelfmoordpoging.* 1983, 3 delen, 464 blz.

57. CHUNG-WON, Choue, *Peaceful Unification of Korea. Towards Korean Integration.* 1984, 338 blz.

58. PEETERS, R., *Ziekte en gezondheid bij Marokkaanse immigranten.* 1983, 349 blz.

59. HESLING, W., *Retorica en film. Een onderzoek naar de structuur en functie van klassieke overtuigingsstrategieën in fictionele, audiovisuele teksten.* 1985, 515 blz.

60. WELLEN, J., *Van probleem tot hulpverlening. Een exploratie van de betrekkingen tussen huisartsen en ambulante geestelijke gezondheidszorg in Vlaanderen.* 1984, 476 blz.

61. LOOSVELDT, G., *De effecten van een interviewtraining op de kwaliteit van gegevens bekomen via het survey-interview.* 1985, 311 blz. + bijlagen.

62. FOETS, M., *Ziekte en gezondheidsgedrag : de ontwikkeling van de sociologische theorievorming en van het sociologisch onderzoek.* 1985, 339 blz.

63. BRANCKAERTS, J., *Zelfhulporganisaties. Literatuuranalyse en explorerend onderzoek in Vlaanderen.* 1985.

64. DE GROOFF, D., *De elektronische krant. Een onderzoek naar de mogelijkheden van nieuwsverspreiding via elektronische tekstmedia en naar de mogelijke gevolgen daarvan voor de krant als bedrijf en als massamedium.* 1986, 568 blz.

65. VERMEULEN, D., *De maatschappelijke beheersingsprocessen inzake de sociaal-culturele sector in Vlaanderen. Een sociologische studie van de "verzuiling", de professionalisering en het overheidsbeleid.* 1983, 447 blz.

66. OTSHOMANPITA, Aloki, *Administration locale et développement au Zaïre. Critiques et perspectives de l'organisation politico-administrative à partir du cas de la zone de Lodja.* 1988, 507 blz.

67. SERVAES, J., *Communicatie en ontwikkeling. Een verkennende literatuurstudie naar de mogelijkheden van een communicatiebeleid voor ontwikkelingslanden.* 1987, 364 blz.

68. HELLEMANS, G., *Verzuiling. Een historische en vergelijkende analyse.* 1989, 302 blz.

II. NIEUWE REEKS VAN DOCTORATEN IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN EN IN DE SOCIALE EN CULTURELE ANTROPOLOGIE

1. LIU BOLONG, *Western Europe - China. A comparative analysis of the foreign policies of the European Community, Great Britain and Belgium towards China (1970-1986).* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, 1988, 335 blz.

2. EERDEKENS, J., *Chronische ziekte en rolverandering. Een sociologisch onderzoek bij M.S.-patiënten.* Leuven, Acco, 1989, 164 blz. + bijlagen.

3. HOUBEN, P., *Formele beslissingsmodellen en speltheorie met toepassingen en onderzoek naar activiteiten en uitgaven van locale welzijnsinstellingen en coalities.* Leuven, Departement Sociologie, 1988, 631 blz. (5 delen).

4. HOOGHE, L., *Separatisme. Conflict tussen twee projecten voor natievorming. Een onderzoek op basis van drie succesvolle separatismen.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, 1989, 451 blz. + bijlagen.

5. SWYNGEDOUW, M., *De keuze van de kiezer. Naar een verbetering van de schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen.* Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut, 1989, 333 blz.

6. BOUCKAERT, G., *Productiviteit in de overheid.* Leuven, Vervolmakingscentrum voor Overheidsbeleid en Bestuur, 1990, 394 blz.

7. RUEBENS, M., *Sociologie van het alledaagse leven.* Leuven, Acco, 1990, 266 blz.

8. HONDEGHEM, A., *De loopbaan van de ambtenaar. Tussen droom en werkelijkheid.* Leuven, Vervolmakingscentrum voor Overheidsbeleid en Bestuur, 1990, 498 blz. + bijlage.

9. WINNUBST, M., *Wetenschapspopularisering in Vlaanderen. Profiel, zelfbeeld en werkwijze van de Vlaamse wetenschapsjournalist.* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, 1990.

10. LAERMANS, R., *In de greep van de "moderne tijd". Modernisering en verzuiling, individualisering en het naoorlogse publieke discours van de ACW-vormingsorganisaties : een proeve tot cultuursociologische duiding*. Leuven, Garant, 1992.

11. LUYTEN, D., *OCMW en Armenzorg. Een sociologische studie van de sociale grenzen van het recht op bijstand.* Leuven, S.O.I. Departement Sociologie, 1993, 487 blz.

12. VAN DONINCK, B., *De landbouwcoöperatie in Zimbabwe. Bouwsteen van een nieuwe samenleving ?* Grimbergen, vzw Belgium-Zimbabwe Friendship Association, 1993. 331 blz.

13. OPDEBEECK, S., *Afhankelijkheid en het beëindigen van partnergeweld*. Leuven, Garant, 1993. 299 blz. + bijlagen.

14. DELHAYE, C., *Mode geleefd en gedragen*. Leuven, Acco, 1993, 228 blz.

15. MADDENS, B., *Kiesgedrag en partijstrategie*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Politologie, K.U.Leuven, 1994, 453 blz.

16. DE WIT, H., *Cijfers en hun achterliggende realiteit*. *De MTMM-kwaliteitsparameters op hun kwaliteit onderzocht*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1994, 241 blz.

17. DEVELTERE, P., *Co-operation and development with special reference to the experience of the Commonwealth Carribean*. Leuven, Acco, 1994, 241 blz.

18. WALGRAVE, S., *Tussen loyauteit en selectiviteit. Een sociologisch onderzoek naar de ambivalente verhouding tussen nieuwe sociale bewegingen en groene partij in Vlaanderen*. Leuven, Garant, 1994, 361 blz.

19. CASIER, T., *Over oude en nieuwe mythen. Ideologische achtergronden en repercussies van de politieke omwentelingen in Centraal- en Oost-Europa sinds 1985*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 1994, 365 blz.

20. DE RYNCK, F., *Streekontwikkeling in Vlaanderen. Besturingsverhoudingen en beleidsnetwerken in bovenlokale ruimtes*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Bestuurswetenschap, K.U.Leuven, 1995, 432 blz.

21. DEVOS, G., *De flexibilisering van het secundair onderwijs in Vlaanderen. Een organisatie-sociologische studie van macht en institutionalisering*. Leuven, Acco, 1995, 447 blz.

22. VAN TRIER, W., *Everyone A King? An investigation into the meaning and significance of the debate on basic incomes with special references to three episodes from the British inter-War experience*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1995, vi+501 blz.

23. SELS, L., *De overheid viert de teugels. De effecten op organisatie en personeelsbeleid in de autonome overheidsbedrijven*. Leuven, Acco, 1995, 454 blz.

24. HONG, K.J., *The C.S.C.E. Security Regime Formation: From Helsinky to Budapest*. Leuven, Acco, 1996, 350 blz.

25. RAMEZANZADEH, A., *Internal and international dynamics of ethnic conflict. The Case of Iran*. Leuven, Acco, 1996, 273 blz.

26. HUYSMANS, J., *Making/Unmaking European Disorder. Meta-Theoretical, Theoretical and Empirical Questions of Military Stability after the Cold War*. Leuven, Acco, 1996, 250 blz.

27. VAN DEN BULCK J., *Kijkbuiskennis. De rol van televisie in de sociale en cognitieve constructie van de realiteit*. Leuven, Acco, 1996, 242 blz.

28. JEMADU Aleksius, *Sustainable Forest Management in the Context of Multi-level and Multi-actor Policy Processes*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Bestuur en Overheidsmanagement, K.U.Leuven, 1996, 310 blz.

29. HENDRAWAN Sanerya, *Reform and Modernization of State Enterprises. The Case of Indonesia*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Bestuur en Overheidsmanagement, K.U.Leuven, 1996, 372 blz.

30. MUIJS Roland Daniël, *Self, School and Media: A Longitudinal Study of Media Use, Self-Concept, School Achievement and Peer Relations among Primary School Children*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 1997, 316 blz.

31. WAEGE Hans, *Vertogen over de relatie tussen individu en gemeenschap.* Leuven, Acco, 1997, 382 blz.

32. FIERS Stefaan, *Partijvoorzitters in België of 'Le parti, c'est moi'?* Leuven, Acco, 1998, 419 blz.

33. SAMOY Erik, *Ongeschikt of ongewenst? Een halve eeuw arbeidsmarktbeleid voor gehandicapten*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1998, 640 blz.

34. KEUKELEIRE Stephan, *Het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB): het buitenlands beleid van de Europese Unie op een dwaalspoor*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Internationale Betrekkingen, K.U.Leuven, 1998, 452 blz.

35. VERLINDEN Ann, *Het ongewone alledaagse: over zwarte katten, horoscopen, miraculeuze genezingen en andere geloofselementen en praktijken. Een sociologie van het zogenaamde bijgeloof*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1999, 387 blz. + bijlagen.

36. CARTON Ann, *Een interviewernetwerk: uitwerking van een evaluatieprocedure voor interviewers*. Leuven, Departement Sociologie, 1999, 379 blz. + bijlagen.

37. WANG Wan-Li, *Undestanding Taiwan-EU Relations: An Analysis of the Years from 1958 to 1998*. Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Internationale Betrekkingen, K.U.Leuven, 1999, 326 blz. + bijlagen.

38. WALRAVE Michel, *Direct Marketing en Privacy. De verhouding tussen direct marketingscommunicatie en de bescherming van de informationele en de relationele privacy van consumenten*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 1999, 480 blz. + bijlagen.

39. KOCHUYT Thierry, *Over een ondercultuur. Een cultuursociologische studie naar de relatieve deprivatie van arme gezinnen*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1999, 386 blz. + bijlagen.

40. WETS Johan, *Waarom onderweg? Een analyse van de oorzaken van grootschalige migratie- en vluchtelingenstromen.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, Afdeling Internationale Betrekkingen, K.U.Leuven, 1999, 321 blz. + bijlagen.

41. VAN HOOTEGEM Geert, *De draaglijke traagheid van het management. Productie- en Personeelsbeleid in de industrie.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1999, 471 blz. + bijlagen.

42. VANDEBOSCH Heidi, *Een geboeid publiek? Het gebruik van massamedia door gedetineerden*. Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 1999, 375 blz. + bijlagen.

43. VAN HOVE Hildegard, *De weg naar binnen. Spiritualiteit en zelfontplooiing*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 369 blz. + bijlagen.

44. HUYS Rik, *Uit de band? De structuur van arbeidsverdeling in de Belgische autoassemblagebedrijven.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 464 blz. + bijlagen.

45. VAN RUYSSEVELDT Joris, *Het belang van overleg. Voorwaarden voor macroresponsieve CAO-onderhandelingen in de marktsector.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 349 blz. + bijlagen.

46. DEPAUW Sam, *Cohesie in de parlementsfracties van de regeringsmeerderheid. Een vergelijkend onderzoek in België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (1987-97).* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2000, 510 blz. + bijlagen.

47. BEYERS Jan, *Het maatschappelijk draagvlak van het Europees beleid en het einde van de permissieve consensus. Een empirisch onderzoek over politiek handelen in een meerlagig politiek stelsel.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2000, 269 blz. + bijlagen.

48. VAN DEN BULCK Hilde, *De rol van de publieke omroep in het project van de moderniteit. Een analyse van de bijdrage van de Vlaamse publieke televisie tot de creatie van een nationale cultuur en identiteit (1953-1973).* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2000, 329 blz. + bijlagen.

49. STEEN Trui, *Krachtlijnen voor een nieuw personeelsbeleid in de Vlaamse gemeenten. Een studie naar de sturing en implementatie van veranderingsprocessen bij de overheid.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2000, 340 blz. + bijlagen.

50. PICKERY Jan, *Applications of Multilevel Analysis in Survey Data Quality Research. Random Coefficient Models for Respondent and Interviewer Effects.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 200 blz. + bijlagen.

51. DECLERCQ Aniana (Anja), *De complexe zoektocht tussen orde en chaos. Een sociologische studie naar de differentiatie in de institutionele zorgregimes voor dementerende ouderen.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 260 blz. + bijlagen.

52. VERSCHRAEGEN Gert, *De maatschappij zonder eigenschappen. Systeemtheorie, sociale differentiatie en moraal.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2000, 256 blz. + bijlagen.

53. DWIKARDANA Sapta, *The Political Economy of Development and Industrial Relations in Indonesia under the New Order Government.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 315 blz. + bijlagen.

54. SAUER Tom, *Nuclear Inertia. US Nuclear Weapons Policy after the Cold War (1990-2000).* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2001, 358 blz. + bijlagen.

55. HAJNAL Istvan, *Classificatie in de sociale wetenschappen. Een evaluatie van de nauwkeurigheid van een aantal clusteranalysemethoden door middel van simulaties.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 340 blz. + bijlagen.

56. VAN MEERBEECK Anne, *Het doopsel: een familieritueel. Een sociologische analyse van de betekenissen van dopen in Vlaanderen.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 338 blz. + bijlagen.

57. DE PRINS Peggy, *Zorgen om zorg(arbeid). Een vergelijkend onderzoek naar oorzaken van stress en maatzorg in Vlaamse rusthuizen.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 363 blz. + bijlagen.

58. VAN BAVEL Jan, *Demografische reproductie en sociale evolutie: geboortebeperking in Leuven 1840-1910.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2001, 362 blz. + bijlagen.

59. PRINSLOO Riana, *Subnationalism in a Cleavaged Society with Reference to the Flemish Movement since 1945.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2001, 265 blz. + bijlagen.

60. DE LA HAYE Jos, *Missed Opportunities in Conflict Management. The Case of Bosnia-Herzegovina (1987-1996).* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2001, 283 blz. + bijlagen.

61. ROMMEL Ward, *Heeft de sociologie nood aan Darwin? Op zoek naar de verhouding tussen evolutiepsychologie en sociologie.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 287 blz. + bijlagen.

62. VERVLIET Chris, *Vergelijking tussen Duits en Belgisch federalisme, ter toetsing van een neofunctionalistisch verklaringsmodel voor bevoegdheidsverschuivingen tussen nationale en subnationale overheden: een analyse in het economisch beleidsdomein.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 265 blz. + bijlagen.

63. DHOEST Alexander, *De verbeelde gemeenschap: Vlaamse tv-fictie en de constructie van een nationale identiteit.* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2002, 384 blz. + bijlagen.

64. VAN REETH Wouter, *The Bearable Lightness of Budgeting. The Uneven Implementation of Performance Oriented Budget Reform Across Agencies.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 380 blz. + bijlagen.

65. CAMBRé Bart, *De relatie tussen religiositeit en etnocentrisme. Een contextuele benadering met cross-culturele data.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 257 blz. + bijlagen.

66. SCHEERS Joris, *Koffie en het aroma van de stad. Tropische (re-)productiestructuren in ruimtelijk perspectief. Casus centrale kustvlakte van Ecuador.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 294 blz. + bijlagen.

67. VAN ROMPAEY Veerle, *Media on / Family off? An integrated quantitative and qualitative investigation into the implications of Information and Communication Technologies (ICT) for family life.* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2002, 232 blz. + bijlagen.

68. VERMEERSCH Peter, *Roma and the Politics of Ethnicity in Central Europe. A Comparative Study of Ethnic Minority Mobilisation in the Czech Republic, Hungary and Slovakia in the 1990s.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 317 blz. + bijlagen.

69. GIELEN Pascal, *Pleidooi voor een symmetrische kunstsociologie. Een sociologische analyse van artistieke selectieprocessen in de sectoren van de hedendaagse dans en de beeldende kunst in Vlaanderen.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2002, 355 blz. + bijlagen.

70. VERHOEST Koen, *Resultaatgericht verzelfstandigen. Een analyse vanuit een verruimd principaal-agent perspectief.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2002, 352 blz. + bijlagen.

71. LEFèVRE Pascal, *Willy Vandersteens Suske en Wiske in de krant (1945-1971). Een theoretisch kader voor een vormelijke analyse van strips.* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2003, 186 blz. (A3) + bijlagen.

72. WELKENHUYSEN-GYBELS Jerry, *The Detection of Differential Item Functioning in Likert Score Items.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2003, 222 blz. + bijlagen.

73. VAN DE PUTTE Bart, *Het belang van de toegeschreven positie in een moderniserende wereld. Partnerkeuze in 19de-eeuwse Vlaamse steden (Leuven, Aalst en Gent).* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2003, 425 blz. + bijlagen.

74. HUSTINX Lesley, *Reflexive modernity and styles of volunteering: The case of the Flemish Red Cross volunteers.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2003, 363 blz. + bijlagen.

75. BEKE Wouter, *De Christelijke Volkspartij tussen 1945 en 1968. Breuklijnen en pacificatiemechanismen in een catch-allpartij.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 423 blz. + bijlagen.

76. WAYENBERG Ellen, *Vernieuwingen in de Vlaamse centrale - lokale verhoudingen: op weg naar partnerschap? Een kwalitatieve studie van de totstandkoming en uitvoering van het sociale impulsbeleid.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 449 blz. + bijlagen.

77. MAESSCHALCK Jeroen, *Towards a Public Administration Theory on Public Servants' Ethics. A Comparative Study.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 374 blz. + bijlagen.

78. VAN HOYWEGHEN Ine, *Making Risks. Travels in Life Insurance and Genetics*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2004, 248 blz. + bijlagen.

79. VAN DE WALLE Steven, *Perceptions of Administrative Performance: The Key to Trust in Government?* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 261 blz. + bijlagen.

80. WAUTERS Bram, *Verkiezingen in organisaties.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2004, 707 blz. + bijlagen.

81. VANDERLEYDEN Lieve, *Het Belgische/Vlaamse ouderenbeleid in de periode 1970-1999 gewikt en gewogen.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2004, 386 blz. + bijlagen.

82. HERMANS Koen, *De actieve welvaartsstaat in werking. Een sociologische studie naar de implementatie van het activeringsbeleid op de werkvloer van de Vlaamse OCMW's*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 2005, 300 blz. + bijlagen.

83. BEVIGLIA ZAMPETTI Americo, *The Notion of 'Fairness' in International Trade Relations: the US Perspective.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2005, 253 blz. + bijlagen.

84. ENGELEN Leen, *De verbeelding van de Eerste Wereldoorlog in de Belgische speelfilm (1913-1939).* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2005, 290 blz. + bijlagen.

85. VANDER WEYDEN Patrick, *Effecten van kiessystemen op partijsystemen in nieuwe democratieën.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven/K.U.Brussel, 2005, 320 blz. + bijlagen.

86. VAN HECKE Steven, *Christen-democraten en conservatieven in de Europese Volkspartij. Ideologische verschillen, nationale tegenstellingen en transnationale conflicten.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2005, 306 blz. + bijlagen.

87. VAN DEN VONDER Kurt, *"The Front Page" in Hollywood. Een geïntegreerde historisch-poëticale analyse.* Leuven, Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven, 2005, 517 blz. + bijlagen.

88. VAN DEN TROOST Ann, *Marriage in Motion. A Study on the Social Context and Processes of Marital Satisfaction.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven/R.U.Nijmegen, Nederland, 2005, 319 blz. + bijlagen.

89. ERTUGAL Ebru, *Prospects for regional governance in Turkey on the road to EU membership: Comparison of three regions.* Leuven, Departement Politieke Wetenschappen, K.U.Leuven, 2005, 384 blz. + bijlagen.

90. BENIJTS Tim, *De keuze van beleidsinstrumenten. Een vergelijkend onderzoek naar duurzaam sparen en beleggen in België en Nederland.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2005, 501 blz. + bijlagen

91. MOLLICA Marcello, *The Management of Death and the Dynamics of an Ethnic Conflict: The Case of the 1980-81 Irish National Liberation Army (INLA) Hunger Strikes in Northern Ireland.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2005, 168 blz. + bijlagen

92. HEERWEGH Dirk, *Web surveys. Explaining and reducing unit nonresponse, item nonresponse and partial nonresponse.* Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologie [CeSO], K.U.Leuven, 2005, 350 blz. + bijlagen

93. GELDERS David (Dave), *Communicatie over nog niet aanvaard beleid: een uitdaging voor de overheid?* Leuven, Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2005, (Boekdeel 1 en 2) 502 blz. + bijlagenboek

94. PUT Vital, *Normen in performance audits van rekenkamers. Een casestudie bij de Algemene Rekenkamer en het National Audit Office.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2005, 209 blz. + bijlagen

95. MINNEBO Jurgen, *Trauma recovery in victims of crime: the role of television use.* Leuven, Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 187 blz. + bijlagen

96. VAN DOOREN Wouter, *Performance Measurement in the Flemish Public Sector: A Supply and Demand Approach.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 245 blz. + bijlagen

97. GIJSELINCKX Caroline, *Kritisch Realisme en Sociologisch Onderzoek. Een analyse aan de hand van studies naar socialisatie in multi-etnische samenlevingen.* Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologie [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 305 blz. + bijlagen

98. ACKAERT Johan, *De burgemeestersfunctie in België. Analyse van haar legitimering en van de bestaande rolpatronen en conflicten.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 289 blz. + bijlagen

99. VLEMINCKX Koen, *Towards a New Certainty: A Study into the Recalibration of the Northern-Tier Conservative Welfare States from an Active Citizens Perspective.* Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologie [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 381 blz. + bijlagen

100. VIZI Balázs, *Hungarian Minority Policy and European Union Membership. An Interpretation of Minority Protection Conditionality in EU Enlargement.* Leuven, Onderzoekseenheid: Insituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2006, 227 blz. + bijlagen

101. GEERARDYN Aagje, *Het goede doel als thema in de externe communicatie. Bedrijfscommunicatie met een sociaal gezicht?* Leuven, Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 272 blz. + bijlagen

102. VANCOPPENOLLE Diederik, *De ambtelijke beleidsvormingsrol verkend en getoetst in meervoudig vergelijkend perspectief. Een two-level analyse van de rol van Vlaamse ambtenaren in de Vlaamse beleidsvorming.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 331 blz. + bijlagenboek

103. DOM Leen, *Ouders en scholen: partnerschap of (ongelijke) strijd? Een kwalitatief onderzoek naar de relatie tussen ouders en scholen in het lager onderwijs.* Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 372 blz. + bijlagen

104. NOPPE Jo, *Van kiesprogramma tot regeerakkoord. De beleidsonderhandelingen tussen de politieke partijen bij de vorming van de Belgische federale regering in 1991-1992 en in 2003.* Leuven, Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2006, 364 blz. + bijlagen

105. YASUTOMI Atsushi, *Alliance Enlargement: An Analysis of the NATO Experience.* Leuven, Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2006, 294 blz. + bijlagen

106. VENTURINI Gian Lorenzo, *Poor Children in Europe. An Analytical Approach to the Study of Poverty in the European Union 1994-2000.* Dipartimento di Scienze Sociali, Università degli studi di Torino, Torino (Italië) / Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 192 blz. + bijlagen

107. EGGERMONT Steven, *The impact of television viewing on adolescents' sexual socialization.* Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 244 blz. + bijlagen

108. STRUYVEN Ludovicus, *Hervormingen tussen drang en dwang. Een sociologisch onderzoek naar de komst en de gevolgen van marktwerking op het terrein van arbeidsbemiddeling.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2006, 323 blz. + bijlagen

109. BROOS Agnetha, *De digitale kloof in de computergeneratie: ICT-exclusie bij adolescenten.* School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2006, 215 blz. + bijlagen

110. PASPALANOVA Mila, *Undocumented and Legal Eastern European Immigrants in Brussels*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven/K.U.Brussel, 383 blz. + bijlagen

111. CHUN Kwang Ho, *Democratic Peace Building in East Asia in Post-Cold War Era. A Comparative Study*. Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2006, 297 blz. + bijlagen

112. VERSCHUERE Bram, *Autonomy & Control in Arm's Length Public Agencies: Exploring the Determinants of Policy Autonomy.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2006, 363 blz. + bijlagenboek

113. VAN MIERLO Jan, *De rol van televisie in de cultivatie van percepties en attitudes in verband met geneeskunde en gezondheid.* Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 363 blz. + bijlagen

114. VENCATO Maria Francesca, *The Development Policy of the CEECs: the EU Political Rationale between the Fight Against Poverty and the Near Abroad.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2007, 276 blz. + bijlagen

115. GUTSCHOVEN Klaas, *Gezondheidsempowerment en de paradigmaverschuiving in de gezondheidszorg: de rol van het Internet.* Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 330 blz. + bijlagen

116. OKEMWA James, *Political Leadership and Democratization in the Horn of Africa (1990-2000)* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2007, 268 blz. + bijlagen

117. DE COCK Rozane, *Trieste Vedetten? Assisenverslaggeving in Vlaamse kranten.* Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 257 blz. + bijlagen

118. MALLIET Steven, *The Challenge of Videogames to Media Effect Theory.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2007, 187 blz. + bijlagen

119. VANDECASTEELE Leen, *Dynamic Inequalities. The Impact of Social Stratification Determinants on Poverty Dynamics in Europe.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 246 blz. + bijlagen

120. DONOSO Veronica, *Adolescents and the Internet: Implications for Home, School and Social Life.* Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2007, 264 blz. + bijlagen

121. DOBRE Ana Maria, *Europeanisation From A Neo-Institutionalist Perspective: Experiencing Territorial Politics in Spain and Romania.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2007, 455 blz. + bijlagen

122. DE WIT Kurt, *Universiteiten in Europa in de 21e eeuw. Netwerken in een veranderende samenleving.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2007,362 blz. + bijlagen

123. CORTVRIENDT Dieter, *The Becoming of a Global World: Technology / Networks / Power / Life.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 346 blz. + bijlagen

124. VANDER STICHELE Alexander, *De culturele alleseter? Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar 'culturele omnivoriteit' in Vlaanderen.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 414 blz. + bijlagen(boek)

125. LIU HUANG Li-chuan, *A Biographical Study of Chinese Restaurant People in Belgium: Strategies for Localisation.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 365 blz. + bijlagen

126. DEVILLé Aleidis, *Schuilen in de schaduw. Een sociologisch onderzoek naar de sociale constructie van verblijfsillegaliteit.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 469 blz. + bijlagen

127. FABRE Elodie, *Party Organisation in a multi-level setting: Spain and the United Kingdom*. Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2008, 282 blz. + bijlagen

128. PELGRIMS Christophe, *Politieke actoren en bestuurlijke hervormingen. Een stakeholder benadering van Beter Bestuurlijk Beleid en Copernicus.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 374 blz. + bijlagen

129. DEBELS Annelies, *Flexibility and Insecurity. The Impact of European Variants of Labour Market Flexibility on Employment, Income and Poverty Dynamics.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 366 blz. + bijlagen

130. VANDENABEELE Wouter, *Towards a public administration theory of public service motivation.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 306 blz. + bijlagen

131. DELREUX Tom, *The European union negotiates multilateral environmental agreements: an analysis of the internal decision-making process.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 306 blz. + bijlagen

132. HERTOG Katrien, *Religious Peacebuilding: Resources and Obstacles in the Russian Orthodox Church for Sustainable Peacebuilding in Chechnya.* Onderzoekseenheid:

Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 515 blz. + bijlagen

133. PYPE Katrien, *The Making of the Pentecostal Melodrama. Mimesis, Agency and Power in Kinshasa's Media World (DR Congo).* Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven, 2008, 401 blz. + bijlagen + dvd

134. VERPOEST Lien, *State Isomorphism in the Slavic Core of the Commonwealth of Independent States (CIS). A Comparative Study of Postcommunist Geopolitical Pluralism in Russia, Ukraine and Belarus.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 412 blz. + bijlagen

135. VOETS Joris, *Intergovernmental relations in multi-level arrangements: Collaborative public management in Flanders.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 260 blz. + bijlagen

136. LAENEN Ria, *Russia's 'Near Abroad' Policy and Its Compatriots (1991-2001). A Former Empire In Search for a New Identity.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 293 blz. + bijlagen

137. PEDZIWIATR Konrad Tomasz, *The New Muslim Elites in European Cities: Religion and Active Social Citizenship Amongst Young Organized Muslims in Brussels and London.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 483 blz. + bijlagen

138. DE WEERDT Yve, *Jobkenmerken en collectieve deprivatie als verklaring voor de band tussen de sociale klasse en de economische attitudes van werknemers in Vlaanderen.* Onderzoekseenheden: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO] en Onderzoeksgroep Arbeids-, Organisatie- en Personeelspsychologie, K.U.Leuven, 2008, 155 blz. + bijlagen

139. FADIL Nadia, *Submitting to God, submitting to the Self. Secular and religious trajectories of second generation Maghrebi in Belgium.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2008, 370 blz. + bijlagen

140. BEUSELINCK Eva, *Shifting public sector coordination and the underlying drivers of change: a neo-institutional perspective.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2008, 283 blz. + bijlagen

141. MARIS Ulrike, *Newspaper Representations of Food Safety in Flanders, The Netherlands and The United Kingdom. Conceptualizations of and Within a 'Risk Society'.* Onderzoekseenheid: School voor Massa-communicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2008, 159 blz. + bijlagen

142. WEEKERS Karolien, *Het systeem van partij- en campagnefinanciering in België: een analyse vanuit vergelijkend perspectief.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2008, 248 blz. + bijlagen

143. DRIESKENS Edith, *National or European Agents? An Exploration into the Representation Behaviour of the EU Member States at the UN Security Council.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2008, 221 blz. + bijlagen

144. DELARUE Anne, *Teamwerk: de stress getemd? Een multilevelonderzoek naar het effect van organisatieontwerp en teamwerk op het welbevinden bij werknemers in de*

metaalindustrie. Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 454 blz. + bijlagen

145. MROZOWICKI Adam, *Coping with Social Change. Life strategies of workers in Poland after the end of state socialism.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 383 blz. + bijlagen

146. LIBBRECHT Liselotte, *The profile of state-wide parties in regional elections. A study of party manifestos: the case of Spain.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2009, 293 blz. + bijlagen

147. SOENEN Ruth, *De connecties van korte contacten. Een etnografie en antropologische reflectie betreffende transacties, horizontale bewegingen, stedelijke relaties en kritische indicatoren.* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2009, 231 blz. + bijlagen

148. GEERTS David, *Sociability Heuristics for Interactive TV. Supporting the Social Uses of Television.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2009, 201 blz. + bijlagen

149. NEEFS Hans, *Between sin and disease. A historical-sociological study of the prevention of syphilis and AIDS in Belgium (1880-2000).* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 398 blz. + bijlagen

150. BROUCKER Bruno, *Externe opleidingen in overheidsmanangement en de transfer van verworven kennis. Casestudie van de federale overheid.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2009, 278 blz. + bijlagen

151. KASZA Artur, *Policy Networks and the Regional Development Strategies in Poland. Comparative case studies from three regions.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2009, 485 blz. + bijlagen

152. BEULLENS Kathleen, *Stuurloos? Een onderzoek naar het verband tussen mediagebruik en risicogedrag in het verkeer bij jongeren.* Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2009, 271 blz. + bijlagen

153. OPGENHAFFEN Michaël, *Multimedia, Interactivity, and Hypertext in Online News: Effect on News Processing and Objective and Subjective Knowledge.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2009, 233 blz. + bijlagen

154. MEULEMAN Bart, *The influence of macro-sociological factors on attitudes toward immigration in Europe. A cross-cultural and contextual approach.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2009, 276 blz. + bijlagen

155. TRAPPERS Ann, *Relations, Reputations, Regulations: An Anthropological Study of the Integration of Romanian Immigrants in Brussels, Lisbon and Stockholm.* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2009, 228 blz. + bijlagen

156. QUINTELIER Ellen, *Political participation in late adolescence. Political socialization patterns in the Belgian Political Panel Survey.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2009, 288 blz. + bijlagen

157. REESKENS Tim, *Ethnic and Cultural Diversity, Integration Policies and Social Cohesion in Europe. A Comparative Analysis of the Relation between Cultural Diversity and Generalized Trust in Europe.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2009, 298 blz. + bijlagen

158. DOSSCHE Dorien, *How the research method affects cultivation outcomes.* Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2010, 254 blz. + bijlagen

159. DEJAEGHERE Yves, *The Political Socialization of Adolescents. An Exploration of Citizenship among Sixteen to Eighteen Year Old Belgians.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2010, 240 blz. + bijlagen

160. GRYP Stijn, *Flexibiliteit in bedrijf - Balanceren tussen contractuele en functionele flexibiliteit.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 377 blz. + bijlagen

161. SONCK Nathalie, *Opinion formation: the measurement of opinions and the impact of the media.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 420 blz. + bijlagen

162. VISSERS Sara, *Internet and Political Mobilization. The Effects of Internet on Political Participation and Political Equality.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2010, 374 blz. + bijlagen

163. PLANCKE Carine, « J'irai avec toi » : désirs et dynamiques du maternel dans les chants et les danses punu (Congo-Brazzaville). Onderzoekseenheden: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven / Laboratoire d'Anthropologie Sociale [LAS, Parijs], EHESS, 2010, 398 blz. + bijlagenboek + DVD + CD

164. CLAES Ellen, *Schools and Citizenship Education. A Comparative Investigation of Socialization Effects of Citizenship Education on Adolescents.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2010, 331 blz. + bijlagen

165. LEMAL Marijke, *"It could happen to you." Television and health risk perception.* Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2010, 316 blz. + bijlagen

166. LAMLE Nankap Elias, *Laughter and conflicts. An anthropological exploration into the role of joking relationships in conflict mediation in Nigeria: A case study of Funyallang in Tarokland.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven, 2010, 250 blz. + bijlagen

167. DOGRUEL Fulya, *Social Transition Across Multiple Boundaries: The Case of Antakya on The Turkish-Syrian Border.* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2010, 270 blz. + bijlagen

168. JANSOVA Eva, *Minimum Income Schemes in Central and Eastern Europe.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 195 blz. + bijlagen

169. IYAKA Buntine (François-Xavier), *Les Politiques des Réformes Administratives en République Démocratique du Congo (1990-2010).* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2010, 269 blz. + bijlagen

170. MAENEN Seth, *Organizations in the Offshore Movement. A Comparative Study on Cross-Border Software Development and Maintenance Projects.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 296 blz. + bijlagen

171. FERRARO Gianluca *Domestic Implementation of International Regimes in Developing Countries. The Case of Marine Fisheries in P.R. China.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2010, 252 blz. + bijlagen

172. van SCHAIK Louise, *Is the Sum More than Its Parts? A Comparative Case Study on the Relationship between EU Unity and its Effectiveness in International Negotiations.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2010, 219 blz. + bijlagen

173. SCHUNZ Simon, *European Union foreign policy and its effects - a longitudinal study of the EU's influence on the United Nations climate change regime (1991-2009).* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2010, 415 blz. + bijlagen

174. KHEGAI Janna, *Shaping the institutions of presidency in the post-Soviet states of Central Asia: a comparative study of three countries..* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2010, 193 blz. + bijlagen

175. HARTUNG Anne, *Structural Integration of Immigrants and the Second Generation in Europe: A Study of Unemployment Durations and Job Destinations in Luxembourg, Belgium and Germany.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2010, 285 blz. + bijlagen

176. STERLING Sara, *Becoming Chinese: Ethnic Chinese-Venezuelan Education Migrants and the Construction of Chineseness.* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], K.U.Leuven, 2010, 225 blz. + bijlagen

177. CUVELIER Jeroen, *Men, mines and masculinities in Katanga: the lives and practices of artisanal miners in Lwambo (Katanga province, DR Congo).* Onderzoekseenheid: Instituut voor Antropologie in Afrika [IARA], K.U.Leuven, 2011, 302 blz. + bijlagen

178. DEWACHTER Sara, *Civil Society Participation in the Honduran Poverty Reduction Strategy: Who takes a seat at the pro-poor table?* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 360 blz. + bijlagen

179. ZAMAN Bieke, *Laddering method with preschoolers. Understanding preschoolers' user experience with digital media.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 222 blz. + bijlagen

180. SULLE Andrew, *Agencification of Public Service Management in Tanzania: The Causes and Control of Executive Agencies.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2011, 473 blz. + bijlagen

181. KOEMAN Joyce, *Tussen commercie en cultuur: Reclamepercepties van autochtone en allochtone jongeren in Vlaanderen.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 231 blz. + bijlagen

182. GONZALEZ GARIBAY Montserrat, *Turtles and teamsters at the GATT/WTO. An analysis of the developing countries' trade-labor and trade-environment policies during the 1990s.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 403 blz. + bijlagen

183. VANDEN ABEELE Veronika, *Motives for Motion-based Play. Less flow, more fun.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 227 blz. + bijlagen

184. MARIEN Sofie, *Political Trust. An Empirical Investigation of the Causes and Consequences of Trust in Political Institutions in Europe.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2011, 211 blz. + bijlagen

185. JANSSENS Kim, *Living in a material world: The effect of advertising on materialism.* Onderzoekseenheid: School voor Massacommunicatieresearch [SMC], K.U.Leuven, 2011, 197 blz. + bijlagen

186. DE SCHUTTER Bob, *De betekenis van digitale spellen voor een ouder publiek.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], K.U.Leuven, 2011, 339 blz. + bijlagen

187. MARX Axel, *Global Governance and Certification. Assessing the Impact of Non-State Market Governance.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2011, 140 blz. + bijlagen

188. HESTERS Delphine, *Identity, culture talk & culture. Bridging cultural sociology and integration research - a study on second generation Moroccan and native Belgian residents of Brussels and Antwerp.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven, 2011, 440 blz. + bijlagen

189. AL-FATTAL Rouba, *Transatlantic Trends of Democracy Promotion in the Mediterranean: A Comparative Study of EU, US and Canada Electoral Assistance in the Palestinian Territories (1995-2010).* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 369 blz. + bijlagen

190. MASUY Amandine, *How does elderly family care evolve over time? An analysis of the care provided to the elderly by their spouse and children in the Panel Study of Belgian Households 1992-2002.* Onderzoekseenheden: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], K.U.Leuven / Institute of Analysis of Change in Contemporary and Historical Societies [IACCHOS], Université Catholique de Louvain, 2011, 421 blz. + bijlagen

191. BOUTELIGIER Sofie, *Global Cities and Networks for Global Environmental Governance.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 263 blz. + bijlagen

192. GÖKSEL Asuman, *Domestic Change in Turkey: An Analysis of the Extent and Direction of Turkish Social Policy Adaptation to the Pressures of European Integration in the 2000s.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 429 blz. + bijlagen

193. HAPPAERTS Sander, *Sustainable development between international and domestic forces. A comparative analysis of subnational policies.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], K.U.Leuven, 2011, 334 blz. + bijlagen

194. VANHOUTTE Bram, *Social Capital and Well-Being in Belgium (Flanders). Identifying the Role of Networks and Context.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], K.U.Leuven, 2011, 165 blz. + bijlagen

195. VANHEE Dieter, *Bevoegdheidsoverdrachten in België: een analyse van de vijfde staatshervorming van 2001.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], K.U.Leuven, 2011, 269 blz. + bijlagen

196. DE VUYSERE Wilfried, *Neither War nor Peace. Civil-Military Cooperation in Complex Peace Operations.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 594 blz. + bijlagen

197. TOUQUET Heleen, *Escaping ethnopolis: postethnic mobilization in Bosnia-Herzegovina.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 301 blz. + bijlagen

198. ABTS Koenraad, *Maatschappelijk onbehagen en etnopopulisme. Burgers, ressentiment, vreemdelingen, politiek en extreem rechts.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 1066 blz. + bijlagen

199. VAN DEN BRANDE Karoline, *Multi-Level Interactions for Sustainable Development. The Involvement of Flanders in Global and European Decision-Making.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 427 blz. + bijlagen

200. VANDELANOITTE Pascal, *Het spectrum van het verleden. Een visie op de geschiedenis in vier Europese arthousefilms (1965-1975).* Onderzoekseenheid: Centrum voor Mediacultuur en Communicatietechnologie [CMC], KU Leuven, 2012, 341 blz. + bijlagen

201. JUSTAERT Arnout, *The European Union in the Congolese Police Reform: Governance, Coordination and Alignment?.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 247 blz. + bijlagen

202. LECHKAR Iman, *Striving and Stumbling in the Name of Allah. Neo-Sunnis and Neo-Shi'ites in a Belgian Context.* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2012, 233 blz. + bijlagen

203. CHOI Priscilla, *How do Muslims convert to Evangelical Christianity? Case studies of Moroccans and Iranians in multicultural Brussels.* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2012, 224 blz. + bijlagen

204. BIRCAN Tuba, *Community Structure and Ethnocentrism. A Multilevel Approach: A case Study of Flanders (Belgium).* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2012, 221 blz. + bijlagen

205. DESSERS Ezra, *Spatial Data Infrastructures at work. A comparative case study on the spatial enablement of public sector processes.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 314 blz. + bijlagen

206. PLASQUY Eddy, *La Romería del Rocío: van een lokale celebratie naar een celebratie van lokaliteit. Transformaties en betekenisverschuivingen van een lokale collectieve bedevaart in Andalusië.* Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 305 blz. + bijlagen

207. BLECKMANN Laura E., *Colonial Trajectories and Moving Memories: Performing Past and Identity in Southern Kaoko (Namibia).* Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 394 blz. + bijlagen

208. VAN CRAEN Maarten, *The impact of social-cultural integration on ethnic minority group members' attitudes towards society.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Politicologie [CePO], KU Leuven, 2012, 248 blz. + bijlagen

209. CHANG Pei-Fei, *The European Union in the Congolese Police Reform: Governance, Coordination and Alignment?.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 403 blz. + bijlagen

210. VAN DAMME Jan, *Interactief beleid. Een analyse van organisatie en resultaten van interactieve planning in twee Vlaamse 'hot spots'.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 256 blz. + bijlagen

211. KEUNEN Gert, *Alternatieve mainstream: een cultuursociologisch onderzoek naar selectielogica's in het Vlaamse popmuziekcircuit.* Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek [CeSO], KU Leuven, 2012, 292 blz. + bijlagen

212. FUNK DECKARD Julianne, *'Invisible' Believers for Peace: Religion and Peacebuilding in Postwar Bosnia-Herzegovina.* Onderzoekseenheid: Instituut voor Internationaal en Europees Beleid [IIEB], KU Leuven, 2012, 210 blz. + bijlagen

213. YILDIRIM Esma, *The Triple Challenge: Becoming a Citizen and a Female Pious Muslim. Turkish Muslims and Faith Based Organizations at Work in Belgium..* Onderzoekseenheid: Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre [IMMRC], KU Leuven, 2012, 322 blz. + bijlagen

214. ROMMEL Jan, *Organisation and Management of Regulation. Autonomy and Coordination in a Multi-Actor Setting.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 235 blz. + bijlagen

215. TROUPIN Steve, *Professionalizing Public Administration(s)? The Cases of Performance Audit in Canada and the Netherlands.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 528 blz. + bijlagen

216. GEENEN Kristien, *The pursuit of pleasure in a war-weary city, Butembo, North Kivu, DRC.* Onderzoekseenheid: Institute for Anthropological Research in Africa [IARA], KU Leuven, 2012, 262 blz. + bijlagen

217. DEMUZERE Sara, *Verklarende factoren van de implementatie van kwaliteitsmanagementtechnieken. Een studie binnen de Vlaamse overheid.* Onderzoekseenheid: Instituut voor de Overheid [IO], KU Leuven, 2012, 222 blz. + bijlagen